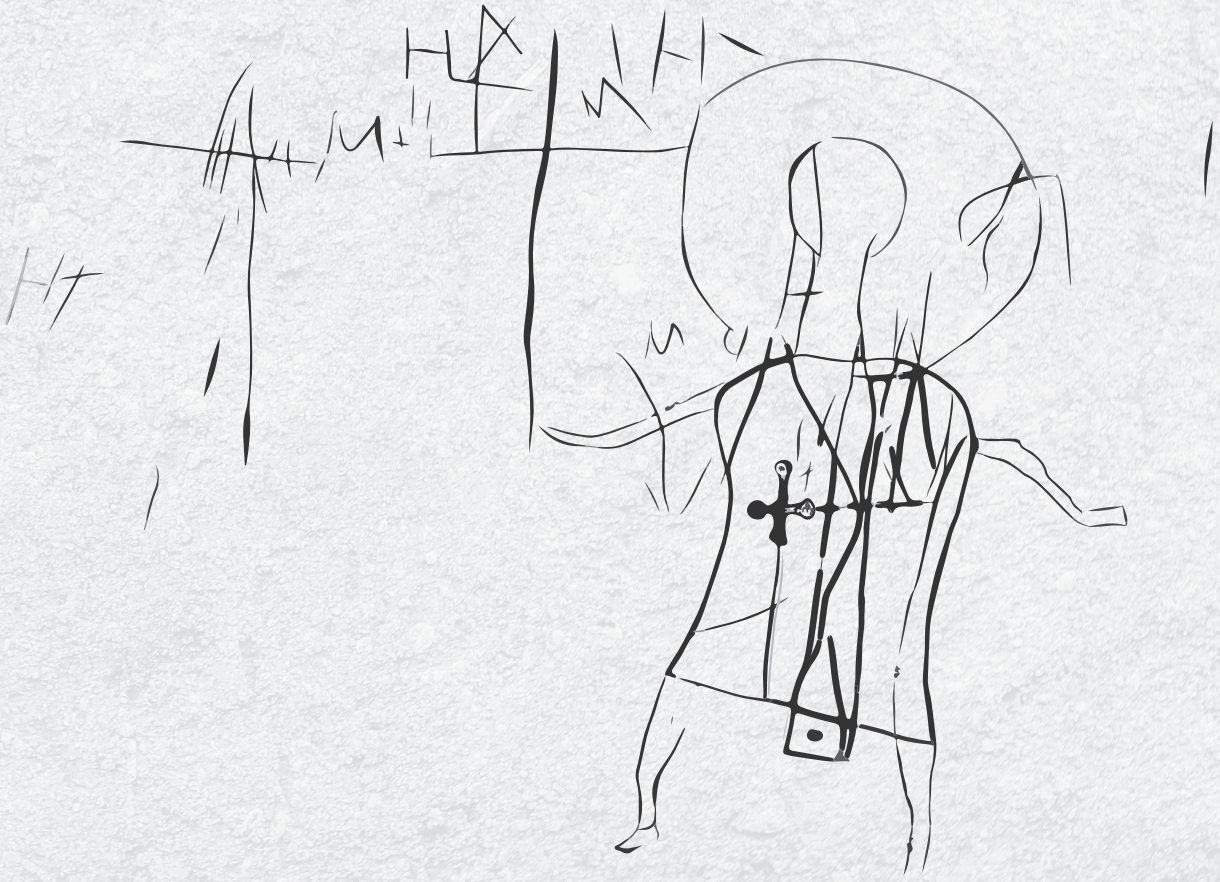
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

1892 - 1921 - 1948

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ

ПРЕЗ 2021 г.

Книга II

София
2022

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ
КНИГА II
ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AND EXCAVATIONS
BOOK 2

Главен редактор / Editor-in-chief

Христо Попов / Hristo Popov

Заместник-главни редактори / Deputy editors-in-chief

Анастасия Чолакова, Георги Иванов / Anastasia Cholakova, Georgi Ivanov

Редакционна колегия / Editorial board

I. Археологическа карта на България / I. Archaeological map of Bulgaria
Иво Д. Чолаков / Ivo D. Cholakov
Найден Прахов / Nayden Prahov
Надежда Кечева / Nadezhda Kecheva
Силва Събкова / Silva Sabkova

II. Праистория / II. Prehistory
Десислава Такорова / Desislava Takorova
Атанас Цурев / Atanas Tsurev

III. Тракийска археология / III. Thracian archaeology
Георги Иванов / Georgi Ivanov
Ваня Петрова / Vanya Petrova
Яна Мутафчиева / Yana Mutafchieva
Емил Нанков / Emil Nankov

IV. Антична археология / IV. Classical archaeology
Марио Иванов / Mario Ivanov
Анастасия Чолакова / Anastasia Cholakova
Александър Харизанов / Alexander Harizanov

V. Средновековна археология / V. Medieval archaeology
Петър Димитров / Petar Dimitrov
Елена Василева / Elena Vasileva
Владимир Стайков / Vladimir Staykov

Автор на картите: Никола Тонков / Author of the maps: Nikola Tonkov
Графичен дизайн: Росица Кънева / Graphic design: Rositsa Kaneva

На корицата: графит върху каменен блок, IX – X в., Кръгла каменна площадка, Плиска; разкопки на Андрей Аладжов и Евгения Коматарова-Балинова; рисунка Евгения Коматарова-Балинова

On the cover: graffito on a stone block, 9th – 10th c., Round Stone Ground, Pliska; excavations of Andrey Aladzhov and Evgenia Komatarova-Balinova; drawing Evgenia Komatarova-Balinova

Печат: Булгед ООД / Print: Bulged Ltd

ISSN 1313-0889 (PRINT)
ISSN 2603-3658 (ONLINE)

https://publications.naim.bg/index.php/ADE

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE WITH MUSEUM

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2021 г.
КНИГА II
ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AND EXCAVATIONS IN 2021
BOOK 2

София / Sofia
2022

ИЗИСКВАНИЯ НА РЕДКОЛЕГИЯТА ЗА ПРЕДАВАНЕ НА НАУЧНИТЕ СЪОБЩЕНИЯ В ПОРЕДИЦАТА „АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ“

Актуална информация за изискванията при подготовка на материалите за публикуване може да се намери на сайта на изданието.

https://publications.naim.bg/index.php/ADE/isntructions

СЪДЪРЖАНИЕ
CONTENTS

IV. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ
IV. CLASSICAL ARCHAEOLOGY

АРХЕОЛОГИЯ НА ГРЪЦКАТА АНТИЧНОСТ (VII – I В. ПР. ХР.)
ARCHAEOLOGY OF GREEK ANTIQUITY (7TH – 1ST C. BC)

ГРЪЦКИ ЧЕРНОМОРСКИ КОЛОНИИ И ГРЪКО-ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ЦЕНТРОВЕ В ТРАКИЯ
GREEK POLEIS ON THE BLACK SEA COAST AND HELLENISTIC CENTRES IN THRACE

№ 1. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА ОСТРОВ СВ. КИРИК, СОЗОПОЛ 561
Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов
TEMPLE COMPLEX ON THE ISLAND OF ST KIRIK, SOZOPOL
Krastina Panayotova, Margarit Damyanov

№ 2. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ПРОВЛАКА И СТАРАТА ЧАСТ НА СОЗОПОЛ 566
Йото Валериев, Димитър Недев, Росица Христова, Огнян Лулев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE PROVLAKA LOCALITY AND THE OLD TOWN OF SOZOPOL
Yoto Valeriev, Dimitar Nedev, Rositsa Hristova, Ognyan Lulev

№ 3. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА УЛИЦА В АПОЛОНИЯ ПОНТИКА 570
Павлина Девлова, Милена Крумова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN ANCIENT STREET IN *APOLLONIA PONTICA*
Pavlina Devlova, Milena Krumova

ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ
NON-URBAN SITES

№ 4. СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, СОЗОПОЛ
Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис
SETTLEMENT SITE AND NECROPOLIS IN THE TERRITORY OF *APOLLONIA PONTICA* IN MESARITE LOCALITY, SOZOPOL
Krastina Panayotova, Teodora Bogdanova, Alexandre Baralis

№ 5. АНТИЧНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РАВАДИНОВО, ОБЩ. СОЗОПОЛ 577
Павлина Девлова, Милена Крумова
ANCIENT FORTRESS IN THE LAND OF RAVADINOVO VILLAGE, SOZOPOL MUNICIPALITY
Pavlina Devlova, Milena Krumova

№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ ОТ АНТИЧНОСТТА НА ОБЕКТ „ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“, СОЗОПОЛ 581
Теодора Богданова, Димитър Недев, Магюлон Бастид, Александър Баралис
ARCHAEOLOGICAL FEATURES FROM CLASSICAL ANTIQUITY AT THE SITE “THRACIAN FORTRESS “MALKOTO KALE”, SOZOPOL
Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Maguelone Bastide, Alexandre Baralis

№ 7. УКРЕПЕН ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ОБЕКТ НА Н. ЧИРОЗА, КВ. „КРАЙМОРИЕ“, БУРГАС 586
Иван Христов
FORTIFIED HELLINISTIC SITE ON CAPE CHIROZA, KRAYMORIE NEIGHBOURHOOD, BURGAS
Ivan Hristov

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА О. СВЕТИ ТОМА 590
Иван Христов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE WESTERN SECTOR OF ST THOMAS ISLAND
Ivan Hristov

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

№ 9. ЕЛИНИСТИЧЕСКИ И РИМСКИ НЕКРОПОЛ (III В. ПР. ХР. – IV В.)
В М. ПРОВЛАКА, СОЗОПОЛ 594
Светла Петрова, Димитър Недев
ROMAN AND HELLENISTIC NECROPOLIS (3RD C. BC – 4TH C. AD) IN PROVLAKA LOCALITY, SOZOPOL
Svetla Petrova, Dimitar Nedev

№ 10. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ 597
Павлина Девлова, Милена Крумова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL
Pavlina Devlova, Milena Krumova

АРХЕОЛОГИЯ НА РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ (I – VII В.)
ARCHAEOLOGY OF THE ROMAN PERIOD AND LATE ANTIQUITY (1ST - 7TH C. AD)

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС
THE LOWER DANUBE LIMES

№ 11. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БОНОНИЯ 598
Здравко Димитров, Ваня Ставрева, Илко Цветков
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF *BONONIA*
Zdravko Dimitrov, Vanya Stavreva, Ilko Tsvetkov

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В РАЦИАРИЯ 603
Здравко Димитров, Илко Цветков, Иво Топалилов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *RATIARIA*
Zdravko Dimitrov, Ivo Topalilov, Ilko Tsvetkov

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АЛМУС, КВ. КАЛЕТО, ЛОМ 609
Валери Стоичков, Чавдар Лалов, Теодор Тодоров
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *ALMUS*, KALETO NEIGHBOURHOOD, LOM
Valeri Stoichkov, Chavdar Lalov, Teodor Todorov

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОМОДИАНА, М. МАЛ ТЕПЕ,
С. СТАНЕВО, ОБЩ. ЛОМ 612
Владислав Живков, Валери Стоичков
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT *POMODIANA*, MAL TEPE LOCALITY, STANEVO VILLAGE,
LOM MUNICIPALITY
Vladislav Zhivkov, Valeri Stoichkov

№ 15. ПРОУЧВАНИЯ В УЛПИЯ ЕСКУС 615
Гергана Кабакчиева
RESEARCH AT *ULPIA OESCUS*
Gergana Kabakchieva

№ 16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ, БЕЛЕНЕ 620
Гергана Кабакчиева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT ANCIENT *CASTELLUM DIMUM*, BELENE
Gergana Kabakchieva

№ 17. РАЗКОПКИ В СЕКТОР VIII/IX НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР
И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ 625
Евгения Генчева
EXCAVATIONS IN SECTOR VIII/IX OF THE ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE
TOWN OF *NOVAE*
Eugenia Gencheva

№ 18. РАЗКОПКИ НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ.
СЕКТОР XII 628
Пьотр Дичек

EXCAVATIONS OF THE ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF *NOVAE*. SECTOR XII
Piotr Dyczek

№ 19. НОВЕ (ДОЛНА МИЗИЯ), СЕКТОР XZ-PL. *ARMAMENTARIUM* НА *LEGIO I ITALICA* 631
Елена Кленина
NOVAE (*MOESIA INFERIOR*), SECTION XZ-PL. *ARMAMENTARIUM* OF *LEGIO I ITALICA*
Elena Klenina

№ 20. НОВЕ. ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ И *RETENTURA SINISTRA* 635
Агниешка Томас
NOVAE. THE EASTERN NECROPOLIS AND *RETENTURA SINISTRA*
Agnieszka Tomas

№ 21. НОВЕ, СЕКТОР VIII A. СГРАДИ *EXTRA MUROS* 638
Марин Маринов
NOVAE, SECTOR VIII A. BUILDINGS *EXTRA MUROS*
Marin Marinov

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА 641
Върбин Върбанов, Светлана Тодорова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN *CASTELLUM SEXAGINTA PRISTA*
Varbin Varbanov, Svetlana Todorova

№ 23. РИМСКА И КЪСНОРИМСКА КРЕПОСТ ТРАНСМАРИСКА, ТУТРАКАН. СЕКТОР „ЮГОЗАПАДНА КУЛА“ 645
Върбин Върбанов, Георги Митев
ROMAN AND LATE ROMAN FORTRESS *TRANSMARISCA*, TUTRAKAN. SOUTHWESTERN TOWER SECTOR
Varbin Varbanov, Georgi Mitev

№. 24. ДВЕ ЖИЛИЩА ОТ IV И XI В. В ТЕГУЛИЦИУМ – ВЕТРИНИ ДО С. ВЕТРЕН, СИЛИСТРЕНСКО 649
Георги Атанасов, Кристиан Михайлов
TWO DWELLINGS FROM 4TH AND 11TH C. AD IN *TEGULICIUM – VETRINI* NEAR VETREN VILLAGE, SILISTRA REGION
Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ДУРОСТОРУМ, СИЛИСТРА 653
Олег Александров, Ева Димитрова
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *DUROSTORUM*, SILISTRA
Oleg Alexandrov, Eva Dimitrova

№ 26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В РИМСКИ ЛЕГИОНЕН ЛАГЕР И ЦИВИЛНО СЕЛИЩЕ ДУРОСТОРУМ, СИЛИСТРА 657
Дилен Дилов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE ROMAN LEGIONARY CAMP AND CIVIL SETTLEMENT *DUROSTORUM*, SILISTRA
Dilen Dilov

ГРАДСКИ ЦЕНТРОВЕ
URBAN CENTRES

№ 27. КРЕПОСТНА СТЕНА (II – VI В.) В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ОДЕСОС 660
Валери Йотов
FORTRESS WALL (2ND – 6TH C. AD) IN THE SOUTHWESTERN SECTOR OF *ODESSOS*
Valeri Yotov

№ 28. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАР ИВАН ШИШМАН“ № 18, ВАРНА 664
Васил Тенекеджиев, Ася Стефанова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT 18 TSAR IVAN SHISHMAN STR. IN VARNA
Vassil Tenekedjiev, Asya Stefanova

№ 29. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАР ИВАН ШИШМАН“ № 12, ВАРНА.....668
Мария Манолова-Войкова, Васил Тенекеджиев, Елина Мирчева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT 12 TSAR IVAN SHISHMAN STR., VARNA
Mariya Manolova-Voykova, Vassil Tenekedjiev, Elina Mircheva

№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЦАР СИМЕОН I“ № 22, ВАРНА.....670
Валери Йотов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 22 “TSAR SIMEON I” STR., VARNA
Valeri Yotov

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „САН СТЕФАНО“ № 36, ВАРНА.....672
Васил Тенекеджиев, Елина Мирчева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT 36 SAN STEFANO STR., VARNA
Vassil Tenekedjiev, Elina Mircheva

№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ДЕБЪР“ № 37, ВАРНА 677
Христо Кузов, Михаил Христов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT 37 DEBAR STR., VARNA
Christo Kouzov, Mihail Hristov

№ 33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ДЕБЪР“ № 39, ВАРНА 681
Христо Кузов, Михаил Христов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT 39 DEBAR STR., VARNA
Christo Kouzov, Mihail Hristov

№. 34. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ХАН ОМУРТАГ“ № 7-9, ВАРНА.....685
Игор Лазаренко
TRENCH ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 7-9 HAN OMURTAG STR., VARNA
Igor Lazarenko

№ 35. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕФАРАДСКА СИНАГОГА, УЛ. „ВАРДАР“ № 5, ВАРНА.....686
Игор Лазаренко
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF A SEPHARDIC SYNAGOGUE AT 5 VARDAR STR., VARNA
Igor Lazarenko

№ 36. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „БАЧО КИРО“ № 26, ВАРНА 687
Игор Лазаренко
ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 26 BACHO KIRO STR., VARNA
Igor Lazarenko

№ 37. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ“ № 26, ВАРНА 688
Валери Йотов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 26 SOFRONII VRACHANSKI STR., VARNA
Valeri Yotov

№ 38. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ В АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО 689
Йото Валериев, Милен Николов, Драгомир Гърбов
RESCUE EXCAVATIONS IN THE ANCIENT AND MEDIEVAL TOWN OF *ANCHIALUS*
Yoto Valeriev, Milen Nikolov, Dragomir Garbov

№ 39. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. ПАЛЕОКАСТРО, ПОМОРИЕ 692
Олег Александров, Ева Димитрова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN PALEOKASTRO LOCALITY, POMORIE
Oleg Alexandrov, Eva Dimitrova

№ 40. НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ. СЕКТОР „ЮГОЗАПАДЕН ЪГЪЛ НА ФОРУМНИЯ КОМПЛЕКС“.....696
Иван Църов
NICOPOLIS AD ISTRUM. THE SOUTHWESTERN CORNER OF THE *FORUM* COMPLEX SECTOR
Ivan Tsarov

№ 41. НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ – ГЕОФИЗИКА *EXTRA MUROS*.....699
Калин Чакъров, Никола Тонков

NICOPOLIS AD ISTRUM – GEOPHYSICS *EXTRA MUROS*
Kalin Chakarov, Nikola Tonkov

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В МАРЦИАНОПОЛИС 703
Христо Кузов, Николай Русев, Михаил Христов, Гергана Илиева
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *MARCIANOPOLIS*
Christo Kouzov, Nikolay Rusev, Mihail Hristov, Gergana Ilieva

№ 43. АНТИЧНА КРЕПОСТ ЗАЛДАПА: СЕВЕРНА ПОРТА, ТУНЕЛ КЪМ АТРИУМА НА БАЗИЛИКА № 2 И ТЕТРАКОНХАЛНА ЦЪРКВА № 6 707
Георги Атанасов, Никола Бодри, Албена Миланова, Доминик Моро, Йото Валериев, Б. М'Барек, Елио Хобдари
ANCIENT FORTRESS *ZALDAPA*: NORTHERN GATE, THE TUNNEL TO THE ATRIUM OF THE BASILICA NO. 2, AND THE TETRACONCHAL CHURCH NO. 6
Georgi Atanasov, Nicolas Beaudry, Albena Milanova, Dominic Moreau, Yoto Valeriev, Brahim M'Barek, Elio Hobdari

№ 44. ЗАЛДАПА – РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА № 5 711
Йото Валериев
ZALDAPA – EARLY CHRISTIAN BASILICA NO. 5
Yoto Valeriev

№ 45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПАРК ГАЛЕРИЯ 2", КЮСТЕНДИЛ 714
Румен Спасов, Веселина Вандова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "PARK GALERIA 2" SITE, KYUSTENDIL
Rumen Spassov, Vesselina Vandova

№ 46. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА. ФОРУМ И АКРОПОЛ 716
Людмил Вагалински
HERACLEA SINTICA. *FORUM* AND *ACROPOLIS*
Lyudmil Vagalinski

№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ХРИСТО БОТЕВ" № 8, САНДАНСКИ 721
Светла Петрова, Антон Ковачев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 8 HRISTO BOTEV STR., SANDANSKI
Svetla Petrova, Anton Kovachev

№ 48. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ – СГРАДА 1 723
Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова
THE ANTIQUE AND MEDIEVAL CITY OF *NICOPOLIS AD NESTUM* – BUILDING 1
Margarita Vaklinova, Tsvetana Komitova

№ 49. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „СЛИВНИЦА" № 176, СОФИЯ 727
Александър Станев, Юниан Мешеков, Илияна Борисова-Кацарова, Елена Николова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT 176 SLIVNITSA BLVD, SOFIA
Alexander Stanev, Yunian Meshekov, Iliana Borissova-Katsarova, Elena Nikolova

№ 50. ИЗКОП ЗА ПОСТАМЕНТ НА ПАМЕТНИК В ГРАДИНАТА НА ЦЕНТРАЛНА МИНЕРАЛНА БАНЯ, СОФИЯ 730
Полина Стоянова
EXCAVATION FOR A MONUMENT PEDESTAL IN THE GARDEN OF THE CENTRAL MINERAL BATH, SOFIA
Polina Stoyanova

№ 51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СТРАНДЖА" № 21 – 27, СОФИЯ 731
Елена Николова, Александър Станев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 21 – 27 STRANDZHA STR., SOFIA
Elena Nikolova, Alexander Stanev

№ 52. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „А. СТАМБОЛИЙСКИ" № 48, СОФИЯ 732
Елена Николова, Александър Станев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 48 A. STAMBOLIISKI BLVD, SOFIA
Elena Nikolova, Alexander Stanev

№ 53. ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ, ХИСАРЯ 733
Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров
THERMAL COMPLEX IN *DIOCLETIANOPOLIS*, HISARYA
Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

№. 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ГЛАДСТОН“ № 6, ПЛОВДИВ 736
Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева
ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 6 GLADSTONE STR., PLOVDIV
Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗТОЧНАТА ПОРТА НА ФИЛИПОПОЛ, ПЛОВДИВ 738
Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF THE EAST GATE OF *PHILIPPOPOLIS*, PLOVDIV
Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА „НЕБЕТ ТЕПЕ“, ПЛОВДИВ 740
София Христева, Камен Станев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT NEBET TEPE, PLOVDIV
Sophia Hristeva, Kamen Stanev

№ 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ПРИ ИЗТОЧНАТА ПОРТА НА АВГУСТА ТРАЯНА 745
Петър Калчев, Величка Мартинова, Пламена Бакалова
ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT THE EAST GATE OF *AUGUSTA TRAIANA*
Petar Kalchev, Velichka Martinova, Plamena Bakalova

№ 58. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“,
В ДВОРА НА УЧИЛИЩЕ „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“ 750
Мария Камишева, Атанас Атанасов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *AUGUSTA TRAIANA – VEREYA* – STARA ZAGORA
ARCHAEOLOGICAL RESERVE, IN THE YARD OF “P. R. SLAVEYKOV” SCHOOL
Maria Kamisheva, Atanas Atanasov

№ 59. ТРАКИЙСКИ И АНТИЧЕН ГРАД КАБИЛЕ. ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР V 754
Венета Ханджийска, Иван Вълчев
THRACIAN AND ANCIENT CITY OF *CABYLE* ARCHAEOLOGICAL RESERVE. EXCAVATIONS IN SECTOR V
Veneta Handzhiyska, Ivan Valchev

№ 60. КЪСНОАНТИЧНА ФОРТИФИКАЦИЯ НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ.
ИЗТОЧНА КУРТИНА 758
Людмил Вагалински
LATE ANTIQUE FORTIFICATION OF THE ROMAN COLONY OF *DEULTUM*. EASTERN CURTAIN WALL
Lyudmil Vagalinski

№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ, ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ 762
Красимира Костова, Добрина Харбалиева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DEULTUM*, SUB-SITE 02 “ANCIENT *THERMAE*”
Krasimira Kostova, Dobrina Harbalieva

№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ. ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА
И ИМПЕРАТОРСКИ ХРАМ 767
Христо Прешленов, Милена Райчева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION IN *DEULTUM*. PUBLIC BUILDING AND IMPERIAL CULT TEMPLE
Hristo Preshlenov, Milena Raycheva

УКРЕПЕНИ ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ
FORTIFIED NON-URBAN SITES

№ 63. КЪСНОАНТИЧЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ШИПОТ, ОБЩ. ДИМОВО 772
Александър Манев, Александър Харизанов
LATE ANTIQUE FORTIFIED SITE IN THE LAND OF SHIPOT VILLAGE, DIMOVO MUNICIPALITY
Alexander Manev, Alexander Harizanov

№ 64. КРЕПОСТ „БОРОВЕЦ“ ПРИ ПРАВЕЦ 776
Татяна Борисова, Михаела Занева
“BOROVETS” FORTRESS NEAR PRAVETS
Tatyana Borisova, Michaela Zaneva

№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КАСТЕЛА СОСТРА – СЕКТОР „РИМСКИ ПЪТ“ 781
Иван Христов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE *SOSTRA CASTELLUM* – “ROMAN ROAD” SECTOR
Ivan Hristov

№ 66. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕ ШИРОКОВО“,
С. ШИРОКОВО, ОБЩ. ДВЕ МОГИЛИ 784
Деян Драгоев, Добрина Харбалиева
LATE ROMAN AND MEDIEVAL FORTRESS “KALE SHRIOKOVO”, SHIROKOVO VILLAGE,
DVE MOGILI MUNICIPALITY
Deyan Dragoev, Dobrina Harbalieva

№ 67. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ“ КРАЙ ПОПОВО 789
Олег Александров, Симеон Станчев
LATE ANTIQUE FORTRESS “KOVACHEVSKO KALE” NEAR POPOVO
Oleg Alexandrov, Simeon Stanchev

№ 68. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „ВОЙВОДА“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ВОЙВОДА,
ОБЩ. НОВИ ПАЗАР, ОБЛ ШУМЕН 792
Станимир Стойчев, Виктор Василев
LATE ANTIQUE FORTRESS “VOYVODA”, LAND OF VOYVODA VILLAGE, NOVI PAZAR MUNICIPALITY,
SHUMEN DISTRICT
Stanimir Stoychev, Viktor Vasilev

№ 69. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ *PALMATAE* В М. КАЛЕТО, С. ОНОГУР, ОБЩИНА ТЕРВЕЛ 795
Казимир Попконстантинов, Боян Тотев, Добри Добрев
LATE-ANTIQUE FORTRESS OF *PALMATAE* IN KALETO LOCALITY, ONOGUR VILLAGE, TERVEL
MUNICIPALITY
Kazimir Popkonstantinov, BoyanTotev, Dobri Dobrev

№ 70. ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНА КРЕПОСТ КАРИЯ, НОС ШАБЛА 798
Боян Тотев, Върбин Върбанов, Велина Жекунова, Светлана Тодорова
EXCAVATIONS AT THE ANCIENT FORTRESS OF *CARIA*, CAPE SHABLA
Boyan Totev, Varbin Varbanov, Velina Zhekunova, Svetlana Todorova

№ 71. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ НА НОС СВ. АТАНАС КРАЙ БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА 801
Валери Йотов
LATE ANTIQUE FORTRESS ON CAPE SVETI ATANAS NEAR BYALA, VARNA DISTRICT
Valeri Yotov

№ 72. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БУЗОВО КАЛЕ“ ДО С. БУЗОВГРАД,
ОБЩ. КАЗАНЛЪК 804
Пламен Дойчев
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS “BUZOVO KALE” NEAR BUZOVGRAD VILLAGE,
KAZANLAK MUNICIPALITY
Plamen Doychev

№ 73. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТУИДА, СЛИВЕН 808
Николай Сираков
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS *TUIDA*, SLIVEN
Nikolay Sirakov

№ 74. РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ ХРИСОСОТИРА ДО ЧЕРНОМОРЕЦ. ЮЖЕН СЕКТОР 810
Иван Христов
EARLY BYZANTINE FORTRESS *CHRYSOSOTIRA* NEAR CHERNOMORETS. SOUTHERN SECTOR
Ivan Hristov

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩНИ ОБЕКТИ И ПЪТНА МРЕЖА
UNFORTIFIED SETTLEMENTS AND ROAD SYSTEM

№ 75. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА, КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА ПРИ С. СЛАНА БАРА, ВИДИНСКО 813
Александър Манев, Камен Клисуранов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM ROMAN, LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL PERIODS NEAR SLANA BARA VILLAGE, VIDIN REGION
Alexander Manev, Kamen Klisuranov

№ 76. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ДУНАВЦИ, ОБЛ. ВИДИН 819
Александър Манев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE LAND OF DUNAVTSI, VIDIN DISTRICT
Alexander Manev

№ 77. ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. СИНАГОВЦИ, ВИДИНСКО 822
Здравко Димитров, Илко Цветков, Атанас Данов
ROMAN PERIOD SITE NEAR SINAGOVTSI, VIDIN REGION
Zdravko Dimitrov, Ilko Tsvetkov, Atanas Danov

№ 78. ВИЛНО ИМЕНИЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В М. СЕЛИЩЕТО ПРИ С. СУХАЧЕ, ОБЩ. ЧЕРВЕН БРЯГ 826
Венета Ханджийска, Веселин Хаджиангелов
ROMAN PERIOD *VILLA* ESTATE IN SELISHTETO LOCALITY NEAR SUHACHE VILLAGE, CHERVEN BRYAG MUNICIPALITY
Veneta Handzhiyska, Veselin Hadzhiangelov

№ 79. РИМСКИ И КЪСНОАНТИЧЕН ОБЕКТ В М. ПАРЧЕЛЪКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ЛЕВСКИ, ОБЛ. ПЛЕВЕН 830
Владимир Найденов, Мартин Дяков
ROMAN AND LATE ANTIQUE SITE IN PARCHELAKA LOCALITY, LAND OF LEVSKI, PLEVEN DISTRICT
Vladimir Naydenov, Martin Dyakov

№ 80. МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ В М. КАШЛАТА (ВИДАНЛЪК), С. БРЕСТАК, ОБЩ. ВЪЛЧИ ДОЛ, ОБЛ. ВАРНА 833
Христо Кузов, Гергана Илиева, Михаил Христов
MULTILAYER SETTLEMENT IN KASHLATA (VIDANLAK) LOCALITY, BRESTAK VILLAGE, VALCHI DOL MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT
Christo Kouzov, Gergana Ilieva, Mihail Hristov

№ 81. СЕЛИЩНА СТРУКТУРА ОТ РИМСКАТА ЕПОХА КРАЙ СЛИВНИЦА 838
Сергей Торбатов, Деян Драгоев
SETTLEMENT STRUCTURE FROM THE ROMAN PERIOD NEAR SLIVNITSA
Sergey Torbatov, Deyan Dragoev

№ 82. ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНИ СГРАДИ“ В С. КЛАДНИЦА, ОБЩ. ПЕРНИК 840
Орлин Рачев
“LATE ANTIQUE BUILDINGS” SITE IN KLADNITSA VILLAGE, PERNIK MUNICIPALITY
OrlinRachev

№ 83. КЪСНОАНТИЧЕН СТОПАНСКИ КОМПЛЕКС В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРОВЯНЕ, СТОЛИЧНА ОБЩИНА 843
Иво Д. Чолаков, Милена Райчева
LATE ANTIQUE PRODUCTION COMPLEX IN THE LAND OF MIROVYANE VILLAGE, SOFIA CAPITAL MUNICIPALITY
Ivo D. Cholakov, Milena Raycheva

№ 84. КЪСНОАНТИЧНО СЕЛИЩЕ (ОБЕКТ № 2) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОРИМЕЧКОВО, ОБЩ. ЛЕСИЧОВО 848
Сирма Александрова, Ваня Ставрева
LATE ANTIQUE SETTLEMENT (SITE NO. 2) IN THE LAND OF BORIMECHKOVO VILLAGE, LESICHOVO MUNICIPALITY
Sirma Alexandrova, Vanya Stavreva

№ 85. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 61 (ДРЕВЕН ПЪТ) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПАНАГЮРСКИ КОЛОНИИ, ОБЩ. ПАНАГЮРИЩЕ 851
Сирма Александрова, Ваня Ставрева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 61 (ANCIENT ROAD) IN THE LAND OF PANAGYURSKI KOLONII VILLAGE, PANAGYURISHTE MUNICIPALITY
Sirma Alexandrova, Vanya Stavreva

№ 86. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОДОБЕКТ 219, С. КОНЬОВО, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА 854
Красимир Велков, Христо Христов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SUB-SITE 219, KONYOVO VILLAGE, NOVA ZAGORA MUNICIPALITY
Krasimir Velkov, Hristo Hristov

№ 87. ОБЕКТ ОТ РИМСКИЯ ПЕРИОД ДО С. КАБИЛЕ, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ 856
Станислав Марчовски, Стефан Бакърджиев
ROMAN PERIOD SITE NEAR KABILE VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT
Stanislav Marchovski, Stefan Bakardzhiev

№ 88. ТРАКО-РИМСКИ СЕЛИЩЕН ОБЕКТ В М. СВ. ИЛИЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТРОЙНО, ОБЩ. ЕЛХОВО 859
Даниела Агре, Деян Дичев, Христо Христов
THRACO-ROMAN SETTLEMENT SITE IN ST ILIYA LOCALITY, LAND OF STROYNO VILLAGE, ELHOVO MUNICIPALITY
Daniela Agre, Deyan Dichev, Hristo Hristov

№ 89. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОДОБЕКТ № 229, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЧЕРНОГРАД, ОБЩ. АЙТОС 863
Димчо Момчилов, Росица Христова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SUB-SITE NO. 229, LAND OF CHERNOGRAD VILLAGE, AYTOS MUNICIPALITY
Dimcho Momchilov, Rositsa Hristova

№ 90. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АКВЕ КАЛИДЕ. СЕКТОР „БАНЯ“ 866
Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT *AQUAE CALIDAE*. SECTOR “BATH”
DimchoMomchilov, Miroslav Klasnakov

ЕЗИЧЕСКИ И РАННОХРИСТИЯНСКИ КУЛТОВИ КОМПЛЕКСИ
PAGAN AND EARLY CHRISTIAN CULT COMPLEXES

№ 91. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЪРКВА 2 В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ВРАЦА 871
Нарцис Торбов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF CHURCH 2 IN GRADISHTE LOCALITY, WEST OF VRATSA
Narcis Torbov

№ 92. РАННОХРИСТИЯНСКИ МАНАСТИР В М. ДЖАНАВАРА КРАЙ ВАРНА 873
Васил Тенекеджиев, Александър Минчев, Орлийн Макилфатрик
EARLY CHRISTIAN MONASTERY IN THE DZHANAVARA LOCALITY NEAR VARNA
Vassil Tenekedjiev, Alexander Minchev, Orlene McIlfatrick

№ 93. ОБЕКТ„СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“, С. КАСНАКОВО, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД 878
Веселка Кацарова, Калина Петкова
“SANCTUARY OF NYMPHS AND APHRODITE” SITE, KASNAKOVO VILLAGE, DIMITROVGRAD MUNICIPALITY
Veselka Katsarova, Kalina Petkova

№ 94. РАННОВИЗАНТИЙСКИ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ НА О. СВ. ИВАН, СОЗОПОЛ 883
Казимир Попконстантинов, Росина Костова, Димитър Недев
EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL MONASTERY OF ST JOHN THE FORERUNNER ON THE ISLAND OF SVETI IVAN, SOZOPOL
Kazimir Popkonstantinov, Rossina Kostova, Dimitar Nedev

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

№ 95. РИМСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ С КРЕМАЦИИ (II – IV В.), ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЛЮТИ ДОЛ, ОБЩ. МЕЗДРА, ОБЛ. ВРАЦА 886
Александра Петрова, Мария Христова-Пенкова, Нарцис Торбов
ROMAN TUMULAR NECROPOLIS WITH CREMATIONS (2ND – 4TH C.), LAND OF LYUTI DOL VILLAGE, MEZDRA MUNICIPALITY, VRATSA DISTRICT
Aleksandra Petrova, Maria Christova-Penkova, Narcis Torbov

№ 96. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ИВАЙЛО“ № 35, СОФИЯ 892
Бориславa Гълъбова
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AND RESCUE EXCAVATIONS AT 35 IVAYLO STR., SOFIA
Borislava Galabova

№ 97. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЦЕНТРАЛНАТА ГРАДСКА ЧАСТ НА СОФИЯ 895
Елена Николова, Александър Станев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE CENTRAL CITY ZONE OF SOFIA
Elena Nikolova, Alexander Stanev

№. 98. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН МАВЗОЛЕЙ“ В КВ. ЛОЗЕНЕЦ, СОФИЯ 897
Александър Станев, Юниан Мешеков
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF “LATE ANTIQUE MAUSOLEUM” SITE, IN LOZENETS NEIGHBOURHOOD, SOFIA
Alexander Stanev, Yunian Meshekov

№ 99. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА ГЕРМАНИЯ, ЕТАП I, УЛ. „ЗЛАТЕН ВЕК“, САПАРЕВА БАНЯ 902
Светла Петрова, Емил Севдин
RESCUE EXCAVATIONS IN THE WESTERN NECROPOLIS OF *GERMANIA*, STAGE I, ZLATEN VEK STR., SAPAREVA BANYA
Svetla Petrova, Emil Sevdin

№ 100. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА ГЕРМАНИЯ, ЕТАП III, САПАРЕВА БАНЯ 906
Светла Петрова, Антон Ковачев, Емил Севдин, Величка Костова
RESCUE EXCAVATIONS IN THE WESTERN NECROPOLIS OF *GERMANIA*, STAGE III, SAPAREVA BANYA
Svetla Petrova, Anton Kovachev, Emil Sevdin, Velichka Kostova

№ 101. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В САПАРЕВА БАНЯ (ВОДОСНАБДЯВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕН ИМОТ 65365.601.1075) 908
Светла Петрова, Емил Севдин
RESCUE EXCAVATIONS IN SAPAREVA BANYA (WATER SUPPLY TO LAND PLOT 65365.601.1075)
Svetla Petrova, Emil Sevdin

№ 102. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В САПАРЕВА БАНЯ (ВОДОСНАБДЯВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕН ИМОТ 65365.601.84) 910
Светла Петрова, Емил Севдин
RESCUE EXCAVATIONS IN SAPAREVA BANYA (WATER SUPPLY TO LAND PLOT 65365.601.84)
Svetla Petrova, Emil Sevdin

№ 103. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В САПАРЕВА БАНЯ (ВОДОСНАБДЯВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕН ИМОТ 65365.601.978) 911
Светла Петрова, Емил Севдин
RESCUE EXCAVATIONS IN SAPAREVA BANYA (WATER SUPPLY TO LAND PLOT 65365.601.978)
Svetla Petrova, Emil Sevdin

№ 104. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ПЧЕЛА“ В САПАРЕВА БАНЯ 912
Светла Петрова, Емил Севдин

RESCUE EXCAVATIONS AT PCHELA STR. IN SAPAREVA BANYA
Svetla Petrova, Emil Sevdin

№ 105. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ И НЕКРОПОЛ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ 913
Петър Калчев, Пламена Бакалова
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF A MULTILAYER SITE AND NECROPOLIS IN *AUGUSTA TRAIANA – VEREYA* – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Petar Kalchev, Plamena Bakalova

№ 106. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЮГОЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА АВГУСТА ТРАЯНА 915
Мария Камишева
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE SOUTHWESTERN NECROPOLIS OF *AUGUSTA TRAIANA*
Maria Kamisheva

№ 107. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КНЯЗ БОРИС I”, ПОМОРИЕ 915
Олег Александров, Мириян Пантелеев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT KNYAZ BORIS I STR., POMORIE
Oleg Alexandrov, Miriyan Panteleev

№ 108. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СТРАНДЖА”, ПОМОРИЕ 916
Олег Александров, Ева Димитрова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT STRANDZHA STR., POMORIE
Oleg Alexandrov, Eva Dimitrova

ПРОИЗВОДСТВЕНИ ОБЕКТИ
PRODUCTION SITES

№ 109. КЪСНОРИМСКИ ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА ВАР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СКРАВЕНА, ОБЩ. БОТЕВГРАД 917
Деян Драгоев, Рени Петрова
LATE ROMAN LIME PRODUCTION CENTRE IN THE LAND OF SKRAVENA VILLAGE, BOTEVGRAD MUNICIPALITY
Deyan Dragoev, Reni Petrova

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ
FIELD SURVEYS WITH NO ARCHAEOLOGICAL STRUCTURES ATTESTED

№ 110. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В ОКОЛНОСТИТЕ НА ГАРА МАКРЕШ, ВИДИНСКО 921
Сергей Торбатов, Биляна Торбатова
RESCUE EXCAVATIONS IN THE VICINITY OF MAKRESH RAILWAY STATION, VIDIN REGION
Sergey Torbatov, Bilyana Torbatova

№ 111. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ ПРИ С. ДЪРЖАНИЦА, ОБЛ. ВИДИН 923
Александър Харизанов, Радослав Александров
RESCUE EXCAVATIONS NEAR DARZHANITSA VILLAGE, VIDIN DISTRICT
Alexander Harizanov, Radoslav Alexandrov

V. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ
V. MEDIEVAL ARCHAEOLOGY

СТОЛИЦИ И ТЕХНИТЕ ОКОЛНОСТИ
CAPITALS AND THEIR SURROUNDINGS

ПЛИСКА
PLISKA

№ 1. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА 927
Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова, Петър Първанов
ROUND STONE GROUND IN PLISKA
Andrey Aladzhov, Evgenia Komatarova-Balinova, Petar Parvanov

№ 2. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 931
Петер Мило, Андрей Аладжов, Томаш Тенцер
GEOPHYSICAL PROSPECTION IN THE OUTER CITY OF PLISKA
Peter Milo, Andrey Aladzhov, Tomáš Tencer

№ 3. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 935
Станислав Станилов, Мариела Инкова, Панайот Антонов, Мирослав Димитров
COURTYARD NORTH OF THE CITADEL IN THE INNER CITY OF PLISKA
Stanislav Stanilov, Mariela Inkova, Panayot Antonov, Miroslav Dimitrov

№ 4. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 939
Константин Константинов, Ивайло Кънев
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF SITE NO. 41 IN THE OUTER TOWN OF PLISKA
Konstantin Konstantinov, Ivaylo Kanev

№ 5. НИАР „ПЛИСКА". СГРАДА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД 943
Христина Стоянова
PLISKA RESERVE. A BUILDING IN THE SOUTHWEST SECTOR OF THE INNER CITY
Hristina Stoyanova

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ
VELIKI PRESLAV

№ 6. ДВОРЦОВА СГРАДА (IV) ВЪВ ВЛАДЕТЕЛСКИЯ КОМПЛЕКС НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 947
Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова
PALACE BUILDING (IV) IN THE RULER'S COMPLEX OF VELIKI PRESLAV
Petar Dimitrov, Mariya Manolova-Voykova

№ 7. ГЕОФИЗИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ" 952
Петър Димитров, Петър Мило, Мария Манолова-Войкова
GEOPHYSICAL PROSPECTION IN VELIKI PRESLAV RESERVE
Petar Dimitrov, Peter Milo, Mariya Manolova-Voykova

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. БОБАНОВ, НИАР „МАДАРА"
(IV – III В. ПР. ХР. / XIII В.) 956
Гергана Илиева, Христо Кузов, Михаил Христов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN BOBANOV LOCALITY, MADARA RESERVE
(4TH – 3RD C. BC / 13TH C. AD)
Gergana Ilieva, Hristo Kuzov, Mihail Hristov

№ 9. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 85-2-СЕВЕР В ЗЕМЛИЩЕТО
НА С. ГРАДИЩЕ, ОБЩ. ШУМЕН 959
Андрей Аладжов, Станимир Стойчев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 85-2-NORTH IN THE LAND
OF GRADISHTE VILLAGE, SHUMEN MUNICIPALITY
Andrey Aladzhov, Stanimir Stoychev

№ 10. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 85-2 В ЗЕМЛИЩЕТО
НА С. ГРАДИЩЕ, ОБЩ. ШУМЕН 964
Станислав Иванов, Виктория Петрова, Боян Тотев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF SITE NO. 85-2 IN THE LAND OF GRADISHTE
VILLAGE, SHUMEN MUNICIPALITY
Stanislav Ivanov, Viktoria Petrova, Boyan Totev

ВЕЛИКО ТЪРНОВО
VELIKO TARNOVO

№ 11. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД
ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 968
Деян Рабовянов, Венко Иванов
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE MEDIEVAL TOWN OF TRAPEZITSA –
SOUTH SECTOR SITE IN VELIKO TARNOVO
Deyan Rabovyanov, Venko Ivanov

№ 12. ПРЕДСТАВИТЕЛЕН КОМПЛЕКС ПРИ ЦЪРКВА № 4 В СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ ТРАПЕЗИЦА 973
Мирко Робов
REPRESENTATIVE COMPLEX AT CHURCH NO. 4 IN THE MEDIEVAL FORTRESS TRAPEZITSA
Mirko Robov

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (КВАРТАЛ ПРИ ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА) ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 977
Константин Тотев, Пламен Караилиев, Надежда Ботева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE TRAPEZITSA MEDIEVAL TOWN – SECTOR NORTH (QUARTER AT THE WESTERN FORTRESS WALL) IN VELIKO TARNOVO
Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Nadezhda Boteva

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ, ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“, ВЕЛИКО ТЪРНОВО 981
Константин Тотев, Пламен Караилиев
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF CHURCH AND BATH SOUTH OF THE MONASTERY OF THE HOLY FORTY MARTYRS SITE, VELIKO TARNOVO
Konstantin Totev, Plamen Karailiev

№ 15. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „УСПЕНИЕ НА СВ. БОГОРОДИЦА“, РАННОВИЗАНТИЙСКА БАЗИЛИКА И ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 984
Хитко Вачев, Илиян Петракиев, Надежда Атанасова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL MONASTERY OF THE ASSUMPTION OF HOLY VIRGIN, AN EARLY BYZANTINE BASILICA AND A THRACIAN NECROPOLIS IN VELIKO TARNOVO
Hitko Vachev, Iliyan Petrakiev, Nadezhda Atanassova

№ 16. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СТАРА ВЕЛИКОТЪРНОВСКА МИТРОПОЛИЯ“ 988
Мирко Робов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT OLD VELIKO TARNOVO BISHOP'S RESIDENCE SITE
Mirko Robov

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ
CITIES AND FORTRESSES

№ 17. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТУРСКА БАНЯ В ОРЯХОВО 989
Евгения Найденова
REGULAR ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF THE TURKISH BATH IN ORYAHOVO
Evgenia Naidenova

№ 18. РАННОСРЕДНОВЕКОВНО ВКОПАНО ЖИЛИЩЕ В ПРЕДГРАДИЯТА НА ДРЪСТЪР 993
Георги Атанасов, Кристиан Михайлов
EARLY MEDIEVAL DUGOUT IN THE SUBURBS OF DRASTAR
Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov

№ 19. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. КАЛЕТО ПРИ С. ДЕБНЕВО, ОБЩ. ТРОЯН, ОБЛ. ЛОВЕЧ 997
Стилиян Иванов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS KALETO NEAR DEBNEVO VILLAGE, TROYAN MUNICIPALITY, LOVECH DISTRICT
Stiliyan Ivanov

№ 20. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ СЕВЛИЕВО 1000
Надежда Ботева
REGULAR ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF HOTALICH EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS NEAR SEVLIEVO
Nadezhda Boteva

№ 21. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НИКОПОЛСКАТА КРЕПОСТ, ОБЛ. ПЛЕВЕН 1004
Венко Иванов, Владимир Найденов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF NIKOPOL FORTRESS, PLEVEN DISTRICT
Venko Ivanov, Vladimir Naydenov

№ 22. СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕТО“ В СВИЩОВ 1007
Марин Маринов
KALETO MEDIEVAL FORTRESS IN SVISHTOV
Marin Marinov

№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ „РЯХОВЕЦ“ КРАЙ ГОРНА ОРЯХОВИЦА 1010
Илиян Петракиев, Мая Иванова, Надежда Атанасова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT RYAHOVETS MEDIEVAL FORTRESS NEAR GORNA ORYAHOVITSA
Iliyan Petrakiev, Maya Ivanova, Nadezhda Atanassova

№ 24. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МИСИОНИС“ КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ – СЕКТОР „СЕВЕР“, СЕВЕРНО ОТ БАЗИЛИКА № 2 1015
Стефан Иванов
“MISSIONIS” EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS NEAR TARGOVISHTE – NORTH SECTOR, NORTH OF BASILICA NO. 2
Stefan Ivanov

№ 25. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. ЦЪРКВА № 16 В ЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ВЪНШНИЯ ГРАД 1019
Светлана Великова, Велина Жекунова
MEDIEVAL TOWN OF CHERVEN. CHURCH NO. 16 IN THE WESTERN PART OF THE OUTER TOWN
Svetlana Velikova, Velina Zhekunova

№ 26. НАР „КАЛИАКРА“ 1023
Бони Петрунова, Елена Ендарова, Филип Петрунов
KALIAKRA ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Boni Petrunova, Elena Endarova, Filip Petrunov

№ 27. АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НА НОС ЧИРАКМАН 1026
Велислав Бонев, Елена Василева, Калин Маджаров, Яна Димитрова
ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AT CHIRAKMAN CAPE
Velislav Bonev, Elena Vasileva, Kalin Madzharov, Yana Dimitrova

№ 28. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. „ХОРИЗОНТ“, БАЛЧИК 1030
Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS IN “HORIZONT” NEIGHBOURHOOD, BALCHIK
Rumyana Koleva, Chavdar Kirilov, Radostina Encheva

№ 29. КЪСНОАНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД КАСТРИЦИ В РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД, ВАРНА 1033
Игор Лазаренко, Мария Манолова-Войкова
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL TOWN KASTRITSI IN EUXINOGRAD RESIDENCE, VARNA
Igor Lazarenko, Mariya Manolova-Voykova

№ 30. КРЕПОСТ „ПЕТРИЧ КАЛЕ“, ОБЩ. АВРЕН, ОБЛ. ВАРНА 1037
Мария Манолова-Войкова, Игор Лазаренко
PETRICH KALE FORTRESS, AVREN MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT
Mariya Manolova-Voykova, Igor Lazarenko

№ 31. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КОКАЛЯНСКИ УРВИЧ 1041
Виолина Кирякова, Филип Петрунов
PLANNED ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT KOKALYANSKI URVICH
Violina Kiryakova, Filip Petrunov

№ 32. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ ПРИ ЯКОРУДА 1044
Мариела Инкова, Цветана Комитова

KALYATA LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS NEAR YAKORUDA
Mariela Inkova, Tsvetana Komitova

№ 33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „АЛЕКСАНДЪР ПУШКИН“ № 14, ПЛОВДИВ 1049
Елена Божинова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 14 ALEXANDER PUSHKIN STR., PLOVDIV
Elena Bozhinova

№ 34. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МАСИВНА СГРАДА ОТ ОСМАНСКИЯ ПЕРИОД В КАЗАНЛЪК 1053
Владислав Тодоров, Марияна Сотирова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF A MASSIVE BUILDING FROM THE OTTOMAN PERIOD IN KAZANLAK
Vladislav Todorov, Mariana Sotirova

№ 35. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ВЕРДИЦА“ В М. ГРАДИЩЕТО, ЗЕМЛИЩЕ НА ТВЪРДИЦА 1056
Красимир Велков, Димитър Янков, Росица Христова
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS “VERDITSA” IN GRADISHTE LOCALITY, LAND OF TVARDITSA
Krasimir Velkov, Dimitar Yankov, Rositsa Hristova

№ 36. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СКАЛЕН ГРАД ПЕРПЕРИКОН“ 1058
Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Полина Пиперкова, Николай Бояджиев
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “THE ROCK CITY PERPERIKON” SITE
Nikolay Ovcharov, Daniela Kodzhamanova, Polina Piperkova, Nikolay Boyadzhiev

№ 37. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ВИШЕГРАД“ 1062
Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Полина Пиперкова
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT “VISHEGRAD” MEDIEVAL FORTRESS
Nikolay Ovcharov, Daniela Kodzhamanova, Polina Piperkova

№ 38. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЛЮТИЦА 1066
Филип Петрунов, Виолина Кирякова
PLANNED ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE MEDIEVAL TOWN OF LYUTITSA
Filip Petrunov, Violina Kiryakova

№ 39. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“, ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД 1069
Ивайло Канев, Християн Узунов, Гергана Кабакчиева
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS “BALAK DERE”, IVAYLOVGRAD MUNICIPALITY
Ivaylo Kanev, Hristian Uzunov, Gergana Kabakchieva

№ 40. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БУКЕЛОН“ ПРИ С. МАТОЧИНА, СВИЛЕНГРАДСКО 1072
Мариела Инкова, Панайот Антонов, Ирена Русева, Георги Сенгалевич
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS “BUKELON” NEAR MATOCHINA VILLAGE, SVILENGRAD REGION
Mariela Inkova, Panayot Antonov, Irena Ruseva, Georgi Sengalevich

№ 41. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ГРАДИЩЕ“ КРАЙ С. МЕЛНИЦА, ОБЩ. ЕЛХОВО 1076
Чавдар Кирилов, Анна Агре
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS “GRADISHTE” NEAR MELNITSA VILLAGE, ELHOVO MUNICIPALITY
Chavdar Kirilov, Anna Agre

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“, С. ВОДЕН, ОБЩ. БОЛЯРОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ 1081
Стефан Бакърджиев, Явор Русев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS “MALKOTO KALE”, VODEN VILLAGE, BOLYAROVO MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT
Stefan Bakardzhiev, Yavor Rusev

№ 43. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАР ИВАН АЛЕКСАНДЪР“ № 24 В ЯМБОЛ 1085
Явор Русев, Стефан Бакърджиев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 24 TSAR IVAN ALEXANDAR STR. IN YAMBOL
Yavor Rusev, Stefan Bakardzhiev

№ 44. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ВОДОХРАНИЛИЩЕТО НА ЦИТАДЕЛАТА НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД РУСОКАСТРО 1087
Милен Николов
REGULAR ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF THE RESERVOIR OF THE CITADEL OF RUSOKASTRO MEDIEVAL CITY
Milen Nikolov

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩА
UNFORTIFIED SETTLEMENTS

№ 45. ОБЕКТ № 7 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-1 (Е-79) ВИДИН – РУЖИНЦИ – МОНТАНА, С. ТЪРНЯНЕ, ОБЛ. ВИДИН 1091
Елена Василева, Елица Николаева, Жени Василева
SITE NO. 7 AT THE ROUTE OF ROAD I-1 (E-79) VIDIN – RUZHINTSI – MONTANA, TARNYANE VILLAGE, VIDIN DISTRICT
Elena Vasileva, Elitsa Nikolaeva, Zheni Vasileva

№ 46. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТИ 2 И 3 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДЪРМАНЦИ, ОБЩ. МЕЗДРА 1098
Георги Ганецовски, Вивиана Митева
RESCUE EXCAVATIONS OF SITES 2 AND 3 IN THE LAND OF DARMANTSI VILLAGE, MEZDRA MUNICIPALITY
Georgi Ganetsovski, Viviana Miteva

№ 47. РИМСКО И РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ: ОБЕКТ № 11, АМ „ХЕМУС“, ПЪТЕН ВЪЗЕЛ „КАЛЕНИК“ 1102
Галина Грозданова, Владимир Стайков, Анани Антонов, Дойчин Грозданов
ROMAN AND EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT: SITE NO. 11, HEMUS HIGHWAY, KALENIK JUNCTION
Galina Grozdanova, Vladimir Staykov, Anani Antonov, Doychin Grozdanov

№ 48. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. ПЕТРОВА НИВА, АР „СБОРЯНОВО“ 1106
Елена Пенчева, Мария Николаева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL SETTLEMENT IN PETROVA NIVA LOCALITY, SBORYANOVO ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Elena Pencheva, Maria Nikolaeva

№ 49. КУЛТУРЕН ПЛАСТ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА, КЪСНОАНТИЧНО И РАННОСЛАВЯНСКО СЕЛИЩА – С. ПЕТЪРЧ, ОБЩ. КОСТИНБРОД 1109
Катя Меламед, Елена Василева
IRON AGE LAYER, LATE ANTIQUE AND EARLY SLAVIC SETTLEMENTS – PETARCH VILLAGE, KOSTINBROD MUNICIPALITY
Katya Melamed, Elena Vasileva

№ 50. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 4, ЗЕМЛИЩЕ НА ЧИРПАН 1113
Методи Даскалов, Михаела Горнишка, Божидар Драганов
RESCUE EXCAVATIONS OF SITE NO. 4, LAND OF CHIRPAN
Metodi Daskalov, Mihaela Gornishka, Bozhidar Draganov

№ 51. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ВКОПАНИ СТРУКТУРИ ОТ СРЕДНОВЕКОВИЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СЕДЛОВИНА, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ 1118
Милен Камарев, Николай Бояджиев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF DUG-IN STRUCTURES FROM THE MIDDLE AGES IN THE LAND OF SEDLOVINA VILLAGE, KARDZHALI MUNICIPALITY
Milen Kamarev, Nikolay Boyadzhiev

№ 52. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ“ В М. ВЕХТИТЕ ЛОЗЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТРОЯНОВО, ОБЩ. РАДНЕВО 1122
Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “MEDIEVAL SETTLEMENT” SITE IN VEHTITE LOZYA LOCALITY, LAND OF TROYANOVO VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY
Krasimir Velkov, Tatyana Kuncheva-Ruseva

№ 53. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ НЕОЛИТНИЯ, КЪСНОАНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВНИЯ ПЕРИОДИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ 1125
Станислав Марчовски, Явор Русев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT A SETTLEMENT FROM THE NEOLITHIC, LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL PERIODS IN THE LAND OF HADZHIDIMITROVO VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT
Stanislav Marchovski, Yavor Rusev

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ
CHURCHES AND MONASTERIES

№ 54. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ, ВАРНА 1128
Росина Костова, Казимир Попконстантинов, Ася Вълчева
MEDIEVAL ROYAL MONASTERY IN KARAACHTEKE LOCALITY, VARNA
Rossina Kostova, Kazimir Popkonstantinov, Assya Valcheva

№ 55. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“, АХТОПОЛ 1132
Бони Петрунова, Хитко Вачев, Петранка Неделчева, Елена Ендарова
ST. JOHN PRODROMOS MEDIEVAL MONASTERY, AHTOPOL
Boni Petrunova, Hitko Vachev, Petranka Nedelcheva, Elena Endarova

№ 56. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В КРЕМИКОВСКИЯ МАНАСТИР (XV – XIX В.)
Владислав Тодоров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE KREMIKOVTSI MONASTERY (15TH – 19TH C.)
Vladislav Todorov

№ 57. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В БУХОВСКИ МАНАСТИР „СВ. МАРИЯ МАГДАЛИНА“, БУХОВО, СТОЛИЧНА ОБЩИНА 1137
Снежана Горянова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT ST MARY MAGDALENE BUKHOVO MONASTERY, BUKHOVO, SOFIA MUNICIPALITY
Snezhana Goryanova

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

№ 58. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ ДО С. КАЛЕНИК (ОБЕКТ № 13 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС“)
Валери Григоров, Светлана Венелинова, Калоян Василев
MEDIEVAL NECROPOLIS NEAR KALENIK VILLAGE (SITE NO. 13 AT THE ROUTE OF HEMUS HIGHWAY)
Valeri Grigorov, Svetlana Venelinova, Kaloyan Vasilev

№ 59. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ ИЗТОЧНО ОТ КРЕПОСТТА „РЯХОВЕЦ“ 1144
Илиян Петракиев, Надежда Атанасова
RESCUE ARCHAELOGICAL EXCAVATIONS OF A MEDIEVAL NECROPOLIS EAST OF RYAHOVETS FORTRESS
Iliyan Petrakiev, Nadezhda Atanassova

№ 60. ОБЕКТ № 5, С. БРЕСТАК, ОБЩ. ВЪЛЧИ ДОЛ, ОБЛ. ВАРНА 1149
Валери Йотов
SITE NO. 5, BRESTAK VILLAGE, VALCHI DOL MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT
Valeri Yotov

№ 61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЖИТЕН ПАЗАР“ № 10, ПЛОВДИВ..... 1152
Елена Божинова, Рангел Златев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 10 ZHITEN PAZAR STR., PLOVDIV
Elena Bozhinova, Rangel Zlatev

№ 62. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ХЕМУС“ № 1 В ПЛОВДИВ 1157
Здравка Коркутова, Десислава Давидова
RESCUE EXCAVATIONS AT 1 HEMUS STR. IN PLOVDIV
Zdravka Korkutova, Desislava Davidova

№ 63. НАДГРОБНА МОГИЛА „ГОЛЯМАТА МОГИЛА“ В КВ. „ИНДУСТРИАЛНА ЗОНА – ЮГ“, ПЛОВДИВ 1159
Любомир Мерджанов, Мария Драганова
BURIAL MOUND “GOLYAMATA MOGILA” IN THE SOUTHERN INDUSTRIAL ZONE, PLOVDIV
Lyubomir Merdzhanov, Maria Draganova

№ 64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРОИЗТОЧНАТА ЧАСТ НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ 1163
Мария Камишева, Величка Мартинова
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE NORTHEASTERN PART OF THE *AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Maria Kamisheva, Velichka Martinova

№ 65. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СТРУКТУРИ ОТ ОСМАНСКИЯ И СЪВРЕМЕННИЯ ПЕРИОД НА УЛ. „ИВАН АСЕН II“ № 133, СТАРА ЗАГОРА..... 1166
Атанас Атанасов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF STRUCTURES FROM THE OTTOMAN AND CONTEMPORARY PERIOD AT 133 IVAN ASEN STR., STARA ZAGORA
Atanas Atanasov

№ 66. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ В М. ГЕРЕНА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЗНАМЕНОСЕЦ, ОБЩ. РАДНЕВО..... 1168
Пламен Караилиев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF MULTILAYER SETTLEMENT IN GERENA LOCALITY, LAND OF ZNAMENOSETS VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY
Plamen Karailiev

№ 67. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В СТАРИЯ ГРАД НА ПОМОРИЕ..... 1170
Сергей Торбатов, Антон Карабашев, Биляна Торбатова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE OLD TOWN OF POMORIE
Sergey Torbatov, Anton Karabashev, Bilyana Torbatova

№ 68. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНО СВЕТИЛИЩЕ, СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА И НЕКРОПОЛ НА Н. СКАМНИ, СОЗОПОЛ..... 1176
Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Слава Василева
RESCUE INVESTIGATIONS AT ANCIENT SANCTUARY, MEDIEVAL CHURCH AND NECROPOLIS AT SKAMNI PROMONTORY, SOZOPOL
Krastina Panayotova, Margarit Damyanov, Slava Vasileva

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ
FIELD SURVEYS WITH NO ARCHAEOLOGICAL STRUCTURES ATTESTED

№ 69. ГЕОФИЗИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕЗИЧЕСКИЯ НЕКРОПОЛ В НОВИ ПАЗАР, ОБЛ. ШУМЕН 1179
Константин Константинов, Христина Стоянова
GEOPHYSICAL SURVEY AND TRENCH EXCAVATIONS OF THE PAGAN NECROPOLIS AT NOVI PAZAR, SHUMEN DISTRICT
Konstantin Konstantinov, Hristina Stoyanova

№ 70. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „БОЯНСКО ЕЗЕРО“ № 9А, КВ. БОЯНА, СОФИЯ 1180
Методи Златков, Александър Станев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 9A BOYANSKO EZERO STR., BOYANA NEIGHBOURHOOD, SOFIA
Metodi Zlatkov, Alexander Stanev

№ 71. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЯВОРОВ“ № 7, КЮСТЕНДИЛ 1181
Румен Спасов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 7 YAVOROV STR., KYUSTENDIL
Rumen Spassov

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ 1184
ARCHAEOLOGICAL MONITORINGS WITH NO ARCHAEOLOGICAL REMAINS ATTESTED

IV. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

АРХЕОЛОГИЯ НА ГРЪЦКАТА АНТИЧНОСТ (VII – I В. ПР. ХР.)

ГРЪЦКИ ЧЕРНОМОРСКИ КОЛОНИИ И ГРЪКО-ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ЦЕНТРОВЕ В ТРАКИЯ

№ 1. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА ОСТРОВ СВ. КИРИК, СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов

През 2021 г. в екипа, който осъществи редовното археологическо проучване на обект „Храмов комплекс на о. Св. Кирик", участваха д-р М. Чачева, д-р С. Василева, д-р Д. Стоянова, а в работата се включиха и доброволци – ученици от НГДЕК.

След изготвяне на цялостна оценка на територията на острова бяха обособени четири зони за провеждане на етапни археологически проучвания, като за всяка от тях е изготвена отделна планквадратна мрежа. Зона 1 (която е максимално изследвана досега) обхваща най-високата част на острова около Рибарското училище. Зона 2 е разположена на юг от зона 1 и заема свободните площи между/около съществуващите сгради. Зона 3 обхваща югозападната част на острова, а зона 4 – северозападната му част.

Зона 1. Проучванията се осъществиха в Централния сектор пред Рибарското училище и на терасата, западно от парадното стълбище към плаца (обр. 1).

С цел да се допроучи максимално пространството между стълбището на училището и късноархаичния храм, продължи работата в кв. L10, като се разшири разкопаваната досега площ. Напластяванията в този сектор са ни познати от миналата година и се състоят от: 1) повърхностен (привнесен) слой пръст; 2) варовиков трошляк от дребни и по-едри парчета; 3) сивкав слой с въглени и керамични фрагменти; 4) кафяв пласт с малко трошляк; 5) горял (?) сиво-черен пласт с много керамични фрагменти.

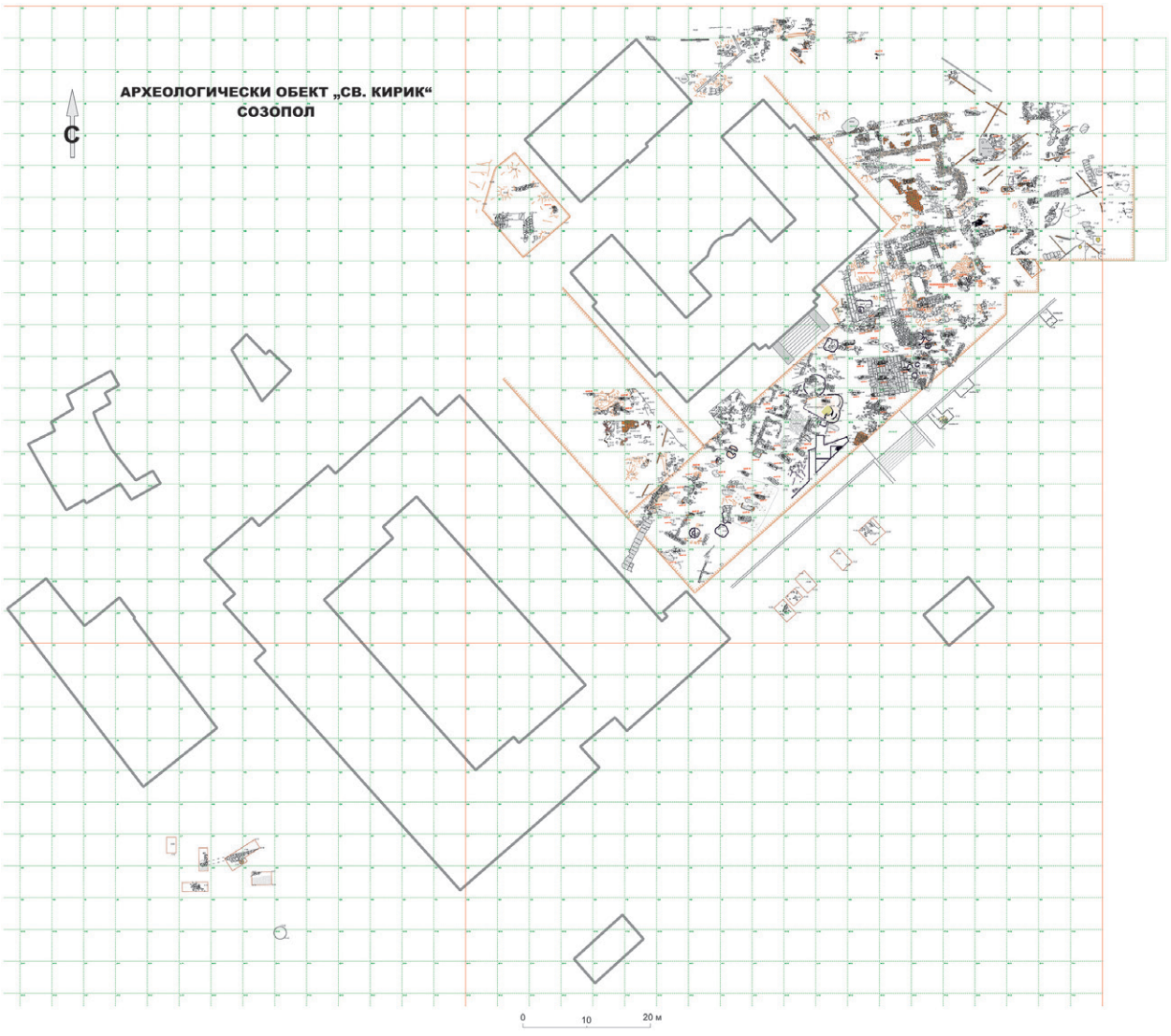
В трошляка, който запълва и изкопа за основите на архаичния храм, се откриха материали, които се датират в края на VI в. пр. Хр., което означава, че неговото строителство следва да се датира около 500 г. пр. Хр. Показателни са атическите чернофирнисови/чернофигурни чаши, които дават подобна дата. Останалите керамични находки са монохромни паници, познати от находките през предходните сезони, както и ангобирани керемиди. От същия трошляк произхождат и откритите през последните години фрагменти от релефни керамични плочи с изображения на воини.

Следващите пластове съдържат материали само от VI в. пр. Хр., като датировката на някои от паниците достига до първите десетилетия на века. Заедно с тях се намериха и фрагменти от теракоти и фигурални съдове. Не се откриха находки от VII в. пр. Хр., но пластовете не са изчерпани напълно, така че може да се очаква намирането на такива в дълбочина. Преобладава източногръцката керамика (обр. 2), но има и фрагменти от ранни атически чернофигурни съдове от втората четвърт на VI в. пр. Хр.

През 2021 г. продължи работата на терасата извън оградата на плаца пред Рибарското училище, западно от парадното стълбище, където през 2020 г. беше заложен един сондаж (1з), а сега сондажите станаха общо пет (обр. 3).

Сондаж 1з беше разширен с 1,50 м в източна посока. На кота 10,50 – 10,60 м се разкри ивица от плътна жълта глина. Като работна хипотеза може да се предположи, че това са останки от кирпичена стена на жилище (?), укрепена на места с отделни ломени камъни. В СИ ъгъл на сондажа се достигна до зона с по-рохкава пръст и много керамични фрагменти.

Източно от кирпичената стена се откриха *in situ* долни крайници от човешки скелет – трупополагане на възрастен индивид с глава на СЗ, част от късноантичния некропол на острова. Останалата част от скелета попада под западния профил на сондажа. Гробът и продължението на кирпичената стена в северозападна посока ще бъдат допроучени през следващия сезон.

Обр. 1. Общ план на проучванията на о. Св. Кирик в зона 1 и зона 3

Fig. 1. General plan of the investigations on the island of St. Kirik in zone 1 and zone 3

Освен откритите керамични находки (предимно фрагменти от йонийски и атически чаши), които се отнасят към VI в. пр. Хр., в сондажа се намериха теракота – зооморфна фигура (куче?), две тежести за стан, чукалка, обработен рог (заготовка) и шест ковани железни пирона.

При разкопаването в централната част на сондаж 3з се разкриха големи и малки ломени камъни, които оформят редица с приблизителна ориентация СИ – ЮЗ. В хода на работата се разчистиха и средни по големина камъни, които също образуват редица с ориентация СЗ – ЮИ и оформят почти прав ъгъл с първата редица. Заради разкрития зид (?), който влиза в източния профил на сондажа, на 0,50 м източно от него беше заложен нов сондаж 4з, със същата ориентация. Липсва ясно продължение на зида, документиран в сондаж 3з, но на същото ниво се оформят струпвания от по-големи камъни. Количеството открита керамика е сравнително голямо, но фрагментите са разновременни. Най-интересната находка е листовидна стрела-монета, открита в изхвърлената пръст, вероятно от сондаж 3з.

В сондажи 2з и 5з не се откриха структури. Намерените фрагментирани керамични материали са смесени. Освен многобройните мраморни и варовикови парчета има доста животински кости, черупки от черни черноморски миди и стриди, шлака, оловна тежест и пробито акче на Селим I (1512 – 1520 г.), сечено в Константинопол.

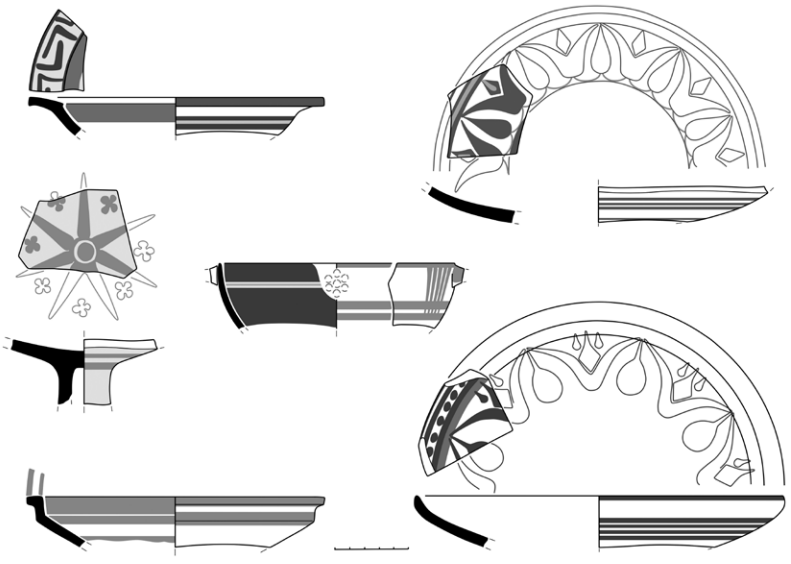
Зона 3. Изборът на мястото за работа в зона 3 беше съобразен с конфигурацията на терена, оскъдната архивна информация за запазени останки и наличието на античен кладенец в този район. Той е изсечен в скалата, като над нея е изграден с големи квадри. Югозападно от сградата на щаба на бившето военно поделение и северозападно от кладенеца, в свободното пространство между два насипа за

цистерни с горивни материали, бяха заложени пет сондажа (обр. 4).

След разчистването на голямо количество насипен материал (рохкав сив пласт с ломени камъни) в сондаж 1, който беше удължаван и разширяван, се проучи стена от големи и по-дребни ломени камъни, преизползвани варовикови блокове и парчета строителна керамика, споени с кал. Разкритата дължина е около 2,50 м. Дебелината на стената е около 0,50 м, а максимално запазената височина – около 0,60 м. Ориентацията на зида е приблизително И – З. В някакъв по-следващ етап стената е била частично удебелена от южната страна с един ред камъни и широчината ѝ достига до около 1,20 м.

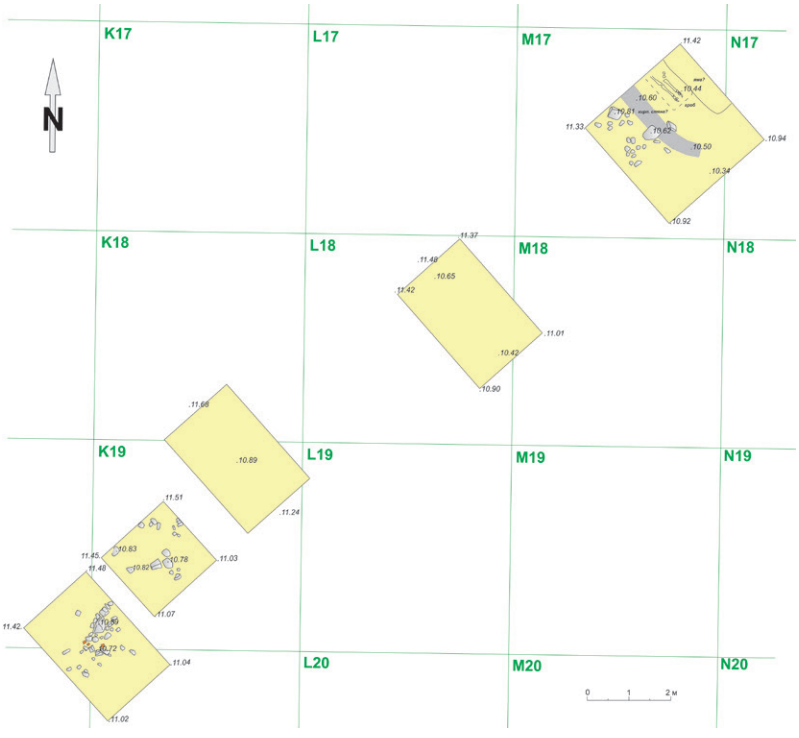
Пластът до зида е наситен с много материали – фрагменти от строителна керамика (предимно късноантични тухли и керемиди – плоски и покриващи, някои от които със следи от бял хоросан със счукана тухла) и битови съдове. Преобладава фокейската керамика от Мала Азия с датировка от средата на V до края на VI в., сред която и две червенолакови блюда с щампована украса (обр. 5). Среща се също фокейска керамика, датираща от последната четвърт на IV до VI в., североафриканска фина керамика и фина керамика, местно производство. Предметите на бита са фрагменти от питоси, един от които с врязана украса на устието, лампа, тежест за стан, костени прешлени за вретено и недовършена свирка, метални предмети.

Пред удебелението на стената се откри преизползвана мраморна база за колона (вж. обр. 4). Профилът ѝ включва горна и долна тения, между които е оформена хоризонтална канелюра. С този профил спирата се доближава до ефеския тип архаични йонийски бази. След вдигането ѝ под нея се намери изтрита монета от типа „Виктория коронясва императора“ на реверса (V в.).

Обр. 2. Фрагменти от керамични съдове от архаичните пластове, западно от архаичния храм (кв. L10)

Fig. 2. Fragments of ceramic vessels from the Archaic layers, westerly of the Archaic temple (grid square L10)

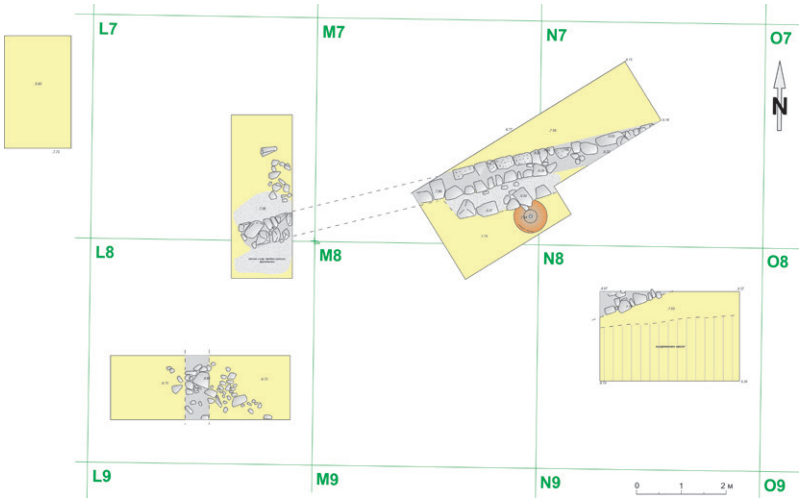

Обр. 3. План на сондажите в зона 1

Fig. 3. Plan of the trenches in zone 1

Южно от първия беше заложен сондаж 2. След разкопаване на около 1 м насипен пласт (сивкав на цвят, рохък, с много камъни) в северозападния, некомпрометиран от военните ъгъл на сондажа се достигна до част от стена от ломени камъни. Зидът, от който е разкрито югоизточното лице, се състои от един ред камъни и е ориентиран в посока И – З (с отклонение на СИ).

С цел да се провери дали откритата в сондаж 1 стена продължава в ЮИ посока беше заложен сондаж 3, в който се установи, че тук е запазен само един ред камъни от субструкцията на зида. От

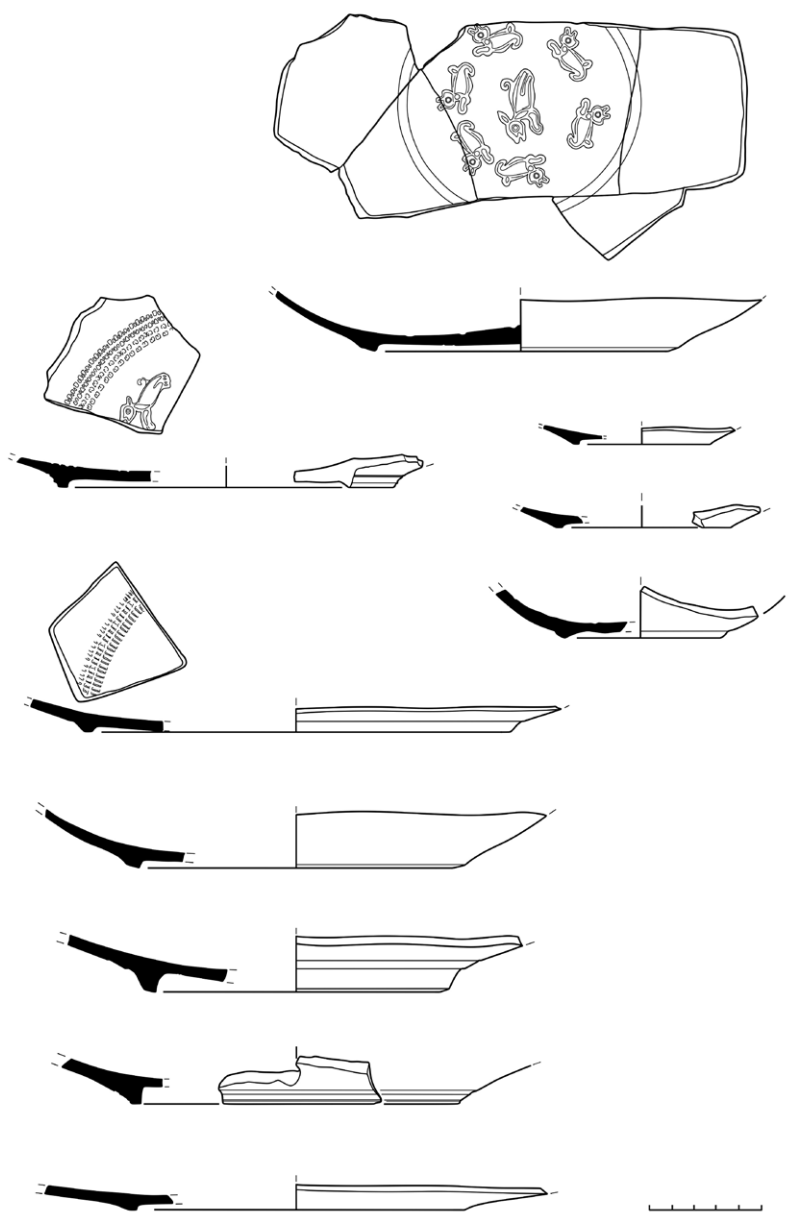
Обр. 4. План на сондажите в зона 3

Fig. 4. Plan of the trenches in zone 3

двете му страни се разкри се плътно ниво от камъни и строителна керамика с хоросан. Общата дължина на проучената стена (частите в двата сондажа и разстоянието между тях) е около 9,40 м. Сред масовия материал (предимно фрагменти от керемиди и питос) тук се намери керамична тежест за стан.

В сондаж 4 също се откриха ломени камъни сред пласт, наситен с керамични фрагменти, между които един фрагмент от голям съд с графит и бронзова кука за рибарска въдица. Разкритите камъни изглеждат подредени и видимо оформят зид с ориентация С – Ю, като част от тях очертават западното му лице.

Проучените в сондажи 1 – 4 останки от основи на стени са изградени от ломени камъни и отделни варовикови блокове с калова спойка. Две от тях са успоредни и имат ориентация И – З (с отклонение на СИ). На този етап от проучванията може да се предложи работната хипотеза, че регистрираните в зона 3 зидове са част от кораб на християнски храм. Към това ни насочва информацията от публикуваната от Ж. Сьор карта (Seure 1924, 344, fig. 91), изготвена от френския консул А. Дегран, който прави разкопки на острова през 1904 г., където е отбелязан малък храм (chapelle). К. Шкорпил обозначава на публикуваната от него карта „развалини“ в тази част на острова (Шкорпил 1930/31, 82, обр. 67). Възможно е това да са останките от споменатата от К. Папайоанидис „разрушена църквица „Св. Троица“ на малкия остров“, от която през 1900 г. в параклиса „Св. Марина“ е била пренесена мраморна колона с надпис (Папайоанидис 2004, 133).

Обр. 5. Керамика, открита в сондаж 1, зона 3

Fig. 5. Pottery found in trench 1, zone 3

Литература

Папайоанидис 2004: К. Папайоанидис. История на Аполония Понтийска – Созопол (от създаването ѝ до днес). София, 2004.

Шкорпил 1930/31: К. Шкорпил. Археологически бележки от Българското крайбрежие. Известия на Българския археологически институт, 6, 1930/31, 82 – 83.

Seure 1924: G. Seure. Archéologie Thrace. – Revue Archéologique, 19, 1924, 307 – 350.

TEMPLE COMPLEX ON THE ISLAND OF ST KIRIK, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Margarit Damyanov

Summary

In 2021, four separate zones were delimited on the island of St Kirik, for future investigations.

In zone 1, the excavations took place in the Central Sector, in front of the Maritime School, and on the terrace to the west of the large stairs to the former drill-ground in front of the school (fig. 1). Part of the remaining terrain to the west of the Archaic temple was excavated; in the rubble layer most probably related to the temple's construction, materials from the end of the 6th c. BC were discovered, indicating that the building was probably erected c. 500 BC. The layers below the rubble contained only 6th c. BC materials, up to the first decades of the century – mainly East Greek pottery (fig. 2), including terracottas and figural vases, but also early Attic black-figure fragments from the second quarter of the 6th c. BC.

Work continued on the terrace outside the fence around the open ground in front the Maritime School, where five trenches were opened (fig. 3). In trench 1W, a strip of thick yellow clay was uncovered, presumably from a mudbrick wall of a dwelling (?), reinforced with a few stones. Among the finds, there were fragments of East Greek and Attic cups from the 6th c. BC, as well as a zoomorphic clay figurine (dog?), two loom weights, a pestle, a piece of worked horn and six wrought iron nails.

In the central part of trench 3W, a row of larger and small quarry stones was uncovered, NE – SW oriented. Another row of medium sized stones, NW – SE oriented, joins it perpendicularly, possibly delimiting a structure. In order to trace one of the presumed walls, trench 4W was opened to the east. There was no clear continuation of the wall, but clusters of larger stones were uncovered at the same depth.

The choice of place to start work in zone 3 depended on the scarce archive evidence of archaeological remains and the existence of an ancient well in the area. Five trenches were opened (fig. 4). In the largest one, trench 1, a wall was investigated, built of quarry stones, reused limestone blocks and fragmentary ceramic building materials bound with clay. The length of the uncovered wall is c. 5.20 m; it is c. 0.50 m wide, and the preserved height is up to 0.60 m (two courses). The orientation of the wall is approximately E – W. At a later stage, it was partially widened from the south with another row of stones.

The layer next to the wall is packed with fragmentary household ceramics and ceramic building materials. Mid-5th to late 6th c. AD Phocaean pottery predominates, including two red-slip plates with stamped decoration (fig. 5). There is also Phocaean pottery from the late 4th to the 6th c. AD, North African fine ware, and locally produced fine ware.

Next to the widened section of the wall, a reused marble base of a column was discovered (see fig. 4); it resembles the Ephesian type of Archaic Ionic bases.

Trench 2 was opened to the south of the first one; there, part of another E – W wall of quarry stones was registered.

In order to trace the continuation of the wall discovered in trench 1, trench 3 was opened to the E of it, revealing a single course of the wall's substructure. The combined length of the wall (the excavated parts and the distance between them) is c. 9.40 m. Quarry stones, possibly part of a wall N – S, were uncovered also in trench 4.

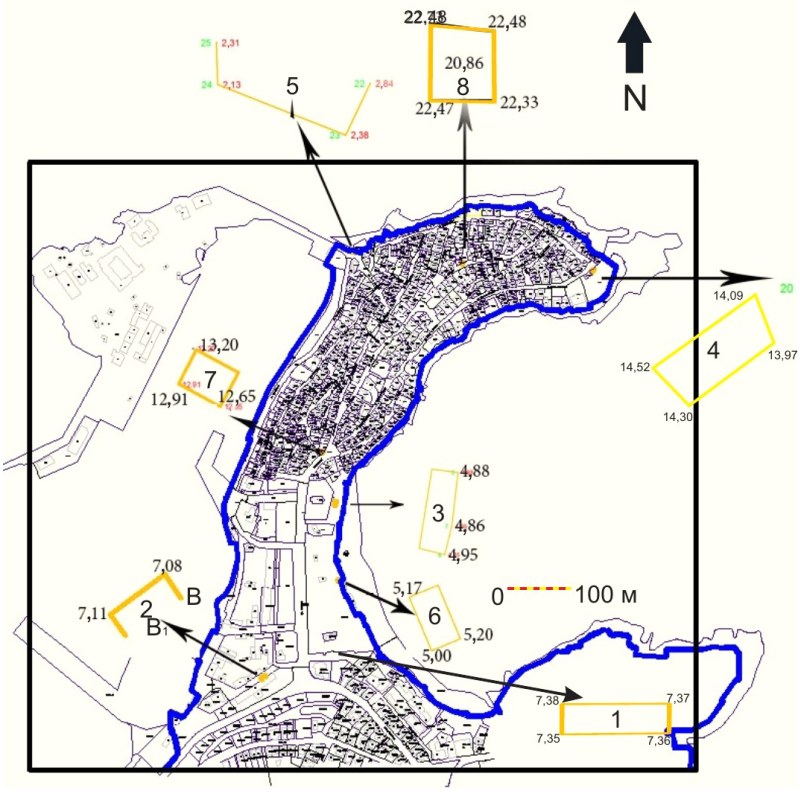
At this stage, it could be suggested that the walls uncovered in zone 3 may have belonged to a nave of a Christian church.

Krastina Panayotova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kpanayotova@abv.bg

Margarit Damyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, mmdamyanov@gmail.com

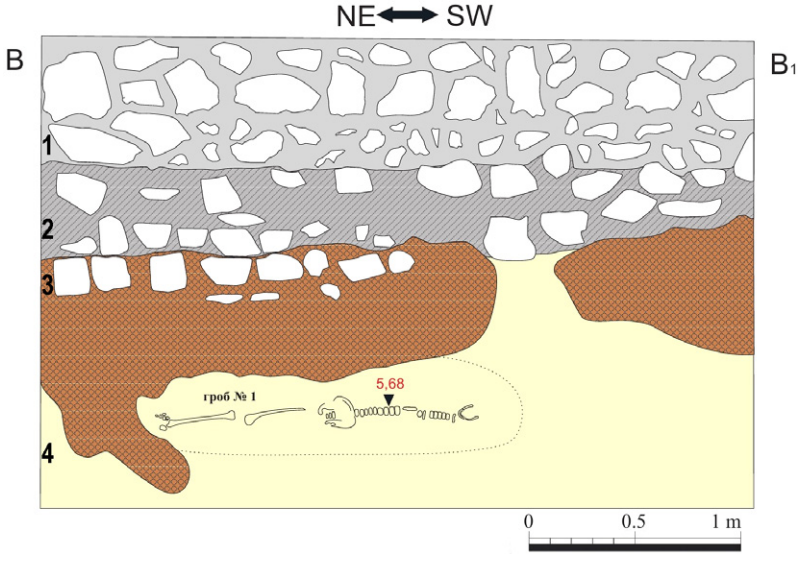
№ 2. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ПРОВЛАКА И СТАРАТА ЧАСТ НА СОЗОПОЛ

Йото Валериев, Димитър Недев, Росица Христова, Огнян Лулев

Обр. 1. Местоположение на археологическите изкопи

Fig. 1. Location of the archaeological trenches

Обр. 2. Християнски гроб № 1 в изкоп № 2: 1– зид на сграда от ново време; 2 – основа на зида; 3 – насип от ново време; 4 – пясък

Fig. 2. Christian grave No. 1 in trench No. 2: 1 – wall of a building from modern times; 2 – foundation of the wall; 3 – fill from modern times; 4 – sand

През месец ноември 2021 г. е проведен етап от спасителни археологически проучвания, предшестващи инвестиционен проект за изграждане на подземни съоръжения за сметосъбиране в град Созопол (обр. 1).

В м. Провлака, охранна зона на НАР „Античен град Аполония“, са ситуирани четири позиции за изграждане на съоръженията. Три от тях (изкопи № 1, 3, 6) са разположени в източната част на провлака и един – в югозападната (изкоп № 2). Засегнати са терени по периферията на уличната регулация с площ на отделните изкопи между 8 и 20 кв. м, като във всеки от тях бе достигната проектната дълбочина от 2,20 м.

Изкоп № 1 (североизточно от сградата на Община Созопол) – на дълбочина от 1,0 до 1,50 м е регистриран вторичен насип от тъмна пръст и пясък с битови отпадъци от 60-те години на XX в. На проектната кота е достигнат охумусен пясък, който вероятно представлява повърхността на културния пласт.

Изкоп № 2 (до сградата на винарска изба на ул. „Индустриална“) – в изкопа са проучени два частично запазени безинвентарни християнски гроба с ориентация И – З (глава на З). Погребенията са извършени в обикновени гробни ями, вкопани в пясъчна дюна (обр. 2). Материалите от контекста са няколко единични керамични фрагмента, които се отнасят към Късната античност и Средновековието.

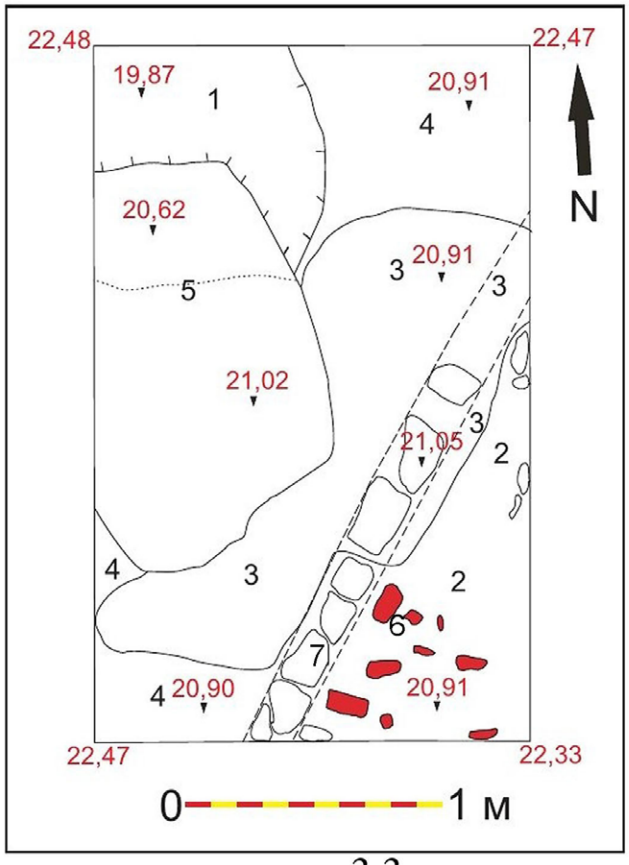
Изкоп № 3 (източно от църква „Св. св. Кирил и Методий“) – регистрираха се съвременни наслаги до дълбочина 1,60 м от нивото на терена, в преотложен насип от тъмна пръст, примесена с пясък, включваща дребни камъни, животински кости и обезличени кера-

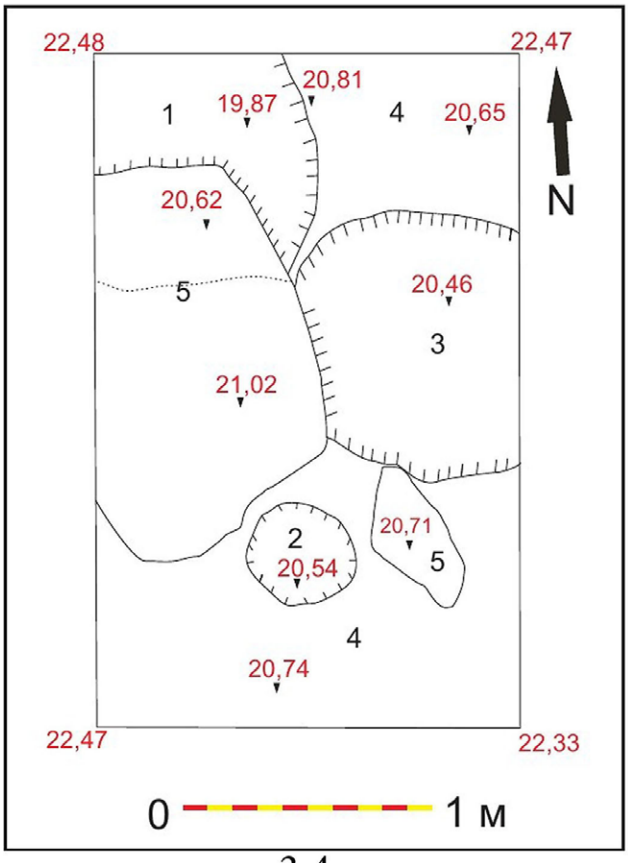
3.1

3.2

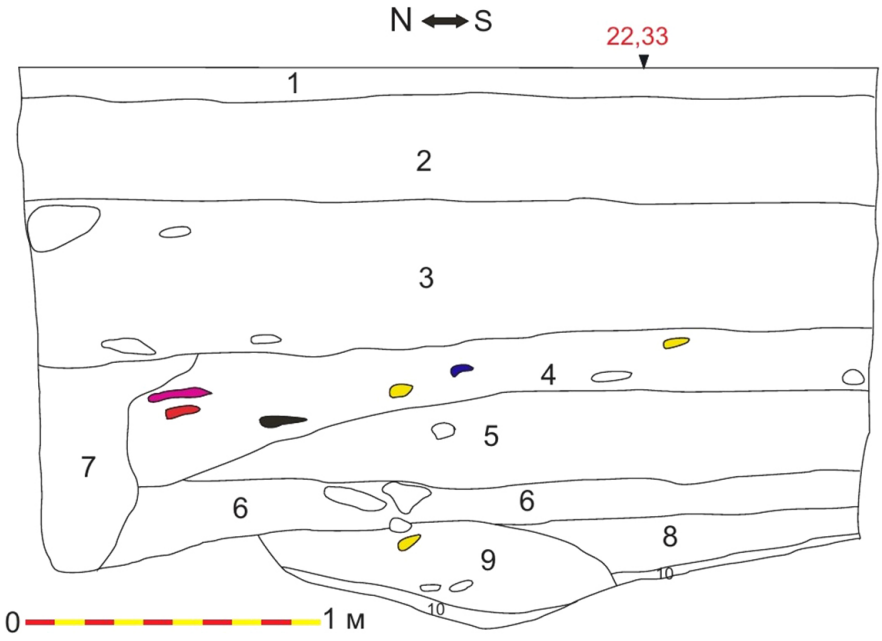
3.3

3.4

Обр. 3. Структури в изкоп № 8: 3.1. Изглед от юг; 3.2. Изглед от запад; 3.3. План на проучените структури: 1 – яма № 1 (XVI – XVII в.); 2 – светлокафява и отухлена пръст: пласт с деструкции в къснокласическо помещение; 3 – тъмна, овъглена пръст: останки от разнесени архаични ями; 4 – мергел, смесен с тъмна пръст; 5 – скала; 6 – керемиди; 7 – зид; 3.4. План на проучените структури: 1 – яма № 1 (XVI – XVII в.); 2 – яма № 2 (VI в. пр. Хр.); 3 – яма № 3 (VI в. пр. Хр.); 4 – мергел; 5 – скала

Fig. 3. Archaeological features in trench No. 8; 3.1. View from south; 3.2. View from west; 3.3. Layout of the excavated features: 1 – pit No. 1 (16th – 17th c.); 2 – light brown fired soil: layer of rubble in a late Classical room; 3 – dark charred soil: remains of disturbed Archaic pits; 4 – marl mixed with dark soil; 5 – rock; 6 – roof tiles; 7 – wall; 3.4. Layout of the excavated features: 1 – pit No. 1 (16th – 17th c.); 2 – pit No. 2 (6th c. BC); 3 – pit No. 3 (6th c. BC); 4 – marl; 5 – bedrock

Обр. 4. Източен профил в изкоп № 8: 1 – улична настилка; 2 – пясъчна подсипка; 3 – смесена тъмна пръст (насип от ново време); 4 – смесена светлокафява и тъмна пръст, съдържаща отухлени и овъглени късове, фрагменти от керемиди и битова керамика, черупки от миди; 5 – компактна светлокафява пръст; 6 – пласт от отухлени кирпичи; 7 – тъмнокафява пръст и въглени: разнесени архаични ями?; 8 – мека тъмна пръст и въглени: разнесени архаични ями; 9 – тъмна мека пръст, запълнител на яма № 3 (архаична епоха); 10 – мергел

Fig. 4. Eastern cross-section in trench No. 8: 1 – street pavement; 2 – sand bedding; 3 – mixed dark soil (modern time layer); 4 – mixed light brown and dark soil containing fired and charred lumps, fragments of roof tiles and pottery, mussel shells; 5 – compacted light brown soil; 6 – layer of fired adobe; 7 – dark brown soil and charcoal: disturbed Archaic pits?; 8 – soft dark earth and charcoal: disturbed Archaic pits; 9 – dark soft soil, filling of pit No. 3 (Archaic period); 10 – marl

мични фрагменти от Късната античност и Средновековието. На проектната дълбочина се достигна нивото на първичната дюна.

Изкоп № 6 (на крайбрежната алея, северно от сградата на входа към централния плаж на Созопол) – проучен е вторичен насип, включващ малобройни керамични фрагменти от края на XVIII – XIX в. Под него следват пластове от чист пясък и охумусен пясък без археологически материали.

В резултат на проучванията на различни участъци в м. Провлака бяха регистрирани значителни вторични насипи, предимно в източната и североизточната част на Морската градина на град Созопол, като на проектната дълбочина между 2,20 и 2,40 м се достигна повърхността на античния терен. В югозападната част по трасето на ул. „Индустриална“ бяха регистрирани два християнски гроба, свързани с некропол, известен от предходни проучвания.

На територията на НАР „Античен град Аполония“, в старата част на града, бяха проучени общо четири участъка (изкопи № 4, 5, 7, 8). В два от изкопите не бяха регистрирани археологически структури и материали: изкоп № 4, разположен на нос Скамни, северозападно от средновековната базилика, където културният пласт е изцяло унищожен, и изкоп № 5 – между ул. „Крайбрежна“ и ул. „Вапцаров“, попадащ изцяло на територия, отвоювана от морето.

Изкоп № 7 (южно от сградата на пощата) – пластовете са силно компрометирани от съвременно строителство. В дълбочина е регистриран пласт от светлокафява пръст, съдържащ възрожденска керамика (XVIII – XIX в.). Под него следва тънък горял пласт, датиран със средновековна керамика (XIII – XIV в.). Непосредствено над нивото на основната скала са регистрирани пласт от светлокафява пръст с дребни камъни и смесена средновековна и османска керамика. В изкопа се откриха единични преотложени фрагменти антична керамика.

Изкоп № 8 (на ул. „Аполония“ и ул. „Маяк“) – културният пласт е сравнително добре запазен, с дебелина от 1,50 до 1,80 м (обр. 3, 4).

В северозападния ъгъл на изкопа е частично проучена битова яма (яма № 1), запълнена с рохка кафява пръст, мидени черупки, животински кости, трапезна и строителна керамика от XVI – XVII

в. Вкопаването продължава в северния и западния профил. Структурата беше изчерпана до дълбочина 2,50 м от нивото на терена.

В източната част на изкопа бе частично проучен зид от ломени камъни на калова спойка, ориентиран СИ – ЮЗ, запазен в един ред субструкция с дължина 1,75 м, ширина 0,20 м и височина 0,20 м (обр. 3.1; обр. 3.3). В контекста бяха открити фрагменти от керемиди, отухлени кирпичени мазилки, три силно корозирали бронзови монети, фрагментирана амфорна тара, местна трапезна и вносна фирнисова керамика от IV в. пр. Хр. Анализът на находките дава основание да предположим, че структурата представлява част от помещение, което се развива в югоизточна посока.

Под нивото на помещението бяха проучени дъната на две ями, частично вкопани в мергела (обр. 3.2; обр. 3.4). Материалите от контекста са силно фрагментирана местна, източногръцка, букеро керамика и амфорна тара, датиращи от края на втората – началото на трета четвърт на VI в. пр. Хр. (обр. 5). Тези вкопани структури определят долната хронологична граница на обитаване на терена.

Обр. 5. Керамика от изкоп № 8 от архаичната епоха, VI в. пр. Хр. (автор Р. Христова)

Fig. 5. Pottery from trench No. 8 from the Archaic period, 6th c. BC (author R. Hristova)

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE PROVLAKA LOCALITY AND THE OLD TOWN OF SOZOPOL

Yoto Valeriev, Dimitar Nedev, Rositsa Hristova, Ognyan Lulev

Summary

In November 2021, a stage of rescue archaeological excavations was carried out, preceding an investment project for the construction of underground waste collection facilities in the town of Sozopol (fig. 1).

As a result of the research at different sections in the eastern and northeastern part in the Provlaka locality, in trenches Nos 1, 3 and 6 significant accumulations of redeposited layers were registered and excavated, which were formed in the period from the 18th – 19th c., up to the 60s of the 20th c. At a depth of 2.20 – 2.40 m in this section, the surface of the ancient terrain marked by a humus containing sand level was reached.

In trench No. 2 in the Provlaka locality, two partially preserved Christian graves were excavated (fig. 2). The materials from the context are scarce – a few pottery fragments that date back to Late Antiquity and the Middle Ages.

In the Old Town of Sozopol, in two of the trenches no archaeological structures and materials were registered: trench No. 4 was located on Cape Skamni, northwest of the medieval basilica excavated there in previous field studies, where the archaeological layers are completely destroyed. Trench No. 5 was situated between Kraybrezhna Str. and Vaptsarov Str., located entirely on a territory reclaimed from the sea.

In trench No. 7 located south of the post office building at Apollonia Str., the cultural layers are heavily disturbed

by modern construction. Partially preserved are only the low-lying layers from the Bulgarian Revival period (18th – 19th c.) and a burnt medieval layer (13th – 14th c.) containing pottery fragments.

A well-preserved stratigraphy of the terrain was attested in trench No. 8 located at the corner of Apollonia Str. and Mayak Str. (figs 3, 4). In the northwestern corner of the trench a household pit (pit No. 1) was partially excavated. It is dated with pottery finds from the end of the 16th – beginning of the 17th c. In the eastern part of the trench a wall was found, partially preserved only in as a single course of the substructure. The wall has a length of 1.75 m, width of 0.20 m, and preserved height of 0.20 m. It is NE – SW orientated.

In the archaeological context related to that wall fragments of roof tiles, mudbrick rubble, three heavily corroded bronze coins, amphora fragments, locally produced tableware, and imported pottery from the 4th c. BC were found. The analysis of the finds gives grounds to assume that the structure is part of a dwelling that contiued in southeastern direction (figs 3.1, 3.3). Below the level of the dwelling, the bottoms of two pits, partially dug in the marl, were investigated (figs 3.2, 3.4). The materials from these pits consist of highly fragmented local, Eastern Greek, and bucchero pottery and amphora fragments. These finds are dated back to the end of the second – beginning of the third quarter of the 6th c. BC (fig. 5). These pits mark the early chronological limit of the habitation on the terrain.

Ioto Valeriev, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, yotov_81@abv.bg
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 3 Han Krum Square, 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg
Rositsa Hristova, Museum of History – Karnobat, 4 Dimitar Polyanov Str., 8400, Karnobat,rositsa11@yahoo.com
Ognyan Lulev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 3 Han Krum Square, 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

---

№ 3. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА УЛИЦА В АПОЛОНИЯ ПОНТИКА

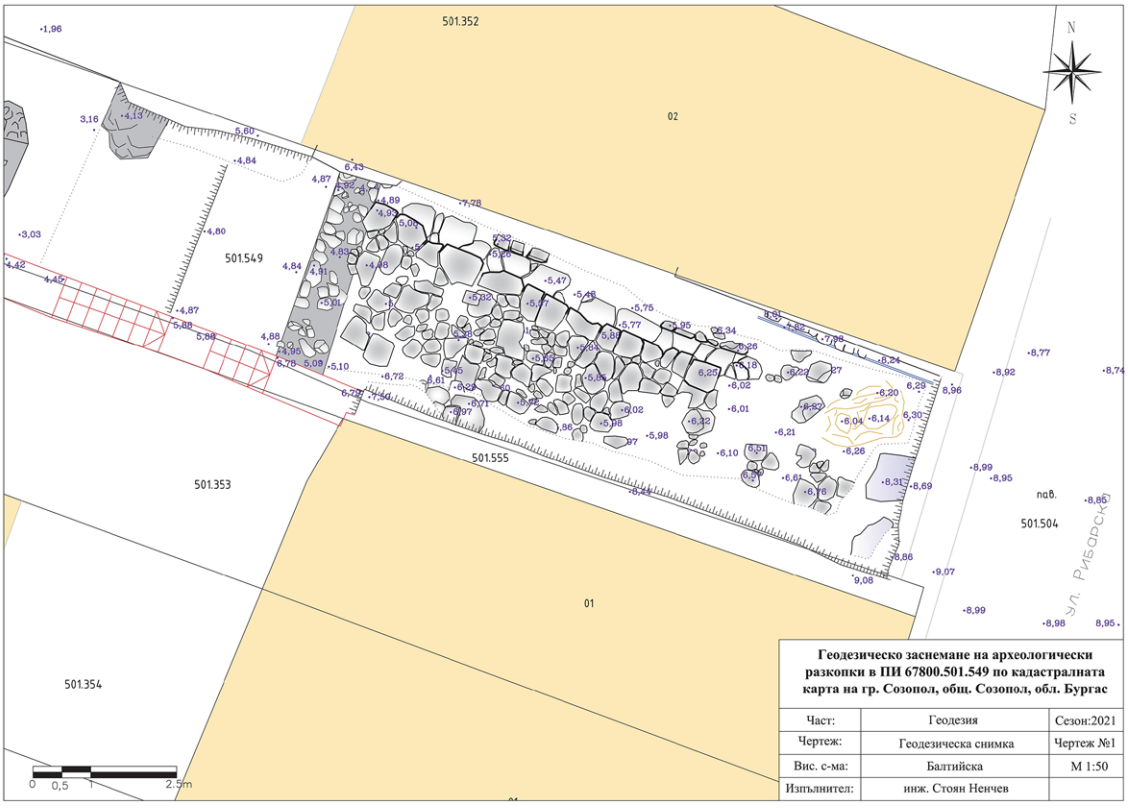
Павлина Девлова, Милена Крумова

Спасителното археологическо проучване на имот с идентификатор 67800.501.549 по плана на град Созопол (ул. „Рибарска" № 25) се проведе от 21.10. до 06.12.2021 г. Бяха проведени пълни археологически разкопки със средства, осигурени от частен инвеститор.

Обектът е с площ от 74 кв. м и голяма денивелация (над 7 м). Той заема тясно пространство между улиците „Рибарска" и „Крайбрежна". В източната и централната част на обекта през XX в. е съществувала къща с дълбоко мазе (в източната част до ул. „Рибарска"). Каналът на къщата и връзките му, изградени при строежа на постройката, са компрометирали културните пластове. Западната част на имота е заета от съвременен пясъчен насип.

В източната и централна част беше регистрирана, проучена и документирана антична улица (обр. 1). Съоръжението е с ориентация изток – запад (обр. 2, обр. 3). Запазената дължина е 10 м в южната и 9,30 м в северната част на обекта, а широчината е между 2,27 и 2,32 м (обр. 4). Северната част завършва с оформен канал с широчина 0,40 м (обр. 5). В документирания участък настилката от камъни е нарушена от мазето на къщата и изгражданите комуникации. Улицата е изградена при следване на естествената денивелация на терена. Скалата е подравнена, като на места е допълнително нивелирана с насип от пръст и пясък. Върху подложката на широка фуга са подредени плочести камъни с различна форма и дебелина до 7 см. В запълнителя между каменната настилка и скалата бяха открити значително количество предимно дребни нехарактерни фрагменти от битова и строителна керамика. Находките над и под настилката дават основание да се предположи, че тази част на гръцката колония е била благоустроена през IV в. пр. Хр.

Освен разкритите останки от антична улица, при археологическото проучване бяха открити и разнообразни материали в широка хронологическа граница от VI в. пр. Хр. до XVII в. Културният пласт с дебелина от 0,40 м (от запад) до 3 м (от изток) е компрометиран в източната част на обекта. Най-многобройни са предметите, използвани в бита: вносна и местна трапезна и кухненска керамика, амфорна тара, тежести за рибарски мрежи, рибарски куки, покривни керемиди от различни епохи. Многобройни са находките от сребърни и бронзови монети от Античността и Средновековието, както и украшения, които дават информация за времето на обитаване и начина на живот на това място.

Обр. 1. Общ план на археологическия обект (автор С. Ненчев)

Fig. 1. General plan of the archaeological site (author S. Nenchev)

Обр. 2. Изглед към античната улица от изток (снимка М. Крумова)

Fig. 2. View of the ancient street from east (photo M. Krumova)

Обр. 3. Изглед към античната улица от запад (снимка М. Крумова)

Fig. 3. View of the ancient street from west (photo M. Krumova)

Обр. 4. Антична улица с отводнителен канал и ориентация изток – запад (снимка С. Шербанов)

Fig. 4. Ancient street with a drain channel, east – west oriented (photo S. Sherbanov)

Обр. 5. Отводнителен канал на античната улица, детайл (снимка М. Крумова)

Fig. 5. Drain channel of the ancient street, detail (photo M. Krumova)

Важни за историята на града са намерените три архаични керамични теракоти с изображения на бик и овен, възможни дарове за храма на Аполон, както и оловните букрании. Специален интерес представлява откритата оловна тежест за прашка с надпис на Хермипос, военачалник на Филип Македонски. Концентрацията на над двадесет амфорни печата от Родос, Книд, Тасос, Синопе, Менде, Пергам, открити в културния пласт над настилката на античната улица, свидетелства за търговските връзки на Созопл в периода IV – II в. пр. Хр.[1].

Резултатите от археологическото проучване позволяват да се заключи, че тази част на града е била интензивно обитавана през античната, римската, късноантичната, средновековна и съвременна епохи.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN ANCIENT STREET IN *APOLLONIA PONTICA*

Pavlina Devlova, Milena Krumova

Summary

The archaeological research at the Skamni Peninsula has provided new information concerning the history of ancient *Apollonia* and the medieval town of Sozopol. The site is located on the west coast of the peninsula, opposite the island of St Kirik. It occupies a narrow area with a significant gradient of the terrain between Kraybrezhna Str. and Ribarska Str.

A hitherto unknown street from the *Apollonia*'s urban plan, east – west oriented, was discovered and documented at the site (fig. 1). The preserved length of the street is 9.30 – 10 m, and the investigated width is 2.27 – 2.32 m (figs 2 – 4). In the northern part of the street, a preserved section of drain channel was registered (fig. 5). The street's layout has been planned in order to follow the original slope of the terrain towards the sea shore. The street pavement consists of stone slabs of different shapes and sizes, arranged at wide joints. Unfortunately, in some sections in the eastern part

[1] За определянето на амфорните печати изказваме благодарност на д-р К. Маджаров, НАИМ – БАН.

of the site, the modern disturbances caused by the construction of the city sewerage system have destroyed the slab pavement of the street.

The archaeological layers related to the street contain debris from buildings – numerous fragments of architectural ceramics – and an abundance of materials dated to the period from the 5th c. BC to the 19th c. Imported and locally produced table and kitchen ware, bronze and silver coins and household items, such as a lead seal, ornaments, metal artefacts, *bucrania*, lead and ceramic fishing net weights, fishing hooks, spindle whorls were found. Amphora fragments are among the most abundant findings at the site. They provide important information about the trade connections of *Appolonia Pontica* with Rhodes, Thassos, Knidos, Sinope and other major Greek centres in the 4th – 2nd c. BC. The most notable finds are three terracottas with images of rams and bulls – possibly gifts for the temple of Apollo – and a lead sling bullet with the name of a military commander of Philipp of Macedon.

As a result of the archaeological research at the site, it can be concluded that this part of the Skamni Peninsula in *Apollonia* has been intensively inhabited since the 5th c. BC up to the present time.

Pavlina Devlova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, pavlinadevlova@gmail.com
Milena Krumova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, milena.krumova@yahoo.com

ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ

№ 4. СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис

Обект „Селищна структура и некропол от територията на Аполония Понтика в м. Месарите", землище на гр. Созопол (обр. 1) се проучва в периода 2011 – 2021 г. в изпълнение на българо-френски научно изследователски проект „Аполония – некропол и територия". Открити са останки от път с настилка от дребни камъни и основи на шест сгради с дворове, обитавани в различни периоди от средата на V до края на третата четвърт на IV в. пр. Хр. Зидовете са изградени от ломени камъни в псевдоизодомен градеж. Вероятно във височина са били използвани и кирпичи, а покривът е бил керемиден (Baralis et al. 2021, 100 – 102, fig. 2 – 3). След разрушаването на сградите, от края на IV до средата на III в. пр. Хр., техните руини се използват за погребване, като некрополът е разположен от двете страни на пътя и част от помещенията са

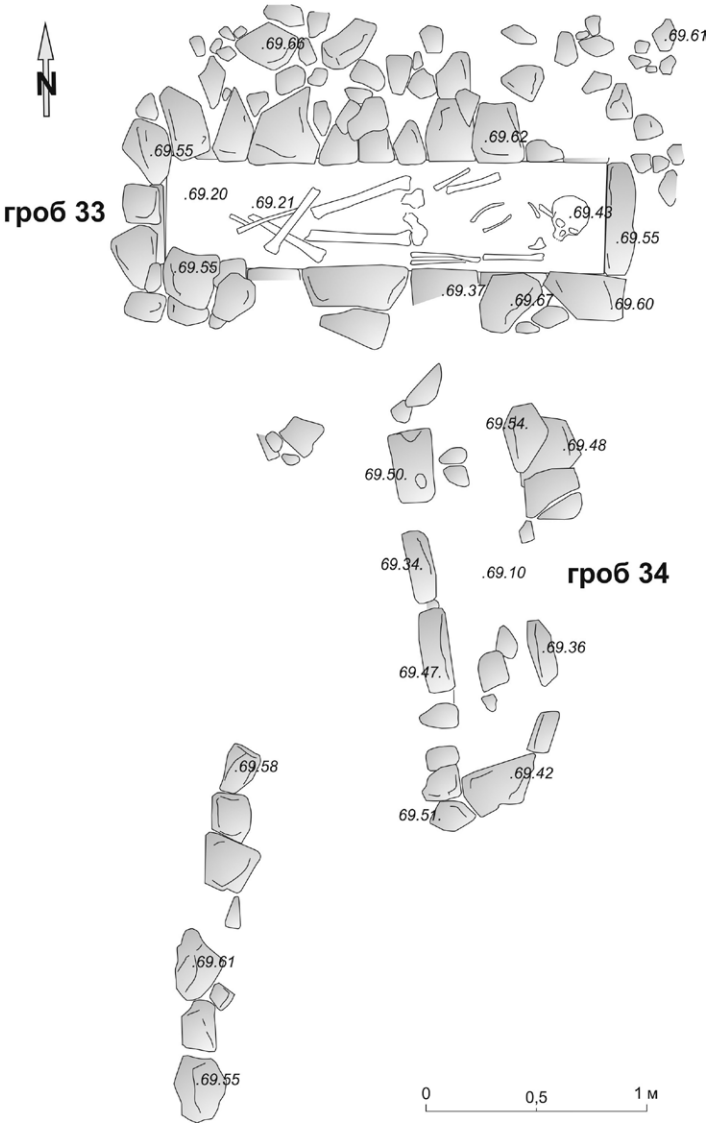
Обр. 1. Селищна структура и некропол в м. Месарите, Созопол (снимка М. Дамянов)

Fig. 1. Settlement and necropolis in Mesarite locality, Sozopol (photo M. Damyanov)

Обр. 2. Стена № 40 и гробове № 33 и 34 (снимка А. Баралис)

Fig. 2. Wall No. 40 and graves Nos 33 and 34 (photo A. Baralis)

Обр. 3. Гробове № 33 и № 34 (автор М. Дамянов)

Fig. 3. Graves No. 33 and No. 34 (author M. Damyanov)

превърнати в периболоси (Панайотова, Баралис 2018, 77 – 92).

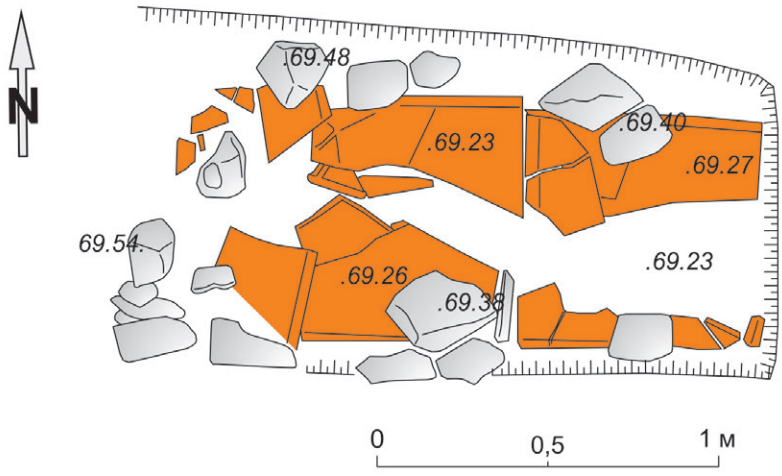
През 2021 г. основната цел на теренните проучвания беше съобразена с предстоящото извършване на консервация, реставрация и експониране на откритите археологически структури в сектор „Месарите 4“.

С цел да се установи откъде започва и с какво е свързана изсечената в скалата канавка, проучвана през 2019 и 2020 г. в квадрати H1 и I1, източно от стена № 51 беше заложен малък сондаж с размери 2,0 × 1,40 м. Установи се, че началото на канавката се намира на 0,94 м от стена № 51. Източният ѝ край едва се очертава в материковата скала, но на запад широчината ѝ варира от 0,31 до 0,38 м, а дълбочината е от 0,18 до 0,23 м. Докато южната стена на съоръжението е изсечена много добре, северната е по-груба. Канавката е запълнена с пръст, съдържаща малко нехарактерни керамични фрагменти. Откриването на началото на канавката, която се датира преди първата четвърт на III в. пр. Хр. (Панайотова и др. 2021, 564), доказа предположението, че това е съоръжение за отвеждане на подпочвените води от първоначалната сграда, към източната стена на която по-късно е добавен един ред варовикови блокове – периболос, за който няма данни да е бил използван като погребално място.

Също в североизточния сектор на обекта се работи и по доразкриването на южното лице на голямата стена № 34, която в тази си част е много силно засегната от строителството на военни съоръжения през XX в. Разчистени бяха няколко групи от по един ред лицеви ломени камъни. Тук стената е широка около 2,08 м, докато в северния сектор широчината ѝ достига до 2,20 м. Остава неясно пред-

назначението на тази мощна стена, ограждала голяма площ с многоъгълна форма на върха на хълма.

Във връзка със започващата консервация на зидовете в сектор „Месарите 4“ се наложи да се доразкопае свлечената пръст до основата на южната стена на двор/сграда 2. На места се разкриха 1 – 2 реда ломени камъни от субструкцията на зида, фундиран върху материковата скала. Тук камъните са били използвани за запълване на неравностите на скалата. До стената, почти на повърхността се намери бронзова монета на Аполония.

Обр. 4. Гроб № 35 (автор М. Дамянов)

Fig. 4. Grave No. 35 (author M. Damyanov)

По-голямата част от работата през 2021 г. беше съсредоточена около стена № 40, която ограждa античния път от изток. Целта беше да се доразкрие нейното западно и източно лице, преди да се пристъпи към консервация.

От западната страна на стената в квадрати К6 – К8, на нивото на настилката на пътя, бяха разкрити керамични фрагменти, условно разделени на три струпвания. Те съдържат части от керемиди, керамична водопроводна тръба, стени и дръжка от амфори, фрагменти от местни съдове (гърнета и паници). Характерът на струпаните керамични фрагменти, както и липсващите следи от горене не позволяват те да бъдат категорично свързани с извършване на постпогребални ритуали на това място.

По време на работата от източната страна на стена № 40 се установи, че южната стена на проучения през 2018 г. гроб № 27 (Панайотова и др. 2019, 201 – 202) в кв. К10 е полуразрушена и, че фрагментът от варовикова плоча, който беше вграден на втория (отгоре надолу) ред е паднал в камерата. Той представлява горната част от стела и откритата през 2018 г. от южната страна на гроба база за стела вероятно е нейната (според вътрешните размери на оловното легло за закрепване на плочата). Върху паметника има частично запазен надпис в два реда. Макар че повърхността на стелата е много повредена, на първия ред може да се разчете Κικαῖο[ς] – име, което според Н. Шаранков е неизвестно, но е напълно възможно да съществува, тъй като има други имена с основа „Κικ“. Името Ζώπυρος от втория ред е често срещано в Аполония (Petrova 2015, 175, A – 9, Pl. 4.4).

През изминалия сезон източно от стена № 40 бяха открити още три гробни съоръжения (обр. 2).

Гроб № 33 е граден от ломени камъни и отделни варовикови блокчета. Няма данни за каменно покритие. От северната и частично от източната страна на камерата, на нивото на горния ред камъни от нейния градеж, по цялата ѝ дължина са натрупани малки камъни, които оформят Г-образна площадка. При изграждането на източната стена на гробната камера е използван един блок от дребнозърнест варовик, поставен на тясната си страна. Върху лицето му към вътрешността на камерата има кръгла дупка с диаметър 10 см и дълбочина 2 см. До нея се очертава изтрит кръг с малка кръгла дупка в средата – явно преизползван праг на врата. В този гроб е извършено трупополагане по гръб с глава на изток. Единственият гробен дар – балсамарий от края на IV – първата четвърт на III в. пр. Хр., се намери на 0,15 м над костите на краката.

Непосредствено до южната стена на гроб № 33 се откри гроб № 34, който също е граден и е без покритие. От западната страна съоръжението е заградено със стеничка от един ред ломени камъни. Западната стена на гроба е изградена от два реда камъни, като в горния ред са използвани блокчета от дребнозърнест варовик. Върху блока в СЗ ъгъл също има дълбока кръгла дупка с размери 6,5 × 5 см – вероятно и той принадлежи на някоя от разрушените сгради. Особеното тук е, че гробното съоръжение е ориентирано в посока С – Ю (обр. 3), докато всички останали гробове в сектор „Месарите 4“ са ориентирани в посока И – З. В камерата е извършено трупополагане с глава на север. Костите са силно изтлели и фрагментирани. Гробен инвентар липсва.

Последният открит през 2021 г. година гроб № 35 представлява плитка яма, чиято долна част е изсечена в разпрашената скала. В нея са били поставени стреховидно три двойки плоски керемиди и ломени камъни, струпани основно по границите на ямата (обр. 4). Липсата на части от тези керемиди

предполага нарушаване на структурата. Ориентацията на гроба е И – З. Липсват костни останки. След вдигането на керемидите, непосредствено върху скалата се откри лекит, частично покрит с фирнис. Типологичните му особености позволяват той да се датира в самия край на IV – началото на III в. пр. Хр. Трябва да се отбележи фактът, че от проучените седем гроба, разположени източно от стена № 40, която загражда античния път от изток, пет са кенотафи. Те се датират в периода IV – началото на III в. пр. Хр., като двата инхумационни гроба № 33 и 34 са най-късни.

По време на проучванията бяха намерени малко разновременни метални находки –бронзови монети, камбанка, халка и медни средновековен пръстен и лъвче от кокарда от периода на Третото българско царство.

Извърши се теренна консервация на гробове № 27, 33 и 34, които ще бъдат експонирани, като те са покрити с хидроизолационна мембрана.

Литература

Панайотова, Баралис 2018: К. Панайотова, А. Баралис. Некропол на Аполония в местността Месарите, Созопол. – В: Stephanos archaeologicos ad 80 annum professoris Ludmili Getov (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Supllementum VI). София, 2018, 77 – 92.

Панайотова и др. 2019: К. Панайотова, Т. Богданова, А. Баралис. Селищна структура и некропол от територията на Аполония Понтика в м. Месарите, гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 200 – 203.

Панайотова и др. 2021: К. Панайотова, Т. Богданова, А. Баралис. Селищна структура и некропол от територията на Аполония Понтика в м. Месарите, гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 563 – 567.

Baralis et al. 2021: A. Baralis, M. Gyuzelev, K. Panayotova. Between crisis and conflicts: the territory of Apollonia Pontica in the Late Classical and Early Hellenistic periods. – In: G. R. Tsetskhladze, A. Avram, J. Hargrave (eds). The Greeks and Romans in the Black Sea and the importance of the Pontic region for the Graeco-Roman world (7th century BC – 5th century AD): 20 years on (1997 – 2017). Proceedings of the Sixth International Congress on Black Sea Antiquities (Constanta 18 – 22 September 2017) dedicated to Prof. Sir John Boardman to celebrate his exceptional achievements and his 90th Birthday. Oxford, 2021, 99 – 110.

Petrova 2015: A. Petrova. Funerary reliefs from the West Pontic area (6th – 1st centuries BC). Leuven – Paris – Bristol, 2015.

SETTLEMENT SITE AND NECROPOLIS IN THE TERRITORY OF *APOLLONIA PONTICA* IN MESARITE LOCALITY, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Teodora Bogdanova, Alexandre Baralis

Summary

The site "Settlement structure and necropolis from the territory of *Apollonia Pontica* in the locality of Mesarite", land of Sozopol (fig. 1) is being studied during the period 2011 – 2021 in the framework of the Bulgarian-French research project "*Apollonia* - necropolis and territory". Remains of a road, paved with small stones, and the foundations of six buildings with courtyards, inhabited in different periods from the middle of the 5th to the end of the third quarter of the 4th c. BC were found. The walls are made of quarry stones in pseudo-isodome construction. Probably bricks have been used in upper section of the walls, and the roof was tiled. After the demolition of the buildings, from the end of the 4th to the 3rd c. BC, their ruins have been used for burials, as a necropolis located on both sides of the road.

In order to find out from where the ditch cut in the rock, studied in 2019 and 2020, starts and what it is related to, a small trench measuring 2.00 × 1.40 m was laid in grid squares H1 and I1, east of wall No. 51. It was found that the beginning of the ditch is 0.94 m east of wall No. 51. Its eastern end is barely visible in the bedrock, but in the west its width is 0.31 – 0.38 m, and the depth is 0.18 – 0.23 m. The southern side of the ditch is very well cut, whereas the northern one is rougher.

In the northeastern sector of the site, work is underway to uncover the southern face of big wall No. 34.

Most of the work in 2021 was focused around wall No. 40, which flanks the ancient road from the east. On the western side of the wall, in grid squares K6 – K8, at the level of the road pavement, a part of a water pipe, amphorae wall sherds and a handle, fragments of locally produced vessels (pots and bowls) were discovered.

East of wall No. 40, it was found that the fragment of a limestone slab embedded in the south wall of grave No.

27 (excavated in 2018), is part of a stele. There is a partially preserved two-line inscription on the monument. Although the surface of the stele is very damaged, the first line can be read Κικαῖο[ς] – a name that, according to N. Sharankov, is hitherto unknown, but it is possible that it exists, as there are other names with "Κικ" base. The name Ζώπυρος in the second line is common in *Apollonia*.

During the 2021 season, three more burial structures were discovered east of wall No. 40 (fig. 2).

Graves Nos 33 and 34 are built of quarry stones and single limestone blocks. There are no data for stone covering. In grave No. 33, the body was laid on its back with its head to the east. The only burial gift is a *balsamarium* dated to the end of the 4th – the first quarter of the 3rd c. BC.

The peculiarity of grave No. 34 is that it is N – S oriented (fig. 3), while all other graves in sector Mesarite 4 feature a E – W orientation. The buried individual was laid in the chamber with its head to the north. The bones are strongly decayed and fragmented. No grave inventory was present.

The last grave discovered in 2021 (No. 35) is a shallow pit, the lower part of which is carved into the bedrock. Three pairs of flat tiles have been set in a gable and quarry stones were piled up, mosty along the edges of the pit (fig. 4). No skeletal remains were found in the grave. After removing the tiles, a *lekythos*, partially covered with black glaze, was found directly on the rock. Its typological features are indicative of a date in the very end of the 4th – beginning of the 3rd c. BC.

Krastina Panayotova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kpanayotova@abv.bg
Teodora Bogdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vorbog@yahoo.com
Alexandre Baralis, The Louvre Museum, Department of Greek, Etruscan, and Roman Antiquities, alexandre.baralis@louvre.fr

---

№ 5. АНТИЧНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РАВАДИНОВО, ОБЩ. СОЗОПОЛ

Павлина Девлова, Милена Крумова

Античната крепост в землището на с. Равадиново е разположена на високия хълм Чиплака – част от веригата Медни рид.

Археологическите разкопки през 2021 г. (пети сезон) бяха продължение на теренните изследвания, проведени през 2017 – 2020 г. (Девлова, Киров 2018; Девлова и др. 2019; Девлова, Крумова 2020; Девлова, Крумова 2021).

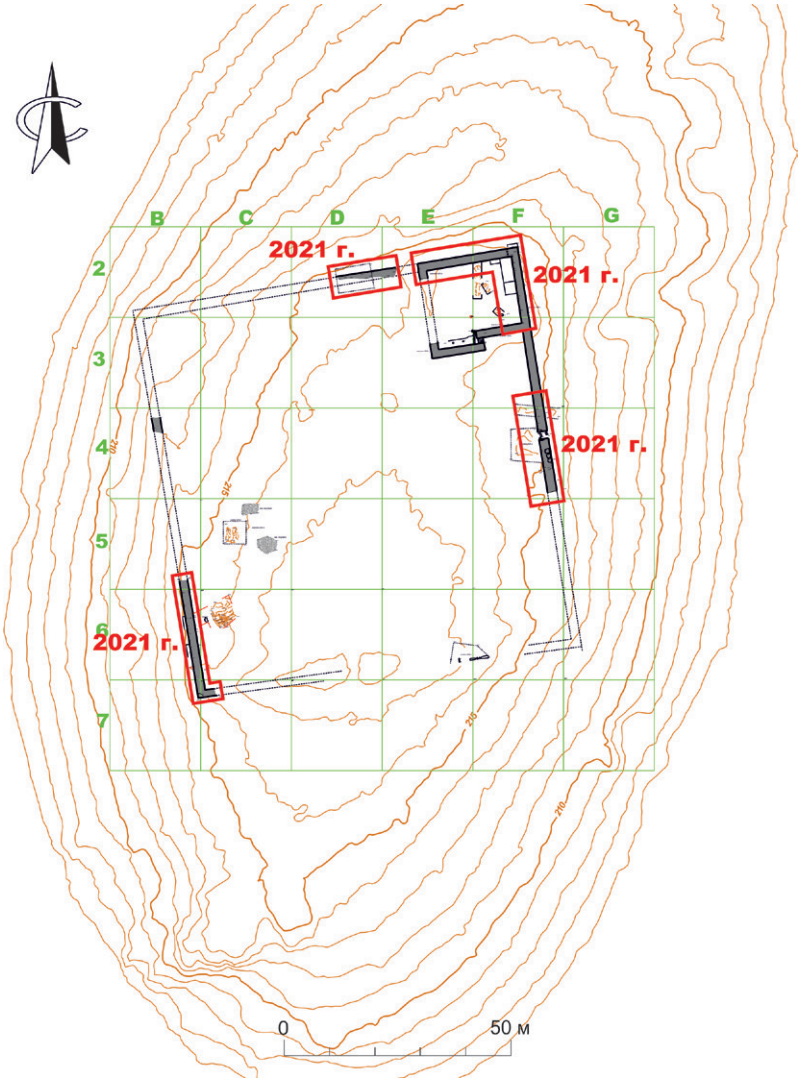
Археологическото проучване се проведе от 28 юли до 14 септември 2021 г. под ръководството на П. Девлова (уредник в отдел ИБЗД, НИМ), М. Крумова (СУ „Св. Климент Охридски") – заместник-ръководител, И. Киров (уредник в отдел ИБЗД, НИМ) – заместник-ръководител, доц. д-р Кр. Панайотова (НАИМ – БАН) – научен консултант, и П. Лещаков (НАИМ–БАН) като консултант в областта на древната металургия. В експедицията взеха участие студенти по археология и реставрация. Като доброволци в работата участваха ученици от НГДЕК.

Разкопките се осъществиха на площ от около 210 кв. м. Продължи работата по разкриването, документирането и укрепването на крепостната стена и вътрешната укрепена част (цитадела). Теренната работа бе организирана в двата основни сектора на античната крепост: „Север" и „Юг" (обр.1).

В сектор „Север" се работи в цитаделата и в два участъка извън нея. В цитаделата се проучва пространството в кв. F 2 – 1, F 2 – 3, F 2 – 4, F 3 – 1, F 3 – 2, E 2 – 1, E 2 – 2, E 2 – 3.

На юг от цитаделата продължи изследването на пространството при входа на крепостта и източната крепостна стена. Работи се в кв. F 3 – 3, F 3 – 4, F 4 – 1, F 4 – 2, F 4 – 3, F 5 – 2. Целта бе да се разкрие пространството във вътрешната укрепена части пред входа. Потвърди се трасето на източната стена и се установиха детайлите в изграждането на входа.

В северния сектор започна работа в нов участък („НГДЕК") – кв. D 2 – 1, D 2 – 2, D 2 – 3, E 2 – 1, E 2 – 4. Изследването на този защитен равен терен е свързано с евентуалното местоположение на вход на крепостта от север. Документирани бяха два механични пласта, наситени с камъни. Разчис-

Обр. 1. Общ план на археологическия обект при с. Равадиново и проучените през 2021 г. участъци (автор А. Каменаров)

Fig. 1. General plan of the archaeological site at the village of Ravadinovo and the areas studied in 2021 (author A. Kamenarov)

тено беше пространството между два изключително масивни камъка. Открити бяха фрагменти от керамика, мазилки, строителна керамика. В този участък е регистрирана и по-висока концентрация на откриваните монети (намерени пет броя).

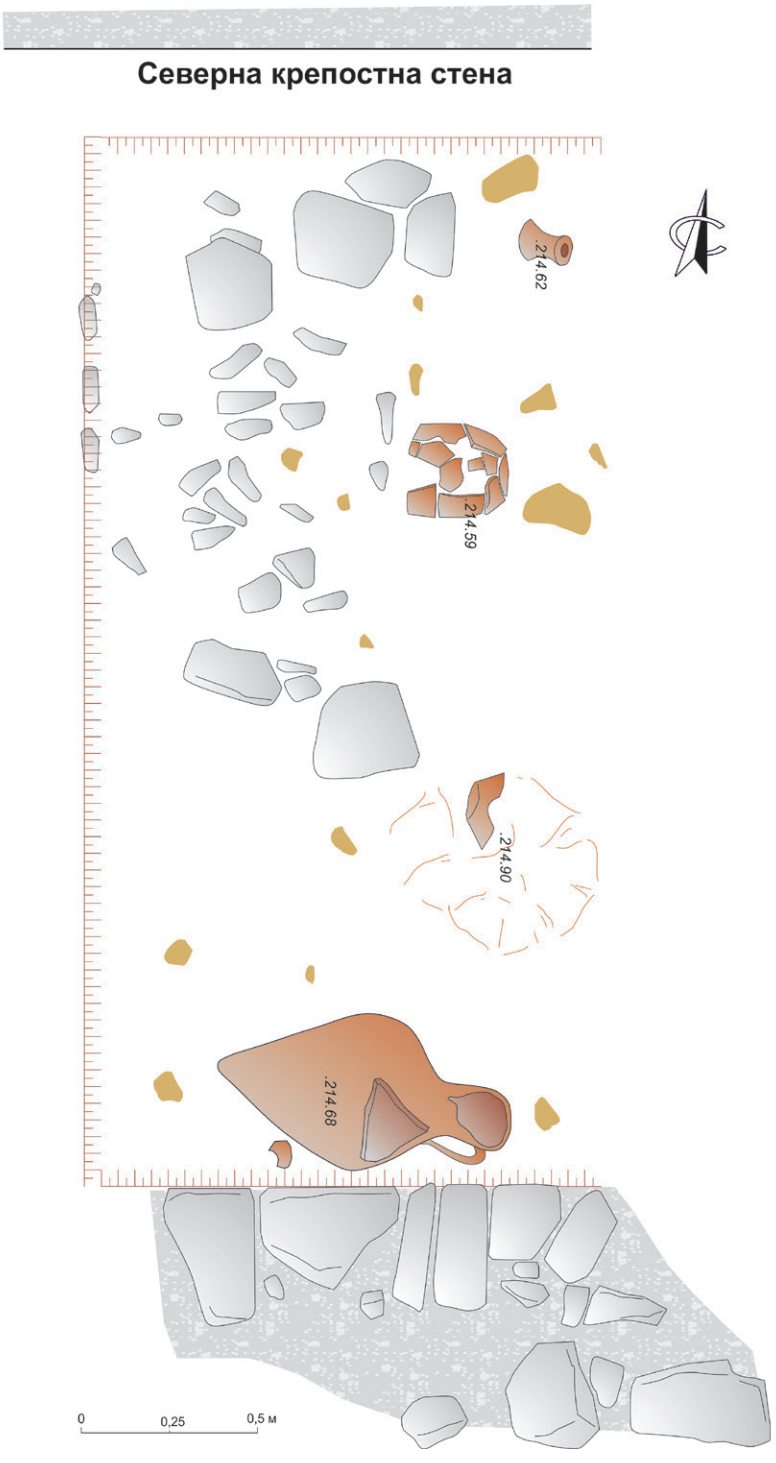
Крепостна стена. Новите проучени участъци от крепостната стена допълват информацията за размерите и начина на градеж на съоръжението. Масивната каменна стена защитава пространство с правилен, близък до квадрат план, с дължина на страната 90 м и с площ над 8 дка. Стената е построена да защитава високата равна част на естествена височина с изключителна видимост към морския бряг и долината. Градежът е двулицев, от едри и средни по размер камъни, оформени в подравнени редове, зидани на калова спойка. Широчината на стената в повечето разкрити части е 1,60 м, като в един участък в западната част е 1,80 м, а в източната достига до 2,0 м. Запазената височина на съоръжението е до 1,90 м (само в сектор № 1). Основите са положени съобразно денивелацията на терена в северна посока. Градежът е осъществен по предварително разработен архитектурен план. За основа е използвана изсечената естествена скала. Разкритите части от масивната структура и пространството около нея дават информация за обема, използвания материал, начина на строеж и първоначалната значителна височина. За градежа са използвани два вида камък. Основната част е построена от обработена местна порода. На места, за здравина, е използван гранит, вероятно от близката кариера при днешния град Черноморец. През 2021 г. за пореден сезон бяха открити мазилки в големи количества и със запазени лица. Установените количества предполагат, че крепостната стена е била обмазана и надградена с колово-плетена конструкция, която отгоре е била покрита с керемиди.

Структури. В североизточния ъгъл на крепостта продължи проучването на вътрешната укрепена част. Установени са точните външни параметри на цитаделата: 19,18 м (изток – запад), 14,89 м (север – юг) в източната част и 17,67 м в западната половина. В участъка при южната стена на вътрешната укрепена част е разкрит единственият досега вход, който е с ширина 1,19 м. Северната и източната стени на цитаделата са част от крепостните стени. Начинът на градеж е идентичен с установения за стената. Външното и вътрешно лице са от обработени камъни на глинена спойка. Запазени са до седем реда от каменната зидария. Откритата строителна керамика се отличава с висококачествена изработка. Използвана е коринтската покривна система. По голяма част от мазилките се наблюдават следи от заглаждане. Отпечатъците с различен диаметър върху мазилките показват, че за изработване на конструкциите в цитаделата са използвани дървени колове с различна дебелина, без кората от коловете да бъде обелена. Цитаделата е построена с висока степен на благоустройство. Освен луксозна покривна конструкция са открити части от настилки – плочник. За основа на ходовото ниво е използвана

подравнената скала. Върху скалата е положена тънка глинена обмазка. Пространството пред цитаделата е подравнявано чрез изсичане на скалата, а при входа на крепостта и до западната крепостна стена има участъци с трамбована глина.

В североизточния ъгъл на постройката продължи работата от предходните години. Проучени бяха два механични пласта. Регистрирана беше каменна стена с посока изток – запад, с широчина 1,40 м, успоредна на северната стена, на разстояние 3,60 м от нея. В оформеното пространство между стените на място бяха открити керамични съдове – две цели амфори, фрагментирани на място амфора, кухненски съд, каничка и паница (обр. 2). Останките от въглени и от паднали греди дават основание да се предположи съществуването на това място на покрито помещение, свързано със съхранението на домакински инвентар (кухня, килер?). Точните размери на помещението се очаква да бъдат установени през следващия сезон на проучване.

В сектор „Юг“ се проучиха квадрати В 5 – 3, В 6 – 2, В 6 – 3, В 7 – 2, С 6 – 4, С 7 – 1. Акцентът бе изследване на пространството при западната крепостна стена и в близост до проучените складови помещения. Изключително важно при работата в кв. С 7 – 1 бе откриването на югозападния ъгъл на крепостта. Запазената архитектура дава сведения за изключително масивния градеж. Вътрешният ъгъл позволява изчисляването на площта на крепостта. В този участък градежът е от масивни ломени камъни, като ъгловият е с ширина 1,10 м. Над каменната зидария е била изградена надстройка с мазилки и керемиден покрив.

Обр. 2. Североизточен ъгъл на крепостта, детайл (автор А. Каменаров)

Fig. 2. North-eastern corner of the fortress, detail (author A. Kamenarov)

При обходи на екипа на юг от крепостта бяха открити малки железни слитъци с правоъгълна форма, вероятно от първична обработка на метала. Регистриран бе и стар път, който е под крепостта, и в северна посока води до близък водоизточник.

Археологически материали. Културният пласт, регистриран в проучените участъци, съдържа рушевини от крепостната стена и археологически материали основно от периода V – I в. пр. Хр. Най-масовият археологически материал и през този сезон са мазилките и строителната керамика. В по-малко количество, но масово откривана, е амфорната тара. Регистрирани са нехарактерни об-

Обр. 3. Археологически материали – амфори от Тасос, Хиос, Менде, IV в. пр. Хр. (снимка Т. Димитров)

Fig. 3. Archaeological materials – amphorae from Thassos, Chios, Mende, 4th c. BC (photo T. Dimitrov)

рушени стени от амфори. Характерните фрагменти са значително по-малко. Тази година за първи път бяха открити цели и фрагментирани на място съдове, които са реставрирани. Находките са амфори от Хиос, Тасос, Менде, паница, каничка и хранилищен съд, изработен на ръка, датирани в IV в. пр. Хр. (обр. 3). Амфорният материал попада в широките хронологически рамки от средата на V в. пр. Хр. до втората половина на III в. пр. Хр. и е продукция на Тасос, Хиос и др. Засега сред откриваната битова керамика преобладава импортната. Луксозните чернофирнисови съдове са разнообразни трапезни кани, чаши, купи, рибни блюда. Значително по-малко количество са фрагментите от кухненска керамика: купи, гърнета. Съдържанието на керамичните съдове от цитаделата е флотирано и подготвено за археоботаничен анализ от доц. д-р Цветана Попова, НАИМ – БАН. В малката цяла амфора са установени семки от грозде. При археологическото проучване се намериха разнообразни предмети: железни инструменти, използвани в бита, монети и др. Предвид анализа на находките, на този етап от проучването обектът се поставя в хронологическа рамка първата половина на V – I в. пр. Хр. Най-интензивният период на обитаване в това укрепено място е средата на V – III в. пр. Хр.

От гледна точка на хронологията, появата на анонимната, добре укрепена и благоустроена крепост е в синхрон с проучените на територията на Аполония Понтика структури в м. Св. Марина и в м. Месарите през късната класическа епоха. Създаването и развитието на крепостта показва нарасналите възможности на гръцката колония. Изясняването на въпросите относно характера и функциите на укреплението и свързаните с него процеси и явления тепърва предстои.

Литература

Девлова, Киров 2018: П. Девлова, И. Киров. Антична крепост в землището на с. Равадиново, общ. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 171 – 173.

Девлова и др. 2019: П. Девлова, И. Киров, М. Дамянов. Антична крепост в землището на с. Равадиново, общ. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 205 – 208.

Девлова, Крумова 2020: П. Девлова, М. Крумова. Антична крепост в землището на с. Равадиново, общ. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 634 – 637.

Девлова, Крумова 2021: П. Девлова, М. Крумова. Антична крепост в землището на с. Равадиново, общ. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 572 – 576.

ANCIENT FORTRESS IN THE LAND OF RAVADINOVO VILLAGE, SOZOPOL MUNICIPALITY

Pavlina Devlova, Milena Krumova

Summary

The ancient fortress near the village of Ravadinovo is situated on a small hill which is part of the Meden Rid Ridge. The fortress was built according to a preestablished architectural layout and features an almost square plan. It had excellent visibility toward the Black Sea shore, the plain and Strandzha Mountain. During the fifth archaeological campaign at the site in 2021, new data regarding the organization of the ancient settlement were obtained. As a result of the archaeological excavations, new elements of the fortification system and the interior of the fortress were brought

to light. At this stage, it was established that the fortress encloses an area of ca 1 ha. The length of each wall is approximately 90 m (fig. 1). The excavated sections of the fortress wall indicate that it was a massive double faced structure, and its preserved height is 1.90 m.

In the northeastern area of the fortress, on the inside, there is an internal fortified part, a 'citadel' – rectangular space with internal dimensions 19.18 m (E – W) × 14.89/17.67 m (N – S). The citadel featured a luxurious roof structure; paved areas were revealed, and an element of the citadel's drainage system was unearthed at the lower end of the northern wall. Inside of the citadel, two entirely preserved amphorae and another one fragmented amphora, a kitchen vessel, a jug and a bowl were found *in situ* (fig. 2). Charred remains, probably parts of a collapsed beam structure, indicate that it is very likely that a roofed space associated with the storage for the household utensils (kitchen, storeroom?) have been situated there.

In 2021, an investigation in search for the northern entrance of the fortress started. The southwestern corner of the fortress and the entrance at the eastern wall, which enabled pedestrian access in the direction of the Black Sea coast, have been discovered as well.

The most common archaeological finds are the amphorae originating from Chios, Thassos, Mende, Miletus, and dated to the period between the first half of the 5th c. BC and the 3rd c. BC (fig. 3), and also coins, imported ceramic vessels, as well as adornments. These materials allow the site of yet unknown ancient name to be dated to the chronological period between the 5th c. BC and the 1st c. BC.

Pavlina Devlova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, pavlinadevlova@gmail.com
Milena Krumova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, milena.krumova@yahoo.com

№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ ОТ АНТИЧНОСТТА НА ОБЕКТ „ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ", СОЗОПОЛ

Теодора Богданова, Димитър Недев, Магюлон Бастид, Александър Баралис

През месеците юни – юли 2021 г. бе извършено редовно археологическо проучване на обект „Тракийска крепост „Малкото кале" и прилежащ некропол" в землището на гр. Созопол. В проучването взеха участие д-р Н. Моранд, Н. Александров, доц. д-р Цв. Попова и инж. Ат. Каменаров.

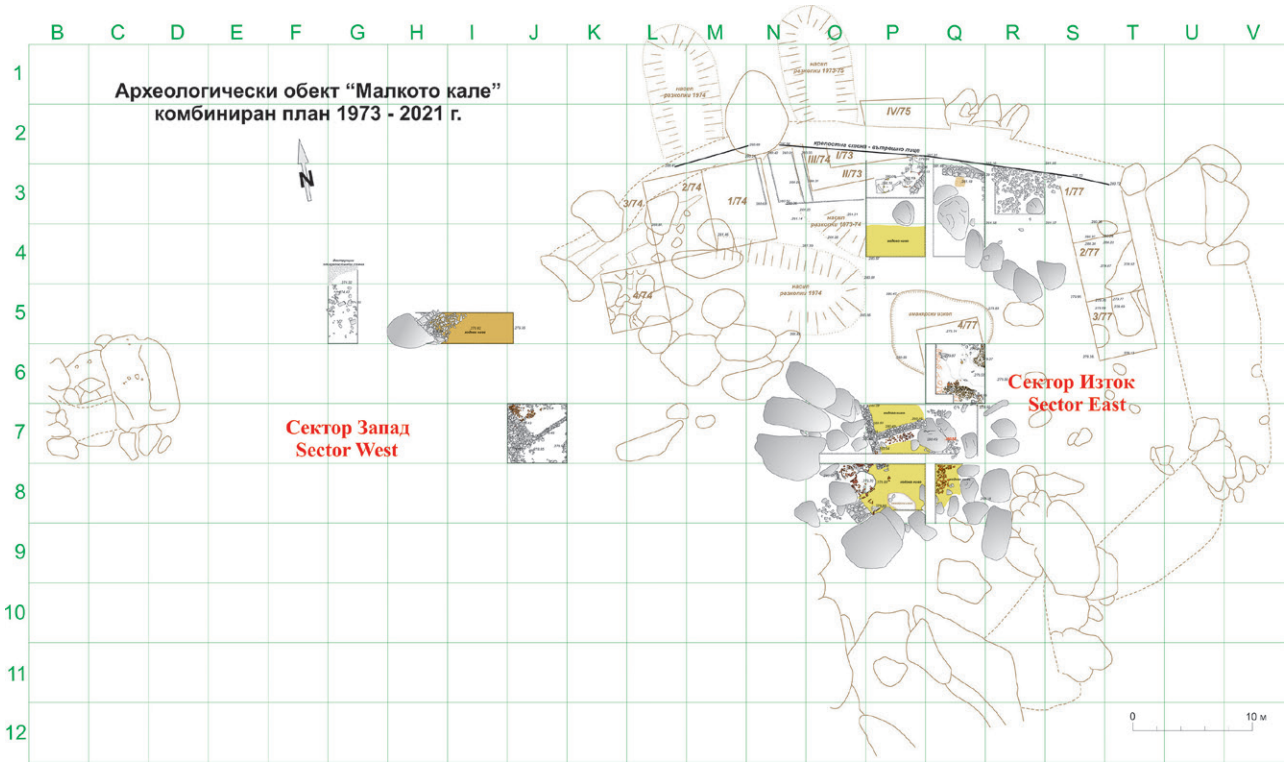
Обектът с укрепена площ от около 4 дка заема централно място във веригата от крепости, разположени по възвишението Меден рид, които бележат границата на непосредствената територия на Аполония Понтийска.

Крепостта е частично проучена в периода 1973 – 1977 г., в рамките на комплексна археологическа експедиция „Аполония – Странджа", когато в резултат на сондажни проучвания е разкрита площ от около 250 кв. м, позиционирани непосредствено до крепостната стена (Карайотов, Домарадски 1982). През 2020 г. бяха подновени разкопките на този така важен за изучаването на територията на Аполония обект, като се работеше единствено в най-високата част на крепостта в сектор „Изток" (Богданова и др. 2021, 577 – 578).

През 2021 г. продължи работата в сектор „Изток" (разделен съответно на сектори „Север" и „Юг") и започна работата в сектор „Запад", намиращ се по западния склон на крепостта, но попадащ вътре в укрепената зона (обр. 1).

Сектор „Изток". Още в началото на проучването беше установен нов голям иманярски изкоп в южната част на сектора, където се намира елинистическата сграда, регистрирана през 2020 г. След изправянето на неговия северен профил се разкриха нисколежащи пластове от ранножелязната епоха.

През този сезон бяха напълно проучени останките от покрив на елинистическата сграда, попадаща в кв. P7, P8, O7 и O8, до които бе достигнато през 2020 г. Под тях, в кв. O7 и P7, се разкри фрагмент от двулицев зид, перпендикулярно разположен и конструктивно свързан със зида, разкрит през предходната година (обр. 2). Зидът е изграден от ломен камък на калова спойка и е с разкрита дължина 10,01 м, ширина 0,60 м и максимална запазена височина до 0,45 м. Регистриран беше и фрагмент от друг зид, който попада под контролното ребро O8 – P8, който ще бъде проучван в бъдеще. В кв. O8,

Обр. 1. Общ план на проучванията

Fig. 1. General plan of the excavations

легнал на своята дълга страна и опрян във валуна, намиращ се източно от него, беше открит питос, чието устие е разположено към вътрешността на сградата. В неговия обем бяха открити фрагменти от купа с релефна украса. Южно от питоса беше регистрирано вкопаване с опалени стени, което ще бъде проучено през следващата година. Достигнато беше подовото ниво на сградата, представляващо трамбована светла и на места отухлена глина.

Сред демонтираните керемиди от покрива на сградата се откриха подпечатани екземпляри, като са представени печатите „А"; „АІ"; „АПОΛ"; „ΘЕО" (датиращи се във втората половина на III в. пр. Хр.), както и непознати досега „АПОΛ", при който „П" и „О" са представени в лигатура, „ZЕ" в лигатура с или без „О" (анализът е извършен от доц. д-р Д. Стоянова) (обр. 2). Направеният археоботаничен анализ на проби от различни контексти от сградата разкрива наличието на няколко вида пшеница, просо и фрагменти от хляб/каша (анализът е извършен от доц. д-р Цв. Попова). Въз основа на подемния материал сградата може да се отнесе към елинистическата епоха.

В северната част на сектора, по протежението на вътрешното лице на крепостната стена, продължи работата от миналата година в кв. Р3, където е позициониран археологическият изкоп от 1974 г. През сезона не се работеше в дълбочина, а изкопът беше разширен на юг, в кв. Р4, като целта беше да се разчистят структурите и подовото ниво, регистрирани в Р3 (обр. 1). След премахването на депото пръст от разкопките от 70-те години на миналия век се достигна до нарушено подово ниво, датирано с материали от IV – III в. пр. Хр.

Отново по линията на крепостната стена беше отворен нов квадрат Q3, където, след премахването на деструкциите на стената, се достигна до двулицев зид, изграден от ломени камъни на калова спойка, успореден на крепостната стена и намиращ се на 0,27 м южно от нея (обр. 1). Той е с ширина 0,60 м, разкрита дължина 4,20 м, като продължава на изток в съседния квадрат. Към момента са разчистени два реда от неговата височина. Южно и прилепено до него се разкри правоъгълно глинено огнище. Структурата ще бъде допроучвана през следващия сезон.

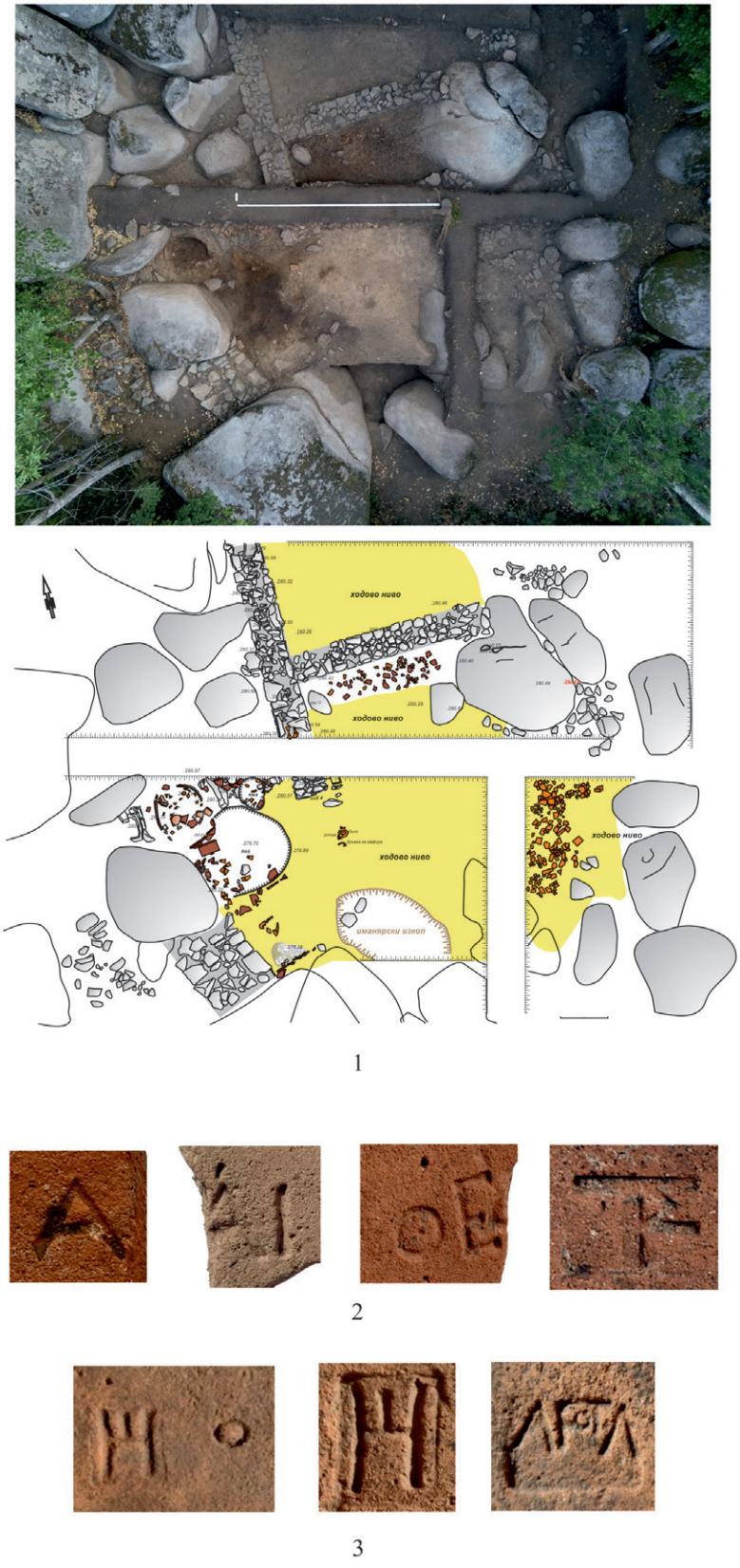
През 2021 г. започна работата в централната част на сектора, в кв. Q7, където концентрацията на иманярски изкопи е най-голяма. Тук беше регистрирано ниво с висока концентрация на отухлен кирпич и мазилки, вероятно останки от горяла сграда, нарушено от иманярските изкопи. Открити бяха фрагменти от две амфори, стъклен съд, няколко паници и две много лошо запазени бронзови монети, които дават основания контекстът да бъде отнесен към Късната античност (обр. 3).

Сектор „Запад“. През 2021 г. започна проучването на участъци по западния склон на крепостта. Тук бяха заложени два сондажа (сондажи 1 и 2) и беше отворен квадрат J7 (обр. 1).

Сондаж 1 попада в кв. H5 – I5 и е с размери 7 м (изток – запад) × 2,50 м (север – юг) (обр. 1). Цялата източна половина на сондажа се намира под депото от пръст, формирано при разкопките през 1974 г., което през сезона беше изцяло отнето. В западната част на сондажа, още на повърхността, се регистрира зид от ломени камъни без спойка, запазен в два реда, вероятно изграден за терасиране на терена, който е с голяма денивелация в тази зона. Керамичният материал беше със смесен в хронологично отношение характер, което е възможно до голяма степен да се дължи на депонирата от преднишните проучвания пръст. През сезона се достигна до дълбочина 0,40 м от съвременния терен, където бе регистрирано ходово ниво от периода на Елинизма.

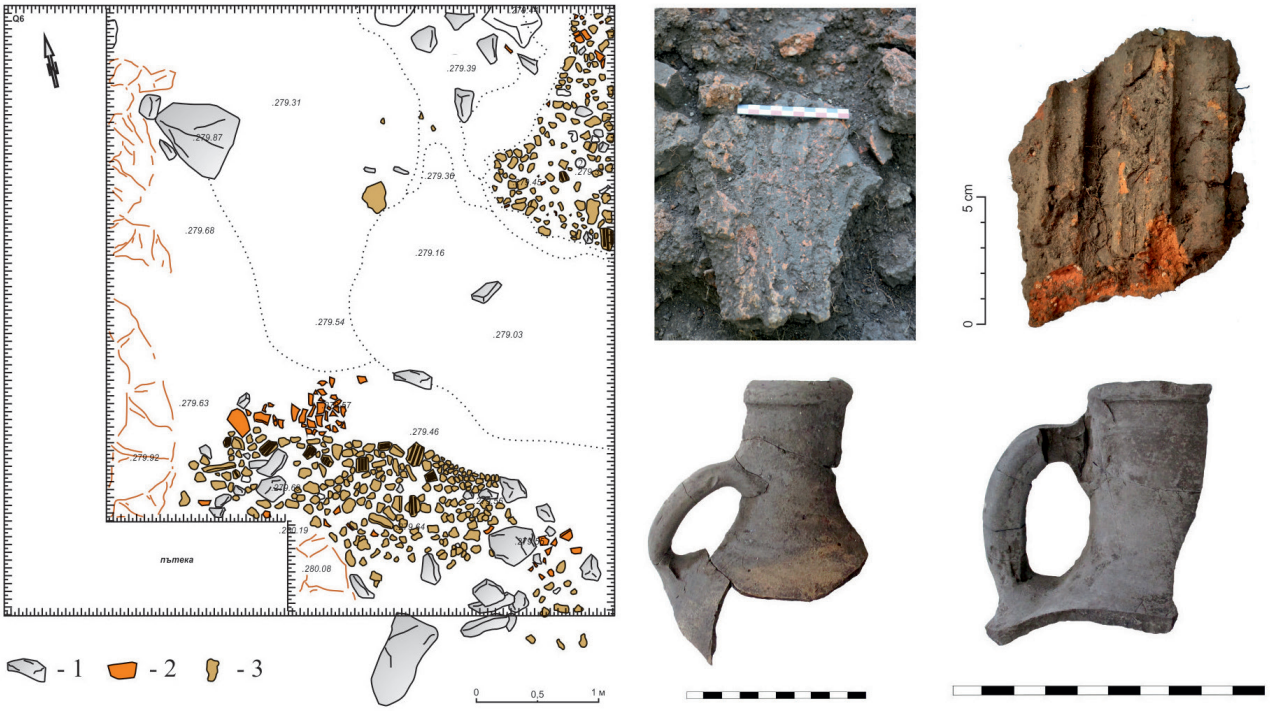
Сондаж 2 попада в кв. G4 – G5 и е с размери 2,50 м (изток – запад) × 7 м (север – юг) (обр. 1). През сезона се достигна до дълбочина 0,40 м в западната част на квадрата и до 1,0 м в източната; разликата се дължи на голямата денивелация на терена. Сондажът беше заложен на най-ниската тераса, непосредствено до крепостната стена, като целта беше да се разкрие нейното вътрешно лице, което, след отнемането на деструкциите, не беше достигнато. Открити бяха кирпичени деструкции, някои от които горели, коринтски керемиди и калиптери и два обработени квадрови камъка.

В кв. J7, след демонтиране на голяма концентрация от каменни деструкции се достигна до два зида, перпендикулярни един на друг (обр. 4). Западният зид е двулицев, изграден от по-големи ломени камъни. Разкритата дължина е 1,90 м, ширина 0,47 – 0,85 м и разкрита височина 0,40 м. Южният зид е изграден от по-малки ломени камъни и е с разкрита дължина 3,30 м, ши-

Обр. 2. Обект „Тракийска крепост „Малкото кале“: 1 – сграда от елинстическата епоха, сектор Изток; 2 – печати върху керемиди; 3 – неизвестни досега печати върху керемиди

Fig. 2. Thracian fortress Malkoto Kale site: 1 – building from the Hellenistic period, Sector East; 2 – stamped roof tiles; 3 – hitherto unknown stamps on roof tiles

Обр. 3. Горяла сграда от Късната античност и материали от нея; легенда: 1- камък; 2 – керамика; 3 – отухлена обмазка

Fig. 3. Burnt building from Late Antiquity and materials from the building; key: 1 – stone; 3 – pottery; 3 – fired wall daub

Обр. 4. Сграда от елинстическата епоха и материали от керамичния депозит; легенда: 1 – камък; 2 – керамика; 3 – строителна керамика; 4 – отухлена мазилка/кирпич

Fig. 4. Building from the Hellenistic period and materials from the ceramic deposit; key: 1 – stone; 2 – pottery; 3 – architectural ceramics; 4 – fired wall daub/adobe

рина 0,38 м и запазена височина 0,12 м. В пространството, затворено от двата зида и в непосредствена близост до по-големия от тях, се откри керамичен депозит (обр. 4), съдържащ фрагменти от един цял голям съд, изработен на ръка, няколко по-малки съда, също изработени на ръка, две амфори и фрагменти от фина керамика, включително от купа с релефна украса. Около съдовете се откриха кости от благороден елен, европейски елен лопатар, свиня, коза/овца и говедо (анализът е извършен от д-р Н. Моранд), както и фрагменти от хляб/каша и семки от грозде. Подемният археологически материал дава основание контекстът да се отнесе към елинистическия период.

Литература

Богданова и др. 2021: Т. Богданова, Д. Недев, М. Бастид, А. Баралис. Тракийска крепост „Малкото кале". Подновяване на проучванията. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 577 – 581.

Карайотов, Домарадски 1982: И. Карайотов, М. Домарадски. Археологически проучвания на комплекса Малкото кале. – В: А. Фол (ред.). Тракийски паметници III. Мегалитите в Тракия II. Тракия Понтика. София, 1982, 360 – 378.

ARCHAEOLOGICAL FEATURES FROM CLASSICAL ANTIQUITY AT THE SITE "THRACIAN FORTRESS "MALKOTO KALE", SOZOPOL

Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Maguelone Bastide, Alexandre Baralis

Summary

The 2021 excavations extended the research in Sector East (the highest part of the fortress, subdivided in turn into Sectors North and South) and opened a new area (Sector West), located on the western slope of the fortress, still inside the fortified area (fig. 1).

Sector East. The remains of the roof of a building in grid squares P7, P8, O7, and O8, which was reached in 2020, were fully excavated. Underneath, a fragment of a double faced wall was discovered. In square O8, a *pithos* was found. South of it, a pit with burnt walls was registered. The floor level of the building was reached; it consists of light compacted clay.

Among the tile fragments from the roofing of the building, stamped examples are found, bearing stamps: "A", "AI", "AΠOΛ", "ΘEO" (dated to the second half of the 3rd c. BC), as well as hitherto unknown "APOΛ", in which "P" and "O" are represented as a ligature, and "ZE" as a ligature with or wirhout "O" (analysis was performed by Dr. D. Stoyanova) (fig. 2). The archaeobotanical analysis of samples from different contexts of the building reveals the presence of several types of wheat, as well as fragments of bread (the analysis was performed by Dr. Tsv. Popova). The archaeological material indicates that the building could be dated to the Hellenistic period.

In the northern part of the sector, along the inner face of the fortress wall, the work from 2020 continued in grid square P3. After the removal of the soil depot from the excavations of the 70s of the 20th c., a floor level was reached, dated to the 4th – 3rd c. BC.

Again along the line of the fortress wall, a new square was opened (Q3) where after the removal of the debris of the fortification wall a double faced wall was found. South of it, in close proximity, a rectangular clay fireplace was revealed.

In 2021, work began in the central part of the sector, in grid square Q7 (fig. 3). A level with a high concentration of decayed, burnt mudbrick and plaster was registered here, probably remains of a building. On the basis of the materials, the context could be dated in Late Antiquity.

Sector West. In 2021, excavation of sections at the western slope of the fortress began. Two trenches (1 and 2) and one grid square (J7) were opened (fig. 1).

Trench 1 is located in grid squares H5 – I5. In its western part a wall of quarry stones was registered, which was probably built as a retaining wall for terracing the terrain. A walking level from the Hellenistic period was registered.

Trench 2 is located in grid squares G4 – G5, at the lowest terrace of the fortress, next to the fortress wall. The excavations here aimed at revealing the inner face of the wall. Bricks, some of which burnt, Corinthian roof tiles, calypters and two hewn stones were found.

In grid square J7 two walls were studied, perpendicular to each other. In the space between them, a ceramic deposit was found (fig. 4), containing an entirely preserved large hand-built vessel, seven smaller vessels, and fragments of

amphorae and of fine ceramics, including a mouldmade bowl. In the deposit, bones of deer, pig, goat/sheep and cattle (the analysis was performed by Dr. N. Morand), as well as fragments of bread and grape seeds were found. The archaeological materials suggest the context can be dated to the Hellenistic period.

Teodora Bogdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vorbog@yahoo.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 3 Han Krum Square, 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg
Maguelone Bastide, École française d'Athènes, maguelone.bastide@efa.gr
Alexandre Baralis, The Louvre Museum, Department of Greek, Etruscan, and Roman Antiquities, alexandre.baralis@louvre.fr

№ 7. УКРЕПЕН ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ОБЕКТ НА Н. ЧИРОЗА, КВ. „КРАЙМОРИЕ", БУРГАС

Иван Христов

През месец юни 2021 г. продължиха проучванията на късноелинистическия обект на нос Чироза до залив Ченгене скеле (обр. 1). Разкопките бяха финансирани от Регионалния исторически музей – Бургас. Върху общинския терен бяха заложени шест нови сондажа на обща площ 226,5 кв. м (обр. 2). Съгласно утвърдената научна програма усилията на екипа бяха насочени към определяне на планировката и относителната хронология на обекта. Резултатите от проучванията могат да бъдат представени чрез обобщените данни от разкопките на три основни структури на обекта: оградна стена, ров и масивна постройка в най-високата част на заграденото пространство.

Оградната стена на обекта е документирана в сондажи № 6, 7 и 8. От нея е останала основа от един ред камъни, споени с кал и широчина 0,60 – 0,80 м. На места камъните са извадени от обработката на терена със селскостопански машини и прокопаване на военни траншеи към бункери (железобетонни тежкокартечни гнезда – част от постоянен морски гранично-наблюдателен пост от времето на Втората световна война). Добра илюстрация какво се е случило на терена през втората половина на XX в. са профилите в северозападната част на сондаж № 8, където отчетливо се забелязват засипани с дебел до 1 м пласт орница основи на тухлена сграда, обслужвала бункерите на малкия военен гарнизон. Част от тухлите от горната част на сградата бяха открити разнесени по терена. Самите бункери са запълнени до горна бетонна плоча с пръст, а от дълбоките траншеи, водещи до входовете, са останали тесни и плитки канавки.

Обр. 1. Нос Чироза – въздушна снимка

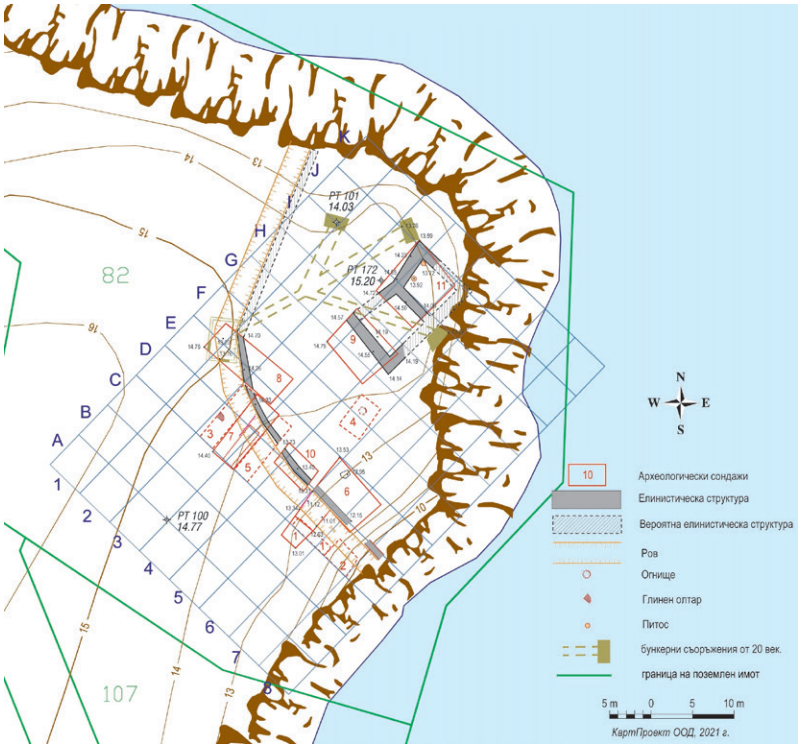
Fig. 1. Cape Chiroza – aerial photo

Оградната стена има дължина от югозапад 45 м. При сондаж № 8 се е насочвала на север към морския бряг и е заграждала площ от 900 кв. м. Приемаме, че стената е имала кирпичена надстройка

и била покрита с керемиди. Твърдението се подкрепя от откритите на места фрагменти от кирпичени блокчета и пропаднали в рова антични керемиди.

Изключителен интерес представлява засеченият в три сондажа ров, който е бил прокопан пред оградната стена. През лятото на 2020 г. останки от рова бяха документирани в сондаж № 5, пред фронта на югозападната стена. През 2021 г. в сондажи № 6 и 1 беше извършено максимално проникване в земните пластове с цел да се определят параметрите на рова. Разкрита е дължина от 5 м, в която се откриват запечатки с керамични фрагменти (обр. 3).

Установи се, че ровът има сечение с разлата U-образна форма, с широчина 2,50 м и запазена дълбочина 0,90 м. Ориентацията му е северозапад – югоизток. Дъното е рамкирано от камъни, подредени във формата на улей, и запълнено с плътен горял пласт с дебелина 10 см (обр. 4). По цялата дълбочина на съоръжението се откриват животински кости и черупки от черна мида, фрагменти от местна и импортна керамика. Керамичният материал е представен от познати от други съседни елинистически обекти местни форми като урни с релефна украса и дръжки, цедки и широки купи. Импортната керамика е представена преди всичко с дръжки и стени на коски амфори, пергамска сигилата и фрагмент от дъно на пергамски съд с релефна украса и др. В пределите на сондаж № 6 е открит печат върху коска амфора.

Обр. 2. Общ план на обекта

Fig. 2. General plan of the site

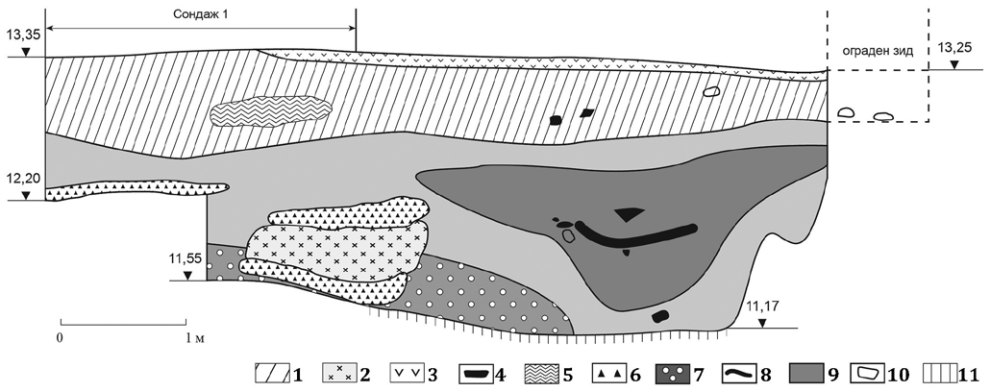

Обр. 3. Снимка на разрез на рова в сондаж № 6

Fig. 3. Photo of a cross-section of the ditch in trench No. 6

Открити са две елинистически монети, бронзова гривна, глинена фигурка с антропоморфни черти, глинена фигурка, наподобяваща лодка. В долната част на рова е открит и човешки скелет без видими следи от погребение. Той е с ориентация югоизток – северозапад, като главата е на югозток. Скелетът е в анатомичен порядък, поставен под лек наклон на северозапад. Костите на ръцете са прибрани до таза. Запазената дължина на скелета е 1,50 м, като може да се предположи, че дължината му е била около 1,55 м, предвид липсата на костите на ходилата. Извън рамките на рова в посока югозапад и на дължина 4 м се откриват тънки пластове с въглени и концентрация на фрагменти от керамични съдове от елинистическата епоха. Тези пластове са запечатани с жълти на цвят стерилни глини. Очевидно в дълбочина извън рамките на рова е имало присъствие, маркирано с все още неясни предполагаеми култови дейности.

В пределите на сондаж № 7 в горните пластове на рова бе открит правоъгълен амфорен печат върху дръжка на амфора от о. Родос. Чете се името на фабриканта Δῖος III. Печатът се отнася към пе-

Обр. 4. Профил в сондаж № 6: 1 – хумус; 2 – сив пласт с керамика; 3 – разнесен песъклив пласт; 4 – строителна керамика; 5 – кирпич; 6 – запечатки от стерилна светлокафява пръст; 7 – кафяв пласт примесен с фина глина; 8 – пласт със следи от горене; 9 – пълнеж на рова; 10 – камъни от зида; 11 – стерил

Fig. 4. Cross-section in trench No. 6: 1 – topsoil; 2 – grey layer with pottery; 3 – scattered sandy layer; 4 – architectural ceramics; 5 – mud brick; 6 – sealing level of sterile light brown soil; 7 – brown layer mixed with fine clay; 8 – layer with traces of burning; 9 – filling of the ditch; 10 – stones from the wall; 11 – sterile layer

Обр. 5. Основи на кула в североизточната част на нос Чироза

Fig. 5. Foundations of a tower in the northeastern part of Cape Chiroza

риод V по хронологията на Ж. Финкелщайн и се датира в периода 145 – 108 г. пр. Хр. (Finkielsztejn 2001, 195, tabl. 21). Тук следи от рова отново са документирани, като той е с дължина 2,50 м и запазена дълбочина 1,30 м.

При сондаж № 8 в рова са пропаднали деструкции от северозападната оградна стена, а неговата цялост е нарушена от близко фундираните основи на военна постройка.

Третата значима структура на обекта е масивна каменна постройка, изградена в най-високата част на оградения терен, в близост до източния бряг на нос Чироза (обр. 5). За съжаление тази постройка попада в зоната на вкопаване на три бетонни бункера и прокопани траншеи, водещи към тях. Военните съоръжения са нанесли непоправими щети на античните структури. Сградата е била двуделна. От голямата постройка са останали: югоизточен зид с дължина 7 м, част от североизточна стена с дължина 2 м, перпендикулярен на югоизточната стена зид с дължина 3 м и вътрешен зид, отделящ помещенията, с дължина 5 м. Помещенията са били с вътрешна широчина 4,50 м. Предполагаемата площ, която заема постройката, е около 100 кв. м. Дебелината на зидовете варира от 1,20 до 1,40 м. В запазения обем на сградата са открити фрагменти от плоски и покриващи коринтски тип керемиди, бронзова монета на Аполония, прешлени за вретено, фрагменти от керамични съдове местно и вносно производство. Открити са части от поне два питоса, долепени до северозападната стена на второто източно помещение. Интерес предизвиква намирането на стена на съд с апликирана украса, произведен в Пергам.

Проведените проучвания на нос Чироза запълват едно бяло петно в познанията за крайбрежната селищна система на Западния Понт, между полуостров Атия и района на гр. Бургас. Безспорна е датировката на обекта – края на II – I в. пр. Хр. Надделява мнението, че тук е построен късноелинистически обект, укрепен с ров и оградна стена, функционирали синхронно. Като замисъл на функциониране обектът намира паралели с укрепените обекти по българското Западно Черноморие: м. Палюра до с. Емона, кантона на северния бряг на Мандренското езеро, м. Фармакида при гр. Приморско,

с. Бродилово, община Царево, с. Синеморец, община Царево, с. Равадиново, община Созопол и с. Извор, община Бургас (Христов, Пантов 2016, 165 – 178). Относно предназначението на рова могат да се внесат и нови детайли и да се предположи, че в него са извършвани и определени култови дейности.

Твърде интересно е разположението и масивните основи на сградата, ситуирана на края на нос Чироза. Фундаментът ѝ подсказва наличието на етажност във височина чрез каменна зидария. Независимо от податките за жилищно използване на първия етаж, не бива да изключваме възможността тази сграда да е изпълнявала функцията на кула. Подобна кула с масивни основи е проучена от проф. П. Делев на Зайчи връх при Кабиле. Става дума за т. нар. сграда А, интерпретирана като отбранителна кула с размери 13,30 × 7,80 м (Делев 2006, 97 – 104). Кули, сходни на тази от нос Чироза, са регистрирани на различни места в средиземноморския свят. За някои от тях е изказана хипотезата, че те са били наблюдателници и места за предаване на сигнали. Като паралел мога да посоча кулата в м. Маслиновик на южнодалматинския остров Хвар (Kirigin, Popović 1988, 177 – 255). В конкретния случай обектът на нос Чироза трябва да се разглежда в контекста на откритите структури в югоизточната акватория на носа, където под вода са документирани детайли от разрушени сгради, археологически материал с датировка в цялото първо хилядолетие преди Христа, както и амфори и строителна керамика от римската и късноантична епоха.

Литература

Делев 2006: П. Делев. Зайчи връх в елинистическата укрепителна система на Кабиле. – В: IV Международен симпозиум „Поселищен живот в Тракия“. Сборник доклади. Ямбол, 2006, 97 – 104.

Христов, Пантов 2016: Ив. Христов, Д. Пантов. Фармакида. Проучване на тюрзис от елинистическата епоха в м. „Фармакида“, Община Приморско II – I в. пр. Хр. София, 2016.

Finkielsztejn 2001: G. Finkielsztejn. Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ (BAR International Series 990). Oxford, 2001.

Kirigin, Popović 1988: B. Kirigin, P. Popović. Maslinovik. A greek watchtower in the chora of Pharos. A preliminary report. – In: J.C. Chapman, J. Bintliff, V. Gaffney, B. Slapšak (eds). Recent developments in Yugoslav archaeology (BAR International Series 431). Oxford, 1988, 177 – 189.

FORTIFIED HELLINISTIC SITE ON CAPE CHIROZA, KRAYMORIE NEIGHBOURHOOD, BURGAS

Ivan Hristov

Summary

In June 2021, the excavations at the late Hellenistic site on Cape Chiroza near Chengene Skele continued (figs 1, 2). The fieldworks were focused on three main structures at the site – an enclosing wall, a ditch, and a massive building in the highest part of the enclosure.

The enclosing wall of the site is documented in trenches Nos 6, 7, and 8. What has survived of it is a 0.60 – 0.80 m wide foundation of a course of mud-bound stones. In trench No. 8 it was found that the wall continues northwards, in the direction of the seashore and thus encloses an area of ca 0.1 ha.

An exceptionally interesting feature of the site is the ditch dug in front of the enclosing wall and tracked down in three of the trenches (figs 3, 4).

It was found that the ditch has a widened U-shape cross-section, 2.50 m wide and a preserved depth of 0.90 m. Its orientation is northwest – southeast. Along the entire depth of the facility, animal bones were found, as well as shells of black mussels, and fragments of local and imported ceramics. The pottery is represented by local forms such as urns with relief decoration and handles, strainers and wide bowls, known also from other neighbouring Hellenistic sites. The imported pottery is presented primarily by handles and walls of Koan amphorae, and Pergamum *sigillata*.

The third significant structure at the site is a massive stone building set in the highest part of the enclosed terrain, near the eastern shore of Cape Chiroza. It is a two-part building (fig. 5). The estimated area occupied by the building is about 100 m^2. The thickness of the walls varies from 1.20 – 1.40 m.

Very interesting is the layout and massive foundations of the building situated at the end of Cape Chiroza. Its substructure suggests the presence of upper floors in stone masonry. Regardless the data about a certain residential use of the first floor, we should not rule out the possibility that this building served as a tower. Such a tower with massive

foundations was studied by Prof. P. Delev on Zaychi Vrah near Kabyle. Towers similar to that on Cape Chiroza have been recorded in various sites in the Mediterranean region. According to a hypothesis, some of them are thought to have served as watchtowers and places for transmitting signals. As an analogy, the tower at the Maslinovik site on the southern Dalmatian island of Hvar can be pointed out. In this particular case, the site on Cape Chiroza should be considered in the context of the underwater materials found in the southeastern waters of the cape, where details of destroyed buildings, archaeological finds dating back to the first millennium BC, as well as amphorae and building ceramics from the Roman period and Late Antiquity were recorded.

The research on Cape Chiroza fills a gap in our knowledge about the coastal settlement system of the West Pontic region, between the Atia Peninsula and the region of present-day Burgas. The dating of the site is indisputable – the end of the 2nd – 1st c. BC.

Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, ivchristov70@abv.bg

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА О. СВЕТИ ТОМА

Иван Христов

Остров Св. Тома, известен и като Змийския остров, се намира на 15 км южно по суша от Созопол. Той е разположен северно от устието на р. Ропотамо (акватория на Аркутински залив), с площ от 12 дка и максимална надморска височина 13 м (обр. 1).

Първите археологически разкопки са проведени от екип на НИМ през юни 2018 г. в западния сектор на обекта, за който е характерена концентрацията на структури от различни исторически епохи. Локализирани и частично разкопани са следните структури: обработени каменни блокове под вода – част от предполагаема стена, ритуални ями от късножелязната епоха, основи на постройка от късноантичната епоха, средновековен параклис, част от малък скит или манастир, съществувал от XII до XVII в.

С цел максимално проучване на западната тераса на острова през месец септември 2021 г. бяха проведени археологически проучвания, финансирани от Министерство на културата. Обемът на работа и зоната на разкопки бяха съобразени с предписанията на Министерство на околната среда и водите. Съгласно одобрената работна програма на експедицията бе проучена площ от 140,60 кв. м, попадаща в пределите на пет сондажа (обр. 2). Бе извършено геологическо изследване на острова и срещуположния нос Караагач в Аркутинския залив от гл. ас. д-р Ст. Велев от СУ „Св. Климент Охридски“.

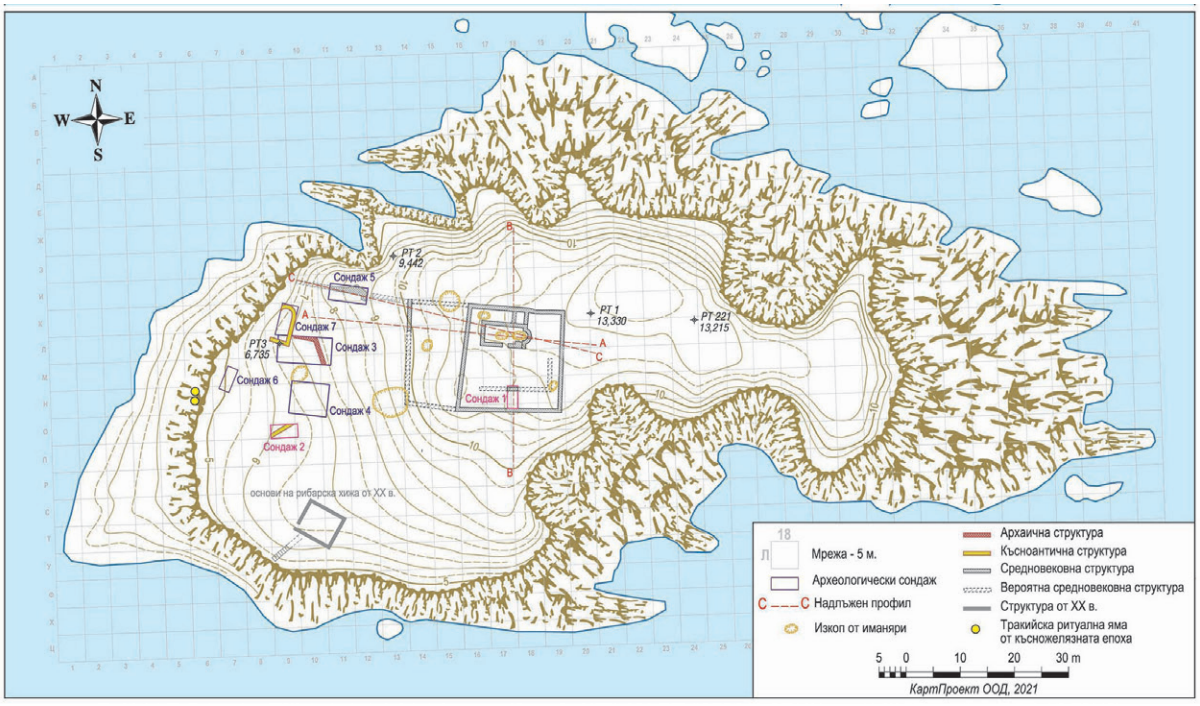

Обр. 1. Остров Св. Тома през 2021 г.

Fig. 1. St Thomas Island in 2021

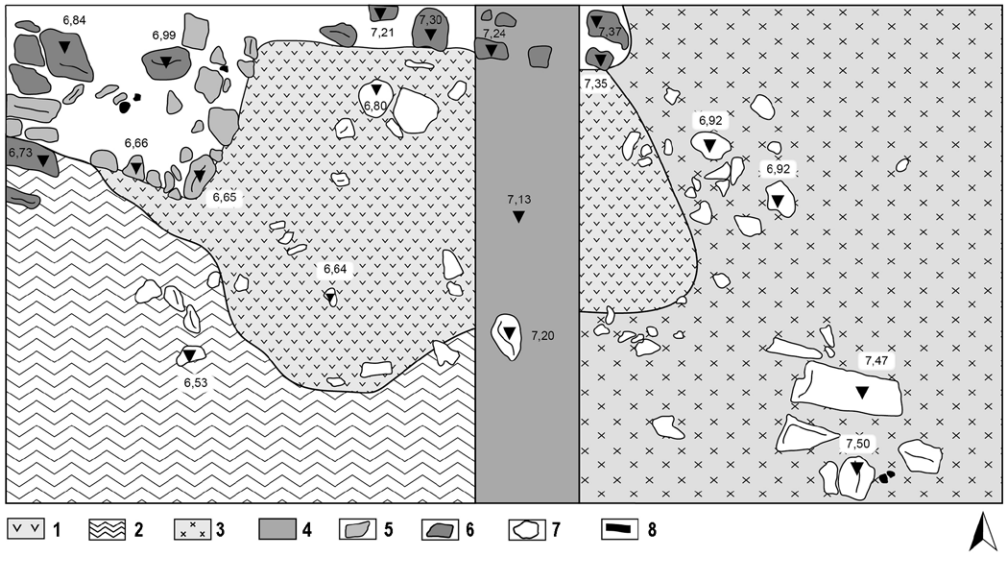
Независимо от лошите метеорологични условия през месец септември поставените задачи в работната програма на експедицията бяха изпълнени.

В сондаж № 3 беше локализирана концентрация на керамични фрагменти, датирани във втора фаза на ранножелязната епоха, и отделни каменни блокове – част от северна стена на постройка, синхронна с керамичния материал (обр. 3). Зидът се

Обр. 2. План на сондажите и разкритите структури на острова през 2018 и 2021 г

Fig. 2. Plan of the trenches and the unearthed structures on the island in 2018 and 2021

Обр. 3. План на структурите в сондаж № 3: 1 – подово ниво от обли морски камъни, с концентрация на керамика от РЖЕ; 2 – светлокафява пръст; 3 – ронлива скала; 4 – ребро на сондажа; 5 – основи на зид от Късната античност; 6 – основи на зид от РЖЕ; 7 – деструкции от сграда от РЖЕ; 8 – строителна керамика

Fig. 3. Plan of the features in trench No. 3: 1 – floor level of round sea stones, with concentration of EIA pottery; 2 – light brown soil; 3 – crumbling bedrock; 4 – baulk of the trench; 5 – foundation of a wall from Late Antiquity; 6 – foundation of a wall from EIA; 7 – rubble from a EIA building; 8 – architectural ceramics

състои от две лица, изградени от две редици големи продълговати камъни. Между тях пълнежът е от пръст. Разкритият участък е с дължина 3 м и запазена височина до 0,40 м или до един ред камъни от запазена суперструкция. Останалите зидове на постройката са документирани във вид на деструкции в сондажа и извън него. Предполага се, че постройката е заемала площ около 60 кв. м.

Върху частично запазено подово ниво, състоящо се от дребни обли морски камъни, от вътрешната страна на споменатия запазен зид беше събрано огромно количество фрагментирана керамика,

Обр. 4. Керамични фрагменти от втора фаза на ранножелязната епоха от сондаж № 3

Fig. 4. Ceramic fragments from phase II of the Early Iron Age from trench No. 3

Обр. 5 Керамични фрагменти от втора фаза на ранножелязната епоха от сондаж № 3

Fig. 5. Ceramic fragments from phase II of the Early Iron Age from trench No. 3

работена на ръка – фрагменти от керамични съдове от т. нар сива монохромна керамика, единични фрагменти от вносна архаична керамика (обр. 4, 5).

Близо 90 % от откритите фрагменти са от съдове, работени на ръка. Керамиката може да бъде разделена на няколко групи, в зависимост от структурата на глината и начина на обработка на повърхността. Открити са фрагменти от съдове с излъсканата повърхност и фрагменти от такива с неравна повърхност. Различават се следните форми: паници, купи, чаши и по-големи дебелостенни урнообразни съдове. Украсата е щемпелувана, врязана, релефна и по-рядко чрез канелюри. Най-близкият хронологически и географски паралел на откритите на острова керамични фрагменти са тези от разкопките на Малкото кале край созополското село Равадиново и крепостта Акра при гр. Черноморец.

В сондаж № 3 бе открит и фрагмент от каменна брадва, каменно точило, фрагменти от глинени обмазки. Описаната ситуация се явява първият по-ясен контекст на откриване на предмети, които датираме във втора фаза на ранножелязната епоха (VIII – VI в. пр. Хр.).

В съседния сондаж № 7 бе проучена изцяло късноантична постройка, изградена на самия край на морската тераса. Сградата частично застъпва в южната си част споменатия северен зид на сградата от ранножелязната епоха. Разчистени са основите на зидове, изградени от ломени камъни на калова спойка. Сградата е с дължина 8,40 м и широчина около 4 м. Северният край на постройката завършва със заобляне на зида, наподобяващо апсида.

В сондаж № 5, разположен на 8 м северно от сондаж № 3, бе разкрита каменна структура от Средновековието, със запазена дължина 7 м. Вероятно е достигала самия край на терасата над морето. Това е двулицев зид, запазен само в един ред суперструкция. Градежът е суха зидария. Ориентиран е изток – запад. Разчистена е основа с дебелина 1 м в западната част и до 2,50 м в източната, където прекъсва. Вероятно се касае за част от оградния зид на манастирския комплекс с вход на север. До този зид или каменна платформа през Средновековието се е развивала постройка. Доказателство за това е огромното количество фрагментирана покривна керамика. Новата структура разширява обхвата на целия средновековен комплекс. Събрани са десетки фрагменти от средновековни керамични

съдове. Преобладават части от амфори (тип Günsenin 3 / Günsenin 4) и кани с датировка XIII – XIV в.

По време на проучванията бяха разчистени основите на рибарска хижа, разположена в югозападната част на острова. От нея са останали основи от ломени камъни, градени без спойка. Прави впечатление използването на множество бигорни блокове, пренесени от рушащата се църква в най-високата част на острова. Рибарската хижа заема площ от 50 кв. м. До нея е било изградено каменно стълбище, водещо към подветрената страна на острова и плитко залетия риф.

В заключение можем да маркираме следните епохи в използването на полуостров/остров Св. Тома (Христов 2021): втора фаза на ранножелязната епоха (VIII – VI в. пр. Хр.), класическа епоха (V – IV в. пр. Хр.), късноантична епоха (V – VI в.), Средновековие (XII – XVII в.) и първа половина на XX в.

Литература

Христов 2021: Ив. Христов. Полуостров/остров Св. Тома. История и археология на черноморските острови. Велико Търново, 2021.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE WESTERN SECTOR OF ST THOMAS ISLAND

Ivan Hristov

Summary

The island of St Thomas, also known as the Snake Island, is located at 15 km south from Sozopol by land, and north of the mouth of the Ropotamo River (water area of the Arkutino Bay), The island features a total area of 12 ha, with a maximum elevation of 13 m (fig. 1).

In order to maximize the digs in the western sector of the island, in September 2021, a new campaign for archaeological survey was carried out. According to the approved work program of the expedition, an area of 140.60 m^2 with five trial trenches was excavated (fig. 2).

Trench No. 3 contained an assemblage of ceramic fragments dated to the second phase of the Early Iron Age, and individual stone blocks – part of the north wall of a building which is contemporaneous with the ceramic material (fig. 3).

On the partially preserved floor level consisting of small round sea stones and at the inside of the wall, a huge amount of fragmented hand-built pottery, sherds of ceramic vessels of the so-called grey monochrome pottery, individual pieces of imported Archaic pottery were collected (figs 4, 5). A part of a stone axe, a whetstone, pieces of daub were found within the trench. The described situation is the first clearer context of small finds, which we date to the seond phase of the Early Iron Age (8th – 6th c. BC).

A late antique building situated at the very end of the sea terrace was entirely revealed in the neighbouring trench No. 7. The building partially overlaps in its southern part the above-mentioned northern wall of the building from the Early Iron Age. The foundations of walls of mud-bound quarry stones, with a length of 8.40 m and a width of about 4 m, have been cleared.

A part of the fence wall of the monastery complex was revealed in trench No. 5. Next to this wall or stone platform, a building developed in the Middle Ages. Evidence of this is the huge amount of fragmented roofing ceramics dated to the 13th – 14th c. AD.

In the course of the excavations, the foundations of a fisherman's hut in the southwestern part of the island were cleared. Remains of its foundations built of dry masonry quarry stones have survived. Impressive is the reuse of numerous travertine blocks taken from the debris of the church on the highest part of the island. The hut covers an area of 50 m^2. There was a stone staircase built next to the hut and leading to the leeward side of the island and the shallow submerged reef.

In general terms, we can mark the following epochs in the use of the peninsula / island of St Thomas: the second phase of the Early Iron Age (8th – 6th c. BC), the Classical period (5th – 4th c. BC), Late Antiquity (5th – 6th c. AD), the Middle Ages (12th – 17th c.), and the first half of the 20th c.

Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, ivchristov70@abv.bg

НЕКРОПОЛИ

№ 9. ЕЛИНИСТИЧЕСКИ И РИМСКИ НЕКРОПОЛ (III В. ПР. ХР. – IV В.) В М. ПРОВЛАКА, СОЗОПОЛ

Светла Петрова, Димитър Недев

Спасителното археологическо проучване е продължение на разкопките от 2019 г., когато бяха разкрити 55 гроба, разположени от двете страни на периболос, пресичащ имота от запад на изток с обща дължина 17,3 м (Петрова, Недев 2020). Анализът на контекстите и погребалния инвентар даде основание хронологическият обхват на некропола да се определи в периода от края на III в. пр. Хр. до IV в. Преобладават гробовете, датирани с материали от II – III в. и безинвентарните гробове, които следва да отнесем най-общо към раннохристиянската епоха (IV – V в.).

През 2021 г. спасителните разкопки бяха подновени с цел допроучване на зоната, прилежаща от север и юг на периболоса, с площ от около 200 кв. м, и изясняване на цялостната стратиграфия и хронологическия обхват на некрополния участък (обр. 1).

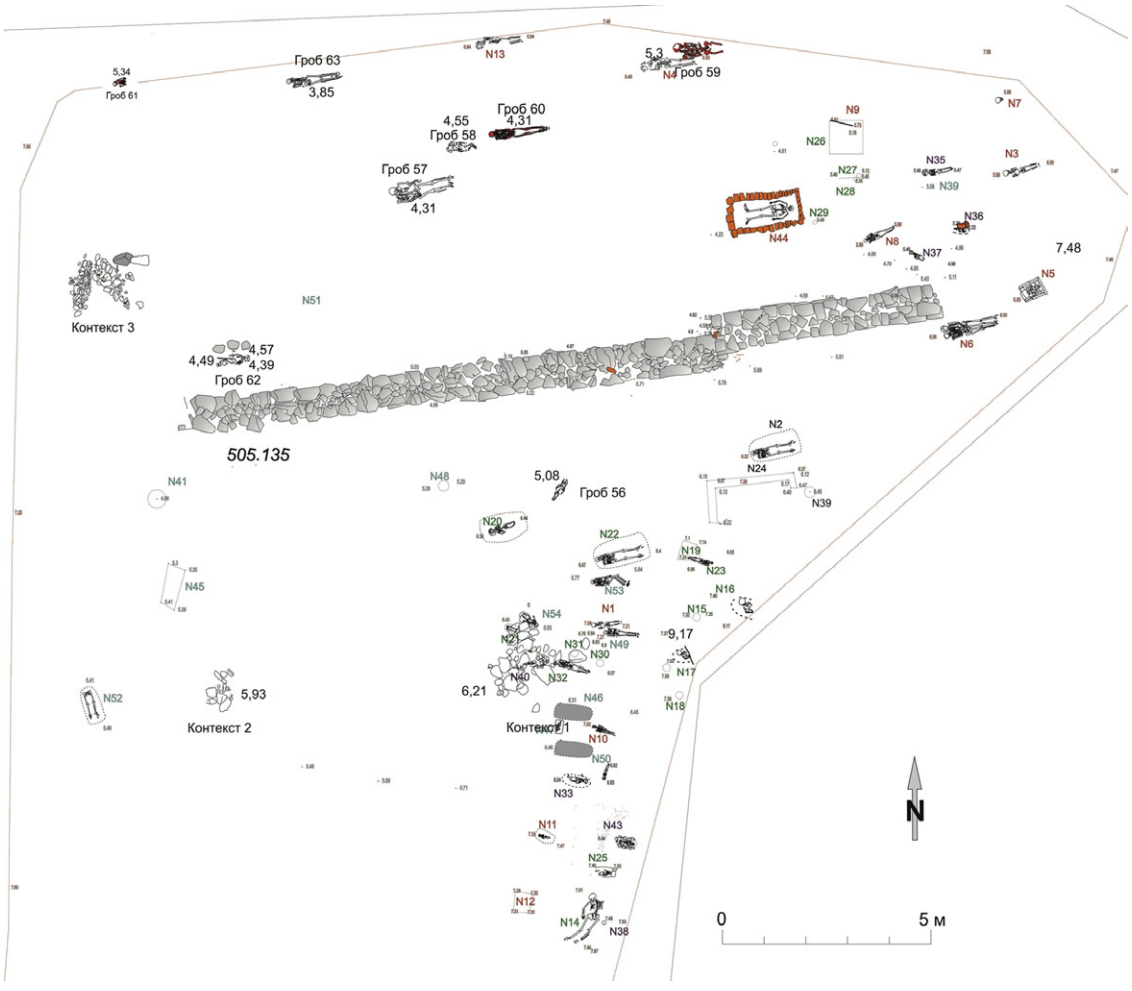
Периболосът (с ориентация изток – запад) бе разкрит в участък с дължина 19,2 м, като в източната си част продължава извън археологическия изкоп (обр. 2). Широчината му варира от 0,90 до 0,95 м, запазен е на височина от 0,40 м в западната си част и до 1,10 м в източната. Градежът е еднолицев, с фасада от север, оформена от суха зидария с ломен камък в относително правилни редове, като на места са използвани обработени каменни блокчета от варовит пясъчник. В надстройката са използвани малки по размер ломени камъни, уплътнени с пясъчен насип. В западната част, пред лицето на периболоса, е регистриран дублиращ зид, който вероятно е продължение на проучената през 1990 г. елинистическа оградна стена (в частта интерпретирана тогава като контрафорс). Дублиращият зид е двулицев, запазен в субструкция, с дължина 4,35 м, широчина 0,70 м и височина 0,30 – 0,40 м. В източна посока, пред лицето на основния периболос, зидът се губи и преминава в каменен насип без ясно очертано лице и структура. Вероятно акумулациите са формирани при обрушване, в резултат от приплъзване на терена при естествен наклон от юг на север. В насипа на уплътняващите зидове се откриха фрагменти от елинистическа керамика, а в източната му част – вторично употребен в градежа мраморен корниз със силно обезличена украса – йонийска кима. Зидът бе разкрит до ниво субструкция, фундирана върху нестабилен пласт от охумусен пясък.

Обр. 1. Сектор север, периболос – поглед от запад

Fig. 1. Sector North – peribolos, view from west

Южно от периболоса, непосредствено над нивото на стерилната глина, са регистрирани две каменни струпвания, датирани с материали от елинистическата епоха. Акумулациите вероятно са свързани с депониране на строителни материали от нарушени гробове или некрополни структури. С цел изясняване конструкцията на зида и пълно стратиграфско проучване са заложени два сондажа, тангиращи трасето на стената от юг: сондаж 1 (западен) с размери 5 × 3 м и сондаж

Обр. 2. Общ план на обекта

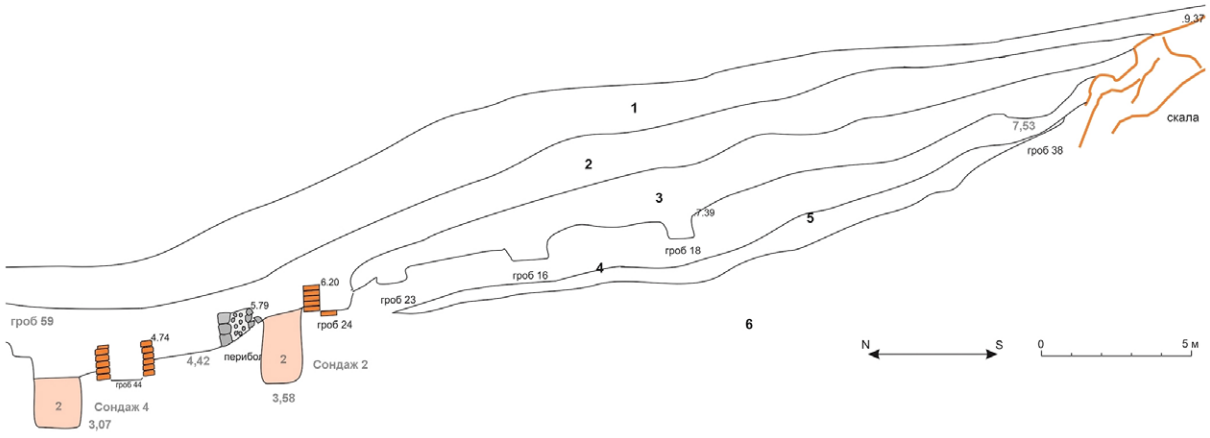
Fig. 2. General layout of the site

2 (източен) с размери 3 × 2,50 м. На дълбочина до 0,60 м от нивото на повърхността на периболоса, в пласт от охумусен пясък, се откриха единични фрагменти от елинистическа керамика (IV – III в. пр. Хр.). Следва пласт с дебелина до 1,60 м от чист пясък без археологически материали, след което се достигна до стерилна глина (обр. 3). Установи се, че периболосът от външната (южна) страна е оформен чрез натрупване в горната му част на ломени камъни и пясък. В тази зона се откри гроб № 56 – инхумация на дете в обикновена гробна яма.

В сектора, разположен пред северното лице на периболоса, са проучени общо седем гроба с инхумация. Позицията на скелетните останки, ориентацията на шест от тях с глава на запад и липсата на погребален инвентар дават основание гробовете да бъдат датирани най-общо в раннохристиянския период (IV – V в). Гроб № 62, разкрит под трасето на дублиращия зид и пред северното лице на периболоса в неговата западна част, е с ориентация глава на изток. Той е единственият гроб с погребален инвентар, който се датира във II в. пр. Хр. (обр. 4). В тази зона е регистрирано прекъсване на стената в резултат на късно вкопаване. Разчистено бе каменно струпване със смесване на съвременни, архаични и елинистически материали в обема му. Вероятно структурата е нарушена при строителството на съвременната сграда на Община Созопол.

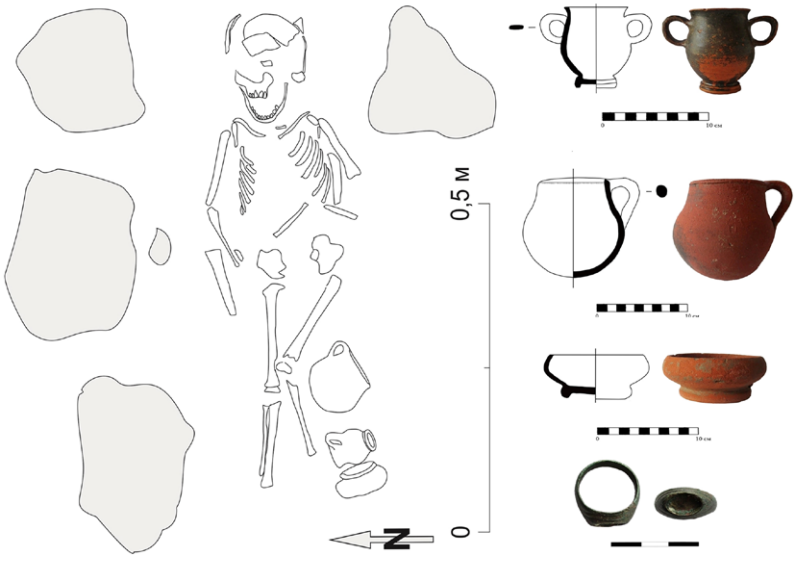
В резултат на продължаване на проучванията в северната част от имота, на дълбочина до 0,60 м под основата на периболоса, в пласт от охумусен пясък, се откриха малобройни керамични фрагменти (предимно амфорна тара и трапезна керамика) от елинистическата епоха. На това ниво са регистрирани две гробни съоръжения – гроб № 60 и гроб № 63, позиционирани покрай северната граница на изкопа.

За изясняване на стратиграфията в северния сектор бяха заложени общо пет сондажа с ориентация север – юг, при които се достигна максимална дълбочина от кота 3,18 м в западната част до кота 2,95 м в източната, като бе изчерпан пласт от чист стерилен пясък. В западната част, между сондажи 6 и 7, по линията на контролното ребро, северно от гроб № 62 бе проучена негативна структура – яма. В

Обр. 3. Източен стратиграфски профил: 1 – съвременен насип; 2 – чист пясък; 3 – охумусен пясък, III – IV в.; 4 – пясък с примеси от пръст и глина, II – III в.; 5 – глинест пласт с пясъчни примеси; 6 – стерилна глина

Fig. 3. Eastern stratigraphic cross-section: 1 – modern accumulation; 2 – uncontaminated sand; 3 – sand mixed with humus, 3rd – 4th c. AD; 4 – sand mixed with soil and clay, 2nd – 3rd c. AD; 5 – clayey layer with sand admixtures; 6 – sterile clay

Обр. 4. Гроб № 62 и гробен инвентар (II в. пр. Хр.)

Fig. 4. Grave No. 62 and grave goods (2nd c. BC)

нейния обем се откриха фрагменти от амфорна тара и източногръцка трапезна керамика от края на втора – трета четвърт на VI в. пр. Хр. Този контекст и малобройните преотложени материали от класическата и архаичната епохи, регистрирани в различни стратиграфски позиции по целия терен, вероятно не са свързани с некропола, но определят ранната хронологическа граница на обитаване на терена.

В резултат от проведените два последователни етапа на спасителните археологически разкопки в ПИ с идентификатор 67800.505.135 по кадастралната карта на град Созопол е изцяло проучен участък от южната периферия на античния некропол на Аполония в местността Провлака. Регистрирани са 61 гроба от римския период (II – IV в.) и два от елинистическата епоха (края на III – II в. пр. Хр.), ситуирани в различни стратиграфски позиции от двете страни на елинистическия периболос. Разкритите структури допълват познанията ни за погребалните практики и организацията на некрополното пространство в м. Провлака (срв. Венедиков 1963; Цанева, Панайотова 1991; Панайотова и др. 1994).

Литература

Венедиков 1963: Ив. Венедиков. Разкопки в „Морската градина". – В: И. Венедиков, Т. Герасимов, Ц. Дремсизова, Т. Иванов, Я. Младенова, В. Велков, Аполония. Разкопките в некропола на Аполония 1946 – 1949. София, 1963, 60 – 64.

Панайотова и др. 1994: К. Панайотова. Е. Пенкова, Д. Недев. Спасителни разкопки на елинистически некропол в Созопол. – Археологически открития и разкопки през 1992 – 1993 г. Велико Търново, 1994, 51.

Петрова, Недев 2020: С. Петрова, Д. Недев. Римски и елинистически некропол (III век пр. Хр. – IV век) в м. „Провлака“, Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. София, 2020, 643 – 647.

Цанева, Панайотова 1991: М. Цанева, К. Панайотова. Античен некропол на Аполония. – Археологически открития и разкопки през 1990 г. Ловеч, 1991, 77 – 79.

ROMAN AND HELLENISTIC NECROPOLIS (3RD C. BC – 4TH C. AD) IN PROVLAKA LOCALITY, SOZOPOL

Svetla Petrova, Dimitar Nedev

Summary

The rescue survey in 2021 was a continuation of the excavations in this section conducted in 2019. The fieldworks were renewed in an area of about 200 m^2, adjacent to the north and south of the *peribolos* wall, in order to clarify the overall stratigraphy and the date of the necropolis section (figs 1, 3).

A section of the *peribolos* wall, with an east – west orientation, with a length of 19.20 m, preserved at a maximum height of 1.10 m and a width of up to 0.95 m was discovered. The structure is a single faced wall, with a face to the north, built as a dry masonry of quarry stone in relatively regular courses, and in some places with hewn blocks of chalky sandstone (fig. 2). Its route eastward continues beyond the limits of the excavated plot. To the west of the wall, in front of its northern face, there was a duplicating wall, preserved only as a substructure, 4.35 m long, 0.70 m wide, and 0.40 m high. Finds from this context give grounds to date the structure to the Hellenistic period.

Two stone accumulations were registered south of the *peribolos* wall – probably remains of damaged graves or some necropolis structures. Two test trenches set along the route of the wall from the south, provided evidence that the *peribolos* wall had no face from the south, and is formed of the accumulation of quarry stones. Grave No. 56 was found in this area – inhumation of a child in plain grave pit, with head orientated to the east.

Seven inhumation graves were excavated to the north of the *peribolos*. The positions of the skeletal remains and the orientation of six of them, facing west, as well as the lack of grave goods, give grounds to date them generally in the early Christian period. Grave No. 62, discovered under the route of the duplicate wall with the head towards east, dates back to the 2nd c. BC (fig. 4). In this area, an interruption of the *peribolos* wall in its western part, as a result of late digging, was registered.

In order to clarify the stratigraphy in the northern sector, a total of five trenches were set, in which sterile sand was reached at an elevation of 2.95 m. At this depth, a negative structure was studied – a pit dating from the 6th c. BC. This context, as well as the few redeposited materials from the Classical and Archaic periods recorded in different stratigraphic positions throughout the terrain, are probably not related to the necropolis, but they determine an early stage of the habitation and use of the terrain.

As a result of the two consecutive stages of rescue archaeological excavations in this plot (No. 67800.505.135), a section of the southern periphery of the ancient necropolis of *Apollonia* in the Provlaka locality in Sozopol was fully excavated.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 3 Han Krum Square, 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

---

№ 10. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ

Павлина Девлова, Милена Крумова

Археологическото проучване на обект в поземлен имот с идентификатор 67800.7.532 по плана на град Созопол (м. Буджака) се проведоха от 25.11. до 07.12.2021 г. Имотът е частна собственост. Археологическите разкопки, проведени във връзка със заявени инвестиционни намерения, бяха осъществени от екип в състав: научен ръководител – П. Девлова (НИМ), заместник-ръководител М. Крумова (СУ „Св. Климент Охридски“) и научен консултант доц. д-р Кр. Панайотова (НАИМ – БАН).

Обектът е с площ 1 дка. Той е с план близък до правоъгълен и малка денивелация в посока морския бряг. Лицето му е на ул. „Виа Понтика“, източната страна на малка квартална уличка, южната и западната граници граничат с проучени терени. Нивото на ул. „Виа Понтика” е 26 м н. в. В западната и южната част преди започване на разкопките се наблюдава скала. През втората половина на XX в. имотът и околните терени са били използвани за опитно поле на училището в Созопол. Затова допълнително повърхността е била насипвана с качествен чернозем.

При археологическото проучване не бяха открити археологически структури и материали. Във всички квадрати е установена идентична стратиграфия: повърхностен затревен слой, слой чернозем с различна дебелина без археологически материали, слой от кафява стерилна глина с различна дебелина без археологически материали, скала – ронлива, светло бежова до жълтеникава на цвят.

В резултат на археологическото проучване се установи и документира, че този терен не е бил използван през Античността и Средновековието.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL

Pavlina Devlova, Milena Krumova

Summary

The archaeological research took place from 21 November to 7 December 2021, under the direction of Pavlina Devlova and Milena Krumova.

No archaeological structures and no archaeological materials were found during the rescue excavations.

Pavlina Devlova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, pavlinadevlova@gmail.com
Milena Krumova, Sofia University “St Kliment Ohridski”, 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, milena.krumova@yahoo.com

АРХЕОЛОГИЯ НА РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ (I – VII В.)

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС

№ 11. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БОНОНИЯ

Здравко Димитров, Ваня Ставрева, Илко Цветков

През месеците септември, октомври, ноември и декември 2021 г. с подкрепата на Община Видин и Министерство на Културата научен екип на НАИМ – БАН и РИМ –Видин продължи редовните археологически разкопки на Бонония (шести сезон след 2014, 2016, 2018, 2019 и 2020 г.). Проучванията се проведоха в сектор „Западна крепостна стена“, в участъка на евентуалната западната порта на града и кула № 10, която бе открита през 2020 г.

Археологическите разкопки бяха осъществени от екип в състав: доц. д-р З. Димитров (НАИМ – БАН) – ръководител, И. Цветков и В. Ставрева (РИМ – Видин) – зам.-ръководители, а работата бе концентрирана върху структурите, културните пластове и архитектурните съоръжения, разкрити през 2019 – 2020 г., а именно останките от западната крепостна стена на Бонония, които сега са в кв. Калето на гр. Видин.

Теренните дейности се проведоха от 22.09.2021 г. до 15.12.2021 г. със средства, осигурени по програмата на Министерство на културата и Община Видин и включваха не само археологическите разкопки, но и теренната консервация и реставрация, обработката на материалите и находките. В рамките на тази най-голяма полева кампания в цялата история на проучването на Бонония значително бе разширен и екипът на проучването. Освен ръководителите участваха Т. Ненов, Т. Великина – студенти от СУ „Св. Климент Охридски“, археолозите В. Белева, Ч. Лалов и Т. Тодоров и реставраторите К. То-

доров (РИМ – София) и Л. Китанова (РИМ – Благоевград). Разкопките бяха осъществени с участието на 47 работници от град Видин, с. Арчар и с. Градец, Видинско.

Археологическото проучване на Бонония през 2021 г. бе съсредоточено в сектор „Западна крепостна стена на Бонония“ и по конкретно в участъка на предполагаемата западна порта на града, т. е. централната част на западната стена, проучвана от 2014 г. насам.

Основната цел на работата бе да продължим изпълнението на дългосрочната работна програма за общинския парцел № 128, който е на юг от кула № 8 и включва участък от около 130 м от крепостната стена и новооткритата кула № 10. Теренното изследване бе концентрирано именно върху разкриването на тази кула, прохода зад нея, вътрешността ѝ и разкриването на по-големи площи от зоната зад западната крепостна стена на Бонония, където има запазени над 5 м културни пластове от римския период до съвремието. По време на теренната кампания от 2021 г. се проучваха най-вече пластове и структури от османската и средновековната епохи.

Археологическите разкопки бяха съсредоточени в кв. 37, 38, 39, 40, 48, 49, 50, 51, 52, 58, 59, 60, 61, 62, 69, 70, 71, 72, 80, 81, 82, 83, 91, 92, 93, 103 и 104. Тук бе разкрита още една част от западната крепостна стена, проходът на евентуалната порта и две от страниците на кула № 10 – тези от север и юг на портата.

Обр. 1. Външно лице на южната страница на кула № 10, кв. 80

Fig. 1. External face of the southern part of tower No. 10, grid square 80

Обр. 2. Структура № 12 (кв. 103) от разкопките на Бонония – средновековен период, XIII – XIV в.

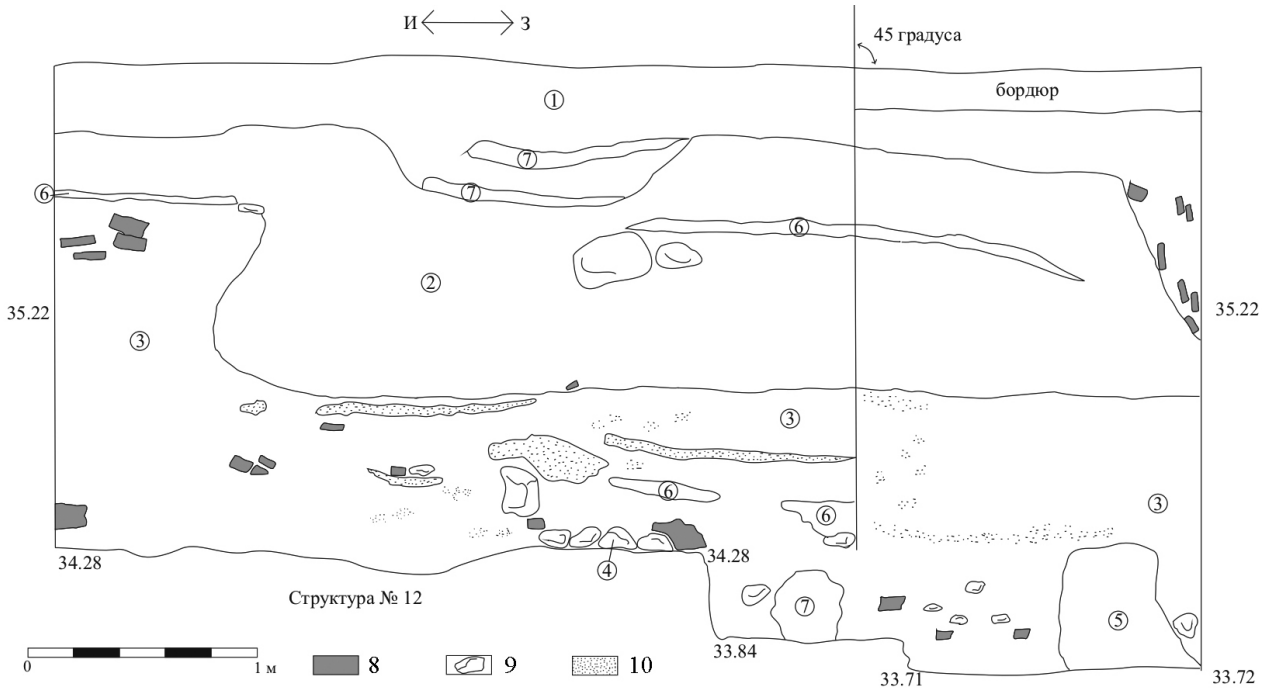
Fig. 2. Feature No. 12 (grid square 103) from the excavations of Bononia – medieval period, 13th – 14th c. AD

Проучени бяха пластове от Късната античност (IV – VI в.), Късното средновековие (XIII – XIV в.), османската епоха (XV – XVIII в.), Възраждането (XIX в.) и съвременни материали от еврейския квартал на Видин (края на XIX – началото на XX в.).

В края на разкопките се регистрираха и вкопани структури от периода на Средновековието, които биха могли да се датират в периода на Първата българска държава, вероятно IX – X в.

В резюмиран вид основните резултати от проучването са следните:

- проучени бяха две страници от куртината на кула № 10 – северната и южната;
- проучени бяха нивата от съвремието, османската епоха и Средновековието във вътрешността на кулата;
- изследвани бяха нови 20 м от западната крепостна стена на север и 10 м на юг от откритите структури през 2019 – 2020 г.;
- разкрити бяха пластове и структури между кула № 10 и кула № 8;
- разкрити бяха пластове и структури от османската, средновековната епоха и Късната античност зад западната крепостна стена в южната зона на парцел № 128.

Обр. 3. Стратиграфски разрез в кв. 103 (през структура № 12): 1 – съвременен пласт с фрагменти строителна керамика; 2 – преотложен пласт; 3 – тъмен сиво-кафяв пласт с въглени, на места с плътна черна ивица, фрагменти битова и строителна керамика, хоросан; 4 – плътно наредени малки камъни, на места с големи фрагменти строителна керамика, които продължават в северна посока до наредени в квадрат камъни и тухли, някои със следи от обгаряне; 5 – сбита зеленикава глина; 6 – плътна разложена бежово-жълта глина; 7 – разпрашена вар; 8 – строителна керамика; 9 – камък; 10 – въглени

Fig. 3. Stratigraphic cross-section in grid square 103 (cross-section of feature No. 12): 1 – modern layer with fragments of architectural ceramics; 2 – redeposited layer; 3 – dark grey-brown layer with charcoal, dense black streak, fragmented household and architectural ceramics, mortar; 4 – tightly arranged small stones and bigger pieces of architectural ceramics, extending northwards up to a square of stones and bricks, with occasional traces of burning; 5 – compacted greenish clay; 6 – dense decomposed beige-yellow clay; 7 – powdered lime; 8 – architectural ceramics; 9 – stone; 10 – charcoal

Изследвания на кула № 10. Архитектурният план на кула № 10 показва, че тя също е с десетоъгълна форма, подобно на останалите кули от Бонония. Този факт бе установен при проучването на южната и северната страница на фортификационното съоръжения. Страниците обаче са с дължина от 5,50 м, т. е. с по около 2 м по-дълги от тези на кула № 8, което показва по-голяма конструкция.

При проучването на северната страница се установиха преустройства. Първоначалният градеж на кулата тук е бил напълно разрушен и ремонтиран през втория етап на Късната античност, около средата и след средата на V в.

Южната и северната страница на кула № 10 бяха напълно проучени до нивото на банкета от външната страна на зидовете. Градежът в цокълните редове е *opus quadratum* и е напълно подобен на вече известния от кула № 8 (обр. 1). Във вътрешността на кулата бе достигнато проученото ниво от 2020 г. Това е хоросанов под, който не е оригиналният първоначален такъв, т. е. през следващите години археологическите разкопки във вътрешността на кулата следва да продължат в по-дълбоко разположените нива от Късната античност. Именно тогава ще можем да установим дали става въпрос за порта, която е била затворена с изградена тук кула, или за голяма кула, чийто проход е с удивителни размери. Към настоящия момент широчината на прохода (евентуалната ранна порта на Бонония) е 4,80 м.

Във височина над цокълните редове и основите, които сме разкрили от южната външна страна на съоръжението, стените на кула № 10 са изградени в техника *opus mixtum*. До този момент на проучването те са разкрити на 3,50 м във височина. Самата конструкция на кулата е „вклинена“ в конструкцията на западната крепостна стена. Особено ясно това личи от северната страна на кулата. Дали става въпрос за по-късен градеж или за синхронен такъв, но изпълнен по този необичаен начин, ние ще разберем също при едно бъдещо проучване на конструкциите в дълбочина.

В края на проучването на кула № 10 и прохода зад нея бе достигнато хоросановото ниво от края на V в., известно от 2020 г.

В квадратите зад западната крепостната стена бяха разкрити пластове от османската и средновековната епоха. Това е една много перспективна зона, тъй като имаме отлично запазени културни пластове, макар и нарушени от вкопавания. Като стратиграфски данни обаче ситуацията е много благодатна. През 2021 г. проучванията бяха разширени и в квадрати № 92, 92, 103 и 104, а дейността в кв. № 82, 83 и 91 бе продължена.

Обр. 4. Общ изглед на кв. 92 – 93, 103 – 104 – опожарени нива от края на Късната античност (VI в.) и по-късни, вкопани в тях структури (№ 12 – 18) от Средновековието

Fig. 4. General view of grid squares 92 – 93, 103 – 104 – burnt levels form the end of Late Antiquity (6th c. AD) and later structures from the Middle Ages (Nos 12 – 18), dug into them

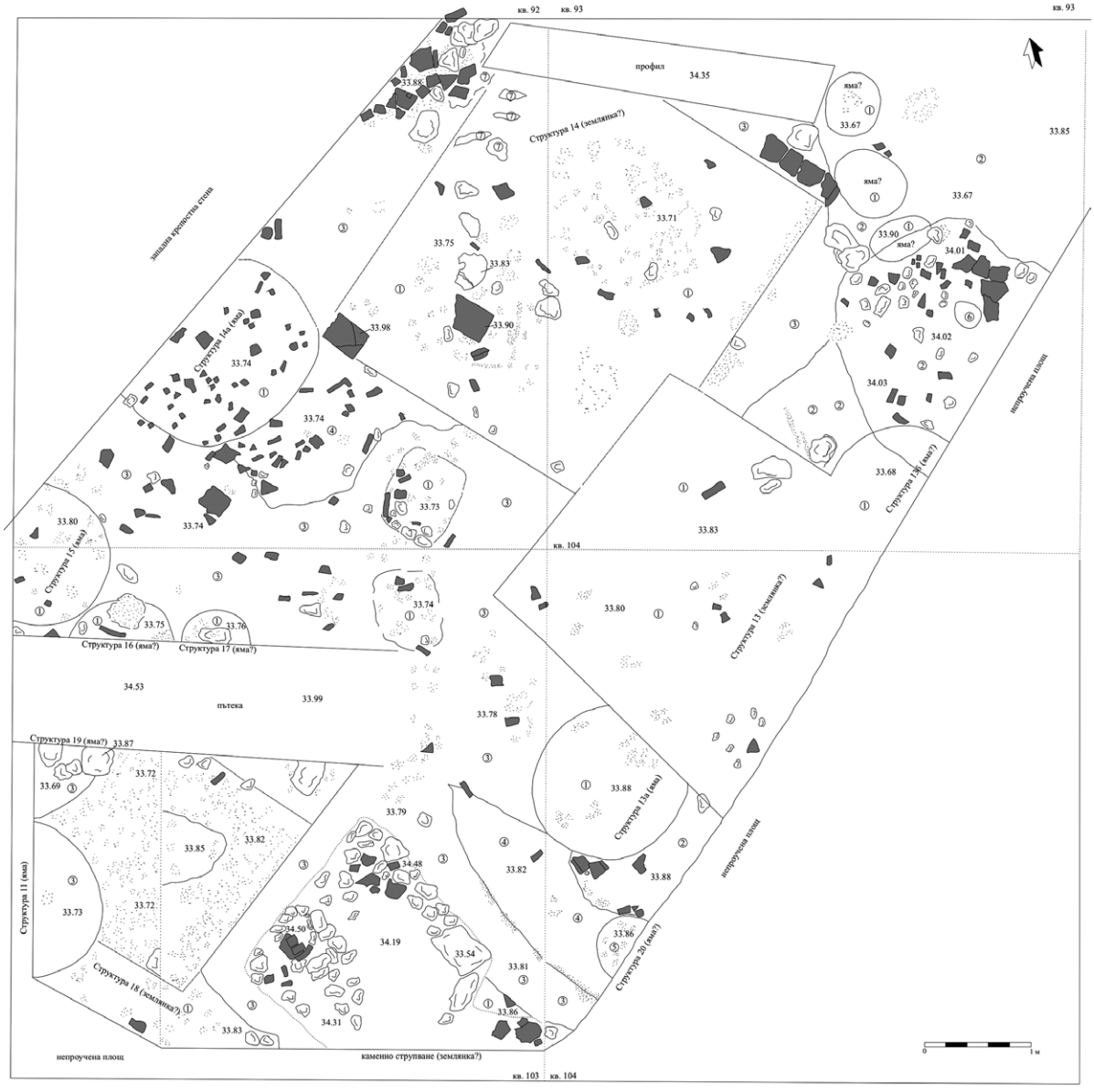
По време на проучването бяха регистрирани културни пластове и 18 структури от Късната античност (V – VI в.), Средновековието (IX – X в.; XI – XIV в.) и от османската епоха (XV – XVIII в.). Това са ями, други вкопавания, хранилища, вероятни полувкопани жилища – землянки, разрушени паянтови сгради от късноантична Бонония (опожарени), османски и късносредновековни жилища от наземен тип (каменен цокъл и паянтова горна част).

Много характерна като ниво и стратиграфска позиция е структура № 12, която е под сегашната улица на град Видин, но нейната северна част попада в кв. 103. Това е част от паянтова сграда, чийто каменен цокъл и основи за полагане на дървени стълбове са запазени на място. Използвани са и някои деструкции от стената – каменни блокове, керемиди и тухли (обр. 2). Находките в тази структура са от периода на Втората българска държава – фрагмент от стъклена гривна, керамика и бронзови корубести монети, рязани на части (т. е. след средата на XIII в.). В стратиграфския профил отлично личат останките от дървени греди и каменни основи на тази малка постройка от Средновековието (обр. 3).

В цялата зона зад западната крепостна стена, в края на разкопките, достигнахме до нивото на разрушенията от края на Античността. Това са опожарени сгради с кирпичени стени, пристроени зад крепостните стени. Почти сигурно става въпрос за последното унищожение на Бонония от 80-те години на VI в. (според сведенията на Теофилакт Симоката) при ежегодните аварски нашествия. Нивото зад кулата и при тези кирпичени сгради показва три етапа на опожаряване и възстановяване на конструкциите.

В така характерно личащите останки от отухлен кирпич, през последните три дни от разкопките, открихме четири вкопани жилища (обр. 4, 5). Това са най-вероятно полувкопани структури (т. нар. землянки) от Ранното средновековие. За тях са специфични керамика, изработена на бавно грънчарско колело, останки от хромели и много различен запълнител на структурите – черна, рохка пръст, коренно противоположна на късноантичните пластове с деструкции и опожарени останки. Проучването на четирите вкопани в късноантичните нива жилища ще бъде осъществено при следващите кампании. Тези нови данни за Ранното средновековие са важни и поради факта, че са свързани не само с останките на късноантична Бонония, но и с редица ями и други вкопавания, някои от тях изградени от дърво, които трябва да бъдат идентифицирани и проучени (обр. 5).

Освен описаните структури, находки и културни пластове от Късната античност, Средновековието и османския период при проучванията на Бонония през 2021 г. се изследваха и някои останки от жилищните сгради на стария Видин от епохата на Възраждането, които попадат върху трасето на крепостната стена на Бонония в зоната на север от кула № 10 (кв. 38, 39, 40, 49, 50 и 51). Това са останки от мазетата на две сгради от стария еврейски квартал на града (втора половина на XIX в. – 40-те/50-те години на XX в.). В тях са открити някои находки, които биха могли да постъпят

Обр. 5. Общ план на нивото от края на разкопките през 2021 г. – късноантични опожарени нива и средновековни вкопавания (структури № 8, 9, 12 – 18)

Fig. 5. General plan of the level at the end of excavations in 2021 – burnt levels from Late antiquity and medieval dug in structures (Nos 8, 9, 12 – 18)

в РИМ – Видин (макар и не във фонд „Археология“) като порцеланови изделия от Франция, Германия и Австрия, ценни вещи на еврейските семейства и др.

При археологическите разкопки на Бонония се откриха 742 находки – монети, накити, катарами, бронзови и железни предмети, керамични съдове и лули.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF *BONONIA*

Zdravko Dimitrov, Vanya Stavreva, Ilko Tsvetkov

Summary

In September, October, November and December 2021, with the support of the Municipality of Vidin and the Ministry of Culture the scientific team of NAIM – BAS and RMH – Vidin continued the planned archaeological excavations of *Bononia*.

The investigation was focused on cultural layers dated back to Late Antiquity (4th – 6th c. AD), the late Middle Ages (13th – 14th c. AD), the Ottoman era (15th – 18th c. AD), the National Revival period, and on modern levels from the Jewish quarter of Vidin from the end of the 19th – beginning of the 20th c.

The south and north sides of tower No. 10 were fully explored to the upper level of the substructure on the outside of the walls. The construction technique of the plinth courses is *opus quadratum* and it is very similar to the architectural forms of the previously excavated tower No. 8 (fig. 1). Inside the tower, a floor level of mortar, identical to the level revealed in 2020, was reached.

At the end of the excavations, a few structures from the Middle Ages were registered. They could be dated to the period of the First Bulgarian Kingdom (9th – 10th c. AD).

In general, the main results of the excavations in 2021 are as follows:

- two side constructions of the curtain of tower No. 10 were studied – the northern and the southern;
- modern levels and those from the Ottoman period and the Middle Ages inside the tower were fully excavated;
- a new section with a length of 20 m of the western fortress wall of *Bononia* to the north, and another section of 10 m to the south were studied and documented;
- layers and structures situated between tower No. 10 and tower No. 8 were discovered;
- layers and structures from the Ottoman period, the Middle Ages and Late Antiquity were discovered behind the western fortress wall of *Bononia*, in the southern area of the municipal plot No. 128 of Vidin.

Very characteristic in terms of level and stratigraphic position is structure No. 12, which is situated beneath the present-day street of Vidin, but its northern part falls in grid square 103. Some destructions from the fortress wall were also used here – stone blocks, tiles and bricks (fig. 2). The stratigraphic profile shows the remains of wooden beams and stone foundations of this small building from the Middle Ages (fig. 3).

During the final three days of the excavations in 2021, we found four dwellings, dug into the burnt remains of the buildings from the end of Late Antiquity (figs 4, 5). These are most likely features that have been semi-dug in the ground (so-called dugouts) from the early Middle Ages, dated back to the 9th – 10th c. AD, according to the evidence of the pottery.

Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov74@gmail.com
Vanya Stavreva, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., 3700 Vidin, v.stavreva@mail.bg
Ilko Tsvetkov, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., 3700 Vidin, ilko_cvetkov@abv.bg

---

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В РАЦИАРИЯ

Здравко Димитров, Илко Цветков, Иво Топалилов

През 2021 г. се проведоха най-големите и мащабни археологически разкопки на Рациария след българо-италианския проект от 80-те години на XX в. Работата продължи почти четири месеца – през август, септември и октомври се извърши теренна работа, а през ноември – консервация, реставрация и обработка на материалите.

Археологическите разкопки бяха изпълнени от екип в състав: доц. д-р З. Димитров (НАИМ – БАН) – ръководител, доц. д-р И. Топалилов (ИБЦТ – БАН), И. Цветков (РИМ – Видин) – зам.-ръководители, и проф. д-р В. Динчев (НАИМ – БАН) – консултант. Както и през всички девет сезона от новите разкопки на Рациария се работи в м. Калето, с. Арчар, община Димово, област Видинска.

Разкопките се проведоха от 15.08 до 31.10.2021 г. В тях участваха археологическият екип (ръководството и 12 души археолози), реставратори, архитекти, геодезисти и други специалисти. В работата бяха включени 115 работници от с. Арчар и гр. Дунавци.

Археологическото проучване бе съсредоточено в два работни сектора, квартали от римския град Рациария:

- „Калето“ или „Римски императорски терми“ – квартал F XI (всички квадрати 1 – 100) – обща площ 2 500 кв. м.
- „Пионерски лагер“ в м. Поста от Турската махала на с. Арчар, където се работи в осем квадрата от квартал R VI (кв. 69, 70, 79, 80, 89, 90, 99 и 100) – обща площ 200 кв. м.

Обр. 1. Профил на контролния сондаж в кв. F XI/ 5, 15, 25 – северна страна, под стилобата на раннохристиянската църква

Fig. 1. Stratigraphic cross-section of the trial trench in grid squares F XI/ 5, 15, 25 – northern side, beneath the stylobate of the early Christian church

Така общата проучвана площ на Рациария през 2021 г. бе 2700 кв. м в двата сектора.

В сравнение с всички други предходни кампании на най-новите редовни разкопки на Рациария това бяха най-продължителните и най-интензивните теренни изследвания от 2013 г. досега.

В резултат на тази много активна проучвателска дейност бяха постигнати значими резултати както в сектор „Пионерски лагер" – източната зона на римския град Рациария, така и в сектора на най-новите разкопки (започнати през 2020 г.) – „Римски императорски терми".

Сектор „Римски императорски терми". В тази нова зона на проучванията се продължи разкопаването на източното крило на баните. Според план-квадратната мрежа на античния град Рациария се работи в целия квартал F XI, който е с размери 50 × 50 м и се състои от 100 стандартни квадрата (№ 1 – 100, по 5 × 5 м).

При проучването се продължи разкриването на големите надлъжни успоредни зидове (с широчина от 2,20 – 2,30 м) в посока запад – изток, които бяха установени през 2020 г. Това са части от двора на термите и някои помещения от вътрешността на термите в тяхното източно крило. Всички зидове са изградени в техника *opus mixtum*. Широчината на конструкциите е от 2,20 до 3,50 м. Те са запазени на височина до 3,50 м (дотук). При разкопките бяха установени каменните и тухлените редове от стените, които са абсолютно съхранени в своя автентичен вид. Културните пластове също са на място, въпреки иманярските изкопи в района.

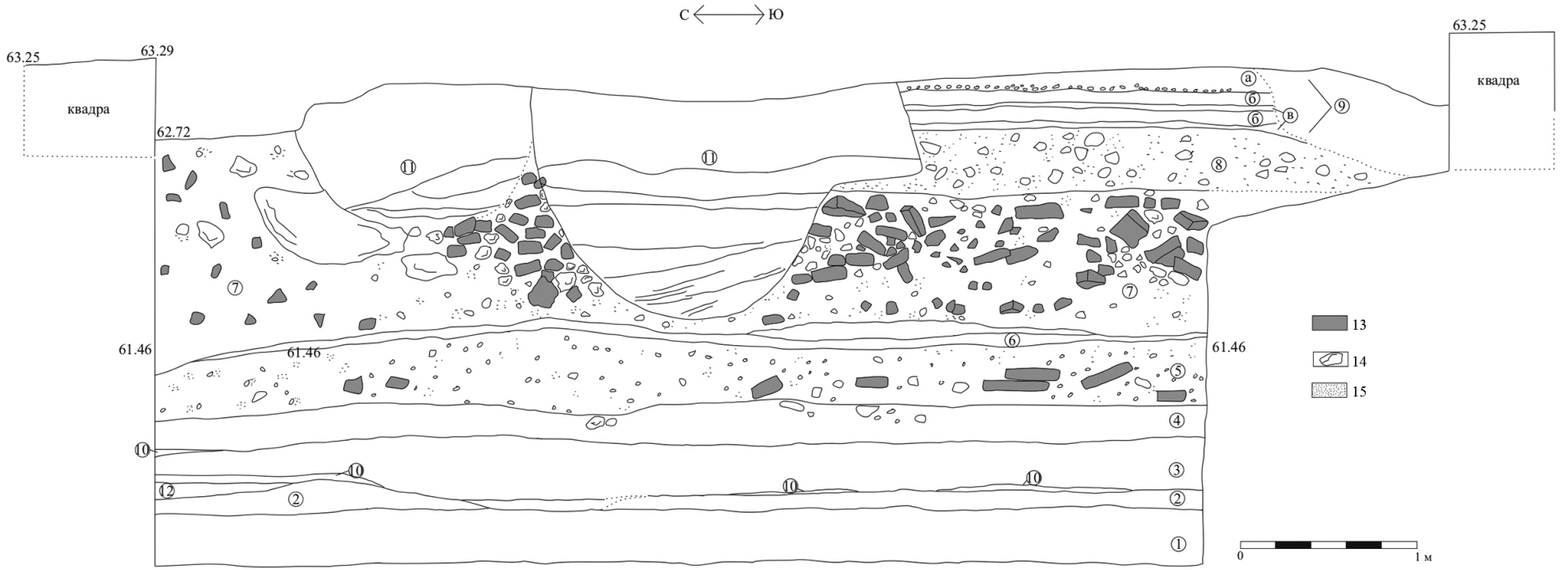
Изпълнен бе сондаж в кв. 5, 15 и 25 на квартал F XI , в който на дълбочина от 4,50 м успяхме да установим основите на огромните зидове на термите (обр. 1). Регистрираха се седем стратиграфски нива – пет от живота на термите, които датират от III до VI в., и две от период, който предхожда изграждането на банята, но все още не може да бъде датиран с точност (обр. 2).

В най-източното помещение на източното крило – магазин откъм кардото от изток или част от съблекалните на термите (?) – се откриха над десет огромни архитектурни детайла в коринтски ордер: пет цели капителa и останки от колони, бази, стълбове и корнизи (обр. 3). Това са архитектурни останки от осем квадрата от план-квадратната мрежа в F XI / 64 – 66, 74 – 78.

В централната част на проучвания сектор, при откритите през 2020 г. стилобати с успоредни зидове над тях, изградени от квадри и архитектурни детайли от по-ранна епоха, бе извършено цялостно проучване (F XI/ 5 – 10, 15 – 20, 25 – 30). Така се установи, че през първата половина на V в. в тази широка част на термите е била издигната раннохристиянска църква (обр. 4). Нейният под е от дребни камъчета и хоросан, който е изграден над деструкциите от последния етап от функционирането на термите – етап, който още през 2020 г. бе датиран в края на IV в.

В южната част на проучвания сектор, която дава връзката между източното крило и централната част на банята, се разкриха четири големи помещения с кавадратен план от първия строителен период на термите. Освен това бе установено зазиждане на входовете, издигане на помещения, които са били свързани с раннохристиянската базилика от юг – вероятно едно от тях е било баптистерий.

В центъра на тази работна зона (F XI/ 45 – 46, 55 – 56) се документираха дори нива и културни пластове от края на Античността (VI в.). По това време раннохристиянската църква вече не функционира, а в старите помещения на термите са издигнати импровизирани жилища. В най-горния

Обр. 2. Профил на контролния сондаж в кв. F XI/ 5, 15, 25 – източна страна, напречен разрез през централния кораб на раннохристиянската църква: 1 – тъмнокафяв глинест пласт с нехарактерни фрагменти керамика; 2 – песъчлив зеленикав пласт с въгленчета; 3 – заравнителен зеленикаво-сив глинест пласт с въгленчета; 4 – подложка на подово ниво с песъчлив хоросан, единични фрагменти битова керамика; 5 – тъмносив пласт с хоросанов трошляк, глинеста пръст и разрушения от стените; 6 – подравнително (подово?) ниво; 7 – деструкции (висока концентрация на строителна керамика, хоросан, камъни); 8 – пласт от ломени камъни камъни и хоросан; 9 – подложка на подовото ниво на базиликата: а) подово ниво от трамбован чакъл и сиво-кафява пръст; б) хоросан; в) светлосив пласт; 10 – горял пласт с висока концентрация от въглени; 11 – иманярски изкоп (сиво-кафява/черна пръст); 12 – глинеста пръст; 13 – строителна керамика; 14 – камък; 15 – хоросан (автор Н. Христовска)

Fig. 2. Stratigraphic cross-section of the trial trench in grid squares F XI/ 5, 15, 25 – eastern side, cross-section through the central nave of the early Christian church: 1 – dark brown clayey layer with undiagnostic sherds; 2 – sandy greenish layer with charcoal; 3 – levelling greenish-grey clayey layer with charcoal; 4 – substrate of a floor level, with sandy mortar, occasional sherds; 5 – dark grey layer with mortar rubble, clayey soil and debris from the walls; 6 – levelling (floor?) layer; 7 – rubble (high concentration of architectural ceramics, mortar, stones); 8 – layer of quarry stones and mortar; 9 – substrate of the floor level of the basilica: a) floor level of rammed gravel; б) mortar; в) light grey layer; 10 – burnt layer with high concentration of charcoal; 11 – looters trench (grey-brown/black soil); 12 – clayey soil; 13 – architectural ceramics; 14 – stone; 15 – mortar (author N. Hristovska)

Обр. 3. Архитектурни детайли в коринтски ордер, събрани в източното крило на термите през Късната античност

Fig. 3. Architectural details of Corinthian order, collected in the eastern wing of the thermae in Late Antiquity

Обр. 4. Общ изглед на трите кораба на раннохристиянската църква – поглед от запад

Fig. 4. General view of the three-aisled early Christian church – view from west

слой на тези помещения се откриха следи от масивен пожар. Документирано бе пълно опожаряване на терена и конструкциите, което е довело до акумулирането на сериозни деструкции и останки с наситено червен цвят.

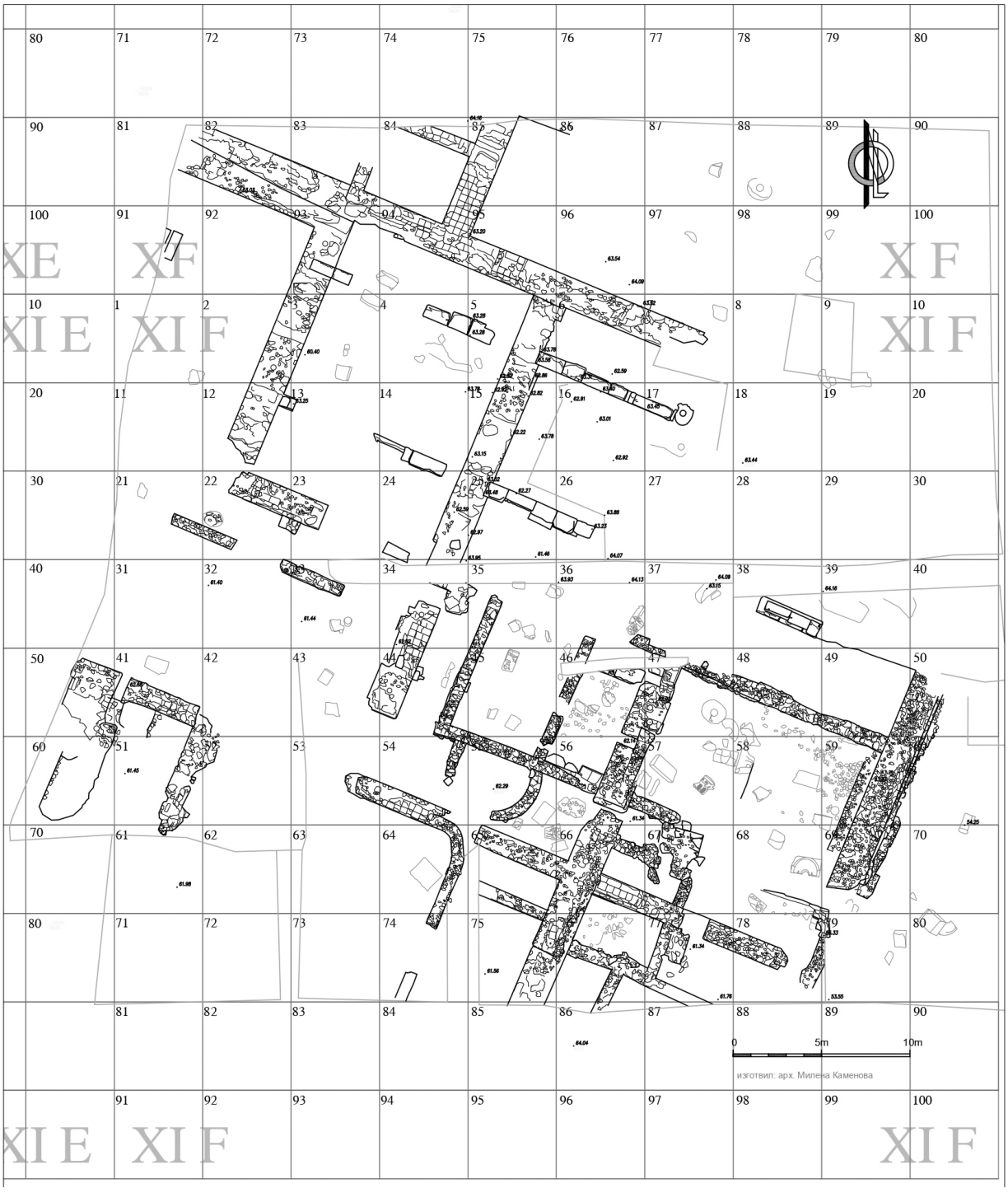
Това са последните етапи от живота на Рациария в края на VI в. когато градът е бил унищожен от аварските нашествия.

Сектор „Пионерски лагер“, м. Поста. В тази най-източна зона на Рациария (засега) бе продължено проучването на останките от късноантичния некропол. Открити бяха два нови, неизвестни от предходните години, гроба. Те също са с трупополагане, ориентирани са в посока запад – изток и са в съответствие с християнския погребален ритуал (ориентация, гробни ями, липса на гробен инвентар, позиция на тялото и крайниците). Най-вероятно това е продължение на некропола от края на Късната античност, който се развива в тази зона на Рациряия след края на хунските нашествия от V в., когато съществуващите тук сгради са били изоставени.

Напълно се изследваха очертанията на сграда от римската епоха, която е интерпретирана като храм на Диана. Културният пласт тук е с дебелина от порядъка на 3,50 – 4,0 м. Размерите на сградата са приблизително 10 × 6 м, но трябва да се отбележи, че голяма част от нейните параметри са установени само по негативи на зидовете, тъй като строителният материал от тази сграда е бил почти напълно иззет през по-късни епохи. Така ние установяваме наличието на евентуалния храм по негатива на неговите строителни конструкции, но също така по материалите, които произхождат от тази зона – облицовъчни капители от интериора, лампи, керамика, няколко монети и, разбира се, според двата посветителни надписа на управителите на провинция Горна Мизия от II в., открити тук още през 2016 г.

При разкопките от 2021 г. в Рациария се откриха и 886 находки – бронзови монети, керамични съдове и изделия на бита и козметични приспособления, които са особено характерни за римските императорски терми (игли за коса, гребени, пръстени, дребни бронзови и стъклени предмети).

Сред масовите материали особено силно впечатление прави откриването на огромни варовикови архитектурни детайли. Това са 22 цели и фрагментирани елемента от йонийски бази, колони, коринтски капители, корнизи и др. Те са произхождали от различни архитектурни конструкции и са били събрани в термите при тяхното преизползване като раннохристиянска църква и жилищна структура през V – VI в.

Обр. 5. Общ план на разкопания участък в източното крило на термите през 2021 г.

Fig. 5. General plan of the excavated area in the eastern wing of the thermae in 2021

През 2021 г. в римските императорски терми бяха открити и множество фрагменти от мраморни облицовъчни плочи и малки интериорни детайли (колонки, парапети и др.), които произхождат от разрушенията на баните. Тези елементи са били важна част от интериора на римските терми през периода на тяхното първоначално функциониране.

Общата хронология, която може да бъде очертана за императорските терми, към този етап на проучването е:

- Първи период на комплекса (III/ края на IV в.) – използване на комплекса като обществена баня на Рациария;

- Втори период на комплекса, на този етап само за част от централното и източното крило (от

края на IV до средата на V в.) – превръщане на останките от термите в раннохристиянска трикорабна базилика;

- Трети период на комплекса, за южната зона на източното крило (след средата на V до края на VI в.) – използване на развалините за жилищни сгради, които са изградени чрез множество ремонти на старите зидове и големите помещения от бившите терми и базилика.

Тези отделни етапи на функционирането на най-големия комплекс на Рациария могат да бъдат проследени като архитектурни конструкции – зидове, кореспондиращите им подове или подови нива, деструкции, но също така и като стратиграфия на културните пластове и отделни по-малки структури, свързани с експлоатацията на термите, по-късни християнски култов комплекс и най-късните жилища.

През 2021 г. започна изготвянето на подробен общ план, на който ежегодно да бъдат нанасяни всички тези различни като хронология, архитектурни останки, нива, структури и пластове (обр. 5).

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *RATIARIA*

Zdravko Dimitrov, Ivo Topalilov, Ilko Tsvetkov

Summary

The archaeological survey in the Roman city of Ratiaria in 2021 was the largest and most active one for the last 40 years. It was carried out during summer and autumn in two areas of the ancient town:

1. "Kaleto" ("Roman Imperial *Thermae*") – grid squares F XI/ 1 – 100.

2. "Pioneer camp" in the Posta locality in the Turkish neighbourhood of the village of Archar – grid squares R VI/ 69, 70, 79, 80, 89, 90, 99, and 100.

Sector "Roman Imperial *Thermae*". In this new area of research, the excavation of the eastern wing of the baths continued. A stratigraphic trench was set in grid squares 5, 15 and 25 of district F XI, in which at a depth of 4.50 m we managed to record the foundations of the huge walls of the baths (fig. 1). Also seven stratigraphic levels were registered here – five from the period of functioning of the baths, from the 3rd to 6th c. AD, and two from a period which preceeds the construction of the bath, but still cannot be chronologically defined with certainty (fig. 2).

In the easternmost room of the east wing – a shop along the *cardo* from the east or a part of the locker rooms of the baths (?) – we found more than ten huge architectural details of Corinthian order – five entirely preserved capitals and remains of columns, bases, pillars and cornices (fig. 3).

In the central part of the baths (grid squares F XI/ 5 – 10, 15 – 20, 25 – 30) it was found that in the first half of the 5th c. AD an early Christian three-aisled church was built (fig. 4). It uses the old wide walls of the baths. Its floor is made of small stones and mortar, and it is constructed above the debris from the last stage of the baths. In the centre of this area (grid squares F XI/ 45 – 46, 55 – 56, fig. 5), levels and cultural layers from the final stage of antiquity (6th c. AD) were documented. At that time, the early Christian church was no longer functioning, and improvised dwellings were built in the old rooms of the baths. Complete burning of the terrain and structures was documented, which led to serious destruction and layers of rubble of deep red color. These are the last stages of the life of *Ratiaria* at the end of the 6th c. AD when the city was destroyed by the Avar invasions.

Sector "Pioneer Camp". In this easternmost area of *Ratiaria*, the study of the remains of the late antique necropolis continued. Two graves were discovered, with inhumations, west – east oriented, according to the Christian burial rite. The outlines of a building from the Roman period, which is interpreted as a temple of Diana, were fully explored. The thickness of the cultural layer here is in the range of 3.50 – 4.0 m. The dimensions of the building are approximately 10 × 6 m.

The general chronology of the Roman imperial baths, as it can be suggested at the present stage of research, is as follows:

1. First period of the complex – 3rd / end of 4th c. AD, use of the complex as public baths of *Ratiaria*;

2. Second period of the complex – from the end of the 4th c. to the middle of the 5th c. AD, transformation of the remains of the baths into an early Christian three-aisled basilica;

3. Third period of the complex – after the middle of the 5th c. AD and until the end of the 6th c. AD, use of the ruins for residential buildings.

Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov74@gmail.com

Ivo Topalilov, Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences, 45 Moskovska Str., 1000 Sofia, itopalilov@yahoo.com

Ilko Tsvetkov, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., 3700 Vidin, ilko_cvetkov@abv.bg

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АЛМУС, КВ. КАЛЕТО, ЛОМ

Валери Стоичков, Чавдар Лалов, Теодор Тодоров

Редовните археологически проучвания на западната крепостна стена на обект „Античен град Алмус“, в кв. Калето, гр. Лом, през 2021 г, се проведоха за период от 22 работни дни. Разкопките са финансирани по програма на Министерството на културата. В тях взеха участие В. Стоичков (ИМ – Лом) – научен ръководител, Ч. Лалов – зам.-ръководител, Т. Тодоров – археолог, и научен консултант проф. д.и.н. Р. Иванов (НАИМ – БАН).

Целта на разкопките през 2021 г. бе установяването на по-късните периоди от съществуването на Алмус – Късна античност, Средновековие и османски период. Материали от тях са засвидетелствани по време на проучванията от предишните години, но структурите, към които принадлежат, не са достатъчно изяснени.

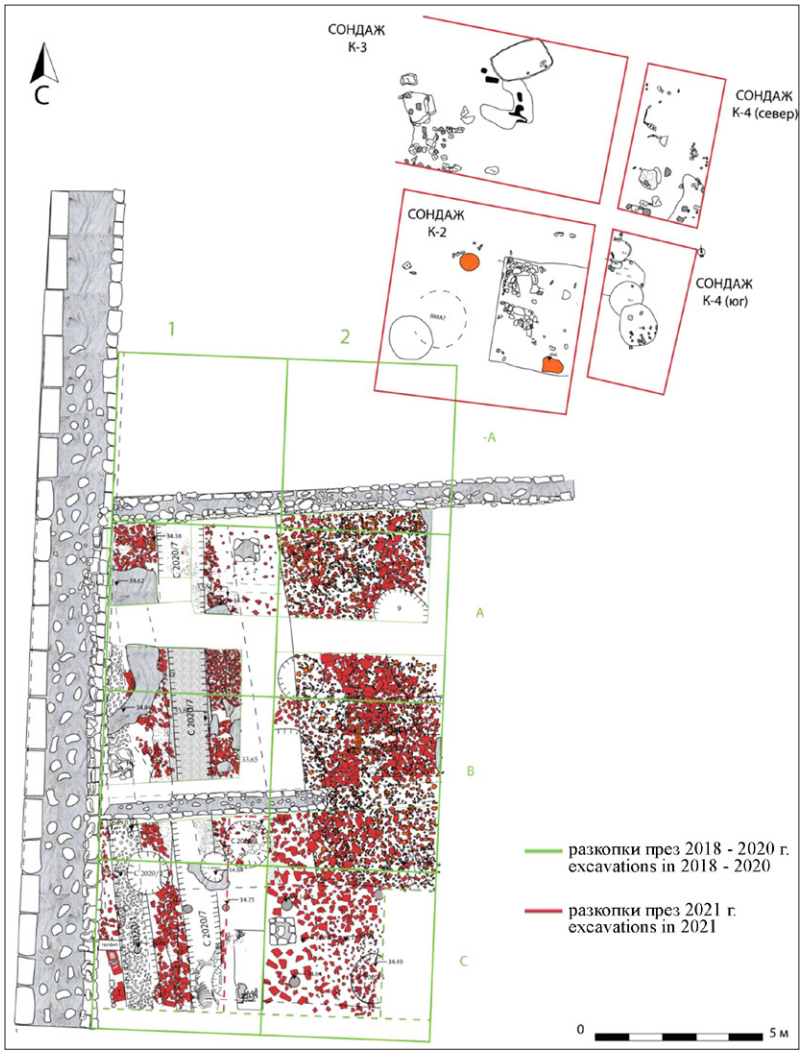
Според научната програма работата в сектор „Западна крепостна стена“ продължи със залагането на два нови квадрата – К3 и К4, разположени северно и източно от кв. К2 (започнат през 2020 г.). Първият е с размери 5 × 5 м, вторият 2,50 × 9 м, като е разделен на две части от контролен профил. Квадрат К4-север е с дължина 4 м, а К4-юг с дължина 4,50 м. Паралелно продължи и проучването на кв. К2 (обр. 1).

Работата в четирите квадрата започна с изчерпването на механични пластове с дебелина 0,10 – 0,20 м. В първите нива се откриваха основно съвременни материали (строителни и битови отпадъци), но между тях бяха регистрирани и материали от Античността, Средновековието и османския период – фрагменти битова керамика и бронзови монети.

След изчерпването на компрометираните пластове с дебелина от 1,40 – 1,70 м бяха установени структури и материали, отнасящи се към Късната античност (период ALMUS V), Средновековието и османския период.

Късна античност. Структури от Късната античност са регистрирани в кв. К2, К4-юг и К4-север. В първите два те са представени от пет ями, разположени както следва: една в кв. К2 и четири в кв. К4-юг. Поради дебелите съвременни напластявания те бяха достигнати в последните работни дни, което позволи проучването на само две от регистрираните структури – по една яма в кв. К2 и К4-юг. Останалите са графично и фотодокументирани, като тяхното проучване предстои през следващите сезони.

В квадрат К4-юг е проучена първата от четири застъпващи се ями. В нейния пълнеж бяха открити

Обр. 1. Кастел Алмус, сектор „Западна крепостна стена“, разкопки през 2021 г. (в червено)

Fig. 1. Castellum Almus, Western Fortress Wall sector, excavations in 2021 (in red)

Обр. 2. Ями в сондаж К4-юг (V – VI в.)

Fig. 2. Pits in trench K4-south (5th – 6th c. AD)

Обр. 3. Яма в сондаж К2 (V – VI в.)

Fig. 3. Pit in trench K2 (5th – 6th c. AD)

фрагменти от битова керамика, изработена на бързо грънчарско колело, гребенчати амфори (LR 2) и натрошена строителна керамика. Стратиграфската ѝ позиция показва, че тя е най-късната от четирите ями, застъпващи от северна към южна посока (обр. 2). Хронологията на останалите ями е неустановена, но с голяма доза сигурност може да се предположи, че те са вкопани последователно, непосредствено след първата. Според керамичния материал яма 1/2021 г. би следвало да се отнесе към V в.

Ямата в кв. К2 е идентична като размери и пълнеж на гореописаната (обр. 3). Най-характерният керамичен материал отново са фрагментите от амфори тип LR 2. В подкрепа на тази датировка е и откритата извън ямата монета – минима, чиято дълбочина съвпада с нивото на засичане на ямата.

В кв. К4-север са регистрирани открито огнище, изградено от тухли и яма 6. Материалите от пласта, в който са засечени, както и нивото им на засичане, показват, че те също би следвало да се отнесат към периода V – VI в.

Средновековие. По време на археологическите проучвания през 2020 г., в кв. К2 беше регистрирана висока концентрация на битова керамика, изработена на бавно колело и украсена с различни комбинации от врязани вълнисто-линейни линии.

През 2021 г. в квадрата е проучена по-голямата част от вкопано жилище, отоплявано от каменно съоръжение (обр. 4). Установени са западната, южната и северната граници на постройката. Може да се предположи, че цялата източна граница попада под профила между кв. К2 и кв. К4-юг, тъй като тя не е регистрирана в последния квадрат.

Отоплителното съоръжение е разположено в северозападния ъгъл на постройката. Изградено е от средни по размер камъни, между които са използвани и фрагменти от антични тухли. Подът на жилището е от трамбована глина, маркиран от замазката на отоплителното съоръжение. Дупки от колове и мазилки не са регистрирани.

По своите характеристики проученото жилище е идентично на тези от останалата част на страната. Според керамичния материал би следвало да се датира в рамките на IX – X в. То е вкопано в античния пласт от периода ALMUS V. Подобни жилища са открити покрай западната стена при ранни разкопки, проведени през 80-те години на XX в. Всички те свидетелстват за съществуването на средновековно селище, което е използвало пространството на античната крепост.

През 2020 г. бяха открити три златни монети, датирани по времето на Михаил VII Дука (1071 – 1078 г.). През 2021 г. се откри серия от апликации с най-обща датировка X – XI в. Те са силно горели и деформирани.

За обитаването на Алмус след X в. насочва и част от нумизматичния материал, открит по време на проучванията на нивата над вкопаното жилище. Откритите корубести монети, цели и срязани, принадлежат към хомогенен пласт с дебелина 0,10 – 0,25 м.

Османски период. Освен материалите, откриващи се в първите пластове, към този период би следвало да се отнесе пещ с битово предназначение и кирпичени останки от неизяснена към момента структура (обр. 5). Материалите от пласта, в който са регистрирани, не дават основание за прецизна датировка. В него се откриха антични монети, срязани корубести монети и фрагменти от битова керамика с най-обща датировка през османския/възрожденския период. Основание за предложената датировка е и стратиграфската позиция на пещта. Замазката ѝ попада над пласта с концентрация на корубести монети, а основният керамичен материал е представен от фрагменти с кафява и зелена глазура. Косвен довод в тази насока е и липсата на битова керамика от периода на Втората българска държава.

Яма за гасене на вар (обр. 5) е най-късното съоръжение в този квадрат, което частично унищожава кирпичените останки от османската епоха. Ямата следва да се отнесе към епохата на Възраждането (XVIII – XIX в.).

Цялостната хронология на ситуацията в кв. К3 ще се изяснява след пълното проучване на квадрата.

Обр. 4. Вкопано жилище с отоплително съоръжение в сондаж К2 (IX – X в.)

Fig. 4. Dug-in dwelling with a stove in trench K2 (9th – 10th c. AD)

Обр. 5. Пещ, горели деструкции и яма за гасене на вар в сондаж К3 (османски период, Възраждане)

Fig. 5. Kiln, burned destructions, and a lime-slaking basin in trench K3 (Ottoman period, National Revival period)

В края на археологическата кампания във всички проучвани квадрати е достигнат сив слой. Археологическият материал от това ниво е почти изцяло късноантичен (IV – VI в.), с малък брой по-ранни находки от римския период (I – III в.).

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *ALMUS*, KALETO NEIGHBOURHOOD, LOM

Valeri Stoichkov, Chavdar Lalov, Teodor Todorov

Summary

Planned archaeological excavations in the Western Fortress Wall sector of *Almus* took place in 2021, for a total of 22 days. Alongside the archaeological field staff, Prof. R. Ivanov (NAIM – BAS) also joined the team as a consultant.

The main goal of the research in 2021 was to establish an exact chronological sequence of the later stages in the

existence of *Almus* – the period of Late Antiquity, the Middle Ages and the Ottoman period. The excavated area is situated north and northeast of the sector of the 2020 excavations (fig. 1).

The Western Fortress Wall sector was enlarged by setting and excavating new grid squares. The diagnostic archaeological materials and stratigraphy data allow three periods to be outlined.

Late Antiquity is marked by several pits containing materials that date back to the 5th and 6th c. AD (figs 2, 3). The pits have been dug consecutively one after another, as the latest one probably dates back to the second half of the 6th c. AD. A hearth made of reused bricks was also discovered.

The second period – the Middle Ages – could be defined through concentration of slow-wheel pottery and a dwelling with remains of a stove situated in one of the corners (fig. 4). The stove is constructed of small stones but also fragments of late antique bricks. According to the diagnostic material (pottery and some scorched belt decorations), the dwelling could be dated between the late 9th and the 10th c. AD. Similar dwellings were discovered along the western wall during the earlier excavations conducted in the 80s of the 20th c. They all are indicative of the existence of a medieval settlement which has reused the space of the ancient fortress.

The layer above the dwelling does not contain any structures, but several Komnenos asprons found there suggest continuity in the existence of the settlement after the end of the 10th c. This chronology is also presumed by the previous discovery (2020) of three *tetarteron nomisma* of Michael VII Ducas (AD 1071 – 1078).

The third major period within the excavated sector of *Almus* is the Ottoman Age. The activities from that time have partially destroyed the older layers. Burned clay structures and a household kiln are excavated from this settlement (fig. 5). Although this layer lacks finds and indicative pottery, it should probably be dated between the 15th and the 17th c. A lime-slaking basin (fig. 5) is the latest feature which partially destroys the burned clay features of the Ottoman era. It should be dated to the National Revival period (18th – 19th c.).

At the end of the archaeological campaign a grey layer was reached in all excavated grid squares. The archaeological material from this layer is almost entirely from Late Antiquity (4th – 6th c. AD), with a few earlier finds from the Roman period (1st – 3rd c. AD).

Valeri Stoichkov, Museum of History – Lom, 6 Eremia Bulgarov Str., Lom 3600, lompress@mail.bg
Chavdar Lalov, penkovka@gmail.com
Teodor Todorov, tedyvet@yahoo.com

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОМОДИАНА, М. МАЛ ТЕПЕ, С. СТАНЕВО, ОБЩ. ЛОМ

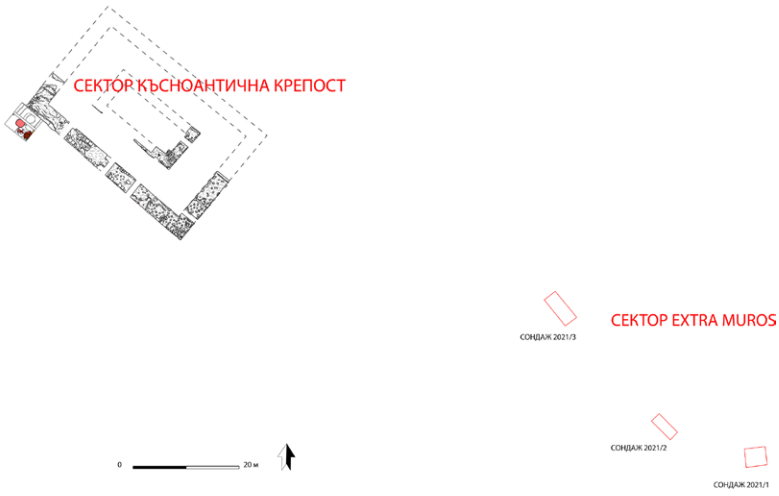
Владислав Живков, Валери Стоичков

Редовните археологически проучвания се проведоха за втора поредна година. Ограничени разкопки са извършвани от В. Стоичков през 1988 и 1992 г. (Стоичков 1994). При с. Станево се локализира Помодиана (според Певтингеровата карта), Кумодина (според Равенския космограф) и Путедина/Путедис (според Прокопий Кесарийски). Според последния автор тук се издигала кула, която била превърната в силна крепост по времето на Юстиниан (527 – 565 г.). През 2021 г. разкопките бяха концентрирани в два сектора – в границите на късноантичното укрепление (западно от сондажите от 2020 г.) и в т. нар. сектор *extra muros*, на около 50 м извън границите на укреплението (обр. 1). Проучването е изцяло финансирано от Община Лом.

Разкопките в границите на късноантичната фортификация разкриха по-сложен план. Частично разкритият през 2021 г. зид се оказа част от малка крепост. Цялостно разкрита е южната ѝ стена, която е с дължина 36,60 м. Тя е изградена от слабо обработени камъни, с оформени лица, споени с обилно използван бял хоросан. Дебелината на крепостната стена е 3 м.

На 5 м във вътрешността на това укрепление беше частично разкрита правоъгълна постройка. В края на проучването се установиха параметрите на южната и източната ѝ стена: 18 × 9 м. Дебелината на стените е 1,80 м. Те са изградени от необработени камъни, със стремеж за оформяне на лица, споени с бял хоросан. При вътрешния югоизточен ъгъл беше открита пристройка, която е силно нарушена, но може да се предположи, че е част от стълба към втори етаж. Разкриването на тази постройка позволява да се

ревизира интерпретацията на зида от предходния сезон (Живков, Стоичков 2021), който всъщност е част от прилежаща към нея крепост. Към настоящия етап на проучванията сходни постройки с правоъгълен план могат да се посочат при Бабадаг в Румъния, Рас в Сърбия, Айзенберг и Дюрхайм по Рейн, както и Фрауенбург в Реция (Bäjenaru 2010, 169). Изброените бургуси с правоъгълен план са строени по времето на Валентиниан I, което отговаря на данните от Станево, където изграждане на съоръжението вероятно е по времето на Валенс – Валентиниан I (Живков, Стоичков 2021, 604).

Обр. 1. Общ план на проучванията през 2020 и 2021 г.

Fig. 1. General layout of the excavations in 2020 and 2021

Откритият нумизматичен и керамичен материал от границите на укреплението се отнася почти изцяло към IV в. Най-късните монети са от края на века (Теодосий I, Аркадий, Хонорий), когато вероятно обектът е пострадал, подобно на близкия Алмус.

В сектор *extra muros* бяха частично (без достигане на стерил) проучени три сондажа. В два от тях се откриха плитко вкопани жилища с правоъгълен план и подови нива от трамбована глина (обр. 2). В границите на Сондаж 2021/2 беше проучена западната стена на постройката. Тя беше видима като негатив, който е служил като траншея за дървена (?) стена и подпорен кол. В един от сондажите е открита пещ (обр. 2), частично разрушена от едно от жилищата. Концентрация от късове опалена глинена мазилка до пещта, както и откритата керамика, формувана на ръка, насочват към датировката на пещта в ранножелязната епоха.

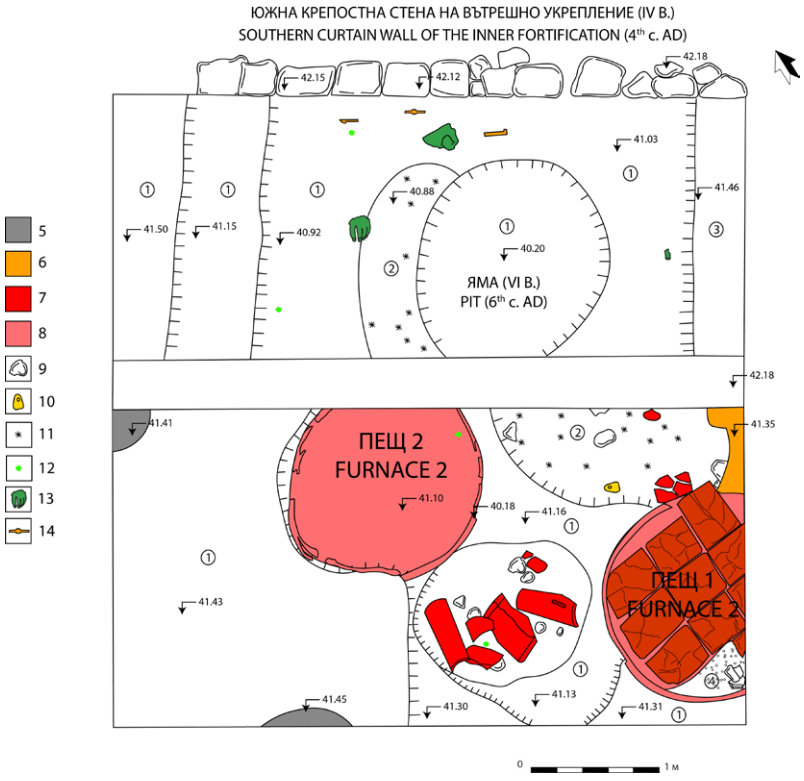

Обр. 2. Пещ от ранножелязната епоха, частично разрушено от късноримска плитко вкопана постройка

Fig. 2. Early Iron age oven, partly destroyed by a late Roman semi-sunken house

От особен интерес е цялостно проучена паянтова постройка, разположена пред югозападния ъгъл на късноримската крепост (обр. 3). Тя е с приблизително правоъгълен план, с размери на страните 5 и 3 м. Била е изградена от дърво, добре видимо в опожарен пласт с дебелина до 0,70 м. Под тези деструкции бяха разкрити две пещи. Северно от тях бяха открити три фрагмента от позлатена бронзова статуя, които изглежда са били подготвени за претопяване. Данните за насилственото загиване на структурата са допълнително подчертани от откритата част от човешка челюст в една от пещите. Според открития археологически материал опожаряването може да се постави около средата на III в., като най-късната монета е на Требониан Гал (251 – 253 г.). Голяма монетна находка с най-късни монети на този император и неговия син Волузиан са открити на 20 км, под съвременния Лом, и вероятно също отразяват загиването на римското селище там.

След проучванията през 2021 г. бяха установени нови и важни данни за развитието на обекта в м. Мал тепе. Към настоящия момент най-ранното антично обитаване се отнася към I в. От това време са две ями, частично проучени през предходния сезон. През настоящата година беше открит подпечатан имбрекс (LEG VII C P F), който е принадлежал на постройка от края на I и началото на II в. (според датировката на печата от Benea 1983, 38). Част от керемидите ѝ явно са преизползвани при изграждането

Обр. 3. Пещи и деструкции от средата на III в.: 1 – жълто ниво (стерил); 2 – светлосиво ниво (предпещна яма); 3 – сиво компрометирано ниво с хоросанови късове; 4 – ниво от камъни и пясък (подложка на пещ); 5 – тъмносива пръст (ниво на засичане на яма); 6 – отухлена глина; 7 – керемида; 8 – пещ; 9 – камък; 10 – тежест за стан; 11 – въглен; 12 – монета; 13 – фрагмент от бровзова статуя; 14 – железен инструмент

Fig. 3. Furnaces and remains from the middle of the 3rd c. AD: 1 – yellow level (sterile); 2 – light grey level (stoke pit); 3 – grey disturbed level with mortar pieces; 4 – level of stones and sand (bedding of a furnace); 5 – dark grey soil (level of registration of a pit); 6 – burnt clay; 7 – roof tile; 8 – furnace; 9 – stone; 10 – loom weight; 11 – charcoal; 12 – coin; 13 – bronze statue fragment; 14 – iron tool

на проучената паянтова постройка с пещи през III в. По нейно време някъде в близост е съществувал и митреум, за което свидетелства открит фрагмент със сцена на тавроктония, както и преизползвана ара с посвещение на Митра. След загиването на това селище, в границите на IV в., е изградена малка крепост с централна постройка (вероятно бургус). Към настоящия момент като синхронни могат да се определят частично проучените жилища, разположени източно, извън укрепената площ. Предвид прекъсването на монетната циркулация в края на IV или самото начало на V в. изглежда, че укреплението и синхронното му селище са претърпели някакъв катаклизъм или поради други причина обитаване е прекратено. Към настоящия момент материалите от V и VI в. са единични. Към VI в. се отнася втората крепостна стена, изградена на около 15 м от късноримската. Част от западното ѝ трасе е проучено спасително през 1988 г., а мощни деструкции от тухли и хоросан, принадлежали на южното – през 2020 г. Античното укрепление при Станево е загинало окончателно през VI в., като *terminus post quem* за това са късни фибули с подвито краче, които, предвид широката им хронология, не предоставят по-тясна дата.

Литература

Живков, Стоичков 2021: В. Живков, В. Стоичков. Антична крепост в м. Мал тепе (Помодиана), с. Станево, общ. Лом, обл. Монтана. – Археологически открития и разкопки. Книга II. София, 2021, 603 – 605.

Стоичков 1994: В. Стоичков. Спасителни разкопки на антична крепост Помодиана. – Археологически открития и разкопки през 1992 – 1993 г. Велико Търново, 1994, 53.

Băjenaru 2010: C. Băjenaru. Minor fortifications in the Balkan-Danubian area from Diocletian to Justinian. Cluj-Napoca, 2010.

Benea 1983: D. Benea. Din istoriă militara a Moesiei Superior şi a Daciei. Legiunea a VII-a Claudia şi legiunea a IIII-a Flavia. Cluj-Napoca, 1983.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT *POMODIANA*, MAL TEPE LOCALITY, STANEVO VILLAGE, LOM MUNICIPALITY

Vladislav Zhivkov, Valeri Stoichkov

Summary

The 2021 archaeological season marks the second campaign of the resumed exploration of Mal Tepe near Stanevo. Previous digs there are conducted by V. Stoichkov in 1988 and 1992. The site is mentioned in the *Tabula Peutingeriana*

as *Pomodiana*, in Ravenna Cosmography as *Cumodina*, as well as *Putedis* by Procopius of Caesarea. According to the later author, it was a single tower, which Emperor Justinian I (AD 527 – 565) turned into a mighty fortress.

The excavations took place in two sectors – inside the fortification area and *extra muros* (fig. 1). New and important data was gathered regarding the planning of the site during the 4th c. AD. It appeared that the corner of a supposed building, excavated in 2020, corresponded to a small fortress. Its southern wall is fully excavated (36.60 m long, 3 m wide). In the middle of this fort, 5 m from the walls, a rectangular building is discovered. Partially explored are the eastern (9 m) and the southern (18 m) walls. Both walls are 1.80 m wide. Due to its rectangular plan, the fortification resembles a specific type of *burgi* (type 5 after Băjenaru, although much smaller). Pottery and coin finds point to the most intensive use of this tower and the fort during the 4th c. AD, most probably during the second half of the century.

Three trial trenches are located in the *extra muros* sector. They provided information about rectangular, semi-sunken dwellings with earthen floors. The finds suggest a date in the 4th c. AD. In one of the trenches, an oven was discovered (fig. 2), partially destroyed by one of the dwellings. A pile of burnt wall daub by the oven and hand-built pottery point to its date in the Early Iron Age.

Surprisingly, new data about a settlement from the 2nd – 3rd c. AD came to light. A heavily burnt wooden structure of an earlier date is situated in front of the late Roman fort. It features a roughly rectangular plan, measuring 5 × 3 m. A thick burnt layer (up to 0.70 m) covers two furnaces (fig. 3). Both of these structures measure about 1.40 m in diameter. The floor of the first one is covered with bricks, while the second one is modeled with clay. Inside the later a human *mandibula* was discovered. Based on the coin finds (of Gordian III (AD 238 – 244), of Philip the Arab (AD 244 – 249) and of Trebonianus Gallus (AD 251 –-253) issues), the middle of the 3rd c. AD stands out as a plausible date of their destruction. In nearby *Almus* a hoard of more than 1000 coins minted during the short reign of Trebonianus Gallus and his son Volusianus is also found. The most fascinating finds are three fragments of a gilded bronze statue. It seems the fragments have been intended for remelting, but the process was interrupted by a barbarian invasion. To the time of these dramatic events probably belongs a pottery sherd with a relief image of Mithra killing a bull. Along with a partially preserved dedication to Mithra, reused in the fortress wall, it indicates that a *Mithraeum* functioned nearby during the Roman era.

After the excavations in 2021, the chronology of the site can be outlined with more certainty. The earliest features (except for the EIA structures) are from the 1st c. AD (two pits, partially excavated in 2020). In the 4th c. AD, a *burgus* and a fort are built. The last reconstructions correspond to the 6th c. AD, when an outer wall is erected. The western part of these fortifications was partially excavated in 1988 during the first digs on site.

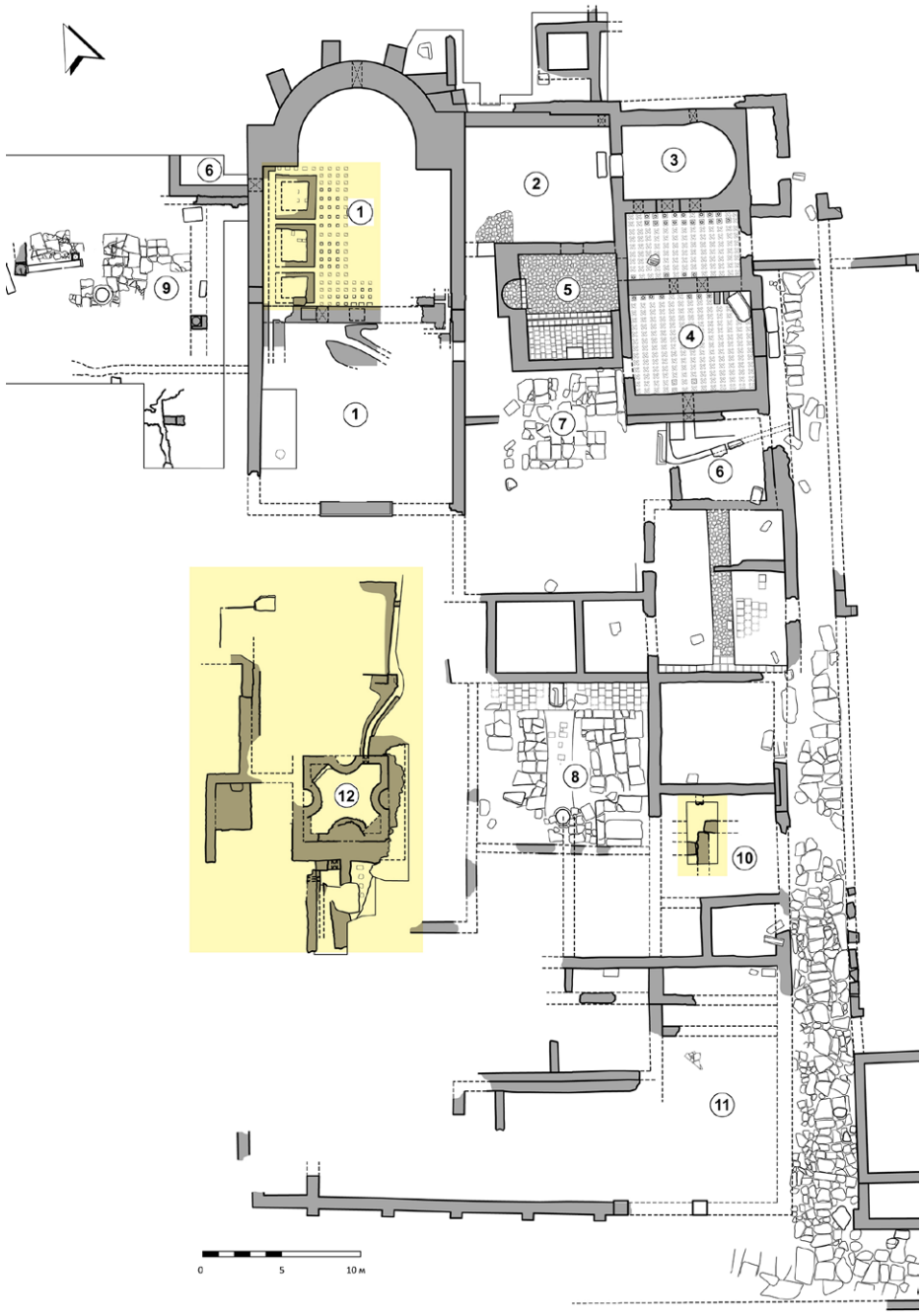
Vladislav Zhivkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladislavjivkov@gmail.com
Valeri Stoichkov, Museum of History – Lom, 6 Eremia Bulgarov Str., Lom 3600, lompress@mail.bg

№ 15. ПРОУЧВАНИЯ В УЛПИЯ ЕСКУС

Гергана Кабакчиева

Теренните археологически проучвания в Улпия Ескус през 2021 г. са продължение на тези от изминалия археологически сезон в сектор „Сграда Ахейци“. Те са финансирани от Министерство на културата, по проект на Националния археологически институт с музей – БАН. Проучванията са проведени на три места в сектора: 1) северната половина на аулата, където продължи изучаването на хипокаустните инсталации и поправките по тях; 2) сондаж 1 в помещението, в което е открита известната мозайка „Ахейци“, с цел установяване върху какви по-ранни градежи е била издигната голямата резиденция на Ескус от късноримския период; 3) във вътрешния двор на комплекса, с цел разкриване на декоративното водно съоръжение (обр. 1).

Проучванията на хипокаустните инсталации в голямата представителна зала (аула) дадоха нови данни за изясняване на цялостната ѝ схема. Разкрити са нови големи площи от хипокауста и са установени различия в планировката му през двата основни строителни периода от късноримската епоха. В западната част на залата, през втория строителен период, е бил изградена нова инсталация от типа канален хипокауст. Открити са три тесни канала и пълнеж от строителни материали и пръст между тях. Най-северният от каналите е свързан с фурния, който е проучен преди три години, запад-

Обр. 1. Общ план на разкритата част от сектор „Сграда Ахейци", с маркирани участъците, проучени през 2021: 1 – представителна зала; 2 – аподитериум; 3 – тепидариум; 4 – калдариум; 5 – фригидариум; 6 – префурниум; 7 – открит двор 1; 8 – открит двор 2; 9 – открит двор 3; 10 – зала с мозайката „Ахейци"; 11 – зала opus sectile; 12 – водно съоръжение (автори: Г. Кабакчиева, С. Събкова)

Fig. 1. General plan of the excavated part of the Achaeans Building sector with the areas explored in 2021 highlighted: 1 – great hall; 2 – apodyterium; 3 – tepidarium; 4 – caldarium; 5 – frigidarium; 6 – praefurnium; 7 – courtyard 1; 8 – courtyard 2; 9 – courtyard 3; 10 – room with the Achaeans mosaic; 11 – opus sectile room; 12 – water basin (authors: G. Kabakchieva, S. Sabkova)

но от голямата зала. В него е открита горна част от глинена амфора от първата половина на IV в. Тесните канали са свързани с централната част в северната половина на залата, където пространството е цялостен хипокауст (обр. 2). Колонките са с височина 0,80 м и са градени от кръгли и квадратни малки тухли. Някои от колонките са цялостно запазени и се състоят от осем реда тухли. Между колонките са намерени няколко големи части от паднала суспензура. По някои от тях се виждат отпечатъци от тухли, с квадратна форма и дължина на страната 0,43 м. С тях е бил застлан подът на залата от

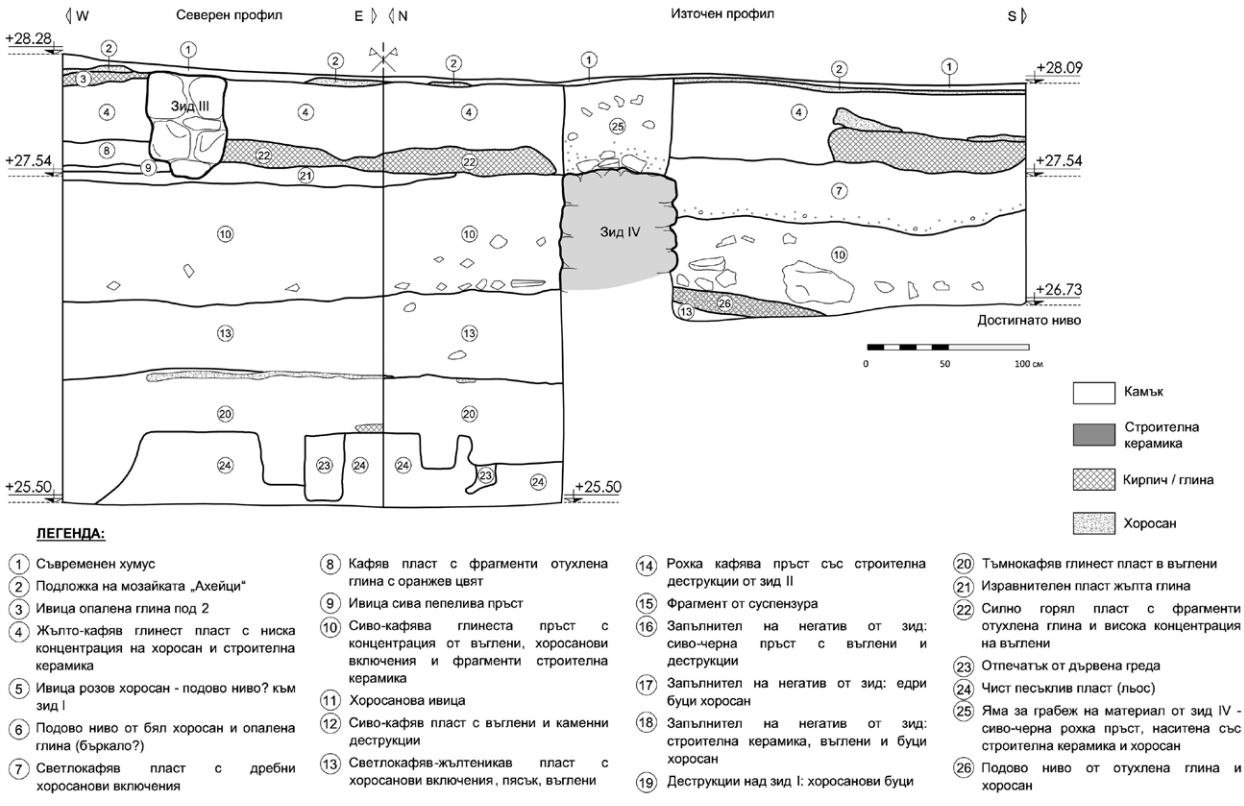
последния период на нейното обитаване. По други са открити парчета от бял мрамор от настилката на пода от времето на втория строителен период. Намерени са и *tegulae mammatae*. Насипът между колонките е от фрагменти строителна керамика, огромно количество късове от мраморни облицовки – подови и стенни (над 250 бр.) и малко кафява пръст. Открито е значително количество нови видове вносни мрамори, като общият им брой надвишава 26. Някои фрагменти се сглобяват. Три части от канелирана стенна колона са със запазена цяла широчина, която е 0,296 м. Тя е изработена от бял качествен мрамор, с малки розово-жълти петна. Открити са нови фрагменти от канелираните колони от т. нар. ахатоподобен мрамор. Този декоративен камък бе определен от геолози като алабастър, който е внос от Мала Азия. Намерени са фрагменти от фини плочки от порфир, както и голям брой тънки или по-дебели плочки с различни геометрични форми. С тях са били оформяни малки или по-големи стенни и подови пана.

Обр. 2. Хипокаустната система в северозападната част на представителната зала (аула) (снимка Г. Кабакчиева)

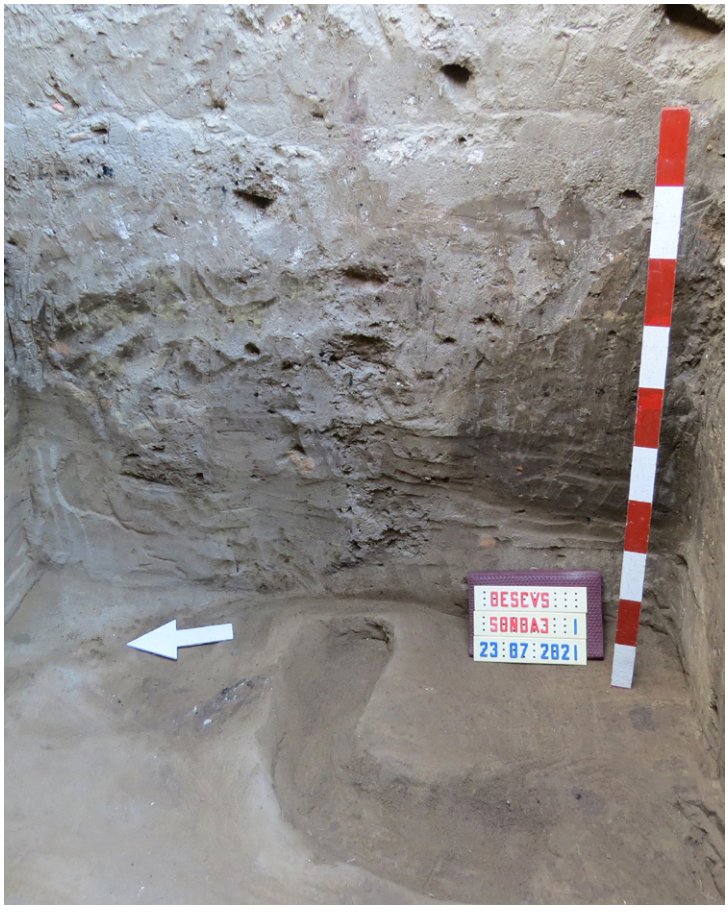
Fig. 2. The hypocaust system in the northwestern part of the great hall (aula) (photo G. Kabakchieva)

Вторият подсектор на проучванията е сондаж 1 в помещение 3 – изток, където е открита мозайката „Ахейци“. Мозайката е вдигната и експонирана в Регионалния исторически музей – Плевен още през 80-те години на миналия век. Това определи мястото като подходящо за изследването на по-ранните културни пластове и решаването на въпроса върху какви останки от по-ранни градежи лежи големият архитектурен комплекс „Сграда Ахейци“. Сондажът попада в кв. 49 и 59 в квартал CXXXIV от постоянната план-квадратна мрежа на Улпия Ескус. В дълбочина са проучени културни напластявания до 3,0 м под нивото на мозайката. Размерите на сондажа са 3 × 2 м, с ориентация И – З. Разкрити са останки от зидове от периода II до средата на III в. (обр. 3). Разкопани са части от зидове с посока И – З и такива, които са с посока С – Ю. Каменният материал от тях е бил изваден още през Античността и са проследени запълванията от техните траншеи, т. е. се разкриват „негативи“ от зидовете. Дебелината им е от 0,40 до 0,80 м. Резултатите от сондаж 1 дават нова представа за интензивното строителство под сграда „Ахейци“ в периода от II до средата на III в. в южната част на Улпия Ескус (за датировката на мозайката „Ахейци“ вж. Кабакчиева 2018, 471). В античните насипи между зидовете са намерени малко находки и керамика. Под останките от градежи от II и до средата на III в. са намерени следи от времето на пребиваване на V Македонски легион в Ескус от I в. Открит е дебел пласт от разложен кирпич, който е смесен с множество малки частици от бяла варова мазилка. На по-долно ниво са намерени следи от дървено-землен градеж (обр. 4), най-вероятно от войнишка барака от I в. На тази дълбочина са намерени малко находки и керамика. Фрагментите от метални предмети са свързани с бита на войнишко население. Това са пластини от бронзови закопчалки, фрагмент от бронзова фибула, бронзов луновиден амулет, цинтове и една бронзова монета – ас от I в. Керамиката също е малко. Открит е фрагмент от глинен съд за печене, от групата на т. нар. помпеанско червени съдове, части от няколко гърнета от групата на местната керамика, както и такива от групата на излъсканата керамика.

Обр. 3. Северен и източен стратиграфски профили в сондаж 1 (автори: Г. Кабакчиева, М. Райчева, Ф. Колев, С. Събкова)

Fig. 3. Northern and eastern cross-sections of the trench 1 (authors: G. Kabakchieva, M. Raycheva, F. Kolev, S. Sabkova)

Третият подсектор е разположен в западната половина на вътрешния двор. В резултат на проучванията е разкрито сложно декоративно съоръжение от водни басейни. При първоначалното изграждане басейните са били четири на брой, с полукръгъл план. Размерите им са малки. Всички те са били облицовани с цветни мрамори. Открити са облицовки от бял и розов мрамор по дъното и долната част от стените на северния басейн. В насипите около останките от малките басейни са намерени и фрагменти от бели, розови, зелени, бяло-сини и други по цвят качествени мрамори. При поправките по време на втория строителен период дъговидните малки басейни са били запълнени с тухли, камъни и здрав хоросан. Тогава съоръжението е било оформено като един голям басейн с кръстовидна форма (обр. 5). В средата на този басейн е имало фонтан, а пространството около него е било

Обр. 4. Следи от дървено-землен градеж от I в. сл. Хр. в сондаж 1 (снимка Г. Кабакчиева)

Fig. 4. Traces of the earth-and-timber construction of the 1st c. AD in trench 1 (photo G. Kabakchieva)

пълнено с вода. За това предположение черпим информация от разкритите оточни канали, които са ориентирани в различни посоки. От южната страна на басейна са разкрити два канала, които се събират в сборна шахта. От шахтата на юг се отправя канал, който се влива в уличния канал на *decumanus*-а, южно от сектор „Сграда Ахейци“. Части от този отточен канал са разкрити преди няколко години при проучванията в южната част на архитектурния комплекс (Кабакчиева 2018, 472). Другият отточен канал от басейна е насочен в посока североизток. Той е изграден от тухли. Северно от големия басейн и фонтана е разчистена голяма площадка. Тя е с повдигнато подово ниво спрямо каменната настилка в двора на архитектурния комплекс. Първоначално площадката е била застлана с мраморни плочи в техника *opus sectile*. Части от тях са разкрити *in situ* в югозападния ѝ край. Предполагам, че и по време на втория строителен период площадката е била покрита с мрамори. През последния период на обитаване на сградата настилката на площадката е била заменена с тухлена. Запазени части от нея са открити в северния ѝ край. В западния край са изградени две по-малки площадки. Те са на едно ниво с основната площадка и са били покрити като нея – първоначално с мраморни плочи, а по-късно с тухли. Цялото съоръжение е било разграбено и унищожено още през Късната античност и Средновековието. До южния му край са открити останки от примитивни късноантични жилища. Във вътрешното пространство на басейна са установени следи от четири средновековни ями, както и най-малко две големи съвременни ями за вадене на камък. Цялостното съоръжение от площадка и кръстовидно оформен басейн с фонтан в него са идентифицирани като летен *triclinium*.

Обр. 5. Басейн с кръстовидна форма в двора на архитектурния ансамбъл „Сграда Ахейци” (снимка с дрон С. Събкова)

Fig. 5. Cruciform basin in the courtyard of the Achaeans Building complex (drone photo S. Sabkova)

По време на разкопките са намерени само четири антични монети. Една е от I в., а останалите три са от IV в.

Резултатите от новите проучвания са важни за изясняване на плана на големия архитектурен комплекс-резиденция и неговите функции, за проучването на периодизацията на обитаването в тази част, както и за цялостната история на античния град Улпия Ескус. За първи път е разкрит подобен кръстовиден басейн с фонтан от късноримския период в Ескус. Съоръжението е част от един много луксозно украсен с цветни мрамори, малко познат вариант на триклиниумите от римската епоха.

Проучванията на големия архитектурен комплекс „Сграда Ахейци“ в Ескус трябва да продължат до цялостното разкриване на останките от помещенията, други декоративни съоръжения, както и цялостно проучване на богатата декорация от мрамори в резиденцията на Улпия Ескус.

Литература

Кабакчиева 2018: Г. Кабакчиева. Преториум и резиденция – големият архитектурен ансамбъл с мозайката „Ахейци“ в Улпия Ескус. Проучване след разкопките 2013 – 2014 г. – В: I. Valcev (ed.). Stephanos archaeologicos ad 80 annum professoris Ludmili Getov (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis. Supplementum VI). Sofia, 2018, 467 – 478.

RESEARCH AT *ULPIA OESCUS*

Gergana Kabakchieva

Summary

The fieldwork at *Ulpia Oescus* was carried out in the Achaeans Building sector (fig. 1). New parts of the hypocaust were uncovered in the great hall (*aula*). Differences in its layout during the two main construction periods of the late Roman times were identified. In the second construction period, a new canal-type hypocaust was built in the western part of the hall. The hypocaust in the central part of the hall has also been reworked, but again covered its entire space (fig. 2). Large pieces of the raised floor *suspensura* were found collapsed between the pillars. The filling between the pillars abounded with fragments of marble cladding. More than 250 pieces of white and coloured marble were found. New types of imported marbles were identified.

Trench 1 was set in the room where the Achaeans mosaic was excavated, in an attempt to resolve the question of what kind of archaeological remains lay beneath the Achaeans Building architectural complex. Cultural layers down to 3 m below the level of the mosaic were studied (fig. 3). Remains of walls from the 2nd – 3rd c. AD were found. The stone material was robbed from them in antiquity. The filling of the robber trenches was traced, i. e. walls' 'negatives' were found. The results obtained in trench 1 give new insight into the intensive construction works beneath the Achaeans Building, in the period from the 2nd to the middle of 3rd c. AD. A few artefacts and pottery fragments were found in the layers between these earlier walls. At a deeper level, traces from the period of the legionary camp of the Fifth Macedonian Legion in *Oescus* from the 1st c. AD were uncovered. A thick layer of decomposed adobe was found, with fragments of lime plaster in it. On a lower level, traces of a earth-and-timber structure were found, probably the outer corner of a 1st c. AD soldiers' barrack (fig. 4). A few finds were recovered in this layer. The fragments of metal objects are related to the everyday life of a military population. These include plates of bronze clasps, a fragment of a *fibula*, a bronze crescent-shaped amulet, hobnails, and a 1st c. AD *as* coin.

The third area of excavations in 2021 is located in the western part of the courtyard. An elaborate decorative structure of water basins was uncovered. When originally built, they were four in number, featuring semicircular plan and lined with coloured marbles. Fragments of white, pink, green, and other marbles were found in the layers surrounding the pools. During the renovation of the second construction period, the semicircular basins were filled in. The structure was then formed as a single cruciform basin and fountain in the middle of it. (fig. 5). North of the water structure, a large platform was made. It had a raised floor level. Originally it was paved with marble slabs. During the last period of the occupation the paving was replaced with bricks. The construction was robbed and destroyed in Late Antiquity. The overall ensemble of platform and cruciform basin with fountain has been identified as a summer *triclinium*.

The results of the new investigations are particularly significant for clarifying the plan of the large architectural complex and its functions, as well as for the overall history of the ancient city of *Ulpia Oescus*.

Gergana Kabakchieva, gkabakchieva@abv.bg

№ 16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ, БЕЛЕНЕ

Гергана Кабакчиева

Теренните проучвания са продължение на тези от изминалия археологически сезон в сектор „Източна укрепителна система“ на Димум.

Разкрити са детайли от изграждането на източната порта и прилежащите ѝ кули. Проучена е западната вътрешна част от портата и кулите. Изяснен е планът на стълбата между двата прохода

Обр. 1. Общ план на източната порта на античния кастел Димум и кулите от двете ѝ страни: 1 – източна порта; 2 – камък; 3 – кирпич, глина; 4 – непроучена площ; 5 – строителна керамика; 6 – хоросан (автори: Г. Кабакчиева, С. Събкова)

Fig. 1. General plan of the eastern gate of the ancient castellum Dimum and the towers on both sides of the gate: 1 – eastern gate; 2 – stone; 3 – adobe, clay; 4 – not excavated area; 5 – architectural ceramics; 6 – mortar (authors: G. Kabakchieva, S. Sabkova)

на портата (обр. 1). Установено е не само масово ограбване на каменните блокове още през Античността, но и преизползването на някои от тях през късноримския период. Доразкопана е източната стена на северната кула. От нея са запазени големи блокове само от първи ред на суперструкцията. Установени са общите размери на кулата: външна дължина 7,30 м (И – З) и вътрешна – 4,90 м; външна широчина 4,70 м (С – Ю) и вътрешна – 2,85 м. Камъкът, от който са градени източната порта и кулите, е мек шуплест варовик и местен туф. Доразкрита е южната част на портата и общите ѝ размери са: дължина 8,30 м (С – Ю) и широчина 3,80 м (И – З) (обр. 2). Общата външна дължина на цялото съоръжение (източна порта и фланкиращите я кули) е 17,50 м. Проучванията продължиха и на юг от портата. Разкрити са големи блокове до трети ред на градежа на южната кула. Блоковете са били скрепени с железни скоби – тип „лястовича опашка“, а градежът е без спойващ разтвор. Разкритите останки от южната кула са с размери: вътрешна широчина 2,70 м и разкрита дължина 3,80 м. На западната стена на кулата е открит нейният вход, който е с широчина 1,50 м (обр. 3). Северно от входа на кулата са открити блокове от трети ред на суперструкцията на градежа. Това е най-високо запазената част от кулите на портата. Проучените останки са от ранноримския кастел и съответно ранноримската порта и кули от последната четвърт на I в. Тази порта е част от каменно-землената укрепителна система на римската военна крепост Димум. При най-новите проучвания са намерени малко находки, свързани с този период: една бронзова монета на император Нерон (54 – 68), фрагмент от бронзова фибула тип

Обр. 2. Общ изглед на разкритата част от източната порта и кулите (снимка С. Събкова)

Fig. 2. General view of the unearthed part of the eastern gate and the towers (photo S. Sabkova)

Обр. 3. Вход на южната кула при източната порта (снимка Г. Кабакчиева)

Fig. 3. Entrance of the southern tower at the eastern gate (photo G. Kabakchieva)

Aucissa, фрагмент от вносен стъклен съд – ребриста купа от синьо стъкло, местна керамика.

Останките от източната порта в Димум са един от малкото примери за порта с два прохода, проучени в региона на долнодунавския лимес.

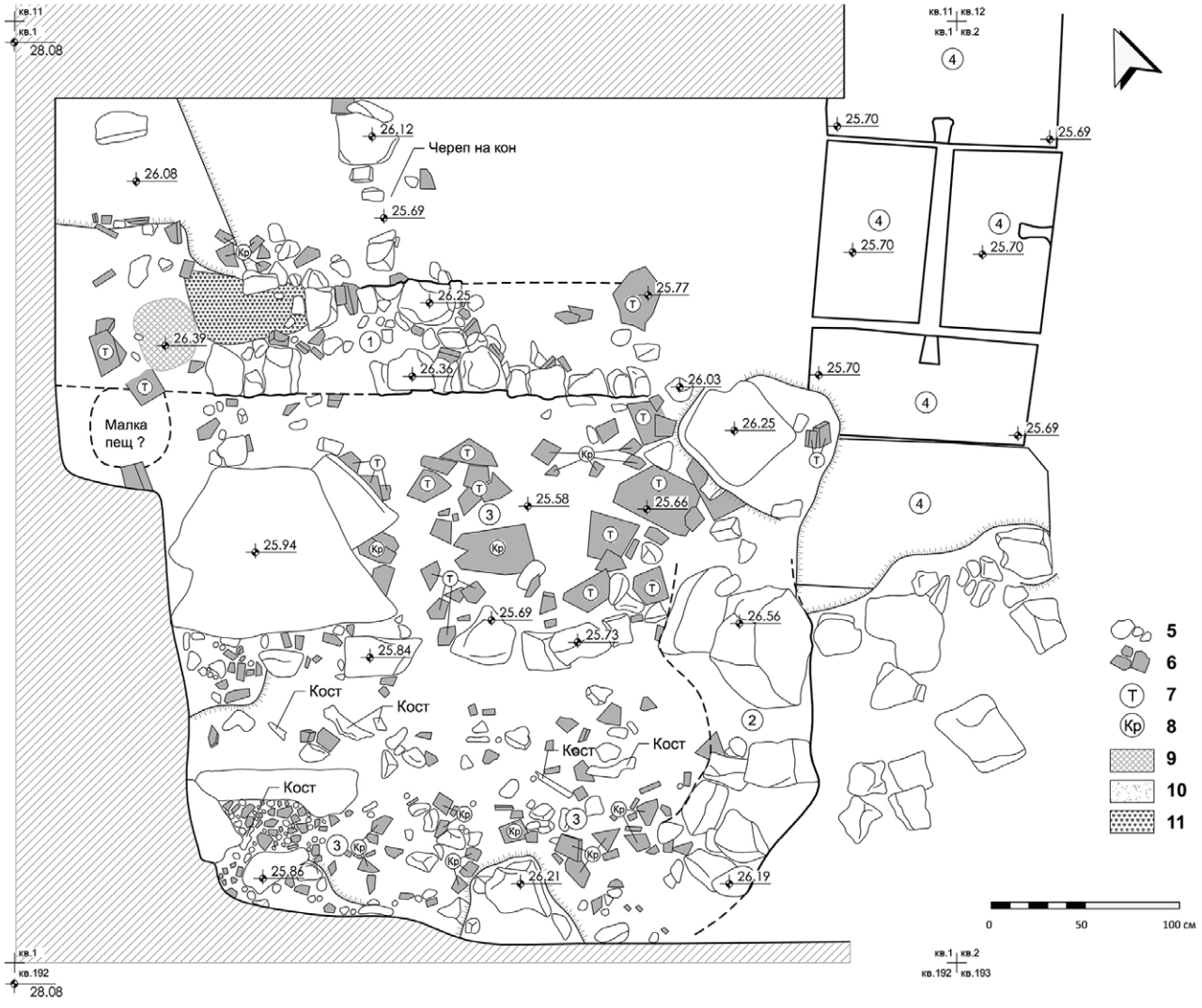
Важен резултат от най-новите проучвания в сектора е изясняването на ситуацията на мястото на източната порта от късноримския период. Останките от кулите на ранната източна порта са били вече разрушени, когато е издигната късноримската крепостна стена, т. е. по времето на императорите Аврелиан (270 – 275) и Проб (276 – 282). Източната късноримска крепостна стена е застъпена с блоковете от градежа на кулите. По-късно теренът на портата е бил използван за организиране на производство на железни предмети. Останки от ковашка работилница (малка пещ, работни съоръжения, много шлака, недовършени предмети и брак) са открити в кв. 1, 2, 192 и 193. В западната част на кв. 1 е разкрита малка пещ за топене на метал и много желязна шлака и горяло около нея (обр. 4). Тези останки са добре датирани с намерени в ходовите нива четири монети, отсечени в периода между 364 и 375 г. Останките от ковашка дейност са намерени под масивното запълване на портата с камъни и пръст. Това показва, че затварянето на източната порта е било извършено преди началото на Втората готска война (376 – 378). В северния край на кв. 1 попаднахме на една рядко срещана ситуация. Разчистена е малка яма, в която е бил положен („погребан“) череп от кон. Той е подпрян с малки камъни и парчета от антични тухли, а над ямата хоризонтално е поставен плочест камък. Черепът е на едър кон в зряла възраст (над 10 години). Тази ситуация датираме в периода след съществуването на ковашката работилница, но в рамките на периода до края на IV в.

През късноантичния период на проучвания терен са били изградени примитивни жилища. В кв. 11 са разкрити зидове с каменен цокъл и градеж от кирпич във височина (обр. 5). Намерени са големи опалени парчета от кирпич с дебелина 8 – 9 см, както и дебел слой от разложен кирпич. Вътре в жилището попаднахме на горял на място тъкачен стан. Открити са следи от овъглени греди от стана и паднали до него керамични тежести. Монетите, намерени сред останките от това жилище, са от края на IV и първата половина на V в., което определя датировката на сградата. Много е вероятно тя да е била разрушена по времето на второто хунско нашествие на Долен Дунав.

Останките от друго жилище са разчистени в кв. 172. Те също са от късноантичния период, но от времето на император Юстиниан I (527 – 565) и Юстин II (565 – 578).

През Средновековието (X – XIII в.) върху руините на античната крепост възникват селища. В кв. 172 са разкрити частично запазени останки от жилище от този период. Намерени са византийски монети, фрагменти от византийска керамика, вкл. и керамика със златиста ангоба.

Монетите, открити при тазгодишните терени проучвания, са 35, като най-голям е броят на тези от IV в. (19 броя). По данните от монетите може да се направи изводът, че източната порта и простран-

Обр. 4. План на останките в кв. 1, където са открити следи от ковашка работилница от късноримския период: 1 – зид И – З; 2 – зид С – Ю; 3 – ходово ниво от тухли, керемиди и камъни; 4 – квадри от северната привратна кула на източната порта; 5 – камък; 6 – строителна керамика; 7 – тухла; 8 – керемида; 9 – кирпич; 10 – хоросан; 11 – въглени (автори: Г. Кабакчиева, С. Събкова)

Fig. 4. Layout of the remains in grid square 1 where traces of a blacksmith workshop from the late Roman period were found: 1 – wall E – W; 2 – wall N – S; 3 – level of bricks, roof tiles, and stones; 4 – stone blocks of the northern tower at the eastern gate; 5 – stone; 6 – architectural ceramics; 7 – brick; 8 – roof tile; 9 – adobe; 10 – mortar; 11 – charcoal (authors: G. Kabakchieva, S. Sabkova)

ството около нея са били открити до времето на император Валентиниан I (364 – 375), от което време са намерените монети в кв. 192 и 193. Това дава възможност за по-точно определяне на времето на затваряне на източната порта. В проучената част от сектор „Източна укрепителна система“ е открит голям брой животински кости. Те дават важна информация за бита в Димум. Сред костния материал е открита кост от мечка, което е рядкост.

Най-новите теренни проучвания в Димум дават ценна информация за особеностите в изграждането на крепостните съоръжения през ранноримския, а така също и късноримския периоди[1]. Резултатите са принос и в изследването на античните военни крепости в района на долнодунавския лимес.

[1] Благодаря на целия екип за сътрудничеството при проучванията на античния Димум, на Д. Драгоев за обработката на монетите и на гл. ас. д-р Н. Карастоянова за обработката и анализа на животинските кости.

Обр. 5. Останки от късноантично жилище в кв. 11 (снимка Г. Кабакчиева)

Fig. 5. Remains of a late antique dwelling in grid square 11 (photo G. Kabakchieva)

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT ANCIENT *CASTELLUM DIMUM*, BELENE

Gergana Kabakchieva

Summary

The investigations in 2021 are a continuation of those of the past archaeological season in the Eastern Fortification System sector. Details of the construction of the eastern gate and the adjacent towers were uncovered (fig. 1). The western, inner part of the gate and towers were investigated. The plan of the pillar between the two passages of the gate was clarified. The overall dimensions of the northern tower were established: external length 7.30 m (E – W) and internal length 4.90 m; external width 4.70 m (N – S) and internal width 2.85 m. The southern part of the gateway was completely uncovered, and its overall dimensions are: length 8.30 m (N – S) and width 3.80 m (E – W) (fig. 2). To the south of the gate, large blocks were revealed up to the third course of the south tower. This is the highest preserved part of the towers. Its remains allow the following dimensions to be determined: internal width of the tower 2.70 m and an excavated length of 3.80 m. On the western wall of the tower, the entrance was found, which is 1.50 m wide (fig. 3). The excavated remains are from the early Roman *castellum* and the early Roman gate and towers of the last quarter of the 1st c. AD, respectively. This gate was part of the stone-and-earth fortification system of the Roman military fortress of *Dimum*. The eastern gate is one of the few examples of two-passage gates excavated in the Lower Danube limes region from the early Roman period.

An important result of the latest research in the sector is the clarification of the situation at the site of the eastern gate of the late Roman period. The remains of the towers of the early eastern gate had already been destroyed when the late Roman fortress wall was built, during the reign of the Emperors Aurelian (270 – 275) and Probus (276 – 282). Later, production of iron objects was organised on the site of the gate. Remains of a blacksmithing workshop – a small furnace, working equipment, a lot of slag, unfinished objects and scrap were found near the western end of the gate. In grid square 1, a small metal smelting furnace was uncovered, with lots of iron slag and a burnt area around it (fig. 4). These remains are well dated with four coins found in the walking levels of the workshop, which were minted between AD 364 and AD 375. This indicates that the eastern gate was walled up immediately before the start of the Second Gothic War (AD 376 – 378), but not earlier.

Primitive dwellings were built on the surveyed area during the late antique period. In grid square 11 walls were uncovered, with a stone foundations and adobe construction in height (fig. 5). Inside the dwelling the remains of a burnt loom were uncovered. The coins found in the burnt layer of this dwelling date from the late 4th and first half of the 5th c. AD. Remains of a similar dwelling were excavated also in grid square 172. They date from the time of the Emperors Justinian I (527 – 565) and Justin II (565 – 578).

The 2021 field research provides important information about the specifics of the construction of the fortifications of *Dimum* during the early Roman as well as the late Roman periods. The results contribute to the study of ancient military fortresses in the Lower Danube limes region.

Gergana Kabakchieva, gkabakchieva@abv.bg

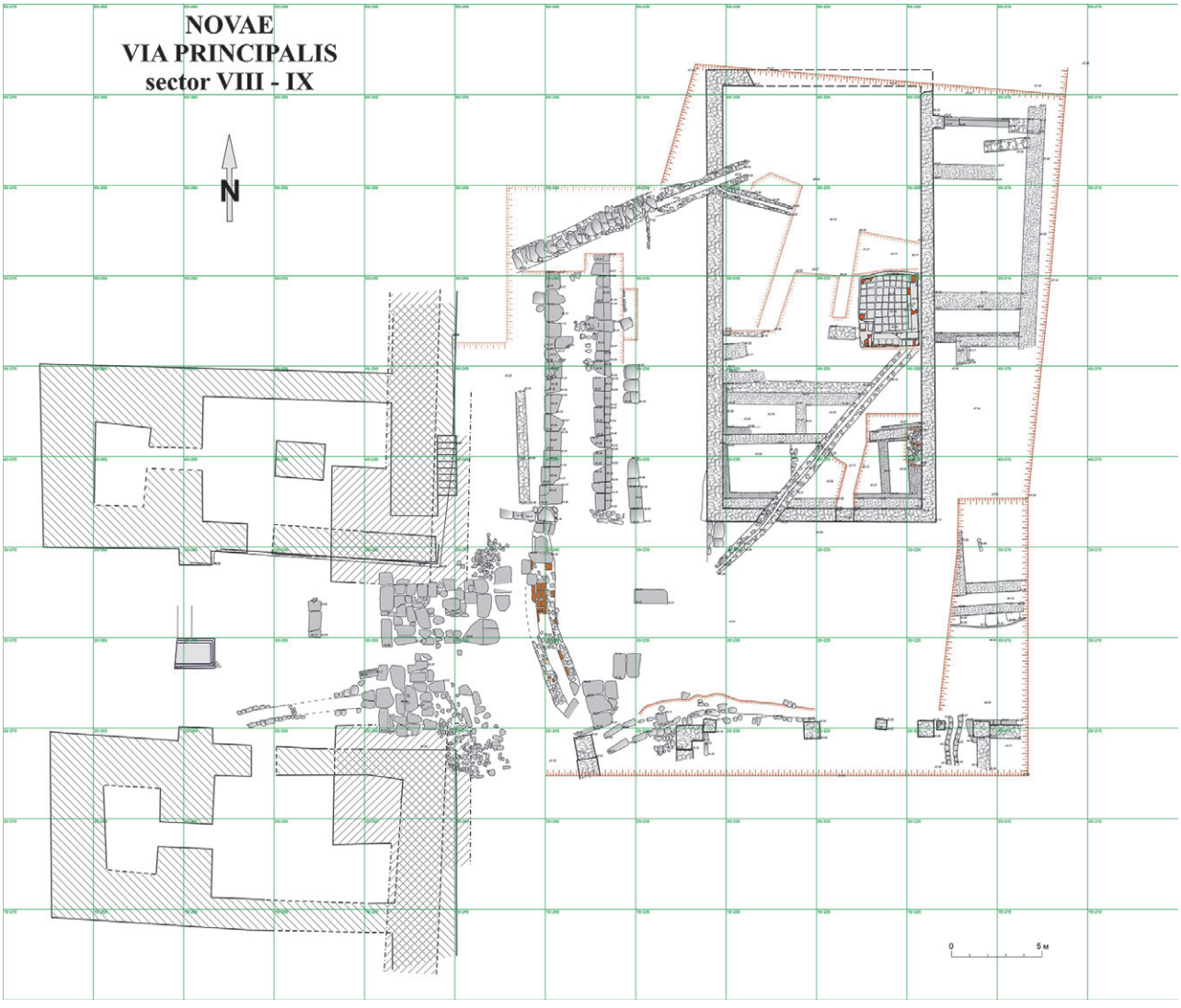
№ 17. РАЗКОПКИ В СЕКТОР VIII/IX НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ

Евгения Генчева

Сектор VIII/IX в Нове се намира непосредствено до западната порта на лагера и града и се проучва със средства на Министерството на културата. Разкопките през 2021 г. бяха концентрирани във вътрешността на сградата на схолето и на улицата – виа сагуларис (обр. 1).

В сградата за събирания на I кохорта на легиона продължи изследването на вътрешността ѝ, като се установи, че източната стена е запазена на височина до 3,15 м. Бяха регистрирани поредните две силно разрушени стени, които я пресичат в посока запад – изток. В този случай те лежат една до друга и не се застъпват, както при по-рано откритите.

Непосредствено до източната стена, под четириметров пласт от нахвърляни отпадъци от разрушен хипокауст (тухли от колонките – кръгли и четвъртити и много хоросан), бе разкрито дъно на правоъгълен басейн с размери 4,10 × 3,28 м (обр. 2). Басейнът е изграден от розов хидрофобен хоросан, покрит с тухли, които впоследствие са извадени. Две от стените му са разградени до дъното, а от другите две има запазени по две-три стъпала. Съществуването на подобни басейни или фонтани е характе-

Обр. 1. Novae – план на сектор VIII/IX (автор А. Каменаров)

Fig. 1. Novae – plan of sector VIII/ IX (author A. Kamenarov)

Обр. 2. Novae – сектор VIII/IX; дъното на басейна

Fig. 2. Novae – sector VIII/ IX; the bottom of the pool

Обр. 3. Novae – сектор VIII/IX; следи от горене в кв. 263/262 (профил)

Fig. 3. Novae – sector VIII/ IX; traces of burning in grid square 263/262 (cross-section)

рен елемент за схолето на I кохорта за военните лагери (von Petrikovits 1975, 78 – 79). Разглежданото съоръжение е издигнато след разрушаването на преграждащите стени от първи и втори строителен период, което би следвало да го постави през първата половина на III в.

Източният зид на схолето стъпва върху източната страна на басейна. Това показва, че той е построен след разрушаването на басейна, което е настъпило към края на IV в. Късното строителство на разглеждания зид обяснява по-малката му ширина – 0,65 м, за разлика от западния зид на сградата, който е широк 0,85 м. По-ранният източен зид е минавал от източната страна на по-късния, като неговият негатив с ширина около 1 м е запазен в кв. 225.

Басейнът е вкопан на 0,87 м в чистия стерилен льос, което показва, че съоръжението е имало сравнително голяма дълбочина. Издигнатото стъпало в югозападния му ъгъл може да свидетелства, че става въпрос за фонтан или друг вид водно съоръжение, което е служило за разхлаждане и забава. Интересно е, че липсват всякакви следи от водопроводна и канализационна мрежа към басейна. Въпреки че дъното му е сравнително добре запазено, не се забелязват тръби от водопровод или канализация. Не са регистрирани такива и в близост до съоръжението.

Басейнът престава да съществува в края на IV – началото на V в. и е засипан с отпадъците от разрушен хипокауст, който съдържа предимно тухли с печат LEPIFICOR, но също и тубуси от стенен хипокауст и други. Работилницата, която изработва тухлите, е датирана през първите две четвърти на IV в. (Sarnowski 1991, 16). Сред хоросана и другите останки от хипокауста са намерении множество монети от втората половина на IV – V в.

Голямото преустройство в сектора е датирано в началото на IV в. Тогава е изградена и новата западна порта, при която са използвани същите тухли с печат LEPIFICOR. Най-вероятно след хунското нашествие от втората четвърт на V в. схолето вече не е изпълнявало функциите си и е преустроено. Тогава е изградена източната и южната стена, като сградата е запазила вида си на дълга правоъгълна постройка. При преустройството са използвани старите западна и северна стена и са издигнати изцяло наново южната и източната.

На около 3 м на запад от басейна върху разградените останки от двата перпендикулярни зида, открити в кв. 262/263, на 44,12 м, 44,30 м и 44,65 м н. в. се регистрират три нива на интензивно горене (обр. 3). Най-високото лежи върху 10-сантиметров пласт от чист льос, в горната част на който се разкрива паднал покрив. Непосредствено под покрива личат следите от горене.

По-ниското ниво също лежи върху 16-сантиметров подравнителен пласт, силно обгорен, огра-

ничен от горна страна с тънък слой от хоросан и въглени. Въглени се наблюдават и в долния край на изравнителния пласт. Пластът между двете нива е льосов, с въглени и парчета хоросан. Третото ниво се регистрира на 44,12 м н. в. и е с дебелина 5 см. Над тези нива, на 44,70 м н. в., лежи кръгло петно от обгоряла глина (огнище). Непосредствено до него се очертава пласт с размери 0,75 × 0,60 м и дебелина от около 10 см, състоящ се от охлювени черупки и мека пръст. Черупките са идентифицирани като останки от малките конусовидни сухоземни охлювчета *Zebrina detrita*, които според специалистите са използвани от една страна като храна, а от друга за лекуване на рани и язви[1].

Обр. 4. Novae – сектор VIII/IX; via sagularis

Fig. 4. Novae – sector VIII/ IX; via sagularis

През последния етап на експлоатация на сградата в кв. 262/242 е регистрирана работилница за предмети от кост и рог. Намерени са множество срязани кости и рогови фрагменти, както и готови предмети като костени игли, стригила от рог, рогова лъжичка и други. Работилницата е съществувала през втората половина на V в.

Продължи и проучването на улицата виа сагуларис (обр. 4). Бяха разкрити поредните плочи от бордюрите от двете страни на улицата. Те отново са преизползвани и бордюрите са изсечени в големите каменни плочи. В средата между тях пространството е запълнено с по-малки камъни – калдъръм. Достигнато бе до късния отводнителен канал от VI в., разкрит през 2018 г. Той идва от североизток, преминава през сградата на схолето, пресича виа сагуларис и през западната крепостна стена се излива в рова. Изграден е от камъни, като дъното му е покрито с тухли. Каменни плочи, споени с хоросан, плътно го затварят отгоре. Това ни позволява да предполагаме, че върху него е продължавала да върви улицата. Към канала се влива друг, значително по-тесен (преливник?), който идва от югоизток и се свързва с основния канал малко след западната стена на схолето. Той също е покрит с камъни, споени с хоросан.

Всички новооткрити части бяха третирани с протектосил SH 100 и покрити с хидроизолационна мембрана.

Литература

von Petrikovits 1975: H. von Petrikovits. Die Innenbauten römischer Legionslager während der Prinzipatszeit. Opladen,1975.

Sarnowski 1991: T. Sarnowski. Późnorzymskie stemple legionów dolnomezyjskich. – Novaensia, 1991, 2, 9 – 31.

EXCAVATIONS IN SECTOR VIII/IX OF THE ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF *NOVAE*

Eugenia Gencheva

Summary

Sector VIII/IX in *Novae* is located next to the western gate of the camp and the town, and has been studied with funds from the Ministry of Culture. The 2021 excavations were concentrated inside the *scholae* building and on street 9 – *via sagularis* (fig. 1).

[1] Благодаря на доц. И. Дедов за определението на вида и на употребата на откритите охлюви.

The study of the interior of the building for gatherings of the I Cohort of the legion continued, finding that its eastern wall is preserved at a height of 3.15 m. The bottom of a rectangular pool measuring 4.10 × 3.28 m was revealed next to the eastern wall (fig. 2), beneath a four-meter layer of ruined hypocaust rubble – bricks from the pillars (round and square) and also lots of mortar. The pool was constructed of pink hydrophobic mortar covered with bricks, which were later removed. Two of its walls have been dismantled down to their foundations, and the other two have two or three steps preserved. The existence of similar pools or fountains is a characteristic element of the *scholae* of the I Cohort in the military camps. The structure in question was built after the demolition of the partition walls from the first and second construction periods, which should date it to the first half of the 3rd c. AD.

The pool was dug at 0.87 m into the clean sterile loess, which shows that it was of a relatively large depth. The raised step in its southwestern corner may indicate that it was a fountain or some other type of water structure intended for cooling and entertainment. It existed until the late 4th – early 5th c. AD, when it was filled with rubble from the destroyed hypocaust, mostly bricks with the LEPIFICOR stamp, and also *tubuli* from wall heating installation, etc. The workshop that produced the bricks is dated back to the first two quarters of the 4th c. AD. Many coins from the second half of the 4th – 5th c. AD were found among the mortar and the other remnants of the hypocaust.

About 3 m to the west of the pool, three levels of intense burning are recorded above the remains of the two perpendicular walls in grid square 262/263 (fig. 3).

At an elevation of 44.70 m there was a round hearth of burnt clay. Next to it, a layer measuring 0.75 × 0.60 m and about 10 cm thick was outlined, filled with small snail shells in soft soil. It consists of the shells of small cone-shaped snails *Zebrina detrita*, which have been used as food but also to treat wounds and ulcers.

A workshop for bone and horn objects, which have operated during the final stage of existence of the building, was registered in grid square 262/242. Numerous cut bones and horns were found, as well as finished items, such as bone needles, horn strigils, a horn spoon, etc. The workshop is dated to the second half of the 5th c. AD.

The exploration of *via sagularis* also continued (fig. 4). Further curbstone slabs on both sides of the street were uncovered. They had been reused and the curbs were cut in them. The space in-between was filled with smaller stones – cobblestones. The late drain from the 6th c. AD, previously revealed in 2018, was reached.

Evgenia Gencheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, evgencheva@abv.bg

---

№ 18. РАЗКОПКИ НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ. СЕКТОР XII

Пьотр Дичек

Археологическите разкопки през 2021 г. бяха съсредоточени в югозападната и югоизточната част на сектора. Целта им беше да се достигне до края на банята в дома на центуриона на I Италийски легион, да се прецизира планът на източното крило на сградата и да се достигне до улицата, която го ограничава от източна страна (обр. 1).

Останки от дървено-землени градежи бяха регистрирани и в двете изследвани части на обекта. На базата на запазените следи от колове и части от стените може да се допълни планът на дома на центуриона на VIII Августов легион. В източната част на обекта бяха проследени останките на втора двойна барака. В едно от помещенията бе открита яма, вероятно от латрина с размери 1,0 × 1,0 м, облицована с дъски в горната си част.

В югозападната част на обекта бяха разкрити два басейна, свързани с банския комплекс в жилището на центуриона. Първият, разкопан изцяло, е правоъгълен, с размери 1,40 × 1,50 м и дълбочина в момента 0,50 м (обр. 2). Стратиграфският анализ предполага, че първоначалната му дълбочина е около 0,70 м. Стените му са от разнородни камъни, издигнати върху парчета от тухли. С подобни са изпълнени и фугите между камъните. Върху един фрагмент е запазен рядък печат с надпис на I Италийски легион, вписан в изображение на орел. Камъните и парчетата тухли са споени с розов хидрофобен хоросан. До вътрешното лице на зида е долепен зид от тухли, върху който е положен хидрофобен хоросан – основа на мазилката, с която е покрита вътрешността на басейна. Самата мазилка се състои от

два пласта, първият – розов, с дебелина 0,3 см и върху него вторият – тухлено-червен, съдържащ голямо количество тухлен прах.

На дъното на басейна личи пукнатина, която върви в посока север – юг и която е поправена с хидрофобен хоросан, съдържащ големи парчета тухла. След сравнително кратко използване банята е частично унищожена от земетресение.

На юг от басейна е открита закръглената стена на следващия (обр. 3). Тя влиза в профила на неразкопаната част на сектора, затова засега не е известно дали става въпрос за малък кръгъл басейна или за екседра на правоъгълен басейн. Диаметърът на разкритата част е 1,10 м, а установената дълбочина е подобна на тази на горния – 0,70 м. И при този басейн личат следи от разрушения върху дъното и частично върху стената му. Вътрешността е поправена с хидрофобна мазилка с едри парчета строителна керамика в нея. Със същата е направен и профилиран бордюр при дъното.

От мястото, където се намират двата басейна, излиза канал, който отвежда водите до главния канал с ориентация юг – север. От западната му страна се намира поредното помещение с вход. Стените му влизат частично в профила, на който се виждат пластове от пепел и въглени. Не може да се изключи хипотеза, че тук се е намирал префурниумът на банята или помещението за съхранение на дървата за горене. В пласта разрушения над басейните бяха открити бели мазилки и профилирани корнизи.

Обр. 1 Нове, общ изглед на сектор XII (снимка М. Лемке)

Fig. 1 Novae, general view of sector XII (photo M. Lemke)

Обр. 2 Нове, сектор XII, правоъгълен басейн от банята (снимка М. Лемке)

Fig. 2 Novae, sector XII, rectangular pool of the baths (photo M. Lemke)

Разкопано бе и помещението със запазената суспензура на хипокауст – вероятно тепидариумът на банята. В пода му бе разкрита, запечатана с хоросан, водопроводна тръба с диаметър 0,18 м. Изглежда, че по този нехарактерен начин водата е доставяна до басейните. До момента знаем, че водопроводът, снабдяващ тази част на дома на центуриона, се е намирал от източната страна, вероятно под улицата, която го ограничава от изток.

От източната страна на комплекса е разкрита улица с ориентация север – юг. Не е обхванатa цялата ѝ ширина, а само част от нея, широка 3,60 м, измерено от западния бордюр. Регистрирани са четири улични нива. Най-ниското е свързано с дома на центуриона на I Италийски легион. То се състои от парчета тухли, споени с льос. Второто ниво е с настилка от дребни камъни, натрошена керамика и парчета хоросан. Към него е достроен каменен канал, при който камъните са свързани с кремав хоросан, идентичен с хоросана на големия канал, минаващ от западната страна на комплекса. Третото ниво на улицата е от големи камъни, които покриват споменатия канал и образуват нов заедно

Обр. 3. Нове, сектор XII, басейн с екседра (?) (снимка М. Лемке)

Fig. 3. Novae, sector XII, pool with an exedra (?) (photo M. Lemke)

с колектор. Новият канал се намира на 2,10 м от западния край на улицата и е широк 0,60 м. Тази настилка е покрита със следващата, отново от големи неправилни камъни. Наслагването на уличните нива отговаря на основните строителни периоди в сектора, като две от тях са свързани с легионните строежи, а две – с цивилните.

Разкопките в източното крило на дома на центуриона показват, че то е било основно преустроено. В първоначалния му вид външната източна стена е достигала до бордюра на улицата. Там е оформено голямо помещение с вход с ширина 1,30 м и праг, направен от тухли с размери 0,28 × 0,28 м. От него се влиза в банските помещения, като входът е с ширина 1,40 м. При преустройството на мястото на голямото помещение откъм улицата е издигнат портик, а външната стена е преместена на запад. Там се изгражда ново голямо помещение с под, покрит с тухли, частично разкопано през 2019 г. Първоначалните стени на сградата са споени с хоросан с голямо количество филц в него, а при преустройствата е използван кремав хоросан с голямо количество жълт кварцов пясък.

За съществени преустройства в сградата свидетелстват и намерените мазилки, запазени в долната част на зидовете. Най-общо могат да се различат две фази на измазване на стените. Първоначално те са покрити с фина бяла мазилка, а след това с кремава мазилка с леко грапава повърхност. Променена е и декорацията – отначало върху деликатната бяла мазилка са изрисувани гирлянди в червено и зелено, а някои стени са покрити с пана от червена боя. Декорацията е допълвана от гипсови щукатури около прозорците и вратите и от гипсови корнизи. Видът на декорацията и на употребяваните бои отговаря на известните ни от Флавиевите терми, открити в сектор IV на Нове и датирани около 80 г. сл. Хр.

Всички археологически доказателства до момента показват, че малко след построяването жилището на центуриона е било частично разрушено от земетресение. Вероятно пораженията на източното крило са били по-големи, поради което то е построено наново, с променен архитектурен план. Данните, които вече са получени в сектор XII, показват, че катаклизмът се е случил около 80 г. сл. Хр.

През 70-те години на III в. върху дома на центуриона се появява стъкларска работилница, с която е свързана пещта за разтопяване на стъкло. Открит е закръглен в горната си част префурниум с височина и ширина 0,50 м. Забелязва се и унищоженият купол на пещта.

По време на разкопките бяха открити много находки, свързани главно с функционирането на дома на центуриона, като например добре запазена амфора за вино от Синопе от II – III в., открита в банята. В източното крило от първата фаза на строителството на сградата, т. е. преди 80 г. сл. Хр., е намерен комплект от съдове, състоящ се от купи и чинии с различни размери, както и кани. Също така следва да се отбележи и една ранна двуфитилна керамична лампа.

EXCAVATIONS OF THE ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF *NOVAE*. SECTOR XII

Piotr Dyczek

Summary

During the 2021 campaign, the work in sector XII (fig. 1) was focused on two excavation areas – the southwestern and southeastern parts. Further sections of the wooden barracks associated with *Legio VIII Augusta* were uncovered. In the southwestern part, further walls of the centurion's house were excavated, while in the southeastern part a second double barrack was revealed. In one of its rooms the remains of a cesspit (*latrina*) were uncovered.

In the first of the mentioned areas, two small pools were uncovered. One is rectangular (fig. 2), and the other one – partially excavated – features an apse (*exedra*) on its southern side and a drain (fig. 3). The interior surfaces of both pools were covered with hydraulic mortar. Both pools have undergone certain repairs in antiquity. On the eastern side, the walls of another room were revealed, the interior of which is filled with layers of charcoal and ashes. A *praefurnium* or fuel depot may have been located here.

The eastern wing of the centurion's house of *Legio I Italica* have been indeed rebuilt. The original outermost wall of the complex to the east has been replaced by a portico, some walls have been repositioned, and a spacious room with a brick flooring has been created.

A street running along the east wing of the centurion's house was also documented. Its four levels correspond to the two general chronological periods of the development in sector XII; two levels are linked to construction activities of the legion, and another two to civilian buildings.

All archaeological evidence to date indicates that shortly after its construction the centurion's house has been partially destroyed by an earthquake. It is probable that the damage to the eastern wing has been greater, so it was rebuilt from scratch in an altered architectural layout. Chronological data and data already obtained in sector XII indicate that the cataclysm struck *Novae* around AD 80.

Later, above the ruins of the centurion's house a civilian building – a glass workshop – has been built in the 270s AD. The dome furnace, used for melting glass, is most probably connected with this construction phase. A *praefurnium* with a rounded top, 0.5 m high and 0.5 m wide, was documented.

During the excavations a number of small finds related mainly to the functioning of the centurion's house was discovered. In the baths, a well-preserved wine amphora from the 2nd – 3rd c. AD imported from *Sinope* was found. In the eastern wing from the first phase of construction – i. e., before AD 80 – a set of vessels consisting of bowls and plates of various sizes and pitchers was unearthed. Also noteworthy is an early terracotta lamp with two wick holes.

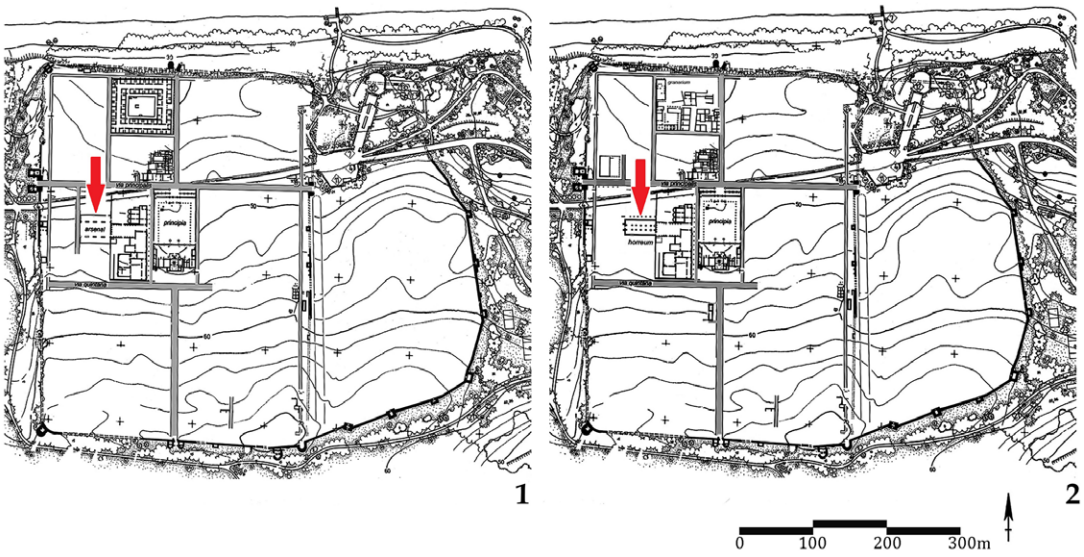
Piotr Dyczek, Antiquity of Southeastern Europe Research Centre, University of Warsaw, 32 Krakowskie Przedmiescie Str., Warsaw, Poland, piotrdyczek@uw.edu.pl

№ 19. НОВЕ (ДОЛНА МИЗИЯ), СЕКТОР XZ-PL. *ARMAMENTARIUM* НА *LEGIO I ITALICA*

Елена Кленина

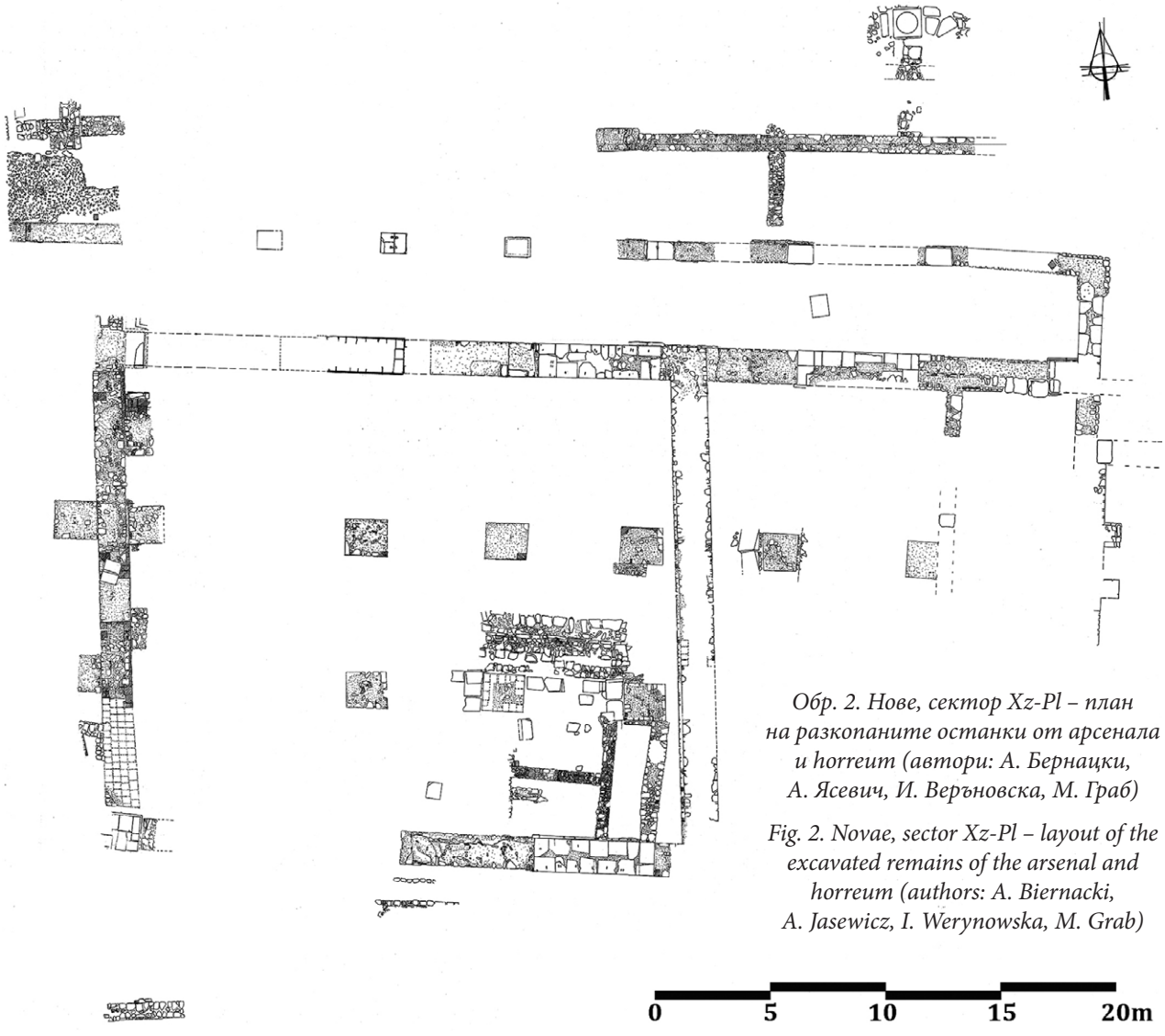
Полско-българските археологически изследвания на легионния лагер и късноримски град Нове се провеждат от 1960 г. (обр. 1). В периода от 1 до 31 юли 2021 г. изследователски екип на „Експедиция Нове“ на университета „Адам Мицкевич“ в Познан проведе поредната археологическа кампания. Тазгодишният проучвателен сезон беше финансиран със средства на Ректора на университета „Адам Мицкевич“ в Познан. В състава на международния екип участваха: археолози (А. Биернацки и М. Несобски, УАМ), специалист по нумизматика (С. Михайлов, НАИМ – БАН) и консерватори (П. Замбжицки и А. Селерович, Академия по изкуствата във Варшава). Археологическите проучвания и изследователската работа на екипа на университета „Адам Мицкевич“ бяха ръководени от проф. Е. Кленина.

По време на археологическия сезон 2021 продължиха проучванията на уникалната постройка с площ около 2000 кв. м. Въз основа на тазгодишните резултати от изследванията бихме могли да потвърдим, че постройката е арсенал (*armamentarium*) – сграда, в която са се съхранявали предимно метателни машини (онагри, каробалисти и катапулти) на I Италийски легион. Две правоъгълни сгради с ширина 8,45 – 8,70 м са разположени на северната и южната страна на огромен двор (45 × 23 м) (обр. 2, 3). Сградата се състои от шест монументални правоъгълни пилона с размери 5,30 × 1,50 м, издигнати от старателно обработени рустицирани варовикови блокове. Тези пилони са разположени в два реда по три, а на западния и източния край на постройката архитектурната система завършва с четири полупилона. Югозападният полупилон е открит през този сезон (обр. 4.1). От южната страна на пилоните, на разстояние 8,70 м, е разкрита южната стена на арсенала с дебелина 0,80 – 0,83 м, която е преиз-

Обр. 1. Общ план на Нове: 1 – местоположение на арсенала (обозначен със стрелка); 2 – местоположение на horreum (обозначен със стрелка) (обработка: Е. Кленина, А. Бернацки)

Fig. 1. General plan of Novae: 1 – location of the arsenal (marked with an arrow); 2 – location of the horreum (marked with an arrow) (image processing: E. Klenina, A. Biernacki)

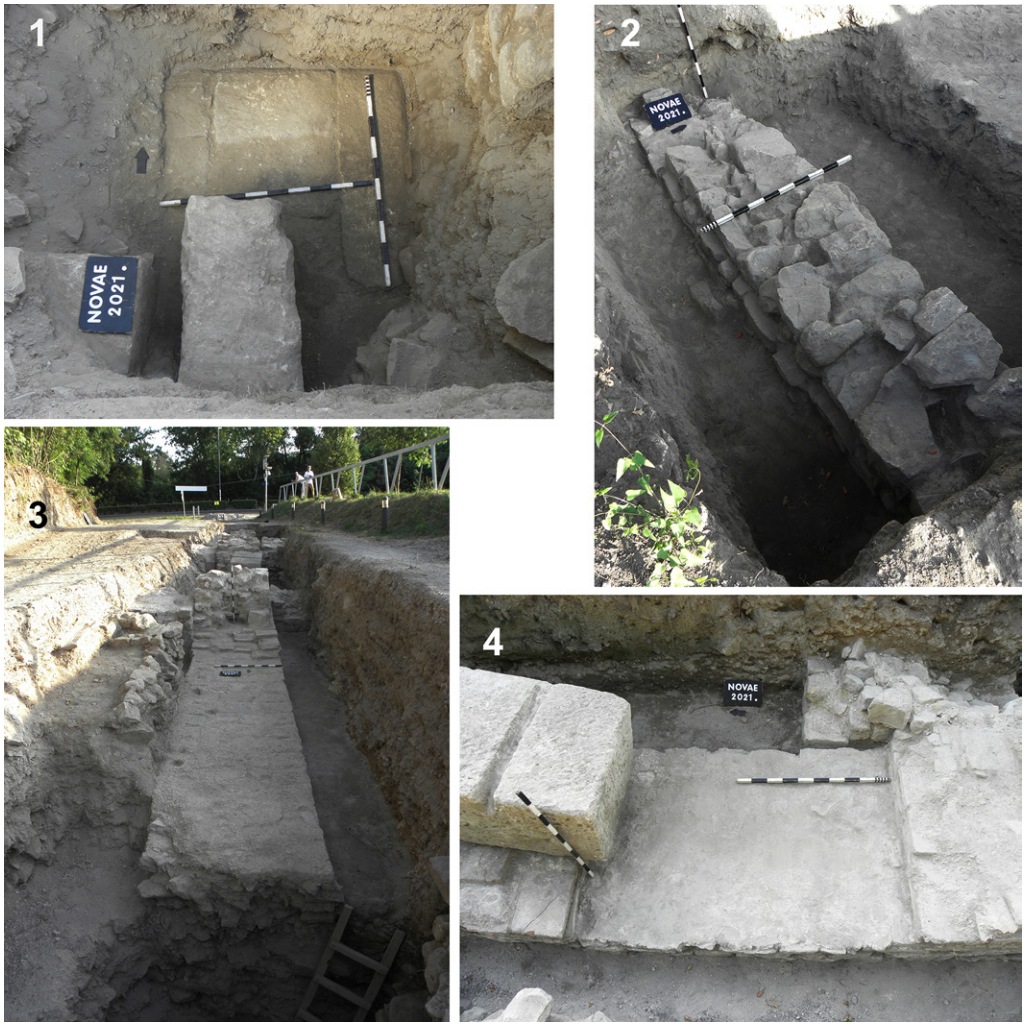
Обр. 2. Нове, сектор Xz-Pl – план на разкопаните останки от арсенала и horreum (автори: А. Бернацки, А. Ясевич, И. Веръновска, М. Граб)

Fig. 2. Novae, sector Xz-Pl – layout of the excavated remains of the arsenal and horreum (authors: A. Biernacki, A. Jasewicz, I. Werynowska, M. Grab)

Обр. 3. Нове, сектор Xz-PL, На XVI – общ изглед на разкопаваната площ от север (снимка П. Замбжицки)

Fig. 3. Novae, sector Xz-PL, На XVI – general view of the excavated area from north (photo P. Zambrzycki)

Обр. 4. Нове, сектор Xz-PL, На XVI: 1 – югозападен полупилон в южната част на арсенала, поглед от юг; 2 – южната стена на арсенала, поглед от изток; 3 – западна стена на арсенала и хореума, поглед от юг; 4 – вход на хореума, поглед от запад (снимки А. Бернацки)

Fig. 4. Novae, sector Xz-PL, На XVI: 1 – southwestern semi-pillar in the southern part of the arsenal, view from south; 2 – southern wall of the arsenal, view from east; 3 – western wall of arsenal and horreum, view from south; 4 – entrance to the horreum, view from west (photos A. Biernacki)

Обр. 5. Нове, сектор Xz-PL, На XVI: 1 – фрагмент на строителен надпис от II – начало на III в. сл. Хр.; 2 – фрагмент от милиарна колона от края на II – начало на III в. сл. Хр. (снимки А. Бернацки)

Fig. 5. Novae sector Xz-PL, На XVI: 1 – fragment of a building inscription from the 2nd – early 3rd c. AD; 2 – fragment of a milestone from the end of the 2nd – beginning of the 3rd c. AD (photos A. Biernacki)

ползвана през ранновизантийския период (обр. 4.2). Арсеналът е построен не по-късно от 129/130 г.

В следващите етапи на използване на постройката тя е сериозно реконструирана и сменя функциите си. През следващата фаза от функционирането на сградата (364 – 372 г.) във вътрешния двор на арсенала са издигнати дванадесет нови каменно-тухлени пилона, в два реда по шест, с размери 1,80 × 1,60 м. Всеки един от тях е построен в техника *opus mixtum*. През този период големият двор на арсенала е затворен и превърнат в сграда (45 × 23 м) с квадратни пилони вътре за подкрепа на сводовете – *horreum*. В средата на V в., във връзка със издигане на атриум до епископската базилика, размерите на хореума са намалени. Хореумът продължава да функционира с намалена площ вероятно до средата на VI в., когато е разрушен. През 2021 г. бе открита западната стена на арсенала, която има няколко фази и е преизползвана през ранновизантийския период като западна стена на хореума (обр. 4.3). Там се е намирал и централният вход с ширина 1,85 м, а по-късно – 1,50 м (обр. 4.4). Беше открита и западната част на стилобата на северния портик на хореума с дебелина 0,87 м.

Тазгодишните резултати от археологическите проучвания и паралелни сравнителни изследвания позволяват да определим функцията на късната сграда с каменно-тухлените пилони, носели лъкообразни сводове, която е датирана по времето на Валент. Тук се е намирал *horreum*, в който се съхраняват различни артикули, необходими за поддържането на I Италийски легион през късноантичния период.

По време на проучванията бяха открити интересни находки, сред които особено внимание заслужават фрагмент от строителен надпис от II – начало на III в. (обр. 5.1), фрагмент от милиарна колона, датирана в края на II – началото на III в. (обр. 5.2), 17 бронзови монети, по-голямата част от които се датират в края на III – IV в.

В тази сезон бяха извършени временни консервационни работи. Западният зид от късноантичния хореум е консервиран с геотекстил и камъни. Оригиналната запазена част от зида е покрита с геотекстил (200 г/ кв. м), а върху него са положени камъни, открити по време на разкопките. В този сезон са извършени консервационни дейности и е подготвен за експозиция постамент с надписи на латински и гръцки език. Консервацията е направена от специалисти от Института по консервация и реставрация на Академиятя за изкуства във Варшава, под ръководството на П. Замбжицки.

NOVAE (*MOESIA INFERIOR*), SECTION XZ-PL. *ARMAMENTARIUM* OF *LEGIO I ITALICA*

Elena Klenina

Summary

The excavations conducted during the years 1997 – 2001, 2011 and 2015 – 2019 by the International Interdisciplinary Archaeological Expedition "*Novae*" of the Adam Mickiewicz University in Poznań resulted in the discovery of an impressive construction, unique in this part of the Roman Empire (figs 1 – 3). In 2021, the Expedition "*Novae*" UAM continued the exploration of the unique structure featuring six large rectangular pillars of the size of 5.30 × 1.50 m built

with carefully cut rusticated limestone blocks. The facility consists of two rectangular buildings, each 8.45 m wide and 42.6 m long, arranged along the long sides of a rectangular courtyard (20 × 42.6 m). It is located in the western part of the camp, between the defensive walls to the west, the legionary baths to the east, the *via principalis* to the north and the *via quintana* to the south, covering the area of 45 × 110 m. The building of the first construction phase was erected not later than AD 129/130. The results of the exploration in 2021 substantiate the supposition that the building housed an arsenal (*armamentarium*), used for storage generally of artillery for *Legio I Italica* (fig. 4.1-2).

In later phases of its operation, the building underwent substantial structural modifications, and thereby its function and characteristics changed. In AD 364 – 372, a *horreum* was built (45 × 23 m) with square pillars inside to support vaults in the courtyard of the former arsenal. Most likely, in this period the passages between the rectangular *armamentarium* pillars were carefully walled up. The width of the walls blocking the passages corresponded to the width of the pillars and amounted to 1.50 m. The passages were blocked both in the northern and in the southern wing of the arsenal. In this way, the space of the courtyard was completely enclosed on both sides. Within the territory of the former courtyard of the arsenal, at least ten new pillars were put up in the *opus mixtum* technique to support vaulted roof. They had a size of 1.80 × 1.60 m and were laid out in two courses. The existence of five pillars in a row has been archaeologically confirmed. The western wall of the former arsenal was subsequently turned into a principal supporting structure of the late antique *horreum* (fig. 4.3-4). Several square pillars were added directly at the inner side of the wall. The western wall of the *horreum*, of the width of 1.40 m, was built in *opus mixtum* technique, similarly to the pillars. Both the western and the eastern wall were reinforced on the inside with several square pillars The building was used until the mid-6th c. AD when it was destroyed.

In 2021, various finds were discovered, among which a fragment of a building inscription (fig. 5.1) and a fragment of a milestone (fig. 5.2).

Elena Klenina, Adam Mickiewicz University in Poznan, 7 Uniwersytetu Poznańskiego Str., Poznan, Poland, olekle@amu.edu.pl

№ 20. НОВЕ. ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ И *RETENTURA SINISTRA*

Агниешка Томас

През 2021 г. бяха извършени разкопки в два сектора – в източния некропол, в рамките на късноантичното разширение (Нове II) и в *retentura sinistra*, зад щаба на легиона.

Източен некропол и късноантично разширение (Нове II). Целта на разкопките в некропола през сезон 2021 беше да се изследва функцията на един от обектите, открити през 2019 г. и проверка на малък участък на запад от него. Структурата има квадратен план, изградена е от камък и тухли (обр. 1). Началната дата на използването ѝ е през първата половина на III в. Формата и местоположението на структурата показват, че е възможно тя да е изпълнявала функция на *ustrinum* на гробница, доколкото подобни обекти с квадратен план са открити в Сърбия до *Felix Romuliana* (von Bülow et al. 2009, 126 – 129, fig. 14 – 17). До структурата се откриха два големи камъка и яма, покрита с камъни.

Обр. 1. Нове – източен некропол, структура с квадратен план (снимка Ф. Зон)

Fig. 1. Novae – eastern necropolis, a structure with a square plan (photo F. Zoń)

Обр. 2. Нове – източен некропол, разрез на структура с кквадратен план (снимка А. Томас)

Fig. 2. Novae – eastern necropolis, cross-section of a structure with a square plan (photo A. Tomas)

Обр. 3. Нове – retentura sinistra, сектор S, останки от късноантични сгради (снимка Ф. Зон)

Fig. 3. Novae – retentura sinistra, sector S, remains of late Roman buildings (photo F. Zoń)

Проучването на структурата започна с пресяване на горния слой, който се състои от суха пръст и дребни камъни, за да се установи дали обектът е използван като място за изгаряне (*ustrinum*), защото на мястото на трупоизгарянето винаги остават малки фрагменти от обгорели кости (Becker et al. 2005, 131, 139; Mrđić, Tapavički-Ilić 2015, 464 – 465). При пресяването на горния слой не бяха открити кости и пепел. Това означава, че по-скоро можем да изключим функцията *ustrinum*.

С цел да определим предназначението и начина на построяване на структурата бе направен разрез по оста изток – запад. Най-горният слой е от четириъгълни камъни с по-големи размери, разположени по ръбовете на обекта и по-малки камъни и фрагменти от тухли и керемиди, споени с глина, в центъра му. Повърхността на някои камъни е обгоряла. Сред камъните бяха открити фрагменти от керамика и щамповани тухли и керемиди с печати LEG I ITAL, LEG XI CL P F, C ANTON MAC и вероятно [PC]P. Сред фрагментите от съдове, намиращи се между камъните, е намерена чаша от светла глина с декоративни елементи, показващи възможни връзки с германския културен кръг.

Под структурата е открита една счупена керемида върху яма, съдържаща единични въглени и кости на новородено дете (обр. 2), монета на император Елагабал (218 – 222) и бронзов ремъчен накрайник.

В резултат на изследванетобе установено, че:

- при построяването на структурата е нарушен детски гроб, покрит с една керемида;
- структурата е използвана в периода от времето на император Елагабал до 250/260 г., когато некрополът е разрушен и изоставен;
- обгорелите камъни в структурата показват възможното ѝ използване с цел ритуално (?) изгаряне. При пресяването на сухата пръст от повърхността на структурата не са открити човешки останки, което означава, че тя не е изпълнявала функцията на *ustrinum*.

Разглежданата структура вероятно е свързана с функционирането на некропола (например основа на надгробен паметник, олтар и др.). Аналогични каменни конструкции са открити и в други римски некрополи (Brüggler 2018, 811 – 812, fig. 1.2; 2).

***Retentura sinistra*.** Успоредно с довършителните работи в разширението на Нове започнаха подготвителни дейности в сектора зад щаба на легиона. Той се намира на запад от *via decumana*, недалеч от мястото, където през 2005 г. са документирани останки от сгради (Sarnowski et al. 2006, 145 – 148). Целта на проучванията в сектора е да се отговори на въпроса за развитието на района непосредствено до щаба и да се уточни функцията на сградата, открита през 2005 г. зад него. За тази цел е направен

изкоп от две части – един от северната страна с площ 75 кв. м (сектор N) и втори от южната страна с площ 110 кв. м (сектор S). През 2021 г. в най-късния пласт бяха намерени главно монети от IV и V в., а най-ранната монета е от 261 г. (Аврелиан). В пласта са намерени останки от два зида с ориентация север – юг (обр. 3). Дълбочината на проучването не надвишава 0,30 – 0,40 м от повърхността, която е на 58,00 м н. в. в сектор S и на 55,00 м н. в. в по-ниско разположения сектор N.

Литература

Becker et al. 2005: M. Becker, H.-J. Döhle, M. Hellmund, R. Leineweber, R. Schafberg. Nach dem großen Brand. Verbrennung auf dem Scheiterhaufen – ein interdisziplinärer Ansatz. – Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 86, 2005, 63 – 125.

Brüggler 2018: M. Brüggler. Neue Untersuchungen im Umfeld des Legionslagers Vetera II. – In: C. S. Sommer, S. Matešić (eds). Limes XXIII. Proceedings of the 23rd International Limes Congress in Ingolstadt 2015. Beiträge zum Welterbe Limes Sonderband 4. Mainz, 2018, 811 – 816.

von Bülow et al. 2009: G. von Bülow, U. Wulf-Rhaidt, T. Schüler, M. Opelt, G. Breitner. Das deutsch-serbische Gemeinschaftsprojekt „Romuliana Gamzigrad". Bericht über die Arbeitskampagnen 2004 bis 2007. – Germania, 87, 2009, 105 – 171.

Mrđić, Tapavički-Ilić 2015: N. Mrđić, M. Tapavički-Ilić. A Roman burial rite in Viminacium: The latest discovery. – In: L. Zerbini (ed.). Culti e religiositá nelle province danubiane. Atti del II Convegno Internazionale Ferrara 20 – 22 Novembre 2013. Bologna, 2015, 483 – 495.

Sarnowski et al. 2006: T. Sarnowski, L. Kovalevskaja, J. Kaniszewski. Novae – Castra legionis, 2003 – 2005. – Archeologia, 56, 2006, 141 – 152.

NOVAE. THE EASTERN NECROPOLIS AND *RETENTURA SINISTRA*

Agnieszka Tomas

Summary

In 2021, excavations were carried out in two sectors: the eastern necropolis, which became part of the annex during Late Antiquity (*Novae* II), and the *retentura sinistra* at the back of the headquarters building (*principia*).

In 2021 the aim of the excavations in the necropolis was to clarify the function of one of the features discovered in 2019 (fig. 1). It is a square structure made of stone and brick, dated generally in the first half of the 3rd c. AD. Its shape and position indicated that it could have some function related to the necropolis, e. g., as an *ustrinum* or a tomb, similar to the one found in Serbia near *Felix Romuliana*. Sifting of the top layer of dry soil and small stones has shown that burning of the bodies was rather not performed there (*ustrinum*), since pieces of bones were missing, while small fragments of burned bones always remain at the site of a cremation, regardless of moving the cremated remains elsewhere afterwards.

In order to determine other possible functions of this feature, it was cut along an east – west axis. We observed that some stones on the top surface had traces of burning. Among the stones inside the structure there were stamped bricks and tiles with stamps LEG I ITAL, LEG XI CL P F, C ANTON MAC and probably [PC] P, as well as pottery sherds, including a cup with decorations showing possible connections with the Germanic cultural sphere. Beneath the structure we found a pit containing the burial of an newborn child (fig. 2), along with a coin of Emperor Elagabalus (218 – 222).

In conclusion, it can be stated that during the construction of the said feature, the child's grave has been damaged. The feature has been in use during the period between the Elagabalus' reign and the abandonment of the necropolis in AD 250/260. The burnt stones in the structure suggest a possible use for the purpose of ritual(?) burning, but the absence of burned bones indicates that it was not used as a funeral pyre. The feature in question could play some other role related to the functioning of the necropolis (for example, as a base of a tombstone, altar, etc.). Similar structures have been found in other Roman necropoleis.

Preparatory works were started in a new sector at the back of the headquarters building (*principia*). The sector in question is located west of *via decumana*, where the remains of buildings were documented in 2005. The aim of the investigations in this sector is to check the area in close proximity to the *principia*. Here, two big trenches have been opened, one of 75 m^2 (named sector N), and the second one of 110 m^2 (sector S). In 2021, only the topmost layer was removed, mainly containing coins dated to the 4th and 5th c. AD. Remains of two walls, north – south oriented, were found in this layer (fig. 3).

Agnieszka Tomas, Warsaw University, 32 Krakowskie Przedmiescie Str., Warsaw, Poland, agnieszka_tomas@wp.p

№ 21. НОВЕ, СЕКТОР VIII А. СГРАДИ *EXTRA MUROS*

Марин Маринов

В периода 03.06. – 28.07.2021 г. беше проведено редовно проучване в сектор VIII А, сгради *extra muros* западно от римския военен лагер и ранновизантийски град Нове. Заместник-ръководител беше С. Марчовски. Консултант на проучването и за керамиката е доц. д-р П. Владкова (РИМ – Велико Търново). Консултанти също са: за монетите – гл. ас. д-р С. Михайлов (НАИМ – БАН), за фибулите – доц. д-р Е. Генчева (НАИМ – БАН), за амфорите – проф. Е. Кленина (университет „Адам Мицкевич"). Проучена беше територията южно и югозападно от ранновизантийската базилика и източно от помещения Ж, З и И от римския сграден комплекс, както и западната част на централния кораб на базиликата (обр. 1, 2). За измерване е използван репер 540 (кота 49,57 м) до ЮЗ външен ъгъл на базиликата.

Сектор южно от базиликата (кв. 4, 5, 1, 25 и 24). Бяха отнети пласт сива ронлива пръст (кота 48,52 – 48,13 м) и пласт жълто-кафява пепелива пръст (кота 48,13 – 47,57 м). Разкри се правоъгълен участък от под от жълто-бял хоросан с примеси от ситно натрошена червена строителна керамика (кота 48,01 м). Размерите му са 2,90 × 1,10 м, а дебелината до 0,15 м. От изток подът е прекъснат от зид (С – Ю) със запазена дължина 1,10 м и ширина 0,51 м. Зидът е на 0,64 м под нивото на пода, а в запазена субструкция е с височина 0,98 м (до кота 48,52 м). Източно от зида се оформи северен профил (обр. 3). Западно от пода се откриха останки от основи на Г-образен зид с дължина (И – З) 1,30 м и дебелина 0,60 м. Южно от пода се откриха положени под лек наклон на юг две тоскански бази с височина 0,31 м. Те са на 1,10 м една от друга (И – З) и, както и хоросановият под, са положени върху подравнено ниво от същата жълто-кафява пръст (на кота 47,70 м), което под тях е с дебелина 0,13 м. На 4,40 м източно от източната база, върху същото ниво, беше разкрита каменна паралелепипедна стъпка с размери 0,59 × 0,32 м и височина 0,40 м. Нивото под стъпката е с дебелина 0,20 м.

Между стъпката и зида, източно до пода, беше разкрит гроб. Той е вкопан (от кота 47,93 м) в жълто-кафявата пръст, достига и прерязва (до кота 47,73 м) подравненото ниво. Скелетът (И – З) е със запазена дължина 1,26 м, защото основната част от черепа (на кота 47,77 м) липсва, а така също от краката (на кота 47,73 м) липсват половината част от големите и малките пищяли и изцяло костите на ходилата. Нивото, на което е разположен, ориентацията на скелета и липсата на инвентар показват, че този гроб (116 по ред) е от некропола от времето на Теодерих Велики (последната четвърт на V в.) в сектор VIII А. Под подравненото ниво беше разкрит до 5 см височина стилобат (кота 47,61 м), измазан също с жълто-бял хоросан, с примеси от ситно натрошена червена строителна керамика. Разкритата му дължина е (И – З) 11,94 м, а дебелината му е 0,60 м.

В сивия пласт се откриха ключ от XX в., три монети на Северите (193 – 217 г.), по една на Макрин (217 – 218 г.), Марк Аврелий (161 – 180 г.), Антонин Пий (138 – 161 г.), както и една от II – III в. Намериха се и фрагменти от битова керамика, имбрекси с печати на I Италийски легион – един фрагмент (първата четвърт на III в.) и друг изцяло запазен (II – IV в.).

В жълто-кафявия пласт се откриха четири монети на Северите (193 – 222 г.), една от втората половина на III в. (249 – 295 г.), една на Максим (235 – 238 г.) и една на Антонин Пий (138 – 161 г.). Намериха се девет образци на строителна керамика с печати на I Италийски легион (три от началото на II в., един от началото на III в., пет от първата четвърт на III в.). Откроява се тухла с печат LEG I ITAL ANT, на който последните три букви са изписани в лигатура, характерна за този тип печати (212 – 222 г.). Откриха се и две гърловини от амфори – тип Kapitän II (ранен III – ранен IV в.) и синопска (късен II – ранен III в.), дръжка от амфора с печат KOYAP на епонимен магистрат от Пергам (193 – 211 г.), Т-образна фибула с разтроен лък (края на II – първата половина на III в.) и част от глинено колелце от играчка (II – III в.).

В подравненото ниво се намериха монета на Каракала (196 – 217 г.) и част от глинено колелце за детска играчка, тип Бутово (II – III в.). Северно, под стилобата (кота 47,49 м), се откри част от глинена лампа тип Павликени (III в.).

Сектор югозападно от базиликата (кв. 3, 4, 8 и 9). Бяха отнети същите пласт сива ронлива пръст (кота 48,13 – 48,01 м) и пласт жълто-кафява пепелива пръст (кота 48,01 – 46,69 м). Под долното ниво на Г-образния зид беше разкрита суперструкция на зид (С – Ю) с добре оформени лица и на места запазена върху тях бяла хоросанова мазилка. Зидарията е със спойка от бял хоросан. Зидът е до-

лепен напречно до стилобата и има запазена дължина 6,28 м и дебелина 0,56 м. Разкрит е във височина от 0,40 м до 0,83 м (от кота 47,64 м до кота 47,93 м). И върху този зид се установи подравненото ниво, разкрито под тосканските бази. В стената се очерта вход с ширина 1,45 м. Северно от него беше разкрито подово ниво от бял хоросан с размери 1,25 × 2,50 м. Същото ниво е запазено и западно от южната част на стената, където върху хоросана е оцеляла част от положената върху него (на кота 47,10 м) настилка от разноформатни тухли, някои от които с печати на I Италийски легион.

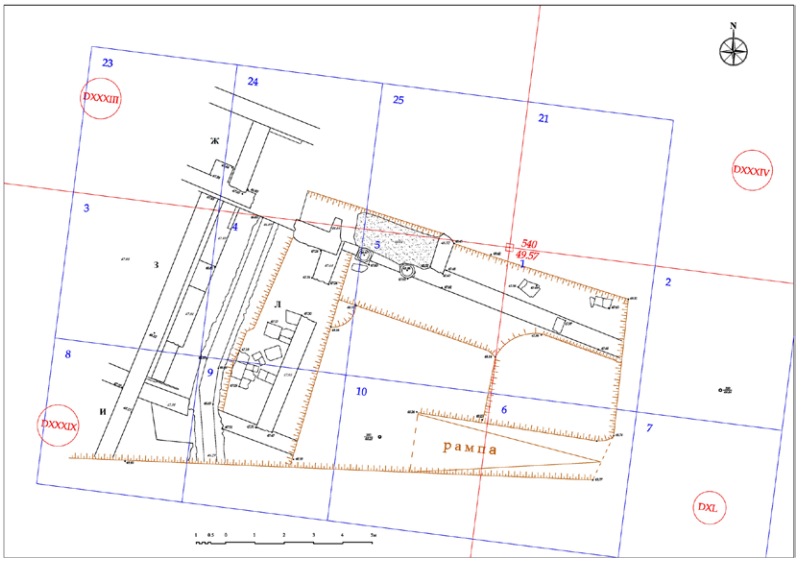
На 2,85 м западно от тази стена беше открита друга, идентична като градеж, спойка и мазилка. Запазената ѝ дължина е 4,07 м, дебелината 0,60 м, а запазената височина 0,90 – 0,95 м (от кота 47,81 м до 47,85 м). В стената е запазен вход с праг, широк 0,90 м, с добре оформени страници (на кота 47,28 м), водещ към помещение 3. Двата зида обособяват правоъгълното помещение Л. Предвид двата симетрично разположени един срещу друг входа, то вероятно е преходно.

В сивия пласт се откриха фрагменти от битова керамика, сред които един от биконична чаша тип Бутово с шишарковиден орнамент в барботинна техника (края на II – първата половина на III в.). Под подравненото ниво се намериха част от тухла с печат на XI Клавдиев легион (ранен II в.), монета на Елагабал (218 – 222 г.), римска монета (II – III в.). На хоросановото подово ниво е открита дискова фибула с емайл (втората половина на II и първата половина на III в.). Находките под подовото ниво (кота 47,10 – 46,78 м) са: червенолакови фрагменти с ролетирана украса (втората – третата четвърт на II в.), гърловина на амфора тип Forlimpopoli (последната четвърт на I – първата четвърт на III в.), две монети – римска (238 – 260 г.) и отсечена при Юлия Меза (218 – 222 г.), фрагментирана лампа (средата на I/II – началото на III в.).

Обр. 1. Нове VIII A – въздушна снимка на обекта след разкопките през 2021 г.

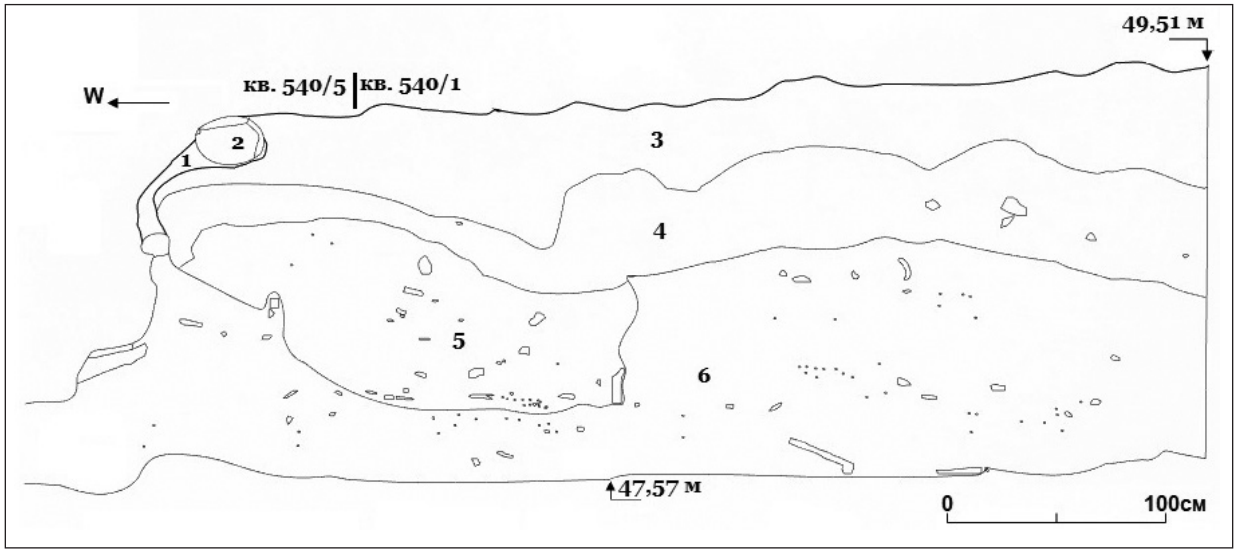
Fig. 1. Novae VIII A – aerial photo of the site after the excavations in 2021

Обр. 2. Нове VIII A – план на обекта със структурите, разкрити през 2021 г. (автор И. Григоров)

Fig. 2. Novae VIII A – plan of the site with the structures excavated in 2021 (author I. Grigorov)

Яма (кв. 8 и 9). При разкриването на останките на най-южния зид в сектора беше достигната яма (на кота 46,97 м), която се откроi в южния профил. При изчерпването на запълнителя от черна пръст беше разкрит участък (на кота 46,30 м) с останки от кирпичена стена, измазана с бял хоросан. В запълнителя се откриха част от тухла с печат на I Италийски легион (първата и четвъртата четвърт на III в.) и бронзова апликация във формата на орел (вероятно III в.).

Обр. 3. Северен профил в кв. 5 и кв. 1: 1 – чим; 2 – каменен блок; 3 – хумус, съдържащ разпилени каменни блокове; 4 – сива ронлива пръст (късноантичен пласт, в който са вкопани основите на базиликата от VI в.); 5 – вкопана в сивата ронлива пръст гробна яма (от некропола от времето на Теодерих Велики (последната четвърт на V в.); 6 – жълто-кафява пепелива пръст с фрагментирана строителна керамика и останки от бял хоросан (пласт от II – III в.)

Fig. 3. Northern cross-section in grid squares 5 and 1: 1 – turf; 2 – stone block; 3 – humus containing scattered stone blocks; 4 – grey crumbly soil (late antique layer in which the foundations of the 6th c. basilica are dug); 5 – grave pit dug into the grey crumbly soil (from the necropolis from the time of Theodoric the Great (last quarter of the 5th c.); 6 – yellow-brown ashy soil containing fragmented architectural ceramics and remains of white mortar (layer from the 2nd – 3rd c.)

Канал (кв. 4 и 9). Беше проследен на дължина 8,26 м (С – Ю) канал, прерязващ северния стилобат под подравненото ниво и преминаващ през двете помещения югозападно от същия. Вътрешната му ширина е между 0,40 и 0,45 м, а външната достига до 1,0 м. Чрез два сондажа в северната и южната част по протежението, с дължина съответно 1,70 м и 1,67 м, се установи, че стените му са изградени от каменни блокове, измазани с бял хоросан. В северния сондаж дъното на канала беше достигнато на 0,60 м, а в южния сондаж на 0,40 м. И в двата сондажа беше разкрито покритие на дъното от тегули с печати на I Италийски легион (първата четвърт на III в.). В участъка между двата сондажа бяха разкрити челата на зидовете на канала (на кота 46,69 м), при което (на кота 46,57 м) се откриха керамични фрагменти и римска монета (II – III в.). Каналът продължава на юг в профила и на север, където под нартекса на базиликата вече е проучена друга част от него.

Сондаж в помещение 3 (кв. 3). Западно от и под източния зид на помещението беше отнета част от достигнатия (на кота 47,08 м) през 2016 г. пласт жълто-кафява пепелива пръст. В пръстта бяха открити фрагменти от битова керамика, амфори, прозоречно стъкло и метална халка. В заложен сондаж (С – Ю) с размери 1,50 × 0,30 м последователно бяха отнети (от кота 46,95 м) подравнителен пласт жълта пръст, съдържащ фрагментирана битова керамика, сиво-черни слоеве пепел, маркиращи опожаряване, и пласт светлокафява пръст, примесена с разтрошен бял хоросан. В тази пръст се откриха оцелели тухли със суспензурата върху тях и се разкриха (три изцяло и три частично) шест колонки от хипокауст от квадратни тухли (със страна 0,18 м). Разстоянията между изцяло разкритите колонки от С на Ю са 0,36 м и 0,28 м. Колонките са запазени във височина от 0,30 до 0,48 м.

Базилика (кв. 25). В западната част на централния кораб беше отнета частично рампата от 2019 г., в която се откриха две монети: на Марк Аврелий (161 – 180 г.) и на Каракала (196 – 217 г.). Разчистено беше челото (кота 47,82 м) на по-ранен от базиликата зид (С – Ю), при което се намери римска монета (II – III в.). Разчисти се и източното лице на стената (до кота 47,04 м). Западно от зида (на кота 47,51 м) беше разкрит гроб, почти изцяло унищожен от рухнали каменни блокове върху него. В западната част на гробната яма се намери горна част от череп, а в източната – части от кости на долни крайници, изправени почти вертикално при натрошаването им от камъните. Нивото, на което е бил разположен гробът, ориентацията на скелета и липсата на инвентар показват, че този гроб (115 по ред) принадлежи към некропола от времето на Теодерих Велики.

Заключение. Гробът в базиликата е поредното доказателство, че тя е по-късна от некропола. Гробът южно от нея показва, че некрополът се развива в тази посока. Двете разкрити помещения показват, че римският сграден комплекс се развива на изток. С дейности през IV в., през който е извършено преустройство на комплекса, следва да се свържат каналът и пресечената от него яма. Сондажът в помещение 3 разкри хипокауста на по-ранното помещение (II – III в.).

NOVAE, SECTOR VIII A. BUILDINGS *EXTRA MUROS*

Marin Marinov

Summary

In 2021, excavations started south and southwest of the early Byzantine basilica, and east of the previously discovered premises of the Roman *villa*. In addition, excavations continued in the western part of the basicila nave (figs 1, 2).

South of the basilica, a floor level of yellow-white mortar is partially revealed. Foundations of a wall (E – W) surround it from the west, and foundations of another wall (N – S) intercept it from the east. Two Tuscan column bases are located south of the floor level, and a stone block is found to the east of them. In the space between the block and the wall from the east, a grave from the necropolis from the time of Theodoric the Great (last quarter of the 5th c. AD) was discovered. East of the wall, a stratigraphic cross-section was formed (fig. 3). The floor, the bases and the block are positioned on levelling layer of earth, which covered a stylobate with a thickness of 0.60 m and revealed up to 11.94 m in length (E – W). The excavated layers contained finds mostly from the end of the 2nd – the first quarter of the 3rd c. AD, such as Roman coins, pottery sherds, and fragmented architectural ceramics with stamps of I Italic Legion, etc.

Southwest of the basilica, a wall was revealed, built with white mortar and with partially preserved wall plaster of the same mortar. The wall is perpendicular to the stylobate and an entrance is revealed into it. North and south of the entrance, a floor level of white mortar is found. In the south side of this level, a flooring of bricks with stamps of I Italic Legion is partially preserved. Another wall is found at 2.85 m to the west. The two walls form a rectangular room. Since the entrances in the two walls are aligned, it could be suggested that the room probably is of enfilade transition type. The excavated layers contained finds mostly from the end of the 2nd – the first quarter of the 3rd c.

The southern end of the eastern wall of the transition room overlaps another perpendicular wall (E – W). It is covered with yellow-white mortar just like the northern stylobate. This wall is the northern one of a room, probably synchronous (2nd – 3rd c. AD) with the previously discovered room VII west from it. Remains of the collapsed southern wall of the synchronous room are revealed in the southern cross-section in this sector.

South of the perpendicular wall, a big pit is discovered. In the pit, a brick with a stamp of the I Italic Legion from the 3rd c. AD and an eagle-shaped bronze application are found.

A channel cuts the northern stylobate, the transition room, the one south of it, and the pit. It is traced up to 8.26 m in length, and its bottom is covered with reused *tegulae* with stamps of the I Italic Legion from the first quarter of the 3rd c. AD. In a trial trench in room 3, the hypocaust of a room belonging to the Roman *villa* (2nd – 3rd c. AD) is partially discovered. Under the western part of the basilica nave, an earlier wall (N – S) is revealed. West of that wall, another grave from the necropolis from the time of Theodoric the Great is discovered.

Marin Marinov. Museum of History – Svishtov, 6 Klokotnitsa Str., 5250 Svishtov, marinovkmarin@gmail.com

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА

Върбин Върбанов, Светлана Тодорова

Проучването бе извършено в периода 14.06. – 12.07.2021 г. Разкопките са финансирани от Министерство на културата на Република България. В тях участваха Н. Русев, С. Великова, И. Великов (РИМ – Русе) и петима работници.

През 2021 г. се работи в шест квадрата – A_1, B_1, D_2, D_3, E_3 и D_4 (обр. 1). Изцяло са проучени квадрати A_1 и B_1. Проучването им започна от ниво 36,70 м, а льосът е достигнат на ниво 35,80 м. Освен

Обр. 1. Сексагинта Приста – план на проучената площ 2015 – 2021 г.: 1 – пещи, огнища; 2 – късноелинистически ями; 3 – римски ями; 4 – късноантични ями; 5 – средновековни ями; 6 – късноосмански и модерни ями (автори: А. Каменаров, В. Върбанов)

Fig. 1. Sexaginta Prista – plan of the area explored in 2015 – 2021: 1 – kilns and hearths; 2 – late Hellenistic pits; 3 – Roman pits; 4 – late antique pits; 5 – medieval pits; 6 – late Ottoman and modern pits (authors: A. Kamenarov, V. Varbanov)

Обр. 2. Квадрати A_1 и B_1 (снимка И. Великов)

Fig. 2. Grid squares A_1 and B_1 (photo I. Velikov)

ямите от модерно време в кв. A_1 и B_1 са регистрирани още две вкопавания от римската епоха и девет от късноелинистическата (обр. 2, 3).

При разкопките са открити и заведени 52 инвентарни единици, от които 26 са монети. Открити са около 2900 фрагмента керамика, от която 60% тракийска, 4% римска, 24% късноантична и 12% от XIX – началото на XX в.

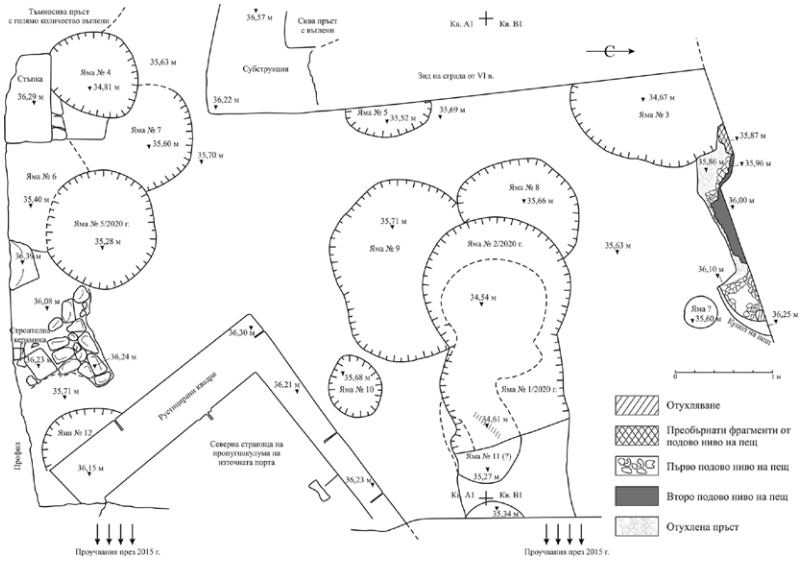
Късноелинистическа епоха. Тракийски нива и структури са разкрити само в кв. A_1 и B_1. Поради късноантично вкопаване в южната част на квадрат A_1 тракийското ниво там е достигнато на 36,05 м, докато в северната част на квадрата и в кв. B_1 е на 36,50 м. Под зида на сграда от VI в. (разположена СИ – ЮЗ в северната част на кв. B_1) късноелинистическото ниво е запазено още от 36,99 м, където има отухлен пласт глина с дебелина до 0,26 м. На около 0,65 м по-долу са регистрирани останки от пещ (обр. 4) с размери 0,80 м (И – З) × 0,41 м (С – Ю). Западната ѝ част е разбита от по-късно вкопаване. Нивото на най-високо запазената част от свода ѝ е на 36,34 м, а дъното е на 36,11 м. На ниво 36,01 м, под разрушената част на пещта има останки от огнище с дължина 0,86 м (И – З).

Регистрирани са девет ями – № 2 – 3, 5 – 8, 10 и 12 (обр. 3). Според откритите находки в тях те датират в периода от края на III/II в. пр. Хр. до I в. Размерите и дълбочините им варират от 1,0 до 1,80 м (диаметър) и 0,50 м до 1,50 м (дълбочина на вкопаната в льоса част).

Яма № 2. Разположена е в средата на кв. B_1, при източния профил, в пласт с късноелинистически материали. Размерите ѝ са 1,0 м (И – З) × 1,20 м (С – Ю), западният ѝ край е на 1,55 м от източния профил. Регистрира се на ниво 36,0 м и се изчерпва след няколко сантиметра. Находки: два фрагмента от огнище и 25 фрагмента тракийска битова керамика.

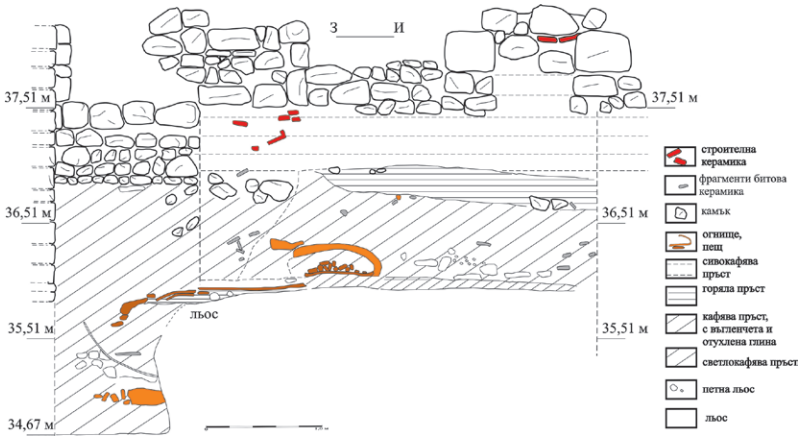
Яма № 3. Разположена е в кв. B_1, южно от ъгъла, склю̀чен между двете късноантични сгради в квадрата. Проучена е около една четвърт от нея (ЮИ), а останалата е частично разрушена. Регистрира се на ниво 35,85 м, изчерпва се на 34,67 м. Пълнежът ѝ е сиво-кафяв, наситен с въглени и пепел, както и животински кости и тракийска керамика. Видимите ѝ размери са 0,90 м (И – З) × 1,55 м (С

– Ю). В дълбочина има цилиндрична форма, като леко се разширява към равното дъно. На ниво от 35,10 до 34,95 м се зачиства струпване на отухлена глина. По западната страна, от кота 35,26 м до дъното, се наблюдават редуващи се пластове льос и тъмнокафява пръст без находки. Концентрацията на археологически материали е до нивото на струпване на отухлена пръст (от пещ ?). Находки: пет обмазки, два железни фрагмента и 111 фрагмента керамика.

Обр. 3. Квадрати A_1 и B_1 – проучена площ (автор С. Тодорова)

Fig. 3. Grid squares A_1 and B_1 – explored area (author S. Todorova)

Обр. 4. Северен профил на кв. B_1 (автор С. Тодорова)

Fig. 4. Northern cross-section of grid square B_1 (author S. Todorova)

Яма № 5. Разположена е пред субструкцията на зида на късноантична сграда при западния профил на кв. A_1, на 1,37 м северно от ЮИ ъгъл на сградата. Застъпена е и частично разрушена от него. Размери: 0,85 м (С – Ю) × 0,35 м (И – З), като в дълбочина леко се стеснява до 0,75 × 0,26 м. Ямата има равнително равно дъно; регистрирана на 35,69 м и изчерпана на 35,52 м. Находки: две обмазки и пет фрагмента керамика.

Яма № 6. Разположена е в ЮЗ ъгъл кв. A_1, между яма 5/2020 г. и зид на стъпка. Разрушена е от тях и от тракийска яма № 7. Регистрира се на ниво 35,70 м и е изчерпана на ниво 35,60 м. Около половината или една трета от нея остава под южния профил. Диаметърът ѝ е 1,20 – 1,40 м. Пълнежът е кафява пръст с въгленчета, не са открити находки.

Яма № 7. Разположена е в ЮЗ ъгъл на кв. A_1, между ями № 4/2021 г. и 5/2020 г. и зид на стъпка. Разрушена е частично от тях, а тя на своя страна нарушава яма № 6. Регистрира се на ниво 35,64 м и е изчерпана на ниво 35,40 м. Диаметърът ѝ е около 1,10 м. Пълнежът е от кафява пръст с въгленчета. Находки: четири обмазки и 17 фрагмента керамика.

Яма № 8. Разположена е западно от яма № 2/2020 г., на границата между квадрати A_1 /B_1. Над половината от нея е разрушена. Диаметърът ѝ е около 1,20 м, сечение с неправилна кръгла форма. Регистрира се на ниво 35,66 м и се изчерпва на ниво 34,60 м. В началото на проучването, до ниво 35,40 м, се регистрира голямо количество от кости и люспи на риба. Ниска концентрация на находки – варовикови камъни, кремъци и фрагменти битова керамика. Открити са и фрагменти от изтлял бронзов фрагмент, вероятно игла или част от фибула. Находки: два фрагмента от огнище, девет обмазки и 112 фрагмента керамика.

Яма № 9. Разположена е в кв. A_1, в средата, при северния профил. Разрушена е частично от яма № 2/2020 г. Регистрира се от ниво 35,71 м и поради неправилната си овална форма в началото е разделяна на две ями – 9а и 9б. По-късно при проучването ѝ става ясно, че се касае за една вкопана структура или за яма-двойник. Размерите ѝ са 1,80/1,90 м (И – З) × 1,40 м (С – Ю). В дълбочина се засича в малък участък с яма № 10. Проучването ѝ е приключено на ниво 34,70/34,60 м, като над дъното ѝ има пласт льос, с дебелина около 10 см. Запълнителят ѝ е тъмнокафява пръст, примесена с камъни, въгленчета, животински кости и фрагменти керамика. Находки: два фрагмента от огнище, 24 обмазки и 164 фрагмента керамика.

Обр. 5. Амфора в кв. A_1 (снимка В. Върбанов)

Fig. 5. Amphora in grid square A_1 (photo V. Varbanov)

Яма № 10. Разположена е в кв. A_1, в СИ му четвърт. Регистрирана е на ниво 35,68 м и е с размери 0,80 м (ЮЗ – СИ) × 0,75 м (ЮИ – СЗ). Запълнена е с тъмнокафява пръст и голямо количество горели обмазки от жилища. Разширява се надолу в льоса и дъното е с максимален диаметър 1,15 м. То е достигнато на ниво 35,18 м. Находки: 12 фрагмента от огнище, стотина обмазки, 10 стопилки и 76 фрагмента керамика.

Яма № 12. Разположена е в ЮИ четвърт на кв. A_1, пред зид на порта, който я нарушава. Размерите ѝ са 0,92 м (СЗ – ЮИ) × 0,35 м (СИ – ЮЗ). Регистрира се на ниво 35,71 м. Дъното ѝ е достигнато на ниво 35,09 м. Пълнежът е тъмнокафява пръст, с въглени и отухлявания. Концентрацията на последните е в долната част на ямата. На ниво 35,30 м се откри печат върху дръжката на мирсилейска амфора, датиран във втората половина на III в.[1] Максималният диаметър на дъното е 1,30 м. Находки: 35 фрагмента от огнище и 34 фрагмента керамика.

Римска епоха. В ЮИ част на кв. A_1 се разчиства зид на сграда при южен профил в източната част, на ниво 36,25 м (обр. 3). Той е с посока ЮЗ – СИ, с дължина 1,0 м и ширина 0,44 – 0,46 м. Изграден е необработени камъни на глинена спойка. В контекста му са открити няколко фрагмента от римска и късноримска керамика и керемиди. Разрушен е от яма № 5 от запад и от зид на порта на изток. Зидът се намира непосредствено под пласта от горели кирпичи (от VI в.), който започва от ниво 36,67 м. Този зид е по-дълбоко фундиран от другите от римската епоха, открити до момента, но по технологическите си характеристики е много близък до тях.

Късноримска/късноантична епоха. Две недълбоки ями (ями № 1 и 4), са датирани по откритата в тях строителна и битова керамика в периода IV – V в.

Яма № 1 е разположена е в кв. B_1, непосредствено северно до яма № 2, частично разрушена от нея. Очертава се слабо на терена на ниво 36,0 м, а се изчерпва на 35,87 м. Размерите ѝ са 1,10 м (И – З) × 1,20 м (С – Ю). Разстояние от западния профил до центъра ѝ е 3,32 м, а от южен 1,33 м. Пълнежът ѝ е леко по-тъмна пръст от околната, с камъни, фрагменти от строителна керамика и няколко нехарактерни фрагмента керамика.

Яма № 4 е разположена е в ЮЗ ъгъл кв. A_1, пред стъпка, вкопана в тракийски ями № 6 и 7. Ниво на засичане е на 35,63 м, а се изчерпва на 34,81 м. Пълнежът е тъмнокафява пръст. Има елипсовидно сечение отгоре, с размери 0,91 м (ЮЗ – СИ) и 0,73 м (С – Ю). Стените са вертикални, а дъното е равно – 0,73 м (И – З) × 0,69 м (С – Ю). Пълнежът ѝ е тъмнокафява пръст, с камъни, фрагменти от строителна и битова керамика и изтрита монета (IV в.).

В ЮЗ ъгъл на кв. A_1 се зачиства правоъгълна или квадратна стъпка, оставаща под южния профил (обр. 3). Намира се на 1,58 м южно от зида на късноантичната сграда при западния профил. Изградена е от необработени камъни, споени с хоросан, с размери 0,95 м (И – З) и 0,49 м (С – Ю). Горното ниво на стъпката е на 36,29 м, долно ниво – 35,48 м. Стъпката вероятно е част от колонадата на улицата от портата към принципията. Разположена е под пласта горял кирпич от VI в.

Следващото хронологически е нивото от VI в. – вкопаване с горял кирпич в южната част на кв. A_1, датирано добре с монети, находки и керамика. Засича се приблизително от ниво 36,70 м до 36,30/36,25 м. От този период са и зачистените още през 2019 г. зидове от две сгради, развиващи се на запад от проучената площ. В ЮЗ ъгъл на квадрата, на ниво 36,57 м е открито *in situ* тяло на амфора, преизползвана като водопроводна тръба (обр. 5). Под нея е открита монета на Валенс.

[1] Амфорният печат е определен от д-р К. Маджаров (НАИМ – БАН), на когото изказваме благодарност.

Структури от XIX в. От модерно време (XIX – XX в.) са три от проучваните ями, като само при № 5 е достигнато дъното (обр. 3). Проучването на останалите е преустановено на нива 35,0 м.

В квадрати D_{2-4} са отнети пластове от модерно време (от нива 38,70 до 37,90 м). В кв. $D_{2/3}$ се разкри част от зид. Проучването им ще продължи през 2022 г.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN *CASTELLUM SEXAGINTA PRISTA*

Varbin Varbanov, Svetlana Todorova

Summary

The excavations in 2021 were conducted in grid squares A_1, B_1, D_{2-4}, E_3. N (fig. 1). Archaeologists N. Rusev, S. Velikova, I. Velikov (Regional Museum of History – Ruse) and five workmen took part in the fieldworks.

Grid squares A_1 and B_1 were fully studied (figs 2, 3). Their research started at the level of 36.70 m, and the loess was reached at the level of 35.80 masl.

During the excavations, 52 small finds were found and registered, of which 26 are coins (two from the 1st c. AD, two from the 3rd c. AD, 13 from the 4th c. AD, six from the 5th c. AD, two from the 6th c. AD and one from period 15th – 17th c. AD). About 2900 fragments of pottery were found, of which 60% are Thracian, 4% Roman, 24% late antique and 12% from the 19th – early 20th c.

Late Hellenistic period. Nine pits were studied: Nos 2 – 3, 5 – 8, 10 and 12 (figs 2, 3). According to the finds discovered in them, they date from the end of the 3rd – 2nd c. BC to the 1st c. AD. Their dimensions and depths vary from 1.0 to 1.80 m (diameter) and 0.50 m to 1.50 m (depth of the part dug into the loess). In grid square B_1 remains of kiln and hearth were studied (fig. 4).

Roman period. In the SE part of grid square A_1, a part of a wall of a building was uncovered, at a level of 36.25 masl (fig. 3). It features a SW – NE oreintation, 1.0 m long and 0.44 – 0.46 m wide. It is made of quarry stones with clay bonding. The wall is located just below the layer dated to the 6th c. AD.

Late antique period. Two pits (Nos 1 and 4) are dated in the period of the 4th – 5th c. AD, according to the finds discovered in them (fig. 3).

A rectangular or square step remaining below the southern cross-section is unearthed in the SW corner of grid square A_1 (fig. 3). It is constructed of quarry stones with mortar bonding. The step is probably part of the colonnade along the street leading from the gate to the *principia*. It is located under a burnt layer from the 6th c. AD. Its disposition is from level 36.70 m to 36.30/36.25 m. Here a lot of objects and pottery sherd were found, dated to the period from the 4th to the 6th c. AD. In the SW corner of the square, at the level of 36.57 masl, body of an amphora was found *in situ*, reused as a water pipe (fig. 5). A coin of Valens was found below it.

Structures from the 19th – 20th c. consist of three of the studied pits – Nos 1, 2, and 5 (fig. 3). In grid squares D_{2-4} layers of modern times were excavated (from levels 38.70 to 37.90 masl). Part of a wall was unearthed in D_{2-3}.

Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg
Svetlana Todorova, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, svetla_p_todorova@abv.bg

---

№ 23. РИМСКА И КЪСНОРИМСКА КРЕПОСТ ТРАНСМАРИСКА, ТУТРАКАН. СЕКТОР „ЮГОЗАПАДНА КУЛА“

Върбин Върбанов, Георги Митев

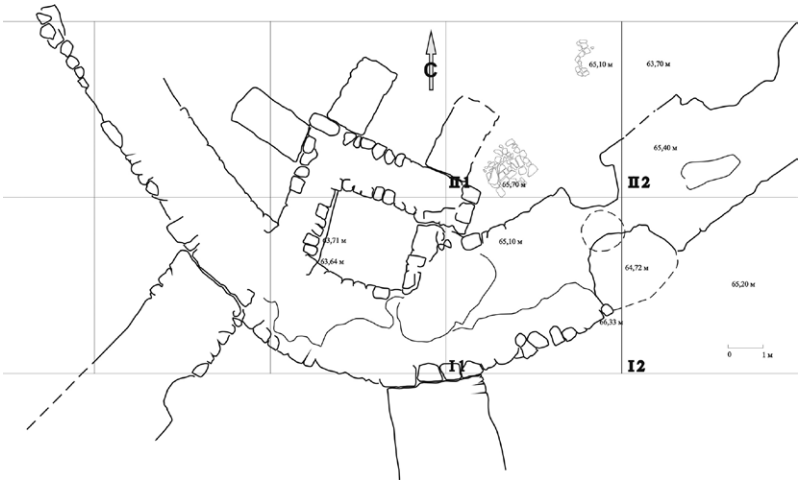
В периода 27.09. – 18.10.2021 г. бяха извършени редовни археологически проучвания на ЮЗ ъгъл на крепостта (обр. 1, 2). Разкопките са финансирани от Министерство на културата на Република България. В тях участваха археолозите В. Жекунова, М. Димитров, Д. Славчев и петима работници. Керамиката е обработена от д-р Н. Русев.

Отворени са три нови квадрата – I 2, II 2 и II 3. Открити са 112 находки, от които 71 монети (16 от III в., 43 от IV – V в., една от VI в., девет от XX в. и две неопределени). До стерилно ниво е достиг-

Обр. 1. Трансмариска – югозападна кула. Проучена площ 2015 – 2021 г. (снимка И. Великов)

Fig. 1. Transmarisca – southwestern tower. Explored area 2015 – 2021 (photo I. Velikov)

Обр. 2. Трансмариска – югозападна кула, общ план (автори: В. Вълчев, В. Върбанов)

Fig. 2. Transmarisca – southwestern tower, general plan (authors: V. Valchev, V. Varbanov)

нато само във вътрешната кула, а в останалата площ (около 75 кв. м) са достигнати различни нива: в кв. I 2 – късноримско, в кв. II 1 (65,0 м) / II 2 (63,70 м) – римско.

Нива от модерно време. Освен откритите през 2020 г. останки от две сгради, както и няколко модерни ями (XX в.), през 2021 г. е разкрита част от сграда – зид с ориентация север – юг, стъпващ върху стената на външната кула. Повърхността тук е на ниво 66,15 м, а зидът се достига на ниво 65,24 м. Той е с ширина около 0,60 м и запазена дължина 3,20 м. Сградата се е развивала на запад – тук е запазено подово ниво от хоросанова обмазка, на 64,96 м н. в.

През 2021 г. се проучва и яма № 3, регистрирана през 2020 г. Тя е вкопана в зида на крепостната стена и е с диаметър 1,90 × 2,30 м. Достигнатото ниво е 64,72 м без ямата да е изчерпана. В пълнежа ѝ са открити две монети от началото на XX в., но вероятно запълването е в по-късно време – средата на века или малко по-късно. Открита е и силно оксидирала табакера със запазени листчета за цигари.

Три са вкопаванията от ново време в кв. II 2. Първото (яма № 1) е при източния профил, което е с видими размери 1,48 м × 0,60 м, на ниво 67,03 м, а се изчерпва на ниво 65,80 м. Тук е открита монета от 1 стотинка от 1951 г. Второто (яма № 2) е при западния профил. То е с размери 0,91 м × 0,37 м, регистрира се на ниво 66,91 м и се изчерпва на 66,49 м. Пълнежът е от кафява рохка пръст и съвременни материали.

Третото вкопаване е в североизточния ъгъл на квадрата и не се очертава добре на терена. При достигане на трасето на крепостната стена (ниво около 65,80 м) ясно личи как я разбива, в участък с дължина около 3,30 м и (по протежение на трасето на стената ЮЗ – СИ) и 1,10 м (посока ЮИ – СЗ). До достигнатото ниво за сезона (63,70 м н. в.) вкопаването продължава. Датировката му е XX в., като вероятно е по–ранно от яма № 2. В него се откриват както съвременни материали, така и антични.

Ниво от X – XI в. При разкопките през 2001 – 2003 г. източно от проучваната площ се съобщава за открита средновековна керамика с врязана украса. През 2008 г., непосредствено на север от проучваната площ е открит анонимен фолис. През сезони 2020 – 2021 г. в съвременните вкопавания са открити няколко фрагмента средновековна керамика, сред които едно устие от гърне (X – XI в.).

Ниво от VI в. До момента няма разкрити структури от периода. Намираната керамика и находки от периода (една монета на Юстиниан I) са от по-късни вкопавания. Те обаче са свидетелство за обитаването на крепостта и през този период.

Късноримско ниво. В проучената частично през 2020 г. площ пред западната крепостна стена се регистрира пласт от деструкции (камъни, тухли и хоросан) от разрушаването ѝ след VI в. (ниво 65,0 до 63,40/63,70 м). Под него следва кафяв пласт, където са открити няколко монети от IV до средата на V в.

През 2021 г. се проучва участък и пред южната крепостна стена (кв. I 2). Тук се регистрира също пласт от деструкции от камъни, тухли и хоросан с дебелина около метър (66,60 – 65,70 м). Под деструкциите следва кафява пръст с примеси от горял кирпич и тухли. Достигнатото ниво за сезон 2021 г. е 65,20 м – то е от червеникава, горяла пръст. В този пласт, под деструкциите, е открита една фибула тип Виминациум и девет монети от 270 до 403 г. Вероятно разкритата част е от някакви стопански постройки, най–общо датирани в V в.

В кв. II 1, в малък участък във вътрешността на крепостта, е запазен пласт от Античността. Тук са открити основната част от находките (над 55% от монетите и керамиката). Според последните и характеристиките на пластовете от нива 66,70 м до 65,80 м в СИ ъгъл на квадрата има вкопаване със сив/сиво-кафяв цвят на пръстта. Керамиката от това вкопаване е от периода IV – VI в. В СИ ъгъл на квадрата, на площ по-малко от 1 кв. м и на дълбочина 0,60 м, са открити 16 монети (вероятно част от находка) от Крисп (емисия 321 – 324 г.) до Теодосий II (423 – 425 г.).

Това вкопаване нарушава пласт от жълта глинеста пръст, от нива 66,30 м до 65,60 м, в южната част на квадрата. Откриваната керамика тук е от периода III – IV в. В пласта са открити 20 монети, като 12 са от III в. (10 от последната трета на века), а останалите осем са отсечени в периода 313 – 361 г.

Към този пласт принадлежи и разкритата през 2020 – 2021 г. пещ (обр. 3). Тя е с ориентация СЗ – ЮИ, като входът ѝ е бил на ЮИ към крепостната стена. Интересно е, че пещта е на 0,60 м северно от стената и на 0,30/0,40 м от СИ ъгъл на вътрешната кула (тогава заровена). Най–високата запазена част е на ниво 65,99 м. Пещта е фундирана

Обр. 3. Квадрат II 1 – пещ (снимка В. Върбанов)

Fig. 3. Grid square II 1 – a kiln (photo V. Varbanov)

Обр. 4. Фрагмент от тегула с печат (снимка В. Върбанов)

Fig. 4. Fragment of a tegula with a stamp (photo V. Varbanov)

Обр. 5. Костен накрайник за ножница на меч (снимка В. Върбанов)

Fig. 5. Bone scabbard box chape (photo V. Varbanov)

до 65,26 м, като са вкопани два реда камъни за основи, ориентирани СЗ – ЮИ в двата края (западен и източен). От запад е само един ред по-едри камъни, докато от изток те са три. Размерите на съоръжението са: от запад (ЮЗ) 1,15 м, от север 1,17 м, от изток 1,25 м и от юг 1,31 м. Пещта е била с овален план, долу с основа от два реда тухли 0,77 × 0,70 м. Нивото на тухления под е 65,70 м. Най-високо е запазена западната страна от купола, с дебелина 3 – 3,5 см и запазена височина 0,27 м.

Римско ниво. След жълтия пласт следва такъв с камъни и кафява пръст. На ниво 65,51 м е открита монета на Лициний I, емисия 317 – 320 г., която се явява *terminus post quem* за изграждането на пещта. Всички останали находки под нивото ѝ са от римския период, главно от III в. Датиращи са седемте открити монети от Каракала до Салонина.

Към същия период се отнася и откритата структура под късноримското вкопаване в СИ ъгъл на кв. II 1. Тя се засича на ниво 65,10 м и маркира някакво ходово ниво през III в. Вероятно представлява огнище, оформено от наредени фрагменти от тухли половинки. Вероятният му диаметър е около 1,00 – 1,20 м. Тази структура е оставена за допроучване през следващия сезон, а е отнет пласт в южната половина на квадрата, до ниво 64,50 м. Откриваната керамика е римска, като се увеличава и делът на строителната. Открит е фрагмент с частично запазен печат, в *tabula ansata* (обр. 4).

Към ранноримската епоха се отнасят и пластове от СЗ ъгъл на кв. II 2, разрушени от съвременното вкопаване в северната част на квадрата, където е достигнато ниво 63,70 м. Приблизително от ниво 65,00 – 64,90 м има пласт от кафява пръст, където се открива само римска керамика. Няма открити монети, но е намерен костен накрайник за ножница на меч от I – III в. (обр. 5). От ниво 64,10 м следват два горели пласта, които са от най-ранния период на крепостта. Такива са регистрирани и северно от вътрешна кула (разкопки 2015 г.), на ниво 63,70 – 64,0 м и 62,85 м н. в.

Проучена е изцяло вътрешната ъглова кула. Там е достигнато до льосово ниво и до ниво на фундиране (61,90 – 61,80 м). Границата между суб- и суперструкция е на ниво 63,70 м в ЮЗ ъгъл на кула. Отстъп има на западната и северна стена. На това ниво с пропадане до 63,40 м през 2020 г. е зачистен тънък слой хоросан, който маркира нивото от I – II в. Пластът под демонтираното хоросаново ниво е от кафяво-жълта пръст с минимално количество дребни, нехарактерни фрагменти керамика от римския период.

В заключение може да се каже, че част от разкритите структури са от ранния лагер на Трансмариска, изграден през I в. Към него се отнася ъгловата вътрешна кула и крепостната стена. През късноримско време (началото на IV в.) на фуга е прилепена ветрилообразна кула. Поради малката (и не до стерил) проучена площ е твърде рано да се правят обобщения за периодите в съществуването на крепостта.

ROMAN AND LATE ROMAN FORTRESS *TRANSMARISCA*, TUTRAKAN. SOUTHWESTERN TOWER SECTOR

Varbin Varbanov, Georgi Mitev

Summary

In 2021, planned archaeological excavations were carried out at the SW corner of the fortress (figs 1, 2).

Levels of modern times. A part of a building was discovered – a wall, N – S orientated, which is situated above the wall of the outer tower. Four pits from the 20th c. were also explored.

Late Roman level. A section in front of the southern fortress wall was studied. Here, a rubble layer of stones, bricks and mortar of about 1 m thickness (elevation 66.60 – 65.70 masl) was registered. Beneath it a layer of brown soil with admixtures of burnt soil and bricks followed. The level reached in the 2021 campaign is 65.20 masl – it was reddish, burnt soil. In this layer, a *Viminatium* type *fibula*, was found, as well as nine coins from AD 270 to AD 403.

In grid square II 1, in a small area inside the fortress, a layer from antiquity was preserved. The main part of the finds from 2021 was found here. In the NE corner of the square a structure was found, with pottery dated to the 4th – 6th c. AD. In the NE corner of the square, within an area smaller than 1 m^2, at a depth of 0.60 masl, 16 coins were found (probably part of a coin hoard), from Crispus (issue AD 321 – 324) to Theodosius II (AD 423 – 425).

The lower layer was of yellow clay soil, from 66.30 m to 65.60 m, in the southern part of the square. The pottery discovered here is dated to the 3rd – 4th c. AD. In total 20 coins were found here – 12 from the 3rd c., and the remaining eight were struck in the period AD 313 – 361. A kiln studied in 2020 – 2021 is associated with this layer (fig. 3). The kiln is NW – SE oriented, and the opening was to the SE, to the fortress wall. The highest preserved part was at the level of 65.99 masl. The dimensions of the kiln are approximately 1.20 × 1.30 m.

Roman level. The yellow layer is followed by one with stones and brown soil. At the level of 65.51 m a coin of Licinius I was discovered, issue of AD 317 – 320, which provides *terminus post quem* for the construction of the kiln. All other finds below its level are from the Roman period, mainly from the 3rd c. AD., including seven coins – from the times of Caracalla to Salonina. Brick fragments with a stamp was also found (fig. 4).

The structure under the late Roman layer in the NE corner of grid square II 1 belongs to the same period. Probably it is a hearth, made of fragments of bricks (elevation 65.10 masl).

Layers of the NW corner of grid square II 2 also belong to the early Roman period. Approximately from the level of 65.00 – 64.90 masl there is a layer of brown soil where only Roman pottery sherds were found. No coins were found, but a bone scabbard box chape from the 1st – 3rd c. AD was found (fig. 5). Two burnt layers follow from level 64.10 masl which are from the earliest period of the fortress.

The inner corner tower has been fully studied and the level of foundation was reached (61.90 – 61.80 masl). The boundary between the sub- and superstructure is at the level of 63.70 masl in the SW corner of the tower, which marks the level of the 1st – 2nd c. AD.

In conclusion, it can be said that some of the discovered structures are from the early camp of *Transmarisca*, built in the 1st c. AD. The corner inner tower and the fortress wall belong to this period. In the early 4th c. AD, a U-shaped tower was built, attached to the outer face of the wall. Future research will provide more data about the periods of the functioning of the fortress.

Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg
Georgi Mitev, Museum of History – Tutrakan, 1 Suvorov Square, 7600 Tutrakan, lupusperegrinus@gmail.com

---

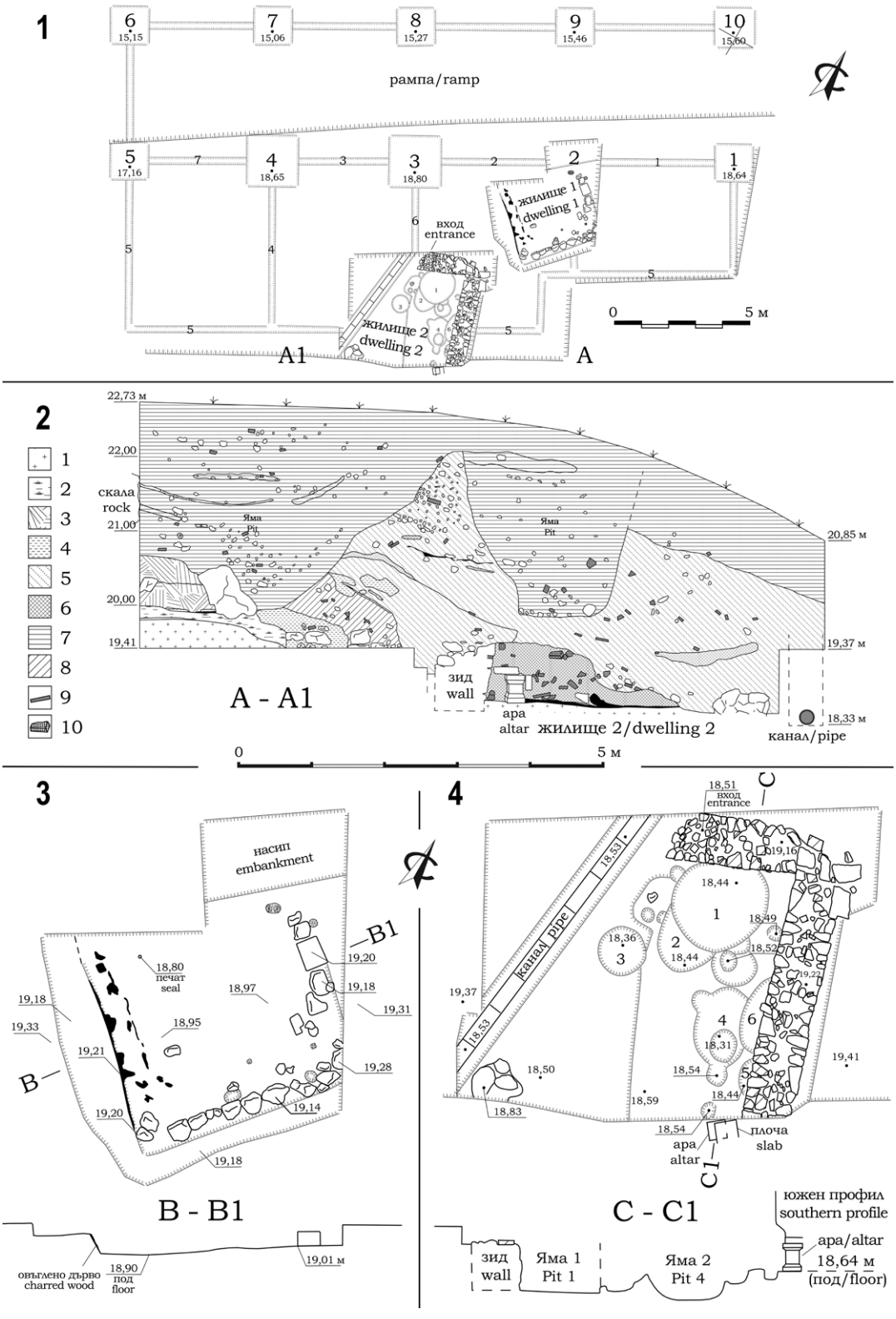
№. 24. ДВЕ ЖИЛИЩА ОТ IV И XI В. В ТЕГУЛИЦИУМ – ВЕТРИНИ ДО С. ВЕТРЕН, СИЛИСТРЕНСКО

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов

През 2020 г. в РИМ – Силистра е получен сигнал за нерегламентирани изкопни работи в подножието на крепостта Тегулициум, м. Калето до с. Ветрен, Силистренско. Обектът попада в рибарското селище на брега на р. Дунав, в охранителната зона на АНКЦ „Антична крепост Тегулициум“, в ПИ № 006058 по КВС на с. Ветрен. При огледа на място изкопните дейности, извършвани във връзка с проект за поставяне на два преместваеми обекта (бунгала), бяха прекратени. Установи се, че на мястото са били разположени рибарски фургони в миналото, при поставянето на които част от склона е била отнета и заравна като площадка. След дооформянето на площадката тя е с дължина от ЮЗ на СИ около 22 м и ширина от СЗ на ЮИ около 8,50 м. Заравнена е на кота около 19,35 м. В оформения профил от южната страна на площадката има културни напластявания с дебелина до 3,30 м.

Спасителните археологически разкопки на обекта се извършиха година по-късно. Проучени са квадратни изкопи за бетонни фундаменти, които ще поддържат бетонна площадка – три изкопа с размери 2 × 2 м и седем с размери 1,5 × 1,5 м. Изкопите са в две успоредни редици с приблизителна ориентация ЮЗ – СИ, разположени на 4 м една от друга, и са свързани с траншеи за ивични основи, широки 0,30 м. Южната редица от изкопи попада върху равната площадка, а северната – в насипна пръст, свлечена през вековете и при оформянето на площадката. При проучването на изкопите се попадна на две изгорели при пожари жилища, едното от IV в., а второто от XI в (обр. 1.1).

Жилище № 1 беше първоначално регистрирано в изкоп № 2, където попаднахме на обработен квадър и на овъглено подово ниво. С оглед цялостното проучване на жилището беше оформен сондаж с размери 4 × 3 м, разгърнат в южна посока. Жилището е ориентирано ЮИ – СЗ (обр. 1.3). То е вкопано в стерилния терен, отчасти в твърд жълтеникав пласт с материали от желязната епоха, като подът е подравнен на кота 18,95 м. Обитаемата площ е около 9 кв. м. Деструкциите съдържаха средно до малко количество фрагменти от битова керамика, сред които устие от котел от XI в.; само три фрагмента от строителна керамика, стъклено мънисто и малко животински кости. Покривът е бил от органичен нетраен материал. Подът на жилището е покрит навсякъде с овъглено дърво, на места и с отухлена пръст. Значително по-дебел слой овъглена дървесина има в ЮЗ половина, вероятно от дървена обли-

Обр. 1. Тегулициум – проучвания през 2021 г.: 1 – план на изкопите; 2 – южен профил (легенда: 1 – стерил; 2 – тъмносив пласт от желязната епоха; 3 – сиво-кафява пръст; 4 – жълта пръст; 5 – кафява пръст; 6 – пласт разтрошен кирпич; 7 – сиво-черен пласт със средновековни ями; 8 – тъмнокафява пръст; 9 – строителна керамика; 10 – опален кирпич); 3 – план и разрез на жилище № 1; 4 – план и разрез на жилище № 2

Fig. 1. Tegulicium – exploration in 2021: 1 – layout of the trenches; 2 – southern cross-section (key: 1 – sterile; 2 – dark grey layer from the Iron Age; 3 – grey-brown soil; 4 - yellow soil; 5 – brown soil; 6 – layer of crushed adobe; 7 – grey-black layer with medieval pits; 8 – dark brown soil; 9 – architectural ceramics; 10 – fired adobe); 3 – plan and cross-section of dwelling No. 1; 4 – plan and cross-section of dwelling No. 2

цовка на югозападната стена. Югоизточната стена на жилищната яма е облицована със сравнително грубо подредени необработени средни по размер камъни, които са също горели. Те не са редени плътно покрай границата на вкопаването на жилището, а на разстояние до 10 см от нея. По подобен начин с камъни е облицована СИ стена на жилищната яма. Крайната северозападна част от жилището е свлечена по склона, като този факт личи ясно след престъргване в границите на изкоп № 2. Покрай каменните градежи има дупки от стълбова конструкция. Те са с четвъртито сечение, с размери 0,24 × 0,16 м и 6 × 6 см, и с овално сечение, с диаметър 0,10 – 0,18 м. Запълнени са с много рохка пръст. Разположението им показва, че свлечената площ от жилището не е значителна. Югозападната стена на жилището е без камъни. Тя е с овъглена дървена облицовка, със запазена дебелина около 2 см. Облицовката се проследява на дължина 2,10 м и е запазена на височина 0,28 м над пода. Във вътрешността на жилището е открит оловен печат от XI в. на частното лице Теофил (обр. 2). Позицията на печата е безспорна – в светлокафява пръст под слоя овъглено дърво, което означава, че попадането тук на печата, който не е бил пряко изложен на огъня, се явява *terminus post quem* за опожаряването на жилището.

Обр. 2. Оловен печат, открит в жилище № 1

Fig. 2. Lead seal found in dwelling No. 1

Обр. 3. Жилище № 2

Fig. 3. Dwelling No. 2

При изкопаването на траншея № 5 е пресечен пласт с отухлени кирпичи и фрагменти от дъговидни късноантични керемиди. Оформен е правоъгълен сондаж, в който е разкрито жилище № 2 (обр. 1.4; обр. 3). Жилище № 2 е ориентирано Ю – С, със значително отклонение ЮИ – СЗ и е частично вкопано в материка. В границите на сондажа попада частично запазеният северен зид на жилището и част от източния зид. Южната част от жилището навлиза в склона, в съседен имот. Зидовете са широки 0,70 м. Градежът е от предимно средноголеми горели ломени камъни, споени с жълта кал. При горното ниво на така запазените стени са поставени на места и фрагменти от тухли, както и фрагмент от тегула с П-образен профил. Източният зид е запазен на височина от 0,83 м до 0,55 м. Северният зид е висок от 0,50 до 0,60 м. Разкрит е вероятен вход в северния зид, като от входа на запад стената е напълно обезличена. В суперструкция, може би при втори етаж, жилището е градено с изпечени кирпичи. Покривът е бил от дъговидни тегули и имбрици. Жилището е изгоряло при внезапен пожар. Върху пода се е формирал плътен овъглен слой с дебелина около 0,10 м, който интерпретираме като останки от дървена настилка. В овъгления слой са открити 12 бронзови монети от IV в., най-късната от които от Валентиниановата династия (364 – 378), бронзова апликация, чукче, гвоздеи, част от съд и други предмети от желязо и сравнително малко фрагменти от битова керамика. Над този слой са натрупани деструкциите – натрошени, изпечени до керемиденочервено кирпичи (широки 0,17 – 0,21 м, дебели 7 – 9 см и дълги над 0,28 м), фрагментирани керемиди, изпечени до червено глинени стенни мазилки и малко камъни. В долната

Обр. 4. Керамични находки от жилище № 2

Fig. 4. Pottery finds from dwelling No. 2

Обр. 5. Варовикова ара в жилище № 2

Fig. 5. Limestone altar in dwelling No. 2

част на този пласт, т. е. върху овъгления слой и сред деструкциите, са намерени три разтрошени късноантични амфори, три гърнета, разлата купа, паница, капак и керамична лампа (обр. 4). На по-високо ниво в рушевините е открит каменен хаван. След отнемането на деструкциите и на овъгления слой в източната половина на сондажа се достигна до сиво-бял, глинест стерил, в който се очертаха отчетливо няколко вкопавания. Яма № 1 съдържа фрагменти от битова керамика от XI в. Пресича яма № 2, в която се откри устие от късноантичен съд. Югозападно от ями № 1 и 2 е яма № 3, запълнена с жълта пръст, примесена с много отухлени бучки. Ями № 4 – 6 не съдържат археологически материали и са по-ранни от жилището. Покрай зидовете са регистрирани дупки от стълбова конструкция, съдържащи много въглени. Те с овално сечение, с диаметър около 0,20 м и дълбочина 0,15 – 0,30 м под пода. В южния профил, на 0,23 м от вътрешното лице на източния зид, е разположена варовикова ара, която е горяла при пожара (обр. 1.2; обр. 5). Поставена е вертикално върху пода. Има височина 0,39 м и максимална ширина 0,26 м. Върху нея е положена хоризонтално каменна плоча с дебелина 0,11 м, западната част на която се е счупила при рухването на жилището и е паднала вертикално покрай арата. Арата най-вероятно е употребена като сполия, пригодена за своеобразна масичка. В западната част на сондажа не е достигнат материкът, тъй като тук той слиза на по-голяма дълбочина, поради естествения наклон на склона и е покрит с културен пласт, по-ранен от жилището. Овъгленият слой върху пода продължава върху този по-ранен културен пласт, но в този участък липсва дебелият слой с деструкции. В ЮЗ ъгъл на сондажа, при южния профил е достигнат голям монолитен скален къс с ширина 0,78 м. В западната половина на сондажа е открит още керамичен водопровод, който е по-късен от жилище № 2. Тръбите са обмазани с

фин бял варов разтвор при свръзките. Разчистени са общо шест сегмента от водопровода. Тръбите са добре съхранени, с дължина, която варира в рамките на няколко сантиметра, но средно около 0,60 м и диаметър 0,20 м. Положени са в изкоп с ширина 0,50 м. Водопроводът е ориентиран Ю – С, с малко отклонение ЮЗ – СИ. При неговото полагане е обезличена северната стена на жилището със северния вход. Никакви следи от жилището не се откриват западно от водопровода (обр. 3).

В другите изкопи за бетонни колони и ивични основи не се откриха археологически структури. Те почти изцяло засягат насипна пръст, съдържаща материали от различни епохи, включително от най-ново време. Сред тези материали е важно да се отбележи наличието на керамика от античната, късноантичната и средновековната епохи, бронзов средновековен нагръден кръст, малко фрагменти от късножелезни керамични съдове. Последните се откриват и в пластове непосредствено върху материка (обр. 1.2).

TWO DWELLINGS FROM 4TH AND 11TH C. AD IN *TEGULICIUM – VETRINI* NEAR VETREN VILLAGE, SILISTRA REGION

Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov

Summary

At the northeastern foot of the ancient fortress *Tegulicium* near the village of Vetren, Silistra region, two burnt houses from the 4th c. AD and the 11th c. AD were studied (fig. 1.1).

Dwelling No. 1 was dug into the ground. It had a living area of about 9 m^2 (fig. 1.3). Fragments of household ceramics from the 11th c. AD were found in its ruins. The roofing of the house had consisted apparently of perishable organic materials. The floor was covered everywhere with a layer of charred wood. A lead seal from 11th c. of Theophilus, a private individual, was found in the soil just below the charred layer (fig. 2). The southwestern wall had a burnt wood cladding, and the southeastern and northeastern walls were lined with a stone construction. The northwestern end of the house had collapsed into the Danube River (fig. 1.3).

The excavated area of dwelling No. 2 is about 13 m^2 (fig. 1.4). It was partially dug into the virgin soil. Two walls were revealed, and they both were built of burnt stones and fragments of bricks and *tegulae*, bonded with yellow mud. In the higher sections of the walls, perhaps at an upper storey, the dwelling was built of fired adobes. The roofing was of *tegulae* with arched cross-section and *imbrices*. It burned in a sudden fire along with the furniture. A thick charcoal layer was formed, interpreted as burnt wood flooring. Twelve coins from 4th c. AD were found in this layer, the latest one from the period of the Valentinianic dynasty (AD 364 – 378). A bronze applique, a hammer, nails and other metal objects, three broken ceramic amphorae, three pots, a bowl and a ceramic lamp were found in the charred layer and among the rubble of the house (fig. 4). A limestone altar was placed vertically on the floor along the east wall. A stone slab was laid horizontally on it (fig. 1.2; fig. 5).

In the western half of the dwelling a ceramic pipe water conduit was found, consisting of six segments. During the laying of this later water supply system, a part of the northern wall with the northern entrance and probably the western wall of the building were destroyed (fig. 3).

Among the materials found at the site it is important to note the presence of Roman, late antique and medieval ceramics. A small amount of Late Iron Age pottery was found in layers directly on the virgin soil (fig. 1.2).

Georgi Atanasov, Regional Museum of History– Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg
Kristian Mihaylov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, kristian1987@abv.bg

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ДУРОСТОРУМ, СИЛИСТРА

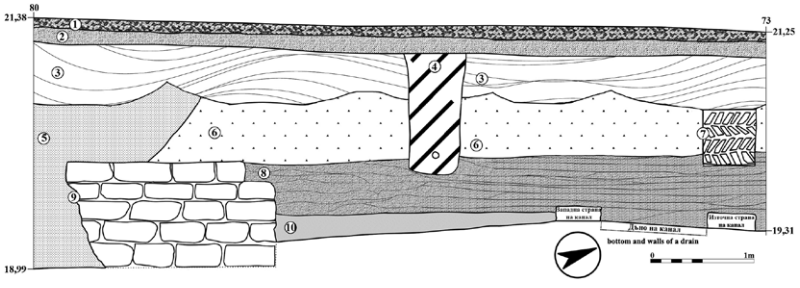
Олег Александров, Ева Димитрова

Спасителното археологическо проучване на територията на АГНКЦ „Римски легионен лагер и цивилно селище“ в Силистра беше извършено във връзка с реконструкция на В и К мрежи в града. Теренната работа се проведе в периода 01 – 23.12.2021 г. от екип в състав доц. д-р О. Александров (ръководител), д-р Е. Димитрова (зам.-ръководител) и М. Пантелеев (археолог). Основната цел бе регис-

Обр. 1. Местоположение на обекта (в жълто) спрямо предполагаемите граници на легионния лагер преди началото на проучванията

Fig. 1. Location of the site (marked in yellow) relative to the presumed boundaries of the legionary camp before the start of the research

Обр. 2. Стратиграфски профил (С – Ю) на част от обекта, поглед от изток: 1 – асфалт; 2 – чакъл; 3 – гробни ями от края на XIX в.; 4 – траншея за съвременен водопровод; 5 – яма от османския период; 6 – пласт от VI в.; 7 – останки от зид тип „рибя кост", VI в.; 8. – пласт от IV – V в.; 9 – зид от масивни камъни от II – III в. (западна кула на porta praetoria); 10 – стерилен льос

Fig. 2. Stratigraphic cross-section (N – S) of a part of the site, view from east: 1 – asphalt; 2 – gravel; 3 – grave pits from the end of the 19th c.; 4 – trench for a modern water conduit; 5 – pit from the Ottoman period; 6 – layer from the 6th c.; 7 – remain of a herringbone wall, 6th.; 8 – layer from the 4th – 5th c.; 9 – wall of massive stones from the 2nd – 3rd c. (western tower of porta praetoria); 10 – sterile loess

триране и документиране на археологически структури и културни пластове във връзка с реализация на инвестиционния проект.

Проучен бе участък по ул. „31-ви полк" между кръстовищата с улиците „Васил Левски" и „Йордан Йовков" (обр. 1). Ширината на изкопа, в който се извърши проучването, е едва 0,90 м. Културните напластявания са с обща дебелина около 2,00 м. На места те са нарушени от съвременни изкопни дейности, свързани с прокарването на водопроводи и канали към жилищните сгради. Теренът е с денивелация от юг към север. В стратиграфско отношение бяха регистрирани следи от обитаване през няколко епохи (обр. 2).

Най-ново време. Съвременна улица – асфалт и чакъл с дебелина до 0,40 м.

Ново време. Беше регистриран християнски некропол, възникнал след Руско-турската освободителна война от 1877 – 1878 г. Проучени бяха девет гроба, от които пет детски и четири на възрастни индивиди. Гробните ями не бяха различими спрямо околния терен. Покойниците са положени на дълбочина 1,20 – 1,30 м от нивото на съвременния терен. Гробовете бяха проучени частично – само частите от тях, които попадат в границите на изкопа. При гроб № 1 бяха открити останки от дървения ковчег и пирони. Пирони бяха открити и при други гробове. Костите са разположени в анатомичен порядък. Гробовете са ориентирани в посока З – И, по християнски обред. При някои индивиди ръцете бяха изпънати покрай тялото, а при други – скръстени върху корема. Гробовете са вкопани в пластове от по-ранни епохи, като ямите достигат този от Късната античност (обр. 2).

Османски период (XV – XIX в.). Регистрирана беше голяма яма, нарушила по-ранните културни пластове (обр. 2). Нейната датировка е определена на база голямото количество фрагменти от трапезна керамика. При нарушаването на по-ранните пластове в ямата са попаднали анонимен фолис, акче и фрагменти от средновековна кухненска керамика (IX – XI в.).

Средновековие (IX – XI в.). Към тази епоха се отнасят две ями, в чийто запълнител бяха открити голямо количество фрагменти от кухненска керамика, типична за периода IX – XI в. Други находки от този период, но без археологически контекст, са два анонимни фолиса от XI в., бронзово кръстче и шарнирна апликация за колан с антропоморфно изображение от VIII – IX в.

Късна античност (IV – VI в.). Регистриран беше горял пласт със следи от обитаване през IV – V в., но без останки от структури (обр. 2). В него бяха открити фрагменти от битова и строителна керамика, а също и голямо количество монети.

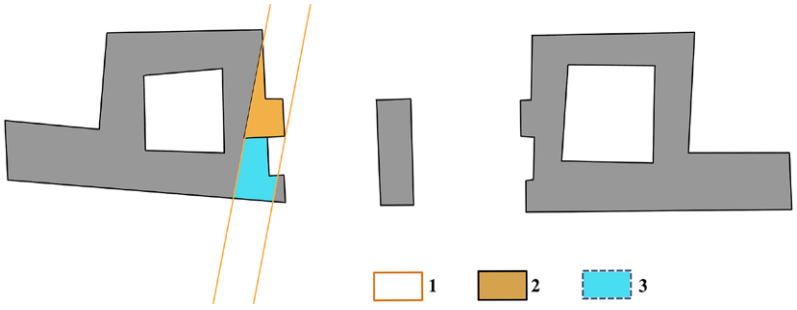
Открити бяха четири зида от VI в., като те оформят ъгли на две различни помещения. Два от

зидовете са ориентирани в посока И – З, а другите два – в посока С – Ю. Всички те са изградени от фрагменти строителна керамика на калова спойка в стил „рибя кост“ (обр. 2) и са вкопани в пласт с материали (фрагменти от битова керамика и монети) от късноримската епоха (IV – V в.). Първата двойка перпендикулярни зидове (№ 1 и 2) оформят северозападния ъгъл на помещение. Нивото, на което са положени, е 19,30/19,35 м н. в. Във височина зид № 1 (с посока И – З) е запазен до 0,70 м, а зид № 2 (с посока С – Ю) – до 0,40 м. Ширината на зид № 1 е 0,50 м, а на зид № 2 – 0,76 м. Подовото ниво на помещението, заключено между зидовете, е трамбовано. Помещението е пострадало при пожар, индикация за който е горелият пласт, натрупан над подовото ниво. В него бяха открити фрагменти от керамични съдове с гребенчата украса. Втората двойка зидове (№ 3 и 4) оформят северозападния ъгъл на друго помещение. Нивото, на което са положени, е 19,81/19,89 м н. в. Във височина зид № 3 (с посока И – З) е запазен до 0,62 м, а зид № 4 (с посока С – Ю) – до 0,53 м. Ширината на зид № 3 е 0,50 м, а на зид № 4 – 0,65 м. Зидовете са вкопани в горял пласт с материали (фрагменти от битова керамика и голямо количество монети) от късноримската епоха (IV – V в.), голяма част от който е нарушен от съвременни дейности. Ориентацията им, респективно на помещенията, които са заграждали, показва, че и през VI в. е следвана планировка, характерна за строителството през по-ранните епохи.

Обр. 3. *Porta praetoria и каналът (поглед отгоре)*

Fig. 3. Porta praetoria and the drain (view from above)

Обр. 4. Хипотетичен план на porta praetoria на легионния лагер Durostorum: 1 – траншея на проучванията през 2021 г.; 2 – разкрита част от porta praetoria; 3 – негатив от субструкция на портата

Fig. 4. Hypothetical plan of porta praetoria of the legionary camp Durostorum: 1 – trench of the excavations in 2021; 2 – unearthed part of porta praetoria; 3 – trench of the substructure of the gate

Римска епоха (II – III в.). Най-значимото откритие от римската епоха в проучвания участък е структура, засечена на кота 20,01 м н. в. и проучена до ниво 18,90 м н. в. (обр. 3, 4). Изградена е от средно големи обработени каменни блокове, споени и обилно залети с бял хоросан. Ориентирана е в посока С – Ю с 4 – 5° отклонение в посока СЗ – ЮИ. Разкрита е на дължина 2,20 м и на ширина 1,00 м. Запазена е на височина 1,11 м. В южна посока личат само следи от демонтирането на структурата на ниво 18,99 м н. в. в продължение на още около 1,50 м.

Вземайки предвид начина на градеж, който е идентичен с този на открития от П. Доневски югозападен ъгъл на лагера (Доневски 2006, 169 – 176), плана на частично разкритата структура, както и проучения близо до нея канал, категорично може да се изкаже мнението, че се касае за западна кула на северната порта на легионния лагер – *porta praetoria*. Откритата в деструкциите монета на император Проб (276 – 282 г.) се явява *terminus post quem* за демонтирането на изградената в началото на II в. порта. Аналогична е ситуацията с източната порта на легионния лагер *Novae*, когато в последната четвърт на III в. е изградена нова крепостна стена от изток, с която защитената площ се увеличава с още 9 ха (Dyczek 2011, 29). В случая с *Durostorum* разширението е на север по посока канабите на *Legio XI Claudia*, които са допълнително укрепени по същото време.

Камъните от кулата и улицата, преминаваща през нея (*via praetoria*), са демонтирани и в по-ново време, свидетелство за което е яма от османския период, допълнително нарушила основите на южната част от кулата. На кота 19,35 м н. в., непосредствено под запазената част на зида, беше открито сребърно акче. Ходовото ниво на улицата се намира на кота 19,82 м н. в. За съжаление от нея не са запазени никакви следи. Не бяха регистрирани останки и от обиколната улица на лагера – *via sagularis*. Каналът, обаче, се намира на своето място (без покриващите го плочи). Намира се на 0,40 м източно от кулата и е регистриран на кота 19,59 м н. в. (западна странѝца) и 19,50 м н. в. (източна странѝца).

Обр. 5. Част от помещения с тухлени подове от III в. (поглед от юг)

Fig. 5. Part of rooms with brick flooring from the 3rd c. AD (view from south)

Разположен е с посока С – Ю. Коти на дъното на канала: 19,28 м н. в. (в северната част) и 19,31 м н. в. (в южната част), което показва, че наклонът му е от юг към север. Каналът е разкрит на дължина 3,0 м. Максималната му ширина е 0,67 м. Всяка от странѝците му е с ширина от 0,20 м.

По своето устройство и размери разкритата част от *porta praetoria* се доближава най-много до фаза I на южната порта в легионния лагер *Novae*, а разположението на канала е сходно с това на този при северната порта на *Novae* – и той е изграден по-близо до западната кула на портата (Zakrzewski 2015, 7 – 26).

На 4 м южно от *porta praetoria* бяха разкрити останките на сграда, функционирала през III в. (обр. 5). Това показва, че през III в. *via sagularis*, от която не са запазени никакви останки в този участък, е била стеснена. Подобна е ситуацията в *Novae*, където през III – IV в. близо до югоизточния ъгъл на лагера *via sagularis* е със същата ширина (Димитров и др. 1974, 149 – 151). Сградата беше проучена на дължина 12 м в посока С – Ю, с отклонение от 5° в посока СЗ – ЮИ. От нея са запазени част от две помещения с тухлени подове (на места е запазена само хоросановата подложка, върху която са редени тухлите) и пласт с деструкции, формиран при рухването на покрива. Северното помещение е със запазена дължина 5,60 м, а южното – 5,30 м. Тухлите на северното помещение са с размери 0,40 × 0,42 м и лежат на кота 19,90 м н. в., а на южното – 0,60 × 0,60 м – на ниво 19,93/19,95 м н. в. И при двете помещения тухлите са положени върху подложка от розов хоросан с примес от дребно счукани фрагменти строителна керамика, която е с дебелина около 10 см. Поради по-късни интервенции на терена не е запазено нищо от суперструкцията на сградата – северната стена е била демонтирана най-вероятно през първата половина на IV в., за което свидетелства монета на Крисп. Що се отнася до южната стена, на този етап от проучването не можем да потвърдим дали не е разрушена от регистрираната в най-южната част от проучения сектор средновековна яма или помещението е продължавало още в южна посока. Относно функционалното предназначение на сградата на този етап от проучването не може да бъде определено дали тя е била с частен или публичен характер. Интересно е, че на подовото ѝ ниво бяха открити няколко монети – антониниани на императорите Галиен, Аврелиан и Диоклециан, всички отсечени в кратък хронологически диапазон от втората половина на III в., които се явяват *terminus post quem* за нейното разрушаване.

Археологическото проучване по трасето на ул. „31-ви полк“, която разсича територията на римския легионен лагер в посока от север на юг, ще продължи през 2022 г.

Литература

Димитров и др. 1974: Д. П. Димитров. М. Чичикова, Ал. Димитрова, Б. Султов, В. Божилова, И. Василчин. Археологически разкопки в източния сектор на Нове през 1967 – 1969 г. – Известия на Археологическия институт, 34, 1974, 138 – 176.

Доневски 2006: П. Доневски. Дуросторум – легионният лагер (castra) и укреплението на дунавския бряг. – В: История на Силистра, I. Античният Дуросторум. Силистра – София, 2006, 166 – 185.

Dyczek 2011: P. Dyczek. Settlement and architectural changes in Sector IV. – In: Novae: legionary fortress and late antique town, II. Coins from Sector IV. Warsaw, 2011, 1 – 44.

Zakrzewski 2015: P. Zakrzewski. The gates of the legionary fortress at Novae (Lower Moesia). – Archeologia, 66, 2015, 7 – 26.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *DUROSTORUM*, SILISTRA

Oleg Alexandrov, Eva Dimitrova

Summary

The excavated area had a length of 80 m and a width of 0.90 m (fig. 1). The cultural strata have a total thickness of about 1.50 m. In terms of site stratigraphy, traces of habitation from different periods were recorded (fig. 2):

- modern period: a part of a necropolis from the end of the 19th c. AD;
- Ottoman period (15th – 19th c. AD): a large pit;
- the Middle Ages (9th – 11th c. AD): two pits containing kitchenware sherds; some unstratified artefacts – two coins from the 11th c. AD, a bronze cross, and a hinged belt application with anthropomorphic image from the the 8th – 9th c. AD;
- Late antique period (4th – 6th c. AD): four walls from the 6th c. AD which formed the corners of two different rooms; fragments of architectural ceramics and pottery, coins;
- Roman period (2nd – 3rd c. AD): a section of the western tower to the northern gate (*porta praetoria*) of the legionary camp of *Durostorum* and a drain which passed through the gate (figs 3, 4). The northern gate has been built in the beginning of the 2nd c. AD and has been destroyed in the end of the 3rd c. AD, after the Goth raid, due to the extension of the fortified area northward; a part of a big building with brick flooring (fig. 5); coins and fragments of architectural ceramics and pottery.

The most significant finding of this fieldwork comprises the discovery of the section of the western tower to the northern gate of the legionary camp (*porta praetoria*) and the drain passing beneath the gate (figs 3, 4).

The western tower of *porta praetoria* was registered at elevation 20.01 m and was excavated to elevation 18.90 m. It was built of medium-sized hewn stone blocks, bonded and abundantly covered with white mortar. It is N – S oriented with a 4 – 5° deviation in the NW – SE direction. The excavated section was 2.20 m long and 1.0 m wide, with a preserved height of 1.11 m. In the southern direction, in a section with a length of 1.50 m, there were only traces of the dismantling of the structure at elevation 18.99 m. According to the construction technique, which is identical to that used at the southwestern corner of the camp discovered by the P. Donevski, and the plan of the wall, as well as the sewer discovered near it, the remains can be identified as the western tower of the *porta praetoria*. The coin of Emperor Probus (276 – 282), discovered in the debris, provides *terminus post quem* for the dismantling of the gate. Such a situation is similar to the case of the eastern gate of the legionary camp *Novae*, which was dismantled in the last quarter of the 3rd c. AD when a new fortress wall was built from the east, which increased the protected area by another 9 ha.

The level of the street passing through the gate (*via praetoria*) is at elevation 19.82 m. Unfortunately, nothing has been preserved from it. South of the *porta praetoria* is the bypass street of the camp – *via sagularis*. Unfortunately, no remains were found from it either.

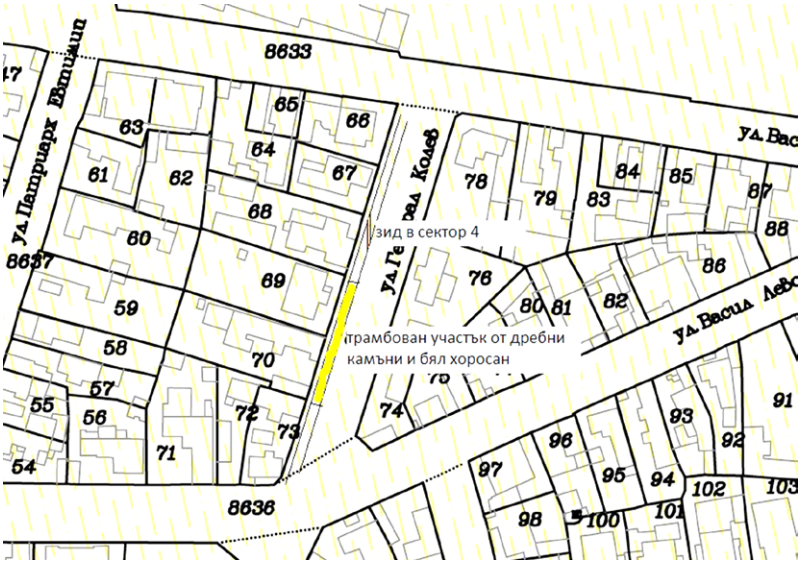
In recent times, stones from the tower have also been dismantled, as evidenced by the pit from the Ottoman period, which cuts the strata. At elevation 19.35 m, just below the wall, a silver Ottoman coin akçe was found.

Oleg Alexandrov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg
Eva Dimitrova, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, missy@mail.bg

№ 26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В РИМСКИ ЛЕГИОНЕН ЛАГЕР И ЦИВИЛНО СЕЛИЩЕ ДУРОСТОРУМ, СИЛИСТРА

Дилен Дилов

Спасителните археологически разкопки се проведоха от 1 до 23 декември 2021 г. в поземлен имот с идентификатор 66425.501.8638, гр. Силистра, ул. „Генерал Колев" (обр. 1), във връзка с реконструкции на В и К мрежи в града. Улицата се намира на територията на АГНКЦ „Римски легионен лагер и цивилно селище". Тя е с ориентация север – юг. Предвидено бе да се направи изкоп за полагане на тръби с широчина 1 м и дълбочина 2 м по дължината на улицата, в близост до западния трото-

Обр. 1. Местоположение на проучените структури

Fig. 1. Location of the excavated structures

Обр. 2. Трамбован участък с дребни камъни и бял хоросан в сектори 6 и 7

Fig. 2. Area of compacted small stones and white mortar in sectors 6 and 7

ар. Отсечката беше условно разделена на седем сектора от по 10 м от север на юг, като последните 30 м от трасето нямаше да се проучват, тъй като бяха разкопани с багер до 2 м дълбочина. За централен репер беше взета кота в южния край на улицата – 20,59 м. С багер бе отнет асфалтът, подложката от чакъл и механичен слой в насипа до 0,60 м. Работниците разкопаваха на ръка механични пластове от по 0,20 м, като се достигаше дълбочина от 2 м от нивото на улицата.

По дължината на изкопа в сектори 6 и 7 бе разкрито ниво от трамбовани малки камъни, бял хоросан, примесен с дребен речен чакъл и фрагменти от антична строителна и битова керамика (обр. 2). Настилката е на кота 19,50 м и на 1 м под съвременния асфалт. Участъкът е с направление север – юг, с разкрита широчина 1 м, колкото е широк самият изкоп. Запазената дължина в двата сектора е 12,70 м север – юг. На юг, в останалите сектори, участъкът е разрушен от предходни прокопавания за канализация до 2 м дълбочина. На север е прекъснат също от по-ранно прокопаване на терена. Пръстта над настилката е примесена с фрагменти късноантична строителна и битова керамика, има и фрагменти от ранносредновековна керамика (X в). Откриха се и бронзови късноантични монети. Проученият участък бе фотодокументиран и описан. Премахнат бе трамбованият участък, разчистен в началото на разкопките, като бе отнет слоят от трамбовани камъни, фрагменти керамика и бял хоросан. Дебелината му е от 0,15 до 0,20 м. На кота 19,50 м в хоросана се откри счупена (половин) бронзова късноантична монета. Проучен бе участъкът под него в сектор 6 и 7. Пръстта е жълтеникава, примесена с единични фрагменти късноантична строителна и битова керамика. На кота 19,30 м бяха открити две бронзови късноантични монети. На кота 18,76 м бе достигнато равно силно трамбовано ниво от дребни камъни, речен чакъл и бял хоро-

сан. То е с дебелина 0,15 м. Под него пръстта е стерилна – жълт льос.

В сектор 4 на кота 18,77 м бяха открити основи на зид с оринтация северозапад – югоизток (обр. 3). Изграден е от дребни камъни и бял хоросан. От двете му страни на същата кота бяха открити фрагментирани късноантични тухли и тегули, както и битова късноантична керамика. Има следи от пожар, въглени и горели мазилки. Разкритият зид е с дължина 3,70 м и има широчина 0,42 м. Запазената му височина е 0,40 м.

Обр. 3. Зид в сектор 4

Fig. 3. Wall in sector 4

Керамиката, открита в изкопа, е основно от периода на Късната античност (IV – VI в.). Изработена е на колело, като повечето фрагменти са от амфори. Откриха се и единични фрагменти от ранносредновековна керамика от X в.

Останалите сектори 1, 2 и 3 от трасето са били разкопавани със земекопна техника до 2 м дълбочина от предходното полагане на канализация и трасето им съвпада със сега предвиденото по проект за поставяне на нови тръби. Има насипан пласт от пясък и чакъл и секторите не са проучвани.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE ROMAN LEGIONARY CAMP AND CIVIL SETTLEMENT *DUROSTORUM*, SILISTRA

Dilen Dilov

Summary

The rescue archaeological excavations took place from 1 to 23 December 2021 in relation to a reconstruction of the water supply and sewerage network in the town of Silistra. The General Kolev Str. is located in the territory of the Roman legionary camp and civil settlement *Durostorum* (fig. 1). The trench for laying the pipes was 1 m wide and 2 m deep, situated along the street, near its western sidewalk. The route was divided into seven sectors, each one of 10 m length.

In sectors 6 and 7, a level of compacted small stones, white mortar mixed with small river gravel and fragments of Roman architectural ceramics and pottery was discovered (fig. 2). This pavement has a thickness of 0.15 – 0.20 m, and it is situated at elevation 19.50 masl and at 1 m beneath the asphalt layer of the modern street. The section is north – south oriented, with an excavated width of 1 m. The preserved length in both sectors is 12.70 m. To the south, in the adjacent sectors, the ancient level was destroyed by previous excavations. To the north it was also disturbed by earlier construction works at the terrain. The soil above the pavement is mixed with fragments of late antique architectural ceramics and pottery, there are also fragments of early medieval ceramics (10th c. AD). Late antique bronze coins were also found.

When the level of compacted stones was removed, a broken (half) bronze late antique coin was found in the mortar, at an elevation of 19.50 masl. The layer below consists of yellowish soil mixed with occasional fragments late antique architectural ceramics and pottery. Two bronze late antique coins were found at elevation 19.30 masl. At the elevation 18.76 masl, an even level of compacted small stones, river gravel and white mortar was reached. It is 0.15 m thick. Beneath it the sterile yellow loess was reached.

In sector 4, at elevation 18.77 masl, foundations of a wall with a northwest – southeast orientation were discovered (fig. 3). It was built of small stones and white mortar. Fragmented late antique bricks and *tegulae*, as well as late antique pottery, were found on both sides of the wall. There are traces of fire, charcoal and burnt plaster. The excavated length of the wall is 3.70 m and its width 0.42 m. The preserved height is 0.40 m.

The pottery found during the fieldwork is mainly from the period of Late Antiquity (4th – 5th c. AD); the majority of fragments belongs to amphoras. Occasional fragments of early medieval pottery (10th c. AD) were also found.

Dilen Dilov, Regional Museum of History – Razgrad, 70 Aprilsko Vastanie Str., 7200 Razgrad, dilen@mail.bg

ГРАДСКИ ЦЕНТРОВЕ

№ 27. КРЕПОСТНА СТЕНА (II – VI В.) В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ОДЕСОС

Валери Йотов

Обр. 1. Обектът на ул. „Цариброд“ № 30, Варна (поглед отгоре)

Fig. 1. The site at 30 Tsaribrod Str., Varna (view from above)

През 1982 г., при археологически разкопки на М. Лазаров във връзка със строителството на сградата на НТС на ул. „Цариброд“ № 30 във Варна, са разкрити първите позначими археологически структури в югозападната част на Одесос. По-важните от тези структури са: част от крепостна стена, централният и северният кораби на късноантична базилика, антична сграда. След приключване на разкопките същите са „консервирани“ със слой пясък, земна маса и бетонна/асфалтова настилка под самата сграда на НТС и в паркинга западно от нея.

Археологическите проучвания в периода февруари – май 2021 г. установиха следните структури (обр. 1, 2).

Раннохристиянска базилика. При проучванията през 1982 г. е бил разкрит само северният кораб (сектори от северната стена и от северния стилобат), като от бележките в дневника и твърде общия план не са ясни размерите и отделните зони на храма.

Разкритите малки (разрушени) части от южния стилобат позволиха уточняване на по-цялостен план на базиликата (обр. 3).

В източната половина на централния кораб бе разкрита (разрушена наполовина от каменна основа на сграда от края на XIX – началото на XX в.) част от изградена с тухли гробница (или вход към крипта ?).

В зоната на хипотетично реконструираната по план олтарна част на базиликата бяха установени две подови нива – възможно от подиум (стъпала?) или синтрон.

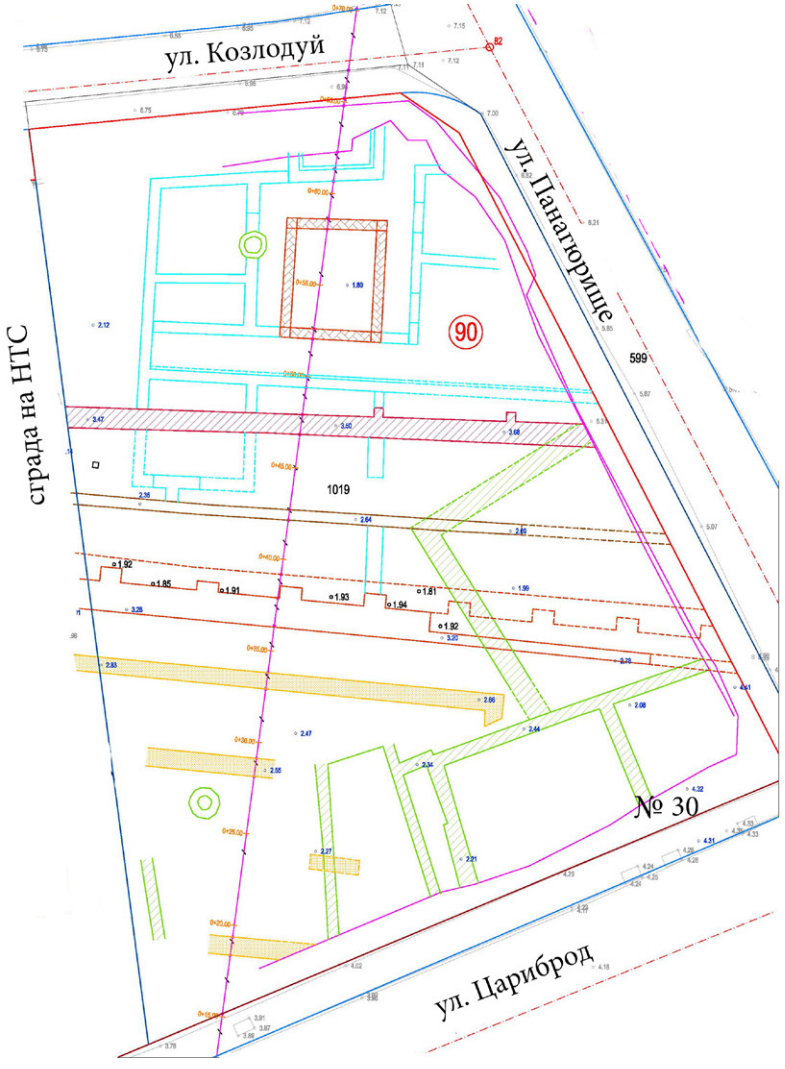
Археологическите материали от квадратите на раннохристиянската базилика са твърде малко (събрани като масов материал през 1982 г.), но несъмнено датировката на сградата е най-общо от края на IV – началото на VII в.

Крепостна стена. Проучената през 1982 г. част от крепостна стена е определена от научния ръководител М. Лазаров като елинистическа(?) / римска крепостна стена. Несъмнено тя се явява продължение на разкритите на 40 м западно в градинката пред входа на сградата на НТС през 2019 –

2020 г. сектори от югозападната част на укрепителната система на късноантичния Одесос.

Южното лице на крепостната стена в този участък е от масивни каменни квадри, които са свързани с хоросан (обр. 4). На повечето от тях има малки прорези (върху горните страни на блока) от типа „лястовича опашка“ за свързване със сглобка. При някои от квадрите мястото за сглобка е разположено върху от лицевата страна на блока, което е свидетелство за ремонтни работи.

При разчистването на пясъчния насип от 1982 г. бе установено, че малки сектори от южното лице на крепостната стена от масивни камъни са надградени със зидария от неголеми по размери и не така добре обработени камъни, които са свързани с розов хоросан, и пълнеж от малки ломени камъни, както и цели или половини тухли с размер 0,15 × 0,30 м. Този не особено качествен градеж е бил разрушен в голямата си част при проучването през 1982 г., но нито от бележките в дневника, нито от плана и фотодокументацията става ясно каква е характеристиката на крепостната стена, особено на нейното вътрешно (северно) лице.

Обр. 2. План на обекта на ул. „Цариброд“ № 30, Варна

Fig. 2. Layout of the site at 30 Tsaribrod Str., Varna

След демонтаж на въпросния частично разрушен градеж и разчистването по линията на вътрешното лице бяха установени конструктивно свързани с основния квадров градеж на крепостната стена пиластри – четири добре запазени и два разрушени (установени в негатив).

Археологическите материали от квадратите по линията на крепостната стена също са твърде малко (събрани през 1982 г.), но характеристиката на градежа и ремонтите насочват към датировка в римския период (II – III в.), т. е. отпада хипотезата на М. Лазаров за елинистически период (I в. пр. Хр.) на стената. Разчистването на вътрешното лице на тази римска крепостна стена показва, че тя е била използвана като основа на продължението на разкритата през сезони 2019 – 2020 г. на около 50 м западно късноантична (IV – началото на VII в.) крепостна стена, като в разглеждания случай е била надграждана с недобре обработен ломен камък и други строителни отпадъци.

Така, общата дължина на разкритите (плюс оставащите под съвременните улици) участъци от крепостната стена в югозападния сектор на Одесос е повече от 100 м.

Успореден на крепостната стена зид от каменни квадри. На около 4 – 5 м северно от крепостната стена бе разкрит зид от каменни блокове (1,20 × 0,50 м), които са без хоросан. Неговото вероятното предназначение е да ограничава улицата покрай крепостната стена отвътре (*intervallum*).

Масивна каменна стена по линията запад – изток в средата на парцела. Масивната каменна стена (ширина 1,20 и височина 2,0 м) по линията запад – изток в средата на парцела е била частично разкрита при разкопките през 1982 г. Същата е определена като част от антична сграда. Проучванията през 2021 г. не дадоха информация за по-конкретна характеристика.

Основи на антична сграда с няколко помещения в северната половина на парцела. В северната половина на парцела (повече от 500 кв. м) бяха разкрити каменните основи на сграда с шест –

осем помещения и коридори (някои се развиват извън терена) и входове между тях. В дневника за проучванията през 1982 г. тази сграда не е описана и това, предполагаме, е поради факта, че в тази зона на парцела е била една от първите джамии на Варна, известна като „Мехкеме джами“ (разрушена през 50-те години на XX в.), което обяснява откриването само на основи. Културният пласт в тази част на парцела е около 0,20 – 0,30 м, като каменните основи се разкриват вкопани в глинестия (и подпочвена вода) слой.

Археологическите материали са основно от римския и късноантичния периоди – фрагменти от амфори, паници, керамични лампи, бронзови монети, оброчна плочка на Тракийския конник (обр. 5).

В центъра на най-просторното помещение на античната сграда беше частично разкрита изградена от каменни квадри структура с външни размери 6,20 × 5,80 м. Вътрешността на структурата е покрита с изгладени каменни плочи. Южната половина е „потънала“ на дълбочина от около 0,20 – 0,30 м в подпочвения воден слой. Почти квадратната структура може да бъде определена като басейн (*impluvium*). В близост са открити две каменни бази, както и част от йонийски капител.

Цялата сграда и басейнът са част от римска *villa urbana* (II – III в.).

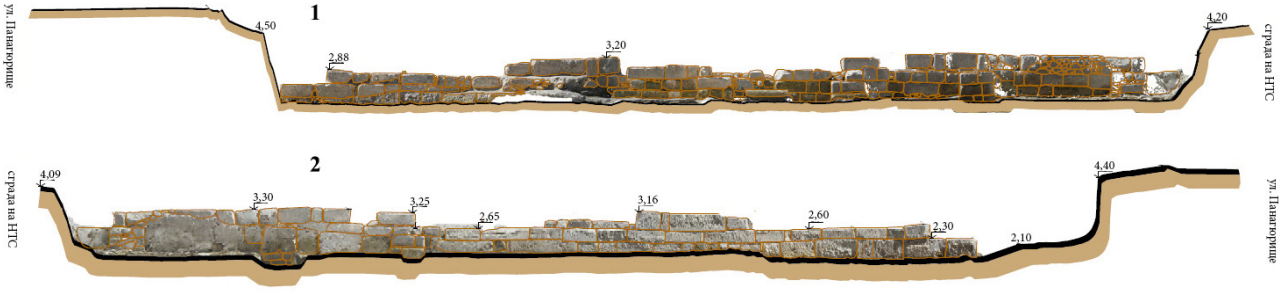
Обр. 3. План на раннохристиянската базилика на ул. „Цариброд“ № 30, Варна: 1 – римска крепостна стена (II – III в.); 2 – византийска крепостна стена (IV – начало на VII в.); 3 – раннохристиянска базилика (IV – начало на VII в.); 4 – гробница (вход към крипта?)

Fig. 3. Layout of the early Christian basilica at 30 Tsaribrod Str., Varna: 1 – Roman curtain wall (2nd – 3rd c.); 2 – Byzantine curtain wall (4th – beginning of 7th c.); 3 – early Christian basilica (4th – beginning of 7th c.); 4 – tomb (entrance of a crypt?)

Обр. 5. Оброчна плоча на Тракийския конник (II – III в.), открита в района на римската villa urbana

Fig. 5. Votive plaque of the Thracian horseman (2nd – 3rd c. AD) discovered nearby the Roman villa urbana

Обр. 4. Участък от римската крепостна стена на Одесос (II – III в.) в обекта на ул. „Цариброд“ № 30, Варна: 1 – поглед от север; 2 – поглед от юг

Fig. 4. A section of the Roman curtain wall (2nd – 3rd c. AD) in the site at 30 Tsaribrod Str., Varna: 1 – view from north; 2 – view from south

Заключение. Откритите през 1982 и 2021 г. структури са сравнително най-големите като площ и размери, проучени от античната укрепителна система и архитектура в югозападната част на Одесос от периода от II до края на VI в..

FORTRESS WALL (2ND – 6TH C. AD) IN THE SOUTHWESTERN SECTOR OF *ODESSOS*

Valeri Yotov

Summary

In 1982, excavations have been held in a plot situated at 30 Tsaribrod Str. in Varna. Then, remains of several structures have been partially investigated, namely part of an ancient fortress wall, the nave and northern isle of an early Christian basilica, and part of an ancient building.

In 2021, a new investment intention necessitated re-excavating of a large sector of same plot that lead to the discovery of more parts of the same structures and to clarification of their dating (figs 1, 2,). The results of the new excavation revealed the following data about them.

The Early Christian basilica. A new small and heavily disturbed section of the southern stylobate of the nave was unearthed, thus allowing for a more complete plan of the basilica to be outlined (fig. 3). Furthermore, about half of a brick-built tomb was discovered in the eastern half of the nave.

The fortress wall. The section of the forthress wall excavated by M. Lazarov in 1982 has been dated to the Hellenistic(?)/Roman period.

In 2021, this wall was investigated again, and this time its inner face was also cleared up (fig. 4). It was found that in Late Antiquity this wall was used as a base for the construction of the continuation of the late (4th – 6th c. AD) fortress wall – this same late antique wall was discovered in 2019 – 2020 about 30 m to the west from the current plot. The characteristics of the construction and the reconstructions of the earlier wall point to a dating in the Roman period (2nd – 3rd c. AD). This means that the hypothesis of M. Lazarov about the Hellenistic date (1st c. BC) of this fortress wall cannot be supported anymore. The excavation of 2019 – 2021 demonstrated that the total length known so far of the fortress wall in the southwestern area of *Odessos* is over 100 m, including the sectors remaining under modern streets and buildings.

A wall constructed of large rectangular stones to the north of the fortress wall. About 4 – 5 m north of the fortress wall, a wall constructed of large stone blocks (1.20 × 0.50 m) without a binder was discovered. Its probable purpose is to delimit the *intervallum* – a street running along the fortress wall at its inner side.

A solid stone wall situated in the middle of the plot. This solid stone wall (1.20 m width and 2.0 m preserved height) was east – west oriented, situated in the middle of the plot, and it has been only partially revealed during the excavations in 1982. Back then it has been defined as part of an ancient building. The archaeological survey at the site in 2021 did not provide an additional information for a more specific characteristic of this structure.

Foundations of an ancient building with several rooms in the northern half of the plot. Stone foundations of an ancient building – a Roman *villa urbana* (2nd – 3rd c. AD) with six – eight rooms and corridors, with several entrances between them, was excavated.

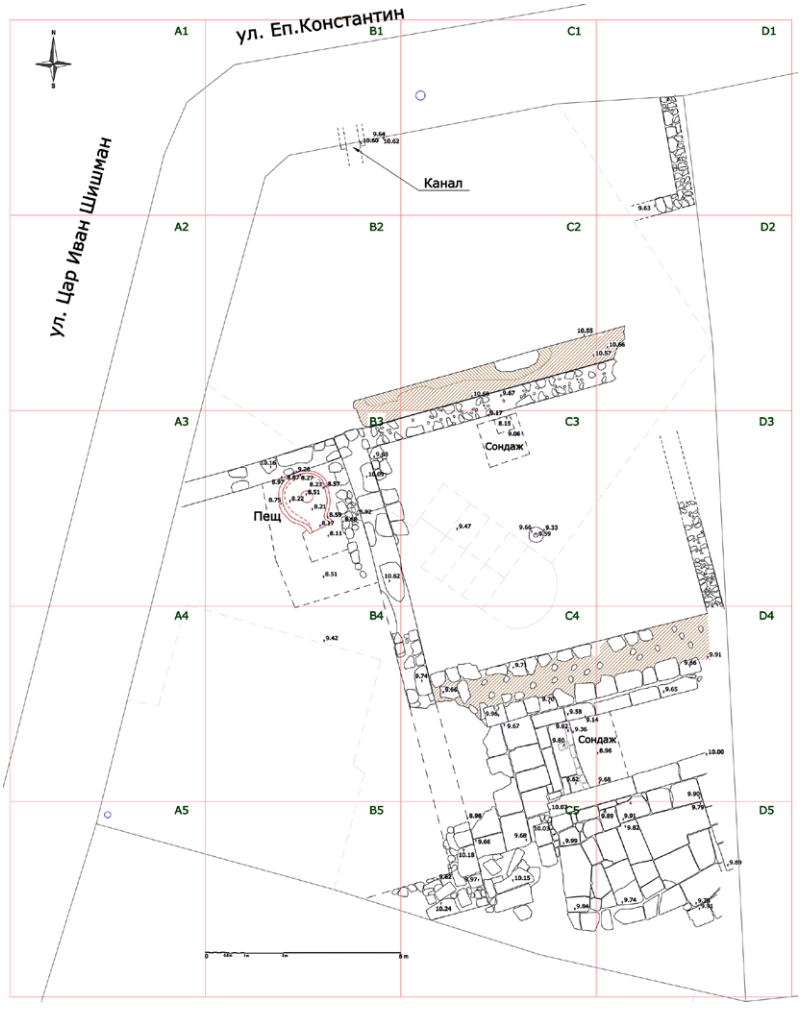
In the centre of the largest space there is a square structure that can be defined as a pool (*impluvium*). Two stone bases for columns were discovered nearby, as well as part of an Ionian capital, which tentatively indicates that a portico with collonade had existed around the pool. A votive plaque of the Thracian horseman is one of the important finds related to the *villa* (fig. 5).

The structures discovered in 1982 and 2021 revealed probably the largest area excavated so far in the southwestern part of *Odessos*. The two excavation campaigns added new and very important data about the ancient fortification system and architecture of the city in the 2nd – late 6th c. AD.

Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com

№ 28. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАР ИВАН ШИШМАН“ № 18, ВАРНА

Васил Тенекеджиев, Ася Стефанова

Обр. 1. Общ план на обекта с разкритите археологически структури (автор М. Вълчев)

Fig. 1. General plan of the site with the archaeological structures discovered (author M. Valchev)

В периода май – юни 2021 г. екип на Регионален исторически музей – Варна проведе спасителното археологическо проучване на обект на ул. „Цар Иван Шишман“ № 18 в гр. Варна. През 2020 г. там беше направен предварителен сондаж, който не установи наличието на археологически структури или ясни културни пластове (Тенекеджиев, Стефанова 2021). Въпреки това, тъй като обектът попада в централната част на ААР „Одесос – Варна“, бяха предприети пълни разкопки. Беше проучена цялата предвидена за строеж площ, достигайки до 4 м под нивото на съвременната улица. В определени зони бяха направени допълнителни сондажи, достигащи до 5,30 м под улицата. Работата беше забавена и силно затруднена поради факта, че профилите се състояха изцяло от рохки и силно нестабилни насипи и трябваше да бъдат своевременно укрепвани.

В резултат на археологическото проучване беше събрана ценна информация за стратиграфията на обекта и разкрити останки от архитектура от късноантичната/ранновизантийската епоха (IV – VI в.) (обр. 1).

Най-горните пластове (около 2 – 2,50 м под нивото на съвременната улица) са напълно компрометирани. В северната половина на парцела до началото на разкопките имаше голяма двуетажна къща с маза (от края на XX в.), а в южната – леки постройки. Под основите на голямата къща обаче бяха разкрити останки от основи на по-ранна, но отново съвременна къща (от XX в.).

От 2,50 м под съвременната улица надолу в определени части на обекта бяха запазени археологически пластове и структури. В северната му половина, в квадрати C2, C3, D2 и D3, бяха открити следи от горял пласт с керемиди с дебелина до 0,40 м. Материалите в него (предимно битова керамика и амфори) се отнасят към XI – XII в. Останки от масивна архитектура обаче не бяха намерени. Основите на по-ранната от двете съвременни къщи в парцела достигат до този пласт и това е довело до неговото компрометиране.

От кота 10,57 м надолу бяха разкопани голям брой зидове, пресичащи се под прав ъгъл и образуващи правоъгълни пространства. Те принадлежат на голяма сграда (или сгради), чийто план

не може да се изясни, тъй като тя продължава под съседните парцели. Това, което може да се каже със сигурност, е, че не всички зидовете са изградени едновременно, а става дума за многобройни достроявания, като долепването в тези случаи е на фуга. Всички зидове са изградени от ломени камъни, чиито лицеви страни са оформени така, че да наподобяват блокчета. Спойката е на кал. Подемният материал около зидовете показва, че те трябва да се отнесат най-общо към IV – VI в.

Единственото изключение, от гледна точка на материали и техника, е зид с ориентация (приблизително) изток – запад, разкрит в квадрати B2, B3, C2 и D2 и продължаващ на изток извън парцела. Този зид е изграден със същия вид камъни като останалите, но с бял хоросан с парченца от натрошена строителна керамика. Друга особеност на зида е, че той е с обща височина (от дъното на основата до горния край) едва около 1,45 м. Освен това в горната си част е оформен с наклон на север, като тази наклонена повърхност е замазана с червеникав хоросан, съдържащ счукана тухла. От север мазилката се спуска надолу до два реда от зидарията и завършва на това ниво. Зидът има добре оформено северно лице. Южното е по-грубо и по всяка вероятност не е било видимо. От тази страна зидът се е долепял до един от зидовете на сградата, спомената по-горе. Функцията му не беше изяснена.

В северната третина на парцела, в квадрати B1, B2, C1, C2, D1 и D2, около кота 10,50 м, на места със спускане до около 0,50 м по-дълбоко, се откриха останки от срутен покрив с късноантични/ ранновизантийски керемиди, въглени, камъни и малко количество керамика. Тези материали са в пласт със светла, жълтеникава пръст. Последният трябва да се свърже с окончателното разрушаване на монументалната сграда. В южните части на обекта пластът е запазен значително по-дълбоко, непосредствено над останките от зидове. Там той е и мно-

Обр. 2. Горната от двете каменни площадки (поглед от запад)

Fig. 2. The upper of the two stone-paved platforms (view from west)

Обр. 3. Пещ за керамика (поглед от юг)

Fig. 3. Pottery kiln (view from south)

Обр. 4. Оловна тежест с изображение на т. нар. Речен бог на Одесос (снимка Р. Костадинова)

Fig. 4. Lead weight with an image of the so-called River God of Odessos (photo R. Kostadinova)

Обр. 5. Мраморен постамент за статуя с посвещение на Серапис, Изида и Анубис (снимка Р. Костадинова)

Fig. 5. Marble pedestal for a statue with dedication to Serapis, Isis, and Anubis (photo R. Kostadinova)

го по-тънък, като вероятно горната му част е унищожена от интервенции през по-късни исторически периоди.

В югоизточния ъгъл на парцела (квадрати C4, C5, D4 и D5) беше проучена площадка с приблизително правоъгълен план (около 3 × 4,5 м), настлана с големи варовикови плочи (кота 9,90 – 9,70 м – наклонът е поради слягане на терена в южна посока) (обр. 2). Площадката е оградена с леко издигнати бордюри и е свързана с част от зидовете около нея. Работната хипотеза е, че това е малък вътрешен двор на перистилна сграда.

Каменната площадка е изградена непосредствено върху по-ранна площадка (с кота 9,68 м). Горната застъпва югоизточния край на долната. Последната завършва на изток с профилирано стъпало. След него, в източна посока, не беше открита подова настилка, а само ниво от утъпкана пръст. Размерите на долната площадка са 3,80 × 3,10 м (до профилираното стъпало включително). Тя също е свързана с част от зидовете наоколо и това показва, че в историята на градежите има поне два строителни периода. Важно е да се отбележи, че керамиката, която се намира при всички зидове и при двата плочника, е неизменно от IV – VI в. Отделни фрагменти от по-ранна (римска и елинистическа) керамика бяха извадени от сондаж под нивото на плочниците – разбъркани в изравнителния насип под монументалната сграда. Не бяха открити сигурни сведения за по-ранни градежи.

В квадрат B3 на ниво под основите на зидовете беше разкрита долната част на пещ за керамика (обр. 3). Дъното ѝ е на кота 8,22 м. Пещта е овална с къс канал от южната страна. В средата има кръгла колона, която е поддържала скарата на горната камера. От последната обаче не са останали следи и разпознаваеми фрагменти. Вътрешният диаметър на долната камера е 1,16 м, а дължината с канала (т. е. север – юг) е 1,44 м. Самият канал е широк 0,45 м. На дъното на долната камера беше открит тънък (около 5 см) пласт от пепел.

В насипите, запълнили пещта след разрушаването ѝ, бяха открити много фрагменти керамика, но те са от различни периоди. Преобладават късноантичните/ранновизантийските, но има и елинистически.

Пещта е разположена на повече от 1 м дълбочина от подовото ниво на монументалната сграда. Това показва, че тя е функционирала преди построяването на последната.

На целия обект в насипите при основите на късноантичните зидове се откриват разпилени фрагменти от елинистическа чернофирнисова керамика. По правило при тях се намират и мидени черупки, кости от животни и въглени. Тези материали са типични за ями от класическата и елинистическата епоха, каквито, според данни от други спасителни археологически проучвания, се откриват в целия район на н. Варна. Тук обаче очевидно ямите са разбити при строежа на зидовете и затова материалите се намират разпилени. Сред тях беше намерена и една елинистическа оловна тежест с изображение на т. нар. Речен бог на Одесос (обр. 4).

На обекта бяха открити още две важни находки, които не са в своя оригинален контекст. Първата е част от декрет за проксения, датиран най-общо в III – II в. пр. Хр. Запазен е един фрагмент, който е вграден като обикновен камък в юж-

ното лице на единствения ранновизантийски зид на обекта с хоросанова спойка (в отсечката, попадаща в квадрат D2). Фрагментът беше изваден със съдействието на реставратор. Надписът беше разчетен от д-р Н. Шаранков. Представеното по-долу четене е първично и предстои да бъде доуточнено.

„--- и за тези неща непрекъснато (даваше) пари, чрез които --- и когато някои ни изоставяха, --- (той ги убеждаваше?) да останат на наша страна --- и когато царят --- той беше посланик при Дробикай --- за народа и за съюзниците (?) --- затова нека народното събрание реши --- за живота (пожизнено?) --- каквито сам той би (внасял?) ---“

Втората находка е малък мраморен постамент за статуя с вотивен надпис (обр. 5). Той също е преизползван в по-късен зид (в квадрат D3). Представеното четене отново е на д-р Н. Шаранков.

„Декатистите начело с Тимократ, син на Артемон: Хероним, син на Кюрсас, Корюлас, син на Диокъл, Асклепиодор, син на Теудис и Деметрий, син на Язон, (направиха) посвещение на общността (?) за Серапис, Изида и Анубис – божествата, споделящи общ храм.“

Надписът се датира в края на III или II в. пр. Хр. От него става ясно, че общество от поклонници на божествата Серапис, Изида и Анубис правят посвещение на триадата в нейния храм в Одесос. Значението на паметника е голямо, защото това е най-ранното свидетелство за въпросния култ в Одесос, а освен това става ясно, че в града е имало храм на трите египетски божества. Той вероятно е бил някъде наблизо, но за съжаление нищо от разкритата архитектура в чертите на обекта не може да се свърже с подобно култово място.

Литература

Тенекеджиев, Стефанова 2021: В. Тенекеджиев, А. Стефанова. Сондажно проучване на ул. „Цар Иван Шишман“ № 18 във Варна. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 648 – 649.

ARCHAEOLOGICAL ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT 18 TSAR IVAN SHISHMAN STR. IN VARNA

Vassil Tenekedjiev, Asya Stefanova

Summary

In May – June 2021, Varna Regional Museum of History conducted a rescue excavation at 18 Tsar Ivan Shishman Str. in Varna. The site is located in *Odessos* – Varna Archaeological and Architectural Reserve (fig. 1).

Two modern buildings from the 20th c. existed successively on the site. Their foundations have destroyed the layers down to a depth of 2.5 m. The stratigraphy was not very well preserved from that level downwards either, however some parts of the cultural strata and architectural structures remained intact.

In the northern half of the site, a partially destroyed medieval layer containing burnt roof tiles was found. No architectural remains have survived. The pottery in the layer is from the 11th – 12th c. Some sherds from the 13th – 14th c. were found in the disturbed upper layers. Probably, there was a cultural layer from that period as well, which however has been destroyed by later construction activities.

The most important archaeological discovery are the ruins of a monumental building (or buildings) from the 4th – 6th c. AD. A large number of walls (mostly preserved to the level of their foundations) were explored. The entire plan could not be reconstructed because parts of the building extend beyond the boundaries of the plot. The walls are built of roughly hewn stones which have better smoothed front sides. Almost all walls, except for one, feature mud/clay as a binder but not mortar. Not all of the walls have been built simultaneously. There is evidence of many repairs and additions.

A stone paved platform of approximately rectangular plan (3 × 4.5 m) was discovered in the southeastern corner of the site (fig. 2). It was connected with the walls around it. Interestingly, an earlier stone platform (3.80 × 3.10 m), again related to some of the walls, was unearthed under the upper one. This is further evidence that there were multiple stages in the building history of the site.

The lower part, including wall-steads, of a pottery kiln was found at around 1 m depth from the floor level of the monumental building (fig. 3). It has an oval plan and the tunnel leading to the stoke chamber is on the southern side. A clay pillar in the middle had supported the second level of the kiln, of which no remains were found. The fill in the destroyed kiln contained mixed pottery (late antique / early Byzantine and Hellenistic) and cannot assist in any further narrowing of the date of this structure.

No architectural remains from earlier periods (prior to the 4th – 6th c.) were found. However, in the leveling layer under the monumental building, there were fragments of Hellenistic (and maybe even earlier) pottery. Those were mixed with seashells and charcoal. Most probably the earlier materials originated from pits, destroyed during the construction of the large building. Such pits were found at several neighbouring sites.

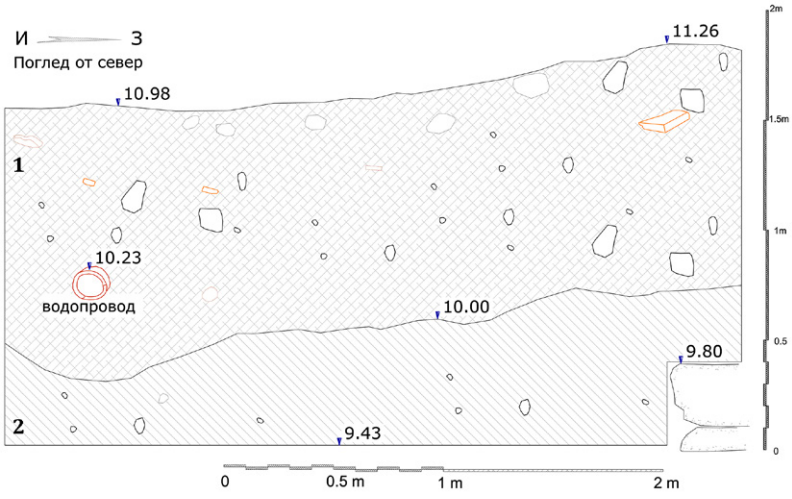
Among the earlier pottery, a lead weight for scales was also found, bearing an image of the so-called River God of *Odessos* (fig. 4).

Two other important artefacts from the Hellenistic era were found at the site. Both of them had been used as building material in the above-mentioned walls. The first one is a fragment of a decree written on a marble stele. The second one is a marble pedestal for a statue with a dedication to Serapis, Isis, and Anubis (fig. 5). It is dated in the late 3rd or 2nd c. BC. The inscription reveals also that there had been a temple in *Odessos* dedicated to these three Egyptian deities.

Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vaten21@gmail.com
Asya Stefanova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, asia_stefanova@abv.bg

№ 29. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАР ИВАН ШИШМАН“ № 12, ВАРНА

Мария Манолова-Войкова, Васил Тенекеджиев, Елина Мирчева

Обр. 1. Сондаж в централната част на парцела, източен профил: 1 – пласт със съвременни отпадъци и инфраструктура; 2 – кафяв пласт с дребни ломени камъни, отделни фрагменти средновековна, късноантична и римска керамика

Fig. 1. Trench in the central part of the site, eastern cross-section: 1 – layer with modern debris and infrastructure; 2 – brown layer with small quarry stones and occasional fragments of medieval, late antique, and Roman ceramics

Обектът се намира в югоизточната част на ААР „Одесос – Варна“. Спасителното археологическо проучване започна през 2019 г., когато бяха направени три сондажа в различни части от парцела, до предвидената за новото строителство кота. В два от тях не бяха открити съхранени стратиграфски пластове и археологически находки. Фрагменти от средновековни амфори и трапезни съдове бяха установени в най-западния сондаж, разположен в близост до границата на имота с ул. „Цар Иван Шишман“ (Манолова-Войкова, Тенекеджиев 2020, 1312).

През 2021 г. спасителното проучване обхвана целия предвиден за застрояване терен от 140 кв. м. Съобразно строителния проект, на цялата площ на парцела бе отстранен пласт с дебелина от 2,20 м. Той има ясно изразен насипен характер и съдържа разнообразни материали, сред които съвременни строителни отпадъци, слоеве сгур и пепел, животински кости, останки от подземна инфраструктура, използвана до средата на миналия век, отделни керамични фрагменти от различни епохи – от османския период до римската епоха. В този нехомогенен слой със следи от многократни интервенции не са установени съхранени стратиграфски пластове или останки от наземни и вкопани структури. В югоизточната част на терена са регистрирани две големи септични ями, използвани до 60-те години на миналия век. Западната част на парцела е компрометирана от дълбоко избено помещение и основите на старата къща. Гореописаният насипен пласт продължава до котата на строителния проект – 10,80

м. Наличието в него на оскъдно количество керамични фрагменти от различни епохи, включително от възрожденския период, дава основание да се предположи, че той е резултат от целенасочено заравняване на терена или запълване на естествен спад в релефа, вероятно направено през втората половина или края на XIX в.

За да се провери дебелината на обратния насип, в централната част на парцела е заложен сондаж под нивото на строителния проект. Сондажът, с размери 3 × 3 м, започва от котата на строителите – 10,80 м, и приключва на кота 9,40 м. Работата в сондажа показва, че масивният обратен насип продължава в дълбочина още около 0,90 м (обр. 1). Под него следва пласт от по-светло-кафява пръст с ломени варовикови камъни и отделни разновременни керамични фрагменти (от Късното средновековие до римската епоха). До същото ниво достигат дъното на поредната регистрирана в парцела септична яма и водопровод от османския период с ориентация север – юг. Едва на крайната кота на сондажа (9,40 м) е установено възможно ходово ниво от сбита светлокафява пръст, примесена с хоросанов трошляк. Върху него е разкрита горната повърхност на кладенец с квадратен отвор (0,50 × 0,50 м), който по аналогии с подобни паметници от централната част на античния Одесос би могъл да се отнесе към елинистическата епоха (обр. 2).

Обр. 2. Елинистически кладенец на дъното на сондажа

Fig. 2. Hellenistic well at the bottom of the trench

След приключване на спасителното проучване е проведена комисия по чл. 158а, ал. 6 от ЗКН, съгласно решенията на която парцелът е освободен за строеж.

Литература

Манолова-Войкова, Тенекеджиев 2020: М. Манолова-Войкова, В. Тенекеджиев. Спасително археологическо проучване на ул. „Цар Иван Шишман“ № 12 в границите на ААР „Одесос – Варна“. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1312.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT 12 TSAR IVAN SHISHMAN STR., VARNA

Mariya Manolova-Voykova, Vassil Tenekedjiev, Elina Mircheva

Summary

The survey of the site started in 2019 as a preliminary investigation of the cultural layers. Back then, three trenches in different parts of the plot were made, showing almost identical results – an over 2 m thick layer of construction debris from the modern times and the Ottoman period, and remains of the sewer and water supply system which functioned until the middle of the 20th c. Only in the westernmost trench, fragments of medieval amphorae and tableware were found.

The excavation resumed in 2021 when a 2.20 m thick layer of debris was removed over the entire area planned for construction, and the observations from the preliminary studies were once again confirmed. In the southeastern part of the site, two large septic tanks, used until the 1960s were registered. A deep basement and foundations of an old house had destroyed the presumed stratigraphy in the western part of the plot. Within the mass of soil and construction waste from the modern and late Ottoman periods, no preserved stratigraphic levels, nor any on-ground or dug-in structures were located. The above-described loose layer continued down to the required construction project level (10.80 masl). The presence in it of a scarce amount of ceramic fragments from various epochs – Ottoman, late medieval, and late

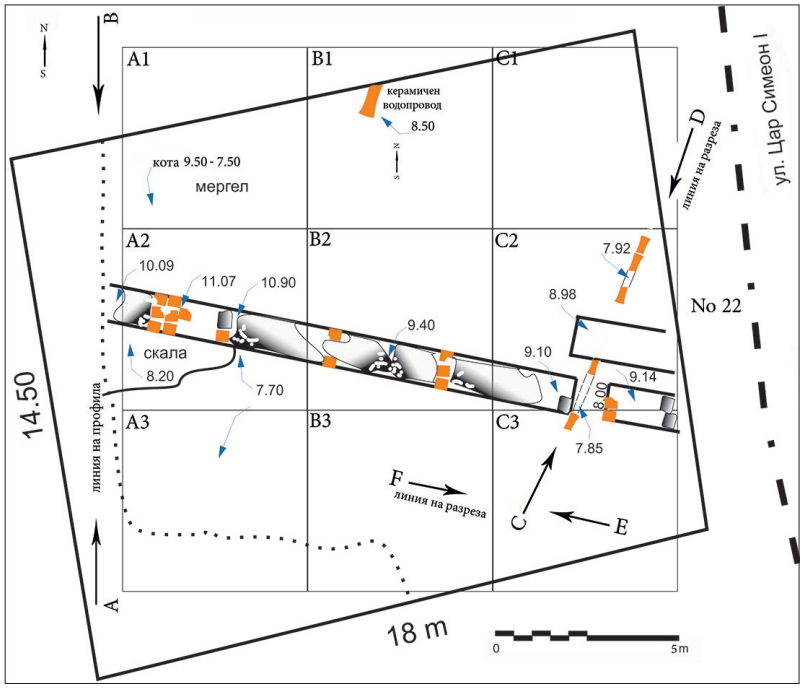
Roman times – gave grounds to assume that this whole heterogeneous layer has been formed as a result of a deliberate leveling of the terrain or filling a natural depression in the relief.

In order to establish the total thickness of the backfill under the level of the modern construction project, a trench was set in the centre of the site. It showed that the backfill continued down for another 0.90 m, where a layer of cleaner brownish soil containing a scarce amount of pottery from the Middle Ages and late Roman period was reached. At the same level, a water conduit from the Ottoman period was found (fig. 1). Only at the bottom of the trench (9.40 masl), a probable walking level of compacted brown soil mixed with crushed mortar was reached. Over it, in the north-eastern corner of the trench, the upper surface of a well with a square opening (0.50 × 0.50 m) was unearthed. According to some analogies with similar monuments found in the central part of the ancient town of *Odessos*, the well can be dated to the Hellenistic period (fig. 2).

Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de
Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vaten21@gmail.com
Elina Mircheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, elina.mircheva@gmail.com

№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЦАР СИМЕОН I“ № 22, ВАРНА

Валери Йотов

Обр. 1. План на проучения парцел с разкритата стена в градеж opus mixtum (IV – началото на VII в.)

Fig. 1. Layout of the excavated plot with opus mixtum wall (4th – beginning of 7th c.)

Спасителното археологическо проучване се проведе в парцел на ул. „Цар Симеон I“ № 22, гр. Варна, с площ около 230 кв. м. При отнемането на строителните отпадъци и земни пластове на дълбочина 1,70 – 2,0 м (коти 11,00 и 10,20 м) беше установена масивна стена в техника *opus mixtum*, изградена от добре обработени камъни с размери 0,30 до 0,40/ 0,50 м и четири реда от квадратни тухли с размер 0,31 × 0,31 м (обр. 1). Стената е с дължина 16 м и ширина 1,06 – 1,08 м. Ориентацията на градежа е СЗ – ЮИ, като разделя парцела почти по средата на две зони – северна и южна. В почти две трети от северната половина на парцела (зона север) не се установи културен слой. Скалният венец, който започва от кота 10 – 9,50 м, прекъсва на отстояние 4 – 5 м от западната граница на имота, след което бе установена сивозеленикава мека почва – мергел.

Западната част на стената е запазена в най-високата си част на кота 11,07 м и е висока между 1,90 и 2,50 – 3,00 м (обр. 2). За крайната западната част на стената установяваме, че е изградена върху скалния венец, който започва от кота 9,30 м (± 10 см) и се спуска до кота 8,0 м. След тази по-висока част, от средния ѝ сектор в посока югоизток, стената е неравномерно разрушена от основите и мазите на съвременната жилищна сграда. В източната част е запазена в най-високата си част на височина между 1,60 – 1,70 м (коти 9,10 до 9,40

м). В участъка от средата на стената до източния ѝ край конструкцията има солиден фундамент, но не беше възможно да се установи дълбочината поради високите подпочвени води на мястото.

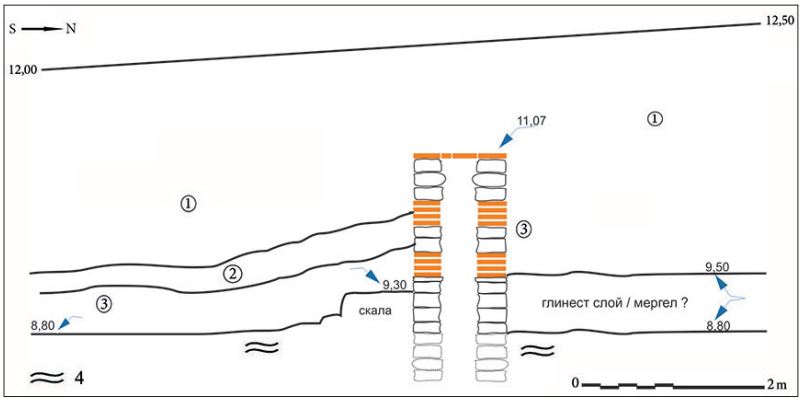
В източната половина на стената, на 2 м от края на парцела, се откри вход с ширина 1,02 м и запазена височина 1,20 м. На 1,40 м западно от входа на кота 8,00 – 8,55 м бе разкрит отходен канал (ширина 0,92 м, височина 0,70 м), който прорязва стената в началото на фундамента. Каналът е изграден в основата от недобре обработени камъни, а във височина е с малка арка (височина от цокъла – 0,38 м) от 12 квадратни тухли с размер 0,30 × 0,30 м.

Северно от източната половина на стената бе разкрита масивна структура от каменни квадри и по-малки камъни, които покриват (защитават) керамичен водопровод с трасе североизток – югозапад (обр. 3). Керамичният водопровод преминава под масивната структура през оформен арковиден вход с размери 0,50 × 0,40 м.

В южната част на имота (южно от стената) е установен слабо наситен културен пласт, съдържащ малко кухненска и повече строителна керамика (фрагменти от керемиди), две керамични лампи (обр. 4) и две византийски монети – една на Анастасий I или Юстин I (517 – 538), отсечена в монетарница на *Theopolis*/Антиохия, и втора – на Маврикий Тиберий (582 – 602).

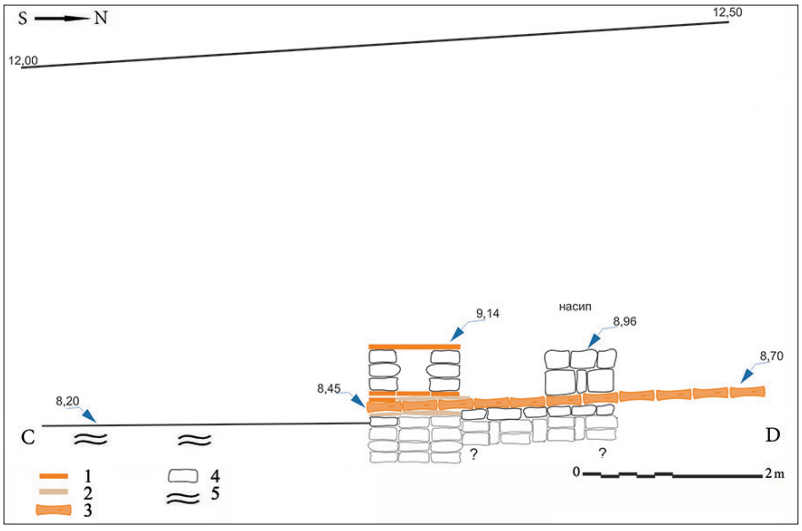
Техниката на градеж и находките датират стената в Късната античност (края на IV – началото на VII в.).

Работната хипотеза за откритата структура е, че се касае за оградна стена на раннохристиянската базилика, която е установена в края на 70-те години на XX в. на около 15 м югозападно от разкритите през 2021 г. структури.

Обр. 2. Профил в западната част на парцел по линията север – юг: 1 – пласт от XIX – XX в.; 2 – пласт с единични керамични фрагменти от XVII – XVIII в.; 3 – пласт с материали от IV – VI в.; 4 – подпочвени води

Fig. 2. Cross-section in the western part of the plot, along the north – south axis: 1 – layer from the 19th – 20th c.; 2 – layer containing occasional sherds from the 17th – 18th c.; 3 – layer containing materials from the 4th – 6th c.; 4 – groundwater

Обр. 3. Разрез на структурите по линията на керамичния водопровод в източната част на парцела: 1 – тухла (0,31 × 0,31 м); 2 – хоросан; 3 – керамична тръба; 4 – обработен камък; 5 – подпочвени води

Fig. 3. Cross-section of the structures along the ceramic pipe water conduit in the eastern part of the plot: 1 – brick (0.31 × 0.31 m); 2 – mortar; 3 – ceramic pipe; 4 – hewn stone; 5 – groundwater

Обр. 4. Керамична лампа

Fig. 4. Ceramic lamp

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 22 "TSAR SIMEON I" STR., VARNA

Valeri Yotov

Summary

The plot at 22 "Tsar Simeon I" Str. has an area of about 230 m^2. In 2021, during rescue excavation of the site, only a single solide structure was discovered there – a massive wall constructed in *opus mixtum* technique, which has a length of 16 m and is 1,06 – 1,08 m wide (fig. 1).

The wall is northwest – southeast oriented, and is situated in the middle of the plot, thus it divides the site in two, almost equal zones – north and south. The westernmost part of the wall is built over the edge of the natural bedrock cliff (fig. 2). In the section from the middle of the wall to its eastern end the construction has a solid foundation but it was not possible to explore its depth because of the high water table level at the site.

In the eastern half of the wall, an entrance with a width of 1.02 m and a preserved height of 1.20 m was found. At 1.40 m west of the entrance, at elevation of 8.00 – 8.55 masl, an arched drain, with a width of 0.92 m and height of 0.70 m, was found to cut through the foundation of the wall. The drain is built at the base of roughly hewn stones and features a small arch of rectangular brick in its upper part.

North of the eastern half of the wall, a massive structure of stone blocks and smaller stones intended as a protective cover of a ceramic pipe water conduit, with NE – SW orientation, was uncovered (fig. 3). The ceramic conduit lies under the massive structure and has been set to run through an arched opening measuring 0.50 × 0.40 m.

In the southern part of the property (south of the wall) a relatively poor cultural layer was found, containing some kitchenware sherds and mostly architectural ceramics (fragments of roof tiles), two ceramic lamps (fig. 4), and two Byzantine coins – one of Anastasius I or Iustinianus I (517 – 538), struck in the mint of *Theopolis*/Antioch, and a second one – of Mauricius Tiberius (582 – 602).

The construction technique, as well as the finds point to date of the wall in Late Antiquity (late 4th – early 7th c. AD). The wall can be tentatively interpreted as an enclosure wall of the early Christian basilica, which has been found in the late 1970s, about 15 m southwest of the structures uncovered in 2021.

Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com

---

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „САН СТЕФАНО“ № 36, ВАРНА

Васил Тенекеджиев, Елина Мирчева

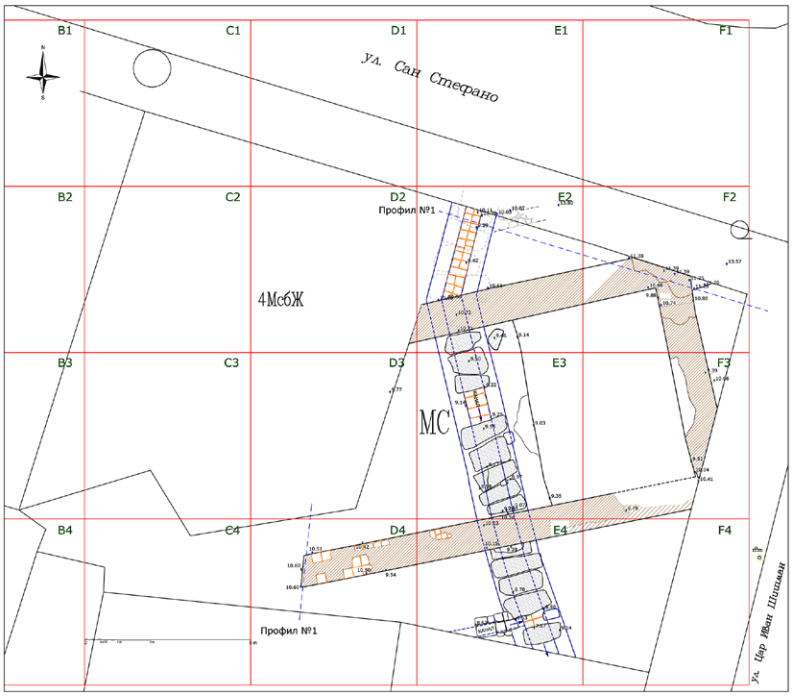
През юли и август 2021 г. екип на Регионален исторически музей – Варна проведе спасителното археологическо проучване на обект на ул. „Сан Стефано“ № 36, гр. Варна, попадащ в централната част на ААР „Одесос – Варна“. Имотът, в който бяха извършени разкопките, е с площ 359 кв. м. Западните две трети от парцела са заети от две масивни многоетажни сгради, построени в началото на 60-те години на XX в. Преди издигането им там са направени разкопки. Открити са основи на античен езически храм (т. нар. „храм на Аполон“), архитектурни детайли и керамика (Мирчев 1967, 21 – 24, обр. 1 – 5). Стратиграфските данни от разкопките показват, че културният пласт в парцела достига приблизително до 6 м под нивото на съвременната улица.

Инвестиционните намерения през 2021 г. се отнасяха само до останалата незастроена част от имота – малък двор с площ 119 кв. м в западния му край (обр. 1). Беше проучена цялата определена за строеж площ, като беше достигнато – там, където това беше възможно – до дълбочина около 6 м под нивото на съвременната улица.

Обектът има сложна стратиграфия. Първите два метра под нивото на улицата представляват разбъркани насипи с материали от XIX и XX в. В тях бяха открити вкопани до два метра дълбочина (кота 11,80 м) здраво споени с хоросан каменни основи на къща, построена през първата половина на XX в.

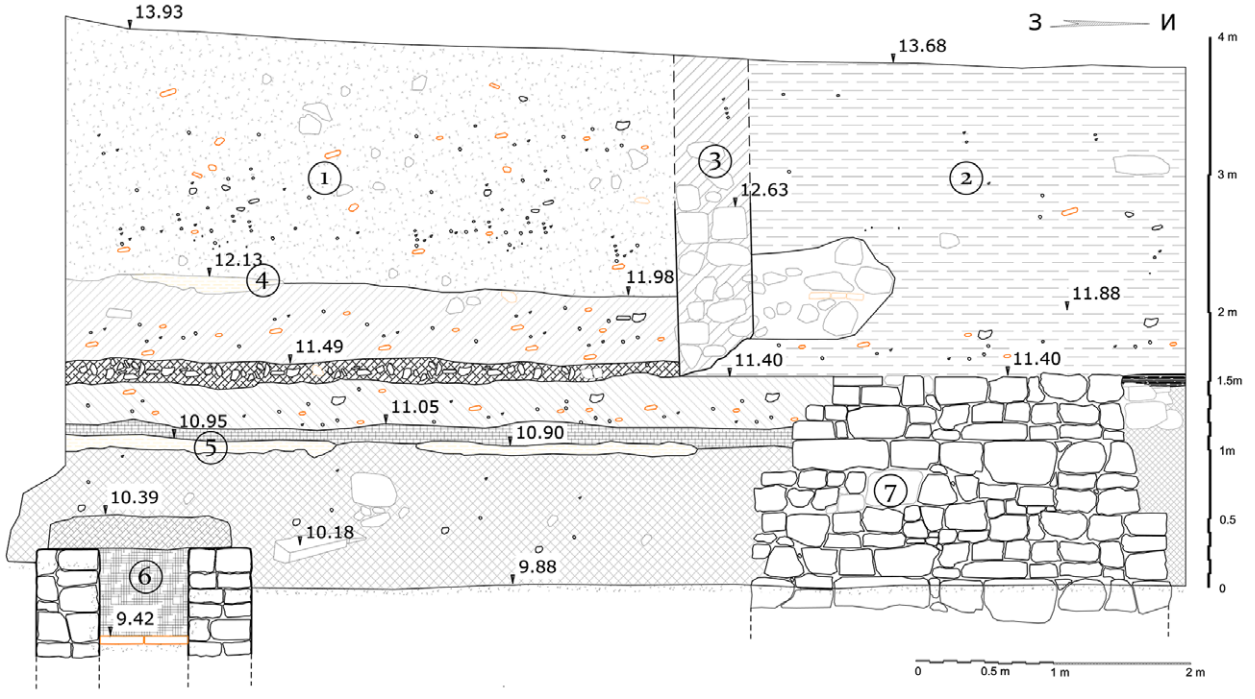
Следващите около 2 м в дълбочина също се състоят от разбъркани насипи със смесени материали. Като цяло масовият археологически материал е малко – предимно фрагменти керамика с разнообразна датировка: османски период, Средновековие (основно XII – XIII в.), Късна античност / Ранна Византия (IV – VI в.) и Елинизъм (III – I в. пр. Хр.). Некомпрометирани зони с ценна информация за стратиграфията бяха засечени само покрай западния и северния профил на обекта (обр. 2).

Близо до западния профил, в квадрат D3, беше разкрит *in situ* фрагментиран питос. Той е вкопан в много твърд насип със съвсем малко количество керамика от V – VI в. В горната част на насипа и северно от питоса са запазени следи от стабилен хоросанов пласт (дебелина около 0,20 м, кота в долния край 12,15 м), който вероятно е по-

Обр. 1. Общ план на обекта с разкритите археологически структури (автор М. Вълчев)

Fig. 1. General plan of the site with the unearthed archaeological structures (author M. Valchev)

Обр. 2. Северен профил на обекта (поглед от юг): 1, 2 – разбъркани насипи от XIX – началото на XX в.; 3 – останки от основа на сграда, вероятно от XIX в.; 4 – хоросаново подово ниво (може би от предполагаемата втора късноантична сграда); 5 – хоросаново подово ниво (предполагаемо подово ниво на първата късноантична сграда); 6 – канал; 7 – ъгъл между два перпендикулярни зида, част от първата късноантична сграда (автор М. Вълчев)

Fig. 2. Northern cross-section of the site (view from south): 1, 2 – disturbed fill from the 19th – early 20th c.; 3 – foundation of a building, probably from the 19th c.; 4 – mortar floor level, (perhaps from the presumed second late antique building); 5 – mortar floor level (probably the floor level of the first late antique building); 6 – drain; 7 – corner between two perpendicular walls, parts of the first late antique building (author M. Valchev)

Обр. 3. Канал, преминаващ през северния дълъг зид (поглед от север)

Fig. 3. Drain passing through the northern long wall (view from north)

Обр. 4. Канал, преминаващ през южния дълъг зид (поглед от север)

Fig. 4. Drain passing through the southern long wall (view from north)

довото ниво на сградата, в чийто под е бил вкопан керамичният съд. Други следи от архитектурата на въпросната сграда не бяха открити.

При проучването на фрагментираните останки от питоса на дъното му беше намерено овъглено зърно. Находката говори недвусмислено, че сградата с питоса е била унищожена от пожар.

Стратиграфските пластове и структурите под пласта, в който е вкопан питосът, бяха открити в по-голяма степен некомпрометирани от по-късни намеси. Основното откритие представляват останките на част от голяма монументална сграда. Материалът, начинът на градеж, откритият масов материал и находки датират сградата в късноантичната/ранновизантийската епоха. Така на обекта има данни за два последователни периода на градеж в рамките на IV – VI в.: 1) този на монументалната сграда и 2) този на сградата с питоса. За съжаление откритите материали не позволяват по-прецизна датировка.

Цялостният план и размери на сградата не могат да се посочат, защото в парцела попада само част от нея. Ориентацията ѝ е приблизително по посоките на света, с леко отклонение на северо-изток – югозапад. Бяха разкрити два успоредни зида с посока изток – запад. Южният от тях, в самия западен профил на парцела, се свързва под прав ъгъл със зид с посока север – юг. В източния край на парцела двата дълги зида са свързани с перпендикулярен зид, по-точно с основа на такъв. В суперструкция над тази основа има само по един масивен пиластър с чело. По-запазеният северен пиластър се издава на 0,60 м южно от северния зид. Между двата пиластъра остава голямо празно пространство – вероятно проход. Не е изключено той да е бил разделен от стълбове, но нивото на запазеност на основата не позволява това да се каже със сигурност.

Зидовете са дебели в основата си около 1 м, а в суперструкция – 0,90 м. Помещението, което се затваря от описаните стени, е правоъгълно и с приблизителни размери (изток – запад) 12,30 м и (север – юг) 5,80 м.

Градежите са запазени в различна степен в отделните части на обекта – най-добре около северния пиластър (до кота 11,39 м), а най-зле при основата между пиластрите (кота 9,39 м).

Дълбочината на основите е много голяма (на места почти до 2 м), като достига до около 6 м под нивото на съвременната улица.

Прави впечатление ниското качество на градежа, което не съответства на монументалните мащаби на сградата. Хоросанът е некачествен, ронлив, с много пясък. Основите и първите редове на суперструкцията са от средно големи ломени камъни в неравни редове. Значително по-добре са изградени пиластрите и ъглите, към които са прикрепени. Там са използвани варовикови блокчета. Навсякъде суперструкцията е била в *opus mixtum*, като пояси от тухли са запазени в източната половина на южния дълъг зид и (в по-малка степен) на отделни други места. Не се знае как е изглеждал градежът в по-високите си части. Не е изключено там той да е бил по-добре изпълнен.

Цялата площ на голямото правоъгълно помещение е запълнена с трошляк от разрушената сграда. Пластът достига до 0,50 – 0,80 м. Той се намира между твърдия насип, в който е вкопан питосът, и нивото, което вероятно е било подово за помещението (кота 9,80 м). Няма следи от под със стабилна настилка (каменни или мраморни плочи, тухли и т. н.). В трошляка има хоросан, счупени тухли и ломени камъни, но липсват по-добре оформени блокчета, плочи и т. н. Това води до хипотезата, че сградата е била разрушена и скоро след това от нея са взети всички по-добре изработени материали, за да бъдат преизползвани.

Обр. 5. Фрагмент от мраморна статуя (снимка Р. Костадинова)

Fig. 5. Fragment of a marble statute (photo R. Kostadinova)

Под подовото ниво беше проучен голям и прецизно изграден канал за отпадни води. Той върви най-общо от север на юг, пресича двата дълги зида и продължава в южна посока към морето. Каналът е граден заедно със сградата (или поне не личат никакви следи от преправки и допълнително по-късно съединяване на стените на канала с градежа на зидовете). Той прави три чупки по трасето си. Идва под ъгъл към северния зид, преминава през него под аркиран отвор, продължава почти перпендикулярно на дългите зидове на сградата, минава под южния дълъг зид под още една арка, след което с малко изкривяване продължава на юг към брега (обр. 3, 4).

На юг трасето на канала е прекъснато от съвременна сграда. На север обаче каналът е запазен под ул. „Сан Стефано“. Той не е напълно затрупан с пръст и с помощта на измервания стана възможно да се разбере, че продължава в тази посока поне с още 16 м. На около 4 м от северната граница на парцела изглежда от запад в канала се влива друг канал.

Самият канал е изграден прецизно. Неговата ширина е 0,70 м, а дълбочината – около 1 м. Стените са от грубо обработени блокчета и ломени камъни, споени с бял хоросан (на места с парченца тухла). Подът е от жълти тухли с размери 0,29 × 0,29 × 0,025/ 0,03 м. Стените и подът са били обмазани с хоросан, от който са запазени малки следи. Отгоре каналът е затворен с големи каменни плочи с неравни очертания, наподобяващи правоъгълник. Размерите им варират, като най-големите са около 1,80 × 0,50 м и дебели около 0,30 м. Фугите между плочите са запълнени с малки камъни и обилно залети с хоросан с парченца от тухли.

Каналът върви с подчертан наклон от север на юг. Нивото на покривните плочи от север и от юг на северния дълъг зид показва, че в тези две пространства подовото ниво е било различно, като то се е съобразявало с естественото спускане на терена от север на юг. От юг е оставен голям отвор, който позволява влизане в канала. Няма данни как е бил затворен.

В пълнежа на канала бяха открити фрагменти от керамични съдове и стъклени чашки-светилници с датировка в IV – VI в.

От изток, до средната отсечка на канала, е долепена основа на зид с посока север – юг, който свързва на ниво субструкция двата дълги зида на монументалната сграда. Дебелината му варира от

0,60 до 0,90 м. Тази основа завършва във височина до нивото на стените на канала, като отгоре е залята с хоросан. Суперструкция не е имало. Вероятно описаната основа е служила за допълнително укрепване както на канала, така и на самата сграда.

Най-дълбоките сондажи на обекта не показаха наличие на по-ранна архитектура. Навсякъде в насипите обаче, а особено много в южната част на парцела покрай основите на дългия южен зид, бяха открити фрагменти от елинистичеки чернофирнисови съдове заедно с черупки от миди, кости и въглени. Тези материали се откриваха разбъркани, без ясен контекст. Те обаче са твърде характерни за култови ями, каквито са разкрити в по-запазен вид само на петдесетина метра на юг, при разкопки на ул. „Цар Иван Шишман“ № 3 – 5 (Манолова-Войкова и др. 2018).

По време на разкопките не бяха намерени никакви структури или културни пластове, които имат отношение към т. нар. „храм на Аполон“. С това култово място трябва да се свържат две находки без ясен контекст. Първата е фрагмент от мраморна дорийска колона. Втората е фрагментирана мраморна статуя (обр. 5), изобразяваща млада жена в препасан хитон (по всяка вероятност стигащ до коленете). Крайниците и главата са отчупени. Тялото е в поривисто движение, в бяг, а дрехата е развята от вятъра. Хитонът е детайлно скулптиран и откъм гърба на фигурата, крила няма. Идентификацията е несигурна. На базата на паралели от островите Делос и Парос беше изградена работната хипотеза, че това е изображение на богиня Артемида. По стил статуята е елинистическа, а вероятната датировка е III – II в. пр. Хр.

Литература

Манолова-Войкова и др. 2018: М. Манолова-Войкова, В. Тенекеджиев, Е. Мирчева. Спасителни разкопки на ул. „Цар Иван Шишман“ № 3 – 5, гр. Варна. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 221 – 225.

Мирчев 1967: М. Мирчев. За античните храмове на Одесос. – Известия на Народния музей Варна, III (XVIII), 1967, 21 – 39.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT 36 SAN STEFANO STR., VARNA

Vassil Tenekedjiev, Elina Mircheva

Summary

In July – August 2021, Varna Regional Museum of History conducted a rescue excavation at 36 San Stefano Str. in Varna. The site is located in *Odessos* – Varna Archaeological and Architectural Reserve. In the early 1960s, M. Mirchev conducted excavations in the western two thirds of the site, where two modern residential buildings were constructed. There he found the foundation of an ancient Greek temple (the so-called 'Temple of Apollo'). In 2021, only the remaining easternmost part of the site was excavated (fig. 1).

The upper part of the stratigraphy (to approximately 2 m depth from the modern street) was completely disturbed by later construction activities. The following 2 m also contained mixed materials from various historical periods. However, in some areas, for example near the northern boundary of the site, there were some better preserved layers (fig. 2).

The most significant discoveries were made at the bottom of the excavation trench. There, remains of two separate buildings from the 4th – 6th c. AD were explored. In fact, from the more recent one, only a fragmented *pithos* and parts of a mortar floor level were found. Therefore, the existence of a building, strictly speaking, is only a hypothesis.

The earlier building was large and monumental. It was oriented approximately to the cardinal directions, with an inclination to southwest – northeast. Several walls, 0.90 m thick, were excavated, mostly to the level of the foundations. It was not possible to trace the entire ground plan of the building, because it extended beyond the boundaries of the site. Only one room could be reconstructed hypothetically and measured. It is rectangular, 12.30 m long and 5.80 m wide.

The walls were built using the *opus mixtum* technique, with hewn stones and brick courses. The quality of the masonry though (at least to the level to which it was preserved) is remarkably poor for such a massive construction.

Beneath the building, a large sewer drain (figs 3, 4) was found. It has walls of stones and mortar, a bottom with rectangular bricks, and was covered with massive stone slabs. The drain is around 1 m deep and 0.70 m wide. It was approaching from the north, passing through arched openings under the two long walls of the building and continuing southward towards the sea.

No earlier structures were discovered at the site during the excavation. However, fragments of Hellenistic and earlier pottery, charcoal and seashells were discovered near the foundation of the southern long wall. They were mixed

into the fill, and probably originated from destroyed ritual pits. Such pits have been found in several archaeological sites previously excavated in the vicinity.

No architectural structures or cultural layers could be securely linked to the nearby temple. Two artefacts, though without clear contexts, were related to the pagan sacred place for certain; a fragment of a marble Doric column and a fragmented Hellenistic statue of a young woman engaged in an expressive forward motion, like running. Taking into account parallels from the islands of Paros and Delos, there is a hypothesis that this is a representation of the goddess Artemis (fig. 5).

Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vaten21@gmail.com
Elina Mircheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, elina.mircheva@gmail.com

№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ДЕБЪР“ № 37, ВАРНА

Христо Кузов, Михаил Христов

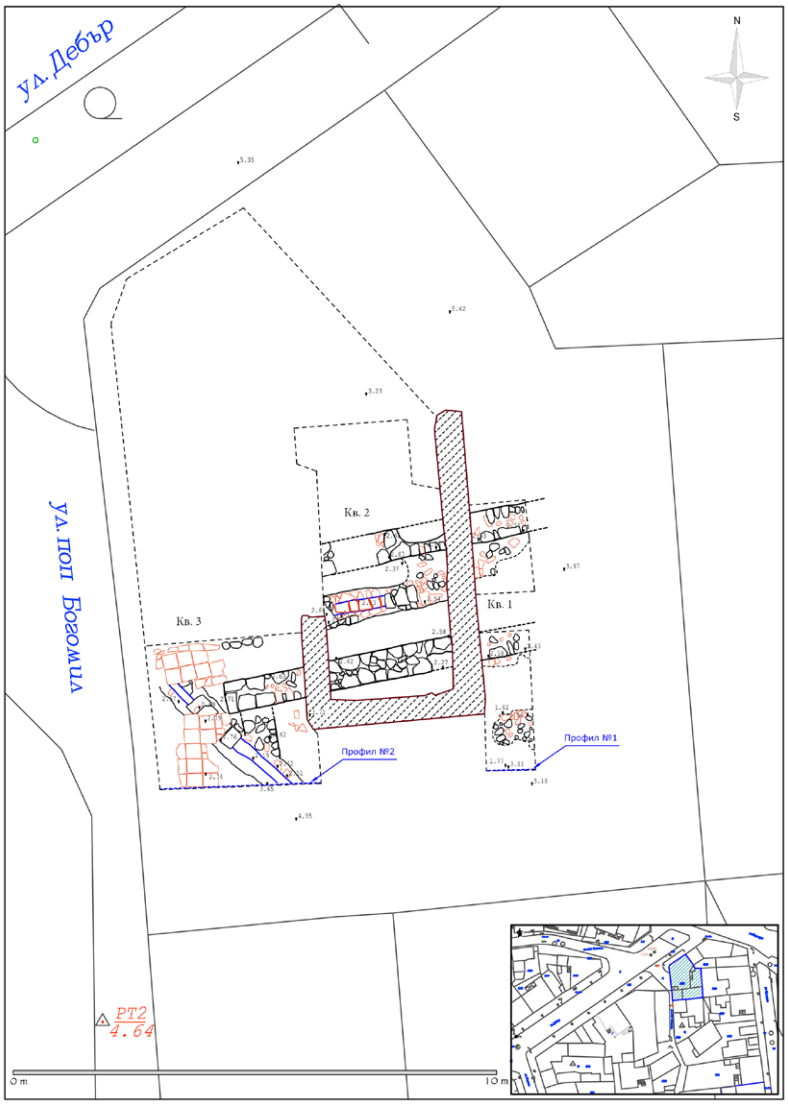
Проученият парцел е с неправилни четвъртити очертания (обр. 1). Заложени са три квадрата с различни размери, според особеностите на терена.

Разкритите структури в изследваната площ се отнасят към три основни исторически периода: късноантичен (IV – VI в.), османски (XVI – XVII/ XVIII в.) и късноосмански (след първата четвърт на XIX в.).

Най-ранната структура е регистрирана в южния сондаж на кв. 1. Това е деструкция от зид с ширина 0,60 м, изграден от ломен камък на калова спойка и строителна керамика. Конструкцията е била издигната непосредствено върху стерила. Материалите от контекста на структурата я отнася към IV в.

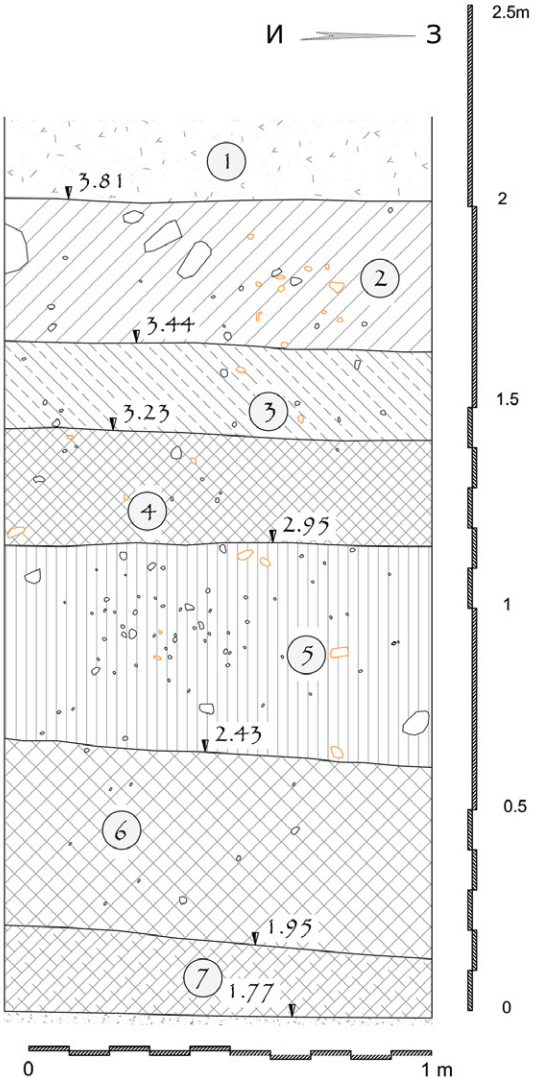
След разрушаването на градежа е натрупан насипен пласт от светла сиво-кафява пръст, съдържащ силно фрагментирана керамика от IV – V в. (обр. 2).

Основната част от античните структури, открити при проучването, се отнася към V – VI в. Това са два зида, изградени от полуобработен камък и фрагментирана строителна керамика, положена в пълнежите им и на места по лицата им с цел нивелиране (обр. 1, 3). Макар спойката да е от кал, градежът на зидовете е прецизен. Няма данни за наличието на кирпичи (нито отухлени, нито разложени) и

Обр. 1. Местоположение на обекта и ситуация на археологическите структури в него

Fig. 1. Location of the site and situation of the archaeological structures in it

Обр. 2. Южен профил в квадрат № 1 (поглед от север): 1 – съвременен пласт; 2 – пласт от XIX в.; 3 – пласт от XVII – XVIII в.; 4 – преотложен пласт със смесени материали от Късната античност; 5 – пласт с деструкции от VI в.; 6 – пласт с материали от IV – V в.; 7 – пласт от IV в.

Fig. 2. Southern cross-section of grid square No 1 (view from north): 1 – modern layer; 2 – layer from the 19th c.; 3 – layer from the 17th – 18th c.; 4 – redeposited layer with mixed materials from Late Antiquity; 5 – layer with debris from the 6th c.; 6 – layer with materials from the 4th – 5th c.; 7 – layer from the 4th c.

концентрация на въглени, което подкрепя възможността във височина градежът на зидовете да е бил изцяло каменен. Двата зида са успоредни и са с ориентация изток – запад. Южният зид в западна посока завършва със страница на вход. Неговата проследена дължина е около 6 м. Северният зид е проследен до дължина около 4,5 м. Продължава в западно направление.

Синхронен или малко по-ранен от двата зида е изграденият от ломен камък и жълто-бял хоросан канал, с ориентация северозапад – югоизток (обр. 4). Той преминава непосредствено покрай страницата на южния зид и, както изглежда, двете структури са съобразени една с друга (обр. 1, 3). Покрит е на места с добре оформени каменни блокове, а на други – със сполии, включително мраморен фрагмент от олтарна преграда. До настилка от дъното на канала не се достигна, улеят му е запълнен с утаена чиста сива пръст.

По-късна, но вероятно съобразена с тях, е тухлена настилка на съществувала тук сграда, разкрита както върху част и от канала, така и от двете страни на южния зид. Тухлите, използвани в настилката, са с размери 0,31 × 0,31 × 0,03/0,025 м.

Като следващ етап от изграждането на късноантичните структури определяме друг канал с посока изток – запад. Градежът му е само с вътрешни лица от необработени камъни. Явно е бил вкопан в тогавашния околен терен. Широчината на улея (светлия отвор) е 0,25 – 0,27 м, а дълбочината – 0,16 м. Дъното му е настлано с фрагменти от тегули и тухли. За покриването му са употребени сполии: фрагменти от тегули, камъни с различни размери и дебелина, фрагменти от мраморна олтарна преграда и мраморна плоча с изсечен раннохристиянски надгробен надпис на старогръцки. Монети от VI в. (фолиси на Юстиниан I) могат да се свържат като ниво с времето на функциониране на този канал.

Следващият хронологически етап е Късното средновековие (XVI – XVIII в.). Той е представен от серия вкопавания – сметни/септични ями, изпълнени с материали от този период, включително ограничено количество импорти. Ямите са перфорирали и обезличили в значителна степен късноантичните структури.

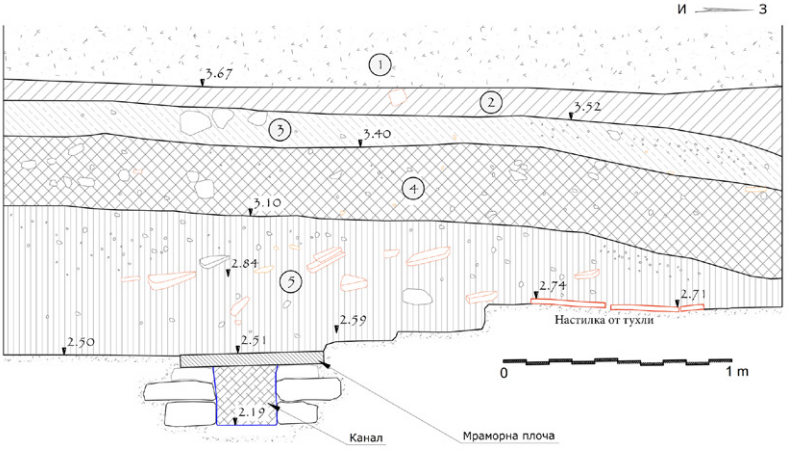
Нумизматичният материал, открит при проучванията, се състои от 63 екземпляра от три хронологични групи: късноримски (45 бр.), ранновизантийски (14 бр.) и османски монети (4 бр.). От късноримската епоха са установени две монетарници. В Константинопол са отсечени две монети, а в Тесалоника – една. При останалите монети това не може да се уточни. От ранновизантийската епоха установените монетарници са три: в Константинопол са отсечени пет монети, в Никомедия – две, и в Кизик – една. Направените наблюдения показват най-масово обращение на паричната маса през втората половина на IV в. След хиатус от средата на V в., в VI в., макар и по-слабо, също се регистрира монетна циркулация. С изключение на две акчета, монетите са от медна сплав.

Битовата керамика, открита по време на проучванията, принадлежи към две големи групи според историческите периоди: антична – римска и късноантична, и от периода на Късното средновековие и Ранното възраждане – от XVII до края на XVIII в. Керамиката от втората група доминира в количествено отношение.

Обр. 3. Разкритите структури на обекта

Fig. 3. The unearthed structures at the site

Обр. 4. Южен профил в квадрат № 3 (поглед от север): 1 – съвременен пласт; 2 – пласт от XVII – XVIII в.; 3 – преотложен пласт от края на VI – началото на VII в.; 4 – пласт с деструкции и наноси от втората половина – края на VI в.; 5 – пласт от първата половина на VI в.

Fig. 4. Southern cross-section in grid square No 3 (view from north): 1 – modern layer; 2 – layer from the 17th – 18th c.; 3 – redeposited layer from the end of the 6th – beginning of the 7th c.; 4 – layer with debris and sediments from the second half – end of the 6th c.; 5 – layer from the first half of the 6th c.

Обр. 5. Османска керамика, XVIII в.

Fig. 5. Ottoman ceramics, 18th c.

По-голямата част от античната керамика е открита в компрометиран археологически контекст. Основната част от характерните фрагменти от късноримски и ранновизантийски съдове са открити при проучването на сметни ями от османския период. В този смисъл късноантичната керамика трудно може да се използва за датиране на контексти, но присъствието ѝ и относителната хронологията на керамични типове са указание за обитание в тази зона на града. В количествено отношение преобладават амфорите. Най-ранните са от северноафрикански тип, предназначени за експорт на зехтин, с датировка в III – IV в. (Keay 1984, 133 – 136). Сред най-късните образци присъства понтийска амфора, отнасяща се към втора половина на VI – началото на VII век (Кузманов 1985, 22 – 24).

Кухненската керамика е представена от няколко гърнета. Първото е дълбок и сравнително широк съд с две успоредни дръжки. Открито е под нивото на тухлената настилка и се отнася към I – III в.

Вторият съд се отнася към тип, характерен за края на V – VI в. (Topoleanu 2000, tip IX, 113 – 114). Останалите типове гърнета са разпространени в късноримския период и имат паралели от Балканите в периода II/III – IVв.

Трапезните съдове са от групата на късноантичната червенолакова керамика – паници от последната четвърт на IV и началото на V в., както и по-късни, от втората половина на VI в.

Керамичните материали от Късното средновековие и Ранното възраждане от сравнително добре съхранени контексти произхождат от три сметни ями, съдържащи предимно кухненски и трапезни съдове (обр. 5).

Кухненската керамика е представена от гърнета и гювеч. Гърнетата са от XVIII в., изработени от светла и по-тъмна кафява глина с различно количество кварцови примеси, покрити отвътре с бледа зелена глазура, без украса и без следи от дръжки. Фрагментът от гювеч е покрит отвътре с тънък слой кафява глазура. Формата е близка до тези, произвеждани във втората половина на XVII – XVIII в.

Сред трапезна керамика се открояват два съда – малка купа със зелена глазура и кана, покрита отвътре също с рядка бледозелена глазура, които имат паралели от края на XVII – втората половина на XVIII в.

В една от ямите освен керамика се откриват и значително количество животински кости (ребра, дълги кости и рога).

Макар и малобройни, материалите от Античността очертават два периода на активност в рамките на проучвания терен – III – IV и V – VI в., като през втория период човешкото присъствие е било по-интензивно.

Съоръжаването на ями със сходна датировка и не много далеч една от друга може да се разглежда като указание за съществуването на поне едно домакинство на това място през втората половина на XVII – втората половина на XVIII в.

Литература

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в.) (Разкопки и проучвания, 13). София, 1985.

Keay 1984: S. J. Keay. Late Roman amphorae in the Western Mediterranean: a typology and economic study: The Catalan evidence (British Archaeological Reports: International Series, 196). Oxford, 1984.

Topoleanu 2000: F. Topoleanu. Ceramica romană şi romano-bizantină de la Halmyris, sec. I – VII d. Ch. Tulcea, 2000.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT 37 DEBAR STR., VARNA

Christo Kouzov, Mihail Hristov

Summary

The excavated structures are dated to three historical periods: Late Antiquity (4th – 6th c.), Ottoman (16th – 18th c.), and late Ottoman (after the first quarter of the 19th c.) periods.

The majority of the features belongs to the 5th – 6th c. AD. These are two well-constructed walls built of roughly hewn stone and fragments of architectural ceramics used for levelling of the infill and occasionally at the faces of the walls (figs 1, 3). Although the binder is mud, the construction of the walls is accurate. The two walls are parallel and have an E – W orientation. The eastern side of an entrance was unearthed at the westernmost part of the south wall.

Synchronous (or slightly earlier) to the walls is a drain constructed of quarry stones and yellow-white mortar, with NW – SE orientation (fig. 4). It passes directly along the side of the south wall (fig. 3). It is covered with well-shaped stone blocks and *spolia*.

Later, but still in accordance with these structures, a brick pavement has been laid; it was unearthed above sections of the drain and on both sides of the south wall.

As a next construction phase of the late antique period, another drain has been built, with an E – W orientation. The width of its chute is 0.25 – 0.27 m and the depth is 0.16 m. The bottom is lined with fragments of *tegulae* and bricks. *Spolia* were used for the covering: fragments of *tegulae*, stones of various sizes and thicknesses, fragments of a marble altar wall and a marble slab with a carved early Christian tombstone Greek inscription. Coins from the 6th c. (*folles* of Justinian I) can be related, in terms of their stratigraphic position, to the period when the drain has functioned.

The next chronological stage at the site is during the late Middle Ages (16th – 18th c.) when a series of cesspits have been dug in, significantly disturbing the late antique structures.

The materials from Late Antiquity outline two periods of activity in the excavated terrain – the 3rd – 4th c. and the 5th – 6th c., with the second period characterized by a more intense human presence here.

The ceramics from the period of the late Middle Ages and the early period of National Revival (fig. 5) originate from relatively well-preserved contexts of three waste pits.

The construction of synchronous pits, not far from each other, can be an indication of the existence of at least one household in this place in the second half of the 17th – second half of the 18th c.

Christo Kouzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, h.kuzov@abv.bg
Mihail Hristov, Veliko Tarnovo University "St. Kiril and St. Metodii", 2 Teodosi Tarnovski Str., 5003 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com

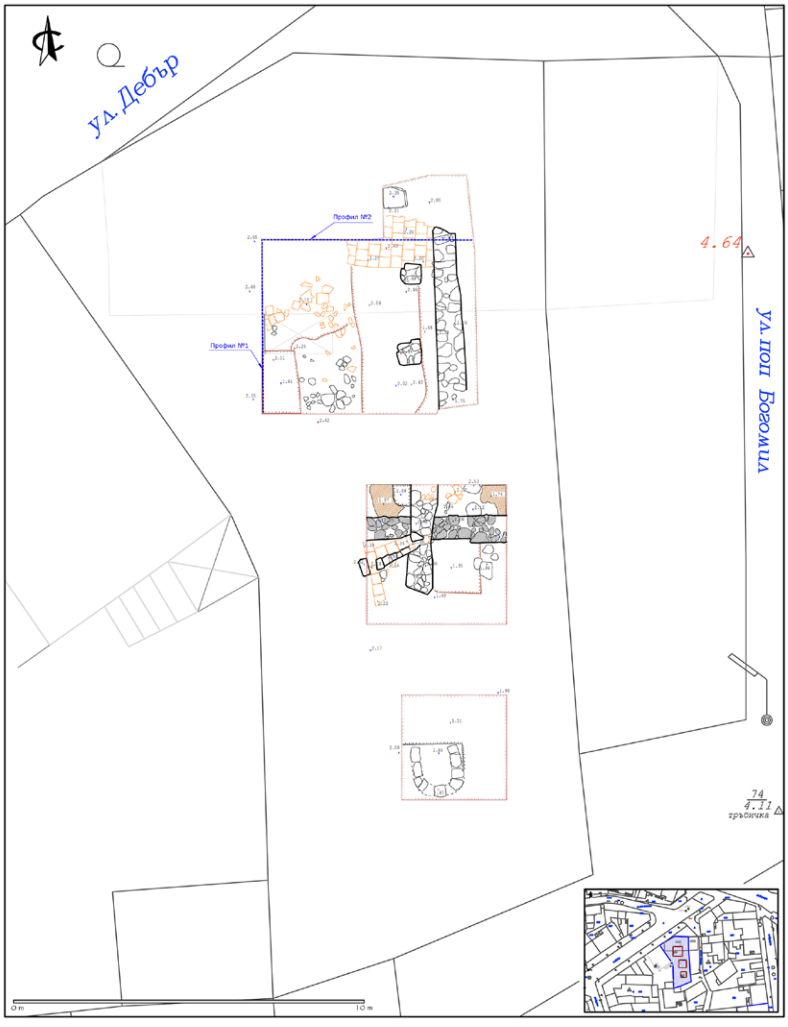
№ 33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ДЕБЪР" № 39, ВАРНА

Христо Кузов, Михаил Христов

Проучваният терен е с неправилни очертания, с ориентация С – Ю (обр. 1). Северната му част е по-широка спрямо южната и е отворена към ул. „Дебър", докато южната опира в съседния частен имот. Източната линия на парцела е ориентирана по протежение на ул. „Поп Богомил", а западната съвпада с границата на съседния имот на № 41, проучван през 2017 г.

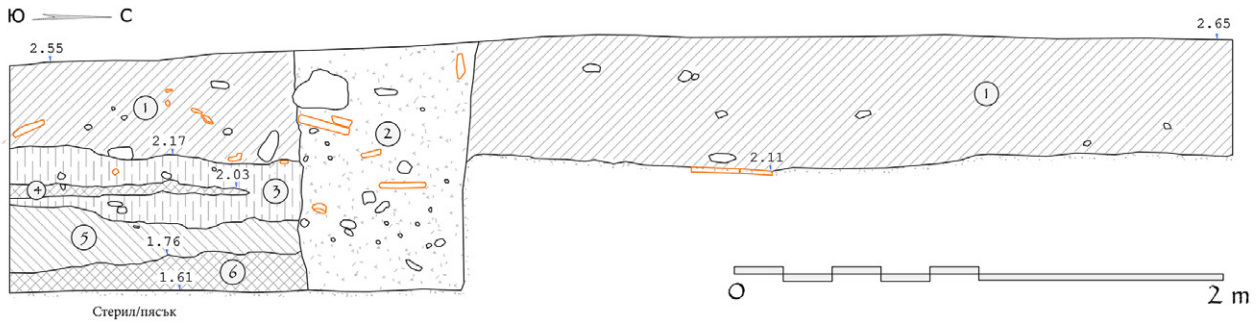
Земекопна техника отстрани предварително строителните отпадъци от разрушената съвременна къща, част от септичните ями, използвани преди включването на къщата към канализацията на гр. Варна, и част от заравнителни насипи от ново време. При подравняването на нивото, на дъното на избените помещения на разрушената къща, в насипния пласт се откриха два грубо изработени ранновизантийски кемпферови капителa и един масивен каменен блок, който може да е бил прагов камък на масивна сграда. Проучиха се три квадрата заложени в план-квадратна мрежа, с ориентация С – Ю и съответно номерирани от 1 до 3.

Най-ранните данни за антропогенна дейност в проучената площ са нивата, маркирани от тънки прослойки въглени (обр. 2). Първото от тях се разполага непосредстве-

Обр. 1. Местоположение на обекта и ситуация на археологическите структури в него

Fig. 1. Location of the site and situation of the archaeological structures in it

Обр. 2. Западен профил в квадрат № 1 (поглед от изток): 1 – тъмносива пръст с единични камъни и фрагменти ранновизантийска керамика; 2 – пълнеж на траншея от демонтиран зид; 3 – сива пепелява пръст без материали; 4 – разложен бял хоросан; 5 – тъмнокафява пръст с въглени; 6 – светла пепелява пръст с пясък и единични камъни

Fig. 2. Western cross-section in grid square No. 1 (view from east): 1 – dark grey soil with occasional stones and sherds of early Byzantine pottery; 2 – fill of a trench of a dismantled wall; 3 – grey ashy soil with no materials; 4 – decayed white mortar; 5 – dark brown soil with charcoal; 6 – light ashy soil with sand and occasional stones

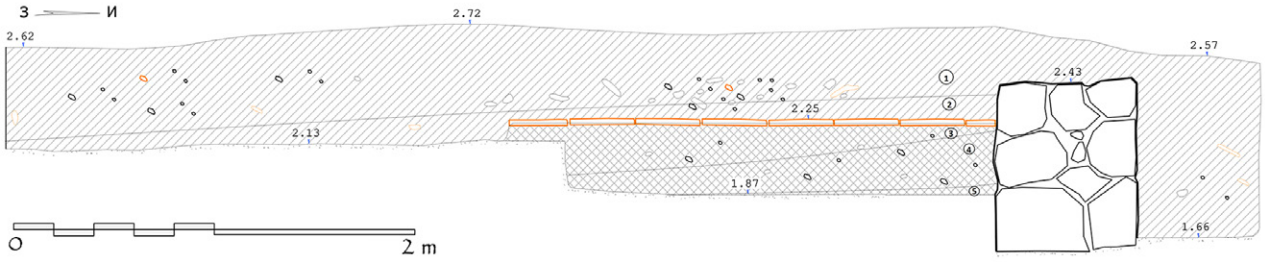
Обр. 3. Квадрат № 1 (поглед от изток)

Fig. 3. Grid square No. 1 (view from east)

но над стерила, който тук е пясък. Второто ниво е непосредствено над пласта жълто-зелена глина или преотложен мергел. Разграничените две овъглени нива могат да се отнесат към началото на късноримския период. Към същия период се отнася и нивото от жълто-зелена глина или преотложен мергел, регистрирано в кв. 2 и кв. 3. То показва наличието на жилищни постройки с дървена конструкция. В кв. 1 беше регистрирана изгоряла греда, а в кв. 3 се разкриха фрагменти от покривната конструкция на тези сгради, които вероятно маркират жилищен квартал с леки постройки.

Следващият строителен период е маркиран от настилка от трамбован чакъл, строителна керамика и хоросан, регистрирана в централната и южната части на кв. 1 (обр. 3). Възможно е това да е част от улица или двор на сграда. След като настилката вече не функционира, са изградени две зидани каменни бази, разкрити в източната част на същия квадрат. Те са синхронни с тухлена настилка, която при полагането ѝ е съобразена с тях (обр. 4). Двете бази са с приблизително квадратен план, със страни средно 0,56 × 0,56 м. Иззидани са от ломен камък със спойка от бял хоросан, с минимално съдържание на ситно натрошена строителна керамика, поради което хоросанът е бледорозов на цвят. Тухлената настилка явно е от помещение и е запазена при северната зидана база, с която е подравнена и съобразена. Съхранени са до осем реда тухли от нея по оста И – З и до пет реда тухли по оста С – Ю. Тухлите са с размери 0,33 × 0,32 × 0,035 м. Положени са върху нивелиращ пласт светлосива пръст с минимално количество ситен чакъл в нея. Тухлите нямат спойка. Не изключваме възможността да са преизползвани. Част от тях са очуквани, за да се напаснат към северната зидана база. По-късен от тези структури е зидът с посока С – Ю, регистриран в източната част на кв. 1. Основание за подобна относителна хронология ни дава фактът, че зидът частично разрушава или застъпва тухлената настилка.

Същият зид се проследява и в съседния кв. 2, където се свързва с масивен зид с ориентация И – З (обр. 5), изграден от големи обработени камъни на калова спойка. Фундиран е в стерила, но е с по-прецизен градеж от зида С – Ю и вероятно се явява външен за голяма сграда. Зидът е с проследена дължина 4 м и ширина 0,65 м. Регистрирано е хоросаново ниво непосредствено северно от него. Вероятно хоросановото ниво е по-ранно от зида.

Обр. 4. Северен профил в квадрат № 1 (поглед от юг): 1 – тъмносива пръст с камъни и фрагменти от късноантична строителна керамика; 2 – светлокафяв пласт с бучки хоросан; 3 – сива пръст с висока концентрация на малки камъни и фрагменти битова керамика; 4 – тъмнокафява пръст без материали; 5 – пласт с въглени и фрагменти късноримска битова керамика

Fig. 4. Northern cross-section in grid square No. 1 (view from south): 1 – dark grey soil with stones and fragments of late antique architectural ceramics; 2 – light brown layer with lumps of mortar; 3 – grey soil with high concentration of small stones and pottery fragments; 4 – dark soil with no materials; 5 – layer with charcoal and fragments of late Roman pottery

Като следващ етап от обитаването на зоната, но отново в периода на Късната античност, се очертава втори зид с посока С – Ю, изграден непосредствено западно от предходния зид в кв. 2. Стратиграфски той се разполага на около 0,20 м по-високо от него. Изграден е отново от ломен камък на калова спойка, но в градежа му има и фрагменти строителна керамика. Зидът е със съхранена дължина 3,15 м, и максимална запазена ширина 0,79 м, в зависимост от това как е обрушено източното му лице. В неговия контекст или непосредствено след разрушаването му е каналът, регистриран в западната част на кв. 2. Той е и най-късната структура от античния период в проучваната зона. Дъното на канала е настлано с тухли без спойка, с размери 0,32 × 0,28 × 0,03 м.

Обр. 5. Квадрат № 2 (поглед от запад)

Fig. 5. Grid square No. 2 (view from west)

Хронологично следват структури от османския период, всички от които са септични ями, като в рамките на кв. 1 и особено на кв. 2 те са разположени много нагъсто и често се пресичат. Така например в кв. 2 са регистрирани поне три такива ями, които се отнасят към XVII – XIX в. В кв. 3 могат да се разграничат ясно също три ями. Две от тях с голям диаметър (около и над 1,40 м) са вкопани до нивото на стерила. Третата яма е най-късната археологическа структура, която, за разлика от предходните, е подзидана със суха зидария и датира от XIX в.

Според начина на изграждане сметните ями са два типа: обикновени цилиндрични или близки до цилиндър вкопавания с дълбочина около и над 2 м и подзидани сметни ями, при които вътрешността е облицована с ломен камък на суха зидария. При втория тип ями очертанията не са задължително кръгли, както личи от ямата, проучена в кв. 3. Тя е и най-късна, изградена е след изоставянето на по-ранните необлицовани ями, върху дебел нивелиран пласт покривна керамика, отложен вероятно в началните десетилетия на XIX в.

При проучването са открити 49 монети: 48 късноримски и една ранновизантийска.

Установени са три монетарници от късноримската епоха. В Константинопол са отсечени две монети, в Тесалоника и Кизик – по една. За останалите монети не е възможно уточняване на монетарниците.

Забелязва се най-масово монетно обращение в средата на IV – V в. Всички монети са от медна сплав.

Най-масово откриваната късноантична керамика (IV – VI в.) на обекта са амбалажните съдове, следвани от групата на кухненската керамика (гърнета). Най-ограничено представена е трапезната керамика, към която се отнасят фрагменти от кана и от няколко паници, включително червенолакови.

Керамиката от късноосманския период (XVIII – XIX в.), открита в ямите, е кухненска, трапезна и за съхранение.

Кухненската керамика е представена от масивни приземисти гърнета с рядка кафява или зелено-кафява глазура отвътре. При всички образци се наблюдава интензивно опушване в близост до дъното, по стените и отвън при устието.

Регистрирани са два типа гърнета. Първите са с късо масивно устие с жлеб за капак отгоре и разширяващо се към дъното тяло. Тези гърнета имат точен паралел от Сарачхане (Hayes 1992, 335), където са отнесени в периода след средата на XVIII в. Към същата група принадлежи и нисък коничен капак с диаметър, близък то този на гърнетата от този тип. На върха на дръжката е пробит отвор за горещия въздух.

Вторият тип гърне е също с тяло, разширяващо се към дъното, но е тънкостенно, с по-широко устие и с малка масивна дръжка в средната част на тялото. Датира се към края на XVIII в. и първата половина на XIX в.

Трапезната керамика е представена от паници, кани и стомни. Паниците са дълбоки конични или сфероидни съдове с ниско конично столче. Частично отвън и изцяло отвътре са покрити със жълта или тъмна зелена глазура върху бяла ангоба, понякога допълнена с петна от рядка кафява глазура или боя. Подобни паници са известни от други комплексите от Варна (Плетньов 2004, 108, 114), датирани в края на XVIII в. и първата половина на XIX в.

В същата група попада и малка чиния или плитка паница с много широка периферия, ниско конично столче и рядка зелено-кафява глазура, от втората половина на XVIII/ началото на XIX в.

Към трапезните съдове се отнасят още кана и стомна. Стомната е масивна, от светла глина с рисувана украса от ангоба по повърхността отвън. В шията на съда е била оформена цедка, която е само частично съхранена. Вторият съд е тънкостенен и с по-малки размери. Повърхността му отвън е украсена с апликирани гроздове и лозови листа, частично покрита с плътна тъмна зелена глазура.

Според данните от кермиката началото на интензивно обитаване в изследваната зона е не по-рано от последната четвърт на IV в. или в началото на V в. В този период зоната вероятно е основно жилищно-стопанска, без данни за масивна архитектура. През първата половина на V в. се изграждат първите по-масивни структури. Около това време или малко по-късно са изградени и двата зидани пилона. Следващата строителна активност може да се постави към първата половина на VI в.

Втората фаза на обитаване е около и след средата на XVIII в. Тя приключва със запълване на старите сметни ями с голямо количество покривна керамика и с изграждането на нови сметни ями в периода около 1830 г.

Литература

Плетньов 2004: В. Плетньов. Битовата керамика във Варна XV – XVIII в. Варна, 2004.

Hayes 1992: J. Hayes. Excavations at Saraçhane in Istanbul. Vol. 2. The Pottery. Princeton, 1992.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT 39 DEBAR STR., VARNA

Christo Kouzov, Mihail Hristov

Summary

Three grid squares (Nos 1 – 3) arranged on the N – S axis, were excavated (fig. 1).

The earliest features at the site are two levels of thin charcoal layers (fig. 2) from the beginning of the late Roman period. A level of yellow-green clay or deposited marl also belongs to the same period. It marks the presence of residential buildings with wooden construction.

The next construction period is marked by paving of compacted gravel, architectural ceramics, and mortar

(fig. 3). After its abandonment, two masonry bases have been built of quarry stone with a white mortar containing a small amount of finely crushed architectural ceramics. They are synchronous with a brick flooring, which has been laid in accordance with their outlines (fig. 4). The bricks are laid with no binder, on a bedding of light grey soil.

At a later stage, a N – S oriented wall has been built to the east of the bases. At its southern end it connects to a massive wall, E – W oriented (fig. 5). The latter is built of large hewn stones with mud binder.

As the next stage of the late antique habitation of the area, second wall with N – S orientation has been built, immediately west of the previous one. It is located about 0.20 m above it. It is built of quarry stone with mud binder, but there are also fragments of architectural ceramics in its construction.

In its context or immediately after its destruction, a drain has been built. It is the latest structure from antiquity in the excavated area. The bottom of the drain is paved with bricks.

The structures from the Ottoman period are all cesspits from the 17th – 19th c.

The most widespread ceramic finds from the late antique layers are the transport containers. The second largest group of ceramics is the kitchenware (pots). The amount of tableware found at the site is limited – fragments of a jug and several bowls, including red slip vessels.

The pottery found in the pits from the Ottoman period is kitchenware, tableware and storage vessels.

Christo Kouzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, h.kuzov@abv.bg
Mihail Hristov, Veliko Tarnovo University "St. Kiril and St. Metodii", 2 Teodosi Tarnovski Str., 5003 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com

---

№. 34. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ХАН ОМУРТАГ“ № 7-9, ВАРНА

Игор Лазаренко

Археологическото проучване е извършено в парцел, попадащ в югозападната периферия на АР „Античен град Одесос – Варна“. На около 100 м северозападно са разкрити част от крепостна стена на Одесос, основи на раннохристиянска базилика и сгради от III – VI в. и XIX в. (Йотов 2021). На около 130 м североизточно се намират термите на Одесос от V – VI в. (Минчев и др. 2021). В южна посока на около 70 м е цитаделата на средновекавната варненска крепост от началото на XIV в. (Кузев 1981, 307 – 308). Структурите се разкриват на дълбочина от 1,50 до 3,50 м от съвременното ниво на терена. Над и около тях пръстта е смесена с керамични фрагменти от различни епохи, без запазен археологически контекст.

В двора на бивша офис сграда, беше направен сондаж с размери 2,50 × 2 м и дълбочина 2,50 м на проектната дълбочина за основите на бъдеща жилищна сграда. Той е изцяло в насип от черна пръст, примесена в горната част с фрагменти от битова керамика от XIX – XX в. Пръстта на дъното на изкопа е силно овлажнена от подпочвени води, установени навсякъде в района и от геоложките сондажи в двора, където беше направен изкопът. Не бяха открити никакви антични, средновековни или модерни архитектурни структури или елементи от такива.

Литература

Йотов 2021: В. Йотов. Археологически разкопки на ул. „Цар Симеон I“ във Варна. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 639 – 641.

Кузев 1981: Ал. Кузев. Варна. – В: А. Кузев, В. Гюзелев (съст.). Български средновековни градове и крепости. Т. 1. Градове и крепости по Дунав и Черно море. Варна, 1981, 293 – 310.

Минчев и др. 2021: Ал. Минчев, В. Йотов, Е. Мирчева. Късноантична баня и сгради на ул. „Цариброд“ № 10 във Варна. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 642 – 644.

TRENCH ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 7-9 HAN OMURTAG STR., VARNA

Igor Lazarenko

Summary

The excavated plot is situated in the southwestern periphery of the *Odessos* – Varna Archaeological Reserve.

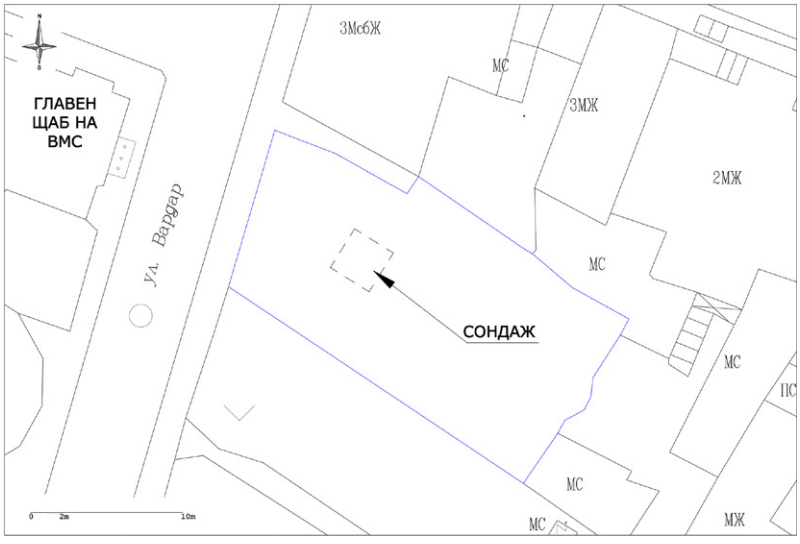
At about 100 m northwest of it a section of the fortress walls of *Odessos* from the late Hellenistic and Roman period and an early Christian basilica were found. About 130 m northeast are the baths of *Odessos* from the 5th – 6th c. AD, and at ca 70 m to the south was the citadel of the medieval Varna fortress from the 14th c.

A trench measuring 2.50 × 2 m to a depth of 2.50 m was made in the courtyard of the existing building. The soil contained household ceramics from the 19th – 20th c. No ancient, medieval or modern architectural structures or elements of such were discovered.

Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, lazarenko@mail.bg

№ 35. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕФАРАДСКА СИНАГОГА, УЛ. „ВАРДАР“ № 5, ВАРНА

Игор Лазаренко

Обр. 1. Местоположение на парцела на ул. „Вардар“ № 5 във Варна (очертан в синьо) с разкопания сондаж

Fig. 1. Location of the plot at 5 Vardar Str. in Varna (blue outline) with the excavated trench

Археологическото проучване се проведе във вътрешността на построена през 1890 г. сефарадска синагога – двуетажна тухлена сграда, която попада в южната част на археологически резерват „Античен град Одесос – Варна“. Тя притежава статут на единична архитектурно-строителна недвижима културна ценност. Предстои нейната реставрация и консервация.

В района са големите терми на Одесос (II – III в.) и два пристанищни склада (XIX в.). Непосредствено на запад от синагогата до 1908 г. е била цитаделата на втората средновековна варненска крепост.

Синагогата заема изцяло поземлен имот с площ 313 кв. м (обр. 1). Към момента на проучването сградата е без покрив, фасадите са силно компрометирани. По тези причини археологическото проучване беше проведено чрез сондаж с размери 3 × 3 м и дълбочина 2,50 м във вътрешността на западната част, близо до входа.

Най-горният пласт с дебелина около 0,25 м е от натрошени керемиди, паднали от несъществуващия вече покрив. Под тях следва пласт жълт пясък с дебелина около 0,15 м от пясъчна възглавница за подравняване на терена под дюшемето на пода. Следващите 2 м са насип от черна и тъмно кафява пръст, примесена с дребни камъни. В него се откриват керамични фрагменти от XVIII – XIX в. и животински кости. По-ранни са няколко фрагмента от османски фаянс (XVII в.), средновековна сграфито керамика (края на XIII – XIV в.) и от антични тухли.

На дълбочина 2,30 м се появиха късове от бял хоросан със счукана тухла в него и няколко по-големи необработени камъка, но не бяха установени зидове или градска инфраструктура от Античността.

След съгласуване на проекта за реставрация и консервация на синагогата предстои втори етап от археологическото проучване. При него, успоредно с изграждането на предвидените укрепителни конструкции, вътрешността на храма ще бъде изкопана изцяло на дълбочина 3 м.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF A SEPHARDIC SYNAGOGUE AT 5 VARDAR STR., VARNA

Igor Lazarenko

Summary

The archaeological survey was conducted inside a Sephardic synagogue built in 1890 in the southern part of the *Odessos* – Varna Archaeological Reserve (fig. 1). A trench measuring 3 × 3 m and a depth of 2.50 m was set inside the building.

The top layer, 0.25 m thick, consists of roof tiles from the synagogue. Below it, there is a floor level bedding of sand, 0.15 m thick. The next 2 m is a fill of black and dark brown soil mixed with small stones. It contains mostly ceramic fragments from the 18th – 19th c., as well as occasional fragments of Ottoman faience (17th c.), some sherds of sgraffito pottery (late 13th – 14th c.), and fragments of bricks from antiquity.

At a depth of 2.30 m, pieces of white mortar with crushed bricks in it and larger unprocessed stones appeared, but there were no walls or traces of ancient urban infrastructure.

According to the new construction plan, the interior of the sinagogue will be completely excavated to a depth of 3 m.

Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, lazarenko@mail.bg

---

№ 36. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „БАЧО КИРО“ № 26, ВАРНА

Игор Лазаренко

Парцелът, в който се проведе археологическото проучване, е в югозападната периферия на охранителната зона на АР „Античен град Одесос – Варна“. Заради характерния бял цвят на скалите и повърхностните глини местността в миналото се е наричала „Ак баир“, т. е. „Бял бряг“. На около 200 м югоизточно се намира един от римските некрополи на Одесос от III – IV в. (откривани са саркофази, шахтови гробници, покрити с керемиди вкопани гробове и гробни ями без покритие) и ранновизантийски сгради от VI в. Археологическите структури са частично запазени и се разкриват на дълбочина от 1,50 до 3,50 м от съвременното ниво на терена.

Тъй като на конкретното място скалният варовиков масив е на повърхността и няма никакви следи от археологически културни пластове, предвиденото сондажно проучване беше заменено с наблюдение за евентуални гробни съоръжения при укрепването на периферията и последващото му изгребване.

Целият изкоп от съвременната повърхност до най-ниската точка на 6,50 м дълбочина е в стерилни кватернерни отложения без следи от антропогенна дейност. Не бяха установени никакви антични, средновековни или модерни недвижими културни ценности или елементи от такива.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 26 BACHO KIRO STR., VARNA

Igor Lazarenko

Summary

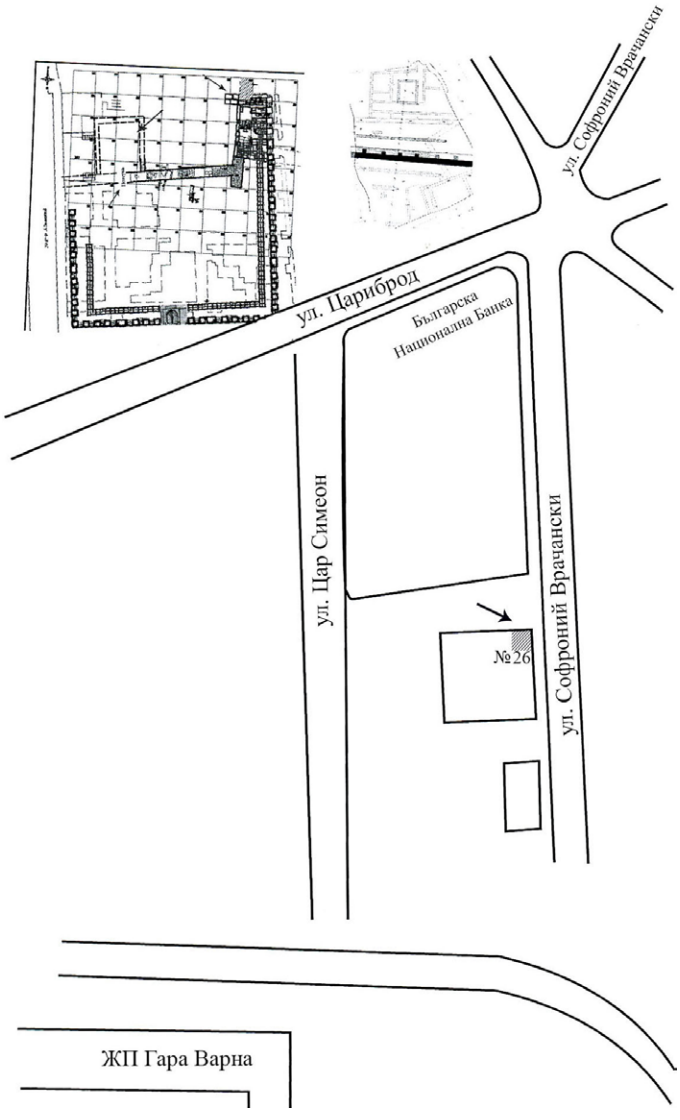
The plot is situated in the southwestern periphery of the protection zone of the *Odessos* – Varna Archaeological Reserve.

Excavation work on the entire terrain from the modern surface to the lowest point at a depth of 6.50 m was in sterile Quaternary sediments without traces of anthropogenic activity. No ancient, medieval or modern archaeological structures or elements of such were identified.

Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, lazarenko@mail.bg

№ 37. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ“ № 26, ВАРНА

Валери Йотов

Обр. 1. План на района с местоположение на имота на ул. „Софроний Врачански“ № 26, Варна

Fig. 1. Plan of the area with location of the plot at 26 Sofronii Vrachanski Str., Varna

Провеждането на археологическото проучване бе възможно единствено в рамките на приземния етаж на съществуващата двуетажна къща, тъй като в имота няма дворно място. Установи се, че приземното помещение е запълнено с подпочвена вода с дълбочина ок. 0,60 м, на кота 2,00 м. Подпочвена вода на същата кота има и в околните терени.

Според информацията от първите карти на гр. Варна от XVIII – XIX в. в този район е било основното течение на р. Девня (Девненска), вливаща се в морето. От север устието е ограничено от хълма Ак баир (Белия баир), а от изток – от високата тераса, в чиито край е бил т. нар. нос Варна. Именно на този хълм са най-ранните следи от Одесос, а също и средновековната варненска крепост (Кузев 1981).

Може да се предположи, че масивен землено-каменен насип е бил натрупан по южното варненско морско крайбрежие (Божанов 2006, 31 – 53) и това мащабно инженерно начинание е позволило модерното строителство в района, включително на масивни транспортни и търговски съоръжения (железопътната гара, митническите складове и др.).

Така, според ситуирането на къщата на ул. „Софроний Врачански“ № 26 в района е ясно, че сградата е фундирана върху насип от XIX в. и не би следвало под нея да има археологически структури и пластове.

Археологическите обекти, които са на отстояние 150 – 200 м на северозапад (сектор от късноантичната крепостна стена на Одесос в градинката западно от ул. „Цар Симеон“ № 26), на север (римска *villa urbana*, сектор от крепостните стени на Одесос и християнска базилика на ул. „Цариброд“ № 30), на североизток (късноантична баня на ул. „Софроний Врачански“ № 11), очертават границата (?) на

територията на античния, а вероятно и средновековния град (обр. 1). Споменатият насип е южно от тази граница.

Литература

Божанов 2006: Т. Божанов. 100 години пристанище Варна. Варна, 2006.

Кузев 1981: Ал. Кузев. Варна. – В: Български средновековни градове и крепости. Т. 1. Варна, 1981, 293 – 314.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 26 SOFRONII VRACHANSKI STR., VARNA

Valeri Yotov

Excavating was possible only in the basement of the existing house in the plot, since there is no open air space at the property. It was found that a layer of water (0.60 m) is present at elevation of 2.00 masl, and the same high level of groundwater is registered in the whole area.

According to historical maps of Varna, in this area the mouth of Devnya River flowing into the Black Sea was situated. A massive earth-and-stone embankment has been accumulated here in the 19th c., in order for modern buildings to be constructed. Therefore, no archaeological remains can be found in the area, and sites with excavated Roman and late antique structures are situated to the north of it (fig. 1).

Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com

---

№ 38. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ В АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО

Йото Валериев, Милен Николов, Драгомир Гърбов

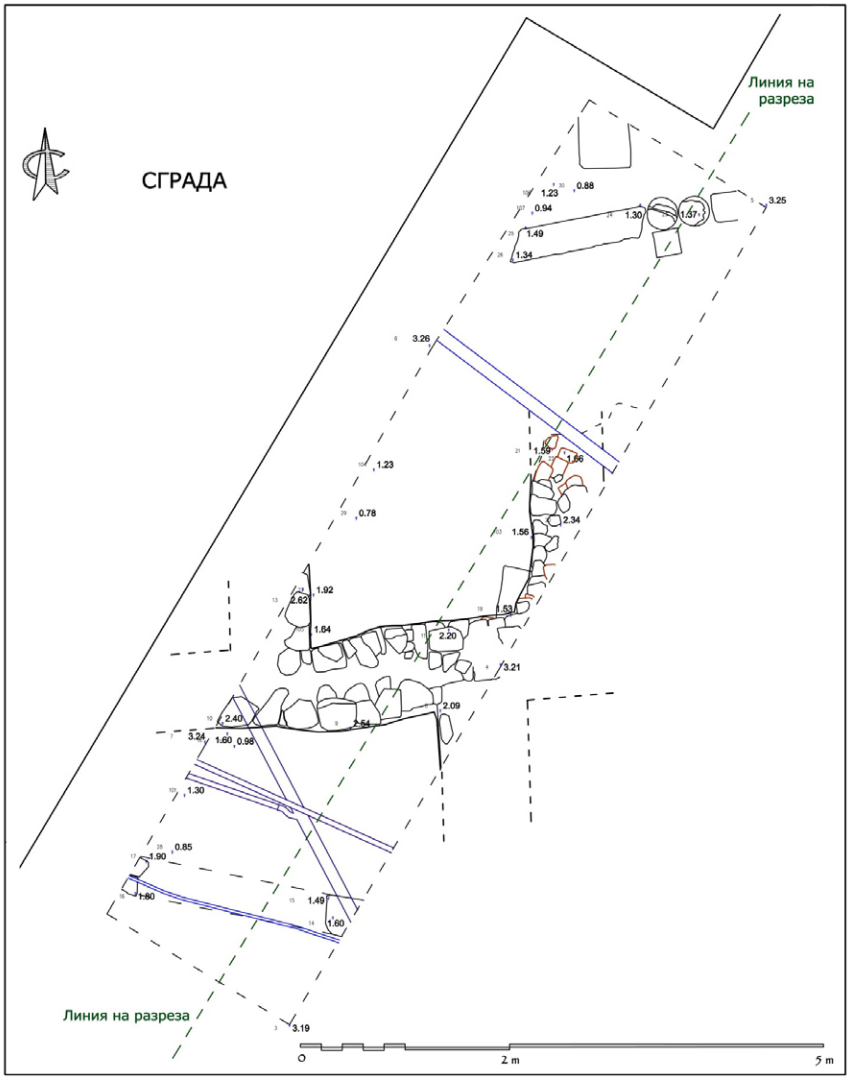
Проучването се извърши в границите на имот с идентификатор 57491.506.409, УПИ XXI-1623, кв. 120, гр. Поморие.

В южната част на изкопа, в пластове под съвременната повърхност бяха проучени три средновековни християнски гроба с ориентация запад – изток и останките вероятно от две препогребвания. Гробовете са без инвентар, вкопани в късноантичен пласт, а два от тях са в суперпозиция над късноантични зидове.

В пластовете над и на нивото на средновековния некропол са открити средновековни монети от XIII в. и няколко късноантични монети. Сред монетите със значение за датировката са една медна монета на българския цар Константин Асен (1257 –1277) и една сребърна на френския крал Луи IX (1226 – 1270). Керамиката от тези пластове е късноантична и средновековна с покритие от глазура и сграфито украса (XII – XIII в.). Средновековните гробове могат да бъдат датирани в XIII в.

В централната част на изкопа бе проучено помещение – вероятно жилищна структура (обр. 1). Запазени са южният и частично източният и западният зид на постройката. Северният зид е напълно разрушен при изграждане на водопроводна тръба през първата четвърт на XX в. Градежът на южния и западния зид е двулицев (разкрити са двете лица само на южния зид), от дребни и средни по размер ломени камъни на калова спойка. Двата зида имат конструктивна връзка. Може би помещението е с вътрешни размери 2,40 × 2,40 м. От южния зид на сградата в южна посока, вероятно в конструктивна връзка, се развива друг зид.

Западният зид на помещението е разрушен от по-късно вкопаване, запълнено с овъглена пръст, средни по размер и едри ломени камъни и строителна керамика. Това вкопаване (яма) се регистрира и в обема на самото помещение. В пластовете в помещението (в обема на ямата и в ненарушени пластове при зидовете) се откриха късноримски монети от втората половина на IV – началото на V в.,

Обр. 1. План на проучените структури

Fig. 1. Layout of the excavated features

но също и две медни монети от XIII в., и една фрагментирана средновековна паница от XIII – XIV в.

Според стратиграфските наблюдения, археологическата среда и открития археологически материал помещението е изградено и използвано през късноантичния период, вероятно втората половина на IV – първата половина на V в. Това помещение може да бъде характеризирано като приземие. Във височина вероятно е било с паянтов градеж (кирпичи и различни дървени конструкции) и покрито с керемиди.

В дълбочина, под помещението и около него, бяха регистрирани хоризонтално и в стратиграфските профили няколко хоросанови нива, показващи активно използване на терена през Късната античност (обр. 2). Керамиката в тези пластове е късноантична, включително фрагменти от керамични лампи. Нумизматичният материал е от края на III – първата половина на V в., като има и един денар на Каракала от 207 г.

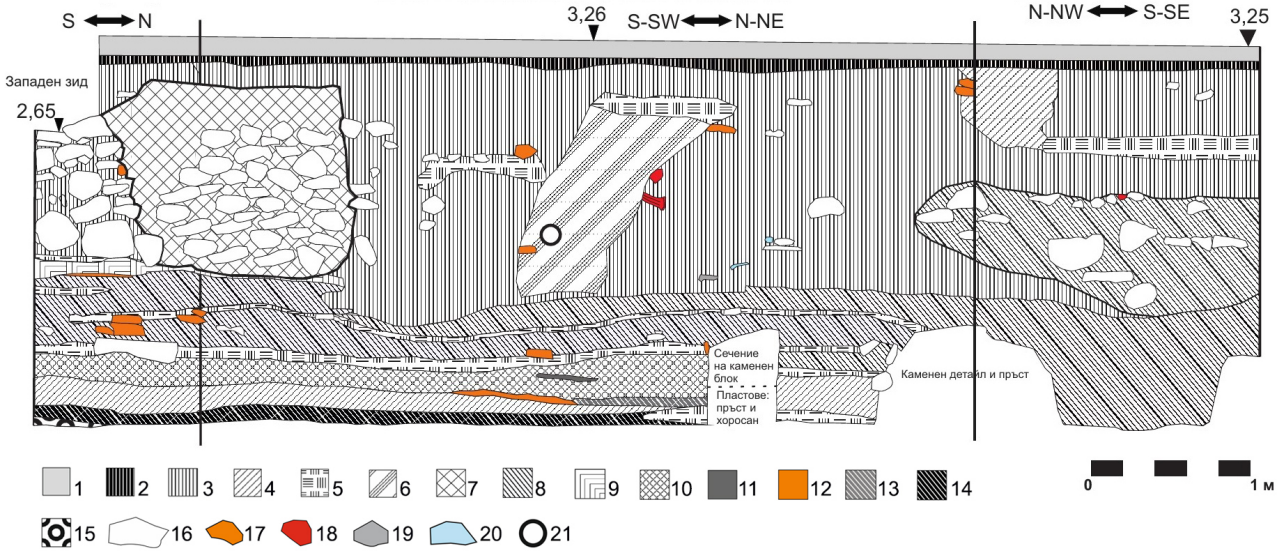
В северната част на изкопа, на дълбочина 1,90 – 2,0 м беше частично проучена структура (И – 3) от преизползвани каменни и мраморни архитектурни детайли. Под структурата няма фундамент. Също основно в северната част на изкопа (и отчасти в централната част), в силно компрометирани от късни вкопавания пластове бяха намерени над 50 фрагмента от мраморни архитектурни детайли – част от коринтски капител, фрагменти от корнизи, от прозоречни рамки, от облицовъчни плочи и др., а също и мраморна скулптура – глава на лъв, вероятно част от по-голяма скулптурна композиция. Откритите детайли може би са били част от украсата на интериора на някаква голяма римска, вероятно обществена, сграда.

На дълбочина 2,20 – 2,30 м по цялата дължина на изкопа се достигна до пласт от фрагментирана битова керамика (основно амфорна тара). В него бе открита дръжка от амфора с печат ΔΙΟΝΥCΟ ΓΕΝΟΥC (по-скоро N) от II – III в. (Bondoc 2011).

Проучването бе преустановено поради високите подпочвени води.

Литература

Bondoc 2011: D. Bondoc. A stamped amphora of the producer Dionysogenes, discovered at Cioroiu Nou. – In: C. Cosma (ed.). Studies in archaeology and history. An anniversary volume to professor Nicolae Gudea on his 70th birthday (Ethnic ans cultural interferences in the 1st millennium B.C. to the 1st millennium AD, 20). Cluj-Napoca, 2011, 145 – 150.

Обр. 2. Стратиграфски профили: 1 – циментова плоча; 2 – подложка от малки камъчета; 3 – кафява пръст с примеси от пясък; 4 – сив пясък; 5 – хоросан; 6 – сив пясък, дребни камъчета, фрагменти от строителна керамика; 7 – средновековно вкопаване– яма (?); 8 – кафява пръст с по-голяма концентрация на пясък, строителна и битова керамика и фрагменти от мраморни детайли; 9 – глинесто-песъчлив пласт; 10 – сив пясък, мека пръст и дребни въглени, дребни камъни и строителна керамика; 11 – тъмнокафява пръст; 12 – пласт от строителна керамика; 13 – кафява пръст; 14 – пласт с фрагменти от амфори; 15 – пласт с черупки от миди; 16 – камък; 17 – строителна керамика; 18 – битова керамика; 19 – фрагменти от мраморни детайли; 20 – животински кости; 21 – съвременна водопроводна тръба

Fig. 2. Stratigraphic cross-sections: 1 – cement slab; 2 – bedding of small stones; 3 – brown soil with sand admixtures; 4 – grey sand; 5 – mortar; 6 – grey sand, small stones, fragments of architectural ceramics; 7 – medieval digging – pit (?); 8 – brown soil with a higher concentration of sand, architectural ceramics and pottery, and fragments of marble architectural elements; 9 – clayey-sandy layer; 10 – grey sand, soft soil and small pieces of charcoal, small stones, and architectural ceramics; 11 – dark brown soil; 12 – layer of architectural ceramics; 13 – brown soil; 14 – layer with amphora fragments; 15 – layer with mussel shells; 16 – stone; 17 – architectural ceramics; 18 – pottery; 19 – fragments of marble architectural elements; 20 – animal bones; 21 – modern water pipe

RESCUE EXCAVATIONS IN THE ANCIENT AND MEDIEVAL TOWN OF *ANCHIALUS*

Yoto Valeriev, Milen Nikolov, Dragomir Garbov

Summary

In the southern part of the excavated plot, in layers below the modern surface, three medieval Christian graves and remains of probably two more reburials were studied. The graves have no inventory; they are dug into the late antique layer, and two of them are in superposition over the late antique walls. According to the coins found in the layers connected with medieval graves, they date from the 13th c.

In the central part of the plot, remains of a building were studied (fig. 1). The southern and partly the eastern and western walls of a room have been preserved. The north wall was completely destroyed during 20th c. construction works. Another wall probably existed to the south of the southern wall of the building, as both walls have been built with a construction joint.

The western wall of the room has been disturbed by a later digging – pit filled with charred earth, medium-sized and large stones and ceramics. The same pit is registered in the space of the room itself. Coins from the second half of the 4th – beginning of the 5th c. AD were found in the layers in the room and in the pit, but also two copper coins from the 13th c. and a fragmented medieval bowl from the 13th – 14th c.

According to the stratigraphic observations and the archaeological material, the building has been constructed and used in Late Antiquity, probably the second half of the 4th – first half of the 5th c.

In the layers beneath the building and around it, several mortar levels were registered showing active use of the

terrain in Late Antiquity (fig. 2). The pottery in these layers is late antique, including fragments of ceramic lamps. The coins are dated from the end of the 3th – the first half of the 5th c., and there is a *denarius* of Caracalla from AD 207.

In the northern part of the plot, a structure of stone and marble architectural elements was partially studied. There is no foundation under the structure. In the central and northern part of the trench, in layers heavily compromised by later diggings, over 50 pieces of marble architectural elements were found – a fragment of a Corinthian capital, fragments of cornices, window frames, cladding, as well as fragments of a marble statue – lion head – probably part of a bigger sculptural composition. The discovered elements may have been part of the interior decoration of a large Roman, probably public building.

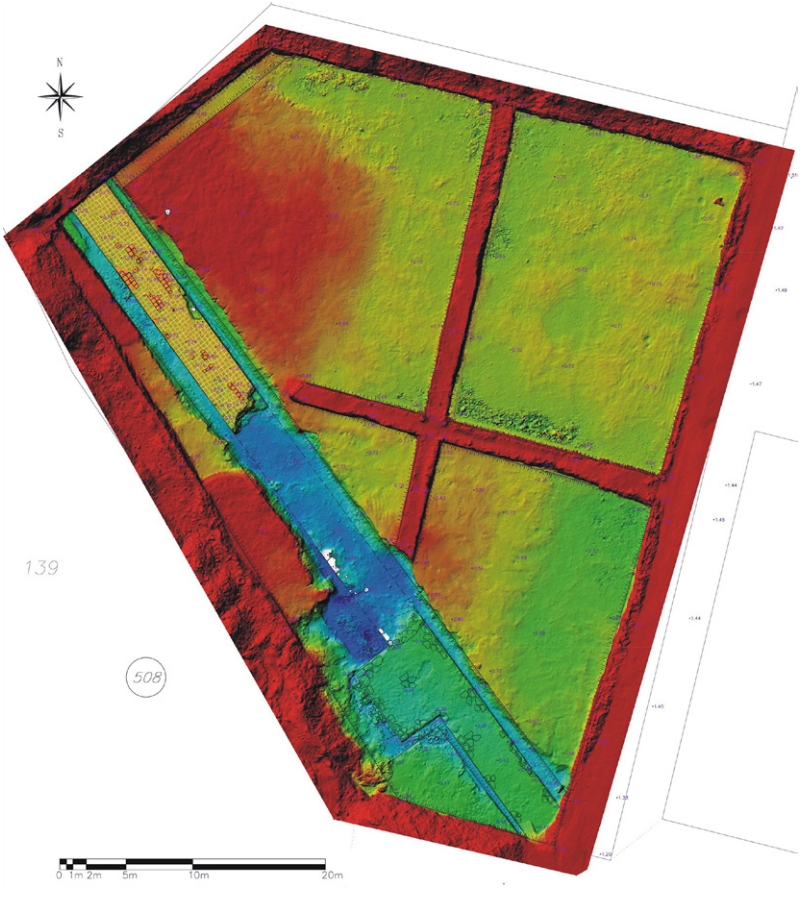
At a depth of 2.20 – 2.30 m below the surface, a level of pottery fragments, mainly amphorae, was reached, yielding a handle fragment with a stamp from the 2th – 3th c.

The excavations were suspended due to the high groundwater level.

Yoto Valeriev, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, yotov_81@abv.bg
Milen Nikolov, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, m_kotlenski@abv.bg
Dragomir Garbov, d.garbov@gmail.com

№ 39. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. ПАЛЕОКАСТРО, ПОМОРИЕ

Олег Александров, Ева Димитрова

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

Обектът се намира в м. Палеокастро, гр. Поморие (обр. 1, 2). Поземленият имот с идентификатор 57491.508.74 по КК на гр. Поморие попада в границите на зона „А“ на НКЦ „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“. Във връзка с инвестиционно намерение бе извършено спасително археологическо проучване от екип в състав: доц. д-р О. Александров – научен ръководител, д-р Е. Димитрова – заместник-ръководител и М. Пантелеев – археолог.

Спасителното археологическо проучване бе извършено върху почти цялата площ на имота, възлизаща на 2300 кв. м (обр. 2). От съображения за безопасност бяха оставени малки отстояния от границите на парцела, който е с очертания на неправилен многоъгълник, съответно по 2 м от южната, югозападната, западната, северозападната и северната страни, а от източната – 2 м в северния ѝ край и 4 м в южния (където се намират черен път и многоетажна жилищна сграда). Впоследствие се наложи разширяване на проучвания

участък от южната и северозападната страна, до самата граница на парцела, с цел оптималното разкриване на регистрираната структура.

Проучената площ се намира непосредствено на юг от крайната югозападна част на укрепената в края на II в. територия на римския и късноримски град Улпия Анхиало. Установено беше наличието на няколко насипни пласта със съвременни строителни и битови отпадъци с обща дебелина 0,40 – 0,80 м, като на места бяха регистрирани съвременни ями, запълнени с отпадъци, достигащи значително поголеми дълбочини (обр. 3). Между тях и стерилния пясък, чиято поява варираще в границите на 0,60 – 1,10 м н. в., е разположен силно компрометиран културен пласт с дебелина около 0,20 – 0,30 м, в който бяха открити смесени материали от късноантичната епоха, Средновековието и съвремието.

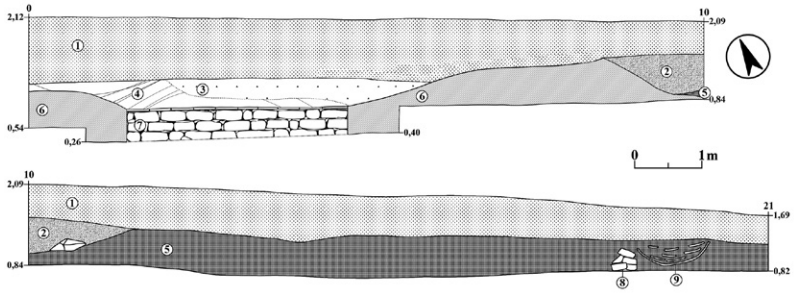
Находките от Средновековието са много малък дял от общия брой материали – четири монети и фрагмент от дъно на глазирана паница, отнасящи се към XI – XIII в. Техният археологически контекст е несигурен и по всяка вероятност са попаднали тук с част от пръстта при засипването на парцела в поново време.

Материалите от късноантичната епоха бяха концентрирани в няколко участъка, предимно в северната половина на парцела. Липсата на видими архитектурни останки може да се обясни с краткотрайното обитаване на тази част от терена, като по всяка вероятност се касае за съществуване в миналото на дървени постройки.

Обр. 2. Местоположение на обекта (поглед от запад)

Fig. 2. Location of the site (view from west)

Обр. 3. Стратиграфски профил (ЮЗ – СИ) на обекта (поглед от югоизток): 1 – пласт със съвременни отпадъци; 2 – яма с пълнеж от съвременни отпадъци; 3 – пласт с керамика от IV – V в.; 4 – хоросан и трошляк (деструкции от масивната линейна структура); 5 – нарушен пласт със следи от обитаване от IV – V в.; 6 – стерилен жълт пясък; 7 – масивна линейна структура от Късната античност; 8 – строителна керамика; 9 – останки от питос

Fig. 3. Stratigraphic cross-section (SW – NE) of the site (view from south-east): 1 – layer with modern refuse; 2 – pit filled with modern refuse; 3 – layer with 4th – 5th c. ceramics; 4 – mortar and crushed stone (debris of the massive linear feature); 5 – disturbed layer with traces of habitation in the 4th – 5th c.; 6 – sterile yellow sand; 7 – massive linear feature from Late Antiquity; 8 – architectural ceramics; 9 – remains of a pithos

Според анализа на нумизматичния материал (общият брой на късноримските монети е 114) районът е обитаван в периода от края на IV – началото на V в. до трета четвърт на V в. По всичко изглежда, че монетите от IV – началото на V в. са останали в обращение и през втората и третата четвърт на V в. Към тях постепенно се вливат нови монети при управлението на Теодосий II, Маркиан и Лъв I, след което следва внезапен спад в паричната циркулация, а най-вероятно и в обитаването на този сектор.

Керамиката, концентрирана на същите места като монетите, напълно съответства на тяхната датировка, най-общо в IV – V в. Керамичният материал е представен от няколко типа амфори, червенолакова, трапезна и кухненска керамика, като преобладава амфорната тара (над 90 % от общото количество керамика). Освен монети и керамика бяха открити и няколко фрагмента от стъклени съдове, игла от бронзова фибула, бронзов пръстен (отлят в калъп), бронзова кукичка, бронзова колана тока/апликация.

Обр. 4. Участък от масивната линейна структура (поглед отгоре)

Fig. 4. A section of the massive linear feature (view from above)

Обр. 5. Участък от масивната линейна структура с контрафорса (поглед от юг)

Fig. 5. A section of the massive linear feature with a buttress (view from south)

Най-интересното откритие при теренното проучване е масивна линейна структура с ориентация ЮИ – СЗ, открита в югозападния край на парцела, в близост до неговата югозападна граница (обр. 2). Ширината на структурата е 3,20 м, а разкритата ѝ дължина – около 60 м. За съжаление в тези около 60 м структурата е с различна запазеност: най-южната третина е с височина под 0,50 м от абсолютната кота над морското равнище и попада изцяло под нивото на подпочвените води; втората третина (в средната част) е почти напълно унищожена при съвременни (през XX в.) дейности на терена; най-северната третина е със запазена суперструкция малко над 0,70 м (единствено тук не се наложи отводняване по време на теренната работа, тъй като нивото на подпочвените води бе относително ниско за сезона).

Самата структура представлява масивен зид, изграден от големи и сравнително добре обработени варовикови блокчета, споени с бледожълт песъчлив хоросан (обр. 4). Лицата на зида са старателно оформени в хоризонтални редове от камъни с еднаква височина и добре измазани фуги. Субструкцията е изградена от нахвърляни едри камъни, небрежно залети с хоросан (без обмазка на фугите). Основите са плитки (до ниво от -0,70 м н. в.), като по всяка вероятност е имало и пилоти, забити в стерилния пясък, които не успяхме да регистрираме. Плитките основи предполагат наличието на контрафорси и/или пиластри по протежение на масивната стена. В южната част на зида, от неговата западна страна, беше разкрит именно такъв масивен бастион/контрафорс (?), с ширина 6,40 м, който се издава на 3,50 м пред стената (обр. 5). Той е едновременно изграден с масивната стена по същия прецизен начин. Стената и бастионът са запазени на височина от 0,35 – 0,45 м н. в. (средни коти). В северната третина стената е запазена на малко по-голяма височина – средна кота 0,70 – 0,80 м н. в. Там са запазени до два тухлени реда, споени с твърд розов хоросан с примес от счукана строителна керамика. В ширината на стената са използвани по девет тухли с размери 0,33 × 0,33 × 0,055 м в редица.

Какво е било функционалното предназначение на тази масивна линейна структура от Късната античност на този етап не може да се каже със сигурност. В литературата е изказано предположение,

че регистрираната в непосредствена близост масивна стена (при археологическите наблюдения във връзка с реконструкцията и рехабилитацията на В и К мрежата на гр. Поморие през 2014 – 2015 г.) представлява останки от ранновизантийски кей. Проучвателят предполага появата и на други брегоукрепителни съоръжения, а впоследствие продължение на въпросната структура е открито по време на същото наблюдение на самата плажна ивица, южно от хотел „Феста“ (Иванов 2016, 355 – 359).

Без съмнение става дума за едно и също съоръжение, започващо от морския бряг и навлизащо навътре в сушата. Всъщност въпросната структурата е регистрирана още през 1986 г. чрез проведено геофизично изследване (Стоев 1989, 37 – 40). Още тогава е интерпретирана като част от крепостната стена на Анхиало. Впоследствие тази хипотеза е отхвърлена (Торбатов, Михайлов 2008). Неотдавна, в близост до проучвания терен, бе открит и югозападният ъгъл на крепостната стена на римския Анхиало (Торбатов, Иванова 2019). Изграждането на крепостната стена е отнесено категорично от изследователите в последната четвърт на II в.

Опирайки се на всички налични данни от археологически наблюдения, сондажни проучвания, разкопки и геофизични изследвания, може аргументирано да изкажем тезата, че регистрираната от нас масивна линейна структура представлява преграждаща стена (диатейхизма), започваща от югозападния ъгъл на крепостната стена на римския Анхиало (изградена в края на II в.), като се явява покъсно продължение на неговата западна крепостна стена, която след допълнителното преграждане вече е достигала до морския бряг.

Липсата на находки и материали в непосредствена близост до масивната стена силно затрудняват нейното точно датиране. Начинът на градеж – *opus vittatum mixtum*, а също и паралели с подобни стени от други селища, насочват изграждането ѝ да бъде отнесено най-общо към IV в. По всичко изглежда, че нейното съществуване не е продължило дълго време, тъй като следи от демонтажни дейности бяха регистрирани в северозападния край на разкрития участък от стената, където дебелината на пласта с деструкции варира между 0,20 и 0,50 м. Непосредствено край деструкциите се констатира пласт, съдържащ монети и керамика, свидетелстващи за обитаване край и върху останките от самата структура в средата – трета четвърт на V в.

Литература

Иванов 2016: Ст. Иванов. Археологическо наблюдение и спасително проучване във връзка с реконструкция и рехабилитация на В и К мрежата на гр. Поморие, осъществявана върху територията на „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“, гр. Поморие, Бургаска област. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 355 – 359.

Стоев 1989: Д. Стоев. Крепостната стена на античния Анхиало, регистрирана с помощта на геофизични методи. – Археология, 1989, 4, 37 – 40.

Торбатов, Михайлов 2008: С. Торбатов, Й. Михайлов. Археологическо проучване на античния и средновековен град Анхиало. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 427 – 428.

Торбатов, Иванова 2019: С. Торбатов, Б. Иванова. Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро (уличен водопровод и улична канализация за УПИ I – 2826 и УПИ XXVII – 2826, кв. 210). – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 253 – 255.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN PALEOKASTRO LOCALITY, POMORIE

Oleg Alexandrov, Eva Dimitrova

Summary

An area of 2300 m^2 was excavated (figs 1, 2). Besides an embankment of modern refuse, occasional coins and glazed ware from the 11th – 13th c. AD, traces of habitation in Late Antiquity (4th – 6th c. AD) were found (fig. 3).

Architectural remains – a massive stone linear feature with a buttress – are dated to the 4th – 5th c. AD (figs 2, 4, 5). It is built of large and carefully hewn stones bonded with light yellow sandy mortar. The faces of the wall are carefully shaped in horizontal courses of stones of equal height and well plastered joints. The substructure is made of large stones, carelessly covered with mortar (without plastering at the joints). The foundation is surprisingly shallow (down to -0.70 masl), and in all probability there must have been wooden posts stuck in the sterile sand, which we were unable to register. Shallow foundations also suggest the presence of buttresses and/or pilasters along the massive wall, which can

be assumed to have risen to a considerable height. In the southern part of the wall, on its western side, such a massive bastion/buttress was found. It has been constructed simultaneously with the wall, using the same precise technique. The wall and the bastion are preserved at a height of 0.35 – 0.45 masl. In its northern third, the wall is preserved at a slightly higher level – average elevation 0.70 – 0.80 masl. Up to two brick courses are preserved, bonded with hard pink mortar mixed with crushed architectural ceramics. Rows of nine bricks each are used to cover the width of the wall, each brick measuring 0.33 × 0.33 × 0.055 m.

What the function of this massive linear feature from Late Antiquity was, at this stage cannot be said with certainty. The literature suggests that the wall registered in the immediate vicinity (without a doubt this is the same structure) during archaeological monitoring in 2014 – 2015 is a remnant of an early Byzantine quay wall, and the author does not rule out the existence of other shore protection facilities. A continuation of the structure in question was discovered during the same monitoring on the beach itself, south of the Festa Hotel. Undoubtedly, this is one and the same structure, starting from the beach and extending inland. In fact, the structure in question was registered in 1986 by means of a geophysical study. Back then it was interpreted as part of the fortress wall of *Anchialus*. Subsequently, this hypothesis was rejected. Recently, in the immediate vicinity of the studied area, the southwestern corner of the fortress wall of the Roman *Anchialus* was discovered. The construction of the fortress wall was categorically dated by the researcher to the last quarter of the 2nd c. AD.

Based on all available data, we argue that the massive linear feature we excavated in 2021 is a *diateichisma* wall which has had its beginning at the southwestern corner of the fortress wall of Roman *Anchialus*, and is a later continuation of the western fortress wall that has reached the sea shore.

Oleg Alexandrov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg
Eva Dimitrova, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, missy@mail.bg

№ 40. НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ. СЕКТОР „ЮГОЗАПАДЕН ЪГЪЛ НА ФОРУМНИЯ КОМПЛЕКС“

Иван Църов

Както многократно съм отбелязвал, югозападният ъгъл е зает от перистилно съоръжение, състоящо се от ареа под открито небе, северен, централен и южен портици, респективно крила (обр. 1).

Ареа. През 2021 г. се проучиха нови три ями в съседство на известните от миналата година. Не установявам порядък в разположението им. Функцията им остава неизяснена. В запълнителя им се наблюдават фрагменти от архитектурни детайли (обр. 2).

Северно крило. Продължи изследването на отводняването на перистила. Не бе установена пряка връзка между северното крило и откритите през миналата година части от отводнителни каналчета. Една правоъгълна платформа с размери 2,30 × 1,80 м (СЮ – ИЗ), изградена от варовикови сполии и блокчета пясъчник, е пресякла каналчетата и унищожила връзките.

В западната част на крилото се попадна на яма № 5 (по каталога на ямите), като южната крепида застъпва запълнителя ѝ. Тук също строителят е предвидил възможността от слягане на пластовете в ямата, тъй като само в нейното очертание е фундирал крепидата (стилобата) по-дълбоко. И както при южното крило, това решение не е проработило. Напротив – увеличеният обем зидария, а оттам и тежест на конструкцията, е довел до слягане на запълнителя и пропадане на конструкцията (обр. 3), но може би не така катастрофално, както при северната крепида на южното крило, защото тук не се наблюдава скъсване, а само хлътване и няма следи от последващо укрепване.

Източно крило. В северната част, между структури 2 и 3, се попадна на значително струпване на съдове. Оказа се варница, която след изчерпване е запълнена с голямо количество битова керамика (обр. 4). По реда на откриването получи каталожен № 6. За източен борд е използвана стената на одеона. По запазените частици вар отчетливо се вижда, че височината на борда е 1,30 – 1,40 м. Между структурите 3 и 4 варовата следа е с височина 0,80 м. Възможно е в южния край варница № 6 да е била по-плитка. Дължината на източния борд на съоръжението е 6,30 м. Структурите 2 и 3 преси-

чат варницата. Това показва, че са изградени по-късно от времето на нейното функциониране. Идентична ситуация бе наблюдавана и документирана при варница № 4 в южната част на крилото.

За установяване на оригиналното място на мерителна маса (Църов 2019, 73 – 74), бе направен стратиграфски сондаж в пода на помещение 4 на одеона (Дремсизова-Нелчинова 1987, 14). Има податки това пространство да е ниша, отворена към перистила и/или към декуманус 8, в която би могла да е инсталирана мерителната маса, открита фрагментирана в ямите на ареата. В Помпей една мерителна маса е запазена *in situ* в отворена към форума ниша в стената на храма на Аполон. За съжаление, западният зид и свързаните с него структури са ограбени до запазено ниво от само няколко реда камъни и не може да се установят никакви категорични данни. Южният зид на одеона от вътрешната страна има банкет с ширина 0,20 м. Установено бе, че тази част на одеона е изградена в общ изкоп и след това запълнена до нивото на пода.

Южно крило. Изчерпваше се запълнителят на яма № 14. Вкопана е в стерилната глинеста пръст и има четириъгълни очертания със заоблени ъгли. Пресича северната половина на варница № 5, като излиза извън борда ѝ, към север. Изглежда в даден момент от съществуването на перистилното съоръжение се случва катастрофалното пропадане на северната крепида на южното крило. Три или четири от колоните на портика рухват към ареата, повличайки останалите детайли от архитектурния ред. Възможно е природно бедствие да е катализирало процеса. При предприетия ремонт дейностите са се случвали в следната последователност:

– вдигане плочите от настилката на ареата и складиране в близост;

– изваждане на слегналия се

Обр. 1. Ортографска снимка на проучвания сектор

Fig. 1. Orthographic photo of the studied sector

Обр. 2. Яма № 13 с архитектурни детайли

Fig. 2. Pit No. 13 with architectural elements

Обр. 3. Яма № 5

Fig. 3. Pit No. 5

Обр. 4. Варница № 6 и околните структури

Fig. 4. Lime slacking pit No. 6 and the surrounding structures

запълнител от ямата, включително под скъсаната крепида;

– изкопаване под крепидата в последователност от едната към другата страна на седем конусовидни наклонени под ъгъл от 45° ямки и бързото им запълване с дребни архитектурни детайли и трамбована глина;

– постепенно запълване на изпразнената яма с вече фрагментираните обемни архитектурни детайли, фрагменти от четири надписа и мерителна маса;

– вдигане на част от настилката на южното крило в непосредствена близост за да се осигури достъп до пласта глина и изкопаване приблизително на 25 куб. м, довело до формирането на яма № 14, пресичаща използваната при строителството на перистила варница № 5, върху която е изградено южното крило;

– постепенно уплътняване на пространствата между фрагментираните детайли с глинестата пръст от яма № 14, допълнително трамбована за здравина.

Така реконструираните събития следва да са се случили не дълго време след изграждането на перистила, когато все още споменът за характера на терена преди направата на конструкцията е бил актуален – може би в рамките на само няколко десетилетия.

Констатацията ми е, че при аварийното ликвидиране на последствията от катастрофата 45 куб. м запълнител е изваден от старата яма и заменен с почти 200 едри и множество дребни фрагменти от архитектурни детайли и 25 куб. м глинеста пръст. След това яма № 14 е запълнена със смесен пласт, взет от градското сметище, тъй като не се е предвиждало да носи по-голяма тежест от тази на няколко плочи от настилката на южното крило на перистила. Напластяването на запълнителя на яма № 14 е ставало от юг към север, тъй като най-удобният достъп за товарни каруци е от юг по декуманус 8. Запълнителят е докарван и изсипван, като логично първо се е напълнила южната част на ямата, а последно – северната. Най-последно като запълнител е използван 2 куб. м технологичен варовиков отпадък с големина на фракцията от прах до 5 см, получен при финото обработване и декориране на архитектурни детайли. Петна с технологичен отпадък са регистрирани на няколко места върху площта на перистила. Допускам възможността в описваната ситуация да е използван именно отпадъкът от направата на новите детайли, заменили падналите при аварията. След запълването на яма № 14 настилката от плочи е била възстановена, а перистилният площад е продължил да изпълнява функциите си на градски пазар (Топалилов 2004, 274 – 275).

Литература

Дремсизова-Нелчинова 1987: Ц. Дремсизова-Нелчинова. Театърът в Никополис ад Иструм. – Годишник на Националния институт за паметниците на културата, 4, 1987, 13 – 24.

Топалилов 2004: И. Топалилов. Градски площади. Развитие на форума и агората през римската епоха. Общи положения и особености. – В: Р. Иванов (ред.). Археология на българските земи. Т. I. София, 2004, 257 – 277.

Църов 2019: И. Църов. Мерителна маса (sekomata) от Никополис ад Иструм. – Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново, XXXIV, 2019, 73 – 78.

NICOPOLIS AD ISTRUM. THE SOUTHWESTERN CORNER OF THE *FORUM* COMPLEX SECTOR

Ivan Tsarov

Summary

The southwestern corner of the *forum* in *Nicopolis ad Istrum* is occupied by a peristyle building consisting of *area* and three porticoes – northern, central and southern (fig. 1).

In 2021, three new pits were explored in the space of the *area*, next to the ones excavated last year. The pits do not seem to have any particular planning. Fragments of architectural details were found in their fill (fig. 2).

In terms of drainage, no direct connection was established between the northern portico and the already excavated sections of drains. A rectangular platform measuring 2.30 × 1.80 m, built of limestone *spolia* and sandstone blocks, has been built across the drains, and has destroyed any connections in between.

Pit No. 5 was registered in the western part of the northern portico, and the southern *crepidoma* lies above the fill of the pit. The surface layers have sunken because of the weight of the *crepidoma*, and it has collapsed (fig. 3). It must not have caused serious damage, as there are no signs of further strengthening.

A significant deposit of ceramic objects was found in the northern part of the eastern portico, between structures 2 and 3. It turned out to be a lime slacking pit, which after being out of use, has been filled with a large amount of household ceramics (fig. 4). The wall of the *odeon* actually has served as the eastern wall of the lime slacking pit, and the preserved lime particles suggest that it was 1.40 m high.

To establish the original location of the measuring table (*sekoma*), previously found fragmented in the pits of the *area*, a stratigraphic trench was made in the floor of room 4 of the *odeon*. This space was presumably a niche facing the peristyle or *decumanus* 8, where the measuring table might have been installed. In *Pompeii*, a *sekoma* is found a niche facing the wall of the Temple of Apollo. In our case, the poorly preserved surrounding structures make it difficult to draw a definite conclusion.

The fill of pit No. 14 in the southern portico was completely excavated. The pit has been dug into sterile soil and features quadrangular outline with rounded corners, and a volume of 25 m^3. It cuts the northern half of lime slacking pit No. 5 and extends further north. The 25 m^3 of clayey soil, extracted from it, might have been rammed down to compact the earth around the architectural details that filled and reinforced the large pit under the *area* and the north *crepidoma* of the southern portico.

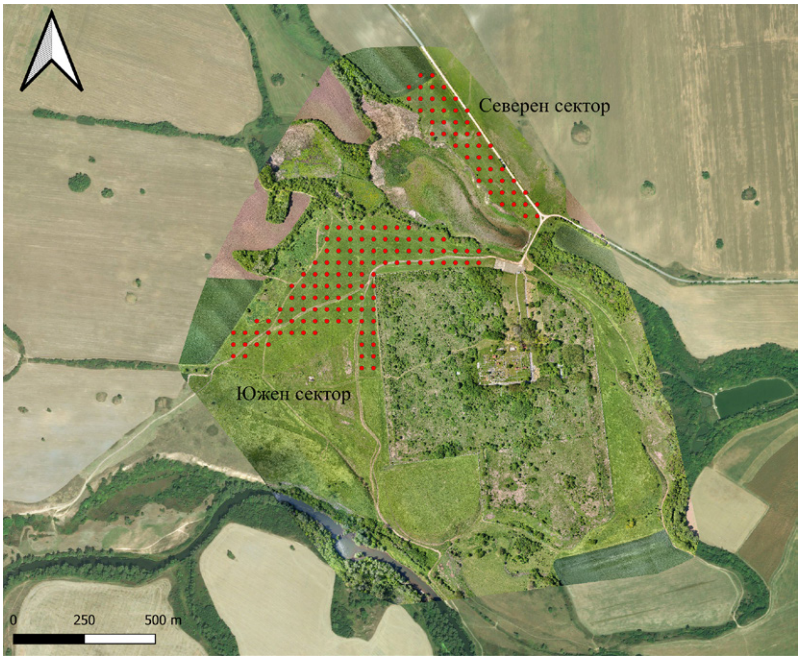
Ivan Tsarov, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, tsarov@abv.bg

---

№ 41. НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ – ГЕОФИЗИКА *EXTRA MUROS*

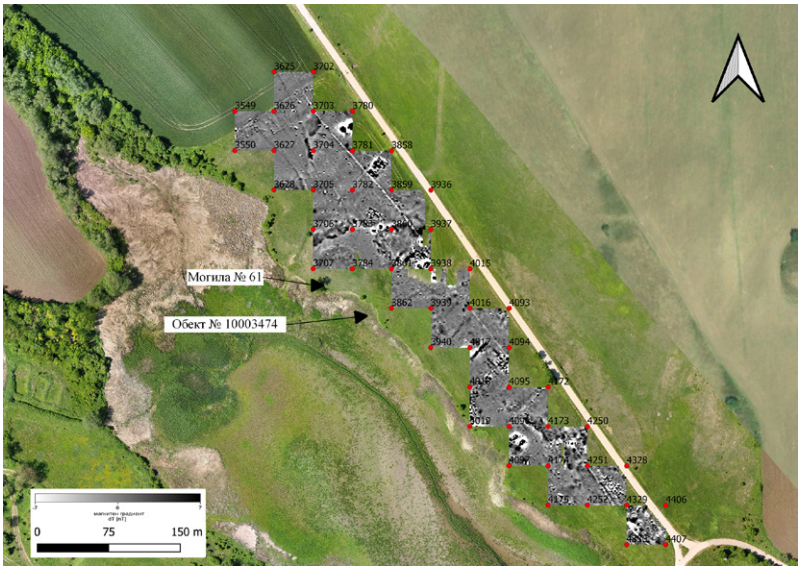
Калин Чакъров, Никола Тонков

Проектът „Никополис ад Иструм – геофизика *extra muros*“ е разработен и приложен от авторите с цел допълване на плана на града извън крепостните стени – в очертанията на площите, които в момента се поддържат като ливади (обр. 1). Очакваните структури са производствени съоръжения за керамика, за каквито има по-ранни архивни и публикувани данни, водопроводи, некрополи, край-

Обр. 1. Площ на проучванията през 2021 г.

Fig. 1. Area of research in 2021

Обр. 2. Северен сектор, магнитна градиометрия

Fig. 2. Northern area, magnetic gradiometry

градски квартали, пътища и други неизвестни до момента структури.

Геофизичното проучване е проведено през периода 10.09. – 22.09.2021 г. от екип с ръководител К. Чакъров (РИМ – Велико Търново), д-р инж. Н. Тонков, геофизик (НАИМ – БАН), доц. д-р П. Владкова (РИМ – Велико Търново) – научен консултант. При осъществяването на проекта през 2021 г. са покрити площи северно и северозападно от града. Северната площ е на левия бряг на малката река Никюпско дере, което от 1957 г. насам се използва като рибарник в този участък. Тя е ограничена от югозапад от брега на рибарника, от северозапад – от нива, и от североизток – от съвременния асфалтов път. Следващият сектор е на десния бряг на Никюпското дере и обхваща терени северно, северозападно и западно от града.

Общата покрита с геомагнитно картиране площ е 90,9 дка (101 квадрата от план-квадратната мрежа), а с електросъпротивително – 11,1 дка.

Докато една част от регистрираните аномалии са по-изразени и имат относително ясни очертания, при друга са налице многобройни безформени контури. Това може да се дължи на няколко причини. Една от тях е дълбочината, на която се намират структурите. От значение може да бъде и видът на строителния материал – паянтови конструкции, използване на пясъчник и варовик и др. Друга особеност е степента на запазеност на структурите, свързана с ограбване на строителен материал през по-късни епохи, следи от което са видими и на самолетна снимка на града от 22.09.1943 г.

При по-ранни електросъпротивителни проучвания, проверени с разкопки, е установено, че структурите от римската епоха се откриват на дълбочина до 1,50 – 2 м под съвременното равнище (Тонков 2013, 271 – 273; Владкова 2013, 290). За разлика от тях, стратиграфски най-късните масивни градежи – тези от ранновизантийската епоха, са на по-плитко и при многопластови ситуации геофизиката отчита именно тях (Poulter 1995b, 187 – 189; Strange 1995, 260 – 267). Сходни ситуации могат да се предположат и за изследваните през 2021 г. площи.

Северният сектор обхваща 25 квадрата от план-квадратната мрежа (обр. 2). Общата покрита площ с геомагнитно картиране в него е 22,5 дка, а с електросъпротивително – 3 дка. В северния сектор са регистрирани следните структури.

Съвременни аномалии. Освен антични структури и резултати от човешка дейност на терена има и съвременни водопроводи, както и други следи от изкопи и отпадъци от XX и XXI в.

Пещи и грънчарски работилници. Поне пет грънчарски пещи са били регистрирани при по-ранни издирвания около условно обозначената северна площ, намиращи се на левия бряг на реката (АИС АКБ № 10003474). Проявяват се като петна от отухлена пръст на дъното на рибарника или вертикални разрези в ската. За наличието им свидетелства Б. Султов в средата на XX в.

Някои от аномалиите с високи стойности, регистрирани на левия бряг на реката, могат да бъдат интерпретирани като пещи, а засечените в близост до тях линейни структури – като грънчарски работилници. Вероятно проученият участък е периферия на грънчарски квартал, разположен покрай Никюпското дере.

Обр. 3. Южен сектор, магнитна градиометрия

Fig. 3. Southern area, magnetic gradiometry

Могили. В изследваната площ попада и една от известните могили от северния некропол на града – № 61 (Църов, Владкова 1994, 225, 232, № 61).

Водопроводи(?). В квадрати 3625 – 3627 и 3549, 3627 са засечени две линейни дъговидни аномалии, втората от които вероятно е със съвременен характер. Не е ясно дали първата е следа от стар път или може да бъде интерпретирана като античен водопровод, тъй като при брега на рибарника е открит фрагмент от керамична водопроводна тръба с голям диаметър.

В южния сектор (обр. 3) с геомагнитно картиране са покрити 68,4 дка, а с електросъпротивително – 8,1 дка. Наситеността на структури в близост до града е по-голяма както покрай северната, така и покрай западната крепостни стени. В южния сектор са регистрирани следните структури.

Стари вкопавания. Стари съвременни вкопавания са регистрирани на границата между югозападния ъгъл на кв. 3639 и северозападния ъгъл на кв. 3640, в рамките на квадрати 3180, 3181, 3257, 3258, на границата между квадрати 3263 и 3264, в югозападната периферия на кв. 2722 и югоизточната на кв. 2952.

Пещи. Възможно е някои от структурите, намиращи се северно от крепостната стена, на десния бряг на рибарника, да представляват грънчарски пещи като представените по-горе. През 1991 г. в този участък са установени чрез геомагнитно изследване 21 аномалии, определени от Р. Фолкнър и П. Стрейндж като пещи (Falkner 1999, 74, 92, note 12, 108, 110, 112, note 2, 5).

Пътища/улици. В квадрати 2875, 2952, 3029, 3106, 3183, 3260 е засечена линейна аномалия с посока североизток – югозапад. Проследимата ѝ дължина е приблизително 161 м, а ширината – около 7 м. Тези особености подсказват, че вероятно става дума за продължение на декуманус № 3, но извън крепостните стени. В северозападния ъгъл на кв. 3183 има друго очертание, наподобяващо кръстовище.

Възможни са поне две интерпретации на екстрамуралната ситуация с линейните аномалии. При първата, линейната структура с посока североизток – югозапад може да бъде тълкувана като път, представляващ естествено продължение на декуманус № 3. Втората възможност е свързана с наличието на квартал от първоначалната градоустройствена схема на Никополис, който след изграждането на крепостните стени остава *extra muros*.

Сходни ситуации са потвърдени чрез разкопки на засечени с геофизика структури при южната крепостна стена на римския град. В единия случай кардо № 6а е интегрирано в новоизградените южна крепостна стена и порта (Poulter 1995a, 67; Strange 1995, 261, 263, table 1), а в другия кардо № 7 е пресечено от куртината (Русева-Слокоска 1994, 172, 178, обр. 4, обр. 8, 179, обр. 5).

Екстрамурални сгради. Чрез геофизиката през 2021 г. са засечени и някои аномалии, които са по-отдалечени от крепостните стени, но могат да бъдат интерпретирани като сгради. Те попадат в квадрати 3023, 3100 и частично в северния край на 3101 и на границата между квадрати 3024 и 3025.

Голямото количество структури около предполагаемото продължение на декуманус № 3 вероятно също може да бъде интерпретирано в тази посока. Крайулично застрояване *extra muros* от римската епоха е регистрирано в границите на по-късния кастел (Poulter 1995b, 195, 197, note 25).

Северозападни водопроводи(?). Информация за съоръженията дава Д. Цончев. Той обособява два зидани водопровода и един керамичен като северозападни, за да ги разграничи от западния (Цончев 1935, 132, 146 – 147). И двата не са изследвани чрез разкопки.

От описанията на Д. Цончев се вижда, че водопроводите имат приблизително еднакво трасе. Една от аномалиите, регистрирана в квадрати 3022, 3099, 3176, 3177, 3178, 3255, 3256 и в самия северен край на 3257, може да бъде отъждествена с единия от тях. Тя съвпада с дъговидното очертание на аерофотоснимката от 1943 г. и свидетелството на Д. Цончев, че още личи ровът от ограбването на водопровода (Цончев 1935б, 146).

От анализираните данни се вижда, че проучването чрез геофизика около Никополис ад Иструм има големи перспективи за изясняване на детайли от градоустройството му през различните периоди.

Литература

Владкова 2013: П. Владкова. Nicopolis ad Istrum. – В: Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 268 – 271.

Русева-Слокоска 1994: Л. Русева-Слокоска. Към въпроса за укрепителната система на Никополис ад Иструм. – В: Поселищен живот в Древна Тракия. III Международен симпозиум „Кабиле“, 17 – 21 май 1993. Ямбол, 1994, 171 – 181.

Тонков 2013: Н. Тонков. Електросъпротивително проучване в района на Никополис ад Иструм, сграда *extra muros*. – В: Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 271 – 273.

Цончев 1935: Д. Цончев. Водопроводите на ΝΕΙΚΟΠΟΛΙΣ ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟΝ. – Годишник на Пловдивската народна библиотека и музей, 1931 – 1934 (1935), 131 – 148.

Църов, Владкова 1994: Ив. Църов, П. Владкова. Могилните некрополи на Никополис ад Иструм. – В: Първи международен симпозиум „Севтополис“. „Надгробните могили в Югоизточна Европа“. Казанлък, 4 – 8 юни 1993 г. Т. I. Велико Търново, 1994, 217 – 233.

Falkner 1999: R. Falkner. The pottery. – In: A. G. Poulter. Nicopolis ad Istrum: a Roman to early Byzantine city: the pottery and glass (Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London, 57). London, 1999, 55 – 296.

Poulter 1995a: A. Poulter. Area B: the Roman road. – In: A. G. Poulter, T. F. C. Blagg. Nicopolis ad Istrum: a Roman, late Roman and early Byzantine city: excavations, 1985 – 1992 (Journal of Roman Studies Monographs, 8). London, 1995, 67 – 76.

Poulter 1995b: A. Poulter. Area M: the Roman house and early Byzantine building. – In: A. G. Poulter, T. F. C. Blagg. Nicopolis ad Istrum: a Roman, late Roman and early Byzantine city: excavations, 1985 – 1992 (Journal of Roman Studies Monographs, 8). London, 1995, 187 – 205.

Strange 1995: P. Strange. The geophysical programme. – In: A. G. Poulter, T. F. C. Blagg. Nicopolis ad Istrum: a Roman, late Roman and early Byzantine city: excavations, 1985 – 1992 (Journal of Roman Studies Monographs, 8). London, 1995, 259 – 267.

NICOPOLIS AD ISTRUM – GEOPHYSICS *EXTRA MUROS*

Kalin Chakarov, Nikola Tonkov

Summary

The project "*Nicopolis ad Istrum* – geophysics *extra muros*" was developed by the authors and funded by the Ministry of Culture. Its aim is to complement the data regarding the city plan outside the fortified area, since geophysical survey is the only means for such a large scale research. The project rests on the results of previous geophysical campaigns, conducted by P. Strange in collaboration with A. Poulter and R. Falkner, and N. Tonkov and P. Vladkova. Together with the excavations, geophysics has shown that *Nicopolis ad Istrum* had an initial urban plan, which was changed dramatically after the erection of the city fortification wall (ca AD 175). Some of the already existing streets

were incorporated in the fortified area, but others were cut off by the curtain. This caused certain parts of the early city to remain *extra muros*, but nevertheless still functioning. Similar situations have been found within the area of the so called *castellum* or *Nicopolis ad Istrum* II.

The total area covered in 2021 by magnetic survey is 9.09 ha (101 squares of 30 × 30 m), and 1.11 ha were studied by means of electroresistivity maping on more significant anomalies within the outlined northern and southern areas (fig. 1).

The northern area covers the 25 squares (2.25 ha magnetic and 0.3 ha resistivity survey) on the left bank of the Nikyupsko Dere stream (fig. 2). Construction of a fishpond at this area of the stream in the 20th c. has damaged pottery kilns and other ancient structures, now visible during low water periods on the bed and on the left bank of the fishpond.

In 2021, more kilns and supposed ceramic workshops were registered in the studied area. Their small number probably shows the outskirts of a pottery production quarter, situated along the stream.

In the northern area also tumulus No. 61 of the northern necropolis of the town is situated. The geophysical survey revealed its outline, but no burial structures.

The southern area comprises a terrain, which is on the right bank of the fishpond, north, northwest and west of the city (fig. 3) – a total of 76 squares (6,84 ha magnetic survey and 0.81 ha resistivity survey).

Extramural roads or streets. There is a longitudinal anomaly west of the western city wall. It is registered along a length of 161 m and has a width of ca 7 m. Most probably this is a road – an extramural extension of *decumanus* 3, or the same street cut off by the curtain that had remained outside of the fortified area.

Pottery kilns(?). In 1991, P. Strange and R. Falkner conducted magnetic survey north of the northern city wall. They registered 21 anomalies, interpreted as pottery kilns, which most probably coincide with part of those, detected in the southern area in 2021. The anomalies are not as clear as these on the left bank and the kiln identification is debatable.

Northwestern aqueducts. D. Tsonchev published in 1935 information about two northwestern aqueducts. The robber trench of one of them was still visible as a negative structure at that time. It could be supposed that the curved anomaly in the northwestern part of the southern area is a robber trench of the northwestern aqueduct.

Extramural buildings. The concentration of structures in the very close vicinity of the northern and western city walls, as well as some more distant anomalies, could be interpreted as extramural buildings. Similar situations were found along *cardo* No 6a in the area of the early Byzantine *castellum*.

Kalin Chakarov, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, kalinsbicke@abv.bg
Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, tonkov_n@hotmail.com

---

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В МАРЦИАНОПОЛИС

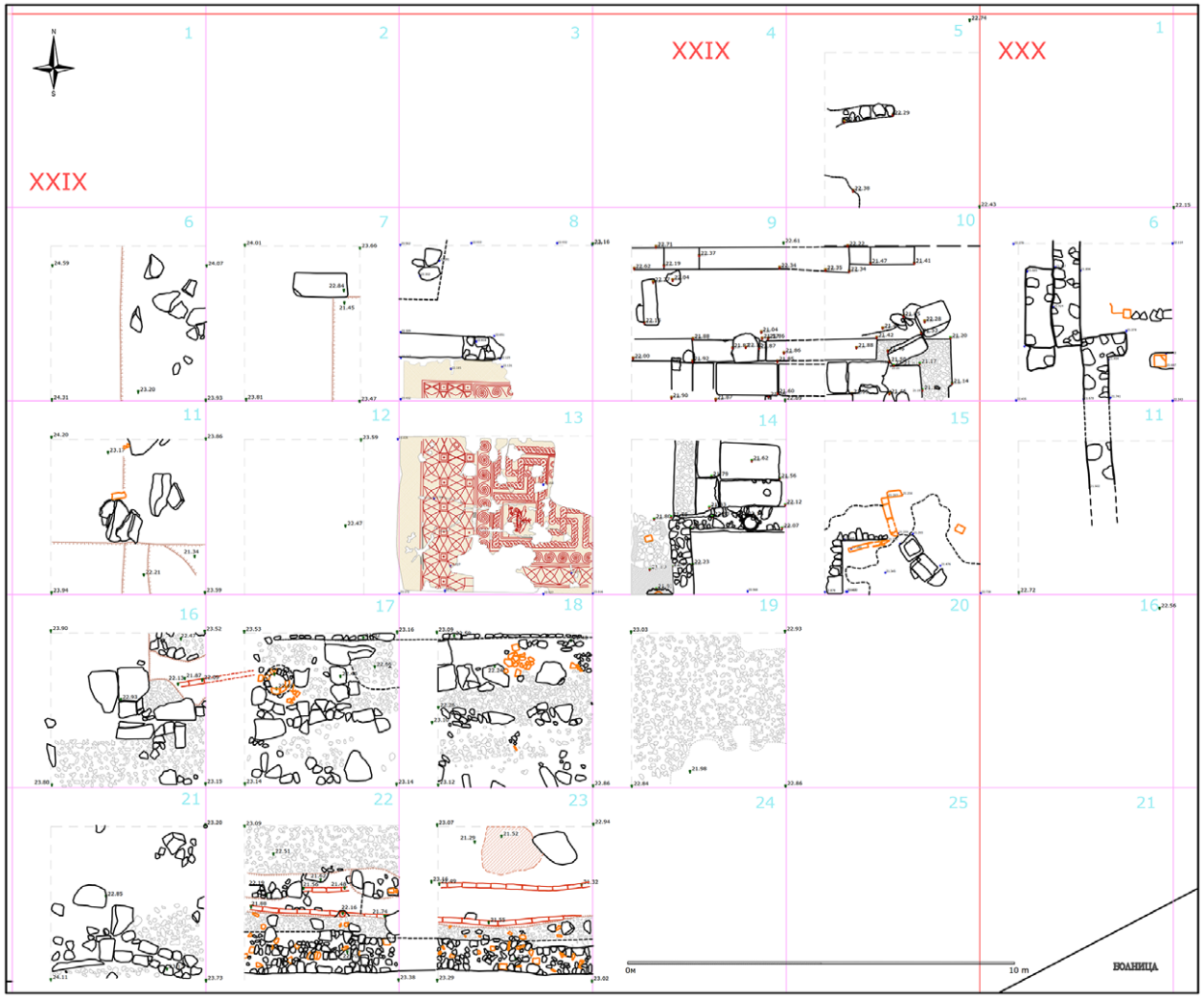
Христо Кузов, Николай Русев, Михаил Христов, Гергана Илиева

Археологическите разкопки през последните няколко години се извършват североизточно от епископската базилика на късноантичния Марцианополис. Заложени са и се проучиха квадрати по план-квадратната мрежа, южно и западно от теренните проучвания през предишните два археологически сезона (обр. 1). Целта е да се уточнят южната и западната граници на проучваната инсула. Проучените квадрати са 6, 7, 11, 12, 16 – 19, 21 – 23 в сектор XXIX.

Археологическите разкопки обхванаха площ от около 180 кв. м. Проучиха се късноантична улична настилка и водопроводната система, прокарана по трасето на декуманса от юг на инсулата.

Най-ранната структура, регистрирана при проучванията, е частично проследена траншея от стена на лека постройка с ориентация СИ – ЮЗ. Стената е фундирана в стерила, изградена от лека дървена конструкция и глинена обмазка. Стратиграфската ѝ позиция и материалите, открити непосредствено до нея, я отнасят към III в. Вероятно синхронно на нея е вкопаването, регистрирано в съседство от запад, в долните нива на което се откриват материали и от III в.

Тези структури предхождат железарска пещ, която е регистрирана в непосредствена близост, източно от стената на леката постройка (обр. 2). Пещта е силно разрушена, като от нея е съхранено горяло очертание, голямо количество силно опалена глина и множество шлаки. Пещта се отнася най-общо към края на III в. Под нея се разкриха две фрагментирани амфори, попаднали там преди нейното изгражда-

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General layout of the site

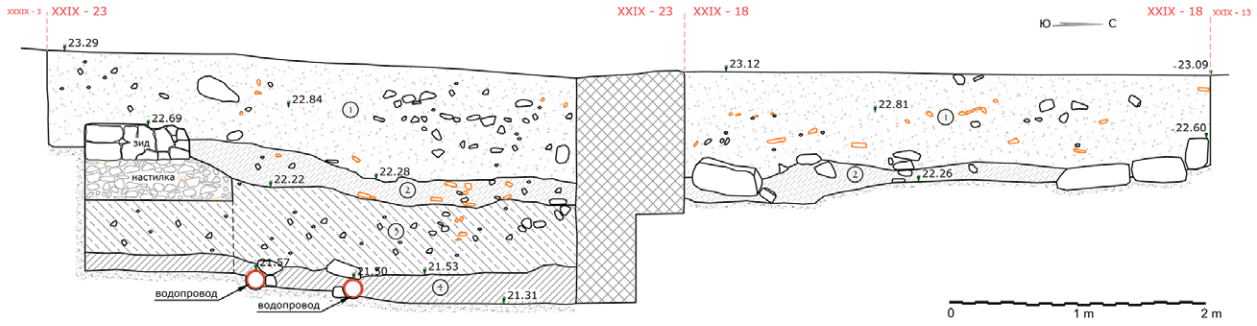
Обр. 2. Керамични водопроводи и следи от железарска пещ

Fig. 2. Ceramic water pipes and traces of an ironworking furnace

не. Съществуването ѝ е съвсем кратко. След нейното разрушаване са положени два керамични водопровода с посока И – З. Водопроводите са успоредни един на друг, като максималното им отстояние е 0,60 м. Северният водопровод е положен малко по-ниско, под по-ранната улична настилка (обр. 3).

По на изток, към южния водопровод е инсталирана контролна вертикална тръба, която излиза на нивото на уличната настилка над нея (обр. 4). Уличната настилка е изградена средно на около 0,40 м над водопроводите. При нейното полагане са употребени разноформатни полуобработени камъни.

Синхронни на тези структури са регистрирани по на север, където

Обр. 3. Западен комбиниран профил на кв. 18 и 23 (поглед от изток): 1 – почва със съвременни замърсявания; 2 – настилка от камъни и фрагменти строителна керамика (VI в.); 3 – пласт с камъни и керамични фрагменти (средата на V в.); 4 – по-тъмен пласт с отделни камъчета и керамични фрагменти (IV в.)

Fig. 3. Western combined stratigraphic cross-section of grid squares 18 and 23 (view from east): 1 – soil with modern contaminations; 2 – pavement of stones and fragments of architectural ceramics (6th c.); 3 – layer with stones and pottery fragments (mid-5th c.); 4 – darker layer with occasional small stones and pottery fragments (4th c.)

е проследен подобен водопровод с посока И – З и улична настилка от идентични като вид и подредба неголеми камъни (обр. 1).

Стратиграфски и хронологично следваща структура е улична настилка, изградена над вече описаната, която се съобразява с трасето на по-ранната (обр. 5). Забелязва се цялостно повдигане на уличните нива покрай съществуващите контури на инсулата. Новата настилка е изградена средно на 0,30 м над старата, като тук за оформянето на бордюрите и ъглите са употребени големи и добре подравнени каменни плочи и блокове. Между тях разстоянието е запълнено с по-малки камъни или едър чакъл.

Обр. 4. Керамични водопроводи, улична настилка и останки от зид

Fig. 4. Ceramic water pipes, street pavement and remains of a wall

Това повдигане на уличните платна може да се отнесе към втората половина/края на IV или най-късно в началото на V в.

Най-късните структури в проучвания участък са зид, цилиндрично зидано съоръжение и трета поред улична настилка. Зидът е с ориентация И – З, изграден от ломен камък на калова спойка, с ширина около 0,60 м и проследена дължина изцяло в рамките на двата съседни квадрата (10 м). Зидовете от последния късноантичен период на обитаване са съобразени като посока с разкритите улици и стъпват върху тях. Цилиндричната структура е регистрирана върху уличната настилка. Съоръжението е изградено върху пласт от кафява пръст с дебелина 0,20 м от преизползвани фрагменти на късноантични тухли и плочести камъни на калова спойка (обр. 5). Най-късната улична настилка е от трамбован ломен камък с изключително висока степен на здравина. Датировката ѝ е приблизително края на V –VI в.

При проучването бяха открити 320 монети: предримски – 1, римски – 10, късноримски – 301, ранновизантийски – 3, средновековна – 1, османска – 1, напълно обезличени – 3. Най-многобройни са монетите на Констанций II – 32, Валенс – 18, Теодосий I – 11, Аркадий – 14 и Теодосий II – 27.

Седем от римските монети са отсечени в монетарницата на Марцианопол (Комод – 1, Септимий Север – 1, Каракала – 2, неясен император (края на II – първа половина на III в.) – 2, неясен император (първа половина на III в.) – 1). В още две монетарници от същата епоха са отсечени по една монета: в Рим от неясен император (първа половина на II в.) и в Медиоланум от Аврелиан.

Обр. 5. Двете най-късни нива на улична настилка и вкопано цилиндрично иззидано съоръжение

Fig. 5. The two latest levels of street pavement and a dug-in cylindrical brick-built structure

През късноримската епоха монетарницата е засвидетелствана при 59 монети. Съвсем естествено най-голям дял в заема намиращата се в непосредствена близост столица Константинопол – 25. Следват околните ѝ монетарници: Кизик – 11, Хераклея – 4, Антиохия – 4, Никомедия – 4, Тесалоника – 2. Представени са и по-отдалечните Сирмиум – 1, Тревери – 2, Сисция – 2, Арелате – 1 и Рим – 3.

Направените наблюдения върху монетното обращение ясно показват покачване на паричната маса от началото на IV в., със своеобразен връх към първата половина на V в., след което следва внезапен спад в паричната циркулация, а най-вероятно и в интензивното обитаване на този западен сектор от укрепената част на късноантичния град. От VI в. са намерени две монети на Юстин II и София и една на неясен император.

Установени са следните групи керамика: с лаково покритие, тънкостенна, римска без повърхностно покритие, битова късноантична керамика, такава на ръка, излъскана керамика, амфори, лампи и кадилници.

В групата на керамиката с лаково покритие са включени паници, купи, чаши, кани, гърнета и капаци с датировка в първа половина на III в.

Римска керамика без повърхностно покритие е представена единствено от купи и гърнета (втората половина на II – III в.), като последните преобладават.

От късноантичната вносна керамика са определени фрагменти главно от т. нар. фокейска керамика или LRC от VI в. (Opaiţ 2004, 76). Представена е и една почти цяла купа от късноантичната понтийска керамика от втората половина на IV – началото на V в.

Късноантичната керамика е представена с купи, гърнета и капаци: определените типове купи са с датировка в първата половина на IV в.; типовете гърнета са датирани съответно в IV, V и VI в.; капаците са от първата половина на V в.

Амфорите са най-значителната група сред керамичния материал.

Римските амфори от типове характерни за понтийската зона и егейския басейн: амфори от Синопе с датировка III в., псевдокоски амфори от края на I – началото на II в., трапезни амфори, характерни за III в.

Късноантичните амфори са значително повече като количество и разнообразие: LRA 1 (края на IV – началото на V в., както и класически вариант на типа от VI в.), LRA 2 (IV в.), LRA 3 (началото на V в.), LRA 5 (първа половина на V в.), Gaza (V в.). Северноафриканските амфори са главно от края на III – началото на IV в. Местните амфори са от VI в. (Кузманов 1985, 25).

При лампите са налични три фрагмента от дискове. Едната лампа е тип „гръцки лампи от римската епоха“ от края на III – началото на IV в. Другите две лампи са от V в. (Кузманов, Минчев 2018, 124).

Най-ранно датираната керамика при проведените археологически разкопки е една част от амфора, псевдокоски тип от края на I – началото на II в. Най-многобройна е керамиката от първата половина на III в. Най-късно датираните фрагменти са гърнета, амфори и късноантична вносна керамика от VI в.

Литература

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в.) (Разкопки и проучвания, 13). София, 1985.

Кузманов, Минчев 2018: Г. Кузманов, А. Минчев. Антични лампи колекция на Регионален исторически музей Варна. (Известия на Националния археологически институт, XLV). София, 2018.

Opaiţ 2004: A. Opaiţ. Local and imported ceramic in the province of Scythia (4th – 6th centuries AD): aspects of economic life in the province of Scythia (British Archaeological Reports, International Series, 1274). Oxford, 2004.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *MARCIANOPOLIS*

Christo Kouzov, Nikolay Rusev, Mihail Hristov, Gergana Ilieva

Summary

The late antique street pavement and the plumbing system along the route of the street were studied (fig. 1).

The earliest structure registered in this part of the site is a trench left behind the demolition of a NE – SW oriented wall of a light building, constructed of wood and daub, with foundations set in the sterile ground. Its stratigraphic position and the materials found in its context suggest that the wall can be dated to the 3rd c. AD. It precedes, in terms of chronology, an ironworking furnace, remains of which are registered in the immediate vicinity, east of the wall (fig. 2). The furnace dates back to the end of the 3rd c. AD.

After destruction of the furnace, two water conduits of ceramic pipes are laid, in an E – W direction (fig. 3). Further to the east, a control vertical pipe is installed at the southern conduit, and its upper end is at the level of the street pavement above the two conduits (fig. 4).

In terms of stratigraphy, the next structure is a street pavement built above the one already described, which follows with the route of the earlier one (fig. 5). There is a complete rise in street levels. This raising of the streets can be dated to the end of the 4th or at the beginning of the 5th c. at the latest.

The latest structures in the excavated part of the site are a wall and a cylindrical structure, built on the street pavement. The wall has an E – W orientation, and it is built of quarry stones and mud binding. The cylindrical structure is made of reused fragments of late antique bricks and slab stones, and mud binding (fig. 5). The latest street pavement is made of compacted quarry stones with an extremely high degree of strength. It is dated approximately to the end of the 5th – 6th c. AD.

The observations made on the coin assemblage from the excavated part of the site clearly show an increase in the coin supply at the beginning of the 4th c. AD, with a peak towards the first half of the 5th c. AD, followed by a sudden decline in the coin circulation, and most likely also in the active habitation of this western sector of the fortified part of the late antique city.

Christo Kouzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, h.kuzov@abv.bg
Nikolay Rusev, National Institute for Immovable Cultural Heritage, 17 Alexander Stamboliiski Blvd, 1000 Sofia, nikolairrusev@abv.bg
Mihail Hristov, Veliko Tarnovo University "St. Kiril and St. Metodii", 2 Teodosi Tarnovski Str., 5003 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com
Gergana Ilieva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, gery_carey@abv.bg

---

№ 43. АНТИЧНА КРЕПОСТ ЗАЛДАПА: СЕВЕРНА ПОРТА, ТУНЕЛ КЪМ АТРИУМА НА БАЗИЛИКА № 2 И ТЕТРАКОНХАЛНА ЦЪРКВА № 6

Георги Атанасов, Никола Бодри, Албена Миланова, Доминик Моро, Йото Валериев, Б. М'Барек, Елио Хобдари

Северна порта. Продължаваме проучването на западната кула на портата, започнато през 2018 – 2019 г. Трасирахме пет нови квадрата – N6-7, N6-8, N6-11, N6-12 и N6-17. Отнемаме механични пластове от най-високата кота 165,92 м и заравняваме на кота 165,60 м. На тази кота се явява нова компактна структура от струпани обработени и полуобработени камъни и строителна керамика, главно в N6-17. При пълното ѝ разкриване се оказа, че става въпрос за деструкция – срутище на покрива на кулата, защото е плътно наситено в горните хоризонти с тегули, имбрици и много тухли, в концентрация,

Обр. 1. Западната кула на северната порта на Залдапа

Fig. 1. The western tower of the northern gate of Zaldapa

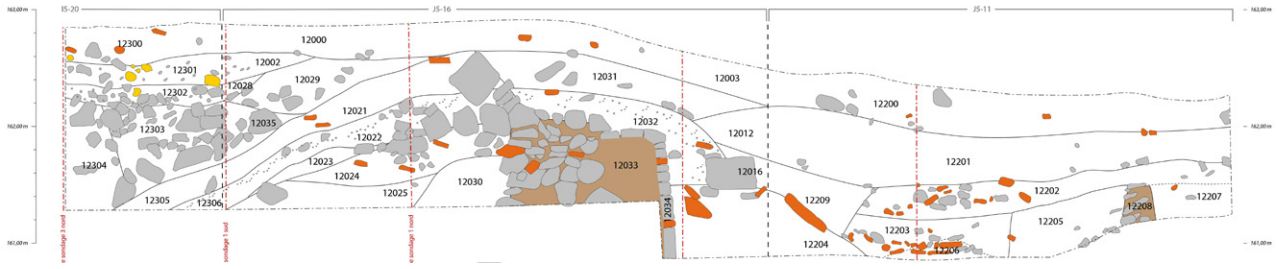

Обр. 2. Тунелът от цистерната в подножието на крепостта през северозападната крепостна стена към атриума на базилика № 2

Fig. 2. The tunnel from the cistern at the foot of the fortress through the northwestern fortress wall to the atrium of basilica No. 2

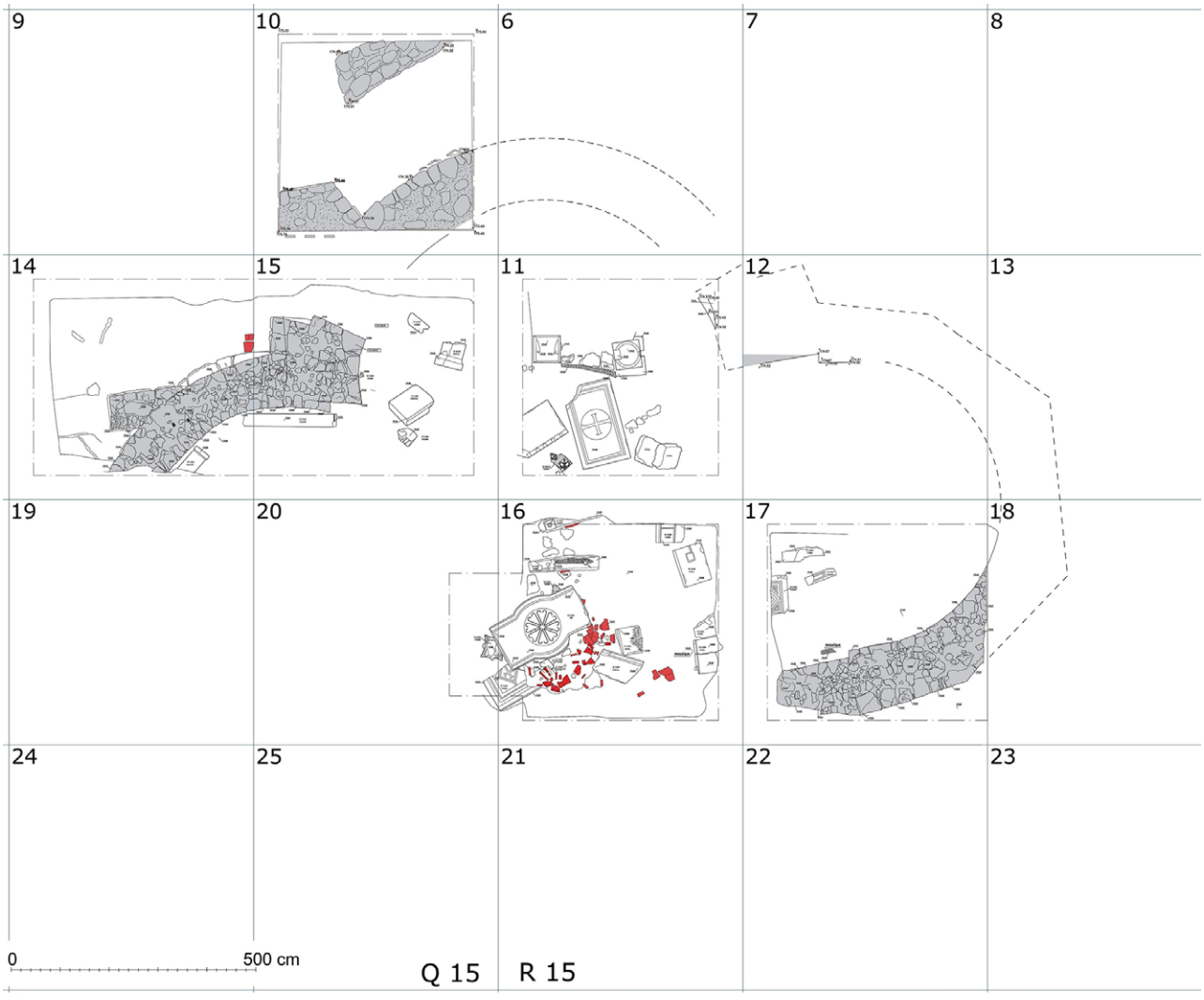
каквато не е регистрирана в другите сектори (обр. 1). В частност, силно вертикално напластените слоеве от тухли с полепнал хоросан, едри и други блокове и каменни фрагменти в срутищната концентрация в квадрати N6-12 и N6-17 биха могли да бъдат потенциално свързани със срутването на входната арка на кулата. Изключителната рядкост на такива едри блокове в гореспоменатия срутищен пласт в останалата част на помещението е друг, индиректен аргумент в същата посока. Установи се, че първите три реда от суперструкцията на кулата са на червен хоросан, а след третия ред градежът е с бледожълт хоросан. За разлика от екстериора, интериорът на долния етаж на кулата е бил изграден с по-малки, но много добре обработени варовикови блокчета.

Тунел към атриума на базилика № 2, при връзката със северозападната крепостна стена (обр. 2, 3). При проучването на крепостната стена пред северната галерия на атриума през 2019 г. регистрирахме стена, която допира до външното лице на крепостния зид. Целта бе да се види отношението и връзката ѝ с крепостния зид и атриума. Още тогава бе изказана хипотезата, че това е връзката на тунела от цистерната в подножието с крепостта, респективно църквата. Трасиран бе квадрат J5-16, в който първоначално се отвориха три сондажа, обхващащи пространството между регистрирания през 2019 г. зид и кула № 3. Трасиран бе и квадрат J5-11, за да се разкрие регистрираният през 2019 г. зид. Разкри се отчетливо външното лице на крепостната стена, от която е запазен само първият (цокълният) ред блокове от суперструкцията на кота 161,22 м. Разкриха се двата зида от кота 161,52 до кота 160,00, флангиращи тунел от север (регистриран през 2019 г.) и от юг, широки 0,98 м и проследени на дължина 1,50 м. Градежът е от ломени и полуобработени камъни на кална спойка. Ширината на тунела е 3,15 м, продължен на дължина в западна посока около с 1,50 м. Той се издига към цокъла на крепостната стена (кота 161,22) чрез тристъпално стълбище, изпълнено от добре обработени каменни плочи с размери около 0,30 × 0,45 × 0,25 м (обр. 2). Тунелът продължава през крепостния зид, като ширината на прохода се снижава до 1,62 м. Проходът през куртината е фланкиран с добре оформени блокове. На кота 161,34 м проследяваме силен пожар. На някакъв по-късен етап тунелът през крепостната стена е бил зазидан с разноформатни камъни на кална спойка.

Обр. 3. Североизточен профил на тунела през северозападната крепостна стена към атриума на базилика № 2

Fig. 3. Northeastern cross-section of the tunnel through the northwestern fortress wall to the atrium of basilica No. 2

Обр. 4. План на тетраконха в проучените квадрати през 2019 и 2021 г.

Fig. 4. Plan of the tetraconch in the grid squares excavated in 2019 and 2021

Откриха се две монети от IV и V в., изобилно количество разнообразна битова керамика и тара от IV, V и VI в. и няколко фрагмента керамика с излъскани ивици от края на IV – първата половина на V в.

В резултат на проучванията през 2021 г. се потвърди, че разкритият през 2019 г. зид пред крепостната стена фланкира началото на тунела към водохранилището в подножието. Трябва да се доуточни каква е връзката му с базилика № 2 и наистина ли това може да е подход към аязмо, в каквото на даден етап е превърнат резервоарът.

Тетраконхална църква, източно от базилика № 3 и 4. Проучванията тук стартираха през 2019 г., защото се предполагаше, че на това място е бил баптистерият на епископската базилика с

Обр. 5. Квадрат R15-16 с архитектурни детайли от амвона и олтарната преграда на тетраконхата

Fig. 5. Grid square R15-16 with architectural elements from the pulpit and the altar partition of the tetraconch

№ 3. Тогава бяха трасирани и проучени три квадрата Q15-6, R15-11 и R15-12 (обр. 4). Мраморните инсталации и мозаечните подови пана подсказаха, че не става въпрос за баптистерий, а за църква (№ 6), която определихме като триконх. През 2021 г. бяха трасирани четири нови квадрата Q15-14, Q15-15, R15-16 и R15-17 (обр. 4, 5). Решено бе да се отнемат механични пластове максимум до кота 174,70 – т. е. на около 0,30 м над мозаечните пана, които се явяват около кота 174,40 – 174,45 м. Проучването на мозаечните подови нива ще бъде през следващите години, когато се осигури достатъчно голям ресурс за консервация и реставрация.

В кв. R15-16, под хумусния хоризонт на ниво 176,02 – 175,80 м следват пластове от силно ерозирал хоросан, фрагменти тухли, тегули и имбрици. Впечатлява оскъдното количество битова керамика – две дръжки от амфори и общо десетина стени от съдове от VI в. В югоизточния ъгъл има иманярска яма. Отнехме механични пластове до кота 174,70 м. На тази кота документирахме нападали три варовикови плочи от постамента на олтарната преграда, два варовикови корниза, изцяло запазена платформа на амвон, плоча от олтарна преграда, капител, фрагменти от мраморни облицовъчни плочи от парапета на амвона и постамента на амвона от две успоредни поставени обработени плочи (обр. 5).

В кв. Q15-15, под хумусния пласт на кота 175,88 м се почисти дъговидно извит зид (обр. 4). Градежът е от полуобработени камъни на бледожълт хоросан с много малко счукана тухла. Ходовото ниво на притвора (?) е на кота 174,50 м, изградено от хоросан със счукана тухла. Нивото е много неравно, наклонено от юг към север. Над пода се регистрира силно горял пласт до 5 см, който на места е обгорен до червено-кафяво. Над пода са намерени два големи пирона, само няколко фрагмента керамика от VI в. и десетина фрагмента от прозоречно стъкло. В ЮЗ ъгъл е разкрита мраморна колона на кота 174,63 м. В североизточния ъгъл на квадрата на кота 174,60 м разкрихме квадратен каменен постамент, до който е паднала варовикова ара – аналогична ситуация с документираната през 2019 г. в съседния квадрат R15-11. Явно става въпрос за *spolia* – ари, върху които са били поставени колони – своеобразен деамбулаторий върху каменен дъгообразен постамент.

В кв. Q15-14, под хумусния пласт на кота 175,75 м регистрирахме продължение на зида от кв. Q15-15. Очерта се западната конха на църквата, което е сигурен белег, че сградата е била четириконхална. Стената на конхата е с ширина 1,05 м, изпълнена от ломени камъни, при лицата обработени, на жълт хоросан с малко счукана тухла. До дъгата на конхата от запад е проучен контрафорс с дължина 1,25 м и ширина 0,67 м. В ъгъла, който конхата сключва с контрафорса, на кота 175,35 м, е открит половин фолис на Юстин II и София. В този квадрат са намерени десетина фрагмента от прозоречно стъкло в три цвята. На кота 174,50 м подовото ниво от хоросан е силно опалено от пожар. Откриха се само няколко фрагмента битова керамика от VI в. При ъгъла между западната конха и контрафорса, който е на фуга, регистрирахме мазилка от бледожълта вар.

В кв. R15-17, под хумусния пласт на кота 175,70 м в южната половина документирахме зид. Очертава се добре петстенна апсида с ширина на зида 1,35 м от ломени и полуобработени камъни на жълт хоросан с малко счукана тухла (обр. 4). На кота 174,70 м в северозападния ъгъл на квадрата се намери плоча от олтарна преграда и мраморен постамент на олтарната маса (?), както и единични фрагменти керамика от VI в.

В резултат на археологическото проучване през 2021 г. по-ясно се очертават планът и размерите на четириконхална църква с петстенна апсида с обща дължина 21 м и притвор от запад, който не е още изяснен като план и размери. Очертан е и коридор около северната конха (своеобразен деамбулаторий). Има достатъчно открити *in situ* детайли и структури от интериора на църквата – олтарна преграда и масивен амвон с напълно запазена платформа, които позволяват пълни възстановки.

ANCIENT FORTRESS *ZALDAPA*: NORTHERN GATE, THE TUNNEL TO THE ATRIUM OF THE BASILICA NO. 2, AND THE TETRACONCHAL CHURCH NO. 6

Georgi Atanasov, Nicolas Beaudry, Albena Milanova, Dominic Moreau, Yoto Valeriev, Brahim M'Barek, Elio Hobdari

Summary

Western tower at the northern Gate. When the interior of the tower was fully uncovered, we registered a fill of construction rubble at the entrance, most likely formed as a result of the collapse of the roof of the tower (fig. 1). The fill is densely saturated in its upper horizons with hewn stones, *tegulae*, *imbrices*, and many bricks. Such a concentration of construction rubble has not been registered so far in the other sectors of the site.

Tunnel to the atrium of basilica No. 2. We clearly revealed the outer face of the fortress wall, of which only the course of plinth blocks of the superstructure is preserved. The two walls were discovered, flanking a tunnel from the north and south (figs 2, 3). They are about 0.98 m wide and could be unearthed at a length of 1.50 m. The width of the tunnel is 3.15 m, and its extended length to the west is about 1.50 m. It rises to the plinth of the fortress wall through a three-step stair of well-processed stones slabs. The tunnel continues through the fortress wall and at that place the width of the passage is reduced to 1.62 m.

Tetraconch church. The research here started in 2019. In 2021, four new grid squares were set (fig. 4). In grid square R15-16 we documented three limestone slabs from the pedestal of the altar partition, two limestone cornices, a fully preserved pulpit platform, an altar partition slab, a capital, fragments of marble cladding slabs from the pulpit railing and the pulpit pedestal (fig. 5). In grid squares Q15-14 and 15 we discovered the western conch of the church and the northern wall of the atrium.

The construction is made of semi-processed stones with light yellow mortar with very little crushed brick as a binder. In the northeastern corner of the square we discovered a square stone pedestal to which a limestone altar fell – a similar situation to the one documented in 2019 in the neighbouring square. Apparently, these are *spolia – arae* on which columns have been placed – a kind of deambulatory on a stone arched pedestal. In square R15-17 there is a pentagonal apse with a width of 1.35 m of quarry and semi-hewn stones and yellow mortar with small amount of crushed brick.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Tsar Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg
Nicolas Beaudry, University of Quebec at Rimouski, 300 Allée des Ursulines, G5L 3A1 Rimouski, nicolas_beaudry@uqar.ca
Albena Milanova, Centre for Slavic and Byzantine Studies "Prof. Ivan Duychev" at Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvodobitel Blvd, 1000 Sofia, milanova_albena@yahoo.com
Dominic Moreau, University of Lille, Campus Pont-de-Bois, Rue de Barreau, BP 60149, 59653 Villeneuve d'Ascq, dominic.moreau@univ-lille.fr
Yoto Valeriev, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, yotov_81@abv.bg
Brahim M'Barek, ÉVEHA; Université de Strasbourg (UMR 7044), France, brahimmbarek@yahoo.fr
Elio Hobdari, Institute of Archaeology, Nënë Tereza Square, Tirana, Albania, elhobdari@yahoo.it

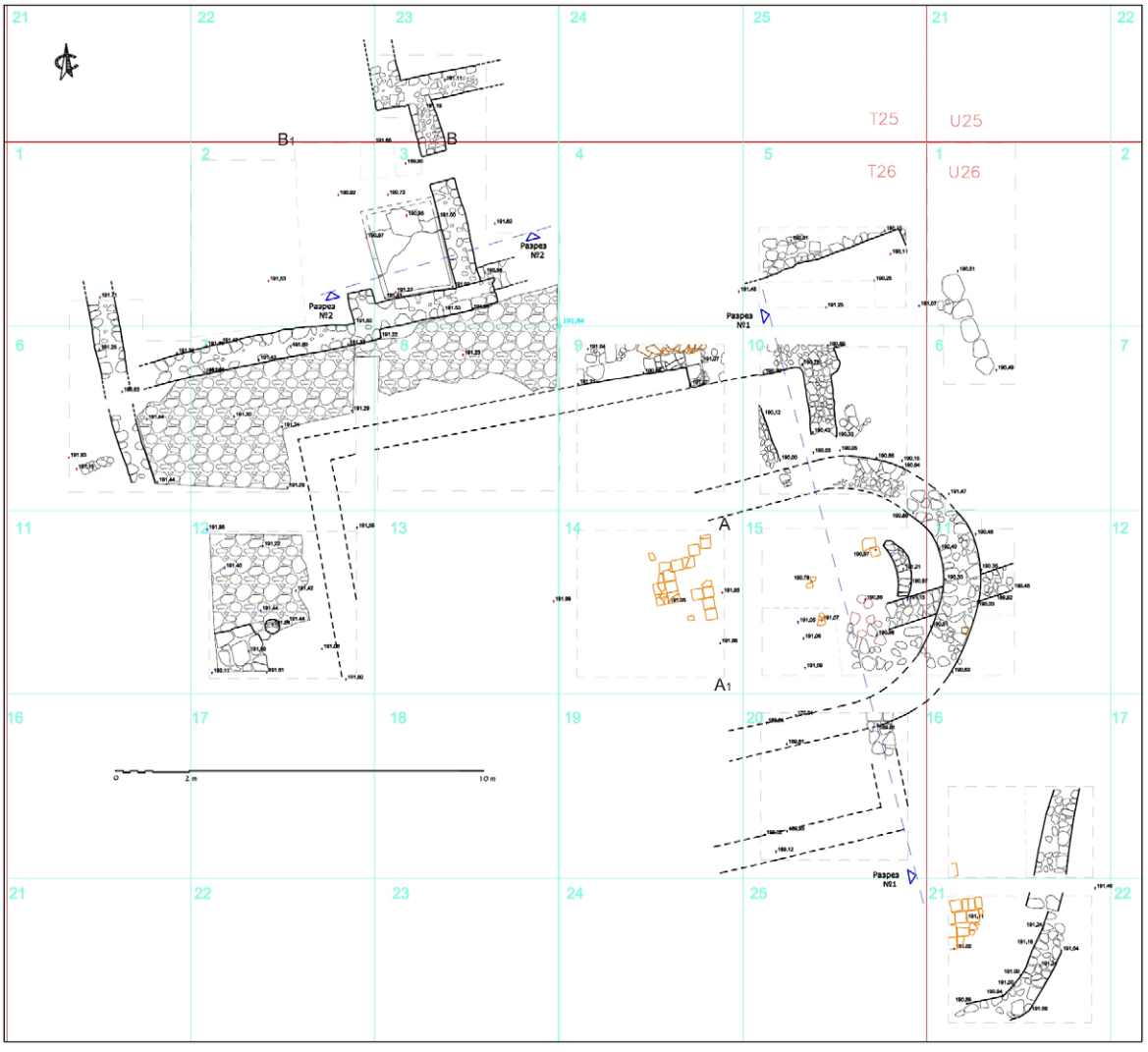

№ 44. ЗАЛДАПА – РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА № 5

Йото Валериев

През сезон 2021 г. проучванията бяха концентрирани в пространството северно и северозападно от базилика № 5, с цел проучване и изясняване на структурите, които ограждат базиликата – варовиков плочник и каменен зид (обр. 1).

В кв. T26-8 бе достигнато нивото на плочника от варовикови камъни. В този участък северният

Обр. 1. Залдапа – план на проучванията на базилика № 5

Fig. 1. Zaldapa – layout of the excavations of basilica No. 5

зид на базиликата е запазен в негатив. В кв. T26-2 и T26-3 бе разкрит зидът, ограждащ базиликата от север, който има малък контрафорс. В източната част на кв. T26-3 зидът е видим само като негативно очертание. В този участък зидът, ограждащ базиликата, е в суперпозиция спрямо два късноантични зида, принадлежащи на една структура (помещение от сграда).

В кв. T26-3 между северния зид, ограждащ базиликата, прилежащия му контрафорс и ранния зид, върху който стъпва част от ограждащия базиликата зид, бе проучено частично запазено монолитно каменно съоръжение – вероятно варовиков басейн. Частично бе проучена източната част на помещението, в което е разположено каменното съоръжение-басейн. Покривът на помещението е бил дървен, покрит с керемиди. В пластовете с деструкции бяха открити малко на брой фрагменти битова керамика от V – VI в.

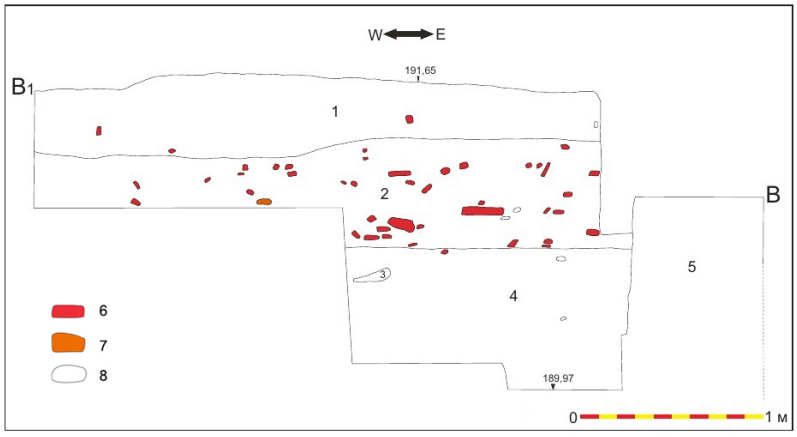
В продължението на зида, принадлежащ на по-ранна късноантична сграда, в северна посока (разположен източно от каменното съоръжение-басейн) бе частично зачистен вход. В северна посока продължението на зида бе разкрито до южната част на кв. T25-22 и T25-23, където под прав ъгъл продължава в източна и западна посока. При продължението на зида на запад бе частично разкопан друг зид, продължаващ в северна посока.

Направен бе малък сондаж при северния профил на кв. T26-2, T26-3 и новооткрития вход. Под пласт, наситен с деструкции от строителна керамика, бе регистриран дебел 0,70 – 0,80 м пласт от сбита сиво-кафява глинеста пръст без археологически материали и с концентрация на дребни въглени на някои места (обр. 2). Възможно е това да е подравнителен пласт. В този сондаж на кота 190,10 м по дължината на входа бяха зачистени два камъка, които вероятно са част от основата на зида с ориентация

север – юг в кв. Т26-3. От разкрития досега градеж на този зид личи сравнително добро хоризонтиране на камъните, като вероятно те са били част от суперструкция.

Според архитектурните застъпвания и стратиграфските наблюдения към момента е възможно различни структури (зидове) от помещението (част от по-голяма сграда) с документирания вход да имат два етапа на използване – един преди изграждането на базиликата (IV – V в.) и един синхронен с нейното съществуване.

В северната част на кв. Т26-6 и южната част на кв. Т26-1 бе разкрит зид от ломени камъни на кал, с ориентация север – юг, за който може да се предположи, че се явява западен зид на помещението, в което попада описаното по-горе каменно съоръжение-басейн. В източната и централната част на кв. Т26-6 бе разкрит в негатив северозападният ъгъл на зида, ограждащ базиликата и останки от същия зид от запад.

Обр. 2. Стратиграфски разрез (В – В1) в кв. Т26-2 и Т26-3. Легенда: 1 – хумус; 2 – светлокафява пръст с фрагменти строителна керамика; 3 – жълта глина; 4 – сбита сиво-кафява глинеста пръст с концентрация на горели петна и въглени, без археологически материали (подравнителен пласт?); 5 – сечение на зид; 6 – строителна керамика; 7 – кирпич; 8 – камък

Fig. 2. Stratigraphic cross-section (B – B1) in grid squares T26-2 and T26-3. Key: 1 – topsoil; 2 – light brown soil with fragments of architectural ceramics; 3 – yellow clay; 4 – compacted grey-brown clayey soil with concentration of burnt spots and charcoal, with no archaeological materials (leveling layer?); 5 – cross-section of a wall; 6 – architectural ceramics; 7 – mudbrick; 8 – stone

В южната част на кв. Т26-5 бе разкрит част от варовиковия плочник, разположен северно и западно от базиликата. Под плочника частично бе разкрит зид от ломени камъни на калова спойка, с ориентация изток – запад. Възможно е това да е северният зид на по-ранна от базиликата късноантична сграда, чийто южен и западен зид са частично разкрити през предходните археологически проучвания под олтарната част на църквата и в северния кораб.

В централния кораб на базиликата бе проучван кв. Т26-14. След отнемане на пластове от хумус и деструкции бе разкрито частично запазено подово покритие, представляващо тухли, поставени върху подложка от жълта глина.

Оградено с каменен зид и покрито с варовиков плочник пространство около базиликата е било с функции на притвор или на ограден двор. Според стратиграфските наблюдения от резултатите от досегашните археологически проучвания базилика № 5 в Залдапа е била изградена през първата половина на VI в.

ZALDAPA – EARLY CHRISTIAN BASILICA NO. 5

Yoto Valeriev

Summary

In 2021, the excavations were concentrated in the area north and northwest of basilica No. 5, in order to explore the structures that surround the basilica – a limestone pavement and a stone wall (fig. 1).

The level of the limestone pavement was reached in grid square T26-8. The wall surrounding the basilica from the north, which has a small buttress, was discovered in squares T26-2 and T26-3. In this section, the wall enclosing the basilica is in superposition above two late antique walls belonging to a single structure (building).

A partially preserved monolithic stone structure – probably a limestone basin, was studied in square T26-3. It is located in a room that was partially studied. The roof of the room was wooden, covered with tiles. A small number of fragments of household ceramics from the 5th – 6th c. was found in the layers with construction rubble.

In square T26-3, in the continuation of the wall located east of the stone basin, an entrance was partially cleared. Northwards, the continuation of the wall was uncovered up to the southern part of squares T25-22 and T25-23.

A small trench was made at the northern cross-section of squares T26-2, T26-3, and at the entrance. A thick layer of compacted grey-brown clayey soil with no archaeological materials and with a concentration of small pieces of charcoal in some places was registered under a layer containing fragmented architectural ceramics (fig. 2). It is possible that the clayey soil is a leveling layer.

According to the architectural and stratigraphic observations, it is possible that different structures (walls) of the room (part of a larger building) with the entrance, feature two stages of their use: one before the construction of the basilica (4th – 5th c.), and another one synchronous with the existence of the basilica.

In the northern part of square T26-6 and in the southern part of T26-1, a stone wall with mud binder was excavated. It can be assumed to be the western wall of the room where the above-mentioned stone basin has been situated. In the eastern and central part of square T26-6, the northwestern corner of the wall surrounding the basilica and the remains of the same wall from the west were discovered.

A part of the limestone pavement located north and west of the basilica was discovered in the southern part of square T26-5. Under the pavement, a stone wall with mud binder was partially excavated.

In the central nave of the basilica (square T26-14), the partially preserved floor was excavated – bricks set on a bedding of yellow clay.

The area around the basilica, surrounded by a stone wall and paved with limestone, had the functions of a *nartex* or an atrium. According to the stratigraphic observations from previous archaeological campaigns, basilica No. 5 in *Zaldapa* was built in the first half of the 6th c.

Yoto Valeriev, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, yotov_81@abv.bg

№ 45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПАРК ГАЛЕРИЯ 2“, КЮСТЕНДИЛ

Румен Спасов, Веселина Вандова

Изследването се проведе в периода 15.09. – 15.10.2021 г. с целева финансова подкрепа за редовни археологически проучвания и теренна консервация, предоставена от Министерство на културата.

Обектът се ситуира в северозападната четвърт на укрепената площ на Пауталия, в подножието на хълма Хисарлъка.

Работата протече в два сектора.

Обр. 1. Общ изглед на разкритите структури в сектор II (снимка А. Йорданова)

Fig. 1. General view of the structures explored in sector II (photo A. Yordanova)

Сектор I. Крепостната стена беше предпазена от влияние на атмосферните условия чрез монтиране на навес от поликарбонатни елементи с обща дължина 12,20 м и широчина 1,80 м.

Във връзка с укрепването на източния профил на сектора, на дълбочина 1,90 – 2,33 м беше изследван малък участък в рамките на помещение № 1 от сграда III. Укрепването бе извършено чрез изграждане на каменен зид с дължина 7 м, широчиина 0,45 м и височина 1,20 м.

Предпазен от обрушаване (при стичане на дъждовни води) беше централният профил на обекта, чрез оформяне на ниска преградна стена (с дължина 14 м) под поликарбонатното покритие.

Сектор II. Изследвани бяха пластове и структури от съвременната епоха до IV в. (обр. 1), регистрирани при проучванията през 2020 г. (Спасов, Вандова 2021, 676).

1. Разширени бяха границите на изследвания терен в северна посока с цел изясняване плана и размерите на кула Е 1. Установи се, че кулата има правоъгълен план. Издадена е с 3,90 м (З – И) пред фронта на куртината, а в посока С – Ю се проследява на разстояние от 4,20 м. Нарушена е при строителството през 60-те години на XX в. на къща с избено помещение. Южната и източната стени на кулата са запазени до 0,90 м в суперструкция и имат широчина 1,26 м.

Изследването на северната част на кулата не беше възможно на този етап, защото би довело до промяна на вертикалната планировка в тази част на съвременния парк.

Обр. 2. Деструкции в помещение № 1 от сграда V (снимка Р. Спасов)

Fig. 2. Debris in room No. 1 of building V (photo R. Spassov)

2. При строежа на крепостната стена и кула Е 1 е нарушена сграда от късноантичната епоха (сграда V). В рамките на сектор II попада едно от помещенията на тази сграда – помещение № 1. В него беше регистриран и изследван пласт деструкции от края на IV – началото на V в. Пластът има максимална дебелина 0,46 м и съдържа голямо количество фрагменти от строителна керамика и глинени съдове, късове кирпич, овъглено дърво и др. (обр. 2). Подът на помещението е глинобитен.

3. При изследването на пластове и структури в сектора беше достигната средна дълбочина от 2,30 м. Най-голямо измерение по този показател беше регистрирано при изследването на яма № 7 (възрожденска епоха) – 2,96 м. Локализирани бяха две нови сметни ями, които ще бъдат допроучени през следващия археологически сезон.

Достигането до тези дълбочини доведе до опасност от срутване на източния и южния профил на сектора преди провеждане на следващата археологическа кампания на обекта. Поради тази причина профилите бяха защитени с едноскатно покритие от поликарбонатни елементи с обща дължина 20,50 м и широчина 1,30 м.

4. Разкритите структури в сектора бяха консервирани по предписание на реставратор.

В рамките на предвидените за проучване срокове изследването на терена в сектор II до стерилна почва не беше възможно.

Литература

Спасов, Вандова 2021: Р. Спасов, В. Вандова. Редовни археологически разкопки на обект „Парк Галерия 2“ в Кюстендил. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 675 – 677.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “PARK GALERIA 2” SITE, KYUSTENDIL

Rumen Spassov, Vesselina Vandova

Summary

The excavations were funded by the Ministry of Culture grant for planned archaeological excavations and field conservation.

The excavated area is situated in Zone A of the *Pautalia* – Velbazhd Architectural and Archaeological Reserve.

The fieldwork was carried out in two sectors.

In sector I, a protection cover was constructed over the fortress wall, in order to prevent its deterioration due to atmospheric conditions.

The northern and the eastern cross-sections of the site were also protected. A small area of room 1 of building III was excavated to a depth of 1.90 – 2.33 m, in order to ensure the protection of the eastern cross-section, and a stone wall was built for the reinforcement of the cross-section.

Layers and structures from the 4th c. AD to the modern times were studied in sector II (fig. 1).

1. It was found that tower E 1 features a rectangular plan. It extends by 3.90 m (W – E) from the front of the fortress wall, and a section of 4.20 m of it was unearthed along its N – S axis. The tower has been partially destroyed by the construction of a house with a cellar, built during the 1960s (fig. 2).The southern and the eastern walls of the tower were preserved up to 0.90 m of superstructure; their width is 1.26 m.

2. During the construction of the fortress wall and tower E 1, a section of a late Roman building (building V) has been damaged. A layer with debris dated to the 4th – beginning of the 5th c. was explored in one of the rooms of that building (room No. 1). The maximum thickness of the layer was 0.46 m, and it consisted of a large quantity of fragmented ceramic building materials as well as pottery sherds, fragments of mudbricks, burnt timber, etc. The flooring of the building was rammed earth.

3. The average depth reached in the sector was 2.30 m. The maximum depth was registered in pit No. 7 (from the National Revival period) – 2.96 m. Two new waste pits were found, and they will be studied during the next archaeological campaign. The eastern and the southern cross-sections of Sector 2 were covered with a protective roof with a total length of 20.50 m and a width of 1.30 m.

4. The excavated archaeological structures were preserved according to a preservation prescription paper issued by a restorer.

The duration of the 2021 fieldworks was not enough, and the sterile soil was not reached in sector II.

Rumen Spassov, Regional Museum of History – Kystendil, 55 Bulgaria Str., 2500 Kyustendil, rumenspassov@abv.bg
Vesselina Vandova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Str., 2500 Kyustendil, v.vandova@abv.bg

---

№ 46. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА. ФОРУМ И АКРОПОЛ

Людмил Вагалински

Градът е разположен в м. Рупите край едноименното село на община Петрич, Югозападна България. През 2021 г. работихме четири месеца с финансиране от Министерски съвет през общината и музея в Петрич[1]. Екипът включваше: И. Шибаев (зам.-ръководител, НАИМ), А. Радков (СУ), Д. Тагарева (Сандански), Г. Лазарски (АМ – Сандански), А. Динев (ЮЗУ), Д. Харбалиева (ОИМ – Средец), М. Пашова (РИМ – Благоевград), П. Христов (РИМ – Благоевград), В. Петков (Сандански), студенти от СУ и НБУ; арх. М. Каменова (София) – архитектурно заснемане и 3D моделиране; В. Русева (ИЕМПАП – БАН) – антропологично изследване; Ю. Вълева (София) – анализ на стенна живопис; Ц. Попова (НАИМ) – археоботанично проучване; Т. Тодоров (НАИМ) – археозоологично изследване; А. Вътов (НИМ) и Д. Златанова (София) – полева консервация; М. Тасева (НАИМ) – лабораторна консервация; Х. Иванова-Анаплиоти (Археологически институт на Университета в Цюрих), М. Доткова (НАИМ) и Л. Грозданова (СУ) – нумизматичен анализ.

Разкрихме целия план на западния портик на форума от периода II – IV в. (обр. 1). Той е много добре запазен. Сред архитектурата му изпъкват две масивни зидани цистерни за питейна вода с полуцилиндрични тухлени сводове (обр. 1.13, обр. 2). В южната попаднахме на скелети на млади мъже, загинали при силното земетресение в края на IV в. Каменно стълбище от портика към ареата илюстрира разнообразните архитектурни решения на античните строители (обр. 1.20). Засводен каменен коридор покрай западната фасада на форума допълва впечатлението за творческо съобразяване със стръмния терен (обр. 1.21). Централният площад е претърпял различни преустройства

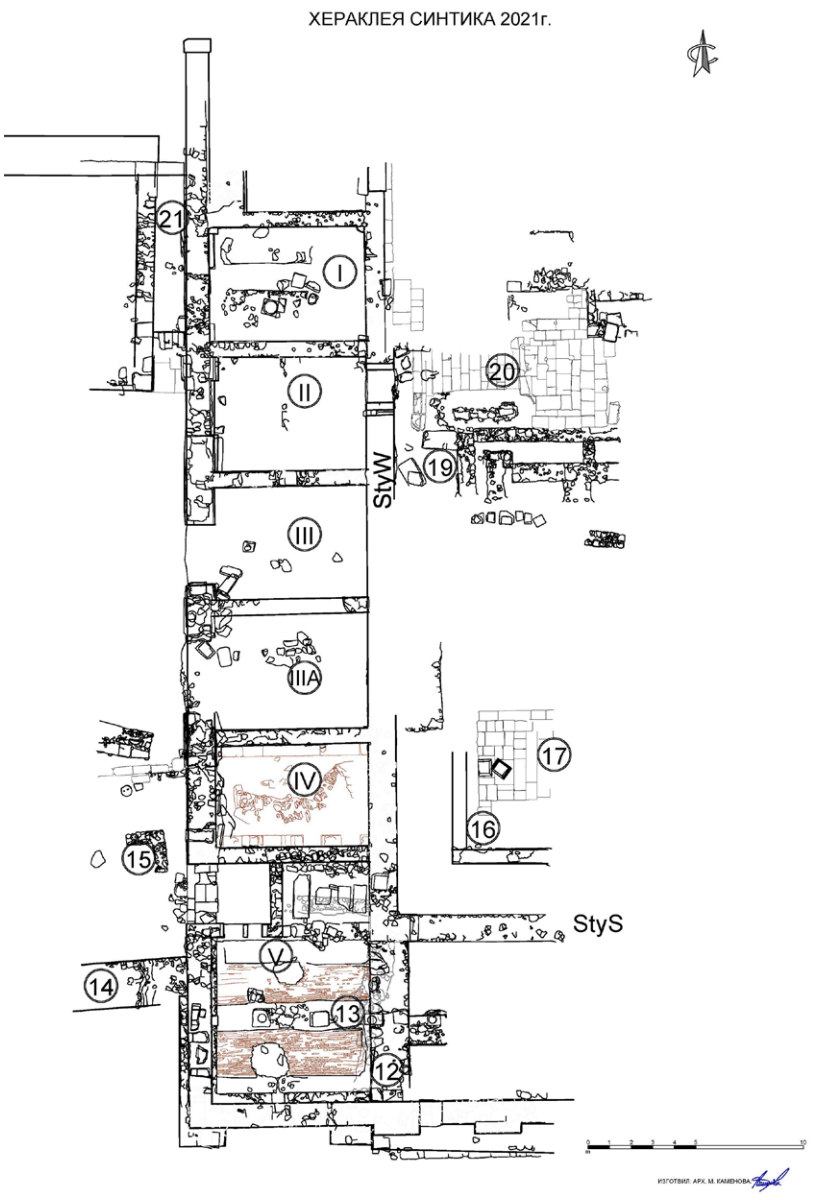
[1] Информация за археологическите разкопки в Хераклея Синтика през последните години може да се намери на www.archaeologia-bulgarica.com

в рамките на тези около 300 години – зазидани били входове, нов плочник на по-високо ниво покрил предходен, обновена била канализацията. Основната причина за тези промени била вражеска атака в края на III в., която причинила тежки разрушения (обр. 3.5). Все пак, гръбнак на форума през цялата римска императорска епоха останала архитектурата, създадена около стотната година след Христа. Мощна каменна стена прилепва от запад към портика (обр. 1.14). В нейния градеж са преизползвани поне два римски каменни надписа. Северно от стената разкрихме друго римско съоръжение за питейна вода, свързано с оловен водопровод (обр. 1.15).

В южния край на западния портик проследихме западното трасе на елинистическа стена (обр. 1.12), чиято южна линия проучихме през 2019 г. Нейното документиране дава представа за площта на елинистическата агора, която почти не отстъпва на наследилия я римски форум. На отделни места източно от западния портик проучихме и други градежи от агората – стени и настилки (обр. 1.16).

Потвърди се археологическата хронология на централната част на града (Vagalinski 2020).

След многократни GIS терени издирвания и заснемане с LiDAR, които осъществихме през последните години, проведохме за първи път разкопки на акропола на Хераклея. Той е разположен върху южния склон на хълма Кожух, в чието подножие лежи форумът. Тук разкрихме голяма късноантична сграда (обр. 4.6). Животът в нея продължил до края на VI в., тоест около 100 години след замирането му в центъра на града. Впечатлява разнообразният и сравнително заможен за периода бит на последните жители на Хераклея Синтика, за който съдим по намерената качествена местна и вносна керамика, стъклени съдове, земеделски сечива, бронзови и дори една златна монета – и то при положение, че работихме след иманярски грабеж. Тази ранновизантийска група хора се бранела зад крепостна стена (обр. 4.5, обр. 5.5), облегната на частично запазена римска куртина (обр. 4.1, обр. 5.3). Римската включва малка кула (обр. 4.2).

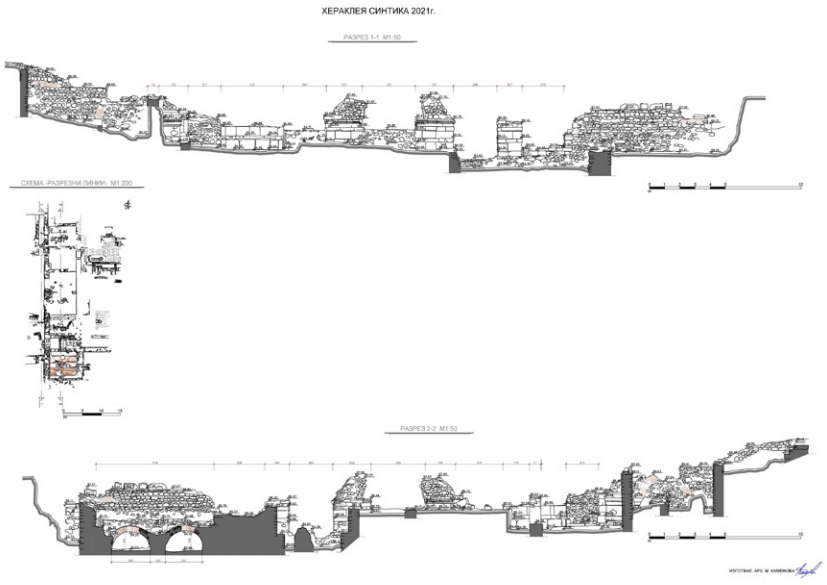
Обр. 1. Хераклея Синтика 2021, план на западния портик на форума, II селищен период. Легенда: I – V – помещения на западния портик; 12 – елинистическа стена, удебелена през II период; 13 – две цистерни, II период; 14 – стена в opus mixtum със сполии, II период; 15 – зидано съоръжение за вода; 16 - стени преди II период; 17 – плочник на ареата от II период; 19 – стени от II период и преди него; 20 – стълбище, II период; 21 – засводен коридор, II период; StyW – западен стилобат от II период; StyS – южен стилобат от II период (автори: М. Каменова, Л. Вагалински)

Fig. 1. Heraclea Sintica 2021, plan of the western portico of the forum, settlement period II (authors: M. Kamenova, L. Vagalinski)

Сред подемния материал се отличават:

1. Пет надписа на старогръцки, от които три са изцяло запазени (Sharankov 2021).

1.1. Първият датира от началото на I в. сл. Хр., от времето на император Тиберий. Това е един-

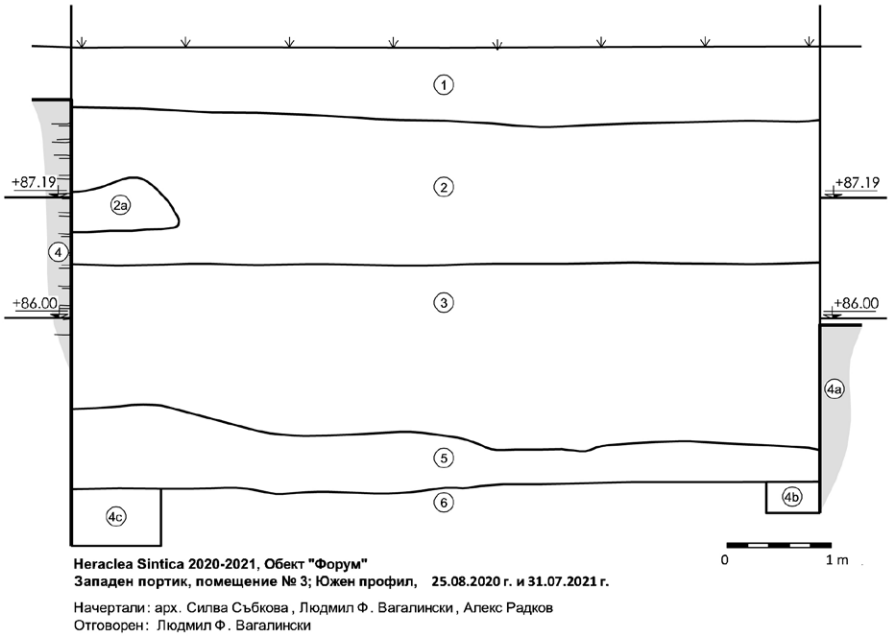
Обр. 2. Хераклея Синтика 2021, архитектурни разрези на западния портик на форума (автор М. Каменова)

Fig. 2. Heraclea Sintica 2021, architectural cross-sections of the western portico of the forum (author M. Kamenova)

ственият засега епиграфски паметник в България от управлението на наследника на Август. Текстът информира за организацията на пазара на централния площад в Хераклея.

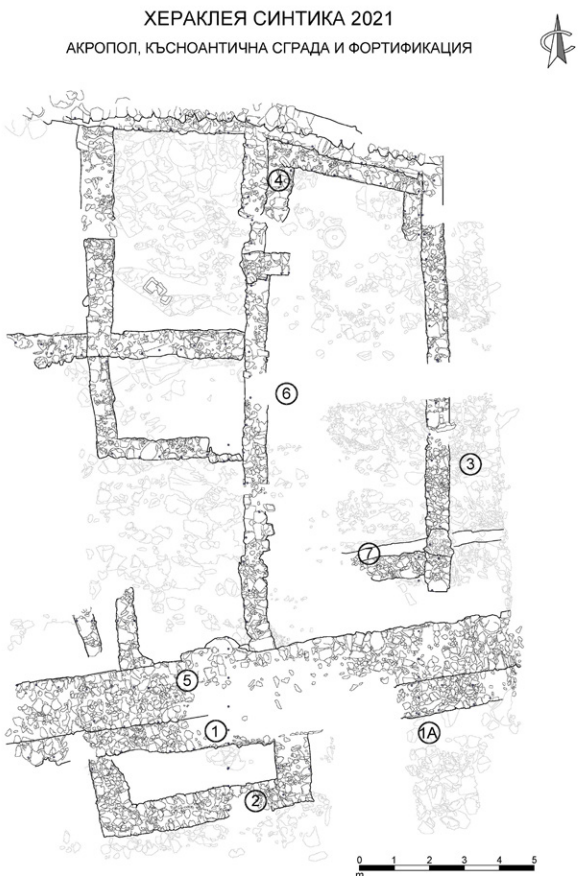
1.2. Вторият надпис е издигнат през принципата на Хадриан (по-точно в 121/122 г. сл. Хр.) и представя пълната биография на видния римски държавник Децим Теренций Генциан, чиято популярност тревожела самия император. Досега се знаеше малко за Децим. В този смисъл, новият надпис от Хераклея е от значение за историята на цялата Римска империя.

1.3. Третият от напълно съхранените каменни надписи, открити през 2021 г., е списък на ефебите на гра-

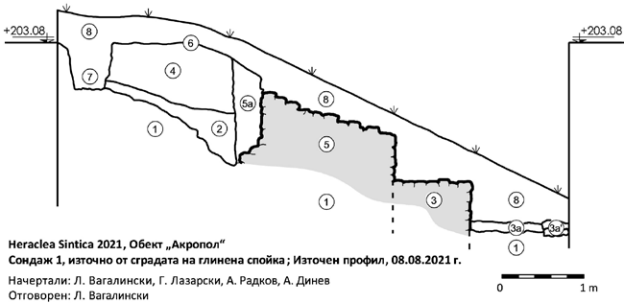
Обр. 3. Хераклея Синтика 2021, южен стратиграфски разрез в помещение III на западния портик на форума. Легенда: 1 – сиво-кафява рохка, силно хумусизирана пръст, съдържаща отделни малки ломени камъни; 2 – плътна жълта глина, утаена от приливна речна вълна; 2а – струпване от ломени камъни и животински кости, довлечени от речната вълна; 3 – преровени и после заравнени рушевини на II период за оформяне на ходово ниво: тъмнокафяв пласт с въглени, строителна и битова керамика, ломени камъни, животински кости и фрагментирани архитектури елементи (корниз с лъвски глави и др.); 4 – западен стилобат от II период: ломени, полуобработени камъни, свързани с бял хоросан; 4а – западна стена на помещение III – монументални, добре обработени квадри със загладени повърхности; 4b – строителна траншея на 4а: ломени камъни; 4c – строителна траншея на 4: горели ломени камъни, въглени, хумусизирана пръст; 5 – пожар на място, II период: червено-кафява пръст, много керемиди, отухлен кирпич, въглени, малко битова керамика, железен връх за копие; 6 – стерилна кафява глина, под която следва материковата скала (автор Л. Вагалински)

Fig. 3. Heraclea Sintica 2021, southern stratigraphic cross-section in room III of the western portico of the forum (author L. Vagalinski)

Обр. 4. Хераклея Синтика 2021, план на разкритата архитектура на акропола. Легенда: 1 – римска крепостна стена; 2 – берма и крепида на 1; 3 – улица С-Ю; 4 – останки от късноантична сграда, I фаза; 5 – късноантична крепостна стена; 6 – късноантична сграда, II фаза; 7 – отводнителен канал, изсечен в скалата (автори: М. Каменова, Л. Вагалински)

Fig. 4. Heraclea Sintica 2021, plan of the unearthed architecture on the acropolis (authors: M. Kamenova, L. Vagalinski)

Обр. 5. Хераклея Синтика 2021, акропол, източен стратиграфски разрез източно от късноантичната сграда, виж обр. 4. Легенда: 1 – материкова скала; 2 – светлокафява плътна пръст, отделни въгленчета, чирепи от асинхронна, вкл. праисторическа, керамика; 3 – римска куртина от обработени камъни, споени със здрав бял хоросан; 3а – берма/пътека на 3, подравнена с трошляк и глина; 3а' – крепида на 3а, ломени камъни на глина и скала; 4 – сива плътна пръст с ломени камъни, отделни въглени, чирепи (битова керамика и керемиди); 5 – куртина от ломени камъни и сполии, споени с глина, VI в.; 5а – строителна траншея на 5; 6 – дневна повърхност на 5; 7 – отводнителен канал, успореден на 5; 8 – свлечени рушевини по склона – тъмнокафява рохка пръст, ломени камъни, битова и строителна керамика (автор Л. Вагалински)

Fig. 5. Heraclea Sintica 2021, acropolis, eastern stratigraphic cross-section to the east of the late antique premises, see fig. 4 (author L. Vagalinski)

да, поставен на видно място в началото на III в. сл. Хр. За пръв път поучаваме надеждна информация за етнокултурния състав на населението на града през римската императорска епоха. Поне половината от имената принадлежат на хора с тракийски произход. Става ясно, че местните траки успели постепенно да заемат добра социална позиция в силно елинизираната гръко-македонска Хераклея. Надписът е алгоритъм за етническите процеси в градовете в северния дял на римска Македония.

2. Три мраморни скулптури на божества, както и фрагменти от други мраморни статуи допълват информацията за религиозния живот в Хераклея и за високия културен стандарт на нейния социален елит.

3. Бронзови статуетки на Хермес, глазирани керамични чаши с релефни бюстове на владетели, както и мраморни елементи от архитектурния ордер на площада.

4. Над триста монети (преимуществено бронзови, няколко сребърни и споменатата златна), покриващи целия период от втората половина на IV в. пр. Хр. до края на VI в. сл. Хр.

Археозоологичният анализ на над 1400 животински кости потвърди досегашните резултати – преобладават останки от свиня, говедо и коза. Следи от транжиране са редки.

Със събраните палеоботанични проби се идентифицират дъб, черен бор и ясен.

Литература

Sharankov 2021: N. Sharankov. Five official inscriptions from *Heraclea Sintica* including a record of the complete *cursus honorum* of D. Terentius Gentianus. – Archaeologia Bulgarica 25, 3, 2021, 1 – 43.

Vagalinski 2020: L. Vagalinski. Heraclea Sintica and some of its recently found marble sculptures. – Archaeologia Bulgarica 24, 2, 2020, 1 – 39.

HERACLEA SINTICA. *FORUM* AND *ACROPOLIS*

Lyudmil Vagalinski

Summary

This ancient city (4th c. BC – 5th c. AD) is located in the SW corner of Bulgaria.

In 2021, the W portico of the *forum* during 2nd – 4th c. AD was excavated (fig. 1)[1]. Two big vaulted cisterns constructed of stone and brick were revealed in the SW *forum*'s corner (fig. 1.13, fig. 2). Young men had perished in the S one during a heavy earthquake at the end of the 4th c. AD. A stone staircase from the portico to the *forum*'s paved area illustrates the various architectural solutions of the ancient builders (fig. 1.20). A vaulted stone corridor along the W facade of the *forum* complements the impression of creative adaptation to the steep terrain (fig. 1.21). The main square underwent various reconstructions within those ca 300 years – walled entrances, a new pavement at a higher level covered the previous one, a renovated sewer. The main reason of these changes was a hostile attack at the end of the 3rd c. AD which caused severe destruction (fig. 3.5). However, the spine of the *forum* throughout the Roman imperial era remained the architecture constructed around AD 100. At the S end of the W *forum*'s portico, the W route of an Hellenistic wall was unearthed (fig. 1.12); the S section of the same wall was excavated in 2019. Parts of walls and pavements of the Hellenistic agora were studied as well in other places to the E of the W portico (fig. 1.16).

After several GIS field surveys and an airborne LiDAR, which we have carried out in the recent years, we conducted for the first time excavations on the *acropolis*. It is located on the S slope of the Kozhuh Hill, at the foot of which lies the *forum*. There we revealed a large late antique building (fig. 4.6). Life in it lasted until the end of the 6th c. AD, that is, about 100 years later than the city's centre. An early Byzantine group of people defended itself behind a curtain wall (fig. 4.5, fig. 5.5) that leans against a partially preserved Roman one (fig. 4.1, fig. 5.3). The Roman curtain wall features a small turret (fig. 4).

Among the artefacts the following ones are distinguished:

Five Greek inscriptions were found, three of them fully preserved. The first dates from the time of Emperor Tiberius. Its text informs about the market organization of the *agora*. The second inscription presents the full biography of the prominent Roman statesman D. Terentius Gentianus, *censor* of *provincia Macedonia* of AD 121/122. The third is an ephebic catalogue of AD 214/215, containing numerous Thracian names.

Three marble sculptures of deities as well as parts of other marble statues complement our information about religious life in *Heraclea* and the high cultural standard of its social elite.

Bronze statuettes of Hermes, glazed ceramic cups with relief busts of rulers, and marble elements from the architectural order of the square add to our knowledge about the everyday life in *Heraclea Sintica*.

More than 300 coins (predominantly bronze, several silver and one gold) from the second half of the 4th c. BC to the end of the 6th c. AD specify the chronology of the site.

The archaeozoological analysis of over 1400 animal bones confirms previous results – remains of swine, cattle, and goat predominate. Paleoobotanic study identifies oak, blackpine, and ash tree.

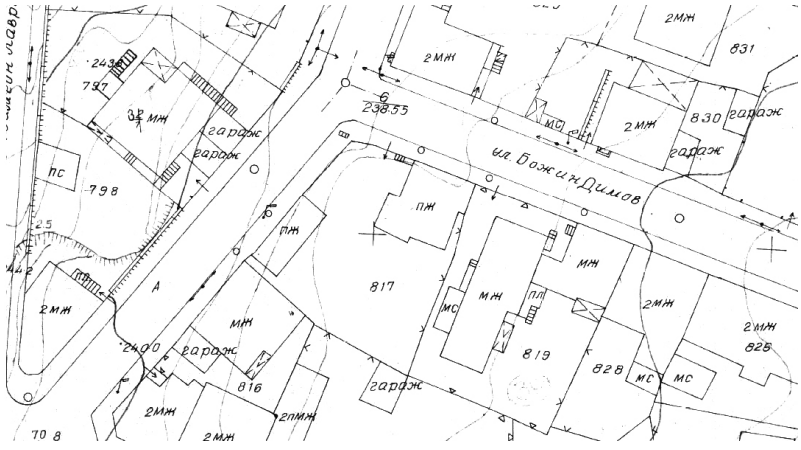
Lyudmil Vagalinski, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, lfvagalinski@gmail.com

[1] Information about the recent archaeological excavations in *Heraclea Sintica* can be found at www.archaeologia-bulgarica.com

№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ХРИСТО БОТЕВ“ № 8, САНДАНСКИ

Светла Петрова, Антон Ковачев

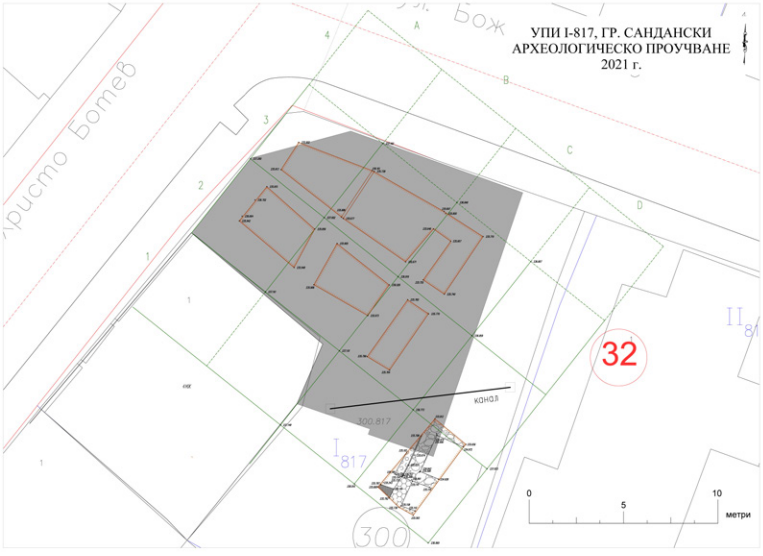
Проучването беше извършено в периода 06 – 28.10.2021 г. с финансиране от инвеститора. Проучена е площта, предвидена за застрояване, заедно с един сондаж, разположен южно от строителното петно. Парцелът е с обща площ от 484 кв. м, частично застроен на юг с четириетажна масивна постройка. В целия парцел е имало две паянтови сгради, строени преди повече от 80 години, разрушени преди около 15 г. Парцелът се намира на ъгъла на ул. „Хр. Ботев“ (от запад) и ул. „Б. Димов“ (от север, обр. 1). Според кадастъра на гр. Сандански от 50-те години на миналия век в сегашно строително петно и още върху голяма част от терена извън него в източна посока е имало паянтова жилищна сграда, строена в 30-те години на XX в., построена върху по-ранна сграда от XIX в.

Обр. 1. Кадастър на Сандански от 1950 г., детайл

Fig. 1. Cadastral map of Sandanski from 1950, detail

Регистрирани бяха останките от жилищната сграда от 30-те години на XX в. Установи се, че в източната част на парцела минават инфраструктурни съоръжения – водопровод и електрозахранване, с посока ул. „Б. Димов“. Тук на дълбочина 0,20 м от съвременното ниво се разкри каналът за отходните води на масивната четириетажна сграда от XX в., свързан чрез две шахти отново с посока на север (обр. 2).

Обр. 2. Парцелът с проучените археологически квадрати

Fig. 2. The land plot with the excavated archaeological grid squares

Върху терена за застрояване и извън него бяха заложени девет археологически квадрата. В процеса на проучването се установи разрушаването на по-старите жилищни сгради от хаотично разхвърляни плаващи валуни и останки от зидове на ниво терен. В четирите археологически квадрата, разположени в западната част на парцела, които включват строителното петно, не бяха открити археологически структури освен следи от варница (западен профил на кв. A2) и едно хоросаново бъркало в северната част от строителството на разрушената къща (кв. A3 и B3, обр. 3). В квадрати C2 и C3, източно от бъдещото застрояване и извън строителното петно, също не бяха открити археологически структури. В тези шест квадрата се откри незначително количество керамика от късноантичната и съвременната епоха, както и фрагменти от голяма конусовидна паница от края на XIX и началото на XX в. Квадрати C1 и D2 не бяха проучени поради наличието на отходен канал с две шахти, водопровод и кабели за електрозахранване. Проучването в кв. D1, разположен на изток и извън петното за застрояване, частично разши-

Обр. 3. Общ изглед на проучените квадрати, с останки от хоросановото бъркало (вдясно)

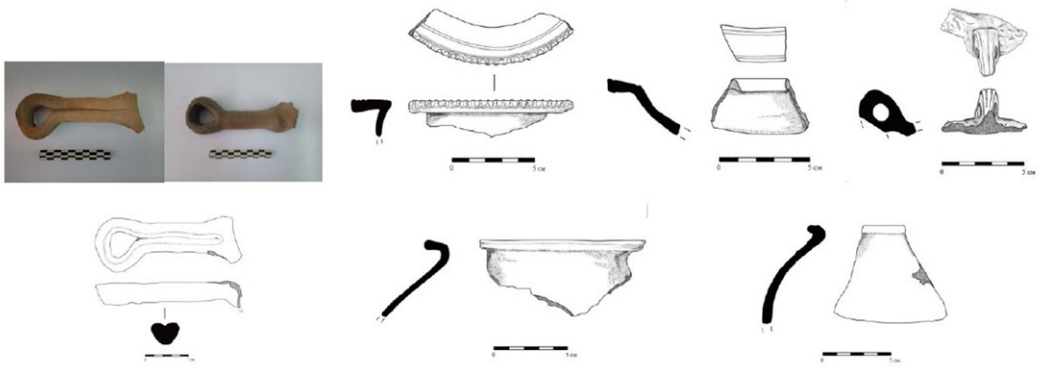
Fig. 3. General view of the excavated grid squares, with remains of a mortar mixing spot (on the right)

Обр. 4. Квадрати D1/D2 с останки от жилищна сграда от римския период, разширена през късноантичната епоха

Fig. 4. Grid squares D1/D2 with remains of a residential building from the Roman period, enlarged in the late antique period

рен в северна посока с 1 м и в кв. D2 разкри част от жилищна структура с три частично разкрити помещения отворени вероятно на изток и едно с възможно отваряне на запад. Установени бяха три строителни периода – два през II – IV в. и един късен – запазен до един ред камъни, споени с кал. Античният период е маркиран от зидове, изградени от речни валуни, споени с бял хоросан, в техника *opus mixtum*. Същата техника е продължена и в установените преправки, но вече с хоросан, примесен със счукана тухла, като в западна посока е била изградена пристройка, долепена върху фасадата на античната сграда, със запазена външна мазилка от античната постройка (обр. 4). През средновековната епоха, след стратиграфски хиатус от около 0,30 м, е била изградена постройка от речни валуни на кал. Малкото количество керамика, открита на терена на петното, и фрагментите от керамика в сондажите показват принадлежност към римската и късноантичната епоха (III – VI в.), а именно фрагменти от сива керамика, от местна керамика, както и керамична дръжка от антично касероле (обр. 5). Монети не бяха открити. Проучените структури са частично запазени в субструкция и до около 0,25 – 0,40 м от суперструкцията на зидовете, като свидетелстват, че в североизточната част на града през Античността е съществувал жилищен квартал.

Обр. 5. Керамични находки

Fig. 5. Ceramic finds

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 8 HRISTO BOTEV STR., SANDANSKI

Svetla Petrova, Anton Kovachev

Summary

The land plot intended for future construction works was excavated, no archaeological features were found within its boundaries. Traces of a mortar mixing spot and small fragments of Roman and late antique pottery were found (figs 1 – 3). Outside the land plot in grid squares D1/ D2, a section of an ancient building was discovered, with further extensions of the walls to the north and west. The building is constructed with mortar mixed with pieces of crushed brick, and is dated to the late antique period (fig. 4). The discovered pottery dates back to the 2nd – 6th c. AD (fig. 5).

Svetla Petrova, Archaeological Museum – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@abv.bg
Anton Kovachev, Archaeological Museum – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, museum_sandanski@mail.bg

№ 48. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ – СГРАДА 1

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова

Теренното археологическо проучване е извършено по проект и договор за финансиране от Министерството на културата чрез НАИМ – БАН.

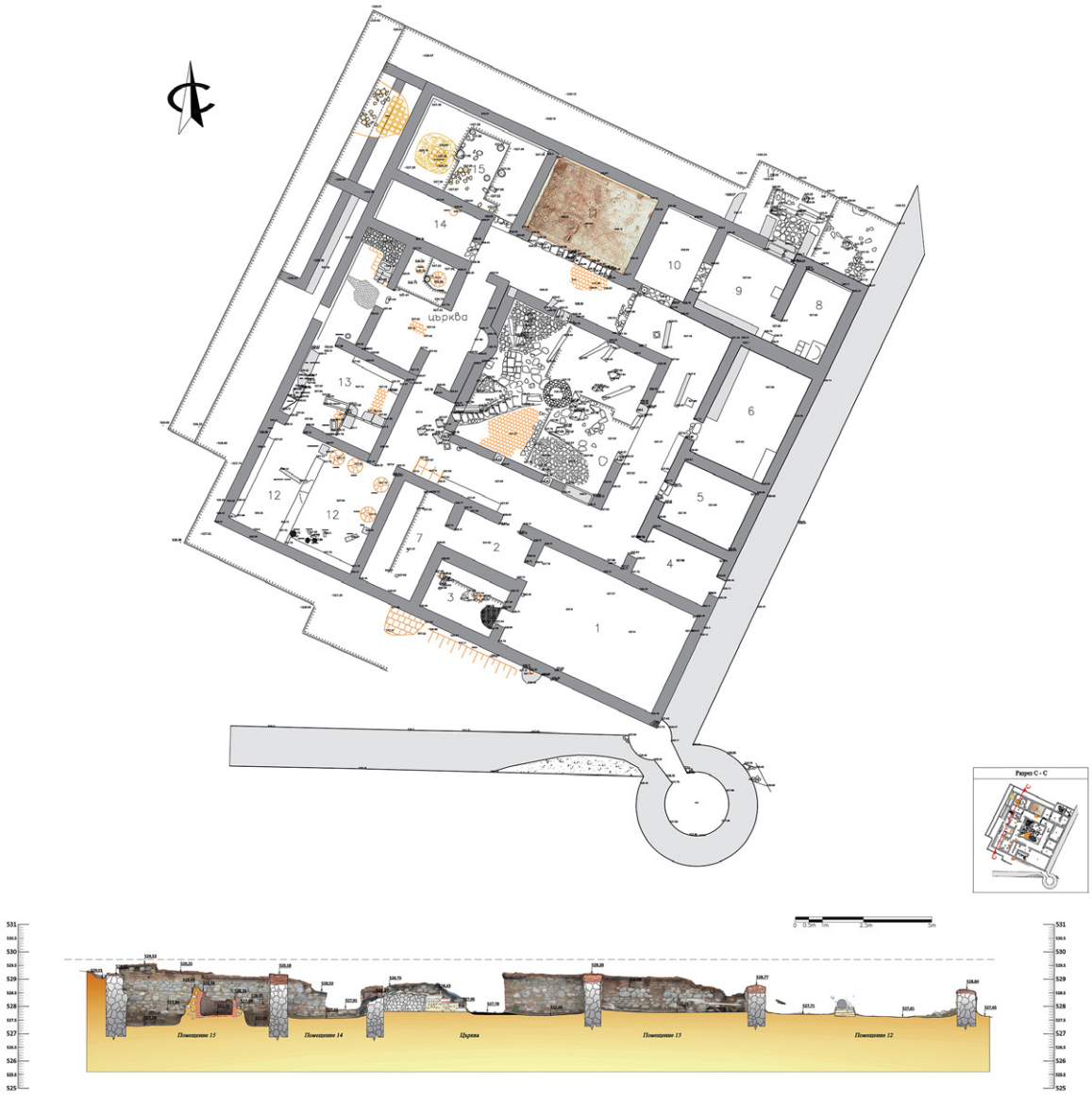
В югоизточния ъгъл на укреплението, издигнато през IV в., повече от десетилетие се разкриват останките на значителна гражданска постройка – градска вила (обр. 1). Тя се превърна постепенно в стратиграфски и хронологически маркер за територията на Никополис ад Нестум. На терена ѝ се регистрират следи от всички исторически епохи и събития, както и свидетелства за характера на живот, етнокултурните промени и бита на града и района. В резултат на теренната дейност през 2021 г. изцяло бе разкрита сградата в цялото заемано застроено пространство от 1024 кв. м до нивото на извършените преустройства през втората половина на IV в., част от друга постройка вън от нея и на разстояние от 3 м в северна, западна и югозападна посока. Разкрити са и проучени сондажно културните пластове на дълбочина 2,70 м от съвременната повърхност във вътрешността на нейното северозападното ъглово помещение (№ 15) и в параклиса в западната част на сградата (обр. 1).

Обр. 1. Сграда 1 – поглед отгоре към новоразкритите сектори

Fig. 1. Building 1 – aerial view of the newly excavated sectors

С нови данни се потвърждават наблюденията при досегашните проучвания, че теренът на западния ред помещения е сериозно компрометиран от използване през Средновековието и османския период (обр. 2).

Обр. 2. План на сграда 1 и разрез север – юг източно от западната външна стена

Fig. 2. Plan of building 1 and cross-section north – south to the east of the western exterior wall

Вън от северната, южната и западната фасади цялостно или частично са проучени напластявания с не особено значителни, но показателни находки от всички епохи. Пред фасадата, върху ходовото ниво и на места запазената улична настилка от камъни, са паднали големи блокове от масивните стени на античната сграда. Ако съдим от откритите тук монети, това е станало около средата или през втората половина на IV в. В предишните сезони в това пространство са открити редица от средновековни ями и останки от стени на постройки от османския период.

Западната фасада не е открита в запазената си височина изцяло, поради това че пред северозападната ѝ половина се очертават останки от други строежи. Достигна се до добре запазено подово ниво от тухли в очертанията на постройка от Средновековието, която е използвала частично насипа в помещение № 15 на античната сграда в северозападния ъгъл. През 2019 г. там е проучено вкопано в разрушенията съоръжение, изградено от преупотребени цели и късове антични тухли, вероятно за съхранение на храни. Подобни от Средновековието са известни от Стара Загора и Карасура, Чирпанско. Стана ясно, че през Средновековието към ъгъла на стената е издигната с камък от античните разрушения голяма, изглеждаща представително постройка, която продължава и извън изкопа. В откритата ѝ част се очерта основа на пещ с диаметър 2 м, долепена до останките на западната фасада (обр. 3). С нея са свързани и находки от тази епоха – керамика „сграфито“, дребни инстру-

менти, пръстени, обеци и части от такива, стъклени и метални гривни, колани апликации, върхове на стрели, копчета, тежести за рибарска мрежа и въдици. С голямо значение са монети от анонимното византийско монетосечене клас А1, (970 – 976 г.), клас А2 (976 – 1035 г.), анонимно монетосечене на Никейската империя и клас D (свързва се с монетосеченето на Константин VIII Палеолог). Откритата тук за пръв път корубеста византийска монета от периода 1204 – 1261 г. заедно с известните от този сектор образци на керамика разширяват времето на обитаване на терена и в XIII в. Независимо от грубите разрушения в стратиграфията, немногобройните материали, малко керамика и откритите монети в този сектор се свързват с периодите II – VI в., отбелязаните вече средновековни и османски период.

Обр. 3. Северозападен външен ъгъл на сграда 1 и останки от пещ

Fig. 3. Northwestern exterior corner of building 1 and remains of an oven

Обр. 4. Сграда 1 – сондаж в северозападната част в наоса на параклиса

Fig. 4. Building 1 – trench in the northwestern section in the nave of the chapel

Цялостното разкриване на северозападния ъгъл отвън показва още по-унищожителна картина. И там, към монетните находки вече се добавя, пак за пръв път, монета на Александър Македонски (336 – 323 г. пр. Хр.) заедно с монети от останалите периоди сред разбърканите пластове без останки от строителство. Тук частично е разкрита колона, която продължава на запад в непроучен терен и непосредствено до нея монета на Костанций II (337 – 346), номинал AE 4.

В югозападния ъгъл на сградата отново се установи изграждането на ъгъла по същия начин, който вече е установен и при другите ъгли – в основата от големи каменни блокове с дължина повече от 1 м – нещо естествено за по-ниския на това място терен. Добре е да се припомни, че както отвън, така и в ъгловото помещение на сградата на това място за пръв път са открити и най-ранните досега известни в града монети от началото на X в., както и многобройни находки от Средновековието до края на XII в.

Изключително важна задача на проучванията в сграда 1 е изследването на напластяванията под подовото ниво на строежа от IV в. до достигане на материка. За помещение № 15 това означава строителното ниво на сградата от този век и предполагаемите останки в дълбочина. Досега ни е известно, че в западната част на това голямо ъглово северозападно помещение са открити значителни следи от Средновековието, огромни разрушения, в които се откриват монети от V в., плътен глинен пласт, до южната стена керемиди от покрива и горяло ниво от конструкцията им под тях, както и монети от IV в. върху подово ниво от каменни плочи. Под насипите са останали и фрагменти от стъкло и стъклени съдове. Направеният сондаж до грунта от прага на входа в помещението на север показа по-ранен строителен период в това помещение, респективно на сградата, с останки от стени под западната, северната и южна стена на 0,50 м от нивото на горния под и подово ниво от тухли със силно разложена повърхност. В пласта има монети от III в. и следи от пожар.

Проучванията на параклиса, заменил едно от помещенията в центъра на западния ред, потвър-

Обр. 5. Сграда 1, параклис – тухлена настилка от първия етап на строителство

Fig. 5. Building 1, chapel – brick flooring from the first phase of construction

диха някои наблюдения и предположения, както и дадоха отговор на ред въпроси във връзка със стратиграфията и хронологията изобщо на строителството в сграда 1. Параклисът с малка и плитка апсида е унищожил част от западния портик около двора и е достигал до западната външна стена. Запаси в питоси, литургични предмети и други са пазени в малкото помещение на запад (№ 14), а както изглежда бившата баня от юг е превърната в баптистер.

Проучвания в наоса и в притвора целяха достигане до материка и предполагаеми останки от по-старо строителство. За тази цел бе направен сондаж в западната част на наоса между северната стена и разделителната стена между наоса и притвора (обр. 4). Той достигна до примесен с дребен чакъл материк (дълбочина 2,70 м от съвременната повърхност), в който са открити дъна и горни части на малък питос и в редица до него фрагменти от още два високи големи съда, каквито са откривани в помещение № 15 (при последните разкопки) и в други помещения на сградата. В пласта около съдовете са намерени монети от II в. до последната четвърт на IV в. Подът на наоса от квадратни тухли в тази част е разкрит непосредствено на 0,50 м над споменатите пластове.

Да припомним, че следи от горял дървен материал са открити по-рано върху подовото ниво, а падналата прозоречна колонка от апсидата е намерена вън от нея, върху горяло дърво, стъкла и колективна находка от монети на император Маврикий Тиберий. Останките от строеж под наоса на параклиса, както и разрушени стени под подовото ниво и страничните му стени показват, че на това място е съществувало помещение, което е било използвано за складови нужди.

Изградената преградна стена между наоса и притвора е имала портал с масивна дървена врата и мраморен праг. При пожар тя е паднала в притвора. Там, в плътния насип горяло дърво, от нея са намерени железните части. През 2018 г. до западната страница на преградната стена в притвора е разкрита и стълба с мраморни стъпала и вероятно дървена конструкция в горната част към галерия над притвора. Именно от нея и от покрива са паднали горели греди и са се примесили с камъни и късове тухли, образувайки плътен насип от разрушения. Под всичко това, на 2,20 м от съвременната повърхност, е открит силно обгорелият тухлен под на притвора. Върху него, в центъра е открита купчина от натрошени прозоречни стъкла (обр. 5).

Очакванията към притвора от запад да има вход не се оправдаха и сега. Още при първоначалното строителство на сградата, в центъра на западната ѝ стена е бил оставен отвор, широк 1,15 м. При преустройствата и образуването на помещенията, свързани с християнския култ, този отвор, започващ от цокъла на сградата, с дървена рамка и стъпало, вън от стената към запад, остава до югозападния ъгъл на притвора. И това е единственият вход засега отвън към параклиса и баптистера към юг. В разбъркания насип над основата на стената, до изхода на този отвор към запад, са намерени голяма бронзова тока и късове от поднос, покрит с червена ангоба и частично запазено изображение на права фигура с дълга дреха и останки от нимб, гравирани в глината. Тези находки могат да бъдат свързани с параклиса и с обитателите на вилата в периода до края на VI в. Именно такива находки в голямо разнообразие и свързани с християнския култ и практики подхранват хипотезата, че в периода от края на IV до края на VI в. сградата е резиденция на епископа на Никополис ад Нестум. Засега и резултатите от проучванията през 2021 г. не показват останки от по-ранно строителствио на терена преди II в. Може да се предполага, че сериозно пострадалата сграда е част от значителните строителни дейности, предприети при император Константин I и неговите синове през IV в., когато добива известния си вид, след което към края на IV в. наново бива преустроявана и тогава се появява и параклисът в западната част и луксозният мозаечен под в помещение № 11 от север.

THE ANTIQUE AND MEDIEVAL CITY OF *NICOPOLIS AD NESTUM* – BUILDING 1

Margarita Vaklinova, Tsvetana Komitova

Summary

The remains of a large civic building, v*illa urbana*, are excavated for more than a decade in the southeastern corner of the fortification constructed in the 4th c. AD (fig. 1). It gradually became a stratigraphic and chronological marker for the territory of *Nicopolis ad Nestum*. It provided information about various historical periods and events, ethnic and cultural changes and the everyday life in the city, and answered questions of great cultural and historical importance for the region. In 2021, the building was completely excavated on an area of 1024 m^2 to the level of the reconstructions made in the second half of the 4th c. and the building immediately next to it at a distance of 3 m to the north, west and southwest. Trial trenches were made in the northwestern corner room (No. 15) and in the chapel situated in the western part of the building (fig. 1). Information about the layers from the modern surface down to 2.70 m was documented. The virgin soil was reached.

The excavations confirmed that the area occupied by the western row of rooms was very damaged by activities during the medieval and the Ottoman periods (fig. 2). Remains of buildings and facilities – an oven with a diameter of 2 m (fig. 3) and a grain storage made of reused bricks and cut into the deposits in room No. 15 of the *villa* dated back to the Roman period – were documented. The unstratified deposits outside the southwestern section of the façade and in the corner room yielded a large number of coins – late Roman, early Byzantine, medieval and Ottoman ones. A coin issued between AD 1204 and 1261 was found for the first time after the discovery of a few artefacts dated back to the 13th c., and this fact extended with almost a century the period of the habitation in the city. A coin of Alexander the Great (BC 336 - 323) was discovered for the first time. The numerous pits cut into the excavated area yielded a large number of ceramic sherds, finger rings, bracelets, earrings, belt elements, buttons, weights for fishing nets and tools. Similar pits were documented also in the northern half of building 1.

Remains of the building's first floor, preceding the complete renovation and reconstruction in the 4th c., were documented underneath the floor of the western half of room No. 15. The deposit of the debris and small number of the artefacts are documented in a trench which reached the virgin soil under the northwestern corner of the nave of the chapel (fig. 4). A row of *pithoi* whose bases were cut into the virgin soil and large tall vessels documented in other rooms as well were also found. The deposit also yielded coins issued between the 3rd and the last quarter of the 4th c. The floor made of tiles and a large number of fragments of window glass were found in the narthex of the chapel, under a thick layer of charred beams of the roof and the door to the nave. The stone staircase (excavated earlier) to a gallery above the narthex was documented. The outer southeastern corner of a building, extending to the west, was unearthed outside the western wall of the narthex is (fig. 5). A fragmented red slip tray with incised human figure resembling a saint and a large bronze buckle were found there. These artefacts were probably related to the chapel and the two rooms to the left and the right (Nos 13 and 14).

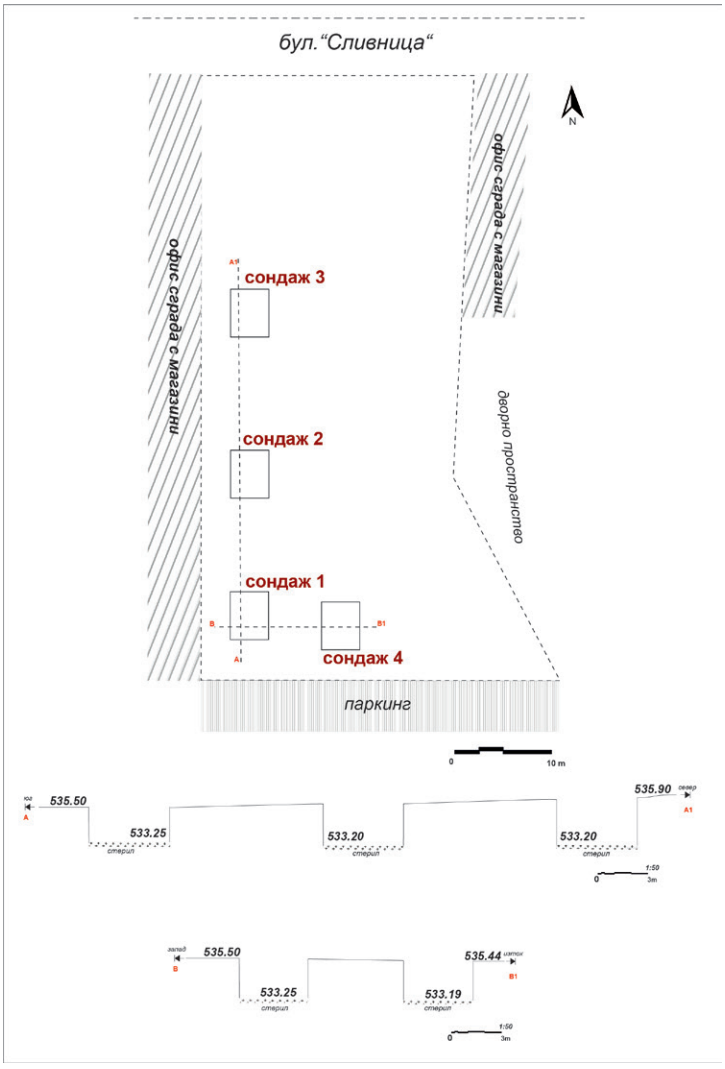
Margarita Vaklinova, mvaklinova@abv.bg
Tsvetana Komitova, komitova@abv.bg

№ 49. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „СЛИВНИЦА“ № 176, СОФИЯ

Александър Станев, Юниан Мешеков, Илияна Борисова-Кацарова, Елена Николова

Спасителното археологическо проучване се провежда във връзка с инвестиционно намерение са строеж на офис сграда и хотел.[1] Теренът попада в първа зона на историко-археологическия резерват „Антична Сердика и средновековен Средец“. Районът, в който е разположен имотът, е бил обект на няколко археологически проучвания, всички с разкрити археологически структури. В не-

[1] В проучването взеха участие колегите Л. Дафова (РИМ – София) и В. Панчев (ИЕМПАМ – БАН).

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

посредствена близост от изток преминава трасето на източната крепостна стена от северното разширение на Сердика (т. нар. Сердика II), последно засечено по време на спасителното археологическо проучване, свързано с ремонта на площад „Лъвов мост“ през 2014 г. (Станев, Стоянова 2015, 514).

Първият етап от археологическата дейност е проведен през месец октомври 2021 г., със залагането на сондажи върху южната част на терена. Целта им е изясняване на стратиграфската ситуация и установяването на наличието или отсъствието на археологически структури. Реализирани са четири сондажа с размери 4 × 5 м, обхващащи 80 кв. м от площта на обекта (обр. 1).

Във всички сондажи се наблюдава сходна стратиграфска картина. Върху поголямата част от обекта са регистрирани основи на сгради от периода средата – края на XX в. Фундирането им достига до около 2,50 м дълбочина от котата на бул. „Сливница“ (поради многократните интервенции, включително последното заравняване на терена през 2007 г., нивото в границите на обекта е видимо понижено спрямо булеварда). Основите са вкопани в кафяв разнороден пласт, който съдържа материали от периода XIX – XX в. Регистрирана е битова керамика, характерна за периода на Възраждането и времето непосредствено след Освобождението, строителна керамика, както и керамични лули и три медни монети (две от които вторично пробити и носени като накити). Битовата керамика включва фрагменти от разнородни гледжосани съдове, сред които доминират гърнета, ибрици, купи и паници на високо столче. Строителната керамика е представена основно от т. нар. турски керемиди.

Към този период могат да се отнесат три структури:

- Кръгло съоръжение с диаметър ок. 1 – 1,20 м, градено от камъни, регистрирано в сондаж № 1, на кота 533,90. Съоръжението е интерпретирано като яма-хранилище;

- Керамичен водопровод с ориентация север – юг, регистриран в сондаж № 3, на кота 533,70. Отделните тръби на водопровода са с дължина 0,36 м, а съоръжението е с денивелация от север към юг;

- Кръгла структура с диаметър около 1,20 м, градена от камъни, регистрирана в сондаж № 4, на кота 534,20. Структурата е интерпретирана като кладенец.

В сондаж № 4, в източната периферия, от кота 534,10, е разкрит друг водопровод, изграден от керамични тръби, покрити със стреховидно разположени тухли (обр. 2). Неговата ориентация е с посока север – юг, с денивелация на север. Сходни водопроводи са регистрирани при разкопките на обекти „Метростанция VIII-2“ и площад „Света Неделя“ в София. Датата на този водопровод би могла да е в XVII – XVIII в.

В дълбочина пластът става по-хомогенен, като запазва кафявото си оцветяване. Следва сивочерен, също хомогенен пласт, наситен с материали от Късната античност. Въпреки отсъствието на археологически структури от античния период, от сондажите произхождат над 50 монети, една луковична фибула (обр. 3), фрагменти от керамични лампи, изработени в калъп и на колело, фрагменти от керамични и стъклени съдове, всички с дата в Късната античност. Битовата керамика е силно фрагментирана, но могат да бъдат направени някои наблюдения. Представена е трапезна керами-

ка, кухненска керамика и съдове за съхранение и транспорт.

От трапезната керамика се отличават паници с лаково покритие в различни нюанси на червения цвят и фрагменти от чаши, сред които и тънкостенни. Кухненската керамика доминира и е представена предимно от гърнета. Прави впечатление по-малкото количество фрагменти от съдове за съхранение и пренос на течности, както амфорна тара. По форми и типологически характеристики керамиката може да бъде датирана във времето между края на III/ началото на IV в. до VI в. Формите са характерни за периода и не показват съществени различия с познатия от Сердика и други късноантични центрове керамичен материал.

Резултатите от предварителното сондажно проучване показват, че в границите на имота се откриват данни за обитаване през вековете. Директна информация се получава от разкритите османски и възрожденски структури, които следва да се свържат със съществували на място сгради. От друга страна, силната фрагментираност на късноантичната керамика, както и липсата на недвижими структури, потвърждават предположението, че проучваният терен не е бил застроен и активно обитаван през Късната античност, а културният пласт е формиран в течение на дълъг период от време. Предстоящото пълно проучване на обекта ще помогне за прецизиране на предложените заключения.

Обр. 2. Керамичен водопровод (XVII – XVIII в.)

Fig. 2. Ceramic water conduit (17th – 18th c.)

Обр. 3. Луковична фибула (IV в.)

Fig. 3. Crossbow fibula (4th c.)

Литература

Станев, Стоянова 2015: А. Станев, П. Стоянова. Спасителни разкопки на обект „Лъвов мост – Транспортен възел". – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 511 – 514.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT 176 SLIVNITSA BLVD, SOFIA

Alexander Stanev, Yunian Meshekov, Iliana Borissova-Katsarova, Elena Nikolova

Summary

The rescue archaeological excavation was carried out in connection with an investment intention for construction of an office building and a hotel. The terrain falls within the first protection zone of the Ancient *Serdica* and Medieval Sredets Historical and Archaeological Reserve.

The first stage of the archaeological activity was implemented in October 2021, with the laying of trial trenches in the southern part of the plot (fig. 1). A similar stratigraphic situation is observed in all trenches. The foundations of buildings from the middle to the end of the 20th c. were registered on most of the site. Their foundations have been dug into a brown heterogeneous layer containing materials from the 19th – 20th c. Household ceramics characteristic for the Revival period and the period immediately after the Liberation of Bulgaria, architectural ceramics, as well as ceramic pipes and three copper coins (two of them perforated and reused as jewellery) were registered.

Three structures can be attributed to this period: a round structure with a diameter of approx. 1 – 1.20 m, interpreted as a storage pit; ceramic water conduit, with a north – south orientation; a round structure with a diameter of approx. 1.20 m, built of stones, interpreted as a well.

In trench No. 4, in the eastern periphery, at 534.10 masl, another water conduit was discovered, built of ceramic pipes covered with bricks forming a pitched roof (fig. 2). Its orientation is north – south, with inclination to the north. Similar water conduits have been registered during the excavations at "Metro Station VIII-2" and "Sveta Nedelya Square" archaeological sites in Sofia. The date of this conduit could be in the 17th – 18th c.

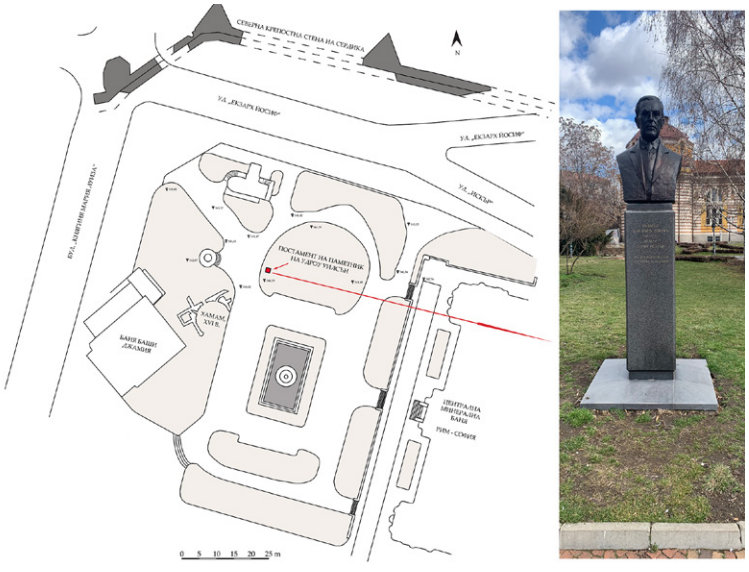
The lower stratum at the site is more homogeneous while retaining the same brown colour. Beneath that layer is a grey-black also homogeneous layer, with materials from Late Antiquity. Despite the absence of archaeological structures from antiquity, more than 50 coins originate from the trenches, one crossbow *fibula* (fig. 3), fragments of ceramic oil lamps made in a mould and on a wheel, fragments of ceramic and glass vessels, all dated to the period between the end of the 3rd/ beginning of the 4th, to the 6th c. AD.

The results of the preliminary trench survey show that within the boundaries of the property there is evidence of habitation over the centuries. Direct information is obtained from the discovered Ottoman and Revival era structures, which should be connected with buildings that had existed in the plot. On the other hand, the strong fragmentation of the late antique pottery, as well as the lack of structures, confirm the assumption that the studied area was not built-up and actively inhabited in Late Antiquity, and the cultural layer was formed over time. The forthcoming full excvataion of the site will help to refine the proposed conclusions.

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Yunian Meshekov, Regional History museum – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, meshekov@abv.bg
Iliana Borisova-Katsarova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, ilianabo@yahoo.com
Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, elli.nikolova@googlemail.com

№ 50. ИЗКОП ЗА ПОСТАМЕНТ НА ПАМЕТНИК В ГРАДИНАТА НА ЦЕНТРАЛНА МИНЕРАЛНА БАНЯ, СОФИЯ

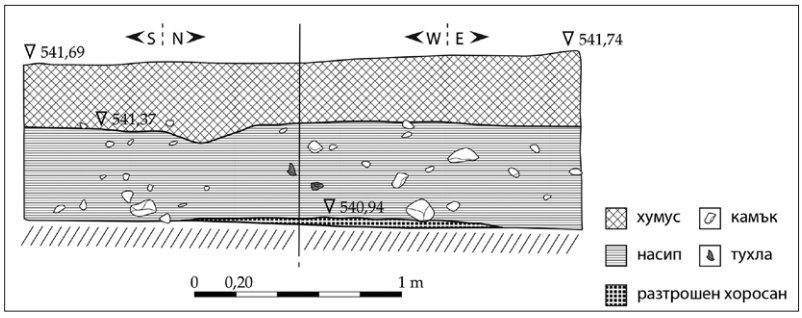
Полина Стоянова

Във връзка с проект за поставяне на паметник на Томас Удроу Уилсън, президент на САЩ от 1913 до 1921 г., защитавал териториалното и политическо единство на България при преговорите след края на Първата световна война, е осъществено спасително археологическо проучване на малък участък в северозападната част на градината пред сградата на Централна минерална баня в София, кв. 193/А (обр. 1). Обектът попада в защитената зона на историко-ар-

Обр. 1. Местоположение на проучената площ и изглед на поставения паметника
Fig. 1. Location of the excavated area and a view of the constructed monument

хеологическия резерват „Антична Сердика и средновековен Средец“ и е в непосредствена близост до останките от стара турска баня от XVI в., а инициативата е на Асоциацията на прокурорите и Камарата на следователите в България.

Обр. 2. Стратиграфски профили на проучената площ

Fig. 2. Stratigraphic cross-sections of the excavated area

Направен е ръчен изкоп с размери 1,30 × 1,30 м за постамента на паметника на дълбочина 0,80 м от нивото на околната повърхност (от средна кота 541,72 м н. в.). Проучената земна маса от 1,35 м^2 представлява 0,30 м хумус, след който от кота 541,40 до кота 540,90 м н. в. следва пласт с насипен характер с материали от Античността до съвремието – отломки от строителна керамика, чакъл, единични средноголеми камъни, животински кости, ръчно и фабрично произведени железни пирони, хоросанови частици (обр. 2). Намерените фрагменти от битова керамика са сравнително малко на брой, като тези от късен османски и възрожденски период (със зелена, жълта, кафява глазура; бяла ангоба с/без глазура) са смесени с такива от антични съдове – с червен лак или червена боя по повърхността; фрагменти от амфорна тара; фрагмент от капак. В пласта са регистрирани и две находки: лошо запазена оловна пломба (?), вероятно от периода XVII – XIX в., и бронзова монета на император Антонин Пий (138 – 161).

На проектната дълбочина в северната част на проучената площ е установена леко дъговидно извита редица от съвременни тухли (с кота 541,00 от изток и кота 540,96 м н. в. от запад), покриващи трасето на електрически кабел, вероятно от началото на XX в. Следи от археологически структури от по-ранни исторически периоди не са регистрирани.

EXCAVATION FOR A MONUMENT PEDESTAL IN THE GARDEN OF THE CENTRAL MINERAL BATH, SOFIA

Polina Stoyanova

Summary

In connection with the construction of a monument pedestal to US President Thomas Woodrow Wilson (1913 – 1921), who defended the Bulgarian interests after WWI, a rescue archaeological survey was conducted in the northwestern part of the garden of the Central Mineral Bath in Sofia (fig. 1).

An excavation trench measuring 1.30 × 1.30 m and a depth of 0.80 m was made. After 0.30 m of topsoil, a loose layer with materials from antiquity to the present day follows (fig. 2). An electric cable covered with bricks from the 20th c. was discovered. No archaeological structures from earlier periods were registered.

Polina Stoyanova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, polinastoyanova@abv.bg

№ 51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СТРАНДЖА“ № 21 – 27, СОФИЯ

Елена Николова, Александър Станев

Спасителното археологическо проучване на ул. „Странджа“ № 21 – 27 в гр. София е извършено във връзка с инвестиционно намерение за строеж на жилищна сграда с подземен паркинг. Имотът попада в рамките на историко-археологическия резерват „Антична Сердика и средновековен Средец“. В рамките на обекта са се разполагали жилищни сгради от XX в. с вкопани сутерени и принад-

лежащите им дворни пространства. Археологическото проучване протече през месец март 2021 г. Изкопната дейност стартира в западната част на парцела, непосредствено пред вече изградената през 2020 г. пететажна жилищна сграда. В тази част се потвърди регистрираната стратиграфската картина от наблюдението на източната част – малък пласт деструкции, последван директно от геоложки напластявания. Освен съвременни комуникации и строителни материали, не са регистрирани никакви антропогенни структури или материали.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 21 – 27 STRANDZHA STR., SOFIA

Elena Nikolova, Alexander Stanev

Summary

The site at 21 – 27 Strandzha Str. is located in the territory of the Ancient *Serdica* and Medieval Sredets Historical and Archaeological Reserve. The archaeological survey was carried out in march 2021. The larger part of the excavated area was disturbed by modern buildings from the 20th c. No archaeological materials and features were found, and only a layer containing structures from the modern times was registered.

Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, elli.nikolova@gmail.com
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, alexander.stanev@sofiahistorymuseum.bg

---

№ 52. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „А. СТАМБОЛИЙСКИ“ № 48, СОФИЯ

Елена Николова, Александър Станев

Спасителното археологическо проучване е извършено във връзка с инвестиционно намерение за изграждане на външен асансьор в двора на хотел „Централ” с административен адрес: УПИ VI-1, кв. 209, м. „Център – Западно направление”, район „Възраждане” – СО, бул. „Александър Стамболийски” № 48, гр. София. Имотът попада в рамките на първа охранителна зона на историко-археологическия резерват „Антична Сердика и средновековен Средец“ и е с обща площ по-малка от 10 кв. м. Предвидената дълбочина на изкопа за фундамент е 0,70 м. По време на работа не се регистрирани археологически ситуации или културни напластявания по-ранни от XX в.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 48 A. STAMBOLIISKI BLVD, SOFIA

Elena Nikolova, Alexander Stanev

Summary

The rescue archaeological survey at 48 A. Stamboliyski Blvd in Sofia was carried out in connection with an investment intention for construction of an external elevator of the Central Hotel. The property is located in the territory of Ancient Serdica and Medieval Sredets Historical and Archaeological Reserve. The survey registered a layer and structures only from the modern times.

Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, elli.nikolova@gmail.com
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, alexander.stanev@sofiahistorymuseum.bg

---

№ 53. ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ, ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров

Археологическите разкопки на термалния комплекс в Диоклецианопол през 2021 г. се проведоха от екип на Археологическия музей в гр. Хисаря с ръководител доц. д-р М. Маджаров и зам.-ръководители Д. Танчева и М. Маджаров. Разкопките се финансираха от Археологическия музей – Хисаря. Те бяха съсредоточени в югозападната част на комплекса и имаха за цел да се довърши проучването на аподитериума и неговия хипокауст (обр. 1). Разчистени бяха двете паднали арки до западния зид на помещението и канала до зида. Този канал е напълно еднакъв с канала, който е разположен до северния и източния зид на аподитериума. На дъното на второто му ниво, на разстояние около 1,50 м и на него се откриха кръгли отвори, с диаметър около 10 см.

Обр. 1. Общ изглед на термалния комплекс в Диоклецианополис

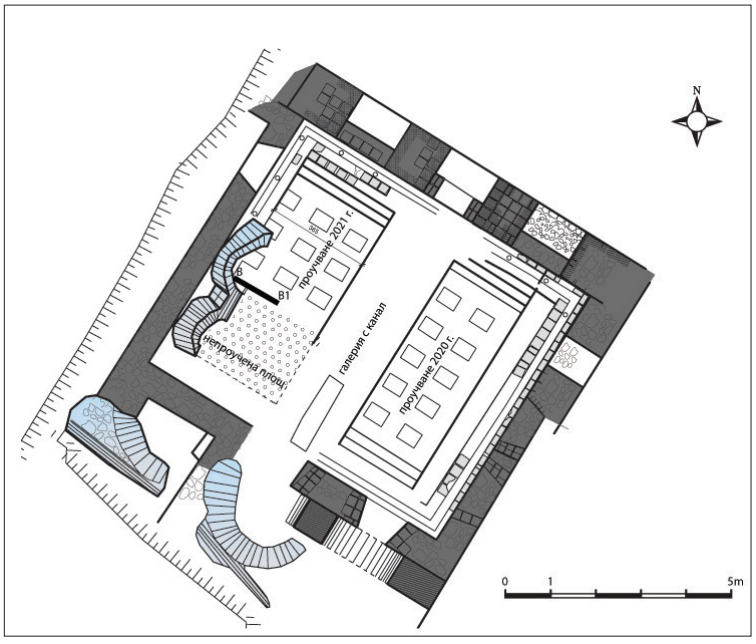
Fig. 1. General view of the thermal complex in Diocletianopolis

Хипокаустът на аподитериума условно е разделен на две части, ситуирани източно и западно от галерията, изградена над главния колектор на термите (обр. 2). Общата проучена площ през сезона е около 35 кв. м, на дълбочина 2,50 м, в условия на постоянно бликаща вода. Проучването на западната част на хипокауста започнахме от север към юг. През първия етап от работата в посока юг достигнахме до северната паднала арка. Разкрити бяха трите стъпала на хипокауста. До нивото на третото стъпало направихме стратиграфски профил. В профила, на нивото на второто стъпало, се отличава хомогенен пласт, който е наситен с разложен хоросан, с примес на натрошена тухла. Дебелината му е около 0,15 – 0,20 м. Над него има един по-дебел пласт, състоящ се от светлокяфява песъклива пръст, върху която е положена тънка хоросанова замазка. Отделни сектори от нея са запазени *in situ*. На около 0,50 м под третото стъпало се попадна на най-северния ред тухлени колонки от хипокауста. Те са напълно еднакви с колонките на вече разкритата източна част на хипокауста. Най-добре е запазена средната колонка, на която ясно са очертани петите на арката. На северната страна на хипокаустното помещение са разкрити и трите тухлени ниши, идентични с тези от източната страна на хипокауста. Подът на помещението е бил настлан с тухли, наредени върху дебела хоросанова замазка, което беше установено и при разкопките на източната му част.

В посока юг се откриха общо три реда тухлени колонки от хипокауста (обр. 3) . Височината им е запазена до около 0,60 м. В южния край на изкопа направихме втори стратиграфски профил (обр. 4). Аналогично на профила в СЗ ъгъл, на нивото на второто стъпало и тук се вижда един хомогенен пласт, наситен с разложен хоросан.

Разкрита е и част от западния външен зид на галерията. Тя покрива главния канал и е издигната допълнително върху неговите страници. Зидовете ѝ са изградени изцяло от камъни с гладки лица, а само сводът е оформен от тухли.

Находките при разкопките на хипокаустното помещение са предимно строителни материали: камъни, масивни хоросанови отломки, фрагменти от тухлени сводове и арки, парчета от тухли. Част от тези материали са били умишлено нахвърляни в нишите на страничните зидове. В нишите се откриват и големи парчета от хоросанова замазка с примес на едро натрошени тухли. Замазката е с дебелина около 10 см.

Обр. 2. План на аподитериума

Fig. 2. Plan of the apodyterium

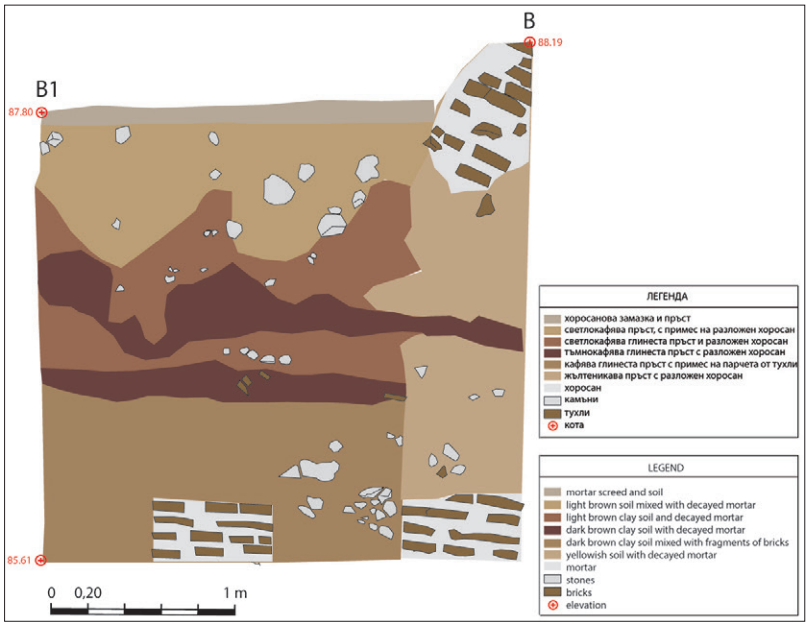
Обр. 3. Западната част на хипокауста

Fig. 3. West part of the hypocaust

Коментар. През 2021 г. е разкрита част от западната половина на хипокауста на аподитериума. Разположението и изграждането на откритите тухлени колонки е напълно идентично с тези от източната страна на галерията. За отопление на аподитериума е била използвана минералната вода, която е циркулирала между нишите и колонките.

Изградените на две нива тухлени канали, които са тангирали страничните зидове на аподитериума, също са били част от отоплителната система. Постоянно преминаващата през тях минерална вода е отоплявала пространството до самите зидове.

Резултатите от разкопките потвърждават становището ни, че хипокаустната система на аподитериума е била изградена при първото разширение на термите, което е станало през втората половина на II в. Сводовете на хипокауста са били заравнени и върху тях е била положена дебела хоросанова замазка, която е представлявала и под на аподитериума. Върху замазката са били наредени масивни тухли. Подовата замазка е била на нивото на второто стъпало. Това ясно е очертано от равномерния светлокафяв пласт, документиран в стратиграфските профили. Размерите на тухлените колонки и разстоянията между тях също указват възможната височина на сводовете до второто стъпало на хипокауста и оформения на това ниво под на аподитериума. На този етап от проучванията все още не са напълно ясни причините, поради които това стабилно отоплително съоръжение е било изоставено, умишлено разрушено и запълнено със строителни отпадъци. Наблюденията показват, че от хипокауста е останал да функционира единствено отточният канал на басейните. Върху него е била издигната масивна галерия, висока 2,0 м. На нивото на галерията, по цялото пространство на аподитериума, в по-късно време е била направена подова хоросанова замазка. Анализът на резултатите от досегашните проучвания ни дава възможност да допуснем, че разрушаването на термите е станало в резултат на земетресение. Двете арки до западния зид на аподитериума са паднали едновременно върху по-късната подова хоросанова замазка. В резултат на тежестта те са я разбили и са се врязали в насипа под нея. Едновременно с тях са паднали и арките на входовете от южната страна на аподитериума. Стратиграфските профили и подвижният археологически материал на този етап от проучванията не дават достатъчно указание да определим със сигурност времето на разрушаването на термите. Кога е станало това, както и кога е била преустроена отоплителната система на аподитериума ще ни бъде известно едва след цялостното разкриване на хипокауста и пространството южно от преддверието, което предвиждаме да се извърши през следващия археологически сезон.

Обр. 4. Стратиграфски профил в западната част на хипокауста

Fig. 4. Stratigraphic cross-section in the west part of the hypocaust

THERMAL COMPLEX IN *DIOCLETIANOPOLIS*, HISARYA

Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

Summary

The archaeological fieldworks were concentrated in the SW part of the baths, and their purpose was to complete the excavation of the hypocaust and *apodyterium* (figs 1, 2). The thickness of the studied layer is 2.50 m. The cultural stratum consists of soil mixed with construction materials: fragments of bricks, mortar debris, some stones, and fragments of thick floor screed (fig. 3).

The two arches that fell and the sewer adjacent to the inner side of the wall were excavated. To the south, a total of three rows of brick-built pillars were discovered, which are exactly the same as those on the east side of the hypocaust (fig. 4). Part of the western outer wall of the gallery was also revealed. The gallery covers the main sewer and is further raised on its sides.

The results of the excavations confirm the already stated opinion that the hypocaust system of the *apodyterium* was built during the first extension of the baths, which took place in the second half of the 2nd c. AD. The arches of the hypocaust were leveled and a thick mortar was laid on them, which also served as the floor of the *apodyterium*. Massive bricks were laid on the screed. The floor screed was at the level of the second step. This is clearly outlined by the uniform light brown layer documented in the stratigraphic cross-sections. The dimensions of the brick pillars and the distances between them also indicate the possible height of the arches to the second step of the hypocaust and the floor of the *apodyterium* formed at this level. At this stage of the research, the reasons why this stable heating installation was abandoned, deliberately destroyed and filled with construction waste are still not completely clear. Observations show that the only element of the hypocaust that remained operational was the sewer of the pools. A massive gallery, 2.0 m high, was built on it. At the level of the gallery, the entire space of the *apodyterium* was later covered with floor mortar screed. The analysis of the results of previous studies gives us the opportunity to assume that the destruction of the baths was a result of an earthquake. The two arches next to the western wall of the *apodyterium* fell simultaneously on the later floor mortar. As a result of the weight, they smashed it and crashed into the embankment below it. The arches of the entrances on the south side of the *apodyterium* fell at the same time. The stratigraphic cross sections and the movable archaeological material at this stage of the research do not give enough information to determine with certainty the time of the destruction of the baths. The time when this happened, as well as when the heating system of the *apodyterium* was rebuilt, will become clearer only after the full excavation of the hypocaust and the space south of the vestibule, which we plan to carry out during the upcoming archaeological campaign.

Mitko Madzharov, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, m_madjarov@abv.bg
Dimitrinka Tancheva, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, museum.hisarya@gmail.com
Miroslav Madzharov, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, museum.hisarya@gmail.com

№. 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ГЛАДСТОН“ № 6, ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева

Обр. 1. Фасаден зид на обществена сграда със стълбище

Fig. 1. Facade wall of a public building with stairs

Обектът е ситуиран в рамките на укрепения през римската епоха град в низината и е част от агората на Филипопол. Спасителното археологическо проучване в УПИ III-740, кв. 124 по плана на ЦГЧ – гр. Пловдив е проведено във връзка с инвестиционен проект за строителство на сграда с жилищни и търговски функции. В периода юли – август 2021 г. се извърши археологическо проучване от екип в състав: М. Мартинова-Кютова и Б. Груева-Здравчева – научни ръководители, С. Петрова – архитектурно заснемане, реставратор – М. Илиева, определяне на нумизматичния материал – Д. Давидова.

През 2007 г. на терена са проведени спасителни разкопки, при които е разкрит средновековен некропол и културен пласт от римската епоха (Мартинова-Кютова 2008, 400). Разкритите археологически структури принадлежат на агората на Филипопол и улицата, тангираща от запад градския площад.

Продължи проучването в дълбочина на западния фасаден зид на обществена сграда, ситуирана в северозападната част на агората, разкрит през 2007 г. Документирани са две строителни фази, синхронни с трета и четвърта фаза от преустройството на агората (Мартинова 2008, 290 – 294). Достъпът към сградата от кардото, тангиращо от запад комплекса, се е осъществявал посредством вход със стълбище от три стъпала (обр. 1). В последната строителна фаза, датирана след готските нашествия в 251 г., нивото на входа е повдигнато посредством сиенитен прагов блок. В пасажа между кардото и сградата са изградени масивни постаменти, вероятно от портик, оформящ фасадата на обществената сграда към античната улица. В градежа на постамен-

Обр. 2. Водопроводи, изградени от керамични тръби в трасето на cardo

Fig. 2. Water conduits, constructed of ceramic pipes along the route of the cardo

тите са употребени като *spolia* мраморни архитектурни елементи и сиенитни плочи от улична настилка.

В пространството между кардото и обществената сграда е разкрита система от седем водопровода, част от водопреносната система на Филипопол. Водопроводите са изградени от керамични тръби. Трасетата са синхронни с преустройствата на улицата и сградата (обр. 2).

От античната улица (*cardo*) е запазен само каналът за отпадни води и плочестите камъни, които го покриват. Улицата е продължение на тази, проучена и експонирана в близост на обект „Форум – запад“ (Кесякова 2013, 316). Каменните зидове от съвременна сграда са фундирани върху настилката на античната улица и са компрометирали културните пластове. В оформлението на разкритата улица (*cardo*) са документирани четири фази в изграждането ѝ, датирани в периода от I до IV в. Най-ранната настилка е от речни камъни.

Литература

Мартинова 2008: М. Мартинова. Форумът на Филипопол в светлината на археологическите проучвания. – В: Р. Иванов (ред.). Археология на българските земи. Т. I. София, 2004, 290 – 294.

Мартинова-Кютова 2008: М. Мартинова-Кютова. Спасителни археологически проучвания на ул. „Гладстон“ № 6, гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 400.

Кесякова 2013: Е. Кесякова. Археологически разкопки на обект „Форум-запад“ на Филипопол. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 316 – 317.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 6 GLADSTONE STR., PLOVDIV

Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

Summary

The site is situated within the fortified city situated in the lowland during the Roman period, and is part of the *agora* of *Philippopolis*. The rescue archaeological survey in land plot III-740, quarter 124 of the plan of the central city zone of Plovdiv, was necessitated by an investment project for the construction of a building with residential and commercial functions.

At this site in 2007 emergency excavations were carried and a medieval necropolis with a cultural layer from the Roman period were uncovered. The unearthed archaeological structures belong to the complex of public buildings situated in the northern part of the *agora* of *Philippopolis* and to the street bordering the city public square from the west.

In 2021, the in-depth prospection of the western façade of a public building, situated in the northwestern part of the *agora* and uncovered in 2007, was continued. Two construction phases were documented, which are contemporaneous to the third and the fourth phases of the reconstruction of the *agora*. The access to the building from the *cardo* situated west of the complex was via an entrance with a three-step stair (fig. 1). During the last construction phase dated after the Gothic invasion in 251 AD, the level of the entrance was raised by laying a new syenite threshold block. In the space between the *cardo* and the building massive pedestals were situated, probably elements of a portico that adorned the façade of the public building. Marble architectural elements and syenite slabs from the street pavement were used as *spolia* in the construction of the pedestals. The bond consists of mortar mixed with brick powder and small-sized brick pieces.

In the area between the *cardo* and the public building a system of seven water conduits was uncovered, as part of the water supply system of *Philippopolis*. The water conduits are made of ceramic pipes. The laying of the conduits is synchronous with the reconstruction phases of the street and of the building (fig. 2).

From the Roman street (*cardo*), only the sewer and the covering slab stones were preserved. The street is a continuation of the street, already excavated and displayed near the "*Forum*-West" site. The stone walls of a modern building laid on the pavement of the antique street have damaged the cultural layers. Four phases in the construction of the displayed street (*cardo*), dating from the 1st to the 4th c. AD, were documented. During the earliest phase, the street was paved with river stones.

Maya Martinova-Kyutova, Ancient Plovdiv Municipal Institute, 59 Konstantin Stoilov Str., 4000 Plovdiv, maya_martinova@abv.bg
Bilyana Grueva-Zdravcheva, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, biliana.gryeva@abv.bg

№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗТОЧНАТА ПОРТА НА ФИЛИПОПОЛ, ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева

Обр. 1. Източна порта – централен проход с прагови блокове

Fig. 1. East gate – central passage with threshold blocks

Обр. 2. Източна порта – стратиграфски профил, средновековна настилка от фрагментирана строителна керамика

Fig. 2. Eastern Gate – stratigraphic cross-section, medieval pavement made of fragmented architectural ceramics

Спасителното археологическо проучване на комплекса на Източната порта на Филипопол (Мартинова-Кютова, Пировска 2011; Мартинова-Кютова, Шаранков 2014; Мартинова-Кютова 2019) е проведено в периода август – октомври 2021 г., във връзка с предстоящи консервационно-реставрационни дейности, от екип в състав: М. Мартинова-Кютова и Б. Груева-Здравчева – научни ръководители; архитектурно заснемане – С. Петрова, реставратор – М. Илиева, определяне на нумизматичния материал – Д. Давидова, и д-р Н. Шаранков. Финансирано е от Община Пловдив. Проучването е извършено в два сектора.

Сектор „Късноантична порта“. В тази зона проучването имаше за цел почистване на прохода между двата пилона на портата, където преди десет години са насипани земни маси, за да се направи рампа за влизане от съвременното ниво на пл. „Александър Малинов“. Извърши се отнемане на насипа от съвременни строителни материали, пръст и баластра. Изяви се устройството на централния проход на портата. Разкриха се праговите блокове с отвори за залостване на двукрила врата (обр. 1). Настилката в прохода е от сиенитни плочести камъни, идентична с тази на късноантичната улица. Върху малък сектор се документира по-късна средновековна настилка от хоросан и фрагментирана строителна керамика (обр. 2). В градежа на източния пилон се откри мраморна колона, употребена като *spolium*.

Пред портата, в трасето на късноантичната улица, бе направен сондаж в зона, където липсваше уличната настилка (обр. 3). В направения сондаж се откри масивен зид с ориентация югоизток – северозапад, изграден в *opus quadratum*. Поради ограниченото пространство на сондажа се изяви само южното лице на зида, с три реда квадри в суперструкция и субструкция от ломени камъни, споени с хоросан. Сондажът достигна дълбочина 2,90 м от ни-

вото на късноантичната улица. Ширината и дължината на зида не се документираха. Разкритите структури принадлежат на по-ранни и неизвестни досега елементи от фортификационни съоръжения, предшестващи изграждането на комплекса късноантична порта с улица към нея.

Сектор, северно от ул. „Тримонциум“ и помещения с верижен план към западния портик. В тази зона археологическото проучване се извърши във връзка с промяна на регулационната линия на имота по ул. „Митрополит Панарет“. В процеса на археологическо проучване се установи, че в зоната, северно от Марк Аврелиевата крепостна стена, културните пластове са компрометирани от наличие на съвременни водопроводни и канализационни съоръжения.

При почистване на източното лице на късноантичната крепостна стена е разкрит зид с ориентация изток – запад, граден от ломен камък, споен с бял хоросан. Зидът принадлежи на помещение, вътрешните стени на което са с мазилка, оцветена в помпеанско червено, а подовото ниво е от трамбована глина. Върху подовото ниво е документиран горял пласт с дебелина 0,30 м, в който са открити голямо количество теракоти, зооморфни съдове, жертвеници и керамика, характерни за II в. сл. Хр. Теракотите са на божествата Атина, Хермес, Афродита и т. нар. Източна богиня, която е с позлатено лице.

Обр. 3. Сондаж в трасето на късноантичната улица – новоразкрит зид в opus quadratum

Fig. 3. Trench within the space of the late antique street – a newly unearthed opus quadratum wall

Сградата, от която е разкрит малък сектор от 2 кв. м, е унищожена при пожар. Върху нивелираните останки са построени крепостният зид, част от оформлението на портата-трипилон и ситуираните вътре в него помещения във верижен план, фланкиращи късноантичната улица.

Литература

Мартинова-Кютова 2019: М. Мартинова-Кютова. Спасително археологическо проучване при Източната порта на Филипопол. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 296 – 298.

Мартинова-Кютова, Пировска 2011: М. Мартинова-Кютова, Г. Пировска. Източната порта на Филипопол. – В: С. Станев, В. Григоров, В. Димитров (ред.). Изследвания в чест на Стефан Бояджиев. София, 2011, 211 – 233.

Мартинова-Кютова, Шаранков 2014: М. Мартинова-Кютова, Н. Шаранков. Нови данни за комплекса „Източна порта на Филипопол“. – Годишник на Регионален археологически музей – Пловдив, 12, 2014, 159 – 184.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF THE EAST GATE OF *PHILIPPOPOLIS*, PLOVDIV

Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

Summary

This rescue archaeological survey of the East gate of *Philippopolis* was carried in the period August - October 2021 and was linked to upcoming conservation and restoration works. It was funded by the Municipality of Plovdiv. The survey took place in the two sectors.

Late antique gate. The survey in this area aimed at cleaning the passage between the two gate pylons, where earth was piled, ten years ago, to make an entry ramp from the modern level of Alexander Malinov Square. The embankment of modern construction debris, earth and coarse stone was removed. The way the central passage of the gate was structured, could be revealed. Threshold blocks with apertures serving for locking a double gate, were unearthed (fig. 1). The paving in the passage is made of syenite slabs, identical to those of the late antique street. A later, medieval pavement of mortar and fragmented construction ceramic was documented in a small sector (fig. 2). A marble column, used as repurposed stone (*spolium*) was found in the construction of the eastern pylon.

In front of the gate, in an area within the space of the late antique street with missing pavement, a trench was made (fig. 3). There, a solid wall, southeast – northwest oriented, built in *opus quadratum* technique was revealed. Due to the limited space in the trench, only the southern side of the wall, with three courses of *quadra* in the upper part and rubble stones bound with mortar in the foundations was uncovered. The depth of the trench was 2.90 m, measured from the level of the late antique street. The width and length of the wall was not documented because of the existing *in situ* paving. The unearthed structures belong to earlier, unknown archaeological structures of fortifications, preceding the construction of the late antique gate and street complex.

Sector to the north of Trimontium Str. and chain-planned premises adjacent to the western portico. The archaeological survey in this sector was carried in the context of the corrected regulation line of the land plot situated at Mitropolit Panaret Str. During the archaeological survey, it was found that the cultural strata in the area to the north of Marcus Aurelius wall were compromised due to the present-day water mains.

During the cleaning of the eastern façade of the late antique fortress wall, an east – west oriented wall built of quarry stone bound with white mortar was found. This feature belongs to a room with Pompeian red painted inner walls and a floor level of rammed earth. A 0.30 m thick burnt layer was documented on the floor level, and a big number of terracotta, zoomorphic vessels, altars and ceramics typical of the 2nd c. AD were found there. The terracottas are of the deities Athena, Hermes, Aphrodite and of the so-called Goddess of the East, depicted with a gilded face.

The building, of which only a small 2 m² section was uncovered, has been destroyed by fire. On its levelled remains, the fortress wall, parts of the three-pylon gate structures, and parts of the chain-planned premises along the late antique street have been built.

Maya Martinova-Kyutova, Ancient Plovdiv Municipal Institute, 59 Konstantin Stoilov Str., 4000 Plovdiv, maya_martinova@abv.bg
Bilyana Grueva-Zdravcheva, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, biliana.gryeva@abv.bg

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА „НЕБЕТ ТЕПЕ“, ПЛОВДИВ

София Христева, Камен Станев

Археологическите разкопки се извършиха във връзка с изпълнение на проект „По крепостните стени на Филипопол“ – консервация, реставрация и експониране на археологически комплекс „Небет тепе“. Проучванията през 2021 г.[1] се осъществиха в участъка между разкритията от 2017 г. от север (Христева и др. 2018) и сондаж 1 от 2016 г. от юг (Христева и др. 2017), на площ от 100 кв. м (обр. 1). Допроучени са нива и структури, частично разкрити в предходните археологически сезони.

Късножелязна епоха. В малък участък под римската улица (обр. 2.2а) се регистрираха пластове и структури, които не са проучени изцяло и датировката на повечето от тях не е уточнена. Откроява се трамбовано ниво от разложен сиенит, примесен с кафява пръст, с дебелина 0,20 м (обр. 3.1). Върху него има петно отухлена пръст, покрито с пепел (обр. 3.2), в което се откри по-висока концентрация на керамика, сред която фрагмент от чернофирнисова купа (обр. 3.4), устие от тасоска амфора (трета четвърт на IV в. пр. Хр.[2]; обр. 3.5), кана със сребриста ангоба (обр. 3.7) и гърне (обр. 3.8). Нивото е запечатано с пласт чиста кафява пръст, в който се откриха фрагменти от чернофирнисова лампа (обр. 3.3), близка до тип 25А от Атинската агора (340 – 310 г. пр. Хр.; Howland, 1958, 68 – 69) и лекане от групата на сивата монохромна керамика (обр. 3.6).

[1] Консултант - доц. д-р К. Кисьов, зам.-ръководители – доц. д-р К. Станев (КМНЦ – БАН), гл. ас. д-р Б. Драганов (ПУ „Паисий Хилендарски“), екип – Н. Димитрова, Р. Златев, М. Колев.
[2] Консултирал: д-р К. Маджаров.

Римски период. Над тези нива се разкри южното продължението на улица (обр. 2.2а), проучена през 2017 г. (Христева и др. 2018, 280). Общата ѝ дължина е над 13 м, максималната ширина – 3,90 м. Към нея има запазен тротоар (обр. 2.2б), идентичен с по-рано проучените, но този, за разлика от предходния, е разположен по източната ѝ периферия. В новоразкрития участък са регистрирани две по-късни преправки от трамбована пръст, примесена с дребни фрагменти керамика и камъчета.

Обр. 1. Снимка с дрон на проучения през 2021 г. сектор

Fig. 1. Drone photo of the sector studied in 2021

В южна посока улицата е разбита от вкопаване с радиус около 7,0 м и дълбочина над 1,50 м (обр. 2.3). Запълнено е с неоднородна пръст, примесена с кирпичи, фрагменти цветни стенописи и разнородна керамика (от ЖЕ до II в.). От него е проучена по-малко от една четвърт и не е изцяло изчерпано в дълбочина.[1]

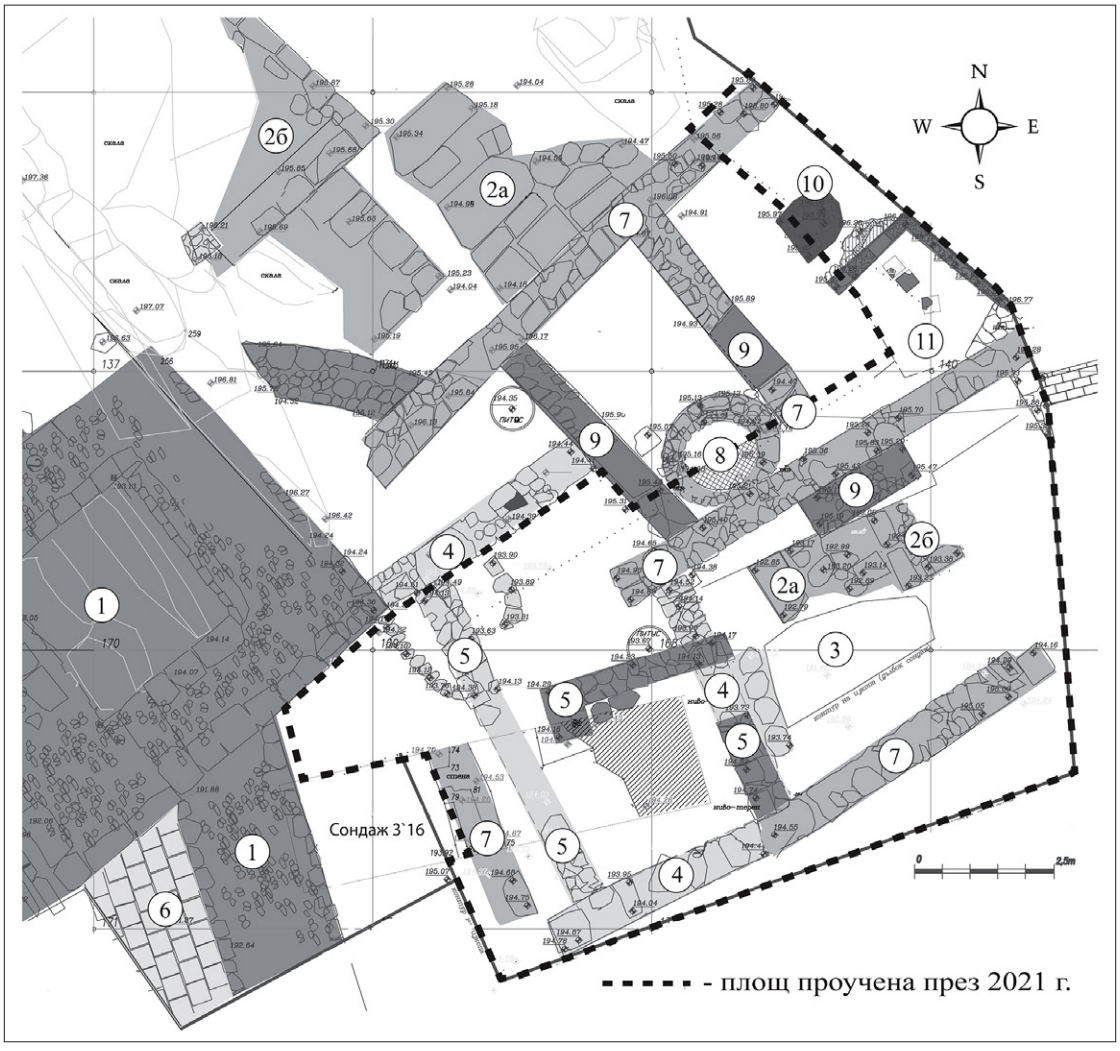
В края на II в. се променя организицията на пространството. Над и западно от улицата е построена сграда с площ над 16 кв. м (обр. 2.4), която се е простирала от вътрешното лице на югозападната крепостна стена и кулата (обр. 2.1) на североизток. Към нея принадлежат и две помещения, регистрирани през 2017 г. (Христева и др. 2018, 280 – 281, обр. 3). Стените се изградени от камъни (речни и сиенитни), споени с кал в субструкция и кирпичена суперструкция. При източната стена е имало вход, чиито страници са изградени с тухли. Само при северната стена има следи от измазване на каменния цокъл с хоросанова мазилка. Покривът е бил дървен и покрит с керемиди, като в централната ос (И – З) се откриха дупки от подпорни греди. Проучени са три подови нива към нея, като пластовете продължават в дълбочина. Те са глинобитни, с множество преправки. Извън и пред входа подовото ниво се проследява до 1,50 м, като остава неясно дали сградата е продължавала или е имало навес тук. В помещението има запазени две огнища (обр. 4). Вкопани са в пода, а едното представлява обърната с устието надолу горна част на питос, запълнен с натрошени камъни и запечатан с пласт глина. Върху най-ранния под в северния ъгъл на сграда се разкриха складирани фрагменти от мраморни облицовъчни плочки и оловен слитък (0,60 × 0,29 × 0,54 м; 95 кг) (обр. 4).

Най-късният проучен под е и най-добре запазен (обр. 4). Върху него се откриха множество предмети от бита и въоръжение. В западния ъгъл, към откритите през 2017 г. находки и дървена бъчва, от този сезон се добавят и транспортна амфора за вино от о. Крит (втората половина на II – първа половина на III в.)[2], фрагменти от питос, железни копие, нож, ножица и др. В източната част също има концентрация на находки – два железни ножа, две бронзови гривни и монети на Каракала (198 – 217), Север Александър (198 – 217), Елагабал (218 – 222) и една глинена паница. Нивото е опожарено по време на готските нашествие и плътно запечатано от деструкциите на сградата. Въз основа на находките, открити в нея, може да се интерпретира като хамбар. Продължава да функционира за кратко и след този период, като пространството е преустроено и е с неясна функция (обр. 2.5).

Късна античност (IV – VII в.). Пластове и структури от периода IV – V в. са запазени в малки участъци на проучвания терен. Това са трамбовка с няколко преправки и частично проучени вкопани структури с неизяснен характер.

Допроучена е верижна сграда, регистрирана през 2017 г. (Христева и др. 2018, 281, обр. 1.7). Разкри се южната ѝ граница (обр. 2.7). Западната е несигурна, като е възможно да е достигала до ниско запазен зид към нея или до крепостната стена, южно от кулата (обр. 2.1). Сградата има два строителни периода. От първия са проучени четири помещения – североизточно, северозападно, югоизточно и

[1] Засечено е през 2016 г. в сондаж 1, където не е разпознато като вкопаване (Христева и др. 2017, обр. 2.3, 157).
[2] Консултирал: д-р Н. Бориславова.

Обр. 2. План на на археологическите структури, разкрити през 2017 и 2021 г.: 1 – крепостна стена и кула, среда на I в.; 2 – улица, I в.; 2а – улична настилка; 2б – тротоар; 3 – вкопаване, I – II в.; 4 – сграда, края на II – първа половина на III в.; 5 – зидове, изградени след средата на III в.; 6 – крепостна стена, V – VI в.; 7 – сграда, VI в., първи период; 8 – термично съоръжение към 7; 9 – сграда, VI в., втори период; 10 – каменна печка в землянка, IX – X в.; 11 – сграда, втора половина на XII – начало на XIII в.

Fig. 2. Plan of the archaeological structures discovered in 2017 and 2021: 1 – fortress wall and tower, mid-1st c. AD; 2 – street, 1st c. AD; 2a – street pavement; 2b – sidewalk; 3 – pit, 1st – 2nd c. AD; 4 – building, end of 2nd – first half of 3rd c.; 5 – walls built after the mid-3rd c.; 6 – fortress wall, 5th – 6th c.; 7 – building, 6th c., first period; 8 – thermal installation to 7; 9 – building, 6th c., second period; 10 – stone stove in dugout, 9th – 10th c.; 11 – building, second half of 12th – beginning of 13th c.

югозападно, свързани с входове помежду си. В двете северни помещения и югозападното са открити вкопавания за питоси. В северозападното има голямо елипсовидно каменно съоръжение – пещ или огнище (обр. 2.8). Проучена е на площ около 90 кв. м, като се развива на СИ извън проучваната площ. През втория период обитаваната площ се свива и се реконструира само северната част на сградата (обр. 2.9). И двата периода на сградата са в рамките на VI в.

В деструкциите на югоизточното помещение на сградата се разкри голямо вкопаване. Има близка до квадратна форма и заоблени ъгли. Разкритите му размери са 2,60 × 2,90 м, а дълбочината – 1,30 м. В центъра на ЮЗ и ЮИ перифирии има запазена по една дупка за греда с правоъгълна форма. Във височина е било с еднолицева тухлена зидария, споена с кал. Дъното е оформено в заварената повърхности и е добре трамбовано. Нивото е неколкократно повдигано и подравнявано. Най-късната монета, открита в него е семифолис на Юстин II и София (565 – 578). Вероятно зърнохранилище.

Северната половина на зърнохранилището е разбита от полукопаната структура с правоъгълна форма и заоблени ъгли. Ориентирана е СИ – ЮЗ и е с размери 2,30 × 4,80 м. Имала е дър-

вена конструкция във височина, от която са запазени дупки за греди по перферията ѝ. Подът е изграден чрез подравняване на завареното ниво от кирпичени деструкции. Върху него се откриха две почти изцяло запазени неизпечени глинени тежести (7 × 14/16 см), а в запълнителя – две бронзови монети (семифолис на Юстиниан I (527 – 565) и фолис на Ираклий (610 – 641).

Средновековие. През 2021 г. се допроучиха открити през 2016 и 2017 г. структури. Напълно се разкри печката на полуземлянката от IX в., като се установи, че е била в СИ ъгъл на жилището. От юг полуземлянката е застъпена от сграда от втората половина на XII – началото на XIII в. (обр. 5). Тази сграда също беше регистрирана през 2017 г. (Христева и др. 2018, 281). Северният ѝ зид е с основа от камъни, споени с кал, а нагоре стената е кирпичена, като в нея е оформена голяма ниша. Източната стена съвпада с линията на източния профил и се разкри само западното ѝ лице. Поради тази причина, не е ясно дали стената е източна фасада на сградата или вътрешна преградна. Тази стена в долната си част е изградена от камъни, споени с кал, а във височина – от тухли, като и тук има оформени две ниши или прозорци. Над нишите зидарията отново е с камъни. Подът е глинобитен. Сградата продължава на изток, извън проучваната площ, а от юг е унищожена от по-късни вкопавания. Вътрешността на помещението е запълнено с горелите деструкции на сграда.

Разкри се втора полуземлянка от първата половина на IX в. Запазени са южна и източна част. Била е облицована с еднолицеви зидове от камъни. Входът е от юг, пред него има следи от дървена конструкция, а в центъра е било разположено открито огнище. Жилището е било опожарено, като на пода *in situ* се разкриха две гърнета, правени на ръчно колело с врязана украса и едно на крачно колело с две дръжки.

Към Ранното средновековие се отнася и пласт от сиво-черна пръст с много малко материали, който се

Обр. 3. Пластове с археологически материали от IV в. пр. Хр.: 1 – трамбовано ниво; 2 – петно отухлена пръст и пепел; 3-5 вносна керамика; 6-7 керамика, изработена на колело; 8 – керамика, изработена на ръка

Fig. 3. Layers with archaeological materials from the 4th c. BC: 1 – rammed level; 2 – burnt soil and ashes; 3-5 imported ceramics; 6-7 wheel thrown ceramics; 8 hand-built ceramics

Обр. 4. Хамбар, опожарен в средата на III в.

Fig. 4. Granary burnt in the mid-3rd c.

Обр. 5. Сграда, втората половина на XII – началото на XIII в.

Fig. 5. Building, second half of the 12th – beginning of the 13th c.

регистрира през 2016 г. и се открива на цялата проучвана площ, където няма по-късни вкопавания (Христева и др. 2017, 156, обр. 1.4). Пластът не е свързан с конкретна структура и следва денивелацията на терена от север на юг. Доразкри се една яма от края на X – XI в., регистрирана в сондаж 3 от 2016 г., а частично засечената в същия сондаж яма от втората половина на XII – началото на XIII в. се оказа част от голяма вкопана структура (мазе) (размери 3,56 × 4,57 м) с дървена облицовка, чийто под неколкократно е повдиган чрез насипване. Това мазе разбива южната част на идентична структура от същото време, чиято северна част се проучи през 2017 г.

Откриха се шест нови гроба от некропола от XIII – XIV в. – положени по гръб скелети, с глава на запад (с отклонение на ЮЗ). Изцяло е запазен само един. Два от гробовете са на жени, един на мъж, един на дете, а два са неидентифицирани. Липсва инвентар. Само при мъжкия гроб се откриха бронзови копчета, от които са запазени само шест.

От периода XIV – XV в. се проучиха пет вкопавания.

Литература

Христева и др. 2017: С. Христева, Б. Драганов, К. Станев. Археологическо проучване на Небет тепе, гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 155 – 159.

Христева и др. 2018: С. Христева, Б. Драганов, К. Станев. Археологическо проучване на „Небет тепе“, гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 278 – 281.

Howland 1958: R. H. Howland. Greek lamps and their survivals. (The Athenian Agora, IV). New Jersey, 1958.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT NEBET TEPE, PLOVDIV

Sophia Hristeva, Kamen Stanev

Summary

The archaeological excavations in 2021 took place in the area between the discoveries of 2017 on the north, and Trench 1 of 2016 on the south, in an area of 100 m^2 (fig. 1). Levels and structures partially discovered in the previous archaeological seasons were studied.

Late Iron Age. In a small section below the Roman street (fig. 2.2a), a rammed level is registered (fig. 3.1). There is a spot of ash on it (fig. 3.2), in which a concentration of pottery was found – fragments of a black-glazed bowl (fig. 3.4), of Thasian amphora (third quarter of the 4th c. BC; fig. 3.5), a jug (fig. 3.7), and a pot (fig. 3.8).

Roman period. The southern continuation of a Roman street (fig. 2.2a) was discovered. There is a preserved sidewalk (fig. 2.2b), identical to the previously studied ones.

At the end of the 2nd c., a building with an area of over 16 m^2 was built above and to the west of the street (fig. 2.4). Three clay floor levels of it were studied. Numerous household items and weapons were found on the latest one: a transport amphora for wine from the island of Crete (second half of the 2nd – first half of the 3rd c.), an iron spear, three knives, scissors, two bronze bracelets and coins – Caracalla (198 – 217), Severus Alexander (198 – 217), Elagabalus (218 – 222). The building was burnt during the Gothic invasion (fig. 4). It is interpreted as a granary.

Late Antiquity (4th – 6th c.). A building registered in 2017 was entirely excavated (fig. 2.7). The building has two construction periods. From the first one, four rooms connected by entrances between each other were studied. In three of the rooms there are traces of *pithoi* in the form of pits. It was studied in an area of about 90 m^2, and extends to the NE, outside the excavated area. During the second period, the inhabited area has beens reduced and only the northern part of the building has been reconstructed (fig. 2.9). Both periods of the building are dated within the 6th c.

The destruction of the southeastern part of the building revealed a large pit from the second half of the 6th c. – probably a granary. Its northern half is destroyed by a dugout feature with a wooden superstructure. It is dated to the end of the 6th – the first half of the 7th c.

Middle Ages. The stove of a semi-dugout from the 9th c. was completely revealed. On the south, the semi-dugout is destroyed by a building from the second half of the 12th – the beginning of the 13th c. (fig. 5). Its northern wall has a base of stones bound with mud, and the upper part is made of adobe, and a large niche is formed in it. The eastern wall coincides with the line of the eastern profile and only its western face was revealed. This wall in its lower part is built of stones bound with mud, and of bricks in the upper parts, and here two niches or windows were found. The floor is of rammed clay.

A second semi-dugout from the first half of the 9th c. was discovered. Its walls feature a single-faced stone cladding. The entrance is from the south, and there is an open fireplace in the centre. The dwelling has been burnt, and three pots have remained on the floor *in situ*.

A part of a large dug-in structure (basement) from the second half of the 12th – the beginning of the 13th c. was studied. It is lined with wood and the floor has been raised several times.

Six more graves from the necropolis from the 13th – 14th c. were excavated.

Sophia Hristeva, Regional Museum of Archaeology - Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, sophiahristeva@gmail.com
Kamen Stanev, Cyrillo-Methodian Research Centre – Bulgarian Academy of Sciences, 13 Moskovska Str., 1000 Sofia, kamen_stratiot@abv.bg

№ 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ПРИ ИЗТОЧНАТА ПОРТА НА АВГУСТА ТРАЯНА

Петър Калчев, Величка Мартинова, Пламена Бакалова

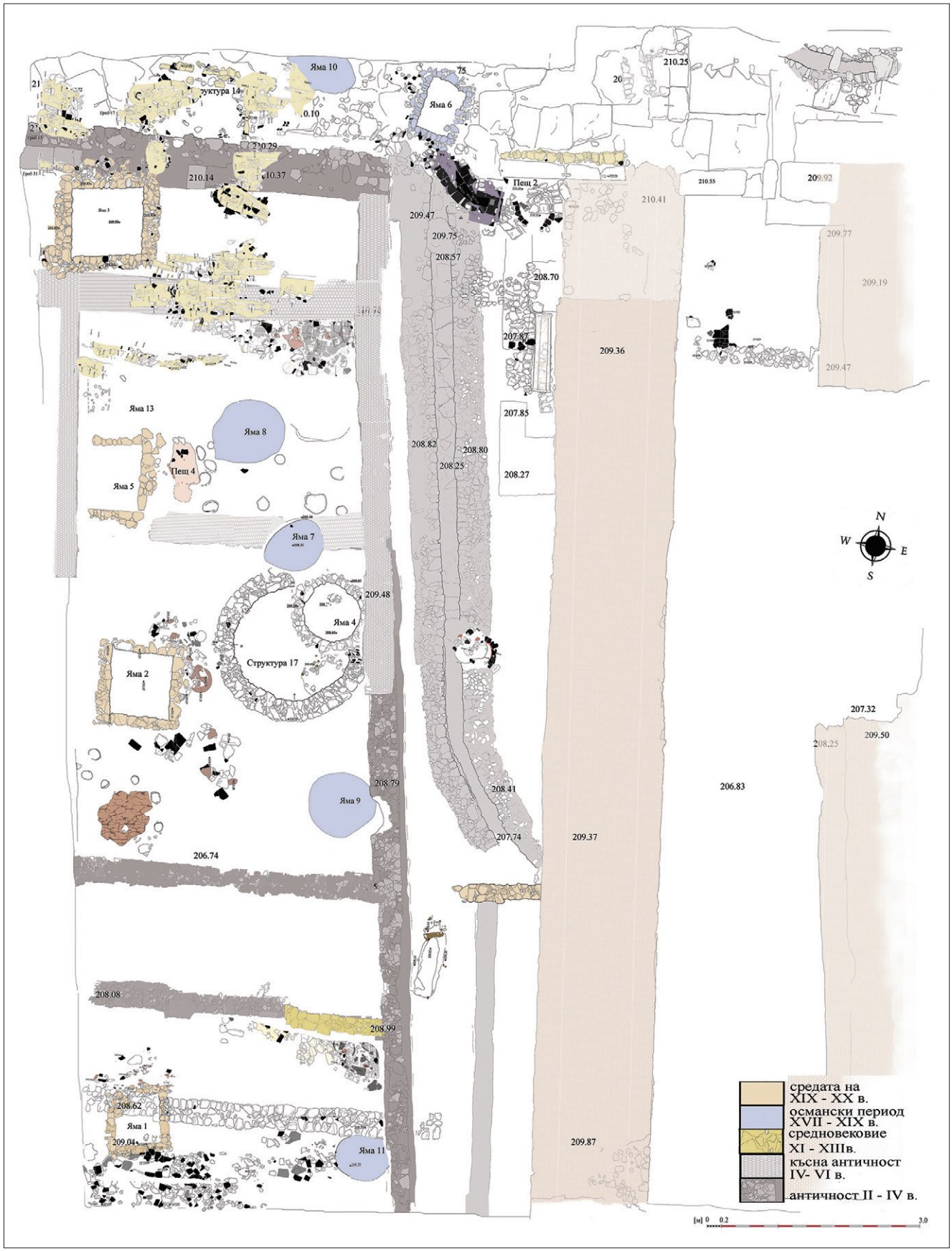
Във връзка с инвестиционно намерение за изграждане на жилищна сграда се проведе спасително археологическо проучване на обект в УПИ IV_{1679}, УПИ XIV_{1677} и УПИ XVI_{1678}, намиращ се на ул. „Г. С. Раковски“ № 49 – 53. Проучен беше сложен архитектурен комплекс, включващ различни елементи (обр. 1 – 3).

Антична улица – *decumanus maximus*. Главната антична улица се разкри в северозападната част на терена (кота 210,05, разкрити ширина 1,82 м и дължина 24,55 м). Полагането на уличната настилка от плочести камъни се отнася към първия период на застрояване на античния град – втората половина на II в. Беше установено, че към края на IV – началото на V в. върху уличното платно е направена настилка от дребни по размери ломени и речни камъни, пясък, фрагменти от строителна керамика (кота 210,51).

От юг на улицата е изграден канал с посока И – З (кота 209,99). Той е с ширина 0,45 м, дълбочина 1,18 м и дължина 11,50 м. Покритието му е било от тротоарни плочи. Каналът се проследява до включването му във втори канал с посока С – Ю (кота 209,54). Общата разкрита дължина на втория канал е 22,75 м, ширина 0,50 и дълбочина 0,80 м. Южният му край прави лека извивка на изток и се включва в основата на вътрешната крепостна стена на античния град. Оттам той е извеждал отпадните води извън нея. Спрял е да функционира в края на V – началото на VI в., когато крепостната стена е била възстановена в този сектор, а заедно с това е изградена и протейхизмата.

Стените и на двата канала са изградени от ломени камъни на калова спойка и подово покритие от плочести камъни с различна големина.

Сгради южно от *decumanus maximus*. Регистрира се сграда, която е синхронна с първия етап на съществуване на уличното платно. Основите ѝ са от ломени камъни (жълт травертин) с неголеми

Обр. 1. Общ план на проучените структури (автор М. Гинзарова)

Fig. 1. General plan of the excavated structures (author M. Ginzarova)

размери на калова спойка и кирпич във височина. Тя е с верижен план и можем да предположим, че обхваща цяла инсула. От нея се откриха (вероятно) пет помещения. Има следните външни разкрити размери: 29,55 × 10,30 м и височина на зидовете 2,20 м. Сградата вероятно се развива в южна и западна посока. Единственият регистриран вход е откъм улицата и е с ширина 1,20 м. Той е бил запълнен с повдигането на уличното ниво в края на IV – началото на V в. Към същия период се отнася и преустройството на сградата, когато тя е възстановена частично. Има верижен план и регистрирани четири помещения. Стените на сградата са от ломени камъни със спойка от бял хоросан и без добре оформени лица (кота 210,75). Като основи за новите са използвани запазените зидове от жълт травертин на калова спойка, което ги прави изключително нестабилни. Външните размери на тази сграда са 13,95 × 9,80 и височина запазена 1,78 м. Поради многобройните по-късни интервенции вход на сградата не се откри. В едно от помещенията (размери 10,53 × 8,80 м) се откриха частично запазени пещи за производство на керамика от IV в. (обр. 4), а при обработка на керамичния материал се откри бракувана битова, строителна керамика, калъп за теракоти и лампи.

Вероятно сградата е била унищожена по време на аваро-славянските нашествия.

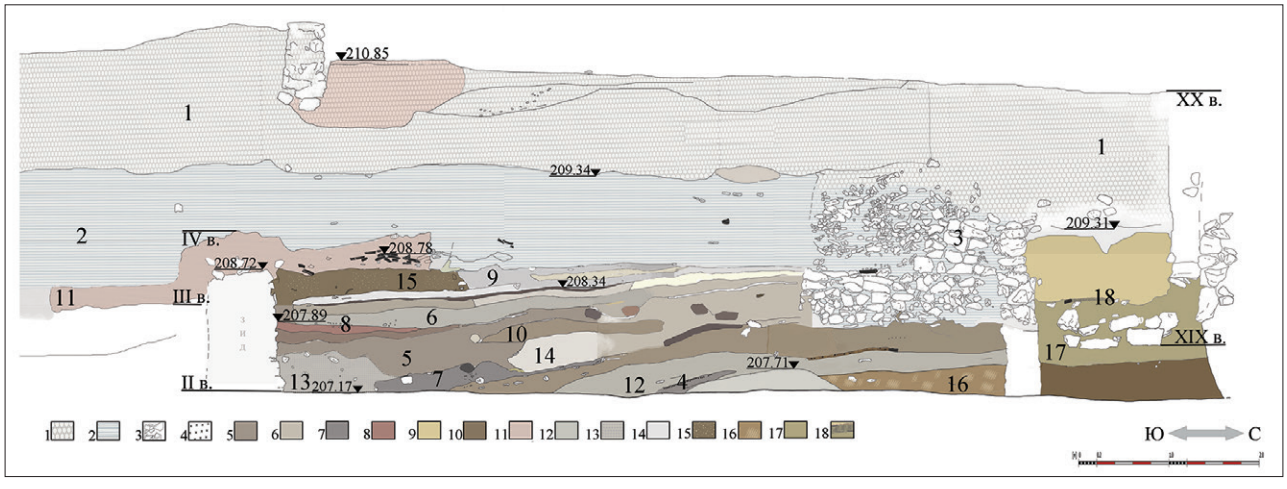
Установи се трети строителен период на сградата в южната ѝ част. С него се свързва разделителен зид с посока И – З, с добре оформени лица от обработени камъни и антични тухли, оформящи страница, споени с жълта глина (кота 209,24). Изграден е върху основите на едното от помещенията (помещение 3) на сградата с жълт травертин. Има дължина 2,86 м, ширина 0,54 м и височина 1,82 м. Този строителен период може да се отнесе към XII в.

Според намерените материали в проучения сектор източно от инсулата в тази част от града е имало работилници за обработка на желязо. Те съществуват през II – III в.

Обр. 2. Общ изглед на северния сектор на проучения обект

Fig. 2. General view of the northern sector of the excavated site

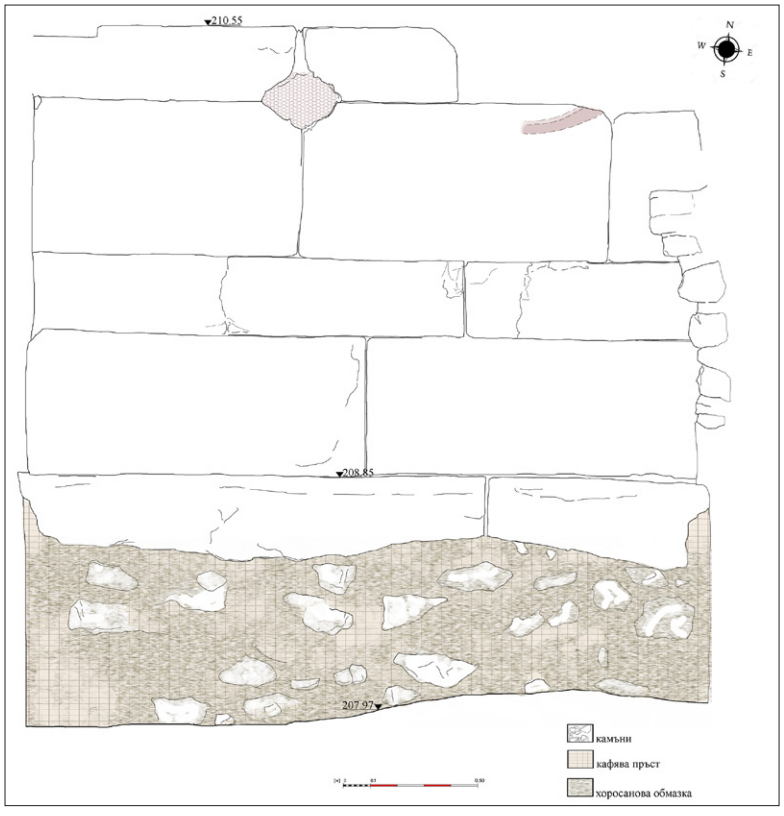
Обр. 3. Западен стратиграфски профил: 1 – съвременни рушевини; 2 – пепеливо-сива пръст; 3 – камъни; 4 – въглени; 5 – светлокафява пръст; 6 – бежова пръст; 7 – тъмносива пръст; 8 – червеникаво-кафява пръст; 9 – жълт глинест слой с хоросан; 10 – кафяво-белезникава пръст; 11 – разложен кирпич; 12 – светлосива пръст; 13 – сиво-белезникава пръст; 14 – сива пръст; 15 – кафява пръст с бели и червени примеси; 16 – кафеникава пръст с примеси; 17 – сиво-жълта пръст; 18 – пепелив пласт (автор М. Гинзарова)

Fig. 3. Western stratigraphic cross-section: 1 – contemporary debris; 2 – ashy-grey soil; 3 – stones; 4 – charcoal; 5 – light brown soil; 6 – beige soil; 7 – dark grey soil; 8 – reddish-brown soil; 9 – yellow clayey layer with mortar; 10 – brown-whitish soil; 11 – decomposed adobe; 12 – light grey soil; 13 – grey-whitish soil; 14 – grey soil; 15 – brown soil with white and red admixtures; 16 – brownish soil with admixtures; 17 – grey-yellow soil; 18 – ashy layer (author M. Ginzarova)

Обр. 4. Пещи за производство на керамика (автор М. Гинзарова)

Fig. 4. Kilns for ceramic production (author M. Ginzarova)

Обр. 5. Източна порта – детайл, поглед от юг (автор М. Гинзарова)

Fig. 5. Eastern fortress gate – detail, view from south (author M. Ginzarova)

Източна порта на града. Разкри се частично източната порта на града. Тя има следните размери: дължина 12 м, височина (запазена) 2,25 м и ширина на южната стена 2,40 м. Външното южно лице на съоръжението е изградено от мраморни блокове с различни размери от 1,70 × 0,64 × 0,30 м до 0,50 × 0,58 × 1,02 м. Те са запазени в пет реда (обр. 5). Закрепването между тях е с железни скоби с размери 0,25 × 0,035 м. В пропугнакулума беше открит на място мраморен блок, който е оформял част от прага на двукрилата врата (дължина праг – 1,20 м). Беше установено, че и той е бил повдигнат заедно с нивото на улицата в края на IV в. След включването на протейхизмата в съоръжението, т. е. в края на V – VI в. като сполия в южната стена е използвана мраморна база.

Поради по-късни интервенции част от плочестите камъни на улицата липсват. Регистрира се и канал за отпадни води с посока И – З, който ги отвежда извън укрепената част на града (кота 209,24). Той се развива в северна посока, към съседния парцел и не може да се проследи изцяло. Изграден е от ломени камъни на калова спойка и има следните размери: дълбочина 0,75 м, ширина – 0,50 м и дължина 3,30 м. Покритието му е от плочестите камъни на улицата.

Крепостни стени. Разкриха се и трасетата на двете крепостни стени на античния и средновековен град Августа Траяна – Берое, които попадат в източната част на обекта. Основната крепостна стена, построена след средата на II в., е била с ширина 1,60 м, запазена само при вграждането ѝ в портата на града (кота 210,41). В останалата проучена част тя е със следните размери: дължина 29 м, ширина 3,32 м и запазена височина 3 м. Това удебеляване е резултат от поправките и укрепването на стената както след средата на III в., така и в края на V – началото на VI в., когато е надстроена в *opus mixtum* и едновременно с това се осъществява изграждането на протейхизмата. В северната част на стената до портата се регистрираха два контрафорса (Т и Г-образни). Пространството между външното лице на портата и Т-образния контрафорс е запълнено с ломени камъни, което вероятно се е осъществило след средата на III в. Наблюденията по време на разкопките показват, че двете лицеви части на стената са изключително грижливо направени с редове туфели, споени със здрав червен до розов хоросан.

В най-южната част разстоянието между двете крепостни стени е 5,70 м, което се стеснява до 4,02 м при портата.

Външната крепостна стена се регистрира в източния край на терена. Тя е с максимална ширина 2,30 м, височина 1,70 м и дължина (с прекъсвания от съвременно мазе) 24 м (кота 209,92). При западното външно лице има отстъп от 0,50 м, вероятно свързан с обслужването на стената, отговарящ на ходовото ниво от периода на изграждане и съществуване на крепостната стена (кота 209,77). Фундирана е в културен пласт (кота 207,37).

По време на третия строителен период на вътрешната крепостна стена, както и за външната, е употребена смесена зидария (*opus mixtum*). Лицата на стените са от по-едри камъни, а емплектонът – от ломен камък и хоросан. В хоросана има едро счукана тухла. Тухлите са квадратни, със страна 0,34 м, дебелина 4 см и фуга между тях 4 см. Тухлените редове са запазени до четири реда, само при основната (кота 209,89).

Средновековен период. Бяха открити 33 средновековни гроба от периода XII – XIII в. Индивидите са погребани по християнски обичай – глава на запад, крака на изток. Почти липсва гробен инвентар. В проученият сектор са регистрирани една вероятно средновековна яма-хранилище (липсва датиращ материал в нея) и едно правоъгълно в план съоръжение, за което можем да допуснем, че е било и жилищно (кота 211,08). То е разположено върху трасето на улицата, която вероятно през Средновековието не е имала същото значение на основна/главна улица за града. По материали от запълнителя това съоръжение може да се датира към XIII в.

Османски период. Бяха регистрирани осем септични ями от периода XVII – XIX в., а в прохода на източната порта (пропугнакулум) се откриха деструкции от жилища от същия период (керемиди и кирпич), използвани за подравняване на терена при изграждането на основите на съвременната къща.

Средата на XIX – XX в. От периода се откриха четири септични ями, една от които фундирана на дълбочина 2,80 м от съвременния терен. Стените на структурите са от средни и дребни по размери ломени камъни на калова спойка. Формата им е правоъгълна. Запълнителят е идентичен. Той е от тъмнокафява на цвят, рохка по структура пръст, примесена с множество единични въгленчета и пепел.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT THE EAST GATE OF *AUGUSTA TRAIANA*

Petar Kalchev, Velichka Martinova, Plamena Bakalova

Summary

The rescue archaeological excavations at 49 – 53 Rakovski Str. in Stara Zagora revealed various structures:

Decumanus maximus. The main street was discovered in the northwestern part of the site. It was unearthed at a width of 1.82 m and a length of 24.55 m. The pavement made of slab stones is dated to the second half of the 2nd c. A later layer above the pavement, of small quarry or river stones, sand and ceramic fragments, is dated to the end of the 4th – the beginning of the 5th c.

Under the southern sidewalk of the street, a drain was discovered, E – W oriented. It is 0.45 m wide, 1.18 m deep and 11.50 m long. On its eastern part, the drain connects with another one, N – S orientated. The whole excavated length of this drain is 22.75 m, width of 0.50 m and depth of 0.80 m.

Buildings south of *decumanus maximus.* A building was excavated, dated to the period of existing of the street. It has five chain-planned premises. The excavated area is 29.55 × 10.30 m and preserved height of the walls of 2.20 m. The entrance is 1.20 m wide. It was filled when the pavement of the street was raised in the end of the 4th – the beginning of the 5th c. The reconstruction of the building is dated to the same period. in this later phase it featured four premises and measured 13.05 × 9.80 m. No entrance was detected. In one of the premises a kiln for ceramic producing was found, dated to the 4th c. (fig. 4).

A third construction period was registered in the southern part of the building. – an E – W oriented partition wall with a length of 2.86 m, width of 0.54 m and preserved height of 1.82 m, dated to the 12th c.

East of the building there were workshops for ironworking from the period 2nd – 3rd c.

Eastern fortress gate of the town. The eastern gate of the Roman and late atnique town was partially excavated, measuring a length of 12.0 m, preserved height of 2.25 m, and a width of the southern wall 2.40 m. The external southern face is built with marble blocks in different dimensions (fig. 5). A marble block was found in the *propugnaculum* which was part of the double door's threshold (1.20 m length of the threshold). It was raised together with the level of the street at the end of the 4th c.

A few of the flat pavement stones of the street are missing. Also, a drain was discovered, E – W orientated, with a depth of 0.75 m, a width of 0.50 m, and a length of 3.30 m.

Fortress walls. Both fortress walls of the antique and medieval town *Augusta Traiana – Beroe* were documented. The main fortress wall built after the mid-2nd c. was 1.60 m wide – preserved in the place where it is embedded in the gate. In the rest of the excavated area the wall is preserved as 29 m long, 3.32 m wide and 3.0 m high.

The external fortress wall (end of the 5th – 6th c.) is 2.3 m wide, 1.70 m high and 24 m long with no interruptions.

Medieval period. Thirty-three medieval graves were excavated, dated to the end of the 11th – 13th c. All individuals were buried according to a Christian rite – with heads to the west. A rectangular facility was registered which might have been a dwelling. It is dated to the 13th c.

Ottoman period. Eight cesspits from the 17th – 19th c. were discovered. In the entrance of the eastern gate (*propugnaculum*) ruins from the same period were found.

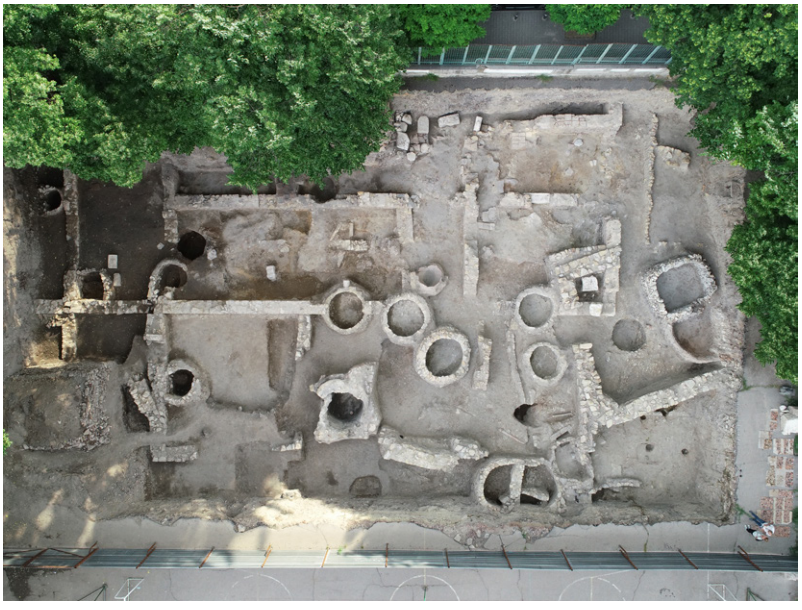
Petar Kalchev, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, kalchevp@abv.bg
Velichka Martinova, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, villy_martinova@abv.bg
Plamena Bakalova, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, plamenabakalova@gmail.com

№ 58. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“, В ДВОРА НА УЧИЛИЩЕ „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“

Мария Камишева, Атанас Атанасов

Обектът попада в западната част на укрепената територия на Августа Траяна, непосредствено над форумния комплекс при западната порта. Проучванията се провеждат от 2020 г. във връзка с инвестиционни намерения на Община Стара Загора за изграждане на физкултурен салон (Камишева, Атанасов 2021). Проучената площ през двата археологически сезона е 695,40 кв. м (обр. 1). Разкрити са структури от четири строителни периода.

I строителен период (средата на II – средата на III в.). Останките от този период се откриват основно в северната половина на терена. През 2020 г. в северозападната част беше проучен зид с ширина 0,64 м и беше изказано предположение, че тук е имало помещение с частично запазени източна и южна стена. През този сезон се установи, че предполагаемата южна стена не се отнася към тази сграда, а вероятно принадлежи към втория период, като при изграждането ѝ са използвани камъните от жълт травертин от първия. По протежението на открития през 2020 г. зид, но в южната половина на проучвания терен, се документира основа на зид, запазен в един до два реда камъни, вкопани в скалистия терен. Открива се фрагментарно и е трудно да се установи точна планировка. Общата му дължина е 5,90 м, а ширината – 0,64 м. Голяма част от зида е била демонтирана изцяло, като на места личи легло, вкопано в скалистия терен, което е перпендикулярно на коментирания по-горе зид и продължава в източна посока.

Обр. 1. Общ изглед на проучения терен (снимка Ц. Четъшки)

Fig. 1. General view of the excavated terrain (photo Ts. Chetashki)

В североизточния ъгъл на терена също се разкрива помещение от този период (обр. 2). То е с размери 4,14 × 3,78 м, като ширината на зидовете е 0,50 м. Интересно в случая е откриването на четири дупки от колове, от които едната попада върху трасето на западния зид от тази сграда. Коловете са ограждали пространство с неправилна четириъгълна форма и приблизителни размери 2,0 × 2,30 м. Около основата на единия кол се забелязва оформяне на правоъгълно пространство, с опалени ръбове и размери 1,0 × 1,40 м. Вероятно става дума за изграждане на навес, свързан със сградата.

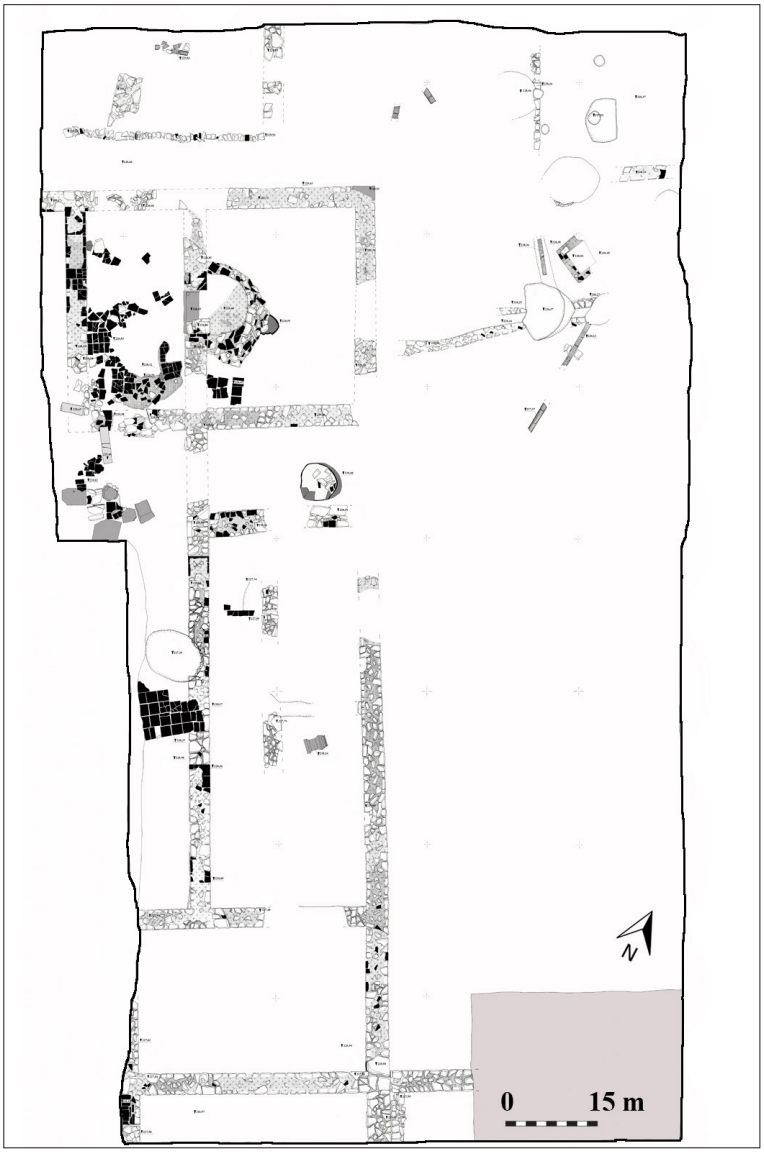
II строителен период (втората половина на III – VI в.). През този период в проучвания терен е изградена сграда с масивни зидове, ситуирана в западната част на проучвания терен, част от която е проучена през 2020 г. (обр. 3). В края на проучванията през 2021 г. са установени общо осем помещения, като само три са изцяло разкрити. Останалите попадат под западния и южния профил на обекта. Ширината на зидовете е 0,68 м. Изградени са от ломени камъни и тухли, споени с розов хоросан. Страниците на входовете са оформени с тухли. Някои от входовете са със специално изработени прагове.

По северната линия на сградата са установени три помещения. Най-западното се развива под западния профил и под улица „Х. Д. Асенов“. Разкрита е източната му стена и много малка част от северната. Следващото помещение на изток е с размери 6,48 × 3,20 м. Вероятно е имало вход от юг, който в края на този период е бил преправен. Цялата му северна стена е демонтирана. В средата на източната стена е оформен вход, като за праг е използван профилиран мраморен елемент. Входът е с ширина 1,40 м, като е бил снабден с двукрила врата, отво-

Обр. 2. Структури от първи строителен период, средата на II – средата на III в. (снимка М. Камишева)

Fig. 2. Structures from the first construction period, middle of the 2nd – middle of the 3rd c. (photo M. Kamisheva)

Обр. 3. Общ план на структурите от първи и втори строителен период, средата на II – VI в. (автор М. Камишева)

Fig. 3. General plan of the structures from the first and second construction period, middle of 2nd – 6th c. (author M. Kamisheva)

Обр. 4. Огнище и каменна пещ от трети строителен период, края на XI – XIV в. (снимка М. Камишева)

Fig. 4. Fireplace and stone stove from the third construction period, end of 11th – 14th c. (photo M. Kamisheva)

Обр. 5. Зърнохранилище с елипсовидна форма (снимка М. Камишева)

Fig. 5. Granary with an oval shape (photo M. Kamisheva)

рите за която личат в двата края на мраморния праг. В края на периода входът е бил стеснен до 0,90 м, като вероятно вратата вече е била еднокрила. По същото време подът му е бил оформен с глина, на места опалена. През коментирания вход се влиза в североизточното помещение. То е с размери 6,48 × 4,90 м. Регистрираха се разрушения в северозападния и югоизточния ъгъл, като на места зидовете са изцяло демонтирани. Северната му стена е измазана от външната страна в основата на фундирането. Възможно е по същото време да е изграден и едноредовият зид (?) от ломени камъни от жълт травертин, северно от тези помещения. Той е на разстояние 1,52 – 1,80 м от северните зидове на сградата и е с дължина 6,60 м. Възможно е в случая да става дума за своеобразен дренаж, който да не позволява на дъждовните води да достигат до основите на сградата. Поради същата причина вероятно е и споменатото по-горе измазване на северната стена.

Южно от трите помещения са оформени две издължени правоъгълни, като западното попада в терен, който не е предвиден за проучване. От него са засечени изцяло източната стена и частично северната и южната. Размерите му в това положение са 15,52 × 1,72 м. В източната стена са оформени три входа, от които два в края на периода са запълнени. Възможно е в края на периода в северната му част да е оформена структура от мраморни елементи и тухли, която към момента не може да се интерпретира поради малката проучена част. Второто (източно) помещение е с размери 15,52 × 3,20 м. Неговата южна стена и северна половина на източната стена са разрушени от структури от следващите периоди. Входът към него е бил от запад, през описаното по-горе помещение. В края на периода, когато е извършено запълването на най-северния вход, помещението е преградено със зид, изграден от ломени камъни и тухли, споени с кал, който започва от мястото на входа. В този си вид новото помещение е с размери 3,20 × 2,60 м, а в югоизточния му ъгъл е ситуиран питос.

Южно от двете правоъгълни помещения се развиват други две. Северното е с размери 7,50 × 5,36 м, като част от западната и северната му стени са разрушени от по-късни нарушения. Не може да се установи къде е бил входът му. Другото помещение попада в голямата си част под южния профил на обекта. В сегашния си вид е разкрито в размери 7,50 × 1,60 м. Вероятно входът му е бил от запад. Източно, до последното описано помещение, се развива друго, което в източната си част е разрушено, а в южната попада под профила. От него е проучен само северозападният ъгъл, като в края на периода до западната стена на помещението е долепен друг зид от ломени камъни, споени с кал. Той е с ширина 0,44 м.

В източната половина на терена не се откриват други структури от този период. Вероятно това трябва да се обясни с факта, че може би става дума за вътрешен двор в инсула. Като допълнителен аргумент за тази хипотеза е измазването на източното лице на най-източния зид в долната част, оформящо пространствата около камъните в зида с мазилка, както и обмазването на външната част на зидовете в североизточния ъгъл и източната стена. Само в тази половина от проучвания терен се откриват и структури, свързани с водоснабдяването – шахта, зидан канал, както и няколко трасета на водопроводи от глинени тръби.

III строителен период (края на XI – XIV в.). От този период за двата археологически сезона са проучени общо три жилищни сгради, 12 зърнохранилища, три съоръжения за производство на негасена вар и три ями за отпадъци.

Под югозападния ъгъл на сградата, ситуирана в северната част на терена и проучена през 2020 г., се развива по-ранен зид, който се явява част от сграда, съществувала на това място преди вече коментираната. Нейната източна стена се засича в южна посока, като от нея е запазена малка част от югоизточния ъгъл. Размерите ѝ условно могат да се определят на 6,60 × 8,60 м. В южна посока и близо до югоизточния ѝ ъгъл се проследява още един зид с дължина 3,80 м, който вероятно също е част от сграда, но поради силната фрагментарност не може да се определи в каква посока се развива.

В югоизточната част на терена е ситуирана друга сграда с почти квадратен план, като за западна стена е използван източният античен зид. Останалите са изградени от ломени камъни и строителна керамика, споени с кал. В югозападния ъгъл е оформен вход с ширина 0,92 м. Сградата е с размери 6,80 × 6,90 м. Част от северната и източната и стени са разрушени.

Последната жилищна структура е ситуирана в едно от помещенията на античната сграда в западната част на проучвания терен. До западната стена са оформени огнище от тухли с бордюри от имбрици, а непосредствено северно от него и каменна печка, която е запазена в малка степен, защото е разрушена от яма от османския период (обр. 4).

През този сезон се проучиха още шест зърнохранилища и така техният брой става общо 12. Всички са изградени от ломени камъни и фрагменти строителна керамика, споени с белезникава глина. Стените им са измазани със същата глина, за да не пропускат вода във вътрешността. Всички са фундирани до скалистия терен. При градежа си използват материали и архитектурни елементи от по-ранните строителни периоди. Почти всички са с кръгла форма, като долната им основа е по-широка, а в горната част се стеснява и придобива кошеровидна форма.

Интерес представлява едно от зърнохранилищата. То е с елипсовидна форма и размери 3,94 × 2,46 м (обр. 5). В средата по късата страна е изграден разделителен зид. Така в съоръжението може да се съхраняват две отделни количества зърно, без да се смесват.

Бе проучено още едно съоръжение за производство на негасена вар (общо три за двата сезона). То е ситуирано северно от сградата в югоизточната част. Възможно е то да е причина за разрушената ѝ северна стена. Има най-голяма дълбочина от всички. Стените му са силно опалени.

IV строителен период (XVIII – края на XIX в.). От този строителен период се разкриха още четири (общо седем за двата сезона) боклучни ями.

Литература

Камишева, Атанасов 2021: М. Камишева, А. Атанасов. Археологически проучвания в двора на Второ основно училище „П. Р. Славейков“, Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 744 – 749.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *AUGUSTA TRAIANA* – *VEREYA* – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE, IN THE YARD OF "P. R. SLAVEYKOV" SCHOOL

Maria Kamisheva, Atanas Atanasov

Summary

The researches was conducted since 2020 and was necessitated by an investment intention for construction of a sport hall to the school (fig. 1).

Construction period I (middle of the 2nd – middle of the 3rd c.). The remains of this construction period are found mainly in the northern half of the terrain. Along the wall discovered in the 2020, in the southern half of the site, a

foundation of a wall dug into the rocky terrain is documented. It is fragmented and it is difficult to identify its accurate layout.

In the northeastern corner of the site, a building from this period, with a width of the walls of 0.50 m, is also revealed (fig. 2). Next to it there is a space with an irregular quadrangular layout, surrounded by four postholes, probably remains of a shed.

Construction period II (second half of the 3rd – 6th c.). During this period, a building with massive walls was built in the studied area (fig. 3). A total of eight rooms were identified, only three were fully uncovered, and the rest remain outside of the boundaries of the site. The width of the walls is 0.68 m. They are built of quarry stones and bricks bound with pink mortar. The place of the entrances is built with bricks. Some of the entrances have specially designed doorsteps.

No other structures from this period were found in the eastern half of the site. Probably this area may be a courtyard in the *insula*. Only in this half, structures connected with water supply were found – a shaft, a drain, and several conduits of ceramic pipes.

Construction period III (end of the 11th – 14th c). During the two archaeological seasons, a total of three residential buildings, 12 granaries, three installations for quicklime production, and three waste pits were studied.

Below the southwestern corner of the building, situated in the northern part of the site and studied in 2020, an earlier wall was found, which is part of a building that existed in this site before the already commented one. In the southeastern part, another building with an almost square plan was discovered. The eastern antique wall was used as a western wall in that building. The last building structure is in one of the rooms of the antique building. At the western wall there is a fireplace made of bricks and roof tiles, and a stone stove (fig. 4).

In 2021, six more granaries were studied, a total of 12. All are made of quarry stones and fragments of architectural ceramics, bound with whitish clay. All are cut into the rocky terrain. Almost all are round, with a wider lower part. Of interest is one of the granaries. It has an oval layout, and in the middle there is a dividing wall (fig. 5).

Another facility for the production of quicklime (a total of three for both seasons), located north of the building in the southeastern part, was studied.

Construction period IV (18th – end of the 19th c.). From this construction period, four more (a total of seven for both seasons) waste pits were discovered.

Maria Kamisheva, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, Stara Zagora, maria_ivanowa@abv.bg
Atanas Atanasov, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, nasko56320@abv.bg

№ 59. ТРАКИЙСКИ И АНТИЧЕН ГРАД КАБИЛЕ. ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР V

Венета Ханджийска, Иван Вълчев

Археологическите проучвания в сектор V на АР „Тракийски и античен град Кабиле“ през 2021 г. се проведоха в рамките на 28 дни с финансиране от Министерство на културата и Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Проучваният участък се намира в централната част на резервата и попада в квартали 40 и 41 от план квадратната мрежа.

През 2021 г. продължи работата в квадрати 86, 87, 96 и 97, където през 2019 г. са достигнати нива от елинистическата епоха (дълбочина -1,40 – -1,45 м R176; обр. 1). Акцентът на проучванията беше цялостното разкриване на глинобитното съоръжение в кв. 87, както и навлизането в дълбочина с цел достигане до нивото на настилката, локализирана в сондаж в югозападния ъгъл на кв. 96 през 2018 г. С изчерпването на културния пласт бяха засечени и няколко нови вкопани структури – ями, чиито граници бяха само маркирани, без съоръженията да се проучват в дълбочина.

Глинобитното съоръжение в кв. 87 е разкрито частично през 2019 г., когато една от хипотезите е, че става въпрос за скара на пещ за изпичане на керамика. През 2021 г., след демонтиране на част от улична настилка от Късната античност[1], то беше разчистено изцяло. Потвърди се наблюдението, че

[1] През 2019 г. настилката е датирана в периода III – II в. пр. Хр.

е значително разрушено по периферията от по-късни вкопавания и реалните му очертания не могат да бъдат установени със сигурност. Въпреки това е видно, че то е било с четвъртита форма и приблизителни размери около 2.0 × 2.50 м. Оформено е директно върху заравнения поранен културен пласт (дълбочина -1,42 м R176 на горното ниво), като няма данни за стабилна подложка или някакъв бордюр/перваз. Хлътването в централната част (с повече от 0,20 м) е следствие от слягането на запълнителя на ямите, които го пресичат. На базата на новите наблюдения предположението, че е част от пещ за изпичане на керамика, беше отхвърлено. Структурата му (дебел 4 – 5 см пласт заравнена глинена обмазка), високата степен на опалване и голямата концентрация на пепел подсказват за използването му като огнище.

Обр. 1. Общ план на структурите от елинистическата епоха: 1 – отухлена повърхност на огнище; 2 – отухлена основа на огнище; 3 – пепел и въглени (яма)

Fig. 1. General layout of the Hellenistic period structures: 1 – burnt clay surface of a hearth; 2 – burnt clay base of a hearth; 3 – ash and charcoal (pit)

В югозападна посока от голямото огнище (съответно в кв. 96 и кв. 97) и на почти същата дълбочина (-1,44 – -1,54 м R176) бяха открити останките от още две такива съоръжения. Те са с по-малки размери (около 0,80 × 0,60 м) и овална форма, по периферията им има следи от наличието на первази. Едното от огнищата е с по-стабилна структура, поради наличието на подложка от дребен чакъл (обр. 2).

Обр. 2. Огнище-олтар в кв. 97

Fig. 2. Hearth-altar in grid square 97

Обща характеристика на всички огнища е липсата на подово ниво и на данни за жилищна структура в близост. Няма и следи от стопанска/производствена дейност. Всичко това, в съчетание с разположението им в непосредствена близост едно до друго и на едно и също ниво[1], свидетелства по-скоро за функционирането им като огнища с ритуална функция – олтари.

Датирането на хоризонта с огнищата-олтари е затруднено от ограниченото количество материали от техния контекст. Откриването на няколко монети на Антиох II Теос (261 – 246 г. пр. Хр.), включително такива с контрамарка на Кабиле, както и бронзова монета на Адей (270/260 – 245/240 г. пр. Хр.) отнася функционирането им най-общо след средата на III в. пр. Хр. *Terminus ante quem* за използването на огнищата е вкопаването и запълването на ямите, които ги разрушават. Наблюденията по-

[1] През 2018 г. в южната част на кв. 96 са открити останките от още едно малко огнище, на същото ниво.

Обр. 3. Сграда „В“, общ план

Fig. 3. Building B, general plan

казват, че са аналогични на ямите, разкрити в западната част на сектора, що се отнася до стратиграфската им позиция – вкопани са вероятно от ниво с дълбочина -1,30 м R176, пресичат нивото с дълбочина -1,45 – -1,54 м R176 (хоризонта с огнищата) и продължават в дълбочина.

През 2021 г. нито една от ямите не беше проучена изцяло. Въпреки това, материалите само от горната част на пълнежа им дават добра представа за съдържанието. Преобладава керамиката – освен обичайните паници се срещат кратеровидни съдове с рисувани ивици, кратери с релефна кима, мортарий, лекити. Откриват се фрагменти от тимиатерий и от двоен съд, както и релефна емблема от дъното на полусферична чаша. Откритият досега керамичен материал поставя запълването на ямите в края на III или първите десетилетия на II в. пр. Хр., аналогично на сходните съоръжения в западната част на сектора.

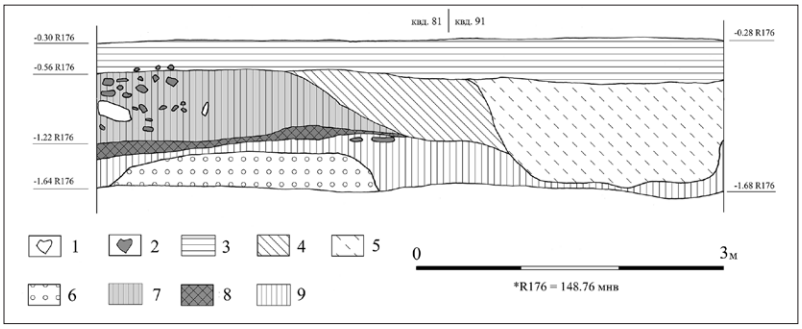
Датирането на ямите най-късно в първите десетилетия на II в. пр. Хр. поставя съществуването на хоризонта с огнищата във втората половина на III – началото на II в. пр. Хр. Така те се явяват синхронни на т. нар. производствен участък, функционирал в сектора по същото време. Възможно е огнищата-олтари да са били използвани за ритуални действия, свързани със занаятчийството – производство на битова керамика и теракоти, обработка на метал, ювелирство, за което разполагаме с ясни свидетелства от проучванията през предходните години. Към подобна интерпретация насочват и някои от предметите от ямите – тимиатерий и двоен съд.

За изясняване на плановата схема и хронологията на сграда „В“ от късноримската епоха беше заложена нова редица квадрати в източна посока – квартал 41, квадрати 61, 71, 81 и 91 (обр. 3). Под орницата, която е с дебелина от около 0,30 м, се достига до пласт от разложен кирпич и големи фрагменти от керемиди от покрива на сградата (обр. 4). Под тях е проучен горял пласт с дебелина 8 – 10 см (дълбочина -1,22 м R176 = 147,54 м н. в.). Откритите в пласта деструкции монети са от времето на Констанций II до Валент. Последните потвърждават наблюдението от предходните кампании, че сграда „В“ загива от пожар, който може да се отнесе към втората половина на 70-те години на IV в. и да бъде свързан с готските войни на император Валент.

В дълбочина под горелия хоризонт следва отново пласт от разложен кирпич, но на места с примеси от буци хоросан и чакъл. Откритият нумизматичен материал от тези пластове е изключително богат: монети на Максимиан Херкулий, Галерий, Лициний I и II, Константин Велики и синовете му, комеморативни монети на Рим и Константинопол. Многобройните монети от второто десетилетие на IV в. дават основание да се допусне, че сграда „В“ е изградена не в началото на втората четвърт на века, както се предполагаше досега, а още в първата му четвърт. Най-късните монети от комплекса са постумна на Константин (338 – 340 г.), комеморативната на град Рим (337 – 340 г.) и монета на Констант като август (337 – 342 г.).

С цел изясняване на хронологията на отделните строителни периоди на сграда „В“ се премина към проучване в дълбочина в пространството на помещения № 1 и 2.

Двете помещения са долепени на фуга до северния и западния зид на сградата и са фундирани поплитко. Най-долният ред камъни от зидовете лежи върху горял пласт, съответстващ на горелия пласт, документиран в източния профил на кв. 81 и 91. Под основите на двете помещения са открити монети на Лициний II (три броя) и на Константин Велики.

Обр. 4. Квадрати 81 и 91, източен профил: 1 – камък; 2 – керамика; 3 – орница; 4 – сиво-кафява пръст; 5 – сива пръст, пълнеж на яма; 6 – кафява пръст с буци хоросан и чакъл; 7 – бежова пръст (разложен кирпич и деструкции от втория строителен период на сграда „В“); 8 – горял пласт; 9 – бежова пръст (разложен кирпич и деструкции от първия строителен период на сграда „В“)

Fig. 4. Grid squares 81 and 91, eastern cross-section: 1 – stone; 2 – ceramic; 3 – brown soil; 4 – grey-brown soil; 5 – grey soil, fill of a pit; 6 – brown soil mixed with mortar and rubble; 7 – mudbrick debris of building B, second period; 8 – burned layer; 9 – mudbrick debris of building B, first period

В резултат на проучванията през 2021 г. може да бъде направена следната реконструкция на историята на сграда „В“. Сградата е построена в първата четвърт на IV в. В края на 30-те или началото на 40-те години на IV в. тя е пострадала при пожар. След този катаклизъм нивото е повдигнато. През втория строителен период са добавени помещения № 1 и 2. Възстановяването на сградата не е станало веднага след разрушаването ѝ, а вероятно няколко години по-късно, но не повече от десетилетие. Основанието за подобна интерпретация е много малкият брой монети от първата половина и средата на 40-те години на IV в., но за сметка на това добре представени са вотивните монети на Констанций II и Констант от 347 – 348 г.[1] Окончателното разрушаване и изоставяне на сградата е във втората половина на 70-те години на IV в.

През сезон 2021 г. бяха извършени ограничени проучвателни дейности по сграда „А“ – документиране на северозападния ъгъл след демонтиране на реброто между квадрати 67 и 68, както и на участък от южния външен зид, частично засечен и проучен през 2019 г.

В края на разкопките откритите архитектурни останки бяха укрепени с чували с пръст, покрити с плоскости фибран и завити с геотекстил. Глинобитните огнища бяха импрегнирани с воден разтвор на контактен грунд, покрити с геотекстил и затрупани с пръст.

THRACIAN AND ANCIENT CITY OF *CABYLE* ARCHAEOLOGICAL RESERVE. EXCAVATIONS IN SECTOR V

Veneta Handzhiyska, Ivan Valchev

Summary

The archaeological research in 2021 continued in squares 86, 87, 96 and 97, where structures from the Hellenistic period were studied (fig. 1). The clay structure in sq. 87 was fully excavated. Its periphery had been destroyed significantly by later pits and its outlines cannot be established with certainty. However, it is evident that it had rectangular shape and approximate dimensions 2.00 × 2.50 m. It was made directly on the leveled earlier cultural layer, and there is no evidence of a stable substructure. Its structure, the high degree of burning and the high concentration of ash suggests its use as a hearth. In southwestern direction, the remains of two smaller, oval-shaped hearths were found, on the periphery of which there were traces of vertical borders. One of the hearths has a more stable structure due to a layer of gravel under the clay (fig. 2). Based on field observations, it can be assumed that the hearths had a ritual function and were used as altars. They were used in the second half of the 3rd c. BC and were probably related to the production area in the sector. During the first decades of the 2nd c. BC the horizon with the hearths-altars was destroyed by pits. In their filling there was a high concentration of ceramic material from the second half of the 3rd – beginning of the 2nd c. BC.

[1] Монетите от сезон 2021 г. са документирани техника, закупена по проект „Древна Тракия в цифри: преоценка на Античността в дигиталната епоха“ към Фонд научни изследвания (договор № КП-06-Н50/3, 30.11.2020 г.).

In late Roman building B, the excavated area was extended to the east – squares 61, 71, 81 and 91 (fig. 3). The stratigraphy is as follows. Under the arable land, which is about 0.30 m thick, follows a layer of decomposed mudbricks and fragments of roof tiles (fig. 4). The coins found in it are from the time of Constantius II to Valens. The latter confirm the observation that Building B has been destroyed in the second half of AD 370s. This layer is separated from the next in depth by an 8 – 10 cm thick burnt horizon. Below the burnt horizon follows another layer of debris (decomposed mudbricks). The numismatic material from this layer is extremely rich. The earliest coins are from the end of the 3rd c. and the latest ones are from the end of AD 330s and the beginning of AD 340s. The results of the research in 2021 suggest that the initial construction of building B was in the first quarter of the 4th c. In the late AD 330s or early 340s the building was damaged by fire. After this cataclysm, the level was raised. The restoration of the building may not have taken place immediately after its demolition, but probably few years later. The final destruction was in the second half of AD 370s. Limited research activities in 2021 were carried out also in Building A, at the northwest corner and the section of the south outer wall.

Ivan Valchev, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, ivulchev@uni-sofia.bg
Veneta Handzhiyska, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, venetta@mail.bg

№ 60. КЪСНОАНТИЧНА ФОРТИФИКАЦИЯ НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ. ИЗТОЧНА КУРТИНА

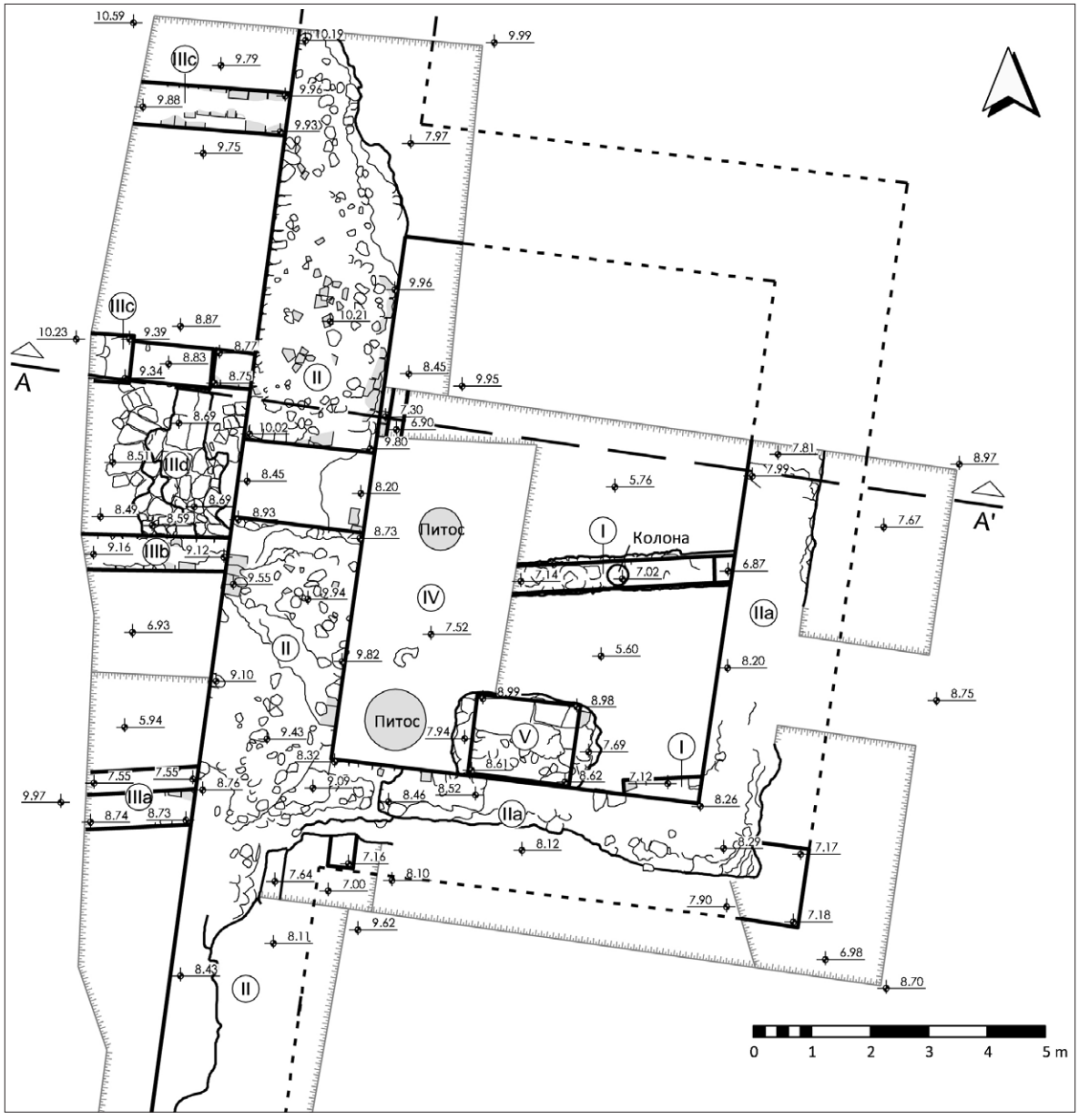
Людмил Вагалински

Разкопките се проведоха в 18 работни дни през септември – октомври 2021 г., с финансиране от Министерство на културата и подпомагане от Община Средец, от екип в състав: К. Костова (ОИМ – Средец), гл. ас. д-р арх. С. Събкова (НАИМ) и А. Радков (студент, СУ). Към работата допринесоха и Ц. Цветков – нумизматично разпознаване, Т. Тодоров (НАИМ, докторант) – археозоологично изследване.

Проучихме три-четвърти от голяма (външни размери 13 × 8,50 м) междинна кула на източната късноримска куртина заедно със заварените от нея предходни римски градежи (обр. 1). Кулата локализирахме миналата година (обект 14). Тя е част от късноримската крепост на Деултум, издигната в периода на Тетрархията. Първият градеж тук е стена И – З, изградена от ломен камък на бял хоросан и измазана с такъв (обр. 1.I юг). Заварва я опожаряване (обр. 2.2), станало след 100 г. Впоследствие от север е вдигната стена, успоредна и използваща споменатата (обр. 1.I север, обр. 2.3). Тя е иззидана в същата техника на градеж, но е измазана с червена мазилка. След ново разрушение (обр. 2.3а) са построени кулата заедно с източната куртина (обр. 1.II-IIа, обр. 2.6-7.7а). След поредното разрушение (обр. 2.4), заедно с полагането на нов глинен под на кулата (обр. 2.8) плътно до нейната южна стена е издигнат пиластър (обр. 1.V). Той вероятно поддържал тежка метателна машина. В пода (обр. 1.IV, обр. 2.8) са вкопани питоси. Първите етажи на досега разкритите късноримски кули на Деултум служели и за склад на храни. Кулата пострадала при вражеско нападение, извършено след 450 г. (обр. 2.9). Била поправена (обр. 2.10) и отново атакувана (обр. 2.11). Хронологията на тези последни периоди на кулата в рамките на втората половина на V – VI в. не може да се установи надеждно поради многобройни по-късни вкопавания, нарушили изцяло стратиграфията[1].

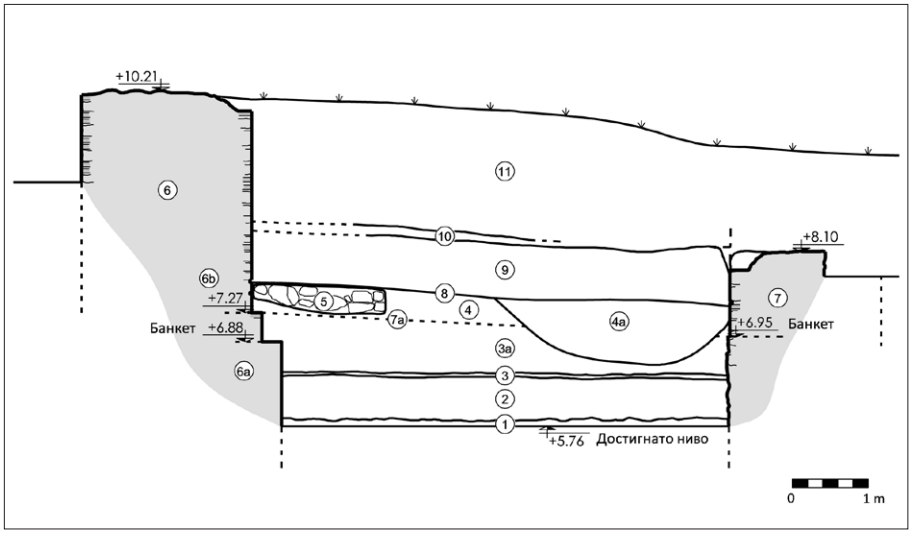
Проследявайки източната късноримска куртина в южна посока, за да изясним нейната връзка с проучената втора източна късноантична порта (обект 1), попаднахме изненадващо на югоизточна ъглова кула на късноримската крепост на колонията (обр. 3). Така установихме, че това укрепление от периода на Тетрархията е два пъти по-малко от досега предполаганите му размери. То било удължено на юг (южно от днешното шосе Бургас – Средец) едва през втората половина на V в. Проследихме част от южната куртина на късноримското укрепление, в която различихме вход (порта?) с двураменно (?) стълбище към бойната пътека (обр. 3). Въпреки грабежа през XX в. на квадри от

[1] За хронологията на фортификацията на Деултум през IV – VI в. виж: Vagalinski 2018, Vagalinski in press. Информация за археологическите разкопки в римската колония може да се намери на www.archaeologia-bulgarica.com

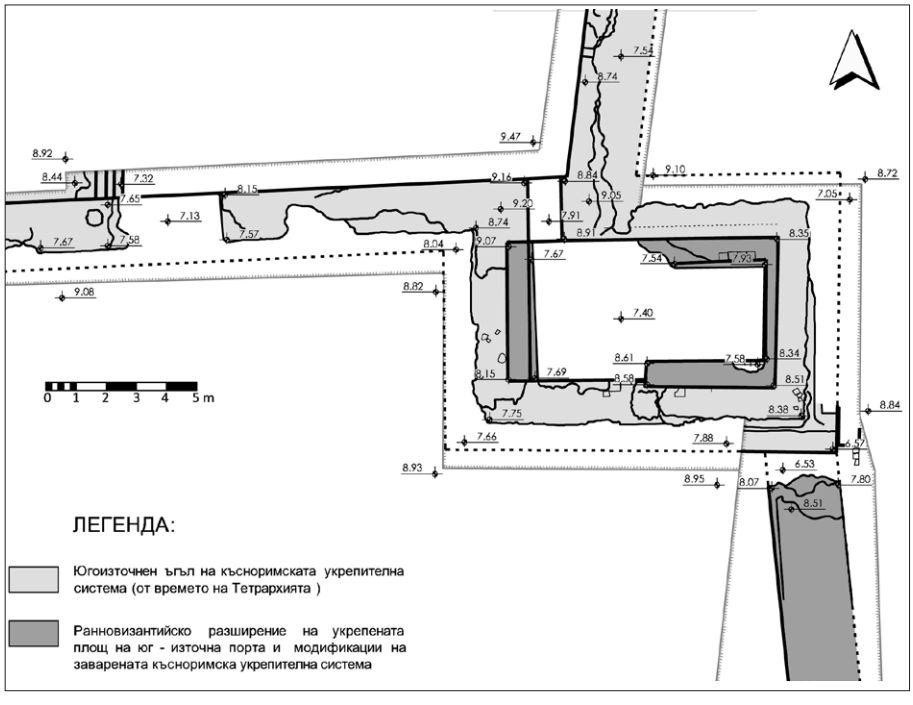
Обр. 1. Деултум, късноримска източна кула, план: I – стени с ориентация изток – запад, азимут 87°, заварени от кулата: обработени и полуобработени камъни на бял хоросан; II – късноримска куртина, 2,25 м дебелина, азимут 9°, субструкция: ломени камъни и розов хоросан, суперструкция: обработени и необработени камъни, споени с бял хоросан с парчета счукана керамика, истински opus mixtum с 1-2 редови тухлени пояси, фугите на лицата на суперструкцията са измазани; IIa – кула, дебелина на зидовете 2,02 м, градеж, аналогичен на с този на куртината, градени са на конструктив; IIIa – стена, градена стъпаловидно в субструкция, приблизително перпендикулярна на източната късноримска куртина. Субструкциите на тези две стени са конструктивно свързани. Суперструкциите на стената и на куртината са на фуга; III – стена от ломени и полуобработени камъни, споени с бял хоросан с малко добавени парченца счукана керамика. За подравняване са използвани отделни тухли и керемиди и един тухлен ред. Суперструкцията е на фуга спрямо суперструкцията на куртината; IIIc – стени, перпендикулярни на източната къcно-римска куртина. Суперструкциите на стените и на куртината са на фуга. В южната стена е оформен вход към помещение, долепено до куртината; IIId – настилка на улица, водеща до кулата на източната късноримска куртина, настилката има две нива; IV – подово ниво на кулата: глина с малка дебелина, на места се смесва с петна хоросан от градежа на кулата, в него са вкопани питоси; V – пилон, субструкция от ломен камък на бял хоросан, с дълбочина ок. 0,45 м. Стъпва върху подложка от ломени камъни и бял хоросан, която се издава с ок. 0,30 м. Суперструкцията е от полуобработени камъни, тухли и преизползвани големи квадри на розов хоросан. Запазена е на ок. 0,60 м във височина (автори: С. Събкова Л. Вагалински)

Fig. 1. Deultum, late Roman eastern tower, plan (authors: S. Sabkova, L. Vagalinski)

Обр. 2. Деултум, северен стратиграфски разрез в източната късноримска кула (виж обр. 1.A-A'): 1 – стерилна, чиста пръст, черно-кафява, мазна – хумус, орница; 2 – подобно на 1, но съдържа и артефакти – въглени, римска керамика на колело, включително червенолакова, амфори, гърнета на ръка, малки парчета от тухли и керемиди, отделни животински кости и отдели фрагменти от стъклени съдове; t. p. q. 100 г.; 3 – подово ниво на стената И – З с преизползвана колона, заварена от кулата; следи от строежа на стената (парчета бял хоросан и малки парченца строителна керамика, смесени със светлокафява глина); 3а – опожарени рушевини на заварената от кулата сграда: тухли (цели), тегули и имбрици, кирпич, въглени, малко кости и битова керамика, парчета цветна мазилка (два вида – с хидрофобна обмазка и помпеанско червено), буци бял хоросан от строежа на сградата; 4 – опожарени рушевини на кулата; 4а – яма за грабеж на камък, преровени рушевини; 5 – два реда ломени камъни на глинена спойка, долепени до късноримската куртина; вероятно са подложка за пилон или друга структура на кулата. Под тях уплътняване/укрепване на заварените рушевини с плътна светлокафява глина; 6 – източна късноримска куртина, дебела 2,25 м; 6а – субструкция на 6 – ломени камъни и розов хоросан; 6b – суперструкция на 6 – обработени и необработени камъни, споени с бял хоросан с парчета счукана керамика, истински opus mixtum с 1-2 редови тухлени пояси; фугите на лицата на суперструкцията са измазани; 7 – източна стена на кулата, 2,02 м дебелина, градеж аналогичен на 6. Кулата е на конструктивна връзка с куртината; 7а – глинено подово ниво на кулата; 8 – подово ниво на кулата: глина, с малка дебелина, на места се смесва с петна хоросан от градежа на кулата. В него са вкопани питоси; 9 – опожарени рушевини на кулата: много въглени и пепел, строителна и битова керамика, животински кости, малко ломени камъни; t. p. q. 450 г.; 10 – подово ниво на кулата; съответства на изграждането на пилона; светлокафява глина; 11 – преровени опожарени рушевини на кулата; отделни петна от пожара са запазени на място в най-долните 0,15-0,20 м дебелина на пласта (автори: Л. Вагалински, С. Събкова)

Fig. 2. Deultum, northern stratigraphic cross-section in the eastern late Roman tower (see fig. 1.A-A'; authors: L. Vagalinski, S. Sabkova)

Обр. 3. Деултум, късноримска югоизточна ъглова кула, план (автори: С. Събкова, Л. Вагалински)

Fig. 3. Deultum, late Roman southeastern corner tower, plan (authors: S. Sabkova, L. Vagalinski)

външното лице на тези структури, достигащ на дълбочина до 3 м от съвременната повърхност, тези градежи още впечатляват като размер и запазеност.

Сред подемния материал изпъква мраморна ъглова балюстра от олтарна преграда от V – VI в. (обр. 4). За пръв път се открива такава в Деултум.

Разкопките през 2021 обогатяват плана и хронологията на късноантичната крепост на първия римски град в България, основан в 70 г. сл. Хр.

Обр. 4. Мраморна ъглова балюстра от олтарна преграда, V – VI в. (снимка Л. Вагалински)

Fig. 4. A marble corner baluster of a chancel rail, 5th – 6th c. AD (author L. Vagalinski)

Литература

Vagalinski 2018: L. Vagalinski. Chronology of late antique fortifications of *Deultum* (archaeological data). – In: L. Vagalinski, M. Raycheva, N. Sharankov, D. Boteva (eds.). Proceedings of the First International Roman and Late Antique Thrace Conference "Cities, Territories and Identities", Plovdiv, 3rd – 7th October, 2016 (Bulletin of the National Archaeological Institute with Museum, XLIV). Sofia, 2018, 85 – 94.

Vagalinski in press: L. Vagalinski. Archaeological data on enemy attacks in the roman colony of *Deultum*. – In: L. Vagalinski, M. Raycheva, D. Boteva, N. Sharankov (eds.). Conflicts and Catastrophes in Roman and Late Antique Thrace. Fourth Roman and Late Antique Thrace Conference, Burgas, 12 – 16 October 2020 (Bulletin of the National Archaeological Institute with Museum). Sofia.

LATE ANTIQUE FORTIFICATION OF THE ROMAN COLONY OF *DEULTUM*. EASTERN CURTAIN WALL

Lyudmil Vagalinski

Summary

In 2021, we revealed three quarters of a large (external dimensions 13 × 8.50 m) intermediate tower of the eastern late Roman fortress wall, along with older Roman structures under it (fig. 1). The tower was part of the late Roman fortress of *Deultum*, erected during the Tetrarchy. The first structure here was an E – W oriented wall, built of quarry stones and white mortar whose face was plastered with same mortar (fig. 1.I south). This wall was burnt after AD 100 (fig. 2.2). Later, another wall was constructed from the north which was parallel to the previous and used it (fig. 1.I north, fig. 2.3). It was built in the same construction technique, but it was covered with red plaster. After new destruction (fig. 2.3A) the tower was built together with the eastern curtain wall (fig. 1.II-IIa, fig. 2.6-7.7a). After another destruction (fig. 2.4), a pilaster was erected which leaned against its southern wall (fig.1.V). It probably maintained a heavy projectile machine. *Pithoi* were dug in the new clay floor of the tower (fig. 1.IV, fig. 2.8). The ground floors of the already excavated late Roman towers of *Deultum* served as a food warehouses as well. The tower was damaged in an hostile attack after AD 450 (fig. 2.9). It was repaired (fig. 2.10) and attacked again (fig. 2.11). The chronology of these final periods of the tower within the second half of the 5th – 6th c. AD could not be reliably established due to numerous later digs that completely disturbed the stratigraphy.

When tracing the eastern late Roman curtain wall to the south, in order to clarify its connection to the already revealed second eastern late antique gate (site 1), we surprisingly came across a southeastern corner tower of the colony's late Roman fortress (fig. 3). Thus, we found that this tetrarchic fortification was twice smaller than what its size previously was thought to be. It has been extended to the south (south of present-day Burgas – Sredets road) only in the second half of the 5th c. AD. We managed to study part of the southern curtain wall of the late Roman fortress where we

distinguished a southern entrance (gate?) with a stone-built two-shoulder(?) stairs which led to the wall-walk (fig. 3). Despite the robbery in the 20th c. of ashlars from the outer face of these structures, reaching a depth of up to 3 m from the modern surface, the late antique fortification remains still impress in size and preservation.

A marble corner baluster of a chancel rail, 5th – 6th c. AD, stands out among the artefacts we found (fig. 4). This is the first discovery of such a find in *Deultum*.

The excavations in 2021 enrich the data regarding the plan and chronology of the late antique fortress of the first Roman city in Bulgaria, founded in AD 70.

Lyudmil Vagalinski, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, lfvagalinski@gmail.com

№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ, ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“

Красимира Костова, Добрина Харбалиева

През 2021 г. работата продължи в западната част на обект „Антични терми“ при достигнати нива от 2019 – 2020 г. Проучванията се концентрираха в помещения 1, 4 (проучвано през 2019 г.), 6 (частично проучено през 2020 г.), 7 и 8 (проучвани през 1987 – 1988 г.) с цел прецизиране на стратиграфията, устройството и периодите на функционална експлоатация на термите (обр. 1).

В стилобатното пространство се заложи контролен сондаж, западно от помещение 2, с размери 0,80 × 2,50 м, на достигната дълбочина от 2019 г.

1. На 11,50 м н. в. се разкри водопровод *in situ*, който преминава през западния зид на термите и е отвеждал вода за помещението с префурниума.

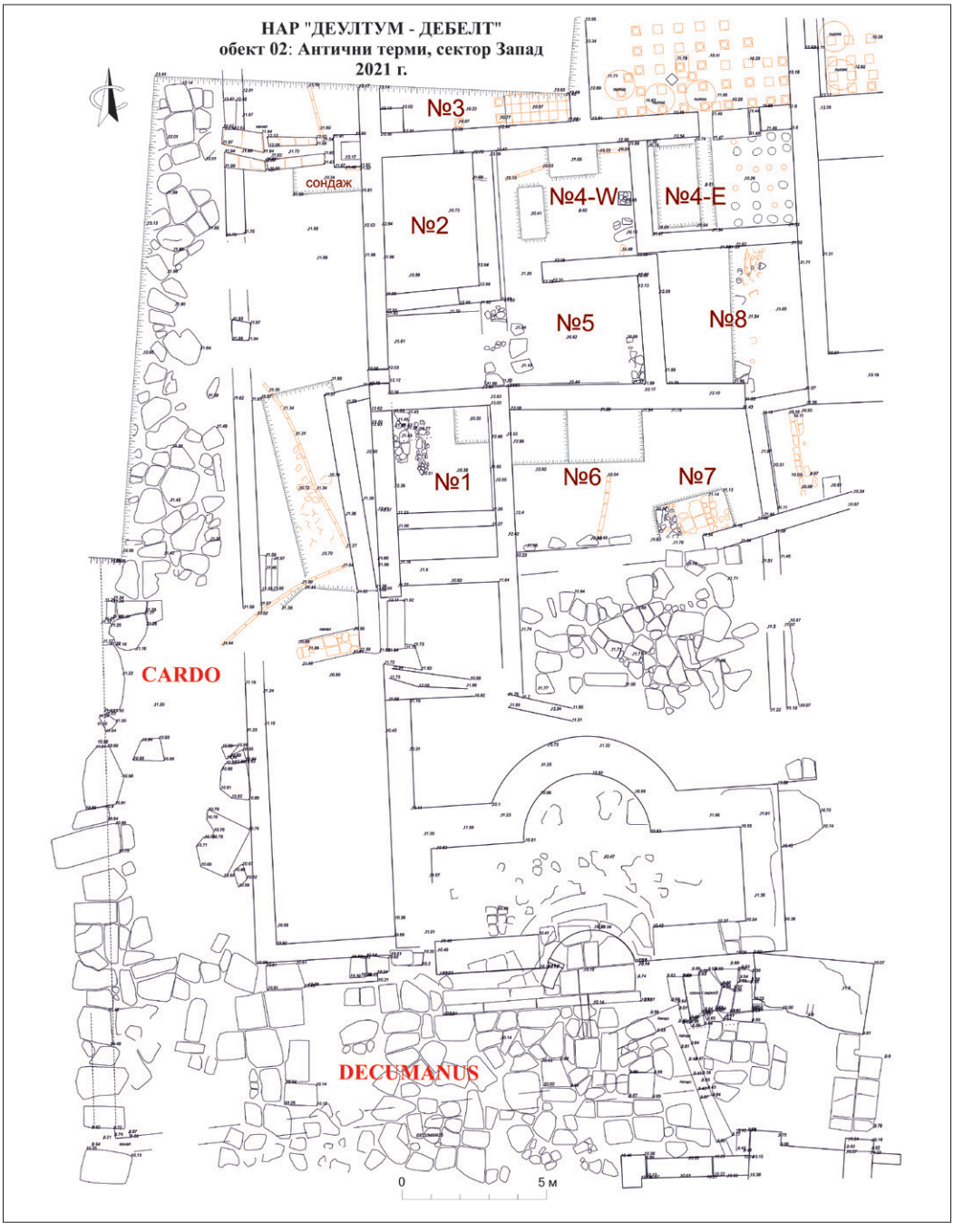
2. В западния край се изчерпа тънък пласт с отухлен кирпич, керамиката е много малко, римска.

3. В пласт от кафява пръст, на 11,08 – 10,94 м н. в., се откри монета (ас) на Тит (79 – 81 г.), като цезар на Веспасиан (72 г.).

4. След неговото изчерпване се проучи стерилна черна пръст до достигнато ниво 10,22 м н.

Помещение 1. Южната част на помещението е проучена през 1988 г. от д-р С. Дамянов до материк. Северната част е проучвана през 2018 г. до достигнато подово ниво на 11,62 м н. в., датирано с монети на император Лъв I (457 – 474) от третата четвърт на V в. Подовото ниво е вкопано в заравнителен пласт от края на IV – началото на V в. (датирано с монети тип VIRTVS EXERCITI – 395/ 401 г. и тип SALVS REI PVBLICAE – 383/ 403 г.). Под него се проучи изравнителен насип от сбита кафява пръст, примесена с пясък, разтрошен хоросан и единични фрагменти от строителна и битова керамика, концентрирани в северозападната част на помещението. От анализа на монетите може да се заключи, че пластът е формиран в началото на IV в. (321/ 324 г.). На 10,12 м н. в. се очерта строителната траншея на източния зид, запълнена с глинесто-песъклива пръст. В северозападната част се разкриха основи от зид, запазени в един на места до два реда камъни, вкопани в античния материков пласт, който е най-ранният градеж. Унищожен от пожар около 100 г., датиран с монета на император Траян (99/100 г.). На 10,32 м н. в. достигнахме материк.

Помещение 4. През 2019 г. се проучи складово помещение с опожарено ниво от края на VI в., вероятно свързано със славяно-аварските нашествия от 576/7 г. (обр. 2). През този археологически сезон след проучването на заравнителен насип и пласт от пожар с мощност от около 0,80 м, на 11,06 м н. в. се достигна подовото ниво. В северозападната част на помещението се разкриха 26 депонирани тегули и около 14 имбрицес покрай два питоса, разкри се голямо количество амфори, силно фрагментирани LR 1, LR 2 и LR 3, битова керамика, фрагменти от стъклени купи, чаши за канделабри и няколко фрагмента от стъклена купа с изображение на Св. Петър (обр. 3). Изображението е нанесено огледално, чрез гравиране по външната повърхност на съда. Запазена е главата на светеца, който е с брада, в профил наляво. Над главата е гравирано него име на гръцки език Πέτρο[ς]. Предполагаме, че върху купата са изобразени светците Петър и Павел. Изображението на Св. Петър като стил на

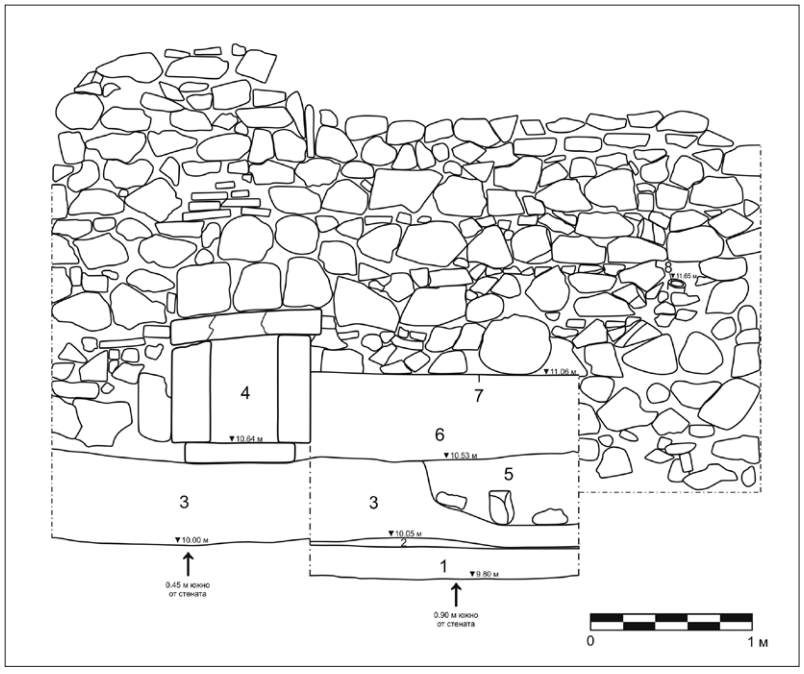

Обр. 1. План на проучваната площ

Fig. 1. Layout of the excavated area

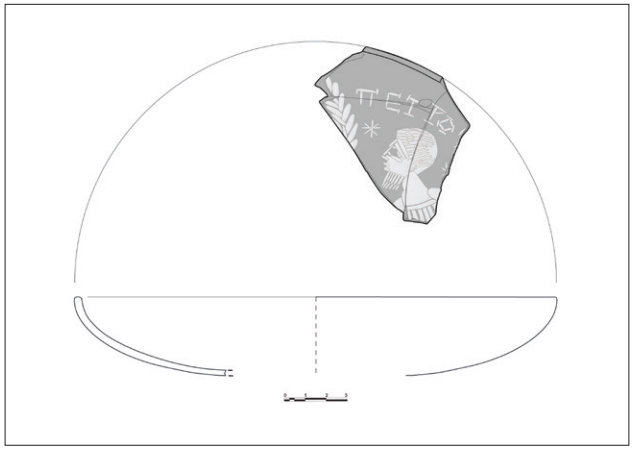
гравиране много се доближава до подобни стъклени съдове, чийто произход е от Източното Средиземноморие.

Проучения опожарен пласт отнасяме към третата четвърт на V в., чийто *terminus post quem* са монети тип „кръст във венец“ – 425/455 г. След отнемане на заравнителен насип от 0,54 м, на достигнато ниво 10,52 м н. в. се разкри подовото ниво на префурниум, изграден на северната страна на помещението (обр. 2). T*erminus post quem* на заравнителен насип е монета на Теодосий II (408/423 г.). Префурниумът е изграден от каменни квадри (андезитен туф) с размери 0,92 × 0,84 м. Конструкцията му включва две вертикални каменни квадри с трета покривна и четвърта, положена в основата. Вграден е в северния зид на помещението. В по-късно време е запълнен с ломени камъни и фрагментирана строителна керамика, споени с хоросан. Времето, в което престава да се използва като префурниум, на този етап на проучване не е възможно да се определи. Пред префурниума се проучи пласт с въглени и пепел, който е разстлан в цялото помещение и в западната част на басейна при

Обр. 2. Северен зид и разрез в помещение 4 (запад), изглед от юг: 1 – стерилен пласт; 2 – хоросаново строително ниво (за термите); 3 – пласт от пепел и въглени: функциониране на префурниумите, датирано с монета на Перинт 100/200 г.; 4 – префурниум в северната стена на помещението; 5 – вкопаване за полагане на водопровод с разпределителна каменна муфа (t. p. q. монета на Юлиан II 355/8 г.); 6 – изравнителен насип под подово ниво 7 (t. p. q. монета на Теодосий II 408/23 г.); 7 – подово ниво с питоси и депонирани тегули и имбрици (t. p. q. монети тип „кръст във венец" 425/55 г.); 8. – керамична тръба, вградена в северния зид на помещението

Fig. 3. Northern wall and cross-section in room 4 (west), view from south: 1 – sterile layer; 2 – construction level with mortar (for the thermae); 3 – layer of ashes and charcoal: functioning of the praefurnia dated with a coin of Perinthus, AD 100/200; 4 – praefurnium in the north wall of the room; 5 – trench for laying a ceramic pipe water conduit with a distribution stone socket (t. p. q. coin of Julian II, AD 355/8); 6. – levelling fill below floor level 7 (t. p. q. coin of Theodosius II, AD 408/23); 7 – floor level with pithoi and deposited tegulae and imbrices (t. p. q. coins with cross within wreath, AD 425/55); 8 – ceramic pipe built into the north wall of the room

Обр. 3. Стъклен съд с гравирано изображение на Св. Петър

Fig. 3. Glass vessel with engraved depiction of St Peter

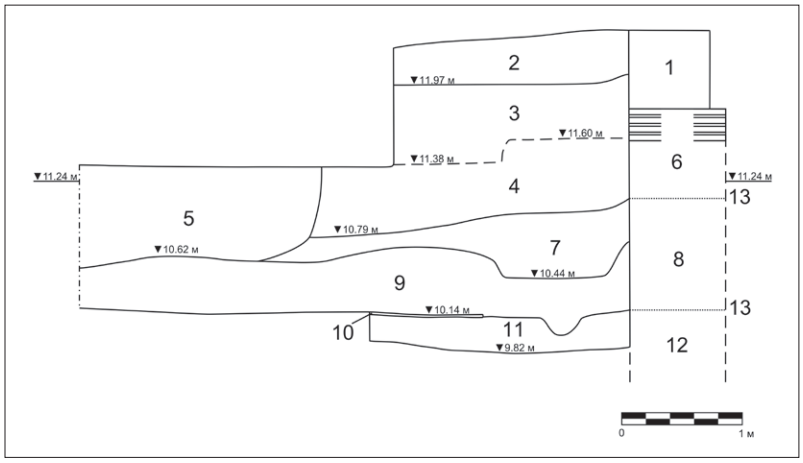
префурниум 2. При проучването на пласта от пепел и въглени се откри една единствена монета на Перинт от 100/200 г.

В източната част на помещението се наблюдава вкопаване при изграждането на водопровод (ниво 10,46 м н. в.), а пред префурниум 2 е поставена водоразпределителна каменна муфа (дълбочина 10,06 м н. в.) *in situ*, която от северната страна е запушена, а от южната е заустена водопроводната тръба; водата е влизала вертикално и е текла в посока юг. Продължението на водопровода разкрихме в помещение 6 на същото ниво 10,48 м н. в. *Terminus post quem* за изграждането на водопровода е монета на Юлиан II (355/358 г).

Под пласта с въглени и пепел, на 9,99 м н. в., се достигна хоросаново строително ниво, което свързваме с изграждането на термите. С това ниво кореспондира и положен водопровод с посока изток – запад.

В източната част на помещение 4 се проучи горещ басейн с префурниум 2. Префурним 2 е изграден от тухли половинки (0,36 × 0,18 × 0,06 м) със свод. Басейнът, който отоплява суспензурата е изграден с монолитни каменни колонки. Висящият под е от големи каменни плочи, издялани от туфо-пясъчник, предполагаме местен. Басейнът в по-късно време е преустроен и източната му част е повдигната с 0,40 м. Изграден е хипокауст, който се ползва за топло подово ниво пред входа на тепидариум 2 (проучван през 2006 г.). Суспензурата е изградена от керамични тубуси. Прави впечатление, че тубусите са небрежно вкопани в хидрофобния хоросан на повдигнатото ниво. Суспензурата на хипокауста е измазана с хидрофобна мазилка, личат оразмерителните линии за нивелиране на висящия под към входа на тепидариум 2.

При проучването на насипа в басейна констатирахме, че е еднороден, формиран от разтрошен хидрофобен хоросан, фрагментирани тубуси, тухли, камъни от разградените зидове. Откритите мо-

Обр. 4. Разрез в помещение 6, изглед от север: 1 – зид от ломени камъни, споени с бял хоросан, примесен със счукана тухла; 2 – опожарено ниво, край на VI в. (t. p. q. монета на Юстин II и София от 576/77 г.); 3 – ниво, трета четвърт на V в. (t. p. q. монета на Лъв I от 457/74 г.).; 4 – опожарено ниво, V в. (t. p. q. монети от 408/23 г.), ниво с миди; 5 – яма, край на V – началото на VI в. (t. p. q. монета тип „монограм във венец“ 457/98 г.); 6 – зид от пояси ломени камъни и тухли от четири реда, споени с бял хоросан, примесен със счукана тухла; 7 – опожарено ниво, начало на V в. (монети на Хонорий и Теодосий II 408/23 г.); 8 – зид (суперструкция) от ломени камъни, споени с бял хоросан; 9 – пласт от рохка песъклива пръст с въглени, формиран при демонтажни дейности (заравнително ниво); 10 – ивица бял хоросан (строително ниво); 11 – заравнителен насип (пласт между две хоросанови строителни нива за полагане на водопроводна мрежа, съобразена с помещение № 4); 12 – субструкция на 8 (градеж от ломени камъни с бял хоросан); 13 – банкет

Fig. 4. Cross-section in room 6, view from north: 1 – wall of quarry stones bonded with white mortar mixed with crushed brick; 2 – burnt layer, end of the 6th c. (t. p. q. coin of Justin II and Sofia, AD 576/77); 3 – burnt layer, third quarter of the 5th c. (t. p. q. coin of Leo I, AD 457/74); 4 – burnt layer, 5th c. (t. p. q. coins AD 408/23), level with shells; 5 – Pit, end of 5th – beginning of 6th c. (t. p. q. coin with monogram within wreath, AD 457/98); 6 – wall of quarry stones and four courses of bricks bonded with white mortar mixed with crushed brick; 7 – burnt layer, beginning of the 5th c. AD (coins of Honorius and Theodosius II, AD 408/23); 8 – wall (superstructure) of quarry stones bonded with white mortar; 9 – layer of loose sandy soil with charcoal formed during dismantling activities (levelling layer); 10 – strip of white mortar (construction level); 11 – levelling fill (layer between two mortar construction levels for laying a ceramic pipe water conduit, corresponding to room 4); 12 – substructure of 8 (quarry stones bonded with white mortar); 13 – footing

нети са малко, като най-късните са на императорите Маркиан (450 – 457) и на остготския владетел Одоакър (476/493 г.).

Помещение 6 отстои южно от помещение 5. В северната и източната част са изградени зидове с лицев каменен градеж на земноглинена спойка, които разделят помещение 6 от помещение 5 и помещение 7. През 2020 г. в северната му част се заложи сондаж с цел да се проучи стратиграфията му. През този археологически сезон се проучиха трите подови нива след разрушаването на термите (обр. 4). Помещението се проучи в хоризонтален план, предвид по-ранните проучвания от края на 80-те години на XX в., достигнали до дълбочини, съответстващи на подовото ниво опожарено в първата четвърт на V в. Към него се отнася каменна настилка (ниво 11,11 м н. в.), разкрита южно от помещение 6, чийто *terminus post quem* са монети от 408/423 г. Свързва се с жилищно обитаване от края на IV – началото на V в., опожарено в първата четвърт на V в. Настилката е положена пред жилището, в което се е влизало от юг (помещение 7). Под каменната настилка, на 10,48 м н. в., се разкри водопровод с керамични тръби и посока север – юг. Тръбите са с дължина 0,42 м и диаметър 9 см, който свързваме с водопровода в помещение 4. В северната част на помещението водопроводът е прекъснат от яма от края на V в. (*terminus post quem* е монета тип „монограм във венец“ – 457/498 г.). В насипа на ямата е преотложена втора каменна водоразпределителна муфа. Водопроводът е вкопан в пласт от рохка песъклива пръст с въглени, формиран при демонтажни дейности (заравнително ниво). На 10,14 м н. в. на места се достигна до пласт с бял хоросан, който свързваме със строителното ниво на термите, формирано до ниво 9,84 м н. в., със заравнителен насип от чернозем, като на места се достига до второ хоросаново ниво. Двете хоросанови нива са синхронни с формирания пласт от чернозем, в който (в помещение 4) разкриваме строителното ниво за полагане на хоризонтална водопроводна мрежа.

В северозападния ъгъл на помещение 6 се направи контролен сондаж за проучване на стратиграфията в помещението. Проучи се насип от черна смолиста пръст, използван за засипване на основите на римския зид от термите. Частично насипът е нарушен от вкопаване за изграждането на зида от края на IV в.

Помещение 7 отстои източно от помещение 6. Входът към жилищната сграда е от юг. Проучването започна при достигнато ниво 11,28 м (проучено до това ниво през 1987/ 1988 г.). Проучи се насип от 0,30 до 0,50 м, формиран през годините. В южната част на помещението се разкри частично запазено подово ниво (11,00 м н. в.) с прецизно подредени лицеви камъни, тегули и тухли. В северната част на помещението подовото ниво е унищожено от по-късно вкопаване. Проучи се заравнителен насип с мощност от 0,52 м, чийто *terminus post quem* е монета на император Хонорий – 395/401 г. Помещение 7 е било във връзка с останалите помещения от сградата, която проучваме.

Помещение 8. Северно от помещение 7 и западно от помещение 5 се заложи сондаж в източната част на помещение 8. Свалиха се два механични пласта, като се достигна на 11,03 м н. в. Разкопаваха се деструкции, формирани с камък, хоросан и тухли; монетите са малко, най-късната тип SPES REI PVBLICE, Констанций II (337 – 361) или Юлиан II (361 – 363), културният пласт не е изчерпан.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DEULTUM*, SUB-SITE 02 "ANCIENT *THERMAE*"

Krasimira Kostova, Dobrina Harbalieva

Summary

In 2021, the work continued in the western part of the *thermae*, from the levels reached in 2019 – 2020 (fig. 1). The excavations were carried out in rooms 1, 4, 6, and 7 in order to refine the stratigraphy. A trench was also set in the *stylobate* area west of room 2. During the study:

(1) a ceramic pipe water conduit was discovered *in situ,* which passes through the western wall of the *thermae* and took water to the room with *praefurnium*;

(2) at the western end, a thin layer with burnt adobe and few pottery fragments were found;

(3) a coin of Titus as Vespasian's Caesar (AE As, AD 72) was found in a layer of brown soil;

(4) sterile black soil was reached.

In rooms 1, 4, and 6 a burnt layer from the third quarter of the 5th c. AD, dated with coins of emperor Leo I (457 – 474), was studied (figs 2, 4). Several fragments of a glass bowl with an image of St Peter were found in the debris in rooms 4 and 6. The image is engraved on the outer surface of the vessel. The preserved bearded head of the saint is facing left. Above the head the Greek name Πέτρο[ς] is engraved (fig. 3). It is assumed that Saints Peter and Paul have been depicted on the bowl.

A burnt layer from the third quarter of the 5th c. AD cuts into a levelling layer from the first quarter of the century. This period includes uncovered stone pavement in front of room 6, with *terminus post quem* marked by coins from AD 408/23. The pavement is associated with habitation from the end of the 4th – beginning of the 5th c. AD, burned in the first quarter of the 5th c. AD. A ceramic pipe water conduit was revealed under the pavement, which possibly connected to the water conduit in room 4. *Terminus post quem* for the construction of the conduit is set by a coin of emperor Julian II, AD 355/8.

The floor level of a *praefurnium* is revealed in room 4, built in the northern wall of the room. Later it was walled up with quarry stones bound with mortar. In front of the *praefurnium*, a layer of ash and charcoal was studied, in which a single coin of *Perinthus*, AD 100/200, was found. Under this layer, a construction level with mortar was reached, which can be associated with the construction of the *thermae*. This level corresponds to the laying of an east – west oriented ceramic pipe water conduit.

A hot pool with a second *praefurnium* was studied in the eastern part of room 4. The pool was heated by a *hypocaust*, which was built of monolithic stone columns and a suspended floor of large stone slabs. The pool was later rebuilt and its eastern part was raised by 0.40 m. A *hypocaust* with ceramic *tubuli* for a heated floor was then built in front of the entrance to *tepidarium* 2 (studied in 2006). The use of hydrophobic plaster on the walls was registered, as well as the lines for levelling the suspended floor.

In room 1, foundations of a wall were discovered, dug into a sterile layer without archaeological materials. They are preserved in one, and in some places up to two courses of stones. This is the earliest structure built before the construction of the *thermae*. It was destroyed by fire around AD 100, dated with a coin of emperor Trajan, AD 99/100.

The study of the cultural layers in the sector is not completed.

Krasimira Kostova, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets, kr.kostova@mail.bg
Dobrina Harbalieva, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets, dobrinah@gmail.com

№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ. ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА И ИМПЕРАТОРСКИ ХРАМ

Христо Прешленов, Милена Райчева

През 2021 г. проучванията се проведоха в пет сондажа (С1 – С5) северно, западно и южно от и в съществуващи разкрития на римски, късноримски и ранновизантийски структури (обр. 1).

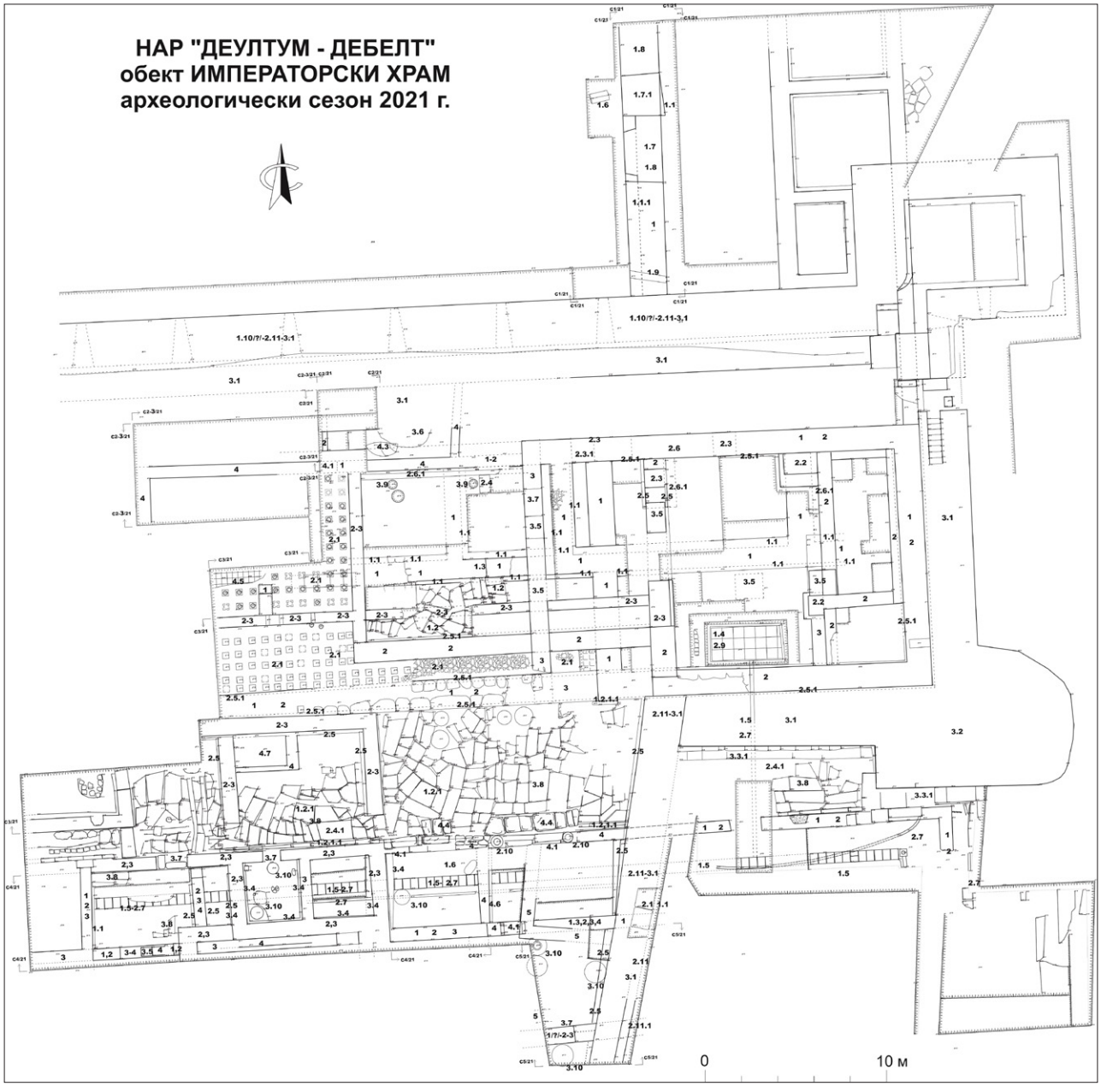
Сондаж 1. Проучени са пластове на надморска височина 21,20 – 18,90 м северно и западно от северната (късно)римска/ ранновизантийска крепостна стена.

Установи се, че разкритата през 2019 – 2020 г. римска стена (С – Ю), напречна на (и свързана с ?) крепостната куртина, с дължина 6,20 м и дебелина 2,0 м и „фундаментът" (2,20 × 2,10 м), изградени на хоросанова спойка без примеси на строителна керамика, както и блокажът (дължина 4,0 м, дебелина 2,25 м) между и северно от тях от ломени и грубо обработени полигонални камъни на земноглинена спойка, са изградени на фуга върху (субструкцията на ?) демонтирана римска стена със същата ориентация, дължина в сондажа 15,20 м, иззидана от лицево обработени (ломени в емплектона) камъни с бяла хоросанова спойка. Обитаемото ниво е повдигнато с пласт речен алувий (чакъл, кварцов пясък, глина) (обр. 2). Вложените в стените камъни са издялани от андезитни (преобладаващо) скали и литокластични туфи. В демонтажния изкоп на блокажа над римската стена са (пре)отложени фрагменти от римски – (II) – III в. – керамични съдове, тегули коринтски тип, шлака.

Сондаж 2. Проучени са пластове, отложени на надморска височина 21,45 – 17,05 м между ранновизантийската (V в.) крепостна стена с дебелина 4,20 м (включително (късно)римската куртина) и ранновизантийските помещения с верижен план южно от нея. Едно от тях (проучвано и на И през 2018 г.) е опожарено след 498 г. До 9,45 м на З от входа в южната му стена с дебелина 0,65 м е разкрита западната му стена от грубо обработени камъни, издялани предимно от андезито-базалтови скали на земноглинена спойка. Вътрешната ширина (С – Ю) на помещението до ранновизантийската крепостна „стена-берма" е 5,10 м. В пластовете от зеленикава глина, отложени под пода му, са установени две, формирани в началото на V в., обитаеми нива. По-късното е от жълтеникава глина. То и предходното (стратиграфски трудно различимо) заравняват сивокафява почва, в която са пръснати въглени, строителна и битова (края на IV – V в.) керамика, бронзови монети (най-късните на Евдоксия, Хонорий и Теодосий II от 401/3 г.). Подовете и горелите структури върху тях са прорязани от два ранновизантийски изкопа, запълнени с хоросанови деструкции, пясък, ломени камъни, въглени, строителна и битова (края на IV – V в., V в. и V – VI в.) керамика, бронзови монети на Аркадий (388/403 г.) и Аркадий и Хонорий (395/401 г.) до Теодосий II (401/3 г.).

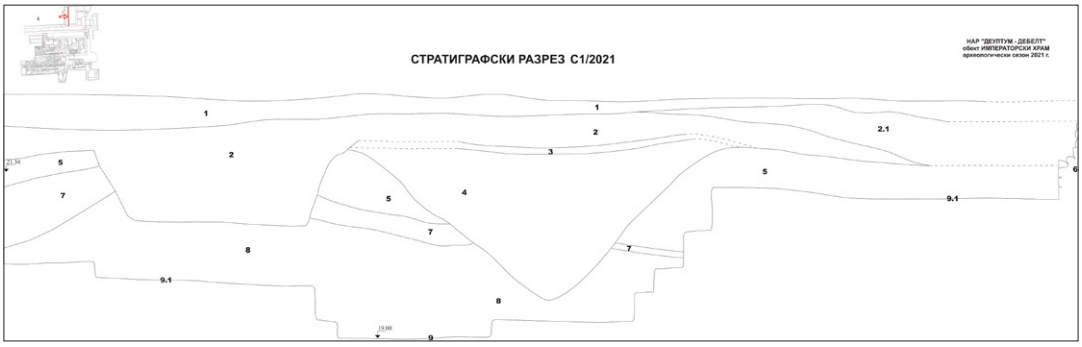
Изкопите нарушават и горели през третата четвърт на IV в. структури, (пре)отложени в сивочерна почва (ломени камъни, строителна и битова (края на) III – IV в.) керамика, овъглена дървесина, римски и късноримски бронзови монети (най-късната на Валентиниан I (364 – 375 г.)), бипедални тухли и хидрофобни хоросанови деструкции от суспензурата на наземния късноримски хипокауст, проучван южно през 2018 г. Стенната мраморна облицовка над пода му е положена върху опорни стени-банкет от грубо обработени камъни на хоросанова спойка с примес на натрошена строителна керамика с дебелина 0,45 м (И – З) и 0,70 м (С – Ю) и хидрофобна мазилка с дебелина 8 см. Северната стена на хипокауста унаследява римска стена (И – З) с дебелина 1,40 м, изградена от лицево обработени камъни от преобладаващо андезитни скали на бяла хоросанова спойка (обр. 3). Северно от субструкцията ѝ е запазен хоросанов слой, който вероятно маркира римско(то) строително ниво.

Сондаж 3. Проучени са структури на надморска височина 18,25 – 15,75 м (пре)отложени на(д) пода на наземния хипокауст на късноримския жилищен комплекс и каменната настилка на римския декуманус. Дъното на хипокауста е покрито с хоросан, примесен с натрошена строителна керамика, който заравнява повдигащ блокаж от ломени камъни и части от строителна керамика споени с бял хоросан. Върху хидрофобния хоросанов пласт са положени нивелиращи тубусите в суспензурата тухли-подложки (0,35 × 0,35 м), от които в негатив са запазени следи от шест реда С – Ю и седем реда И – З. В хоросана, положен върху стилобатните улични блокове, изрязани от айтоски тип туфи, също са разкрити тухлени отпечатъци – четири реда С – Ю с формат 0,33 × 0,33 м, които формират суперструкцията на южната стена на хипокауста с дебелина 1,30 м. Сиво-кафявата почва, отложена след демонтажни дейности над дъното на хипокауста и над субструкцията на стената съдържа строителна и битова (V

Обр. 1. План на проучваните структури: 1 – римски градеж/съоръжение (хоросанов свързващ разтвор); 1.1 – банкет (1.1.1. цокъл (негатив)); 1.2 – каменна настилка (1.2.1. улична; 1.2.1.1. с бордюрни ограничители); 1.3 – вход (зазидан); 1.4 – водохранилище; 1.5 – водопровод; 1.6 – колона; 1.7 – основа (1.7.1. единичен фундамент); 1.8 – суха зидария; 1.9 – отводнителен канал; 1.10 – крепостна куртина; 2 – късноримски градеж/съоръжение (хоросанов свързващ разтвор); 2.1 – хипокауст; 2.2 – тухлен зидан стълб; 2.3 – вход (2.3.1. стеснен/зазидан); 2.4 – подова настилка (2.4.1. улична); 2.5 – банкет (2.5.1. вторично формиран); 2.6 – стенна облицовка (2.6.1. субструкция); 2.7 – водопровод; 2.8 – дървен стълб; 2.9 – водохранилище; 2.10 – колона(да); 2.11 – крепостна куртина; 2.12 – питос; 3 – ранновизантийски градеж/съоръжение (хоросанов свързващ разтвор); 3.1 – крепостна куртина; 3.2 – бастион; 3.3 – емплектон на крепостна стена (3.3.1. облицовка/цокъл); 3.4 – банкет; 3.5 – каменен зидан стълб; 3. – хоросанова площадка; 3.7 – вход стеснен/зазидан; 3.8 – каменна настилка; 3.9 – дървен стълб; 3.10 – питос; 4 – ранновизантийски градеж/съоръжение/оборудване (земноглинен свързващ разтвор); 4.1 – вход; 4.2 – огнище; 4.3 – питос; 4.4 – канал; 4.5 – тухлена подова подложка; 4.6 – банкет; 4.7 – стопанско помещение; 5 – средновизантийски градеж (земноглинен свързващ разтвор)

Fig. 1. Plan of the explored structures

Обр. 2. Сондаж 1. Стратиграфски разрез изток: 1 – повърхностен почвен хумусизиран хоризонт; 2 – камъни, хоросанови деструкции, строителна керамика (съвременен демонтажен изкоп); 2.1 – хоросанов пласт (съвременна демонтажна площадка на 6); 3 – светлокафява глинеста почва ((след)демонтажна повърхност (?)); 4 – кафява почва, въглени, камъни, сполии, строителна керамика, хоросанови деструкции, битова керамика (III – IV в.; IV – V в., VII – VIII в.); 5 – жълто-кафява сбита глинеста почва, дребни фракции чакъл, пясък (речен алувий) – повдигащ/заравняващ пласт; 6 – крепостна куртина, (късно)римска/ранновизантийска; 7 – сива почва, пепелни прослойки, въглени, строителна керамика, римска амфора (горели римски структури); 8 – жълто-кафява сбита глинеста почва, дребни фракции чакъл, пясък (речен алувий) – повдигащ насип; 9 – дъно сондажен изкоп С1/21; 9.1 – С7/20

Fig. 2. Trench 1, stratigraphic cross-section east

в.) керамика, въглени, бронзови монети от Хостилиан (250/1 г.) и Тацит (275/6 г.) до Грациан (378/83 г.), Валентиниан II (388/92 г.) и Теодосий II (408/23 г.) (?). През VII – VIII в. над изоставения и демонтиран хипокауст, след насипване/повдигане на/със сива почва с разнесени в нея хоросанови деструкции, строителна и битова (края на III – началото на IV в., (края на) IV – V в., VII в. и VII – VIII в.) керамика, бронзови монети от Юлия Домна/Анхиало (193/211 г.) и Диоклециан (295/6 г.) до Аркадий (395/401 г.) и Теодосий II (408/23 г.), е изградена (вероятно) еднопространствена жилищна структура с каменен цокъл на земноглинена спойка.

Обр. 3. Сондаж 2, изглед от запад

Fig. 3. Trench 2, view from west

На Ю от демонтираната южна стена на хипокауста, върху частично демонтираната каменна настилка от туфи айтоски тип на декумануса, е изградено ранновизантийско (края на IV – V в.) жилище с вътрешни размери 7,15 м (И - З) и 6,10 м (С – Ю). Стените му имат дебелина 0,72 – 0,83 м и двустранен банкет с ширина 0,17 – 0,24 м. Изградени са с лицево обработени камъни от андезитни и метаморфни скали и туфи, мраморни сполии и тухлени нивелиращи пояси на хоросанова спойка с натрошена строителна керамика. Западната стена опира на фуга в стената И – З. В СЗ вътрешен ъгъл на жилището е изградено полувкопано стопанско (складово ?) помещение от ломени камъни на земноглинена спойка (и кирпичи ?), с дебелина на стените 0,60 м и вътрешни размери 1,60 м (С – Ю) и 2,90 м (И – З). В черна почва върху и над уличната (подова на жилището) настилка и в складовото помещение са разнесени горели кирпичи, овъглена дървесина, керемиди, части от мраморни (литургични, преупотребени ?) сигмообразни маси, железни инструменти и шлака, битова (края на IV – V в. и V в.) керамика, бронзови монети, най-късните на Валентиниан II (388/92 г.) и Теодосий II (408/23 г.).

Обр. 4. Сондаж 4, изглед от север

Fig. 4. Trench 4, view from north

Обр. 5. Сондаж 5, изглед от запад

Fig. 5. Trench 5, view from west

Сондаж 4. Проучени са пластове, отложени на надморска височина 16,10 – 14,70 м в ранновизантийското помещение с вътрешни размери 5,0 (И – З) и 4,20 (С – Ю) м, южно от декумануса и западно от късноримската и ранновизантийска крепостна стена с дебелина 1,80 – 2,30 м (включително външна облицовка/(цокъл ?) с дебелина 0,45 м от литокластични туфови айтоски тип блокове). Установено е подово ниво от уплътнена жълтеникава глина, частично покрита с тухли и плоски камъни. Пластът над него съдържа горели кирпичи, строителна и битова (IV – V в., V в. и V – VI в.) керамика, части от питоси, керамични лампи, железни инструменти, бронзови монети (най-късни „Виктория с венец“ (395 или 410/425 г.) и Теодосий II (408/23 г.) и „внесена“ керамика (VII – VIII в.). В Ю (унаследена) стена на помещението, изградена от камъни, изрязани предимно от свежи андезитни скали и туфи, е формиран портален (римски ?) вход със зидарски отвор 3,0 м на Ю към форумните терми, преграден по време на преустройство към средата на IV в. с лицево обработени камъни на бяла хоросанова спойка и поне девет-редов тухлен пояс над тях (обр. 4). Стените (С – Ю) на помещението в редова зидария на земноглинена спойка (източна с дебелина 0,60 м и западна надградена от стена с дебелина 0,85 м на хоросанов свързващ разтвор) прекъсват керамичен водопровод с диаметър 0,13 м, положен в горели кирпичени деструкции, строителна и битова (края на IV – първа половина на V в. и „внесена“ II – III в.) керамика, бронзови монети на Констанций II (347/8 г.) и Аркадий (401/3 г.). Северно от него, в дезинтегрирани туфи, е разкрит участък и от римския водопровод, поддържан (според резултатите от проучванията в С3/2020 г.) до средата на IV в. (поне до 355 г. ?). Керамичната му тръба, с диаметър 0,23 м, е защитена странично с кожух от грубо обработени камъни на белезникав хоросанов разтвор и покрита с бипедални тухли (0,43 × 0,58 × 0,06 м). Обратният насип в строителния изкоп и над тухленото покритие на водопровода е черна глинеста пръст, примесена с кремъчни фракции.

Сондаж 5. Проучени са пластове на надморска височина 17,15 – 14,15 м, южно от тангиращите късноримската и ранновизантийска крепостна стена помещения с верижен план и кирпичени надстройки. Разкрит е участък от куртината с дебелина 1,80 м (включително 0,45 м лицева облицовка/цокъл от квадрови блокове/ туфи айтоски тип) и вътрешен банкет 0,30 – 0,50 м. Субструкцията ѝ е от лицево редово наредени камъни, изрязани от андезитни скали, туфи и сполии, с двуредов, нивелиращ ги тухлен пояс, на белезникава хоросанова спойка с незначителен примес на натрошена строителна

керамика. Крепостната стена и банкетът ѝ опират на фуга в стена И – З, покрита с бяла двупластова (подложка и фин, покриващ (оцветен ?) слой) мазилка, удебелена от С на хоросанова спойка до 0,85 м при преустройство, по време на което с грубо обработени камъни на земноглинена спойка е зазидан вход, осъществяващ връзка между помещенията северно и южно от стената (обр. 5). В градежа преобладават камъни, изрязани от андезитни скали, използвани са и такива от базалтови и метаморфни скали, туфи и мраморни сполии.

Крепостната стена е и външна стена на обитаеми нива от края на IV – първата половина на V в. в двете помещения (северното с вътрешни размери 5,30 м (С – Ю) и 5,70 м (реконструиран) (И – З)), формирани след зазиждането на входа между тях. Върху частично запазен кафяв глинест слой са пръснати горели кирпичи, въглени, строителна и битова (втората половина/ края на IV – (първата половина на) V в. и „внесена" II – III в.) керамика, питоси, ладиевидни керамични лампи, железни инструменти, бронзови монети, най-късната „кръст във венец" (425/55 г.). Пластът под тях с горели кирпичи, въглени, строителна и битова (края на IV – V в.) керамика е формиран през първата четвърт на V в. (бронзови монети на Теодосий II (408/23 г.) в северното и на Аркадий (401/3 г.) в южното помещение).

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION IN *DEULTUM*. PUBLIC BUILDING AND IMPERIAL CULT TEMPLE

Hristo Preshlenov, Milena Raycheva

Summary

In 2021, research was carried out in five trenches located N, W, and S of the existing Roman, late Roman and early Byzantine structures (fig. 1).

Trench 1. Several layers were studied N of the (late) Roman and early Byzantine fortress wall. A Roman wall (N – S) and a foundation made of stones bound in white mortar, together with a fill of stones and clay between and to the N of them, were constructed atop a dismantled earlier Roman wall of the same axis and width. Above the earlier wall there is a gap filled with whitish mortar. The habitation level was raised with a deposit of river alluvium (fig. 2).

Trench 2. Layers between the early Byzantine fortress wall (5th c.) and the row of rooms S of it were studied here. The rooms were burnt down after AD 498. In the layers beneath their floor level of greenish clay were discovered two habitation strata from the early 5th c., which level out the debris from structures destroyed in a fire after AD 401. The two strata are cut through by two early Byzantine pits which also disturb structures that were burnt in the third quarter of the 4th c., including parts of an above-ground hypocaust. Its N wall inherits a Roman E – W wall that was built of stones bound in white mortar (fig. 3). To the N of its substructure is an intact Roman construction level of spilled mortar.

Trench 3. In this trench, structures above the floor level of the above-ground hypocaust and the stone pavement of the Roman *decumanus* were studied. The bottom of the hypocaust was covered with mortar which levels out a fill of stones, bricks, tiles and white mortar. On top of the street's stylobate blocks were discovered brick imprints from the superstructure of the hypocaust's S wall. To the S of this wall, on the partly disturbed stone pavement of the *decumanus*, an early Byzantine dwelling was erected (end of 4th – 5th c.). In the NW inner corner of the dwelling there is a semi-dugout storage (?) space, built of stones bound with clay (and mudbrick?). In the 7th – 8th c., above the abandoned and dismantled hypocaust and its S wall, and following the raising of the floor level, a dwelling with a stone socle bound with clay was constructed here.

Trench 4. Some layers in the early Byzantine room S of the *decumanus* and W of the Late Roman / early Byzantine fortress wall were also studied. A floor level was discovered from structures that were burnt after AD 408. In the S (preexisting) stone wall of the room, a (Roman?) portal entrance was formed, which was subsequently built up due to refurbishment in the mid-4th c. It was blocked with stones bound with white mortar and a course of bricks above (fig. 4). The walls (N – S) of the room are of clay binding. They cut a ceramic water pipe which was laid in structures that were put to fire after AD 401. N of the pipe, among disintegrated tuff, was found a sector of a Roman water mains that was maintained until the mid-4th c.

Trench 5. The excavations focused on layers S of the rows of rooms located along the late Roman and early Byzantine wall and built over with mudbricks. A sector of the curtain wall was found. It is attached with a gap to a wall (E – W), covered in two-layered plaster. The latter wall was thickened at its N end with mortar. At the same time, stones bound with clay blocked up a doorway between the rooms to the N and S of the same wall (fig. 5). The fortress wall served as an outer wall for two habitation levels in these rooms, burnt down after AD 401 and AD 425.

Hristo Preshlenov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, hristo.preshlenov@abv.bg

Milena Raycheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, milenaraycheva@gmail.com

УКРЕПЕНИ ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ

№ 63. КЪСНОАНТИЧЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ШИПОТ, ОБЩ. ДИМОВО

Александър Манев, Александър Харизанов

Обр. 1. Шипот-Димово 2021: аерофото на обекта, поглед от север

Fig. 1. Shipot-Dimovo 2021: aerial photo of the site, view from north

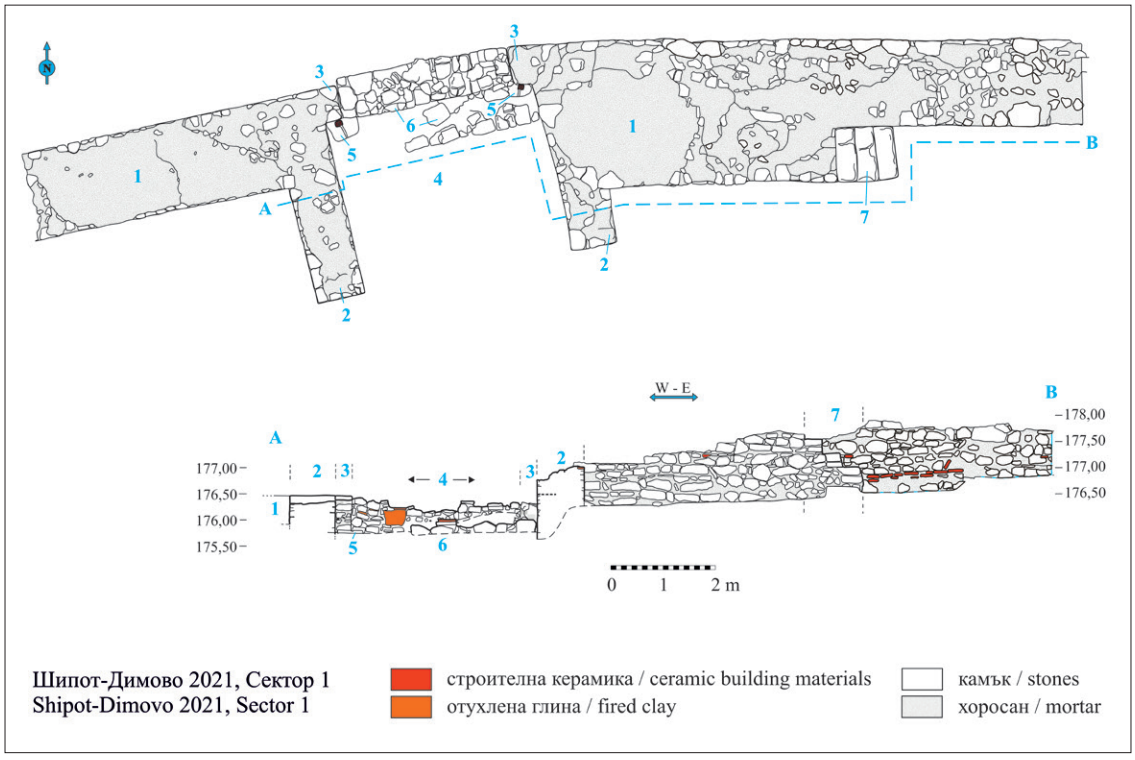
Предварителното спасително археологическо проучване на обект от км 39+240 до км 39+480, по проект „Модернизация на Път I-1 „Видин – Ботевград“, Обособена позиция № 1 – Път I-1 „Видин – п. в. Макреш“ от км 3+757 до км 39+480“, попадащ в землището на с. Шипот, община Димово, област Видин, беше извършено в периода август – декември 2021 г.[1]

Археологическият обект е разположен на хълм, отстоящ на около 200 м източно от река Арчар и на 500 м североизточно от гр. Димово. Възвишението е със стръмен наклон от запад и юг и по-полегато от север и изток (обр. 1). Най-високата му точка лежи на около 180 м н. в. От север и юг е ограничено от сухи дерета, с оставащ естествен подход към него от изток, където има по-леко понижение на терена. С изключение на неговите североизточни и южни склонове, то попада почти изцяло в рамките на сервитута за изграждане на новото пътно трасе.

В процеса на работа се установи, че по венеца на билото на възвишението е трасирана крепостна стена, заграждаща неправилен многоъгълник с площ от около 4 дка (обр. 1). Запазените ѝ на място останки бяха с ширина от 1,30 до 1,60 м и съхранена височина в суперструкция до около 1 м. Строена е от ломени и речни камъни, споени и измазани от двете страни с бял хоросан. В градежа ѝ бяха установени и преизползвани каменни блокове, включително фрагментирани архитектурни детайли и плочи с надписи от римската епоха. В северозападната част на куртината беше разкрито входно съоръжение със симетрично изградени пиластри по линията на външното ѝ лице. Последните са използвани за прикритие на камъни с внедрени железни гнезда за оси на двукрила порта. Проходът към вътрешността на крепостта е оформен с двойка напречни зидове, затварящи подобно на пропугнакулум пространство (засега липсват данни за втора, вътрешна порта). Непосредствено на изток от входа, в уширение на крепостната стена, се разкриха четири стъпала от зидано стълбище, вероятно извеждали до надвратна платформа (обр. 2).

Западният ъгъл на крепостта, локализиран в съответния край на венеца на билото, е оформен като четвърт от кръг с извивка от юг. Засега от южната крепостна стена са изследвани само отделни

[1] Археологическият екип беше в състав: научни ръководители – А. Манев, гл. ас. д-р А. Харизанов (НАИМ – БАН); зам.-ръководители – К. Косева (докторант, НАИМ – БАН), К. Клисуранов; научен консултант – проф. д-р В. Динчев (НАИМ – БАН); археолози и стажанти – Н. Казашки (РИМ – Видин), Е. Найденова, д-р О. Макилфатрик, гл. ас. д-р К. Маджаров (НАИМ – БАН), С. Магнет, Д. Ангелковски, Т. Статев, А.-М. Аризанова, А. Папалезова, С. Адирков, С. Дансър, И. Иванова, Д. Димитров, И. Коцов (докторант, НАИМ – БАН), Н. Благоева (РИМ – Видин); геодезия и карти – инж. Д. Огнянов, инж. А. Каменаров; палеоботаника – Х. Христова (докторант, НАИМ – БАН); археозоология – проф. д-р З. Боев (НПМ-БАН); антропология – доц. д-р В. Русева (ИЕМПАМ-БАН); фотография – К. Георгиев; нумизматика – гл. ас. д-р С. Йорданов (НАИМ – БАН); консервация и реставрация – М. Тасева (НАИМ – БАН), М. Николова; К. Китанов (НАИМ – БАН); херпетология – гл. ас. д-р А. Дюгмеджиев (НПМ – БАН); научна обработка на керамика – д-р Н. Русев (НИНКН). На всички изброени колеги, изказваме своята благодарност.

Обр. 2. Шипот-Димово 2021: план и изглед-разрез на входно съоръжение с прилежащо стълбище: 1 – крепостна стена; 2 – зидове на вход; 3 – привратни пиластри; 4 – вход; 5 – камъни с железни оси за панти; 6 – запушване на входа; 7 – стълбище

Fig. 2. Shipot-Dimovo 2021: plan and cross-section of the gate complex with adjacent stairs: 1 – curtain wall; 2 – gate walls; 3 – gate pilasters; 4 – entrance; 5 – stones with iron bars for hinges; 6 – gate blockage; 7 – staircase

сегменти. Предстои цялостното ѝ разкриване, заедно с това на източния край на укреплението, маркиран на терен от голямо количество деструкции.

На този етап останки от постройки са разкрити в източната част на укреплението, непосредствено до вътрешните лица на северната и южната крепостната стена. В поголямата степен бяха изследвани градежите до северната крепостна стена, където бяха установени зидове от три сгради.

Обр. 3. Шипот-Димово 2021: аерофото на разкрити сгради в северо-източния край на крепостта

Fig. 3. Shipot-Dimovo 2021: aerial photo of the uncovered buildings in the northeastern part of the fortress

Сграда 1 попада в най-източната изследвана зона на този участък от крепостта. За момента са установени нейните западни, северен и евентуално източен зид, ориентирани приблизително по световните посоки (обр. 3). Северният зид на сградата е долепен на фуга до вътрешното лице на крепостната стена, която при по-късна преправка застъпва част от източното му трасе. Двойката запазени стени от запад, отстоящи на около 0,30 м една от друга, маркират двата ѝ установени строителни периода. През първия период на експлоатация тя е била по-широка (около 10 м И – З), след което е леко стеснена, с изграждането на втория западен зид. Във вътрешността ѝ бяха открити дъна на две домакински пещи, най-вероятно използвани през първия строителен период. Зидовете на сградата са градени от камъни и единични фрагменти строителна керамика, споени с глина. Постройката изглежда е рухнала вследствие

Обр. 4. Шипот-Димово 2021: яма с три цели амфори тип LRA 2

Fig. 4. Shipot-Dimovo 2021: pit with three intact LRA 2 amphoras

Обр. 5. Шипот-Димово 2021: яма с човешки останки

Fig. 5. Shipot-Dimovo 2021: pit with human remains

на пожар, за което свидетелстват откритите деструкции, включващи керемиди, тухли, камъни, отухлени и овъглени късове глина и въглени.

Сгради 2 и 3 са разположени една над друга, непосредствено на запад от сграда 1 (обр. 3). Засега от сграда 2, която е по-ранната от двете са установени две успоредни големи помещения от юг и възможен портик от север, между северната ѝ стена и куртината на крепостта. Стените са иззидани от ломени и речни камъни, и малко фрагменти строителна керамика, споени с глина. Постройката има две установени фази на експлоатация, маркирани от трамбовани подови нива. Над горното е запазен по-масивен пласт с деструкции, подобен на този от втория период на експлоатация на сграда 1.

Сграда 3, идентифицирана като раннохристиянска църква, е изградена върху основите на сграда 2, след нивелиране на този и околния терен чрез подравняване на деструкциите и натрупване на глина и/или полуразложени кирпичи. Църквата е еднопространствена, с полукръгла апсида от изток, във вътрешността на която е запазена основа на каменна скамейка. Апсидата и северното ѝ рамо стъпват частично върху зидове от сграда 2, докато за северна стена на християнската сграда изглежда е било използвано трасето на куртината в този участък. Съхранените останки от зидовете на сграда 3 (западен, южен и източен) са градени от камъни и единични фрагменти строителна керамика с хоросанова спойка.

В рамките на трите описани сгради бяха открити множество оформени в скалата дупки за колони и колове, както и траншеи от вероятно извадени зидове. Липсата на открити в тях материали засега не позволява тяхното относително датиране и причисляване към застъпените в сградите периоди на обитаване или към по-ранен такъв в същата зона на обекта.

В границите на укрепената площ до момента са разкрити повече от 50 ями и съоръжения, вкопани в естествената скала. По-голямата част от тях изглежда са използвани за съхранение на хранителни суровини и вода. В една от ямите бяха открити три цели амфори тип LRA2 (обр. 4), в други бяха установени частично запазени амбалажни или цели трапезни и кухненски съдове. Възможно е някои от негативните структури да са били легла за извадени впоследствие питоси, а други да са служили за събиране на дъждовна вода.

В три от проучените до момента негативни структури бяха открити останки от общо пет човешки скелета (обр. 5), в една – скелет на овца или коза в анатомичен порядък, а в друга – ниво от основно животински кости, сред които бяха установени и няколко човешки.

Засега най-добре изследваният участък извън укрепената площ е този по северния склон на възвишението, където беше установено плътно ниво от множество големи камъни, вероятно деструкции от градежа на куртината. На места под този пласт бяха достигнати ходови нива от периода на обитаване на укреплението. На около 6 – 7 м на С – СИ от входа бяха разкрити останки от две частично запазени големи битови пещи, а по склона под тях беше открит цял двусъставен хромел, сред камъни от руини на евентуална постройка.

За момента експлоатацията на обекта изглежда ограничена в периода на Късната античност. През втората половина на IV и първата половина на V в. той най-вероятно е служил за продоволствен пункт. По това време функционират сгради 1 и 2, може би крепостната стена в първоначалния ѝ вид, както и по-голямата част от изсечените в скалата ями и съоръжения. Във все още неустановен точно момент от V в. крепостта изглежда поне частично засегната от пожар, вследствие на което е изоставена. За евентуално нападение, сложило край на първия установен период на обитаване, свидетелстват откритите върхове на стрели (основно по северния склон), регистрираните опожарявания в сгради 1 и 2, както и две колективни монетни находки от номинали, по първоначални данни датиращи не по-късно от средата на V в.

След прекъсване обектът отново се обитава през VI в., когато е изградена църквата. Засега все още не е изяснено дали всички фортификационни съоръжения функционират по това време. За момента изглежда че по-голямата част от ямите за съхранение вече не се използват, като много от тях са затрупани с големи камъни или каменни плочи. Няколко опалени нива и останки от паянтови зидове също се свързват с обитаването на селището през този втори период. За последното свидетелства и една находка от фолиси, сечени при Юстиниан I (527 – 565), Юстин II (565 – 578) и Тиберий Константин (578 – 582), които представляват и най-късните нумизматични материали, регистрирани при досегашното проучване.

Палеоботанично изследване на проби от обекта установи наличие на шест вида зърнено-житни култури (лимец, пшеница, ечемик, овес, просо, ръж), три вида бобови култури (леща, бакла, нахут), останки от плодове и ядки (дива ябълка, жълъди, орехи) и седем вида дървесина (дъб, габър, леска, бряст, бук, елша, бор).

Според данните от изследването на откритите животински кости в границите на обекта доминират останки от домашни животни и птици, на първо място домашно говедо, в по-малка степен свиня, коза, овца и кокошка, домашен кон и магаре. Немалък брой са и костите от диви животни, включващи заек, дива свиня, тур, зубър, благороден елен, елен лопатар, сърна, невестулка, дива котка, лисица, вълк, мечка.

Макар и голямо количество, откритите до момента находки и керамика свидетелстват за постоянно обитаване на селището през първия му етап на съществуване от ограничено като численост военно или военизирано население. Засега остава неясен характерът на функциониране на укреплението през VI в.

Проучването на обекта ще продължи през 2022 г.

LATE ANTIQUE FORTIFIED SITE IN THE LAND OF SHIPOT VILLAGE, DIMOVO MUNICIPALITY

Alexander Manev, Alexander Harizanov

Summary

The archaeological site is located 200 m to the east of the Archar River and 500 m to the northeast of the town of Dimovo. Situated on a steep hill, it is surrounded by deep ravines to the north and south, with the eastern slope being the most accessible point. The entire area of the site is endangered by construction work for the new I-1 highway (E79 European route).

The preliminary excavations showed that a fortification wall was built along the hill's crest, surrounding an area of ca 0.4 ha (fig. 1). An entrance complex with remains of a double gate and adjacent stairs from the east was uncovered in the northwestern part of the curtain wall (fig. 2). The western corner of the fortress was also researched, as well as limited sections of the southern curtain wall, which will be fully excavated in 2022.

So far, remains of architecture were recorded only in the eastern part of the fortified area, where three buildings were registered (fig. 3). Building 1 is the easternmost, its northern wall contiguous to the fortification wall. Two construction periods were recorded here, as testified by the two adjacent walls on the western side of the building. The bases of two ovens were found, which were most likely exploited during the first construction period. Building 1 was destroyed in a fire.

Building 2 is situated directly westwards of the previous one. It comprised two separate premises and a possible gallery to the north, separating it from the curtain wall. It also had two phases of functioning.

Building 3 was placed on top of the building 2 ruins. It was a single-nave church with semicircular apse to the east. A section of the fortification was used as its northern wall. Unlike buildings 1 and 2, mortar was used for the masonry of the church.

More than 50 pits were found within the fortification, cut into the bedrock. Evidently, they were used to store water and provisions. Human remains of five individuals were found inside three of the pits (fig. 5), while fourth contained a goat or a sheep skeleton. Furthermore, three intact LRA 2 *amphorae* were discovered inside another of these negative installations (fig. 4).

Outside the fortress, the northern slope was also partially excavated. Under the rubble of the curtain wall, the remains of two large ovens were uncovered, as well as a fully preserved double quern stone, the latter within the ruins of a possible building.

At this stage it seems that the fortress was inhabited during the late antique period. In the second half of the 4th and the first half of the 5th c. it most likely functioned as a supply depot. Buildings 1 and 2 were erected during this phase. The site was at least partially damaged by a fire in the course of the 5th c. In the 6th c. it was inhabited anew. During this period the church was built, while at a certain point the fortress gate was partially blocked. Most of the storage pits were already out of use and were filled with debris, while some were additionally covered with stone slabs. The latest materials found so far are dated to the final decades of the 6th c.

Alexander Manev, aleman@abv.bg
Alexander Harizanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, a_harizanov@abv.bg

---

№ 64. КРЕПОСТ „БОРОВЕЦ“ ПРИ ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

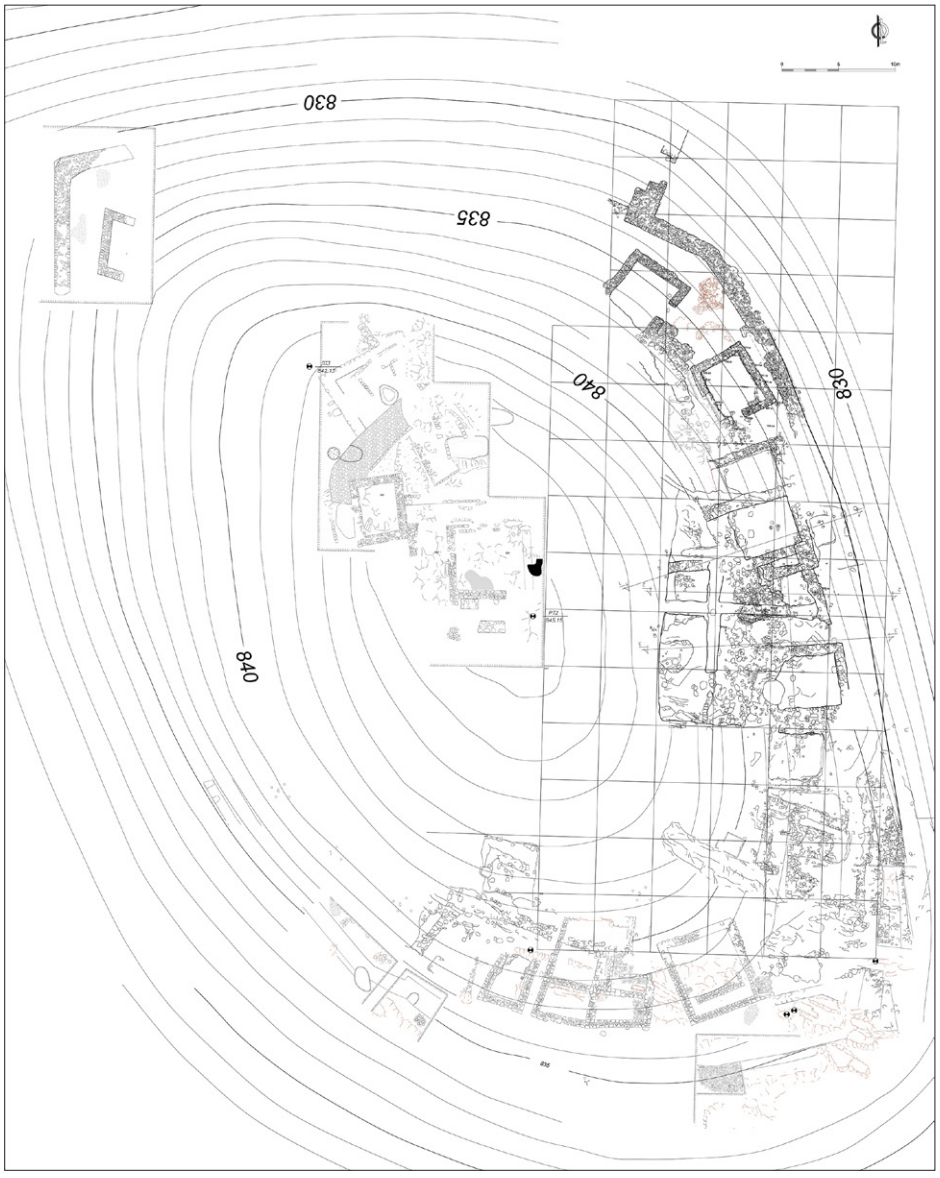
През месеците юли, август и септември 2021 г. се извърши редовно археологическо проучване на крепостта „Боровец“ край с. Разлив. Проучванията са финансирани от Министерство на културата по договор с Исторически музей – Правец. Научен консултант е проф. д-р В. Динчев (НАИМ – БАН).

Крепостта „Боровец“ се намира на 4 км северно от с. Разлив, на връх Голям Боровец (847,88 м н. в.) и обхваща площ от около 5,3 дка, т. е. спада към средноголемите крепости. Приблизителни размери са 105 × 50 м, с ориентация СЗ – ЮИ.

Археологическото проучване се съсредоточи при СИ ъгъл на крепостта (обр. 1). Проучени са около 275 кв. м площ. Работата се локализира в квадрати В 4/6, В 4/7, В 4/4, В 4/3, В4/2, А 4/14, А 4/15, А 4/16, А 4/9, А 4/10, А 4/11, В 5/9 и С 5/1. Денивелацията на терена на 20 м от З на И е повече от 5,0 м.

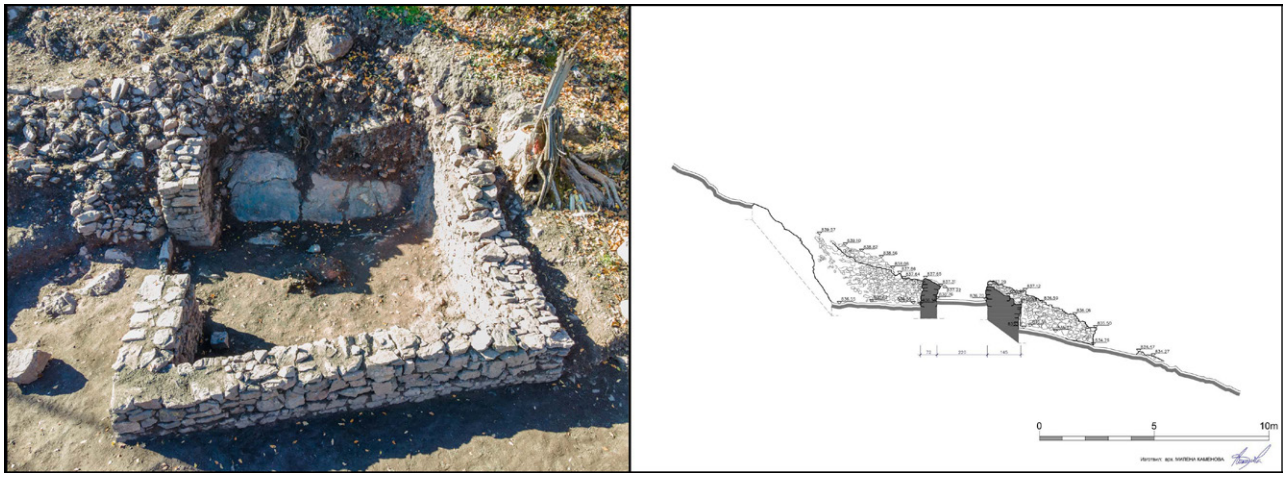
Цялостно проучена е сграда 13, открита през 2020 г. Разчистено е северното външно лице на северната стена на сградата във височина до 0,55 м и четири – пет реда камъни и З вътрешното лице на западната стена със запазена височина от 0,85 м и до 7 – 8 реда камъни. Западната стена на сградата стъпва върху голяма скала, в която личат изсичания и тя е включена в градежа. Сграда 13 е едноделна, с правоъгълен план, като по дългата си ос е ориентирана в посока Ю – С. Отстои на 1,0 м от крепостната стена. Градежът е от ломени и плочести камъни на калова спойка, като на места е ползван и бял хоросан. Лицата са маркирани от по-големи ломени и плочести слабо обработени камъни. Между тях има пълнеж от по-малки камъни и пръст.

Северозападно от сграда 13 през 2021 г. е разкрита нова структура – сграда 14 (обр. 2). Сграда 14 отстои на 4 – 5 м от сграда 13, т. е. между тях има доста широко ходово пространство. Разчистени са части от структури, вероятно оформящи стъпала, служещи за подход в западна посока към билото. И тази сграда отстои навътре от крепостната стена на 1,80 до 2,50 м. Сграда 14 е с правоъгълен план, като по дългата си ос е ориентирана Ю – С. Външни размери: 5,90 × 5,10 м. Изградена е от средни по големина и големи ломени и плочести камъни, някои от тях обработвани, на калова спойка. Северната стена

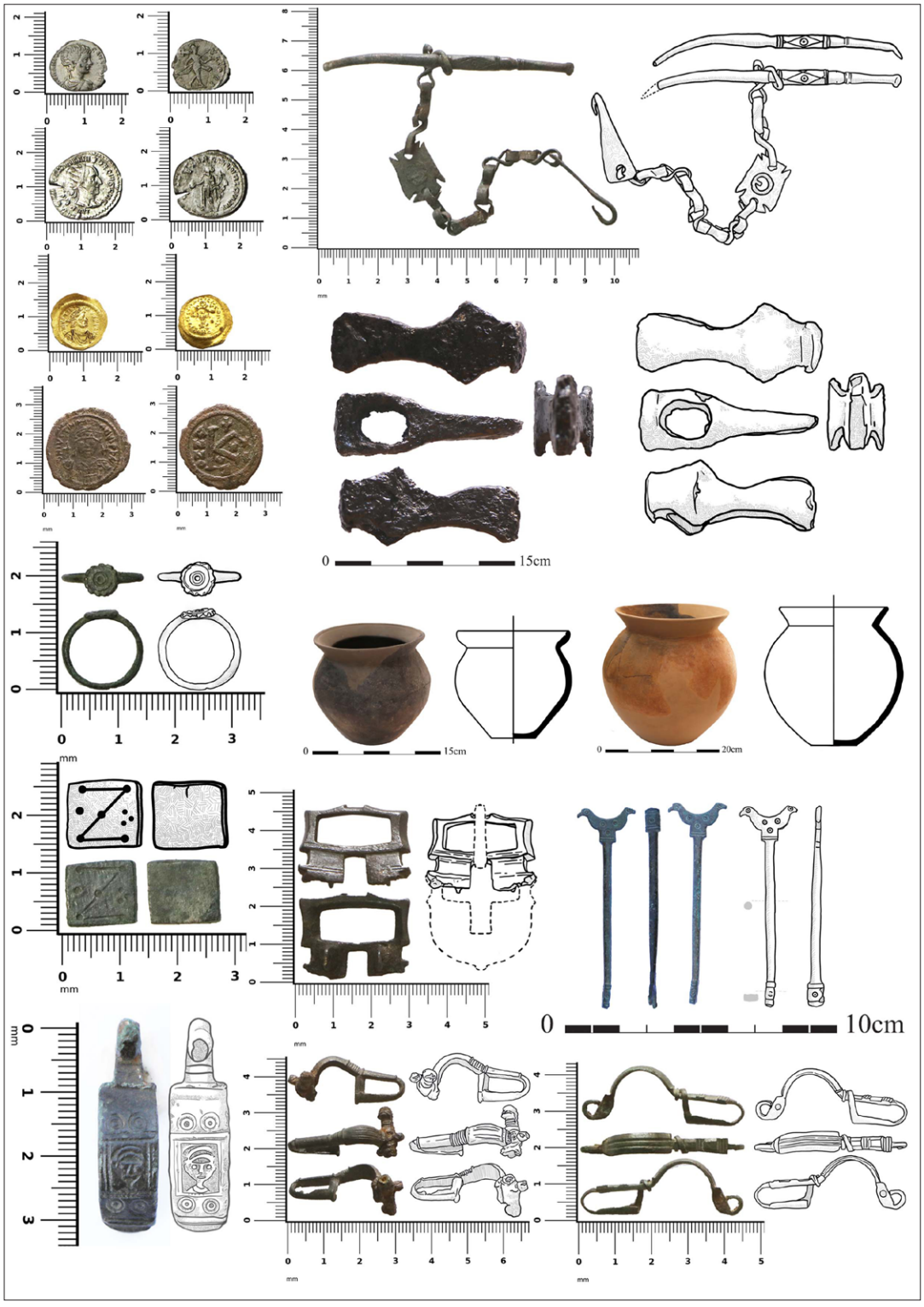
Обр. 1. Крепостта „Боровец“ – общ план със североизточния сектор, проучен през 2021 г. (автор М. Каменова)

Fig. 1. Borovets Fortress – general plan with the northeastern sector explored in 2021 (author M. Kamenova)

Обр. 2. Сграда 14, общ изглед и разрез (автор М. Каменова)

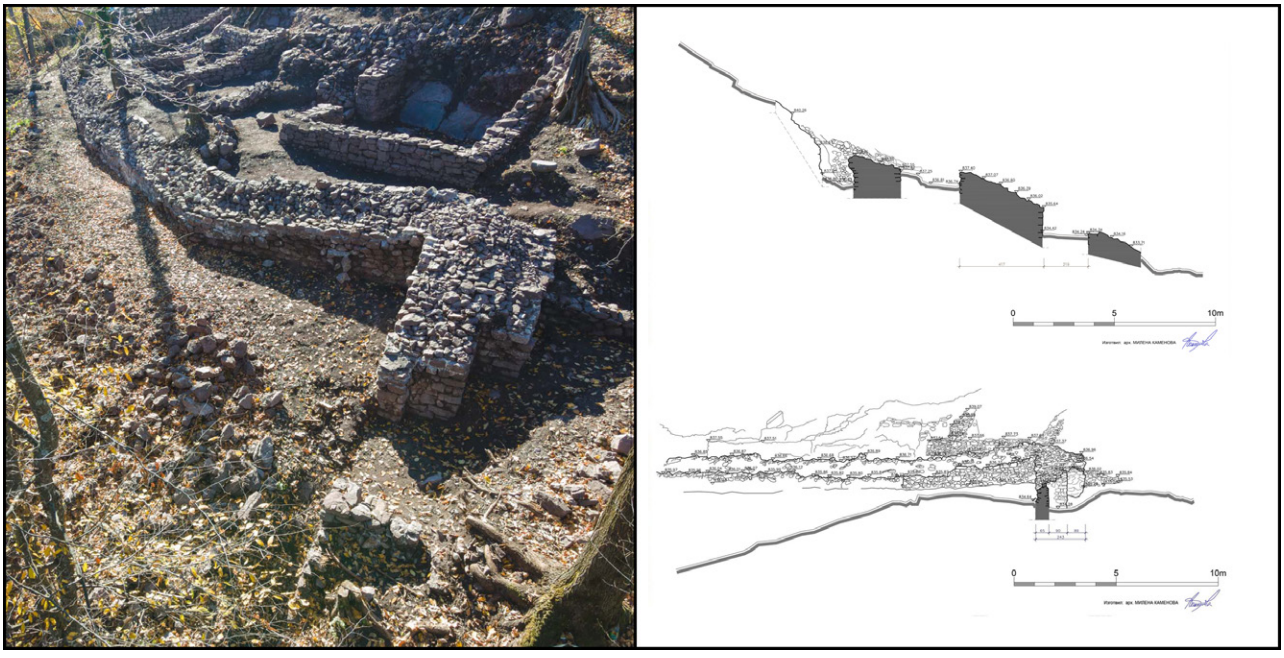
Fig. 2. Building 14, general view and cross-section (author M. Kamenova)

Обр. 3. Находки от сграда 14

Fig. 3. Small finds from building 14

на сградата е с външна дължина 5,10 м, ширина 0,73 м, запазени са 12 реда камъни във височина до 1,58 м. Източната стена е с външна дължина 5,90 м и вътрешна дължина 4,55 м, ширина 0,77 м. Запазена височина до девет реда камъни и 1,29 м. В З посока към вътрешното лице стъпва върху голяма скала, над нея има до четири реда камъни във височина. Тази скала е ситуирана в югозападния ъгъл на сградата. В южната част на сградата се откри вход с ширина 1,57 м, където има бордюр (отстъп от външната страна). Източната страницата/крило на входа е с външна дължина 2,24 м, вътрешна 1,50 м, ширина 0,70 м. Във височина са запазени до девет реда камъни до 1,50 м. Западното крило на входа е с вътрешна

Обр. 4. Входът на крепостта от североизток, поглед отгоре и разрез (автор М. Каменова)

Fig. 4. The entrance to the fortress from northeast, view from above and cross-section (author M. Kamenova)

дължина 1,85 м, ширина 0,70 м. Във височина са запазени до 10 реда камъни в 1,50 м. До тази страница паралелно е прилепен леко разрушен зид/подзид.

Във вътрешността на сградата са разчистени огнище и горели греди, вероятно от дървена конструкция. Открити са множество предмети на труда и бита: кирка, копачка, мотика, косер, лемеж за рало, коса, длета, стъргалки, брадва, ножове, ножица, кука за риба, катинари и резе за врата, токи за колан, стрели и копие, каменни хромели, оловни тежести за рибарска мрежа, прешлени за вретено, тежести за стан. От тук произхождат бронзови висулки и апликации, фибули, пръстен, обеца, халка, копче за дреха, бронзов стилус, вотивни пръчки, тока за колан, бронзови екзагии, част от везна. Открити са няколко цели и фрагментирани керамични съда и 20 бронзови монети: колониална монета на Каракала (211 – 217), Галиен (253 – 268), Клавдий II Готски (268 – 270), Константин Велики (337 – 361), Теодосий II (408 – 450), фолиси с номинал М и К (VI в.), колониална монета на Каракала (211 – 217), сребърна на Юстин (518 – 527), златен тремис на Юстин (518 – 527) (обр. 3). Находките се откриват в силно горял пласт както във вътрешността на сграда 14, така и пред нея в пространството между нея и крепостната стена. В пласта се откриват горели греди, множество железни предмети и части от тях – куки, клинове, скоби, гвоздеи, част от дървена конструкция, устия, дръжка и стени от стъклени съдчета, прозоречно стъкло, както и множество фрагменти битова керамика и животински кости. В сграда 14 се откри голямо количество горели плодчета, орехи и овъглено жито.

Обр. 5. Северозападната крепостна стена и сграда 3 след консервацията

Fig. 5. Northwestern fortress wall and building 3 after the conservation

Сгради 13 и 14 не са долепени до крепостната стена, както е при повечето планински крепости, а отстоят на разстояние от нея.

Разчистена е голяма част от крепостната стена в този участък на И от сгради 11, 12, 13 и 14 по протежение на 36 м, включително и втори вход при североизточния ъгъл на крепостта. Източно от сграда 14 крепостната стена завива на СЗ и особеностите на терена са използвани максимално при градежа.

Крепостната стена продължава в посока от Ю към С, като леко завива на З. Тя е изградена от по-големи обработени камъни на хоросан с бял цвят. Ширината ѝ варира от 1,50 до 1,68 м. Вътрешното лице е запазено до 0,60 м в четири реда камъни. Външното източно лице на крепостната стена на места е силно обрушено, но в един участък в северна посока крепостната стена е много добре запазена по протежение на 6,70 м дължина, ширина 1,40 м и 11 реда във височина. Там тя прави чупка под прав ъгъл и завива на И/ СИ.

След извършените проучвания в този участък стана ясно, че е разкрит втори вход на крепостта при СИ ъгъл и точно тази чупка е част от лявото ЮЗ крило на входа, вероятно основи на плътна кула (обр. 4). Запазена дължина – 3,35 м, ширина 2,40 м, във височина 1,40 м от 10 реда камъни. Самият вход е с ширина от 1,95 м и кота 834,28 м н. в., като при дясното североизточно крило *in situ* е разчистен камък с отвор за същинската порта. Камъкът е със заоблена, почти квадратна форма и размери: 0,32 × 0,43 м. Южно от този камък се локализира дясното североизточно крило на входа, което е симетрично на лявото. В този участък денивелацията на терена е много голяма, така че зидовете слизат леко по склона. Дясното североизточно крило на входа е със запазена външна дължина от около 2,67 м и ширина от 0,50 м, запазени до три реда камъни във височина, прави прав ъгъл към вътрешността с дължина от 0,43 м, там където е камъкът от вратата и отново прави прав ъгъл със запазена дължина от 0,90 м и отново тръгва под прав ъгъл в посока С/СИ по склона със запазена височина 0,31 м в четири реда камъни. В противоположна посока се разчисти и лявото югозападно крило абсолютно симетрично разположено на дясното, отново с ширина от 0,50 м, във височина 1,30 м в седем реда камъни. Следва отново чупка под прав ъгъл към вътрешността с дължина от 0,90 м и отново чупка под прав ъгъл към вътрешността с дължина 1,30 м и запазена височина 1,30 м в седем реда камъни. Отново следва чупка под прав ъгъл към крепостната стена с дължина 3,10 м и височина до 1,30 м в девет реда камъни. В западна посока крепостната стена се качва във височина до 0,60 м в шест реда камъни върху друг зид с ориентация С – Ю с дължина 2,60 м, вероятно отново част от крепостната стена или нейно продължение, който не е цялостно проучен. Градежът е с хоросан, запазен във височина от 0,60 м в четири реда камъни, ширина 1,50 м. Възможно е този зид да е основа за надвратна кула или част от вътрешна крепостна стена. Това предстои да се изясни през следващия археологически сезон.

Успоредно с редовните проучвания се осъществи и археологическо наблюдение на дейностите по консервация и експониране на крепостта, извършени във връзка с проект, спечелен от музея по Програмата за трансгранично сътрудничество Интеррег – ИПП България – Сърбия 2014 – 2020 г. (обр. 5). При извършване на изкопни дейности около структурите с цел подравняване на терена се разчисти изцяло източната стена на сграда 9 и останки от зидове от по-ранна сграда във вътрешността ѝ. Разчистено е вътрешното лице на крепостната стена, долепено до източния зид на сграда 9 по протежение още малко в северна посока и на крепостната стена на ЮЗ от входа при югоизточния ъгъл. При наблюдението са открити разнообразни находки и монети, най-вече около и вътре в сграда 9, пред сграда 11 при североизточния ъгъл, около сгради 7 и 8 и на билото на хълма.

"BOROVETS" FORTRESS NEAR PRAVETS

Tatyana Borisova, Michaela Zaneva

Summary

The archaeological research of the "Borovets" fortress in 2021 focused on the eastern sector, at the northeastern corner (fig. 1). Building 13 was completely studied, with a rectangular plan and undivided inner space. The bedrock there is cut and integrated by a wall in the construction of the building. To the NW of building 13, a new feature – building 14 – was identified, located at 1.80 – 2.50 m from the fortress wall (fig. 2). There is a wide space between buildings 13 and 14, and sections of a structure, forming steps leading towards the ridge to the west, were found. Building 14 has a rectangular plan, S – N oriented. External dimensions: 5.90 × 5.10 m. It is built of medium-sized and large quarry and slab stones, some are roughly hewn, with mud bonding. In the S part of the building there is an entrance with a width of 1.57 m and a curb. Another wall is attached to the W side of the entrance.

Inside the building, burnt wooden beams and a fireplace were cleared. In a layer of burnt debris inside building 14 and between it and the fortress wall, there is a large amount of household pottery, animal bones, many iron objects of everyday life, fragments of glass vessels and window glass, bronze *exagia*, silver and bronze coins from the 3rd – 6th c., a golden *tremissis* of Justin I (518 – 527), bronze ornaments, brooches and appliques, votive sticks, bronze *stylus*, part of a scale, whole and fragmented ceramic vessels, burnt fruits and nuts, charred wheat (fig. 3).

A large section (36 m) of the fortress wall east of buildings 11, 12, and 13 was cleared. East of building 14 the route of the wall continues to the west and the specifics of the terrain are used to the maximum during the construction. It was built of larger hewn stones with white mortar. The width varies from 1.50 to 1.68 m (fig. 4). At the NE corner, a second entrance to the fortress was discovered (fig. 5). The entrance has been arched with polygonal stone structures, built with two symmetrical wings from the SW and NE. Length from SW – 3.35 m, width 2.40 m, height 1.40 m. The entrance itself is 1.95 m wide. To the west, the fortress wall continues and connects to another wall built with mortar, with N – S orientation and a length of 2.60 m, probably part of the fortress wall or its extension, foundation for a gate tower or part of a second inner fortress wall.

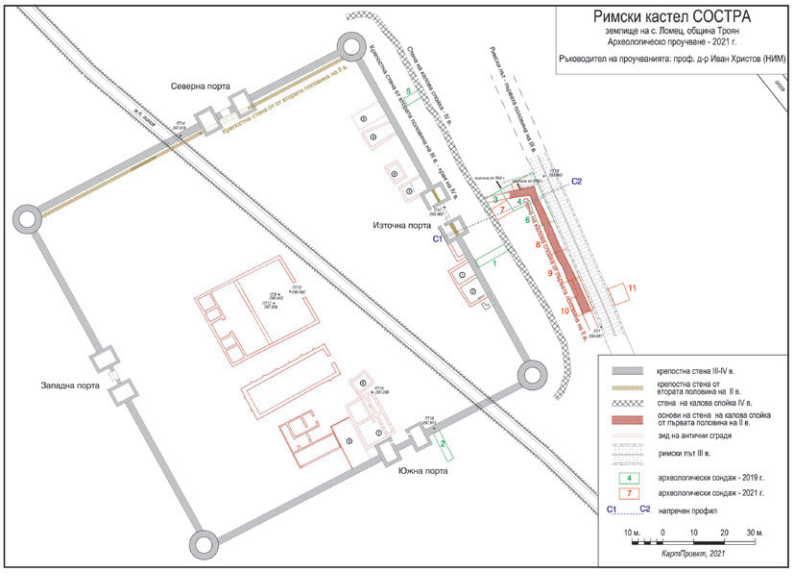
Studies in 2021 confirm that the fortress was built in the middle of the 3rd c. In the 4th and especially in the 5th c., it became a permanent centre of habitation and a fortified settlement which functioned also in the 6th c.

Tatyana Borisova, Museum of History – Pravets, 4 Todor Zhivkov Square, 2161 Pravets, tatqna_borisova@abv.bg
Mihaela Zaneva, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, mvz6@abv.bg

№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КАСТЕЛА СОСТРА – СЕКТОР „РИМСКИ ПЪТ“

Иван Христов

През месец юли 2021 г. бяха проведени редовни археологически проучвания пред източната крепостна стена на кастела Состра, землище на с. Ломец, Троянско. Разкопките се проведоха по предписания на одобрен от Министерство на културата проект „Археологически комплекс Состра – реставрация, експониране и социализация на римски кастел и римска крайпътна станция“, разработен от екип на арх. Ю. Железова. В проекта беше заложено цялостно проучване на площта между трасето на римския път от III в. и късноантичната стена на калова спойка, разположена западно от него. На практика това е шести сезон на разкопки в сектор „Римски път“ на крайпътния комплекс Состра.

Обр. 1. План на кастела Состра

Fig. 1. Plan of the Sostra castellum

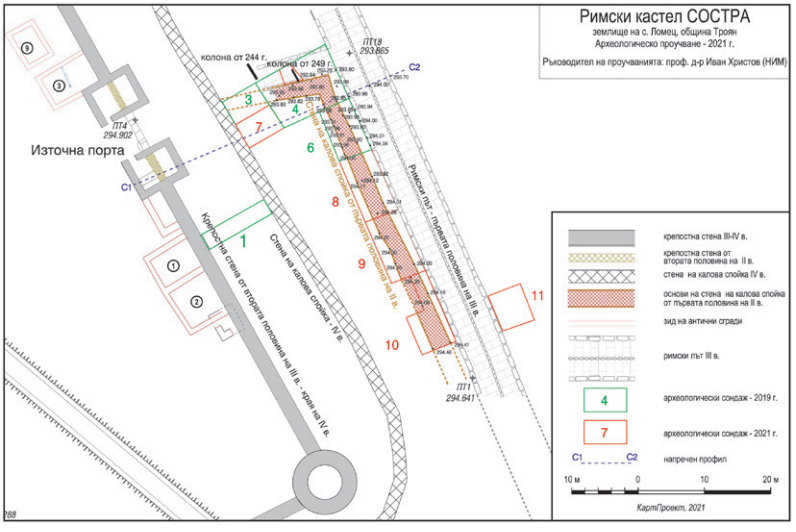
Проучванията се проведоха в пет нови сондажа на обща площ 173, 25 кв. м (обр. 1, 2).

В сондаж № 7 беше продължено разчистването на външното лице на стена на калова спойка, която се развива единствено пред източната крепостна стена на кастела от III в. Разкрити са нови 4 м от въпросното лице на зид, вкопан в стерилна глинеста почва. Потвърдена е общата тенденция основите на тази стена в посока юг да изтъняват в дълбочина.

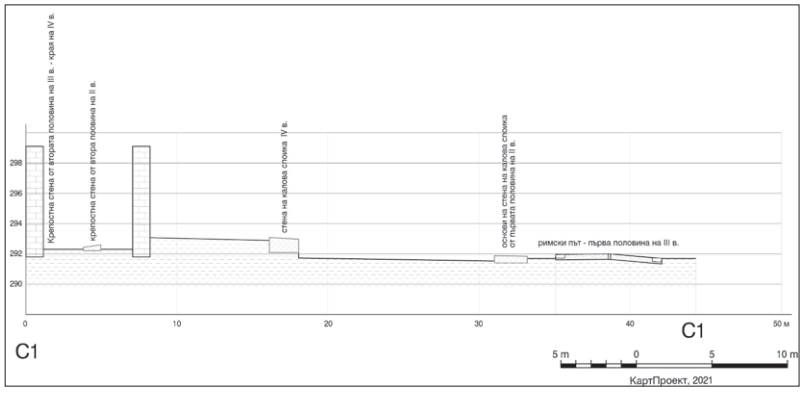
Обр. 2. Кастел Состра – сектор „Римски път“

Fig. 2. Sostra castellum – “Roman Road” sector

Обр. 4. План на новоразкритите структури

Fig. 3. Plan of the newly uncovered structures

Обр. 4. Разрез на новоразкритите структури при източната стена на Состра

Fig. 4. Cross-section of the uncovered structures at the eastern wall of Sostra

Интересни резултати за ранната история на кастела дадоха разкопките в сондажи № 8 и 9, които са продължение на сондаж № 6, в който през 2019 г. беше открита каменна структура, градена на калова спойка, интерпретирана като втора пътна настилка, развиваща се на запад от трасето на основния римски път (Христов 2020). От тази структура е останала едноредова субструкция от ломени и речни камъни с широчина 2,20 м, успоредна на пътя и източните стени на кастела. Разкрита е дължина от 60 м и перпендикулярна стена, развиваща се в сондажи № 14 и 17 от плана на обекта през 2016 г. Открито е категорично продължение на основите на ранната стена в посока северозапад с широчина 2,20 м (обр. 3, 4). Лицата на стената са изградени от големи дебели плочести камъни. Съоръжението е унищожено преди първата половина III в., когато е изграден пътят пред кастела. От вътрешна стена на ниво фундиране на основите в жълт глинест пласт, примесен с дребни фрагменти от строителна керамика, е открита профилирана фибула, датирана в края на I в. и римски републикански денар, отсечен в 58 г. пр. Хр. Дребни фрагменти от червенолакова керамика, намерени от вътрешното лице на зида, датират едно късно използване на съоръжението през втората половина на II в. Тук ще припомня, че през 2019 г., в пласт до вътрешното лице на северната стена на коментираното съоръжение, беше открита изящно изработена бронзова дръжка за кана, датирана в I в. Това е един от най-ранните предмети, откривани на територията на кастела Состра, за който до този момент най-ранните епиграфски и нумизматични данни са от времето на император Антонин Пий, около 145 г.

При престъргване на терена в сондаж № 4, под 0,20 м пласт с материали от Късната античност беше открита варовикова милиарна колона издигната от градския съвет на Никополис ад Иструм през 249 г. в чест на император Траян Деций (обр. 5). Надписното поле е с дължина 1 м и широчина 0,39 м. Височината на буквите варира от 3 до 4 см. В долната част на паметника има минимално уширение, служещо за основа, вкопана в земята. Това уширение на паметника е с

дължина 0,25 м. Следвала е 1,72 м част над основата. Колоната е с лице нагоре, паднала в посока север с върха. Оказва се, че тя е била част от пътна настилка на крайпътно разклонение, водещо в посока източната порта на кастела. На практика пространството западно от римския път в обсега на порта претория е бил цялостен плац, който през IV в. е бил застлан с плочести камъни, редуващи се на места като добавка с малки плътно забити речни камъни. Откритата колона е била поставена като подравнител на терена.

Колоната лежи върху пласт от рохка сива пръст с въглени и дребни камъни. Само под основата на колоната в пространство 0,50 × 0,50 м са открити до кота 293,10 м н. в. 77 бронзови провинциални монети от първата половина на III в.

Този паметник доказва, че Состра е крайпътна станция, край която минава не само пътят Филипополис – Ескус, но и друг важен за провинция Долна Мизия път в посока Никополис ад Иструм. Колоната е вторият подобен паметник в зоната пред главната порта на кастела. Първият беше открит през 2016 г в съседен сондаж. Тя е била посветена на император Филип I Араб през 244 г. (Sharankov, Hristov 2019).

Обр. 5. Милиарна колона от 249 г.

Fig. 5. Milestone from AD 249

Литература

Христов 2020: Ив. Христов. Археологическо проучване на кастелите Состра на пътя Ескус – Филипополис. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. София, 2020, 831 – 835.

Sharankov, Hristov 2019: N. Sharankov, I. Hristov. A milestone of Emperor Philip the Arab from the road Oescus – Philippopolis found at the eastern wall of the *castellum* of *Sostra.* –Archaeologia Bulgarica, XXIII, 2, 2019, 57 – 70.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE *SOSTRA CASTELLUM* – "ROMAN ROAD" SECTOR

Ivan Hristov

Summary

In July 2021, planned archaeological excavations were carried out in front of the eastern wall of *castellum Sostra*, in the land of the village of Lomets, Troyan municipality. The fieldwors were conducted in five new trenches with a total area of 173.25 m^2 (figs 1, 2).

The excavations were carried out according to the recommendations of the "Archaeological complex *Sostra* – restoration, exhibition and socialization of a Roman castle and Roman road station" project, developed by a team of architect J. Zhelezova and approved by the Ministry of Culture. The project included a comprehensive research of the area located between the route of the 3rd c. Roman road and a mud-bonded late antique wall to the west of it. In fact, this is the sixth season of excavations at the "Roman road" sector of the *Sostra* complex.

The excavations in trenches Nos 8 and 9 yielded interesting results about the early history of the *castellum*. A single-course foundation structure of quarry and river stones, 2.20 m wide running parallel to the road and its eastern walls was unearthed. A length of 60 m was uncovered and also a perpendicular wall with a preserved length of 8 m in

trenches Nos 14 and 17 of the site plan from 2016 was also found. The wall features two faces of large thick slab stones. It was destroyed before the first half of the 3rd c. when the road in front of the *castellum* was built (figs 3, 4). A fibula dated to the end of the 1st c. and a Roman republican *denarius* minted in 58 BC were discovered at the inner side of the wall, at the level of the foundations set in a yellow clay layer mixed with small fragments of architectural ceramics. Small sherds of red slip pottery found inside the walled area indicate a later use of the wall in the second half of the 2nd c.

In 2019, in a layer next to the inner face of the northern wall of the same wall, an exquisitely made bronze handle for a jug dating to the 1st c. AD was found. This is one of the earliest artefacts discovered so far in the territory of *castellum Sostra*, about which the earliest epigraphic and numismatic data for the time being are from the time of Emperor Antoninus Pius, ca AD 145.

A limestone *miliarium* erected by the city council of *Nicopolis ad Istrum* in AD 249 in honour of Emperor Trajan Decius was found in trench No. 4, under a 0.20 m thick layer with materials from Late Antiquity (fig. 5). Apparently, the milestone was part of the pavement of a road junction leading to the eastern gate of the *castellum*. The column was reused for levelling of the terrain. This monument proves that *Sostra* was a road station along which not only the *Philippopolis – Oescus* road ran, but also another important road in the province of Lower Moesia leading towards *Nicopolis ad Istrum*.

Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, ivchristov70@abv.bg

№ 66. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕ ШИРОКОВО“, С. ШИРОКОВО, ОБЩ. ДВЕ МОГИЛИ

Деян Драгоев, Добрина Харбалиева

Обр. 1. Външното лице на крепостната стена и южната кула

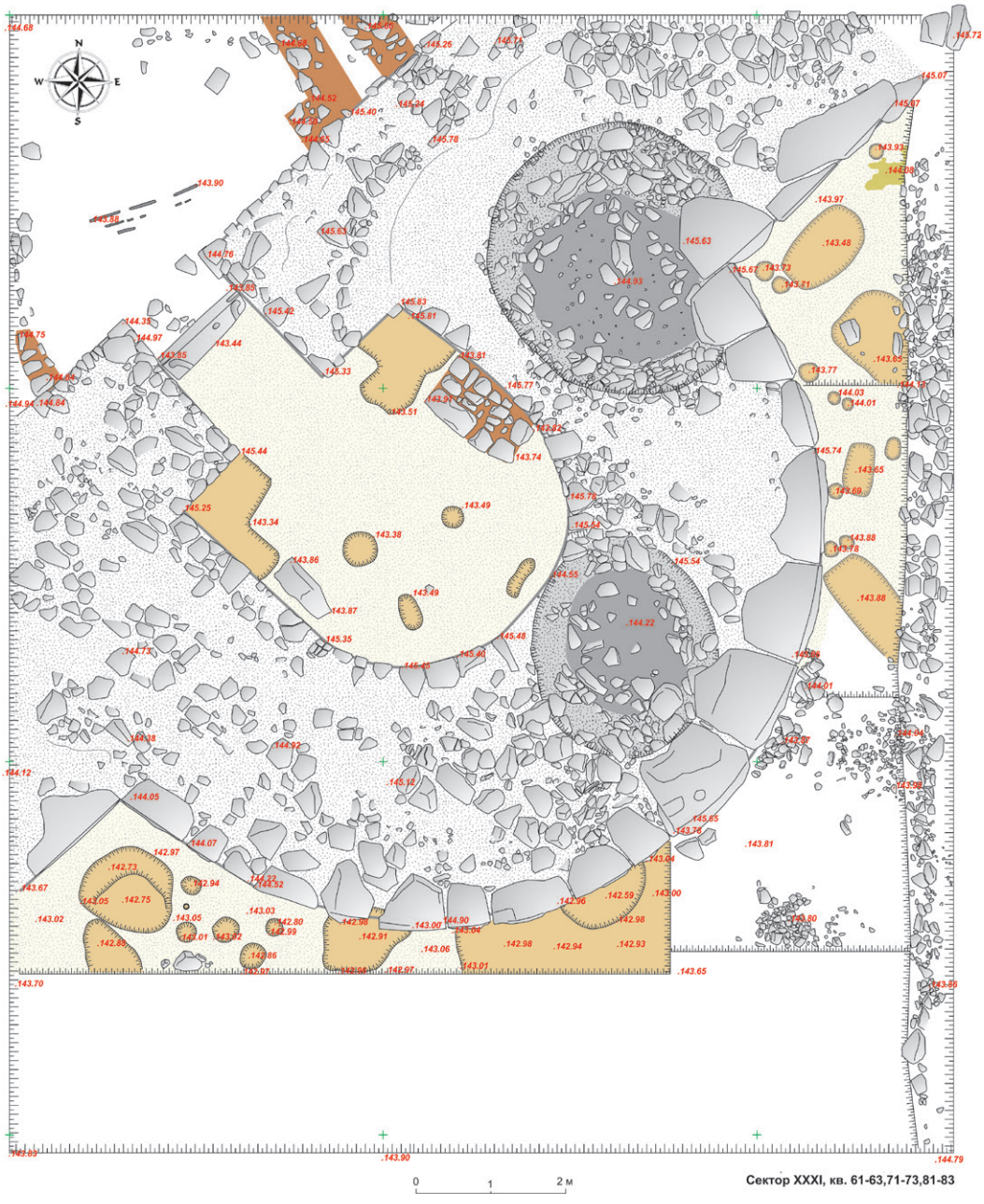
Fig. 1. Outer face of the fortification wall and the southern tower

Късноантичната крепост „Кале Широково“ е един от най-внушителните паметници на фортификационното дело в района на Русенското Поломие. Разположена при сливането на реките Баниски и Черни Лом, тя отчетливо доминира над околния терен, изпълнявайки роля по контрол и охрана на пътната мрежа в долините на двете реки.

Археологическото проучване е с редовен характер и се провежда за втора поредна година. Приключилият етап е осъществен в периода от 01 – 30.09.2021 г. с целево финансиране от страна на Министерство на културата и с логистичната подкрепа на Община Две могили[1].

Целта на проучването беше да се прецизира хронологията в изграждането и функционирането на южната кула на основната късноантична крепостна стена, частично проучена през 2020 г. За осъществяване на поставената цел бяха заложени три работни квадрата - № 61, 71 и 81 от единната план-квадратна мрежа на обекта, разположени непосредствено западно от проучваните през 2020 г. Общата проучена площ за сезона възлиза на 75 кв. м, като в отделни сектори беше достигнато до стерилно ниво.

[1] Проучването се проведе под ръководството на Д. Драгоев (РИМ – Русе) и Д. Харбалиева (ОИМ – Средец), с участието на стажант-археолога В. Великова (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“) и помощта на доброволци от гр. Русе и с. Широково; научен консултант на разкопките е проф. д-р С. Торбатов (НАИМ – БАН); геодезическо заснемане – инж. А. Каменаров; обработка на археозоологичен материал – доц. д-р Д. Владова (ВМФ при ТУ – Стара Загора).

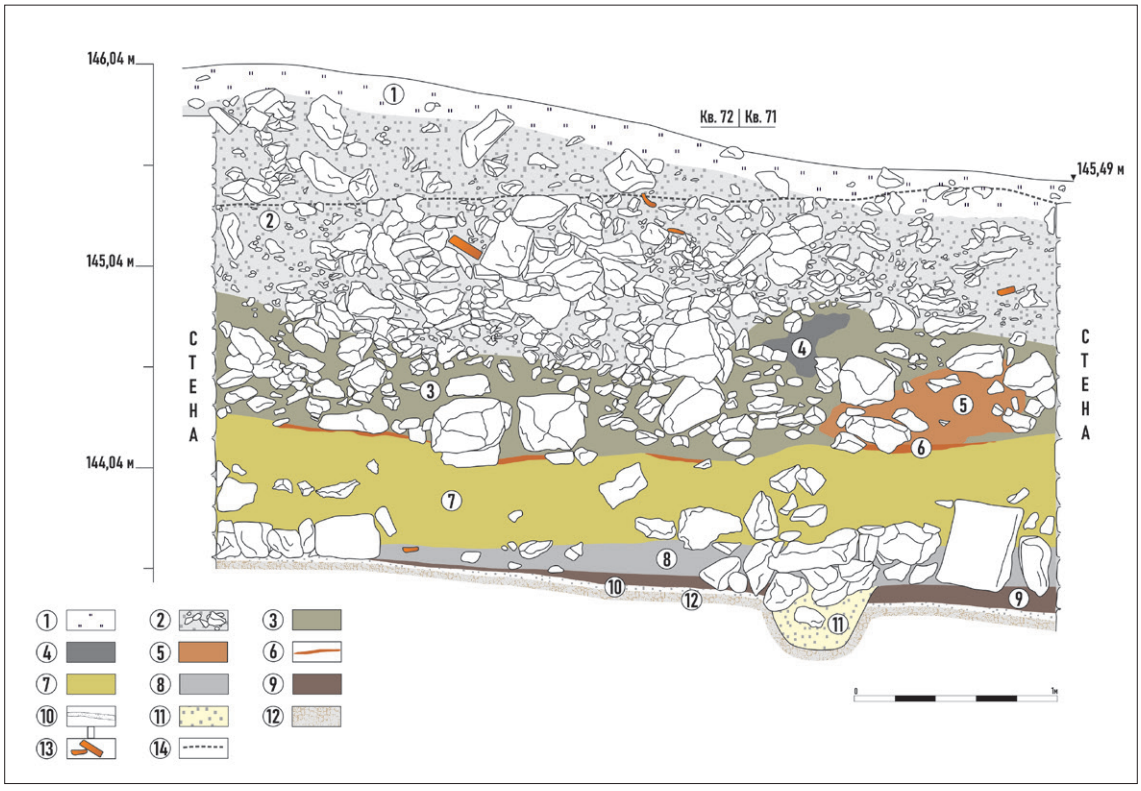
Обр. 2. План на южната кула на основната късноантична стена

Fig. 2. Plan of the southern tower of the main late Roman wall

Обр. 3. Асиметричност на вътрешното пространство спрямо общите очертания на кулата

Fig. 3. Asymmetry of the inner space compared to overall outline of the tower

Обр. 4. Контролен разрез в кулата: 1 – хумусен пласт; 2 – пласт трошляк; 3 – пепеляв пласт; 4 – пласт с висока концентрация на въглени; 5 – пласт с отухлявания; 6 – пласт отухлен льос; 7 – подравнителен пласт льос (подово ниво на втори строителен период); 8 – пласт сива пръст с въглени; 9 – трамбована глина (подово ниво на първи строителен период); 10 – пласт хоросан; 11 – разпрашен льос; 12 – стерилен пласт; 13 – строителна керамика; 14 – граница на проучванията 2020 – 2021 г.

Fig. 4. Control cross-section in the tower: 1 – humus layer; 2 – layer of small stones; 3 – ashy layer; 4 – layer with a high concentration of charcoal; 5 – layer with burnt soil; 6 – layer of burnt loess; 7 – levelling layer of loess (floor level of the second construction period); 8 – layer of grey soil with charcoal; 9 – rammed clay (floor level of the first construction period); 10 – layer of mortar; 11 – dust-like loess; 12 – sterile layer; 13 – architectural ceramics; 14 – boundary of the excavations in 2020 – 2021

Основният резултат от археологическото проучване беше проследяването и документирането на стратиграфската картина във вътрешното помещение на южната кула и прецизиране на метричните параметри на фортификационните съоръжения.

Разкритият участък от външното лице на крепостната стена в рамките на проучваната площ е с дължина от 2,05 м. Съхранени са два реда добре обработени рустицирани квадри, идентични с тези на южната кула и куртината североизточно от нея (обр. 1). Предвид общата денивелация на терена, крепостната стена в западните части на проучваните квадрати е много по-зле съхранена. Липсват няколко реда от лицевите квадри, а при емплектона се забелязва стъпаловидно пропадане в западна посока. В резултат от проучванията през 2021 г. беше напълно изяснена широчината на стената. В зоната северно от южната кула тя възлиза на внушителните 4,80 м. За разлика от представителния градеж на външното лице, вътрешното на крепостната стена е изградено от много по-малки и по-грубо обработени каменни блокове. Фугите между тях са били старателно измазани, но вследствие на пожара, регистриран в квадрати № 61 и 71, хоросановата обмазка липсва или е значително компрометирана.

Цялостно беше проучена южната кула на основната крепостна стена на късноантичния обект (обр. 2). Тя е с полукръгъл план и диаметър от 10,50 м. Изнесена е на 5 м пред фронта на отбраната. Широчината на стените ѝ възлиза на 3,50 м. Запазена е на височина от 2,80 м, в шест реда лицеви квадри. През 2021 г. се установи, че пластът хоросан пред външното лице на крепостната стена и южната кула, документиран и предходната кампания, представлява своеобразно запечатване на границата между суб- и суперструкцията. Основите, вкопани в стерилния пласт, бяха частично проследени при проучването на по-ранна яма от елинистическата епоха, нарушена при направата на стената. Изградени са от големи ломени камъни, обилно споени с бял на цвят хоросан с примеси от речна баластра.

Вътрешното помещение е с размери 4 × 4,15 м, максимално запазено във височина от 2,30 м. Изградено е от малки грубо обработени блокове. Фугите между тях са старателно обмазани с бял хоросан с примес на дребна речна баластра и ситно счукана строителна керамика. Налице е изявена асиметричност по отношение на пространственото му позициониране спрямо общия обем на кулата както по отношение на дължината на двете страници на входа му (северна страница – 1,48 м; южна страница – 1,14 м), така и във формата и ориентацията на самото помещение, изместено с близо 9° на изток спрямо централната ос на входа (обр. 3). Самият вход е с широчина 1,38 м, оформен като дълбок 2,40 м проход в куртината. На 0,65 м от вътрешното лице на стената беше открит *in situ* каменен праг за двукрила врата. Дължината му е 1,35 м, максималната широчина 0,38 м, а височината – 0,36 м.

Проучванията през 2021 г. в голяма степен допринасят за изясняване и прецизиране на времето на изграждане и функциониране на укрепителната система на обекта. От съществено значение са стратиграфските наблюдения, корелирани с информацията, предоставена от подемния археологически материал. В хода на проучването във вътрешното помещение на южната кула бяха документирани две подови нива, отнасящи се към два периода от неговото използване (обр. 4). Първичното подово ниво представлява тънък хоросанов пласт, покрит с нивелационен пласт трамбована глина, положен непосредствено върху стерилния терен. За времето на неговата направа, а респективно и за строителството на кулата и укреплението, сигурен *terminus post quem* се явяват три дребноминални монети с период на отсичане 425 –435 г., открити между трамбованата глина и хоросановата подложка, както и в самата нея.

Пластът над първичното подово ниво носи белезите на пожар, сложил насилствен край на функционирането на помещението в рамките на първия му строителен период. Възможност за прецизиране на времето на този пожар предоставя откритият в него нумус на император Анастасий I, отсечен в периода 491 – 498 г., без обаче да се отхвърля възможността и за по-късна дата през първата четвърт на VI в.

Вторият строителен период във функционирането на помещението в кулата се характеризира с изграждане на ново подово ниво, значително повдигнато спрямо първичното. Върху каменните деструкции, резултат от разрушенията в края на първия строителен период, е положен дебел до 0,60 м подравнителен пласт льос. Сигурен *terminus post quem* за началото на периода са откритите в пласта две монети на император Юстиниан I с период на отсичане 527 – 538 г. Добър хронологически репер за времето на функционирането на оформеното в очертанията на кулата жилищно помещение предоставя откритият многоброен подемен археологически материал от средата – втората половина на VI в. Краят на периода е стратиграфски отчетливо проследим, предизвикан от масивни разрушения, съпроводени с интензивен пожар. Важен хронологически индикатор за тези събития се явяват откритите в пласта две токи, чиято типологична принадлежност[1] предоставя достатъчно сигурен *terminus post quem* за времето на тези разрушения, а именно края на VI – първата четвърт на VII в.

Характерът и видът на откривания подемен археологически материал дава възможност устроеното в кулата помещение да се идентифицира с жилищна структура, без тази функционална принадлежност да изключва възможността тук да са се произвеждали предмети от рог, предвид множеството открити заготовки за дръжки на инструменти.

Както през 2020 г., в хоросановия пласт, запечатващ границата между суб- и суперструкцията на крепостната стена и кула, се разкриха вкопавания и дупки за носещи греди от дървена конструкция. Те принадлежат на долепени до външното лице на стените постройки от най-късния период на обитаване на късноантичната крепост, без на този етап от проучването да бъде възможно изясняване на тяхната планова композиция.

За времето на окончателното демонтиране на по-горе описаните фортификационни съоръжения сигурни данни предоставят стратиграфските наблюдения във вътрешността на кулата. Беше проучен масивен пласт деструкции от разграждането на стените ѝ, в който се откри добре датиран византийски моливдовул от XII в.

В хода на археологическото проучване не бяха разкрити структури, които да се отнесат към Средновековието. Всички монети и предмети, принадлежащи към тази епоха, са безконтекстни, открити в повърхностни пластове или в насипи на стари иманярски изкопи.

---

[1] Първата тока е с щитовидно оформена плочка, тип Т. В. I. 3. по М. Даскалов (Даскалов 2012, 36, обр. 56, 8); група С, тип VIII. а. по Л. Трайкова (Трайкова 2017, 85 – 86, табло 73), а втората принадлежи към типа „Салона-Истрия", дефиниран от З. Юнце (Uenze 1966, 142 – 146, Abb. 1); група С, тип XI по Л. Трайкова (Трайкова 2017, 91, табло 81).

Литература

Даскалов 2012: М. Даскалов. Колани и колании украси от VI – VII век (от днешна България и съседните земи). София, 2012.

Трайкова 2017: Л. Трайкова. Колanът южно от Долен Дунав – края на III – началото на VII в. София, 2017.

Uenze 1966: S. Uenze. Die Schnallen mit Riemenschlaufe aus dem 6. und 7. Jahrhundert. – Bayerische Vorgeschichtsblätter, 31, 1966, 142 – 181.

LATE ROMAN AND MEDIEVAL FORTRESS "KALE SHRIOKOVO", SHIROKOVO VILLAGE, DVE MOGILI MUNICIPALITY

Deyan Dragoev, Dobrina Harbalieva

Summary

In 2021, planned archaeological excavations were carried out for a second consecutive year. The aim of the research was to clarify the chronology of the site, regarding the founding and the functioning of the southern tower of the main late Roman fortress wall. The overall area excavated in 2021 amounts to 75 m^2.

The main result of the archaeological research was the documentation of the stratigraphic sequence inside the southern tower and the precise calculation of the fortress wall's metric parameters.

The excavated section from the wall's outer face has a length of 2.05 m, preserved within two courses of carefully hewn rusticated blocks (fig. 1). The width of the wall is 4.80 m.

The southern tower of the main fortress wall was entirely excavated (fig. 2). It features a semicircular layout, with a diameter of 10.50 m. It is projected at 5 m ahead of the front of defense. The width of its walls is 3.50 m. The preserved height is 2.80 m, in six courses of front blocks. It was proved that the mortar layer in front of the outer face of the fortress wall and the southern tower functioned as a sealing of the border between the foundations and the superstructure of the wall. The foundations, dug into the sterile layer, were partly tracked during the excavation of an early pit from the Hellenistic period, disturbed during the construction of the wall. The foundations are built of large quarry stones, bound with white mortar.

The inner space of the tower measures 4 × 4.15 m, preserved to a height of 2.30 m. Its walls are built of small roughly hewn blocks with plastered joints. Asymmetry is present, concerning its spatial position to the tower's total volume. The asymmetry is present also when comparing the length of the two walls, flanking its entrance (northern flanking wall – 1.48 m; southern flanking wall – 1.14 m). The same statement can be also applied to the form and the orientation of the tower's inner space itself, deviated with almost 9° to the east, considering the central axis of the entrance (fig. 3).

Two floor levels were documented in the southern tower, corresponding to two periods of its functioning (fig. 4). The main one is represented by a thin mortar layer, covered with levelling layer of rammed clay. Three coins dated between AD 425 and AD 435 provide *terminus post quem* for the time of its construction.

The layer above the first floor level bears traces of a fire. An opportunity for clarifying the time of that fire is provided by a *nummus* of Anastasius I, minted between AD 491 and AD 498. Nevertheless, the possibility for a later dating of that event, in the first quarter of 6th c., cannot be ruled out.

The second period is characterized by the construction of a new floor level. Above the stone debris a levelling layer of loess with a thickness of up to 0.60 m has beed laid. *Terminus post quem* for the beginning of the period appears to be two coins minted between AD 527 and AD 538. The end of the period is caused by destruction and fire. Chronological indicator for those events are two buckles typologically dated between the end of the 6th and the first quarter of the 7th c. They appear to provide *terminus post quem* for the time of the destruction.

Pits and postholes for carrying beams - parts of a wooden construction – were excavated in the mortar layer in front of the outer face of the southern tower. They could be associated with buildings from the latest phase of occupation in the late Roman fortification.

Deyan Dragoev, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, deyan_dragoev@abv.bg
Dobrina Harbalieva, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets, dobrinah@gmail.com

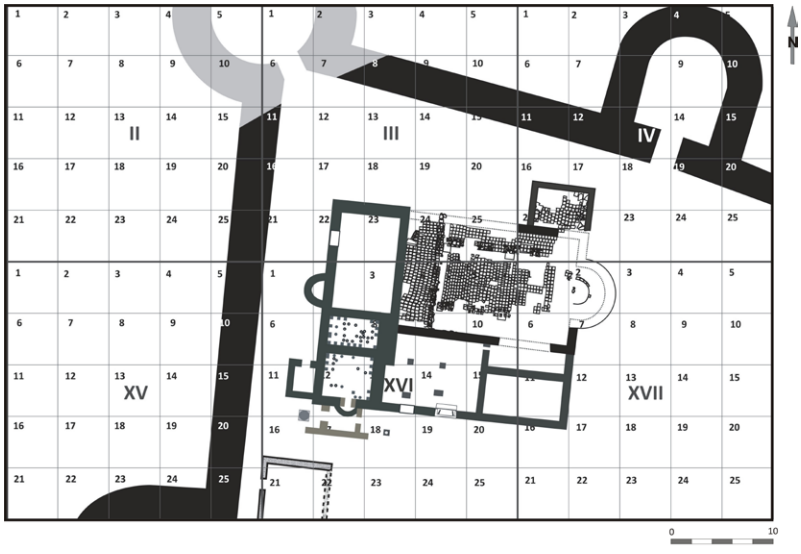
№ 67. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ“ КРАЙ ПОПОВО

Олег Александров, Симеон Станчев

Основната цел на археологическите разкопки през 2021 г. беше приключване на проучването на комплекса с балнеума. Теренната работа се съсредоточи в същите работни квадрати, проучвани през 2020 г., но археологическите разкопки през 2021 г. продължиха до пълното изчерпване на пластовете (обр. 1): III-25, IV-21, IV-22, XVI-5, XVI-10 и XVI-15, XVII-1, XVII-6, XVII-11 и частично в XVII-2, XVII-7, XVII-16. Впоследствие (заради попадане на нерегистрирани досега структури) проучването се разви в северна посока в квадрати III-14, 15, 20, 21 и IV-16 и 17.

Първоначално теренната работа се съсредоточи в югоизточната част на комплекса, в кв. XVI-15 и XVII-11. На това място се разкри помещение с вътрешни размери 4,35 м (С – Ю) × 7,80 м (И – З). Зидовете му са изградени с относително добре оформени каменни блокчета, като на няколко места има тухлени изравняващи редове. Дебелината на зида е 0,65 м. Спойката е хоросан с примесени частици счукана на дребно керамика, използван повсеместно при изграждане на комплекса с банята. Фугите са добре измазани. Помещението няма масивна подова настилка, а на кота 222,00 м н. в. в източната и 221,90 м н. в. в западната част се констатира ниво от трамбована глина. Точно над това ниво се попадна на колективна монетна находка от 1819 медни монети от IV – V в. Най-късните от тях са характерните за управлението на император Теодосий II емисии с реверсно изображение „кръст във венец“, сечени до 435 г. Монетната находка беше открита под дебел пласт деструкции от рухнал покрив, който трябва да се свърже с хунските нашествия от 40-те години на V в. Подобен пласт с опожаряване се открива повсеместно в крепостта, включително е добре регистриран в комплекса с балнеума както в предходни години, така и през 2021 г.

Впоследствие проучването продължи в дълбочина в разкритата през 2020 г. (в чертите на банския комплекс) ранновизантийска базилика от VI в. Работата в този сектор може да се определи като най-важната за сезона. След премахване на по-

Обр. 1. План на проучванията през 2021 г.

Fig. 1. Plan of the excavations in 2021

Обр. 2. Тухленият под в централния кораб на базиликата от края на IV в.

Fig. 2. The brick flooring in the central nave of the basilica from the end of the 4th c.

Обр. 3. Капител – част от архитектурната декорация на базиликата от IV в.

Fig. 3. Capital – part of the architectural decoration of the 4th c. basilica

Обр. 4. Разкопана площ през 2021 г., поглед отгоре след края на проучванията

Fig. 4. Excavated area in 2021, view from above after the end of the fieldworks

довото ниво на базиликата от трамбована глина почти повсеместно се попадна на изравнителен пласт от жълто-зелена глина, положен върху пласт деструкции. Пластът деструкции е със значителна дебелина, достигаща на повечето места 0,50 – 0,60 м. Съдържа голямо количество покривна строителна керамика, следи от горели греди и значително количество железни пирони. След премахването му се зачисти под, настлан с характерни трапецовидни тухли със средни размери 0,29 × 0,29 м, стесняващи от едната страна до 0,24 м (обр. 2). На места са преизползвани и по-ранни тухли с печати. Върху пода бяха открити монети, най-късните от които са от типа „кръст във венец“ и датират рухването на покрива на сградата най-късно в средата на V в. Още по-интересно и важно е, че под тухлите бяха открити няколко монети, отсечени в трета четвърт на IV в. (при управлението на Валенс/ Валентиниан), което от своя страна дава относително сигурна датировка на полагане на тухлената настилка скоро след края на Готските войни. Тънкият културен пласт под тухления под би следвало да се свърже с използването на това място като част от комплекса с балнеума, а полагането на тухлите маркира промяната във функционалното му предназначение. Тъй като освен подът нищо от суперструкцията не е запазено, важни за определяне функциите на помещението с тухлена настилка имат:

- частичното разкриване на две редици от срещуположно поставени каменни блокове, точно под основите на стилобатите на късната базилика; каменните блокове оформят колонада от запазени три, а по-вероятно съществували в древността четири двойки срещуположни бази, върху които са поставени колони, които са били не дървени, а каменни. Фрагменти от каменни колони бяха открити през настоящия археологически сезон, а друга силно фрагментирана колона (вследствие силния пожар и падането ѝ на пода), беше открита още през 2019 г. Освен каменните стволове на колони, бяха открити и немалко фрагменти от капители, един от които по-добре запазен (обр. 3);

- точно на централната ос на така оформения от някогашната колонада централен кораб беше открит подиум, оформен от шест тухлени стълба (обр. 2). Подиумът е частично запазен, но е категорично свидетелства за наличието на амвон;

- непосредствено до амвона бяха открити фрагмент от тънка мраморна колонка и фрагмент от мраморен капител, напълно идентични с откритите преди около 50 г. западно от крепостта детайли от олтарна маса и олтарна преграда. За нас е без съмнение, че известната от половин столетие олтарна маса е стояла именно в новоразкритата постройка. Мястото, където тя е била разположена, обаче, е било обект на интензивно отнемане на каменния материал преди едно столетие и именно тогава масата е била извадена и подготвена за запалване в пещ за вар;

- дълбоко под останките от олтара на базиликата от VI в. бяха разкрити основите на много по-голяма абсида – външните ѝ размери са почти 8 м, а дебелината около 0,80 м; за съжаление най-изда-

дената част остава под източния профил и точната дебелина не можа да бъде определена. Най-вероятно през VI в. зидът на абсидата все още се е издигал високо и поради това олтарът на по-късния храм е оформен единствено чрез иззиждане на вътрешното му лице в останките от по-стария;

- към откроените архитектурни особености може да се добави и откриването на малък (4,5 × 3,5 см) сребърен кръст.

На фона на очертаните характеристики на проучената от нас сграда, намираща се непосредствено под разкритата през 2020 г. ранновизантийска базилика, може с категоричност да изкажем мнението, че се касае за ранен християнски храм. Интересно е, че и ранната, и късната базилики повтарят част от строителните линии на ранния бански комплекс (обр. 4). Причините за това са най-малко две: на източната оградна страна на комплекса с балнеума се е намирала полукръгла екседра с големи размери – ширина от около 8 м. Тя е можело лесно да бъде трансформирана в олтарна абсида за нуждите на християнската литургика. На срещуположната западна страна се е намирал фригидариумът със своя малък басейн. Той от своя страна е можел лесно да се превърне в преддверие на храма. Освен като нартекс, с голяма вероятност той е използван и като баптистерий. Християнският храм съществува до хунските нашествия, когато заедно с цялата крепост е опожарен и напълно унищожен.

Обр. 5. Четирилистна писцина в северния кораб на базиликата от VI в.

Fig. 5. Quatrefoil piscine in the northern aisle of the 6th c. basilica

Най-вероятно във втората четвърт на VI в. на мястото, където все още са се издигали част от зидовете на старата базилика, е построена нова. Базиликата от VI в. използва северния и южен краен зид на предходната, а в съществуващата от изток олтарна абсида вписва своята, но само отвътре, а от запад, в чертите на по-ранния централния наос, устройва свое преддверие, в което се е влизало от юг, тъй като от запад преустроеният в баптистерий (в края на IV в.) фригидариум с малкия басейн не е възстановен. Баптистерият на ранновизантийската базилика беше открит през настоящия сезон при премахване на рампа от 2020 г., останала в най-източната част на северния кораб на базиликата (обр. 5). Представлява четирилистна писцина с кръгъл отвор и диаметър от 0,65 м, около който са разположени четирите конхи. Те са ориентирани по посоките на света – подобно на синхронната им базилика имат леко отклонение на юг. В дълбочина басейнът има конусовидна форма със слабо заоблено дъно, в чиято северна част е разположен малък отвор за оттичане на водата. Общата му дълбочина е 0,71 м. В писцината попаднахме на цялостно запазен керамична кана с две несиметрично разположени дръжки и трилистно устие, вероятно използвана при ритуала на свето кръщение.

При продължилото зачистване на северния зид на комплекса, използван впоследствие от базиликите, стана ясно, че до него има долепени зидове от север. Това наложи допълнително проучване. Разкопки се проведоха в кв. III-14, 15, 20, 21 и IV-16 и 17 (обр. 1). Стана ясно, че от север на базиликата е съществувало помещение с вътрешни размери 4,90 × 3,80 м. Долепено е на фуга, но въпреки това, заради начина на градеж е много вероятно да е едновременно изградено още с първоначалния комплекс с балнеума и да имало вход към него (обр. 4). На кота 221,85 м н. в. беше регистриран тухлен под от добре наредени приблизително квадратни тухли със средни размери 0,29 × 0,29 м. По форма и цвят приличат на тухления под, изграден в северния кораб на по-ранната християнска базилика. Проучвайки горния пласт с деструкции в южната част попаднахме на къс от седем квадратни радиално долепени с хоросан тухли, което предполага, че в южната си част помещението е имало връзка със северния кораб на базиликата посредством арка. В източната и западната част на въпросното помещение са изградени каменни пейки, долепени до зидовете. Не е ясно какво е било първоначалното предназначение на това помещение в контекста на банския комплекс, но съдейки по малките му размери и липсата както на добре изградено подово ниво, така и на находки, можем да предположим помощни функции.

През 2021 г. беше извършено и геофизично проучване, осъществено от инж. д-р Н. Тонков. Целта на геофизичното проучване беше да се изследват прилежащите площи от изток и югоизток, като по този начин да се изясни връзката на комплекса с общата планировка и архитектура на крепостта. При изследването беше използван резистивиметър 4PLHP, модел LGM-Lipmann, SN 014. Обхванат беше сектор с размери 40 × 38 м. Предвид дебелината на деструкциите уредът не успя да регистрира улици и сгради от времето на първоначалното изграждане на крепостта. Констатираните две аномалии най-вероятно са от последния период на живот в крепостта или дори много по-късни.

LATE ANTIQUE FORTRESS "KOVACHEVSKO KALE" NEAR POPOVO

Oleg Alexandrov, Simeon Stanchev

The archaeological campaign in 2021 was focused on the eastern part of the bath complex and achieved the complete study of the archaeological layers (fig. 1). A room measuring 4.35 × 7.80 m was discovered in the SE part of the complex. On its floor level, a coin hoard of 1819 coins was found, dated from the beginning of the 4th c. to AD 435. The coins were found under a thick layer of roof debis and this destruction event could be associated to the Hun invasions in the AD 440s.

The most important discovery in 2021 was brought to light in the area of the 6th c. Byzantine basilica. The removal of the floor level uncovered a bedding of levelling yellow-green clay layer, followed by a thick layer of rubble. Further excavation of the area revealed another floor level of trapezoidal bricks (fig. 2) and two rows of oppositely positioned stone blocks, part of a colonnade, including a fragmented capital (fig. 3). They belong to an earlier basilica built after the Gothic war (AD 376 – 382). The ambo of the 4th c. basilica was indicated by six brick-built pilars, placed exactly on the central axis of the building. Also, marble column and capital fragments were found, proving that the marble altar table (found 50 years ago together with marble columns) originally stood in the newly discovered building.

The foundations of a larger apse were discovered under the remains of the 6th c. altar. Its width is almost 8 m and it was originally part of the bath complex. The transformation was implemented after the Gothic wars, in order to meet the needs for a Christian basilica. Both the 4th c. and 6th c. basilicas use part of the bath complex construction lines (fig. 4).

Another room (4.90 × 3.80 m) connected to the bath complex was discovered. The floor is covered with square bricks (0.29 × 0.29 m) similar to the ones in the northern aisle of the 4th c. basilica. In the eastern and western part of the room, stone benches were built, attached to the walls. The room was later used by the 4th c. basilica.

The removal of the 2020 ramp uncovered a quatrefoil piscine with a round basin. The diameter of the basin is 0.65 m and the depth – 0.75 m. The basin has a conical shape with a slightly rounded bottom and a hole for draining water. It was used for the needs of the 6th c. basilica (fig. 5).

A geophysical survey was carried out by N. Tonkov in an area of 1520 m^2. There are two anomalies most likely from the 6th c. or even later.

Oleg Alexandrov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg
Simeon Stanchev, Historical Museum – Popovo, 97 Bulgaria Blvd, 7800 Popovo, simeon.stanchev94@gmail.com

№ 68. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „ВОЙВОДА", ЗЕМЛИЩЕ НА С. ВОЙВОДА, ОБЩ. НОВИ ПАЗАР, ОБЛ ШУМЕН

Станимир Стойчев, Виктор Василев

През месец август 2021 г. се проведе етап от проучванията на обект „Късноантична крепост Войвода" в землището на с. Войвода, общ. Нови пазар, обл. Шумен[1].

Късноантичната крепост при с. Войвода е разположена на 2,5 км източно от селото, в м. Хисаря, върху възвишение с издължени триъгълни очертания. От югозапад и югоизток е ограничено от стръмни долове, а от северозапад се свързва с височината, върху която е разположено селото (обр. 1).

[1] В проучването и обработката на материалите взеха участие д-р Н. Русев (РИМ – Русе) – нумизматика, Н. Диянова (НАИМ – БАН, Филиал Шумен) – реставрация, В. Вълчев (НАИМ – БАН, Филиал Шумен) – геодезия, Н. Джамбазов – обработка на строителна керамика, М. Горнишка – графична документация на керамика, Н. Николова (РИМ – Добрич).

Първите археологически проучвания на обекта са извършени от К. Шкорпил, който прави и заснемане на крепостта. През 50-те години на XX в. Ц. Дремсизова провежда сондажни проучвания в централната част (Антонова, Дремсизова 1967). В периода 1969 – 1979 г. изцяло е проучена северозападната крепостна стена от С. Дамянов и А. Милчев (Дамянов 1972; Дамянов 1973; Дамянов 1976; Дамянов 1978).

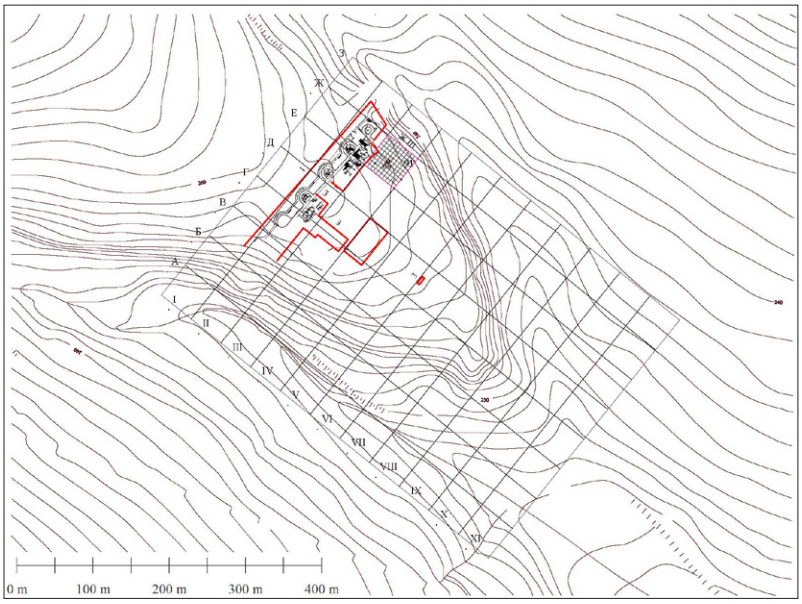
При проведените в рамките на 19 работни дни археологически проучвания през 2021 г. беше възстановена план-квадратната мрежа от квадрати с размери 50 × 50 м, заложена през 70-те години на XX в., като не е променяна номерацията на квадратите.

Работата беше съсредоточена в сектор Ж III, квадрати 45, 46, 47, 48 и 57 (обр. 2). Секторът попада в североизточния ъгъл на крепостта, в близост до северната порта (обр. 1).

В квадрат 45 след отнемане на деструкциите се разкри участък от източната крепостна стена. Градежът на стената е *opus mixtum* – добре оформени лица от каменни блокове с размери 0,40 × 0,20 м. Стената е разкрита до кота 250,11 м н. в., като продължава в дълбочина. На този етап на проучванията са разкрити пет реда каменна зидария с хоросанова спойка и добре обмазани фуги.

В квадрати 46, 47, 48 и 57, намиращи се западно от крепостната стена, е разкрита част от сграда (северна стена с дължина 4,15 м и напречна с дължина 1,50 м). Изградена е от ломен камък на калова спойка, като се регистрират два етапа на изграждане. При входа ѝ е открита преизползвана варовикова база за колона. Най-вероятно става въпрос за верижни помещения край крепостната стена. Помещението в рамките на квадратите е проучено до кота 250,50 м н. в., до дебел опален подравнителен слой от глина.

В квадрат 57, във вкопаване с кръгла форма, на 250,51 м н. в. беше открита колективна находка от медни съдове, кухненско оборудване, земеделски инструменти, битови

Обр. 1. Късноантична крепост край с. Войвода – общ план с очертани участъците на предишни проучвания

Fig. 1. Late antique fortress near the village of Voyvoda – general plan with the areas of previous research outlined

Обр. 2. Късноантична крепост край с. Войвода – проучвания през 2021 г.

Fig. 2. Late antique fortress near the village of Voyvoda – research in 2021

Обр. 3. Метални съдове от колективна находка

Fig. 3. Metal vessels from a collective find

предмети – бронзови и железни звънци, катинари, въоръжение, керамичен съд, накити и костени предмети (обр. 3). Под ямата с находката беше разкрит долиум.

Откритите по време на археологическото проучване предмети – монети, керамика, керамични лампи, колании токи и накрайници, над 200 тухли, част от които с печати – датират последния етап на живот в сектора във втората половина на VI в.

През 2021 г. са открити 110 монети. Те могат да бъдат условно разделени в два периода. За периода IV – V в. те са 75, като 71 от тях са бронзови, всички от дребен номинал (Æ3 и Æ4), а четири са оловни имитации. Най-ранни са две монети на Констанций II от типа FEL TEMP REPARATIO с датировка 350 – 361 г. При монетите от VI в., които са 13 на брой, най-ранната е емисия на Юстиниан I от 533 – 537 г., а най-късните са емисия на Юстин II от 575 – 576 г.

При строителната керамика са засвидетелствани следните печати: DIONISIS – в негатив (26 фрагмента и шест цели печата; освен D всички други букви са огледално изписани, в правилна последователност); DVLES – в негатив (24 фрагмента и четири цели печата; откриват се два типа, различаващи се по големина на буквите); ANICETVS – в позитив (три фрагмента); MERCVRIS – в позитив (един фрагмент и един цял печат върху половин тухла).

След приключване на археологическото проучване откритите структури са консервирани, съгласно даденото предписание.

Литература

Антонова, Дремсизова 1967: В. Антонова, Цв. Дремсизова. Разкопки на градището при с. Войвода. – Археология, 1967, 3, 30 – 42.

Дамянов 1972: Ст. Дамянов. Археологически разкопки на късноантичната крепост край с. Войвода Шуменско. – Известия на Археологическия институт, 33, 1972, 262 – 267.

Дамянов 1973: Ст. Дамянов. Проучвания на кула № 3 от късноантичния град при с. Войвода, Шуменски окръг. – Известия на Народния музей – Шумен, 6, 1973, 189 – 204.

Дамянов 1976: Ст. Дамянов. Проучвания в сграда № 8 от късноантичния град при с. Войвода, Шуменско. – Годишник на музеите от Северна България, 2, 1976, 17 – 27.

Дамянов 1978: Ст. Дамянов. Строителна керамика от късноантичния град при с. Войвода, Шуменски окръг. – Известия на Националния музей, 2, 1978, 139 – 172.

LATE ANTIQUE FORTRESS "VOYVODA", LAND OF VOYVODA VILLAGE, NOVI PAZAR MUNICIPALITY, SHUMEN DISTRICT

Stanimir Stoychev, Viktor Vasilev

Summary

In August 2021, a stage of the excavations at the late antique fortress "Voyvoda", at the village of Voyvoda, municipality of Novi Pazar, Shumen district, was carried out.

The late antique fortress near the village of Voyvoda is located 2.5 km east of the village, in the Hisarya locality, on a hill with an elongated triangular outline. From the southwest and southeast, it is surrounded by steep slopes of valleys, and from the northwest, it is connected to the neighbouring height where the modern village is located.

The archaeological excavations of the site have been first started by K. Škorpil, who also created a geodetic sketch of the fortress. In the 1950s, T. Dremsizova has conducted trial trench excavations in the central part of the site. In 1969 – 1979, the northwestern fortress wall has been fully studied by S. Damyanov and A. Milchev (fig. 1).

During the archaeological excavations in 2021 carried out within 19 working days, the square grid of the site (size of a square of 50 × 50 m), set in the 1970s, was restored without changing the numbering of the squares.

Archaeological excavations were conducted in sector Ж III, grid squares 45, 46, 47, 48, and 57 (fig. 2). The studied sector is situated in the northeastern corner of the fortress, near the northern gate. A part of a building along the curtain wall was studied.

The small finds discovered during the 2021 campaign consist of 110 coins, pottery, ceramic lamps, belt buckles and strap ends, a hoard of various tools and implements and metal vessels (fig. 3), over 200 bricks, some of them with stamps. The materials define the dating of the excavated strata to the final stage of habitation of the fortress in the second half of the 6th c. AD.

Stanimir Stoychev, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, s_stoichev@abv.bg
Viktor Vasilev, Regional Museum of History - Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, viktor.vasilev@museum-shumen.eu

№ 69. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ *PALMATAE* В М. КАЛЕТО, С. ОНОГУР, ОБЩИНА ТЕРВЕЛ

Казимир Попконстантинов, Боян Тотев, Добри Добрев

Крепостта е разположена върху скалист полуостров, ограничен от изток от Суха река, а от север и юг – от два странични дола, вливащи се в нея. В съвременната научна литература укрепеното селище се идентифицира със споменатото у Прокопий *Palmat(ae)* (Torbatov 2000, 59 – 62). От 2016 г. настоящият екип проучва едноапсидна трикорабна базилика с размери 55 × 30 м (обр. 1), разположена в ЮИ сектор на крепостта (Попконстантинов и др. 2021).

Обр. 1. Епископската базилика в ранновизантийския град Palmat(ae) (снимка М. Вълчев)

Fig. 1. The episcopal basilica in the early Byzantine town of Palmat(ae) (photo M. Valchev)

През 2021 г. продължихме проучването на северната част на атриума, екзонартекса и нартекса, северния вход към северния кораб и северната част от централния вход към наоса. Разкрихме постамента на втората база от северния портик на атриума, която е на 1,60 м от западната база и обгорената колона на портика. Базата не беше открита върху постамента. Явно при градежа на жилището тя е била изтеглена южно от него (обр. 2). Около нея и постамента се откриват фрагменти от тухли, хоросанови буци и дребни камъни. Върху подовото ниво на жилището се разкрива горял пласт, съдържащ фрагменти от трапезна и кухненска керамика, две монети, едната, от които е нумия от V в., шиферен прешлен за вретено с околовръстна врязана украса и токичка от колан. Установихме, че жилището е построено върху рушевини от базиликата, като източната преградна стена между двете помещения е изцяло изградена върху пласт от хоросанови буци и фрагменти от тухли. Тя, заедно със западната и южната стени, са опалени при пожар. Южната стена е изградена на калов разтвор от местен сив и варовиков камък в седем реда; над тях стената е надградена с кирпич, силно отухлен от пожара.

Обр. 2. Югоизточен ъгъл на помещение II на жилището, постамент и база на втората колона в северния портик на атриума, поглед от север

Fig. 2. Southeastern corner of room II of the dwelling, the pedestal and the base of the second column in the northern portico of the atrium, view from north

Обр. 3. Атриумът на епископската базилика (снимка М. Вълчев)

Fig. 3. The atrium of the episcopal basilica (photo M. Valchev)

Успяхме да установим и североизточния ъгъл на северния портик, който е бил оформен като каменен кръстовидно оформен стълб, подобно на югоизточния. Така цялостно изяснихме плановата схема на четири-портиков атриум (обр. 3). Трите портика (западен, южен и северен) са оформени с по две варовикови бази, колони и капители, като всеки от тях е с три входа от всяка страна. Източният портик е изграден от варовикови квадри върху тухлена основа, стъпила върху стилобат и оформя с три входа фасадната част на базиликата. Така чрез тези портици се осъществява връзката между атриума и екзонартекса, нартекса и централната част на храма. Оригиналната усложнена планова схема на атриума не се среща в други храмове от този период в днешните български земи.

В централната част на атриума беше доразкрит каменният плочник, който е оформен от местен камък с неравни лицеви части. В отделни сектори е запазена плътна хоросанова обмазка за изравняване. При внимателното окончателно почистване на плочника се оказа, че той е с равномерна денивелация от четирите му страни към централната част, явно за оттичане на атмосферните води.

Беше разкрит североизточният кръстовидно оформен стълб, идентичен с този в югоизточния ъгъл на южния портик, изграден от каменни квадри върху стилобата, който продължава в източна посока към екзонартекса. На разстояние 2,60 м северно от тухления стълб беше разкрит вторият (северен) стълб от централния вход към екзонартекса. Той е запазен, макар и частично, във височина от 0,90 м, тъй като южната му част е повредена от стената на изграденото помещение след разрушаването на базиликата. От запазената част е видно, че е изграден с варовикови блокове с добре оформени лица (обр. 4). При внимателното разчистване на насипа от западната страна на стълба, който попада в югоизточната част на жилището, разкрихме три реда от тухлената основа, върху която е изграден варовиковият стълб, подобно на южния стълб. В насипа открихме десетина стъклени фрагмента с релефно оформени краища на рамене от кръст, най-вероятно от апликиране на корица от ръкопис (книга) или с друго предназначение. Трябва да добавим, че стълбът попада в югоизточната част на жилището.

Обр. 4. Северният стълб на централния вход от атриума към нартекса, поглед от запад

Fig. 4. The north pillar of the central entrance from the atrium to the narthex, view from west

Обр. 5. Централен вход между екзонартекса и нартекса, поглед от запад

Fig. 5. The central entrance between the exonarthex and the narthex, view from west

След техническо и фотозаснимане на централния вход от екзонартекса към нартекса (обр. 5) разчистихме нападалите камъни и преместихме рухналите корнизи от галерийния етаж. При разчистване на хоросановия пласт до южното лице на северната стена на базиликата между нартекса и северния кораб открихме северния пиластър, който е срещуположен на кръстовидния северен стълб. С него е оформен входът между нартекса и северния кораб на базиликата.

Така с проучване на северната част от базиликата с принадлежащите ѝ атриум с четири-портикова планова схема, екзонартекс и нартекс завършва теренното проучване на този архитектурен паметник. Следващите усилия трябва да бъдат насочени към неговата консервация и реставрация, както и към последователно проучване на пространството около него.

Литература

Попконстантинов и др. 2021: К. Попконстантинов, Б. Тотев, Д. Добрев. Късноантична крепост *Palmatae* в м. Калето, с. Оногур, община Тервел. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 779 – 782.

Torbatov 2000: S. Torbatov. Procop. De Aedif. IV, 7, 12 – 14 and the historical geography of Moesia Secunda. – Archaeologia Bulgarica, 2000, 3, 58 – 77.

LATE-ANTIQUE FORTRESS OF *PALMATAE* IN KALETO LOCALITY, ONOGUR VILLAGE, TERVEL MUNICIPALITY

Kazimir Popkonstantinov, BoyanTotev, Dobri Dobrev

Summary

The fortress is situated on a rocky peninsula surrounded by the river of Suha Reka and two of its tributaries. The site is identified as the ancient fortress *Palmat(ae)*. Since 2016, excavations are in progress in the southeastern sector where a geophysical survey has attested a large building, W – E oriented. As a result, the eastern part of a single-apse three-nave basilica was unearthed (fig. 1).

In 2021, the excavations continued in the northern part of the *atrium* and the *exonarthex*. The pedestal of the second base in the northern portico was unearthed at 1.60 m to the north from the western column in the portico. The base was not found on the pedestal but displaced to the south, most probably in the course of construction of the late dwelling (fig. 2). A burnt layer was cleared on the floor of the dwelling and there were found pottery fragments, a fifth-century coin, a slate spindle whorl, and a belt buckle. It was established that the dwelling had been built over the layer of ruins of the basilica. The northeastern corner of the northern portico, marked by a cross-shaped pillar, was cleared. In this way, it was possible to identify the entire outline of the four porticoes that surrounded the *atrium* (fig. 3). The

second pillar flanking the central entrance from the *atrium* to the *exonarthex* was found 2.60 m to the north from the brick pillar cleared last season (fig. 4). In addition, the central entrance between the *exonarthex* and the *narthex* was cleared from the fallen stones and limestone cornices from the gallery floor (fig. 5).

Kazimir Popkonstantinov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, popkonstantinov@yahoo.com
Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, thesteppes@gmail.com
Dobri Dobrev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, rim_dobrich@abv.bg

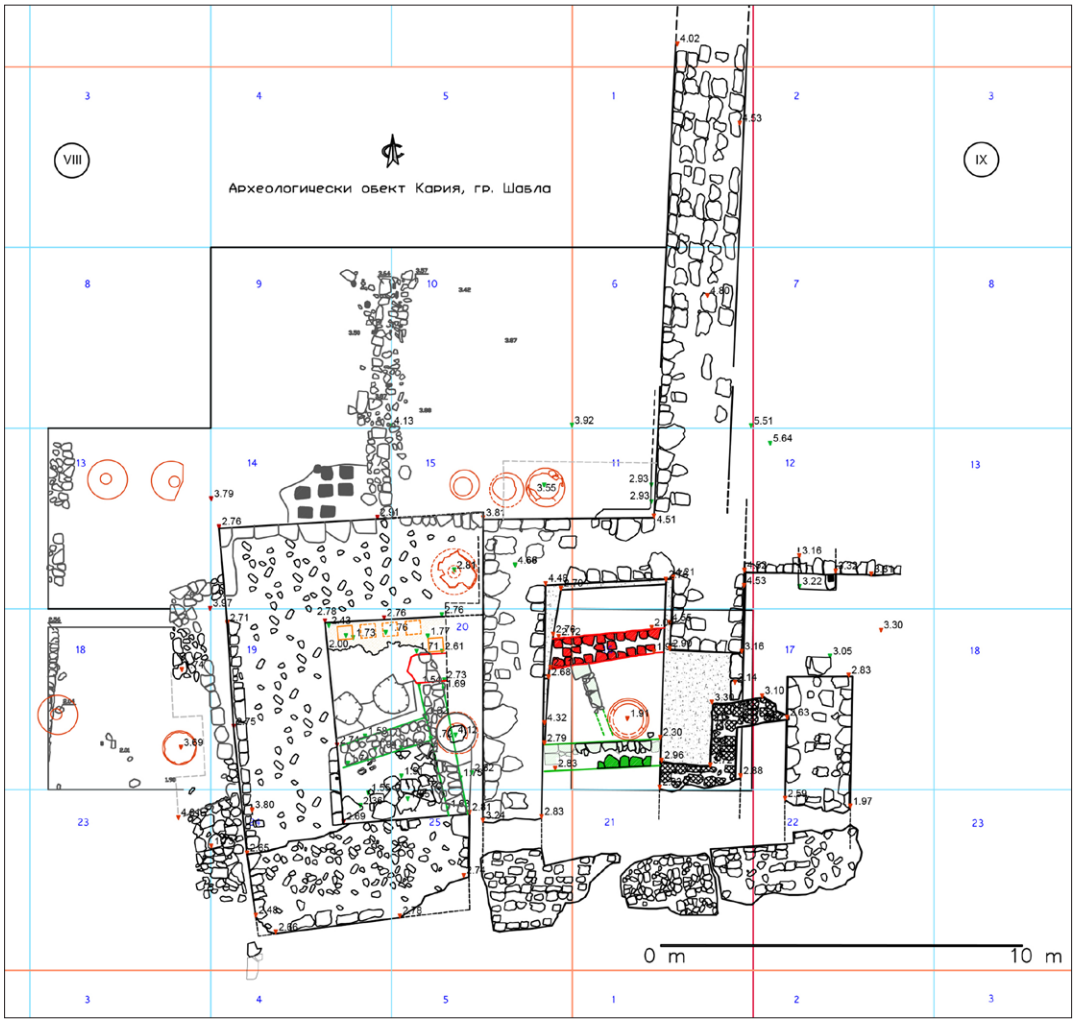
№ 70. ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНА КРЕПОСТ КАРИЯ, НОС ШАБЛА

Боян Тотев, Вербин Върбанов, Велина Жекунова, Светлана Тодорова

През 2021 г. проучванията на археологическия комплекс Карон Лимен / Кария / Карея бяха концентрирани в южния сектор на късноантичното и ранновизантийско укрепление. Разкопките бяха проведени извън територията на квадрибургиума (Торбатов 2002, 208). Целта беше проучване на терена, върху който е била построена тази част от укрепителната система, включително предхождащи и последващи квадрибургиума строителни структури и културни хоризонти. Друга задача беше разчистването от съвременни напластявания на нови площи, които да бъдат подготвени за следващи, по-мащабни проучвания в южния сектор.

Разкопките бяха осъществени в квадрати VIII/10, VIII/6, VIII/9 и VIII/5, като основните усилия бяха концентрирани върху проучването на разположените западно от правоъгълната кула квадрати VIII/18 и VIII/13 (обр. 1). Първите механични пластове бяха доминирани от строителни материали от втората половина на миналия век, когато на територията на античното укрепление е бил разположен наблюдателен граничен пост на БНА. Видимо теренът е бил специално нивелиран, възможно с тежка техника, при което са унищожени устията и плещите на няколко от зърнохранилищата, оформящи външния пояс на питосовото поле. Първите по-интересни находки се откриха едва при проучването на четвъртия механичен пласт. Това бяха най-късната до момента ранновизантийска монета от обекта – 40 нумии на император Фока и две колонни апликации от втората половина на VI – началото на VII в. Тези артефакти са горели, но ясни следи от най-късния ранновизантийски пласт не бяха открити *in situ* в кв. VIII/18 и VIII/13. Вероятно пластът е бил на или близо до повърхността и е унищожен при нивелирането на терена през XX в. С този хоризонт е възможно да бъдат свързани разкритите в кв. VIII/14, VIII/15 и VIII/9 основи от разположения непосредствено пред фронта на ранновизантийската фортификационна линия зид от ломени камъни на калова спойка. Неизяснено към момента е точното време на проектиране и полагане на опасващото крепостните стени питосово поле, части от което бяха разкрити в кв. VIII/18 и VIII/13. Питосите са били вкопани в дебел насипен пласт от античната и ранновизантийска епоха. Под тях достигнахме подово ниво на частично проучена ранновизантийска постройка със стена от грубо обработени камъни, споени с кал, попадаща в западния профил на VIII/18 и VIII/13. На този етап проучването беше преустановено. Възможна дата за функционирането на това помещение е периодът след изоставянето на квадрибургиума и може би преди преустройството му в ранновизантийски кастел. След това структурата е била частично разрушена и засипана в рамките на строителна кампания по нивелиране на терена пред фронта на фортификацията, при която са били демонтирани и останките от неизползваемата западна половина на кулата. В така заравнения терен са били вкопани разкритите останки от питоси, които са част от питосовото поле, разположено пред фронта на северната и западната фортификационна линия (обр. 1).

В насипа на помещението в кв. VIII/18 и VIII/13 бяха открити материали (керамика, монети и битови предмети) от ранновизантийския и късноантичния, римския и елинистическия период. Преобладаваща в горните пластове е строителната ранновизантийска керамика. Тя е основно тухли (размери 0,30 × 0,30 м), които са били вграждани като пояси при градежа на кастела (*opus mixtum*). От късноантичния период са запазени и части от покривна керамика. За римския период са характерни фрагменти от тубули, плочки от хипокауст, както и елементи от вътрешна облицовка на римска баня. От елинистическия период се откриха единични фрагменти от плоски и покриващи керемиди, както

Обр. 1. Кария – план на участъка, проучван през 2021 г.

Fig. 1. Caria – plan of the area excavated in 2021

и елементи от интериора: дребни фрагменти от теракоти – барелефи с антропоморфна украса. Характерно е, че големият процент от керамичния материал е амфорна тара. Най-голямото количество е открито в горните механични пластове и то е предимно от ранновизантийско и късноантично време. Най-ценните находки са от предримския период. Това са амфорни печати на градовете Хераклея, Родос и Парос с датировка от средата на IV – до края на III в. пр. н.е. (обр. 2). Битовата керамика е представена от разнообразна по форми, техника и утилитарно предназначение съдове. От ранновизантийската и късноантичната епоха преобладава ежедневна кухненска керамика с врязана украса и нискокачествена ангоба. През римския и елинистическия период е висок процентът на луксозна керамика с лаково покритие. Срещат се фрагменти с релефна и рисувана украса. Друг характерен елемент от керамичния комплекс са светилниците. По-

Обр. 2. Амфорни печати, открити през 2021 г. – Хераклея, Родос, Парос, IV – III в. пр. Хр.

Fig. 2. Amphora stamps discovered in 2021 – Heraclea, Rhodes, Paros, 4th – 3rd c. BC

Обр. 3. Типо-хронологична таблица на монети, открити през 2021 г.

Fig. 3. Typo-chronological table of coins discovered in 2021

голямата част то тях са от стандартни късноантични типове лампи, но се откриха и фрагменти с дръжки, стилизирани във формата на човешка и бича глава. В долните нива на квадрати VIII/18, VIII/13 се откриха многобройни стъклени фрагменти (основно столчета на чаши). Повечето от откритите артефакти са свързани с бита на древното население. Най-характерни са предметите от морските занаяти – тежести от въдици и за мрежи (оловни пластини и керамични кръгове), бронзови рибарски куки и игла за плетене на мрежи. Вероятно от сглобки на плавателни съдове са откритите голямо количество бронзови пирони и помалки гвоздеи с декоративни глави.

За парично-стоково обращение свидетелстват многобройни монети (обр. 3). Големият брой от тях е от ранновизантийския период – предимно миними и малки номинали. През 2021 г. за пръв път се откриха, макар и извън синхронна археологическа среда, неголяма серия от късноантични монети – предимно на император Констанций II, както и единствените до момента римски монети – псевдоавтономна емисия на Калатия и провинциален бронз на император Септимий Север. Датировката на намерените в по-долните пластове елинистически монети е подобна на тази на откритите там амфорни печати – втората половина на IV – края на III в. пр. Хр. Характерно за тях е, че те отново са на Калатия, която твърдо се очертава като най-добре представената в нумизматичния материал елинска колония (обр. 3).

С помощта на колеги-доброволци от Националния университет в Будапеща бяха разчистени значителни съвременни насипи в кв. VIII/10, VIII/6, VIII/5 и VIII/9. Под тях се очертава продължението на ранновизантийски зид с ориентация север – юг. Той вероятно затваря помещение, долепено от външна страна до западната крепостна стена през последния период от съществуване на ранносредновековната Кария.

Литература

Торбатов 2002: С. Торбатов. Укрепителната система на провинция Скития (края на III – VII в.). Велико Търново, 2002.

EXCAVATIONS AT THE ANCIENT FORTRESS OF *CARIA*, CAPE SHABLA

Boyan Totev, Varbin Varbanov, Velina Zhekunova, Svetlana Todorova

Summary

In 2021, the excavations of the archaeological complex *Caron Limen* / *Caria* / *Carea* were concentrated in the southern sector of the late antique and early Byzantine fortress, right in front of the western face of the rectangular tower of the *quadriburgium* (fig. 1). Foundations of a wall were uncovered. It is probably the west wall of a dwelling erected parallel to the *quadriburgium*'s wall and after its abandonment. The materials found on the floor level consist of household pottery and amphorae, stems of glass vessels, fragments of ceramic oil lamps, fishing tools (hooks, leads, a needle for net knitting), copper coins (*minimi*) (fig. 3). The dwelling has been built and inhabited after the abandonment of the defense system of the *quadriburgium*. In turn, it has been destroyed and filled up due to the levelling of the area connected with the reconstruction of the fortress in the early Byzantine period. Few *pithoi* have been dug into its

area. The artefacts found in the embankment layers belong to different stages of habitation: early Byzantine period – till the beginning of the 7th c., including the final post-fortress period; late Roman period – the time of the *quadriburgium* and after its destruction; Roman period (the 2nd – 3rd c.) – a building with the hypocaust system; Hellenistic period – an imposing building, probably a temple. The date of the earliest site period is based on coins and amphora stamps from the mid-4th c. – end of the 3rd c. BC (fig. 2).

The results of the archaeological research in 2021 are summed up as follows:

- The presence of construction levels outside the area of the fortification is proved.
- Habitation after the destruction of the *quadriburgium* is proved even in the beginning of the 7th c., and probably this is the final but not the only one post-fortress period of occupation.
- The late antique construction stage is dated to the period after the abandonment of the *quadriburgium*.
- Although not found in a secure archaeological context, a significant amount of coins suggests habitation of the site in the middle of the 4th c.
- The Roman coins found in 2021 confirm the date of the building with a hypocaust system.

Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, thesteppes@gmail.com
Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg
Velina Zhekunova, velinazhekunova@gmail.com
Svetlana Todorova, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, svetla_p_todorova@abv.bg

№ 71. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ НА НОС СВ. АТАНАС КРАЙ БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА

Валери Йотов

През 2021 г. на обекта на нос Св. Атанас край гр. Бяла, област Варна, беше проучена площ от около 300 кв. м, основно в два сектора, разположени южно от главната улица (*Mese*) на късноантичния град: сектор „Запад“ (проучени квадрати XXXCX 14/15, 19/20, 24/25, XLVIII 4/5, XL 21/22 и XLIX 1/2) и сектор „Югозапад“ (квадрати LXXIII 2/3, 7/8).

Сектор „Запад“. В сектора (обр. 1 – 3) беше разкрита част от улица с ориентация север – юг, с настилка от дребни камъни, керамични фрагменти, животински кости и др. и каменен канал под нея. Довършено беше и започнатото през 2020 г. разкриване на северното и южното помещения на сграда № 30.

В нейното северно помещение, долепени до северния му зид, се откриха керамични съдове като колективна находка. Групата се състои от шест амфори, гърнета и каничка с една дръжка. Заедно със съдовете в опожарения слой бяха открити и 10 бронзови монети от VI в. Няма съмнение, че двете групи находки са свързани с пожара, който е унищожил сградата в края на същия век.

В западната половина на този сектор, край улицата, бяха разкрити части от стените (някои само в негатив) на нова, но много разрушена през XX в. сграда – № 31, която също е била двуделна. Двете големи помещения са разположени по оста север – юг, но състоянието на зидовете не позволява да се очертаят местата на входове и други архитектурни части от постройката.

Разкрито беше също продължението на трасето на керамичния водопровод и канала с посока юг, известни от предишни сезони на разкопки в сектора. Водопроводът, който е разположен по линията на западната стена на сграда № 12, се оказа прекъснат – разбит може би още в Античността.

Каналът (обр. 3), който беше известен и преди сезон 2021 г. продължава в южна посока, като минава под улицата с настилка. Изграден е от няколко реда хоризонтално поставени тънки плочи, свързани на кал и покрити със също такива плочи.

Продължението му в този сектор завива на запад и се включва в друг, по-ранен канал с посока изток – запад, който е бил изграден за нуждите на банята в първата половина на V в. Той е изграден от два реда вертикално забити плочести речни камъни с розов хоросан и има покритие от хоризонтално поставени такива плочи, а дъно му е от тегули с размери 0,55 × 0,45 м. След връзката с новия, този канал завива малко на запад, а след това продължава право на юг, към склона в края на носа и морето, като тук се превръща в част от уличната канализация.

Обр. 1. План на проучваните квадрати с обозначени късноантичните баня, сгради № 12, 29 – 31

Fig. 1. Plan of the excavated grid squares with the late antique baths, buildings Nos 12, 29 – 31 marked

Обр. 2. Разрез на проучваните квадрати: късноантичната улица; канал под нея; сграда № 30

Fig. 2. Cross-section of the excavated grid squares: the late antique street, a drain beneath it, building No. 30

Общата планировка в тази зона насочва към изводи за градоустройствена схема, която се е съобразявала с трасето на улицата и навярно с терасата по хоризонтала запад – изток. По трасето на улица в проучвания сектор беше открита почти изцяло запазен керамичен съд – аскос/бъклица (обр. 4).

Сградите тук са двуделни, едноетажни (?), почти еднакви като размери (около 80 кв. м). Предназначението им е било, както и при досега разкопаваните сгради, за жилища и съхранение на продукция.

Датировката на описаните по-горе структури и материали е в VI в.

Сектор „Югозапад“. В сектора се работи в установената (като контури), но проучена частично през сезон 2017 г. сграда № 25. Разграничиха се два пласта, които се различават в хронологическо отношение.

Обр. 3. Поглед от юг към част от късноантичната улица и канала под нея

Fig. 3. View from south towards part of the late antique street and the drain beneath it

Обр. 4. Късноантичен керамичен съд, VI в.

Fig. 4. Late antique ceramic vessel, 6th c. AD

В горния културен слой се откриват дребни фрагменти от отухлени кирпичи и керемиди и битова керамика (IV – VI в.) – основно амфорна тара, фрагменти от стъклени чаши, както и няколко ранновизантийски бронзови монети.

В долния културен слой се откриват фрагменти от тракийска керамика – от тънкостенен съд с червен лак в техника барботино (III в.), стени от амфори, чернолакова елинистическа керамика, фрагмент от керамична лампа с фирнисово покритие. Слабо различими са контурите на три ями, разрушени при изграждането на сграда № 25, която може да се датира в VI в.

Културният пласт в дълбочина под нея следва да се свърже с тракийския комплекс в този район, датиран в периода IV – I в. пр. Хр.

LATE ANTIQUE FORTRESS ON CAPE SVETI ATANAS NEAR BYALA, VARNA DISTRICT

Valeri Yotov

Summary

In 2021, an area of ca 300 m^2 was excavated, in two sectors of the site.

Sector "West" (figs 1 – 3). A section of a late antique street, north – south oriented and paved with small stones, with a stone-built sewer underneath it, was excavated. The uncovering of the northern and southern premises of building No. 30 was completed. A set of ceramic vessels was found next to its northern wall (six amphorae, jars, and a jug). Within the same burnt layer where the vessels were found, 10 bronze coins of the 6th c. AD were discovered. Undoubtedly, all these finds are related to the fire which destroyed the building around the end of the same century.

In the western half of this sector, next to the street, small sections of a poorly preserved new building – No. 31 – were unearthed. Most probably it was a bipartite dwelling comprising two rooms along its north – south axis.

The continuations to the south of a ceramic pipe water conduit and a sewer were also studied. The conduit is situated next to the western wall of building No. 12 but its route could not be traced further because it had been destroyed, probably back in antiquity.

The sewer (fig. 3) discovered during earlier field campaigns, features a north – south direction and runs under the street with the pavement. It is constructed of several courses of thin stone slabs bound with mud and is covered with same type of slabs. In this sector its route continues eastwards and connects to another (earlier) sewer, constructed for the needs of the public baths in the area (first half of 5th c. AD)

Sector "Southwest". The study of building No. 25 (6th c. AD), partially investigated in 2017, continued in 2021. Two layers were registered, and they belong to different chronological periods.

In the upper layer, fragmented burnt mudbricks and roof tiles were found, as well as fragments of glass vessels and pottery (mostly amphorae, 4th – 6th c. AD). A few early Byzantine bronze coins were also discovered in this layer.

In the lower level, the remains of three pits were registered. The pits had been destroyed during the construction of building No. 25. Furthermore, in the lower layer fragments of Thracian and black-glazed Hellenistic pottery, amphorae and a ceramic oil lamp, and a fine red-gloss cup with barbotino-type decoration were discovered. This lower layer belongs to the Thracian complex in this sector, dated to the 4th – 1st c. BC.

Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com

№ 72. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БУЗОВО КАЛЕ“ ДО С. БУЗОВГРАД, ОБЩ. КАЗАНЛЪК

Пламен Дойчев

През месец август 2021 г. се осъществиха редовни археологически проучвания на късноантичната и средновековна крепост „Бузово кале“ (обр. 1). Те обхванаха площ от около 200 кв. м, от които 60 кв. м в нови участъци на обекта, а останалите – във вече частично изследвани. Работи се в притвора на църквата, който беше окончателно проучен, пространството западно от църквата, сондаж № 7 с жилища № 3 и № 6, както и сондаж № 9 до северното (вътрешно) лице на вътрешната крепостна стена.

В северната част на притвора (кв. LXXI_{16}, кв. LXXII_{13}), на 0,25 – 0,30 м под пода му, през предходния сезон се достигна до ниво от фрагментирани тегули. Проучванията през настоящия показаха, че те принадлежат на рухнала покривна конструкция. На дълбочина 0,10 – 0,20 м под тях беше открита част от трамбовано подово ниво. Между тях пластът се състои от голямо количество въглени, пепел и късчета опалена пръст. В южна посока подовото ниво и останките от рухналия покрив са видимо нарушени от изкоп, запълнен с жълта песъчлива пръст. Стратиграфската позиция и откритите материали отнасят нивото към V в.

Под подовото ниво се регистрира пласт от жълто-кафява песъчлива пръст, примесена на места с прослойки тъмносива пръст с дебелина 1 м, като на кота 505,36 м се достигна до друго подово ниво. През настоящия сезон от него беше проучена част с размери 3,40 × 0,30 – 0,70 м. Същото ниво беше частично проучено през 2020 г. в южната част на притвора. То е изградено чрез трамбоване на насипен пласт със сив до тъмносив цвят, примесен с въгленчета, късчета обгорена пръст, дребни камъчета и фрагменти строителна керамика. Над него се откри тънка 2 – 3 см ивица от чернопепелява пръст. Северно от него се откри траншея, запълнена с жълто-кафява песъчлива пръст, която представлява запълнен изкоп от демонтирането на ранния зид на кал (обр. 1). В пространството на притвора той беше проследен на протежение от 2,50 м. От изток той е прерязан от т. нар. ранен зид на хоросан, а от запад – от зида на притвора. Досега е проучен на дължина от 10,50 м и по всичко изглежда продължава и западно от църквата, в неизследван все още терен. Зидът на кал е бил демонтиран на дълбочина 0,05 – 0,15 м под подовото ниво южно от него. Единствено в източната част, до ранния зид на хоросан се откри малка част от суперструкцията му с височина 0,10 м. Фундиран е отчасти върху скални валуни, като в дълбочина достига 1,10 м.

Под подовото ниво на сградата беше изчерпан пласт с дебелина 1,10 м от сива до сиво-кафява пръст, примесена с въгленчета, късчета обгорена пръст, дребни камъчета, единични фрагменти строителна керамика, малко количество битова керамика и значително количество крици, метален шлак, силно корозирали метални предмети, който по същество представлява изравнителен насип, положен преди изграждането на сградата. По-ранни нива не бяха регистрирани.

Пространството на запад от притвора беше разширено с 1,80 – 2,20 м до западната граница на кв. LXXI_{11}, кв. LXXI_{16} и кв. LXXII_{3}. Теренът е със силна денивелация от север на юг, която възлиза на близо 4 м (обр. 1 – 2). В разширението беше отнет пласт с дебелина 0,50 м от юг до 2,80 м от север. Под повърхностния чим той се състои от преотложен тъмнокафяв пласт, свлечен от по-високата северна част на сектора с дебелина от 0,50 до 0,70 м. В него се откриха значително количество керамични фрагменти, преобладаващата част от средновековни съдове, голямо количество животински кости и не

Обр. 1. План на южния сектор на крепостта „Бузово кале“

Fig. 1. Plan of the southern sector of “Buzovo kale” fortress

малък брой находки. Тъмнокафявият пласт лежи върху пласт с деструкции както от зидове на калова спойка, така и на хоросан, които при вътрешната крепостна стена достигат дебелина от 2 м.

Съгласно установената хронология на обекта, първоначално е изградена външната крепостна стена, по всяка вероятност в началото на V в. През 2021 г. се проучиха нови близо 4 м от вътрешното ѝ лице (кв. LXXII_3/ LXXI_{15}). В най-югозападната част на проучваната площ в по-късен етап до нея е долепен на фуга зид на хоросан (обр. 1). Той е приблизително перпендикулярен спрямо нея и се проследи на дължина от 2 м. На север завършва с равно лице, от което се откриха 0,60 м. Голяма част от него остава на запад, в непроучен терен, като точната му широчина и предназначение не можаха да се установят. Зидът е изграден на бял хоросан, който се различава от използвания при градежа на външната крепостна стена, в който е добавена ограничено количество счукана керамика.

Разширяването на проучваната площ в западна посока позволи зидът на хоросан, отстоящ на 4 м западно от пиластъра до външното лице на притвора, да бъде проучен напълно. През настоящия сезон се установи, че не се касае за срещуположен пиластър, а за свободно стоящ зидан пилон с размери 1,05 (С – Ю) × 1,30 м (И – З) (обр. 1 – 3). Това показва, че пространството западно от притвора е обособено в значително по-голямо помещение и позволява да се предположи, че на 4 м западно от пилона е разположен друг пиластър, вероятно свързан със зид с ориентация север – юг, който затваря помещението западно от притвора.

Вътрешната крепостна стена западно от проучената през 2020 г. дъговидна чупка е изградена върху силно денивелиран терен. От нея бяха проучени 2,50 м (кв. LXXI_7/ LXXI_{11}). Външното ѝ лице е

Обр. 2. Стратиграфия между двете крепостни стени в южния сектор на крепостта „Бузово кале", западен профил на квадрати LXXI$_7$, LXXI$_{11}$, LXXI$_{15}$, LXXXII$_3$

Fig. 2. Stratigraphy between the two curtain walls in southern sector of "Buzovo kale" fortress, western cross-section of grid squares LXXI$_7$, LXXI$_{11}$, LXXI$_{15}$, LXXXII$_3$

запазено на височина от близо 2 м. Вътрешното е запазено приблизително на ходовото ниво северно от нея което е с 3,80 м по-високо спрямо нивото от юг.

В новопроученото пространство (кв. LXXI$_{11}$) се откри зид с дебелина 0,75 – 0,85 м, изграден с глинеста спойка, който се долепя до външното лице на вътрешната крепостната стена (обр. 1 – 3). Зидът е с дължина 4,20 м и по всяка вероятност затваря помещение, което се развива в западна посока извън рамките на проучваната площ. Изграден е от средни по размер, големи и много големи ломени камъни и е издигнат върху деструкциите и горелия пласт от втората половина на VI в. без да бъде фундиран.

Сондаж № 7 беше разширен в южна посока в кв. LXXI$_7$ и южните части на кв. LXXI$_2$, кв. LXXI$_3$ и югозападните на кв. LXXI$_4$. В кв. LXXI$_3$, LXXI$_4$, LXXI$_7$ беше проучена южната половина на жилище № 3 с южния и част от западния зид (обр. 1, 3). Югоизточният му ъгъл се допира до големи скални канари, част от които са били „усвоени" от каменоделците в началото на миналия век. Тогава е разрушен югоизточният ъгъл на жилището, а във вътрешността му е направен изкоп, който в дълбочина е достигнал до пластовете под подовото му ниво. В рамките на кв. LXXI$_7$, под подовото ниво на жилище № 3, бяха проучени две огнища и подово ниво с горял черно-пепеляв пласт над него, които стратиграфски се отнасят към V в. Южният зид на жилището не се долепя до вътрешната крепостна стена, а е отдалечен на 1,30 м северно от нея. В пространството между тях се откри ходовото ниво от VI в., а в дълбочина се достигна до пласт от V в.

В южната част на кв. LXXI$_2$, след отнемането на пласта с деструкции се откри южното лице на зида, успореден на южния зид на жилище № 4, открит през 2020 г. Проучването в ограниченото пространство западно от него показа, че се касае за отделно жилище (№ 6). В пространството между южния зид на жилище № 4 и горепосочения зид, под изравнителен пласт от жълта песъчлива пръст беше открит по-ранен зид с дебелина 0,70 м, който има почти същата ориентация и по всяка вероятност датира от V в.

В рамките на сондаж № 9 беше изчерпан пласт от V в., който предхожда изграждането на вътрешната крепостна стена. Тя е изградена върху скални валуни, нивото на които беше достигнато в рамките на сондажа. Между два от тях беше открита редица от четири големи ломени камъка, които вероятно маркират трасето на почти напълно разрушен зид на сграда, датираща от V в. Останки от друг зид личат в западния профил на сондажа. В рамките на сондажа не бяха регистрирани подови нива.

Проучванията през 2021 г. значително обогатиха представата за относителната хронология в една от най-важните точки на крепостта – пространството между двете стени с църквата. Западно от притвора на църквата се проследи следната картина: основният пласт, свързан с развитието на крепостта през V в., е сивият сбит пласт между двете крепостни стени. Той застъпва сбит жълт песъчлив пласт, който вероятно не е стерилен, а също принадлежи на V в. И двата предстои да се проучват те-

Обр. 3. Аерофотография на двете крепостни стени с църквата между тях в южния сектор на крепостта „Бузово кале“ (снимка Г. Христов)

Fig. 3. Aerial photography of the two curtain walls and the church between them in southern sector of "Buzovo kale" fortress (photo G. Hristov)

първа в цялост. Сивият пласт от V в. е срязан от вътрешната крепостна стена, чието строителство може да се отнесе към началото на VI в., вероятно при управлението на император Анастасий. Следващ етап тук представлява строежът на притвора на църквата между двете стени, т. нар. Църква 2. Този мащабен строеж най-вероятно е осъществен в или след 30-те години на VI в. Да припомним, че Църква 1 тогава не е достигала дотук и че се датира в началото на VI в. След построяването на притвора, в даден етап е издигнат западният зид на кал, който се е долепял до вътрешната крепостна стена и с него е свързано т. нар. горно трамбовано ниво. Това ниво е срязано при строежа на източния пиластър, долепен до западната стена на притвора, т. е. тази реконструкция е по-късна. По същото време е изграден и пилонът, отстоящ на 4 м западно от него, а по всяка вероятност и зидът на хоросан, долепен до вътрешното лице на външната крепостна стена. Следва бедствие с неизяснен характер, съпътствано от пожар, с което е свързано натрупването на чернопепелявия пласт над жълтото ниво. Върху този пласт заляга т. нар. каменна рампа, за която не може да се каже дали е целенасочено натрупана или е заравняване с деструкции. Върху рампата лежи най-късната структура – зидът със спойка на глина, използван за ремонта на северното помещение на притвора. Това помещение, заедно с новооткрития зид, долепен до вътрешната крепостна стена, бележи очевидно много значителен като размери ремонт на вътрешната крепостна стена със зидария на глина и трябва да се отнесе преди опожаряването на крепостта през 70-те – 80-те години на VI в., маркирано с последните монети – тези на Юстин II със София.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "BUZOVO KALE" NEAR BUZOVGRAD VILLAGE, KAZANLAK MUNICIPALITY

Plamen Doychev

Summary

In 2021, the excavations encompassed the *narthex* of the church between the two fortification lines together with an area to the west of church and trenches Nos 7 and 9 within the fortress (fig. 1).

The *narthex* area was fully explored. Beneath its floor, layers from the 5th c. and parts of the early building with mud bonding from the same period were found. A part of the northern wall, 10.50 m long, was studied so far and it probably continues to the west, in the unexplored terrain. It was damaged during the construction of the early building and the western wall of the *narthex* of the church.

In the area to the west of the *narthex*, a layer (0.50 m thickness from the south and 2.80 m from the north), was removed in the extension. New parts of the outer and inner walls of the fortress were discovered. Next to the outer fortress wall and perpendicular to it, a wall built with white mortar was found. The wall is 4.0 m long and the western parts of it remain outside the study area. Another wall, with mud bonding, was found next to the inner fortress wall. It is 4.20 m long and 0.75 – 0.85 m wide. It probably forms a premise that develops to the west, outside the excavated area.

The widening of the excavated area to the west allowed the wall built with mortar bonding, 4.0 m west of the pilaster to the outside of the *narthex*, to be fully studied. In 2021, it was established that this is not an opposite pilaster, but a free-standing pillar measuring 1.05 (N – S) × 1.30 m (E – W).

Trench No. 7 was extended to the south. Parts of a dwelling No. 3 were excavated in this section. Beneath its floor level, parts of an earlier building from the 5th c. were found. In the southwestern part of the trench, a part of a new dwelling, No. 6, was found. In the space between itand dwelling No. 4, remains of an earlier wall were found, most likely belonging to a building from the 5th c.

The explorations added new data regarding the chronology of one of the most important parts of the fortress – the area between the two curtain walls to the west from *narthex* of the church (figs 2, 3). The grey layer between the two walls is from the 5th c. It was cut during the construction of the inner curtain wall built in the beginning of the 6th c. Later, the *narthex* of Church 2 was built, probably in AD 530s – 540s. Subsequently, a rather weak wall was erected, connected with a layer of compacted earth. This level was cut by the eastern pilaster, attached to the western wall of the *narthex*. Some natural disaster and a big fire have left a black ashy layer over this yellow level. This black layer was covered by the so-called stone ramp, in front of the entrance in the inner curtain. Over the ramp, the latest structure was erected – a wall with mud bonding, part of the reconstruction of the northern room of the *narthex*. These renovations are contemporaneous to a major reconstructions of the inner curtain wall, built of stone and mud bonding, that may be dated just before the final pillaging of the fortress in AD 680's.

Plamen Doychev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, plamen_doichev@abv.bg

№ 73. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТУИДА, СЛИВЕН

Николай Сираков

През месец септември – октомври 2021 г. се проведоха археологически разкопки на територията на късноантична и средновековна крепост Туида, с финансовата подкрепа на Министерството на културата.

Секторът, в който са съсредоточени проучванията, се намира в рамките на крепостта, в нейната северна част, в непосредствена близост до северната порта. Продължи проучването на масивната сграда, чиито източна и южна част бяха проучени през изминалите археологически сезони (обр. 1). С цел цялостно проучване на сградата се разшири проучваната площ на запад – северозапад. С цел пълно разкриване плана на сградата бяха премахнати и ребрата между квадратите в югоизточната част.

Стратиграфия. В новопроучваните участъци повърхностният хумусен пласт е с дебелина 0,20 – 0,30 м. В него се откриват и съвременни материали, вследствие на строителни дейности по време на изпълнението на проект BG161PO001/3.1-03/2010/028 „Пътуване през времето, във времето и с времето – интегриран проект за развитие на природни, културни и исторически атракции и туристическа инфраструктура в Сливен".

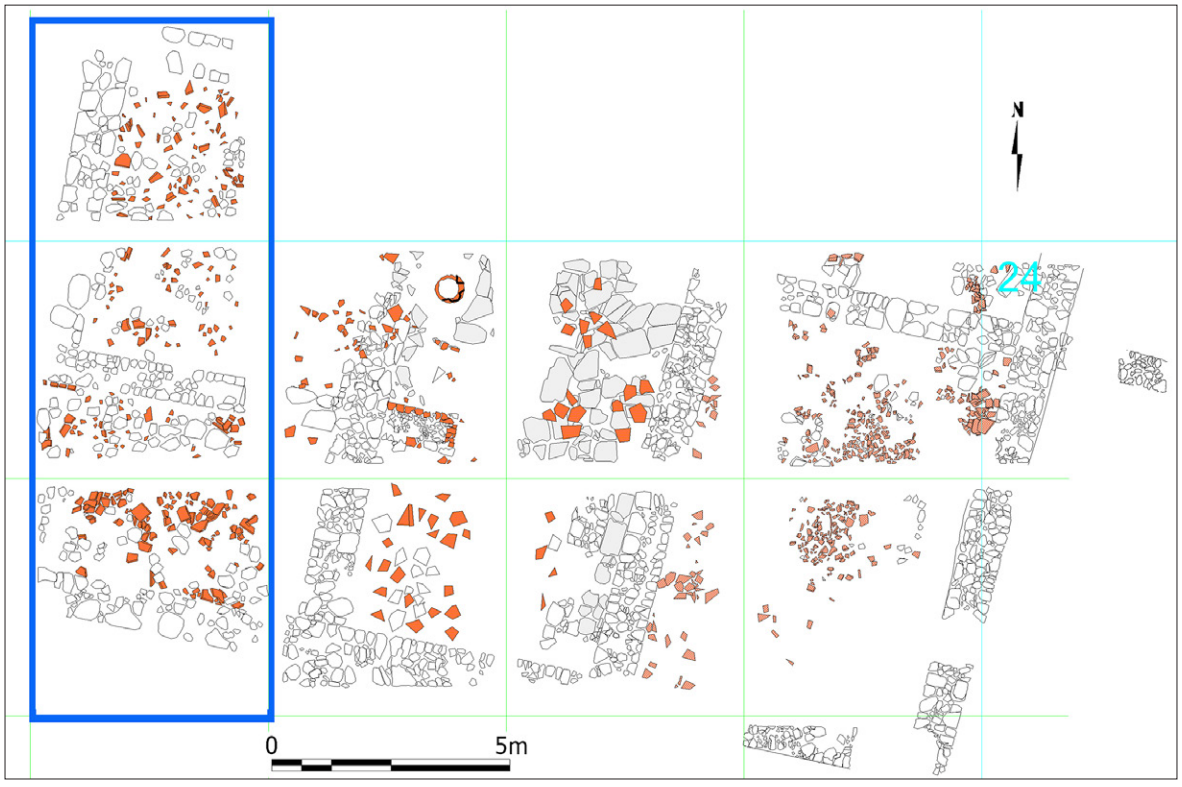
Следващият пласт е с различна дебелина, на места варираща от 0,30 до 0,55 м и според диагностичните материали се отнася към XI – XII в.

Под пласта от XI – XII век се разкриват многобройни фрагменти от тегули, тухли и ломени камъни, оформящи неоднороден пласт, образуван от паднала покривна конструкция. Те запечатват по-долен пласт от червеникава пръст, образувана от отухлен разложен кирпич, сред който се срещат фрагменти от строителна керамика и малки ломени камъни. Следите от опожаряване на сградата са от VIII – IX в., съобразно намерените материали.

Проучването достигна до пласт въглени и пепел, който ще бъде проучен и документиран през следващия археологически сезон.

През 2021 г. се проучи един зид на фуга, който разделя западната част на по-ранната постройка на две самостоятелни помещения през VI в.

Проучиха се част от зидовете, принадлежащи към голяма постройка, чийто основен план е свързан с първите строителни дейности при изграждането на крепостта (обр. 2). По-късно във времето тя неоднократно е търпяла пристроявания и е преизползвана.

Обр. 1. План на проучваната през последните години площ с квадратите, разкопани през 2021 г., очертани в синьо

Fig. 1. Plan of the area studied in the recent years, with the grid squares excavated in 2021 outlined in blue

Максималните размери на масивната сграда, измерени при проучването през сезона, достигат до дължина 21,50 м и широчина 12,50 м. На дълбочината, на която се откриват, външните зидове са с дебелина 1 м. Те са изградени от ломени камъни със средни размери на калова спойка.

Извършените проучвателни дейности до този момент разкриват важни детайли от жилищната архитектура на крепостта, която е претърпяла множество периоди на разцвет и упадък, преустройства и опожарявания в рамките на няколко века.

Сред находките са бронзова монета – анонимен византийски фолис клас А2 (976 – 1030/35 г.), бронзова коланна апликация и заготовки за керамични тежести за рибарска мрежа.

Обр. 2. Новопроучени основи на масивна сграда

Fig. 2. Newly studied foundations of a massive building

В течение на проучването и след приключването му бяха извършени временни консервационни дейности с цел съхраняване на разкритите зидове и възможност за последваща трайна консервация и реставрация на разкритата постройка като част от архитектурата на крепостта.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS *TUIDA*, SLIVEN

Nikolay Sirakov

Summary

The archaeological excavations in the territory of the late antique and medieval fortress *Tuida* took place in September and October 2021. The sector in which the research is focused is located in the northern part of the fortress.

The study of the massive building, the eastern and southern parts of which were studied during the previous fieldwork campaigns, continued (fig. 1). The area of the excavations was extended to the west – northwest.

The following stratigraphy was observed in the newly studied areas:

The surface topsoil layer is 0.20 – 0.30 m thick. It contains materials from various periods. The next stratum is of different thickness, ranging from 0.30 to 0.55 m. It is dated to the 11th – 12th c. Under the stratum from the 11th – 12th c. there are numerous fragments of roof tiles, bricks and quarry stones – debris of a collapsed roof. Underneath, there is a layer of reddish soil formed of decomposed mudbrick, mixed with fragments of architectural ceramics and small quarry stones. Traces of burning of the building are from the 8th – 9th c.

In 2021, a wall was studied, which divides the western part of the earlier building into two separate rooms in the 6th c. Parts of the walls belong to a large building from the first period of the fortress (fig. 2). Later it has repeatedly undergone additions and has been reused. The maximum dimensions of the massive building measured during the survey reach a length of 21.50 m and a width of 12.50 m. The outer walls are 1 m thick, built of quarry stones.

The research activities carried out so far reveal important details of the architecture of the fortress, which has undergone many periods of prosperity and decline within a few centuries.

Among the finds are a bronze coin – anonymous Byzantine follis class A2 (976 – 1030/ 35) and a bronze belt mount.

Nikolay Sirakov, Regional Historical Museum – Sliven, 18 Tsar Osvoboditel Blvd, 8800 Sliven, niki_sirakov@abv.bg

№ 74. РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ ХРИСОСОТИРА ДО ЧЕРНОМОРЕЦ. ЮЖЕН СЕКТОР

Иван Христов

Археологическите проучвания на ранновизантийската крепост Хрисосотира (сезон VIII) бяха проведени през есента на 2021 г. в южния сектор на обекта. Разкопките протекоха в четири сондажа с обща площ 405 кв. м (обр. 1). Тяхното ситуиране беше съобразено с няколко основни фактора: разрешение за работа от Министерство на отбраната в определени парцели извън обсега на частни такива, наличието на съвременна отбранителна инфраструктура (бункери, подземни командни пунктове, окопи), пасажи от стара кариера за добив на камък, отводнителни съоръжения на кариерата.

Основната цел на проучванията беше да се попълни археологическата карта на полуострова с данни за нови жилищни и стопански структури. В южния сектор бяха разкопани няколко постройки.

Късноантична сграда № 21. Нейното проучване започна през есента на 2020 г. и беше завършено през 2021 г. в рамките на нов сондаж № 66. Проучената сграда се развива източно от уличен пасаж до сграда № 20. Заема площ от 64 кв. м. От сградата са запазени зидове на калова спойка с широчина 0,60 м. Документирани са пластове от рухнала горяла покривна конструкция, фрагменти от кирпичени блокчета и частично запазено подово ниво от преизползвани квадратни тухли. Северно от сграда № 21 се е развивала прилепена нова постройка № 26, като няма данни, с които да разглеждаме двете постройка като единна такава с две помещения.

Оградено открито пространство, източно от уличен пасаж до сграда № 21. В рамките на нов сондаж № 67 бяха открити основите на оградено пространство с широчина 7 м и разкрита дължина на зидовете 8 м. Липсата на фрагменти от покривна керамика и центрирането на находки в радиус 3 м в средата на пространството ни кара да мислим, че става дума за открит, но ограден двор. Мястото с находки се характеризира с безразборно изсипани силно фрагментирани керамични съдове и огромно

количество от животниски кости и черупки на миди и стриди. Д-р Г. Рибаров е определил 56 останки от домашни бозайници и 15 черупки (11 индивида) от два вида морски миди. Към списъка на домашните бозайници се отнасят говедо (*Bos taurus*), бивол (*Bubalus bubalis*), катър/муле (*Equus caballus* + *Equus asinus*), овца (*Ovis aries*), коза (*Capra hircus*) и свиня (*Sus domestica*). По някои кости личат следи от кулинарна обработка, а и костите са раздробени при разфасоването на трупа.

Установените в обекта черупки принадлежат на морските миди от видовете стрида (*Ostrea polimorpha*) и черна морска мида (*Mytilus galloprovincialis*). Месото и на двата вида мекотели е било консумирано по-вероятно след варене, тъй като до момента не намираме нагар или опушване по черупките от печене на пряк огън. Повечето от черупките са от едри индивиди.

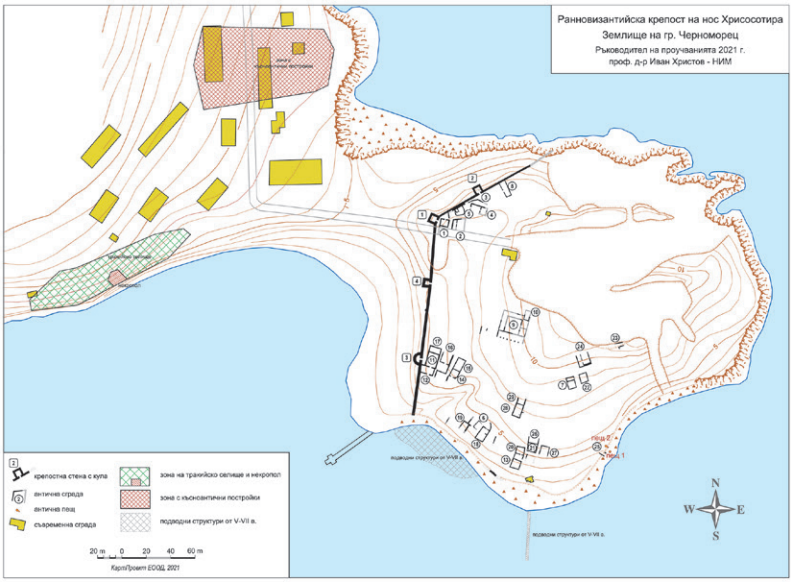
В сондаж № 67 не са открити метални предмети с изключение на две късноантични монети. Ситуацията би следвало да интепретиране като сметище на живеещите в съседната сграда № 21.

Късноантични сгради № 28 и № 29 в сондаж № 68. Този нов терен за проучване е разположен западно от сондаж № 66 и северно от сондаж № 56. Теренът граничи на запад с дълъг ров, прокопан за отводняване на кариерата към морето. Североизточно е разположен подземен команден пункт на армията.

Сградите, които условно приемам за отделни структури, имат следните размери:

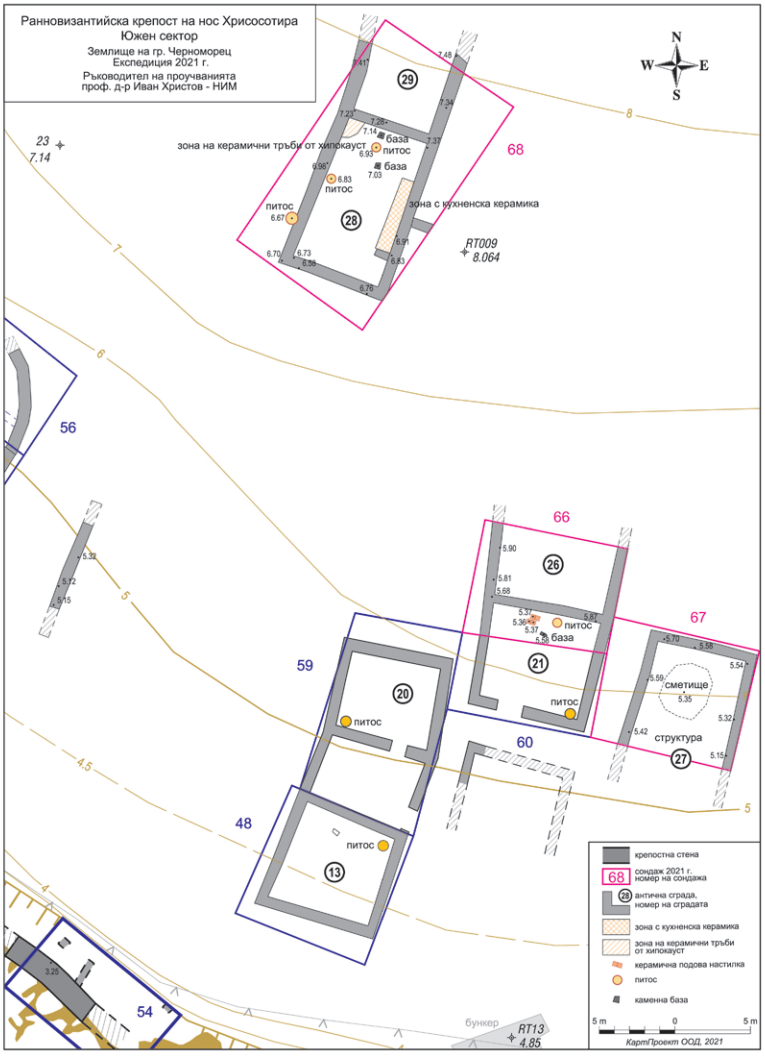
Сграда № 28 е с външни размери 11,20 м (юг – север) и 6,80 м (изток – запад), площ 76 кв. м. В структура № 28 е имало поне два питоса и един голям хромел за мелене на зърно. Зидовете на сградата са запазени в главно в субструкция. Липсва ясно очертано подово ниво. Разпознава се по пепеливия слой, останал под пласта от горели греди.

По дългата страна в средата ѝ са разположени каменни бази, носели вероятно дървени стълбове

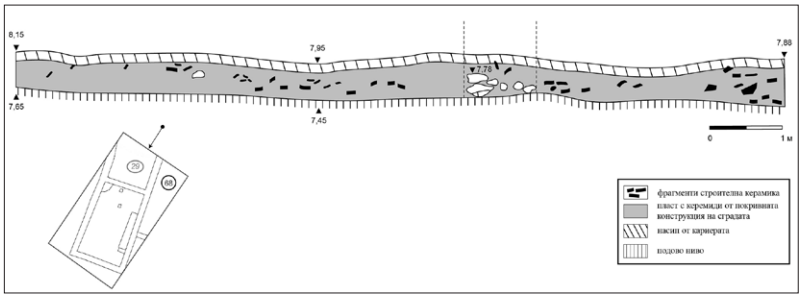
Обр. 1. План на обекта

Fig. 1. Plan of the site

Обр. 2. План на сгради № 28 и 29

Fig. 2. Plan of buildings Nos 28 and 29

Обр. 3. Профил в северната част на сграда № 29

Fig. 3. Cross-section in the northern part of building No. 29

Обр. 4. Открито дворно място (плочник) при сграда № 23

Fig. 4. Open courtyard area (pavement) at building No. 23

за предполагаем двускатен покрив на сградата. Интерес предизвиква откриването на бронзов кръст и колективна находка от тубули за хипокауст, стени на питоси с редки печати с кръстове, множество фрагменти от керамични съдове. Керамичните форми са с голямо разнообразие: гърнета, чаши, чинии, широки съдове с големи капаци, кани, амфори. Показател за датиране на времето на използване на постройката, освен керамичния материал, са и намерените осем монети (фолиси и половин фолиси). Най-ранните от тях са на император Юстин II, а най-късните – на император Фока. Повечето монети са отсечени в монетарниците на Кизик и Никомедия.

Сграда № 29 има приблизителна широчина от 6 м. Дължината ѝ не е установена. На терена е забелязано наличието на съседни сгради, прилепени от източна и западна страна. Очевидно става дума за по-голям комплекс, който от запад е унищожен от голяма отводнителна канавка, а от изток – от подземно военно съоръжение и окоп (обр. 2 – 3). В сграда № 29 са открити седем бронзови монети (фолиси и половин фолиси). Най-ранната е фолис на император Юстиниан I, а най-късните – половин фолиси на император Фока.

Структура от периода на Възраждането при сондаж № 62. Проучването започна през 2020 г. Разкрити са основи на жилищна сграда от първата половина на XIX в. В сондаж № 62 беше разчистен северният зид на постройка, документиран още през 2015 г. Той е разположен на самия ръб на каменната кариера. Във вътрешността на постройката е достигнато подово ниво от плочести камъни, върху което са открити глинени лули и фрагменти, характерни за XVIII – XIX в. Срещат се железни предмети, части от железни подкови, животински кости. Предполагаемата дължина на постройката е 10 м. Сградата е използвана продължително. За това свидетелства и надграждането във вътрешността чрез камена платформа, стъпила на вече паднала покривна конструкция от някакво нейно ранно разрушаване.

Липсват данни за другите зидове и общия обем на структурата поради факта, че нейното проучване е затруднено от насипа, натрупан при разработването на кариерата до средата на миналия век.

През лятото на 2021 г. е разширен обхватът на сондажа и е разчистено огромно открито дворно място, характерно с плътно наредени масивни камъни във формата на правоъгълен плочник с дължина 16 м и широчина до 5 м (обр. 4). Във връзка с разкопките в сондаж № 62 трябва да се припомни фактът, че полуостровът е отбелязан в план на залива Бургас от 1830 г., съставен от Е. Тетбу дьо Марини – холандски морски офицер на руска служба. В плана, който ни интересува, е включено крайбрежието от Емине до Созопол. Дьо Марини отбелязва нос Акра (Akri) Nikolas и полуостров Хрисотира, където са отбелязани „руините на манастира на Троицата“. За полуострова е поставил знак с червен цвят за голямо селище. Същия знак виждаме при големите крайморски градове Месембрия, Анхиало и Бургас.

Какъв е характерът на структурите, частично разкопани в сондаж № 62, е трудно да се определи точно, но не изключвам възможността тук да е бил разположен манастирът „Христос Спасител“, за чието съществуване имаме данни от писмо на патриарх Теолепт II от 1585 г., в което се споменава за съществуването на един от поредните метоси на островния манастир „Св. Йоан Предтеча“ – църквата „Христос Спасител“ в Панорми. Според Л. Камберидис църквата „Христос Спасител“ в Панорми вероятно трябва да се е намирала на края на едноименния полуостров, северно от Созопол.

EARLY BYZANTINE FORTRESS *CHRYSOSOTIRA* NEAR CHERNOMORETS. SOUTHERN SECTOR

Ivan Hristov

Summary

The archaeological excavations were carried out in the autumn of 2021, in the southern sector of the site, in a total area of 405 m^2 (fig. 1). The following buildings were unearthed: a late antique building No. 21, an enclosed open courtyard to the east of a street at building No. 21, late antique buildings Nos 28 and 29 (figs 2, 3), and features from the National Revival period (fig. 4).

Late antique building No. 21. The unearthed building is situated to the east from a street passage next to building No. 20. It occupies an area of 64 m^2. Remains of mud-bonded walls, 0,60 m wide, were revealed. Layers of a collapsed burnt roof structure, pieces of adobe, and partially preserved floor level of reused square bricks were documented. Another building (No. 26) adjacent to building No. 21 is situated to the north of it.

Enclosed open courtyard east of a street next to building No. 21. Foundations of an enclosed space, 7 m wide and with unearthed length of 8 m were excavated. The lack of fragments of roof tiles and the concentration of the finds in an area with a radius of 3 m in the centre of the space make us assume that this is an outdoor but still fenced yard. No metal objects were found there except for two late antique coins. The feature could be interpreted as a landfill used by the residents of the nearby building No. 21.

Late antique buildings Nos 28 and No. 29. Building No. 28 measures 11.20 m (south – north) and 6.80 m (east – west), with a total area of 76 m^2. Within its space, at least two *pithoi* and a large stone quern were found. The walls of the building are preserved mostly just at the level of their foundations. There is no clearly discernible floor level but it is identified by the ash layer under the remains of burnt beams. Along its north – south axis, stone bases for supporting wooden pillars of a supposed pitched roof of the building were registered. Of interest is the discovery of a bronze cross, a collective find of hypocaust *tubuli*, walls fragments of *pithoi* decorated with stamped crosses, and numerous pottery fragments. The pottery shapes are of great variety: jars, cups, plates, wide vessels with large lids, jugs, amphorae. Besides the ceramic material, eight coins (folles and semi-folles) indicate the time of the functioning of the building. The earliest coins belong to Emperor Justin II, and the latest ones – to Emperor Phokas. Most of the coins were struck in the mints of *Kyzikos* and *Nikomedeia*.

National Revival period structure. The excavations in this area began in 2020. The foundations of a residential building from the first half of the 19th c. were unearthed. In trench No. 62 the northern wall of a building was cleared. In the summer of 2021, a huge open-air yard was revealed, characterized by densely arranged massive stones in the form of a rectangular pavement, 16 m long and up to 5 m wide (fig. 4).

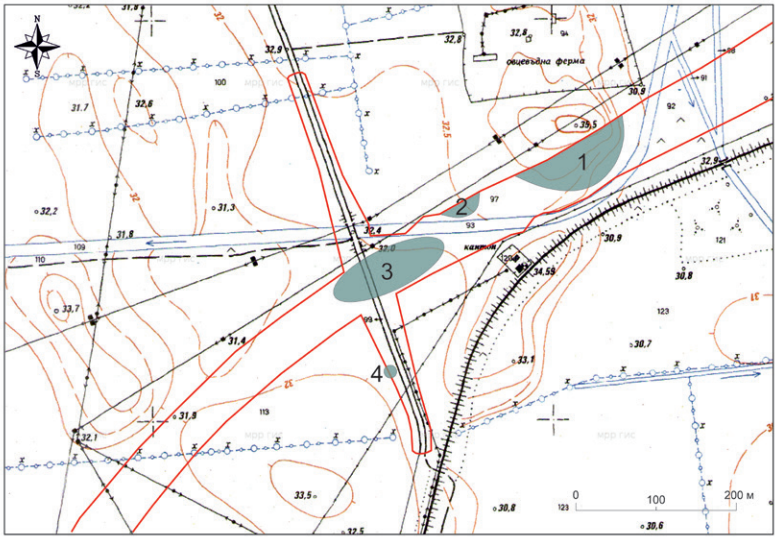
Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, ivchristov70@abv.bg

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩНИ ОБЕКТИ И ПЪТНА МРЕЖА

№ 75. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА, КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА ПРИ С. СЛАНА БАРА, ВИДИНСКО

Александър Манев, Камен Клисуранов

В периода април – юли 2021 г. беше проведено пълно спасително археологическо проучване на обект 8 (км 11+730 – км 12+230) по трасето на път I-1 (Е79) Видин –Ружинци – Монтана в землището на с. Слана бара, обл. Видин. След предварителния етап през 2020 г. (Манев, Клисуранов 2021) бяха разграничени и цялостно проучени няколко хронологически обособени зони в рамките на сервиту-

Обр. 1. Обект № 8 с трасето на Е79 върху топографска карта (мащаб 1:5000): 1 – селище (XIV – XV в.); 2 – некропол (III – IV в.); 3 – останки от обитаване от II – IV в.; 4 – късноантични гробове

Fig. 1. Site No. 8 and the route of E79 highway on a topographic map (1:5000 scale): 1 – settlement (14th – 15th c.); 2 – necropolis (3rd – 4th c.); 3 – remains of habitation from the 2nd – 4th c.; 4 – late antique graves

та на проектирания път, включващ както трасето му, така и разширението за надлез в югозападната част на обекта. Те включват биритуален некропол и останки от стопански структури от римската епоха, вкопани съоръжения и некропол от Късната античност и селище от Средновековието (обр. 1).

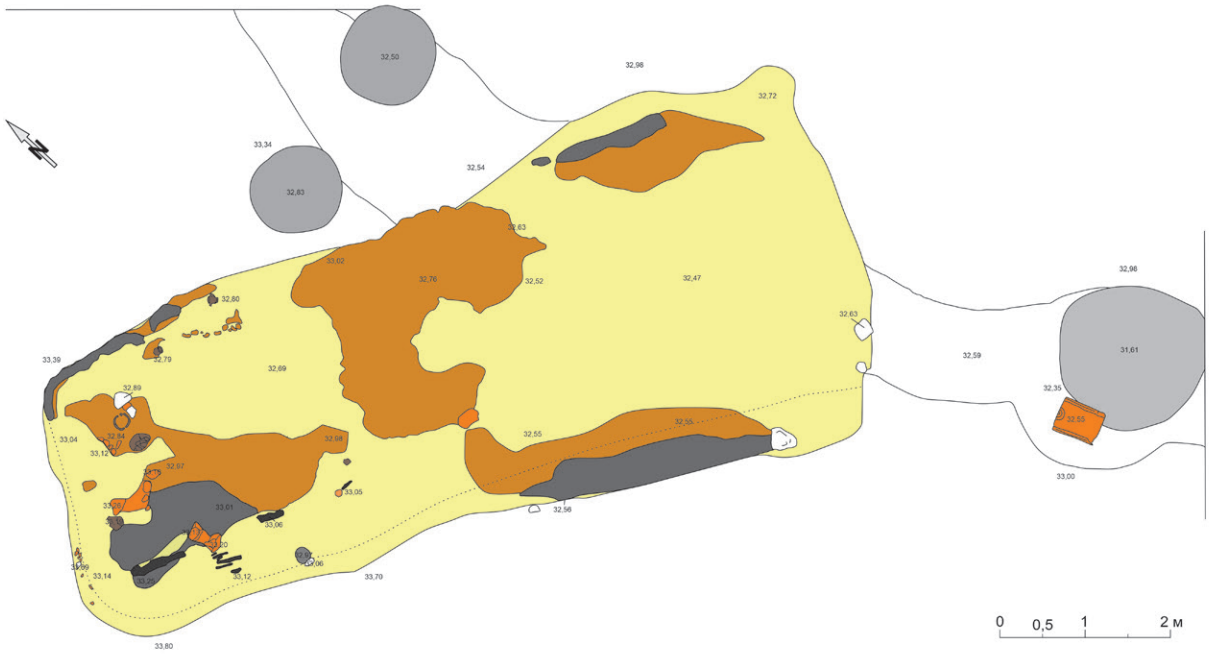
В северната част на обекта се потвърди наличието на селище от средновековната епоха. То е разположено върху слабо изразено възвишение. По югоизточния му склон изцяло се проучи четириъгълно в план вкопано жилище (обр. 2). То има дължина 9,80 м и максимална ширина 4,30 м. Вкопано е до 0,85 м под запазената повърхност на терена. Подовото ниво е директно върху наносния пясък. В северния му край, до западния ъгъл, се разкри огнище с обгорял дървен материал около него. Възможно е жилището да е имало две отделни помещения. Върху пода са открити добре съхранени керамични съдове и монети на цар Иван Срацимир, бани на влашкия воевода Раду I, имитативни монети от периода 1360 – 1420 г.[1] Жилището е било изоставено след опожаряването му. В рамките на селището бяха проучени още три подобни вкопани структури с по-малки размери и сходни характеристики. Тяхната функция не може да бъде недвусмислено интерпретирана като жилищна. Възможно е да са имали стопанско предназначение. В рамките на селището бяха регистрирани множество ями от същата епоха. На базата на материалите от запълнителите на по-голямата част от ямите, те могат да бъдат определени като отпадъчни. В много от ямите бяха разкрити костни останки от цели домашни и диви животни или части от тях. Предварителният археозоологически анализ не може да обясни причината за съхранението им в това състояние и в толкова големи количества. Структурите от този период включват и няколко наземни битови пещи, оформени от фрагментирани антични тухли и керемиди, с глинени куполи. Беше разкрит и комплекс от пет битови пещи с приблизителни размери 12 × 12 м. Всички те са обърнати с отворите си към общо пространство, което най-вероятно е било покрито с общ навес. Подемният материал от средновековната епоха се състои от множество фрагментирани керамични съдове, метални и костени предмети и отнася обитаването към втората половина на XIV в. или началото на XV в.

Центърът на селището е разположен във високата част на естественото възвишение и по-голямата му част попада извън проучваната площ, западно от сервитута на шосето. Отпадъчните ями по склоновете от изток и юг, където не бяха открити други структури, бележат периферията на обитаваната територия.

В рамките на сервитута беше регистрирано и мащабно вкопано съоръжение с голяма дължина и ширина около 1 м, което следва югоизточния склон на възвишението. То има дълбочина 0,50 – 1,0 м. Неговата функция по всяка вероятност е била отводнителна. В запълнителя на този канал бяха открити материали от късноантичната и средновековната епоха. Не може да се прецизира периодът на експлоатация на структурата. В западната си част тя е застъпена от жилището, датирано в XIV – XV в. Източно от тази зона пък, при вкопаването на канала, е нарушен зид, който се отнася към късноантичния период.

Предварителното проучване през 2020 г. не регистрира археологически структури по североизточния и южния склон на възвишението. В тези зони на обекта бяха положени тестови траншеи през 5 м, с ширина 2 м. Археологическите пластове, регистрирани в траншеите, са бедни на културни

[1] Нумизматичният анализ на средновековните монети е извършен от проф. д-р Д. Владимирова-Аладжова (НАИМ – БАН).

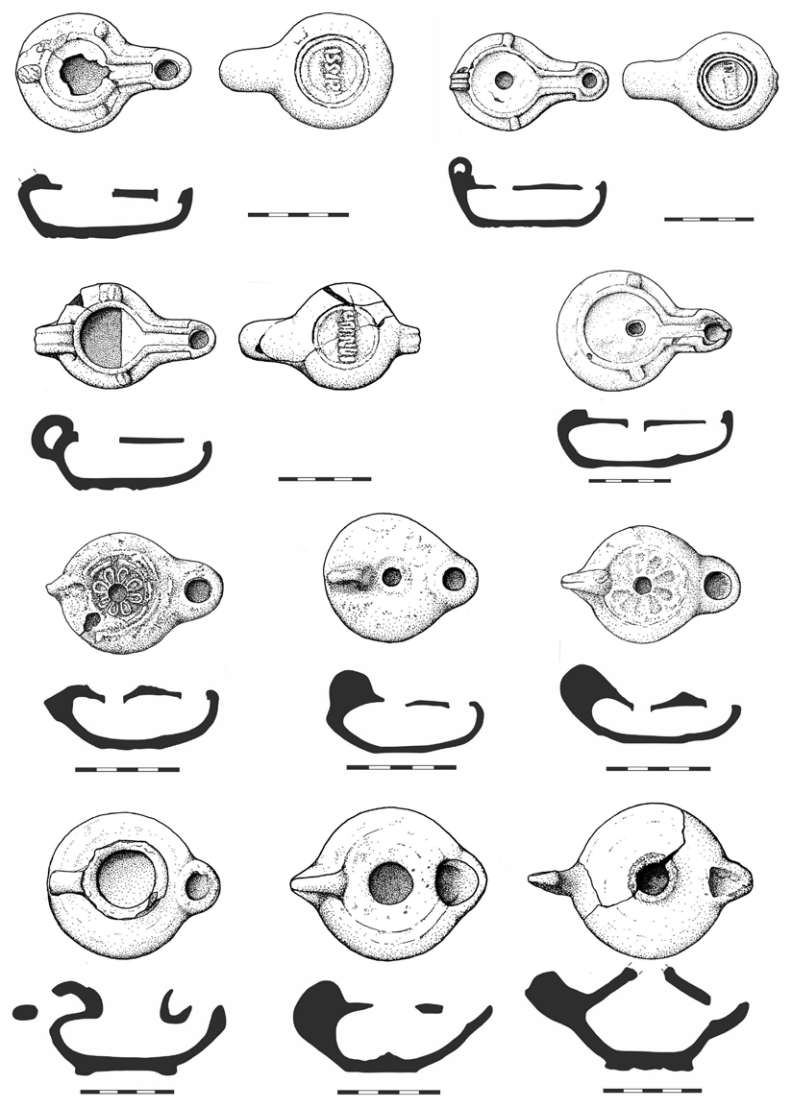

Обр. 2. Вкопано жилище (XIV – XV в.)

Fig. 2. Dug-in dwelling (14th – 15th c.)

материали. Бяха проучени малко на брой отпадъчни ями от средновековната епоха, в чиито запълнители се откриха предимно останки от органични материали.

В археологическите пластове на средновековното селище се открива голямо количество нумизматичен материал и отделни находки от IV в. Бяха открити и останки от по-ранни структури от римската и късноантичната епохи. Няколко зле запазени каменни зида свидетелстват за наличието на сграда от този период по източния склон на възвишението. Нейната конфигурация не може да бъде възстановена въз основа на регистрираните останки. В рамките на средновековното селище беше проучено ненарушено гробно съоръжение от предходна епоха. То е оформено от три изцяло запазени тегули, положени върху погребания възрастен индивид, с ориентация север – юг. Не беше открита връзка между гроба и останалите структури в този сектор.

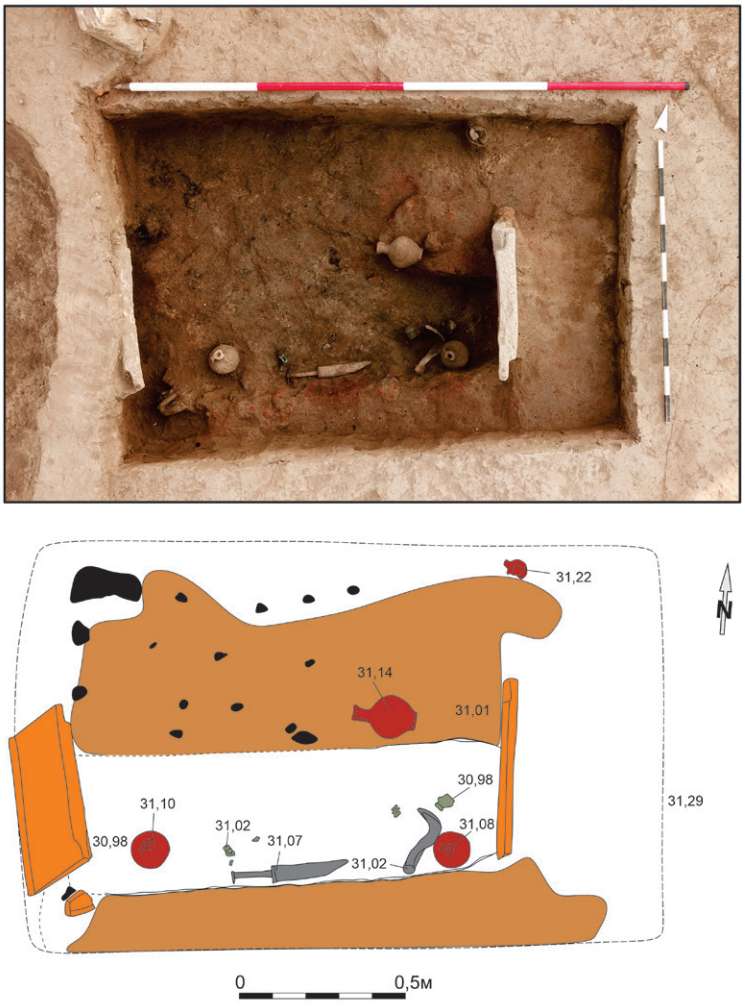
Обр. 3. Керамични лампи от некропола (III – IV в.)

Fig. 3. Ceramic lamps from the necropolis (3rd – 4th c.)

В южното подножие на възвишението се проучи некрополът от римската епоха, регистриран предходната година. В участъка, попадащ в сервитута на проектирания път, през 2021 г. бяха разкрити 77 гробни съоръжения от различен тип, с което общият им брой, включително регистрираните през 2020 г., достигна 82. Беше установено, че погребалният ритуал е смесен – кремация и инхумация. Трупополагане беше засвидетелствано в 26 от съоръженията, където индивидите са положени в обикновени ями, цистови гробове, изградени от цели тегули, както и един зидан с хоросан гроб. Положението на тялото е разнообразно, като преобладава полагане с ориентация на главата на запад. Не бяха открити ясни свидетелства за ритуал, свързан с християнските обичаи. Две от гробните съоръжения се откриха празни. В останалите 49 съоръжения, някои от които означени с каменни маркери, погребаните са били кремирани и положени в урни или в обикновени и двустъпални опалени ями. В някои от тях кремираните останки са ограничени от вертикално поставени тегули. Трупоизгаряне на място не може да се допусне в нито един от случаите. В повечето гробове се откри богат гробен инвентар от добре запазени предмети от метал (накити и елементи на костюма, предмети за лична грижа, оръжия, монети) и изцяло съхранени керамични лампи (обр. 3), керамични и стъклени съдове (обр. 4). Сред най-представителните е гроб № 28, съдържащ останките на женски индивид в урна[1], кремиран с накити, включващи комплект от сребърни украшения с гранулация. Предварително обработеният гробен инвентар датира некропола в периода втората половина на III – първа половина на IV в. Находките в някои от гробовете с трупополагане на възрастни индивиди ги отнасят към по-късния етап (обр. 5). Границите на некропола бяха определени в южна, източна и северна посока. На запад площта му попада в обработваем парцел, извън сервитута на шосе Е-79. В некропола вероятно е използвана маркировка на повърхността, тъй като застъпване на гробни съоръжения се регистрира в малко случаи. По-късни археологически структури липсват в рамките на некропола, с изключение на яма от средновековната епоха в източната му периферия. Една от гробните ями е вкопана в неясна по своя характер структура, която предхожда некропола хронологически. Струпване от необработени камъни без подредба в централната част на проучената му площ свидетелства за съвременна селскостопанска дейност, която е нарушила горните пластове.

В средната част на регистрирания обект, югоизточно от големия отводнителен канал, пресичащ трасето диагонално, бяха изчерпани археологически пластове с дълбочина до 1,20 м. Беше установено наличието на голямо количество материали от римската епоха, които имат битов характер. Те могат да се датират в периода II – III в. Открити бяха оскъдни свидетелства за една наземна постройка,

[1] Предварителен антропологичен анализ е извършен от доц. д-р В. Русева (ИЕМПАМ – БАН).

Обр. 4. Гроб № 48, кремация

Fig. 4. Grave No. 48, cremation

Обр. 5. Гроб № 42, инхумация в циста

Fig. 5. Grave No. 42, inhumation in a cist

които се изразяват в голямо количество разпръснати едри камъни, както и строителна керамика. Поради плиткия почвен пласт архитектурните структури са били унищожени от съвременна земеделска дейност. Бяха открити и вкопани съоръжения (ями), които по своето съдържание могат да се отнесат към същия период (III в.). В тази част на обекта бяха регистрирани няколко успоредни траншеи с различна ширина и дълбочина до 0,50 м, вкопани в наносните пластове и запълнени с вторично отложени културни материали. Те са ориентирани приблизително по оста изток – запад и пресичат сервитута на пътното трасе, като вероятно са имали отводнителна функция.

В най-южната част на обекта концентрацията на археологически структури е много ниска. Това са главно издължени траншеи, които могат да се интерпретират като отточни канали, предвид честото наводняване на терена, в следствие разливи на р. Дунав. Откритите материали в каналите датират тази отводнителна дейност в късноримския период (IV в.).

В разширението за надлез източно от трасето на Е79 беше изцяло проучен теренът около открития гроб на женски индивид, датиран в V в. На 2 м северозападно от него беше регистрирано второ гробно съоръжение, в което по гръб е положен един индивид, с ръце покрай тялото. Ориентацията и на този гроб е изток – запад. Гробният инвентар се състои единствено от силно корозирала желязна коланна катарама. За улеснение, за погребална яма е използвано леглото на един от вече споменатите отводнителни канали, които към този момент вероятно вече не са функционирали. Може да се допусне, че късноантичният некропол се развива в югозападна посока, извън сервитута на проектирания път.

В най-източната част на разширението за надлез беше регистрирана вкопана структура с дълбочина от 2 м под съвременната повърхност и големи размери. Тя има неправилна форма и е пресече-

на от съвременен асфалтов път и съпътстващата го инфраструктура, като голяма част от нея остава непроучена под него. Културните материали, открити в запълнителя ѝ, включват и над 100 монети от IV в. Нейната функция не може да бъде определена, предвид частичния характер на придобитата информация.

Литература

Манев, Клисуранов 2021: А. Манев, К. Клисуранов. Спасително археологическо проучване на обект от римската, късноантичната и средновековната епохи при с. Слана бара, Видинско. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 810 –813.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM ROMAN, LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL PERIODS NEAR SLANA BARA VILLAGE, VIDIN REGION

Alexander Manev, Kamen Klisuranov

Summary

After the preliminary 2020 phase, a complete archaeological excavation was carried out at Site 8 of the E79 international road construction project, near the village of Slana bara in Vidin region. Four chronologically distinct areas were registered (fig. 1).

A medieval settlement is located on top of a slight prominence in the northern part of the site. In the southeastern part of the settlement, the excavations revealed a dwelling dug deep into the sandy ground (fig. 2). It has a quadrangular layout – 9.80 m long and 4.30 m wide. There were well preserved ceramic vessels on its floor, as well as numerous coins from the second half of the 14th c. Three other dug-in features are located north and east of the house; they were likely used in farming. A number of deep storage or waste pits surround these structures; in some of them, the remains of entire domesticated and wild animals were preserved. A complex of five domestic ovens was found, surrounding a substantial shared space. The centre of the medieval village is located on top of the hill, west of the excavated area. It was inhabited in the 14th or the beginning of the 15th c.

A long ditch is dug in the ground on the southeastern slope of the prominence; it has been likely used as a drainage installation to protect the area from the floods of the Danube. This channel cannot be dated properly because it contains materials from Late Antiquity and the medieval period. In the eastern periphery of the hill, some late antique buildings existed which are poorly preserved today.

In the plain to the south of this village, a Roman bi-ritual necropolis is situated – 77 graves were excavated, of which 26 are inhumations and 49 are cremations. The deceased had been laid in simple pits, as well as in cists. No certain evidence of early Christian burial ritual was found. The cremated remains had been buried in simple and two-level pits, either in the ground or in a funerary urn; the funeral pyre had been situated outside the premises of the grave. The grave inventory, in most cases, is rich and contains entire pottery and glass vessels, ceramic lamps (fig. 3), coins, jewellery, bronze costume elements, personal items, and weapons (figs 4, 5). These finds date the necropolis to the 3rd c. and the first half of the 4th c.

In the middle section of the site, east of the graves, the remains of a completely destroyed building and some dug-in features were found. The finds in this area belong to the 2nd – 3rd c. Several draining ditches were also found, which continue all the way to the eastern part of the site. They contain materials from the 4th c.

In the highway overpass extension, excavations took place over the entire area where the 5th c. grave was found in 2020. Only one more grave was registered, ca 2 m northwest of the first one. The body had an east – west orientation; the only find related to this burial is a corroded iron belt buckle. The grave had been placed in one of the draining channels. Probably, a 5th c. necropolis spreads southwest of these graves, into the agricultural land.

A large, irregularly shaped feature had been dug deeply in the ground east of the two graves. Over 100 coins dated to the 4th c. were found in it. It cannot be fully excavated due to an active modern road that crosses it. The archaeological data about this structure is partial, which does not allow interpreting its function.

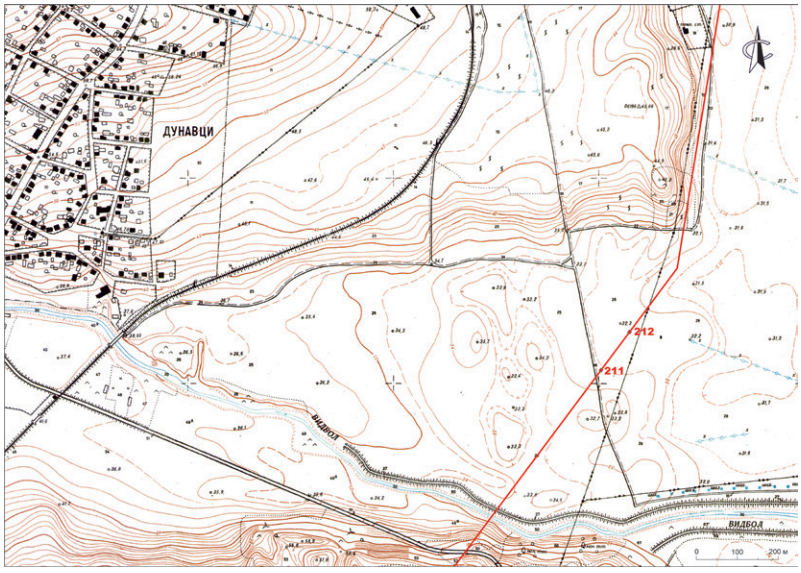
Alexander Manev, aleman@abv.bg
Kamen Klisuranov, kamen_ik@abv.bg

№ 76. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ДУНАВЦИ, ОБЛ. ВИДИН

Александър Манев

Спасителното археологическо проучване на обект в землището на гр. Дунавци, обл. Видин, се извърши в периода март – април 2021 г. по проект „Реконструкция на вл 110kv „Видбол“ от ст. 94 (нов ст. 137) на вл 110kv „Магура“ до п/ст „Бонония“ гр. Дунавци“. През 2015 г. обектът е регистриран в АИС АКБ като некропол от II – III в. и селище от ранния халколит и бронзовата епоха (Иванов и др. 2016). Вл 110kv „Видбол“ преминава през площта му, като реконструкцията ѝ предвижда релокация на стълбове, два от които потенциално могат да засегнат археологически структури.

Обектът отстои на около 1,5 км югоизточно от центъра гр. Дунавци (обр. 1). Той е разположен в равнинен терен, върху заливна тераса на десния бряг на р. Дунав, непосредствено южно от селище и укрепление от римския и късноантичния периоди, известно сред местното население като „Курвинград“ (обр. 2). По цялата му площ се регистрират нарушения от нерегламентирана изкопна дейност.

Обр. 1. Местоположение на проучвания обект на топографска карта (мащаб 1:5000)

Fig. 1. Location of the studied site on a topographic map (1:5000 scale)

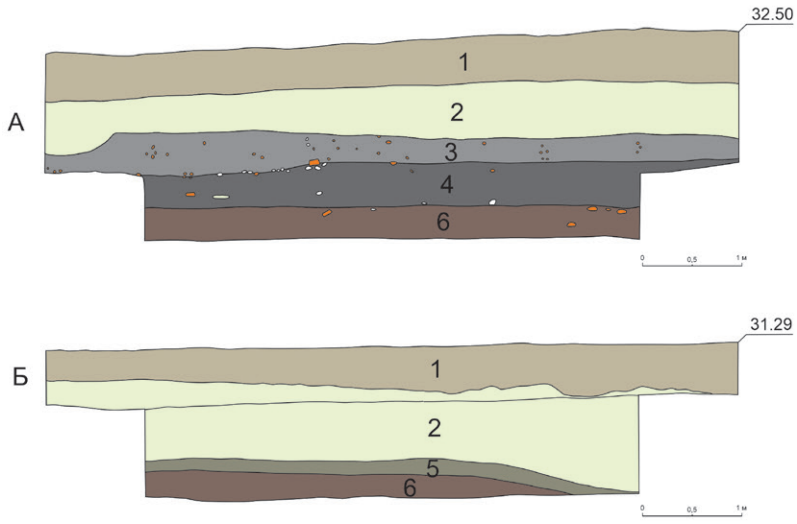

Обр. 2. Аерофотография на селище в м. Курвинград, поглед от юг

Fig. 2. Aerial picture of a settlement in Kurvingrad locality, view from south

Застрашените от реконструкцията на далекопровода зони се локализират в рамките на изкопи за основите на два последователни носещи стълба (№ 211 и 212) от вл „Видбол“. Изкопите отстоят на около 200 м един от друг. Общата им площ се равнява на 50 кв. м. Проучваните участъци имат форма на квадрат със страна 5 м. Допълнително беше заложено разширение от 1 м от всяка страна, с цел улесняване на изкопните дейности. Предварително, с помощта на механизирана техника, беше отстранен наносен пясъчен пласт с голяма дебелина от повърхността на двете проучвани зони.

На площта, определена за полагане на стълб № 211, се наложи изравняване на терена, силно насечен от дълбоките иманярски изкопи. Под наносната маса се регистрира дълбок културен пласт с дебелина над 0,80 м. В стратиграфско отношение той се състои от три нива (обр. 3А). Материалите, добити от горните две нива, не спомагат за хронологическата им диференциация. Те се датират в периода III – IV в. Изразяват се в силно обезличени фрагменти от битова керамика и стъклени съдове, нумизматичен материал, елементи на костюма, накити. Единствено в североизточния ъгъл на квадрата, на

Обр. 3. Стратиграфски разрези: А) стълб 211, източен профил; Б) стълб 212, западен профил: 1 – повърхностен почвен пласт; 2 – наносен песъклив пласт; 3-4 – културни пластове от III – IV в.; 5 – наносен пласт от чакъл, примесен с износени фрагменти от битова и строителна керамика; 6 – културен пласт с материали от праисторията

Fig. 3. Stratigraphic cross-sections: A) pylon 211, eastern cross-section. Б) pylon 212, western cross-section: 1 – surface soil layer; 2 – alluvial sandy layer; 3-4 – cultural layers from the 3rd – 4th c; 5 – alluvial layer of gravel, with worn off pottery sherds and architectural ceramics fragments; 6 – cultural layer with materials from the prehistory

Обр. 4. Настилка в североизточния ъгъл на изкоп за стълб 211

Fig. 4. Pavement in the northeastern corner of the trench for pylon 211

ограничена площ бяха регистрирани останки от нивелирана настилка, която се състои от фрагменти строителна керамика и дребни речни камъчета, плътно подредени върху трамбована пръст (обр. 4). Предназначението ѝ не може да бъде определено. Тя е била положена след третата четвърт на III в., тъй като в структурата ѝ беше открит бронзов антониниан на Аврелиан (270 – 275). Не бяха регистрирани следи от други археологически структури в рамките на проучваната площ на стълб № 211. Най-долният стратиграфски пласт представлява черна глинеста пръст, в която се откри значително количество битова керамика, изработена на ръка, както и кремъчни фрагменти със следи от обработка. Те могат да се отнесат към края на неолитната или началото на халколитната епоха. Този пласт не беше напълно изчерпан. На дълбочина от 1,90 м под повърхността беше достигнато нивото на подпочвените води, което наложи преустановяване на изкопните дейности.

В площта на стълб № 212 беше изчерпан пласт с дебелина 2 м. Той се състои изключително от наносна маса с песъклива структура (обр. 3Б). В горната му част почти изцяло липсват културни материали. Различните нюанси в цвета на множеството регистрирани нива свидетелстват за многократното заливане на терена от водите на р. Дунав. Под наносните пластове беше достигната глинеста, черна на цвят пръст, която съдържа голям брой фрагменти от битова керамика на ръка, остатъци от кремъчни артефакти, както и дребни речни камъни. В този пласт се откри и изцяло запазена каменна тесла. И тук подпочвени води възпрепятстваха по-нататъшното проучване на археологическите пластове (обр. 5). На достигнатото ниво не бяха регистрирани археологически структури. Културните материали се датират в края на неолитната или началото на халколитната епоха.

Спасителното археологическо проучване регистрира ясни следи от експлоатация на терена в периода на римската епоха (III – IV в.). Въпреки това не се откриха останки от гробни съоръжения. Наличието на културни материали може да се свърже с напластявания, генерирани вследствие живота на селището, разположено в северна посока. В пространството между стълб № 211 и 212, заето от обработ-

ваема нива, се открива голямо количество строителна и битова керамика от римската епоха, извадена на повърхността след пролетната оран. Концентрацията на културни материали в околността нараства в северна посока, с оглед по-малката дистанция спрямо античното селище. Това беше засвидетелствано при наблюдение на многобройните иманярски изкопи с различен размер в подножието и по южния склон на възвишението. Откритата по време на проучването керамика, изработена на ръка, предполага наличието на праисторически обект с широк обхват, чиито характеристики не могат да бъдат изяснени поради високото ниво на подпочвени води в сезона, през който бяха проведени разкопките.

Обр. 5. Изкоп за стълб 212, аерофото заснемане във финалния етап на разкопаване

Fig. 5. Trench for pylon 212, aerial picture in the final stage of excavation

Литература

Иванов и др. 2016: Г. Иванов, Н. Иванова, Ф. Филипова, Н. Казашки, М. Марков, Д. Тагарева, В. Генчева, А. Григоров, Р. Първанов. Издирване на археологически обекти по протежение на железопътен участък Видин – Медковец. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 807 – 810.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE LAND OF DUNAVTSI, VIDIN DISTRICT

Alexander Manev

Summary

In the early spring of 2021, an archaeological rescue excavation was carried out in the locality of Kurvingrad, situated east of the town of Dunavtsi. In 2015, the archaeological site was registered as a necropolis from the Roman period and a Chalcolithic and Bronze Age settlement. The remains were endangered by the reconstruction of an old power line.

The site is located in a floodplain on the right bank of the Danube (fig. 1). A Roman age fort, commonly known as Kurvingrad, is situated to the north of it (fig. 2). The surface of the terrain is disturbed by multiple looters' ditches. The excavations took place in two separate areas about 200 m away from each other, prepared to lay down two of the new power pylons (Nos 211 and 212). The trenches have a 5 × 5 m rectangular layout, with a 1 m extension on each side.

In the area of pylon No. 211, three cultural layers were identified (fig. 3A). The upper two belong to the Roman period. In these layers, a significant amount of pottery and glass sherds, bronze coins, and costume elements was found which date back to the 3rd and 4th c. Some remains of a pavement were unearthed in the northeastern corner of the trench (fig. 4); its purpose is unclear, but it postdates the third quarter of the 3rd c., on the basis of a coin of Emperor Aurelian found in its structure. The lowest stratigraphic layer contains pottery and flint pieces belonging to the Neolithic or the Chalcolithic. It was not fully excavated due to the high level of the ground water.

In the area of pylon No. 212, no archaeological structures were found. The terrain here has been flooded repeatedly, as evidenced by the sandy stratigraphy (fig. 3Б). In the lowest part of this trench, the same prehistoric layer was also registered; it contains hand-built pottery fragments and flint debitage, as well as an entire stone adze. The high ground water prevented complete excavation of this area as well (fig. 5).

No evidence of burial structures was found, as a result of the limited area of archaeological research. The accumulation of Roman age materials here can be related to continuous life in the nearby fortified settlement, as witnessed by the increasing concentration of pottery sherds to the north.

Alexander Manev, aleman@abv.bg

№ 77. ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. СИНАГОВЦИ, ВИДИНСКО

Здравко Димитров, Илко Цветков, Атанас Данов

През пролетта и лятото на 2021 г. бяха проведени спасителни разкопки на голям обект с площ от 75 дка, разположен между с. Синаговци и гр. Дунавци, по трасето на новостроящия се скоростен път от София за Видин.

Археологическите разкопки бяха реализирани от екип в състав: доц. д-р З. Димитров (НАИМ – БАН), ръководител и И. Цветков и А. Данов, зам.-ръководители. Терените дейности се проведоха в рамките на почти пет месеца, от 12.04 до 26.08.2021 г. В проучването участваха археологическият екип

Обр. 1. Общ план на обект № 6 край Синаговци; хронология на северния сектор: I период – ранен неолит (VI хил. пр. Хр.); II период – РЖЕ (XI – IX в. пр. Хр.); III период (I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.); IV период (II в. сл. Хр.); V период – (III в. сл. Хр.)

Fig. 1. General plan of site No. 6 near Sinagovtsi; chronology of the northern sector: I period – early Neolithic (6th mill. BC); II period – EIA (11th – 9th c. BC); III period (1st c. BC – 1st c. AD); IV period (2nd c. AD); V period (3rd c. AD)

(27 души), 150 работници, геофизици, геодезисти, реставратори и други интердисциплинарни специалисти.

Този голям обект е сложен многопластов археологически комплекс, при който има множество структури, материали и находки от пет различни епохи. Като обща хронология на обекта край Синаговци бяха установени следните периоди:

- раннонеолитна епоха (вкопана структура с останки на три индивида, положени в нея): VI хил. пр. Хр.;

- ранна желязна епоха (надгробна могила, вкопани структури, тризни): XI – VII в. пр.Хр.;

- ранноримска епоха: I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. (некропол от 140 гроба, 35 вкопани структури, осем пещи за производство на керамика);

- римска императорска епоха (Принципат): II – III в. (некропол от 11 гроба, вкопани структури, две сгради, пещи с битово предназначение);

- средновековна епоха: IX – X в. (некропол от 25 гроба).

Като топографска ситуация обектът е разположен в най-ниската част на долината на р. Видбол, точно преди вливането в Дунав. Този ареал е по средата на пътя между двата най-големи обекта от най-западната част на долнодунавската лимесна зона – Бонония и Рациария.

При проучването обектът беше разделен на три сектора: южен, централен и северен (обр. 1).

В южния сектор беше открит некоропол от периода I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. Този изключително рядък комплекс съдържа 140 гроба с инхумация и кремация, което превръща ранноримския некропол от Синаговци в най-големия до този момент в България от споменатия период. Повечето гробове са с кремация, докато при под 10 % се открива инхумация. Трупополагането е използвано почти изцяло при детските гробни комплекси. Гробните съоръжения са ями, които са съвсем плитко вкопани в античния терен.

Обр. 2. Гроб № 38 от ранноримския некропол, I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. (кв. GIX/12) – ниво на засичане на гробните дарове

Fig. 2. Grave No. 38 from the early Roman necropolis, 1st c. BC – 1st c. AD (grid square GIX/12) – level of registration of the grave goods

Обр. 3. Гроб № 23 от християнския некропол, Първо българско царство, IX – X в.

Fig. 3. Grave No. 23 from the Christian necropolis, First Bulgarian Kingdom, 9th – 10th c. AD

В малките гробни ями са положени по няколко овъглени кости (диаметърът на повечето ями е от порядъка на 0,25 – 0,30 м) и заедно с тях множество гробни дарове. Кремацията не е извършвана на място, а положените дарове не са били поставяни в кладата. Силно впечатление прави богатият гробен инвентар при почти всички гробове. Откриват се комплекси с въоръжение – като гроб № 38 (обр. 2), много други с накити – фибули (сребърни и бронзови), пръстени, обеци (сребърни и бронзови), огледала, стотици разноцветни мъниста. Материалите на този рядък и така важен некропол го датират в периода I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. като обща хронология. Една по-конкретна датировка може да се даде на базата на добре уточнената хронология на бронзовите фибули.

Най-ранните фибули от некропола са тип Йезерине и тип „лъжичковидни“ (две сребърни находки) (Генчева 2004, 15, 138 – 139; Rustoiu 1997, 48 – 49), които датират по времето на принципата на

Обр. 4. Вкопана структура от раннонеолитния период (кв. FIV/1-2)

Fig. 4. Sunken feature from the early Neolitic period (grid square FIV/1-2)

Октавиан Август (30 г. пр. Хр. – 14 г. сл. Хр.). От друга страна, най-многобройни и най-късни като хронология са фибулите от силнопрофилирания тип (Генчева 2004, 24 – 32, 144 – 148; Almgren 1923, 237), фибули от типа „Ауген“ (Almgren 1923, sogenannte Augenfibeln, Gruppe III), фибули от дисковидния тип и т. нар. войнишки (Генчева 2004, 18, 68, 140 – 141, 186 – 187). Така една постеснена хронология на некропола от времето на император Август (27 г. пр. Хр. – 14 г. сл. Хр.) до епохата на Флавиевата династия (69 – 96 г.) е напълно оправдана. Този отрязък съвпада много добре с установяването на римската власт по долнодунавската зона на Римската империя.

Друга особено важна находка от южния сектор на обекта е малка могила от ранната желязна епоха. Тя беше открита сред гробовете от ранноримския период и от нея беше запазена само четвърт от крепидата от грубообработени камъни. В рамките на могилата се откриха три гроба с инхумация в обикновенни ями, но с много богат гробен инвентар. Сред находките силно впечатление правят: цял биметален меч – оръжие с желязно острие и бронзова дръжка с орнаментация; цял накит от бронз в стила на некропола от Салталеоне в северноиталийската алпийска зона; девет бронзови гривни и три бронзови фибули.

В централния сектор на обекта при Синаговци беше открит некропол с трупополагане по християнския ритуал, който включва 25 гроба в обикновенни гробни ями (обр. 3). Инвентарът на гробовете е важен, тъй като именно той датира комплекса. Сред находките се отличават накити (обеци, пръстени и мъниста) от периода на Първото българско царство: IX – X в. сл. Хр. Обеците са от тип I, II и III според Григоров (Григоров 2007, 138 – 147, обр. 1 – 10). Гробните дарове отнасят некропола към IX в. и дори към неговата първа половина, но има накити, които могат да се датират и в началото на X в.

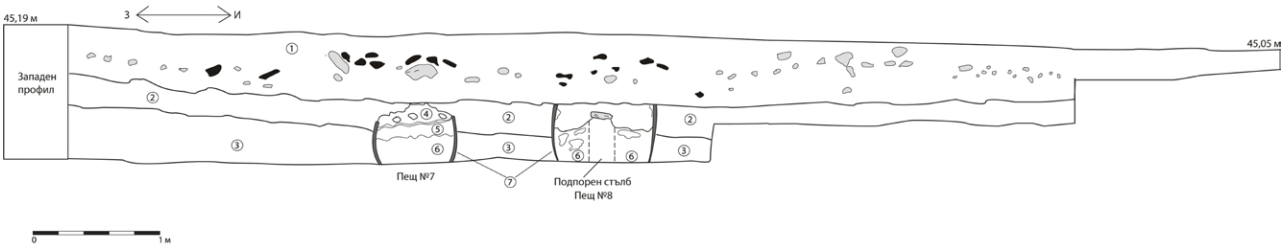
Най-много археологически комплекси бяха открити в северния сектор на Синаговци. Тук се регистрираха културни пластове с дебелина над 4 м.

В кв. FIV/1-2, на самата граница на сервитута, под споменатия насип с еолийски произход и под почти двуметров пласт от римската епоха се откри вкопана структура от раннонеолитния период (обр. 4). Тя представлява вкопаване с неправилна форма и приблизителни размери 4 × 5 м. и дълбочина от около 0,50 – 0,60 м. В тази структура се откриха останки от два човешки индивида – един изпънат по гръб и друг в поза хокер. До вкопаната структура, на нивото на регистриране на съоръжението, но в стерилната льосова почва беше открит и скелет на трети индивид, отново в поза хокер. Интересно е, че при индивида, който е изпънат по гръб, има положен и трети долен крайник, който е от четвърти скелет. Антропологичният анализ (извършен от доц. В. Русева) установи, че индивидът, изпънат по гръб, е мъж, хокерът, положен в структурата е на жена, а скелетът, които е положен извън вкопаването, е на дете.

Материалите, които съпътстват тези интересни и най-ранни засега човешки останки от видинския край, са животински кости, кремъчни отцепи, пластини от кремък и обсидиан, керамични фрагменти, но без да има запазени цели съдове.

Другите археологически комплекси от северния сектор на Синаговци са: вкопани структури от ранната желязна епоха; вкопани структури (ями и жилища, съдържащи хромели) от периода I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.; осем пещи за сива керамика от периода I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.; некропол от 11 гроба от II в. сл. Хр. и сграда с шест помещения, която има огромен двор и се датира в периода края на II – III в. сл. Хр.

Стратиграфските данни показват отлично застъпването на археологическите комплекси от неолита, ранната желязна епоха, ранноримския период и Принципата. Особено ясно личи разликата в нивото между трите комплекса от римската епоха – ранните жилища и ями от селището, датиращо в периода I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.; некрополът от антониновата епоха (втора – трета четвърт на II в.)

Обр. 5. Обект № 6 край Синаговци, кв. FIV/20, северен профил, пещи № 7 и 8; стратиграфия на римската вила от Принципата и по-ранно селище под нея: 1 – кафява сбита пръст, примесена с каменни останки и строителна керамика – културен пласт с деструкциите и нивото на римската вила от III в.; 2 – светлокафява сбита глинеста пръст – ниво на некропола от II в.; 3 – жълтеникаво-кафява сбита глинеста пръст – културен пласт от I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.; 4 – останки от скарата на пещ № 7; 5 – отухлена пръст, деструкции от пещта; 6 – сиво-кафява пръст, примесена с отухлени останки, запълнител на камерите на пещите; 7 – стени на пещи № 7 и 8

Fig. 5. Site No. 6 near Sinagovtsi, grid square FIV/20, northern cross-section, kilns Nos 7 and 8; stratigraphy of the Roman villa from the Prinicipate and the earlier settlement beneath it

и римската сграда (вила рустика) от късноантониновата и северовата епоха: края на II – III в. (обр. 5).

Единствената възможна връзка тук е между некропола от ерата на Принципата и сградата, която ние определяме като част от римска вила рустика. Сред находките от римската сграда се отличават четири колективни находки на земеделски сечива, монетно съкровище от 27 денара (заровено в двора на вилата по времето на Марк Аврелий), фрагмент от римска военна диплома, която датира от времето на император Хадриан и особено интересният сребърен амулет, изпълнен на тънко фолио и изписан с букви от старогръцката азбука.

Като цяло е редно да спомена, че спасителните разкопки на Синаговци обогатиха значително фондовете на РИМ – Видин. Освен материалите от ранния неолит, ранната желязна епоха и Ранното средновековие, много редки за региона са артефактите и от раннoримската епоха. В края на проучването находките, които са открити на обект № 6, са 1362 предмета. За първи път у нас се регистрираха пет различни като хронология некропола на един и същи археологически обект.

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. Хр. до края на VI в. сл. Хр. Велико Търново, 2004.

Григоров 2007: В. Григоров. Метални накити от средновековна България (VII – XI в.) (Дисертации, 1). София, 2007.

Almgren 1923: O. Almgren. Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen. Leipzig, 1923.

Rustoiu 1997: A. Rustoiu. Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n. - I e.n.) (Bibliotheca Thracologica, 22). Bucureşti, 1997.

ROMAN PERIOD SITE NEAR SINAGOVTSI, VIDIN REGION

Zdravko Dimitrov, Ilko Tsvetkov, Atanas Danov

Summary

In the spring and summer of 2021, rescue excavations were carried out at a large site with an area of 75 daa, located between the village of Sinagovtsi and the town of Dunavtsi, along the route of the newly built highway from Sofia to Vidin (fig. 1).

This large site is a complex multilayer archaeological assemblage, with numerous structures, materials and finds from five different eras. The following periods were discovered as a general chronology of the site near Sinagovtsi:

Early Neolithic (excavated structure with the remains of three humans in it): 6th mill. BC;

Early Iron Age (burial mound, excavated structures, pits): 11th – 7th c. BC;

Early Roman period: 1st c. BC – 1st c. AD (necropolis of 140 graves, 35 excavated structures, eight kilns for pottery production);

Roman imperial period (Principate): 2nd – 3rd c. AD (necropolis of 11 graves, excavated structures, two buildings, ovens for domestic use);

Medieval period: 9th – 10th c. AD (necropolis of 25 graves).

In terms of topographic position, the site is located in the lowest part of the valley of the Vidbol River, just before the confluence with the Danube. This area is in the middle of the road between the two largest Roman sites in the westernmost part of the Lower Danube limes zone – *Bononia* and *Ratiaria*.

A necropolis from the 1st c. BC – 1st c. AD was discovered in the southern sector. This extremely rare complex contains 140 graves with inhumation and cremation, which makes the early Roman necropolis of Sinagovtsi the largest so far in Bulgaria from the mentioned period (fig. 2). A grave mound with three Early Iron Age graves was found in the area of the early Roman necropolis. These graves contain a rich burial inventory – weapons, jewellery (incl. saltaleone), ceramics.

A necropolis with cremation and inhumations according to the Christian burial rite was found in the central sector of the site near Sinagovtsi, which contains 25 graves with plain grave pits (fig. 3). The inventory of the graves is important because it provides the date of the complex. Among the finds are jewellery (earrings, finger rings, and beads) from the period of the First Bulgarian Kingdom: 9th – 10th c. AD.

In grid square FIV/1-2, at the very border of the highway line, a structure from the early Neolithic was found (fig. 4). The remains of three individuals are buried in it, two in a crouched position and one laid stretched in supine position.

The other archaeological complexes from the northern sector of Sinagovtsi are: structures from the Early Iron Age; pits and dwellings from the period of the 1st c. BC – 1st c. AD; eight kilns for grey pottery production from the 1st c. BC – 1st c. AD; necropolis of 11 graves from the period of the Principate, 2nd c. AD, and a building of six rooms, which has a huge yard and dates from the end of the 2nd – 3rd c. AD, i.e., the late Antonine – Severan era.

The stratigraphic data show excellently the differences between the levels of the Neolithic archaeological complex, the Early Iron Age pits, the early Roman period structures, and those from the Principate. The difference in levels between the three complexes from the Roman era – the early Roman dwellings and pits from the 1st c. BC – 1st c. AD, the necropolis from the Antonine period (second-third quarter of the 2nd c. AD), and the Roman building from the late Antonine and Severan period – are well visible in the cross-sections of the excavation sectors (fig. 5).

Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov74@gmail.com
Ilko Tsvetkov, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., 3700 Vidin, ilko_cvetkov@abv.bg
Atanas Danov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, at.d.danov@gmail.com

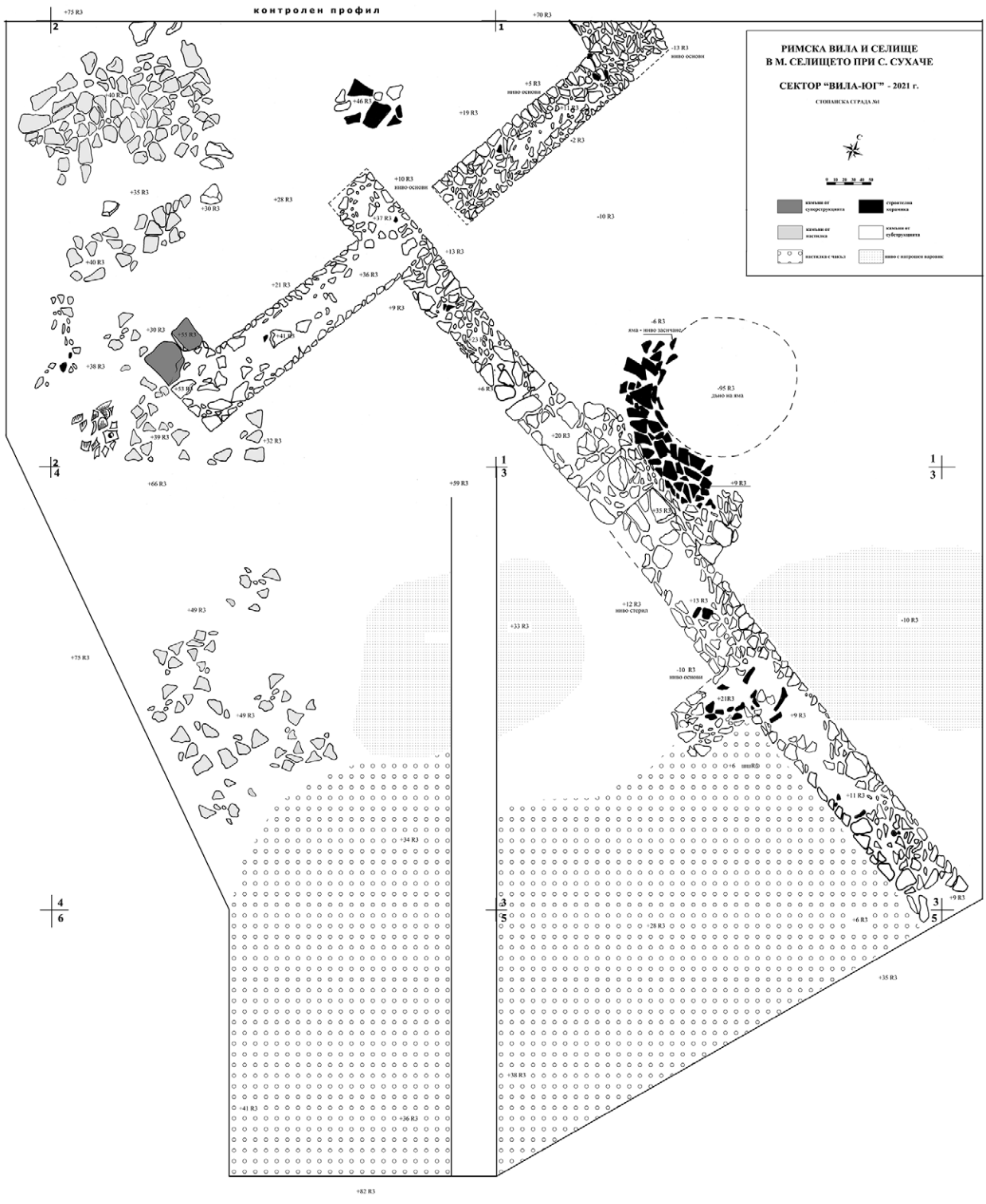
№ 78. ВИЛНО ИМЕНИЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В М. СЕЛИЩЕТО ПРИ С. СУХАЧЕ, ОБЩ. ЧЕРВЕН БРЯГ

Венета Ханджийска, Веселин Хаджиангелов

През 2021 г., след едногодишно прекъсване на работата на терен[1], продължи археологическото проучване на вилното имение в м. Селището при с. Сухаче. Работата се проведе в сектор „Вила – юг“, разположен в северозападната част на обекта, в близост до жилищната сграда. Целта беше разкриването на по-голяма площ на стопанската сграда, открита през 2019 г. и разчистването на сектора от растителността, за да бъдат локализирани други археологически структури.

Ситуацията на терена показа, че стопанската сграда се развива в югоизточна посока, поради което бяха отворени нови четири работни квадрата. Под орницата се разкриха отделни участъци с концентрация на варовикови камъни и/или керемиди. След тяхното разчистване се установи, че те представляват останки от дълъг зид с ориентация северозапад – югоизток, който е част от стопанската сграда (обр. 1). Новоразкритият участък е с дължина почти 10 м, като зидът продължава на

[1] През 2020 г. екипът беше ангажиран с обработката на масовия керамичен материал от обекта, добит в в периода 2015 – 2019 г.

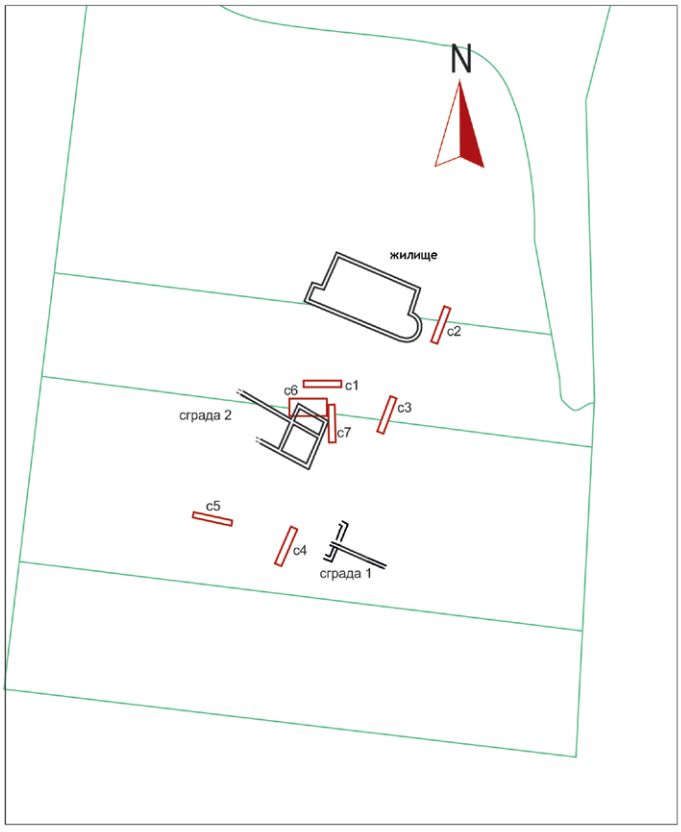

Обр. 1. Стопанска сграда № 1, открита през 2019 г.

Fig. 1. Outbuilding No. 1 discovered in 2019

югоизток. От него са запазени само основата му от средни по размер ломени камъни и долната част от суперструкцията (цокъл). За спойка е използвана глина. Зидът е вкопан в глинестия стерил на дълбочина до 0,25 м от ходовото ниво. Сравнително малкото количество на камъните в деструкциите, както и размерът им предполагат, че във височина сградата е била с по-лека конструкция – дърво, кирпич, обмазан плет. Сред деструкциите не се откриха отухлени глини.

На този етап на проучване изглежда, че зидът маркира южната граница на стопанската сграда. От двете му страни беше разкрита настилки от чакъл и дребни керамични фрагменти, която следва

Обр. 2. Схема на сондажите и сградите

Fig. 2. Layout of the trenches and the buildings

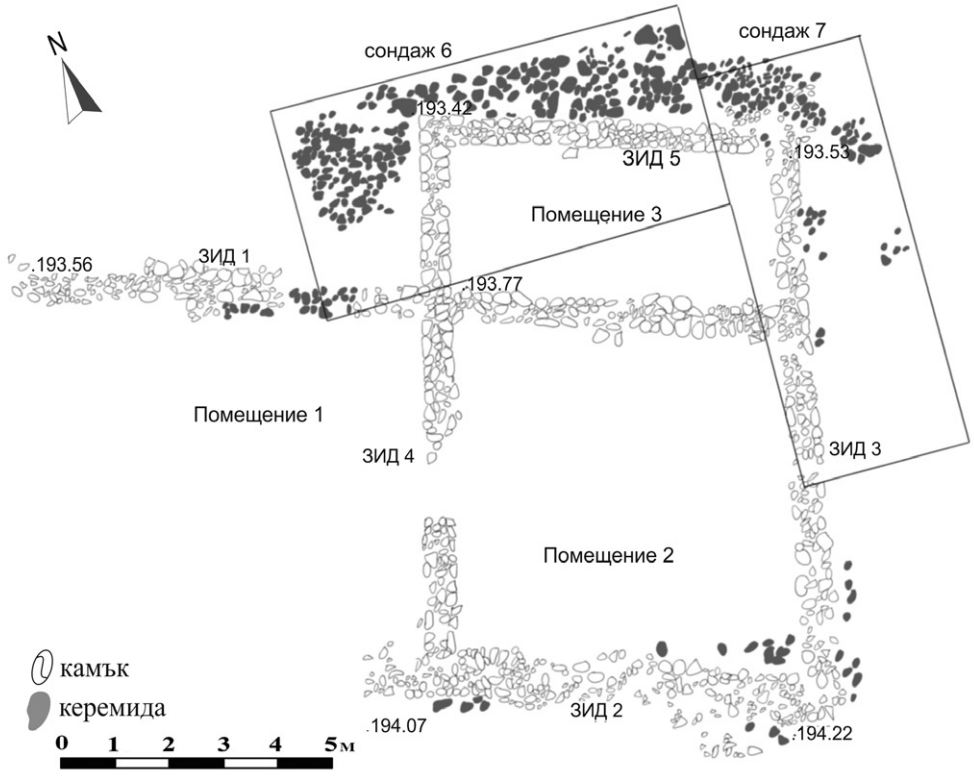
денивелацията на терена (лек наклон от запад на изток); положена е върху нивото на стерила и маркира античното ходово ниво. На места настилката е плътна и здрава (основно от югозапад на зида), а на други представлява само следи от трошляк. Ситуацията не позволява да се установи със сигурност дали зидът е част от затворено помещение или ограда отворено пространство. Възможно е той да е поддържал навес, отворен и от двете страни и/или да е бил ограден зид.

В пласта над настилките се откриха множество керамични фрагменти, предимно по-дребни, от кухненски (гърнета, тавички, капаци) и трапезни съдове (паници, купи, кани), някои от които с червенолаково покритие, както и със зелена глазура. Повечето материал се датира в рамките на IV в., но отделни фрагменти (блюда и подноси) са по-ранни и могат да се отнесат към III в. Монетният материал от пласта над настилката също датира функционирането на стопанската постройка в периода втора четвърт – трета четвърт на IV в. Сребърна монета (денар) на Сабина, съпруга на император Хадриан, с датировка 137 – 138 г., е свидетелство и за по-ранно обитаване. В контекста на стопанската сграда се откриха и накити – две железни фибули и два бронзови пръстена, които могат да се отнесат най-общо към втората половина на III и IV в. Единият от пръстените е с врязано изображение (хризма).

В южната част на сградата, непосредствено от североизточната страна на дългия зид, беше разкрито и струпване от керемиди, паднали на място на сравнително малка площ (2,5 × 2,0 м). В случая вероятно се касае за малък навес с покритие от керемиди, отворен на североизток към жилищната сграда. Под керемидите се откриха контурите на вкопаване с диаметър на отвора около 1,10 м. След изчерпване на пълнежа му, основно глинеста пръст и единични много дребни керамични фрагменти, се установи, че то вероятно представлява яма, в която е бил вкопан долиум. След изваждането на хранилището ямата постепенно се е запълнила, като в нея са попаднали и цели керемиди от срутилия се навес. Част от последните бяха открити на дъното ѝ.

Началото на втория етап от проучването включваше отстраняване на растителността в пространството между стопанската сграда и жилището, като така беше очертан периметър за работа с площ около 6 дка. Със земекопна техника беше направено плитко престъргване (в горната част на орницата) и заравняване на терена. Бяха локализирани линейни каменни струпвания, както и участъци с паднал *in situ* покрив. С цел изясняване на ситуацията относно наличието на археологически структури и културен пласт в дълбочинабяха направени седем сондажа (обр. 2). Установи се, че сондажи № 2, 3, 4 и 5, разположени съответно в източната и в югозападната периферия на сектора, са без наличие на изявен културен пласт. От друга страна, в сондажи № 1, 6 и 7, на 0,40 м под повърхността бяха разкрити струпвания от керемиди и останки от каменни зидове със спойка от глина. Зидовете са с дебелина 0,70 м, изградени са от средни по размер камъни, подредени в правилни редове, като затварят поне три правоъгълни помещения от една сграда (обр. 3). Във височина са били надградени с кирпич. Покритието е било от плътно подредени керемиди. Новооткритата сграда получи пореден № 2, като тя ще бъде проучвана през следващия сезон. Около и под повърхностния пласт с деструкции се откри малък брой находки – предимно монети с обща датировка в границите на IV в., дребни железни скрепителни елементи и малко фрагменти от керамични съдове.

Проучванията на по-широка площ в сектор „Вила – юг“ установиха наличието на поне две сгради, вероятно със стопански функции, разположени южно от жилищната сграда и явно син-

Обр. 3. Стопанска сграда № 2, открита през 2021 г.

Fig. 3. Outbuilding No. 2, discovered in 2021

хронни на нея, що се отнася до стратиграфските данни. Деструкциите от новооткритата сграда № 2 я определят като масивна постройка с няколко помещения и плътен керемиден покрив. За разлика от нея сграда № 1 по-скоро представлява комплекс от навеси. Общото впечатление от престъргването в участъка между жилището и сграда № 2 е наличието на много тънък културен пласт и липса на масивно застрояване, което навежда на мисълта за съществуването тук на дворно пространство.

ROMAN PERIOD *VILLA* ESTATE IN SELISHTETO LOCALITY NEAR SUHACHE VILLAGE, CHERVEN BRYAG MUNICIPALITY

Veneta Handzhiyska, Veselin Hadzhiangelov

Summary

In 2021, the archaeological research continued in the *Villa* – South sector of the *villa rustica* in Selishteto locality. Within the boundaries of the outbuilding discovered in 2019, remnants of a wall with a length of almost 10 m were unearthed, extending in to the southwest (fig. 1). Only the foundation, constructed of medium-sized rubble stones, and the lower part of the superstructure (socle) were preserved, while clay had been used for bonding. The wall had been dug into the clayey natural soil, at a depth of up to 0.25 m from the surface level. The upper part of the wall had been probably of a lighter construction – wood, mudbricks, plastered wattle. On both sides of the wall, a pavement of gravel and small ceramic fragments was revealed. It had been laid on the natural soil level thus marking the original surface level. In some places, the pavement was compact and well preserved, and in others it consisted only of traces of rubble. The situation does not allow to establish with certainty whether the wall had formed part of an enclosed space (e. g., a room) or itself encloses an outdoor space. Immediately next to it, remains of a small tiled shed were registered, that had covered a *dolium* dug in the ground. After the removal of the vessel, fragments of which were not found, the pit had been gradually filled, including with collapsed roof tiles.

The materials discovered in the context of the building – coins, ceramic vessels and ornaments – date its functioning to the second – third quarter of the 4th c.

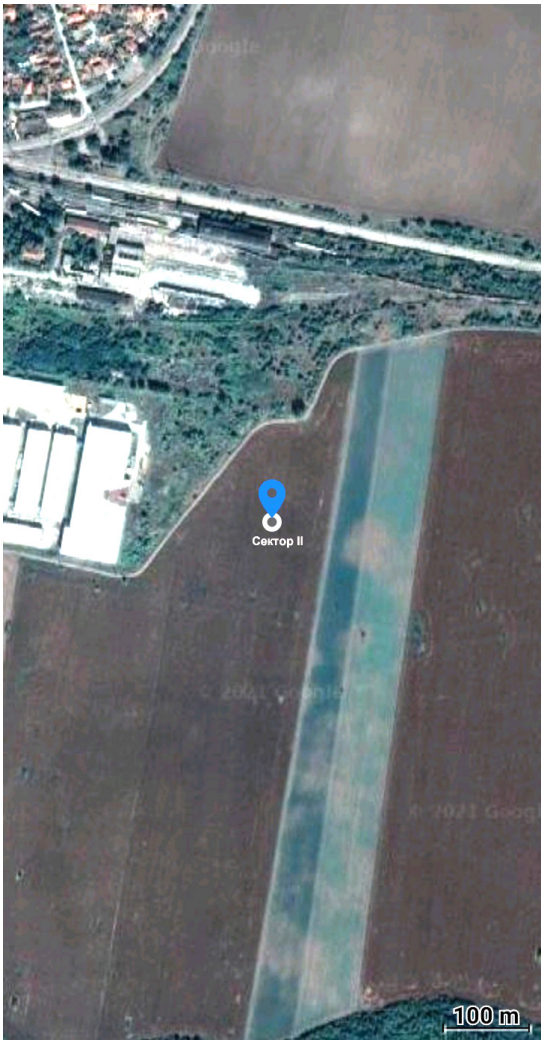
During the research, a section with an area of about 6 000 m^2, located between the outbuilding and the residential buildings, was also cleared of vegetation. In the seven trenches made there, other archaeological structures were located (fig. 2). Among them, remains of a large building with at least three rooms stood out. Its walls are 0.70 m wide, made of medium-sized stones, arranged in regular courses; in height, they were topped with mudbricks. The roof had been made of densely arranged roof tiles (fig. 3). The newly discovered building (building No. 2) will be explored during the next field campaign.

Surveys of a wider area in the *Villa* – South sector revealed the presence of at least two buildings, probably with agricultural function, located south of the residential building and apparently synchronous with it, as far as the stratigraphic data are concerned. The remains of the newly discovered building No. 2 define it as a massive building with several rooms and a solid tiled roof. In contrast, building No. 1 resembles a complex of sheds. The general impression from the cleaning of the surface in the section between the house and building No. 2 is that just a thin cultural layer exists there, without massive construction, which suggests its usage as a yard.

Veneta Handzhiyska, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, venetta@mail.bg
Veselin Hadzhiangelov, History Museum – Samokov, 4 Prof. Vasil Zahariev Str., 2000 Samokov, vhajiangelov@yahoo.com

№ 79. РИМСКИ И КЪСНОАНТИЧЕН ОБЕКТ В М. ПАРЧЕЛЪКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ЛЕВСКИ, ОБЛ. ПЛЕВЕН

Владимир Найденов, Мартин Дяков

Обектът е разположен е в м. Парчелъка, на 2,5 км югоизточно от гр. Левски, в близост до старото корито на р. Осъм при надморска височина от 65 м (Шкорпилъ 1905, 479 – 480; Велков 1929, 373 – 374; Митова-Джонова 1979, 49, 108, Обр. 56[3]; Найденов, Дяков 2021, 817 – 819). Теренът е с лек наклон на юг. На площ от около 100 дка се наблюдава средна (на места висока) концентрация на фрагменти строителна и битова керамика от античния и късноантичния период. През 2021 г. работата беше насочена в източната част на обекта (обр. 1).

Проучването осъществи екип от РИМ – Плевен: В. Найденов – научен ръководител, М. Дяков – зам.-научен ръководител и Т. Кръстева. Геофизика – инж. д-р Х. Цанков (МГУ „Св. Иван Рилски“ – София) и арх. Е. Стефанова – графична документация. Научен консултант е проф. д-р С. Торбатов (НАИМ – БАН). Финансирането е от бюджетите на Община Левски и РИМ – Плевен.

Проучването се проведе в периода 27.09. – 15.10. 2021 г. в рамките на 15 работни дни.

Работи се в Сектор II на обекта, разположен на около 300 м североизточно от проучванията през 2020 г. (Сектор I).

Заложена беше план-квадратна мрежа, в която са разположени три сондажа с размери 10 × 2,50 м, ориентирани по посоките на света. В процеса на работа беше извършено геофизично проучване, което потвърди из-

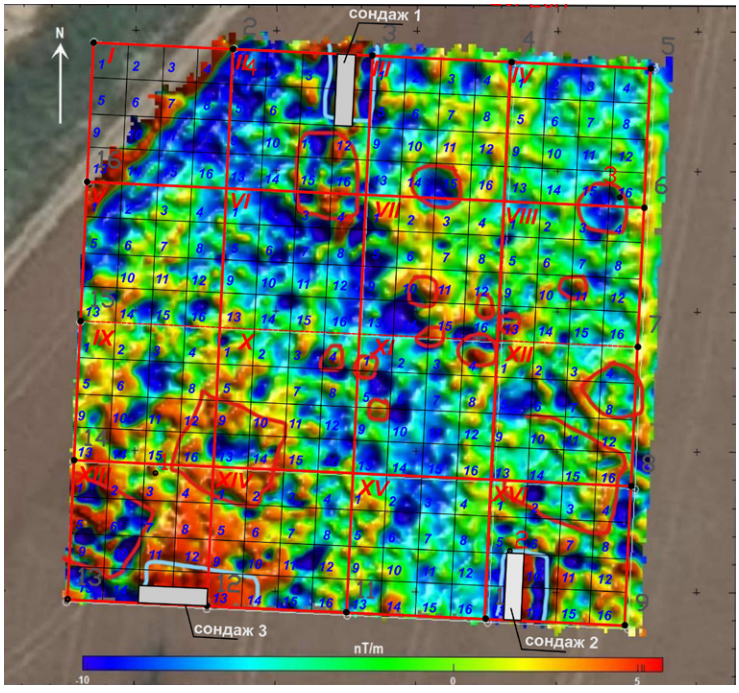
Обр. 1. Сектор II, обект в м. Парчелъка, землище на гр. Левски

Fig. 1. Sector II, site in Parchelaka locality, land of Levski town

бора на местата за сондажите и предостави информация за следващи проучвания (обр. 2).

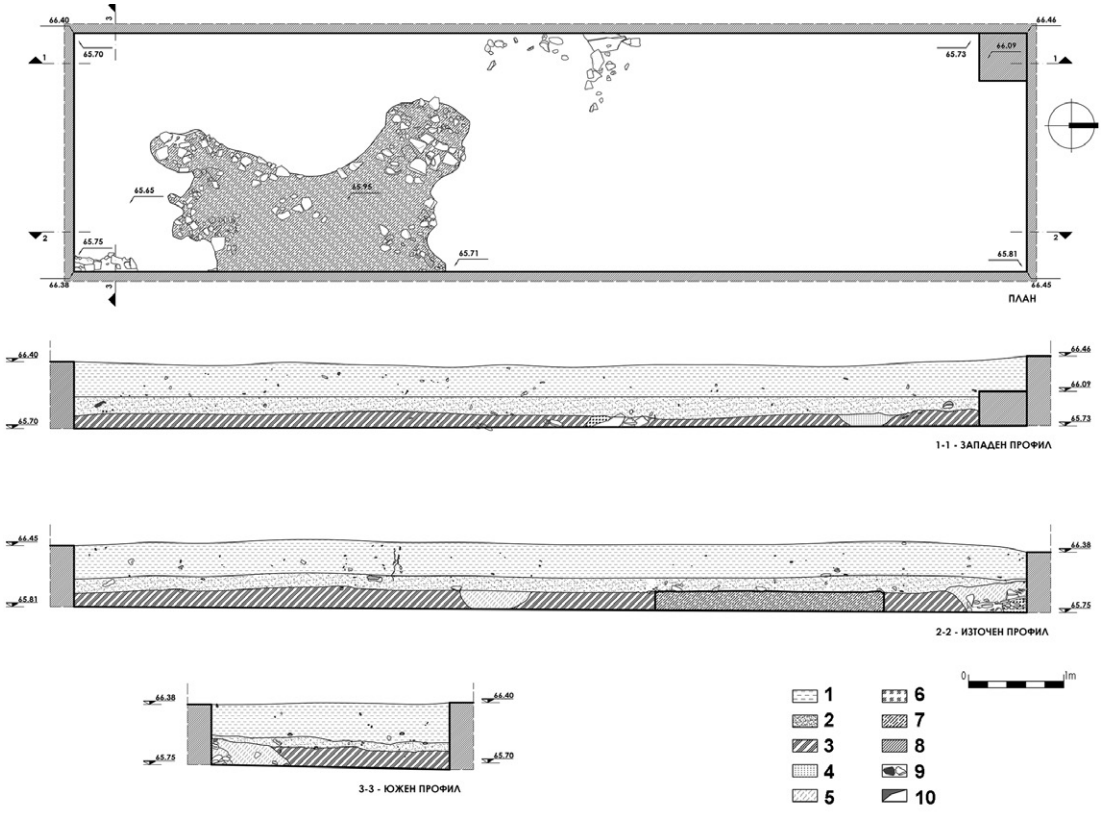
В отнетите пластове (включително орницата) на сондаж 1 се регистрира много висока концентрация на фрагменти битова керамика (основно от периода II – III в.) и керемиди, незначително количество камъни със среден размер и тухли (обр. 3). Находки: керамична тежест за рибарска мрежа, фрагментирана глинена лампа с датировка II – III в., фрагмент от игла за коса.

В сондаж 2 се регистрира ниво от фрагментирани керемиди, дребен ломен камък и разнесен кирпич между тях на площ 1,90 × 1,90 м. След демонтиране на структурата се регистрираха големи дъговидни покривни керемиди с размер 0,70 × 0,35 м и дебелина 3 см, както и дъговидни капаци с дебелина 3 см и ширина 0,15 м (обр. 4). Структурата се проследява и в западния профил на сондажа, която е и вероятната посока на продължение. В

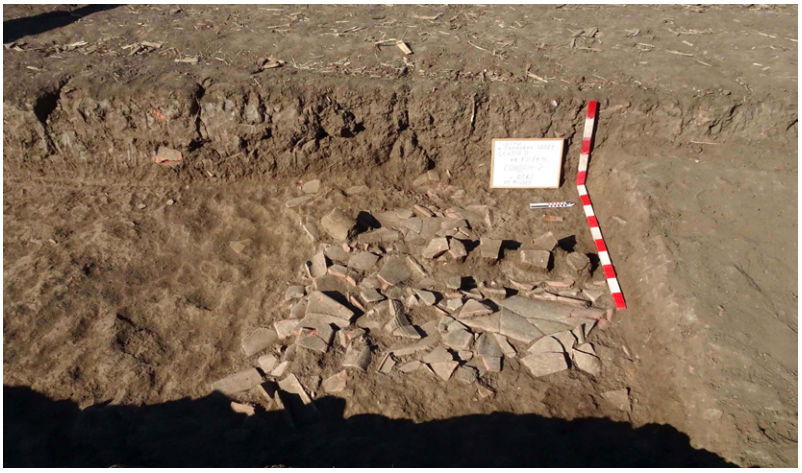
Обр. 2. План-квадратна мрежа и геофизика на Сектор II

Fig. 2. Square grid and geophysics of Sector II

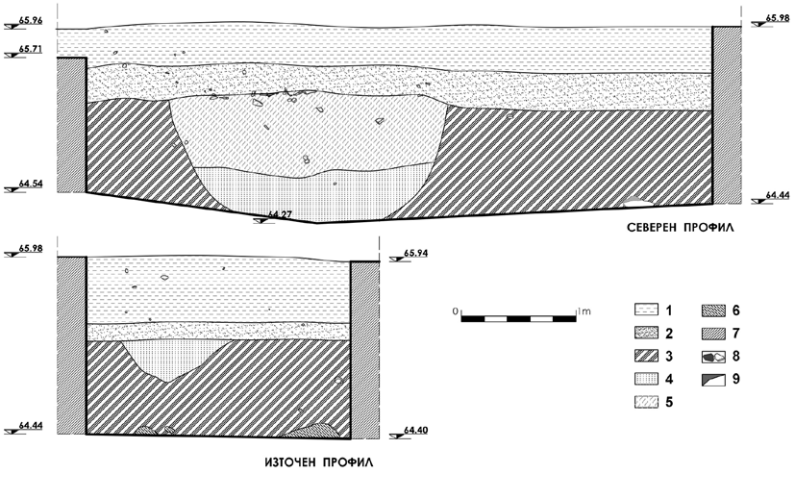
Обр. 3. Сондаж 1, м. Парчелъка, Сектор II, кв. II/4, 8: 1 – орница; 2 –кафяв пласт; 3 – жълто-кафяв пласт; 4 – сиво-жълт пласт; 5 – сиво-кафяв пласт; 6 – опален кирпич; 7 – струпване от строителна и битова керамика, чакъл; 8 – неразкрит участък; 9 – фрагменти от строителна и битова керамика; 10 – биотурбация (автор Е. Стефанова)

Fig. 3. Trench 1, Parchelaka locality, Sector II, grid square II/4, 8: 1 – arable land; 2 – brown layer; 3 – yellow-brown layer; 4 – grey-yellow layer; 5 – grey-brown layer; 6 – burnt adobe; 7 – accumulation of architectural ceramics, pottery, gravel; 8 – unexcavated area; 9 – fragments of architectural ceramics and pottery; 10 – bioturbation (author E. Stefanova)

Обр. 4. Сондаж 2, струпване

Fig. 4. Trench 2, accumulation

Обр. 5. Сондаж 3, м. Парчелъка, Сектор II, кв. XIII/15, 16: 1 – орница; 2 – кафяв пласт; 3 – жълто-кафяв пласт; 4 – сиво-жълт пласт; 5 – сиво-кафяв пласт; 6 – жълта глина с калцификати; 7 – неразкрит участък; 8 – фрагменти строителна и битова керамика; 9 – биотурбация (автор Е. Стефанова)

Fig. 5. Trench 3, Parchelaka locality, Sector II, grid square XIII/15, 16: 1 – arable land; 2 – brown layer; 3 – yellow-brown layer; 4 – grey-yellow layer; 5 – grey-brown layer; 6 – yellow clay with calcified pieces; 7 – unexcavated area; 8 – fragments of architectural ceramics and pottery; 9 – bioturbation

сондажа не беше регистрирана трайна структура или ниво стерил.

Преобладаващата част от материалите в сондаж 3 са силно фрагментирани керемиди, разпръснати в седимента, без видима връзка с конкретна археологическа структура. Единствената структура в сондаж 3 е яма № 1. Разкритите размери са 2,30/ 0,80 м, дълбочина 1,10 м (ниво на засичане 65,42 м н. в., ниво на изчерпване 64,36 м н. в.). Има крушовидно сечение и овална форма. В най-горното ниво ямата е маркирана от повишена концентрация на фрагментирани керемиди. В ямата са открити и няколко фрагмента от дялани камъни (обр. 5). Находки: фрагментирана глинена лампа с датировка II – III в., железен пирон, железен ключ, фрагмент от стъклена гривна и костена игла за коса.

При проучването в Сектор II не бяха регистрирани трайни археологически структури и не беше достигнат стерилен пласт или ниво от по-ранни периоди.

На терена се наблюдава дългогодишна земеделска обработка, която нарушава пластовете в дълбочина до около 0,60 м от повърхността. Това беше потвърдено от разкритите структури в сондаж 1 и сондаж 2, които са компрометирани при оран и риголване.

В резултат на проучването се получи частична информация за стратиграфията на обекта в неговия източен участък, проследени бяха напластяванията в дълбочина и беше събран подемен материал (основно битова керамика), който да даде възможност за прецизиране на хронологията.

Като вероятна хронологична рамка на обекта, в резултат на работата до момента, може да посочим периода II – III в. и Късната античност.

Литература

Велков 1929: Ив. Велков. Новооткрити старини. – Известия на Българския археологически институт, 5, 1929, 373 – 374.

Митова-Джонова 1979: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Плевенски окръг. София, 1979.

Найденов, Дяков 2021: В. Найденов, М. Дяков. Спасително археологическо проучване на античен обект в м. Парчелъка, землище на Левски, обл. Плевен. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 817 – 819.

Шкорпилъ 1905: К. Шкорпилъ. Нѣкоторыя дорогъ восточноы Болгаріи. Материалы для болгарских древностей. – Абоба-Плиска. (Извѣстія Русскаго археологическаго института въ Константиноплѣ, 10), 1905, 479 – 480.

ROMAN AND LATE ANTIQUE SITE IN PARCHELAKA LOCALITY, LAND OF LEVSKI, PLEVEN DISTRICT

Vladimir Naydenov, Martin Dyakov

Summary

The site is located in the Parchelaka locality, 2.5 km southeast of the town of Levski, near the old bed of the Osam River, at an elevation of 65 masl. The terrain features a slight slope to the south. In an area of ca 100 daa, a concentration of fragments of architectural and household ceramics from the Roman period and Late Antiquity is found. In 2021, the work was focused on Sector II in the eastern part of the site (fig. 1). The study was conducted within 15 working days in the period 27.09. – 15.10.2021.

Sector II is located at ca 300 m to the northeast of the area of surveys in the 2020 (Sector I).

A square grid was set in Sector II, in which three trenches measuring 10 × 2.5 m are located, oriented to the cardinal directions. In the course of the work, a geophysical survey was also conducted, which confirmed the choice of trench spots and provided information for further surveys (fig. 2).

In trench 1, a very high concentration of fragments of household ceramics was registered (mainly from the 2nd – 3rd c.) and roof tiles. Insignificant amount of medium-sized stones and bricks was found (fig. 3). The small finds comprise a ceramic weight for fishing net and a fragment of a hairpin.

In trench 2, a level of fragmented tiles was registered, with small quarry stone and adobe between them, in an area of 1.90 × 1.90 m. After dismantling the structure, large curved roof tiles with a size of 0.70 × 0.35 m and thickness 3 cm, as well as covering roof tiles with a thickness of 3 cm and a width of 0.15 m were registered (fig. 4). The feature is also documented in the western cross-section of the trench. No traces of solid architectural features neither the sterile level were recorded in the trench.

The predominant part of the materials in trench 3 are highly fragmented roof tiles, scattered without a clear link to a specific archaeological structure. The only feature in trench 3 is pit No. 1. The unearthed dimensions are 2.30 × 0.80 m, depth of 1.10 m. It has a pear-shaped cross section and an oval shape. At the top level the pit is marked by an increased concentration of fragmented roof tiles. Several fragments of cut stones were also found in the pit (fig. 5). The small finds comprise two fragmented ceramic oil lamps (2nd – 3rd c.), an iron nail, an iron key, a fragment of a glass bracelet, and a bone hairpin.

No archaeological features with a solid construction were registered in Sector II. Traces of long-term agricultural cultivation are observed in the terrain, which has disturbed the layers to a depth of ca 0.60 m from the surface. This was confirmed by the structures discovered in trenches 1 and 2, compromised by soil plowing.

As a result of the study, partial information was obtained about the stratigraphy of the site in its eastern section, the layers were registered, and material was collected, in order to refine the chronology. As a possible chronological framework, based on the results so far, we can point to the period 2nd – 3rd c. and Late Antiquity.

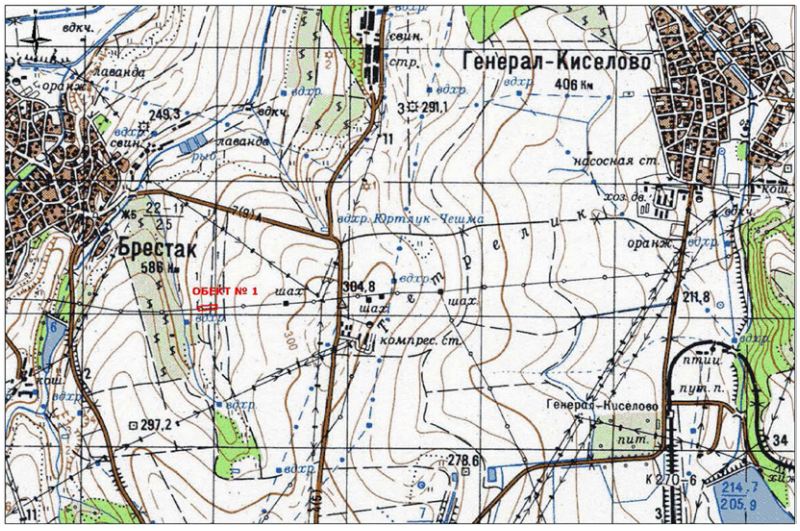
Vladimir Naydenov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, vl_naydenov@abv.bg
Martin Dyakov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, museum@rim-pleven.com

№ 80. МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ В М. КАШЛАТА (ВИДАНЛЪК), С. БРЕСТАК, ОБЩ. ВЪЛЧИ ДОЛ, ОБЛ. ВАРНА

Христо Кузов, Гергана Илиева, Михаил Христов

Във връзка с изграждането на преносен (магистрален) газопровод в участък ОС Вълчи дол – ЛКВ Преселка, общ. Вълчи дол, обл. Варна, бяха извършени предварителни спасителни археологически разкопки.

Обектът се намира в м. Кашлата (Виданлък), на 1,5 км югоизточно от центъра на с. Брестак, общ. Вълчи дол (обр. 1). Попада изцяло в обработваеми площи. Разположен е върху долната част на склон със западно изложение, на източния бряг на дере, през което протича ручей, приток на р. Караман дере. Надморската височина е 255 – 265 м.

Обр. 1. Местоположение на обект № 1, м. Кашлата (Виданлък), с. Брестак

Fig. 1. Location of site No. 1, Kashlata (Vidanlak) locality, Brestak village

Обр. 2. Струпване от отухлени обмазки и ями

Fig. 2. Accumulation of burnt plaster pieces and pits

Научни цели на проучването са уточняване вида и хронологията на обекта. В рамките на обозначения сервитут се заложи план-квадратна мрежа, с квадрати по линията от запад на изток. Избраха се 14 квадрата, разпределени равномерно по целия участък, предвиден за полагането на газопровода, с цел получаване на максимално изчерпателна информация за наличието или липсата на археологически структури. Предвидената площ е съобразена с предварително зададените параметри за проучване в сервитута на тръбопровода.

В четири от заложените квадрати не бяха регистрирани археологически структури. До втори механичен пласт в тях се откриха отделни фрагменти от битова керамика. От кв. 24А произхождат скупчени фрагменти от отухлени обмазки (обр. 2).

В останалата проучена площ бяха изчерпани 15 вкопани структури. Част от тях са с кръгла и елипсовидна, а други с четвъртита форма. Пълнежът на ямите е с идентичен състав – тъмна пръст с примеси от въглени, дребни фрагменти от обмазки, незначителен брой керамични фрагменти. За някои от ямите може да се отбележи, че тяхното стесняване в дълбочина е чрез един или два отстъпа, добре изразени в стерила.

Разчистиха се две разрушени глинобитни пещи с битов характер (обр. 3). Запазен е само подът им. Те са с кръгла форма, разположени една до друга, по оста изток – запад, като стратиграфски по-ранна от тях е западната. Източната пещ е с отвор, оформен отдолу като улей, разположен от запад. Западно от тях е запазена *in situ* горяла греда (обр. 4).

На няколко места бяха разкрити каменни струпвания (обр. 5) на ниво втори механичен пласт. В тъмната на цвят пръст, в която се намират, се откриха фрагменти от устия и стени на гърнета. С характерната си линейна врязана украса насочват към датирането на деструкциите в периода на Ранното средновековие. По-представителни находки, които произлизат от тях, са костено шило и фрагмент от желязно ножче.

Наблюденията върху откритите на обекта керамични фрагменти, според различните технологични и морфологични особености и вида на украсата им, ги отнасят към няколко периода – ранна бронзова епоха, късна желязна епоха, късноантичен период и Ранно средновековие.

Отчетлива концентрация на керамични материали, които се отнасят към най-ранния етап на човешка активност в тази зона, се откриват около голямо количество отухлени глинени обмазки от

дървено-глинобитни градежи. Представени са предимно отворени форми – купи и паници, а фрагментите от гърнета са единични.

Керамиката е изработена от глина с различно количество и вид опоснители като кварц, шамот и по-рядко смлени мидени черупки и органика. Регистрираните форми намират близък паралел с керамиката на култура Черна вода III, 3500/3400 – 3250/3150 г. пр. Хр. (Драганов 1990, 160).

Към следващия период се отнасят група съдове, изработени на ръка и такива, източени на грънчарско колело. Съдовете от втората група са почти изцяло импортни и датират останалата част на керамичните материали в тази група.

Импортната керамика е представена основно от амфорни фрагменти и лекит със силно изтрит матов черен фирнис. Част от тях са открити на нивото на заварения терен, а други – в контекста на първите два механични пласта. Амфорите се лесбоски от средата на V в. пр. Хр. (Монахов 2003, 49, 261, табл. 31, № 6), синопски от втората четвърт – средата на IV в. пр. Хр., от Хераклея Понтийска и Тасос от 340 – 300 г. пр. Хр. (Монахов 2003, 72 – 73, 279, табл. 49, № 4) и пепаретските амфори между първата трета на IV в. пр. Хр. и 40-те – 20-те г. на същото столетие (Монахов 2003, 99, 300, табл. 70, № 2). Лекитът е близък по форма на тези от некропола при Аполония, от втората половина на IV – началото на III в. пр. Хр. (Недялков 2020, 173).

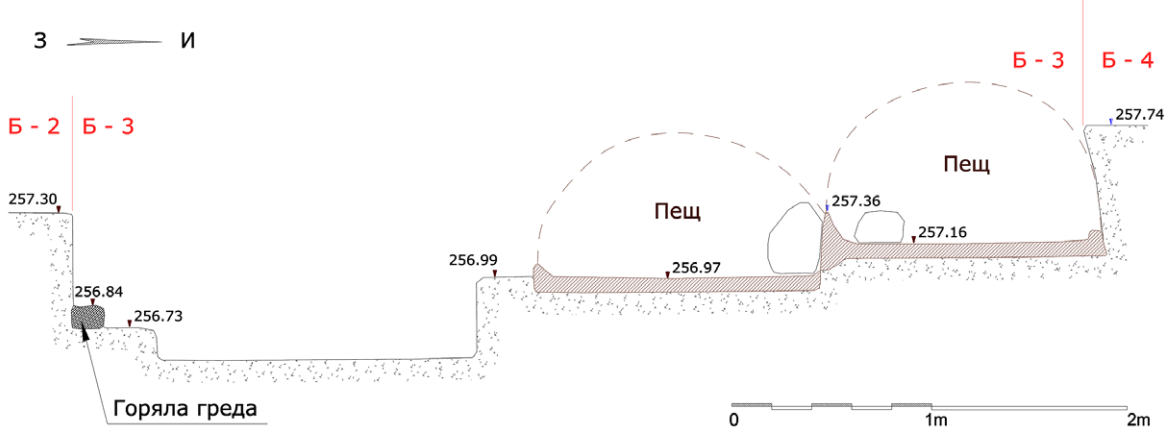
Към керамиката, изработена на грънчарско колело, се отнася фрагмент от сива монохромна кана с фуниевидно устие, отделено от плещите с хоризонтален ръб. Над устието се издига плоска дръжка. Идентична кана от с. Лъвино, Исперихска община е датирана най-общо в рамките на IV в. (Радославова 2007, 114).

Керамиката на ръка е представена от две езичести дръжки и фрагмент от устие на гърне. Гърнето намира близък паралел с такива,

Обр. 3. Останки от две битови пещи

Fig. 3. Remains of two household ovens

Обр. 4. Стратиграфски разрез в кв. Б-3, поглед от юг

Fig. 4. Stratigraphic cross-section in grid square Б-3, view from south

Обр. 5. Каменни струпвания

Fig. 5. Stone accumulations

датирани IV – началото на III в. пр. Хр. (Георгиева, Бъчваров 1994, 14, 29, 30).

Хронологията на регистрираните материали (V – края на IV/III в. пр. Хр.) намира потвърждение и в наблюденията на М. Мирчев върху структурите от късната желязна епоха в землището на с. Брестак (Мирчев, 1969, 106).

Единични нехарактерни фрагменти от съдове, изработени на грънчарско колело от светла глина със силно изтрит матов червен или оранжев лак, откривани по повърхността на терена, маркират следващата фаза от човешко присъствие в района. Предвид качеството на лака могат да се отнесат към късноримския период (III – IV в.).

Керамичните материали от ранновизантийския период са кухненски и трапезни съдове, а също и малък брои амфорни фрагменти. Последните са идентични със съдове от провинция Скития, отнесени към втората четвърт на V в. Кухненската керамика е представена от няколко типа гърнета от първата половина на IV до VI в. Трапезната керамика е представена от един съд – лакова паница, от групата на фокейската керамика. Паници с идентичен профил са датирани в третата четвърт на V в. Обобщените данни от късноантичните керамични находки свидетелстват за обитаване в рамките на проучваната зона между края на IV и края на V / началото на VI в.

Следващият етап от обитаването на проучваната зона се отнася към Ранното средновековие. Той е маркиран от промяна в технологичните характеристики и декорация на откриваната керамика. Концентрацията е по-осезаема в контекста на каменно струпване.

Откриват се гърнета с различни пропорции, размери и технологични характеристики, като ясно проследими са две групи съдове. Към първата се отнасят съдове, изработени от глина с голямо количество кварцови зърна и малко съдържание на слюда, придобили след изпичането си оранжев, червен, кафяв или тъмнокафяв цвят, ломът обикновено е неравен. При по-голямата част от съдовете личи вторично опушване по стените и при устието отвън, в резултат на употребата им като съдове за приготвяне на храна. Керамиката от тази група принадлежи на т. нар. ранносредновековна песъчлива керамика. Откривана е в селища (Балабанов 2004, 143 – 144) и некрополи (Христова 2015, 118), датирана между началото на VIII и края на IX – началото на X в.

Към втората технологична група се отнасят съдове, изработени от плътна светлосива, сивокафява или сиво-черна глина със значителен примес от слюдени частици и съвсем малко ситно смлян кварц, често съдовете са с неравен лом. Отвън стените, а понякога и устията са механично излъскани в различна степен. В някои случаи излъскването покрива по-голямата част от стените, в други то е под формата на орнамент – ромбове, вертикални и хоризонтални линии или комбинация от трите.

Съдове с идентични технологични характеристики от същия район са датирани от началото на IX до началото на X в. (Димитров 1993, 113). Към по-ранна датировка насочват паралелите от Плиска – втората половина на VIII и IX в. (Димитров 2004, 196) и в някои биритуални некрополи (Христова 2015, 118) с дата в началото на VIII – началото на IX в.

Наблюденията върху находките дават възможност селището, съществувало на това място, да се отнесе към втората половина на VIII/ началото на IX – средата на X в.

Литература

Балабанов 2004: Т. Балабанов. Селище в югозападната част на външния град на Плиска. – Плиска – Преслав, 10, 2004, 101 – 168.

Георгиева, Бъчваров 1994: Р. Георгиева, И. Бъчваров. Тракийски некропол при с. Професор Иширково, Силистренско. Силистра, 1994.

Димитров 1993: Д. Димитров. Керамика от ранносредновековната крепост до село Цар Асен, Силистренско. – Добруджа, 10, 1993, 76 – 122.

Димитров 2004: Я. Димитров. Керамиката от разкопките на руската експедиция (1977 – 1981, 1983) в Плиска. – Плиска – Преслав, 10, 2004, 169 – 198.

Драганов 1990: В. Драганов. Културата Чернавода III на територията на България и по западното черноморско крайбрежие. – Добруджа, 7, 1990, 156 – 179.

Монахов 2003: С. Монахов. Греческие амфоры в Причерноморья. Типология амфоры ведущих центров-экспортеров товаров в керамической таре. Каталог – определитель. Москва – Саратов, 2003.

Недялков 2020: К. Недялков. Местна керамика от Аполония Понтика, VI – I в. пр. Хр. (Разкопки и проучвания, XLIV). София, 2020.

Радославова 2007: Г. Радославова. Археологическо проучване на тракийска надгробна могила в землището на село Лъвино, Исперихска община. – Сборник есенни четения. Сборяново 2007. Погребални практики и ритуали. Т. 5. Варна, 2007, 111 – 132.

Христова 2015: М. Христова. Керамика из биритуаьных могильников Нижнего Дуная и вопросы ее хронологии. – Поволжская археология 1 (11), 2015, 91 – 125.

MULTILAYER SETTLEMENT IN KASHLATA (VIDANLAK) LOCALITY, BRESTAK VILLAGE, VALCHI DOL MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT

Christo Kouzov, Gergana Ilieva, Mihail Hristov

Summary

The site is located in the Kashlata/Vidanlak locality, 1.5 km southeast of the centre of Brestak village, Valchi Dol municipality (fig. 1). It is situated at the foot of a slope with an exposure to the west, on the east bank of a deep gully where a stream flows, a tributary of the Karaman Dere River.

In the surveyed area, 15 structures were excavated. Some of them featured round or elliptical layout, and others were rectangular. The fill of the pits had an identical character – dark soil, with charcoal pieces, small fragments of plaster, small number of ceramic fragments. For some pits it could be noted that their narrowing in depth had been implemented by one or two indentations, well visible in the sterile.

Accumulations of burnt plaster pieces were revealed (fig. 2). Two destroyed household ovens were also cleared (fig. 3). Only their bottoms were preserved. They are round, located next to each other, along an east – west axis, and the oven situated on the west was the earlier one. The oven on the east had an opening, shaped like a gutter from the west. To the west of them, a burnt beam was preserved *in situ* (fig. 4).

Accumulations of stones were found in some places (fig. 5), with fragments of household pottery in the dark soil where the stone heaps were located. Rim and wall fragments of jars were preserved, bearing the characteristic linear incised decoration, which indicated that the features are dated to the Early Middle Ages.

The earliest ceramic materials from this site was connected to the Cherna Voda III culture from the beginning of the Early Bronze Age in NE Bulgaria (3500/3400 – 3250/3150 BC).

A group of hand-built and wheel thrown vessels was dated to the 5th – end of the 4th / 3rd c. BC.

Single, undiagnostic fragments of vessels made on a light potter's wheel with strongly worn out red or orange slip found on the surface of the terrain, marked the next phase of human presence in the area. Considering the type of slip, they could be dated to the late Roman period (3rd – 4th c.).

The final stage of occupation in the surveyed area belonged to the Early Middle Ages. The ceramic finds made it possible to refer the settlement that had existed at this place to the second half of the 8th / beginning of the 9th – middle of the 10th c.

Christo Kouzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, h.kouzov@abv.bg

Gergana Ilieva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, gery_carey@abv.bg

Mihail Hristov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com

№ 81. СЕЛИЩНА СТРУКТУРА ОТ РИМСКАТА ЕПОХА КРАЙ СЛИВНИЦА

Сергей Торбатов, Деян Драгоев

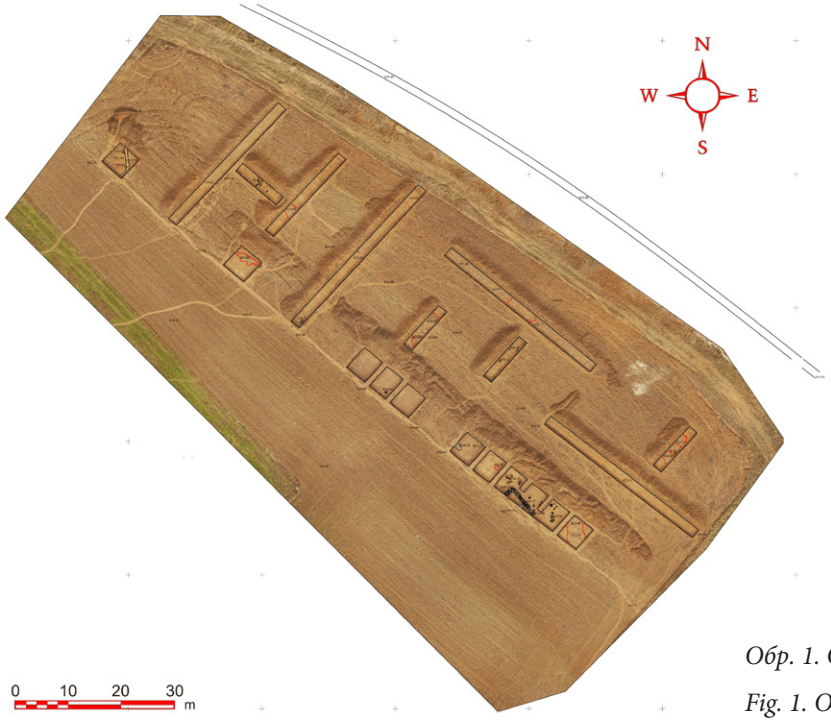
През октомври – ноември 2021 г. бяха проведени спасителни археологически разкопки на Обект 09 (Сливница 5) по проект „Модернизация на железопътната линия София – Драгоман“ (между км 30+660 и км 30+815 по ново трасе). Обектът е регистриран при теренни издирвания в границите на сервитута на трасето през 2018 г. и въз основа на подемния материал е идентифициран като селищна структура от римската епоха (II – IV в.). Намира се на по-малко от 1 км северозападно от гр. Сливница, между сегашната ж. п. линия и старото шосе за Драгоман.

Извършени бяха 13 сондажа с обща площ 580 кв. м (обр. 1). В 12 от тях не бяха регистрирани археологически структури.

Навсякъде, на дълбочина от 0,30 до 0,60 м от заварения терен, беше достигнат стерил, който представлява делувиална глина, глина с конкреции от пясъчник на карбонатна спойка, а на редица места – изветрели дребнозърнести слюдести пясъчници, които са характерни за епохата на Горната креда (обр. 2). Независимо от отсъствието на структури, в шест от сондажите, предимно в орницата, спорадично се откриваха фрагменти от римска битова и строителна керамика, които очевидно са били разнесени при дългогодишните земеделски работи от ситуирани пò на юг структури. Става дума за останки от три постройки, които се намират извън сервитута на проекта, но чиито места ясно се разпознават на терена по концентрацията на камъни и строителна керемида.

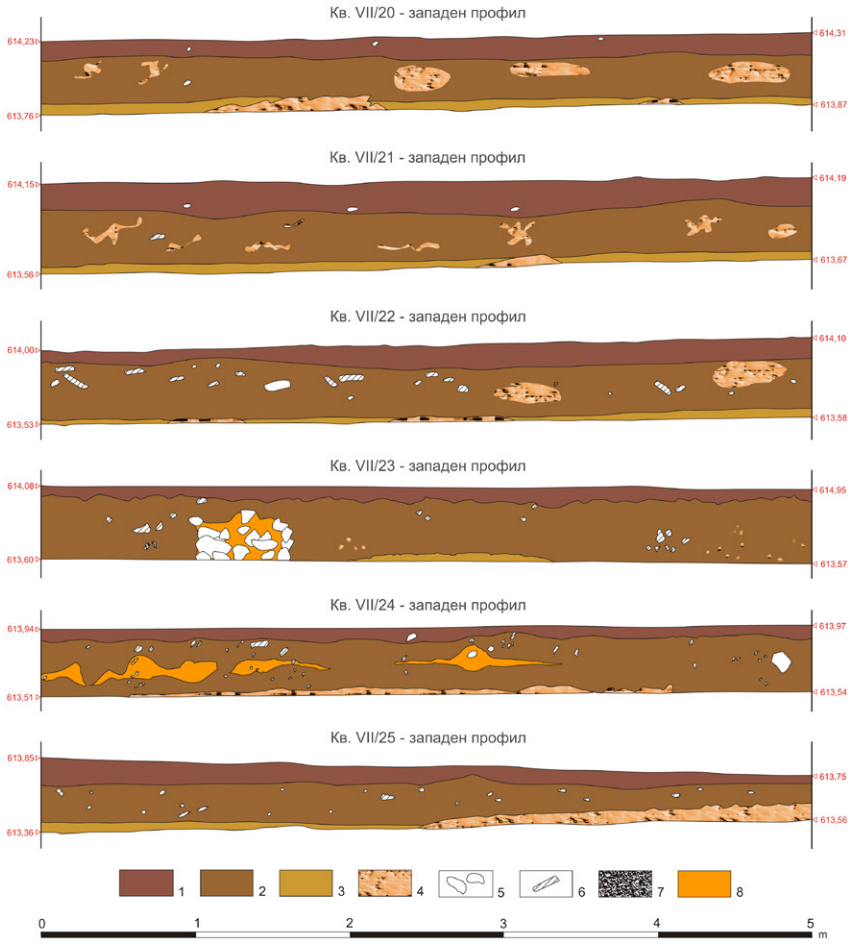
В сондаж 1, разположен непосредствено на север от едната от тях, също не бяха открити структури, но оттам произхожда основният масив от придобитата в хода на разкопките антична битова керамика, която е провинциалноримска и, само с едно изключение, от технологичната група на червената обикновена керамика. За отбелязване е, че съдовете, от които произхождат фрагментите, са почти изцяло кухненски и трапезни – гърнета, чаши, паници и стомни.

Археологически структури бяха регистрирани само в сондаж 2, където беше проучена част от постройка, включваща нейния северен зид с дължина 6,0 м и прилежащите участъци от западния и източния зидове (обр. 3). Останките представляват субструкция с широчина около 0,60 м, изградена от дребни и средни по големина ломени камъни на глинена спойка, вкопана до материкова скала. Теренните констатации дават основание да се твърди, че надземната част на стените е била изградена от кирпич. Постройката е имала покрив от леко извити керемиди (*tegulae*). Освен множеството фрагменти от строителна и няколко от битова керамика, от нейните останки произхождат две бронзови халки, бронзов пръстен и антониниан на император Проб (276 – 282 г.). Състоянието на монетата и обстоятелствата на нейното намиране навеждат на мисълта, че тя вероятно принадлежи към колективна монетна находка,

Обр. 1. Ортофотоплан на проучената площ

Fig. 1. Orthophotoplan of the excavated area

Обр. 2. Културни напластявания в сондаж 2: 1 – орница; 2 – тъмнокафява пръст; 3 – жълт глинест пласт (стерил); 4 – материкова скала / отломки от материковата скала; 5 – камъни; 6 – строителна керамика; 7 – пепел; 8 – глина

Fig. 2. Cultural layers in trench 2: 1 – ploughed layer; 2 – dark brown soil; 3 – yellow clayey layer (sterile); 4 – bedrock / fragments of the bedrock; 5 – stones; 6 - architectural ceramics; 7 – ashes; 8 – clay

която съвсем наскоро е била извлечена от земята при иманярска интервенция.

Регистрираният и частично проучен обект е бил разположен в непосредствено съседство с трасето на римския път от Сингидунум за Бизантион. Предвид неговото местоположение и скромните му размери, както и въз основа на придобития подемен материал, той би могъл предположително да се отъждествi с крайпътна таберна, функционирала през II и докъм последната четвърт на III в.

Обр. 3. Останки от сграда в сондаж 2

Fig. 3. Remains of a building in trench 2

SETTLEMENT STRUCTURE FROM THE ROMAN PERIOD NEAR SLIVNITSA

Sergey Torbatov, Deyan Dragoev

Summary

In October – November 2021, rescue archaeological excavations were carried out at a site located less than 1 km northwest of Slivnitsa, between the current railway and the old road to Dragoman. The site was discovered during field survey in 2018 and was identified as a settlement structure from the Roman period (2nd – 4th c.).

Thirteen trenches with a total area of 580 m² were excavated. In 12 of them, no archaeological structures were registered (fig. 1). Everywhere, at a depth of 0.30 to 0.60 m from the surface, sterile soil was reached (fig. 2). Despite the absence of structures, in six of the trenches, mainly in the arable topsoil, sherds of Roman household and architectural ceramics were sporadically found, which had been apparently dispersed during long-term agricultural work from structures located to the south. Those are the remains of three buildings located outside the easement of the project, whose positions are clearly recognizable on the ground by the concentration of stones and architectural ceramics.

No structures were found in trench 1, located just north of one of the buildings, but here the majority of the Roman household pottery fragments was found. This is provincial Roman household pottery and, with one exception, it entirely belongs to the technological group of the so-called common red pottery. It should be noted that the vessels from which the fragments originate are almost entirely kitchen ware and tableware – pots, cups, bowls and pitchers.

Archaeological structures were registered only in trench 2, where part of a building was excavated, including its 6.00 m long northern wall and the adjacent sections of the western and eastern walls (fig. 3). The remains are a substructure, about 0.60 m wide, built of small and medium-sized quarry stones with clay bonding and dug to the mainland rock. The field findings give grounds to claim that the above-ground part of the walls was constructed of mudbricks. The building had featured a roof of slightly curved tiles (*tegulae*). In addition to the numerous fragments of architectural ceramics and several of household pottery, from its remains come two bronze loops, a bronze ring and an *antoninianus* coin of Emperor Probus (276 – 282). The state of preservation of the coin and the circumstances of its discovery suggest that it probably belongs to a lost coin hoard.

The registered and partially studied site was located in the immediate vicinity of the route of the Roman road from *Singidunum* to *Byzantium*. Given its location and its modest size, as well as on the basis of the finds, it could presumably be identified with a roadside *taberna*, which functioned in the 2nd and until the last quarter of the 3rd c.

Sergey Torbatov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, torbatov@abv.bg
Deyan Dragoev, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, deyan_dragoev@abv.bg

---

№ 82. ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНИ СГРАДИ“ В С. КЛАДНИЦА, ОБЩ. ПЕРНИК

Орлин Рачев

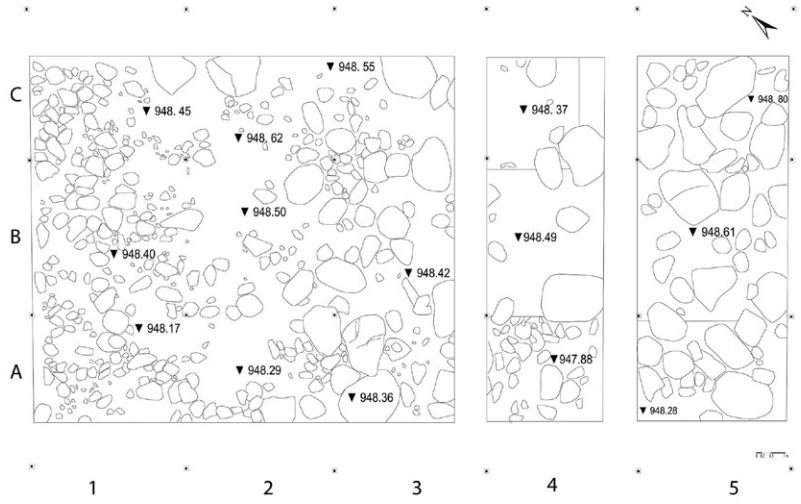
През месеците юли и август 2021 г. се проведоха спасителни археологически проучвания на обект „Късноантични сгради“ в с. Кладница, общ. Перник. Предвидената за археологическо проучване площ е част от инвестиционно намерение и попада в границите на УПИ IX, кв. 39. През 2019 г. бяха проведени спасителни разкопки в съседния, западен имот (УПИ XVI), където бяха регистрирани останки от четири късноантични сгради, както и една представителна сграда, вероятно вила рустика (Рачев 2020). Целта на настоящите археологически проучвания беше чрез спасителни разкопки да се установи наличието или отсъствието на археологически структури и материали в предвидената за строителство площ и тяхното документиране. От изток и частично от юг УПИ IX граничи със застроени частни имоти, от север – с река, а от запад е с лице на ул. „Градинарска“ и споменатия по-горе имот (УПИ XVI).

Въз основа на представен от собственика идеен проект, проучваната чрез археологически разкопки площ обхвана 300 кв. м от имота. За границите на строителното петно бяха предоставени координати, а то беше маркирано от геодезисти. Заложени бяха 15 археологически квадрата с размери 5 × 5

м. План-квадратната мрежа е ориентирана на северозапад за да обхване по-плътно строителното петно. По оста север – юг квадратите са номерирани последователно с числа от едно до пет, а по оста изток – запад с букви A, B и C. Преди започване на проучването се използва земекопна техника за премахване на големи камъни от повърхността и гъстите храсти и тръни, а обектът беше проучен на механични пластове.

Навсякъде в квадаратите след премахване на първия (чимов) механичен пласт, наред със съвременните битови отпадъци, се откриха фрагменти от антична строителна и битова керамика, както и няколко фрагмента битова керамика най-общо от I хил. пр. Хр. С оглед на проведените през 2019 г. разкопки в съседния имот, до този момент нямаше данни за находки или структури с такава ранна датировка. Разкритите в квадратите няколко големи камъка (морени), както и другите, по-малки такива бяха в безпорядък и без видима връзка помежду си.

Наред с керамичните фрагменти, по линията на квадратите A, B и C от 1 до 3 при проучванията на втори и трети механичен пласт се откриха и единични дребни преотложени кремирани костици, разпръснати из цялата площ на горепосочените квадрати. Дълбочините, в които се откриваха, варират от кота 948,48 до кота 948,35 м н. в. В кв. B3 в четвърти механичен пласт, в буца от накопаната пръст се откриха няколко фрагмента от преотложени инхумирани кости с кота 948,65 м н. в., но без връзка с археологическа структура и в много зле запазени. Периодичните престъргвания на квадратите не доведоха до регистриране на гробно съоръжение. Тъй като не бяха разкрити останки от селищна структура от I хил. пр. Хр., керамиката от този период, както и част от находките, свързваме с кремираните и инхумирани костици и можем да приемем, че са принадлежали към биритуален некропол от това време, който е унищожен от последващи човешки дейности.

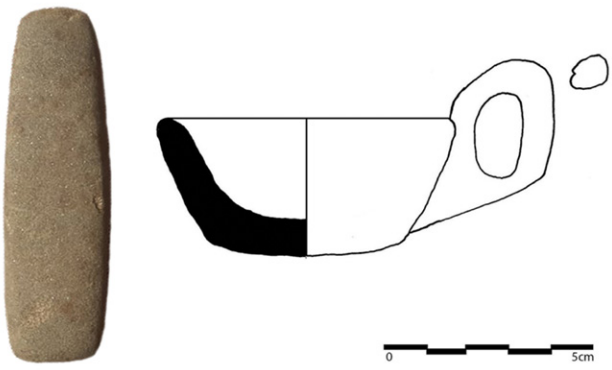
Обр. 1. План на проучената площ

Fig. 1. Plan of the studied area

Обр. 2. Следи от древен каменодобив

Fig. 2. Traces of ancient stone quarrying

Обр. 3. Находки – каменен брус и керамична чаша

Fig. 3. Small finds – whetstone and ceramic cup

Констатираното пълно разрушаване и размесване на пластовете се потвърждава от античните керамични фрагменти, които бяха открити под нивата на кремираните и инхумирани кости. Ситуацията в механичните пластове остана непроменена до достигането на стерилни пластове, наситени с големи и средно големи речни камъни (обр. 1) и избиването на подпочвени, а в два от квадратите и фекални води от съседните имоти.

Регистрирани бяха и следи от каменодобив и обработка на камък на място в два от квадаратите – С2 и В2 (обр. 2.1-2). Не можем да определим периода на тези дейности, но те, както и терасирането на терена, също са довели до унищожаване на пластовете и вероятно на структури или гробни съоръжения.

Анализът на керамичния материал разграничава следните хронологични групи: керамика от османския период, представена от няколко устия; късноантична керамика, представена от паници, купи и гърнета и два фрагмента от т. нар. сива македонска сигилата – едното от чаша или кана и второто от паница или купа; керамика от римската епоха, представена от фрагменти от паници, купи, кани и гърнета; керамика от късната желязна епоха, представена с фрагменти от една купа, гърнета, стени с украса и езичести дръжки и ранната желязна епоха, представена с фрагменти от паници със завит навътре ръб на устието и няколко гърнета. В процентно отношение най-многобройна е керамиката от римския период, следвана от късноантичната, от тази от късната и ранната желязна епохи и керамиката от османския период.

Антропологичният анализът на откритите човешки кости показва, че се касае за останки от израстнал индивид при инхумираните кости, а при кремираните, че вероятно са детски кости, като не е възможно да бъде определен броят на индивидите.

Освен фрагментирания керамичен материал от I хил. пр. Хр., част от находките, открити в проучваната площ също бихме могли да свържем с унищожения некропол. Това са каменен брус и цял профил на чашка с една дръжка (обр. 3), открити в кв. А 1 с кота 948,48 м н. в. И докато каменният брус беше открит в накопана пръст от пласта, то при разчистването на чашката се откриха и две кремирани костици. Престъргването и внимателното разчистване на ситуацията не доведоха до регистриране на гробно съоръжение или структура. Друга находка – прешлен за вретено, открит в кв. В 1 на кота 948,54 м н. в., също може да се свърже с некропола, но и той беше открит в накопаната пръст от пласта, без връзка със структура или гробно съоръжение.

В заключение можем да приемем, че в миналото тук е съществувал биритуален некропол с най-обща датировка от I хил. пр. Хр., който вероятно се е развивал и извън границите на проучената площ, но последващите човешки дейности са унищожили структурите му (поне в частта, проучена в УПИ IX). Що се отнася до античната керамика, можем да я свържем с регистрираните и частично проучени през 2019 г. четири късноантични сгради и *villa rustica* в съседния имот.

Литература

Рачев 2020: О. Рачев. Късноантични сгради в с. Кладница, община Перник – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 967 – 970.

"LATE ANTIQUE BUILDINGS" SITE IN KLADNITSA VILLAGE, PERNIK MUNICIPALITY

Orlin Rachev

Summary

In July and August 2021, rescue archaeological excavations were carried out at the "Late antique buildings" site in the village of Kladnitsa, municipality of Pernik.The land plot IX, square 39 is included in an investment intention. In 2019, rescue excavations were conducted in the neighbouring land property to the west (plot XVI) where the remains of

four late antique buildings were registered, as well as a representative building, probably *villa rustica*. The area excavated in 2021 amounts to 300 m^2 where 15 grid squares with dimensions of 5 × 5 m were laid.

Fragments of Roman and late antique architectural and household ceramics, as well as several fragments of household ceramics from the 1st mill. BC were found everywhere in the grid squares, after the removal of the topsoil, along with modern household waste. Several single small cremated human bone fragments, as well as not cremated bones, were found in grid squares A, B, and C, from 1 to 3, but they could not be linked to any archaeological structure and were in very poor condition. The complete destruction and mixing of the layers was confirmed by the presence of Roman and late antique ceramic fragments found below the levels of the cremated and inhumed bones. The situation in the strata remained unchanged until the reaching of the sterile level saturated with large and medium-sized river stones (fig. 1). Traces of stone quarrying and on-site stone processing were also registered in grid squares C2 and B2 (fig. 2.1-2). We cannot determine the period of these activities, but they, as well as the terracing of the terrain, had also led to the destruction of the layers and probably of features or burial structures.

The analysis of the ceramic material shows that the most numerous is the ceramics from the Roman period, followed by the late antique pottery, and the one from the Late Iron Age, the Early Iron Age, and the ceramics from the Ottoman period.

The anthropological analysis of the human bone pieces suggests that they are the remains of an adult (not cremated bones) and probably the remains of children (the cremated bones), but it is impossible to determine the number of individuals.

Apart from the fragmented ceramic material from the 1st mill. BC, some of the finds found in the plot could also be related to a destroyed necropolis. These are a whetstone and a whole profile of a cup with one handle (fig. 3) found in grid square A1.

In conclusion, we can hypothesize that at this site a biritual necropolis had existed, generally dated to the first mill. BC which probably had extended outside the boundaries of the studied plot, but subsequent human activities had destroyed its structures (at least in the part studied in plot IX). Regarding the Roman and late antique ceramics, they are most probably related to the four late antique buildings and *villa rustica* in the neighbouring property, registered and partially studied in 2019.

Orlin Rachev, Regional Museum of History – Pernik, 2 Fizkulturna Str., 2300 Pernik, orlin_ra@abv.bg

---

№ 83. КЪСНОАНТИЧЕН СТОПАНСКИ КОМПЛЕКС В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРОВЯНЕ, СТОЛИЧНА ОБЩИНА

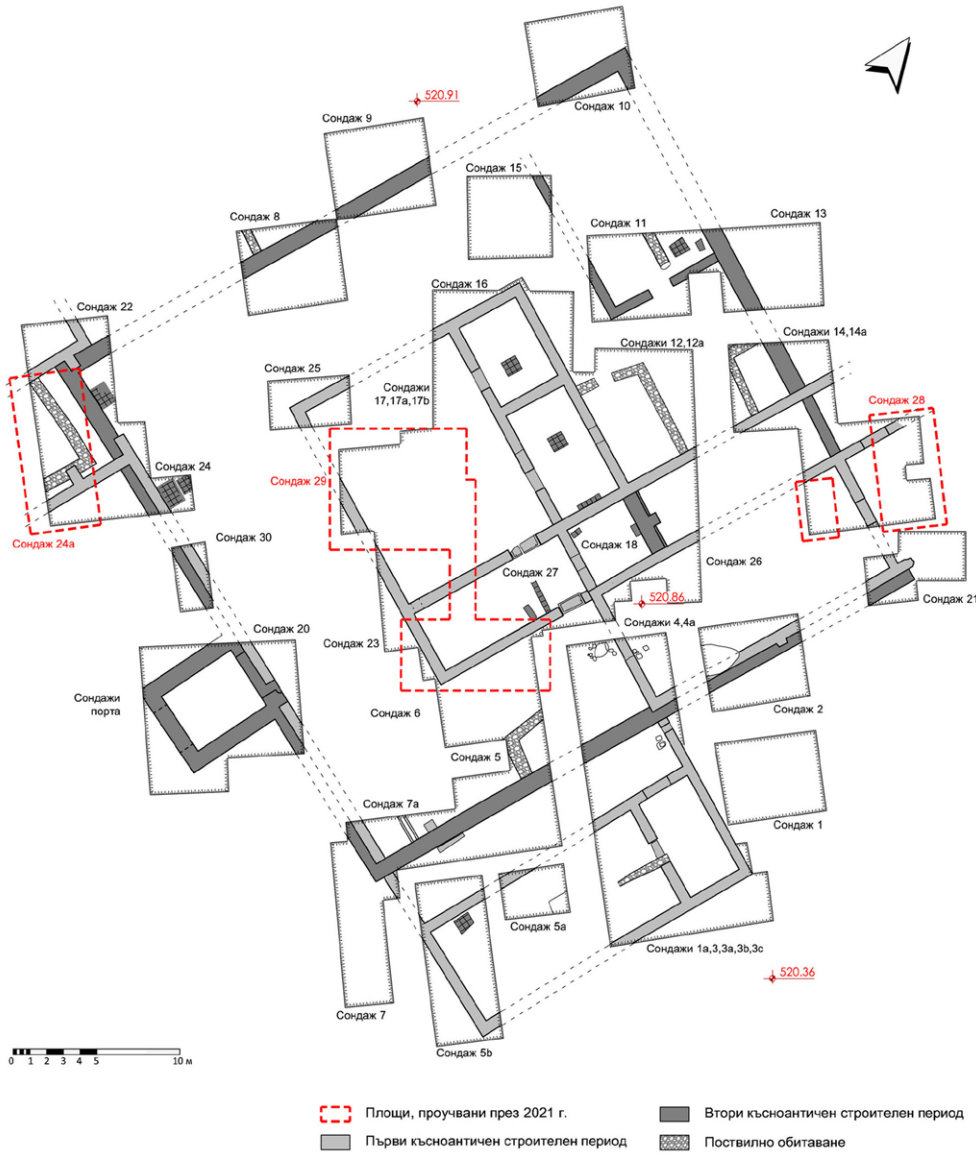
Иво Д. Чолаков, Милена Райчева

Проучването на късноантичния стопански комплекс се провежда за седми сезон (Чолаков, Славчев 2015; Чолаков, Райчева 2017; Чолаков, Райчева 2018; Чолаков, Райчева 2019; Чолаков, Райчева 2020; Чолаков, Райчева 2021). През 2021 г. се работи общо 39 дни през месеците юни, юли и септември[1]. Финансирането отново е осигурено по проект на Столична програма „Култура“ и от Министерство на културата. Изследвани са нови около 80 кв. м от площта на комплекса (обр. 1). Освен градите от двата основни периода на обитаване са регистрирани различни преправки, които са извършвани във вилата. Установена е една нова постройка от поствилното обитаване на комплекса, която отчасти е съобразена със съществуващите сгради.

През 2021 г. значително е разширена площта на сондажи 24, 28 и 29. Премахнати са някои от контролните ребра в централната част на комплекса, попадащи в помещение 4 и в т. нар. вътрешен двор. Изцяло са проучени вътрешните пространства на помещения 2 и 3, като са достигнати подовете им от първия период на обитаване на вилата.

---

[1] В проучването взеха участие: А. Алексиев, Ц. Гетовска, Г. Узунова, П. Пенчев, П. Харалампакис, В. Генчева, Г. Черкезов, А. Манолов, И. Иванов, М. Георгиев, А. Нешев; аерофото и графично заснемане – арх. д-р С. Събкова (НАИМ – БАН); нумизматика – доц. д-р В. Пенчев (НИМ); археозоология – Т. Тодоров (докторант НАИМ – БАН); палеоботаника – доц. д-р Ц. Попова (НАИМ – БАН); обработка керамика – В. Генчева (докторант НАИМ – БАН); реставрация – М. Тасева (НАИМ – БАН) и П. Панов (РИМ – София).

Обр. 1. Общ план на обекта (автори: С. Събкова, А. Каменаров)

Fig. 1. General plan of the site (authors: S. Sabkova, A. Kamenarov)

При разширяването на сондаж 28, в североизточната част на вилата, доразкрихме порта на сграда от първия период на обитаване. Тя е разположена в рамките на стена с посока С – Ю. Установи се, че ранната стена, намираща се северно от входа, липсва, а страницата му е пропаднала, вероятно при грабеж на камъни от зида (обр. 2). При проучването на сондажа е достигнат стерилен пласт, а негативът от стена продължава в северна посока.

При разширяването на сондаж 29 започна демонтирането на част от рухналите зидове на комплекса в т. нар. вътрешен двор. Сред тях се откри частично запазен сегмент от стена с арка, изградена от тухли на хоросанова спойка (обр. 3). Според оцелялата част на свода ширината на светлия отвор е около 0,70 м, а запазената му височина е 1,70 м. Откриват се и още части от рухнали арковидни конструкции, които вероятно са били част от южната стена на т. нар. вътрешен двор. Високите и тесни светли отвори, както и конструкцията на тази стена, по-скоро ни насочват към прозорци, отколкото към врати. Рухналите зидове лежат върху рушевините от последния пожар за комплекса. Остава предположението, че откритите цели сегменти от стени са паднали в резултат от земетресение, случило се след загиването на вилата (Чолаков, Райчева 2021, 843). Подобен силен катаклизъм, намерил отражение в писмените извори, се случва през 518 г. в Дардания (ЛИБИ 1958, 316 – 317). Това земетресение унищожава град Скупи (дн. Скопие), а като се има предвид разстоянието от около 180 км и посоката на падане на стените в комплекса, е възможно то да е причина за разрушенията.

Обр. 2. Пропаднала страница на вход в сондаж 28

Fig. 2. Collapsed door jamb in trench 28

Обр. 3. Сондаж 29 – паднала стена със свод в предполагаемия вътрешен двор

Fig. 3. Trench 29 – collapsed wall with an arch in the presumed courtyard

Обр. 4. Сграда от поствилното обитаване на комплекса

Fig. 4. Building from the post-villa habitation at the complex

В южното разширение на сондаж 24 се разкриха две стени на сграда от поствилното обитаване на комплекса. Запазени са до три реда камъни на глинена спойка. Стените на постройката имат оформени лица, а в пълнежа им има и преизползвана антична строителна керамика. Те са издигнати успоредно на тези на вилата, като от запад се допират до един от заварените зидове. От изток е оформен вход, за чийто праг е преизползван един от съществуващите и разградени пиластри от по-ранната сграда. Проучването на структурите показа, че сградите и от двата периода продължават да се развиват в южна посока. Единствената находка от вътрешността на късната сграда е една бронзова Т-образна апликация от края на VI – средата на VII в. (обр. 5.3). Това е втори артефакт от обекта с подобна датировка. Възможно е във времето между загиването на вилата в средата на V в. и Средновековието на мястото да има обитаване под някаква форма. Изглежда, че градежите им не се различават особено от средновековните, а керамичният материал от периода не е особено информативен.

Според остеологичния анализ на откритите кости от сезона преобладават тези на овца/коза, говедо и по-рядко от свиня. При тях са представени всички възрастови групи и елементи на скелета и вероятно са отглеждани на място. По-рядко се срещат кости от кон, котка, гъска и кокошка. Дивите животни са представени от кости на сърна. При по-голямата част от материала се забелязват следи от обгаряне, вероятно от термична кулинарна обработка на месото. Единични са случаите на открити следи от транжиране. Костният материал от поствилното обитаване е малко, преобладава едрият и

Обр. 5. Находки: 1 – бронзова статуетка на Хермес/Меркурий (край на II – начало на III в.); 2 – желязна фибула; 3 – бронзова апликация за колан (край на VI – среда на VII в.); 4 – стъклен прешлен за вретено; 5 – изцяло запазено керамично гърне от т. нар. вътрешен двор; 6 – бронзова лампа (край на I – начало на II в.)

Fig. 5. Small finds: 1 – bronze figurine of Hermes/Mercury (end of 2nd – beginning of 3rd c.); 2 – iron fibula; 3 – bronze belt mount (end of 6th – mid-7th c.); 4 – glass spindle whorl; 5 – fully intact ceramic pot from the so-called courtyard; 6 – bronze lamp (end of 1st - beginning of 2nd c.)

дребен рогат добитък. Дивите животни са представени само с частично запазена раменна кост от мечка.

Археоботаничният анализ на растителните останки от сезона показа, че част от използваната дървесина е от бук, черен бор и бряст. Идентифицирани са зърна от няколко вида житни култури – еднозърнеста, меко/сбита пшеница и ечемик. Открито е сравнително голямо количество семена от грах, вероятно представляващи част от запас.

При теренното проучване отново е регистрирано голямо количество керамика. За пореден сезон преобладават фрагментите от кухненска керамика. Според статистическата обработка на материала 78% от устията са от кухненска, 6% са от трапезна керамика, а 16% са от съдове за съхранение. При стените от съдове, съотношението е: 71% кухненска, 2% трапезна керамика и 27% съдове за съхранение. Представени са различни по форма и размер гърнета, купи, паници и капаци. Едно изцяло запазено голямо гърне е открито сред деструкции в т. нар. вътрешен двор (обр. 5.5).

През миналата година са открити нови 83 монети, с което общият брой от обекта надвишава 500. Два добре запазени предмета с нетипична хронология за комплекса са открити в пласт с рушевини от края на първия период на вилата. Единият е бронзова крушовидна лампа с отражател с форма на полумесец от края на I – началото на II в. (обр. 5.6). Вторият е бронзова статуетка на Хермес/ Меркурий, характерна за края на II – началото на III в. (обр. 5.1). Доброто състояние на предметите показва, че те са били ценни за своите притежатели, за да оцелеят толкова дълго време. Част от находките за сезона са свързани със стопанството – железни копрали, ножове и огрибка, керамични тежести за тъкачен стан и оловни тежести за рибарска мрежа. Открити са още три фрагментирани керамични лампи, железни ключ и фибула (обр. 5.2), както и един стъклен прешлен за вретено (обр. 5.4). Регистриран е голям брой железни пирони, клинове и скоби, вероятно използвани като елементи на дървени конструкции.

Направени са няколко аерофотозаснемания на различни етапи от проучването на обекта, както и детайлна фотограметрия на новоразкритите сгради, като подготовка за бъдещо архитектурно заснемане на вилата.

Голямо внимание през миналата година беше отделено на теренната консервация и реставрация. Такава е осъществена върху част от стените в централната част на комплекса, като целта е за-

пазване на тяхната цялост и привеждането им в експозиционен вид. Изцяло е приключено археологическото проучване на вътрешните пространства на помещения 2 и 3, като подовете им от първия период на обитаване са постлани с геотекстил и са покрити с филц.

През сезона беше продължена популяризаторската и образователната дейност. По време на археологическото проучване са проведени „Дни на отворените врати“ и открити уроци по археология на ученици от три столични училища.

Няма промени в хронологията на обекта. Времето на първоначалния строеж на сградите е след 378 г., а в самия край на IV – началото на V в., при вероятна вражеска атака, комплексът е опожарен. След 408 г. част от сградите на стопанството са оградени с масивна стена. След 457 г. сградите претърпяват поражения и обитаването на комплекса приключва. Разкритите стени от сграда в сондаж 24а принадлежат на поствилното обитаване на мястото. Възможно е тук да има обитаване и през времето между загиването на вилата в средата на V в. и Средновековието. Не е изключено някои от по-рано разкритите паянтови жилища, изградени от преизползвани материали, да са по-ранни от подобните, обитавани през XI – XII в.

Литература

ЛИБИ 1958: Латински извори за българската история. София, 1958.

Чолаков, Райчева 2017: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс и средновековно селище“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 437 – 441.

Чолаков, Райчева 2018: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс и средновековно селище“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 380 – 384.

Чолаков, Райчева 2019: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс и средновековно селище“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 382 – 385.

Чолаков, Райчева 2020: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 970 – 975.

Чолаков, Райчева 2021: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 843 – 847.

Чолаков, Славчев 2015: И. Чолаков, В. Славчев. Археологическо проучване на обект № 2 (км 7+250 – 7+290) по трасето на междусистемна газова връзка България – Сърбия, с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 517 – 520.

LATE ANTIQUE PRODUCTION COMPLEX IN THE LAND OF MIROVYANE VILLAGE, SOFIA CAPITAL MUNICIPALITY

Ivo D. Cholakov, Milena Raycheva

Summary

In 2021, trenches 24, 28 and 29 were considerably expanded. Some of the baulks in the central part of the complex, in room 4 and the so-called courtyard, were removed. The interiors of room 2 and 3 were fully studied to the floor levels of the *villa*'s early habitation period (fig. 1). In the expanded trench 28, in the northeastern part of the *villa*, a gateway from a building of the first period was found. It is set within a wall running N – S. It was established that the early wall, to the north of the entrance, is missing, and the door jamb had collapsed, perhaps in the process of stone looting from the wall (fig. 2). During the removal of debris from the presumed courtyard, a partly preserved sector of a wall containing an arch was unearthed. The wall is made of bricks bound with mortar (fig. 3). According to the surviving part of the vault of the arch, the width of the opening is ca 0.70 m and the preserved height is 1.70 m. More parts of collapsed vaults were found, possibly part of the southern wall of the so-called courtyard. The slender openings, as well as the construction method of this wall, rather point to windows than doors. It can be suggested that the intact

massive sectors of the wall had fell down due to an earthquake which occurred after the *villa*'s demise. In the southern extension of trench 24, two walls from a building of the post-*villa* habitation of the complex were discovered. They are preserved in up to three courses of stones bound with clay. The walls were constructed parallel to those of the villa. To the west they are attached to one of the earlier walls (fig. 4). At the estern end of the structure there is an entrance, whose threshold is a reused pilaster of the earlier building. The study of the structure revealed that the buildings from both periods continue to the south. The only find from the interior of the later building is a bronze belt mount dating to the end of the 6th – mid-7th c.

Other small finds from the site include 83 coins, a bronze lamp (end of the 1st – early 2nd c.), a bronze Hermes/Mercury statuette (end of 2nd – early 3rd c.), ceramic lamps, iron key, fibula, and tools, ceramic loom weights (fig. 5).

The pottery assemblage contains predominantly kitchenware. It comprises pots, bowls, plates, and lids of various shapes.

The osteological analysis of the discovered bones shows a prevalence of sheep/goat, cattle and, less often, pig bones. The archaeobotanical study demonstrates that some of the timber material used in the complex is beech, black pine and elm. Grains from several types of crops and pea seeds were identified.

In this season, special attention was paid to on-site conservation and restoration of some of the walls in the central part of the complex.

The site chronology remains unchanged: initial construction after AD 378, followed by a fire after AD 395; new buildings and an enclosure wall appeared after AD 408. All buildings of the *villa* complex were destroyed after AD 457, which puts an end to habitation here. According to the data of the late building in trench 24a, habitation in the period between the mid-5th c. and the Middle Ages is also possible. This structure, made of reused material, is similar to the dwellings inhabited here in the 11th – 12th c.

Ivo D. Cholakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivocholakov@gmail.com
Milena Raycheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, milenaraycheva@gmail.com

№ 84. КЪСНОАНТИЧНО СЕЛИЩЕ (ОБЕКТ № 2) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОРИМЕЧКОВО, ОБЩ. ЛЕСИЧОВО

Сирма Александрова, Ваня Ставрева

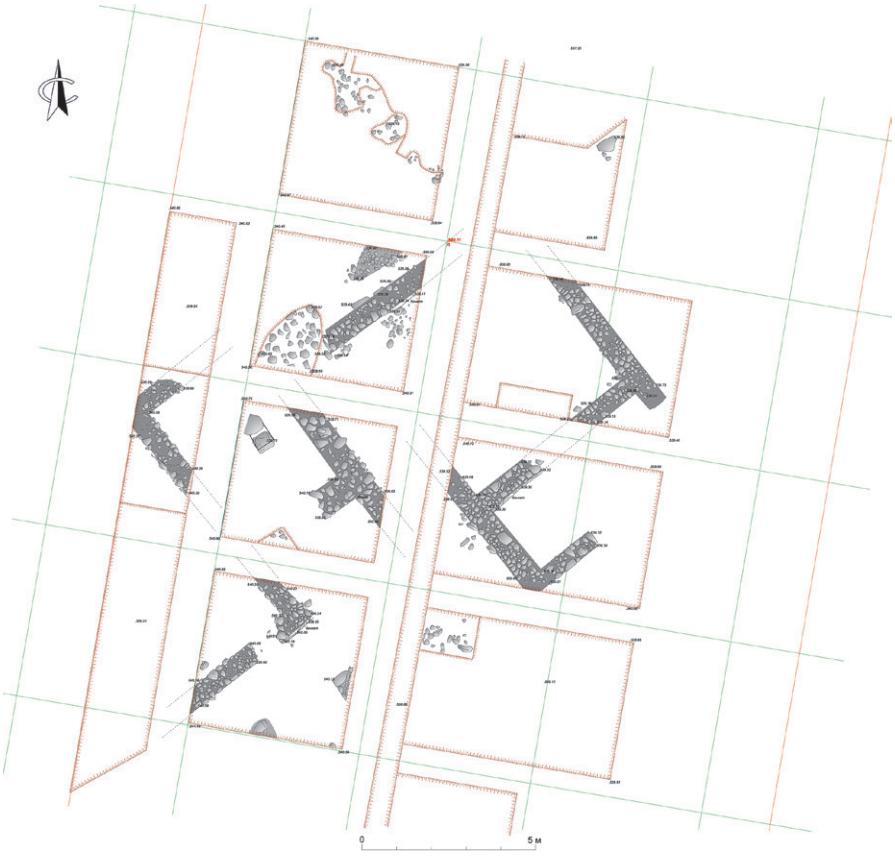
Обект № 2 в землището на с. Боримечково (северна точка на обекта: N 42.40450; E 024.11566 и южна точка на обекта: N 42.40299; E 024.115), в границите на сервитутна зона за строеж на „Преносен газопровод до Панагюрище и Пирдоп", е регистриран по време на археологическо наблюдение в отсечката от км 12+500 до км 7+500. Тогава са забелязани няколко каменни струпвания и висока концентрация на фрагменти от строителна и битова керамика (характерни и нехарактерни фрагменти от керамика с червено лаково покритие, изработена на колело, големи фрагменти от хранилищни съдове, устия от питоси), шлака и животински кости. При отнемането на хумусния пласт машината е работила от изток на запад, поради което в западната част се образува насип от хумус с височина 0,80 – 1,50 м. Теренът извън сервитута на трасето е с ниска видимост, обрасъл с треви, храсти и дървета, което не позволява откриването на археологически материали и определяне на видима площ на обекта. На места се наблюдават струпвания от ломени и речни камъни с различни размери, разпилени при отнемането на хумусния пласт. На нивото на оформения терен се засичат плочести камъни със средни размери, като не може да се установи ясна форма. Приблизителната видима площ на обекта, в която се откриват археологически материали, е с дължина 220 м и ширина на сервитута 20 м (440 кв. м).

На мястото на обекта е имало турска махала (Дуванлии), която след Освобождението е включена (заедно с още три други махали) в новооснованото с. Юруците (дн. Боримечково). В началото на 80-те години на XX в. мястото е терасирано и риголвано, за да се засади овощна градина. По цялата тераса на овощната градина има каменни струпвания, фрагменти битова и строителна керамика, както и множество иманярски дупки с дълбочина 0,20 – 0,50 м.

Археологическото проучване продължи 45 календарни (35 работни) дни. Целта му беше пълно проучване на обекта, прецизиране на неговата стратиграфия, хронология, събиране на целия подемен материал и изготвяне на пълна археологическа полева документация.

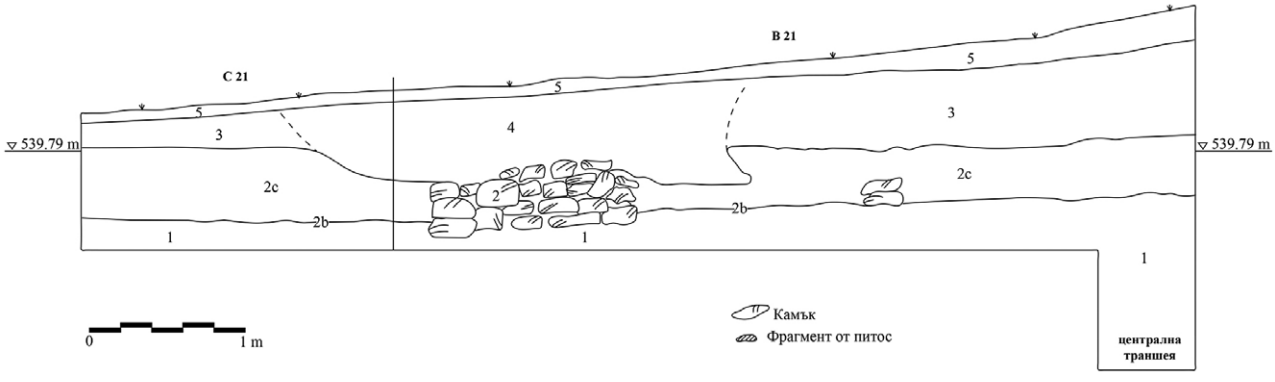
Археологическото изследване започна с недеструктивни методи. Проведохме геофизично издирване, което помогна да бъдат локализирани зоните с повишена концентрация на археологически структури. Спрямо тази концентрация разположихме сондажи и там започнахме проучване на ръка, с работници. Със земекопна техника продължихме работа на обекта в рамките на сервитута, за да проверим геофизичните резултати за границите на селището в станалия участък.

Основната част на селището в рамките на сервитута е унищожена. Това се е

Обр. 1. Обект № 2, с. Боримечково – план на археологическите структури

Fig. 1. Site No. 2, Borimechkovo village – layout of the archaeological structures

Обр. 2. Южен профил в сондажи C21 и B21: 1 – стерил, светла жълто-кафява глина; 2 – зид от ломени камъни на калова спойка, запазени 1 – 2 реда камъни от суперструкцията; 2a – вкопавания за питоси; 2b – антична дневна повърхност, трамбована кафява глина; 2c – пласт със следи от опожаряване, въглени, фрагментирана керамика, единични животински кости; 3 – сив хумусизиран пласт, нарушен от земеделски дейности, със смесени материали от Античността и османската епоха; 4 – съвременни вкопавания за грабеж на камък, смесени материали от Античността, османската епоха и съвременността; 5 – хумус (автор В. Ставрева)

Fig. 2. Southern cross-section of trenches C21 and B21: 1 – sterile, light yellow-brown clay; 2 – wall of quarry stones with mud bonding, 1 – 2 courses of the superstructure preserved; 2a – pits for pithoi; 2b – ancient walking level, rammed brown clay; 2c – layer with traces of fire, charcoal, fragmented pottery, occasional animal bones; 3 – grey humusized layer, disturbed by agricultural activities, with mixed materials from antiquity and the Ottoman period; 4 – modern pits for stone robbery, mixed materials from antiquity, the Ottoman period, and the modern times; 5 – humus (author V. Stavreva)

Обр. 3. Обект № 2, с. Боримечково – общ изглед

Fig. 3. Site No. 2, Borimechkovo village – general view

случвало от Античността до съвремието, когато целият терен е риголван.

Археологически структури *in situ* се разкриват в централната част на обекта, където трасето на газопровода прави завой, в сондажи А 20, А 21, А 22, В 21 и В 22 (обр. 1). Тук има леко спадане на терена – естествен плитък овраг, който е предпазил античните структури от селскостопанската обработка на земята.

Обектът е еднослоен, пластовете показват едно опожаряване, липсва хоризонтална стратиграфия. Археологически е засвидетелстван един хронологичен период, завършил с опожаряване (обр. 2).

В рамките на сервитута попадат две двуделни сгради с малък проход между тях (обр. 3). Основите на градежите са направени от средни по размер ломени камъни със спойка на кал, ширината на стените е около 0,60 м. От зидовете на места има оцелели 3 – 4 реда камъни във височина. Единствено в участъците със запазена суперструкция е различим банкетът. Разликата в нивата му в различните части на сградата е повече от 0,60 м, което показва, че строителите са следвали наклона на античния терен, който се е спускал от югозапад на североизток. Във височина стените са били от кирпич, липсват тухли. Покривите са застлани с керемиди, открити са фрагменти от тегули и имбрици. До стените на всички помещения има вкопавания за питоси. Сградите са изоставени след пожар, не са преправяни и няма изградени нови подови нива.

В опожарения пласт открихме седем монети. Две са на император Септимий Север (193 – 211 г.), една на император Аврелиан (270 – 275 г.), две неопределими от IV в. Останалите две монети – на император Констанций II като август (347 – 355), дават *terminus post quem* за пожара – 347 г.

Множество ями от османския период, от риголването на овощната градина, от корените на самите овошки, както и от иманярските набези почти напълно са унищожили античната дневна повърхност и подовите нива в сградите.

Над античния опожарен пласт *in situ* следва дебел пласт, който е многократно преравян от Античността до наши дни. В него открихме общо 10 монети – пет антични, датирани във II – V в., четири османски, всички от XVII в. и една на Княжество България от 1902 г. Двете миними от V в. показват, че животът в околността е продължил и след пожара с *terminus post quem* 347 г., но най-вероятно селището се е преместило наблизо.

Дребните находки са малко, основно пирони от покривната конструкция и неопределими железни презмети. По-характерни са желязна фибула, цинтове, прешлени за вретено и тежести за стан.

Керамиката е кухненска и трапезна. Формите потвърждават датировката на пожара. Срещат се различни видове кани, амфори и купички. Сред трапезната керамика има доста съдове, покрити с червеникаво-кафяв лак. Кухненската керамика е представена от гърнета, изработени на колело и на ръка.

В останалата част на обекта находките се откриват много близо до съвременната повърхност, без да има културен пласт, към който да принадлежат.

Монетна находка от шест сребърни монети с *terminus post quem* 249 г. открихме в централната траншея далеч от проучваните къщи. Риголването за овощната градина напълно е унищожило евентуални постройки тук. Монетите лежаха в стерилна пръст, която започва от хумусизирания пласт, отнет преди нашето идване от багерите на „Булгартрансгаз“ ЕАД.

От османската махала, която е била на мястото, няма разкрити структури, явно и тя е унищожена по време на терасирането. Находки от този период се разкриват по цялото трасе на сервитута.

Всички археологически структури на обект № 2 бяха изцяло проучени. Направено е геодезично заснемане на сондажите и намиращите се в тях градежи. Изготвена е пълна фото и графична полева документация. В края на проучването обектът беше освободен за строеж на газопровода.

LATE ANTIQUE SETTLEMENT (SITE NO. 2) IN THE LAND OF BORIMECHKOVO VILLAGE, LESICHOVO MUNICIPALITY

Sirma Alexandrova, Vanya Stavreva

Summary

The aim of the rescue archaeological was a complete study of the site, clarification of its stratigraphy and chronology, collection of all artefacts, and implementation of a complete archaeological field documentation, prior to the construction of a gas pipeline.

The archaeological research began with non-destructive methods. We conducted a geophysical survey, which helped to locate the areas with an increased concentration of archaeological structures. We set up trenches in the areas with the highest concentration of features.

Archaeological structures *in situ* were revealed in the central part of the site, in trenches A 20, A 21, A 22, B 21 and B 22 (fig. 1). There is a slight inclination in the terrain here – a natural shallow area, which had protected the archaeological structures from the agricultural cultivation of the land.

The site is single-layered, with a stratigraphy indicating traces of fire. Accordingly, there is a single chronological period that had ended with a fire (fig. 2).

Two bipartite buildings with a small passage between them (fig. 3) were excavated within the easement area of the construction works. The foundations of the buildings had been made of medium-sized quarry stones with mud bonding; the width of the walls was about 0.60 m. Three to four courses of stones were preserved. Only in the areas with preserved superstructure the socles of the walls could be distinguished. The difference between the levels of the foundations in various parts of the buildings exceeded 0.60 m, which indicates that the builders followed the slope of the ancient terrain, from southwest to northeast. Upper part of the walls had been probably made of mudbricks, since there were no bricks. The roofs had been covered with tiles, fragments of *tegulae* and *imbrices* were found. Next to the walls of the two buildings there were pits for *pithoi*. The buildings had been abandoned after a fire, had not been repaired and no new floor levels had been built.

We found seven coins in the burnt layer – two coins of Septimius Severus (193 – 211), one of Aurelianus (270 – 275), and two 4th c. coins. The remaining two coins minted under Constantius II as Augustus (347 – 355) provide *terminus post quem* for the fire – AD 347.

No structures were discovered from the Ottoman settlement that had existed in the same area., Aapparently, it had been destroyed during the terracing of the terrain. Finds from this period are revealed along the entire route of the construction.

Sirma Alexandrova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, sirma_alexandrova@abv.bg
Vanya Stavreva, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., 3700 Vidin, v.stavreva@mail.bg

---

№ 85. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 61 (ДРЕВЕН ПЪТ) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПАНАГЮРСКИ КОЛОНИИ, ОБЩ. ПАНАГЮРИЩЕ

Сирма Александрова, Ваня Ставрева

Обект № 61 (координати на обекта върху трасето на газопровода: N42.59571 E24.22246) в землището на с. Панагюрски колонии е описан преди началото на проучването като калдъръмен път, ориентиран изток – запад. По време на регистрирането му трасето на пътя е било проследено на около 200 м в източна и западна посока. Установено е, че пътят е запазен в гориста местност. Тогава ширината на пътя е била 2,20 м, а надморската височина е 1158 м.

Разкопките бяха извършени за 22 календарни (15 работни дни). Цел на изследването беше пълно проучване на обекта, прецизиране на неговата стратиграфия, хронология, събиране на целия подемен материал и изготвяне на пълна археологическа полева документация.

Археологическото изследване започна с разчистване на терена от изсечената гора и клони. Камъните на древния път личаха на съвременната повърхност.

Установихме следното:

- Обектът представлява една археологическа структура *in situ*, пресичаща трасето на газопровода с посока изток – запад (обр. 1);

- Ширината на сервитута тук, както и проученият от нас участък, е 26 м. Древният път е ориентиран почти точно изток – запад. За да бъдат подредени и нивелирани камъните, навремето е направено старателно изсичане на материковата скала. Запазена е *in situ* група от три камъка, опрени в ската, които са играели ролята на подпорен бордюр и един единичен, по-масивен камък, подпиращ ската в централната част на проучения участък (обр. 2);

- По протежение на пътя, в рамките на сервитута, има ясно изразени два коловоза, от които, заради дългите години на използване на трасето, камъните са изронени и изчезнали. Така са се образували две ивици, вдълбани в материковата скала. Централната част на пътя е запазена, като се е образувала издатина (обр. 3);

- Заради силната денивелация, южно от южния коловоз всички камъни от настилката са изгубени – скатът тук е много стръмен и те са пропадали по склона постепенно. По време на проучването южно от пътя все още не бяха разчистени клоните от сечта в сервитута и не беше възможно да проследим дали има по-концентриран каменен разсип наблизо;

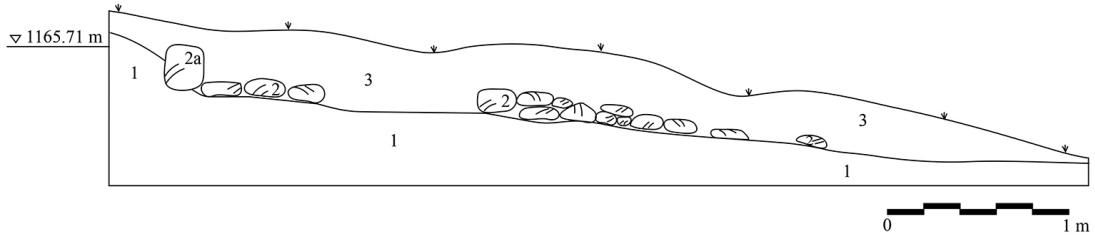
- Ширината на пътя в проучвания от нас участък е около 5 м. Най-големите от плочестите камъни, с които е настлан, са с размери средно 0,40 × 0,30 м. Надморската височина е около 1166 м. Денивелацията на терена върви в две посоки – много силна от север на юг и плавно спускаща се от запад на изток. Това е и причината южният край на пътя да е разрушен, разпилян по склона;

Обр. 1. Обект № 61 (древен път) – общ изглед

Fig. 1. Site No. 61 (ancient road) – general view

- Денивелацията на пътя, измерена през 5 м, започвайки от западната граница на сервитута, слагайки латата по средата на изпъкналата осова линия е следната: точка 1 (западна граница) – 1166,08 м, точка 2 – 1165,66 м, точка 3 – 1165,34 м, точка 4 – 1164,76 м, точка 5 – 1164,28 м и точка 6 (източна граница) – 1163,94 м н. в. Така измерените точки показват денивелация от 2,14 м за разстояние от 26 м в посока от запад на изток;

Обр. 2. Напречен разрез: 1 – материкова скала, изравнена за полагане на настилката; 2 – ломени камъни с трамбована глина между тях от настилката на пътя: добре запазена ивица с ширина 0,70 м, опряна в ската в северната периферия на пътя и ивица от около 1 м в централната част; южната периферия е разрушена от ерозия на терена; 2а – подпорен камък (бордюр), опрян плътно до изсечения скат; осем такива камъка запазени в рамките на сервитута; 3 – пласт, натрупан по време на използването на пътя; тъмнокафява пръст, по-збита в долната част на пласта поради постоянното преминаване по трасето (автор В. Ставрева)

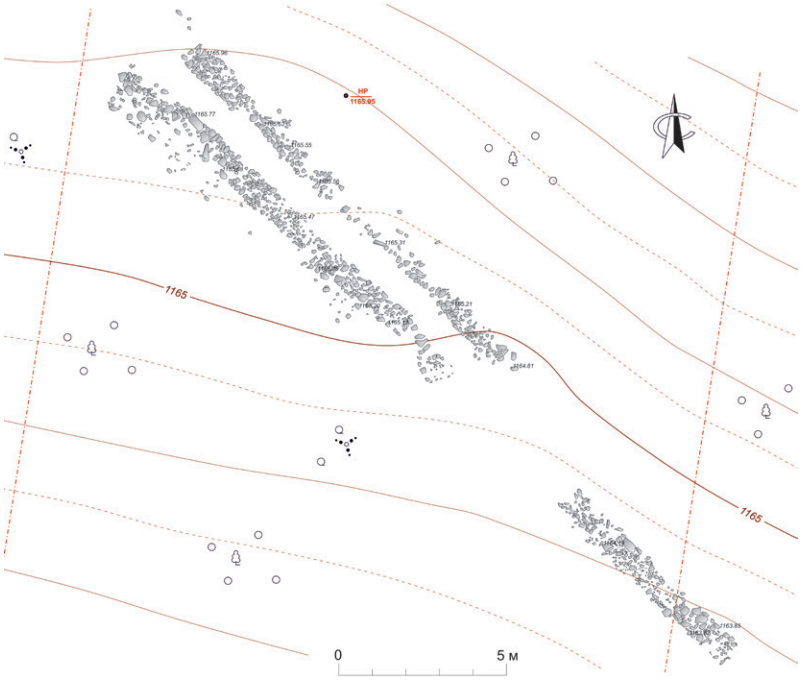
Fig. 2. Cross-section: 1 – bedrock levelled for the laying of the pavement; 2 – quarry stones with rammed clay between them from the pavement of the road: a well preserved strip with a width of 0.70 boarding the slope in the northern periphery of the road and a strip with a width of ca 1 m in the central part; the southern periphery has been destroyed by the erosion of the terrain; 2a – retaining stone (curb), adjacent to the cut slope; eight such stones are preserved within the easement; 3 – layer accumulated during the use of the road; dark brown soil, more compact in the lower part of the layer due to the constant passing along the road (author V. Stavreva)

- От север на юг скатът е подсечен много добре и разликата в нивата на камъните в северния край на пътя и в центъра е 0,16 м.

- За съжалени не се откри никакъв подемен материал, който би прецизирал датировката на пътя. Идеалното подсичане на ската и старателното подреждане на плочести камъни отгоре насочват поскоро към античната епоха;

- В района на проучения път има много рудници, част от които са разработени още в Античността. Тъй като пътят е с посока изток – запад (а не север – юг, за да премине планината), той най-вероятно е обслужвал именно такъв рудник.

Обект № 61 беше изцяло проучен. Направено е геодезично заснемане. Изготвена е пълна фото и графична полева документация. Обектът беше освободен за строеж на газопровода.

Обр. 3. План на обект № 61 (древен път)

Fig. 3. Layout of Site No. 61 (ancient road)

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 61 (ANCIENT ROAD) IN THE LAND OF PANAGYURSKI KOLONII VILLAGE, PANAGYURISHTE MUNICIPALITY

Sirma Alexandrova, Vanya Stavreva

Summary

Site No. 61 near the village of Panagyurski Kolonii, before the start of the rescue excavations in 2021, has been described as a cobblestone road, east – west oriented. During its registration, the road has been tracked at about 200 m eastwards and westwards. It was found that the structures are preserved in a wooded area. At that time the road was 2.20 m wide, at elevation of 1158 masl.

The aim of the rescue excavations was a complete study of the site, clarification of its stratigraphy and chronology, collection of all artefacts, and implementation of complete archaeological field documentation.

The archaeological research began with clearing of the terrain from the vegetation. The stones of the ancient road were visible on the modern surface.

The width of the easement area of the gas pipeline construction here, as well as the section studied by us, was 26 m (fig. 1). The ancient road is oriented almost straight east – west. In order to arrange and level the stones, a thorough carving of the mainland rock had been made. An *in situ* group of three stones were preserved, supporting the slope as a curb, as well as a single, massive stone supporting the slope in the central part of the studied section (fig. 2).

Along the road, within the easement area, there were two distinct tracks, of which, due to the long period of use of the road, the stones had been destroyed and disappeared. Thus, two strips were formed, carved into the mainland rock. In the central part of the road, the road pavement was better preserved, forming a higher section (fig. 3).

The width of the road in the section studied by us was about 5 m. The largest of the slab stones with which it had been covered have an average size of 0.40 × 0.30 m. The elevation is about 1166 masl. The displacement of the terrain goes in two directions – very sharp from north to south and a slight inclination from west to east. This is the reason why the southern end of the road pavement had been destroyed, with stones scattered over the slope.

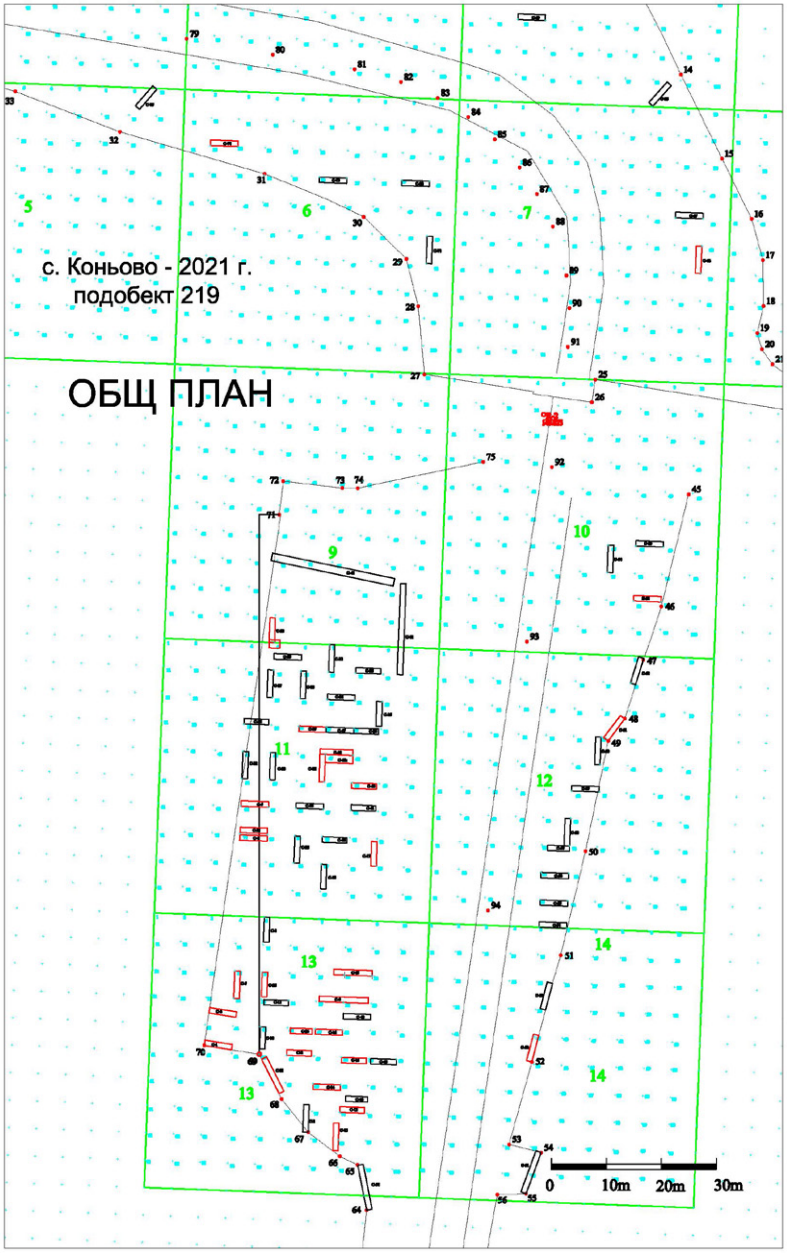
Unfortunately, no material was found that could specify the dating of the road. The perfect cutting of the slope and the careful arrangement of slabs on top seem more to be crafted in the ancient era.

Sirma Alexandrova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, sirma_alexandrova@abv.bg

Vanya Stavreva, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., 3700 Vidin, v.stavreva@mail.bg

№ 86. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОДОБЕКТ 219, С. КОНЬОВО, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА

Красимир Велков, Христо Христов

Обр. 1. Подобект 219, с. Коньово – общ план на сондажите

Fig. 1. Sub-site 219, Konyovo village – general layout of the trenches

Село Коньово е разположено в долината на р. Блатница, между южните склонове на Сърнена Средна гора и Светиилийските възвишения. Южно до селото преминава железопътната линия Пловдив – Бургас. На 300 м от гарата се намира селищната Дядо Ненова могила, а източно от могилата – останки от основи на сгради от времето на Филип II Македонски и Август (Койчев 1997, 432 – 433). При терени обхождания в същата местност през 1991 г., източно от могилата е регистрирано селище, което по керамичния материал е отнесено към каменно-медната и бронзовата епоха (Кънчева-Русева и др. 1992).

Във връзка с модернизацията на ж. п. линията Пловдив – Бургас и изграждането на надлез на мястото на сега съществуващ прелез при км 157+770, подобект 219 е определен за сондажни проучвания, като е уточнено, че той заема по-голяма площ от площта, отразена в картона в АИС АКБ. Площта, върху която ще се осъществят строителните дейности по изграждането на надлеза, е 3,9 дка. За сондажното проучване е заложена площ от 10 % т. е. 390 кв. м.

Археологическият обект е разположен в подножието на склон от рида Боруците и се намира на десния бряг на р. Блатница. Южната част на площта за проучване отстои в различните участъци на 20 – 100 м от корито на р. Блатница, което е коригирано през 70-те години на XX в. и е оформено като канал.

Заложени са 75 сондажа с различни размери: дължина от 4 до 22 м и ширина от 1 м (обр. 1). При регистриране на структури някои от сондажите са разширявани. Общата площ на сондажите е 420 кв. м. Материкът е достигнат на различна дълбочина – от 0,30 м при сондажи, разположени в южната част на обекта, до дълбочина от 0,80 – 1,00 м при сондажи № 66 – 75 в северния сектор.

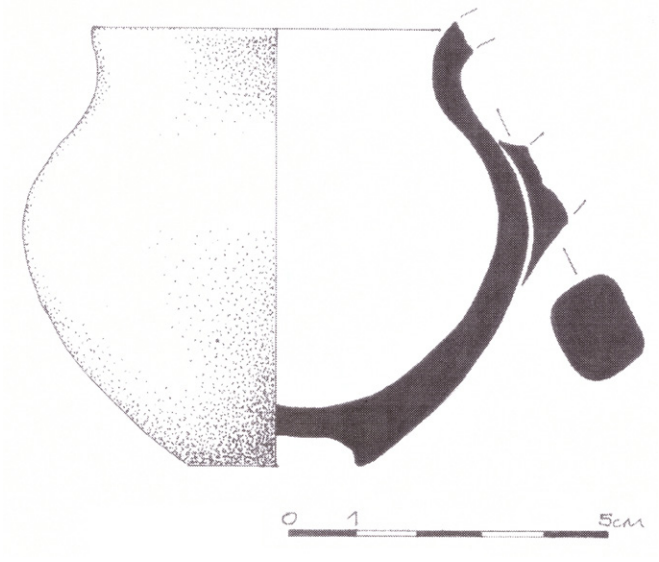
В сондажите, в зависимост от местоположението им, са регистрирани различни пластове. В южната част на обекта, след горния слой, който представлява орница с дебелина 0,25 – 0,30 м, следва

стерилна светлосива глинеста пръст. В северната част на обекта, след орницата със същата дебелина следва пласт с дебелина от 0,50 – 0,60 м чернозем и под него – жълто-кафява глина.

В орницата се откриват фрагменти от строителна и битова керамика от бронзовата епоха, късноримския и османски период.

Археологически структури са регистрирани в сондажите, заложени в южната част на обекта. Те са констатирани в осемнадесет сондажа (№ 1, 4, 6, 9, 12, 14, 15, 16, 21, 25, 28, 37, 38, 40, 45, 48, 61 и 63). Откритите археологически структури се датират в бронзовата епоха и късноримския период.

Характерът на структурите от бронзовата епоха в сондажи № 48, 61 и 63 не е изяснен. Касае се за съоръжения с размери, превишаващи размерите на сондажите (5 × 1 м). Дори при двойното разширяване на сондаж № 48 границите на регистрираната структура не са установени. Открити са огромно количество фрагменти керамика, животински кости, въглени. И при трите структури *in situ* е открит по един глинен съд (обр. 2).

Обр. 2. Керамична чашка (бронзова епоха) от сондаж № 61

Fig. 2. Ceramic cup (Bronze Age) from trench No. 61

Проучени са три ями в сондажи № 1, 4 и 21. Те са с кръгъл отвор при нивото на засичане, с диаметър 1,10 – 1,30 м и се стесняват към дъното до 0,40 – 0,70 м. Дълбочината е 0,70 м при ямата в сондаж № 1 и 0,40 м при ямите в сондажи № 4 и 21. Пълнежът на ямите е от сива и черна пръст. Съдържат малко фрагменти строителна и битова керамика, животински кости. Откритите керамични фрагменти, включително и фрагменти червенолакова керамика, може да се датират във втората половина на III – IV в.

В западния сектор е констатирано наличието на останки от траншеи в сондажи № 9, 40, 41 с посока югоизток – северозапад и ширина от 0,50 м до 0,70 м.

Структурите, регистрирани в останалите сондажи, са засвидетелствани в хоризонтален план. Размерите им превишават размерите на сондажите. Характерът им не е изяснен.

Резултатите от предварителните сондажни проучвания на подобект 219 – надлез, при км 157+770 в землището на с. Коньово, община Нова Загора, позволиха северната част на обекта да бъде освободена за инвестиционните намерения на НКЖИ. Според решението на комисията на Министерството на културата южната част на обекта, ще бъде напълно проучена. Това ще позволи да се придобие нова информация за бронзовата епоха в този район на Тракия и ще обогати с нови данни познанията за селищното развитие през късноримския период.

Литература

Койчев 1997: Н. Койчев. История на Нова Загора. Новозагорско през вековете. Стара Загора, 1997.

Кънчева-Русева и др. 1992: Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов, К. Велков. Теренни проучвания в Новозагорска община. – Археологически открития и разкопки през 1991 г. София, 1992, 141 – 145.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SUB-SITE 219, KONYOVO VILLAGE, NOVA ZAGORA MUNICIPALITY

Krasimir Velkov, Hristo Hristov

Summary

The village of Konyovo is situated in the Blatnitsa River valley, between the southern slopes of Surnena Sredna Gora mountain and the Svetiiliski Vazvishenia hills. The railway from Plovdiv to Burgas passes south of the village. The

preliminary rescue excavations at sub-site 219 in 2021 were necessitated by the modernization of the railway and the planned construction of an overpass in the area.

A total of 75 trial trenches (fig. 1) with different dimensions, from 4 m to 22 m long and 1 m wide, were opened. Some of them were excavated at a wider area, when the presence of archaeological structures required so. The overall area of the excavation was 420 m². The sterile layer was reached at depths varying from 0.30 m in the southern part of the site to 0.80 – 1.00 m in trenches Nos 66 – 75 in the northern part.

Various layers were registered. In the southern part of the site, beneath the upper layer with a thickness of 0.25 – 0.30 m, there was a sterile light grey clay. In the northern part, beneath the upper layer there was a layer of 0.50 – 0.60 m of black soil. Under the black soil, there was yellow-brownish clay. Fragments from architectural and household ceramics were found in the topsoil; the pottery fragments date back to the Bronze Age, late Roman and Ottoman periods.

Archaeological structures were registered in 18 of the trenches (Nos 1, 4, 6, 9, 12, 14, 15, 16, 21, 25, 28, 37, 38, 40, 45, 48, 61, and 63).

The character of the Bronze Age structures in trenches Nos 48, 61, and 63 remained unspecified. These were features with dimensions exceeding the area of the trenches, despite their widening (e. g., trench No. 48). Pottery fragments from the Bronze Age were found, as well as animal bones and charcoal pieces. In each of the three features,a ceramic pot was found (fig. 2).

Three pits were studied in trenches Nos 1, 4, and 21. They had a round layout, measuring 1.10 – 1.30 m in diameter at the level of registering and narrowing towards the bottom to a diameter of 0.40 – 0.70 m. The depth of these pits was 0.40 – 0.70 m. The fill consisted of black and grey soil. A small number of fragments was found in the pits – architectural and household ceramics, and animal bones. Some red slip fragments date back to the second half of the 3rd – 4th c.

The structures registered in the other trenches were horizontal, with dimensions exceeding the size of the excavation and their character remained undetermined until the complete study of the site.

Krasimir Velkov, Museum of History – Tvarditsa, 16 Neofit Rilski Str., 8890 Tvarditsa, tvard_museum@abv.bg
Hristo Hristov, Ethnological and Archaeological Museum – Elhovo, 4 Shipka Str., 8700 Elhovo, hryhr@abv.bg

№ 87. ОБЕКТ ОТ РИМСКИЯ ПЕРИОД ДО С. КАБИЛЕ, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ

Станислав Марчовски, Стефан Бакърджиев

Спасителното археологическо проучване на обект № 8, определен като селище от римската епоха, се осъществи в периода 12 – 27.04.2021 г. във връзка с инвестиционно намерение за корекция на р. Азмак дере, до с. Кабиле. Ръководител е С. Марчовски, зам.-ръководител – гл. ас. д-р С. Бакърджиев от РИМ – Ямбол.

Археологическият обект (АКБ № 10007461) се намира на 3,1 км североизточно от центъра на с. Кабиле и на 0,5 км източно от границата на археологическия резерват „Тракийски и античен град Кабиле“. Проучиха се 49 сондажа с обща площ 270 кв. м. Те са разположени успоредно на съвременните канали (обр. 1).

По време на археологическите проучвания се установи следната стратиграфия.

В сондажи № 1 – 5 най-горният пласт е със светлосив цвят и дебелина до 0,30 м. Той представлява насип, вероятно част от подравнената дига на канала. В него се откриват единични фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка и на бързо грънчарско колело – характерни за късната желязна и за римската епохи. Следващият пласт е със сив цвят и дебелина между 0,30 и 0,40 м. В него се откриват единични фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка и на бързо грънчарско колело, характерни за късната желязна епоха. Откриват се и единични кремъчни и каменни оръдия на труда. Най-долният пласт е с бледожълт цвят и в него не се откриват никакви археологически материали.

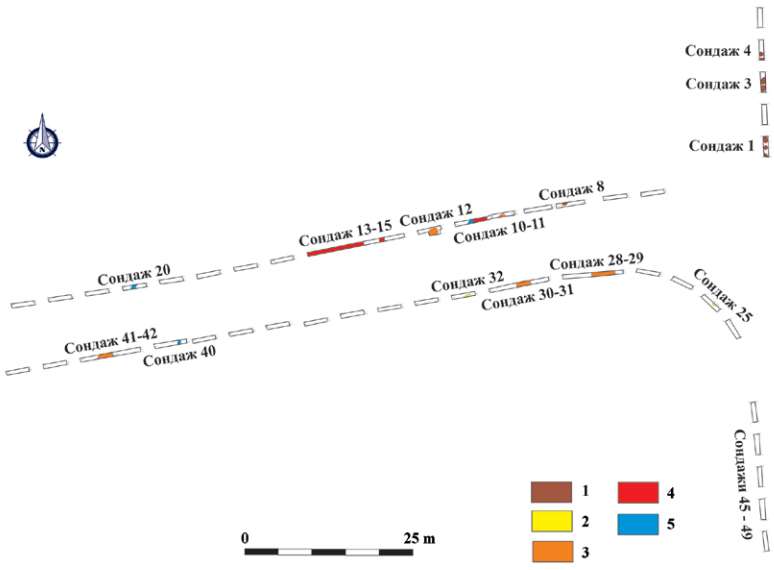
В сондажи № 6 – 15 най-горният пласт е със сив цвят и дебелина 0,30 – 0,40 м. В него се откриват единични фрагменти от керамични съдове, изработени на бързо грънчарско колело и характерни за римската епоха, както и множество фрагменти от керемиди. Долният пласт е с бледожълт цвят и в него липсват археологически материали.

В сондажи № 16 – 23 най-горният пласт е със сив цвят и дебелина 0,30 – 0,40 м. В него се откриват единични фрагменти от керамични съдове, изработени на бързо грънчарско колело и характерни за римската епоха, както и парчета от керемиди. Откриват се и единични фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка и характерни за късната желязна епоха. Долният пласт е със светлосив цвят и в него не се откриват никакви археологически материали.

В сондажи № 24 – 27 най-горният пласт е със светлосив цвят и дебелина 0,30 – 0,40 м. В него се откриват единични фрагменти от керамични съдове, изработени на бързо грънчарско колело и характерни за римската епоха. Долният пласт е с песъчлива структура и с бледожълт цвят и в него липсват археологически материали.

В сондажи № 28 – 34 най-горният пласт е със сив цвят и дебелина 0,30 – 0,40 м. В него се откриват единични фрагменти от керамични съдове, изработени на бързо грънчарско колело и характерни за римската епоха. Долният пласт е с жълт цвят и в него не се откриват никакви археологически материали.

В сондажи № 35 – 44 най-горният пласт е със сив цвят и дебелина 0,30 – 0,50 м. В него се откриват единични фрагменти от керамични съдове, изработени на бързо грънчарско колело и характерни за римската епоха. Долният пласт е с бледожълт цвят и в него липсват археологически материали.

Обр. 1. План на проучените сондажи и регистрираните структури: 1 – вкопана структура (желязна епоха); 2 – вкопана структура (неопределена датировка); 3 – вкопана структура (Античност); 4 – ниво с керемиди (Античност); 5 – каменни зидове

Fig. 1. Plan of the excavated trenches with the registered structures: 1 – dug-in feature (Iron Age); 2 – dug-in feature (undefined date); 3 – dug-in feature (antiquity); 4 – layer with roof tiles (antiquity); 5 – stone-built walls

Обр. 2. Римска керамична лампа

Fig. 2. Roman ceramic lamp

В сондажи № 45 – 49 най-горният пласт е с песъчлива структура и с много тъмносив цвят. Дебелината му е между 0,25 и 0,35 м. В него се откриват единични фрагменти от керамични съдове, изработени на бързо грънчарско колело и характерни за римската епоха. Долният пласт също е с песъчлива структура и е с бледокафяв цвят. В него не се откриват никакви археологически материали.

По време на археологическите проучвания се откриха каменни, кремъчни и метални оръдия на труда, каменни бойни топки, керамични лампи и др (обр. 2). Откриха се и бронзова монета на Александър III Велики (336 – 323 г. пр. Хр.) и бронзова монета на император Диадумениан (217 – 218 г.).

По време на предварителните археологически проучвания се разкриха 25 структури. Това са девет вкопани структури от късната желязна епоха (№ 1 – 4, 6 – 8, 10 и 15), шест вкопани структури от римската епоха (№ 9, 11, 18, 20, 22 и 25), три каменни зида (№ 17, 19 и 24), останки от три покрива с керемиди от римската епоха (№ 13, 14 и 16) и четири вкопани структури с неопределена хронология (№ 5, 12, 21 и 23).

Ямите от желязната епоха са разположени в най-североизточните сондажи. На територията на област Ямбол подобни вкопани структури са известни от праисторическа селищна могила Ясъ тепе (Бакърджиев, Вълчев 2016) и от археологическите обекти до с. Зимница (Василева 2016), до с. Лозенец

(Бакърджиев и др. 2016; Бакърджиев и др. 2017), до с. Маленово (Божкова и др. 2015; Божкова и др. 2016) и до с. Хаджидимитрово (Петрова и др. 2019).

Вкопаните структури от римската епоха, каменните зидове и керемидените покриви най-вероятно са част от *villa suburbana*, разположена в непосредствена близост до тракийския и античен град Кабиле.

През 2021 г. се проведоха и геофизични измервания на археологическия обект. Те са част от международния научен проект „Недеструктивни археологически и интердисциплинарни проучвания на селища по средното течение на р. Тунджа", провеждан съвместно от РИМ – Ямбол и Карловия университет, Прага (UKFFS/0878/2021)[1].

Резултатите от сондажните проучвания определиха една зона с площ 500 кв. м, която остава за пълни археологически проучвания през 2022 г.

Литература

Бакърджиев, Вълчев 2016: Ями от късната желязна епоха от селищната могила Ясъ тепе до село Кабиле. – В: Тракия и околния свят. Шумен, 2016, 170 – 206.

Бакърджиев и др. 2016: Ст. Бакърджиев, Т. Вълчев, Ил. Илиев. Спасително археологическо проучване на селище от ранната и късната желязна епоха, римската епоха и средновековието – обект № 1 по трасето на транзитен газопровод № 2 за Република Турция, с. Лозенец, община Стралджа, област Ямбол (II етап). – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 227 – 230.

Бакърджиев и др. 2017: Ст. Бакърджиев, Т. Вълчев, Ил. Илиев. Спасителни археологически проучвания на селище от ранната и късната желязна епоха, римската епоха и средновековието (обект № 1 по трасето на транзитен газопровод № 2 за Република Турция) при с. Лозенец, община Стралджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 140 – 142.

Божкова и др. 2015: А. Божкова, Ст. Александров, Н. Тодорова, В. Милчева. Спасително археологическо проучване на обект № 7 по трасето на газопровод № 2 за република Турция, землище на с. Маленово, община Стралджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 221 – 223.

Божкова и др. 2016: А. Божкова, Ст. Александров, В. Милчева, Илия Киров. Спасително археологическо проучване на обект от неолита, бронзовата епоха и класическата епоха при с. Маленово, Ямболско. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 142 – 144.

Василева 2016: Е. Василева. Култово място от късножелязната епоха и късното средновековие по трасето на АМ Тракия. – В: Б. Петрунова, А. Аладжов, В. Григоров (ред.). In honorem professoris Stanislav Stanilov (Известия на Националния археологически институт, XLIII). София, 2016, 74 – 81.

Петрова и др. 2019: В. Петрова, Ст. Бакърджиев, Ил. Илиев, Т. Вълчев, Я. Русев, Г. Илиев, Т. Дяков, Л. Тодоров, Кр. Митов, С. Цекова. Археологически обекти от късната желязна епоха и ранното средновековие в местността Тандарски баир до село Хаджидимитрово, Ямболско. – В: Т. Вълчев (ред.). Studia in honorem Iliae Iliev (Вести на Ямболския музей VI, 9). Ямбол, 2019, 231 – 248.

ROMAN PERIOD SITE NEAR KABILE VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT

Stanislav Marchovski, Stefan Bakardzhiev

Summary

The archaeological site is registered as a settlement from the Roman period, located 3.1 km northeast of the centre of the village of Kabile and 0.5 km east of the border of the Thracian and Ancient Town of *Cabyle* Archaeological Reserve.

During the preliminary archaeological excavations in 2021, nessecitated by construction works along the Azmar Dere riverbank, a total of 49 trenches with an overall area of 270 m^2 were excavated. Stone, flint, and metal tools, stone battle balls, ceramic lamps, etc. were found. (fig. 2). A bronze coin of Alexander III the Great and a bronze coin of Emperor Diadumenian were also discovered.

[1] За резултатите от геофизичните проучвания през 2021 г. виж съобщението на С. Бакърджиев и др. в настоящия том.

Twenty-five features were uncovered during the preliminary archaeological excavations (fig. 1). Those include nine structures from the Late Iron Age (Nos 1 – 4, 6 – 8, 10 and 15), six structures from the Roman period (Nos 9, 11, 18, 20, 22, and 25), three stone-built walls (Nos 17, 19, and 24), and debris of three collapsed tiled roofs from the Roman period (Nos 13, 14, and 16), as well as four structures of unspecified date (Nos 5, 12, 21, and 23).

The Late Iron Age pits are located in the northeastern trenches. The excavated structures from the Roman period, the stone-built walls and the tiled roofs are most probably sections of a suburban *villa*. It is located near the ancient town of C*abyle*. Most likely the suburban *villa* was a closed complex, with a residential part and the farm outbuildings and facilities organized around a courtyard.

The results of the excavations determined an area of 500 m^2, which is intended for complete archaeological research in 2022.

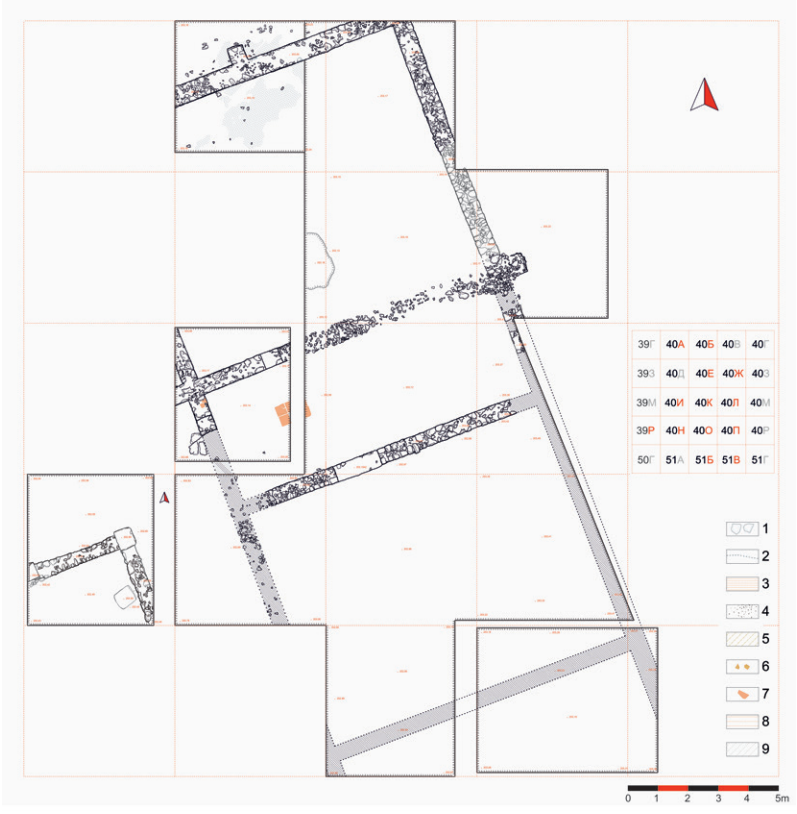
Stanislav Marchovski, s.marchovski@gmail.com
Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo More Str., 8600 Yambol, bakarjiev_st@mail.bg

№ 88. ТРАКО-РИМСКИ СЕЛИЩЕН ОБЕКТ В М. СВ. ИЛИЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТРОЙНО, ОБЩ. ЕЛХОВО

Даниела Агре, Деян Дичев, Христо Христов

През 2021 г. продължиха археологическите проучвания на обекта, като работата беше съсредоточена в сектори „Център-толос“, „Север“, „Изток“, „Изток-2“, „Югозапад“ и „Запад“.

Сектор „Център-толос“. Продължи проучването на кръглата сграда (храм-толос) в централната част на обекта. Разкрити са два масивни зида с идентично изграждане от ломени варовикови камъни с бяла хоросанова спойка. Досега от вътрешния зид е проучена дължина от 33 м, а от външния – 39 м. Вътрешният зид е с ширина 0,86 м, а външният – 0,70 м. Запазени са във височина до 0,75 м. В кв. 84 Д проученият културен пласт, започващ непосредствено под орницата, е с дебелина 1,0 м. Той е запълнен с плътен килим от деструкции на стените: камъни, фрагменти от керемиди, тухли и хоросан. В горните три пласта бяха открити фрагменти от битова и трапезна керамика, както и две бронзови монети на Септимий Север (193 – 211 г.) и Каракала (212 – 217 г.). В южната част на квадрата зидовете са разрушени от покъсна намеса. В другите проучени участъци от толоса най-масивен е

Обр. 1. План на проучените помещения в сектор „Север“: 1 – камък; 2 – граница на стена, яма или друга структура; 3 – висока концентрация на жилищни мазилки; 4 – въглени и пепел; 5 – скала или стерилен терен; 6 – битова керамика; 7 – строителна керамика; 8 – средна концентрация на жилищни мазилки; 9 – хоросан

Fig. 1. Plan of the investigated rooms in sector “North”

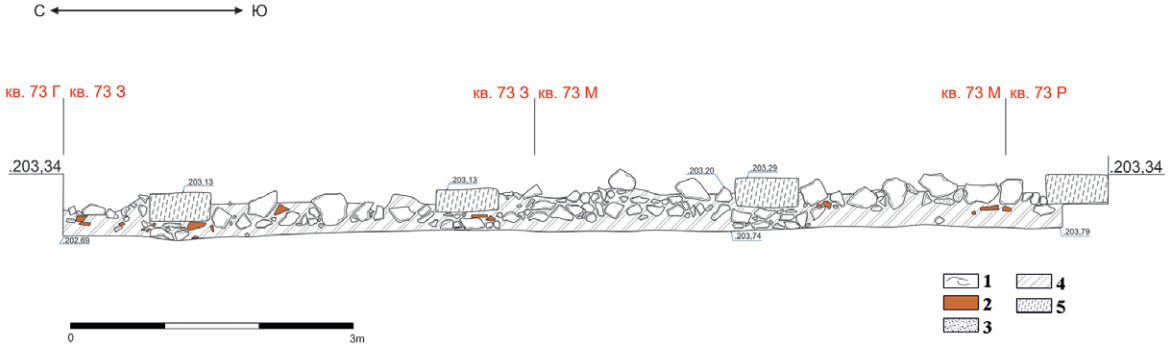
пластът с деструкции, ограничен между двата зида. В западната част на толоса културният пласт е с дебелина до 0,50 м. В кв. 83 А (западен вътрешен кръг) стената е запазена единствено в основи. Материалът, открит в толоса, е разнообразен: мраморни архитектурни детайли, бронзови върхове на стрели, бронзови апликации, фрагменти от битова и трапезна керамика, част от която украсена в барботино техника, с щемпелувани орнаменти и апликирана украса. Анализът на открития материал от толоса позволява началото на неговото функциониране да бъде поставено най-общо във II в.

Сектор „Север“. В северната част на обекта е разкрит СИ ъгъл на оградния зид на комплекса. В сектора продължиха проучванията в четири квадрата, заложени през 2020 г. и започна проучването на девет нови квадрата. В проучваното пространство попадат четири помещения, разположени верижно южно от този ъгъл. Помещение 1 е с вътрешни размери 8,70 × 10,20 м, помещение 2 – 3,20 × 10,20 м, помещение 3 – 8,70 × 10,20 м. От помещение 4 е разкрита единствено северната стена с дължина 10,20 м (обр. 1). В помещение 1 (кв. 40 А, Б, Е, И), след вдигане на падналата покривна конструкция, се достигна до пласт с дебелина 5 – 7 см от пепел и въглени, намиращ се непосредствено върху подовото ниво, което е от плътна отхулена от опожаряването глинеста пръст. В кв. 40 А е разкрита северната стена на помещението, пред чието външно лице е изграден малък контрафорс. Част от южната стена (северна за помещение 2) е разбита/премахната още в древността (дребни камъни очертават трасето ѝ). Доразкрита е и източната стена, пред чието външно лице също е изграден контрафорс. От помещение 2 (кв. 40 И, К, Л) са разкрити всички стени, като северната е извадена още в древността. След премахване на падналата покривна конструкция се разкри силно горя-

Обр. 2. Проучените квадрати в сектор „Изток“

Fig. 2. Investigated grid squares in sector “East”

Обр. 3. Западно лице на стилобата в кв. 73З, 73М: 1 – камък; 2 – строителна керамика; 3 – хоросан; 4 – тъмнокафява пръст с разпрашени мазилки; 5 – база за колона

Fig. 3. Western face of the stylobate in grid square 73З and 73M

ло подово ниво. При зачистване му бяха открити разнообразни археологически материали, сред които няколко запазени цели керамични съда, трапезна амфора с графит, керамични лампи, бронзови апликации, железни стилуси, бронзов тубус, фрагменти от прозоречно стъкло, фрагменти от мраморни архитектурни детайли, голям брой железни предмети. Върху подовото ниво е разкрита и площадка от няколко запазени цели тегули. В помещението са открити три прага – единият при южната стена, свързващ помещение 2 и 3, другият – при западната стена, а третия праг се намира при северната стена и служи за връзка на помещения 2 и 1. Помещение 3 обхваща кв. 40 Н, О, Л, П и 51 Б, В. Разкрити са трасетата на западната, южната и източната стена на помещението. Сред открития материал се откроява основно фрагментирана трапезна и битова керамика, фрагменти от стъклени чаши с барботино украса, мраморни архитектурни детайли и др. В ЮЗ ъгъл на помещението са открити вкопани в терена дъната на три питоса. От помещение 4 е разкрито трасето на северната и източната стени. Археологическият материал е представен от голямо количество железни предмети, открити в западната му част, фрагменти от паници, купи и подноси, както и фрагменти от стъклени съдове с украса.

Обр. 4. План на пещта в кв. 60П: 1 – камък; 2 – строителна керамика; 3 – тухли; 4 – мазилка; 5 – буци отухлени мазилки; 6 – пласт разпрашени мазилки

Fig. 4. Plan of the kiln in grid square 60П

В кв. 39 Р и 40 Н е разкрит нов участък от перистила. В кв. 39 Р са открити две мраморни бази за колони. В сравнение с откритите досега бази в другите сектори те са с по-малки размери. Разликата се открива и в градежа на стената – средни по размер и големи полуобработени камъни на калова спойка с наличие на розовобял хоросан. Тук портикът завива под прав ъгъл на ЮЗ – в дворното пространство на обекта. В проучваната площ се откриват късове от розов хоросан, фрагменти от строителна и битова керамика, няколко дъна на амфори, както и фрагменти от стъклени съдове и бронзова монета на Реметалк I (11 г. пр. Хр. – 12 г. сл. Хр.).

Продължи проучването в кв. 40 Ж, източно от оградния зид (проучени са три механични пласта). Под деструкциите от оградния зид на места се достигна до пласт със сив цвят и пепелива структура. В проучените пластове бяха открити фрагменти от сива монохромна керамика, амфорна тара, монета на Парион (500 – 475 г. пр. Хр.), бронзова монета на Маронея от втората половина на IV в. пр. Хр., както и керамика, изработена на ръка, от V – IV в. пр. Хр.

Анализът на материала от помещенията позволява датирането на проучените структури да се отнесе към II – средата на III в.

Сектор „Изток-2“. В сектора продължи проучването на голямата перистилна сграда, част от помещенията на която се издават на изток извън общия трапецовиден план на обекта. Източната стена на едното помещение се явява и част от оградната стена на комплекса. Тя е вкопана в пласт със сив цвят и пепелява структура, наситен с материали от класическата епоха – местна и импортна керамика (V – IV в. пр. Хр.). В този участък, в кв. 63 З е разкрито продължението на източния ограден зид (суперструкцията достига височина 1,0 м), стената също е вкопана в пласта със сив цвят и пепелива структура. В кв. 63 М от двете страни на стена, перпендикулярна на източния ограден зид, е направен сондаж с дълбочина 0,45 м. Стената на мястото на сондажа е разделена от отвор с дължина 0,60 м и ширина 0,40 м. Отворът е с плътна бяла хоросанова замазка и е бил засводен. Вероятно той е служил за вентилация на двете големи помещения на централната сграда. В западната част на сектора, в кв.

62 Л (проучени пет механични пласта), е разкрито продължение на перистила и са разкрити две бази за колони (от едната е запазена единствено подложката).

Сектор „Изток". В източната част на обекта през трите сезона са проучени шест и малка част от седмо помещение (обр. 2). Всички те са с правоъгълен план и ориентация СЗ – ЮИ, разположени верижно на запад от оградния зид. Тук е разкрит участък от перистила с дължина 26,50 м, измерена по стилобата (обр. 3). В проучените досега помещения са открити различни битови и култови предмети, мраморни детайли от облицовката на стените, фрагменти от прозоречно стъкло, керамични и стъклени съдове, накити, монети, апликации и много други находки. В помещение 2 е разкрит участък от водопровод с дължина 19,80 м, изграден от керамични тръби. Той е с направление И – З и следва денивелацията на терена на запад. Водопроводът разбива подовото ниво на помещението, както и източната му стена. Изграждането му може да се отнесе след средата на III в.

Сектор „Югозапад". В кв. 115 Е и К е разкрита източната стена на помещение 3. Градежът ѝ е от ломени камъни със спойка от малко количество бял хоросан. В квадратите са открити малък брой фрагменти от трапезна керамика, бронзови апликации, две монети – на Хадриан (отсечена през 129 – 130 г.) и на Антонин Пий като Цезар (отсечена през февруари – юли 138 г.), както и бронзова монета на Мостис тип Зевс / лък в калъф (110 – 85 г. пр. Хр.).

Сектор „Запад". С цел проверка на данните от геомагнетиката започна проучването в квадрат с изявена аномалия (кв. 60 П). Проучванията показаха, че в квадрата се локализира пещ (обр. 4), която е разкрита частично (проучени два механични пласта). Пещта има правилна правоъгълна форма. Работната площ засича малка част от самата главна камера, като по-голямата част от нея остава в съседния северен квадрат. На юг от нея се намира каналът на пещта. Южно от него се наблюдава голямо струпване на керемиди – вероятно обрушен купол на пещта. Проучването на пещта ще продължи.

Квадрат 61 К попада в дворното пространство на комплекса. В него е достигната дълбочина 1,10 м. В западната половина на квадрата, в дълбочина се очерта негативна структура, която се развива в З и СЗ посока в съседни квадрати. От структурата са проучени девет механични пласта с голямо количество археологически материал: фрагменти от строителна керамика, фрагменти от луксозна трапезна и битова керамика, купи и чаши с барботино украса, дръжка от патера, стъклени съдове, амфори, късове мазилка с червен и розов цвят и излъскана повърхност, монета на Фаустина II (161 – 175 г.), фибула от втората полочина на II – началото на III в., както и много животински кости. Структурата не е изчерпана, като нейното интерпретиране ще бъде направено след цялостното ѝ проучване.

Анализът на материалите, открити през трите сезона на проучване на обекта, позволява неговото изграждане да се отнесе към началото на II в. Той е просъществувал като административен и духовен център през целия II в., като е бил опожарен и окончателно унищожен вероятно при нашествията на готите в средата на III в. Може да се предположи, че комплексът е бил императорска резиденция – домен с храм и голям храмов комплекс или е имал и други функции. По-нататъшните проучвания ще спомогнат да се потърси мястото на обекта в провинция Тракия и ще позволят прецизиране на хронологията му и по-точното изясняване на неговия характер.

THRACO-ROMAN SETTLEMENT SITE IN ST ILIYA LOCALITY, LAND OF STROYNO VILLAGE, ELHOVO MUNICIPALITY

Daniela Agre, Deyan Dichev, Hristo Hristov

Summary

In the central part of the site, the study of the temple-*tholos* was continued. Two massive walls with identical construction of quarry limestones bound with white mortar were discovered. In grid square 84 Д the thickness of the cultural layer was 1.0 m. In the southern part of the square the walls had been destroyed by later intervention. In the western part of the *tholos* the cultural layer was up to 0.50 m thick. The analysis of the material found in the *tholos* allowed the start of its functioning to be dated to the beginning of the 2nd c. AD.

In the northern part of the site, a NE corner of the fence wall of the site was discovered. The studied area includes four chain-planned rooms south of the corner (fig. 1). In room 1, a layer of ash and charcoal, 5 – 7 cm thick, located directly on the floor level, was reached. In grid square 40 A the northern wall of the room, in front of whose outer face a small buttress was built, was discovered. After removing the debris of the collapsed roof structure, a highly burnt floor level containing various archaeological materials was revealed in room 2. The remains of the western, southern and eastern walls of Room 3 were revealed, and the northern and eastern walls of room 4 as well..

A new section of peristyle was discovered in grid squares 39 П and 40 Н, and two marble bases for columns were found. Here the peristyle turns southwestwards at right angle. The analysis of the material from the premises indicates that the studied structures are dated to the 2nd – the middle of the 3rd c.

In sector "East-2", the study of the large peristyle building continued. The continuation of the eastern fence wall was discovered in grid square 63 З. In grid square 62 Л a continuation of the peristyle was found.

Six rooms of a rectangular layout and NW – SE orientation, located west of the fence wall, were studied in the eastern part of the site (fig. 2). A section of peristyle with a length of 26.50 m was discovered here (fig. 3). In room 2, a section of a water conduit with a length of 19.80 m, made of ceramic pipes, was discovered. It is E – W oriented and follows the terrain inclination. The conduit cuts the floor level of the room, as well as its eastern wall. Its construction can be dated to the middle of the 3rd c.

In order to verify the data from geomagnetic study, the excavation in grid square 60 Р with a pronounced anomaly was started. The excavation revealed remains of a kiln which was partially investigated (fig. 4).

Grid square 61 К in the courtyard of the site was investigated to a depth of 1.10 m, and a negative structure was discovered, containing a large amount of archaeological material. It continues in the W and N directions to the neighboring squares. The study of the structure is not completed and its interpretation will be done later.

The analysis of the materials discovered at the site suggests that its construction can be dated to the beginning of the 2nd c. AD. It had existed as an administrative and religious centre in the 2nd c. Probably, the site was an imperial residence – a domain with a temple and a large temple complex. Further excavation will help to understand the role of the site in the province of Thrace and will allow refining its chronology and clarifying its function.

Daniela Agre, daniela.agre@abv.bg
Deyan Dichev, Ethnological and Archaeological Museum – Elhovo, 4 Shipka Str., 8700 Elhovo, dejan.dichev@abv.bg
Hristo Hristov, Ethnological and Archaeological Museum – Elhovo, 4 Shipka Str., 8700 Elhovo, hryhr@abv.bg

---

№ 89. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОДОБЕКТ № 229, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЧЕРНОГРАД, ОБЩ. АЙТОС

Димчо Момчилов, Росица Христова

Спасителното проучване на подобект № 229 (поз. 2, уч. 2) по трасето на скоростна ж. п. линия Пловдив – Бургас в землището на с. Черноград, община Айтос беше реализирано във връзка със заявени инвестиционни намерения на НКЖИ за изграждане на надлез при км 244+619.

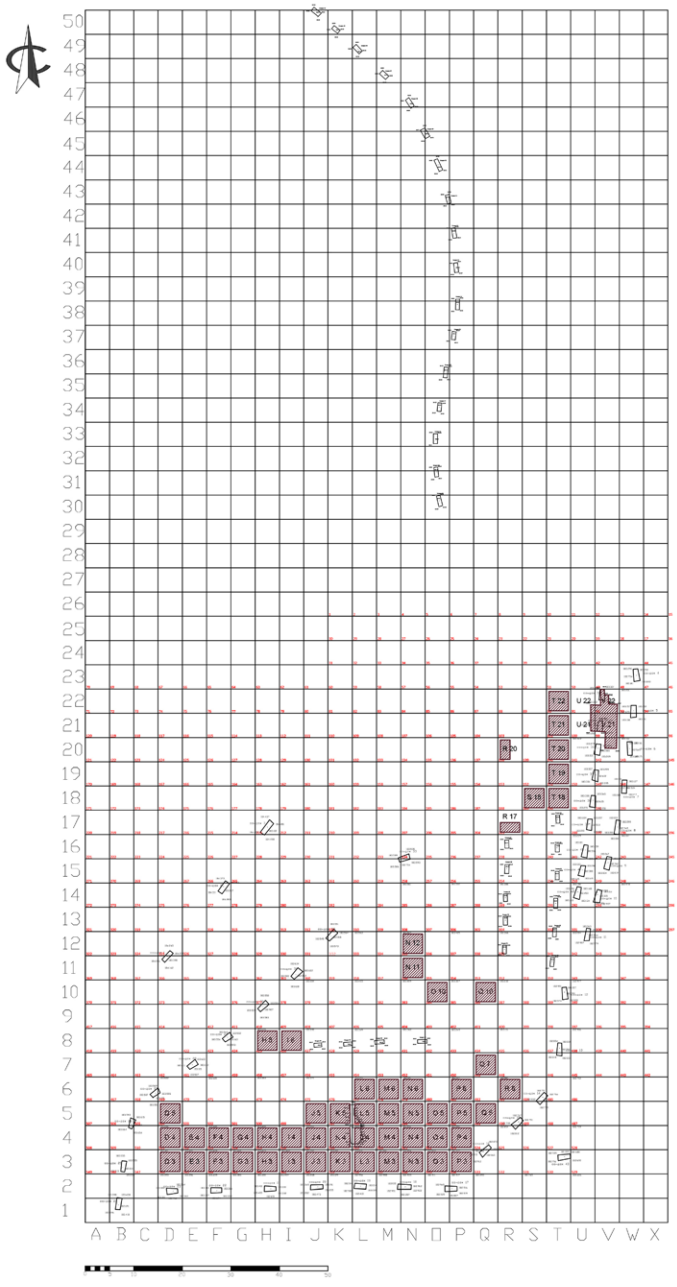
Проучването на обекта се проведе с основната цел да установи наличие или липса на археологически структури в рамките на сервитута на изграждане на надлеза.

Същинското археологическо изследване беше извършено в периода 21.07 – 11.09.2021 г., върху пространство с обща площ над 9 дка (обр. 1), под ръководството на доц. д. н. Д. Момчилов (университет „Проф. д-р Асен Златаров" – Бургас) – научен ръководител и д-р Р. Христова (ИМ – Карнобат) – зам.-научен ръководител.

Подобект № 229 се намира на 1 км северно от с. Черноград. Представлява обработваема земя, на незаливна тераса със средна надморска височина 183 – 184 м. Основата е от мергел. Почвената покривка е изключително плодородна и се състои от чернозем, чернозем-смолник и е с дебелина между 0,60 – 0,80 м. Черноземният пласт лежи върху излужени глинести пясъчници. Последното обстоятелство обуславя използването на цялото това място като земеделска земя.

Районът се характеризира с благоприятни климатични, земеделски и географски условия, предоставящи възможност за селищно развитие през различни исторически епохи. Изключение от всички благоприятни дадености прави обичайно силният вятър през всички сезони, дължащ се на наличието на няколко проходни места и ниската височинност на разположената северно Малка Карнобатска планина (част от Източна Стара планина).

Археологическото изследване първоначално беше фокусирано в южната част на обекта от около 400 кв. м, в която е регистрирана концентрация на керамика от III – IV в. Постепенно изследването беше разширено в северния и северозападния край (северозападно от шосето – между

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

шосето и ж. п. линията). Приложена беше и геофизика.

Проучването не показа запазен в дълбочина културен пласт. Той е бил безвъзвратно унищожен в изследваното пространство от дълбока оран (или риголване) в някакъв по-ранен период, а в по-ново време през югозападния край на обекта е прокарано трасе и е монтиран кабел. Така откриваните керамични фрагменти са разнасяни по повърхността или в черноземния пласт, като в дълбочина намаляват, а в основата на мергела изчезват. Посочената по-горе причина е в основата на липсата на цели съдове или на по-големи части от тях.

Изключение от тази обща констатация, по отношение на наситеността на керамика, прави североизточният край на обекта (кв. U/V 21 – 22). Тук в пласт от различни по големина ръбести късове от скали, гравий и песъчлива глина бяха открити множество натрошени части от стени, дъна, устия и дръжки на амфори, а между тях и от съдове, изработени на ръка (обр. 2). По-голямата част от керамиката може да се отнесе към III – IV в., а единични фрагменти – към ранната и късната бронзова епоха. Всички парчета са покрити с налепи и имат следи от транспортиране. Обяснението на присъствието на тази керамика в чакълестия пласт вероятно има връзка с факта, че обектът попада в обхвата на пролувиално-делувиални образувания – добре изразени в релефа разломни структури, прорязани от много долове и малки реки, които като правило след излизането от планинския масив изчезват в гребените. Предполага се, че фрагментите са смъквани при движение на води от северните височини от разстояние около 4 – 5 км в посока от северозапад на югоизток и запълват понижения и неравности в скалната подложка.

Съществен момент от проучването е откриването на кремъчни ядра, пластини и стъргалки (обр. 3), предимно в южната част на обекта – както от повърхността, така и в дълбочина, които аргументират идея за кремъчно находище. Тя се подсилва и от обстоятелството, че в южните поли на недалеч разположената северно от обекта Малка Карнобатска планина има регистрирано наличие на кремъчни запаси – част от Тепетарленската и Еминска флишка свита, които вероятно са експлоатирани при съществуването на селището.

Изцяло проучената обща площ надхвърля 1 дка. Изводи:

- Липсва запазен културен пласт;
- Липсва голяма и плътна концентрация на откриваните керамични фрагменти;
- Масово откриваната керамиката е силно фрагментирана и в неравномерни количества, отнасяща се към различни периоди. Единични нехарактерни фрагменти принадлежат най-общо към праисторическата епоха. Керамиката от желязната епоха е кафява, груба, правена на ръка, а изработената на грънчарско колело е фирнисова (дъно от паница) и амфорна тара – вероятно части на амфори от Хиос, Менде или Хераклея (IV в. пр. Хр.). Римската керамика е представена от фрагменти от амфо-

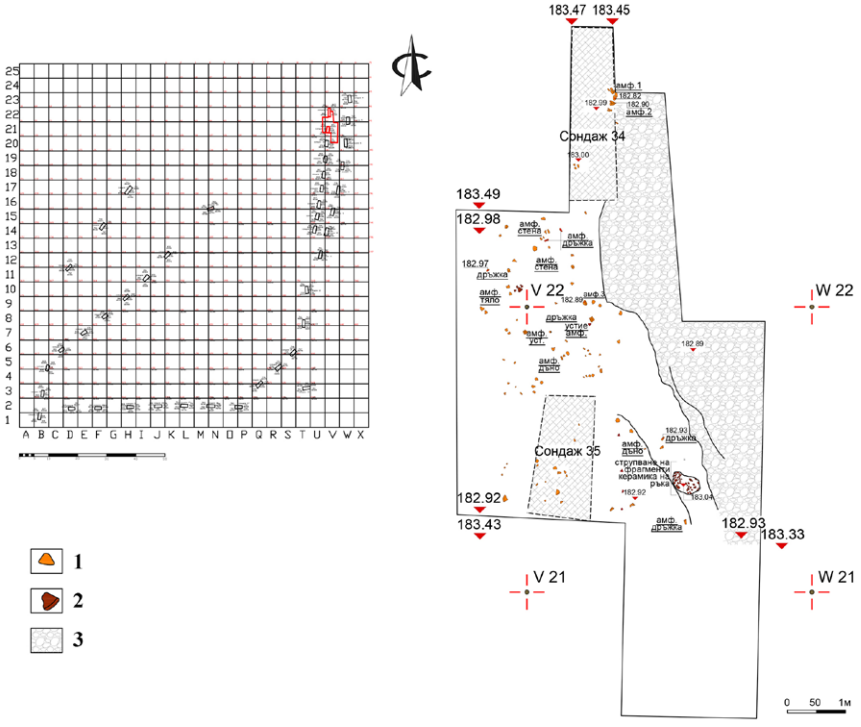
ри и гърнета, а късноримската (III – IV в., предимно гърнета и съдове за съхранение) е сравнително по-тънкостенна и е най-масовият материал на обекта (обр. 4);

- Археологическите находки в централната и в южната част на обекта са изолирани (един цял и част от горен хромелен камък, желязно ножче, два пирона и монета от IV в., Константинова династия);

- Парчетата мазилки са отделни, намирани предимно по повърхността;

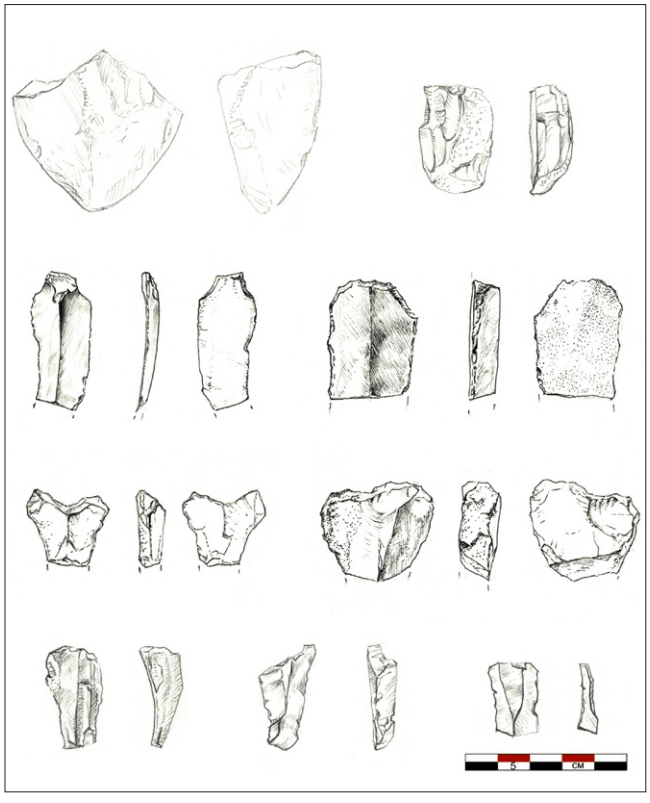
- Геофизичното картиране регистрира дванадесет безразборно разпръснати аномалии. Тяхната проверка установи, че те не маркират археологически структури, а са предизвикани от попаднали в дълбочина след съвременна оран машинни елементи;

- Откритите в южния

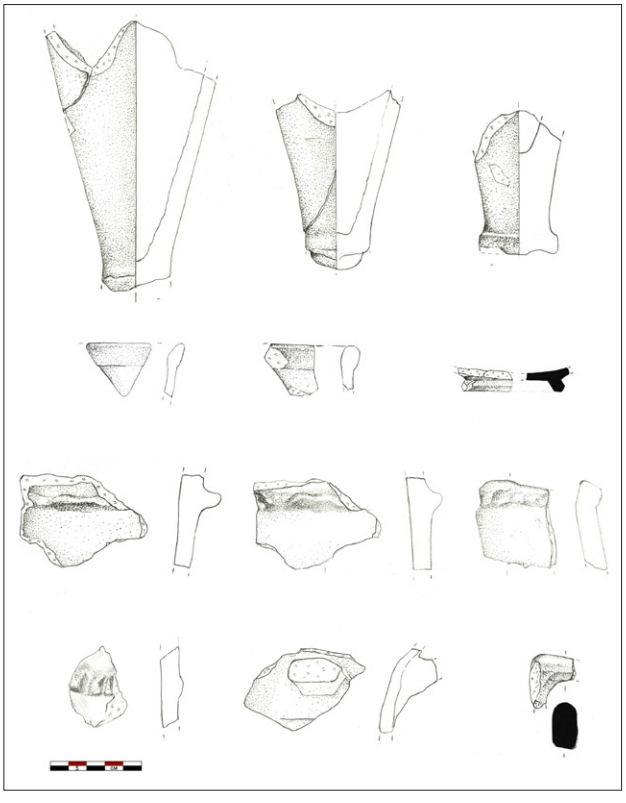
Обр. 2. Североизточен сектор на обекта : 1 – керамика на колело; 2 – керамика на ръка; 3 – малки скални ръбести късове (част от пороен конус)

Fig. 2. Northeastern sector of the site

Обр. 3. Кремъчни артефакти (автор С. Борисова)

Fig. 3. Flint artefacts (author S. Borisova)

Обр. 4. Керамика от археологическия обект (автор С. Борисова)

Fig. 4. Pottery from the archaeological site (author S. Borisova)

сектор материали могат да се определят като част от периферия на селище, развито на юг – югоизток, разнесени по повърхността след дългогодишна дълбока оран. Вероятно то трябва да се търси в южно разположената м. Бялата чешма, предвид наличието на вода в тази зона;

- Откритата в североизточния сектор (кв. U/ V 21 – 22) керамика попада в пороен конус и е транспортирана от разположени на север – северозапад селища, съществували през различни епохи.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SUB-SITE NO. 229, LAND OF CHERNOGRAD VILLAGE, AYTOS MUNICIPALITY

Dimcho Momchilov, Rositsa Hristova

Summary

The archaeological site (sub-site No. 229, at the overpass of the Plovdiv – Burgas railway, km 244+619) is located 1 km north of the village of Chernograd, Aitos Municipality (fig. 1). The area is characterized by favourable climatic, agricultural and geographical conditions, providing an opportunity for settlement development during different historical periods.

The excavation did not find a preserved cultural layer in a depth. It was irretrievably destroyed by deep ploughing of the terrain in an earlier period. The discovered ceramic fragments are spread on the surface or in the chernozem layer, with a decreasing concentration in lower levels.

An exception to this general observation is the situation in the northeastern part of the site where the fragments of pottery were found under a gravel layer of small stones (fig. 2). These numerous ceramic fragments have a small and medium-sized, mostly of wheel thrown pottery (incl. amphorae), but there is also hand-built pottery. The important point of the excavation are the flint artefacts and the idea of a flint deposit in the region (fig. 3). It is reinforced by the fact that in the southern foothills of the Malka Karnobat Mountain there are flint deposits – part of the Tepetarlen and Eminska flysch formations, which are probably exploited during the existence of the settlement.

The fully excavated area is ca 1 decare. No preserved cultural layer was found, and there was no high concentration of ceramic fragments. The majority of the pottery is highly fragmented and from different periods (fig. 4): occasional undiagnostic sherds can generally be attributed to prehistoric times; Iron Age hand-built and wheel thrown pottery consists of amphorae, probably from Chios, *Mende*, or *Heraclea* (4th c. BC). Roman period pottery is identified as fragments of amphorae and pots, and mainly jars and storage vessels from the late Roman period (3rd – 4th c.).

The archaeological finds in the central and southern part of the site are isolated (grinding stones, an iron knife, two nails and a coin from the 4th c., the Constantine dynasty). The pieces of plaster were found mainly on the surface.

Materials found in the southern sector can be defined as part of the periphery of a settlement destroyed after many years of deep ploughing. Probably its centre should be sought in locality situated southwards.

The pottery found in the northeastern sector falls into a torrential cone and had been transported from settlements located to the north – northwest that had existed in different periods.

Dimcho Momchiov, "Prof. Dr Asen Zlatarov" University, 1 Prof. Yakimov Str., 8010 Burgas, d.momchilov@abv.bg
Rositsa Hristova, Museum of History – Karnobat, 4 Dimitar Polyanov Str., 8400 Karnobat, rositsa11@yahoo.com

---

№ 90. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АКВЕ КАЛИДЕ. СЕКТОР „БАНЯ“

Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков

Археологическите проучвания на Акве калиде през 2021 г. преминаха на три етапа: през февруари – март, през май – юли и през септември – ноември. Основна задача беше довършване на разкопките в североизточния край (североизточен аподитериум и северен край на източния корпус на ранновизантийската баня), но се наложиха и допълнителни дейности, свързани със строителството на сграда № 3 (Археологически музей и баня – реплика на римска баня).

I. Първият етап включва спасителни разкопки, свързани с изграждането на сграда № 3 (реплика на римска баня и музей) върху археологическите разкрития от 2015 – 2017 г. Разкопките бяха проведени във връзка с преориентирането на сградата от посока изток – запад в посока север – юг и необходимостта от допроучване на северното пространство в кв. № D7-8, E7-8, F7-8 и G7-8.

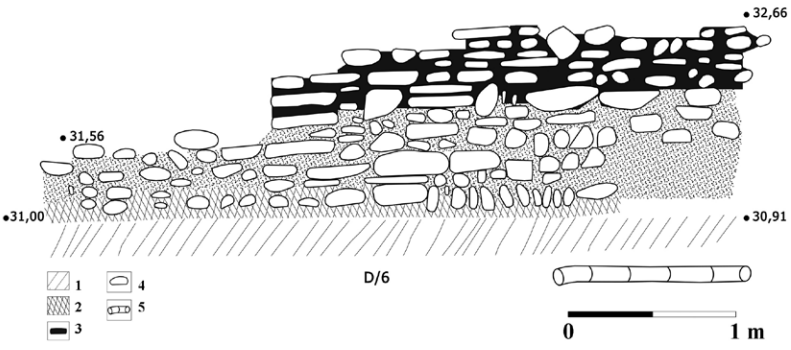
Материалите от изчерпването на структурите, на стопанските и производствени помещения при изграждането на сграда № 3 в кв. № D2-8, E1-6, F1-5 и G1-5 повтарят резултатите от проучванията през 2015 – 2017 г. Най-долните културни пластове са от IV в., препотвърдени с керамичен и нумизматичен материал.

В северното пространство на новостроящата се сграда (неизследвано досега) в обхвата на кв. № D7-8, E7-8, F7-8 и G7-8 се стигна до:

1. Пълно проучване на постамента от северна и североизточна страна (обр. 1).

2. Откриване на части от два антични керамични водопровода (обр. 2). Единият от тях (в кв. D8) е прекъснат частично в източна посока, но продължава в кв. F7 и G7 и е източно продължение на разкрития през 2012 г. водопровод № 2; там той е свързан вилкообразно с друго водопроводно трасе на югозапад, продължаващо към ранната римска баня като водопровод № 4 от проучванията през 2014 г. Вторият водопровод (в кв. F8, G7-8) е неизвестен досега. Неговата датировка е съобразно монетния и керамичния материал.

3. Останки от шест гроба, които се отнасят към готския некропол от IV в.

Обр. 1. Постамент, поглед от север: 1 – стерил; 2 – суха зидария; 3 – жълт хоросан; 4 – камък; 5 – водопроводна тръба

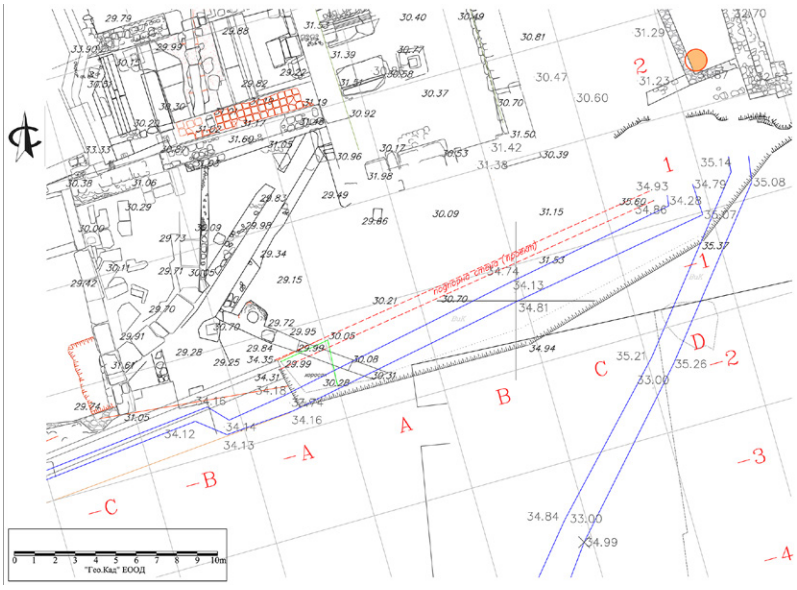
Fig. 1. Pedestal, view from north: 1 – sterile soil; 2 – dry masonry; 3 – yellow mortar; 4 – stone; 5 – water conduit pipe

Обр. 2. Новооткрити керамични водопроводи

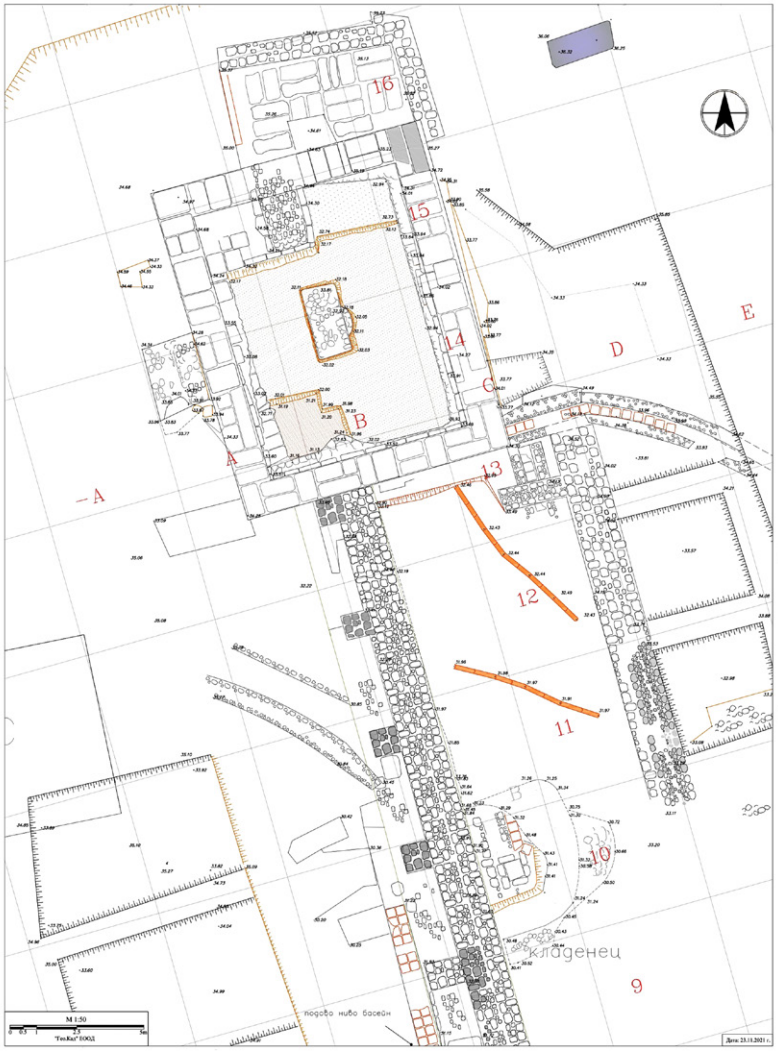
Fig. 2. Newly discovered ceramic pipe water conduits

II. Вторият етап на теренната работа през 2021 г. също беше изцяло обвързан с изграждането на сграда № 3. Първоначално беше наблюдаван и частично проучван канал за полагане на електрически кабел в участъка от трафопост до североизточния ъгъл на сграда № 3 с обща дължина от около 120 м в непроучвани пространства от изток и север. На дълбочина от 1 – 1,20 м (дъното на канала от повърхността) бяха засечени и разчистени останки от общо пет структури. До дълбочина 1,50 м от съвременната повърхност пластът е силно компрометиран от полагани в миналото комуникации:

Обр. 3. Съоръжение за течаща вода

Fig. 3. Installation for running water

Обр. 4. Север-североизточен сектор – план

Fig. 4. North-northeast sector – plan

електрически и телефонни кабели и водопроводни тръби.

При прокопаването на терен за изграждане на подпорна стена за връзка между изградената вече такава (2015 г.) и югозападния ъгъл на сграда № 3 се работеше в кв. № А1, А-1, В-1, В1, С1, D1. Дълбочината е до 6 м. Като цяло насипът е силно компрометиран. В южния профил на кв. А1 и А-1 се проследяват две нива на масирани пожари. Първоначално те бяха засечени през 2014 г. и представят картината на двойното опожаряване на тази част от банския комплекс (опожаряването от готите и кръстоносците). Западната проекция на по-ранния пожар беше проследена чрез изсипана покривна конструкция през същата 2014 г.

При отстраняването на насипа за изграждането на подпорната стена е проследено частично съхранено каменно улейовидно съоръжение за открито течаща студена вода (обр. 3). Издялано е от андезитен туф, от отделни сегменти, лежащо директно върху мергелния пласт и върху легло от хоросанова подложка (заливката е изпълнена от жълт хоросан). Ориентирано е с посока югоизток (26,41 м н. в.) – северозапад (28,17 м н. в.)като в северозападния край се влива в канала на римската баня от I в. Проследената дължина на този пасаж до непроучвания южен профил е 4,75 м. Има максимална ширина от 0,45 м и дълбочина на улея от 0,18 м.

III. Третият етап е свързан с проучвания по:

1. Трасетата за водопроводи и канализация за сграда № 3. Каналът за тръбите за топла и студена вода е съвсем плитък (0,45 м дълбочина от съвременното ниво на плочника) и е изцяло в съвременен пласт, а този за канализацията е в запълвано пространство при строежа на поликлиниката.

2. Античния каптаж и източното лице на източния корпус на ранновизантийската баня (обр. 4). Окончателно е завършено разкриването на открития през 2020 г. античен каптаж. Развит е върху из-

равняваща хоросанова основа, следваща денивелацията на материковия пласт и позволила надзиждане в хоризонтална равнина. По това съоръжение (античен каптаж, надграден със средновековна шахта) се очертават пет строителни периода.

Античният каптаж е елемент от функционирането на римската баня от I в. Шахтата се отнася към средновековната баня от XI – XIII в.

Довършено е разкриването на източното лице на източния корпус на ранновизантийската баня в участъка между каптажа и аподитериума. Повтаря се картината от 2020 г. – нестабилна основа, лежаща върху тогавашния терен и кожуха с канал от римската баня от I в. За първи път от началото на проучванията на Акве калиде от 2008 г. насам след спадане на нивата на подпочвените води е достигната кота от 29,60 – 29,50 м н. в.

Разкрито е външното лице на корпуса с дължина от 14,10 м в градеж *opus mixtum*, като основата копира задигането на терена в северна посока на андезитния материк със съответна подложка. Запазената височина на места достига до 3 м. Източно пред нея има укрепващ и нивелиращ банкет с максимална на места ширина до 1 м (обр. 5). Северният участък от каптажа се различава от южния по посочения банкет, за разлика от укрепващия на юг подпъхнат подпиращ зид. При своето изграждане източният корпус е изцяло съобразен с античния каптаж, чиято окончателна функция ще се определи след проучване във вътрешността на банския комплекс в северозападна посока.

Обр. 5. Новоразкрита част от зида между каптажа и аподитериума

Fig. 5. Newly discovered part of the wall between the catchment and the apodyterium

Източно са открити пасажи от два антични керамични водопровода с ориентация северозапад – югоизток и денивелация към югоизток. Техните функции са прекъснати през IV в. с изграждането на източния корпус и североизточния аподитериум на ранновизантийската баня. Единият от тях е северозападното продължение на открития през месец февруари водопровод в кв. F8, G7-8.

3. Североизточния аподитериум. Изцяло е изчерпан културният пласт до нива, както следва: североизточна част (кв. B15, C15) – 32,94 м н. в.; централна част (кв. A14/15, B14/15, C14/15) – около 32 м н. в.; югозападен ъгъл с отчетена денивелация в A14 между 31,20 и 31,13 м н. в.

В по-горните пластове керамиката от римската епоха е смесена с късноантична (ранновизантийска), включително много с гребенчата повърхност. Масово откриваната керамика в най-долния (последен) пласт в кв. A14 е от римската епоха, с горна граница до IV в. Масовият монетен материал също отнася към емисиите на Константин Велики и династия.

В кв. A14 (югозападен ъгъл на аподитериума) са засечени следи от опожаряване, на кота 31,54 и 31,72 м н. в. с масово откривана в него керамика от римската епоха. Пожарът се свързва с готските разрушения на римската баня. Върху този горял пласт лежи субструкцията на североизточния аподитериум на ранновизантийската баня от IV в.

В основата на вътрешното северно лице под обилна хоросанова обмазка се виждат преупотребени сполии от добре обработен и декориран камък от андезитен туф. Върху блок от вътрешното западно лице е открит пореден старогръцки надпис.

Около североизточния аподитериум са открити: долепен зид, оформящ и фиксиращ северното рамо на ранновизантийската баня; останки от средновековни жилища в западна посока; силно отух-

ляване (източно); фрагментирана скулптирана мраморна пластика с посветителен надпис.

И през 2021 г. са открити множество археологически материали, между които голямо количество монети (над 400 бр.), от които отново доминиращи са тези от IV в. (Константин Велики и Константинова династия), но немалък е броят и на монетите от XIII в.; средновековни печати от XI в.; два надписа.

Начинът на градеж, керамичният материал, наситеността с монети на император Константин Велики и династия, преизползването и вграждането на голямо количество каменни блокове от езически храм в отделни части на ранновизантийската баня насочват нейния строеж към втората четвърт на IV в.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT *AQUAE CALIDAE*. SECTOR "BATH"

Dimcho Momchilov, Miroslav Klasnakov

Summary

The archaeological excavations at *Aquae Calidae* in 2021 took place in three stages.

I. The first stage included rescue excavations related to the construction of building No. 3 (replica of a Roman bath and museum) and with the necessity of additional study of the northern area in grid squares D7-8, E7-8, F7-8 and G7-8. There, the following results were accomplished:

1. A complete study of the pedestal on the north and northeastern side (fig. 1).

2. Discovery of parts of two ancient ceramic water conduits (fig. 2).

3. Excavations of six graves from the Gothic necropolis from the 4th c.

II. The second stage was also entirely related to the construction of building No. 3:

1. The construction of a ditch for laying an electric cable was monitored and partial excavations were implemented.

2. During the construction of a retaining wall two levels with traces of of massive fires were registered, as well as a stonespout installation for running water (fig. 3).

III. The third stage was related to the study:

1. During the construction of water conduits and sewerage routes for building No. 3.

2. The ancient catchment and the eastern face of the eastern corps of the early Byzantine bath (fig. 4): the ancient catchment is an element of the Roman bath from the 1st c., and the shaft dates back to the 11th – 13th c.; the discovery of the eastern facade of the eastern building of the early Byzantine bath in the space between the catchment and the *apodyterium* was completed (fig. 5); two ancient ceramic water conduits, cut in the 4th c. by the construction of the early Byzantine bath, were discovered.

3. Northeastern *apodyterium* is fully studied, with the lowest level in the southwest corner at elevation of 31.20 – 31.13 masl. The pottery in the lowest layer in grid square A-14 and the coins are from the 4th c. In grid square A-14 (southwestern corner of the *apodyterium*) in a layer left behind a massive fire related to the Gothic attacks, pottery from the Roman period was discovered. On this burnt layer lies the substructure of the northeastern *apodyterium* of the early Byzantine bath.

In 2021, coins from the 4th c. dominate. Other significant findings are medieval seals from the 11th c. and two inscriptions. The discovered materials date back the period of construction of the early Byzantine bath in the second quarter of the 4th c.

Dimcho Momchiov, "Prof. Dr Asen Zlatarov" University, 1 Prof. Yakimov Str., 8010 Burgas, d.momchilov@abv.bg
Miroslav Klasnakov, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, miro_klasnakov@abv.bg

ЕЗИЧЕСКИ И РАННОХРИСТИЯНСКИ КУЛТОВИ КОМПЛЕКСИ

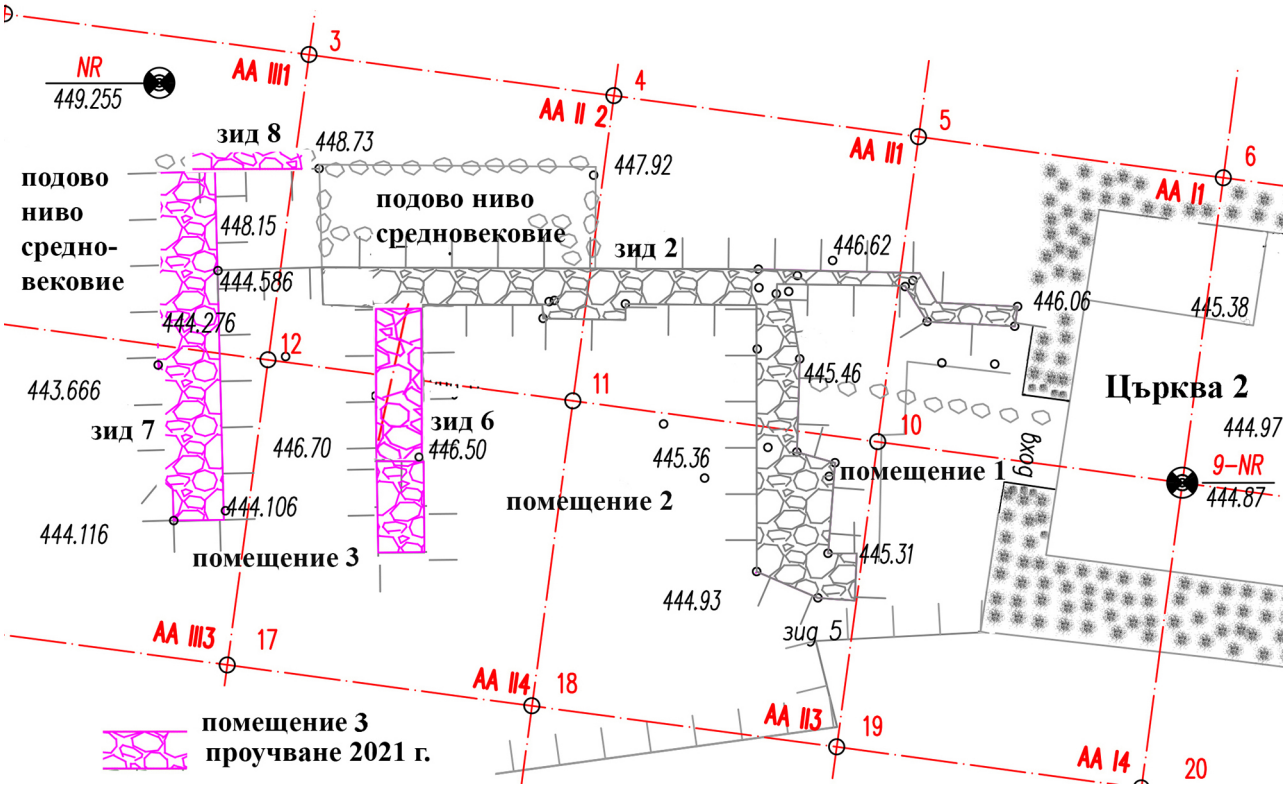
№ 91. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЪРКВА 2 В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ВРАЦА

Нарцис Торбов

През предходния археологически сезон бяха окончателно разкрити две помещения, разположени пред входа на църква 2. Тяхното изграждане е синхронно с нейното построяване през VI в. и свидетелства за съществуването на цялостен храмов комплекс (обр. 1).

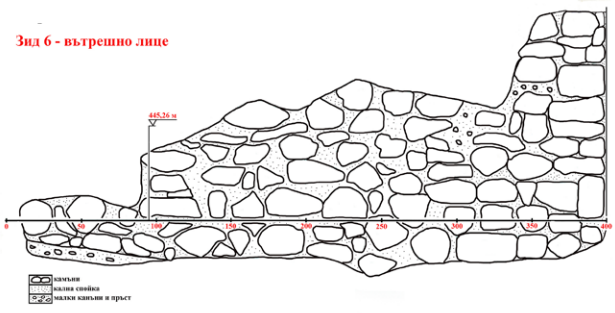
Археологическото проучване през 2021 г. бе осъществено в квадрати AAII2, AAII4, AAIII1 и AAIII3, като беше разкрито помещение 3 (обр. 1). Окончателно беше проучено вътрешното лице на зид 6 от второто помещение в кв. AAII2 и AAII4. Заложен беше сондаж 3, успореден на зида, с дължина 4,20 м и ширина 1,50 м. Установи се, че суперструкцията на зида е изградена от добре обработени ломени камъни на кална спойка. Банкетът, разположен под нея, не е добре оформен. Субструкцията се състои от няколко реда грубо обработени камъни, също на кална спойка. Разкритата приблизителна дължина на вътрешно лице на зид 6 е 3,80 м в сондаж 3 (обр. 2). Дебелината на зид 6 е 0,75 – 0,80 м.

В кв. AAII2 и AAII4 беше проучено външното лице на зид 6. Заложен беше сондаж 2, успореден на него, с дължина 3,40 м и ширина 2,0 м. Суперструкцията на зида се състои от добре обработени камъни на кална спойка, а субструкцията – от груби ломени камъни, също споени с кал. Банкетът,

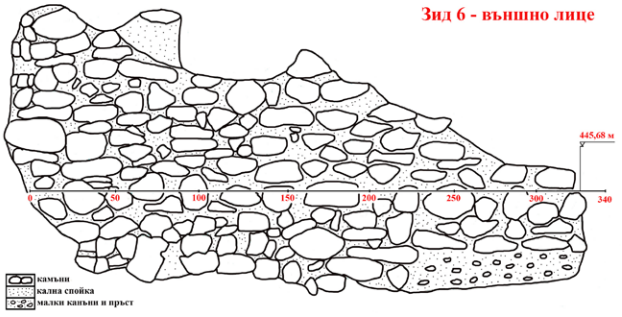
Обр. 1. План-квадратна мрежа с разположените помещения пред входа на църква 2 (VI в.)

Fig. 1. Square grid with location of the rooms in front of the entrance of hurch 2 (6th c. AD)

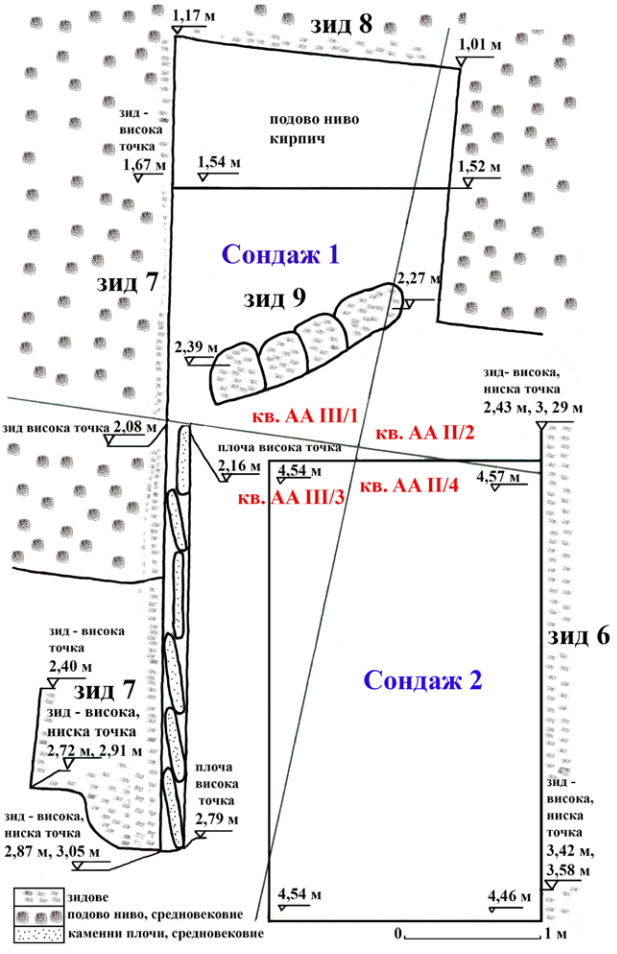
Обр. 2. Зид 6 – вътрешно лице

Fig. 2. Wall 6 – internal face

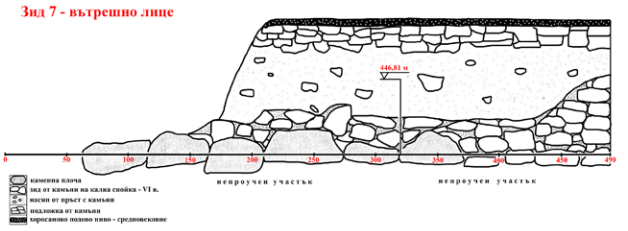
Обр. 3. Зид 6 – външно лице

Fig. 3. Wall 6 – external face

Обр.4. Зид 6, зид 7 и зид 8, разкопани в сондаж 1 и сондаж 2

Fig.4. Wall 6, wall 7, and wall 8, excavated in trench 1 and trench 2

Обр. 5. Зид 7 с лице, покрито с плочи и средновековно хоросаново ниво над него

Fig. 5. Wall 7 with a face covered with slabs and a medieval mortar level above the wall

разположен между тях, не е добре оформен. Разкритата приблизителна дължина на вътрешно лице на зид 6 е 3,30 м в сондаж 2 (обр. 3, 4).

В началния етап на проучването беше заложен сондаж 1 с дължина 6,50 м и първоначална ширина в южния му край 2,50 м, с цел да се оформи подравнително ниво в близост до външното лице на зид 6. При оформянето на западния профил на сондажа беше разкрит зид 7, който е успореден на зид 6 и е разположен на 2,90 м западно от него. Сондаж 1 беше разширен в посока запад с максимална ширина в южния му край 3,0 м (обр. 1, 4, 5). Зид 6 и зид 7 формират трето помещение, разположено пред входа на църквата. Разкрита е част от вътрешното лице на зид 7 – неговата суперструкция е изградена от ломени камъни на кална спойка (обр. 4, 5). Частично проучената дължина на едното лице на зид 7 е 4,20 м. Той продължава в посока север и се свързва със зид 8 (обр. 4). Неговото проучване, както и това на зид 7, ще продължи през следващия археологически сезон.

Изграждането на помещение 3 е синхронно със строежа на другите две, разположени пред входа на църквата (обр. 1). То е датирано през VI в. на базата на откритите археологически материали, сред които и монета – фолис на Юстиниан I (527 – 565). Над зид 7 е разположено хоросаново ниво от Средновековието. То е укрепено от ерозията с шест каменни плочи, подредени в близост до вътрешното лице на зид 7 (обр. 4, 5).

По време на разкопките бяха открити 23 находки, заведени в полевата инвентарна книга. От особено значение като датиращ материал е бронзовата монета на император Юстиниан I (527 –

565). Намерени са също оловни тежести от рибарска мрежа и ранновозантийска бронзова фибула.

Разкритите помещения, както и средновековното хоросаново подово ниво, са подложени на влиянието на дъждовете и натрупването на сняг през зимата. Извършена е полева консервация, като структурите са покрити с геотекстил.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF CHURCH 2 IN GRADISHTE LOCALITY, WEST OF VRATSA

Narcis Torbov

Summary

During the previous archaeological campaign, two rooms have been finally excavated, situated in front of the entrance of church 2. Their construction is synchronous with the construction of the church during the 6th c. AD, thus testifying for the existence of an accomplished church complex (fig. 1).

In 2021, the internal face of wall 6 from the second room was finally excavated in grid squares AAII2 and AAII4. Trench 3 was opened, parallel to the wall with a length of 4.20 m and a width of 1.50 m. It was established that the superstructure of the wall was built of quarry stones bound with mud. The embankment, situated beneath the superstructure was not clearly outlined. The foundation consisted of several courses of quarry stones, also bound with mud. The approximate excavated length of the internal face of wall 6 was 3.80 m (fig. 2), and its thickness was 0.75 – 0.80 m.

In grid squares AAII2 and AAII4, the external face of wall 6 was excavated. Trench 2 was opened, parallel to the wall, with a length of 3.40 m and width of 2.0 m. The characteristics of the wall were identical with those revealed at its internal face. The approximate excavated length of the external face of was 3.30 m (figs 3, 4).

In the initial stage of the research, trench 1 with a length of 6.50 m and an initial width in the southern end of 2.50 m was opened, aiming at levelling of the terrain in close proximity to the external face of wall 6. During the shaping of the western profile of the trench, wall 7 was discovered, parallel to wall 6 and situated 2.90 m to the west of it. Trench 1 was extended westwards with a maximum width of 3.0 m in its southern end (figs 1, 4, 5). Wall 6 and wall 7 formed a third room, situated in front of the entrance of the church. Part of the internal face of wall 7 was excavated – its superstructure consisted of quarry stone bound with mud (figs 4, 5). The partially excavated length of one of the faces of wall 7 was 4.20 m. Wall 7 continued in a northern direction and was connected to wall 8 (fig. 4). The research of wall 8, as well as that of wall 7 will continue in the next archaeological campaign.

The construction of room 3 was synchronous with the other two rooms, situated in front of the entrance of church (fig. 1). The construction is dated to the 6th c. AD on the basis of the discovered archaeological material, among which is a bronze coin (*follis*), struck during the reign of Justinian I (527 – 565). Above wall 7, a mortar level from the medieval period was situated. The level was protected from the erosion with six stone slabs, aligned in close proximity to the internal face of wall 7 (figs 4, 5).

During the excavations 23 small finds were discovered. Of a particular significance as a dating material is the bronze coin of emperor Justinian I (527 – 565). Lead fishing net weights and a bronze fibula from the early Byzantine period were also discovered.

Narcis Torbov, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, natorbov@mail.bg

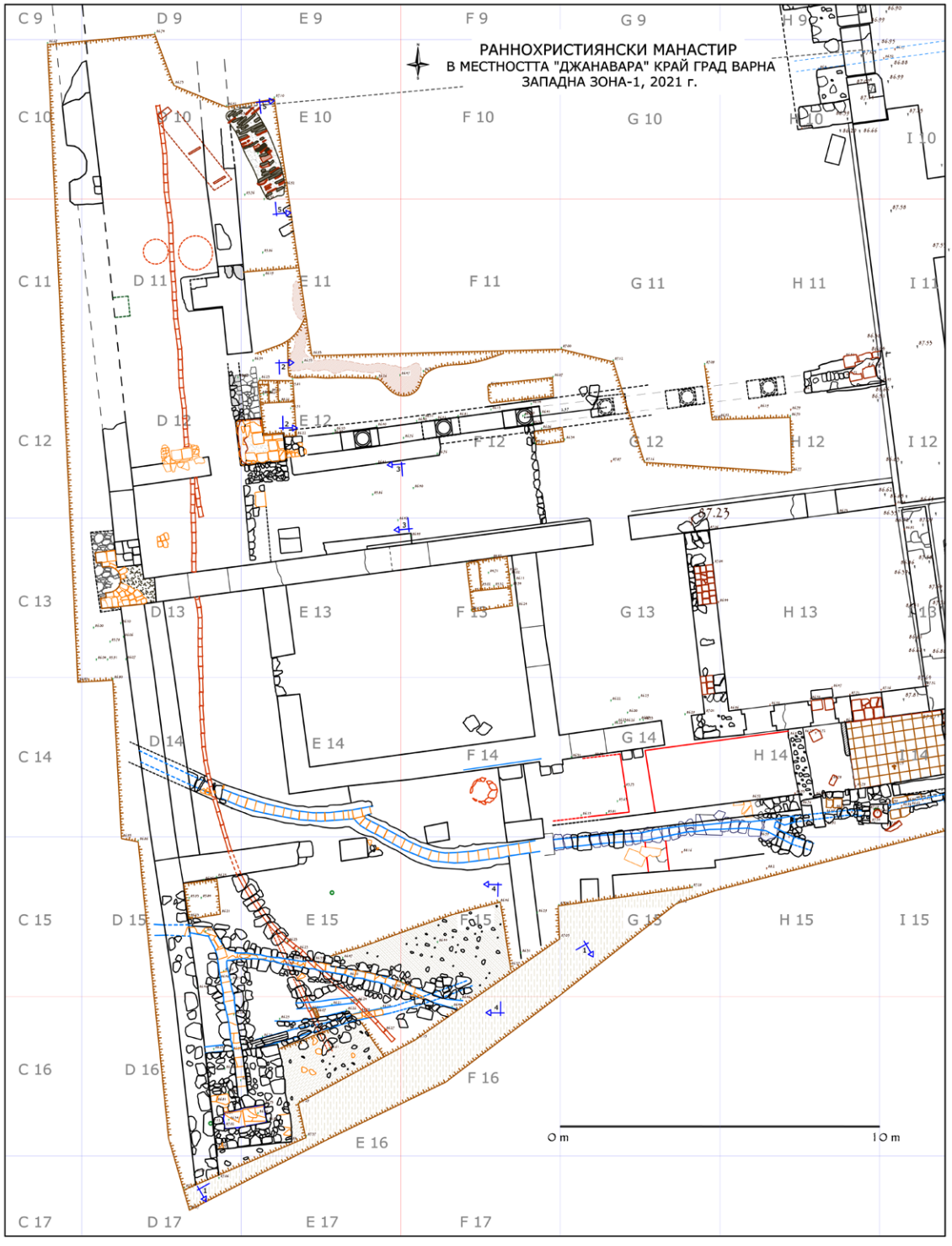

№ 92. РАННОХРИСТИЯНСКИ МАНАСТИР В М. ДЖАНАВАРА КРАЙ ВАРНА

Васил Тенекеджиев, Александър Минчев, Орлийн Макилфатрик

През 2021 г. за пореден сезон Регионален исторически музей – Варна проведе разкопки на обект „Раннохристиянски манастир в м. „Джанавара“ край Варна“, по-специално в два сектора в западната му половина (обр. 1).

Сектор I. Работата беше фокусирана в кв. D15, D16, E15, E16, F15 и F16. Там беше разкрита още една част от пространство, което по всяка вероятност е представлявало двор с непредставителни,

Обр. 1. Общ план на обекта с разкритите археологически структури през 2021 г. (автор М. Вълчев)

Fig. 1. General plan of the site with the archaeological structures discovered in 2021 (author M. Valchev)

вероятно стопански функции. Северната му част беше проучена през 2019 г. в северните половини на кв. D15, E15 и F15. Дворът се е развивал южно от монументалната двуетажна сграда, долепена от юг до атриума, като покрай южната фасада на тази сграда е бил оформен открит коридор/навес.

Тази година в двора бяха открити участъци със сравнително запазено ходово ниво от набити малки камъчета (кота 86,61 – 86,47 м н. в.). На някои места, вероятно където е имало пропадания на терена, са поставени и по няколко по-големи камъка. Така оформеното ходово ниво лежи върху пласт от твърда глинеста кафява пръст с жълтеникав оттенък. Този пласт вероятно е естествен, но на много места е нарушен при изграждането на основи на зидове, на водопроводи и канали. Като цяло в по-

сочения пласт, както и на ходовото ниво на двора има съвсем малко археологически материали – основно нерактерна керамика, като някои от фрагментите изглеждат „затъпкани“ в нивото с малки камъчета.

Особен интерес представляват откритите в т. нар. стопански двор водопроводи и канали (обр. 2). Сравнително добре запазени са два канала – един с посока север – юг (покрай западния зид на двора) и един с посока приблизително изток – запад (преминаващ през цялата разкопана площ). Двата се съединяват в кв. D15, в зона, проучена през 2019 г., и заедно излизат от чертите на манастира в западна посока.

Двата канала са със стени от подредени един до друг камъни и с дъна, застлани с тухли. Размерите на канала с посока изток – запад са: широчина (варира): 0,19 – 0,25 м, дълбочина 0,20 – 0,22 м. Нива в канала – около кота 86,37 м н. в. Размерите на канала с посока север – юг са: широчина 0,33 – 0,34 м, дълбочина 0,35 м. Нива в канала – между кота 86,27 и 86,01 м н. в., с изразен наклон на север.

Двата канала са покрити с редица от грубо издялани камъни, наподобяващи плочи. Вторият канал идва от все още неизследвана част на манастира, разположена на югоизток. Първият идва от юг, като беше проучено началото му. В кв. D16 и E16 бяха разкрити останки от масивна четириъгълна сграда с външни размери 2,30 × 3,0 м, долепена от изток към западната оградна стена на манастира. Нищо от суперструкцията на сградата не е запазено, но се вижда, че подът е бил застлан с грубо подредени камъни и тегули, а пред южната стена е оформено зидано правоъгълно корито с размери 1,30 × 0,47 м и дълбочина 0,49 м. От средата му, право на север и под подовата настилка, е оформен гореспоменатият канал с посока север – юг. Предположението е, че става дума за корито на чешма, изградена в малка защитна постройка в стопанския двор на манастира. Съоръжението опира в

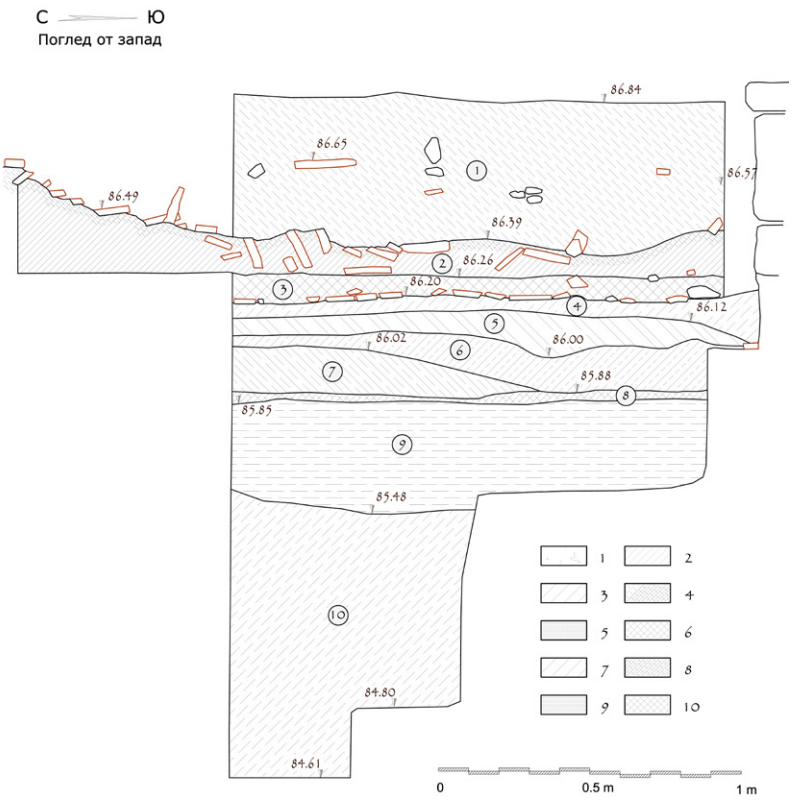
Обр. 2. Т. нар. „двор“ с коритото, каналите и водопроводите, открити там (поглед от запад)

Fig. 2. The so-called ‘yard’ with the tank, drains, and water conduits found there (view from west)

Обр. 3. Фрагмент от рухнал стълб, иззидан от тухли с хоросанова спойка, в зоната при главния вход към атриума (поглед от север)

Fig. 3. Fragment of a collapsed pillar built of bricks bound with mortar, in the area of the central entrance to the atrium (view from north)

Обр. 4. Профил север – юг в квадрат E12: 1 – съвременни разбъркани насипи; 2 – пласт с керемиди от окончателното разрушаване на атриума; 3-7 – пластове с рушевини от струтването на оригиналната конструкция на атриума; 8 – оригинално подово ниво на откритата част на атриума, оформено от утъпкана твърда пръст; 9-10 – изравнителни насипи под оригиналното подово ниво на атриума. (автор М. Вълчев)

Fig. 4. Cross-section north - south in grid square E12: 1 – modern mixed fills; 2 – layer with roof tiles from the final destruction of the atrium; 3-7 – layers with debris from the destruction of the original construction of the atrium; 8 – original walking level of the open-air part of the atrium, made of rammed soil; 9-10 – levelling fill under the original walking level of the atrium (author M. Valchev)

южната граница на работната зона и засега не може да се каже дали са останали някакви следи, указващи как е била довеждана водата до тази хипотетична „манастирска чешма".

Разкопките в двора показаха, че през него са преминавали няколко канала и водопровода, които са съществували през различно време и по-късните са унищожавали частично по-ранните съоръжения. По-точно към момента има данни за още два по-ранни канала (освен гореспоменатите), както и за два водопровода, отвеждащи вода на север към зоната около главния вход на атриума.

Сектор II. Разкопките в кв. E10 и E11, разположени в откритата част на атриума, непосредствено от изток на мястото, където е бил главният вход, имаха за цел да хвърлят светлина върху хронологията на строителните дейности на това важно за комплекса място.

Изненадващо нито в пространството на западното крило, нито в откритата част на атриума бяха намерени следи от подова настилка. Ходовото ниво е било оформено от добре утъпкана, твърда глинеста пръст. Потвърдиха се наблюденията от предишни сезони, че западното крило всъщност е било със сложна архитектура с тухлени стълбове и е наподобявало сграда с множество входове, а не обикновен портик с аркада (каквито са били северното и южното крило). Точният план на тази сграда все още не може да се очертае напълно. Във всеки случай, от изток, точно срещу главния външен вход на атриума, има много широк отвор, рамкиран от тухлени стълбове със сложна форма, условно наречена Т-образна (южният стълб е разкопан в кв. D11). През отвора минава масивна основа. Той вероятно е бил разделен на три по-малки отвора от две колони или два допълнителни тухлени стълба, носещи арки. През 2019 г. на това място беше разкрит сегмент от рухнала тухлена арка. През 2021 г. от изток, в непосредствена близост се разкри и част от рухнал тухлен стълб (в квадрат E10 и в малка част от D10) (обр. 3). Височината на фрагмента от зидария се реконструира до около 3 м. Запазени са тухли и фуги с хоросан между тях. Начинът на разцепване на фугите и изместването на тухлите показва, че падането е било в посока от север на юг. Според разположението на фрагмента може да се предположи, че най-вероятно това са останки от един от двата междинни стълба. За да се потвърдят посочените наблюдения, разкопките трябва да се продължат още в северна посока, което засега не е възможно, заради съществуващата там гора. Все пак данните са достатъчни, за да се приеме, че е много по-вероятно при оформлението на източната фасада на входа към атриума да става дума за стълбове с арки, а не за колони.

Работната зона в сектора беше разширена и на югр покрай и в южния портик на атриума, за да се съберат повече стратиграфски данни. Беше направен и дълбок сондаж от изток на Г-образния тухлен стълб в кв. E12, придържащ западния край на южната колонада (обр. 4). Беше изцяло разкрит

и стилобатът на тази колонада с покъсния зид, изграден над останките ѝ. Взети като цяло резултатите в описаната работна зона са изключително важни и дават информация за хронологията на строежите.

Зидовете на атриума имат основи, достигащи до над 1,50 м дълбочина. Градежът е прецизен, на хоросан. Те са вкопани в същия твърд глинест кафяв пласт с жълтеникав оттенък, вече засечен в Сектор I. Подът на атриума и на портиците му е оформен от същата пръст и няма специална подова настилка.

Данните показват, че оригиналната конструкция на атриума вероятно е разрушена при земетресение. Тухлените арки и стълбове в западното крило рухват, както и колонадите в южния (и вероятно и в северния) портик. Срутени са и външните стени. Бяха открити ясни следи, че южният външен зид на атриума е запазен в оригинален вид само до три реда от зидарията, а отгоре е надстроен на кал.

Обр. 5. Керамични съдове и лампа от жилище, устроено в развалините на южния портик на атриума

Fig. 5. Ceramic vessels and an oil lamp from a dwelling built in the ruins of the south portico of the atrium

В южния портик, както и в югозападния ъгъл на откритата част на атриума, беше проучен пласт от начупени керемиди, камъни, въглени и много разпрашен хоросан, който следва да се свърже с това разрушаване.

Манастирът обаче не е бил изоставен. Рушевините оформят малко по-високо подово ниво, като при това останките от арката и стълбът остават запазени под него. Над оцелелите бази от колоните на южната колонада е изградена стена на кал, поправени са и външните стени на атриума, като зидарията и там е с калова спойка. По това време изглежда е издигната и двуетажната сграда от юг на атриума, която стъпва на основите на по-стара постройка (все още непроучена). Данните, свързани с това разрушение са нови и са важно допълнение към хронологията на обекта.

В най-горните пластове на работната зона бяха открити струпвания на керемиди от покрива на атриума от времето, когато манастирът е разрушен в началото на VII в. Това допълва хронологията на обекта, но е част от епизод, който вече е добре документиран археологически и на други места през предишни сезони (последните преустройства на комплекса преди въпросното разрушаване са датирани с бронзови монети на император Фока (602 – 610).

Важно откритие беше направено в южния портик на атриума. При премахването на стар профил между кв. E12 и F12 се проучи добре запазен участък от пода на жилище, вкопано в развалините на манастира и принадлежащо към последния период от обитаването на обекта (датиран в първата половина на VII в.). Беше разкрита част от срутен керемиден покрив, следи от пожар и керамични съдове и лампи, затиснати под покрива. Съдовете са натрошени, но подлежат на реставрация (обр. 5). На север и юг жилището е било ограничено от зидовете на южния портик, пред които са пристроени допълнителни зидове на кал. В източна и западна посока границите на жилището не могат да се установят със сигурност.

Новите данни за жилището допълват тези от разкопките в портика през минали сезони. Това засега е третото сигурно и добре документирано жилище от периода, като на обекта има отделни данни и за други. Засега има две хипотези за последния период на обитаване: или част от монашеското братство се е завърнало след разрушаването на обителта и е продължило да живее на святото място, но в обикновени полувкопани жилища, или става дума за друго население, което се е заселило в развалините и е създало малко селище, което не е продължител на манастирския живот.

EARLY CHRISTIAN MONASTERY IN THE DZHANAVARA LOCALITY NEAR VARNA

Vassil Tenekedjiev, Alexander Minchev, Orlene McIlfatrick

Summary

In 2021, the ongoing excavation of the early Christian monastery in the Dzhanavara locality near Varna was focused on two areas (fig. 1). The first area was in the southwestern corner of the site, to the south of the two-storey building adjacent to the atrium. The second one was in the western end of the complex, more precisely in the atrium – near the main western entrance. The second area was extended additionally to the south, including the western half of the south wing (or portico) of the atrium.

In Area 1, another portion of the space was explored, which presumably was a secondary yard (fig. 2). A rammed layer with pebbles compacted into it formed the walking level. A number of sewers and ceramic pipe water conduits crossed the yard. They had been constructed during various periods, and the later ones had partially destroyed the earlier. Two well-preserved drains (chronologically the latest ones) were explored. The two drains joined, and after a turn to the west, continued out of the monastery complex. Both drains have walls and covers of irregular stones and the bottom, or floor, is made of bricks. The width of the drains vary between 0.19 and 0.34 m, and the depth – between 0.20 and 0.35 m.

The drain that runs from south to north, started from a rectangular tank (1.30 × 0.47 m, 0.49 m deep) built with stones, and with a floor made of *tegulae*. The foundations around the tank suggest that it was protected by a small architectural structure, like a shelter, probably open, or accessible, from the north side. The structure was adjacent to the western wall of the complex. Hypothetically, these remains belonged to a spring-house. However, the degree of destruction does not allow any conclusions about the way the water was conducted to it from the water source.

In Area 2, several important discoveries were made. It was confirmed that the western wing of the atrium was not a simple portico, but had a much more complex arrangement. In the middle section, as viewed from the eastern side, there was a large opening, probably divided into three by two columns or two pillars surmounted by arches. In one of the previous seasons, a segment of a collapsed arch was found there. This past season a section of a collapsed pillar was found in close proximity (fig. 3).

The observations made in Area 2 allowed the excavators to reconstruct the chronology of the site with more precision (fig. 4). The original atrium (built with high quality masonry and bound with mortar) had been largely destroyed, probably by an earthquake. The complex had not been abandoned but repaired. A wall had replaced the colonnade of the southern portico and the southern wall of the atrium had been rebuilt – this time with stones bonded with mud/clay. In the same construction phase, the two-storey building had beens added on the southern side of that new wall.

Layers of debris marked the destruction of the original atrium, and then the final destruction of the complex in the early 7th c. AD.

Remains of a dwelling were found in the ruins of the southern portico. It belonged to the last period of habitation of the site, dated in the first half of the 7th c. AD, after the destruction of the monastery. The dwelling had been burnt down. In the layer containing broken roof tiles and charcoal, several ceramic vessels were found along with two lamps (fig. 5).

Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, vaten21@gmail.com
Alexander Minchev. Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, al.minchev.varna@gmail.com
Orlene McIlfatrick, Balkan Heritage Foundation, o.mcilfatrick@gmail.com

---

№ 93. ОБЕКТ„СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“, С. КАСНАКОВО, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД

Веселка Кацарова, Калина Петкова

Проучванията на обекта вече няколко последователни сезона (2014 – 2021 г.) са фокусирани изцяло върху поетапното разкриване и документиране на голямата сграда, разположена северно от нимфеума (Венедиков 1950, 113 – 114; Кацарова 2020, 271 – 284). Изясняването на нейните функции и предназначение има ключово значение за интерпретацията на целия архитектурен комплекс. Досега е разкрита западната половина на сградата, която включва 11 помещения с различни размери и

функции, с обща площ над 750 кв. м. (обр. 1). Източно от този терен през 40-те годинина XX в. са били разкрити трасета на зидове, за които е предположено, че принадлежат към същата сграда (Венедиков 1950, 113, обр. 66). Основни цели на проучванията през 2021 г. бяха доразкриването и документирането на помещенията в северозападната четвърт на сградата, както и разширяването на площта на започналите през 2019 г. разкопки източно от нея (Кацарова, Петкова 2020).

Изцяло проучени са четири помещения – № 8, 9, 10 и 11, регистрирани през предходните археологически сезони (обр. 2).

Помещение № 8 е разположено северно от централното помещение № 2. Размерите му са 4,35 м (С – Ю) × 4,85 м (И – З). Проучено е до нивото на хоросанов под, върху който са запазени участъци с различни видове настилка – цели и половинформатни тухли, плочести камъни, фрагменти от мраморни плочи и мозайка от едри бели и черни тесери. По-значителна част от мозайката е запазена в югоизточния ъгъл на помещението. Представлява правоъгълно пано с размери 2,0 × 1,90 м (обр. 3). Върху бял фон са запазени три редици от черни квадрати с конкавни страни и част от рамка на правоъгълно поле, оградено с черни триъгълници. Паното е ограничено от юг и изток с мраморни бордюри и рамка от черни тесери. Мозайката принадлежи към оригиналния под на помещението и се отнася към първия строителен период на сградата в първата половина на III в. Била е силно повредена и частично покрита с розов хоросан още през Античността. При по-късни ремонти липсващите участъци от нея са били настлани с тухли. Над мозайката е документирано подово ниво от силно трамбована жълтеникава пръст, което се отнася към средата на IV в. Зидовете на помещение № 8 са силно разрушени, на места дори под подовото му ниво. Това вероятно се дължи на различни преустройства в тази част на сградата в

Обр. 1. Общ изглед на проучената част от сградата, разположена северно от нимфеума (снимка Е. Михов)

Fig. 1. General view of the excavated part of the building located north of the nymphaeum (photo E. Mihov)

Обр. 2. План на разкритите помещения от сградата

Fig. 2. Plan of the unearthed rooms of the building

Обр. 3. Подовата мозайка в помещение № 8 (снимка Р. Стойчев)

Fig. 3. Floor mosaic in room No. 8 (photo R. Stoychev)

Обр. 4. Сондажи 10 и 11 (снимка Е. Михов)

Fig. 4. Trenches 10 and 11 (photo E. Mihov)

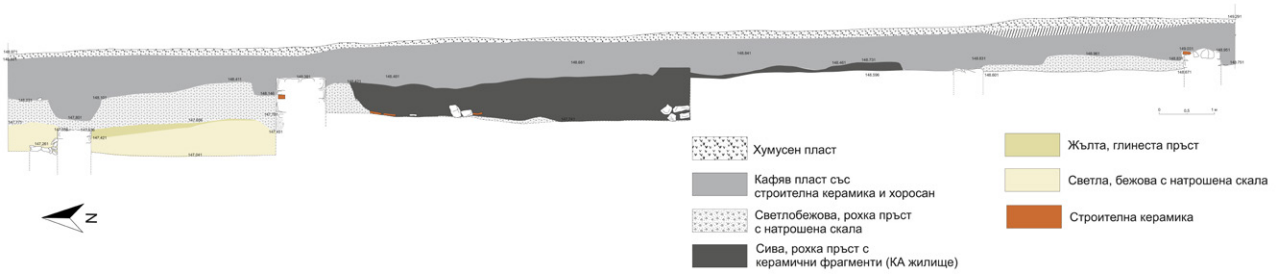
периода между втората половина на III и началото на IV в.

Северно от помещение № 8 е разположено помещение № 9. Общата им стена (И – З) е покрита с тухлена подова настилка, а в двата ѝ края са запазени правоъгълни отпечатъци, вероятно от бази. Западният, северният и източният зид са силно разрушени. Техните деструкции запълват цялото помещение с дебел над 1,0 м пласт от камъни и буци хоросан. Размерите на помещение № 9 са 3,70 м (С – Ю) × 6,10 м (И – З). Подът му е оформен като зидана с камъни и розов хоросан правоъгълна платформа, чиито къси страни завършват с полукръгли екседри с диаметър 1,10 м. Върху хоросановата подложка е имало настилка от квадратни тухли, наредени в редици, но на място са запазени само техните отпечатъци. Около стените на помещението са оформени канали с широчина 0,40 м и дълбочина 0,50 м. В югозападния ъгъл вероятно са били изградени стъпала, но и те са силно разрушени. Помещение № 9 е функционирало като басейн с дълбочина 1,20 м.

Помещения № 10 и 11 са разположени западно от басейна и от трасето на канал № 1, в северния край на сградата.

Помещение № 10 е с размери 3,20 м (С – Ю) × 5,60 м (И – З). То е имало хипокаустна инсталация, изградена от вертикално поставени керамични тръби, чиито отпечатъци личат върху хоросановата плоча на пода. Диаметърът на тръбите е 0,23 – 0,24 м. Били са разположени в редици: по седем тръби в посока И – З и по пет в посока С – Ю. В пласта с деструкции, запълващ помещението, са открити голям брой фрагментирани и цели керамични тръбички (тубули) за стенно отопление. Северният зид на помещение № 10 е осигурявал циркулацията на топъл въздух между него и съседното от север помещение № 11. В този зид са оформени три тухлени арки с широчина 0,50 м. Сводовете им не са запазени. Височината на хипокауста в двете помещения вероятно е била около 1,0 м. На този етап от проучването не е сигурно дали топъл въздух е бил подаван към съседното от юг помещение № 3, тъй като централната част от южния зид на помещение № 10 е силно разрушена. В югоизточния ъгъл на помещение № 10 е разположен отворът на канал № 2, по който топлият въздух е бил насочван към намиращите се на изток помещения № 7 и 8.

Помещение № 11 заема северозападния край на сградата, северно от помещение № 10. Има почти квадратен план с размери 5,50 м (И – З) × 5,60 м (С – Ю). Подът на хипокауста е изграден с масивна подложка от камъни и хоросанова плоча с дебелина 0,12 – 0,14 м. Върху нея са запазени отпечатъци от тухлени колонки – по седем в посока И – З и четири (запазени) в посока С – Ю. След справка с архивни снимки от проучванията на обекта през 1970 г. се установи, че помещения № 10 и 11 са били частично разкрити още тогава (Аладжов 1997, 109, обр. 54). Хипокаустната инсталация в помещение № 11 е била запазена в значително по-добро състояние. Тухлените стълбчета са имали по 3 – 4 реда тухли във височина. Напълно запазен е бил и единият от сводовете на тухлените арки. След проуч-

Обр. 5. Източен профил в сондаж 10, кв. 60/10 – 85/10 (автор К. Петкова)

Fig. 5. Eastern cross-section in trench 10, grid squares 60/10 – 85/10 (author K. Petkova)

ванията през 1970 г. градежите не са били напълно засипани, което е довело до разрушаването им.

В източния край на терасата пред нимфеума, където се наблюдава значително повишаване в нивото на терена, е заложен нов сондаж – 11. Той е с размери 22 × 2 м и е успореден на сондаж 10 от 2019 г. (обр. 4). В южния край на сондажите са разкрити продълженията на два вече известни успоредни зида с посока И – З, които по всяка вероятност оформят портик / обиколен коридор с широчина 3,70 м южно от сградата. Непосредствено под съвременното ниво на терена, до източния профил на сондаж 11 е документиран нов зид с посока С – Ю, който сключва прав ъгъл със северния зид на портика/коридора. Той е проследен на дължина 17,20 м, като северният му край е по-лошо запазен. В крайните северни части на сондажи 10 и 11 са разкрити останки от зидове, чиято ориентация и начин градеж съвпадат с тези на зидовете на проучваната сграда от запад. Те са запазени с по-малка височина, а югоизточния ъгъл на помещението (3,80 × 3,20 м), което оформят, е частично застъпен от зида в сондаж 11. Стратиграфските наблюдения и откритите находки показват, че архитектурните останки се отнасят към различни строителни периоди, а вероятно и на различни сгради (обр. 5). Зидовете в северния край на сондажите са на помещения от източната половина на проучваната сграда. Тяхната горна хронологическа граница е в средата на III в. Между 70-те години на III в. и 20-те години на IV в. южно, източно и западно от сградата са били изградени портици/коридори, които ограждат и незастроени дворни пространства.

В незастроеното пространство пред източния портик са регистрирани останки от жилище с дължина около 6,40 м (С – Ю) и неустановена засега широчина. Подобна структура, с приблизителни размери 4 × 3 м, е локализирана западно от помещение № 1. При нейното вкопаване са засегнати зидове на помещение, свързано със западния портик. Досега на обекта са открити общо четири такива структури. Те се очертават на терена като сравнително големи по площ вкопавания с дълбочина от 0,50 до 0,70 м, запълнени с тъмносива до черна на цвят рохкава пръст. В тях се наблюдава значителна концентрация на камъни, разнообразни фрагментирани керамични съдове, животински кости, железни предмети и инструменти, хромели, дребни накити и пр. Засега няма сигурни данни как са били изградени тези жилища във височина. Вероятно стените им са били от нетрайни материали. Времето на обитаването им е между средата на IV и началото на V в. според анализа на значителния брой монети от дребни номинали, открити в тях.

В резултат на редовните археологически проучвания през 2021 г. се констатира, че част от западните и северните помещения на изследваната сграда са имали бански функции и са били отоплявани посредством хипокаустна инсталация. Сградата има два строителни периода. Първият е между края на II в. / началото на III в. до средата на III в., а вторият – от 70-те години на III в. до 20-те години на IV в. Мозайката в помещение № 8 принадлежи към първия период, а тази в централното помещение № 2 – към втория. След средата на IV и до началото на V в. теренът е обитаван от население, което използва някои от помещенията на сградата и строи паянтови жилища в свободните пространства около нея.

Литература

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Венедиков 1950: Ив. Венедиков. Разкопките при с. Каснаковопрез 1945 и 1946 г. – Известия на Археологическия институт, XX, 1950, 105 – 115.

Кацарова 2020: В. Кацарова. Светилище на нимфите и Афродита при с. Каснаково – нови археологически проучвания на т. нар. театър през 2014 – 2015 г. – В: Б. Божкова, Е. Генчева (ред.). In memoriam Ivani Venedikov. По случай 100-годишнината от рождението му (Годишник на Националния археологически музей, 14). София, 2020, 271 – 284.

Кацарова, Петкова 2020: В. Кацарова, К. Петкова. Археологически проучвания на обект „Светилище на нимфите и Афродита", с. Каснаково, община Димитровград. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 993 – 997.

"SANCTUARY OF NYMPHS AND APHRODITE" SITE, KASNAKOVO VILLAGE, DIMITROVGRAD MUNICIPALITY

Veselka Katsarova, Kalina Petkova

Summary

The excavations of the site in 2014 – 2021 have focused entirely on the discovering and documenting of the large building located north of the Nymphaeum. So far, its western part have been excavated, which includes 11 rooms with different dimensions and functions and a total area of over 750 m^2 (fig. 1). In the 1940s, ruins of walls have been discovered east of that area, and it have been suggested that they belong to the same building. In 2021, the rooms in the northwestern quarter of the building were further excavated, and the 2019 area of excavation was expanded.

Four rooms were fully excavated – Nos 8, 9, 10, and 11 (fig. 2). Room No. 8 measured 4.35 m (N – S) × 4.85 m (E – W). It was excavated down to the level of mortar floor where different types of flooring were found – full and half format bricks, stone slabs, parts of marble stone pieces, and mosaic with white and black tesserae. A more substantial part of the mosaic was preserved in the southeastern corner of the room (fig. 3). It formed part of the original flooring of the room from the first construction period of the building in the first half of the 3rd c.

Room 9 was situated north of Room No. 8, , measuring 3.70 m (N – S) × 6.10 m (E – W). Its floor was shaped as a rectangular platform, constructed of stones and pink mortar, the transverse sides of which formed semicircular *exedrae* with a diameter of 1,10 m. Channels had been constructed around the walls, 0.40 m wide and 0.50 m deep. Room 9 had functioned as a pool with a depth of 1.20 m.

Room No. 10 measured 3.20 m (N – S) × 5.60 m (E – W). It featured a hypocaust system, constructed of vertically placed ceramic pipes, arranged in rows: seven pipes along the E – W axis and five along the N – S one. Numerous ceramic tubes (*tubulae*) from a wall heating installation were discovered in the debris layer of the room.

Room No. 11 was in the northwestern part of the building and north of Room No. 10. It measured 5.50 m (E – W) × 5.60 m (N – S). The floor of its hypocaust system had been constructed with massive base of stones and mortar slab. The marks left behind from the brick columns were preserved on it – seven along the E – W axis and four along the N – S one.

Rooms Nos 10 and 11 have been partially unearthed during the excavations in 1970.

At the eastern part of the terrace, in front of the Nymphaeum a new trench (22 × 2 m) was situated, parallel to trench 10 from 2019 (fig. 4). The architectural remains here belonged to different construction periods and probably to different buildings (fig. 5). The walls in the northern part of the trenches belonged to the rooms from the eastern half of the currently excavated building. Later, gates/corridors had been built to the south, east and west of the building and enclosed courtyards.

Part of the western and northern rooms of the excavated buildings had functioned as bath heated by means of hypocaust system. The building had two construction periods. The first one is between the 2nd / the beginning of 3rd c. to the middle of the 3rd c., and the second – from the 270s to the 320s. The mosaic floor in Room 8 belonged to the first period. After the mid-4th c. until the beginning of the 5th c. the site had been inhabited by a population that had reused some of the rooms of the building and had built lighter dwellings in the free spaces around it.

Veselka Katsarova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vesi_kazarova@yahoo.com

Kalina Petkova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kalina.petkova@gmail.com

№ 94. РАННОВИЗАНТИЙСКИ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ НА О. СВ. ИВАН, СОЗОПОЛ

Казимир Попконстантинов, Росина Костова, Димитър Недев

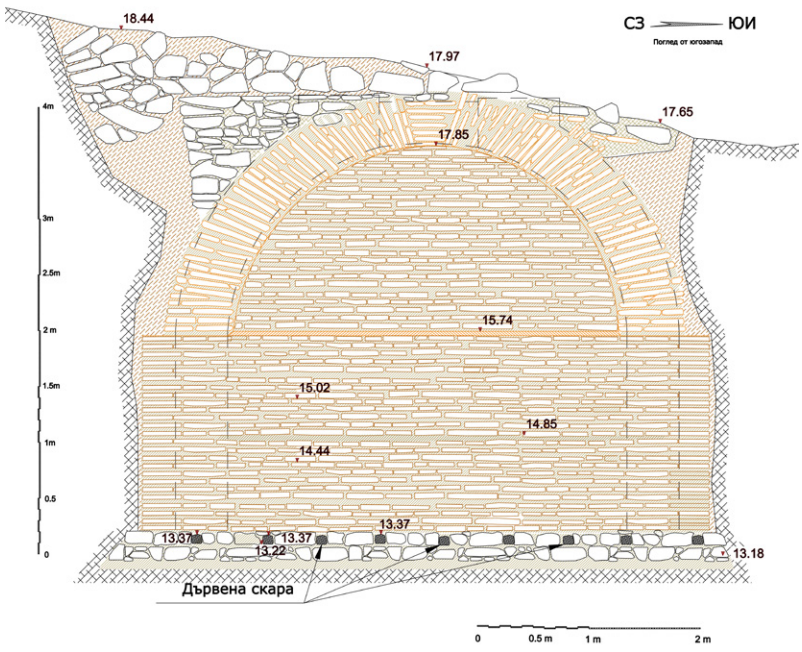
Във връзка с ускоряване на реализацията на проекта за реставрация, консервация и експониране на проучените части от манастира „Св. Йоан Предтеча“, през 2021 г. екипът си постави следните задачи:

1. Продължаване и завършване на сондажното проучване на основите на аязмото на манастира с цел изясняване на неговата история и подготовка за цялостно експониране;

2. Проучване на пространството между южната храмова галерия и аязмото;

3. Проучване на пространството между аязмото и базиликата.

Проучване на основите на манастирското аязмо. Сондажът от 2020 г. пред западната стена на аязмото (Попконстантинов и др. 2021) беше разширен в югозападна посока (западната фасада и южната му стена). Размерите на сондажа са 6 м (С – Ю) × 4 м (И – З).

Обр. 1. Западната фасада на аязмото (автор М. Вълчев)

Fig. 1. Western façade of the hagiasma (author M. Valchev)

В продължение на 21 дни достигнахме дълбочина 6,20 м от съвременното ходово ниво, а от височината на западната арка – на дълбочина 4,79 м (17,97 м н. в.) разкрихме цялостно западната фасада на аязмото (обр. 1). На тази дълбочина установихме цокъла, върху който стъпват двете странични на западната арка на свода, която, както цялото аязмо, е изградена от тухли, споени с хоросанов разтвор с примеси от счукана тухла, подобно на хоросановата спойка на стълбовете в базиликата.

В пясъчния насип в южната половина на сондажа до основата на аязмото открихме две тухли, които ни дават представа за размерите на тухлите, с които е изградено аязмото. Насипването на пясъчников пласт около основите на аязмото е направено най-вероятно като антисеизмична мярка и за по-голяма стабилност на основите и стените на аязмото по отношение на налягането на водата в него.

На дълбочина 3,50 – 5,40 м в северозападния ъгъл на сондажа проучихме откритата през 2020 г. каменна основа, която е със спойка от глинен разтвор и оформя ъгъл на сграда, предхождаща аязмото (обр. 2). На тази дълбочина се откриват керамични фрагменти от битова и кухненска керамика от IV в. пр. Хр. до XIV – XVI в., което още веднъж показва, че изкопът до северозападния ъгъл на аязмото е от последния период на манастира, по-вероятно около XVI в. Впечатление прави южната част на сондажа, където ясно се очертава границата на късния изкоп, свързан с преустройството на южния двор и повдигане на нивото на терасата.

На дълбочина 4,50 м в западната част на сондажа под пясъчния пласт се откриват десетина камъка с необработено лице, които продължават в западна посока. Наличието и на тези камъни отново показва, че пясъчният пласт е „насипен“. Както наличието на тези камъни, така и тези от запазения ъгъл западно от аязмото ни подтикна да снемем пясъчния пласт, който е плътно до основата му. Така достигнахме до каменна „настилка“ с ширина 0,80 м от основата на аязмото, която обхваща неговата близо шестметрова западна част. На тази дълбочина през 2020 г. открихме гредореда

Обр. 2. Основа на елинистическа сграда в западния профил на сондажа (поглед от юг)

Fig. 2. Foundation of a Hellenistic building in the western cross-section of the trench (view from south)

Обр. 3. Легла на гредите от дървената скара в западната основа на аязмото и пласт с необработени камъни пред нея (поглед от запад)

Fig. 3. Traces of wooden beams in the western foundation of the hagiasma and a layer with quarry stones in front of it (view from west)

под основата на аязмото, който сега продължава и в южната му част. Явно така са били покрити гредите, които са на 0,60 м извън очертанията на основата на аязмото (обр. 3).

Проучване на пространството между южната храмова галерия и аязмото. За изясняване на стратиграфията в пространството около аязмото предприехме проучване на терена между южната галерия на триконхалния храм „Св. Богородица“ (споменат в поемата на Мануил Фил) и северната част на аязмото. Повод за тази проверка ни дадоха двете основи, изградени в северна посока от северозападния и североизточния ъгъл на аязмото, които са конструктивно свързани с него. Така установихме, че пространството между северната страна на аязмото и южната храмова галерия е запълнено с насип, върху който е изградена каменна площадка от средни по размер камъни с хоросанова спойка. За по-голяма устойчивост плътно до южната стена на южната галерия е построена стена по цялото протежение на аязмото, която вероятно изпълнява функцията на подпорна стена (обр. 4). Тя е изградена върху хоросанова подложка с дебелина 0,10 – 0,15 м, в която открихме фрагменти от „стъбла“ от керамопластичната украса на триконхалния храм. Наличието на тези фрагменти и насипът под хоросановата подложка ни навеждат на мисълта, че при това преустройство аязмото е било изцяло покрито с каменна настилка от плочи, видно от съхранените седем стъпала западно от него, които водят към южния вход на западната и южната храмови галерии и запазената каменна пътека С – Ю източно от аязмото.

Проучване на пространството между аязмото и базиликата. В този сектор – между аязмото и зазидания западен вход на базиликата, която се намира на 9,50 м от аязмото, е оформена най-късната каменна пътека между източното и южното крила на манастира. Под тази пътека през 2020 г. проучихме

три гроба и част от водопровода, който е снабдявал допълнително аязмото с дъждовна вода чрез изградено „водохващащо“ съоръжение, запазено в ъгъла между северното и източното крило на манастира.

Продължихме проучването в този сектор именно с цел да установим трасето на водопровода, който довежда дъждовните води до аязмото. Теренът е труден за проучване, защото е зает от насипите за оформяне на терасата между аязмото. След снемане на насипен пласт от пръст, керемиди и хоросан, на кота 15,74 м н. в. попаднахме на две керемиди, поставени стреховидно, които покриват череп. Гробът (№ 30) е ориентиран запад – изток. Запазен е само черепът, горните крайници до лактите и горната част на гръбначния стълб и гръдния кош. Изглежда източната част е унищожена при предходни проучвания (1985 –1993 г.). Черепът също е силно деформиран. Той попада в насип, върху който е каменната пътека. Този насип има два пласта: сиво-кафяв, с примеси от хоросанови бучки (дебелина 0,50 м) и пласт със строителна керамика и хоросан (дебелина 0,40 м). Именно под този втори пласт попаднахме на още един гроб (№ 31), ориентиран запад – изток. Върху главата на погребания имаше бигорова плоча. Черепът беше силно фрагментиран. При краката открихме две железни налчета и керамични фрагменти.

Обр. 4. Площадката между южната храмова галерия и аязмото (поглед от запад)

Fig. 4. Platform between the southern church gallery and the hagiasma (view from west)

Обр. 5. Разрез на каменната пътека С – Ю между аязмото и базиликата с кемпферовия капител в насипа (поглед от юг)

Fig. 5. Cross-section of the stone-paved pathway N – S between the basilica and the hagiasma with the impost capital in the fill (view from south)

За да установим първоначалната комуникация между източната фасада на аязмото и базиликата очевидно се налагаше да пресечем каменната пътека с посока С – Ю, под която попадат двата гроба и още няколко, открити в предишни сезони. Пътеката е изградена в последния активен период на манастира (XV – XVII в.). Тя е настлана с плочести камъни, насипът е от волутъци и дребни камъни. След подробното документиране на отсечката, определена за демонтиране, пристъпихме към снемането на пластовете. Пластът на дълбочина 0,40 м под пътеката е наситен с фрагменти от керемиди, тухли, мидени черупки, хоросанов бучки, „стебла“ от керамопластична украса, дребни камъни. В северната част на пътеката под 10 см насип попаднахме на масивен каменен блок, който се оказа кемпферов капител без украсителни елементи (обр. 5). На 0,50 м под пласта, в който е кемпферовият капител, в западна посока към аязмото се очертава един ред средни по размер плочести камъни, които бележат по-ранно ходово ниво. През следващата година ще продължим проучването в този сектор, за да достигнем оригиналното ходово ниво пред западния вход на базиликата.

Литература:

Попконстантинов и др. 2021: К. Попконстантинов, Р. Костова, Д. Недев. Средновековният манастир „Св. Йоан Предтеча“ на о. Св. Иван, Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 892 – 896.

EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL MONASTERY OF ST JOHN THE FORERUNNER ON THE ISLAND OF SVETI IVAN, SOZOPOL

Kazimir Popkonstantinov, Rossina Kostova, Dimitar Nedev

Summary

In 2021, the trenches in front of the western wall of the *hagiasma*, set during the previous campaign, were further explored (fig.1). There we found that in the mid-16th c. the monks had dug a trench down to the foundation of the *hagiasma* necessitated perhaps by reduction of the water flow. A stone foundation from the Hellenistic period was completely revealed northwest of the *hagisama* (fig. 2). Beneath the sandy layer in the western part of the trench, at a depth of 4.50 m we revealed a kind of a stone "revetment". It was traced along the entire western side of the *hagiasma* and it seems it was the manner in which the wooden grid employed in the foundation had been covered (fig. 3). To clarify the stratigraphy to the north on the *hagiasma*, we attempted to excavate the area between the *hagiasma* and the southern gallery of the triconch church. Thus, we established that a stone platform had been constructed over a mound full of fragmented bricks and tiles, late medieval pottery fragments, and pieces of ceramic ornaments from the façade decoration of the church. The platform had been shaped by stone wall to the north, east, and west, thus assuring the stability of the terrain to the north of the *hagiasma* (fig. 4). In the area between the *hagiasma* and the western entrance of the basilica we explored a section of the stone pathway linking the northern and the southern parts of the monastery in the 15th – 17th c. There we found two graves covered by a layer over which the pathway had been paved. In that layer we found a plain impost capital (fig. 5). Next year we will continue the work there in order to establish the original access from the basilica to the *hagiasma*.

Kazimir Popkonstantinov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, popkonstantinov@yahoo.com
Rossina Kostova, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, korina68bg@yahoo.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Square, 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

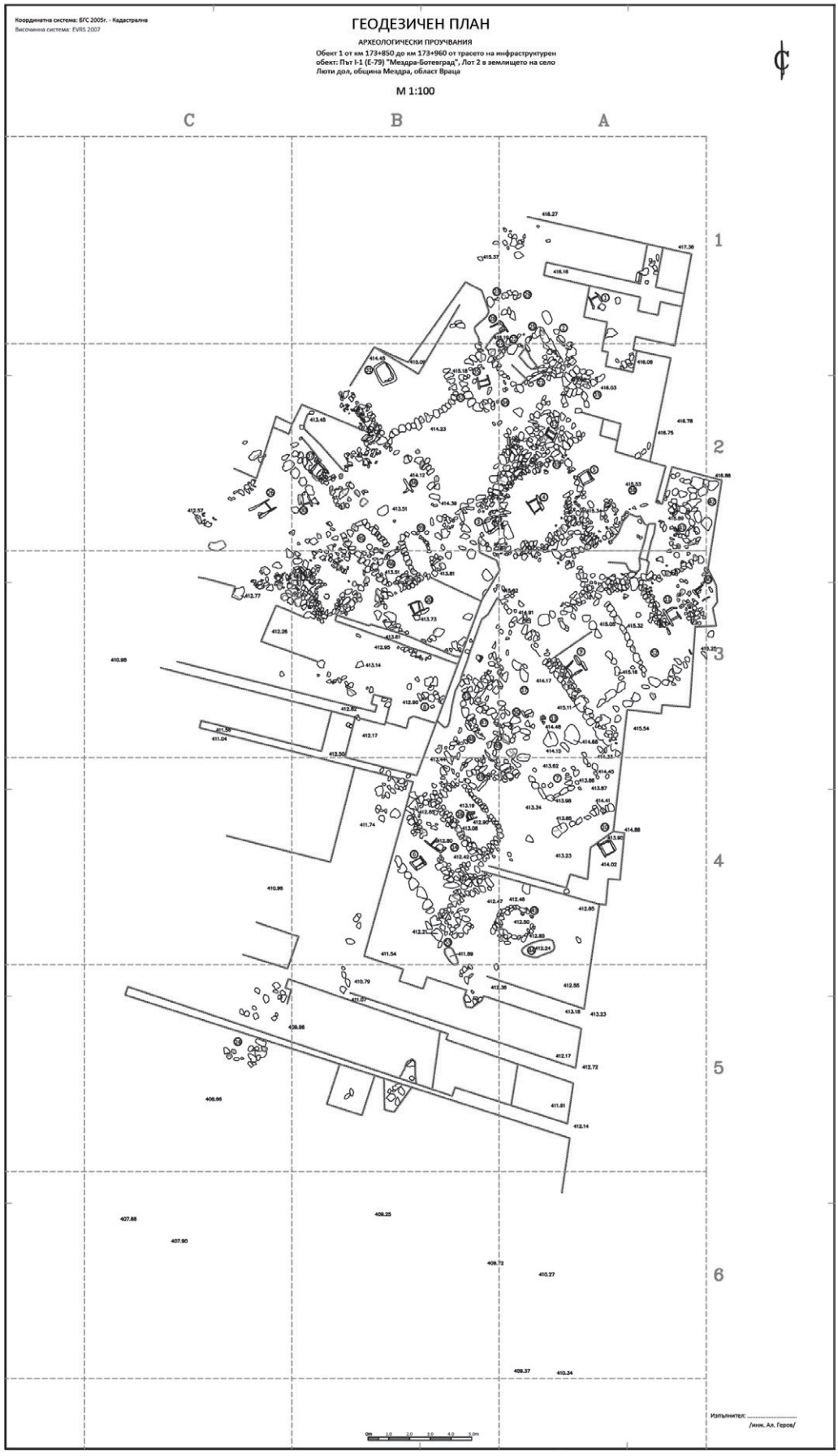
НЕКРОПОЛИ

№ 95. РИМСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ С КРЕМАЦИИ (II – IV В.), ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЛЮТИ ДОЛ, ОБЩ. МЕЗДРА, ОБЛ. ВРАЦА

Александра Петрова, Мария Христова-Пенкова, Нарцис Торбов

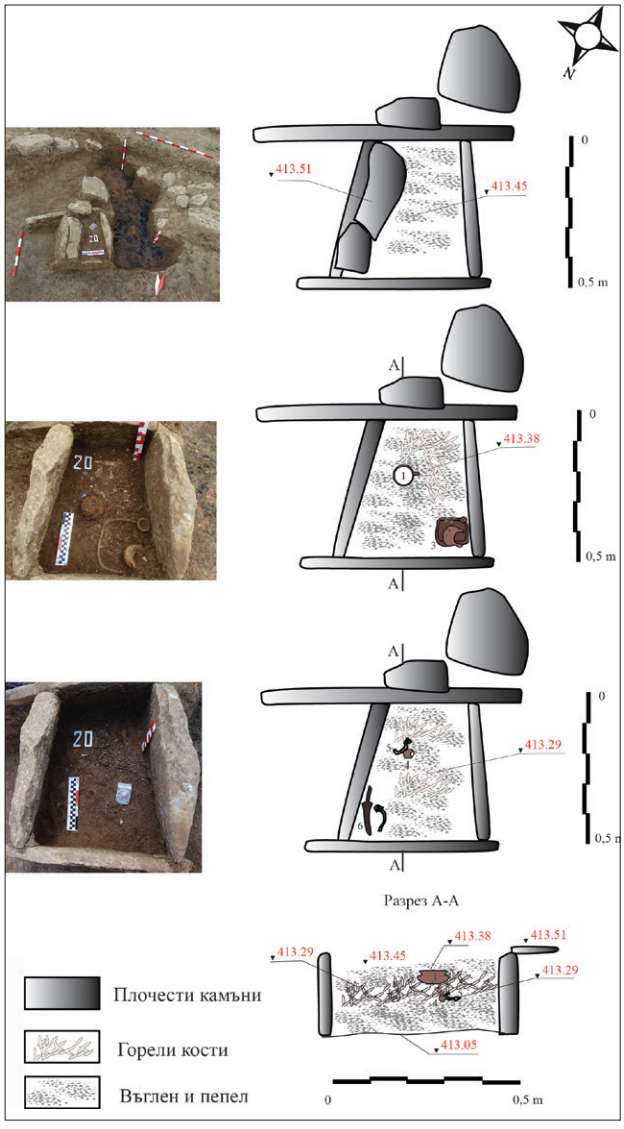
Спасителното проучване е осъществено в периода 06.04 – 27.06.2021 г. в изпълнение на договор за извършване на археологическо проучване на три обекта: от км 163+700 до км 164+000, от км 173+850 до км 173+960 и при надлез на км 187+869.78 по трасето на инфраструктурен проект за изграждане на път I-1 (Е-79) Мездра – Ботевград, сключен между НАИМ – БАН и Агенция „Пътна инфраструктура“.

Обектът се намира на 0,9 км югозападно по права линия от центъра на с. Лютидол, върху склон с югозападно изложение (N 43.12.40,0000; E 24.11.20,0000). Локализиран е при осъщественото археологическо наблюдение на изкопните дейности, съпътстващи изграждането на новото трасе на път Е-79 „Мездра – Ботевград“, ЛОТ 2 през 2020 г. Извършените намеси преди археологическото проучва-

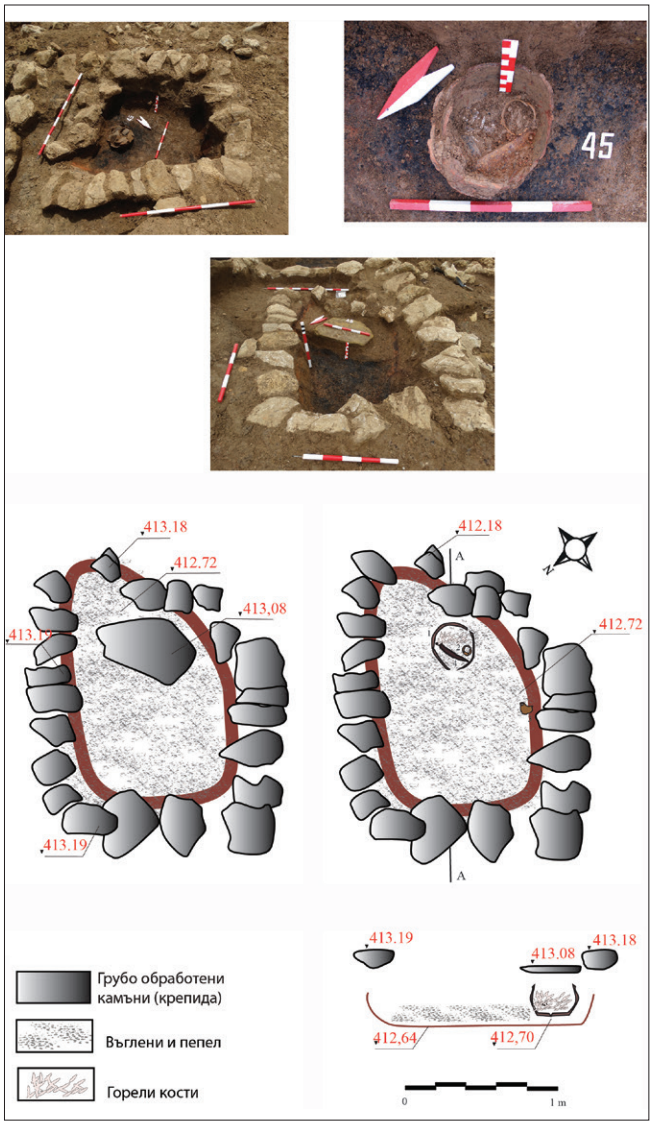
Обр. 1. Общ план на проучените структури

Fig. 1. General plan of excavated structures

Обр. 2. Гроб № 20, кв. В3 – етапи на разкриване и разрез

Fig. 2. Grave No. 20, grid square B3 – stages of excavating and cross-section

Обр. 3. Гроб № 45, кв. В2

Fig. 3. Grave No. 45, grid square B2

не силно компрометират обекта, като редуцират размера и дълбочината на запазения културен пласт. Реалната площ на обекта, в която културният пласт не е унищожен или нарушен, е сведена от 6,6 дка до 400 кв. м в североизточната част на площта и до около 180 кв. м в югозападната част. Първоначалното сондажно проучване установи, че концентрацията на археологическите структури е в североизточната част на обекта, на площ до 150 кв. м, като продължава в източна посока извън сервитута на пътя. В резултат на спасителните разкопки в североизточната част от площта на обекта са проучени до 150 кв. м от новооткрит некропол, който по характеристиката на погребалния обред се отнася към римската епоха, с датировка, според придобития материал, от втората половина на II до IV в.

Локализирани, изследвани и документирани са общо 53 гробни съоръжения с кремация (обр. 1). Изгарянето на останките е извършвано на място, върху плитко вкопани (на дълбочина до 0,20 – 0,40 м) в тогавашния терен ями с овална, правоъгълна или трапецовидна форма и заоблени ъгли. Горният ръб на ямите се фиксира по отухления бордюр, а дълбочината – по опалените им стени и дъно. Върху кладата са оформяни гробните съоръжения. В тях са събирани кремираните останките, предметите, които са горели с на кладата (елементи на облеклото и накити, монети) и са поставяни останалите гробни дарове (съдове, използвани в бита и свързани с обреда, предмети на бита и въоръжението), чието състояние предполага, че те не са горели на кладата, но тя още е била гореща, вследствие на което предметите са опушени и в някои случаи деформирани. Върху така устроеното съоръжение е натрупван могилен насип. Ниските насипи върху гробните съоръжения тук са разнесени и обезличени

вследствие на естествените ерозионни процеси на склона и човешката дейност. Местоположението им се установява по ниските каменни крепиди, имали функцията да поддържат натрупаната земя. За целта е използван местен ломен варовик, подреждан на един ред, без спойка. Разчистените на място ограждения имат неправилна овална (№ 4, 18, 43 и др.), квадратна (№ 7, 19 , 47 и др.) или правоъгълна форма (№ 6, 9, 14, 16 и др.) без определена ориентация.

Регистрирани са три основни типа гробни съоръжения, както следва:

1. Цисти – проучени са 20 такива съоръжения (обр. 2). Те са оформени върху кладата от вертикално забити четири плочи от местен жълт пясъчник. При няколко цисти беше разчистена и покривна плоча от същата порода камък. При изчерпването на запълнителя се откриваха фрагменти от горели кости, накити (обеци, торкви, стъклени мъниста, гривни), елементи от костюма (фибули, цинти от обувки) и монети. Като гробни дарове в цистите са били поставяни стъклени чаши и керамични съдове – чаши и паници от характерната римска червенолакова керамика, керноси – от един до три броя в гроб, прешлени за вретено, железни ножове.

Обр. 4. Инвентар на гроб № 5: 1 – стъклена чаша; 2 – керамична чаша; 3 – кернос; 4 – нож; 5 – фибула; 6 – обеца; 7 – монети; 8 – накит

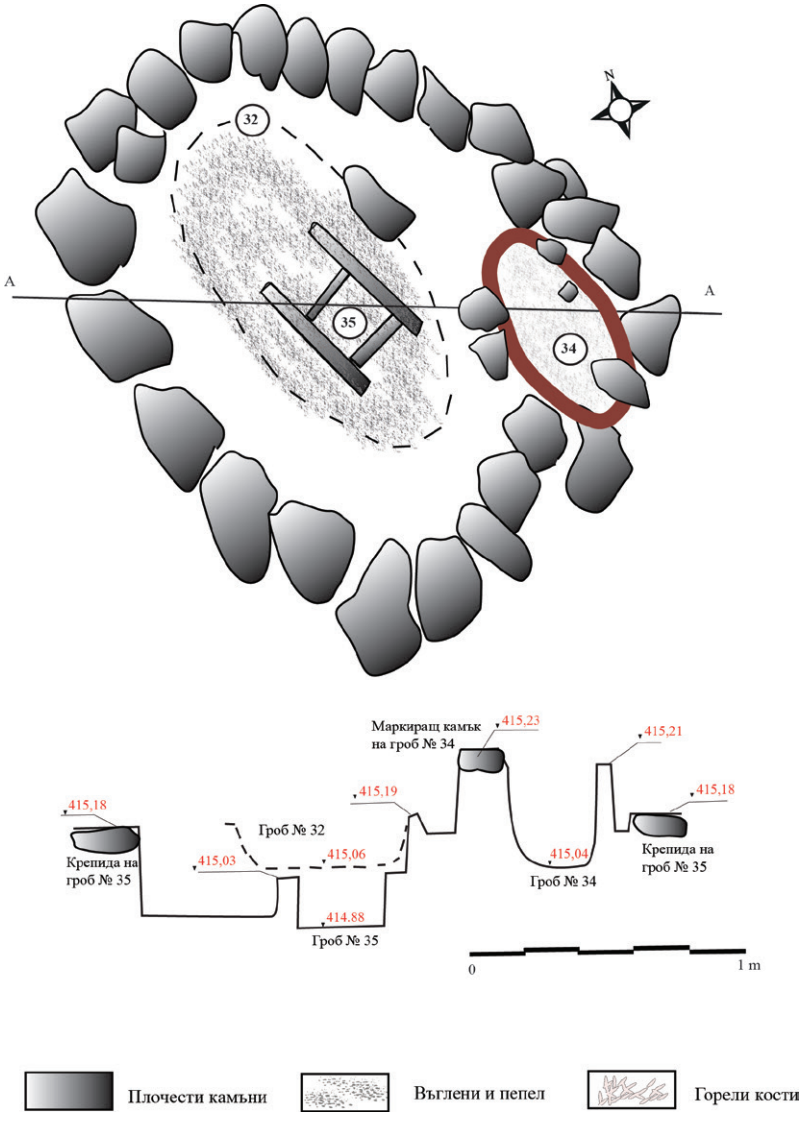
Fig. 4. Inventory of grave No. 5: 1 – glass cup; 2 – ceramic cup; 3 – kernos; 4 – knife; 5 – fibula; 6 – earring; 7 – coins; 8 – jewellery

2. Гробове-клади, тип IA по Л. Гетов (Гетов 1970, 2). Проучени са 30 съоръжения от този тип. При тях кладата също е била вкопавана плитко в тогавашния терен, но кремираните кости и инвентар не са били събирани в специално устроено съоръжение, а върху остатъците от кладата е поставян гробен инвентар, аналогичен на намирания в цистовите гробове (обр. 3).

3. Третият тип гробни съоръжения, са урновите. За урни са били използвани големи съдове от групата на местната тракийска керамика, както и римски тънкостенни гърнета. В тях са били насипвани горели кости, а върху костите са поставяни като гробен дар единствено керамични чаши и ножове.

Гробният инвентар, откриван във всички типове гробни съоръжения, включва керамични и стъклени съдове, накити за главата, шията и ръцете, елементи от облеклото (обр. 4). Керамичните съдове са представени от две основни групи – местна, изработена на ръка от тесто с едри кварцови примеси и тънкостенна, римска, изработена от фина, добре пречистена глина с бежово-розов цвят и лаково покритие, което сега е деструктирало. В морфологично отношение първата група е представена от керноси (гробове № 2, 4, 5, 7, 9, 20, 24 и др.) (Bulatović 2006) и гърнета (гробове № 13, 33, 45), а втората – от чаши със сферична или биконична форма, без дръжка, с една или две дръжки (гробове № 1, 3, 4, 5, 9, 11, 12, 18, 20, 24 и др.), гърнета (гробове № 6, 11, 18, 30), стомни (гробове № 9, 52), паници (гробове № 6, 32) (Кабакчиева 1983). При някои от тънкостенните съдове се забелязват остатъци от червенолаково покритие, но то е силно обезличено.

От значение за определяне на датировката са металните предмети. На първо място това са монетите, откривани в голяма част от гробовете. Най-ранната монета от некропола е на Марк Аврелий

Обр. 5. Суперпозиции в кв. A2/B2. Гробове № 32, 34 и 35

Fig. 5. Superpositions in grid square A2/B2. Graves Nos 32, 34, and 35

(161 – 180), а най-късните монетни емисии се отнасят към управлението на Лициний (308 – 324) и ранните години на Константин I (306 – 337), Крисп (317 – 326) и Константин II (317 – 340). Анализът на представените типове фибули също се съгласува с данните от монетите. Така например намерената в гроб № 2 фибула с форма на котва има дата втора половина на II – III в. (Генчева 2004, 34 – 36), както и тази от гроб № 5 – тип „двурога котва“ (Генчева 2004, 151). Намерената в гроб № 8 ажурна фибула също се датира във II – III в. (Генчева 2004, 189). Фибулата, която се свързва с гроб № 35, представя тип Aucissa в нейния ранен класически вариант, датиран от края на I в. пр. Хр. до средата и края на I в. сл. Хр. (Генчева 2004, 37 – 39, табл. IX). Тя, както и цялостният контекст на нейното намиране, дава *terminus post quem* за некропола.

Гроб № 35 е цистов, изграден върху кладата, върху която е била натрупана ниска могила, поддържана от крепида с неправилно кръло очертание. Върху насипа на гроб № 35 е вкопана плитка яма, върху която е устроена клада – гроб № 32. Тя беше регистрирана по пласта въглени и намерената фрагментирана паница – гробен дар. Върху крепидата на първичния гроб № 35 е вкопан втори гроб-клада (№ 34), от който произхожда монета на Крисп (317 – 326), отсечена в Кизик, която дава *terminus post quem* на гроба, отнасящ се към последната фаза от функциониране на некропола. Регистрираната и документирана суперпозиция на гробове № 32, 34 и 35 допълнително аргументира характера на некропола като могилен, за което свидетелства както крепидата, така и по-късните вкопавания в нейния съществуващ могилен насип (обр. 5).

Наблюденията на терен разкриват, че некрополът продължава да се развива в посока И – СИ, като проученият участък може да се окаже негова периферия. Той вероятно принадлежи на местното население, като откритият инвентар свидетелства за степента на неговата романизация. Най-близките аналогии на този новооткрит некропол могат да бъдат приведени от по-рано проучени некрополи на територията на днешна Северозападна и Западна България, съответно край с. Драшан, общ. Бяла Слатина, обл. Враца (Машов 1975) и този в могила Правец-7, м. Пенака, гр. Правец, обл. София (Занева, Борисова, 2016).

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. Велико Търново, 2004.

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I – IVв.). – Археология, 1970, 1, 1 – 12.

Занева, Борисова 2016: М. Занева, Т. Борисова. Могила Правец-7 в местността Пенака, гр. Правец – В: Исторически корени и културно наследство на Община Правец, 3. София, 2016, 95 – 111.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева. Типология и хронология на глинените червенолакови паници от Тракия (I – IV в.). – Археология 1983, 4, 1 – 10.

Машов 1975: Сп. Машов. Тракийски некропол от римската епоха при с. Драшан, Врачански окръг. – Археология, 1975, 1, 41 – 49.

Bulatović 2006: A. Bulatović. Rectangular grave vessels and stamped ceramics from the Roman period in the Central Balkans: a contribution to the study of prehistoric traditions during the roman period). – Starinar, 56, 2006, 201 – 221.

ROMAN TUMULAR NECROPOLIS WITH CREMATIONS (2ND – 4TH C.), LAND OF LYUTI DOL VILLAGE, MEZDRA MUNICIPALITY, VRATSA DISTRICT

Aleksandra Petrova, Maria Christova-Penkova, Narcis Torbov

Summary

The initial trial trench excavation revealed that the concentration of archaeological structures is situated in the northeastern part of the site, and the features extend to the east, beyond the boundaries of easement area of the road. The rescue excavations in the northeastern part of the site, in area of 150 m^2, discovered a hitherto unknown Roman necropolis dated to the second half of 2nd – 4th c (fig. 1). A total of 53 graves were excavated, all of them with cremations.

Three main types of graves structures were registered:

1. Cists graves – 20 cist graves were unearthed (fig. 2). They had been formed directly on the remains of the pyre, with four vertically placed slabs of local yellow sandstone. Covering slabs of the same type were found in several of the graves.

2. Pyre-graves (type IA according to the classification of L. Getov) – 30 graves of this type were excavated. The spot of the pyre had been slightly dug in the ancient terrain, but the cremated remains had not been collected in a specially shaped structure. Instead, they had been left *in situ* and above them the grave inventory had been placed, similar to the one found in the cist graves (fig. 3).

3. Urn graves – large vessels of local Thracian pottery had been used as urns, as well as Roman thin-walled ceramic vessels. The cremated remains had been placed into the urns, and only ceramic cups and iron knives had been placed atop of them as grave goods.

The inventory found in all types of graves includes ceramic and glass vessels; jewellery, items of clothing (fig. 4). Ceramic vessels are represented by two main groups – local hand-built pottery made of clay paste with large quartz impurities, and thin-walled Roman pottery made of fine paste with beige-pink colour and slip/engobe, now worn-out. Metal objects help to clarify the date of the necropolis. Coins were found in most of the graves. The earliest coin is that of Marcus Aurelius (161 –180), and the latest coins had been struck during to the reigns of Licinius (308 – 324), Constantine I (306 – 337), Crispus 317 – 326) and Constantine II (317 – 340). The characteristics of the brooches found in the necropolis are consistent with the evidence from the coins. The fibula associated with tomb No. 35 is an early classical version of the Aucissa type from the end of the 1st c. BC – middle/end of the 1st c. AD. This fibula, as well as the overall context of its finding, provides *terminus post quem* for the necropolis.

Grave No. 35 is a cist built on the remains of the pyre, and above it a low mound had been heaped, surrounded for support with stone *krepis* with an irregular oval shape. At a later stage, grave No. 32 had been dug into the fill of the mound – a shallow pit with an *in situ* pyre, identified with the layer of charcoal and a fragmented bowl. Above the *krepis* of grave No. 35, grave No. 34 – another *in situ* pyre - had been set. A coin of Crispus (317 – 326) was found in grave No. 34 which belongs to the final phase of the functioning of the necropolis. The attested superposition of graves Nos 32, 34, and 35 further substantiates the character of the necropolis as a tumular one, as evidenced by both the *krepis* and the secondary graves dug into the mound (fig. 5).

Aleksandra Petrova, Regional Historical Museum – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, aleksandrapp@mail.bg
Maria Christova-Penkova, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, mariachristova@abv.bg
Narcis Torbov, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, natorbov@mail.bg

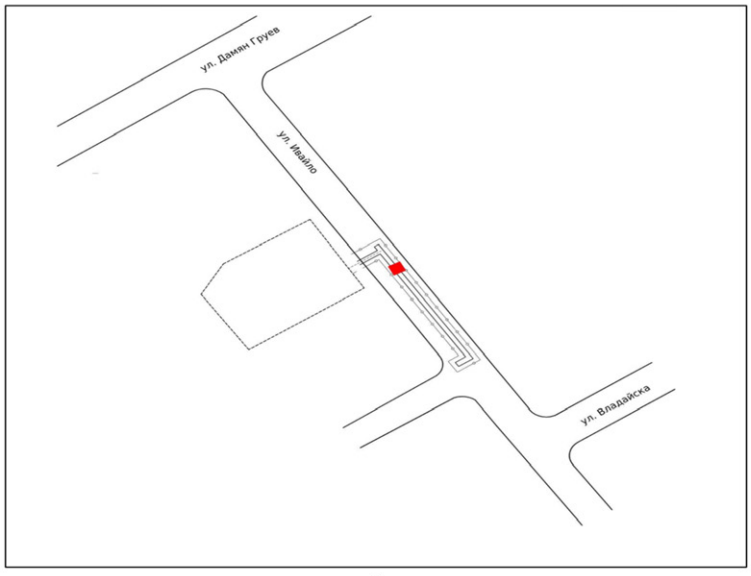
№ 96. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ИВАЙЛО“ № 35, СОФИЯ

Бориславa Гълъбова

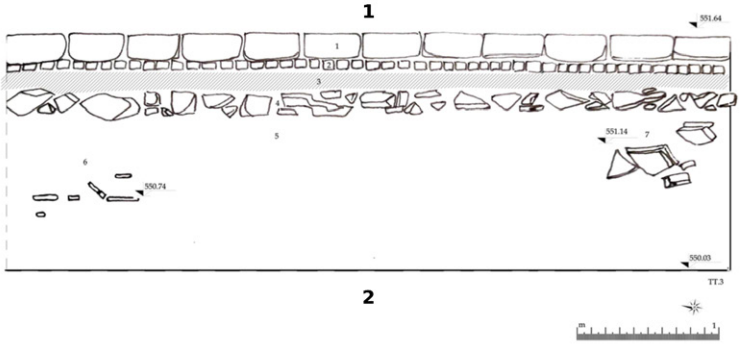
В края на 2021 г., във връзка с изграждането на външно топлозахранване и абонатна станция на ул. „Ивайло“ № 35, беше проведено археологическо наблюдение в поземлен имот с идентификатор 68134.202.60 (УПИ VII-16, кв. 284), ул. „Ивайло“ № 35, м. Еврейски гробища, район „Красно село“, гр. София. Теренът попадада в обхвата на територия с културно-историческо наследство със статут на групов паметник на културата – „Зона Руски паметник – Буката“ (Ж-4) в гр. София, разположен в охранителната зона на недвижима културна ценност на парковото и градинското изкуство. Улица „Ивайло“ попада и в териториалния обхват (улично платно и прилежащ бордюр) на урбанистичната и архитектурно-строителна единична недвижима културна ценност „Керамични и гранитни паважи, положени преди 1944 г. на територията на гр. София“ с категория „местно значение“, както и в трета защитена зона на Историко-археологическия резерват „Сердика – Средец“.

Изкопните дейности попадат в отсечка на ул. „Ивайло“ между ул. „Владайска“ и ул. „Д. Груев“. В предходните години на уличното платно са изграждани различни комуникационни мрежи при строителството на околните сгради – за електроснабдяване, водопровод, канализация, разположени на различни дълбочини (обр. 1.1).

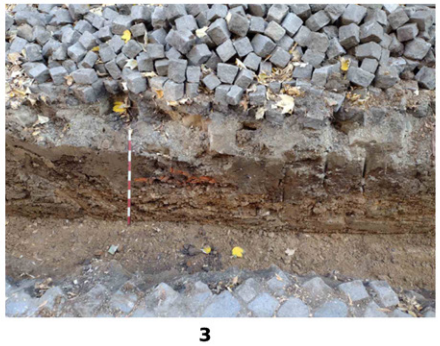
Сондажът е с П-образна форма с обща дължина 43,58 м, разделен на седем топлопреносни точки с от-

1

2

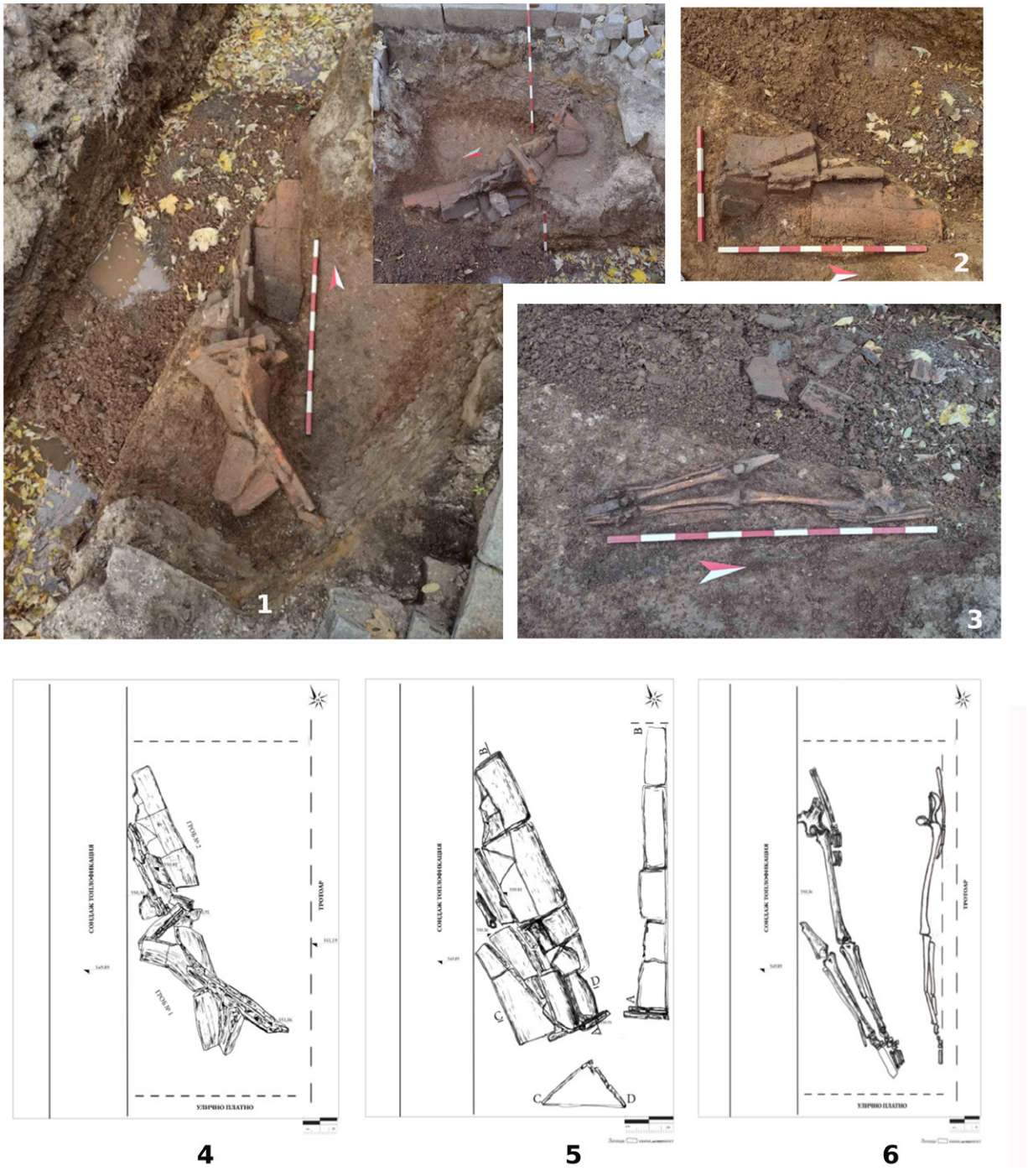
3

4

Обр. 1. Спасителни разкопки на ул. „Ивайло“, София: 1 – разположение на археологическите структури в изкопа и спрямо уличното платно; 2 – източен стратиграфски профил в сондаж С – Ю (легенда: 1 – каменен бордюр; 2 – гранитен паваж; 3 – пясъчна подложка; 4 – пласт от ломени камъни; 5 – светло- до тъмнокафява глина; 6 – структура №, ниво на засичане; 7 – структура № 2, ниво на засичане); 3 – структура № 1; 4 – структура № 2

Fig. 1. Rescue excavations at Ivaylo Str., Sofia: 1 – location of the archaeological features in the trench and relative to the roadway; 2 – eastern stratigraphic cross-section in N – S trench (key: 1 – stone curb; 2 – granite pavement; 3 – sand substratum; 4 – layer of quarry stones; 5 – light- to dark-brown clay; 6 – feature No.1; 7 – feature No. 2); 3 – feature No.1; 4 – feature No. 2

Обр. 2. Спасителни разкопки на ул. „Ивайло“, София: 1 – сондаж С – Ю; 2-3 – гроб № 2; 4 – структура № 1; 5-6 – гроб № 2

Fig. 2. Rescue excavations at Ivaylo Str., Sofia: 1 – trench N – S; 2-3 – grave No. 2; 4 – feature No.1; 5-6 – grave No. 2

делни отстояния една от друга, като тт. 4 маркира североизточния ъгъл на сондажа, а тт. 2 – югоизточния. Изкопните дейности са извършени до дълбочина 1,50 – 1,60 м при широчина на сондажа 1,30 м.

В източния профил, между тт. 3 и тт. 4 на сондаж С – Ю, на 9,50 м от тт. 4 в южна посока и на дълбочина 0,45 – 0,50 м от нивото на терена (кота 551,19 – 551,14 м н. в.), с лека денивелация на север до дълбочина 0,90 м (кота 550,74 м н. в.) се регистрира структура № 1 с ориентация север – юг (обр. 1.2). С цел изясняване на характера на структурата и обекта се премина към спасителни разкопки, като беше направено разширение в източна посока с размери 1,40 × 1,00 м, ограничено от тротоара.

Разкритата структура № 1 представлява гробно съоръжение със стреховидно покритие от тегули. За съжаление неговата северна половина е разрушена. Общата запазена дължина на керемиденото

покритие е 1,83 м и широчина 0,45 м (обр. 1.3). Структурата се състои от два гроба.

Гроб № 1 е регистриран на дълбочина от 0,45 – 0,50 м от нивото на терена (кота 551,19 – 551,14 м н. в.) със запазена дължина 0,73 м и ширина 0,45 м. Северната му страница е плътно долепена до южната на гроб № 2 (обр. 2.1, 4).

Погребението е извършено чрез инхумация. Починалият е бил положен по гръб върху земята без оформяне на гробна яма, ориентация север – юг. Разкритите костни останки са в много лошо състояние, силно фрагментирани. Запазени са части от черепа, долночелюстната кост, от горните крайници – двете раменни кости и от ребрата. Зародишите на долните централни и латерални резци, на долния ляв първи млечен кътен зъб и на горния ляв централен резец са запазени в долночелюстната кост. Въз основа на запазеното съзъбие и на размера на раменните кости може да се каже, че погребаният индивид е дете в неонатална възраст – новородено.

Гроб № 2 е разкрит на дълбочина 0,55 м от нивото на терена (кота 551,09 м н. в.), с лека денивелация на север до дълбочина 0,90 м (кота 550,64 м н. в.). Запазена дължина 1,10 м и ширина 0,45 м Ориентиран е север – юг, с плътно прилепена южна страница към северната на гроб № 1 (обр. 2.1-3, 5, 6). Следи от гробна яма не са регистрирани. Тегулите са поставени върху терена. Погребението е извършено чрез инхумация. Индивидът е бил положен по гръб с изпънати успоредно един на друг долни крайници. Запазени са лявата лакътна и лъчева кости, костите от лявата ръка, фрагмент от лявата хълбочна кост, както и фрагмент от дясната бедрена кост. Изцяло запазени са лявата бедрена кост, двете голямопищялни и малкопищялни кости и костите на ходилата. Останките принадлежат на женски индивид, на възраст между 25 и 35 години (*Adultus*).

В двата гроба не са открити дарове.

Структура № 2 отстои на 5,45 м от структура № 1 в южна посока. Струпването е регистрирано на дълбочина 0,45 – 0,50 м от нивото на терена (кота 551,19 – 551,14 м н. в.) (обр. 1.4). Представлява струпване от керемиди, което се развива в източна посока и попада изцяло извън границите на изкопа. Поради тази причина структурата не е проучена.

Конструктивно проучените гробни съоръжения се отнася към гробовете тип VI по Л. Гетов (Гетов 1970, 3, обр. I.7 г) и К. Праматаров (Праматаров 2018). Според Л. Гетов гробовете с тегули се срещат масово през II – III в. и по-рядко през IV в.(Гетов 1970, 6), а според К. Праматаров те се срещат основно през втората половина на III – IV в., но продължават да се използват до края на VI в. (Праматаров 2018, 27).

В непосредствена близост до обекта (на ул. „Дамян Груев“ № 8) в преходните години са разкрити зидани засводени гробници, трикорабна базилика и гробове в обикновени ями, датирани в III – края на IV в. (Кирова 2007, 38). Това ни дава основание да датираме разкритите гробове в периода III – IV в. Липсата на гробен инвентар не дава възможност за по-прецизна датировка. Гробовете представляват част от Западния некропол на Сердика и на този етап маркират неговата най-отдалечена (западна) част.

Литература

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I – IV в.). – Археология, 1970, 1, 1 – 11.

Кирова 2007: Н. Кирова. Гробници от Западния некропол на Сердика. – Археология, 2007, 1, 38 – 45.

Праматаров 2018: К. Праматаров. Извънградски некрополи в провинция Тракия (I – III в.). Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“. София, 2018.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AND RESCUE EXCAVATIONS AT 35 IVAYLO STR., SOFIA

Borislava Galabova

Summary

During the construction works for an external heat supply at the end of 2021, an archaeological monitoring and rescue excavation was carried out in the land plot 68134.202.60 at 35 Ivaylo Str., Krasno Selo municipality in Sofia.

The trench is U-shaped, with a total length of 43.58 m, 1.30 m wide and 1.50 – 1.60 deep (fig. 1.1).

Feature No. 1 – grave, covered with *tegulae*, was revealed in the eastern profile of trench N – S, at a depth of

0.45 – 0.50 m (fig. 1.2). Its northern half has been destroyed. The total preserved length of the covering is 1.83 m, and a width of 0.45 m (fig. 1.3). The *tegulae* had been placed on the ancient ground surface. The feature consists of two graves.

Grave No. 1 is an inhumation, registered at a depth of 0.45 – 0.50 m below the present-day surface, measuring 0.73 m × 0.45 m. Its northern side is tightly adhering to the southern side of Grave No. 2 (fig. 2.1, 4). The human remains are in poor condition. The skeletal remains were identified as a child in neonatal age – a newborn, based on preserved dentition and the length of both *humeri*.

Grave No. 2 was documented at a depth of 0.55 m below the present-day surface, with an inclination to the north to a depth of 0.90 m (fig. 2.1-3, 5, 6). Preserved length is 1.10 m and a width of 0.45 m. The human bone remains belong to a female individual, aged between 25 and 35 (*Adultus*).

No grave goods were found in both burials.

Feature No. 2 is 5.45 m to the south from feature, at a depth of 0.45 m – 0.50 m (fig. 1.4). The feature falls entirely outside of the borders of the trench, and, therefore, it could not be studied.

The lack of archaeological material does not allow a more precise dating of the excavated graves. In general, they can be dated to 3rd – 4th c. and are part of the Western necropolis of *Serdica*. At this stage, the site on 35 Ivaylo Str. marks the westernmost section of this necropolis, archaeologically attested so far.

Borislava Galabova, Laboratory of Human Bioarchaeology, 42 George Washingron Str., 1202 Sofia, galabovab@gmail.com

№ 97. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЦЕНТРАЛНАТА ГРАДСКА ЧАСТ НА СОФИЯ

Елена Николова, Александър Станев

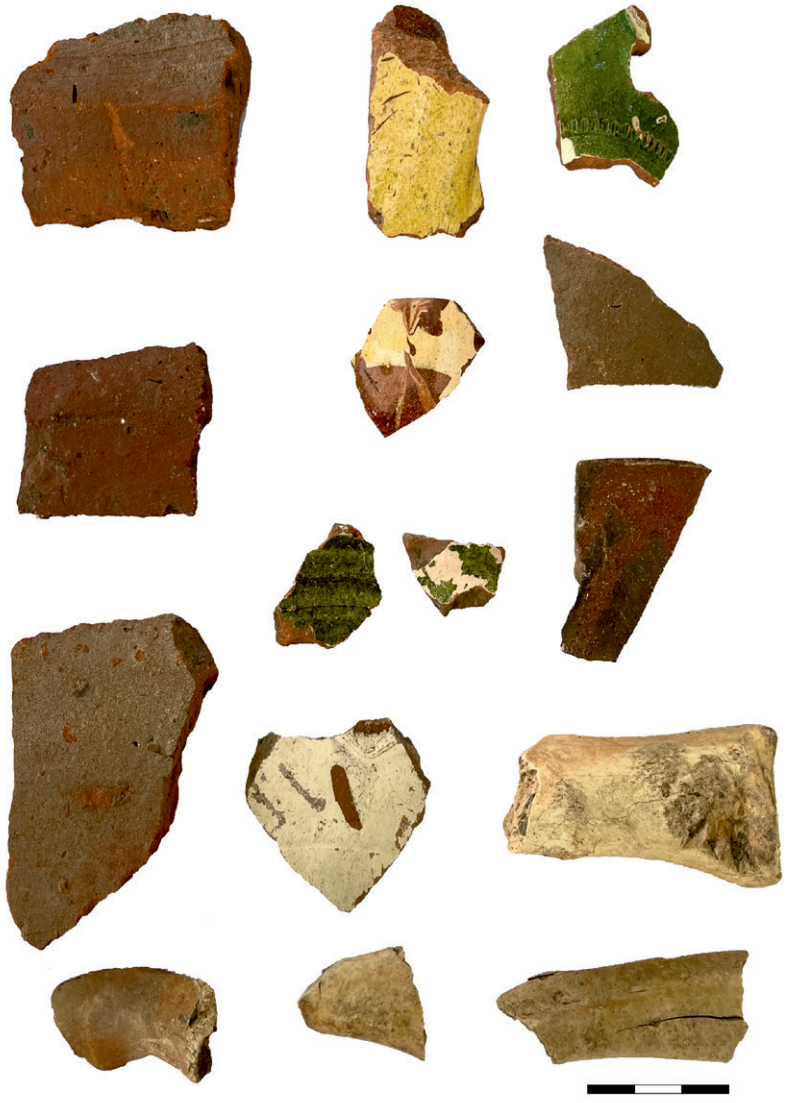
Проектът „СРС – ЕТАП I“ на „Софийска вода“ АД предвижда подмяна на водопровод по ул. „Т. Бурмов“, ул. „Д. Трайкович“, ул. „Владайска“ (от ул. „Д. Трайкович“ до ул. „Ивайло“) и ул. „Д. Груев“ (от ул. „Д. Трайкович“ до ул. „Ивайло“). Обектът попада в трета охранителна зона на Историко-археологическия резерват „Сердика – Средец“. Предвидената дълбочина на изкопа е 1,60 м, при ширина от 0,70 – 0,80 м, като новата водопроводна тръба ще бъде полагана върху действащата стара и привързвана в двата края на всяка улица.

По време на изкопната дейност се направиха следните стратиграфски наблюденията: съществуващият паваж ляга върху подложка с дебелина до 0,20 м; под нея се открива относително равномерен пласт от тъмнокафява глинеста пръст, който многократно е нарушен от петна с баластра, образували се в резултат на съвременни ремонтни дейности по водопроводната мрежа. В рамките на зададеното

Обр. 1. Фрагменти от човешки кости, IV – V в. сл. Хр., кръстовище на ул. „Д. Груев“ и ул. „Д. Трайкович“, София

Fig. 1. Fragments of human bones, 4th – 5th c. AD, intersection of D. Gruev Str. and D. Traykovich Str., Sofia

Обр. 2. Фрагменти от битова керамика, XVIII – XIX в., ул. „Владайска“, София

Fig. 2. Pottery sherds, 18th – 19th c., Vladayska Str., Sofia

трасе се регистрираха две археологически ситуации, унищожени при предходните строителни дейности.

На кръстовището на ул „Д. Груев“ с ул. „Д. Трайкович“ в посока ул. „Ивайло“, под паважа и неговата подложка, в тъмната пръст се откриха разнесени фрагменти от римска строителна керамика (тухли) и разпилени единични фрагменти от човешки кости (обр. 1). Материалите попадат в обратния насип на изкопа за вече съществуващия водопровод. При прокарването му са били засегнати гробни съоръжения от римската епоха, които сега се регистрират единствено като разнесени материали в запълнителя. В подкрепа на това твърдение се явяват данните от проведените проучвания на ул. „Д. Груев“ през 2006 г. от Н. Кирова. Тя разкрива наново три зидани гробници, проучени през 1915 г. от Б. Филов и през 1937 г. от С. Бобчев (Филов 1915, 223 – 224; Бобчев 1943, 21 и 27) и регистрира за пръв път още една зидана гробница и един зидан гроб (Кирова 2006, 314 – 317). Позовавайки се на намерения монетен материал, проучвателите отнасят съоръженията към IV – V в. Вероятно става дума за съществуващ късноантичен некропол, който е разрушен при строежа на съвременните сгради.

Втората ситуация се регистрира в самото начало на ул. „Владайска“ (до сградата на Министерство на земеделието, храните и горите). В профилите на изкопа се откриха разпилени в тъмната пръст малки фрагменти от битова и строителна керамика, принадлежаща към XVIII – XIX в. (обр. 2). Те отново не са в контекст, а попадат в обратния насип на изкопа за вече съществуващия водопровод.

В останалата част от трасето не бяха регистрирани никакви структури нито какъвто и да било подемен археологически материал.

„СРС – ЕТАП II“ от проекта е свързан с реконструкция на уличен канал и водопровод по ул. „Цар Иван Шишман“ (участък от ул. „Ген. Паренсов“ до ул. „Аксаков“). Обектът попада в рамките на втора охранителна зона на Историко-археологическия резерват „Сердика – Средец“.

По време на изкопната дейност по протежение на цялото трасе се направиха следните стратиграфски наблюденията: в източния профил са видими три пласта – асфалт с подложка, кафява рохка пръст със спорадични малки измити фрагменти от съвременни строителни материали (тухли) и светъл песъчлив пласт – геоложки напластявания. Западният профил е компрометиран изцяло от кабелни трасета и бетонния колектор на топлофикация.

В рамките на спасителното археологическо проучване не се регистрираха недвижими и движими археологически културни ценности по смисъла на чл. 146, ал. 3 от Закона за културното наследство.

Литература:

Бобчев 1943: С. Бобчев. Сердика. Материали за изучаване на топографията, устройство и архитектура на града. София, 1943.

Кирова 2006: Н. Кирова. Античен обект в трета спасителна зона на ИАР Сердика-Средец, ул. „Д. Груев“ № 8, София, през 2006 г. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 314 – 317.

Филов 1915: Б. Филов. Новооткрити старини. – Известия на Българското археологическо дружество, 5, 1915, 222 – 230.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE CENTRAL CITY ZONE OF SOFIA

Elena Nikolova, Alexander Stanev

Summary

Phase I of the construction project is aimed at the replacement of the water supply system along the T. Burmov Str., D. Traykovich Str., Vladayska Str. (from D. Traykovich Str. to Ivaylo Str.), and the D. Gruev Str. (from D. Traykovich Str. to Ivaylo Str.). The site is situated in the third protected zone of Serdica – Sredets Historical and Archaeological Reserve.

The following stratigraphic observations were made. The existing pavements are laid on a 0.20 m thick substrate. Beneath it there is a relatively even layer of dark brown clayey soil, containing spots with gravel, formed as a result of modern repairs on the water supply network. Two occurances of archaeological structures, destroyed during previous construction activities were registered within the trench.

At the intersection of D. Gruev Str. and D. Traykovich Str., scattered fragments of Roman architectural ceramics (bricks) and occasional fragments of human bones were discovered in the dark soil, under the modern pavement and its substrate (fig. 1). These remains have apparently ended up in the backfill of the trench of the already existing water supply system. During its construction, burial structures from the Roman period must have been affected, which are now registered only as scattered materials in the backfill. This statement is supported by the data from the research conducted on D. Gruev Str. in 2006 by N. Kirova when three brick-built tombs have been re-excavated (initially studied in 1915 by B. Filov and again in 1937 by S. Bobchev), and another tomb and a brick-built grave were found. Those features are dated to the 4th – 5th c., and probably had formed part of a late antique necropolis, which has been destroyed during construction of the modern buildings.

The second occurance was registered at the very beginning of the Vladayska Str. (next to the building of the Ministry of Agriculture, Food and Forestry). In the profiles of the excavation trench, small fragments of household and construction ceramics from the 18th – 19th c. (fig. 2), scattered in the dark soil, were found. Again, they are unstratified and had fallen into the backfill of the trench of the already existing water supply system.

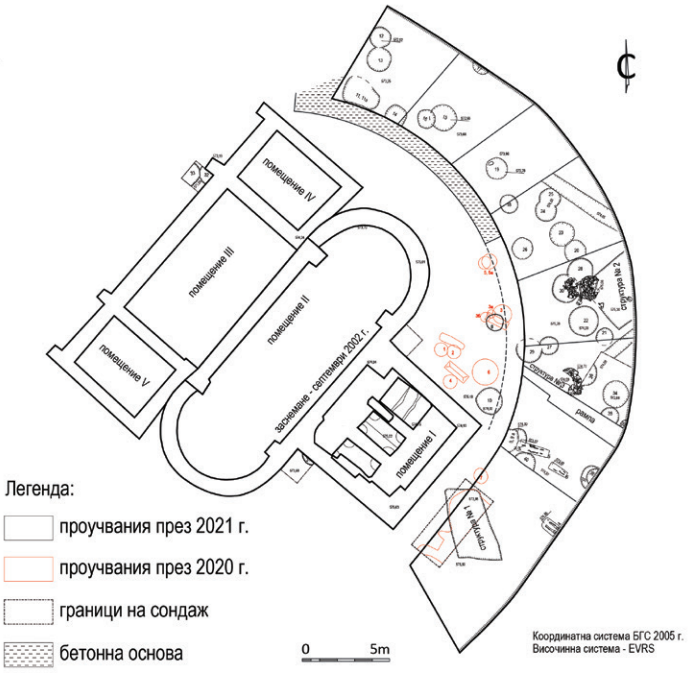
Phase II of the project concerns the route of the underground infrastructure along the Tsar Ivan Shishman Str. (from Gen. Parensov Str. to Akskov Str.) in the centre of Sofia. The area is located in the second protected zone of Serdica – Sredets Historical and Archaeological Reserve. In the trenches reaching a depth of 5 m and a width of 3 m, only geological strata and modern disturbances from earlier construction works were attested.

Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, elli.nikolova@gmail.com
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, alexander.stanev@sofiahistorymuseum.bg

№. 98. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН МАВЗОЛЕЙ“ В КВ. ЛОЗЕНЕЦ, СОФИЯ

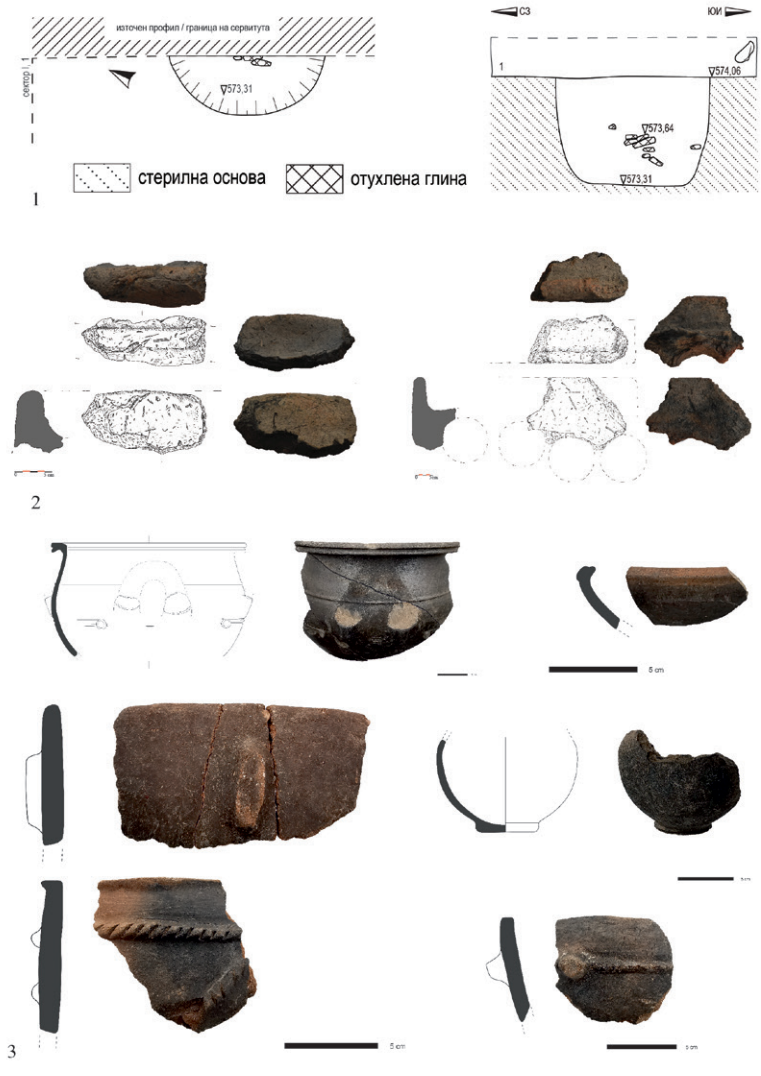
Александър Станев, Юниан Мешеков

В периода 08. 02. – 27. 04. 2021 г. е осъществен вторият сезон от спасителното археологическо проучване на обекта в кв. Лозенец, гр. София, предприето във връзка с реализиране на проект „Консервация, реставрация и експониране на „Късноантичен мавзолей“ на Столична община (Мешеков, Станев 2021).

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

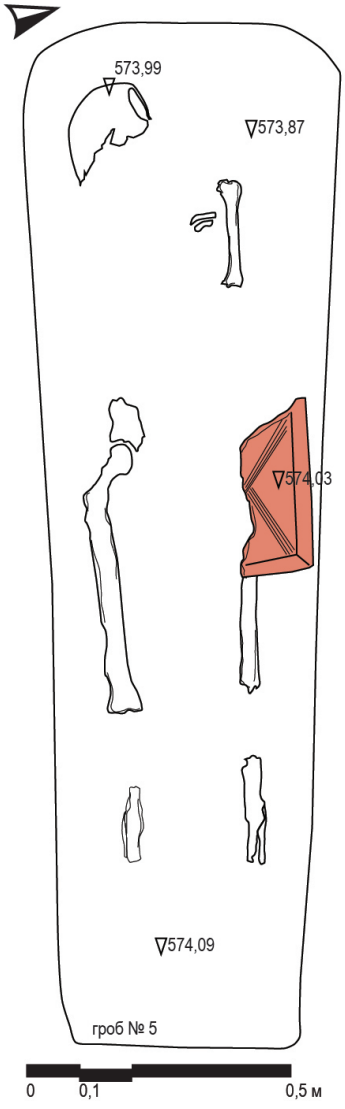

Работата на екипа се концентрира северно, източно и южно от сградата на мавзолея, в полоса с формата на полудъга, с широчина 6 м и дължина 35 м. Резултатите от настоящата кампания допълниха информацията от предходните археологически сезони. Ямният комплекс от късната желязна епоха продължи да се развива по цялата проучвана площ. От късноантичния некропол са проучени нови три гроба. За пръв път са засечени археологически материали с предполагаема дата X – XI в. (обр. 1).

През 2021 г. са регистрирани нови 30 ями, с което общият брой съоръжения, проучени през трите (включително 2001 г.) археологически кампании достигна 45 (Мешеков, Станев 2021; Иванов 2003, 44). Регистрирани са единични, двойни и тройни, кръгли или близки до кръглата форма вкопавания, с различни дълбочина и размери (диаметърът им варира от 1,10, до 1,80 м). Основната част от ямите са запълнени с тъмна на цвят глинеста пръст, малко дребни въглени, без или с единични фрагменти битова керамика. Характерно е, че при повечето от тези съоръжения всички културни останки се регистрират в или близо до центъра на вкопаването (обр. 2.1). В по-редки случаи в ямите има висока концентрация на битова керамика и късове от стенни мазилки. В съоръжения № 9, 9а, 11, 11а, 22 и 34 са открити фрагменти от стационарни огнища, огнища от типа „подница“ и различни глинобитни съоръжения (първази за огнища и други битови съоръжения). Най-многобройни са фрагментите, регистрирани в яма № 34 (късноантична, която вероятно е вкопана в

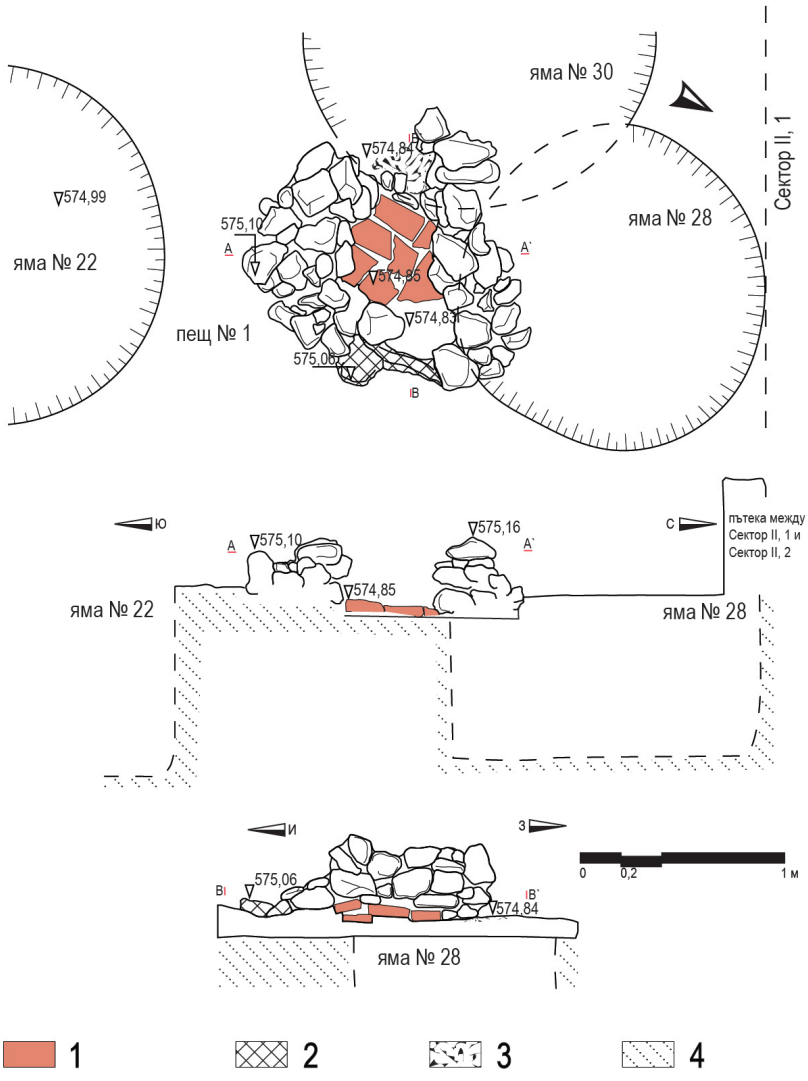
Обр. 2. Структури и материали от късната желязна епоха: 1 – яма № 17 (план и разрез); 2 – фрагменти от огнище от яма № 34; 3 – керамика

Fig. 2. Features and materials from the Late Iron Age: 1 – pit No. 17 (plan and cross-section); 2 – fragments of a fireplace from pit No 34; 3 – pottery

Обр. 3. Гроб № 5

Fig. 3. Grave No. 5

Обр. 4. Каменна печка № 1, план и разрези: 1 – строителна керамика; 2 – опалена глина; 3 – пепел и въглени; 4 – стерилна основа

Fig. 4. Stone-built stove No 1, plan and cross-sections: 1 – architectural ceramics; 2 – burnt clay; 3 – ashes and charcoal; 4 – sterile ground

по-ранна, чиито граници не се засичат). Те се свързват с масивно стационарно съоръжение, вероятно с правоъгълна, със заоблени ъгли форма, с висок около 10 (9,5 см) перваз и дъно. По конструкцията личат следи от масивни дървени греди с диаметър около 0,13 м (обр. 2.2). В яма № 19 са регистрирани половин керамичен прешлен и долната част от каменен хромел.

Керамичният материал от вкопаните съоръжения, с редки изключения е силно фрагментиран. Керамиката, изработена на ръка, е с типичните технологични характеристики – огладени повърхности, по-рядко излъскани, като сред формите преобладават гърнетата с големи размери и хранилищата, по-рядко се срещат купите, а само единични примери могат да се определят като паници/чаши. При керамиката, правена на колело, преобладават фрагментите от паници и кани/канички, но се срещат още чаши, кратери и трапезни амфори. Тази керамична група се характеризира със сив до черен цвят на повърхността, която е огладена или излъскана, а в някои случаи и ангобирана (обр. 2.3). По морфологичните характеристики на съдовете на ръка и релефната им украса, както и по формалните и технологични характеристики на съдовете на колело, керамичният материал се датира в рамките на края на V – IV в. пр. Хр.

Вторият културен пласт се отнася към времето на Късната античност (IV – V в.). В югоизточната част от проучваната площ са разкрити три нови, ямно вкопани гроба. Две от гробните съоръжения (№ 5 и 6) са ориентирани запад – изток, а гроб № 4 е изток – запад. И в трите случая, скелетните остан-

Обр. 5. Средновековна керамика

Fig. 5. Medieval pottery

ки са силно изтлели, положени са по гръб, с изпънати крака (обр. 3). Гроб № 6 е детски, а останалите два са на възрастни индивиди. И в трите съоръжения отсъства инвентар.

Допроучено е вкопаването южно от гробната камера на мавзолея, регистрирано в предходния сезон. Същото се оказа с форма, близка до правоъгълната, с дълги страни ориентирани север – юг. В него продължи да се отчита концентрация на керамика с късноантични характеристики и монети от средата – втората половина на IV – първите десетилетия на V в.

Допълнително са регистрирани две ями (№ 16 и 34), запълнени с фрагменти от късноантична строителна и битова керамика и камъни, сходни с тези, с които са изградени стените на мавзолея. При строителната керамика и камъните е установена пълна липса на полепнал хоросан, което допуска предположение, че въпросните вкопавания са свързани с времето на строежа на мавзолея.

В рамките на обекта за пръв път е засечен археологически пласт, формиран от най-малко три вкопавания, две термични съоръжения (печки, градени от камъни и фрагменти от антична строителна керамика) и съпътстваща битова керамика на колело и на ръка. Последната, се явява единствен датиращ материал, като по форми и украса намира точен паралел с керамиката, регистрирана при проучванията на площад „Св. Неделя“, гр. София. Същата от своя страна, на база монети и други находки, е поставена във времето X – XI в. (Кацарова и др. 2016, 552).

Две от средновековните вкопавания се проследяват под формата на траншеи, съответно с посоки северозапад – югоизток (с широчина 1 м) и югозапад – североизток (с широчина 0,70 м). В пространството между двете траншеи се разполага третото вкопаване, с форма близка до правоъгълната. При северозападния ъгъл на последното се разполага първото термично съоръжение. То е с почти кръгла форма, купол, изграден от камъни и под от антични тухли (обр 4). Правоъгълното вкопаване и печката кореспондират стратиграфски, което предполага, че са съществували синхронно. Второто отоплително съоръжение е с напълно сходна форма и техника на градеж и е на същото ниво.

Съпътстващият керамичен материал е от съдове, изработени на колело и на ръка (или смесена техника от бавно колело и ръка). Първата група е представена от единични фрагменти, като доминират тънкостенни гърнета с червена или кафява повърхност (някои покрити с кафява ангоба) и украса от хоризонтални линии. Преобладаващият процент е свързан с керамиката, правена на ръка, където се проследяват основно дебелостенни гърнета (по-рядко купи и единични фрагменти от капаци), изработени от тесто с висока концентрация на едър пясък и дребни камъчета. Имат червена, червено-кафява или бежово-кафява повърхност и разнообразна врязана украса върху горната

част на съда (единични или комбинация от прави или вълнообразни врязани линии и по-рядко от набождания, обр. 5).

Извършеното спасително археологическо проучване на обекта в кв. „Лозенец“ има съществен научен принос за изследването на миналото на гр. София, тъй като към настоящия момент, в рамките на застроената част на столицата, това е единственият обект с регистриран ямен комплекс от късната желязна епоха и напълно проучен античен мавзолей, както и един от малкото обекти със средновековен културен пласт.

Литература:

Иванов 2003: М. Иванов. Комплекс от ями и съоръжения от IV в. пр. Хр. в кв. Лозенец, София. – Археология, 2003, 2, 43 – 51.

Кацарова и др. 2016: В. Кацарова, С. Горянова, А. Станев. Археологически проучвания на обект „Форумът на Сердика“ – площад „Света Неделя“, гр. София, 2015. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 549 – 552.

Мешеков, Станев 2021: Ю. Мешеков, А. Станев. Спасително археологическо проучване на „Късноантичен мавзолей“ в кв. Лозенец, гр. София. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 915 – 919.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF “LATE ANTIQUE MAUSOLEUM” SITE, IN LOZENETS NEIGHBOURHOOD, SOFIA

Alexander Stanev, Yunian Meshekov

Summary

In the period 08. 02. – 27. 04. 2021 the second season of the rescue archaeological excavation of the site was carried out, within the framework of Sofia Municipality’s project “Conservation, Restoration and Exhibition of the “Late Antique Mausoleum” in Lozenets neighbourhood, Sofia (fig. 1).

In 2021, 30 new pits were registered, bringing the total number of the structures studied during the three archaeological campaigns to 45. Single, double and triple, round or close to round pits were registered, with varying depths and sizes. The majority of the pits were filled with dark-coloured clayey soil, some small pieces of charcoal, without or with only occasional pottery fragments (fig. 2.1). In rare cases, the pits featured a high concentration of household ceramics and pieces of wall daub. In separate dug-in structures, fragments of stationary fireplaces, „podnitsa”-type fireplaces, and various clay-built facilities were found (fig. 2.2). The ceramic material dates the pit complex to the end of the 5th – 4th c. BC (fig. 2.3).

The second cultural layer is dated to the time of Late Antiquity (4th – 5th c.). In the southeastern part of the studied area, three new graves were discovered (fig. 3). Two of the burials (Nos 5 and 6) were west – east oriented, and grave No. 4 was east – west. In all three cases, the skeletal remains were strongly decayed, laid in supine position (fig. 3). The study of the dug-in feature south of the tomb chamber of the mausoleum, registered in the previous season, was completed. A concentration of pottery typical of Late Antiquity and coins from the middle/second half of the 4th – first decades of the 5th c. were found there. In addition, two pits (Nos. 16 and 34) were registered, filled with fragments of late antique architectural and household ceramics and stones, similar to those with which the walls of the mausoleum had been built.

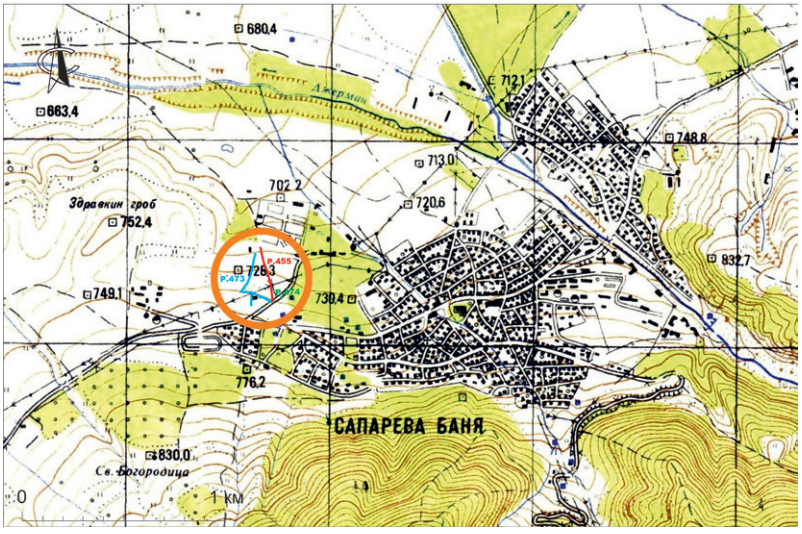
An archaeological layer formed by at least three pits, two thermal installations (stoves with an almost round form, a dome built of stone, and floor covered with Roman brick) and accompanying household wheel thrown and hand-built ceramics was found within the site for the first time (fig. 4). The pottery is the only dating material and in term of vessel shapes and decoration it has exact analogies in the medieval pottery assemblage of Sveta Nedelya Square site in Sofia, dated to the 10th – 11th c. (fig. 5).

The results of the excavation form a significant research contribution to the study of Sofia past, as at present, this is the only site with attested Late Iron Age pit complex, a completely studied suburban late antique mausoleum, and one of the few sites with medieval cultural layers.

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, alexander.stanev@sofiahistorymuseum.bg
Yunian Meshekov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, meshekov@abv.bg

№ 99. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА ГЕРМАНИЯ, ЕТАП I, УЛ. „ЗЛАТЕН ВЕК“, САПАРЕВА БАНЯ

Светла Петрова, Емил Севдин

Обр. 1. Трасе на водопроводно-канализационна система, етап I, в Сапарева баня; с червен цвят – трасе по ул. „Златен век“

Fig. 1. Route of water supply and sewerage system, stage I; in red – the route along Zlaten Vek Str.

Проучването се извърши в периода от 15.11.2021 г. до 23.12.2021 г. с финансиране от Община Сапарева баня (разрешение за теренно археологическо проучване № 455/2021 г.). Първият етап от изграждането на общинска водопроводна и канализационна мрежа обхваща трасето по ул. „Златен век“, която е с ориентация север – юг. Съвременната улица е разположена в територията на западния некропол на античната Германия.

Трасето на предвидените строителни дейности е с дължина 283,78 м и изцяло попада в охранителната зона на археологическата недвижима културна ценност „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германия със сателитни обекти – западен некропол, южен некропол и обект в м. Шалева махала, община Сапарева баня, област Кюстендил“ (обр. 1). От юг то започва от мястото на откритата през 2020 г. късноантична гробница при Т-образното кръстовище на улиците „Й. Попмихайлов“ и ул. „Златен век“ (Петрова, Севдин 2021) и продължава на север по ул. „Златен век“ до къмпинг „Верила“, където се включва в съществуващата водопроводно-канализационна система. Проектната дълбочина на уличната водопроводна и канализационна мрежа е 1,30 и 2,60 м, ширината на изкопа е 1,20 м.

За да се спазят наклоните и денивелацията на терена, изкопните дейности започнаха от север към юг, с покачване на терена в южна посока. В участък от над 200 м от началото на изкопа (при къмпинг „Верила“) находки или гробове не бяха открити. В оставащите до края на трасето около 74 м (до Т-образното кръстовище с ул. „Й. Попмихайлов“ при късноантичната гробница) се откриха 27 гроба, някои от тях групирани по два или три, разположени един до друг, или един върху друг (обр. 2). Подобно разположение допуска възможността за съществуване на фамилни участъци в некропола.

На 209,50 м от началото на трасето и на 0,40 м от повърхността на терена се откриха останки от човешки кости и череп. Откри се зидана гробница с вътрешни размери 2,33 × 1,96 м и външни – 2,85 × 2,46 м. Зидовете са с дебелина 0,30 м и са запазени във височина от 0,86 м до 1,10 м. (обр. 3.1-4). Градежът е направен от различни по големина ломени камъни, споени с бял хоросан. Вътрешните лица на зидовете на гробницата са изградени предимно от едри ломени камъни и образуват прави и гладки стени и ъгли, а външните – от дребни и средни по размер камъни, чиито стени са груби и неравни. Този факт ни показва, че гробницата е била изградена в яма, вкопана в терена, фундирана върху пласт от жълта глина.

Съоръжението се откри непосредствено в чакълената настилка на улицата, като югозападният ъгъл на гробницата е запазен на нивото на повърхността на настилката. Гробницата е била разрушена назад във времето, възможно преди повече от 100 години, когато терените тук са били земеделски обработваеми земи. Преди повече от 70 години по трасето и върху гробницата е бил прокаран черен път, в последствие очакален, като при трасирането му е бил разрушен сводът на гробницата. Височината на градежите е била снижена от последвалите във времето заравнителни дейности във връзка с

оформянето на ул. „Златен век“.

Запазените частично следи от начало на засводяване в северозападния и югоизточния ъгъл ни показват, че гробницата е имала елипсообразно каменно засводяване. Дъното е от трамбована жълта глинеста пръст, постлано с тегули. От източната страна е имало вход. В гробницата се откриха инхумирани скелетни останки на възможно е повече от 15 индивида, разпределени в три хоризонтални реда, като редовете са отделени един от друг с тегули. Разрушаването на свода е довело до разпиляването и разместването на костите от намиращите се на най-високо ниво скелети

Откритата гробница представя преходния вариант между типа на правоъгълната и квадратните гробници, характерни за втората половина на IV – първата половина на V в. Откриха се и няколко метални гвоздея с късо тяло и големи кръгли глави, вероятно от обков на дървена врата на съоръжението.

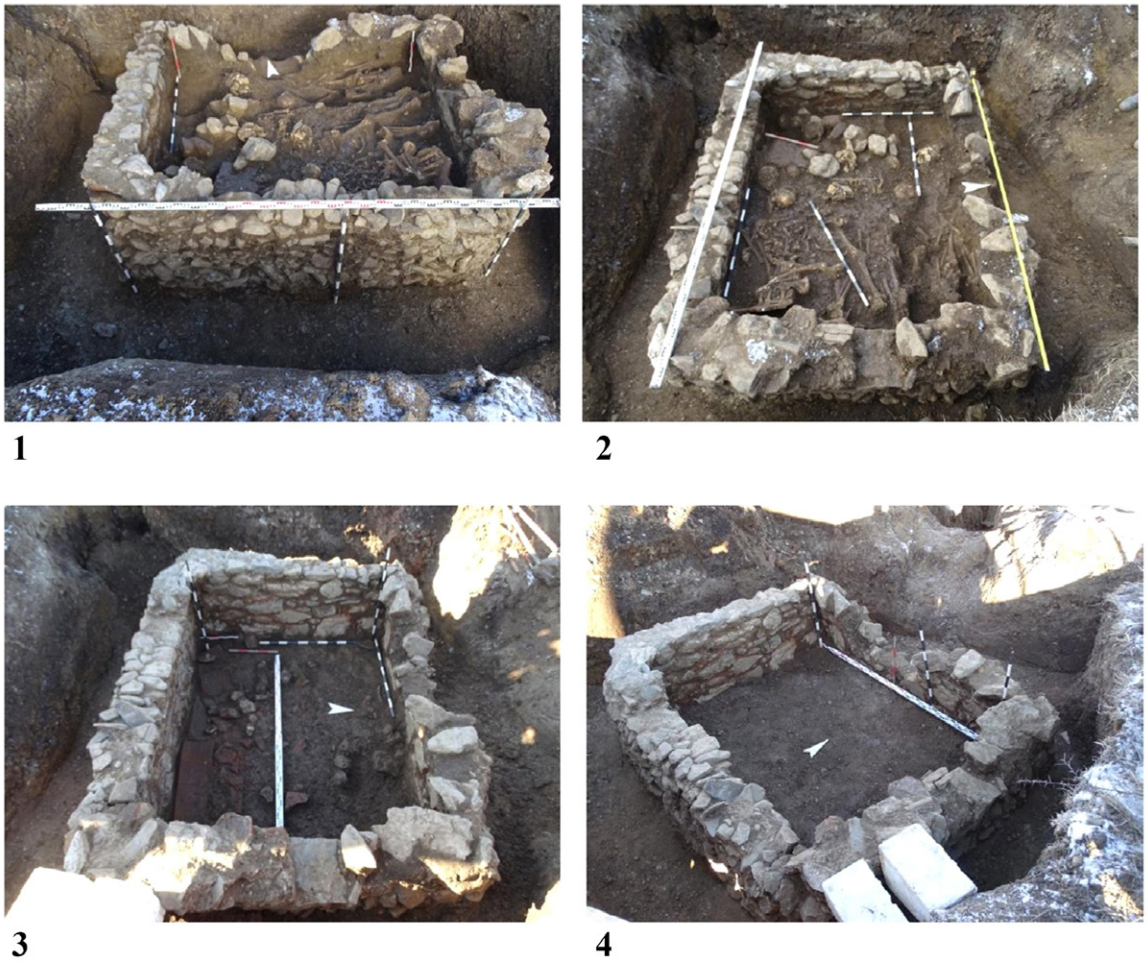
Обр. 2. Разположение на гробовете и гробницата, проучени по протежение на ул. „Златен век“ в Сапарева баня през 2021 г.

Fig. 2. Location of the graves and tomb, surveyed along Zlatev Vek Str. in Sapareva Banya in 2021

Мъртвите са поставяни върху подложка от цели и половини тегули. В гробницата се откриха 15 черепа и кости в неанатомичен и в анатомичен порядък . Интерес представляват три групирани гроба на второто ниво. Разчиствайки нивото при черепи № 5.3, 5.8 и 5.10, установихме, че те, заедно с части от костите на погребаните, са общо положени върху две тегули (ориентирани З – И). Затварящата общия гроб от изток тегула е на място (тя е разкрита още в началото на проучването на нивото), а западната е паднала непосредствено до черепите. В случая наблюдаваме опит за отделяне на трима от покойниците от останалите, погребани в гробницата. Поради това допускаме, че погребаните са били или роднини, или в някаква друга близка връзка (обща военна част или друго).

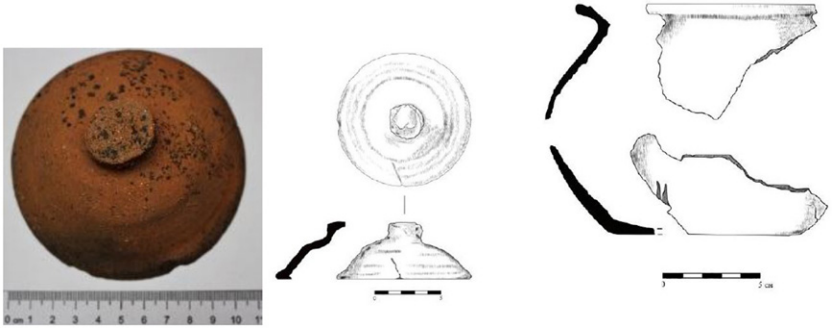
Полагането на три реда от човешки останки в сравнително кратко време в края на IV – началото на V в. предполага, че съоръжението е служило по-скоро за общ гроб, оформен като гробница с почти квадратна форма. Монетният материал показва, че погребенията са извършени в периода след 388 – 395 г. до началото на V в., времето на императорите Теодосий I Велики и Аркадий, според двете открити монети – едната в най-горното ниво от скелети, силно корозирала, датирана в края на IV – началото на V в. и втората, датирана в 388 – 395 г., сечена в пета официна на Константинопол (срв. RIC IX 86b), открита в междинното ниво от скелети. Погребенията са били извършени в кратък период от време, както показват не само откритите две монети, но и керамичните фрагменти, предимно от гърнета (обр. 4), и фрагменти от стъклени кандила, всички те отнесени в последната четвърт на IV – началото на V в. Краткото време, в което са били извършени погребенията, както и видно набързо изградената гробница предполагат общият гроб да е свързан с някакъв катаклизъм или събитие, възможно е готското въстание и плячкосването на Тракия от Аларих I през 395 – 400 г.

Откритите по трасето на изкопа по ул. „Златен век“ в последните 70 м до кръстовището с ул. „Й. Попмихайлов“ 27 гроба, с изключение на един, имат ориентация запад – изток и погребенията в тях са извършени по християнски обичай. Гробните дарове са рядкост. Откриха се само един железен нож, бронзови халка и монети (в гроб № 12 се откриха пет слепени монети като гробен дар, от края на IV – началото на V в.), фрагменти от счупени при погребението съдове. Погребенията са на възрастни ин-

Обр. 3. Гробницата: 1 – начало на проучването на вътрешността – най-горен ред скелетни останки; 2 – входът от изток; 3 – най-долен ред скелетни останки; 4 – дъно на гробницата

Fig. 3. The tomb: 1 – beginning of the exploration of the interior – top layer of skeletal remains; 2 – the entrance from the east; 3 – lowermost level of skeletal remains; 4 – bottom of the tomb

Обр. 4. Късноантична керамика от гробницата

Fig. 4. Late antique pottery from the tomb

дивиди, положени в гробни ями. Дъната на ямите са оформени по три начина – без постилане, с постилане от слой дребни камъни, с постилане с една или една цяла втора половина от тегули, поставени с извитата си част върху терена. Отгоре гробът е оформен като двускатен покрив от тегули, поставени по дългата страна, като при някои от гробовете двата края на гроба – от изток и от запад, са затворени с фрагменти от тухла или тегула. Отстрани тегулите са укрепени с камъни или гробовете и тегулите са покрити с камъни (обр. 5). Начинът на оформяне на гробните ями е характерен за раннохристиянската епоха и датира разкритите гробове в периода IV – VI в., като датировката е потвърдена и от нумизматичния и керамичния материал, открит в гробовете.

Проучването обогатява познанията ни за западния некропол на Германия в раннохристиянския период. Костите в гробницата и в останалите разкрити гробове са силно изтлели поради високата киселинност на почвата, резултат от наличието на минерални извори в района.

1 2

Обр. 5. Късноантични гробове от западния некропол на Германия: 1 – гроб № 14; гроб № 26

Fig. 5. Late antique graves from the western necropolis of Germania: 1 – grave No. 14; 2 – grave No. 26

Литература

Петрова, Севдин 2021: С. Петрова, Е. Севдин. Спасителни археологически разкопки на късноантичен некропол в Сапарева баня, обл. Кюстендил. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 923 – 928.

RESCUE EXCAVATIONS IN THE WESTERN NECROPOLIS OF *GERMANIA*, STAGE I, ZLATEN VEK STR., SAPAREVA BANYA

Svetla Petrova, Emil Sevdin

Summary

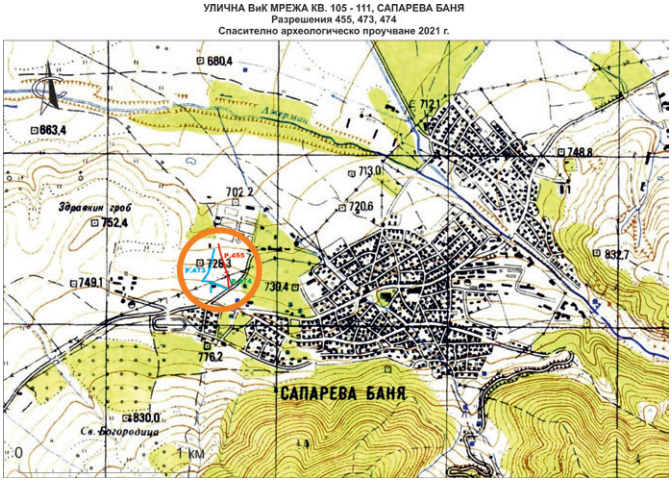
The survey was carried out in the period from 15.11.2021 until 23.12.2021, funded by the Municipality of Sapareva Banya. The first stage of the project for municipal water supply and sewerage network construction covers the route of the Zlaten Vek Str., which is in north – south oriented (figs 1, 2). The street is located within the area of the western necropolis of Germania. For more than 200 m, starting from north to south, no archaeological structures were found in the trench for the construction of water mains and sewerage. In the final 70 m of the route, in its southern end, and stone-built tomb was revealed, featuring an almost square layout, with an elliptical vault (only remains of it were preserved near the walls; figs 3, 4). The tomb had been built of quarry stones bound with white mortar, with an entrance on the eastern side. The skeletal remains of possibly more than 15 individuals had been buried in the tomb, arranged in three layers separated by levels of *tegulae*. The remains in the uppermost layer had been disturbed during the destruction of the vault. The bottom of the tomb had been also covered with *tegulae*.

Twenty-seven graves were also discovered in the trench, along the route of Zlaten Vek Str. (fig. 5), with inhumation according to the Christian rite. The graves are found as single or in groupes of two and three, which indicates the possibility of a family burial spaces. The excavated burial structures are dated to the end of the 4th – beginning of the 5th c. We define the tomb as a mass grave, likely related to some cataclysm or particular event, such as the Gothic uprising led by Alaric I, who had plundered Thrace in the final years of the 4th – beginning of the 5th c.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Emil Sevdin, Museum of History – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

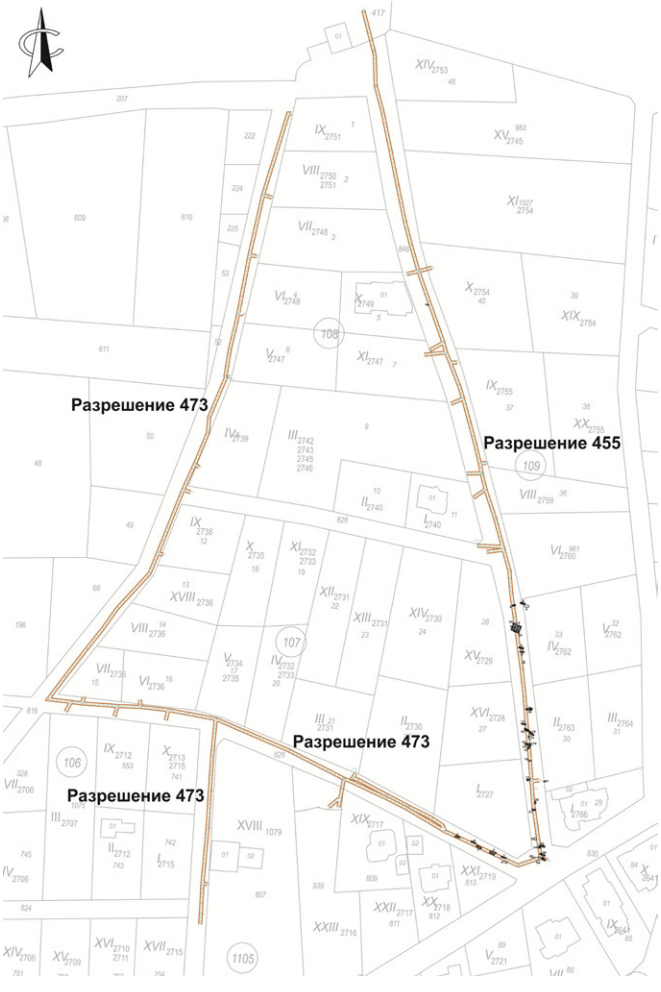
№ 100. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА ГЕРМАНИЯ, ЕТАП III, САПАРЕВА БАНЯ

Светла Петрова, Антон Ковачев, Емил Севдин, Величка Костова

Обр. 1. Трасе на водопроводно-канализационна система, етап III, в Сапарева баня (в синьо)

Fig. 1. Route of water supply and sewerage system, stage III (in blue)

Разкопките са проведени във връзка с изграждане на водопроводно отклонение за снабдяване с минерална вода, изграждане на канал и площадка за покрит паркинг в поземлен имот 65365.601.939 (разрешение за теренно археологическо проучване № 473/2021 г.). Поземлен имот 65365.601.939 попада в охранителната зона на недвижимата културна ценност „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германия със сателитни обекти – западен некропол, южен некропол и обект в м. Шалева махала, община Сапарева баня, област Кюстендил“. Трасето на част от водопроводно-канализационната система частично попада в охранителната зона, а по-голямата част е извън нея или я тангира от западната страна (обр. 1). Поземлен имот 65365.601.939 е частна собственост, а трасето на водопроводно-канализационната система е в улиците, т .е. публична общинска собственост. Проектната дълбочина на канала е 2,60 м, на водопровода – 1,30 м, с ширината на изкопите 0,80 м.

1. Поземлен имот **65365.601.939.** Трасето на водопроводното отклонение за снабдяване с минерална вода е в южната част на парцела и отстои само на 1 м от трасето на водопровода за минерална вода, проучено през 2020 г. След получаване на съгласувано становище от Министерство на културата се проучи теренът за връзката между улицата и шахтата в обекта. Дължината на проученото трасе е 1 м, като голяма част от него попадаше в изкопа от 2020 г. Тук находки не бяха открити. Разкритите в близост гробове през 2020 г. бяха проучени и демонтирани от терена още през 2020 г. (Петрова, Севдин 2021). От северната страна на парцела се проучи трасето на канал с дължина 8 м. Достигната дълбочина тук е 1,30 м, а ширината на изкопа е 0,60 м. (обр. 2). Находки не бяха

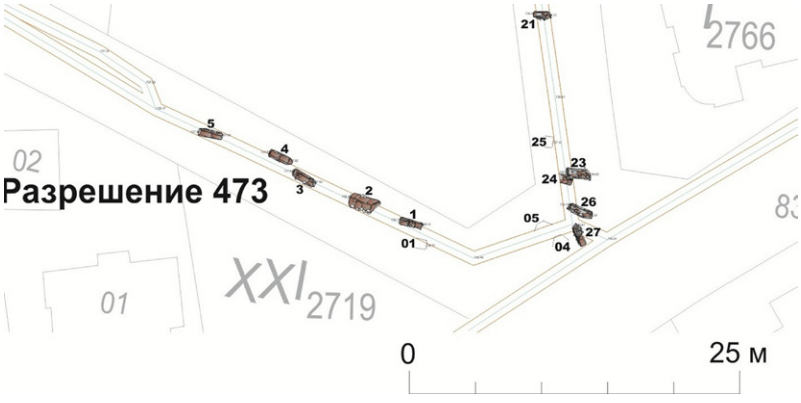
Обр. 2. Общ план на археологическите проучвания в поземлен имот 65365.601.939 и трасетата на улиците

Fig. 2. General plan of archaeological research in land property 65365.601.939 and the routes of the streets

открити. В северната част на парцела, заедно с канала се проучи площта, предназначена за покрит паркинг. Беше достигната проектната дълбочина от 1,30 м. от ниво терен, като находки също не бяха открити. Теренът попада в непосредствена близост до границата на охранителната зона на Германия.

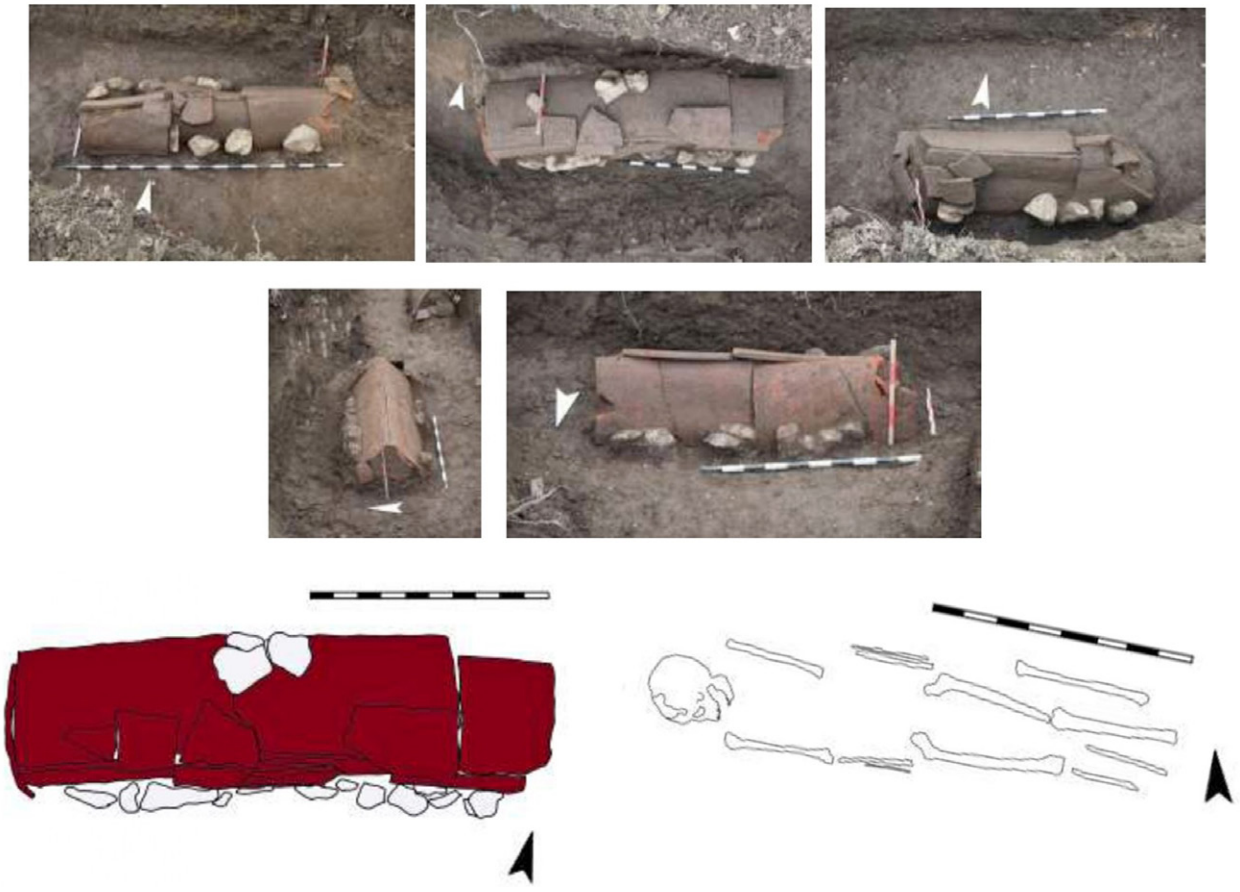
2. Общински канал и водопровод по безименните улици. Едната улица се намира северно от горецитирания парцел като, в източна посока се включва в ул. „Й. Попмихайлов“, на мястото, където през 2020 г. е открита раннохристиянска гробница (Петрова, Севдин 2021). В западна посока тази улица се пресича с друга, засега също безименна улица, която бележи края на охранителната зона в западна посока, като попада извън охранителната зона. По нея също беше прокаран канал и водопровод, който се включва при къмпинг „Верила“. Тази улица с посока югозапад – североизток преминава през територии извън охранителната зона на Германия.

Изследването ни, при прокопаването на канала, доказа точното определяне границите на недвижимата културна ценност, предвид факта, че археологически структури се откриха само в близост при кръстовището с ул. „Й. Попмихайлов“. Дължината на трасето на улицата е 120 м, а първият гроб се появи на 98 м (посока от запад към изток). Тук, в непосредствена близост до гробницата,

Обр. 3. Разположение на петте гроба по трасето в близост до ул. „Й. Попмихайлов“ от юг

Fig. 3. Location of the five graves along the route near Y. Popmihaylov Str. to the south

Обр. 4. Гробове № 1 – 5 (горе и в средата); гроб № 2 (долу)

Fig. 4. Graves Nos 1 – 5 (top and middle); grave No. 2 (bottom)

по дължина на трасето от 22 м се откриха пет гроба (обр. 3). Те повтарят начина на погребване и оформяне на гробовете, регистрирани при досега проучените части на западния и югозападния некропол на Германия – погребения чрез трупополагане, по християнски обичай, в гробни ями, покрити двускатно поставени тегули, характерни за периода IV – VI в. (обр. 4). В гробовете са погребани само възрастни индивиди, като костите почти във всички проучени гробове бяха изтлели. Липсват гробни дарове.

Литература

Петрова, Севдин 2021: С. Петрова, Е. Севдин. Спасителни археологически разкопки на късноантичен некропол в Сапарева баня, обл. Кюстендил. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 923 – 928.

RESCUE EXCAVATIONS IN THE WESTERN NECROPOLIS OF *GERMANIA*, STAGE III, SAPAREVA BANYA

Svetla Petrova, Anton Kovachev, Emil Sevdin, Velichka Kostova

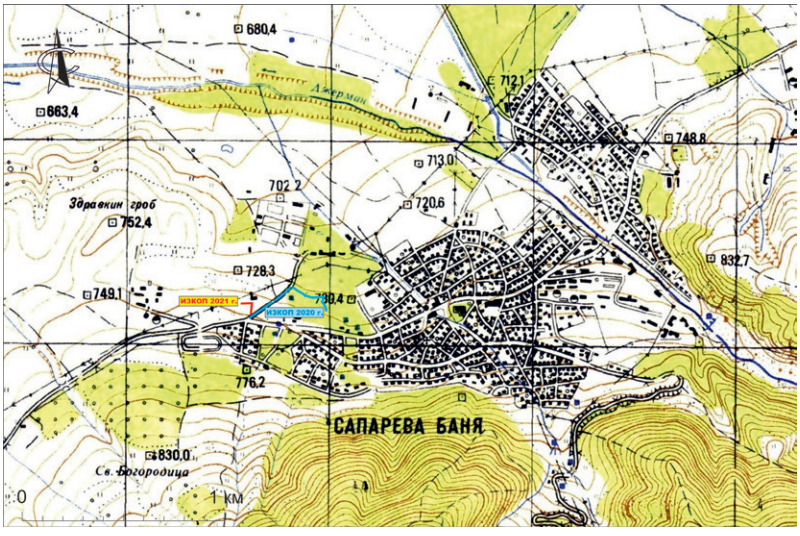
Summary

The rescue excavations were necessitated by the construction of a diversion for mineral water supply and sewerage system, and a parking area in land property 65365.601.939 in the town of Sapareva Banya. The surveyed terrains are located to the west of the military camp of ancient *Germania* and within the area of the western necropolis of *Germania* (figs 1, 2). The planned routes of the infrastructure are partially located within the protection zone of the site. Only five graves were discovered, inhumations according to the Christian burial rite (figs 3, 4). The graves had been covered with *tegulae*, a characteristic practice in the early Christian period 4th – 6th c. No grave inventory was found.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Anton Kovachev, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, museum_sandanski@mail.bg
Emil Sevdin, Museum of History – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg
Velichka Kostova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, vili_2204@abv.bg

№ 101. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В САПАРЕВА БАНЯ (ВОДОСНАБДЯВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕН ИМОТ 65365.601.1075)

Светла Петрова, Емил Севдин

Трасето на водопроводното отклонение към поземлен имот 65365.601.1075, частна собственост, преминава през охранителната зона на „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германия със сателитни обекти – западен некропол, южен некропол и

Обр. 1. Трасе на водопроводно отклонение до ПИ 65365.601.1075 в Сапарева баня (в червено)

Fig. 1. Route of water mains diversion to land plot 65365.601.1075 in Sapareva Banya (in red)

обект в м. Шалева махала, община Сапарева баня, област Кюстендил“ или тангира границите на охранителната зона.

Трасето е с дължина 860 м, от които 760 м съвпадат с проучения през 2020 г. терен (Петрова, Севдин 2021). Изкопната дейност в този участък беше извършена на дълбочина до 0,60 м от повърхността на терена, тъй като това е нивото на засипаните с инертен материал действащи тръби.

На 760-я метър от резервоара за минерална вода трасето се отклонява от ул. „Й. Попмихайлов“ в северна посока и след 60 м под прав ъгъл поема в западна посока до имота, като последните 40 м са извън охранителната зона (обр. 1, 2).

От проучените допълнително 100 м от трасето, участък от 60 м тангира западната граница на охранителната зона, като ок. 10 м, попадат в територията на бивша ветеринарна лечебница, където теренът е силно компрометиран. По време на проучването не се откриха археологически материали и структури – нито на границата на охранителната зона, нито в последните 40 м, където трасето излиза в западна посока извън охранителната зона.

Цялото трасе се проучи до 1,30 м дълбочина. От 776-я до 800-я метър пръстта е кафява, с единични дребни камъни, а от 800-я до 860-я метър, на 0,60 м дълбочина се навлиза в пласт от баластра. На 824-я метър, на дълбочина от 0,45 м се достигна до нерегламентирана тръба за питейна вода, под която пластът е стерилен.

Обр. 2. План на проученото трасе до ПИ 65365.601.1075 в Сапарева баня

Fig. 2. Plan of the explored route to land plot 65365.601.1075 in Sapareva Banya

Литература

Петрова, Севдин 2021: С. Петрова, Е. Севдин. Спасителни археологически разкопки на късноантичен некропол в Сапарева баня, обл. Кюстендил. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 923 – 928.

RESCUE EXCAVATIONS IN SAPAREVA BANYA (WATER SUPPLY TO LAND PLOT 65365.601.1075)

Svetla Petrova, Emil Sevdin

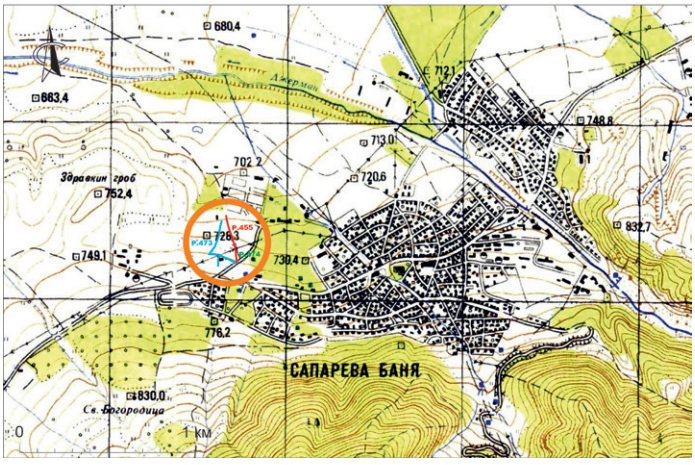
Summary

The route of the water mains partially passes through, or borders the boundaries of the protection zone of ancient *Germania*. The entire length of the route is 860 m, of which 760 m have been explored in 2020, (figs 1, 2). Within the newly surveyed 100 m of the route, a section of 60 m borders the protection zone from the west, and 40 m are located outside the zone. A trench with a depth of 1.30 m was excavated along the entire route; no archaeological features and materials were found.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Emil Sevdin, Museum of History – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

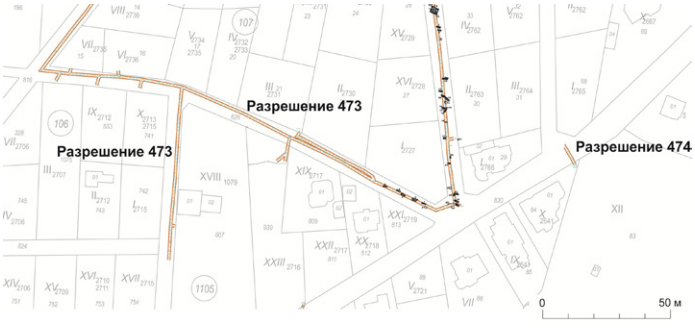
№ 102. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В САПАРЕВА БАНЯ (ВОДОСНАБДЯВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕН ИМОТ 65365.601.84)

Светла Петрова, Емил Севдин

Обр. 1. Трасе на водопроводно отклонение до ПИ 65365.601.84 в Сапарева баня (в зелено)

Fig. 1. Route of water mains diversion to land plot 65365.601.84 in Sapareva Banya (in green)

Обр. 2. План на проученото трасе до ПИ 65365.601.84 в Сапарева баня и съседните проучени участъци

Fig. 2. Plan of the explored route to land plot 65365.601.84 in Sapareva Banya and the neighbouring excavated sections

Трасето на водопроводното отклонение към поземлен имот 65365.601.84, частна собственост (семеен хотел „Релакса"), попада в охранителната зона на „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германия със сателитни обекти – западен некропол, южен некропол и обект в м. Шалева махала, община Сапарева баня, област Кюстендил".

Водопроводното отклонение преминава по улици и през тротоари, като цялата дължина, съгласно представения проект, е 950 м (обр. 1, 2). От това трасе 940 м са вече проучени през 2020 г. (Петрова, Севдин 2021). Още при проучването през 2020 г. в канала беше поставена тръба, която бе прекъсната при 940 м с цел поземленият имот 65365.601.84 да се захрани с минерална вода след проучване на трасето, пресичащо улицата. Поради това от цялото трасе бяха новопроучени единствено тези 10 м, които всъщност представляват ширината на съществуващата ул. „Й. Попмихайлов" (разрешение за теренно археологическо проучване № 474/2021 г.). Трасето на канала за минералната вода през улицата повтаря това на съществуващия студен водопровод.

Археологически материали и структури не бяха открити.

Литература

Петрова, Севдин 2021: С. Петрова, Е. Севдин. Спасителни археологически разкопки на късноантичен некропол в Сапарева баня, обл. Кюстендил. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 923 – 928.

RESCUE EXCAVATIONS IN SAPAREVA BANYA (WATER SUPPLY TO LAND PLOT 65365.601.84)

Svetla Petrova, Emil Sevdin

Summary

The site is situated within the protection zone of *Germania*. Most of the route of the water mains has been excavated in 2020. The only remaining section of 10 m crosses Y. Popmihaylov Str., and was excavated in 2021 (figs 1, 2). No archaeological features and materials were found in the trench.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Emil Sevdin, Museum of History – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

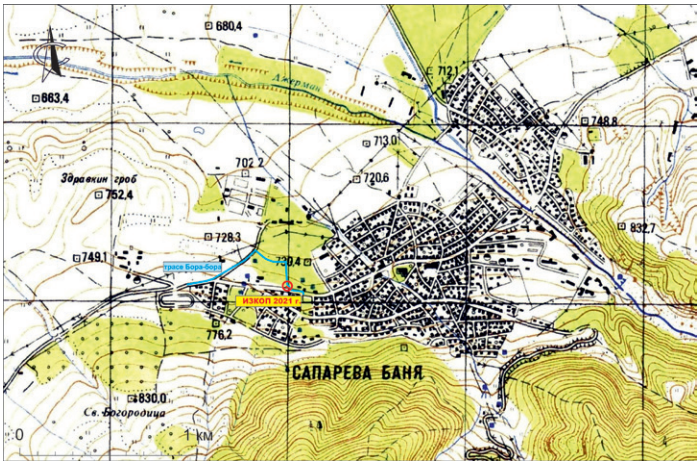
№ 103. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В САПАРЕВА БАНЯ (ВОДОСНАБДЯВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕН ИМОТ 65365.601.978)

Светла Петрова, Емил Севдин

Археологическото проучване е извършено в терен, който е публична общинска собственост (улица), попадащ в границите на охранителната зона на Германия. Обектът представлява изкоп за канал за водопровод за довеждане на минерална вода до частен имот (ПИ 65365.601.978; „Сграда за обществено обслужване с предназначение „хотел“ и „медицински център“) с дължина 109 м. От тях 99 м съвпадат с проучения през 2020 г. терен (Петрова, Севдин 2021) (обр. 1). В резултат на проведените изкопни дейности през 2020 г. в общото за няколко имота трасе предварително е поставена тръба, която по-късно, след проучване на отсечката, пресичаща ширината на странична улицата, да захрани обекта в ПИ 65365.601.978.

Трасето на настоящето проучване пресича улицата в нейната ширина. Изкопът за канала е с дължина от 10 м, ширина 0,80 м и дълбочина 1,30 м, като трасето е в непосредствена близост и успоредно на ул. „Германея“. Теренът представлява насип с рязката денивелация. Установено е напластяване на кафява горска стерилна пръст (обр. 2).

Археологически материали и структури не са открити.

Обр. 1. Трасе на водопроводно отклонение до ПИ 65365.601.978 в Сапарева баня (в червено)

Fig. 1. Route of water mains diversion to land plot 65365.601.978 in Sapareva Banya (in red)

Обр. 2. Северен профил на изкопа

Fig. 2. Northern profile of the trench

Литература

Петрова, Севдин 2021: С. Петрова, Е. Севдин. Спасителни археологически разкопки на късноантичен некропол в Сапарева баня, обл. Кюстендил. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 923 – 928.

RESCUE EXCAVATIONS IN SAPAREVA BANYA (WATER SUPPLY TO LAND PLOT 65365.601.978)

Svetla Petrova, Emil Sevdin

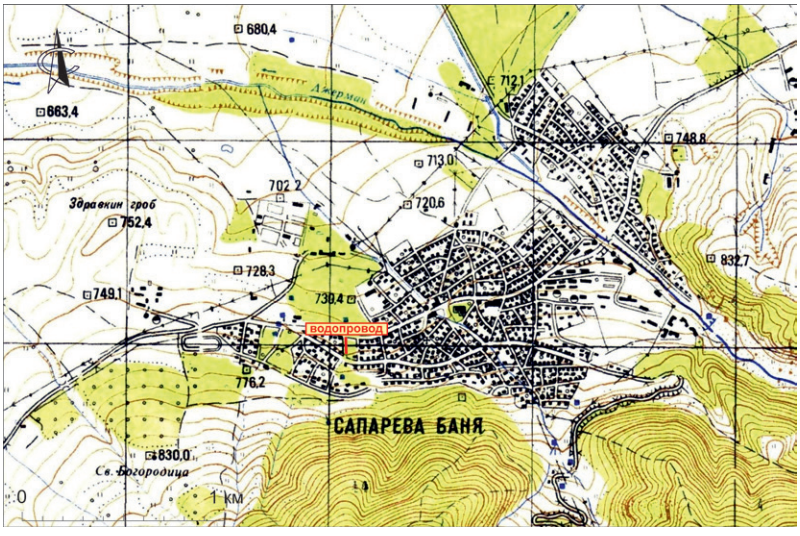
Summary

The terrain in which a rescue archaeological survey was carried out is a street (fig. 1). The route of the water mains crosses the street, and the trench has a length of 10 m, immediately adjacent and parallel to Germania Str. (fig. 1). The excavated layer is a fill of sterile soil (fig. 2). No archaeological features and materials were found in the trench.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Emil Sevdin, Museum of History – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

№ 104. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ПЧЕЛА“ В САПАРЕВА БАНЯ

Светла Петрова, Емил Севдин

Обр. 1. Трасе на водопроводно отклонение по ул. „Пчела“ в Сапарева баня (в червено)

Fig. 1. Route of water mains diversion along Pchela Str. in Sapareva Banya (in red)

Проучването беше извършено във връзка с изграждане на водопроводно отклонение за снабдяване с минерална вода на поземлени имоти с идентификатори 65365.601.369, 65365.601.390, 65365.601.957 и 65365.601.890, намиращи се на ул. „Пчела“ (обр. 1). Трасето попада в охранителната зона на Германия, като започва от резервоара за минерална вода на ул. „Германея“ и продължава в южна посока по източната страна на тротоара на ул. „Пчела“. Спасителните разкопки по това трасе са проведени през 2020 г. (Петрова, Севдин 2021). През 2021 г. в рамките на три работни дни се разкри вече проученото трасе и в изкопа се поставиха новите четири тръби върху подложка от пясъчна маса. Археологически материали и структури не са открити.

Литература

Петрова, Севдин 2021: С. Петрова, Е. Севдин. Спасително археологическо проучване в Сапарева баня – водопроводно отклонение. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 794 – 796.

RESCUE EXCAVATIONS AT PCHELA STR. IN SAPAREVA BANYA

Svetla Petrova, Emil Sevdin

Summary

The excavations were necessitated by the construction of a water mains diversions along the eastern sidewalk of Pchela Str. (fig. 1). The same section of the water supply system has been excavated in 2020, and in 2021 only small additional segments had to be constructed. No archaeological features and materials were found in the trench.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Emil Sevdin, Museum of History – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

№ 105. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ И НЕКРОПОЛ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“

Петър Калчев, Пламена Бакалова

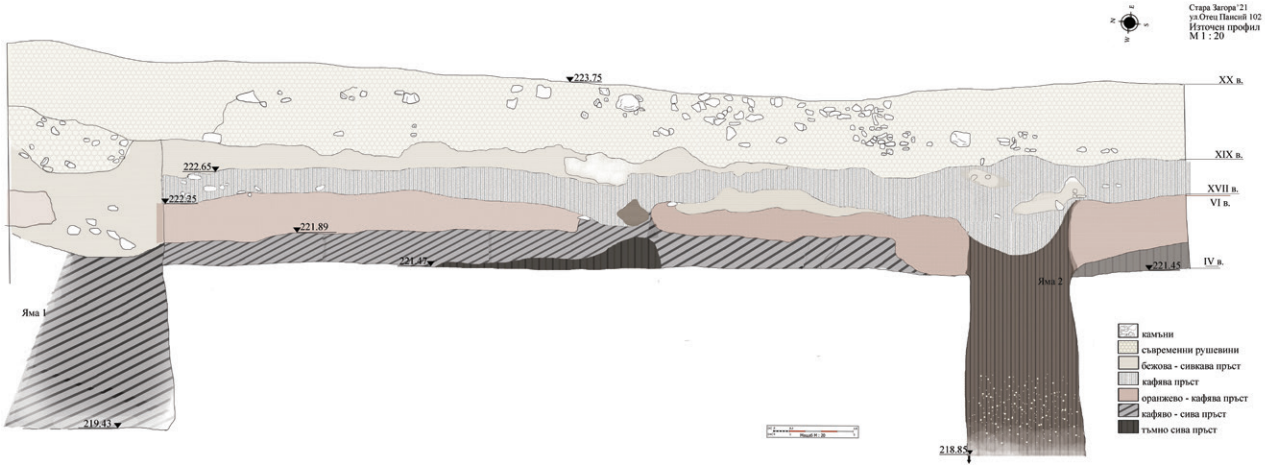
Във връзка с реализацията на инвестиционно намерение за изграждане на жилищна сграда с гаражи в УПИ XXVI-3467, кв. 72, ул. „Св. Отец Паисий“ № 102, разположен в западната част на зона Б на археологическия резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“ се проведе спасително археологическо проучване. Проучени са пластове и структури, отнасящи се към различни периоди (обр. 1).

В границите на парцела бяха регистрирани четири негативни структури – две ями и два кладенеца, от периода края на XIX – XX в. Те се откриват в източната и западната част на терена. Стените на структурите са с градеж от различни по размери обработени и необработени ломени камъни на суха зидария.

От края на XVII – XIX в. се проучиха 23 негативни структури – ями. Те имат различна форма: цилиндър, полусфера или паралелепипед. Дълбочината им варира от 0,20 до 3,16 м, а диаметърът от 0,60 м до 3,12 м. Пълнежът не се отличава от този, наблюдаван при другите ями от периода – тъмнокафява рохка пръст, примесена с въглени и пепел. Локализират се като по-тъмни на фона на околния терен петна. При някои от тях, поради вкопаването им в културните пластове, границите са трудно доловими. Дъната при повечето ями са с неравна повърхност.

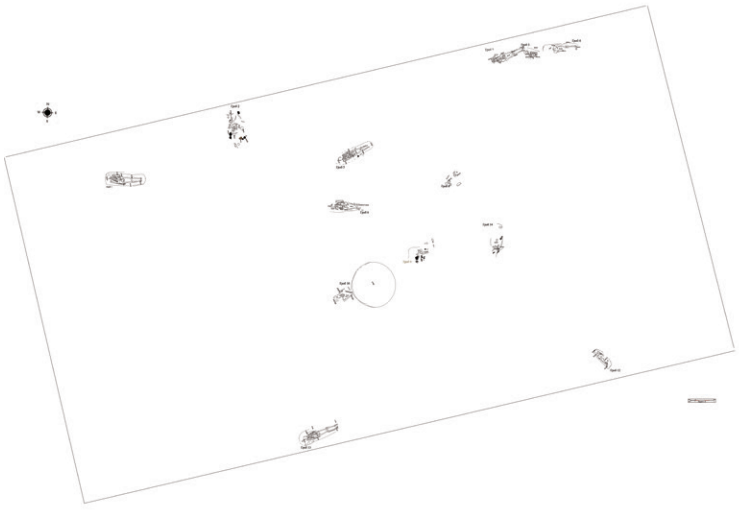
При проучването, на кота 222,03 м н. в. се разкри продължение на трасето на канал с ориентация С – Ю, който беше регистриран в съседния южен парцел през 2020 г. (Калчев, Бакалова 2021). Покритието му е изградено от средни по размер и дребни ломени камъни и единични фрагменти строителна керамика – тегули и тухли, споени с кал. Проучена е дължина от 1,50 м; каналът е с ширина до 0,70 м. Според стратиграфските наблюдения се датира в IV в.

В изследваната площ се регистрираха 14 гроба, от които се проучиха 13 (обр. 2). Гробни съоръжения се установиха при почти всички гробове. Те представляват обикновени, плитко вкопани в древния терен ями. Имат правоъгълна форма със заоблени ъгли. Размерите им варират като дължина от 0,90 до 1,75 м, ширина от 0,30 до 0,50 м и дълбочина до 0,15 м. Ориентацията на погребаните индивиди е християнска (З – И), с изключение на гроб № 12, в който скелетът е открит с глава на югозапад (обр. 3). Единствено при този гроб се откри и покритие на гробната яма от тегули. В почти всички гробове погребаните индивиди са полагани по гръб. Черепът се открива в различни позиции – на тил, обърнат наляво или надясно. Ръцете са скръстени върху или над таза, както и изпънати покрай тялото. Част от гробните съоръжения са нарушени от по-късни вкопавания и интервенции, което се дължи на интензивното използване на терена през периодите след Късната античност. В два от гробовете (гроб № 1 и гроб № 6) се откриха монети: една на император Аркадий (395 – 408) и една изтляла (V в.?).

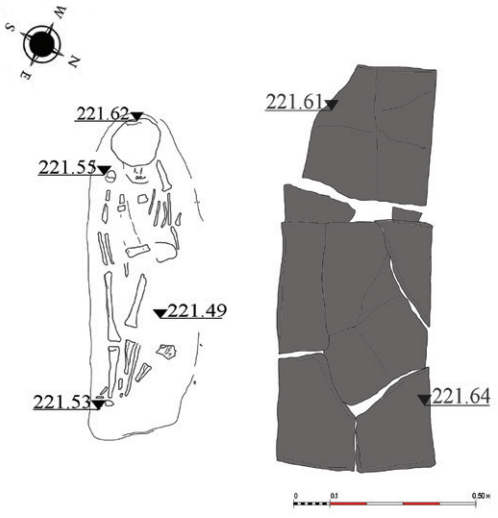
Обр. 1. Източен профил на проучвания обект (автор М. Гинзарова)

Fig. 1. Eastern profile of the excavated site (author M. Ginzarova)

Обр. 2. Късноантичен некропол, общ план (автор М. Гинзарова)

Fig. 2. Late antique necropolis, general layout (author M. Ginzarova)

Обр. 3. Гроб № 12 с покритие от тегули (автор М. Гинзарова)

Fig. 3. Grave No. 12 with a cover of tegulae (author M. Ginzarova)

Резултатите от проведените археологически проучвания през 2020 – 2021 г. потвърждават наблюдението, че некрополът се развива в източна, западна и северна посоки.

Проучените в двата парцела през 2020 г. и 2021 г. общо 17 гроба попадат в периферията на югозападния некропол на Августа Траяна. Откритите материали в тях позволяват датирането на гробовете в IV – VI в.

Литература

Калчев, Бакалова 2021: П. Калчев, П. Бакалова. Археологическо проучване на многослоен обект и некропол в зона Б на АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора". – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 933 – 936.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF A MULTILAYER SITE AND NECROPOLIS IN *AUGUSTA TRAIANA* – *VEREYA* – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Petar Kalchev, Plamena Bakalova

Summary

The site is situated in the western part of zone B of the *Augusta Traiana* – Vereya – Stara Zagora Archaeological Reserve. During the rescue excavations in 2021, layers and structures from different periods were found (fig. 1). A total of 27 sunken features – pits and wells – were excavated: 23 of them are dated to the 17th – 19th c., and four of them belong to the end of the 19th – 20th c.

A section of the southwestern necropolis of *Augusta Traiana* was studied. Thirteen inhumation graves were excavated, west – east orientated, according to the Christian burial rite (fig. 2). Some of the graves had been disturbed or partially destroyed because of previous interventions at the site. Grave No. 12 is the only example of roof tile covering of the skeleton (fig. 3). The necropolis is dated to the 4th – 6th c. AD.

In the eastern part of the excavated area at 222.03 masl, an extension of the drain, excavated in 2020 in the neighbouring land plot, was registered. It is built of quarry stones and fragments of *tegulae* and bricks, bound with mud. The unearthed section of the drain has a length of 1.50 m and width of 0.70 m. It is dated to the 4th c.

Petar Kalchev, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, kalchevp@abv.bg
Plamena Bakalova, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, plamenabakalova@gmail.com

№ 106. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЮГОЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА АВГУСТА ТРАЯНА

Мария Камишева

Обектът попада в западната част на археологическия резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“, извън укрепената територия, в зоната на югозападния некропол на античния град. Археологическите проучвания се провеждат под ръководството на М. Камишева от РИМ – Стара Загора, във връзка с проект „Учебни зали (пристройка и надстройка) на Професионална гимназия за облекло и хранене „Райна Княгиня“, гр. Стара Загора, УПИ I-1355, кв. 8301, ул. „Св. Княз Борис I“, № 86“.

През 2015 г. южно от имота е проучен терен, в който са разкрити осем гробни съоръжения, а през 2006 г., източно от двора на гимназията при проучванията не са открити гробни съоръжения, а само осем ями с материали от XVIII – XIX в.

Разкопаният теренът е ситуиран непосредствено до северозападния ъгъл на сградата на гимназията и е с размери 2,50 × 9 м. На дълбочина приблизително 1 м от нивото на терена пръстта е наситена със съвременни материали, пясък, бетонови блокчета и съвременни комуникации водопровод, канализация и газоснабдяване. На дълбочина 1,20 м от съвременния терен се открива метална тръба от старото водоснабдяване на сградата.

На 1,70 м от нивото на терена, по западната част на изкопа се достигна до белезникаво-жълта пръст, в която няма вкопани структури. Не се откриват археологически материали. При строежа на сградата подземните нива и основи са изпълнени с двустранен кофраж, който е налагал по-широк изкоп. По цялото протежение на сградата личи вкопаване с ширина между 0,70 – 1,0 м, запълнено със сиво-кафява, а на места с жълтеникаво-оранжева, пръст, която е част от изкопа за основата на сградата.

С цел да се провери за наличие на гробни съоръжения, теренът се проучи в дълбочина, като отново не се откриват археологически структури.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE SOUTHWESTERN NECROPOLIS OF *AUGUSTA TRAIANA*

Maria Kamisheva

Summary

The excavated plot is situated immediately next to the northwestern corner of a school building, at 86 Sv. Knyaz Boris Str. The dimensions of the trench are 2.50 × 9 m. The soil contains various contemporary materials and underground infrastructure communications.

At a depth of 1.70 m from the surface, a whitish-yellow soil was reached. During the construction of the foundations of the school building, the construction trench has been blocked up with this backfill.

The terrain was studied also to lower levels, in order to verify the presence of ancient graves. No archaeological structures or materials were found.

Maria Kamisheva, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, Stara Zagora, maria_ivanowa@abv.bg

№ 107. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КНЯЗ БОРИС I”, ПОМОРИЕ

Олег Александров, Мириян Пантелеев

Обектът се намира на ул. „Княз Борис I” № 215-б в гр. Поморие (поземлен имот с идентификатор 57491.509.45 по кадастралната карта на гр. Поморие, попадащ в границите на недвижима културна ценност „Античен некропол на Улпия Анхиало“). Във връзка с инвестиционно намерение беше

извършено спасително археологическо проучване от екип в състав: доц. д-р О. Александров – научен ръководител, М. Пантелеев – заместник-ръководител.

Проучената площ се намира на около 500 м южно от южната крепостна стена на римския и късноримски град Улпия Анхиало, непосредствено до съвременните брегове на Черно море. По време на проучването беше установено наличието на дебел до 1 м пласт със съвременни строителни отпадъци, натрупани върху стерилния морски пясък. По време на проучването не бяха регистрирани следи от древни архитектурни останки, културни пластове или дори единични фрагменти римска или средновековна керамика.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT KNYAZ BORIS I STR., POMORIE

Oleg Alexandrov, Miriyan Panteleev

Summary

The excavated area is located south of fortified territory of the Roman and Late Roman city of *Ulpia Anchialus*, next to the modern coastline. A layer consisting of contemporary construction debris, with a thickness of up to 1 m, was registered. No traces of ancient architectural remains, cultural layers or not even single fragments of Roman or medieval pottery were found.

Oleg Alexandrov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg
Miriyan Panteleev

№ 108. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СТРАНДЖА", ПОМОРИЕ

Олег Александров, Ева Димитрова

Обектът се намира на ул. „Странджа" № 4 в гр. Поморие (поземлен имот с идентификатор 57491.505.136 по кадастралната карта на гр. Поморие, попадащ в границите на зона „А" на недвижима културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро"). Във връзка с инвестиционно намерение беше извършено спасително археологическо проучване от екип в състав: доц. д-р О. Александров – научен ръководител, Е. Димитрова – заместник-ръководител и М. Пантелеев – археолог.

Проучената площ се намира на 150 – 200 м югоизточно от югоизточния ъгъл на укрепената през II–V в. територия на римския и късноримски град Улпия Анхиало, непосредствено до съвременните брегове на Поморийското солено езеро. По време на проучването не бяха открити архитектурни останки, а само незначително количество подемен материал (фрагменти от битова и строителна керамика, една мраморна база от II – III в. и фрагмент от средновековна стъклена гривна, като последните са без археологически контекст и произхождат от пластовете със съвременни строителни отпадъци). Установено беше наличието на няколко пласта: съвременни строителни и битови отпадъци с обща дебелина около 1,50 м; пласт с дебелина от 0,20 до 0,60 м, който представлява изгнила дървесина (в резултат от дейността на дървообработващата ТПК „Октомври"), в който също се откриват съвременни строителни и битови отпадъци; следи от човешка активност от края на XIX – първата половина на XX в., свързани с добива на сол в Анхиало; стерилен пясък.

Единствено в най-северозападния ъгъл на обекта беше регистриран пласт с дебелина около 5 – 10 см, в който се откри силно фрагментирана късноантична битова керамика, което свидетелства за някакво спорадично посещаване на района на югоизток от укрепената територия на града през този период.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT STRANDZHA STR., POMORIE

Oleg Alexandrov, Eva Dimitrova

Summary

The excavated area is located southeast of the southeastern corner of the fortified territory of the Roman and Late Roman city of *Ulpia Anchialus*. Several layers filled with construction debris and household waste with a total thickness of 1.50 – 2.00 m were documented. Only in the western section of the plot, fragments of ceramic vessels from Late Antiquity were found, indicating that the area to the southwest of the ancient town had been occasionally visited in that period.

Oleg Alexandrov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg
Eva Dimitrova, missy@mail.bg

ПРОИЗВОДСТВЕНИ ОБЕКТИ

№ 109. КЪСНОРИМСКИ ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА ВАР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СКРАВЕНА, ОБЩ. БОТЕВГРАД

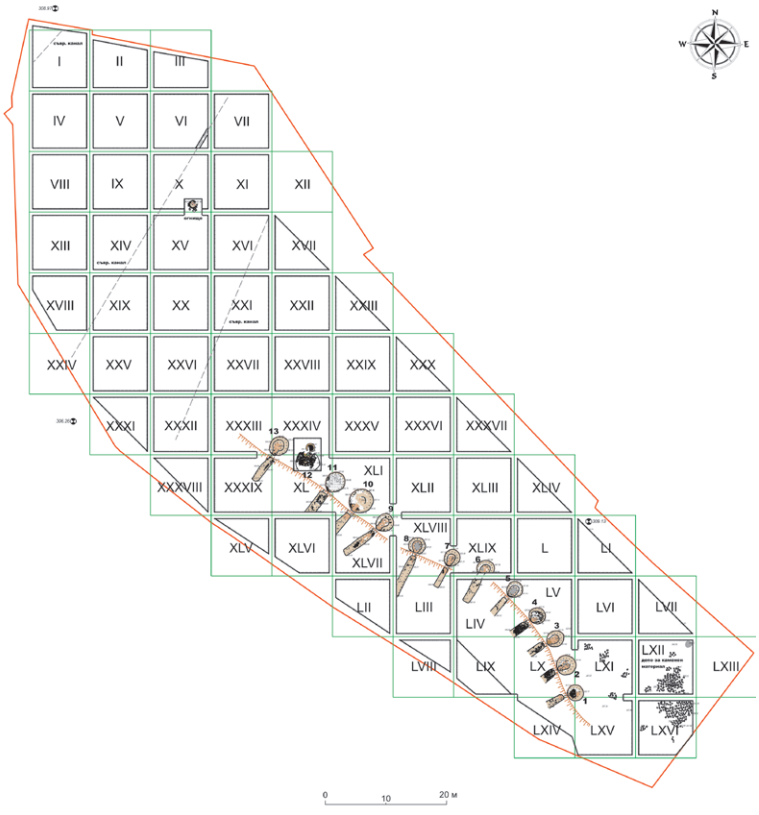
Деян Драгоев, Рени Петрова

Обектът отстои на 1,5 км северно от с. Скравена, в подножието на добилата печална медийна известност каменна кариера, непосредствено на запад – северозапад от късноримското селище и периодично тържище в м. Грамаде, проучвано през 2019 г. (Торбатов, Иванова 2020, 919 – 920). Локализиран е по време на археологическо наблюдение по време на изграждането на скоростен път I-1 (Е79) „Мездра – Ботевград", ЛОТ 1. При изкопните дейности в участъка на км 187+869,78 с локален километраж от 0+280 до 0+430, представляващ отклонение от директното трасе на високоскоростния път, предвидено да обслужва достъпа до споменатата по-горе кариера, непосредствено под частично разкрития хумусен пласт, са регистрирани осем глинобитни термични съоръжения (Петрова, Торбов 2021, 120).

Археологическото проучване бе осъществено в периода 01.04. – 30.05.2021 г., на площ от над 6 дка, попадаща в сервитута на новостроящия се надлез и проектно отклонение от трасето на високоскоросния път.

Преди същинското начало на проучването беше отложена план-квадратна мрежа, основа на която съставляваха 66 квадранта с размери 10 × 10 м, всеки от които включваше по четири стандартни квадрата (5 × 5 м). Квадрантите бяха обозначени с римски цифри във възходящ ред от запад на изток, респективно от север на юг. Между квадрантите бяха оставени контролни ребра с широчина по 1 м, използвани за графично документиране на стратиграфските ситуации.

Напълно проучени бяха структури, отнасящи се към две епохи – късноримска и ранносредновековна (обр. 1). Към първата принадлежат тринадесет пещи за вар. Представляват вкопани на ръба на ниска незаливна тераса съоръжения с кръгъл или овален план и засводен вход с каналообразно оформено предпещно пространство в южна – югозападна посока (обр. 2). В геоложки аспект стерилният терен се явява алувиални чакъли с глинесто-песъклив запълнител, който в резултат на високата температура, достигана в пещите, е силно отухлен и ясно подчертава границите им. Вътрешният диаметър на отделните пещи варира от 2,60 до 4,20 м, а дълбочината им спрямо тогавашния терен от 1,26 до над 2,10 м. Горната част на всички пещи е цилиндрична, а долната посредством широк до 0,50 – 0,60 м отстъп се стеснява до дъно с конкавна форма на нивото на входа и прилежащия му канал (обр. 3). Височината и широчината на засводените входове зависят от размерите на отделните пещи. Така проследените височини варират от 0,47 до 1 м, а широчината от 0,65 до 1,15 м. При две от пещите (№ 10 и 13) са регистрирани следи от пристроени стени, фланкиращи входа от вътрешната му страна, изградени

Обр. 1. Общ план на обекта с местоположение на разкритите структури

Fig. 1. General plan of the site with the location of the excavated structures

Обр. 2. Разположение на пещите на ръба на ниска незаливна речна тераса

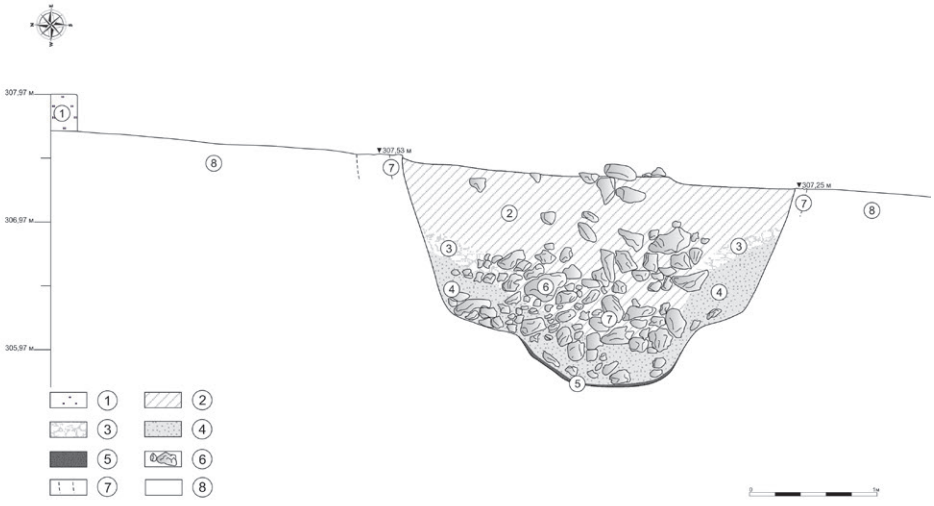
Fig. 2. Location of the kilns at the edge of a low non-flooded river terrace

от кирпич, вторично отухлил се вследствие високите температури в пещта. Каналообразно оформените предпещни пространства са със силно издължена трапецовидна форма, разширяваща се в южна посока. Дължината им варира от 2,50 до 7,30 м, а широчината от 0,92 до 1,48 м. Сечението им е трапецовидно или правоъгълно. При една част от пещите входовете и каналите не бяха разчистени напълно, предвид цялостното им запълване с вторично карбонизирала се вар.

В хода на археологическото проучване се установи, че пещите са били многократно употребявани, доказателство за което са следите от ремонтна дейност по стените на някои от тях. Зареждането на изходната суровина се е осъществявало отгоре, а контролът на процеса, свързан с презареждане с горивен материал и доставяне на въздух – посредством засводения вход. След зареждането на всяка пещ тя била покривана с клони, обмазани с глина. Следи от тези обмазки се откриват в горните пластове на запълнителя на някои от пещите. Проследиха се различни етапи в производствената дейност. В няколко от случаите са налице заредени с каменен материал пещи, в които липсват следи от горене, докато при други този процес е в напреднала фаза, но все още не е настъпило превръщане на първичния материал във вар. При трети готовата продукция е останала в пещта и е осъществен процес на вторично карбонизиране на варта (обр. 4). За наличието на различни етапи в производствената дейност доказателство е и регистрирането на неизползвана по предназначението си пещ (№ 12). Тя представлява вкопано в стерилния терен съоръжение, имащо същите отличителни белези като предходно описаните, но без следи от опалване. По някакви неясни причини пещта е била изоставена и превърната в своеобразно депо за горял каменен материал, произхождащ от съседните пещи, подготвян за повторно зареждане при следващ производствен цикъл.

Местоположението на основното депо за съхранение и преразпределение на каменния материал беше проучено в най-източната част на обекта (обр. 5). Тук ломеният варовик е докарван от някоя близко разположена кариера, функционирала в подножието на възвишението Креща.

Извършеният рентгеноструктурен и рентгенофлуоресцентен анализ на проби от изходната суровина показват добра чистота на варовика, в който присъстват незначителни количества желязо, хром и

Обр. 3. Източен профил на пещ № 2: 1 – хумусен пласт (контролно ребро); 2 – светлокафява пръст с отухления и разпрашен варовик; 3 – червено-кафява пръст с въглени; 4 – сгурия с въглени; 5 – висока концентрация на овъглена дървесина; 6 – камък; 7 – отухлена стена на пещта; 8 – стерилен пласт

Fig. 3. Eastern cross-section of kiln No. 2: 1 – humus layer (baulk); 2 – light brown soil with fired pieces and limestone dust; 3 – red-brown soil with charcoal; 4 – cinder with charcoal; 5 – high concentration of charred timber; 6 – stone; 7 – fired wall of the kiln; 8 – sterile layer

кварц, невъзпрепятстващи получаването на висококачествена вар. Взетите проби от готовата продукция свидетелстват, че тя е преминала пълния цикъл на преобразуване: изпичане на калциевия карбонат до калциев оксид, последващо хидратиране и накрая вторична карбонизация. Химичният ѝ състав показва висока чистота, доближаваща я по характеристики до съвременната строителна хидратна вар.

За достигането на високите температури в пещите, необходими за превръщането на калциевия карбонат в калциев оксид, е бил използван дървен материал, добиван в близката околност. В унисон с фитогеографските особености на района, в археоботаническите проби овъглена дървесина се откриват дъб, топола и клен, а в пещ № 1 за разпалки са използвани клонки от слива. Предвид наличието в запълнителя на някои от пещите на единични силно горели фрагменти от железни гвоздеи, нямащи пряко отношение към конструктивната цялост на съоръженията, би могло да се допусне и употребата на вече негоден строителен материал като гориво.

Що се отнася до другия важен компонент за добиването на хидратната вар, а именно водата, в хода на проучването се установи, че непосредствено южно от пещите е налице пласт, който по своята характеристика представлява нанос от близко разположената рекичка, десен приток на р. Калница. Понастоящем руслото ѝ е коригирано и изместено в южна посока, а след каптирането на извора ѝ, тя представлява сух канал, отвеждащ водите от пролетното топене в коритото на р. Калница.

Обр. 4. Вторична карбонизация на варта в пещ № 4

Fig. 4. Secondary carbonization of the lime in kiln No. 4

Обр. 5. Местоположение на пещите и депото за каменен материал (поглед от югоизток)

Fig. 5. Location of the kilns and the depot for stone material (view from southeast)

Въз основа на открития нумизматичен материал, произхождащ от запълнителя на няколко от пещите и предпещните им пространства, уверено може да се твърди, че времето на тяхното най-интензивно функциониране се отнася към втората половина на IV в. сл. Хр., а изоставянето им е свързано с някакъв катаклизъм към края на IV – началото на V в. В подкрепа на това твърдение е датировката на последната по хронология монета, открита в запълнителя на пещ № 9. Тя принадлежи към типа VIRTVS EXERCITI и има период на отсичане 395 – 401/408 г. Жертва на внезапно вражеско нападение в началото на V в. става и близко разположеното неукрепено селище в м. Грамаде (Торбатов, Иванова 2020, 920).

Към ранносредновековната епоха се отнася изграждането и функционирането на частично съхранено жилище с прилежащата му битова пещ, полувкопано в насипа от камъни в очертанията на пещ № 12. Във вътрешността на пещта се откриха силно обезличени фрагменти от битова керамика, работена на бавно колело. Липсва друг подемен материал. Известна възможност за прецизиране на датировката на жилището предоставят останките от скелет на мъж, разкрити в близост до него. Резултатите от направения радиовъглероден анализ поставят пробата в калибрираните хронологическите рамки 827 – 992 г., с възможност за стесняване на датата в периода 911 – 977 г.

Към същата епоха принадлежи и разкритото в най-източната част на проучваната площ петно с аморфна форма от тънък до 2 см пласт въглени и пепел, в което се откриха единични фрагменти керамика и силно фрагментирано костено шило.

В квадрант Х беше цялостно проучено огнище с неправилна кръгла форма, диаметър 1,50 м, изградено от средни и дребни по размер ломени камъни. Предвид липсата на подемен материал, датировката му остава неясна.

В западната половина на проучваната площ се проследиха трасетата на три канала с ориентация североизток – югозапад, принадлежащи хронологически към най-ново време.

След края на археологическото проучване теренът е освободен за изпълнение на инвестиционното намерение.

Литература

Петрова, Торбов 2021: А. Петрова, Н. Торбов. Археологическо наблюдение по трасето на скоростен път I-1 (Е-79) „Мездра – Ботевград“, Лот 1. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 119 – 120.

Торбатов, Иванова 2020: С. Торбатов, Б. Иванова. Антично селище в м. Грамаде край с. Скравена, Ботевградско. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 916 – 920.

LATE ROMAN LIME PRODUCTION CENTRE IN THE LAND OF SKRAVENA VILLAGE, BOTEVGRAD MUNICIPALITY

Deyan Dragoev, Reni Petrova

Summary

The archaeological site is located at 1.5 km north of Skravena village, immediately west – northwest of the late Roman settlement in the Gramade locality excavated in 2019. The site was registered during an archaeological monitoring during the construction of the Mezdra – Botevgrad section of E79 road.

During the period 01.04 – 30.05.2021 structures from the late Roman period and the Early Middle Ages were excavated (fig. 1). Thirteen lime kilns are dated to the late Roman period. They are round-shaped installations dug into the edge of a low non-flooded river terrace, with vaulted stokehole and a stoking channel. The latter is situated to the south of the kiln chamber, and is opened south (fig. 2). The inner diameters of the kilns vary from 2.60 to 4.20 m, and their depths from the ancient terrain – from 1.26 to 2.10 m. Their vertical cross-section is complex. The upper part of the kilns is barrel-shaped, while their lower part narrows to a concave bottom by means of a single indent with a width up to 0.50 – 0.60 m (fig. 3). The height of the vaulted stokeholes varies from 0.47 up to 1 m and its width – from 0.65 up to 1.15 m. The stoking channels feature an elongated trapezoidal layout. Their length varies from 2.50 up to 7.30 m and their width – from 0.90 up to 1.48 m, with trapezoidal or rectangular cross-section.

The kilns had been used multiple times. Different phases of the production process could be traced. Some of the kilns were found loaded with stone material but without traces of firing. In other kilns the process of lime burning had reached an advanced phase but the transition from stone to lime had not been completed. In a third group of kilns, the produced lime had been left in the kiln and a process of secondary carbonization had occurred (fig. 4). Kiln No. 12 is an odd case. Due to unclear reasons, it had been abandoned and turned into a depot for burnt stone material, originating from the nearby kilns. That stone material had been probably prepared or stored for another loading during the following production cycle.

In the eastern part of the site, a depot, used for storage and sorting of the limestone material was registered (fig. 5).

The coins found inside the kilns define the period of their active functioning in the second half of 4th c. AD. The abandonment of the kilns should be related to a cataclysm which most probably had taken place in the end of the 4th – beginning of the 5th c. AD. At that time, the open settlement located nearby had suffered a sudden hostile attack.

During the Early Middle Ages, a partially preserved dwelling and its household oven had been constructed and functioned at the site, both features semi-dug into a stone embankment within in the outlines of earlier kiln No. 12. An opportunity for a precise dating of the medieval dwelling is provided by the remains of a male skeleton, excavated near the dwelling. The radiocarbon analysis dates the sample to 827 – 992 cal AD, with a possibility of a narrower date in 911 – 977 cal AD.

Deyan Dragoev, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, deyan_dragoev@abv.bg
Reni Petrova, Museum of History – Botevgrad, 1 Saransk Square, 2140 Botevgrad, reni.l.petrova@abv.bg

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ

№ 110. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В ОКОЛНОСТИТЕ НА ГАРА МАКРЕШ, ВИДИНСКО

Сергей Торбатов, Биляна Торбатова

През април и май 2021 г. беше проведено предварително спасително археологическо проучване на обект № 4 по новото трасе на път Е79, от км 36+460 до км 36+720. Обектът попада в землището на гр. Димово, но се намира в съседство с гара Макреш. Регистриран е след теренни издирвания през 2018 и 2019 г. като „селищен обект от бронзовата, ранната желязна и римската епохи".

Старините в района на гара Макреш са отдавна познати в научната книжнина. При изграждането на гаровата платформа преди един век тук са били открити зидове от антични постройки и много фрагменти от колони, надписи и други находки, свидетелстващи за съществуването на светилище на Юпитер Оптимус Максимус (Велков 1923-1924, 210 – 212). Самото селище се е развило край трасето на важния римски път от Рациария за Наисус (Лука 2018, 157 – 195).

Отреденият за проучване терен обхваща източната периферия на предполагаемата територия на обекта. Геофизичното проучване не регистрира аномалии с археологически потенциал. Заложени

Обр. 1. Ортофотоплан на проучената територия

Fig. 1. Orthophotoplan of the excavated area

бяха 20 сондажа с обща площ повече от 2000 кв. м (обр. 1). В нито един от тях не се попадна на археологически структури. Навсякъде под орницата/хумуса следва стерилен терен. Събрани бяха общо осем нехарактерни керамични фрагмента с най-вероятна датировка в късноримския период. Без контекст бяха намерени две медни монети от дребен номинал от втората половина на IV в. и една оловна тежест за рибарска мрежа.

Проведеното проучване налага съкращаване на постулираната площ на селищния обект в района на гара Макреш с поне 20 дка от източната страна.

Литература

Велков 1923-1924: И. Велков. Светилище на Iuppiter Optimus Maximus до с. Мокреш (Ломско). – Известия на Българския археологически институт, 2, 1923-1924, 210 – 212.

Лука 2018: К. Лука. Античният път Ratiaria – Conbustica по данни на теренните издирвания 2009-2011 г. – В: П. Митев, В. Рачева (ред.). Изследвания и материали за Видин и региона. Том II. София, 2018, 157 – 195.

RESCUE EXCAVATIONS IN THE VICINITY OF MAKRESH RAILWAY STATION, VIDIN REGION

Sergey Torbatov, Bilyana Torbatova

Summary

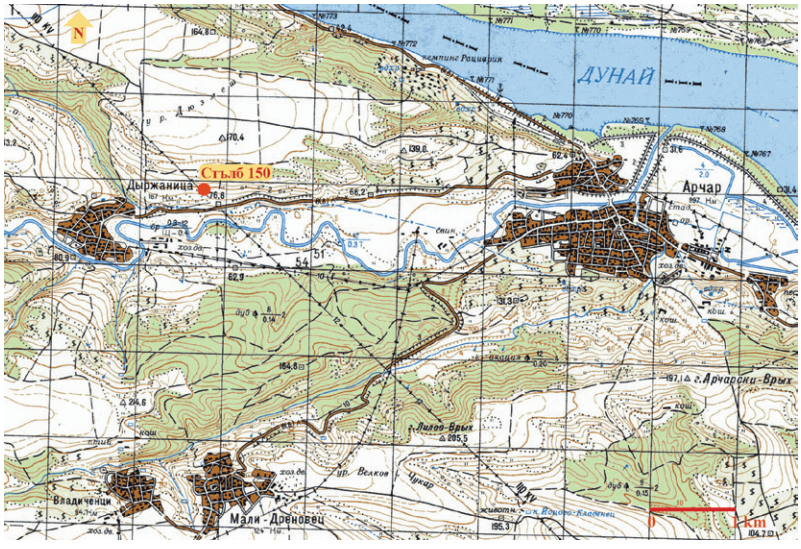
Site No. 4 is situated on the new route of road E79, within the land of Dimovo but in close proximity to Makresh railway station, where a century ago the remains of a Roman settlement and a sanctuary of Jupiter Optimus Maximus have been discovered. The settlement emerged along the Roman road *Ratiaria – Naissus*. The area excavated in 2021 covers the eastern periphery of its presumed territory (fig. 1). No archaeological structures were found within the trenches, which necessitates a reduction of the postulated area of the settlement by at least 20 decares on the eastern side.

Sergey Torbatov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, torbatov@abv.bg
Bilyana Torbatova, bil2909@abv.bg

№ 111. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ ПРИ С. ДЪРЖАНИЦА, ОБЛ. ВИДИН

Александър Харизанов, Радослав Александров

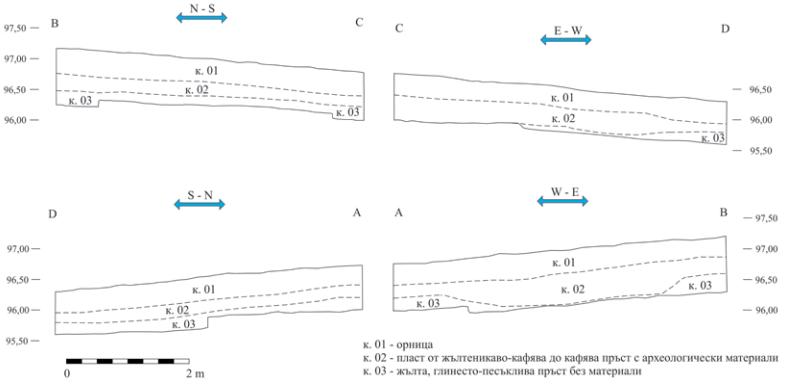
Спасителното археологическо проучване на обект „Сграда от римската епоха“ беше проведено в рамките на проект „Реконструкция на ВЛ 110kv „Видбол“ от ст. 94 (нов ст. 137) на ВЛ 110kv „Магура“ до п/ст „Бонония“ гр. Дунавци“ за изграждане на нов електропровод на Електроенергиен системен оператор ЕАД1 между землищата на с. Арчар и гр. Дунавци, Видинско. Предвиденият за разкопки участък беше мястото за издигане на стълб № 150 в землището на с. Държаница (обр. 1).

Обр. 1. Карта с местоположението на обекта (подложка М 1:50 000)

Fig. 1. Map with the location of the site (base map 1:50 000 scale)

При обходи на трасето на електропровода през 2019 г. са засечени останки от масивна архитектура, най-вероятно антични градежи, намиращи се на изток от точката на стълб № 150. Местоположението на стълба попада в северозападната част на участък с археологически останки, обозначен като обект 1 (Манев 2020, 5 – 7). Околният терен е с наклон на юг и надморска височина около 96 – 97 м. Р. Арчар отстои на 350 м в южна посока, а римският и късноантичен град Рациария – на около 2 км на изток.

Обр. 2. Профили на изкопа

Fig. 2. Cross-sections of the trench

Спасителното проучване беше извършено в рамките на четири работни дни през месец април 2021 г., на площ от 5,40 × 5 м. По време на разкопките не бяха установени недвижими архитектурни останки. Под глинеста орница се достигна до пласт от кафява глинеста пръст, в който бяха открити единични дребни речни камъчета, обезличени единични фрагменти строителна и битова керамика, късноримска монета от медна сплав и един железен цинт. Навсякъде под това ниво беше установен слой без следи от антропогенна дейност. (обр. 2)

Стратиграфската ситуация указва наличие в този участък на най-вероятно естествено понижение на терена с ориентация СЗ – ЮИ, в което през римската епоха и Късната античност са попадали спорадично материали от разположени в околността обекти.

Литература

Манев 2020: А. Манев. Теренни издирвания по трасето на въздушна електропреносна линия от землището на с. Арчар до землището на Дунавци, обл. Видин. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 5 – 7.

RESCUE EXCAVATIONS NEAR DARZHANITSA VILLAGE, VIDIN DISTRICT

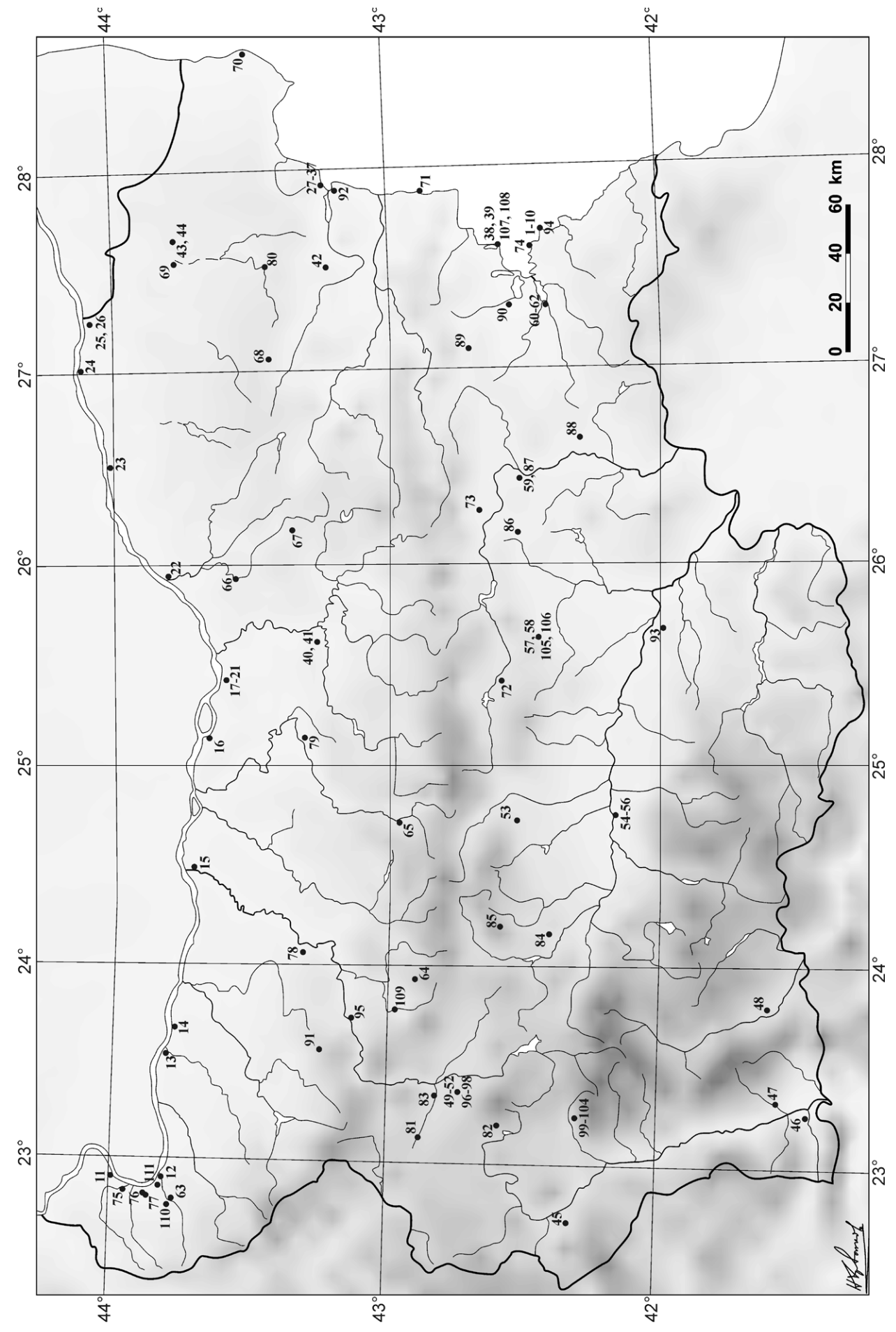
Alexander Harizanov, Radoslav Alexandrov

Summary

The archaeological site was studied in relation to the construction of a new power line (fig. 1). The excavations were conducted on a 5.40 × 5.00 m area designated for the erection of pylon No. 150, located 350 m north of the Archar River and about 2 km west of *Ratiaria*.

No archaeological structures were found. Under the top soil layer, there was a level of brownish earth, where several ceramic fragments were found along with a single late Roman coin and an iron shoe nail. The layer had been most likely naturally formed in an earth depression, filled sporadically with materials from Roman and late antique sites located nearby (fig. 2).

Alexander Harizanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, a_harizanov@abv.bg
Radoslav Alexandrov, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, radoslav_aleksandrov@gmail.com

44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
70
27-37
92
71
38, 39
107, 108
1-10
74
94
69
43, 44
80
42
90
60-62
25, 26
24
68
89
23
88
59, 87
73
86
67
22
66
57, 58
105, 106
40, 41
93
17-21
72
16
79
65
53
54-56
15
85
84
78
64
109
95
48
14
91
13
83
49-52
96-98
47
81
82
99-104
46
11
75
76
77
110
111
12
63
45

V. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

СТОЛИЦИ И ТЕХНИТЕ ОКОЛНОСТИ

ПЛИСКА

№ 1. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова, Петър Първанов

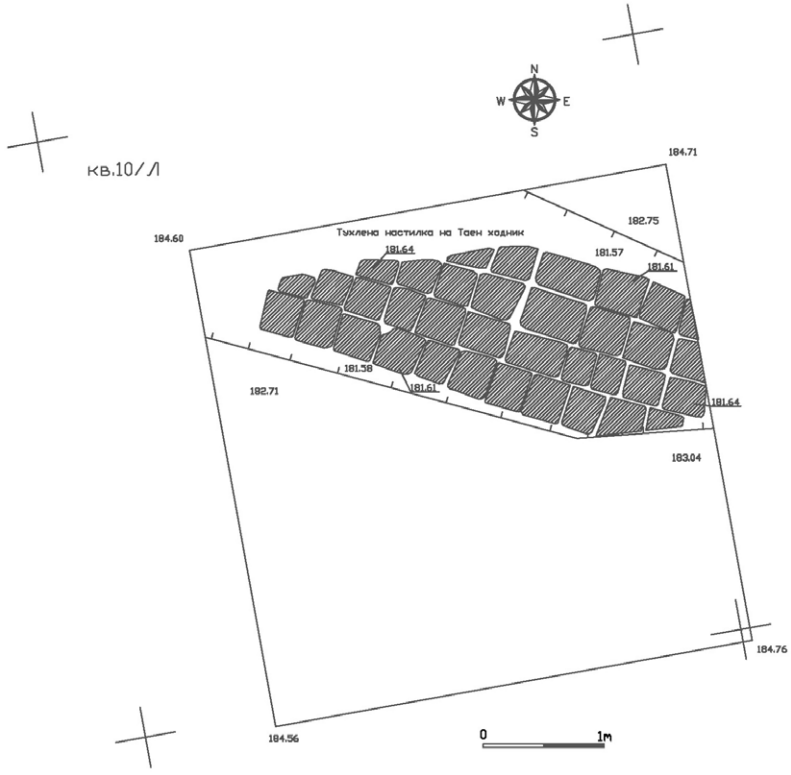
През 2021 г. беше проучена площ от общо 300 кв. м, разположена в СИ ъгъл на обекта (обр. 1). В повечето участъци културните напластявания стигат до 3 м дълбочина. Основните цели бяха свързани с: намиране на източния изход на Тайния ходник (ТХ), набелязан при геофизичните измервания през 2020 г.; откриване на евентуални сгради, свързани с ходника; уточняване на датировката, планировката и размерите на дървената сграда, разположена успоредно на трасето на ТХ и детайлизиране на стратиграфската последователност в тази част на Вътрешния град. В хода на проучванията се установи, че в тази зона се разполага още една дървена сграда. За да се разграничат двете сгради, те бяха наречени ранна (РДС) и късна (КДС).

Таен ходник. В изпълнение на заложената цел продължи проучването на тайния ходник с посока З – И и на съоръженията, разположени над него в квадрати 11 – 13 К-Л-М. До дъното на ТХ се стигна само в кв. 10-Л на к. 181,60 м н. в. или 3,20 м от съвременната повърхност. То е настлано с тухли, подредени в четири редици (обр. 2). Тухлите са късноантични, някои са квадратни със страна 0,30 м, върху почти всички има врязани преди изпичането плитки широки линии, а върху някои има печат

Обр. 1. Ортофото на проучения през 2021 г. участък

Fig. 1. Orthophoto of the section explored in 2021

Обр. 2. Дъно на тайния ходник

Fig. 2. Floor of the secret passage

Обр. 3. Траншеи и ями – основи на ранната дървена сграда

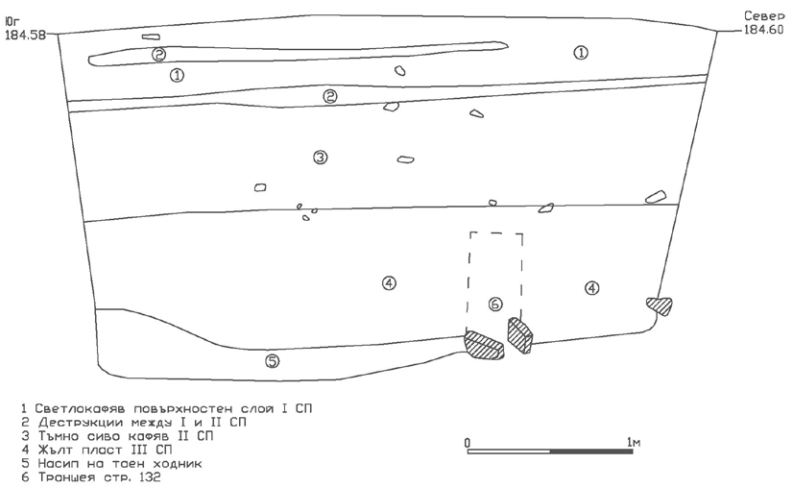
Fig. 3. Trenches and pits – foundations of the early wooden building

на производителя DULES. Рядко са полагани и ранносредновековни тухли. Тухленият под е рамкиран от тесни улеи, вкопани 5 – 10 см под нивото на настилката. Това са легла за дървените талпи, с които са били облицовани стените на тунела. Трасето на ходника не следва права линия. В продължение на 35 м то е с посока З – И, след което в кв. 10-Л се отклонява с 15° в Ю посока, а в кв. 12-К – с 10° на изток.

Ранна дървена сграда. Трасето на сградата продължава да се следи в редиците кв. 9 – 13 от Е до М. Ранната дървена сграда (структура 132) има траншейно-ямни основи, които се пресичат под прав ъгъл (обр. 3) и образуват правоъгълни клетки с размери 7 – 8 м, наподобяващи тези на Крумовия дворец. През 2021 г. беше открита една неизвестна досега планова особеност – не всички клетки са с еднакви размери, някои са по-малки със страни 3 – 5 м. Дъното им е на ниво 182,75 – 183,40 м н. в. или на 1,30 – 1,95 м от съвременната повърхност. На повечето места то е настлано с тухли или плоски камъни, които са служели като пети за дървените талпи и стълбове. Траншеите са фланкирани от двойки конструктивни ями – една по-дълбока и голяма за носещите стълбове и една по-малка и плитка за косите подпори. Върху дъната на ямите винаги се открива тухла или камък, служили като подложки на дървената конструкция. Някои от ямите (като ъгловата яма в кв. 12-К с кота на дъното 182,21 м) са с над 1 м по-дълбоки от траншеите. ККП е обградена от траншеите на сградата от всички страни, като формира вътрешен двор. Траншеите на РДС са ориентирани С – Ю и И – З.

РДС се датира в първата половина на IX в. според относителната хронология на обекта. Върху нея са разположени землянки и производствени съоръжения от следстоличния период, а под нея е ТХ. През този сезон датировката се потвърди от една рядка за Плиска находка – златен солид на император Теофил

(инв. № 696), сечен в годините 829 – 840 (Grierson 1973, 408). Монетата бе открита в запълнителя (на кота 183,71 м) на една от конструктивните ями – основа за дървен стълб на сградата. РДС е била ремонтирана основно поне два пъти. Това се установи при проучването на конструктивните ями, в които се засичат подложки за дървени стълбове на две нива. Все още не е ясно дали сградата продължава да се използва и след средата на IX в., тъй като е силно разрушена от по-късните съоръжения, изградени върху нея през X в. Твърде вероятно е тя да е функционирала през 70-те години на IX в., тъй като върху трасето ѝ в кв. 10-Л (кота 183,72 м) бе открит моливдовул (инв. № 732) с инвокативен монограм (тип XVI по Йорданов – Jordanov 2009, Tabl. I) с обръщението „Богородице помагай", датиран именно в тези години. Това предположение се подкрепя и от още една находка, открита в същия пласт (кота 183,37 м) – бронзова матрица за восъчни печати (инв. № 761) с надпис „Господи помагай на раба свой" със сходна датировка.

Обр. 4. Кв. 11-Л – западен профил

Fig. 4. Grid square 11-Л – western cross-section

Късна дървена сграда. Засечена е в кв. 9-Ж, 10-И, 12-13-Л на коти от 183,00 до 184,00 м, като стр. 214, 215, и 219. Конструкцията ѝ е донякъде идентична с тази на РДС. Състои се от траншейно-ямни основи, но тук фланкиращите ями са единични, много по-малки, по-плитки и по-рядко разположени, а гредите са побивани директно в льосовото дъно на траншеите, без тухлени или каменни подложки. Към дъното леглото на траншеята се стеснява чрез отстъпи от двете страни. Ясно личат квадратните отпечатъци (на места обмазани с глина) на някои от гредите. Засега от сградата са разкрити две траншеи, които вървят успоредно на разстояние 6 – 7 м, ориентирани ЮЗ – СИ.

За датировката на сградата можем да съдим от пласта над нея, който се датира във втората половина на X в. според керамиката и находките. В кв. 13-Л точно над траншеята (кота 183,47 м) бе открит анонимен фолис клас А 1 (инв. № 745). Фолисът е препечатан върху фолис на император Никифор II (963 – 969) и се датира в 70-те години на X в.

Дървена ограда. Малка част от трасето на известната Дървена ограда (ДО) беше проучена в кв. 13-К-Л-М. Траншеята е малко по-широка от траншеите на двете сгради. Дъното ѝ е настлано с тухлени и каменни подложки за греди. Фланкирана е от дълбоки ями, също с подложки върху дъната. Трасето ѝ е с ориентация Ю – С до кв. 13-М, където чупи под 90° на З. Нейната конструкция, датировка и размери бяха изяснени от проучванията на С. Станилов и М. Инкова през 2006 – 2007 г. Дървената ограда обособява площ от 8,17 дка, разположена непосредствено на север от Цитаделата (Станилов и др. 2008).

Стратиграфски съотношения. В относителната хронология на обекта най-ранната структура е ТХ. Дъното му се врязва в стерилния льос до над 3 м дълбочина. Горната граница на насипа му се засича на 0,80 – 1 м. Всички по-късни структури го пресичат (обр. 4). Най-ранната, която нарушава трасето на ходника, е РДС. Тя се датира в първата половина на IX в., което означава, че ТХ не е функционирал по времето на нейното изграждане. Има голяма вероятност ТХ да е бил засипан именно заради построяването (или разширяването) на тази сграда. Когато Плиска е опожарена през 811 г., цялата планировка е нарушена. Горелият таен ходник, свързан с Крумовия дворец, престава да се използва. Вероятно същото се отнася и за ТХ северно от Кръглата каменна площадка. Точно по това време се изгражда сграда (макар и дървена), която до голяма степен повтаря плана и размерите на Крумовия дворец. Откритите находки, които могат да се свържат с нейното построяване и функциониране, са едни от най-представителните въобще, откривани в Плиска, поради което не е пресилено да бъде определена като дворец. Върху РДС е построена КДС, която в два участъка видимо я пресича. По-късната сграда се датира около средата на X в., най-вероятно функционирала до 70-те години на века. Основите на тази сграда (КДС) пресичат трасето на Дървената ограда, която, от своя страна, срязва ТХ. Краткият израз на тези наблюдения може да се представи по следния начин: Таен ходник – Ранна дървена сграда – Дървена ограда – Късна дървена сграда. С едно единствено и несигурно

Обр. 5. Графит върху камък от настилката на ККП

Fig. 5. Graffito on a stone from the pavement of the RSG

изключение тези структури не са функционирали едновременно. Не е изяснено все още съотношението на ДО и РДС. Техните траншеи вървят успоредно и от Ю на С и от И на З. Това едва ли е случайно, но докато не се проучи поне една точка на пресичане между двете структури, синхронността им остава под въпрос.

Проект „Кръглата каменна площадка: строителни материали, графити, знаци и надписи“. През 2021 г. под ръководството на Е. Коматарова-Балинова при проучванията на ККП чрез рефлексно-преобразувателна фотография, фотограметрия и 3D сканиране бяха заснети 67 графити и знаци, и 20 строителни елемента с пластични и конструктивни особености. В резултат бяха документирани:

1. Сложни композиции и сцени с християнско съдържание (обр. 5) – основно в южната периферия на площадката, с аналогии в манастирите при Равна и Мурфатлар.

2. Антропоморфни изображения по източната и централната северна периферия, с аналогии при западната крепостна стена на Вътрешния град.

3. Знаци, от които три ипсилона, с преки аналогии при „изписването“ от Кръглата църква във Велики Преслав и манастира при Равна, кръстове от типа „латински“ – четири с преки аналогии от южната порта.

4. Надписи – четири на гръцки език, един руноподобен, един монограм. Два от четирите гръцки надписа съдържат молитвени християнски формули. Врязани са върху тухла местно производство (вероятно надгробие, каквито има в некропола пред източната порта), варовиков камък с вероятен произход от някой късноантичен градеж, впоследствие вложен в площадката, с аналогии от Голямата базилика. Предварителните заключения, по данните на палеографските особености и съдържанието, дават основание да се датира в периода 60-те – 80-те г. на IX в.

5. Пластична каменна украса – части от един корниз, един капител (антични), една база за колона (средновековна).

6. Блокове с конструктивни (носещи) характеристики от привратни устройства.

7. Квадри с останки от стенописи – от първи цокълен ред.

8. Счупен на две капак от саркофаг.

Литература

Станилов и др. 2008: С. Станилов, М. Инкова, В. Григоров, А. Аладжов. Двор с дървена ограда северно от Цитаделата на Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 589 – 591.

Grierson 1973: Ph. Grierson. Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and Whitmoreollection. Vol. III/1-2. Washington DC, 1973.

Jordanov 2009: I. Jordanov. Corpus of Byzantine seals from Bulgaria. 3, part 1 – 2. Sofia, 2009.

ROUND STONE GROUND IN PLISKA

Andrey Aladzhov, Evgenia Komatarova-Balinova, Petar Parvanov

Summary

In 2021, a total area of 300 m^2 was studied, located in the NE corner of the site (fig. 1). In most areas the cultural strata reach a depth of 3 m. The main goals were related to: finding the eastern exit of the secret underground passage (fig. 2), identified in the geophysical surveys in 2020; detection of possible buildings related to the secret underground

passage; specifying the dating, plan and dimensions of the wooden building (fig. 3), located parallel to the route of the secret underground passage and detailing the stratigraphic sequence in this part of the Inner City (fig. 4). In the course of the research, it was established that another wooden building is located in this area. To distinguish the two buildings, they were called early and late.

Stratigraphic correlations. In the relative chronology of the site, the earliest structure is the secret underground passage. Its ground is cut into the sterile clay to a depth of over 3 m. The upper limit of its fill is found at 0.80 – 1 m. All later structures cross it (fig. 4). The earliest one that disturbs the route of the corridor is the early wooden building. It dates back to the first half of the 9th c., which means that the secret underground passage did not function at the time of its construction. It is very likely that the secret underground passage was eliminated because of the construction (or expansion) of this building. When Pliska was burnt down in AD 811, the whole plan was disrupted. The burnt secret passage connected to the Krum's Palace ceases to be used. Probably the same goes for the secret underground passage north of the Round Stone Ground. It was at this time that a building (albeit wooden) was built, which largely repeated the plan and dimensions of the Krum's Palace. The discovered finds, which can be connected with its construction and functioning, are one of the most representative, in general, discovered in Pliska, therefore it is not exaggerated to define it as a palace. A late wooden building has been built over the early wooden building, which visibly intersects it in two sections. The later building dates to the middle of the 10th c., most probably functioning until the seventies of 10th c. The foundations of this building cross the route of the wooden fence, which, in turn, cuts the secret underground passage. The summary of these observations can be presented as follows, in chronological order: secret underground passage – early wooden building – wooden fence – late wooden building.

"Round stone ground: building materials, graffiti, signs and inscriptions" project. In 2021, under the leadership of E. Komatarova-Balinova, 67 graffiti (fig. 5) and signs, and 20 building elements with plastic and structural features were researched through reflex-transformation photography, photogrammetry and 3D scanning.

Andrey Aladzhov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alajov@gmail.com
Evgenia Komatarova-Balinova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, e_komatarova@abv.bg
Petar Parvanov, Central European University, 51-55 Quellenstraße, 1100 Vienna, petar.parvanov@abv.bg

---

№ 2. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

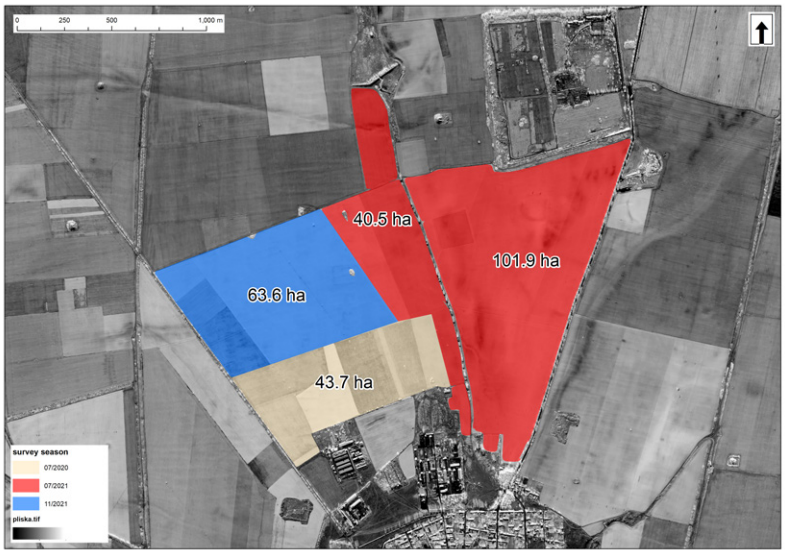
Петер Мило, Андрей Аладжов, Томаш Тенцер

Геофизичните проучвания в Плиска през 2021 г. се проведоха на два етапа: през лятото (20 юли – 30 юли) и есента (28 октомври – 1 ноември). Използваният геофизичен метод е магнитометрия. Изследвани са само свободни площи в южната и югозападната част на Външния град. Общото геомагнитно измерване обхваща около 250 ха (обр. 1).

На магнитограмите на проучваните полета могат да бъдат идентифицирани множество магнитни аномалии. Въз основа на амплитудата на магнитната стойност тези аномалии могат да бъдат разделени на три категории: магнитно „положителни", „отрицателни" и „биполярни" аномалии.

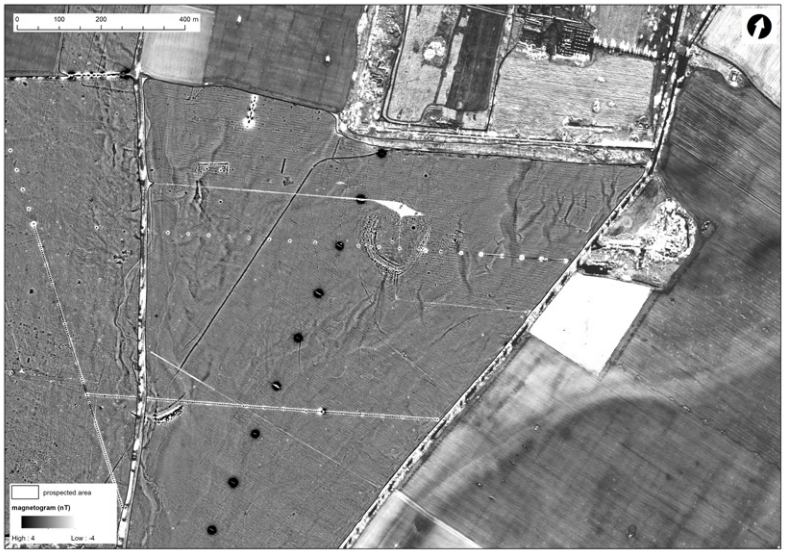
Положителните аномалии се характеризират с преобладаващо положителни стойности и повечето от типичните археологически обекти принадлежат към тази категория. При отрицателни аномалии преобладават отрицателните стойности и включват предимно геоложки структури или скални фрагменти, съвременни структури или терен на депресия (например бразди). Те обаче могат да бъдат и археологически обекти, пълни със слабо магнитен материал или каменни конструкции (каменна стена, камера и др.).

Има и значителен брой биполярни аномалии. Те се състоят от положителни и отрицателни стойности. Малките биполярни аномалии представляват предимно различни скорошни магнитни обекти или фрагменти от магнитни скали. Те обаче често са причинени от железни предмети, разположени върху или точно под повърхността. Концентрации на тези аномалии могат да се наблю-

Обр. 1. Площи, измерени с магнитометър

Fig. 1. Areas prospected with magnetometer

Обр. 2. Плиска – магнитограма на СИ зона

Fig. 2. Pliska – magnetogram of NE area

дават особено в близост до скорошни структури (граници на полета, електрически стълбове, огради, пътища и др.). Въпреки това, райони с повишена концентрация на незначителни биполярни аномалии могат също да показват наличието на археологически структури или дейности, като например некропол с кремации, производствена зона и др.

Значителните магнитни смущения основно в краищата на изследваните зони най-вероятно са причинени от наличието на съвременни обекти (огради, превозни средства) или натрупани отпадъци. Магнитните смущения, причинени от тези структури, не позволяват идентифициране на магнитно послаби – археологически значими аномалии в тази област. Въпреки това, тяхното присъствие не може да се изключи със сигурност поради скорошни смущения.

Има също така повтарящ се модел на успоредни линии в рамките на отделни парцели. Те могат да се тълкуват като следи от оран.

Геоложките условия осигуряват достатъчен контраст за откриване на магнитни аномалии. Въпреки това, магнитното поле върху изследваната област е значително нарушено. Има много малки аномалии върху и около района, които създават „шум“ и усложняват интерпретацията на резултатите от проспекта.

Трябва да се подчертае, че действителният брой на археологическите обекти ще варира (ще бъде по-голям). Геомагнитното изследване идентифицира и впоследствие интерпретира само аномалии с достатъчно магнитно значимо запълване и характерна форма. В близост до идентифицирани археологически релевантни аномалии – археологически обекти, може да има други по-малки и по-слабо изразени обекти (например малки ями и др.).

В района сме идентифицирали множество аномалии, които могат да се интерпретират като възможни археологически структури (обр. 1 – 5). Те могат да бъдат разделени на няколко вида:

- Землянки – те са положителни магнитни аномалии с приблизително квадратна форма и размери от 3 до 6 м. Като цяло сме открили няколко десетки такива аномалии в района. Повечето от тях са разположени в югозападната част на проучена площ.

- Селищни ями – те са положителни магнитни аномалии, предимно с кръгла или овална форма, повечето с размери от 1 до 5 м, а някои с диаметър над 10 м. Има няколко стотици селищни ями в района на проучването. По-голямата част от тях се намират в югозападната част на проучваната зона.

- Канавки – те са линейни положителни магнитни аномалии. Има две отличителни линейни аномалии на магнитограмата, които вероятно имат укрепително или демаркационно предназначение. Единият е в западната част на района и е с ориентация север – юг. Другият е разположен ЮЗ от

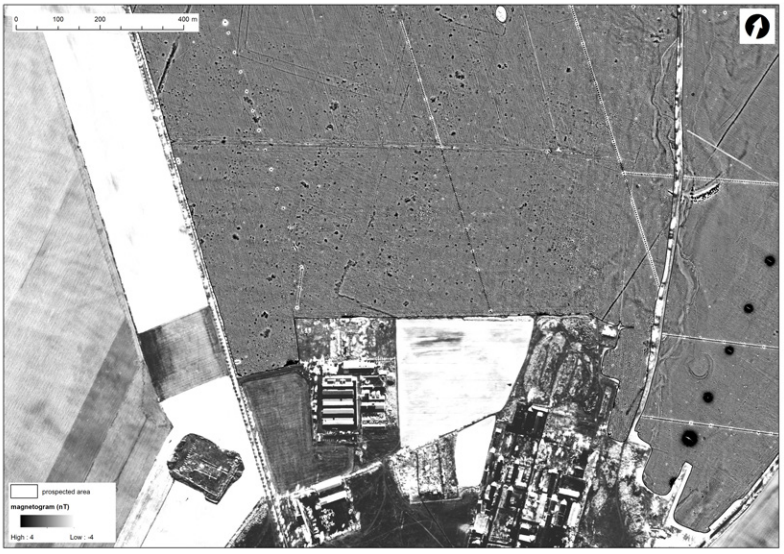
Вътрешния град. Други по-малки линейни структури са разположени предимно в югозападната част на проучваната площ.

- Палисадни ровове – те са тесни линейни аномалии с положителни магнитни стойности. Като цяло открихме няколко десетки такива аномалии в района. По-голямата част от тях са разположени в югозападната част на проучваната местност. Те са ориентирани основно север – юг и изток – запад и често образуват отделни затворени структури – дворове.

- Каменна архитектура – идентифицирани са и множество каменни сгради. Те се проявяват като магнитно отрицателни аномалии в геофизичните данни, но понякога също са видими като силни магнитни аномалии. В тези случаи можем да предположим наличието на тухли или друг изгорял материал.

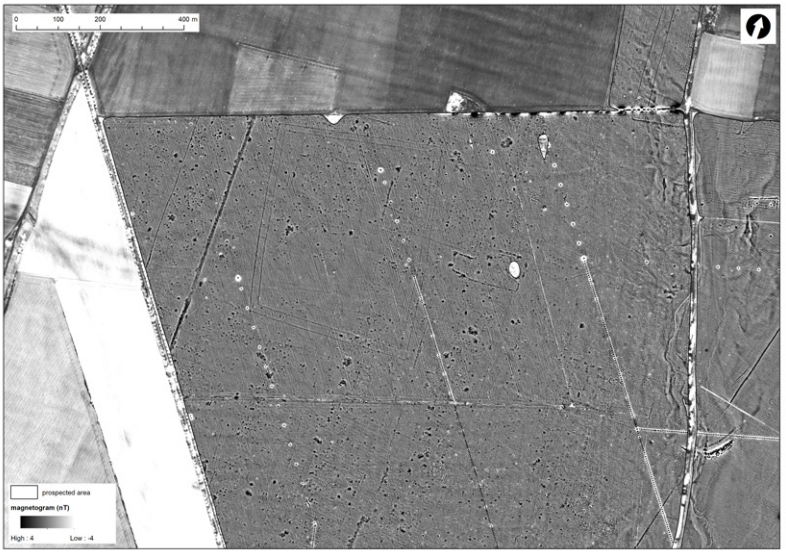
В района на проучването открихме няколко отделни каменни сгради и архитектурни комплекси. Част от тях се намират непосредствено южно от Вътрешния град. Повечето от тях обаче са разположени в югозападната зона. По-изявените са:

- Отпадъци от производство – това са две луновидни магнитни аномалии, едната е разположена южно от Вътрешния град, а другата е в централната част на проучваната зона. Предполагаме, че това е натрупан високомагнетичен материал от занаятчийски дейности. Една подобна структура е открита и в южната част на магнитограмата. Има подобна форма, но магнитните му стойности са ниски.

Обр. 3. Плиска – магнитограма на ЮЗ зона

Fig. 3. Pliska – magnetogram of SW area

Обр. 4. Плиска – магнитограма на СЗ зона

Fig. 4. Pliska – magnetogram of NW area

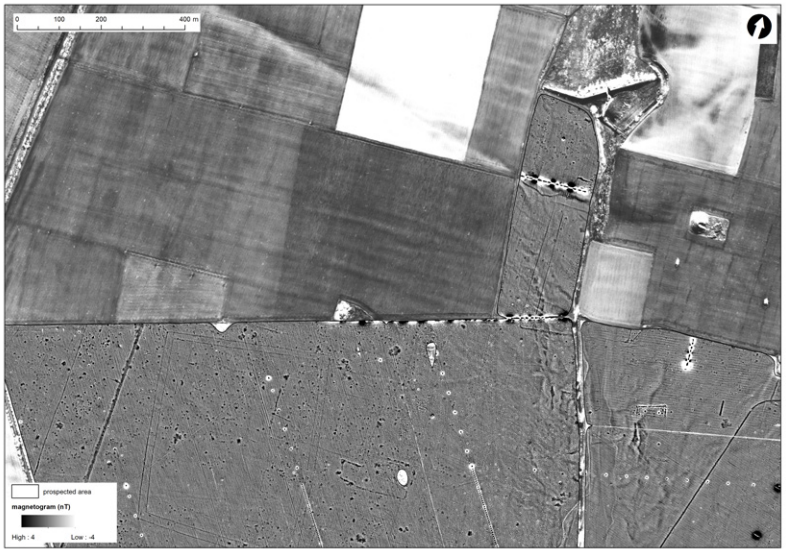
- Палео-корито – старото корито на реката е много добре отразено и в геофизичните данни. То преминава от север на юг през проучваната зона и по същество разделя зоната на гъсто населено място на запад от района с рядко населено на изток.

- Ерозия – основно в североизточната част на района има видими аномалии, които указват ерозионни процеси.

- Съвременни обекти – цялостната картина на геофизичното проучване се допълва от няколко съвременни тръбопровода и електрически стълба.

Въз основа на геофизичното проучване можем да установим селищната структура в проучваната зона. Районът на юг от вътрешноградското укрепление е до голяма степен необитаем. Тук има само единични сгради, но има и производствени зони. Има и няколко линейни структури, които не можем да интерпретираме със сигурност. Предполагаме, че някои от тях може да са стари водопроводни тръби.

Западният район на изследване е гъсто населен. Ситуацията тук позволява да се приемат поне две строителни фази. Цялата площ е разделена на правилни парцели, които са съобразени с широки

Обр. 5. Плиска – магнитограма на С зона

Fig. 5. Pliska – magnetogram of N area

главни пътища с ширина до 50 м, с ориентация север – юг. Между отделните парцели има тесни пътища с ширина от 3 до 10 м, с ориентация изток – запад. Индивидуалните парцели заемат самостоятелни дворове. Те са оградени с палисади. Заемат площ от около 85 × 115 м. Най-големият двор е с размери 127 × 200 м. Вътре в отделните дворове има каменни постройки, землянки и останки от други постройки под формата на ями. Един голям комплекс с размери 393 × 513 м, ограден с двойна палисада в западната част на проучваната площ, вероятно е по-нов. Може да принадлежи към средновековния или модерния период.

GEOPHYSICAL PROSPECTION IN THE OUTER CITY OF PLISKA

Peter Milo, Andrey Aladzhov, Tomáš Tencer

Summary

Geophysical prospection in Pliska was carried out in two phases in 2021: during the summer (20 July – 30 July) and the autumn (28 October – 1 November). The used geophysical method was magnetometry. Only available areas in the south and southwest part of the Outer City were surveyed. Total prospected area is approx. 250 ha (fig. 1).

Geophysical prospection was able to identify several archaeological features of different character and origin. In the area we have identified numerous anomalies which can be interpreted as possible archaeological features (figs 2 – 5). Several types of such features can be distinguished:

- Dug-in huts – positive magnetic anomalies of approx. square shape and dimensions of around 3 to 6 m. Overall, we have detected several dozens of such anomalies in the area.

- Settlement pits – positive magnetic anomalies, mostly of round or oval shape with dimensions of around 1 to 5 m. Some pits are more than 10 m in diameter. There are several hundreds of settlement pits in the surveyed area.

- Ditches – linear positive magnetic anomalies. There are two distinctive linear anomalies on the magnetogram, which probably served a fortification or demarcation purpose. One is in the western part of the area and is N – S oriented. The other one is situated SW of the Inner City.

- Palisade ditches – narrow linear anomalies with positive magnetic values. Overall, we have detected several dozens of such anomalies in the area. The majority of these are located in the SW part of the prospected area. They are mainly N – S and E – W oriented, and often form separate enclosed structures – courtyards.

- Stone architecture – numerous stone buildings were also identified. They appear as magnetically negative anomalies but sometimes they are also visible as strong magnetic anomalies. In these cases, we can consider the presence of bricks or other burnt material. We detected several separate stone buildings and architectural complexes in the survey area. A few of them are located immediately south of the Inner City fortification. Most of them, however, are located in the SW territory. Here they form parts of separate courtyards.

- Production waste – there are two distinctive crescent-shaped magnetic anomalies. One is located south of the Inner City fortification, the other one is in the central part of the surveyed area. We presume these to be accumulated high magnetic material from craft activities. One similar structure was also found in the southern part of the magnetogram. It has a similar shape to the two previous ones, but its magnetic values are low.

- Former stream – the former river course is very well reflected in the geophysical data too. It runs N – S through the prospected area and essentially separates the area of dense settlement in the W from the area with minimal occupation in the E.

- Erosion – mainly in the NE part of the area there are visible anomalies that point to erosion processes on the site.

Peter Milo, Department of Archaeology and Museology – Masaryk University, bud. M/123, 220/13 Joštova Str., 66243 Brno, peter.milo@mail.muni.cz
Andrey Aladzhov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, alajov@gmail.com
Tomáš Tencer, Department of Archaeology and Museology – Masaryk University, bud. M/123, 220/13 Joštova Str., 66243 Brno, 64281@mail.muni.cz

№ 3. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Станислав Станилов, Мариела Инкова, Панайот Антонов, Мирослав Димитров

Проучванията през 2021 г. са в рамките на програмата за изследване на Вътрешния град на Плиска и представляват продължение на разкопките от 2006 до 2020 г. (Станилов и др. 2021; Станилов и др. под печат). Теренът, на който са проведени, се намира западно от средновековната улица, която води от Цитаделата към Северната порта на каменната крепост (обр. 1).

Допроучваните, останали от предишния сезон, и новооткритите структури могат да се разделят на първо време условно на два (три?) хронологически периода:

1. Следстоличен период – края на IX – първа половина на XI в. Към него се отнася една дълбока до 2 м овална яма с приблизителни размери 2,50 × 2,80 м, запълнена със строителни отпадъци в кв. 50 – 51, 54 – 55 (обр. 2), чиито неясни очертания с забелязват още при свалянето на първия механичен пласт от 0,20 м. Друга структура от този период са каменните насипи в кв. 55, 56, 59, които се свързват като ниво с каменно-тухлена настилка, част от която остава под източната пътека на кв. 55 – 56 и ще бъде проучена през следващия сезон. Най-значителният паметник от следстоличния период на Плиска за този сезон е каменна сграда в кв. 56 – 59 (обр. 3). Тя има размери 4,50 × 2,50 м, дебелина на зидовете 0,70 м. Фундирана е на дълбочина 0,30 – 0,40 м, измерено от каменния цокъл на тухлената стена, върху насип със ситни хоросанови трошляци. Градежът е на хоросанова спойка от плочести камъни със старателно изравнени лица. Долепена е надлъж към тухлената стена на Цитаделата, до втория северен вход в Цитаделата. На този етап не можем да коментираме нейната функция.

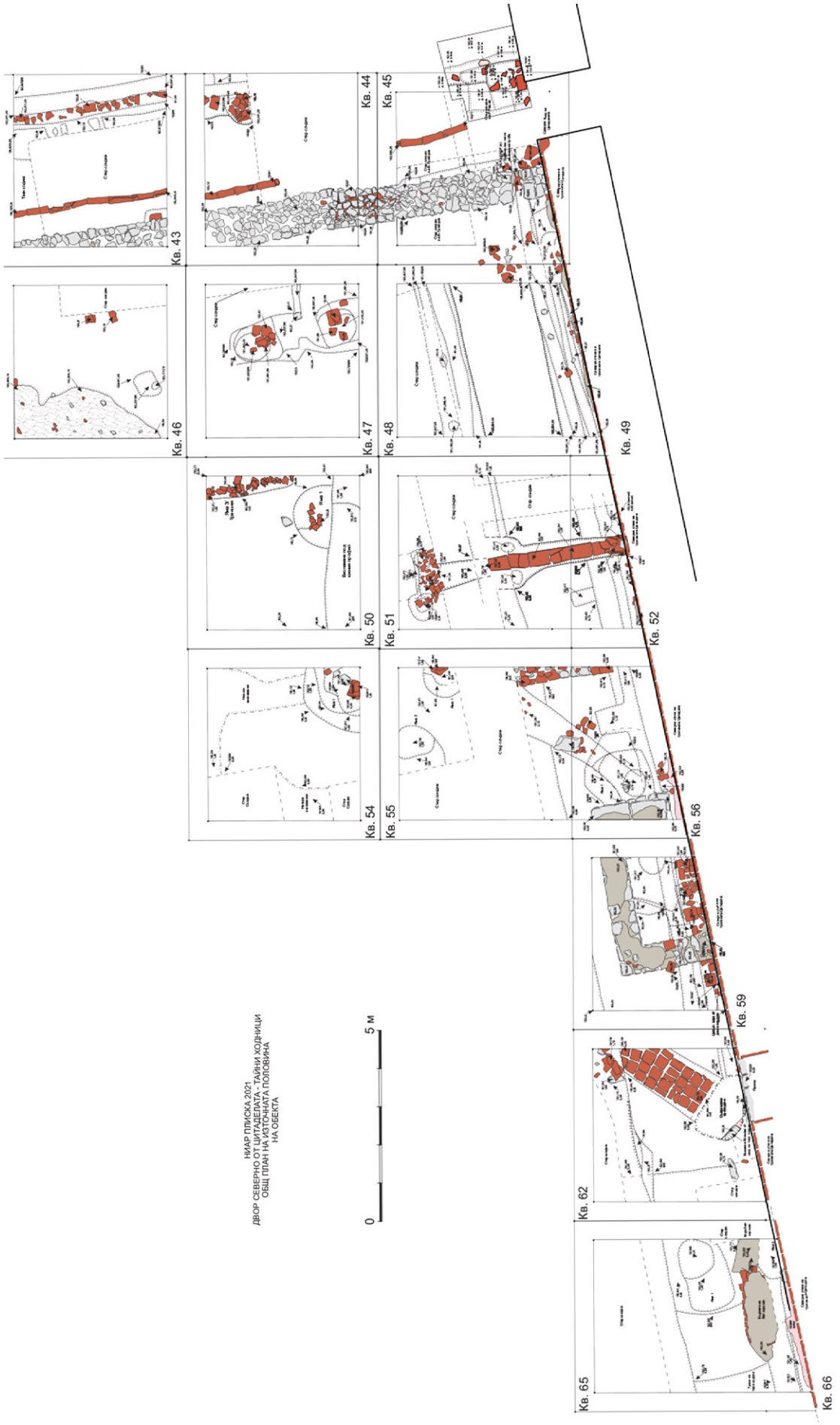
2. Столичен период – втора половина на VIII – края на IX в. Проучването се отнася предимно към стените на Цитаделата и свързаните с тях структури.

На първо място е допроучен отходният канал от керамични тръби (Станилов и др. 2021), който обслужвал дворцовата сграда в кв. 50 (обр. 4). Оказва се, че той е допълнително вграден в стената не хоризонтално, а вертикално и под наклон отвън навътре. Така излизал на около 2 м височина от вътрешната страна на стената, измерено от каменния цокъл. Долу последната тръба е опряна на две вертикално поставени тухли върху каменния цокъл. Връзката е подмазана с бял хоросан. Проследен в северна посока, каналът е обложен долу от цели тегули до началото на септична яма, разрушена от траншеята на дървената ограда, но върви и след нея, до споменатата яма със строителни рушевини.

С надлъжен сондаж покрай и под цокъла частично е проследена траншеята, останала от външната палисада на дървената стена на Цитаделата. Подобни останки са проучени и в крайните кв. 65 – 66, заедно с бъркало за бял хоросан върху подложка от преупотребени тухли.

Свързан със строежа и функцията на тухлената стена е тайният ходник с каменен свод под нея (Рашев 2008, 90 – 91), в квадрат близо до малкия северен вход на Цитаделата (обр. 5). Неговото трасе отвън бе проследено на разстояние 5 – 5,50 м измерено от тухлената стена, а проучената напълно дължина е 1,50 м на дълбочина до 3,30 м. Подът е облицован с три реда преупотребени тухли, а по стените има останки от дървени талпи, на места овъглени. Трасето е пресечено от траншеята на дървената ограда на Двора т. е. тя е изградена след неговото изоставяне.

3. В източната половина на кв. 50 е разкопана напълно характерната кръгла яма с диаметър 1 – 1,10 м, дълбочина 2,30 м и ядро от преупотребени тухли – подложка за вертикален дървен стълб.

Обр. 1. Ситуационен план

Fig. 1. Situational plan

Обр. 2. Насипът от строителни трошляци в ямата от X – XI в., профили в кв. 50

Fig. 2. The fill of construction debris in the 10th – 11th c. pit, cross-sections in grid square 50

Обр. 3. Каменната постройка от X – XI в. към тухлената стена на Цитаделата, кв. 56 – 59

Fig. 3. A 10th – 11th c. stone building at the brick wall of the Citadel, grid squares 56 – 59

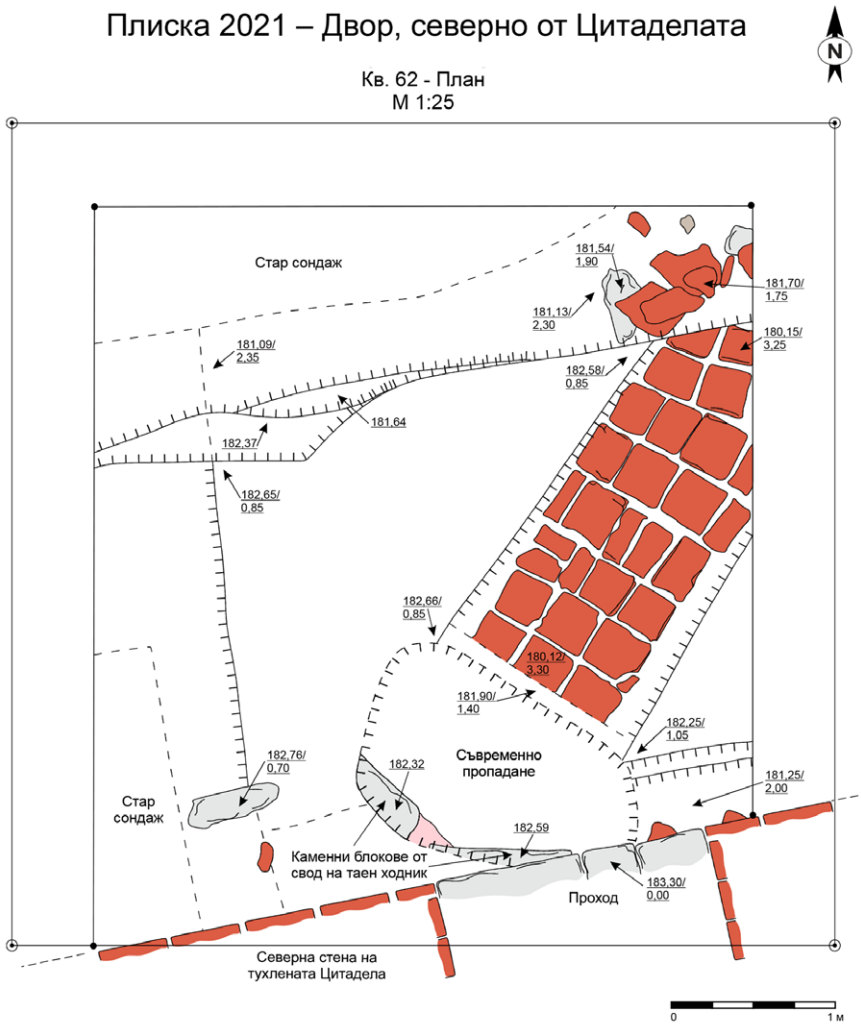

Обр. 4. Отходният канал в тухлената стена на Цитаделата, кв. 54 (поглед от север)

Fig. 4. The sewer in the brick wall of the Citadel, grid square 54 (view from north)

С нея е свързана траншея с подложка от фрагментирани тухли, широка до 0,60 м, дълбока 1,60 м, ориентирана изток – запад покрай източната стена на квадрата. Останки от траншея има и от южната страна на ямата на дълбочина 2 м, но тя е почти унищожена от споменатите строителни трошляци. Подобни структури разчистихме и в автентичния грунт при югоизточния ъгъл на кв. 51 и североизточния ъгъл на кв. 55. Предполагаме, че те, заедно с траншеите, са от съоръжение, част от което открихме и предишния сезон в кв. 47. Това бяха още две ями с тухлени ядра, преустройвани няколко пъти. Засега, поради липсата на датиращи находки и стратиграфски данни, се съобразяваме само с тяхната морфологична характеристика и ги отнасяме към втората половина на VIII – първата половина на IX в.

Находките са едва 28 инвентарни номера. Сред тях за отбелязване е моливдовул от края на X – XI в. с надпис „Господи помагай на твоя раб Леонти, императорски протоспатарий и велик архивист“, открит с металотърсач при извозване на рампата. От насипа на ходника произхождат два фрагмента от характерната жълта керамика, единият с червена боя. В голямата яма със строителни трошляци имаше 35 фрагмента от два типа керамични тръбички за стенна облицовка.

Обр. 5. Трасето на тайния ходник с каменен свод под тухлената стена на Цитаделата (план на разкопаната част), кв. 62

Fig. 5. The route of the secret passage with a stone arch under the brick wall of the Citadel (plan of the excavated part), grid square 62

Литература

Рашев 2008: Р. Рашев. Българската езическа култура VII – IX в. София, 2008.

Станилов и др. под печат: С. Станилов, П. Антонов. И. Янкулов. Наземен „таен“ ходник в Плиска. – В: Феноменът Плиска и археологията на Ранното средновековие в Централна и Югоизточна Европа. 120 години след разкопките на Фьодор Успенски и Карел Шкорпил. София (под печат).

Станилов и др. 2021: С. Станилов, М. Инкова, П. Антонов. Двор северно от Цитаделата във Вътрешния град на Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2020. Книга II, София, 2021, 979 – 984.

COURTYARD NORTH OF THE CITADEL IN THE INNER CITY OF PLISKA

Stanislav Stanilov, Mariela Inkova, Panayot Antonov, Miroslav Dimitrov

Summary

The site where the digs were carried out in 2021 is west of the entrance to the Citadel (fig. 1). The newly discovered and further excavated structures from the previous season are divided, so far conditionally, into two (three?) chronological periods:

1. Post-metropolitan period – end of the 9th – first half of the 11th c. It includes an oval pit up to 2.00 m deep, with approximate dimensions of 2.50 × 2.80 m, filled with construction waste, in grid squares 50 – 51, 54 – 55 (fig. 2). Its outlines are visible once the first mechanical layer of 0.20 m is removed. Another synchronous structure is the stone heap in squares 55, 56, 59 related to a stone-brick pavement, part of which remains under the eastern path of squares 55 – 56. The most significant monument from the period is a stone building in squares 56 – 59, attached to the brick wall (fig. 3). It measures 4.50 × 2.50 m, with 0.70 m thick walls and foundations at a depth of 0.30 – 0.40 m, built with slab stones with carefully levelled front side, bound with mortar.

2. Metropolitan period – second half of the 8th – end of the 9th c. Mostly the walls of the Citadel and the related structures have been explored. In 2021, the study in square 50 of the sewer constructed with ceramic pipes that served the palace building (fig. 4) was completed. The sewer is further built into the wall not horizontally, but vertically and at an angle from outside to inside. So, it came out 2.00 m high on the inside of the wall, measured from the stone plinth. Below, the last pipe rests on two vertically set bricks on the stone plinth. The joint is plastered with white mortar. In the northern direction, the pipes of the sewer are placed on *tegulae*, all the way to the opening of a cesspit, destroyed by the trench of the wooden fence, but traced further to the mentioned pit with construction debris.

The trench left by the outer palisade of the Citadel's wooden wall is partially traced along and below the plinth. Similar remains have been explored in squares 65 – 66, together with a basin for white mortar mixing on a bedding of reused bricks.

Connected with the construction and the function of the brick wall is the secret stone arched passage underneath, near the small north entrance to the Citadel (fig. 5). Its route is traced outside at a distance of up to 5.00 – 5.50 m measured from the brick wall, and the fully explored length is 1.50 m at a depth of 3.30 m. The floor is covered with three rows of reused bricks; on the walls there are remains of partially charred wooden planks.

3. Thoroughly explored in the eastern half of square 50 is the typical round pit, 1.00 – 1.10 m in diameter, 2.30 m deep, and a core of reused bricks, a support for a vertical wooden pillar. It is connected to a trench with a base of fragmented bricks up to 0.60 m wide and 1.60 m deep, running in an east – west direction along the eastern wall of the square. Remains of a trench are also found on the south side of the pit, at a depth of 2.00 m, but it is almost destroyed by the above-mentioned pit filled with construction debris. Similar pits have been registered in the original ground at the southeast corner of square 51 and the northeast corner of square 55. For now, due to the lack of dateable finds and available stratigraphic data, we consider only their morphological characteristics and attribute them to the second half of the 8th – first half of the 9th c.

Stanislav Stanilov, bat_slavko@abv.bg
Mariela Inkova, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, inkovam@mail.bg
Panayot Antonov, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, panayotva@abv.bg
Miroslav Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, miroslav.dimitrov.sh@gmail.com

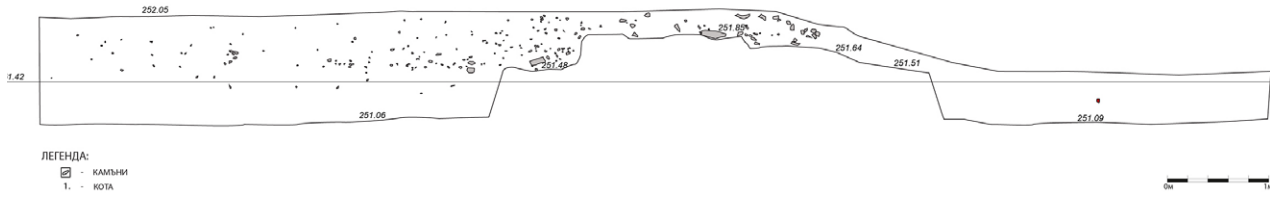

№ 4. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Константин Константинов, Ивайло Кънев

През 2021 г. разкопките на обект № 41 в северозападната част на Външния град на Плиска се проведоха в периода от 2 до 25 август. Научен ръководител на проучването беше доц. д-р К. Константинов (ШУ), зам.-ръководител И. Кънев (НИМ – София), а научен консултант – проф. д-р Ст. Витлянов (ШУ).

Целта на изминалата кампания беше разкриването на сектора западно от проучения храм на комплекса. Разчистени бяха деструкции от строителна керамика и дребни камъни, разположени на различно разстояние от северния зид на верижно помещение А1. За съжаление липсва достатъчно подемен материал, който да ги датира. На този етап функцията им не може да бъде определена, но не е изключено да става дума за нападали от покривната конструкция фрагментирани строителни материали (обр. 1).

Обр. 1. Източен профил на кв. 16, 40, 63

Fig. 1. Eastern cross-section of grid squares 16, 40, 63

Обр. 2. Фрагмент от български владетелски моливдовул

Fig. 2. A fragment of a Bulgarian ruler's lead seal

В кв. 14 на дълбочина 0,80 – 1 м се попадна на кости на куче в анатомичен порядък. Положено е с глава на изток, гръб на юг. От главата е запазена само половината челюст. Краката са присвити към гръдния кош. Находки около скелета не бяха открити. Нямаме ясно оформена яма. Липсват структури, които да свидетелстват за ритуал. След направения остеологичен анализ стана ясно, че кучето е млад индивид, от неясна порода. Предполага се, че не е било бойно куче, а по-скоро придружаващо. Липсват и следи от умишлено умъртвяване.

В кв. 12 на дълбочина 0,20 м се попадна и на фрагмент от силно горял български владетелски моливдовул (обр. 2).

При разчистването на северния зид на помещение А1 се установи, че върху него личи праг от голям дялан камък с размери 0,70 × 0,45 м. Това даде основание да смятаме, че сме попаднали на порта, която води на север от помещението към пространството пред църквата. Част от нейната структура вероятно са и два дялани мраморни камъка в южна посока с размери 0,40 × 0,40 м. Установяването на порта в северния зид е изключително важно за анализа на планировката на обект № 41, защото досега се смяташе, че помещение А1 е обслужвало нуждите на вътрешния двор на комплекса и е било ориентирано към него, докато тазгодишното откритие предлага друга хипотеза.

През изминалия сезон окончателно бяха проучени вкопано жилище № 3 и пещ № 1, започнати през 2020 г.

Вкопано жилище № 3 е с четириъгълен план и размери 3,15 × 3,30 × 3,30 × 3,50 м (обр. 3). В ъглите личат гнезда от носещите колове с диаметър 0,25 м. Между тях се откриха гнездата и на по-малки колове с диаметър 0,10 м, които маркират стените на жилището. Подовото ниво е от светложълта трамбована глинеста пръст с дебелина от 0,10 м, върху която е положена замазка с дебелина 3 см. В югоизточния ъгъл на жилището се откри яма с неправилна форма и леко скосени стени с диаметър 0,80 м. Насипът в нея е от сиво-черна пръст, примесена с въглени, животински кости, дребни фрагменти обмазка, фрагментирана битова керамика. Нейната дълбочина от ходовото ниво е 0,40 м. Горивното съоръжение на жилището в североизточния ъгъл е четириъгълно в план, с размери 1,40 × 0,80 м. Вкопано е на дълбочина 0,50 – 0,60 м в здравия терен.

Изцяло беше проучена и пещ № 1 (обр. 4). С цел установяване на нейната конструкция беше демонтирана западната ѝ част, чиято основа се оказа изградена от фрагментирани керемиди с калова спойка. Под нивото на горене се откри струпване от дребни камъни и фрагменти строителна керамика в сбита пръст, както и две цели плоски керемиди, които бяха поставени хоризонтално. Може да се допусне, че става въпрос за две разновременни печки. Установи се, че съоръжението, ориентирано изток – запад, застъпва съоръжението с ориентация север – юг, което е основание да смятаме, че то е по-късно от него. След почистване на пространството около печките не бяха установени границите на вкопано жилище, към което евентуално са принадлежали те.

Довършено беше и проучването на четириъгълната верижна сграда, регистрирана през 2018 г. южно от църковната постройка. За тази цел бяха премахнати контролните ребра между квадрати 41, 42, 65 и 66. Установи се, че всички страни са построени едновременно и липсват по-късни преустройвания. Трябва да се отбележи, че камъните в най-западния зид са по-дребни от останалата зидария, сред тях има фрагменти от строителна керамика и обмазка, но засега това не е основание да се смята, че става въпрос

за различен строителен етап. Югозападният ъгъл на сградата опира в открития през 2018 г. плочник. Най-вероятно подобен е имало и пред източната част на цялата сграда, но в последствие е унищожен от мелиоративни действия. Разчистването допълни общата информация за връзката между основния комплекс и късната сграда. Зидовете между двете съоръжения следват неидеална успоредност. Между тях се образува коридор с ориентация изток – запад и ширина 3,10 м. В профила се откриха фрагменти от животински кости и слаба концентрация на керамика. Трябва също да отбележим, че под североизточния ъгъл на сградата се откри подобно струпване на животински кости (яма?). Така описаната ситуация дава основание да предположим, че в един период основният комплекс и късната сграда са съществували заедно.

Обр. 3. Вкопано жилище № 3 (поглед от височина)

Fig. 3. Dug-out dwelling No. 3 (aerial view)

Според предварителния план за работа с цел проследяване на евентуалния външен ограден зид на комплекса през настоящия сезон бяха заложени няколко нови сондажа, които бяха съобразени с изработената от П. Петрова през 1982 г. аерофотоснимка на обекта.

Сондаж № 22 беше разположен по предполагаемото трасе на южния външен ограден зид на разстояние 50 м западно от проучените през 2012 г. структури. Има ориентация север – юг и размери 10 × 1 м. Последователно бяха отнети три механични пласта от суха, сбита пръст с отделни фрагменти битова керамика с врязана украса. На дълбочина 0,60 м от съвременния терен след престъргване на ходовото ниво се установи, че сме достигнали до материков слой. Не бяха засечени следи от търсеното трасе на външния ограден зид на комплекса, в следствие на което беше взето решение работата в сондажа да бъде преустановена.

Обр. 4. Пещ № 1 (поглед от запад)

Fig. 4. Stove No. 1 (view from west)

Сондаж № 23 беше разположен на предполагаемото трасе на западния външен ограден зид, северно от едно от разклоненията на дерето. На повърхността на терена се забелязваха множество плочести камъни без порядък. Сондажът има ориентация изток - запад и беше с първоначални размери 10 х 1 м, впоследствие разширени с 2 м в южна посока. След изчерпването на първи механичен пласт на дълбочина 0,20 – 0,40 м от съвременния терен се установи, че достигнатото ходово ниво е от плочест мергел, който покрива целия сондаж на тази дълбочина. В западния и източния край на сон-

дажа личаха едри плочести камъни. Достигнатото ниво от мергелна скала най-вероятно е естествено образуване на терена. Основание за подобно предположение е както ниското ниво на околния терен, разположен в средата на суходолие, така и фактът, че подобен мергел се откриваше и при сондажите от миналия археологически сезон, източно от комплекса.

Сондаж № 24 беше разположен на 60 м източно от основното ядро на комплекса. Сондажът има ориентация север – юг и е с размери 10 × 1 м. Целта е да бъде засечено продължението на разкритата през 2020 г. траншея в южна посока. Това определи и разположението на сондажа успоредно на дерето. Пръстта в насипа беше суха, сбита, без примеси. След изчерпването на втори механичен пласт на дълбочина 0,40 м от съвременното ниво на терена се установи, че сме достигнали здравия, материков терен. Не бяха регистрирани следи от търсената траншея в южна посока, поради което работата в сондажа беше преустановена.

Постигнатите през 2021 г. резултати разкриха нови, неизвестни страни от обитаването на сектора при обект № 41. Проучването на североизточната част на вътрешния двор на комплекса, както и на терена западно от него, показа една голяма интензивност на живота в този сектор, която условно може да се постави в широките хронологически граници от втората половина на IX до края на XI в.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF SITE NO. 41 IN THE OUTER TOWN OF PLISKA

Konstantin Konstantinov, Ivaylo Kanev

Summary

In 2021, the excavations of Site No. 41 in the northwestern part of the Outer City of Pliska took place in the period from 2 to 25 August. The aim of the campaign was to uncover the sector west of the studied temple of the complex. Debris of building ceramics and small stones were registered at different distances from the wall of chain room A1 (fig. 1). At this stage, their function cannot be determined, but fragmented building materials have probably fallen from the roof structure. In this sector we came across a skeleton of a dog, around which neither finds nor a clearly formed pit were localised. In the neighbouring squares we discovered a bronze buckle, a bronze belt mount, as well as a fragment of a burnt lead seal of a Bulgarian ruler (fig. 2).

During the clearing of the northern wall of room A1, a threshold made of a large hewn stone measuring 0.70 × 0.45 m was discovered at the entrance. This gave us a reason to believe that we have discovered the gate that leads from the room north to the space in front of the church.

The excavated dwelling No. 3 has a quadrangular plan and measures 3.15 × 3.30 × 3.30 × 3.50 m (fig. 3). In the corners there are postholes with a diameter of 0.25 m. Between them the postholes of smaller stakes with a diameter of 0.10 m were found, which mark the walls of the house. The floor is made of compacted light yellow clayey soil with a thickness of 0.10 m, on which a 3 cm thick plaster was laid. In the southeast corner of the house a pit with an irregular shape and slightly sloping walls with a diameter of 0.80 m was found. Its fill is gray-black soil mixed with charcoal, animal bones, small fragments of plaster, fragmented household ceramics. Its depth from the walking level is 0.40 m. The heating installation of the dwelling in the northeast corner is quadrangular in plan with dimensions 1.40 × 0.80 m. It is dug-in at a depth of 0.50 – 0.60 m in the terrain.

Stove No. 1 was also fully explored (fig. 4). In order to determine its construction, its western part was dismantled, the base of which turned out to be made of fragmented roof tiles with mud binder. Below the level of the fire, an accumulation of small stones and fragments of architectural ceramics in compacted soil was found, as well as two whole flat roof tiles, placed horizontally. It can be assumed that these are two stoves from different times. It was found that one of the installations overlaps the other one, which gives us a reason to believe that the former one has been constructed after the latter. After cleaning the area around the stoves, the outline of the dug-in dwelling to which they possibly belonged could not be established.

The study of the quadrangular chain-planned building south of the church was also completed. The southwest corner of the building rests on a pavement. Most likely, there was a similar one in front of the eastern part of the whole building, but it was later destroyed by agricultural activities.

The results achieved in 2021 revealed new, unknown aspects of the habitation of Site No. 41. The study of the northeastern part of the courtyard of the complex, as well as the terrain west of it showed a high intensity of life in this sector, which can be placed in the wide chronological range from the second half of the 9th to the end of the 11th c.

Konstantin Konstantinov, Shumen University "Konstantin Preslavski", 115 Universitetska Str., 9700 Shumen, k.konstantinov@shu.bg
Ivaylo Kanev, National History Museum, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, tapanar@abv.bg

№ 5. НИАР „ПЛИСКА“. СГРАДА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД

Христина Стоянова

Проучването на обекта се проведе на площ от 277 кв. м в 16 квадрата.

Продължи разкопаването източно от порталното пространство на архитектурния комплекс, ограничено между южния ограден зид и разкопките на И. Захариев. Целта беше да проследим плановете на сградите с дървени конструкции и най-вече тази, чийто план се повтаря от архитектурния комплекс, изграден в средата на X в. с трайни материали. При кв. XLV/225, 226, 245, 265, 208, 192, 193 и 194 продължихме проучванията, които бяха започнати в предходния сезон (Стоянова 2020) и разширихме площта с още осем квадрата, цели или само части от тях (кв. XLV/246, 266, 227, 228, 247, 248, 172, 173).

В югоизточния ъгъл на комплекса заложихме два нови квадрата XLV/172 и 173, В кв. 172 на дълбочина 0,80 м от съвременното ниво достигнахме до каменната настилка, разчистена в кв. 192 във вътрешната страна на ъгъла. Тя продължава и в некопания терен под туристическата алея. В кв. XLV/192 разкопахме частта южно от оградния зид и достигнахме дълбочина 0,40 м. На това ниво се разкриха три струпвания от глави и крайници на коне. Такива бяха проучени на много места южно от оградния зид, както и в рушевините на комплекса.

В кв. 173, 193 попадаме на множество от ями, разположени двустранно и частично залегнати от зидовете или профила на квадрата. Те са в повечето случаи с четвъртита неправилна форма и гнезда за дървени стълбове на дъната си. Откриват се на различни нива, запълнени с тъмна пръст, примесена с въгленчета и бучки розов хоросан. Всички ями, разположени между двата зида в кв. 173 и 193, са вкопани в насип от жълто-кафява пръст. В източната част на кв. 173 ямите от север се вкопават в пласта жълта глина, който проследяваме по цялото протежение на квадратите проучени южно от оградния зид на комплекса. На нивото на стария хумус се очерта траншея запълнена с жълто-кафява пръст с ориентация изток – запад. Въпреки ограничения участък на проучване със сигурност може да се каже, че тя е част от южното трасе на проследяваната от нас най-ранна сграда с ямно-траншейна основа. Дъното на тази траншея се открива на 2,40 м от съвременния терен. От юг има две ями, които частично остават върху нея и дъната им се изчерпват по-високо от нейното. Едната е яма 6/кв. 193, която се откроi във височина и беше изчерпана преди траншеята, а източната се очерта заедно с нея. От север също две ями я засичат. Едната е яма 5/кв. 173, която също беше регистрирана във височина, а партниращата

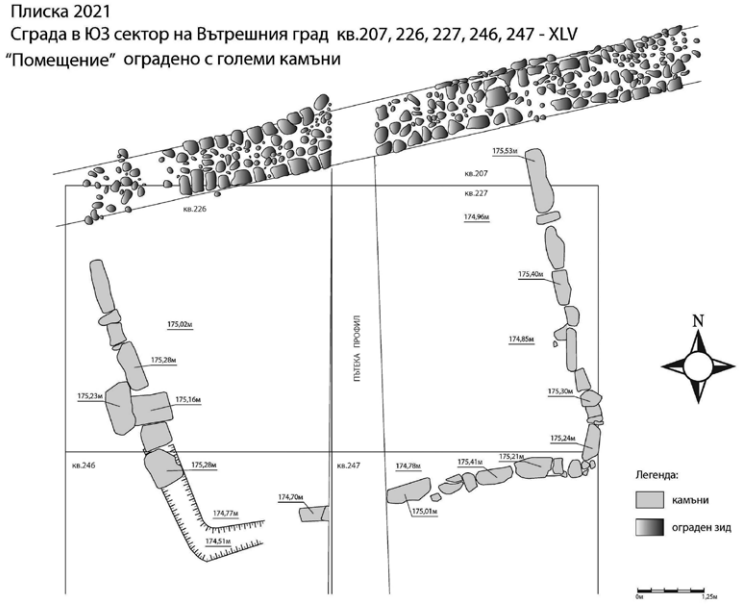
Обр. 1. Траншея север – юг в кв. 173, 193-XLV

Fig. 1. Trench north – south in grid squares 173, 193-XLV

Обр. 2. Източен профил кв. 226, 246, 266-XLV

Fig. 2. Eastern cross-section in grid squares 226, 246. 266-XLV

Обр. 3. Помещение в кв. 226, 227-XLV

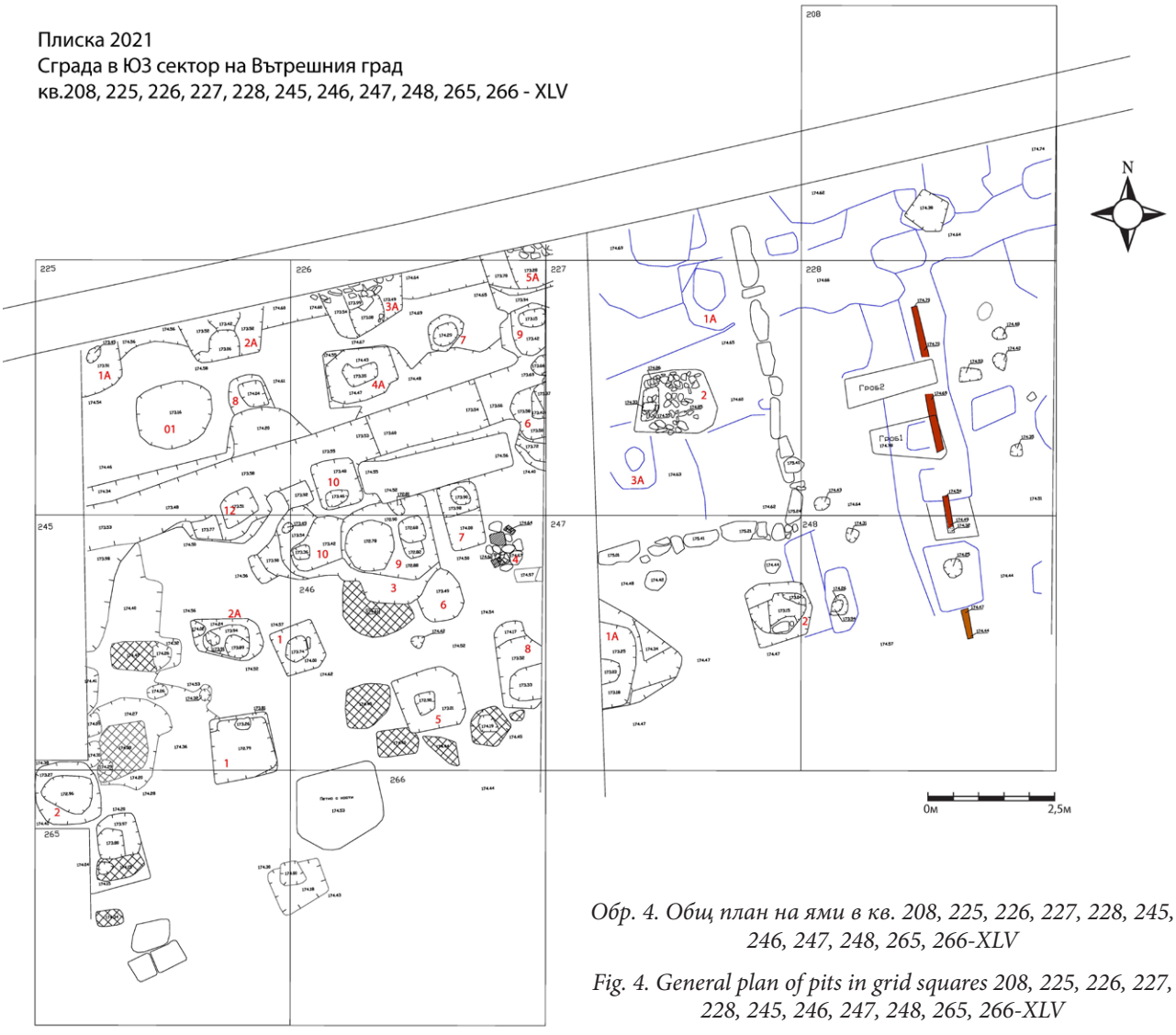
Fig. 3. Room in grid squares 226, 227-XLV

ѝ от запад се очерта в много малка част на дъното на траншеята и почти изцяло остава под източния успореден зид на комплекса. Яма 5 обхваща голяма част от ширината на траншеята, а дъното и се достига на 3 м от съвременния терен. Почти в централната част на траншеята, по дължина се разчисти отпечатък от дървена талпа. Нова за проучванията до момента е една траншея, запълнена с жълто-кафява пръст, примесена с буци жълта глина с ориентация север – юг. Тя е разположена между двата зида в кв. 173 и 193 и дъното ѝ се достига на 3 м дълбочина. Пресича траншеята с ориентация изток – запад и някои от ямите разчистени между зидовете. До източната ѝ стена има поставени правоъгълни тухли, цели и фрагментирани (обр. 1). В рамките на разкопания участък от кв. 173 и 193 са проучени 18 ями за дървени конструкции и отсечки от две траншеи.

В югозападния ъгъл на кв. XLV/ 194 довършихме изчерпването на пълнежа на яма, запълнена с блокаж от ломени камъни и чиста жълта глина. Дъното ѝ се достигна на 3 м дълбочина, където се разчистиха две гнезда за дървени стълбове, обединени в едно.

В кв. XLV/ 225, 226, 245 и 265 продължаваме проучванията от достигнатото в предходния археологически сезон ниво, при което бяха очертани част от откритите през този сезон вкопани структури. При разкопаването на кв. 246, 266, 247 и 248 до 0,90 – 1 м от съвременното ниво се копае сива, пепелява пръст, примесена с ломени камъни и голямо количество животински кости от едри животни, след което, на дълбочина до 1,10 – 1,20 м следва пласт с големи буци розов хоросан, въгленчета, ситни камъчета и бучки разтрошена керамика. На места той е плътен, ясно изразен, а в други участъци бучките хоросан са по-дребни и преобладават камъчетата. От север на юг изтънява и в най-южните части на южните квадрати изчезва. Този насип с големи буци розов хоросан се проследява повсеместно при всичките квадрати, разкопавани южно от оградния зид. Обикновено след свалянето му се достига до проследявания насип от жълта глина, преминаваща към разложен мергел. Той беше засечен от 0,70 м непосредствено южно от оградния зид на комплекса в кв. 225 и 226, до 1,30 м в кв. 265. В новоразкопаните квадрати беше локализиран само непосредствено от юг до зида в кв. 227 и в кв. 173 (обр. 2).

Най-късната структура е едно оградено помещение с големи каменни блокове с различни размери и плочести камъни, което попада в кв. 226 и 227, 246 и 247. Има правоъгълен план. Според керамичните фрагменти, откривани в пластовете в ограденото пространство и около него, сред които

Обр. 4. Общ план на ями в кв. 208, 225, 226, 227, 228, 245, 246, 247, 248, 265, 266-XLV

Fig. 4. General plan of pits in grid squares 208, 225, 226, 227, 228, 245, 246, 247, 248, 265, 266-XLV

работени и на бързо колело, и двата анонимни фолиса клас А2 и В, можем да го отнесем към средата на XI в. (обр. 3). Ниво на обитаване не беше отделено.

В кв. 228, в пласта с хоросанови буци бяха вкопани два гроба. Единият е на дете, положено в трапецовидна яма, по гръб, глава полегнала на юг, ръце положени върху торса. От юг гробната яма беше разширена и там се откриха животински кости и камъчета – вероятно положена ритуално храна. Северно от него се разчисти по-дълбоко вкопана правоъгълна яма. В нея, на дълбочина 0,20 м от нивото на засичане, се разчистиха големи животински кости и ломени камъни. Под тях се разкри скелет на възрастен индивид, положен по гръб, с опънати крака и ръце, скръстени в областта на корема. Гробен инвентар липсва и при двата гроба.

В кв. 208, 225 – 228, 245 – 248, 265, 266, бяха открити и проучени 26 ями за дървени конструкции, някои от тях с два етапа на изграждане и 10 само локализирани, без да са разкопавани, 14 гнезда за дървени стълбове, две елипсовидни стъпки – едната с плътно подредени два реда ломени камъни (яма 3 в кв. 227), втората с подредени плътно камъни и тухли разположени на стария хумус (яма 4 в кв. 246) (обр. 4).

В кв. 245, 246 и 266 разкрихме 11 огнища със силно обгорена до червено пръст или с дебел слой пепел. Някои като тези, открити в кв. 246, са оформени направо в стария хумус, две от тях са силно обгорели и с куполовидна форма от наслагвания, трети са само като бели петна върху него. В кв. 245, 265, покрай западния профил три огнища са разположени в правоъгълни ями с различна големина. Всички те лежат под тъмен черен пласт, наситен с въглени и голямо количество животински кости от дребни бозайници и свине, обагрени в ръждив цвят. Част от проучените ями засега не могат да бъдат приобщени към определен план, но при други се забелязва повторяемост при запълването, както и разполагане в две успоредни редици. Това са ями 4 и 9/кв. 226, 1/кв. 245, 3 и 5/кв. 246, 1 и 2/кв. 247, 1А/кв. 227, 01/2019

Обр. 5. Сграда с правоъгълен план и дървена конструкция

Fig. 5. Building with a rectangular plan and wooden structure

г. в кв. 225 и яма 2/кв. 265. В горните си части на ниво очертаване почти всички от тези ями до 0,20 м дълбочина са запълнени с тъмна пръст, примесена с буци розов хоросан. При някои този пласт е уплътнен почти като блокаж, при други хоросановите бучки са по-дребни и примесени с множество въглени, които оцветяват пръстта до черно. Отстоят на относително еднакво разстояние една от друга. Извън двете редици е яма 3/кв. 246, която има същия характер на запълване и може да се отнесе към сградата. По границата на кв. 208 и 228 също се очертава яма със същия насип в горната част. Засега това е последната яма, попадаща в разкопаните квадрати, и си партнира с яма, запълнена с жълтокафяв насип с квадратна форма в кв. 248. Сградата, или разкритата част от нея, има размери 15,50 м по линията изток – запад и вътрешни размери като ширина на постройката – 6,50 м (обр. 5).

И през този сезон локализирахме и проучихме ями за дървени стълбове, разположени южно от оградния зид и оставащи частично под него. Изградени са на два етапа. Първите ями са запълнени с жълто-кафява, сравнително сбита пръст и по-дълбоко вкопани. Вторите (по-късните) са по-плитки, по-малки по размер и запълнени с по-тъмна пръст, примесена с буци розов хоросан, сред които фуги от квадров градеж. От тези ями са проучени четири в кв. 225 и 226 и три са засечени в кв. 227 и 208. Проследяваме ги във всички квадрати, които сме проучили южно от оградния зид, както и източно до външното лице на източния ограден зид. Засега изглежда, че са от сграда, предхождаща градената от камък със същия план.

През всички разкопавани квадрати в посока изток – запад проследихме южната траншея на най-ранната сграда с ямно-траншейна основа. Тя преминава през кв. 225, 226, 227, 228, 208 и продължава на изток в некопания терен. Проучихме траншеята само в кв. 225 и 226, в останалите е само до ниво очертание. В проучената ѝ част от юг по нейната линия са разположени три ями, които частично се вкопават в дъното ѝ. Това са ями 6/кв. 226, 10/кв. 226 и 12/кв. 225. Такива ями в южната страна на траншеята проследихме и в предходните два квадрата от запад. С новите четири редици разкопани квадрати проследяването и последователното проучване на тази траншея е вече 50 м.

В кв. 228 и 248, почти през центъра им, преминава керамичен водопровод, чийто изкоп е вкопан в източната част на траншея с ориентация север – юг, запълнена с жълто-кафяв насип. Той започва от стария изкоп на Захариев. В северна посока е прекъснат от ямите, отнесени към сградата с правоъгълен план и гроб № 2. На този етап на проучвания не може да се каже как продължава и какво е съотношението му с траншеята на ранната сграда.

На това ниво работата по проучването е приключена за този сезон. Откритите структури са временно консервирани.

Литература

Стоянова 2020: Х. Стоянова. НИАР „Плиска“. Сграда в югозападния сектор на Вътрешния град. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1104 – 1107.

PLISKA RESERVE. A BUILDING IN THE SOUTHWEST SECTOR OF THE INNER CITY

Hristina Stoyanova

Summary

In 2021, we continued the research east of the portal space of the architectural complex.

In the SE corner of the latter, we set two new grid squares: XLV/172 and 173. In square 172 at a depth of 0.80 m we reached the stone pavement on the inside of the corner. In square XLV/192, south of the fence wall, at a depth of 0.40 m we discovered three piles of horse heads and limbs.

Within the excavated sections of square 173 and 193, 18 pits for wooden constructions and sections of two trenches were discovered. The pits are in most cases with bases for wooden poles on their bottoms, filled with dark soil mixed with charcoal and lumps of pink mortar. At the level of the old humus, an E – W oriented trench filled with yellow-brown soil appeared. It can be said with certainty that it is part of the southern route of the earliest building with trench-pit foundations. The bottom of this trench is at 2.40 m from the contemporary terrain. Almost in the central part of the trench we cleared a wooden plank imprint. A new feature so far is a N – S oriented trench filled with yellow-brown soil mixed with lumps of yellow clay. It is located between the two walls in square 173 and 193 and its bottom is reached at a depth of 3.00 m. It crosses the E – W oriented trench and some of the pits situated between the walls. Next to its eastern wall there are rectangular bricks – whole and fragmented (fig. 1).

In square XLV/194 we completed the research of pit 1. Its bottom was reached at a depth of 3.00 m where two bases for wooden poles, united in one, were cleared.

During the excavation of the newly set squares along the rows of 226, 227 and 208 the already registered stratigraphic layers known to us from the research in the W direction were also traced (fig. 2).

The latest structure studied this season is an enclosed rectangular room with large stone blocks of various sizes and slab stones. The fence wall was most probably used as a northern border of the feature (fig. 3). The level of habitation was not identified.

In square 228 two burials were excavated – of a child and an adult. There are no grave goods.

In squares 208, 225 – 228, 245 – 248, 265 and, 266 we excavated 26 pits for wooden structures, some of them with two stages of construction; another 10 pits were only registered, 14 holes for wooden poles and two elliptical steps with arranged stones were also studied (fig. 4). In squares 245, 246 and 266 we discovered 11 hearths with strongly burnt soil or with a thick layer of ash. In some of the researched pits we found the same fill, they were also placed in two parallel rows, at a relatively equal distance from each other. The building, or the studied part of it, has a length of 15.50 (E – W) and an internal width 6.50 m. (fig. 5).

We discovered four pits for wooden poles located south of the fence wall and remaining partially below it. We trace them in all studied squares south of the fence wall, as well as east to the outer face of the eastern fence wall. For now, they seem to be from a building preceding the one built of stone with the same plan.

In all the excavated squares along the E – W axis we traced the southern trench of the earliest building with trench-pit foundations. With the newly excavated squares, the tracing and sequential exploration of this trench reaches a length of 50 m.

In squares 228 and 248, a ceramic pipe water conduit was excavated, and its trench is dug into the eastern part of the N – S oriented trench.

Hristina Stoyanova, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, hstoqnova@abv.bg

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

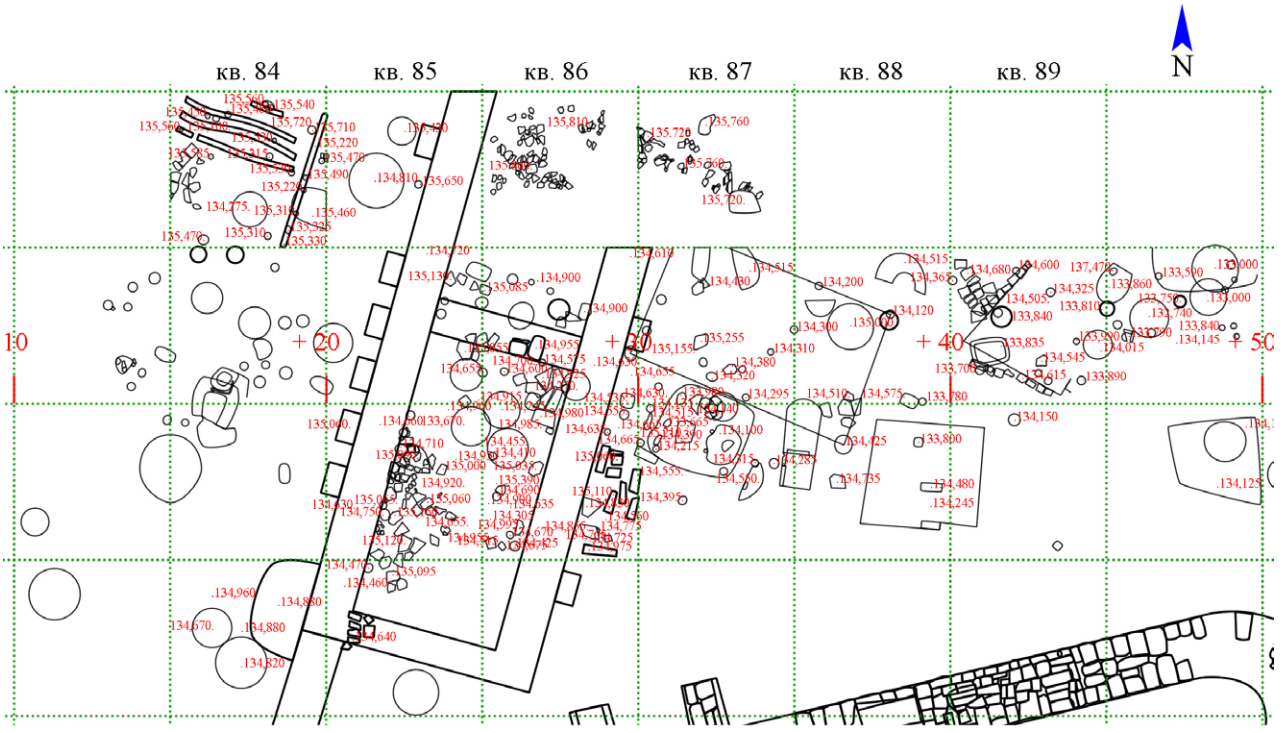
№ 6. ДВОРЦОВА СГРАДА (IV) ВЪВ ВЛАДЕТЕЛСКИЯ КОМПЛЕКС НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова

Редовните археологически разкопки на обекта се проведоха в периода 28.07. – 01.09.2021 г. с финансиране от Министерство на културата по договор с НАИМ – БАН.

Продължено бе изследването на участъка, попадащ в кв. 151/84 – 89 от план-квадратната мрежа на Вътрешния град. По време на проучването бяха открити материали и структури от IX – X, X – XI и XII – XIV в. (обр. 1).

Кв. 151/84. Проучванията започнаха от достигнатото през 2020 г. ниво – 136,90 м н. в. На дълбочина ок. 0,80 м от съвременната повърхност (к. 135,90 – 135,80 м) бяха разкрити следи от наземна

Обр. 1. План на сектор „Сграда IV“

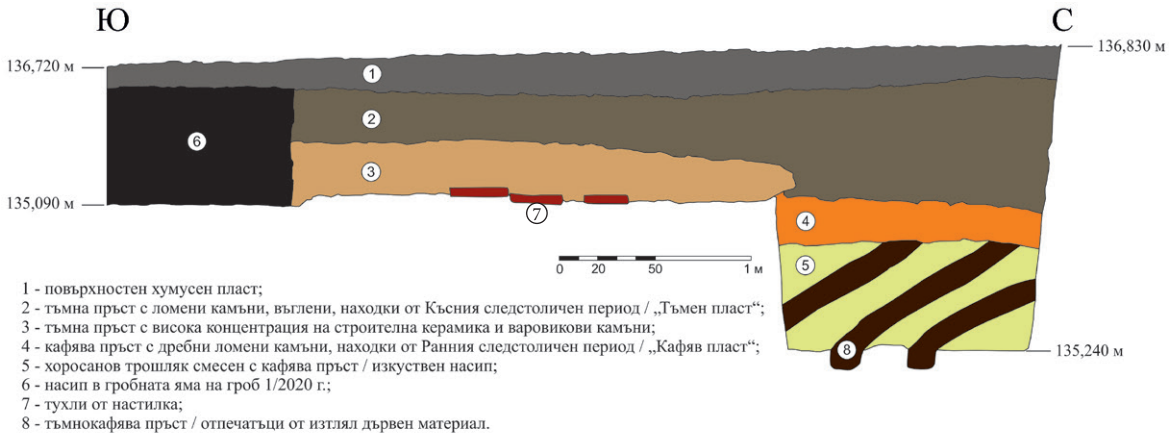
Fig. 1. Plan of the Building IV sector

Обр. 2. „Траншеите“ от изтляла дървена конструкция в кв. 151/84

Fig. 2. The “trenches” of a decayed wooden structure in grid square 151/84

конструкция, очертана от гнезда за дървени подпори, оформящи овален контур. В пласта над грубо подравненото ѝ подово ниво липсват строителни материали като камъни и тухли. Високата концентрация на гвоздеи и скоби подсказва, че основен строителен материал е бил дървото. Керамиката от пласта (включително два фрагмента, изработени на ръка) насочва към предположението за лека постройка от ранния следстоличен период (първа половина на XI в.), най-вероятно отразяваща присъствието на „късни“ номади в Дворцовия център. С нея е свързана и настилка от подредени тухли и плочести камъни, разположени в ЮЗ част на квадрата. В ЮИ част на квадрата бе допроучено плитко вкопаване с четириъгълна форма с две гнезда за вертикални подпори в ъглите на З му страна. Първоначално то бе обозначено като яма 256, а в запълнителя ѝ бе открита битова керамика, характерна за началото на XI в., включително фрагменти изработени на ръка. Вероятно е било използвано за зимник, обслужващ обита-

Обр. 3. Западен профил на кв. 151/84 и яма 254

Fig. 3. Western profile of grid square 151/84 and pit 254

Обр. 4. Бронзов пръстен с позлата, XIII – XIV в.

Fig. 4. Bronze ring with gilding, 13th – 14th c.

телите на постройката. След пълното разкриване и документиране на постройката подовото ѝ ниво бе демонтирано. Под него (к. 135,72 м), в пласт от светлокафява пръст с малки варовикови отцепи се очертаха слабо забележими ивици от по-тъмна рохкава пръст. Разчистването им показа, че това са следи от „траншеи“, останали след изтляването на дървен материал (обр. 2). Те имат неправилни, на места криволичещи трасета с ширина 0,13 – 0,20 м и приблизителна ориентация ЮИ – СЗ. „Траншеите“ продължават до к. 135,10 м, т. е. тяхната дълбочина достига 0,6 – 0,7 м, като основата им опира в пласт от глинеста тъмнокафява пръст. Вкопани са в рохкав насип от кафява пръст, смесена с „хоросанов трошляк“, в който почти липсват находки. Сред редките такива са отделни животински кости, парчета от тухли и керемиди, няколко къса розов хоросан, два фрагмента от обработени червени шисти, част от мраморна облицовъчна плоча и три стени от съдове изработени на РГК. На този етап интерпретацията на „траншеите“ остава несигурна, но изглежда, че те са подобни на вече регистрираните в съседния обект на юг (Горянова и др. 2021, 994, обр. 1, 5). Новите данни обаче показват, че в случая се касае за дървена конструкция с височина ок. 0,7 – 0,8 м. В западните профили на кв. 151/84 и яма 254 се вижда, че тя е имала наклон на север (обр. 3), като една от възможните причини за изграждането ѝ е било укрепването на изкуствения насип от „хоросанов трошляк“, предназначен да стабилизира терена на запад от Сграда IV.

Кв. 151/86. Разкопките обхванаха нива (к. 136,00 – 135,40 м) от т. нар. тъмен пласт (ТПл), съдържащ материали от късния следстоличен период. В рамките на пласта (к. 135,80 – 135,70 м) се разкриха каменни деструкции с ориентация СЗ – ЮИ от северната и западната стени на наземна постройка, изградена от преизползвани строителни материали и речни и ломени камъни, споени с кал (обр. 1). След пълното документиране на останките ѝ те бяха премахнати и бе установено, че същите лежат върху наситен с находки от късния следстоличен период пласт, които датират градежа в самия край на XIII или първата половина на XIV в. Достигнатото ниво отстои на 0,30 – 0,35 м над това на пода на Сграда IV. В централната част на квадрата се забелязват петна от тъмна рохкава пръст, вероятно вкопавания с неизвестни засега функции. На достигната дълбочина (к. 135,40 м) в СЗ част на кв. се очерта И страница на З стена на Сграда IV. Гнездото ѝ е с ширина 1,6 м. Запълнено е с тъмна пръст, речни и ломени камъни, големи късове бетонов разтвор от фундамента на стената, съставен от разноформатни камъни, смесени с речна баластра и споени с бял хоросан, както и парчета от хоросанови фуги и мазилки (бели и розови).

Обр. 5. Полева консервация на леглото на западния зид на Сграда IV

Fig. 5. Field conservation of the bed of the western wall of Building IV

Кв. 151/87. През 2020 г. в квадрата бяха проучени три механични пласта и през 2021 г. разкопките започнаха от к. 136,00 м, обхващайки нива от ТПл, съдържащ материали от късния следстоличен период, до к. 134,90 м. В същия пласт бе проследена И половина на каменната постройка, разкрита в съседния кв. 151/86. Във връзка с нея изглежда стоят и зле запазените останки от две горивни съоръжения – пещи или огнища, разположени съответно в СИ и ЮИ части на квадрата (обр. 1). В двата стратиграфски пласта – предшестващия и синхронния на постройката, също са открити находки, които подкрепят предложената датировка (края на XIII – първа половина на XIV в.). Следва да се отбележи и фактът, че под опалената пръст на северното петно е открито голямо парче розов хоросан, което допълнително указва, че то е било съоръжено след пълното разграждане на Сграда IV. Пластът с находки от късния следстоличен период бе проучен до к. 134,90 м. На достигнатото ниво, в южния край на квадрата се очерта ивица от светлокафява пръст с висока концентрация на керемиди, изглежда от покрива на проучената през 2019 – 2020 г. наземна постройка в кв. 151/97, 98. На същото ниво са разкрити и няколко масивни плочи, възможно от подова настилка в Сграда IV.

Леглото на И стена на Сграда IV с ширина 1,6 м се очертава на к. 134,90 м в З част на квадрата. Запълнителят е съставен от тъмна пръст, разноформатни плочи от подова настилка, речни и ломени камъни, големи късове бетон, парчета бял и розов хоросан.

Кв. 151/88. Проучени са 10 механични пласта (к. 136,10 – 135,05 м), първите пет от които са силно „замърсени“ със съвременни отпадъци. Пластовете под тях се отнасят към ТПл с находки от късния следстоличен период, като наземни и вкопани стационарни структури не са регистрирани. На достигнатото ниво в ЮЗ ъгъл на квадрата се очертава петно от по-тъмна пръст с вертикално забити в него камъни, което би могло да индикира отвор на яма.

Кв. 151/89. Проучени са осем механични пласта (к. 135,90 – 135,00 м), като първите пет от тях и тук са със съвременни отпадъци. Следващите нива се отнасят към ТПл с находки от късния следстоличен период. Към момента наземни и вкопани стационарни структури в тях не са разкрити, но на достигнатото ниво в Ю и С част на квадрата се очертаха три зони с висока концентрация на ломени камъни, хоросан и тегули.

Откритата битова керамика възлиза на над 15 500 фрагмента, които по съхранени формални, технологически и декоративни белези са разпределени в 26 типа. Тя представя относително хомогенен комплекс с ясно изразен акцент върху характерните за XIII и XIV в. групи. Най-голям дял сред материалите от късния следстоличен период заемат тънкостенните кухненски съдове, източени на КГК с врязана украса. Местният им произход се потвърждава от деформирани при изпичането образци, откривани в различни нива на ТПл. Най-висока концентрация на брак се отбелязва в кв. 151/86.

Синхронни на тях са части от стомни, кани и паници, рисувани с бяла или винено-червена ангоба, както и такива, покрити със зелено-кафява глазура. Малък е делът на монохромната сграфито керамика, част от която принадлежи към местното производство. Заедно с нея са открити единични фрагменти от полихромни съдове със сграфито украса.

Керамиката от края на X и началото на XI в. е оскъдна. Като водеща хронологическа серия тя е отличена само в механичен пласт 9 на кв. 151/84, където се намира дървената постройка от ранния следстоличен период. В останалата проучена площ количеството ѝ не надвишава 4 – 5 % от общия обем на добития керамичен материал. От края на X и началото на XI в. са изработени на РГК съдове от песъчлива глина с врязана украса; гърнета и стомни от чиста глина, изпечени в режим на редукция; стомни и кани, покрити с масленозелена или зелено-кафява глазура. Византийският внос е представен предимно от амфори тип I по N. Günsenin.

Сред инвентираните археологически находки (вписани в 228 ПИН) фигурират предмети от всички сфери на човешката дейност: ежедневно-битови – ключове, ножове и бръсначи, прешлени за вретено, обтегачи за хоризонтален стан, игли за шиене, риболовни принадлежности; занаятчийски инструменти и пособия – длета, свредели, бургии, пинсети, екзагии; накити и украси – медни обеци и пръстени (обр. 4), нагръдни кръстове, метални и стъклени гривни, медни и бронзови ремъчни гарнитури; въоръжение – предимно върхове на стрели и противокавалерийски шипове; играли пулове и др. Освен тях са открити и голямо количество обезличени железни предмети и гвоздеи с различни размери, форма и съответно предназначение. Както винаги най-многобройни са монетните находки (96 бр.). Най-ранен е римски бронзов ас на император Траян (98 – 117). Следват емисиите на Константин VII с Роман II (950 – 959) и анонимните византийски фолиси от класове A2 (976 – 1030/35) и G (1065 – 1070). Традиционно, преобладаващо присъствие имат изрязаните корубести монети, представени с имитационните монетосечения от първата половина и средата на XIII в. Към 60-те години на XIII в. се отнасят скифатите на цар Мичо Асен (1256 – 1263) и на цар Константин Асен (1257 – 1277) – неговият тип е с фамилното име „Асен“. Това са и последните емисии за XIII в., след което следва близо 100 г. хиатус, приключващ с две емисии на цар Иван Александър (1331 – 1371).

След приключването на разкопките е направена полева консервация на З зид на Сграда IV (обр. 5). С дребна фракция ломени камъни са запълнени леглата на „траншеите“ в кв. 151/84.

Литература

Горянова и др. 2021: С. Горянова, М. Ваклинова, Д. Димитров. Дворцов център – Север в НИАР „Велики Преслав“. – Археологически открития и разкопки през 2020. Книга II. София, 2021, 991 – 995.

PALACE BUILDING (IV) IN THE RULER'S COMPLEX OF VELIKI PRESLAV

Petar Dimitrov, Mariya Manolova-Voykova

Summary

In 2021, the survey of squares 151/84 – 89 continued. In the course of the excavation, structures and artefacts from the 9th – 10th, 10th – 11th, and 12th – 14th c. were discovered (fig. 1).

In grid square 151/84, at 135.90 – 135.80 masl, traces of a ground building were identified by postholes forming an oval contour. The layer above its roughly flattened floor contained no building materials, such as stones or bricks. Instead, there was a high concentration of iron nails and clamps suggesting a wooden construction. The pottery from the layer (including two hand-built fragments), leads to the assumption about a building from the early post-capital period of Veliki Preslav (first half of the 11th c.), most probably related to some "late" nomads in the Palace Centre. The strata beneath this building contained light-brownish clean soil with lime inclusions. In this layer, at 135.72 masl, faint streaks of darker loose soil emerged – most probably traces of "trenches" left behind after the decay of timber (fig. 2). They have irregular, in places winding lines with a width of 0.13 – 0.20 m and an approximate SE – NW orientation. The depth of the "trenches" reaches 0.6 – 0.7 m, at a clayey dark brownish soil. As the western section of the square shows, they are inclined towards N (fig. 3). At this stage, the interpretation of the "trenches" remains uncertain, but one of the possible reasons for this construction is to strengthen the embankment of crushed mortar and soil, designed to stabilize the terrain west of Building IV.

In grid squares 151/86 and 151/87, at 135.00 – 135.70 masl, remains of premises were revealed, built of quarry stones and various reused building materials bonded with mud (fig. 1). They lay over a layer saturated with finds from the late post-capital period, which date the construction at the very end of the 13th or the first half of the 14th c.

At 135.40 masl, in the NW part of 151/86, the eastern side of the W wall of Building IV was outlined. Its foundation trench is 1.6 m wide, and filled with dark soil, river and quarry stones, large pieces of mortar from the foundation of the wall, consisting of various stones mixed with river gravel and bonded with white mortar, pieces of mortar and plasters (white and pink in colour). The trench of the E wall was traced at 134.90 masl in the W part of square 151/87. Its fill comprises dark soil, various stone floor tiles, and river stones, large pieces of white and pink mortar.

During the survey, archaeological finds representing all spheres of human activities were recorded, including items of everyday life and house furniture, craft tools and implements, jewellery and ornaments (fig. 4), and military equipment. The numismatic finds from the site include 96 coins, most of them from the first half and middle of the 13th c.

The 2021 excavation ended with field conservation of all movable and immovable archaeological monuments (fig. 5).

Petar Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, p_d_dimitrov@abv.bg
Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

№ 7. ГЕОФИЗИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Петър Димитров, Петър Мило, Мария Манолова-Войкова

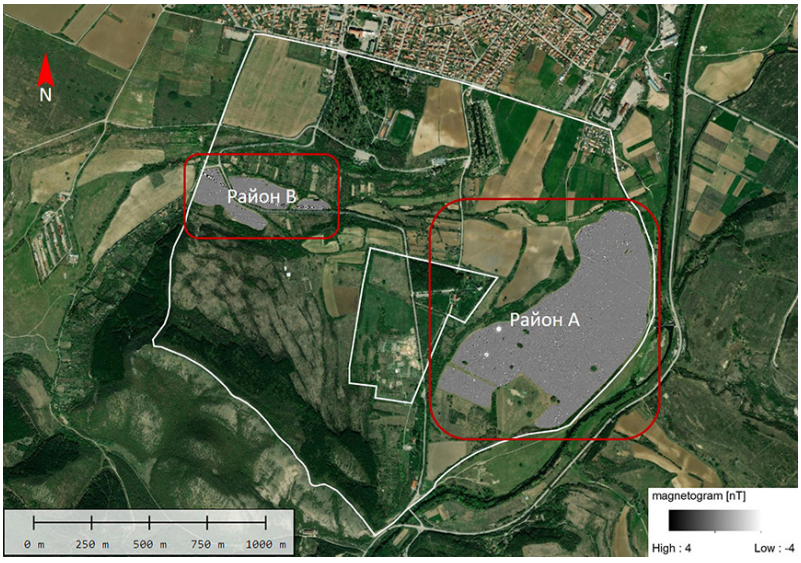
През 2019 г. бе поставено началото на нов етап в изследването на Велики Преслав, когато в сътрудничество между НАИМ – БАН и Университета Масарик (Бърно, Чехия) се проведоха първите мащабни геофизични проучвания на следи и останки от археологически структури.

В периода 20.07. – 30.07.2021 г. бяха обследвани два района на територията на Външния град: един сравнително голям (А-15) в източната му половина, обхващащ почти цялата централна част на ниската крайречна тераса Селище, и втори, по-малък (В-16, 17, 18), намиращ се срещуположно на първия, в непосредствена близост с трасето на западната стена на външната крепост (обр. 1). Решението за обхождане на тези конкретни терени бе предопределено преди всичко от вида и моментното състояние на селскостопанските култури, с които са били засети обработваемите площи в резервата и съответно от тяхната достъпност към началото на проучването. Поради лошите резултати, получени от измерванията с георадар (8-канален GPR Raptor с 400 MHz антени – Impulse Radar, Швеция) през 2019 г. сега беше приложен само един геофизичен метод: магнитометрия. За целта бе използван флуксгейт магнитометър LEA MAX (Eastern Atlas, Германия) (обр. 2). Инструментът е проектиран като градиометър за измерване на вертикалния градиент на локалното магнитно поле и включва компютърна конзола, регистратор на данни и рамка с 10 флуксгейт сонди FEREX CON 650 (Foerster, Германия). Вертикалното разстояние между два сензора във всяка сонда е 0,65 м, а хоризонталното разстояние между самите сонди е 0,5 м. Плътността на геомагнитните измервания на всички изследвани площи е 0,5 м по оста X и 0,1 м по оста Y. Посоката на измерване е по оста Y. Важно предимство на магнитометъра е ниската консумация на енергия, при което е възможно да се работи с повече отражателни сонди, за да се получи по-висока плътност на измерените данни и в същото време да се покрие по-голяма площ. Последният е в състояние непрекъснато да записва стойностите на интензитета на магнитното поле с точност от 0,1 nT/м при честота от стотици измервания в секунда и едновременно да ги георефериpа според информацията от RTK GNSS (Real Time Kinematic Global Navigation Satellite Systems) приемник. За локализирането на точки и запис на пространствената информация в географска координатна система е използван RTK GNSS инструмент Trimble R-10, мод. 2, в режим „база – роувър“. Вътрешната хоризонтална точност на получените данни е +/- 5 см. Поради липсата на удобна фиксирана точка с известни координати в близост, възможната външна грешка при позициониране на цялото измерване е в рамките на 1 – 2 м.

Магнитометърът предоставя възможност да се използва в ръчен или ATV (All-Terrain Vehicle) режим, като за по-подходящ в случая бе избран вторият.

Резултати. Като цяло геоложките и педологичните условия на терена осигуряват достатъчен контраст за откриване на магнитни аномалии. Наред с това, в магнитното поле на изследваните райони присъстват и значителни смущения. Последните обикновено са причинени от наличието на съвременни обекти (огради, превозни средства) или депа със съвременни отпадъци в периферията им. Те често

не позволяват идентифицирането на магнитно по-слаби археологически останки в тези участъци, което, разбира се, не изключва наличието на такива. Множеството по-малки аномалии във и около работните полета добавят допълнителен „шум“, който също усложнява интерпретацията на данните. По тази причина при изследването са избягвани зони с нарушени магнитни полета вследствие наличието на конструкции със значими феромагнитни елементи, различни естествени и антропогенни (законни и незаконни) препятствия на терена или пък участъци с непроходима растителност.

Обр. 1. Сателитна снимка на Велики Преслав с местоположението на изследваните райони (A и B)

Fig. 1. Satellite image of Veliki Preslav with the location of the studied areas (A and B)

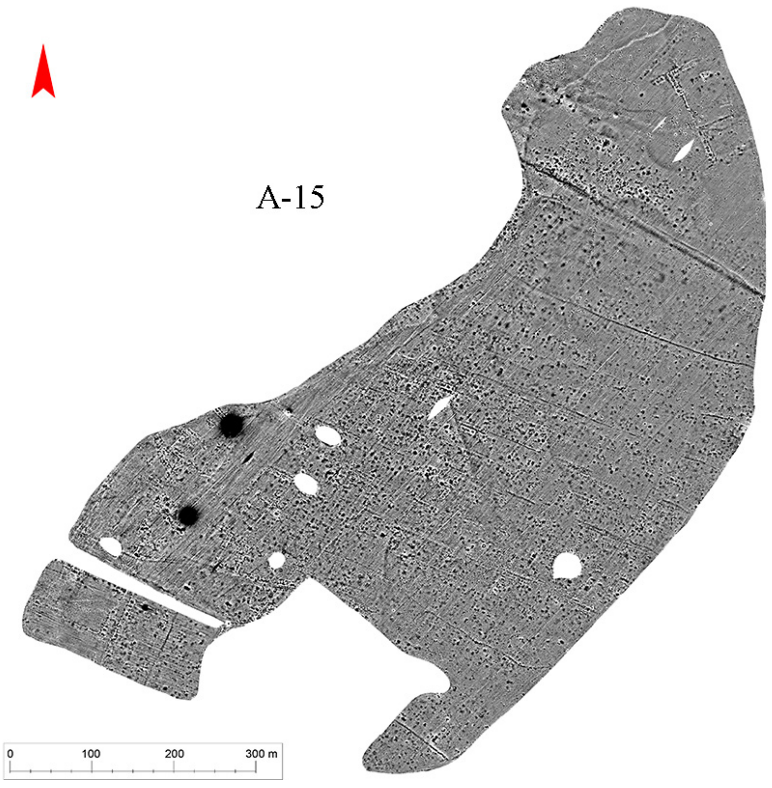
Обр. 2. Използваният за изследването флуксгейт магнитометър LEA MAX (Eastern Atlas, Германия)

Fig. 2. The LEA MAX fluxgate magnetometer (Eastern Atlas, Germany) used for the study

В резултат на извършената проспекция, на получените магнитограми на терена са идентифицирани множество магнитни аномалии. Въз основа на амплитудата на магнитната стойност те са разделени на три категории: магнитно „положителни“, „отрицателни“ и „биполярни“. Позитивните аномалии се характеризират с преобладаващо положителни стойности и повечето от типичните вкопани археологически структури принадлежат към тази категория. При негативните аномалии преобладават отрицателните стойности, включващи предимно геоложки и педологични формации, съвременни конструкции или депресии на терена (напр. бразди). Същевременно те могат да бъдат и археологически структури, съдържащи слабо (по-малко) магнитни материали или каменни градежи (зидове, гробни камери и др.). Освен тях се наблюдават и значителен брой биполярни аномалии, включващи както положителни, така и отрицателни стойности. Малките биполярни аномалии представляват предимно съвременни „магнитни“ обекти или фрагменти от магнитни скали – магматити. Те обаче често са причинени и от железни предмети, разположени върху или под самата повърхност. Концентрации на такива се наблюдават в близост до съвременни строежи (различни ограждения, електрически стълбове, пътища и др.). Въпреки това, райони с повишена концентрация на незначителни биполярни аномалии могат също да показват и наличие на определени археологически структури или дейности (напр. производствени зони/пещи, некрополи с кремации, и др.).

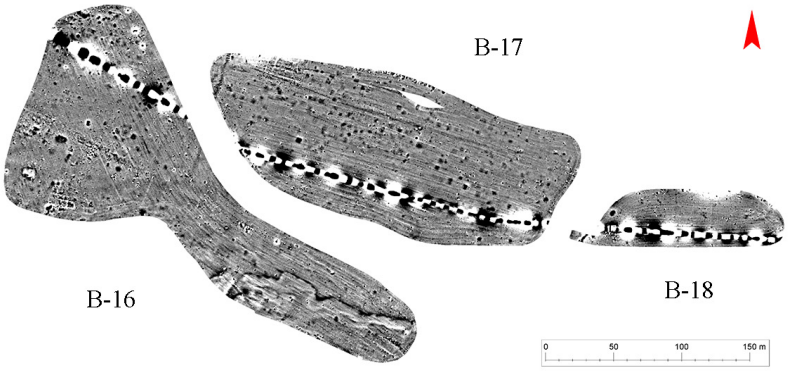
Тук трябва да се подчертае, че геомагнитното изследване регистрира и интерпретира само аномалии с достатъчно „магнитно“ съдържание и характерна форма. Напълно е възможно в близост с по-значимите от тях да има и множество по-малки, но по-слабо изразени археологически структури (грунтови гробове, стопански ями и др.), като действителният брой на археологическите обекти най-вероятно е по-голям от документираните.

Район A, работно поле 15. Намира се в източната половина на Външния град (обр. 3) и обхваща голяма част от ниската крайречна тераса Селище. Целият изследван терен е равен, с площ 38,9 ха. На

Обр. 3. Магнитограма на Район А-15 с регистрираните аномалии/структури

Fig. 3. Magnetogram of Region A-15 with registered anomalies/structures

Обр. 4. Магнитограма на Район В – работни полета 16, 17, 18 с регистрираните аномалии/структури

Fig. 4. Magnetogram of Region B – work fields 16, 17, 18 with the registered anomalies/structures

тази територия са установени множество аномалии, които могат да се интерпретират като възможни археологически обекти.

Първата група включва предимно солидни каменни градежи. Приблизително в централната част на района са разположени девет – десет отделни верижни сгради с размери ок. 6 × 20 м. Освен тях са регистрирани още шест големи архитектурни комплекса в южната третина и един – в североизточния край на равнината. Те имат различни форма и размери, като за функциите и датировката им може само да се предполага. Двата най-големи такива се намират в североизточните (ок. 55 × 125 м) и в югозападните (ок. 70 × 120 м) части на работното поле. Съставени са от верижни сгради, обособяващи отделни дворове. В северния двор на първия е разположена малка постройка, която, съдейки по плана и ориентацията ѝ, изглежда представлява еднокорабна църква. Към същия комплекс се отнася и дълга (ок. 115 м) верижна сграда на север от него.

Повечето от новорегистрираните комплекси до голяма степен са аналогични като схема и устройство на вече разкритите граждански и манастирски ансамбли във Външния град и предградията на столицата в м. Селище, На каменаря, Под манастира, Тузлалъка и др.

Втората група обединява обекти с характеристики на вкопани постройки (полуземлянки). Те са с приблизително квадратен план и размери на страните от 3 до 5 м. В района са открити няколкостотин с подобна сигнатура.

Третата група е представена от по-малки вкопани структури, възможно стопански (битови) ями. Те имат предимно кръгъл или овален план и размери от 1 до 5 м. Според магнитограмите броят им изглежда по-малък от този на вкопаните постройки – може би няколко десетки такива.

Геомагнитната проспекция идентифицира и няколко линейни аномалии с приблизителна ориентация И – З, чиято интерпретация към момента е несигурна. Те биха могли да бъдат следи както от стари (средновековни?) комуникационни артерии и отводнителни канали, така и от по-съвременни съоръжения – мелиоративни (напоителни?), оградни и др. В северната част е регистрирана и голяма линейна структура – вероятно ров с неясни функции и дата.

Район В, работни полета 16, 17, 18. Намира се в северозападната част на Външния град (обр. 4) и включва три отделни полета: 16, 17 и 18 – с обща площ 5,8 ха.

В югозападния край на изследваната площ (поле 16) е идентифициран голям архитектурен комплекс (ок. 65 × 108 м). Оформен е от верижни сгради, които го разделят на две половини/двора. В западната се отчита силна, но неясна аномалия. В югозападния ъгъл на източната са разположени две сгради, като формата и ориентацията на едната предполагат, че това вероятно е малка еднокорабна църква. Изглежда ансамбълът продължава на юг и възможно на запад, близо до външната крепостна стена.

Още един, значително по-малък комплекс е локализиран в северозападната част на поле 17, където са проследени две стени с дължина 13 и 27 м. Част от структурата попада в терена на север, вероятно достигайки високия бряг на Румска река.

Освен тях в района са идентифицирани и 70 – 90 аномалии с характеристики на вкопани археологически обекти. Повечето от тях биха могли да се тълкуват като полувкопани постройки с квадратен план и размери на страните от 3 до 5 м.

Третата група отново обединява вкопани структури с предимно кръгъл или овален план и размери от 1 до 5 м, като броят им и тук изглежда е по-малък от този на възможните полуземлянки.

Общата картина на геофизичното проучване се допълва от засичането на съвременни ВиК трасета и други съоръжения.

В заключение трябва да се каже, че за допълването и прецизирането на вече създадената геофизична база данни за обекта е необходимо продължаване на недеструктивните проучвания в резервата.

GEOPHYSICAL PROSPECTION IN VELIKI PRESLAV RESERVE

Petar Dimitrov, Peter Milo, Mariya Manolova-Voykova

Summary

In 2019, the study of Veliki Preslav entered a new stage, when cooperation between NAIM – BAS and Masaryk University (Brno, Czech Republic) led to the first large-scale non-destructive research of traces and remains of archaeological structures.

During the summer of 2021, the main objective of the geomagnetic prospection was to study of at the time (20.07. – 30.07.2021) accessible fields. Accordingly, two cleared of crops areas were surveyed. Due to the poor results obtained by the previous GPR measurements, only a single geophysical method was used: magnetometry. Geomagnetic survey was conducted with a use of fluxgate magnetometer LEA MAX (Eastern Atlas, Germany) in ATV mode. RTK GNSS instruments Trimble R-10 model 2 were used to record spatial information and to locate points in the geographic coordinate system; in rover-base mode. Internal horizontal accuracy of the measured data deviates up to 5 cm. Due to the absence of the fixed point with known coordinates in the area, the external positioning error of the entire measurement can be estimated to about 1 – 2 m.

Total prospected area in 2021 was 44.7 ha. The first sector (Area A/2021: Field 15) located in the eastern half of the Outer City is relatively large (38.9 ha), covering almost the entire central part of the Selishte floodplain near the Kamchia River (fig. 1). The second (Area B/2021: Field 16, 17 and 18) is a smaller (5.8 ha), located opposite the first, in close proximity to the route of the western wall of the outer fortress (fig. 2). The ranking of the fields continues sequentially from the beginning of our measurements in 2019.

Geophysical survey was able to identify multiple archaeological features of different character and origin (figs 3, 4). Several large architectural complexes, single stone buildings and multiple dug-in structures as well as empty areas were located. Most of the newly registered architecture complexes are largely similar in scheme and structure to the already archaeologically studied civic and monastic ensembles in the Outer City and the suburbs of the capital such as those in Selishte, Na Kamenarya, Pod Manastira, Tuzlalaka and others localities. The nature and dating of the dug-in objects remains uncertain – semi-dugout dwellings from the pre-, capital (metropolitan) or early post-capital period, or maybe something completely different. The presence of the pit-like anomalies most probably marks the occupation of the terrain during the 13th c.

Geophysical research has confirmed its high efficiency and promises further discoveries in the future. The acquired geophysical data will be further interpreted.

Petar Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, p_d_dimitrov@abv.bg

Peter Milo, Department of Archaeology and Museology – Masaryk University, bud. M/123, 220/13 Joštova Str., 66243 Brno, peter.milo@mail.muni.cz

Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. БОБАНОВ, НИАР „МАДАРА“ (IV – III В. ПР. ХР. / XIII В.)

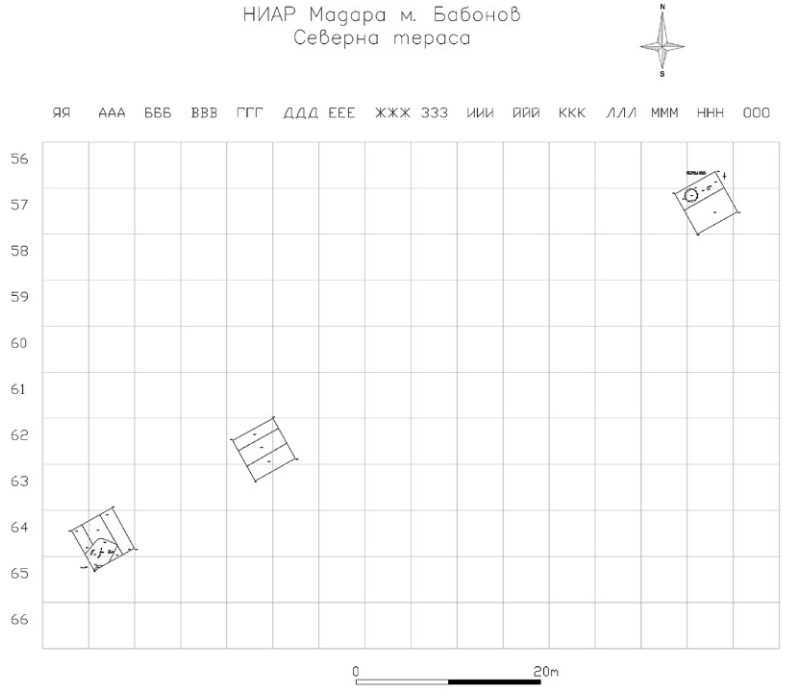
Гергана Илиева, Христо Кузов, Михаил Христов

В периода 22 октомври – 7 ноември 2021 г. бяха извършени теренни археологически проучвания в НИАР „Мадара“, м. Бобанов (обр. 1). Избраният участък за археологически разкопки беше съобразен с проведено през 2019 г. обследване с георадар. Резултатите от недеструктивното проучване показаха наличие на кухини с предполагаем изкуствен характер (Илиева 2020, 1115 – 1117). То обхващаше две обширни тераси в подстъпите към Мадарското плато, където чрез теренни обхождания е регистриран и вписан в системата на АКБ обект от периода на Втората българска държава.

Обр. 1. НИАР „Мадара“, м. Бобанов

Fig. 1. Madara Reserve, Bobanov locality

Обр. 2. Северна тераса

Fig. 2. North terrace

Археологическите проучвания през 2021 г. имаха характер на сондажи, чиято цел беше да се установи наличието или липсата на археологически структури в посочените от георадара аномалии. Поетапно започна работа на двете тераси в м. Бобанов, които според своето местоположение бяха именувани „Северна“ и „Южна“. На всяка от тях се проучиха по три квадрата. Изборът на тяхното разположение беше продиктуван изключително от данните на недеструктивното проучване и най-голяма концентрация на геоаномалии.

Северна тераса – сондажи № 1 – 3 (обр. 2). В сондаж № 1 (западен) след втори механичен пласт в югоизточната половина се разкри естествената скала. При последвалото проучване се отдели само северната част, където от запад се проучи до четвърти механичен пласт с една контролна траншея. В четирите пласта се откриха отделни фрагменти от битова керамика, рядко се регистрираха и въгленчета. В трети механичен пласт се откри и сребърна монета – денар на император Веспасиан (69 – 79). В сондаж № 2 (централен) се проучват пет механични пласта, откриват се отделни фрагменти керамика (обезличена), въглени, отухлени бучици и фрагменти от обмазка. И в двата сондажа липсват археологически структури.

В сондаж № 3 се проучват последователно четири механични пласта, пети механичен пласт се отнема само в северната част, където след престъргване се откроява негативна структура – яма. Пълнежът ѝ е от

трамбована пръст, с примеси от дребни варовикови камъчета, голям брой фрагменти от обмазки, някои със следи от прът на глинобитна конструкция, кремъци и животински кости. Силна е концентрацията и на фрагменти от битова керамика. Разкритата и проучена структура (яма), според характеристиките си – размер, начин на вкопаване, състав на пълнежа и археологически находки, е близка до проучените през 2020 г. структури в НИАР „Мадара“ (Илиева, Кузов 2021, 491 – 493). Те се намират североизточно, на отстояние само 200 м от проучваната през 2021 г. северна тераса. Това дава основание да се предположи, че новоразкритата яма е част от същия обект и със същите хронологически граници (V – I в. пр. Хр.).

Южна тераса – кв. З/124, Т/118, Ш/111. В положената план-квадратна мрежа се залагат за проучване три квадрата, съобразени с резултатите от недеструктивното изследване. В кв. Т/118 (централен) първите два подравнителни механични пласта са с тъмнокафяв цвят на пръстта, средна концентрация на битова керамика, с металдетектор се откриват и железни предмети. След отнемане на четвърти механичен пласт се оформят очертанията на петна с различен цвят на пръстта. Те са три – до северния, източния и южния профил, които на ниво вкопаване са маркирани с отделни камъни. Новоразкритите структури се изчерпват успоредно, пълнежът на структури № 1 и 2 е идентичен. Пръстта е пепелива, с примеси от въглени, фрагменти битова керамика, животински кости, в ямата до източния профил на структура № 2 се открива и фрагмент от железен нож. При структурата до южния профил – № 3, след първия отнет пласт се разкриват добре подредени плочести камъни, които продължават в посока юг, извън квадрата (обр. 3).

Обр. 3. Структури в кв. Т/118

Fig. 3. Structures in grid square T/118

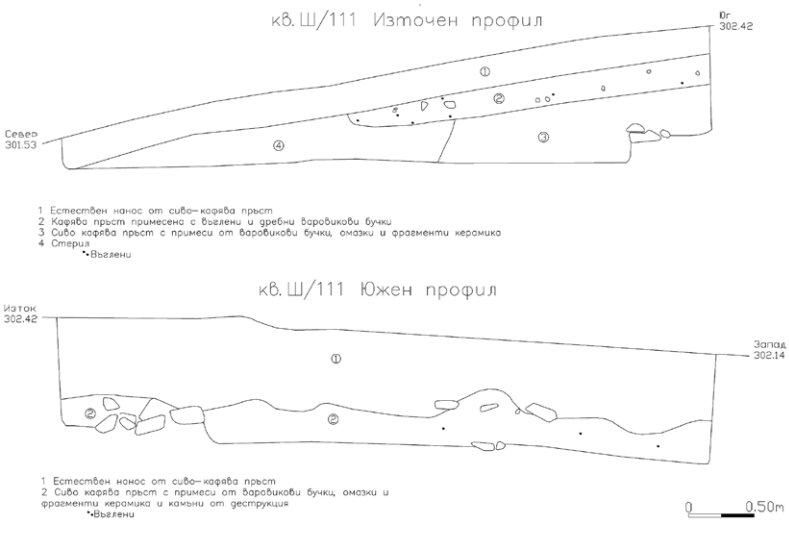
В кв. З/124 (западен) се отнемат два подравнителни механични пласта; в тях пръстта е с кафяв цвят и средна концентрация на битова керамика. С металдетектор се откриват железни предмети, предимно гвоздеи с различни размери. При отнемането на трети механичен пласт и след престъргване на квадрата се оформят очертанията на четири петна с много тъмен, до черен цвят на пръстта и силна концентрация на керамични фрагменти и въглени. На този етап може да се предположи наличието на жилищни структури, към което насочва разкриването с металдетектор на оловен прешлен за вретено и на запазено (без устието) цяло гърне (при вкопаването до южния профил на квадрата).

В западната половина на кв. Ш/111, след изчерпването на три механични подравнителни пласта, се разчиства каменен разсип със следи от опожаряване. В източния и южния профил на квадрата се открояват границите на евентуална структура, свързана с този разсип. Част от камъните са легнали върху пласт от въглени и се демонтират. При раз-

Обр. 4. Каменен разсип в кв. Ш/111

Fig. 4. Stone accumulation in grid square Ш/111

Обр. 5. Източен и южен стратиграфски профил в кв. Ш/111

Fig. 5. Eastern and southern stratigraphic cross-section in grid square Ш/111

чистването се разкриват много на брой фрагменти от керамични съдове, включително и едно почти напълно запазено гърне в южния профил (обр. 4). При проверка с металдетектор се разкриват железни предмети, както и една медна монета – коруба на Константин Асен (1257 – 1277), тип V по К. Дочев (1270 – 1275). Бъдещи проучвания в участъка ще покажат каква е същността на този разсип и времето на опожаряване, чиито следи са регистрирани (обр. 5).

Въз основа на данните за керамиката, на обекта се проследяват три фази на човешка активност. Най-ранната от тях е от периода на КЖЕ, регистрирана на северната тераса. Откриват се сравнително ограничено количество фрагменти от дебелостенни съдове, изработени на ръка. Към същия период се отнася и малка група фрагменти от импортни съдове, изработени на грънчарско колело.

Втората фаза се отнася към римската епоха. Към началото на този период се датират няколко фрагмента от устия и дръжка от светлоглинени хераклейски амфори с тясно и с широко гърло от първата половина на I в. (Зеест 1960, 110, табл. XXVIII, № 64 б, в; Внуков 2016, 38 – 41, рис. 2, № 2, 4). По-късна е амфора от светла оранжева глина, с вертикално лентовидно устие с плитък и тесен жлеб под него от II – III в. (Зеест 1960, 115 – 116, табл. XXXIV, № 83). Останалата част от римската керамика включва единствено трапезни съдове – паници с различни размери и фрагменти от чашки, добре познати от различни центрове на Мизия и Тракия и разпространени в периода II – III в. / първата половина на IV в.

Последната фаза може да се постави най-общо в рамките на XIII в., като откритата керамика от периода е преди всичко кухненска, фрагментите от трапезни съдове са единични. Кухненската керамика е представена от гърнета с една дръжка с елиптично сечение и различно оформление на устието и шията, която често е конвексна или обърнато конична. Всички съдове са източени на бързо грънчарско колело Технологичните им характеристики ги доближават до керамичното производство от XIII в. в Преслав (Манолова-Войкова 2009а, 215).

Към трапезните съдове се причислява малък фрагмент от кана или стомна със слабо профилирано устие и малък фрагмент със сграфито украса. Технологичните характеристики на каната я свързват с преславските съдове от XIII в. (Манолова-Войкова 2009б, 211 – 213, обр. 3, № 5). Орнаментът на сграфито фрагмента е врязан със сравнително широк резец, глазурата е жълто-зелена, съдът е източен от много добре пречистена глина със съдържание на слюда, подобно на откритите заготовки за сграфито съдове от Преслав от XIII в. – най-късно началото на XIV в.

Литература

Внуков 2016: С. Внуков. Еще раз о типологии, эволюции и хронологии светлоглиняных (позднегераклейских) узкогорлых амфор. – Российская Археология, 2016, № 2, 36 – 47.

Зеест 1960: И. Б. Зеест. Керамическая тара Боспора (МИА СССР, 83). Москва, 1960.

Илиева 2020: Г. Илиева. Средновековно селище (XIII – XIV в.) на територията на НИАР „Мадара“. Геофизично издирване. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1115 – 1117.

Илиева, Кузов 2021: Г. Илиева, Х. Кузов. Спасително археологическо проучване на обект „Винарна“, НИАР „Мадара“ – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 491 – 493.

Манолова-Войкова 2009а: М. Манолова-Войкова. Нови данни за керамичното производство на следстоличен Преслав. – В: Иванка Акрабова-Жандова. *In memoriam*. София, 2009, 213 – 221.

Манолова-Войкова 2009б: М. Манолова-Войкова. За характера на керамиката във Велики Преслав през XIII в. – В: LAUREA In honorem Margaritae Vaklinova, II. София, 2009, 207 – 218.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN BOBANOV LOCALITY, MADARA RESERVE (4TH – 3RD C. BC / 13TH C. AD)

Gergana Ilieva, Hristo Kuzov, Mihail Hristov

Summary

The aim of the archaeological excavations in 2021 in the Bobanov locality, Madara National Historical and Archaeological Reserve, (fig. 1) was to establish the presence or absence of archaeological structures in the part of the Madara Plateau, surveyed with georadar in 2019. The work was focused on two terraces, which according to their location were called North and South.

At Terrace North, three trenches were explored. There were no archaeological structures registered in Trenches Nos 1 and 2. Stray pottery fragments have been found. In Trench No. 2, a *denarius* of Emperor Vespasian (69 – 79) was found in the third mechanical layer. In Trench No. 3 a negative structure – pit, was explored. According to its characteristics – size, method of shaping, composition of the fill, and archaeological finds, it is close to the structures studied in 2020 in the Madara Reserve. They are located 200 m northeast of Terrace North. Accordingly, it can be assumed that the newly discovered pit is part of the same site and with the same dating (5th – 1st c. BC).

At Terrace South, four grid squares were excavated. In square T/118 three structures were identified at the northern, eastern and southern profiles, which at the level of their registration are marked with separate stones. The fill of structures Nos 1 and 2 is identical, containing charcoal, fragments of pottery, animal bones. In the pit next to the eastern profile (structure No. 2), a fragment of an iron knife was found. In the structure No. 3 next to the southern profile, well-arranged slab stones were revealed, which continued in southern direction, outside the square (fig. 2).

In grid square 3/124, beneath the second mechanical layer, the outlines of four spots are formed, with almost black soil and a high concentration of pottery fragments and charcoal. At this point, the presence of housing structures can be assumed, which is indicated by the discovery of a lead spindle whorl and an almost fully preserved pot, close to the southern profile of the square (fig. 4).

In grid square III/1, after the removal of three mechanical layers, an accumulation of stones is uncovered, with traces of fire (fig. 3). The eastern and southern profiles of the square indicate the boundaries of a possible structure associated with these stones (fig. 5). Pottery sherds and iron objects were found, as well as a copper coin of Konstantin Asen (1257 – 1277), type 5 (AD 1270 – 1275), according to K. Dochev.

The pottery assemblage from the site suggetsts that three phases of human activity can be distinguished. The earliest is dated to the Late Iron Age, and remains are found only at Terrace North. The second phase is dated to the Roman period, and the final one is in the 13th c. The pottery from the final period is mosty kitchenware, and only occasional fragments of tableware are found.

Gergana Ilieva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, gery_carey@abv.bg
Hristo Kuzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, h.kuzov@abv.bg
Mihail Hristov, Veliko Tarnovo University "St. Kiril and St. Metodii", 2 Teodosi Tarnovski Str., 5003 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com

---

№ 9. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 85-2-СЕВЕР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГРАДИЩЕ, ОБЩ. ШУМЕН

Андрей Аладжов, Станимир Стойчев

Обект № 85-2-север е разположен в землището на с. Градище, общ. Шумен. Заема площ от 13 дка в сервитута на проектното трасе. При спасителните археологически разкопки във връзка със строителството на АМ „Хемус" са проучени 100 % от площта на обекта или общо 13000 кв. м (обр. 1).

Обектът представлява еднослойно селище от ранносредновековната епоха, по-конкретно от периода втора половина на IX – началото на X в. Откриват се и материали от други епохи – най-често от Античността. Сред тях преобладават римските и ранновизантийските монети от края на III до началото на VI в.

Обр. 1. Обект 85-2-север

Fig. 1. Site 85-2-north

Обр. 2. Жилище 4

Fig. 2. Dwelling 4

При разкопките се установи, че най-вероятно мястото е обитавано единствено през ранносредновековната епоха. Най-многобройни и запазени са археологическите материали именно от това време. При обработката на керамиката се разпознаха и фрагменти от съдове, които могат да се датират и по-рано – втората половина на VIII в.

При проучването бяха документирани два гроба, 16 вкопани жилища (землянки) и 13 цели и няколко силно разрушени пещи, както и множество вкопани структури – огнища, ями и един напоителен канал. Няколко от жилищата бяха разрушени до такава степен, че беше невъзможно да се установят техните форма и размери. За наличието им подсказваха единствено купчините от горели камъни – останки от разрушените отоплителни съоръжения.

Бяха проучени и документирани следните структури:

Структура 4 – жилище 1, с ориентация североизток – югозапад и размери 4,80 × 3,55 м. Откриха се огнище и три дупки за колова конструкция. Подовото ниво е от жълта сбита пръст.

Структура 5 – жилище 2 с неясни очертания. Регистрирани са малки и средно големи камъни от печка.

Структура 6 – жилище 3, ориентирано северозапад – югоизток, с размери 6,30 × 4,90 м. В югоизточния ъгъл на квадрата се откри огнище.

Структура 19 – жилище 4, землянка с два етапа на обитаване (обр. 2). В североизточния ъгъл е разположена квадратна каменна печка със страна 0,98 м. При втория етап на обитаване върху частично разрушената печка е изградено огнище.

Структура 23 – жилище 5, с четириъгълен план и размери 3,10 (И – З) × 3,35 м (С – Ю). Отоплителното съоръжение (печка) е силно разрушено, изградено върху пода с конструкция от дребни ломени камъни. Регистрирани са шест ями за дървени стълбове с кръгла форма и диаметър 0,20 до 0,30 м.

Структура 22 – жилище 6 е с размери 2,40 × 2,20 м. В източната стена на жилището е била издълбана ниша, в която частично влиза огнище, оградено с камъни. Засечени са пет дупки за кол. В центъра на жилището е разкрит голям варовиков камък с оформено легло в него

Структура 32 – жилище 7 е с размери 4,05 (И – З) × 3 (С – Ю) м (обр. 3). Покрай западната стена се разкриха две ями за поставяне на съдове. Отоплителното съоръжение е в североизточния ъгъл, изградено от ломени камъни.

Структура 34 – жилище 9 има правоъгълен план с ориентация североизток – югозапад и размери 3,40 × 3,90 м. Керамиката в запълнителя на землянката е по-ранна от тази от огнището, което е над

нея и пресича жилището. Откриха се пет кръгли дупки за колова конструкция. Подовото ниво е от силно сбита глинеста почва с тъмнокафяв до черен цвят.

Структура 35 – жилище 10 е засечено на кота 228,04 м. Землянката има квадратен план (със страна 2,70 м), ориентирана североизток – югозапад.

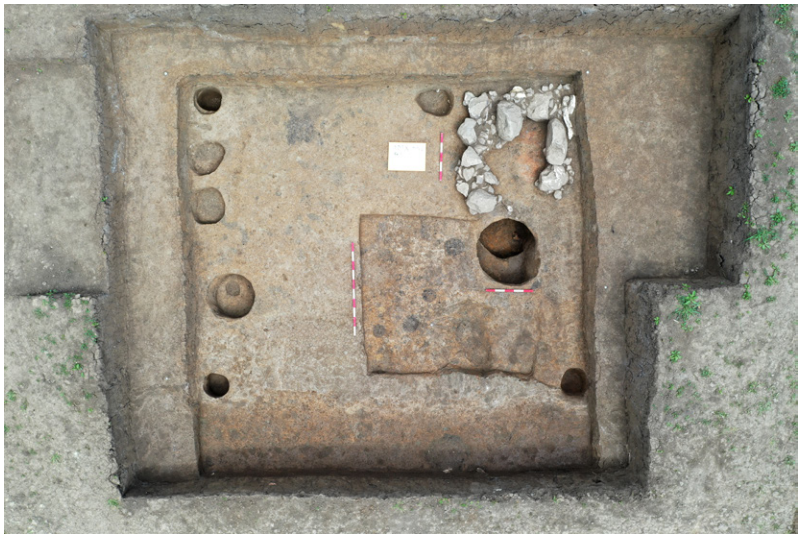
Структура 46 – жилище 11 е правоъгълно с ориентация североизток – югозапад и размери 2,80 × 2,90 м.

Структура 38 – жилище 12 е регистрирано по деструкции, но не се очертават ясни граници.

Структура 1 – пещ в югозападния ъгъл на квадрата (кота на засичане 228,76 м). Има кръгла форма с диаметър 1 – 1,10 м, вкопана е в стерилната льосова пръст на дълбочина 0,20 м. Подът е гладко обмазан с глина (кота 228,57 м). Предпещната яма се развива на юг под пътеката на квадрата.

Структура 2 – пещ, изградена върху стерилната льосова пръст. Планът ѝ е елипсовиден с дълга ос с ориентация север – юг; с размери 1,30 × 1,10 м.

Структура 21 – пещ с диаметър 1 м. В централната част на пода са оформени два въздуховода, които се свързват с горивната камера, разположена под пещта. Горивната камера е вкопана в глината. Южно е оформена предпещната яма с правоъгълен план.

Обр. 3. Жилище 7

Fig. 3. Dwelling 7

Обр. 4. Пещ 8

Fig. 4. Kiln 8

Гроб 1 – средновековен гроб, проучен в югоизточния ъгъл на обекта. Скелетът е ориентиран запад – изток, положен по гръб със скръстени върху гърдите ръце, без гробен инвентар.

Структура 25 – пещ 8 (обр. 4) се състои от камера за изпичане на битова керамика, префурниум и предпещна площадка с обща дължина 2,83 м. Камерата има кръгъл план с диаметър 0,91 – 0,93 м. Вкопана е в материка, стените са измазани допълнително с глина. Дъното на камерата е прорязано от три каналчета за циркулация на горещ въздух. В южната част са оформени два въздуховода, свързващи камерата с префурниума. При проучването се откри значително количество недобре изпечена средновековна керамика.

Интересна ситуация се разкри в западната част на обекта. В естествения терен с наклон север – юг бяха проучени няколко пещи – за керамика (7) и битови (4, 5, 9 и 10) (обр. 5). Разположението им една спрямо друга подсказва, че битовите пещи са по-късни от пещ 7, тъй като запречват достъпа до нея. Също така, стратиграфската картина бе допълнена от суперпозицията на предпещната яма (структура 45, яма 11), обслужваща пещ 4, а може би също пещи 5 и 9, спрямо вкопаната структура 40 (жилище 16). Тази землянка представлява правоъгълник, видим на ниво 227,77 м, и стъпва върху стерилния пласт на ниво 227,60 м. В рамките на вкопаното жилище се откри основно битова керамика, а в североизточния му ъгъл бе проучена сравнително малка каменна печка. В близост, на около 10 м

Обр. 5. Пещи 4, 5, 7, 9, 10

Fig. 5. Kiln 7 and ovens 4, 5, 9, 10

в посока североизток, се разкри друга пещ с прилежаща яма (структура 47, пещ 13), вкопана в склона на естествения терен.

Обитаването на мястото се обяснява преди всичко с неговите природо-географски дадености – селището е ситуирано на склон с южно изложение, сред плодородни почви, в близост до плато, под което тече р. Пакоша.

При разкопките са открити следните археологически материали – керамика, накити, инструменти, прешлени за вретено, хромели и метални оръжия. Сред находките прави впечатление откриването на голям брой железни ножчета и стрели.

Множеството железни предмети, шлака и крици са едно вероятно доказателство, че някои от пещите са служели за топене на метал. Многобройните пещи, разкрити при проучването на обекта, до

голяма степен обясняват заселването на този сравнително стръмен склон, който не е подходящ нито за строеж на жилища, нито за обработка на земята, нито за отглеждане на добитък. Подходящ е обаче за производство на керамика. Затова са налице няколко фактора, първият от които е глината. Под тънкия хумусен пласт се разкрива коренната скала, която тук представлява алувиални неогенски глини, които в отделни зони са много пластични, докато в други са примесени с пясък и гравелит. Естествено опостнената и пластичната глина са идеална комбинация за изготвяне на керамични съдове. Използвана е и денивелацията на терена, за да се вкопават пещите в глинестия наклонен терен. Също така съвсем наблизо минава река. Един от палео-меандрите на коритото е на 2 – 3 м от най-южно разположените пещи.

Поради всичко изброено дотук, не е трудно да определим тази зона на голямото средновековно селище като занаятчийска.

За съжаление обектът е компрометиран от интензивната обработка на тънкия хумусен слой. Всички останки от археологическите съоръжения бяха силно разрушени и на терена рядко се очертаваха като цялостни структури. Никъде не беше открит ненарушен културен пласт. Това обяснява и хронологическото разнообразие на откриваните археологически материали. В един пласт с дебелина 10 см често се срещаха заедно керамика от втората половина на IX в. с римски монети от края на III до началото на VI в. (монетите са определени от Н. Русев) и с амфорни столчета от III в. пр. Хр. (амфорите са определени от К. Маджаров). В една от вкопаните структури – канал, бе открит спусък на пистолет от XX в.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 85-2-NORTH IN THE LAND OF GRADISHTE VILLAGE, SHUMEN MUNICIPALITY

Andrey Aladzhov, Stanimir Stoychev

Summary

Site No. 85-2-North is located in the land of the village of Gradishte, Shumen municipality. It occupies an area of 1.3 ha situated on the construction project route of Hemus highway. During the rescue archaeological excavations, 100 % of the area has been studied – a total of 13 000 m^2 (fig. 1).

The site is a single-layered settlement from the early medieval time, mainly from the period of the second half of the 9th – early 10th c. Materials from other periods were also found – most often from antiquity. Among all, Roman and early Byzantine coins from the end of the 3rd to the beginning of the 6th c. predominate. Excavations have shown that the site was probably inhabited only in the early Middle Ages.

The study documented two graves, 16 dwellings (dugouts) (figs 2, 3) and 13 intact and several heavily damaged kilns, furnaces and ovens (figs 4, 5), as well as numerous dug-in structures – fireplaces, pits and one irrigation canal. Several of the dwelings are damaged to such an extent that it was impossible to determine their plans and sizes. Only piles of burnt stones and remnants of destroyed heating installations suggested the presence of these buildings.

The habitation of the place is explained by its natural and geographical features – the village is situated on a terrain with southern exposure, among fertile soils, near the plateau, under which the Pakosha River flows.

During the excavations the following archaeological finds were acquired – pottery, jewellery, tools, spindle whorls, quern stones and metal weapons. A large number of iron knives and arrows were discovered. The numerous iron objects are probably evidence that some of the furnaces were used for metal processing. The numerous kilns discovered during the excavations largely explain the presence of settlement of this relatively steep slope – it is extremely suitable for pottery production. There are several factors benefiting it – the first one is clay. Under the thin humus layer, the ground rock is revealed – alluvial Neogene clays which in some areas are very plastic, while in others they are mixed with sand and gravelite. The naturally loose and plastic clay is ideal for making ceramic vessels. The elevation of the terrain was also used in order to dig the furnaces into the clayey sloping terrain. There is also a river nearby. One of the paleo-meanders of the riverbed is at a distance of 2 – 3 m from the southernmost kilns. Due to all these reasons, it is not difficult to define this area of the large medieval settlement as a craft production zone.

Unfortunately, the site is disturbed by the intensive farming of the thin soil. All the remains of the archaeological features were badly damaged, and they rarely appeared as complete structures. No intact cultural layer was found at the site. This also explains the chronological diversity of the discovered archaeological materials. Ceramics from the second half of the 9th c. and Roman coins from the end of the 3rd to the beginning of the 6th c. were often found together.

Andrey Aladzhov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alajov@gmail.com
Stanimir Stoychev, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, s_stoichev@abv.bg

№ 10. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 85-2 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГРАДИЩЕ, ОБЩ. ШУМЕН

Станислав Иванов, Виктория Петрова, Боян Тотев

Обектът попада в землището на с. Градище, общ. Шумен и попада между км 321+970 и км 322+370, „южна площадка за отдих“ по трасето на АМ „Хемус“. Намира се в м. Гяуролсън и непосредствено до протичащата тук р. Пакоша. Проученият сектор е на десния бряг на реката. На срещуположния, ляв бряг има селищна могила от периода на късния халколит. В днешно време реката не е с голям воден отток, но има податки, че в миналото нейният дебит е бил по-голям. В резултат на извършените през 2020 г. проучвания се оказа, че тук е разположено голямо селище от периода на Първо българско царство, но има следи от живот и от периода на късния халколит. От тях през 2020 г. са проучени над 115 структури, а през 2021 г. – над 150 (обр. 1).

Праисторическите структури са концентрирани в най-източната част на обекта, в непосредствена близост с могилата, и обхващат площ около 1,5 дка. Проучени са общо осем структури (ями, керамични струпвания, гроб), които попадат в две от установените стратиграфски нива.

Погребението е извършено в по-ранна, заварена яма с гнездо от дървен стълб. Скелетът е в положение хокер, поставен на лявата си страна, с глава на юг (обр. 2). Погребаният индивид е дете на възраст 6 – 7 г. В гроба са открити кремъчен отломък с ретуш и миниатюрно керамично съдче. Той би трябвало да се отнася към халколитния некропол, част от който е проучена северно от селищната могила.

Проучени са още две ями за дървени стълбове, идентични на ямата с гроба. Трите ями отстоят на разстояние около 5 м една от друга и трябва да се разглеждат като принадлежащи на общ комплекс. Вероятно са останки от дървена палисада. Последната яма (структура № 47) вероятно е използвана като хранилищна.

Керамичните струпвания се откриват на приблизително едно и също ниво, което маркира нивото на терена през тази отдалечена епоха. За съжаление обстоятелствата, при които ги регистрираме, не позволяват да се конкретизира принадлежността им към постройка или постройки.

Обр. 1. Общ изглед на част от проучвания терен

Fig. 1. General view of part of the studied area

Керамиката е изработена от глина с високо съдържание на неорганични примеси. Част от нея, особено на хранилищните съдове, е недостатъчно изпечена. Сред формите се различават паници, купи и съдове с конични или цилиндрични горни части. Понякога са снабдени с конично или цилиндрично столче. Много разпространени са фрагментите от големи или хранилищни съдове, орнаментирани с „отнета“ украса, представяща мотиви от геометрични спираломеандри, разделени от загладени полета. Орнаментацията е „отнета“, набодена, канелюрна, червена охра и релефна. В една от ямите са разкрити и фрагменти, украсени с графитна рисунка.

Керамиката от ямите и керамичните струпвания отразява най-вероятно по-късен етап от прехода от неолита към халколита и маркира началото на халколитния период в региона.

Преобладаващият брой структури принадлежат на селище от Първото българско царство. Разкрити са жилища и помещения с битово предназначение и 16 гроба.

Всички жилища спадат към типа на вкопаните – полуземлянки. Планът им е четвъртит и са ориентирани почти правилно по посоките на света, с леко отклонение на югоизток. Площта и дълбочината на вкопаването им варира. Подът на част от тях е на дълбочина от около 0,60 – 0,70 м от съвременния терен, докато на други се достига на дълбочина от около 1,60 м. Отоплителните им съоръжения са най-често четириъгълни печки, изградени от средни по големина камъни. Разположени са в североизточния или югоизточния ъгъл на жилището. По-голямата част се откриват в силно разрушено състояние. В някои от жилищата печките са вкопани по-дълбоко от нивото на пода. Покрай стените на жилищата се откриват гнезда от дървени греди, които са поддържали покривната конструкция на жилищата. Те най-често са разположени в ъглите и в средата на стените. В насипа на голям брой жилища е регистриран по-наситен или по-рехав примес от жълта глина. Неговото присъствие е косвен индикатор за наличието на облицовка от дърво по стените. Предположението е, че той произхожда от запълването на простран-

Обр. 2. Гроб № 2 и структура № 11 от периода на халколита

Fig. 2. Grave No. 2 and structure No. 11 from the Chalcolithic period

Обр. 3. Структура № 58 – жилище с два етапа на използване

Fig. 3. Structure No. 58 – dwelling with two stages of use

Обр. 4. Гроб № 16

Fig. 4. Grave No. 16

ството между стените на землянките и дървената облицовка във вътрешността.

В няколко случая се установиха етапи в използването на едно и също жилище. То се изразява в наличието на вторични подови нива, изграждането на нови отоплителни съоръжения и разширяване на площта (обр. 3).

Както и през 2020 г., се попадна на вкопани помещения, в чиито стени са издълбани глинобитни пещи, оставащи извън границите на помещенията. Те се интерпретират като пещи с битово предназначение. Помещенията пред тях са използвани единствено за тяхното обслужване, за което говорят и малките им размери. Само в два случая помещенията са с малко по-големи размери. В два случая са проучени две пещи с общо предпещно помещение.

Проучени са и пет ями. Три от тях са концентрирани в един сектор и по своята форма приличат на ями от питоси, но в насипа им липсва материал и това затруднява тяхното датиране. Другите две ями са с овален план, отвесни стени и равни дъна. За тях може да се предположи, че са със стопанско предназначение. Липсата на материал от техния насип затруднява причисляването им към точна епоха. Формата на първите три и обстоятелството, че едната е застъпена от по-късно жилище, позволява да се изкаже предположение, че тези ями се отнасят към античната епоха.

На две места се разкриха пещи с по-особена форма. Те представляват „тунели“ дълги около 0,70 – 0,80 м и близък до кръг профил с диаметър около 0,25 м, което практически ги прави непригодни за битови цели. Предпещните им пространства са сравнително малки и не позволяват вътре да се разположи домакинство. Всичко това ни навежда на мисълта, че особеното им устройство е свързано с нуждата да се акумулира голяма температура, която е свързана с изпълняваната дейност. Не са ни известни други подобни и това затруднява определянето точното им предназначение, но все пак най-вероятно остава да са използвани за топене на метал.

Към този период може да се отнесат и 16 от проучените 17 гроба (обр. 4). По-голямата част от тях са в западния сектор, но не може да се говори за част от регулярен некропол, тъй като гробовете са разположени между жилищата. Шест от погребенията са на деца под 2-годишна възраст, едно на дете на 7 – 8 г., две на деца на 10 – 12 г., две на мъже и един на жена на 20 – 24 г. и един на жена и три на мъже на възраст между 50 и 65 г. Преобладаващата ориентация на скелетите е запад – изток (глава на запад), два са изток – запад (глава на изток) и един север – юг (глава на север) – гроб № 11. Всички са положени по гръб, само в гроб № 11 индивидът е по корем. Инвентар се откри само в гроб № 13 (млада жена на 20 – 24 г.) – бронзова обеца.

В централната част на сектора се проучиха и два кладенеца с дълбочина около 2,50 м до излизането на вода.

Основният материал, произхождащ от жилищата, е битовата керамика и животинските кости. Керамичният материал е преобладаващо от кухненски съдове – гърнета с врязана украса, изработени от песъчлива глина на бавно колело. Сравнително малко е количеството на гърнетата от пречистена глина, украсени с излъскани ивици. Единични са фрагментите и от глазирани съдове. Според характеристиките си керамиката позволява да се датира най-общо в IX – X в. След пълното обработване на материала е възможно да се открояят по-прецизни датировки.

От проучванията постъпиха и множество предмети, свързани както с ежедневния бит, така също и инструменти, които могат да бъдат свързани с практикуването на занаяти от населението, обитавало селището. От бита най-многобройни са железни ножчета, костени шила, прешлени за вретено и др. Сред инструментите могат да бъдат откроени железни шила. Откриват се и многобройни, разнообразни върхове от стрели. От предметите, свързани с облеклото и украсата по тялото, могат да бъдат споменати колани токи, накрайници и апликации, медальони, пръстени, обеци и няколко кръстчета.

В отделни сектори са попадна и на съоръжения от XIX и XX в. Във втората половина на XIX в. на това място е разположена част от укрепителната линия на Шумен, т. нар. табии. Нейните останки

са под формата на траншеи, които се откриват основно в средната и западната част на обекта. От тях не се добива представа как е изглеждало самото укрепление.

От края на XIX и основно през XX в. е функционирала чешма, чиито останки се откриха в най-ниската част. Тя е с извадени корита и част от градежните камъни. Останали са наредениият калдъръм и част от градежа в западния край. Захранването на чешмата с вода е ставало посредством керамичен водопровод, който беше проследен през 2020 г. От него през 2021 г. не се разкриха нови отсечки. На около 1,5 м от северозападния ъгъл на чешмата се разкри каменно корито с два срещуположни отвора на страничните стени. В северния отвор влиза част от глинена тръба. Няма ясни дати за времето на направа на чешмата, но най-вероятно и двете събития са се случили през XX в., като вероятно изваденият материал е използван за направата на нова чешма, която се намира на около 1,5 – 2 км в югоизточна посока.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF SITE NO. 85-2 IN THE LAND OF GRADISHTE VILLAGE, SHUMEN MUNICIPALITY

Stanislav Ivanov, Viktoria Petrova, Boyan Totev

Summary

Site No. 85-2 on the route of Hemus highway, between km 321+970 and km 322+370, is situated in the land of the village of Gradishte, Shumen municipality. The site is in Gyaurolsan locality (fig. 1), next to the source of the Pakosha River. The studied area is on the right bank of the river. On the opposite, left bank, there is a settlement mound from the Late Chalcolithic period. Nowadays, the river does not have a large streamflow, but there is evidence that in the past its amount was greater.

The prehistoric structures are concentrated in the easternmost part of the site and cover an area of about 1.5 decares. A total of eight structures (pits, ceramic accumulations, a grave), which fall into two of the established stratigraphic levels, were studied. The pottery is made of clay with a high content of inorganic impurities. Part of it, especially the storage vessels, is insufficiently fired. Among the forms, there are bowls and vessels with conical or cylindrical upper parts. Commonly found are fragments of large or storage vessels with carved decoration of geometric spiral meanders, separated by smoothed sections. The ornamentation is carved, pierced, fluted, painted with red ochre, and embossed. In one of the pits, fragments with graphite drawing were discovered. The overall assemblage likely corresponds to a later stage in the transition from the Neolithic to the Chalcolithic and marks the beginning of the Chalcolithic period in the region.

The excavated grave (fig. 2) probably is part of the Chalcolithic necropolis, a section of which has been excavated in the immediate vicinity, north of the Gradishte settlement mound.

The predominant number of structures belongs to the settlement of the First Bulgarian Kingdom period, from which more than 150 new structures have been studied – dwellings and premises with household purposes, and 16 graves.

The dwellings are of the dugout and semi-dugout types. They have a quadrangular plan, their heating installation is a rectangular stove built of stones, constructed on the floor, dug into the floor, or built in a niche outside the house. Postholes of wooden beams that supported the roof were found along the walls (fig. 3). In a small number of the dwellings, ovens dug into the solid walls outside the dwellings were found. They are for household use and were used mainly for cooking food. Of special interest are two furnaces with chambers cut into the solid terrain. In them, the pre-furnace spaces are small, and the chambers are very narrow and very elongated. Our tentative hypothesis is that those installations were used for melting metal.

In 2021, 16 graves dating back to the early Middle Ages were studied (fig. 4). The predominant part of the burials is west – east oriented. In two graves the head is to the east, and in one – to the north (in that latter grave the buried individual is also laid face down).

In some sectors we came across facilities from the 19th and 20th c. In the second half of the 19th c., part of the fortification line of Shumen, a so-called tabya (in Turkish), was located on this site. The remains of a stone fountain were discovered in the lowest part of the site, dating from the end of the 19th – 20th c.

Stanislav Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, stanislavivanovarh@mail.bg

Viktoriya Petrova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, viki5rova@yahoo.com

Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, ivanov.bt@abv.bg

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

№ 11. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Деян Рабовянов, Венко Иванов

Обр. 1. Изглед на южната част на крепостта Трапезица с проучванията в Южния сектор на преден план (снимка Г. Христов)

Fig. 1. View of the southern part of the Trapezitsa fortress with excavations in the Southern Sector in the foreground (photo G. Hristov)

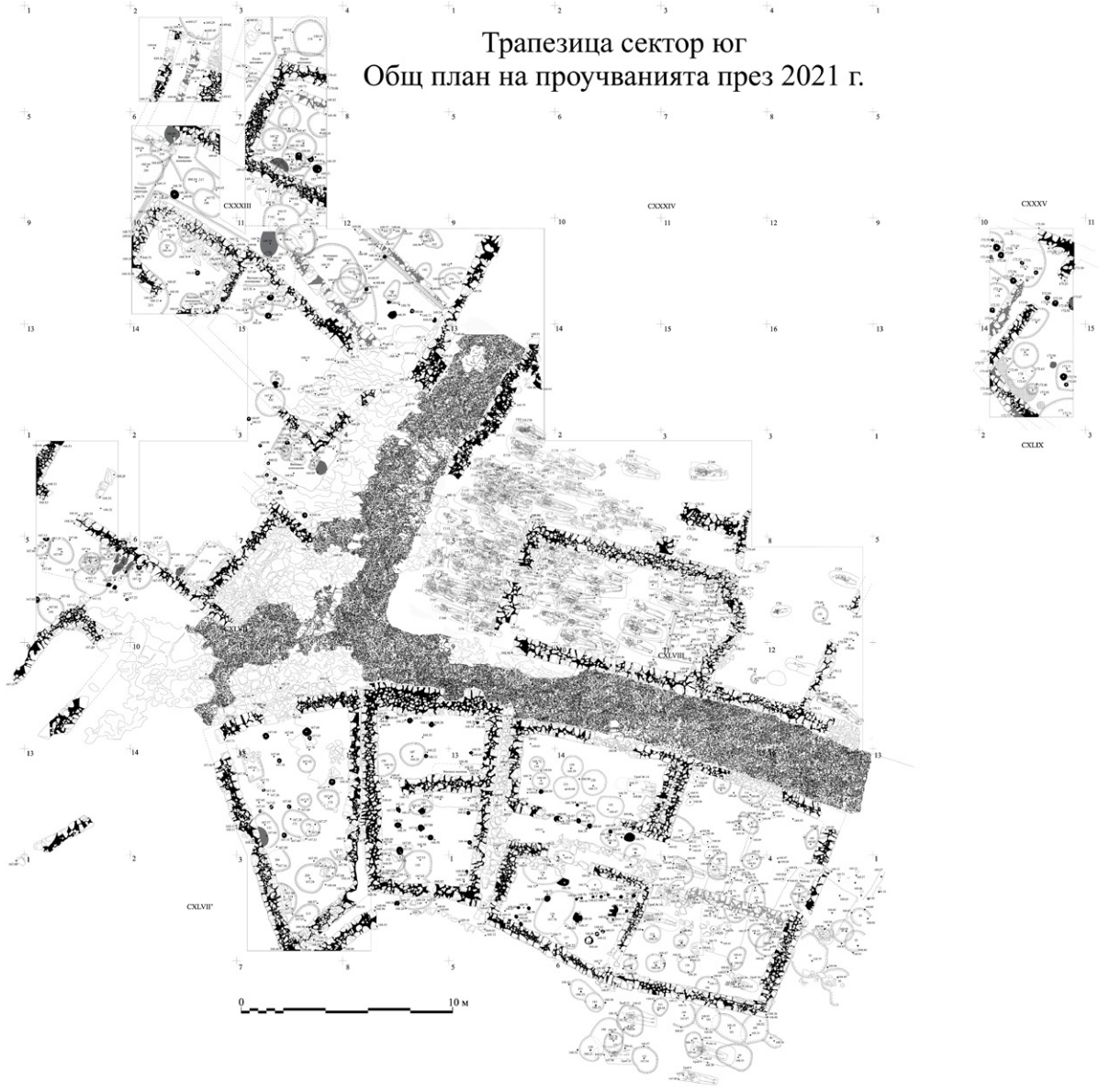
Археологическите разкопки в Южния сектор на Трапезица (обр. 1, 2) се проведоха благодарение на спечелен проект за целева финансова подкрепа от страна на МК. Научен ръководител бе доц. д-р Д. Рабовянов от НАИМ – БАН. Зам.-ръководител бе докторантът на НАИМ – БАН В. Иванов. Екипът на проучването включваше и ас. П. Дойчев от НАИМ – БАН и А. Цветанов. Като стажант-археолози участваха С. Анастасова, П. Кильовски и И. Иванов. През 2021 г. основните задачи отразяваха предложените в спечелилия финансиране проект.

В некропола на С от Църква № 22 в кв. $CXLVIII_{2}$ бяха проучени 15 гроба (№ 140, 164 – 177) (обр. 3). От тях девет са с по един индивид в анатомичен порядък. Един е с вторично положени кости без изразена яма, а пет са с едно основно погребение със скелет в анатомичен порядък и вторично положени кости от поне един друг индивид.

В кв. $CXXXV_{10, 14}$ приключи проучването, осъществено в предходните 2019 и 2020 г., и се документираха профилите на сондажа. Бе изчерпан тъмнокафявият смесен пласт върху скалата до дълбочина 1 м.

В рамките на кв. $CXLVII_{3, 4}$ се проучи основно Ю част на жилище № 16 (обр. 2, 4). То заема горната част на напластяванията и е издигнато и ползвано в първата половина на XV в. На ЮИ от него се развива друга, останала непроучена сграда от османския период. Под плочниковия под на жилище № 16 се проучиха шест ями, вкопани в ранния пласт, върху който то стъпва. От тях № 203 и 222 могат да се отнесат към края на XIII – първа половина на XIV в., № 206 – към първата половина на XIV в., № 204 – към среда / втора половина на XIV в. Ями № 214 от финала на XIV в. и № 215 от първата половина на XV в. предхождат строежа на сградата.

В кв. $CXLVII_{1, 2, 5, 6}$ се допроучи пространството на юг от жилище № 18 и се отвориха два квадрата в рамките на сградата (обр. 2, 4). Южно от жилище № 18 до дълбочина 0,60 м е проследен пласт с деструкции. Те маркират разрушаването му и натрупване на „настилка“ върху плочите от площада от XIV в., за да се повдигне нивото през XV в., когато жилище № 18 е ремонтирано и използвано наново. Деструкциите и жилище № 18 стъпват върху тъмнокафяв пласт с материали от РЖЕ, в който до дълбочина 1,10 м се проследиха разнообразни ями и структури. В кв. $CXLVII_{5, 6}$, това бяха петното от горели мазилки и т. нар. „ранно жилище“ от РЖЕ/КБЕ, ями № 200 и 201 от РЖЕ и яма № 194 от КЖЕ. Със Средновековието са свързани ями № 190 и 191 от първата половина на XIV в., застъпващата яма № 190 настилка южно от жилище № 18 и яма № 199 от края на XIV – началото на XV в. Последната е прерязана от стената на сградата до крепостното стълбище, т. е. и тя е от османския период.

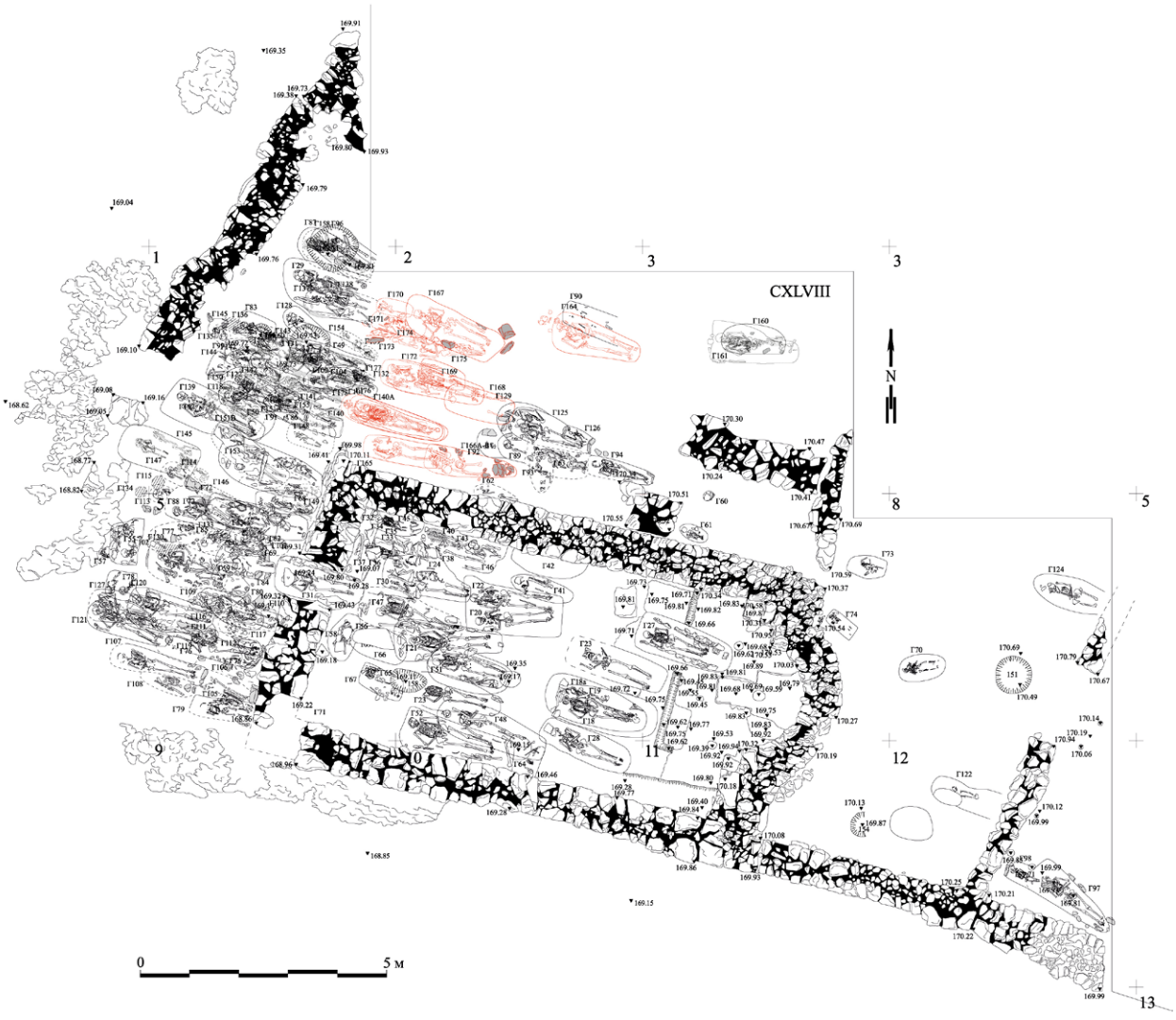
Обр. 2. Общ план на археологическите структури в СЗ част от Южния сектор на Трапезица (автор П. Дойчев)

Fig. 2. General plan of the archaeological structures in the NW part of the Southern Sector of Trapezitsa (author P. Doychev)

В съседните кв. $CXXXIII_{11, 15}$ и $CXLVII_{3}$ се осъществи допроучването на пространството под жилище № 19. Под ЮИ му ъгъл се разкри вкопано жилище с огнище до източната му стена, а в пода му се изследваха две ями (№ 187 и 188) и дупка от стълб. Това жилище се отнася към последните десетилетия на XIII в. Друго вкопано помещение се разкри под С зид на жилище № 19 и Ю на жилище № 17 (обр. 5). То може да се датира между края на XIII и началото на XIV в., но е запълнено с преотложен ранен пласт. Вкопаното помещение бе срязано от ями № 195 и 212 от първата половина на XIV в. Наред с тези структури се допроучи и ранният пласт върху скалата, в който бяха врязани и ями № 189 и 197 и голямото вкопаване, запълнено с камъни в източната част на кв. $CXXXIII_{11}$ от РЖЕ.

В кв. $CXXXIII_{3, 7}$ се разкри жилище № 21 и пространството на Ю и С от него. Най-късната структура е жилище № 21, както и пластовете с деструкции на Ю и С от сградата. Особено тези от север до дълбочина 0,30 м са по-късни и свързани с разрушаването му, като под тях имаше още две късни вкопавания, докато тези на юг от сградата и на дълбочина 0,30 – 0,60 м северно са свързани с живота на жилище № 21 през XV в. като ходови нива. Тук са и яма № 208 от втората половина на XIV в., срязала поранната яма № 207, а с последните десетилетия на същото столетие са свързани ями № 216, 218, 183 и 220.

Под жилище № 21 се регистрираха и следи от по-ранна каменна сграда и свързана с нея настилка от плочи от средата / втора половина на XIV в. Под жилище № 21 и на юг и север от него се проу-

Обр. 3. План на Църква № 22 с маркирани проучените през 2021 г. гробове от некропола (автор П. Дойчев)

Fig. 3. Plan of Church No. 22 with indicated graves from the necropolis excavated in 2021 (author P. Doychev)

чиха също и над десет вкопавания и други структури. В хронологически порядък от по-късно към по-ранно започваме с т. нар. „лека постройка“ – оформящи ъгъл дупки от стълбове. Тяхната позиция пробиват ями № 193, 196 и 202 и пещта, но по-ранни от жилище № 21 и „ранната сграда“ ги поставят в средата на XIV в. С първата половина / среда на XIV в. се свързва гроб № 163. Към първата пол. на XIV в. могат да се отнесат и ями № 207 и 209, застъпени от жилище № 21, и „ранната сграда“, както и яма № 192 (от края на XIII – първа половина на XIV в.), срязаната от нея пещ под Ю зид на жилище № 21 и яма № 202, която пресича по-ранната яма № 196 и е пробита заедно с нея от дупките за стълбове на „леката постройка“. Най-ранни – от втората половина на XIII – началото на XIV в., са яма № 193, застъпена от жилище № 21 и пробита от стълбовете на „леката постройка“, и яма № 196, срязана от яма № 202 и заедно с нея пробита от дупките за стълбове от „леката постройка“. Все още има непроучени средновековни ями на юг и север от жилище № 21, а неизследван остава ранният пласт под него.

В новоразкрития кв. $CXXXIII_2$ се обхвана З част от жилище № 21. Под свързаните с него контексти се откри остатъкът от З зид на „ранната сграда“ от втората половина на XIV в. От втората половина на XIV в. е и едно частично запазено вкопаване в СИ ъгъл на квадрата.

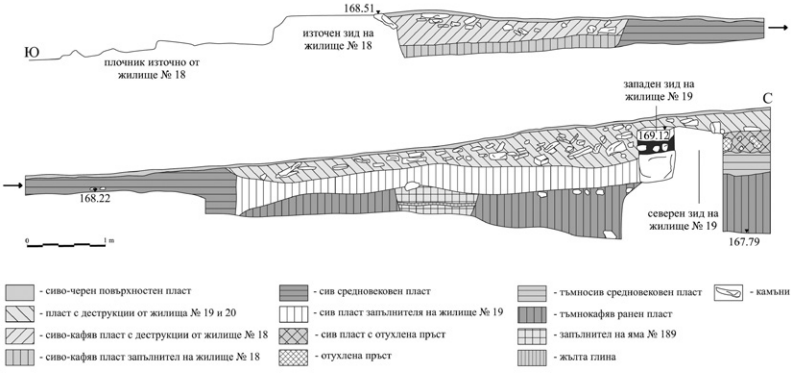
Пространството между жилища № 20 и 21 в кв. $CXXXIII_6$ бе едно от сложните в стратиграфско отношение. Най-късни тук са двете сгради от XV в. и сиво-кафявият пласт с деструкции на дълбочина 0,10 – 0,30/0,60 м, служещ за ходово ниво между тях. От XV в. е и траншеята за строежа на жилище № 20 и една дупка от стълб на север от СЗ ъгъл на жилище № 20. Към първата половина на XV в. трябва да се отнесе и голямото вкопаване, запълнено с камъни в З част на квадрата. Под него се проучи яма № 205 от края на XIV – началото на XV в. Тя е срязала по-ранните яма № 210 и пласта на „леката постройка

върху жълто ниво“. Сходна е датировката и на яма № 198 в ЮИ ъгъл на квадрата, която реже по-ранните от нея „лека постройка“ и вкопано помещение и яма № 217, но пък е срязана от траншеята за жилище № 20. В хронологическо отношение между 40-те и 60-те години на XIV в. трябва да се отнесат светлокафявият пласт и отоплителното съоръжение, оформящи т. нар. „лека постройка върху жълто ниво“. Под нейното отоплително съоръжение и пода ѝ от трамбовани прослойки жълта глина остават яма № 210 от средата на XIV в. и т. нар. „вкопано помещение“ от първата половина на същото столетие. От ранните структури в кв. CXXXIII$_6$ се проучи само яма № 217 от РЖЕ, но между двете сгради останаха участъци от ранен пласт.

Обр. 4. Аерофотография на Южния сектор на Трапезица с жилищните квартали, двете главни улици при Югозападната порта и консервираната Църква № 22 (снимка Г. Христов)

Fig. 4. Aerial photo of the Southern Sector of Trapezitsa with the residential districts, the two main streets at the Southwest Gate and Church No. 22 after the conservation (photo G. Hristov)

Обр. 5. Западен стратиграфски профил на квадрати CXLVII$_{3,\ 7}$, CXXXIII$_{11,\ 15}$, пресичащ квартала от османския период на север от ЮЗ порта на Трапезица (автор П. Дойчев)

Fig. 5. Western stratigraphic cross-section of grid squares CXLVII$_{3,\ 7}$, CXXXIII$_{11,\ 15}$, crossing the Ottoman quarter north of the SW gate of Trapezitsa (author P. Doychev)

В кв. CXXXIII$_{10}$ се изследва С помещение на жилище № 20 (обр. 2, 4). За тази сграда от XV в. се установи, че е долепена до З зид на жилище № 19. В СИ ъгъл имаше срутени останки от зидано отоплително съоръжение на горния етаж. Под запълнителя и плочниковия под на жилище № 20 се регистрираха останки от магическа практика, свързана със строежа – гърне с три яйца. Наред с това се изследваха и шест вкопавания. Голямото аморфно вкопаване във входа е по-късно от сградата. От преди строежа ѝ датират яма № 211 (среда / втора половина на XIV в.), яма № 219 под С ѝ зид (втора половина / край на XIV в.), вкопаното помещение под жилища № 19 и 20 (след 30-те години на XIV в.) вероятно заедно с дупката от стълб северно от него и яма № 221 под СИ ъгъл на жилище № 20 (от края на XIII – първа половина на XIV в.). Навсякъде без западната третина на пространството се достигна до тъмнокафявия ранен пласт, върху който се разкри отухлено петно – огнище.

Като се изключи пространството на некропола на С от Църква № 22 в кв. CXLVIII$_2$ и сондажа на СИ от храма, стратиграфската картина в проучваната площ на север и юг от кръстовището пред ЮЗ порта е сходна. И на двете места има запазен ранен пласт с тъмнокафяв цвят и дебелина до 1,30 м, лежащ върху скалата. В ранния пласт се проучиха множество археологически структури. От тях бяха изследвани:

1. От втората половина на XIII в. ями № 193 и 196 и вкопаното жилище под ЮИ ъгъл на жилище № 19 с ями № 187 и 188.

2. Между края на XIII и първата половина на XIV в. ями № 190 – 192, 195, 203, 206, 207, 209, 212, 221 и 222, гроб № 163, „леката постройка върху жълто ниво“ в кв. CXXXIII$_6$ и „вкопаното помещение“ под нея, частта от вкопано помещение под жилища № 19 и 20 в кв. CXXXIII$_{10}$, дупките от стълбове от лека постройка в кв. CXXXIII$_7$, „вкопаната структура“, вероятно жилище, под жилище № 19 в кв. CXXXIII$_{11}$ и дупката от стълб в кв. CXLVII$_5$.

3. Със средата – втората половина на XIV в. могат да се свържат т. нар. „ранна сграда“ под жилище № 21 и плочниковата настилка на юг от нея, едно вкопаване в СИ ъгъл на кв. CXXXIII$_2$ и ями № 183, 204, 208, 210, 211, 214, 216, 218 – 220.

Почти липсват следи от масивни постройки от периода на средата – втората половина на XIV в., с който по принцип е свързано най-плътното застрояване на Трапезица. Такива са само жилище № 18 в първия си период, зидът под ЮИ ъгъл на жилище № 19 и „ранната сграда“ под жилище № 21. Много е вероятно това да се дължи на унищожаването им при строежа на постройките от османския период. Това са жилища № 16, 19, 20 и 21 от първата половина на XV в. и жилище № 18 от XIV в., преустроено през XV в. Наред с тях към структурите от XV в. могат да се причислят и ями № 198, 199, 205 и 215, траншеята за строежа на жилище № 20 със запълнителя ѝ, голямото вкопаване с камъни в западната част на кв. CXXXIII$_6$ и запълнителят на „канала“ между жилище № 16 и непроучената сграда на ЮИ от него. Тя заедно с постройката, долепяща се до стълбището, западно от ЮЗ порта, също могат да се отнесат към квартала от XV в.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE MEDIEVAL TOWN OF TRAPEZITSA – SOUTH SECTOR SITE IN VELIKO TARNOVO

Deyan Rabovyanov, Venko Ivanov

Summary

The excavations in 2021 in the South Sector (figs 1, 2) took place at several spots. In the necropolis north of church No. 22 in grid square CXLVIII$_2$ 15 graves were excavated (fig. 3).

In square CXLVII$_{3, 4}$ the S part of dwelling No. 16 was excavated (figs 2, 4). It was built in the first half of the 15th c. Six pits were revealed beneath its paved floor. In square CXLVII$_{1, 2, 5, 6}$ the space south of dwelling No. 18 was explored. There were pits and structures from the LBA, EIA, first half of the 14th c. and late 14th/early 15th c.

In squares CXXXIII$_{11, 15}$ and CXLVII$_3$ the space beneath dwelling No. 19 was excavated. Under its SE corner a dug-in dwelling was unearthed, with two pits and hearth near the east wall. This structure is dated in the last decades of the 13th c. Under the north wall of dwelling No. 19 and the south wall of dwelling No. 17, another dug-in dwelling was unearthed (fig. 5). It is dated to the late 13th – early 14th c.

In square CXXXIII$_{3, 7}$ dwelling No. 21 was unearthed. Beneath it, there were traces from an earlier stone building and a paving from the second half of the 14th c. In square CXXXIII$_2$ the W part of dwelling No. 21 was excavated. Under it the west wall of the earlier building was unearthed, dated in second half of the 14th c. From the same period is a dug in structure in the NE corner of the square.

In the space between dwellings Nos 20 and 21 (square CXXXIII$_6$) the stratigraphic situation is complex. The latest structures are two features from the 15th c. – the construction trench of dwelling No. 20 and a hole from a pillar north of its NW corner. A pit in the west part of the square is from the first half of the 15th c. as well. Beneath it was pit No. 205, dated in the late 14th – early 15th c., that cuts an earlier pit (No. 210). The chronology of pit No. 198 in the SE corner of the square is similar.

In square CXXXIII$_{10}$ the N room of dwelling No. 20 was revealed (figs 2, 4). This building, dated in the 15th c., was attached to the west wall of dwelling No. 19. In the NE corner traces of a heating facility collapsed from the upper floor, were discovered.

Excluding the space of the necropolis north of church No. 22 in square CXLVIII$_2$ and the trench NE from the church, the stratigraphy in the excavated area north and south of the crossroads in front of the SW gate is similar. Numerous features from the second half of the 13th c. to second half of the 14th c. were unearthed. There were almost no traces of massive buildings from the middle / second half of the 14th c., which is generally associated with the densest occupation of Trapezitsa. These are only dwelling No. 18 in its first period, the wall under the SE corner of dwelling No. 19, and the early building under dwelling No. 21. This is very likely due to their destruction during the construction of buildings from the Ottoman period. The latter includes dwellings Nos 16, 19, 20, 21, and 18, rebuilt in the 15th c. Among them are also pits Nos 198, 199, 205, 215, a construction trench of dwelling No. 20, the large pit with stones in square CXXXIII$_6$, the canal between dwelling No. 16 and an unexplored building northeast of it. Probably the latter, together with the building adjacent to the staircase west of the SW gate should be dated to the 15th c.

Deyan Rabovyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, rabovyanov@gmail.com
Venko Ivanov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, venkoarch@gmail.com

№ 12. ПРЕДСТАВИТЕЛЕН КОМПЛЕКС ПРИ ЦЪРКВА № 4 В СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ ТРАПЕЗИЦА

Мирко Робов

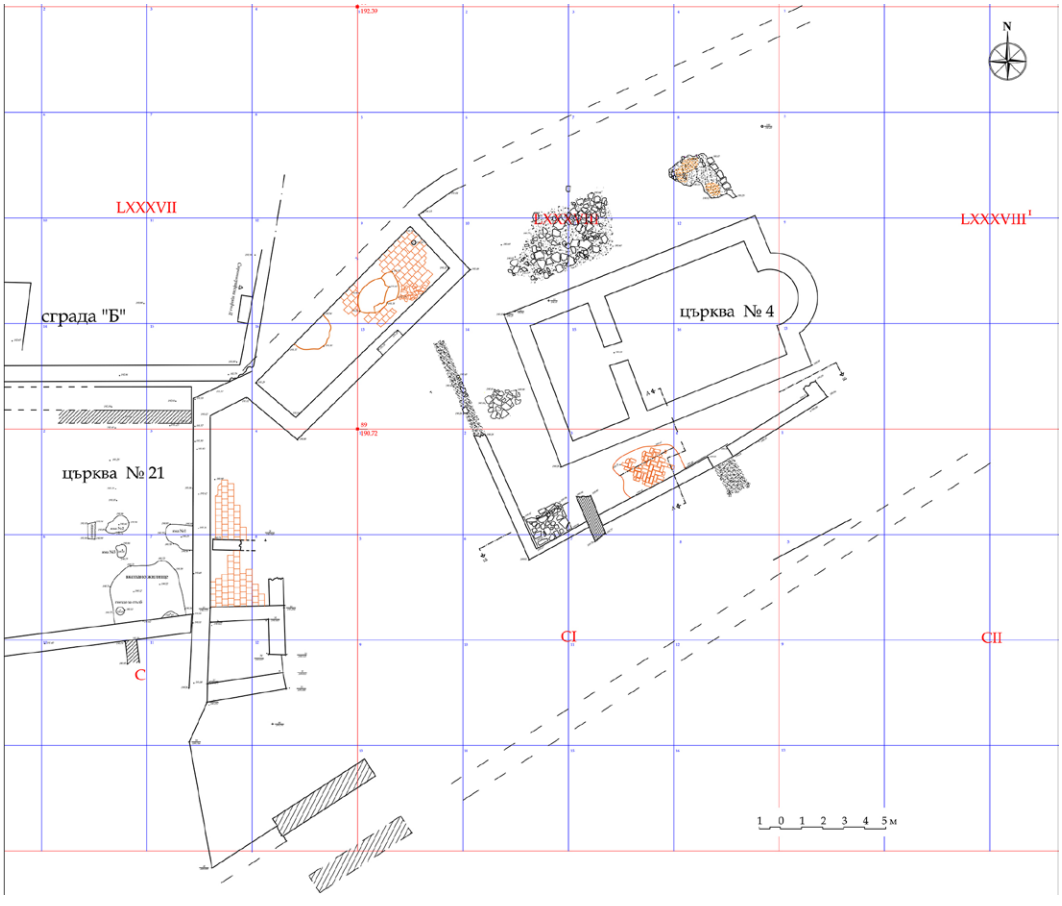
През 2021 г. е проучен участък с площ от над 300 кв. м, с наслоявания от 0,40 до 1,80 м. Хронологичната картина се допълни с материали от ранната желязна епоха и първите десетилетия на следстолично Търново.

Като цяло, резултатите затвърждават досегашните наблюдения, че църква № 4 и комплексът около нея са издигнати през 40-те години на XIII в. и функционират до падането на Търново. Изграждането му непосредствено последва създаването на комплекса при църква № 3.

Оградният зид на комплекса затваря обща площ от около 900 кв. м (обр. 1, 2). Северният ограден зид не следва надлъжната ос на църква № 4, а се отклонява към североизток. От южния ограден зид е разкрита малка част при вътрешния югозападен ъгъл на комплекса. На 3,75 м от този ъгъл южният ограден зид прекъсва. До него опира друг градеж на хоросанова спойка, който следва същата посока.

Дължината на хоросановия градеж е 5,20 м, като в източния край завършва на чело. Това е страница на вход, изграден и оформен като голямо и представително съоръжение. Надлъжната му ос отвежда към алея по хоризонталата на терена непосредствено над скалния венец, с посока северно от църква № 14 и непосредствено южно от църква № 13.

Участъкът на север от църква № 4 е оформен като дворно пространство. Разкрита е настилка от каменен плочник. Плочите са положени непосредствено върху стерилното варовиково ниво. Под една от тях се откри монета – след 1208 г. – до 30-те/40-те години на XIII в., която датира полагането на настилката.

Обр. 1. Затворен архитектурен комплекс при църква № 4 на Трапезица – план (автор И. Григоров)

Fig. 1. Architectural complex at church No. 4 at Trapezitsa – plan (author I. Grigorov)

Обр. 2. Затворен архитектурен комплекс при църква № 4 на Трапезица

Fig. 2. Architectural complex at church No. 4 at Trapezitsa

Обр. 3. Църква № 4 – южна странична галерия

Fig. 3. Church No. 4 – southern side gallery

Характерът на настилката в северния двор е идентичен с тази в двора на запад от църквата. Това е видно от множеството подобни плочи, които се откриват в цялото дворно пространство. Запазени участъци *in situ* не се установиха.

Планът на църква № 4 е допълнен със странични галерии, съответно от юг и от запад.

Южна странична галерия (обр. 3). Стилобатният зид е двуредов. Градежът е от средни по големина камъни на калова спойка. Долният ред е положен непосредствено върху стерилния пласт, а на места като основа е използвана скалата. Самата църква № 4 е изградена върху тясна тераса, опасана по периферията от юг и изток от скален венец. Галерията е по-късно допълнение към плана, като стилобатният зид е изграден по периферията на скалния венец. Това е наложило реализацията на план, който не е точен правоъгълник, а се стеснява в източна посока. Така, в западната си част южната галерия е с ширина от 2,83 м, а в източния край тя вече е 1,26 м. На места ролята на външно лице на субструкцията играе изсечената скала. Общата дължина на южната галерия е 16,20 м (външни размери). Вътрешното лице на южния стилобатен зид е с дължина от 14,80 м, измерено между югоизточния и югозападния вътрешни ъгли на галерията.

Входът в южния стилобатен зид е с добре оформени страници и ширина 1,10 м; дълбочината на праговата основа – север – юг е 0,62 м. В скалата от юг е изсечен подход към входа, с ширина от 1,37 м.

In situ е запазена част от тухлена настилка в очертанията на южната галерия (обр. 4). Съхраненият участък с размери 1,70 (север – юг) × 2,5 (изток – запад) отстои на 1,60 м от западната страница на входа в южния стилобат. Тухлите са положени върху хоросанова основа. Подредени са зигзагообразно, за разлика от модела на подреждане на тухлите в помещенията от западното и от северното крила на компле-

кса. Тухлите са с размери 0,29 × 0,15 м и дебелина от 4 см. Подреждането на настилката опира плътно до вътрешното лице на южния стилобат. От север настилката е унищожена при направата на надлъжния сондаж (широк 0,90 м) по протежение на южната фасада на църквата при разкопките от 1900 г.

Западна странична галерия (обр. 5). Ширината ѝ е 2,65 до 2,80 м, т. е. за разлика от плана на южната галерия, западната е приблизително точен правоъгълник.

В стилобата, с височина от 0,45 м, са вложени средни по големина камъни, грижливо обработени, с оформени лица. Спойката е калова. Субструкцията е положена непосредствено върху здравата основа на варовиковия стерилен слой. В южната част на вътрешното лице на стилобата е оформена стъпка от 0,10 м. Дебелината на зида в южната му част е 0,70 м.

На отстояние 7,60 м, измерено от външното лице на западния стилобат в посока север, при разкриването на градежа, се установи, че последният запазен камък от западното лице на зида (т. е. външното лице на стилобата) всъщност е вкопан в стерилния варовиков слой. От там, в посока към север нивото на стилобата на практика съвпада с нивото на варовиковия пласт, който в този участък (т. е. до линията на северната фасадна стена на църква № 4) играе роля на стилобатен зид. Става въпрос за участъка, където нивата, от една страна на градежа, а от друга на варовиковото стерилно ниво, напълно се изравняват. Подобен конструктивен похват е реализиран и в някои други места при изграждането на комплекса – в неговата северозападна част.

Обр. 4. Църква № 4 – тухлен под в южната странична галерия

Fig. 4. Church No. 4 – brick flooring of the southern side gallery

Обр. 5. Църква № 4 – западна странична галерия

Fig. 5. Church No. 4 – western side gallery

В централната част на галерията е установен участък от каменна настилка с размери 1,60 м (изток – запад) × 1 м (север – юг). Плочите са положени върху стерилния варовиков пласт.

Изследвани са и три структури от следстоличния период на Търново.

Късен градеж (север – юг) върху стилобатния зид на южната галерия. Западното лице на този градеж съвпада с линията на западната фасада на църква № 4. Отстои на 1,45 м от южния зид на църквата. В градежа са вложени средни по големина обработени камъни. Спойката е калова. Дебелината на зида е 0,58 м, а запазената му дължина е 2,65 м. Не са запазени останки от градежа върху самия

стилобат на галерията, разрушени най-вероятно при неговото откриване. Градежът се установява южно от стилобата на 0,80 м. Фундиран е с 0,30 м по-високо от нивото на външното лице на стилобата. Градежът е положен в очертанията на южната галерия на нивото на запазената тухлена настилка.

Пасаж върху югозападния ъгъл на галерията. Участъкът е с приблизително квадратен план, с размери 1,90 м (изток – запад) × 1,70 м (север – юг); височина от 0,10 м. Обрамчен е с едноредов градеж от север и от изток. Ляга върху южния стилобат и опира до стилобата на западната галерия. В пасажа е положена настилка от каменни плочи и отделни тухли.

Огнище. Разкрито е в най-източната част на северния двор. Установено е на дълбочина до 0,85 м и е с размери 1,48 м (изток – запад) × 1,26 м (север – юг). Подът на съоръжението е от фрагментирани тухли, върху които е положена глинена обмазка с дебелина от 2 – 3 см, отухлена до червено. Оформя се нещо като голямо отоплително съоръжение. Откри се монета от времето след падането на Търново в края на XIV в. От изток съоръжението опира до градеж от средни по размер, обработени камъни на калова спойка, с дължина от 1,93 м. Източното (външното) лице на този градеж съвпада с линията на източната фасада на църква № 4. Съоръжението отстои на 2,65 м от северната фасада на църквата.

През сезона са намерени общо 109 монети, хронологически разпределени както следва: две до 1218 г.; една до 1230 г.; 27 от периода 1230 – 1261 г.; пет от втората половина на XIII в.; девет от края на XIII – началото на XIV в.; 10 от първата половина на XIV в.; 15 монети от втората половина на XIV в.; 24 неопределени монети (лошо състояние, заличено изображение), датирани най-общо в XIII – XIV в.; 16 монети от края на XIV – началото на XV в. Новооткритите монети потвърждават изградената при разкопките хронологична картина в участъка, а и в сектора като цяло. Само три са монетите в обращение до 1230 г. Шестнадесет от монетите датират от времето след падането на Търново. Ситуирани са при разкрити структури от този период. Очевидно е, че мястото е обитавано известно време след падането на Търново, когато комплексът като цяло е престанал да функционира. Интерес представляват две монети с полепнал по тях хоросан от градежа на църква № 4. Те са открити в хоросанови буци в пласта от строителни разрушения и датират от първата половина на XIII в. Монета, в обращение до 30-те/40-те години на XIII в., е открита под плочниковата настилка в двора, северно от църква № 4. Монета с полепнал хоросан, в обращение след 1282 г., е намерена до новооткритата порта на комплекса. Най-вероятно тя има отношение към времето на изграждане на самото съоръжение, т. е. третата четвърт на XIII в. Инвентирани са общо 155 предмета. Сред тях са керамични съдове, фрагменти с графити и изображения (предимно птици), подглазурен надпис, върхове от стрели, железен харпун, както и куки за риболов, обкови от мед с орнаментални композиции, бронзови токи за колан, елементи от конска сбруя, шпора, железни писала, ножове, сребърни сферични копчета, бронзови гривни и др.

Проучваният и през 2021 г. комплекс при църква № 4 е съществено допълнение към градоустройствената картина в сектор Източен. Неговата значимост е илюстрирана и с новите данни за комуникационната схема в сектора, с пряк достъп към всеки от двата ансамбъла от централната улица на крепостта. Оформена е градска среда единствено с граничещи един с друг големи затворени ансамбли. Принципната разлика в планово-композиционното оформление на двата комплекса свидетелства за различното им функционално предназначение. Те са обитавани от високопоставени персони с различен статус в столичната йерархия – светски или църковни дейци. В този смисъл, напълно естествено и двата комплекса престават да функционират с падането на Търново.

REPRESENTATIVE COMPLEX AT CHURCH NO. 4 IN THE MEDIEVAL FORTRESS TRAPEZITSA

Mirko Robov

Summary

In 2021, the excavations of the representative architectural complex near church No. 4 continued. Overall, the results added more data regarding the plan of the church, with hitherto unknown side galleries from the south and the west (figs 1, 2). The northern and western courtyards have been fully studied and their layout was clarified. The location of the gate of the complex was established in its southwestern part, with an immediate approach to the communicational network of the fortress in its southwestern part. The results indicate that the area of church No. 4 was inhabited in the first decades of the post-metropolitan period of Tarnovo.

The western and northern courtyards are paved with stone slabs, and an area of the pavement is preserved *in situ* only in the northern part. The slabs are laid right above the level of the sterile limestone layer. From the north the pavement extends to the church, and from the west it is bordered by the stylobate of the side gallery.

Similarly to all other churches in the metropolitan Tarnovo, included in closed complexes, the plan of church No. 4 is supplemented by two side galleries, closing a L-shaped space. The southern gallery (fig. 3) has a plan of an irregular quadrangle because its stylobate immediately follows the configuration of the rock terrain. The floor is laid with rectangular bricks on a mortar bedding (fig. 4). They are arranged in a zigzag pattern. In the middle of the stylobate wall there is an entrance, with a path carved into the rock, shaped as an approach to the entrance. From the north, the western gallery (fig. 5) is aligned with the north facade of the church.

The stone slabs in the northern courtyard are laid on the sterile limestone layer. It was laid in the 40s of the 13th c. A small area of this pavement is preserved *in situ*. Coins found in the mortar of church No. 4 date its construction to the 40s of the 13th c.

In the southeastern part of the complex, the northern side of the entrance is revealed, identical in terms of plan, size and construction technique with the entrance of the civil complex from the north, near the church No. 3. It was built in this form in the second half of the 13th c. The entrance leads to a wide alley along the level of the terrain to the west, to the main street of the fortress, between the northern and southern gates. The complex was built in the 40s of the 13th c. and functioned until the fall of Tarnovo. A central scheme close to the monastic practice in metropolitan Tarnovo has been implemented in the planning. There are also some fundamental differences. This suggests that the owner of the complex was a high-ranking person from the church hierarchy of the capital.

The numismatic material shows that the space north and south of church No. 4 was inhabited in the first decades of the post-metropolitan period of Tarnovo. From this period there is a large hearth, just north of the church, at the eastern end of the terrace, as well as two buildings, in the western part of the southern gallery of the by-then abandoned church of the closed complex.

Mirko Robov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, mrobov@abv.bg

---

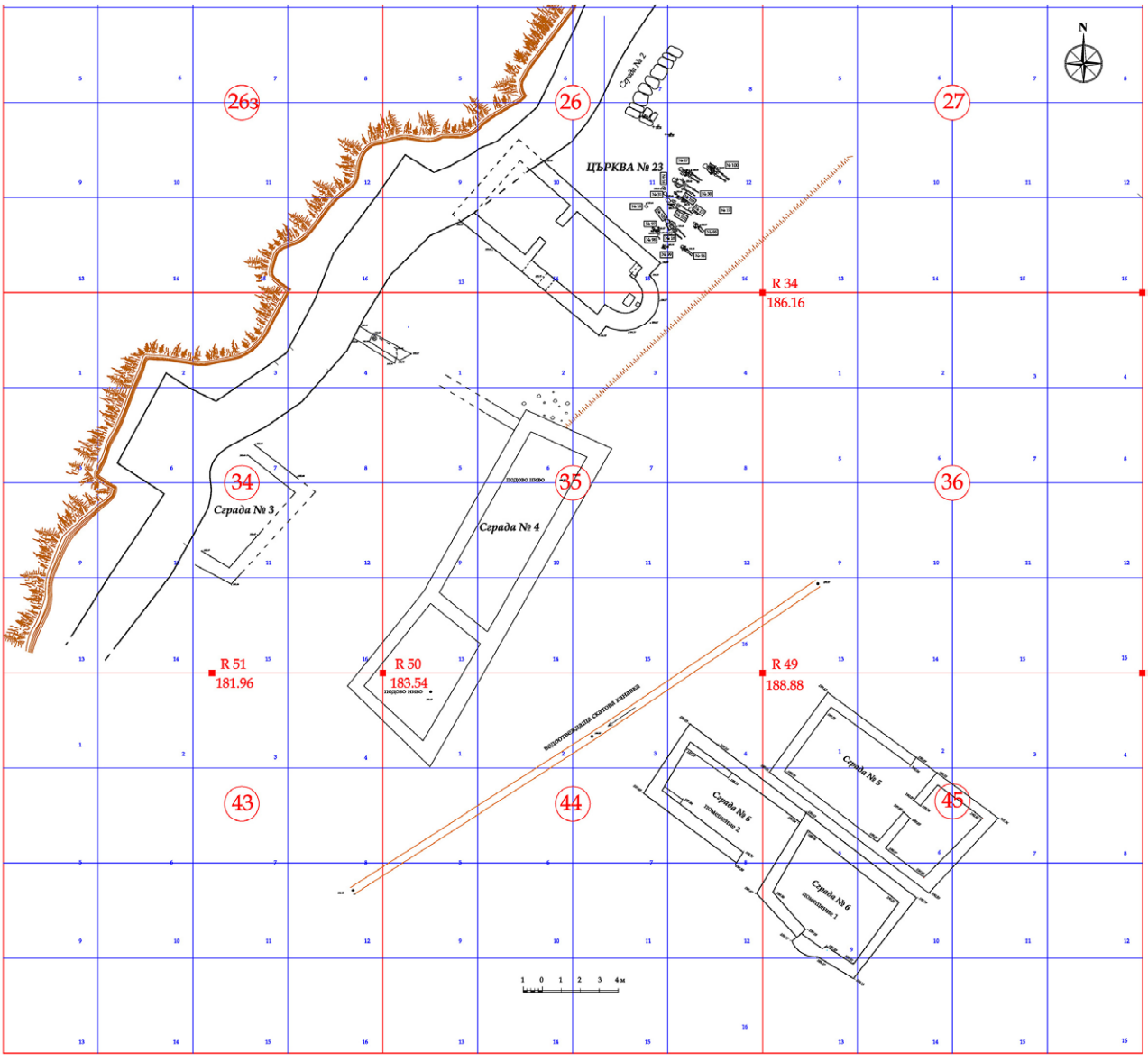
№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (КВАРТАЛ ПРИ ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА) ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Пламен Караилиев, Надежда Ботева

Проучвателските усилия през 2021 г. бяха насочени към разкриването на обособения жилищен квартал край западната крепостна стена, некропола на енорийската църква № 23, където беше открит златният кръст, улични комуникации и няколко постройки, свързани с фортификацията. Всичко това е в пряка връзка с останалите проучвания на крепостта, с цел изясняване на общото градоустройство и фортификация на столично Търново (обр. 1).

В некропола от север на църква № 23 през този сезон бяха проучени 14 гроба, (обр. 2), като общата им бройка достигна 110. Всички погребани са били положени в дървени ковчези, от които се откриват железните пирони. Гробният инвентар е най-разнообразен: сферични копчета, монети, медни накити – обеци, железни инструменти, и др. Несвързана с конкретно погребение беше открита и колективна находка от 21 медни монети.

В квадранти LIV и LV на изток от сграда № 4 бяха проучени две нови сгради от квартала на западния склон на Трапезица, регистрирани при прокопаване на отводнителния канал през миналия археологически сезон (обр. 3). Сграда № 5 попада в квадрати LV-1, 2, 5, 6, 9 и 10. Тя е правоъгълна, ориентирана изток – запад с външни размери 10 × 5 м. Вътрешността ѝ посредством преграден зид, снабден с вратен отвор, е разделена на по-малко източно (№ 1) и по-голямо западно (№ 2) помещение. Главният вход се е намирал от север, като за една от страниците служи западното лице на вътрешния преграден зид. В южната част на помещение № 1, пропаднали от втория етаж, разкрихме обгорели фрагментирани обмазки от отоплително съоръжение и малки буци отухлена глина. Светложълта на цвят глина има над пода на цялата сграда, като по-дебелият слой е предимно в близост до запазените

Обр. 1. Средновековен град Трапезица – Северен сектор; план на квартала при западната крепостна стена с разкритите сгради № 5 и 6 (автор И. Григоров)

Fig. 1. Trapezitsa medieval town – Sector North; plan of the neighbourhood at the western fortress wall with the discovered buildings Nos 5 and 6 (author I. Grigorov)

Обр. 2. Некрополът северно от църква № 23

Fig. 2. The necropolis north of church No. 23

зидове. В източната част на помещение № 2 разкрихме очертанията на две овални ями. Инвентиран беше разнороден подемен материал, като половината от инвентираните находки са монети. Сред тях се откроява колективната находка от четири сребърни монети, сечени при царете Иван Александър и Иван Шишман и една златна монета на Йоан Дука Ватаци.

При разкриването на външното лице на южния зид на сграда № 5 през миналия археологически сезон попаднахме на северния зид

на сграда № 6. Разстоянието между двете сгради е 0,60 м, като на запад този проход се стеснява до 0,30 м. При разчистването му разкрихме голямо количество битова и сграфито керамика, фрагменти от стъклени съдове, железни предмети от бита и медни монети.

Сграда № 6 е ориентирана изток – запад, двуделна, в план Г-образна към юг. Източното помещение № 1 е с вътрешни размери 6 × 4 м, а западното № 2 с размери 7 × 3 м. От юг и двете помещения имат самостоятелни входове, което предполага, че пред сградата има достатъчно широк проход или улица, ориентирана по дължината ѝ. Вероятно подобно пространство има и пред северния зид на сграда № 5, откъдето е и външният вход. Общата дължина на сградата е 15 м и дебелината на външните зидове 0,70 м. Откритата керамика е предимно битова, множество и различни по формат гвоздеи.

Стратиграфските наблюдения и откритата архитектура през 2021 и 2020 г. позволяват в най-общ вид да заключим, че сме попаднали на част от обособен жилищен квартал край западната крепостна стена. На този етап от разкопките е възможно да очертаем следната периодизация за живота в тази част на квартала. Тук, след строителството на крепостната стена в края на XII или по-скоро в първите години на XIII в., са регистрирани следи от паянтови постройки с огнища, явно с производствен характер (обработка на желязо). Впоследствие, около средата и втората половина на XIII в. са регистрирани няколко къщи, за чийто характер и използване съдим от разкритите близо 20 боклучни ями. В края на XIII – началото на XIV в. част от постройките са демонтирани, за да се отвори място за строителството на енорийската църква № 23, както и за разгърнатия около нея от север и юг некропол. Новоразкритите сгради № 4, 5 и 6 са със значителни размери, сходна планировка – двуделни, и с различна ориентация спрямо

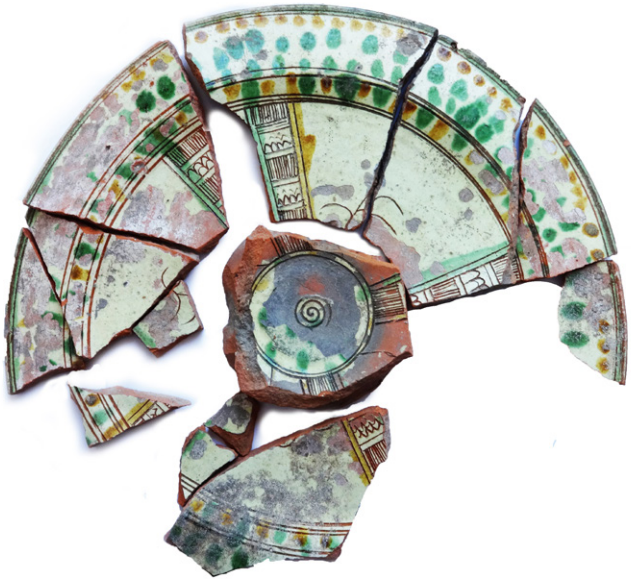
Обр. 3. Сгради № 5 и 6 – поглед от север

Fig. 3. Buildings Nos 5 and 6 – view from north

Обр. 4. Златна монета на Йоан Дука Ватаци

Fig. 4. Gold coin of John Duka Vatatsi

Обр. 5. Чиния, изпълнена в сграфито техника, XIV в.

Fig. 5. Plate made in sgraffito technique, 14th c.

уличните трасета. Тясното разстояние между двете сгради показва, че може да бъде използвано единствено като проходна пътека. Бъдещото проучване на терена между сграда № 4 и сгради № 5 и 6 ще даде възможност да се маркира и участъкът от уличното трасе. Така може да обобщим резултатите от разкопките на квартала, на който попаднахме, а новоразкритата част от обекта създава възможност за продължение на реставрацията на западната крепостна стена в южна посока, с което се разкриват важни елементи от фортификацията и градоустройството на средновековната столица.

Инвентирани са 245 находки, като повече от половината от тях са монети (една златна монета на Йоан III Дука Ватаци (1222 – 1254) от средата на 1240 – 1260 г.; лице – Христос на трон; опако – св. Богородица коронова и благославя императора; 17 карата; 22 × 23 мм; 3,49 гр) (обр. 4), многобройни фрагменти от керамични обикновени и сграфито съдове (обр. 5), части от стъклени съдове, детайли от колани, медни копчета, пръстени и обеци, колании висулки, медни и костени апликации, железни токи, и др.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE TRAPEZITSA MEDIEVAL TOWN – SECTOR NORTH (QUARTER AT THE WESTERN FORTRESS WALL) IN VELIKO TARNOVO

Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Nadezhda Boteva

Summary

In 2021, the fieldworks focused on the discovery of a detached residential area near the western fortress wall, the necropolis of parish church No. 23 where the golden cross was discovered, as well as on the street communications and several fortification buildings. Our efforts were in direct connection with the other studies of the fortress, aiming to clarify the general urban planning and fortification of the capital Tarnovo (fig. 1).

Fourteen graves were excavated in the necropolis north of church No. 23 (fig. 2) and the total number of all the graves found so far reached 110.

To the east of Building No. 4, two new buildings from the neighbourhood on the western slope of Trapezitsa were studied (fig. 3). Building No. 5 is rectangular, east – west oriented, with external dimensions 10 × 5 m. The main entrance is from north. Building No. 6 is east – west oriented, it has two rooms and an L-shaped plan. The eastern room No. 1 has internal dimensions 6 × 4 m, and the western, No. 2 measures 7 × 3 m. Both rooms have separate entrances from south.

The stratigraphic observations and the architecture revealed in 2020 – 2021 allow us to conclude that we have come across a part of a separate residential district near the western fortress wall. At this stage of the excavations, it is possible to suggest the following periodization of life in this part of the neighbourhood: here, after the construction of the fortress wall at the end of the 12th c., or rather in the first years of the 13th c., traces of light shack buildings with hearths were registered, apparently intended for craft production (iron processing). Later, around the middle and in the second half of the 13th c., several houses were registered, the nature and use of which can be elucidated on the basis of the nearly 20 waste pits discovered. At the end of the 13th and the beginning of the 14th c., some of the buildings were dismantled in order to open a place for the construction of the parish church No. 23, as well as for the necropolis which developed north and south of it. Newly discovered buildings Nos 4, 5, and 6 are of significant size, similar, bipartite layout, and have different orientation, compared to the street routes. The narrow distance between the two buildings shows that it can only be used as a walkway. The future study of the terrain between building No. 4 and buildings Nos 5 and 6 will make it possible to identify the section of the street route.

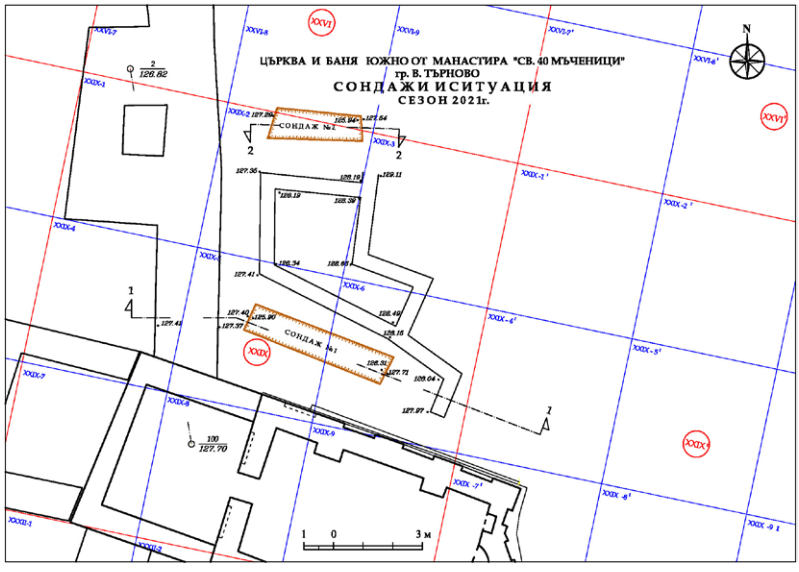
Konstantin Totev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str. 5000 Veliko Tarnovo, konstantin_totev@abv.bg
Plamen Karailiev, Museum of Archaeology "Maritsa-Iztok", 2A Gita Str., 6260 Radnevo, umbo@abv.bg
Nadezhda Boteva, Museum of History – Sevlievo, 10 Skobelev Str., 5400 Sevlievo, nadejda_boteva@abv.bg

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ, ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“, ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Пламен Караилиев

Обектът „Църква и баня“ е разположен в южния външен двор на манастира „Св. 40 мъченици“. Разкопките тук се водят от 13 години. Те са в синхрон с програмата на Община Велико Търново за превръщане на крайречната ивица на р. Янтра в туристическа пешеходна зона.

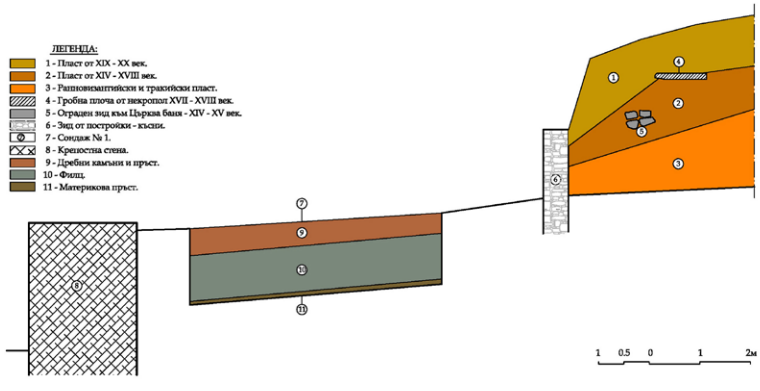
През 2021 г. беше предвидено разкриването на участъка на север от църквата, включително и под самото асфалтово платно, където при ремонта на пътя през 2019 г. е подготвен теренът за археологическо проучване. Целта е от север и североизток да завършат проучванията на църквата и некропола. За добиване на по-цялостен поглед върху проучвания район и връзката му с по-рано разкритите обекти, е необходимо проследяване на подпорната стена и евентуална нейна чупка на северозапад, подобно на чупката на подпорната стена от юг на църквата. Цялостното проучване на тези стени, както и връзката им към цялостния профил по протежение на юг и на север от църквата, до голяма степен са определящи за изясняване на хронологията на разкритите архитектурни, жилищни и производствени структури на обекта, както и за определяне на цялостната градоустройствена ситуация в квартала в западното подножие на крепостта на Царевец.

Обр. 1. Църквата южно от манастира „Св. 40 мъченици“, сондажи и ситуация (автор И. Григоров)

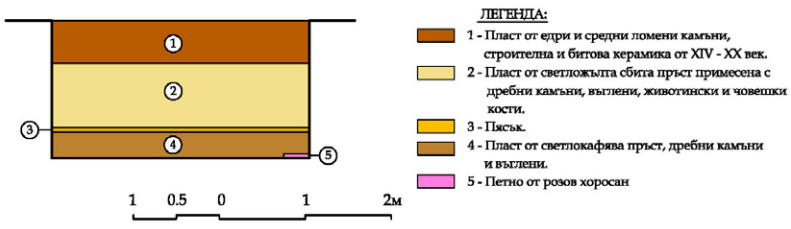
Fig. 1. The church south of the monastery “St. Forty Martyrs”, trenches and situation (author I. Grigorov)

Обследван бе теренът на север и североизток от църквата. Достигна се до извода, че е невъзможно да бъде проследен подпорният зид на църквата-баня в северна посока и евентуална негова чупка в посока северозапад, подобно на зида от южната и страна, без допълнително укрепване на ската, с необходимите инженерни действия и съоръжения. Ситуацията се усложнява и съществуващите на терена подпорни зидове към пътя, които са частично компрометирани и създават потенциална опасност от срутване. В резултат на климатичните процеси евентуалното тяхно срутване ще засегне северното и североизточното външно лице на зида на църковната постройка. В тази ситуация се предприе аварийна теренна консервация за цялостното укрепване на ската от северната страна на църквата, с изключение на североизточния сектор от изкопа, където опасността от срутване е най-висока. Укрепването се осъществи чрез иззиждане на подпорни стени от ломени камъни без спойка. Ос-

Обр. 2. Сондаж № 1 от север на църквата (автор И. Григоров)

Fig. 2. Trench No. 1 north of the church (author I. Grigorov)

Обр. 3. Сондаж № 2 от север на църквата (автор И. Григоров)

Fig. 3. Trench No. 2 north of the church (author I. Grigorov)

Обр. 4. Стъклен съд от поликанделон

Fig. 4. Polycandelon glass vessel

новният подпорен зид се оформи от пет сегмента, свързани помежду си с прави ъгли с обща дължина 10 м. Височината на зидовете варира от 0,80 до 1,50 м и ширина 0,50 м. Основната им функция е да укрепват ската и да спират свлачищните процеси още при възникването им, с цел предотвратяване на засипване и увреждане на северната и североизточната част на църквата. Основният подпорен зид попада изцяло в квадрат XXIX-6. С цел по-добра стабилност на запад от основния зид, чрез трасиране добавихме допълнителен зид, който оформя ниска, заравнена подпорна тераса. Зидът е от ломени камъни без спойка, като изцяло се ситуира квадрат XXIX-5. Общата дължина на подпорните зидове е 26 м (обр. 1).

Паралелно с това бе направено техническо заснемане на профила на север от църквата-баня, както и опресняване на профила по целия скат от юг. Става дума за пространство с дължина 120 м и височина 20 – 25 м, т. е. приблизително около 3000 кв. м. Тази площ трябваше да се изчисти от растителността. Частичното заснемане на профила смятахме да удължим в посока запад чрез сондаж № 1, заложен на север от северния зид и успореден на него. След снемане на повърхностния пласт от 0,40 м обаче попаднахме на еднометров дебел насип от съвременна дребна фракция филц, вероятно насипан през 80-те години на XX в. На дълбочина 1,60 м достигнахме светложълт материков терен с денивелация в посока запад (обр. 2). С цел прецизиране и документиране на археологическите пластове в северозападната част на квадрант XXIX-2 заложихме сондаж № 2. До дълбочина 0,80 м в сондажа имаше разпилени и фрагментирани човешки кости, смесена средновековна и късносредновековна керамика. До достигнатата дълбочина от 1,60 м процентното съотношение на керамиката, макар и минимална като количество, е еднакво между средновековната, ранновизантийската и ранната желязна епохи. Само в пласта след 1,50 м ранновизантийската керамика увеличи количеството си, което ползваме като индикатор, че вероятно достигаме ранновизантийския терен (обр. 3).

В този контекст новите проучвания не внесоха съществен коректив и потвърдиха почти напълно досегашната хронология на обекта. Разчитането на стратиграфския профил има следния вид от кулата-кладенец до църквата „Св. 40 мъченици“:

1. Ранен пласт IV – VI в.;
2. Средновековен пласт;
3. Подпорна стена на хоросан от XV – XVI в.;
4. Следстоличен християнски некропол от XVII в.;
5. Подпорна стена от XVIII – XIX в.

Особен акцент се явяват запазените на място стенописи в олтарната част на църквата. През 2021 г. се извърши частично почистване, китване и бордиране на стенописния цокъл.

През 2021 г. по-голямата част от планираните разкопки не можаха да се осъществят, тъй като усилията бяха насочени към укрепването на ската и заснемането на профилите. Сред откритите находки се открояват 12 монети от средновековната епоха, медни копчета, почти изцяло запазено гърне и няколко дъна, изпълнени в сграфито техника, както и находки от стъкло (обр. 4).

Досегашните археологически проучвания, проследяването на цялостния стратиграфски профил и посоките на подпорните стени подсказват, че църквата южно от Великата лавра „Св. 40 мъченици“ е част от манастирския ансамбъл и най-вероятно е изпълнявала функциите на гробнична църква.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF CHURCH AND BATH SOUTH OF THE MONASTERY OF THE HOLY FORTY MARTYRS SITE, VELIKO TARNOVO

Konstantin Totev, Plamen Karailiev

Summary

In 2021, the main activity was aimed at strengthening the slope north of the church-bath, through retaining walls with a total length of 26 m (fig. 1).

At the same time, graphic documenting of the cross-section north of the church-bath was made, as well as a renewal of the cross-section along the entire slope from the south. It is a space with a total length of 120 m, which was cleared of vegetation. We planned to extend westward the survey of the profile with trench No. 1, located north of the northern wall and parallel to it. However, after removing the surface layer of 0.40 m we reached 1 m thick modern fill of gravel, probably heaped in the 80s of the 20th c. At a depth of 1.60 m, we reached a light yellow solid terrain with a sloping to the west (fig. 2). In order to document the archaeological layers in the northwestern part of quadrant XXIX-2, trench No. 2 was set. To a depth of 0.80 m there were scattered fragmented human bones, mixed medieval and late medieval pottery. Down to a depth of 1.60 m, the proportion of pottery, although minimal in quantity, is the same between the Middle Ages, early Byzantine period, and the Early Iron Age. Only in the layer after 1.50 m depth, the early Byzantine pottery increased its quantity, indicating that we are probably reaching the early Byzantine terrain (fig. 3).

In this context, the new studies confirmed almost completely in the current chronology of the site. The reading of the stratigraphic cross-section has the following view from the well-tower to the church of the Holy Forty Martyrs:

1. Early layer, 4th – 6th c.;
2. Medieval layer;
3. Retaining wall, bound with mortar from the 15th – 16th c.;
4. Post-metropolitan Christian necropolis from the 17th c.;
5. Retaining wall from the 18th – 19th c.

The frescoes preserved *in situ* in the altar of the church are of special significance. In 2021, partial cleaning, plastering and boarding of the mural plinth were carried out.

In 2021, most of the planned excavations could not be carried out since the efforts of the team were focused on strengthening the slope and documenting the cross-sections. Among the finds there are 12 medieval coins, copper buttons, almost entirely preserved pot and several bottoms of vessels, made in sgraffito technique, glass finds (fig. 4).

The archaeological excavations so far, the tracing of the overall stratigraphic cross-section and the directions of the retaining walls suggest that the church south of the Great Laura Holy Forty Martyrs is part of the monastery complex and most probably served as a graveyard church.

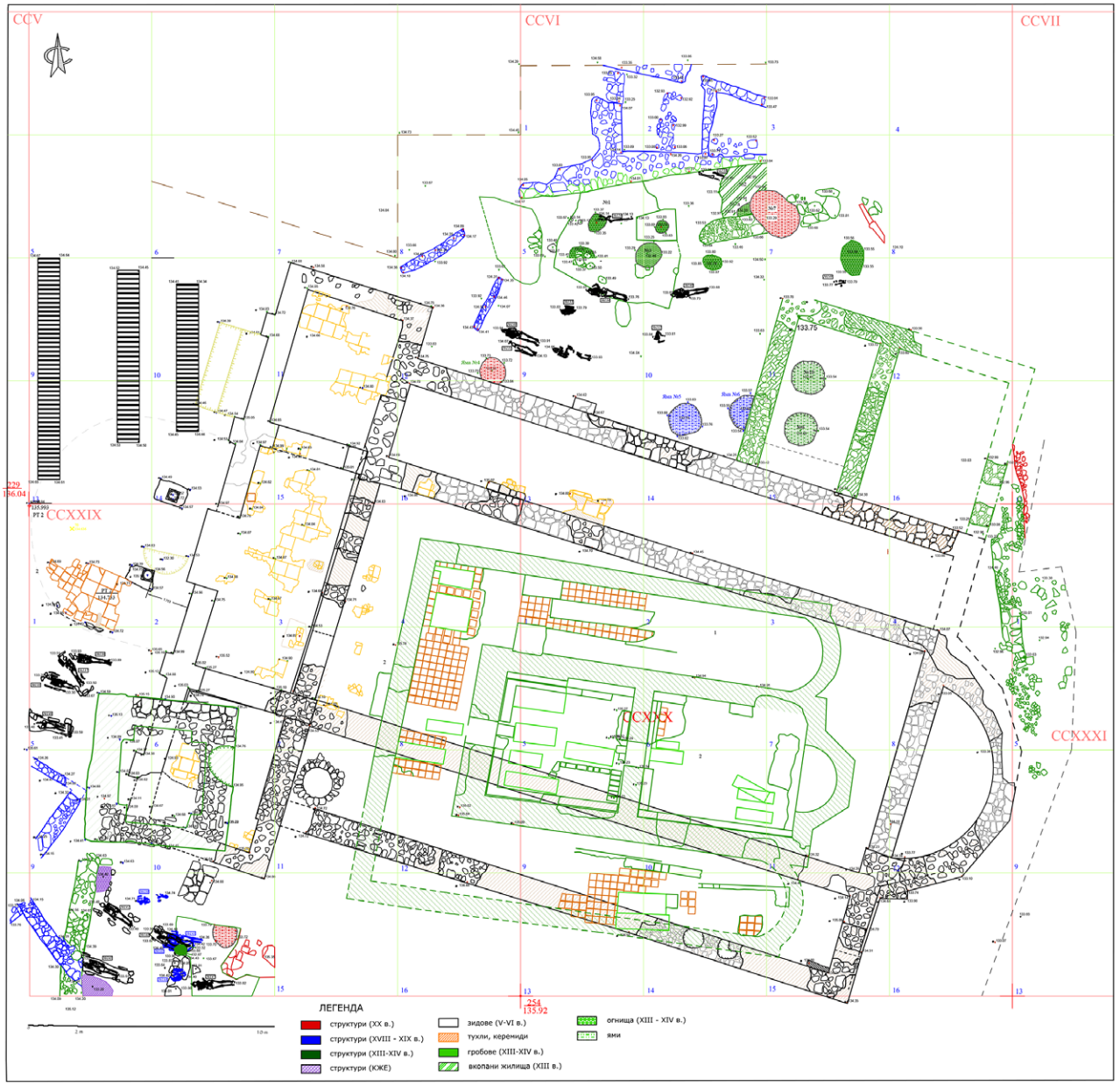
Konstantin Totev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str. 5000 Veliko Tarnovo, konstantin_totev@abv.bg
Plamen Karailiev, Archaeological Museum "Maritsa Iztok", 2A Gita Str., 6260 Radnevo, umbo@abv.bg

№ 15. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „УСПЕНИЕ НА СВ. БОГОРОДИЦА“, РАННОВИЗАНТИЙСКА БАЗИЛИКА И ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Хитко Вачев, Илиян Петракиев, Надежда Атанасова

Обектът е разположен в средновековен квартал „Френк хисар“, в поземлен имот с идентификатор 10447.155.22 по кадастралната карта на гр. Велико Търново. Проучва се за седми археологически сезон.

Археологическите проучвания са съсредоточени в квадрати CCVI 10, CCVI 11, CCVI 12, CCVI 13, CCVI 14, CCVI 15, CCVI 16,CCVII 9, CCVII 13, CCXXXI 1, CCXXXI 5, CCXXXI 9 и CCXXIX 14, намиращи се в западната, северната, южната и източна част на обекта (обр. 1). Констатира се, че по-голямата част от проучваната площ е покрита със съвременен насип, чиято дебелина варира в границите

Обр. 1. План на проучвания обект

Fig. 1. The plan of the excavated site

0,50 – 1,2 м (обр. 2).

Северен сектор. През 2020 г. частично бе проучена жилищна структура № 1. Нейната южна част оставаше под контролния профил. През 2021 г. контролният профил бе премахнат, което даде възможност жилищната структура да бъде проучена изцяло. Напълно бе разкрита източната стена на жилището, която има запазена дължина 2,20 м и височина 0,30 м. На 1,50 м от югоизточния ъгъл на жилището се проучи дупка от кол с диаметър 0,23 м и дълбочина 0,30 м от пода на жилището. Тя е уплътнена с фрагментирана строителна керамика от ранновизантийската епоха. Проучена е изцяло южната стена на жилището, която има дължина 4,50 м и дълбочина при югозападния ъгъл 0,60 м. До югозападния ъгъл, на разстояние 0,80 м южно, е разкрита дупка от кол с диаметър 0,30 м и дълбочина 0,40 м. В югозападния ъгъл е разкрито огнище с дъгообразна стена, която има диаметър 0,90 м и е с отвор на североизток. То е изградено от средноформатни необработени камъни и фрагменти ранновизантийска строителна керамика. Западната стена на жилището има дължина 2,50 м и дълбочина 0,30 м. Подът на жилището е от трамбована глина на кота 133,33 м. На разстояние 1,80 м от югоизточния ъгъл е вкопано съоръжение с овална форма ориентирано север – юг с размери 1 × 0,60 м и дълбочина 0,40 м. Проучена е южната част на яма № 3, която е във вътрешността на жилището и отстои на 0,70 м от източната стена. Ямата има диаметър при устието 1,10 м, а на дъното – 1,40 м. Дълбочината ѝ е 1,20 м. Частично проучена е разположената западно от жилището вкопана структура с размери 4 × 2,20 м (северозапад – югоизток). Жилището е функционирало през първата половина на XIII в.

Обр. 2. Стратиграфски профил – западен сектор

Fig. 2. Stratigraphic cross-section – western sector

Обр. 3. Двуделна сграда, XIV в. (поглед отгоре)

Fig. 3. Bipartite building, 14th c. (view from above)

Източно от жилище № 1 в квадрат CCVI 7 е разкрит частично запазен на ниво субструкция зид, който най-вероятно представлява продължение на считания за ограден зид на комплекса. В най-долната му част има подложка от вбити в глинестия пласт дребноформатни необработени камъни. Над тях следва градеж от едри необработени камъни на калова спойка. Дължината на разкритата част е 2,80 м, ширината – 0,80 м.

В тази част на сектора бе проучен гроб № 149. Целостта на скелета на редовно погребания индивид е унищожена в съвременна епоха. В анатомичен порядък са запазени единствено подбедриците. Въз основа на стратиграфското си положение гробът датира от османската епоха. В квадрат CCVI 10 е проучен гроб № 140. Погребението в него е в съответствие с християнския обичай. Стратиграфската позиция сочи, че гробът е от епохата на османското владичество.

В квадрати CCVI 11, CCVI 12, CCVI 13, CCVI 14, CCVI 15, CCVI 16, CCVII 9 и CCVII 13 в северния сектор през миналите археологически сезони бе частично разкрита масивна двуделна сграда. През 2021 г. проучванията бяха съсредоточени във вътрешността ѝ. Сградата има външни размери 7,20 м (север – юг) и 10,62 м (изток – запад). Състои се от две помещения – западно, с ширина 3,43 м и дължина 5,30, и източно, с ширина 4,56 м и дължина 5,35 м. Дебелината на стените е 0,90 м. Градежът е

Обр. 4. Ранновизантийски гробове, VI в.

Fig. 4. Early Byzantine graves, 6th c.

от среднoформатни камъни, по лицата на които личат следи от допълнителна обработка. Спойката е бял хоросан със значителен примес на пясък. Във вътрешността на западното помещение са проучени две ями, вкопани в здравия терен (обр. 3). Яма № 9 отстои на 0,25 м източно от западната стена на сградата. Тя има диаметър 1,50 м и дълбочина 1,10 м. На разстояние 0,60 м от нея северно и на 0,35 м източно от западната стена е разположена яма № 10. Тя има диаметър 1,60 м и дълбочина 1,30 м. На настоящия етап на проучване считаме, че става дума за хранилища, разположени в приземието на сграда, предназначени за съхранение на продукти за хранене. След изчерпване на културния пласт в източното помещение се достигна до подовото ниво на помещението, което е на кота 133,59 м.

Изяснена бе спецификата в изграждането на двуделната сграда. За нейна южна стена е използвана част от северната стена на ранновизантийската базилика. Основите на източната и западната стена на сградата, както и тази на разделителната стена, лежат 0,30 м по-ниско от тези на субструкцията на ранновизантийската стена. При долепянето им до северната стена на базиликата се образува фуга, която продължава на височината на запазената част от ранновизантийската стена през средновековния период. При достигането на запазеното ѝ ниво връзката между източната, западната и разделителната стена на сградата с тези на ранновизантийската стена на базиликата вече става конструктивна. На базата на открития подемен материал бе потвърдено, че фасадите на сградата са били украсени с керамопластични елементи – панички и четирилистници.

Установената стратиграфска ситуация дава основание издигането на двуделната сграда да бъде отнесено към втората четвърт на XIV в.

Източен сектор. При проучването на квадрати CCXXXI 1, CCXXXI 5, CCXXXI 9 бе разкрит запазеният на ниво субструкция ограден зид на комплекса. В най-долната му част е направена подложка от дребноформатни камъни, трамбовани в глинестия пласт. Над тях следва градеж на калова спойка от едроформатни необработени камъни. В северната си част оградният зид е успореден на източната стена на двуделната сграда и долепен до нея. В южна посока той променя направлението си в посока югоизток – северозапад. Дължината на разкритата част е 9,60 м, ширината е 0,85 м. Датира се във втората четвърт на XIV в.

Западен сектор. Югозападно от запазения участък от плочниковата настилка пред входа на базиликата, в квадрат CCXXIX 5 бе проучен гроб № 146. Гробната камера има леко трапецовидна форма с по-широка част от запад. Страниците ѝ са оградени с плоски камъни и фрагменти от строителна керамика. Погребаният индивид е с горни крайници, опънати покрай тялото. Западната част на гроба, в частта на черепа, е унищожена при изкопаване на основите на сграда от съвременната епоха. Гробът датира от ранновизантийския период.

Северната част на пространството пред западната част на базиликата бе проучена с цел установяване наличието на гробове от ранновизантийската епоха. Направени са три сондажа с ориентация север – юг, отстоящи помежду си на разстояние 1,20 м и имащи дължина 10 м. Наличие на гробове не бе установено.

Южен сектор. В квадрат CCXXIX 14 са проучени осем гроба. В гробове № 143, 144, 147, 150 покойниците са погребани в съответствие с християнския погребален обичай, според който тялото е положено по гръб, главата на запад, а долните крайници на изток. Гробните ями са без специално оформление. Скелетите са с различна степен на запазеност – при някои липсват черепите и горната част от скелета. Това е резултат от съвременни строителни дейности, извършени през XX в. Находки

не са открити. Въз основа на стратиграфската позиция гробовете датират от османската епоха.

Гробове № 141, 142, 145, 148 са вкопани на голяма дълбочина в пласта глина (обр. 4). В западната част на гроб № 142 е поставено надгробие, което представлява необработен камък с размери 0,54 × 0,27 м, забит вертикално. Гробните ями и на четирите гроба са оформени посредством плочести камъни и фрагментирана строителна керамика. Погребенията са в съответствие с християнския погребален ритуал. Горните крайници на всички погребани индивиди са поставени успоредно по дължината на скелета. Долните крайници са изпънати. Интересна особеност се констатира в гроб № 141. Върху таза на погребания индивид е поставен плосък камък с размери 0,21 × 0,17 м. Примерите от по-късно време сочат, че такива действия се извършват с цел предотвратяване превъплъщение на мъртвеца. Друга интересна особеност е, че и четирите гроба са ориентирани не по посоката на базиликата, а със сериозно отклонение на северозапад – югоизток. Стратиграфската позиция на гробове № 141, 142, 145, 148 сочи, че тяхната датировка се отнася към ранновизантийската епоха.

В пространството западно от споменатите гробове бяха разкрити архитектурните останки на сграда от XIV в. Тя е запазена на ниво субструкция. Изградена е от средноформатни камъни, по лицата на които личат следи от допълнителна обработка. Спойката е бял хоросан със значителен примес от пясък. От сградата е разкрита част от западната стена с дължина 3,60 м и ширина 0,70 м и частично запазеният северозападен ъгъл. Сградата е била долепена на фуга към кулата, за която предполагаме, че е камбанария.

През 2021 г. са открити и вписани в инвентарната книга 57 находки.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL MONASTERY OF THE ASSUMPTION OF HOLY VIRGIN, AN EARLY BYZANTINE BASILICA AND A THRACIAN NECROPOLIS IN VELIKO TARNOVO

Hitko Vachev, Iliyan Petrakiev, Nadezhda Atanassova

Summary

The site is located in the Franc Hisar district of the medieval capital Tarnovgrad. In 2021, the excavations were focused north, west, south and east of the medieval monastery church (fig. 1). On top of the examined terrain, there is a contemporary layer, which is between 1.2 and 1.6 m thick (fig. 2).

The team continued the excavation work along the fencing wall of the complex. The unearthed section in the northern sector is 2.80 m long and 0.80 m wide. The unearthed section in the eastern sector is 9.60 m long and 0.85 m wide. It dates to the second quarter of the 14th c.

The excavations of the solid bipartite building, uncovered during the previous archaeological seasons, continued (fig. 3). Externally it measures 7.20 m along the N – S axis and 10.62 m along the E – W axis. It consists of two rooms: the western one is 3.43 m wide and 5.30 m long, and the eastern one is 4.56 m wide and 5.35 m long. The walls are 0.90 m thick. Two pits dug into the solid terrain have been unearthed inside the western room. They were intended for food storage. The construction history of the bipartite building was clarified. Part of the northern wall of the early Byzantine basilica was used as a southern wall of the later building. The foundations of the eastern and western walls, as well as those of the partition wall lie 0.30 m lower than those of the substructure of the early Byzantine wall. There is a joint where they touch the northern wall of the basilica. It runs at the height of the part of the early Byzantine wall reused in the medieval period. Upon reaching the preserved level, the eastern, western and partition walls of the building were structurally connected to the early Byzantine wall of the basilica.

In the southern sector eight graves were excavated. The deceased in graves 143, 144, 147, 150 were buried according to the Christian burial tradition. They date to the Ottoman period. Graves 141, 142, 145, 148 are dug deep down into the clayey layer. They are dated to the early Byzantine period (fig. 4).

Architectural remains of a building from the 14th c. were unearthed in the western area. It has survived only at the substructure level. It is built of medium-sized stones, with traces of additional processing on the front parts. They were bonded with white mortar with abundant sand admixture. Part of the western wall of this building, 3.60 m long and 0.70 m wide, and the partially preserved northwestern corner were uncovered. The building was connected with a construction joint to the tower, which is presumably a bell tower.

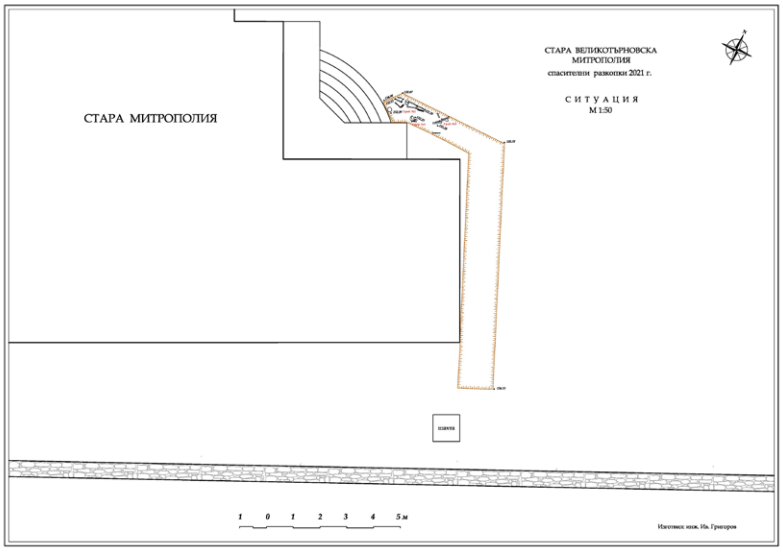
Hitko Vachev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, h.vachev@mail.bg
Iliyan Petrakiev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, petrakiev@museumvt.com
Nadezhda Atanassova, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, naditimeva@gmail.com

№ 16. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СТАРА ВЕЛИКОТЪРНОВСКА МИТРОПОЛИЯ“

Мирко Робов

Обектът се намира в северното подножие на хълма Царевец, на около 40 м източно от църквата „Св. апостоли Петър и Павел“ в гр. Велико Търново. В непосредствена близост от изток са непроучените останки от църквата „Св. Иван Рилски“.

Дълбочината на изкопаните траншеи, разположени по дължина на северната и източната стена на сградата, е средно 1,80 м, като общата площ на сектора е приблизително 35 кв. м (обр. 1).

Обр. 1. Стара великотърновска митрополия – спасителни разкопки (план)

Fig. 1. Old Veliko Tarnovo bishop's residence – rescue excavations (plan)

Обр. 2. Гробове № 1 – 3 в северния сондаж

Fig. 2. Graves Nos 1 – 3 in the northern trench

Извършените наблюдения в профила на вече направените изкопи не дават представа за стратиграфската картина. Изводите са направени единствено на базата на отделни керамични фрагменти. Те датират от периодите на столично и от следстолично Търново. Открити са и отделни животински кости. Наблюдението в очертания профил и някои допълнителни сондажи довеждат до извода, че мястото е част от църковен некропол, със силно компрометирана стратиграфия (обр. 2). Намериха се останки от три гроба в северната траншея.

Гроб № 1: разкрит е скелет, като трупополагането е на нивото на стерилния пласт. Погребението е по християнски обред, с ориентация изток – запад. Погребален инвентар не се откри. При разкриването на скелета, в пласта около него са открити отделни фрагменти кухненска и сграфито керамика от периода на столично Търново. По някои от тези фрагменти се установява покритие с плътна зелена глазура. Черепът е положен изправен до лакътната става на дясната ръка.

Гроб № 2: открита е тухла с положен върху нея частично запазен череп. Зъбният статус показва, че черепът е на млад индивид. Върху тухлата няма издраскани букви и знаци.

На отстояние 0,70 м източно от скелета се разчистиха останки от вторичен гроб № 3. Намерени са общо пет кости, съответно от ръката и от долните крайници. И при този вторичен гроб погребален инвентар не бе установен.

Прегледът на изхвърлената от траншеите пръст показа наличие на няколко животински кости, както и общо 17 фрагмента керамика – сграфито и кухненска от периодите на столично и следстолично Търново.

Археологически структури не се установиха.

Наблюдение и контрол бе извършен и при направата на шахта за електрозахранване. Находки и структури не бяха открити.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT OLD VELIKO TARNOVO BISHOP'S RESIDENCE SITE

Mirko Robov

Summary

The rescue excavations were necessitated by the implementation of an investment project at the old bishop's residence in Veliko Tarnovo. The excavations followed the trenches along the northern and eastern walls of the building (fig. 1). No archaeological structures were identified. The stratigraphy is highly compromised. A grave of a young individual was discovered in the northern trench (fig. 2). The body was dismembered, with the skull laid on the side of the skeleton. Bones from two secondary graves were also found. No grave inventory was identified. After examining the discarded soil, several pottery fragments from the capital and post-capital peridos of Tarnovo were found, as well as animal bones.

Mirko Robov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, mrobov@abv.bg

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ

№ 17. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТУРСКА БАНЯ В ОРЯХОВО

Евгения Найденова

Проучването на турската баня в Оряхово през 2021 г. се провежда с научен ръководител д-р Е. Найденова (ИМ – Оряхово) и научен консултант доц. д-р В. Григоров (НАИМ – БАН, София). Участват Д. Илиев (археолог от Оряхово), д-р Ж. Гюлева (РИМ – Велико Търново) и ас. П. Дойчев (НАИМ – БАН, филиал Велико Търново). През сезона се работи в квадрати C1, C2, C3, D2 и D3, върху обща площ от 44,45 кв. м (обр. 1). Бяха разкрити вътрешна стена с три тухлени арки и канали под тях, пилони за поддържане на пода, димоотводна ниша в източния зид и следи от сантрачна система при основите. Цялостно са разчистени отворите на четирите канала от хипокауста под пода на топлото помещение в югоизточната част на сградата, регистрирани през 2020 г. Установяват се нови данни относно периода на функциониране на банята.

Вътрешната стена е с ориентация север – юг и отстои на 4,10 м западно от източния зид (обр. 2). От нея са проучени северната част и източното лице с дължина до 4,20 м. Градежът им се състои от редуващи се каменни пояси, високи около 0,20 м, с два или три реда тухли, споени от бял хоросан. Отвън са измазвани с жълтеникава хоросанова мазилка. Северната част има дължина 1,36 м, запазена максимална височина 1,15 м и дебелина 1,55 м, сходна с тази на източния зид (1,60 м). Тя е обособена от останалата част на стената чрез удебеляване с 0,16 – 0,17 м от запад и изток, в продължение на 1,20 м. В резултат на удебеляването са оформени и правоъгълни чупки в ъглите с размери 0,16 × 0,16 м

/ 0,16 × 0,17 м, вероятно легла на дървени греди (обр. 3). В източното лице са изградени три канала, чиито отвори са оформени с тухлени полукръгли арки. Каналите продължават в западна посока с тухлен свод и са запълнени с деструкции. Височината на отворите им е 1 – 1,05 м, а ширината е 0,48 – 0,52 м. От третия канал е разкрита само северната дъга на арката. Между арките градежът е основно от камъни и бяла хоросанова спойка, като на места между камъните са поставени и парчета тухли. Жълтеникавата мазилка около обработените камъни при лицето на стената е потъмняла до кафяво-черно от опушване.

Обр. 1. Общ изглед и план на проучената площ

Fig. 1. General view and plan of the surveyed area

Пилони. На запад и на изток от вътрешната стена са регистрирани общо 11 четириъгълни пилона, които стъпват върху жълтеникав хоросанов слой замазка (обр. 1, 2). Измазани са небрежно със сходна хоросанова мазилка. Между тях са отстранени натрупани обгорели деструкции, примесени с пръст, хоросан, пепел и въглени, сред които се срещат и части от големи каменни плочи от гнайс, пясъчник или гранит. Може да се предположи, че пилоните са поддържали именно тези каменни плочи от структурата на пода. В пространството между стълбовете са циркулирали топлият въздух и димът, идващи от

Обр. 2. Общ план (автори: В. Вълчев, П. Дойчев)

Fig. 2. General layout (authors: V. Valchev. P. Doychev)

пещта. За това свидетелства черният налеп от сажди и пепел, наслоен върху достигнатото ниво хоросанова замазка при основата им. Установените размери на стените на пилоните варират от 0,71 м до 1,15 м. Градежът им е с сходен с този на вътрешната стена – каменни пояси от обработени варовикови камъни, редувани с един, два или три реда тухли.

На изток от вътрешната стена, между нея и източния зид, пилоните са шест. Те са подредени по два един зад друг, образувайки три редици. Имат неправилна правоъгълна форма, запазени са до височина 0,50 – 0,64 м. Проходите между тях са широки 0,55 м, 0,74 м и 0,85 м. На запад от вътрешната стена структурите от този тип са пет, разпределени в две редици. Те не са цялостно проучени, но допускаме, че също представляват пилони. Първите три от тях образуват обща редица със северната част на вътрешната стена. Южните им стени остават под насипа на площадката към заведението, запазената им височина е от 0,53 м до 0,79 м. Третата структура, определена засега като пилон, се различава от останалите както по своята трапецовидна форма, така и по изцяло тухления си градеж. На запад от нея продължава основа на стена. Не е изключено да е част от вход. Разстоянията между пилоните са запълнени също с деструкции, между които и споменатите фрагменти от каменни плочи. Единствено между вътрешната стена и първия пилон е запазена част от арка над канал. Втората редица, с другите два пилона, се намира северозападно от вътрешната стена и на 0,50 м разстояние северно от първата редица. Северните страни на пилоните са застъпени частично от съвременното бетоново съоръжение. Става ясно, че банята се е простирала още по на север, а липсващият северен зид вероятно е бил на мястото на днешната паркова алея (обр. 1).

Вътрешното лице на източния зид се разкрива след отстраняването на натрупаните деструкции между пилоните. Има запазени дължина 3,60 м и височина 1,40 м. Строителната техника и измазването с хоросанова мазилка са същите, както при вътрешната стена и пилоните. Тук е оформена димоотводната ниша с полукръгла тухлена арка (обр. 4). Отворът ѝ се намира срещу прохода между два пилона и има височина 1,07 м. Вътрешните размери на нишата са: ширина – 0,60 м, дълбочина – 0,77 м, височина – 0,88 м. Стените на нишата са опушени и все още се усеща миризмата на сажди и пушек. От нея перпендикулярно нагоре в градежа на зида продължава канал с диаметър 0,15 м.

Хипокаустни канали. Допроучването на четирите канала под пода на топлото помещение допълва наблюденията от 2020 г. Установява се, че те са преднамерено запълнени с камъни, парчета строителна керамика и пръст. Запълнителят е премахнат до дълбочина 0,70 – 1 м. Градежът на стените, ограничаващи каналите, е от каменни и тухлени редове, като преобладават тухлите. Характерно е използването на ро-

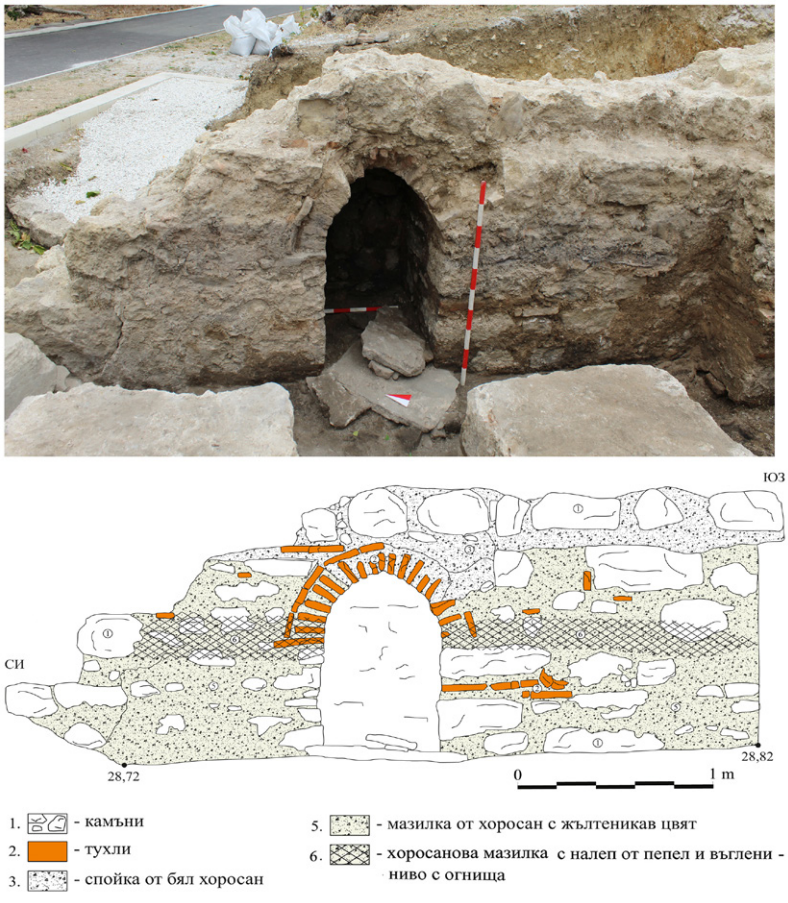
1

2

Обр. 3. Вътрешна стена: 1 – северна част на стената и траншеи на греди в основата ѝ; 2 – източно лице на стената с отвори на канали и тухлени арки

Fig. 3. Interior wall: 1 – northern side of the wall and trenches of beams at its base; 2 – eastern face of the wall with openings of the channels and brick arches

Обр. 4. Вътрешно лице на източния зид с димоотводна ниша

Fig. 4. Interior face of the eastern wall with a flue recess

зов хоросан като спойка. Първият канал, съседен на източния зид, има стени с ориентация С – Ю и ширина 0,48 м. Той е засводен, а отворът му, чиято височина е 1,10 м, завършва в горната си част с тухлена полукръгла арка. Сходен е с каналите при вътрешната стена. Останалите три канала са ориентирани СИ – ЮЗ и имат по-малка ширина – 0,30 – 0,35 м. Те нямат арки и се стесняват постепенно във височина до 0,14 м, чрез отстъпи на подредените тухли. Височината на отворите им е 0,95 м. Покрити са с обработени камъни и тухли (обр. 4).

Над хипокаустните канали и непосредствено пред северната граница на запазения под на топлото помещение се очертава разбит участък с камъни и бяла хоросанова спойка, широк 0,90 м (С – Ю) и дълъг 4,10 м до линията на източния зид. Хипотезата, че може да представлява основа на преградна стена, предстои за бъде проверена.

Сантрачна система при основите на банята. Стените и пилоните на сградата стъпват върху пласт хоросанова замазка, примесена с чакъл, в който пласт са разкрити траншеи на греди с ширина 0,16 – 0,18 м и дълбочина 0,17 м. Траншеите имат различна ориентация, както С – Ю и И – З, така и СИ – ЮЗ или СЗ – ЮИ. Те са част от сантрачна система, използвана при фундирането на банята в нестабилния терен. Скарата от дървени греди е служела за преодоляване на денивелацията на мястото и имала укрепващи функции. Сантрачите са положени върху подложка от дребни камъни и са покрити с хоросаново-чакълеста замазка. Измерените коти при основата от юг на север показват наклон от 20°, вероятно предвиден за изтичане на водата.

Период на функциониране на банята. Османският регистър отнася строителството и функционирането на банята към XVI в. Разкопките през 2021 г. потвърждават тази датировка по косвен начин и насочват за изоставянето ѝ преди Освобождението. По време на проучването, в участъка между източния зид и вътрешната стена, се достига до пластове, представляващи своеобразна „запечатка“ на натрупаните деструкции между пилоните. Непосредствено над запазения градеж на пилоните е бил положен заравнителен и изолиращ слой хоросанова замазка с дребен чакъл. Над него следват 15-сантиметров пласт деструкции, ниво с глинена замазка и следи от три огнища. Огнищата се регистрират по обгорели глинени петна с керемидено-червен цвят и дебелина 3 – 5 см, лежащи върху подложка от камъни и тухли. Те са покрити от сив пласт, примесен с въглени и пепел, в който се откриват шест фрагментирани керамични турски лули от XVII и XVIII в. (консултация В. Тодоров). Към тях прибавяме и лулите с датировка от XVII, XVIII, началото и втората половина на XIX в., намерени при предходните проучвания. Вероятно изсичането на горите и последвалите исторически събития в района са допринесли за изоставянето и разрушаването на банята. Преизползването ѝ преди Освобождението би могло да се свърже с охраната и наблюдението на Дунавското крайбрежие.

Находки. Списъкът на находките, освен лулите, включва бронзов чучур на чешма и втора курна от варовиков камък. Размерите на курната са: височина – 0,45 м, дължина – 0,54 м, ширина – 0,45 м. Курната е паднала пред четвъртия проучен канал от хипокауста. Лицевата ѝ част е украсена със „сталактитен орнамент“.

Разкритията през третия археологически сезон потвърждават наличието на запазени основи на банята, простиращи се и под съседното заведение. Това, от своя страна, доказва необходимостта от продължаването на проучванията.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF THE TURKISH BATH IN ORYAHOVO

Evgenia Naidenova

Summary

The regular archaeological survey of the Turkish bath in Oryahovo in 2021 confirmed the presence of preserved foundations. It covers an area of 44.45 m² (fig. 1). An inner wall, at a distance of 4.10 m west of the eastern wall, and quadrangular pillars supporting the floor were found (fig. 2). The inner wall is N – S oriented. The northern part and eastern face were excavated, and three semi-circular brick arches and grooves under them up to 4.20 m long were revealed. Their structure consists of alternating stone courses with two or three courses of bricks bond with white mortar. The outside is plastered with a yellowish mortar. The northern part is separated from the rest of the wall by thickening of 0.16 – 0.17 m on the west and east sides, for 1.20 m. As a result of the thickening, rectangular breaks have also been formed in the corners, probably beds of wooden beams (fig. 3). There are six pillars east of the inner wall, and five pillars west of it, arranged in rows. The dimensions of the pillars range from 0.71 m to 1.15 m. They are preserved up to a height of 0.50 – 0.79 m. They are built of alternating stone and brick courses. Hot air and the smoke coming from the furnace circulated between the pillars.

The inner face of the eastern wall is revealed, whith a preserved length of 3.60 m and height of 1.40 m. The construction technique and the mortar are the same as for the other structures. Here the flue recess is formed with a semi-circular brick arch (fig. 4). Its opening is opposite to the passage between two pillars and is 1.07 m high.

The openings of the four hypocaust channels at the preserved floor of the warm room in the southeast section of the building, registered in 2020, were fully excavated. The construction of the walls forming the channels is of stone and brick courses, with bricks predominating. The use of pink mortar as a bonding material is characteristic. The first channel, adjacent to the eastern wall, is N – S oriented, with a width of 0.48 m. It is vaulted and its opening, which is 1.10 m high, ends at the top with a brick semi-circular arch. It is similar to the channels at the inner wall. The other three channels are N – S oriented and have a smaller width of 0.30 – 0.35 m. They have no arches and taper gradually in height to 0.14 m, by indenting the stacked bricks. The height of their openings is 0.95 m. They are covered with hewn stones and bricks (fig. 4).

There are traces of wooden beams in the construction of the foundations. They were laid on a bedding of small stones and covered with mortar and gravel, after which the walls and pillars were erected.

According to an Ottoman register, the bath was built in the 16th c. The record of later reuse of the bath for purposes other than its intended use dates its abandonment to the following 17th c.

Evgeniya Naydenova, Museum of History – Oryahovo, 13 Vasil Levski Str., 3300 Oryahovo, evgenia_ar@abv.bg

---

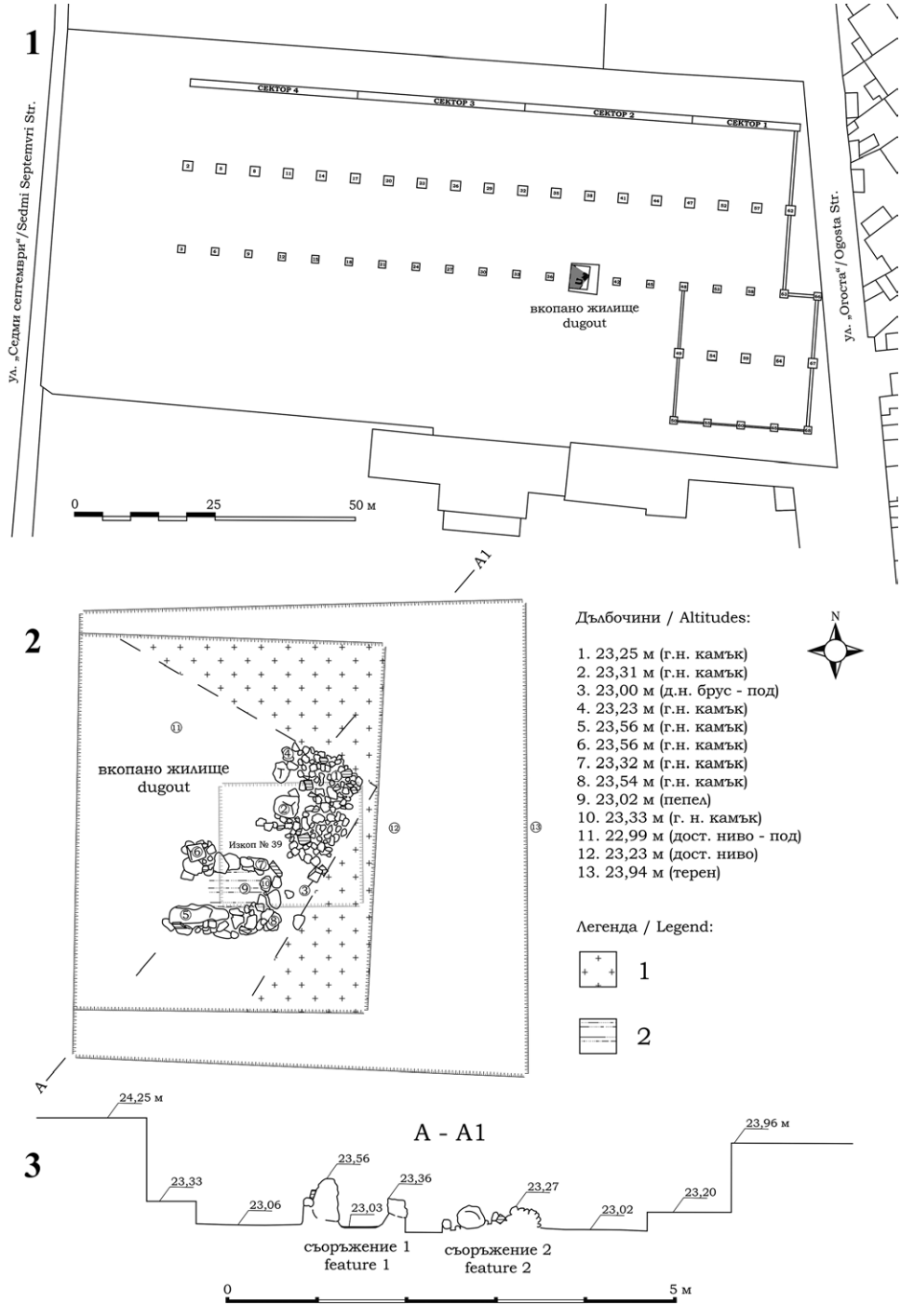
№ 18. РАННОСРЕДНОВЕКОВНО ВКОПАНО ЖИЛИЩЕ В ПРЕДГРАДИЯТА НА ДРЪСТЪР

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов

Проведените спасителни археологически разкопки са във връзка с планирани строителни дейности на обект „Търговска сграда и паркинг“ в ПИ № 66425.501.778 по КК и КР на гр. Силистра. Екипът включва авторите, д-р С. Ганчева и К. Димов. Проучени са 48 правоъгълни изкопа за бетонни колони със страна от 1,3 до 1,7 м и дълбочина от 0,40 до 1 м, в зависимост от денивелацията на терена; цялостен изкоп за северна ивична основа с дължина 110 м, ширина 1,4 м и дълбочина от 0,5 до 1 м (разделен на четири сектора, съобразно дълбочината) и изкопи за ивични основи в източната част на обекта, широки от 0,5 до 1,3 м и дълбоки до 0,9 м. Изкопите са разпределени върху обща площ от 3,7 дка (обр. 1.1). Обектът се намира на около 100 м западно от римския легионен лагер.

Във всички изкопи под повърхностни пластове от строителни и битови отпадъци от XX в. е достигната сравнително еднородна жълто-кафява, предимно лишена от примеси пръст, на места съдържаща миниатюрни отухлени частици. Около нивото на дъното на изкопите се откриват фрагменти от строителна и битова керамика от III – IV в. От този контекст произхождат три бронзови монети от Късната античност и бронзов пръстен.

Археологически структури са открити единствено при дъното на изкоп № 39. На дълбочина 0,65 м са достигнати две правоъгълни каменни струпвания. Пръстта над и около тях съдържа фраг-

Обр. 1. Раносредновековно вкопано жилище в предградията на Дръстър: 1 – общ план на изкопите; 2 – план на жилището; 3 – разрез на жилището; легенда: 1 – късноантичен пласт; 2 – пепел

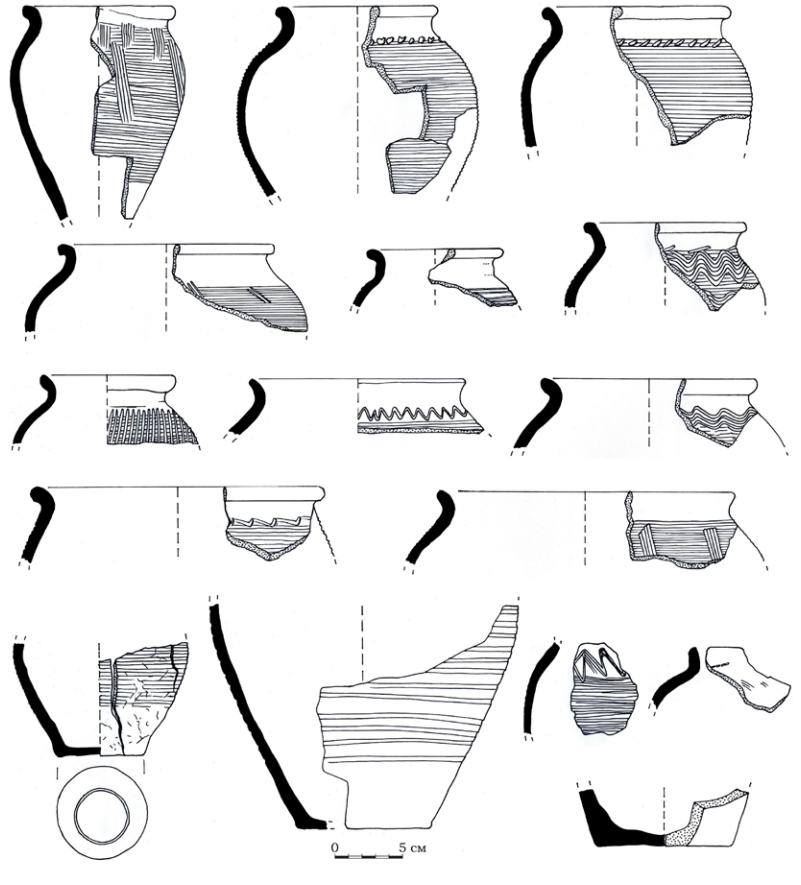
Fig. 1. I. Early medieval dugout dwelling in the suburbs of Drastar: 1 – general plan of the excavations; 2 – plan of the dwelling; 3 – cross-section of the dwelling; key: 1 – late antique layer; 2 – ashes

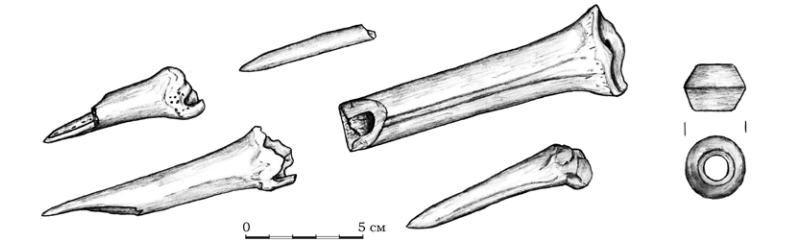
менти от ранносредновековна битова керамика. Около каменните структури е проучен квадрат със страна 5 м. Отнети се общо три механични пласта, като последният от тях е в сондаж с размери 4,20 × 3,30 м. В пласта в западната част на сондажа и между каменните съоръжения са открити голямо количество фрагменти от ранносредновековна битова керамика и животински кости. Установи се, че двете каменни струпвания са структури от интериора на вкопано жилище – частично срутена правоъгълна каменна печка (съоръжение № 1) и четвъртито струпване от предимно дребни камъни (съоръжение № 2) (обр. 1.2; обр. 2). Съоръжение № 1 има размери 1,24 × 1,06 м. Стените са изградени от вертикално поставен голям камък и от средноголеми необработени камъни. Горивната камера е с размери 0,94 × 0,52 м. Запълнена е с пръст, примесена с дребни ломени камъни, парчета от късноантични тухли, от ранносредновековни гърнета и от хромел от черупчест варовик. На дъното е натрупан слой от пепел и въгленчета, който се проследява като неголямо петно и пред входа на печката, който е от запад. От района ЮЗ от печката произхождат пет костени шила (обр. 3). Съоръжение № 1 лежи на около 0,20 м по-високо от съоръжение № 2 (обр. 1.3). Последното е с много разнесени стени (?) от север, юг и изток, а в центъра има само отделни нападали камъни, под които са намерени две съвсем малки петна – едното с въгленчета, а другото – с отухлена пръст. При разкриването на камъните е открита фрагментирана ранносредновековна битова керамика и едър брус. Без да сме категорични, допускаме, че съоръжение № 2 е по-ранно отоплително съоръжение на жилището, което е изоставено след кратко използване, а след повдигане на пода с около 0,20 м е изградено съоръжение № 1. В хода на проучването се извършиха три престъргвания с цел установяване на границите на жилището в негатив. И трите ни опита бяха

Обр. 2. Ранносредновековно жилище (изглед от север)

Fig. 2. Early medieval dwelling (view from north)

Обр. 3. Битова керамика находки от жилището

Fig. 3. Pottery and finds from the dwelling

сравнително неуспешни, понеже пръстта по цялата площ на квадрата е с еднороден жълто-кафяв цвят. Разположението на съоръжение № 2, внимателното проследяване на ареала, в който се откриват ранносредновековни материали, както и бледо личаща при финалното престъргване граница от север, ни позволиха да локализираме приблизително стените на жилището от север, изток и по-несигурно от юг. Жилището е с приблизителна дължина от 3,5 – 4 м по оста ЮЗ – СИ. Вкопано е във вече коментирания жълто-кафяв културен пласт, който съдържа малко фрагменти от късноантична керамика и една късноантична монета.

При проучването на жилището са открити 310 фрагмента от ранносредновековна битовата керамика (обр. 3). Всички съдове са изработени на ръчно грънчарско колело. Значително преобладават гърнетата с врязана украса и с относително груба изработка. Ломовете на фрагментите показват неравномерно изпичане, като в повечето случаи са ронливи и с много пясък. Под устията са формувани сравнително често къси шийки. Дъната са с полепнал пясък от подсипка, рядко с релефни ръбове или знаци. Около 3 % са фрагментите от белоглинени гърнета, за разлика от керамичните комплекси от XI в., в които тази група съдове заема близо 40 %. Открити са малък брой дъна и стени от стомни. Групата на глазираните съдове е представена от една стена. Едно устие от сиво гърне с излъскана мрежеста украса е определено като късноантично. Тези характеристики насочват към датировка на жилището във втората половина на IX – първата половина на X в. Керамични материали със същите белези се откриха само на още две места на обекта – няколко фрагмента при дългия изкоп за северната ивична основа и един в изкопа за стъпка № 30.

Досегашните данни показват, че предградията на Дръстър се формират през IX в., като през следващото столетие обхващат обширни територии около дунавската укрепена резиденция. Проученото жилище засега е най-отдалечената ранносредновековна структура западно от крепостта и е сред най-ранните документирани вкопани жилища изобщо от средновековния град.

EARLY MEDIEVAL DUGOUT IN THE SUBURBS OF DRASTAR

Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov

Summary

In 2021, forty-eight rectangular construction trenches for concrete columns and long trenches for strip foundations were studied in the course of rescue excavations necessitated by constructon works in the town of Silistra. The trenches are up to 1 m deep, covering a total area of 3.7 decares (fig. 1.1). The site is located about 100 m west of the fortress of *Legio XI Claudia*.

In all the trenches the soil is identical, with yellow-brown colour. Approximately at the level of the bottom of the trenches, fragments of architectural and household ceramics from the 3rd – 4th c. are found. Three late antique bronze coins and a bronze ring come from this context. However, there are no solid archaeological features that ca be related to these materials.

Two stone features are found in trench No. 39. After their initial registration in the trench, the excavated space is enlarged and a square area with a side length of 5 m is studied around the features. It is found that these are structures from the interior of an early medieval dugout. The layout of the dwelling ia not particularly clear due to the homogeneous soil in its fill. Nevertheless, it is established that the length of the dwelling is approximately 3.5 – 4 m (SW – SE). Inside the dugout, feature No. 1 is a partially collapsed rectangular stove built of quarry stones, and feature No. 2 is a rectangular pile of mostly small stones, which probably is debris from a dismantled stove from an earlier construction phase of the dugout (fig. 1.2, 3; fig. 2).

A large number of fragments of household ceramics from the middle of the 9th c. – the first half of the 10th c., five bone awls, a ceramic spindle whorl (fig. 3), two whetstones and a part of grinding stone are found in the space of the dugout.

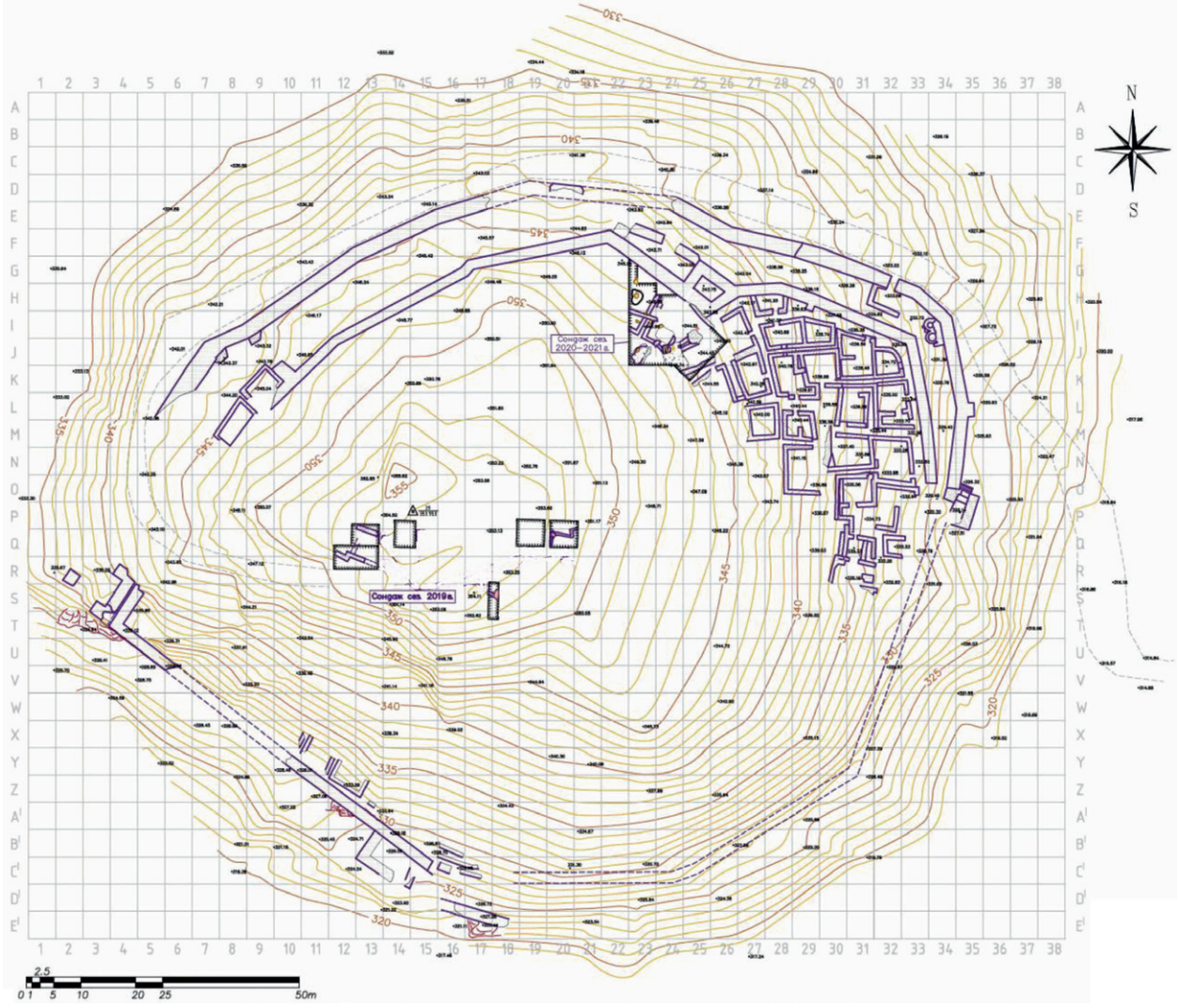
Current data suggest that the suburbs of the medieval town of Drastar were formed in the 9th c., and in the following century they covered large areas around the Danube fortified residence. The dwelling studied in 2021 is currently the most remote early medieval feature west of the fortress and is among the earliest excavated dugouts from the medieval town.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History– Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg
Kristian Mihaylov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, kristian1987@abv.bg

№ 19. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. КАЛЕТО ПРИ С. ДЕБНЕВО, ОБЩ. ТРОЯН, ОБЛ. ЛОВЕЧ

Стилиян Иванов

През лятото на 2021 г. продължиха редовните разкопки на обект „Късноантична и средновековна крепост в м. Калето при с. Дебнево, общ. Троян, обл. Ловеч". През първия етап от проучванията, на площ от приблизително 10 дка бяха извършени основно дейности по обезпечаване по-нататъшната работа на обекта, предвид наличието на големи площи, достъпът до които остава силно затруднен. Бе осъществено почистване на високата растителност в източната и северната част на хълма и по протежението на югозападната крепостна стена. Същевременно, чрез премахване на избуялата през пролетния сезон храстовидна растителност бяха почистени и терените с вече консервирани археологически структури. Впоследствие бе преместено миналогодишното депо за пръст и бе възстановен пътят до най-високата точка на хълма. С осигурените от дарители строителни материали бе възстановен покривът и бе подменена дограмата на старото реставраторско ателие, изградено в източното подножие на хълма.

Обр. 1. Общ план на обекта (автор С. Ненчев)

Fig. 1. General layout of the site (author S. Nenchev)

Вторият етап на проучването бе свързан с продължаване на разкопките в североизточния сектор на обекта (обр. 1). На обща площ от близо 50 кв. м бяха разкрити останките от частично проучената през 80-те години на XX в. четириъгълна кула и структурите западно от нея, с цел прецизното им заснемане, интегриране в графичния план на крепостта и последващо опазване чрез теренна консервация. При проучване на сондаж 9, заложен покрай външното лице на западната стена на кулата, бе установено, че основите на кулата са изцяло вкопани в пласта с материали от късната желязна епоха. По-късните културни напластявания, свързани със структурата и етапите на преустройство на пространството западно от кулата (чрез изграждане на стена с дебелина 1, 60 м, оформяне на вход и каменно стълбище) са изцяло отнети при проучванията на предходния екип и информация за тях липсва. За изясняване хронологията на обитаване в този сектор е необходимо работата да продължи на по-широка площ.

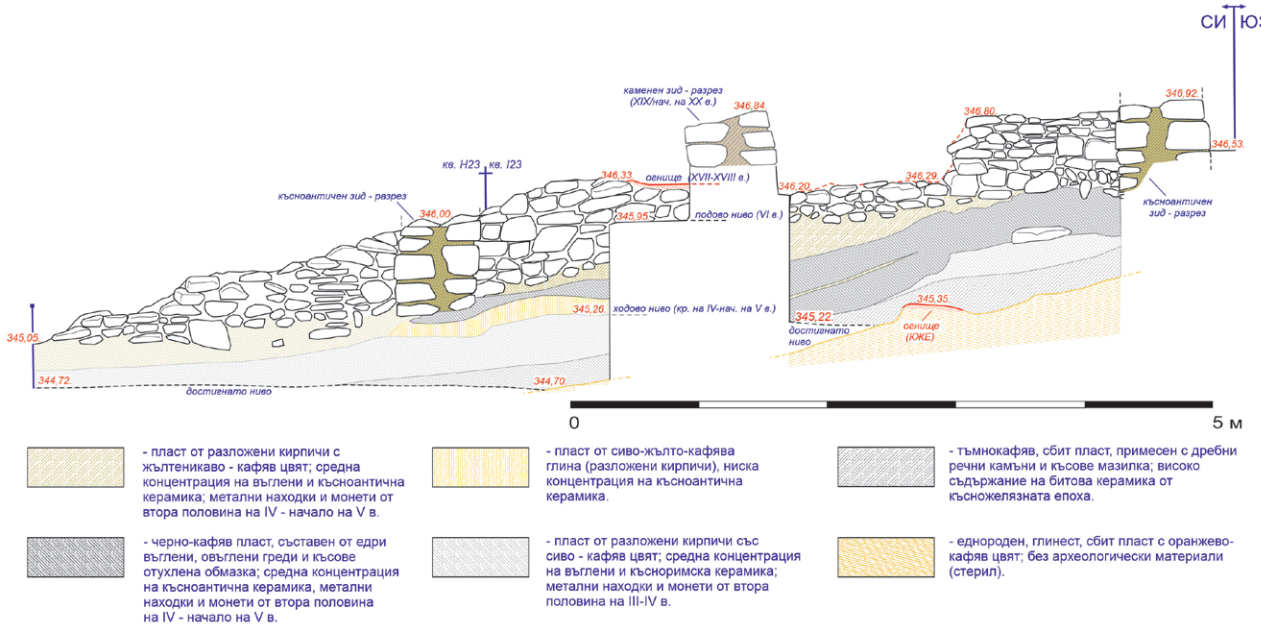
Обр. 2. Археологически структури в кв. H23 (поглед от северозапад)

Fig. 2. Archaeological features in grid square H23 (view from northwest)

Сравнително по-слабо засегнати са културните напластявания в границите на квадрати G23, H23, I23, J23, H24, I24 и J24 от новоположената план-квадратна мрежа, поради което там, на обща площ от 150 кв. м бяха концентрирани проучванията през сезона.

Най-ранната структура бе разкрита непосредствено върху стерилния терен в югоизточната част на квадрат I23, където бе достигната и най-голяма дълбочина (2,0 м от повърхността на съвременния терен). Структурата представлява измазано с глина овално огнище с от периода на късната желязна епоха (IV – III в. пр. Хр.). Запазено е до дължина от 0,70 м.

Южно от него бяха открити следи от изтлели кирпичи, отухлени мазилки, примесени с голямо

Обр. 3. Стратиграфски профил в кв. H23 – I23 с разрез на късноантична сграда 20 (поглед от запад)

Fig. 3. Stratigraphic cross-section in grid squares H23 – I23 with a cross-section of a late antique building 20 (view from west)

количество сива и оранжево-червена монохромна керамика и парчета от съдове, работени на ръка, прешлени за вретено, въглени и дребни речни камъни. Сбитият и тъмнокафяв пласт с материали от късната желязна епоха бе достигнат във всички части на проучваната площ.

Непосредствено върху него се открояват ясно кирпичени пластове с дебелина до 1,0 м. Стратиграфски могат да бъдат разграничени три периода на обитаване през Късната античност (обр. 3). Първият се характеризира с леки, вероятно дървени постройки (?), а на терен той се разграничава и по запазените огнища, измазани с глина от втора половина на III – трета четвърт на IV в. С втория период се свързват първите постройки с каменни основи и кирпичена надстройка. Тяхното съществуване е приключило с пожар в първите десетилетия на V в. Следите от опожаряването са ясно видими. На място, в квадрати H23 и I23 са разчистени изтлелите греди, част от рухналия дървен покрив. След известно прекъсване животът в тази част на крепостта се възстановява отново през VI в. С този етап се свързва изграждането на сграда 18, която бе допроучена през настоящия сезон, както и на новоразкритата сграда 20. Техните основи са фундирани по-високо, без да засягат опожареното ниво от началото на V в., стъпвайки върху дебел кирпичен пласт със следи от силен пожар (обр. 2). Стените на сграда 20 са с дебелина от 0,70 – 0,80 м. Строени са от средно големи ломени плочести камъни на спойка от сиво-жълтеникава глина. Между отделните постройки се оформя малък проход с ширина от 0,30 до 0,60 м. За под на сграда 20 е използван добре подравненият кирпичен пласт. От това време са множество намерени метални предмети и монети от времето на Юстин I (518 – 527) и Юстиниан I (527 – 565).

Обр. 4. Изглед към полувкопано жилище 4 (поглед от североизток)

Fig. 4. View of a semi-dugout dwelling 4 (view from northeast)

През следващия период на обитаване късноантичните градежи в кв. J24, са нарушени от изграждането на вкопано жилище (ВЖ 2) от периода на Първото българско царство, регистрирано и частично проучено през предходния сезон (Иванов 2021). Запълнителят се състои от кафява рохка пръст, примесена с ломени камъни, въглени и малко количество керамика, работена на ръчно грънчарско колело. Коланна апликация със сърцевидна форма произхожда от южната част на жилището и други две – от пространството западно от него. Находките се отнасят към X в.

Разкрити изцяло са и две полувкопани жилища с еднолицев каменен градеж (ПЖ), които, според намерените находки, могат да бъдат отнесени към периода на Второто българско царство или по-късно. ПЖ 2 попада в квадрати I24 и J24. От него е запазена източната и западната стена, както и част от огнището в северозападния му ъгъл. Обитаемата площ възлиза на 9 – 10 кв. м. Второто жилище (ПЖ 4), в границите на квадрат J23, има правоъгълен план и обитаема площ на вкопаната част – около 7 кв. м (обр. 4). Огнището е изградено директно върху пода, като същевременно е и „вградено“ в лицевата каменна зидария на западната стена, образувайки овална ниша с дълбочина 0,30 м. За подово ниво полувкопаните жилища ползват директно подравнения пласт с късноантични материали.

В повърхностния пласт са намерени находки и от Късното средновековие (монети и керамични лули). Оттогава датира и разчистеният в кв. J23 гроб № 146. Той е плитко вкопан, на дълбочина 0,40 м от нивото на съвременния терен. Погребан е мъжки индивид, с глава на запад и скръстени ръце върху гърдите. До дясната му ръка е била поставена една османска сребърна монета от края на XVI – XVII в. В работния сектор, в кв. I23 попада и разкритият двулицев каменен зид с ориентация И – З, който застъпва късноантичните и средновековни останки, маркиращ частичното обитаване на хълма и през XVIII – XIX в.

Литература

Иванов 2021: С. Иванов. Редовно археологическо проучване на обект късноантична и средновековна крепост в м. Калето при с. Дебнево, общ. Троян, обл. Ловеч. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 1035 – 1039.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS KALETO NEAR DEBNEVO VILLAGE, TROYAN MUNICIPALITY, LOVECH DISTRICT

Stiliyan Ivanov

Summary

In 2021, the excavation carried out at Kaleto late antique and medieval fortress near the village of Debnevo focused on the northeastern sector of the site, in grid squares G23, H23, I23, J23, H24, I24 and J24, according to the newly-laid regular square grid (fig. 1).

The earliest excavated structure is an oval fireplace lined with clay, from the Late Iron Age (4th – 3rd c. BC), constructed directly on the sterile terrain in the southeastern part of grid square I23.

Stratigraphically, three late antique periods of habitation were revealed, which are situated above this lowermost layer, containing LIA materials (fig. 3). The foundations of the late antique buildings clearly correspond to a thick mudbrick layer. Remains of two separate dwellings were partly excavated, with a narrow passage (0.30 – 0.60 m) between them. The walls are built of medium-sized flat stones with grey-yellowish clay binder, and they feature a width of 0.70 – 0.80 m (fig. 2).

It was established that the late antique structures were partly destroyed by a dugout dwelling (DD 2 – partly excavated during the previous season) built during the period of the First Bulgarian Kingdom. Several hearth-shaped belt appliques and pottery fragments from slow wheel thrown jugs were discovered in DD 2. The remains can be dated to the 10th c. AD.

Two entirely excavated semi-dugout dwellings (SDD 2 and SDD 4) with single-faced stone walls indicate the period of the Second Bulgarian Kingdom, or could possibly be dated later. The eastern and western walls of SDD 2, registered in grid squares I24 and J24, and a clay fireplace in the northwestern corner of the dwelling as well, are well preserved.

The calculated living area of SDD 2 is around 9 to 10 m^2. The SDD 4, registered in grid square J23, has a rectangular plan and a living area of around 7 m^2 (fig. 4). Observations indicate that the leveled late antique layer was used directly as a floor level for the two lated dwellings.

Excavating the surface layer, some finds which can be dated to the late medieval period were revealed. A grave (No. 146) was excavated in grid square J23. The skeleton of a male individual is placed in a stretched position on his back, with crossed arms and a head towards west. A silver Ottoman coin dated to the end of the 16th – 17th c. was found close to the right arm of the inhumated.

Stiliyan Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stiliyan.ivanov@naim.bg

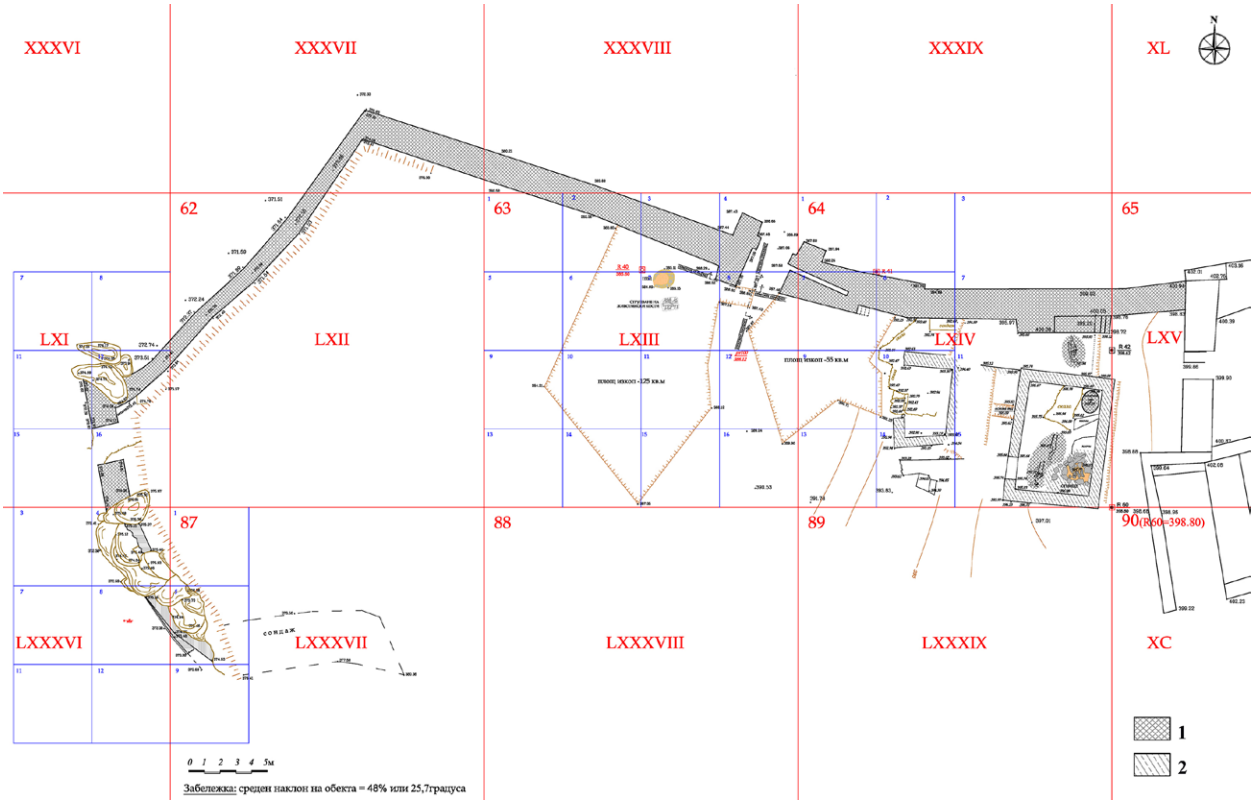

№ 20. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ СЕВЛИЕВО

Надежда Ботева

Археологическите проучвания се проведоха в рамките на юли и август 2021 г. Финансирането беше осигурено от Община Севлиево и Министерство на културата.

Изследваният терен попада в квадрати LXI, LXIII и част от кв. LXIV (обр. 1). Разкопките, които проведохме през 2020 и 2021, са част от дългосрочна програма за проучване на тази най-западна част от цитаделата, която започна още през 2009 г., когато разкрихме западната крепостна стена.

Обр. 1. Западната част на крепостта Хоталич: 1 – ранновизантийски период, V в.; 2 – ранновизантийски период, VI в. (автор И. Григоров)

Fig. 1. Western part of the Hotalich fortress: 1 – early Byzantine period, 5th c.; 2 – early Byzantine period, 6th c. (author I. Grigorov)

Изследванията продължиха през 2011, когато проучихме нов участък от трасето на крепостната стена потерна в нея. През 2014 и 2015 г. работихме по стесняване датировката на стената в този участък и имахме шанс да попаднем и проучим ранновизантийска косторезна работилница (Ботева 2017, 158 – 175; Ботева 2019, 22 – 24). Местоположението на планирания за разкопки терен го прави атрактивен и по отношение на експонирането на обекта. Именно от тук минават всички туристи, които посещават цитаделата на Хоталич. Откриването на нови сгради, изсичането на гората и почистването на целия район около западната и северната порти ще доведе до по-доброто представяне на целия обект.

Теренът е стръмен, като наклонът му е повече от 48°, горист, и за да го проучим трябва да изсечем и изкореним дървета, което отнема много време и усилия. Така беше и през 2021 г.

Кв. LXIII – 2, 3, 6, 7, 10, 12. Разкопаната площ в този участък е 125 кв. м (обр. 1). На този терен не бяха установени никакви археологически структури, които да можем да интерпретираме (с изключение на откритите през предходния сезон пещ и яма с животински кости). Оказва се, че за разлика от плът-

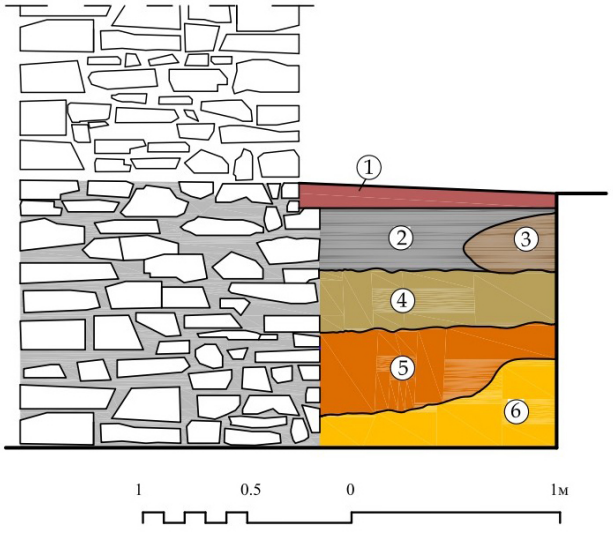
Обр. 2. Дупка за строително скеле

Fig. 2. Scaffolding posthole

Обр. 3. Сондаж пред западната страница на портата

Fig. 3. Trench at the western side of the gate

1 - Съвременен насип
2 - Пласт от дребни и едри камъни, сива пръст, смесена с керамика
3 - Твърд пласт от дребни, трамбовани камъни
4 - Тъмна, рохкава пръст с много шлака и ранновизантийска керамика
5 - Червеникава пръст с два малки фрагмента от ранновизант. керамика
6 - Пясъчни скали

Обр. 4. Стратиграфски профил пред западната страница на портата (автор И. Григоров)

Fig. 4. Stratigraphic cross-section in front of the western side of the gate (author I. Grigorov)

ното застрояване в по-горната част на хълма, тук липсват всякакви постройки. Не се наблюдава и характерното за терена терасиране. Прави впечатление и изключително малкото керамика и други материали.

Този сезон бяха установени практики, свързани със строителството на ранновизантийската крепостна стена и порта. Непосредствено до вътрешното лице на крепостната стена се откри дупка с диаметър 0,25 м и дълбочина от 0,30 м, отстояща на разстояние 4,5 м от страницата на портата (обр. 2). Вероятно става дума за дупка, в която е била поставена греда за строителното скеле. Посредством сондаж с размери 2 × 1,20 м, който направихме пред западното крило на портата, бе установена и още една строителна практика – дълбокото ѝ фундиране (обр. 3). В този участък крепостната стена ляга направо върху скалите или е с много плитки основи, а страниците на портата са с дълбочина на субструкцията от 1,50 м. За да се помести портата, на тази дълбочина пясъчните скали са издялани. Бе установено, че проходът на портата е бил настлан с пласт от силно трамбовани дребни камъчета, като тази настилка е най-дебела в средата и изтънява към крилата на портата. Бе снет стратиграфски профил, който потвърждава ранновизантийския характер на портата и на стената в този участък (обр. 4).

Кв. LXIV – 4, 9. Разкопаната площ тук е 55 кв. м (обр. 1). На изток от портата, в непосредствена близост до нея и крепостната стена, беше останал непроучен участък. В резултат на проведените през 2021 г. разкопки се установи, че теренът в близост до крепостната стена е бил застлан с дребни трамбовани камъни, върху жълта глинеста пръст. Вероятно е имало и някакво терасиране, каквото регистрирахме малко по-нагоре по склона. Археологическите структури са в много лошо състояние, в резултат от срутената върху тях крепостна стена, големия наклон на терена и прораслите коренища на дървета. Керамиката е смесена – ранновизантийска, от времето на Първото българско царство, както и на Второто българско царство. Не се разграничават ясни стратиграфски пластове. Следващата година ще продължим проучванията до стерил, което вероятно ще

даде повече яснота. Все пак смятаме, че сме попаднали на някакво жилищно помещение в този периметър (кв. LXIV – 9), тъй като бе открит силно обрушен и обезличен зид, един хромел, както и част от железен гребен за разресване на вълна, който е най-интересната находка за този сезон (обр. 5).

Прави впечатление, че в този участък концентрацията на материали е много по-голяма от тази на останалия терен, западно от портата.

Кв. LXI – 11, 12, 15, 16. Разкопките тук се проведоха в непосредствена близост до потерната (обр. 1), открита през 2009 г. (Ботева 2019, 23). През 2021 г. проучванията в този участък бяха подновени с цел да се получи информация за датировката на потерната. При предходните ни разкопки датирахме това съоръжение в ранновизантийския период. Тази ни датировка бе обоснована от факта, че стената, на която тя се намира, е конструктивно свързана с ранновизантийската северна крепостна стена. В резултат на подновените разкопки стана ясно, че пластът с материали тук е много тънък. Това е най-горният пласт с дебелина 0,15 – 0,20 м. В него се откриват големи, почти квадрови камъни, много дребни метални находки, които са силно фрагментирани и голямо количество керамика от X в. Под него започва дебел пласт от сиво-пепелява пръст, който е с голяма дебелина и слиза на ходовото ниво на потерната. В него не бяха открити никакви материали, които да позволят датировката му. Това вероятно е еднократно насипан пласт. Под него започва стерилът – жълта глинеста почва.

Надяваме се, че през следващият сезон ще имаме възможност да продължим проучванията в тази част на цитаделата.

Обр. 5. Част от железен гребен за разресване на вълна

Fig. 5. Part of an iron wool comb

Литература

Ботева 2017: Н. Ботева. Бележки за ранновизантийската фортификация на крепостта Хоталич, край град Севлиево – В: Късноримският кастел „Ковачевско кале“ и българските земи през IV – VI век, т. 1. Велико Търново, 2017, 158 – 175.

Ботева 2019: Н. Ботева. История на археологическите проучвания на крепостта Хоталич до гр. Севлиево – В: Севлиево и севлиевският край. Археологически проучвания. Юбилеен сборник. Севлиево, 2019, 7 – 39.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF HOTALICH EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS NEAR SEVLIEVO

Nadezhda Boteva

Summary

In 2021, the excavations at Hotalich continued in grid squares LXIII – 2, 3, 6, 7, 10, 12, is an area of 125 m^2 (fig. 1). No archaeological structures were identified in this area (except for an oven and a pit with animal bones discovered in 2020). It seems that, unlike the dense upbuilding in the upper part of the hill, there are no buildings in this section of the site. The characteristic terracing of the terrain is not observed either. Also notable is the extremely small amount of pottery sherds and other materials.

Although no new archaeological structures were discovered in 2021, we identified interesting practices related to the construction of the early Byzantine fortification. A posthole with a diameter of 0.25 m and a depth of 0.30 m, located at 4.50 m from the side of the gate was found next to the inner face of the fortress wall (fig. 2). Perhaps this was

a hole in which scaffolding beam has been positioned. A trench measuring 2.00 × 1.20 m was excavated in front of the west section of the gate, where another construction practice was registered – the deep foundation of the gate (fig. 3). In this area, the fortress wall lies directly on the rocks or has very shallow foundations. In contrast, the sides of the gate have a depth of construction of 1.50 m. In order to accommodate the substructure of the gate at such a depth, the sandstone bedrock was cut. It was found that the passage of the gate was paved with a layer of highly compacted small stones (gravel), the thickest pavement being in the middle, getting thiner towards the sides of the gate. The stratigraphic cross-section here confirms the early Byzantine date of the gate and the wall in this section (fig. 4).

In grid square LXIV – 4, 9, an area of 55 m^2 was excavated (fig. 1). East of the gate and next to it and to the fortress wall, there was a hitherto unexplored section. As a result of the 2021 research, it was established that the terrain near the fortress wall was covered with small, compacted stones on yellow clayey soil. There was probably some terracing, traces of which we registered a little higher up the slope. The archaeological structures were in a very bad condition due to the destruction of the fortress wall caused by the steep slope and the sprouted roots of trees. The pottery is mixed – early Byzantine, from the period of the First Bulgarian Kingdom, as well as of the Second Bulgarian Kingdom. No clear stratigraphic layers were distinguished. Next year we will continue the research down to a sterile layer, which will probably give us more clarity. However, we believe that we have come across dwellings in grid square LXIV – 9 because of the archaeological finds: a badly damaged wall, a quern stone, part of an iron comb for combing wool, which is the most interesting find from the 2021 campaign (fig. 5). It is noteworthy that in this section the concentration of materials is much higher than in the rest of the terrain west of the gate.

Nadezhda Boteva, Sevlievo Historical Museum, 10 Skobelev Str., Sevlievo 5400 nadejda_boteva@abv.bg

№ 21. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НИКОПОЛСКАТА КРЕПОСТ, ОБЛ. ПЛЕВЕН

Венко Иванов, Владимир Найденов

Никополската крепост, известна още като „Шишманова крепост“, „Шишманово кале“, „Калето“ и „Баштабия кале“, е разположена в м. Баладжа в западната част на гр. Никопол. Обектът е разглеждан в редица научни и научно-популярни изследвания; археологическите проучвания в него се провеждат през периода 1967 – 1986 г. от Е. Манова и са възобновени за кратко от М. Аспарухов през 1989 – 1990 г.

Новите археологически проучвания са осъществени по инициатива на Община Никопол. Те са ръководени от В. Иванов (РИМ – Плевен), зам.-ръководител е В. Найденов (РИМ – Плевен), графичната документация е изработена от Т. Кръстева (РИМ – Плевен), научен консултант е доц. д-р Д. Рабовянов (НАИМ – БАН, филиал Велико Търново), в научния екип участва и С. Реджепов (бакалавър по археология във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“). Геодезичното заснемане на обекта е осъществено от инж. И. Григоров.

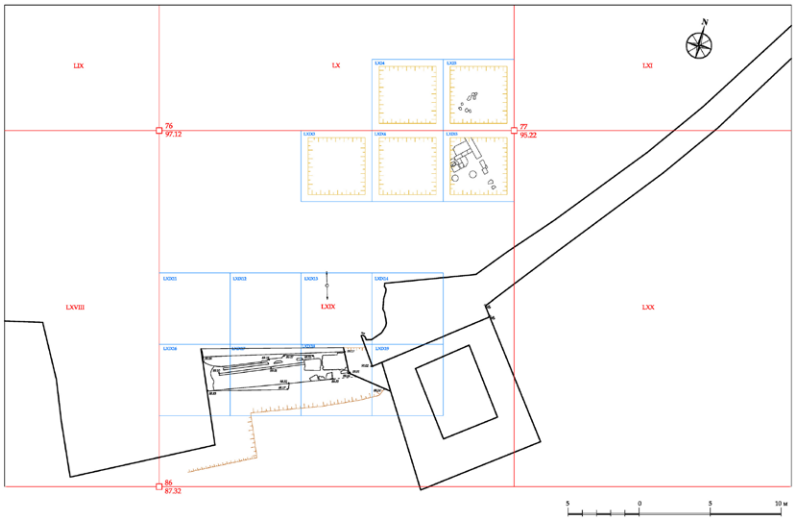
Обр. 1. Никополска крепост след приключване на проучванията през 2021 г. (снимка Г. Топишева)

Fig. 1. The Nikopol fortress after the completion of the 2021 excavations (photo G. Topisheva)

Археологическите проучвания през 2021 г. (обр. 1) са фокусирани около южната крепостна стена, между кули № 2 и № 3 на Никополска крепост (обр. 2). Работата бе силно затруднена от масивните насипи от старите депа от по-ранните разкопки и дейността на Националния институт за паметници на културата (НИПК) през 80-те години на ми-

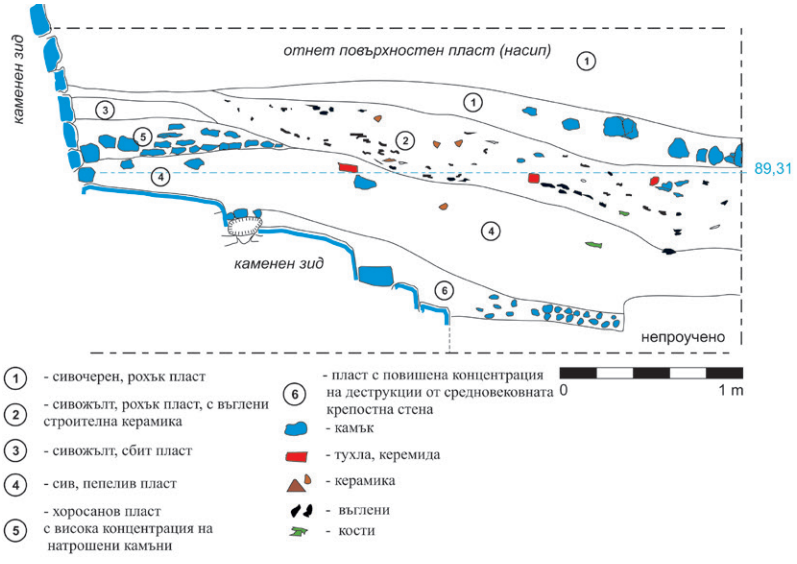
налия век. Бе отстранена само малка част от насипите, която е затрупала частично кули № 2 и № 3, пространството между тях и площта на новооткритите работни квадрати.

Археологическите проучвания се проведоха пред външното лице на крепостната стена, между кули № 2 и 3. Тук е разположен сондаж № 1 (обр. 3). Той попада в квадрати $69_{16 + 17 + 18 + 19}$. Този сегмент е с дължина 12 м (И – З) и е разделен на две части: западна и източна, широки по 4 м (С – Ю). Първо се проведе проучване в западната част, а след това и в източната, която не е напълно проучена. Бе разчистена лицевата страна на крепостен зид, който свързва двете кули. Той е изграден от средни по размер дялани камъни, споени с хоросан. Те са подравнявани със сантрачи. Зидът е с лек наклон към вътрешността на крепостта. Той се свързва с двете кули на фуга, което показва, че е издигнат по-късно. От вътрешната страна започна почистване на свлечената пръст и деструкции, но не се достигна до нивото на зида и не се установи дебелината му. На този етап е видимо, че тя е над 1,10 м. От външната страна на крепостния зид е натрупан значителен боклучен насип с разновременен керамичен материал, основно от османската епоха. Вероятно това е времето на неговото изграждане.

Обр. 2. Общ план на проучената площ през 2021 г. (автор И. Григоров)

Fig. 2. General plan of the excavations in 2021 (author I. Grigorov)

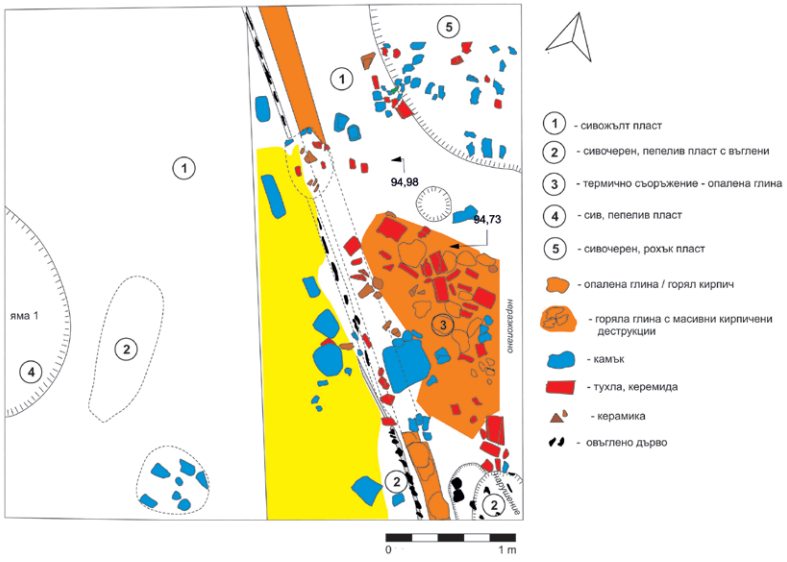
Обр. 3. Сондаж № 1, източен профил (автор Т. Кръстева)

Fig. 3. Trench No. 1, eastern cross-section (author T. Krasteva)

Непосредствено под нивото на разгледания зид се откри друг, по-ранен. Той е изграден от средни по размер и големи ломени камъни, обилно залети с хоросан и подравнени с дървени сантрачи. Максималната му запазена дебелина е над 2,20 м и височина 0,60 м. Той следва естествения наклон на терена в южна посока и е вкопан стъпаловидно, подобно на кула № 2, и поради това в тази част на сондажа се открива на по-ниско ниво. Тази крепостна стена е изградена преди по-късната, най-вероятно през периода на Второ българско царство. Тя е разположена непосредствено под и на 10 см южно от по-късния зид. Част от тази по-ранна структура е унищожена при по-късния строеж и вероятно е засегната при по-ранните археологически проучвания и дейността на НИПК около кула № 2.

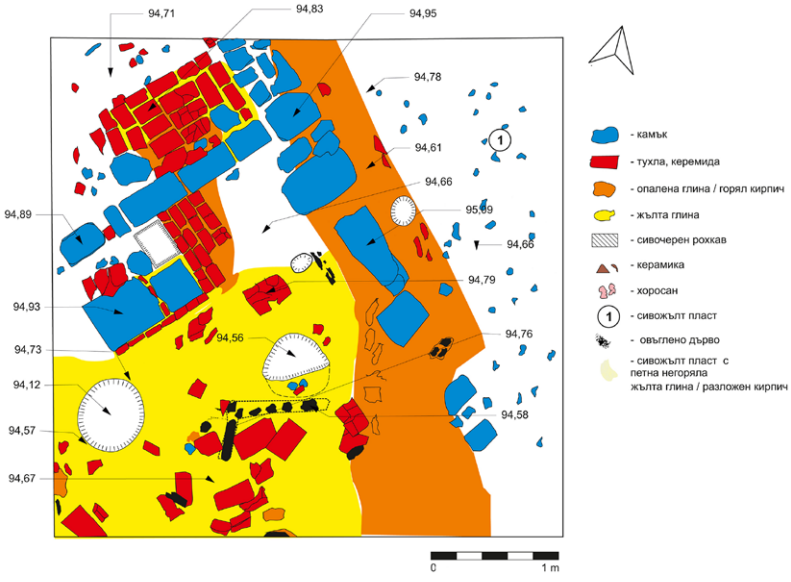
Разгледаната крепостната стена е вкопана в пласт с керамичен материал от Късната античност и периода на Първата българска държава. Необходимо е да се обърне внимание на факта, че дупките от сантрачи са конструктивно свързани с кулите, което показва, че крепостният зид и кулите са изградени едновременно. Значителното количество преизползвани римски каменни детайли и тухли и някои други особености насочват към периода на Второто българско царство.

Под ранната крепостна стена, в дълбочина от 0,70 м, се очертават няколко ями с неправилна форма. Една от тях бе частично проучена. В нея се откри керамичен материал основно от периода на Първата

Обр. 4. Западна половина на структура № 1 в кв. 69$_4$ (автор Т. Кръстева)

Fig. 4. Western part of structure No. 1 in grid square 69$_4$ (author T. Krasteva)

Обр. 5. Източна половина на структура № 1 в кв. 69$_5$ (автор Т. Кръстева)

Fig. 5. Eastern part of structure No. 1 in grid square 69$_5$ (author T. Krasteva)

българска държава, голямо количество животински кости и въгленчета. Това е характерно за боклучните ями.

Във вътрешността на крепостта, северно от крепостната стена, започна работа в пет квадрата (№ 60$_{24}$, 60$_{25}$, 69$_3$, 69$_4$, 69$_5$). В кв. 60$_{24}$ и 60$_{25}$ бяха демонтирани рампи от по-ранни проучвания, подравнявания и бъркала от дейността на НИПК, но работата бе преустановена преди достигане на интактен културен пласт. В кв. 69$_3$ бе премахната свлечената пръст от профила. В кв. 69$_4$ и 69$_5$ бе открито жилище от османския период (обр. 4, 5). То е нарушено в няколко участъка, вероятно от иманярски интервенции. Жилището е частично разкрито и неговото проучване е планирано да продължи през 2022 г. То е с ориентация ЮИ – СЗ, а на север продължава вероятно в кв. 60$_{24}$ и 60$_{25}$. В източната част на кв. 69$_4$, която се пада югозападна част на жилището, се откри голямо струпване на фрагментирани декоративни панички и безформени глинени съсове, вероятно разрушено отоплително съоръжение.

След почистването на кула № 3 (вътрешни размери: 4,25 × 5,45 × 4,30 × 5,10 м) се очертаха две успоредни ивици, запълнени с пръст и бучки хоросан, разположени перпендикулярно на крепостната стена. Бяха забелязани и две нови ями – едната в югоизточния, а другата в югозападния ъгъл. След изчерпването на четирите структури се установи, че те са резултат от по-късни интервенции, след изоставянето на кулата. Те не са част от конструкцията ѝ. Ясно се вижда в дупките, че кулата е изградена със сантрачи. В четирите структури беше открито голямо количество масивни железни клинове.

Освен теренните проучвания, успяха да се направят наблюдения върху устройството на крепостта. Открити са следи от три кули, които не са проучвани досега и предстои да бъдат нанесени на общия план на крепостта. Забелязват се следи от поне две крепостни стени. Най-вероятно те не са функционирали по едно и също време. Регистрираните върху тях следи от неколкократни ремонти и преправки показват дълго използване на крепостта. На следващо място трябва да се отбележи, че главният вход на крепостта е бил разположен от запад, където днес се преминава лесно през значителен земен насип. Той се състои от жълта пръст без видими материали в нея. Вероятно е натрупан през османския период, за да се улесни връзката с огромното укрепление, изградено на запад. На четвърто място бе открит сегмент от т. нар. мустаци[1] – два преградни зида, които са се спускали от крепостта до пристанището.

[1] Според историческите извори те са били два. По този начин се е създало допълнително укрепване на крепостта.

Настоящите археологически проучвания допълват и коригират резултатите от по-ранните разкопки на Никополска крепост. Разкрит е сектор от фортификацията на крепостта, в който могат да се проследят няколко преправки, ремонти и нови строежи от различни периоди. Изясняването на тяхната датировка се нуждае от допълнителни проучвания. По време на археологическите разкопки са разкрити монументална архитектура, керамичен материал и дребни находки от периода на железната епоха до османския период.

Никополската крепост е свързана с едни от най-критичните събития в края на Втората българска държава и годините след нейното завладяване от Османската империя. Продължаването на новите проучвания ще внесе яснота в тези неизяснени моменти от българската история и археология.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF NIKOPOL FORTRESS, PLEVEN DISTRICT

Venko Ivanov, Vladimir Naydenov

Summary

The Nikopol Fortress, also known as Shishman's Fortress, Shishmanovo Kale, Kaleto and Bashtabia Kale, is located in the Baladzha locality in the western part of the town of Nikopol.

The archaeological excavations in 2021 (fig. 1) were focused in two sections (fig. 2). The first one is a trench (fig. 3) in front of the outer face of the fortress wall, between towers Nos 2 and 3. In this section the fortress wall is built of medium-sized cut stones, bonded with mortar. They are aligned with wooden beams. The wall is built later than the towers, probably during the Ottoman period. Immediately beneath it, the foundations of an earlier fortress wall were discovered. It was built simultaneously with the two towers, probably during the period of the Second Bulgarian Kingdom. The earlier fortress wall is built of medium-sized quarry stones, abundantly covered with mortar and aligned with wooden beams. Its maximal preserved thickness is over 2.20 m and its preserved height is 0.60 m.

The second section is in the interior of the fortress, just northeast of the first one. The work there was concentrated in five grid squares (Nos 60_{24}, 60_{25}, 69_{3}, 69_{4}, 69_{5}). In two of them (Nos 60_{24} and 60_{25}) no intact cultural layer was reached. In square No. 69_{3}, only the heaped soil was removed. In squares Nos 69_{4} and 69_{5}, an Ottoman dwelling (figs 4, 5) was found. It was excavated partially. It is clear that several areas of the structure were disturbed, probably due to earlier interventions. A destroyed heating installation (hearth or oven) was found in the southwestern part of the dwelling.

At tower No. 3 four pits were discovered. They have resulted from some later interventions, subsequent to the abandonment of the tower. Accordingly, they are not part of its construction. It is evident that the tower was built with wooden beam reinforcements.

In addition to the archaeological excavations, some observations were made regarding the structure of the fortress. For example, traces of at least two towers were found on the western wall of the fortress, one to the southeast and one to the northeast. Traces of at least two fortress walls can be seen. Most likely, they have not functioned at the same time. The main entrance of the fortress was located to the west, where today it is easy to pass over a significant earthen embankment, probably heaped during the Ottoman period, in order to facilitate the connection with the huge fortification built in the west. Two massive walls were discovered, built to secure the connection between the fortress and the port.

Venko Ivanov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, venkoarch@gmail.com
Vladimir Naydenov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, vl_naydenov@abv.bg

№ 22. СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕТО“ В СВИЩОВ

Марин Маринов

Редовното археологическо проучване на средновековната крепост „Калето“ в Свищов се проведе от 27.09 до 08.10.2021 г. (обр. 1). Консултант на проучването е доц. д.и.н. Н. Овчаров (НАИМ – БАН). Консултант за монетите е проф. д-р К. Дочев. Разкритата площ от обекта попада в общо девет от квадратите (5 × 5 м) на мрежата (обр. 2) и е приблизително 45 кв. м. За измерване беше използван реперът (кота 87,48 м) на бетонното стъпало до южния запазен край на западната крепостна стена.

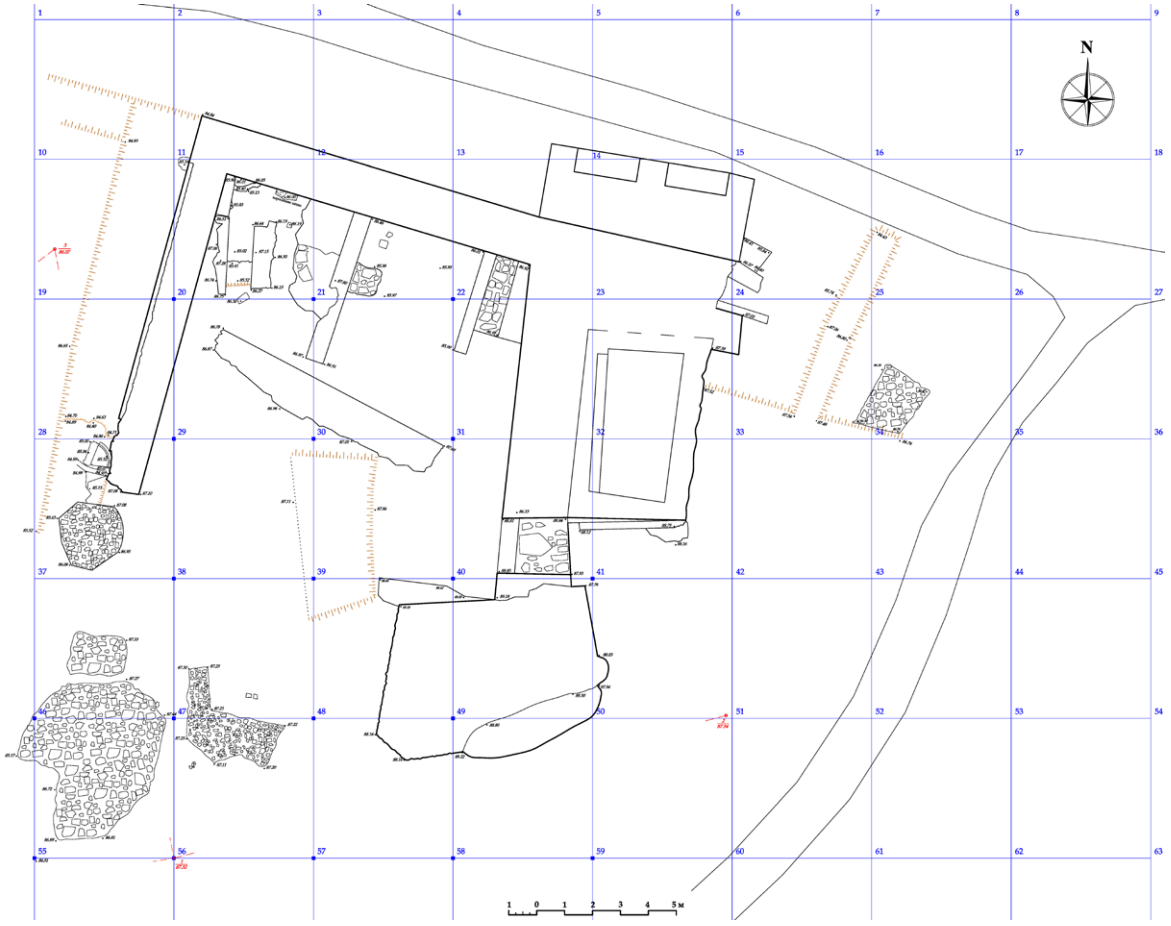
Изкопните дейности бяха извършени на механични пластове с дебелина от 0,10 – 0,25 м. Работи се с 10 работници.

Беше завършено разкриването на структурата (СЗ – ЮИ) в северозападния ъгъл на укрепената площ (кв. 20). Западната ѝ част е долепена до вътрешното лице на западната крепостна стена, а северният ѝ край – до вътрешния ъгъл на западната и северната стена. Вътрешните ѝ страни са облицовани с редове от каменни блокове, които следват наклона на терена на север. Височината на облицовката на източната ѝ част е до 2,02 м (на кота 86,30 м), а на западната – до 2,32 м (кота 86,60 м). Дължината на прохода между вътрешните страни е 2,35 м, ширината му при пода е 0,60 м, а в горната му част достига 1 м. Проходът води до квадратно помещение с дължина 0,60 м, което е било изградено от каменни блокове с дървена облицовка и с хоросанов под (кота 84,87 м). В южната част на структурата бяха разкрити нападали камъни и напречно (И – З) положена (?) греда с дебелина 0,12 м, вероятно останки от стъпала. Структурата е от османския период на крепостта и е вкопана в пластовете от XIII – XIV в. Това показват откритите при раз-

Обр. 1. Въздушна снимка на обекта след разкопките през 2021 г.

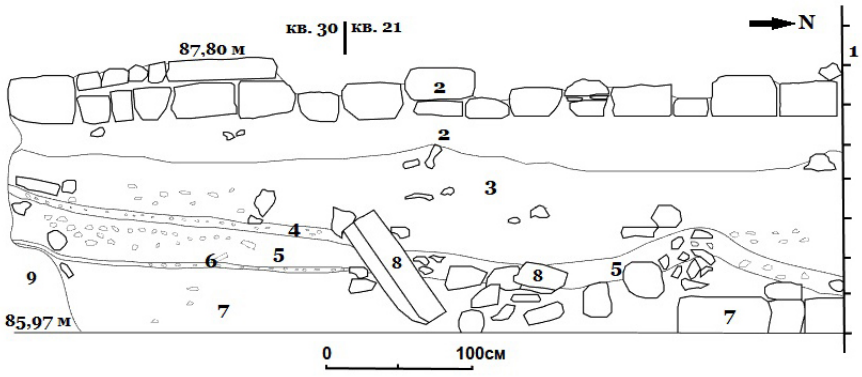
Fig. 1. Aerial photo of the site after the excavations in 2021

Обр. 2. План на обекта с разкритите структури през 2021 г. (автор И. Григоров)

Fig. 2. Plan of the site with the structures excavated in 2021 (author I. Grigorov)

кривaнето ѝ фрагменти от битова керамика, предимно от посочения период, сред които се намери и глинена лула, както и две нарязани обезличени монети (1242 – 1256 г.) и монета на Константин Асен (1257 – 1277 г.). Нивото, на което е вкопана структурата в северозападния ъгъл, предполага, че тя е зимник, в който са били съхранявани нетрайни продукти.

Обр. 3. Контролен стратиграфски профил в С част на обекта: 1 – северна крепостна стена (Второ българско царство и Османска империя); 2 – каменна дворна настилка и пластът, в който е положена (XVIII – начало на XIX в.); 3 – пласт с обработени камъни и останки от хоросан (XV – XVIII в.); 4 – слой с пепел, дребни камъни и ситно натрошена керамика; 5 – пласт с дребни камъни и останки от хоросан (XIII – край на XIV в.); 6 – слой с пепел, дребни камъни и ситно натрошена керамика; 7 – пласт с обработени камъни, останки от хоросан и от каменен под (XIII в.); 8 – останки от помещение/я (XIII – края на XIV в.); 9 – рампа

Fig. 3. Cross-section in the N part of the site: 1 – northern fortress wall (Second Bulgarian Kingdom and Ottoman Empire); 2 – stone pavement courtyard and the layer of its bedding (18th – beginning of 19th c.); 3 – layer with hewn stones and remains of mortar (15th – 18th c.); 4 – layer with ashes, small stones and finely crushed pottery; 5 – layer with small stones and remains of mortar (13th – end of 14th c.); 6 – layer with ashes, small stones and finely crushed pottery; 7 – layer containing building stones, remains of builder's mortar and of stone flooring (13thc.); 8 – stone remains of premises (13th – end of 14th c.); 9 – ramp

Продължи отнемането на пласта от периода на Второто българско царство в северната част на укрепената площ (кв. 21, 22 и 30). Премахната беше значителна част от съдържащото се в жълтокафявата пръст струпване на рухнали разноформатни обработени камъни (от кота 86,46 м), които са останки от помещение/я от посочения период. Покрай вътрешното лице на северната крепостна стена бяха достигнати останки от подова настилка от подобни обработени камъни. В пръстта (до кота 85,97 м) се откриха фрагменти от битова керамика от XIII – XIV в., сред които и сграфито, както и единични фрагменти от османска керамика, сред които глинена лула. Бяха намерени и тринадесет монети: две български имитации (1220 – 1225 г. и 1242 – 1257 г.); две латински имитации с малък модул (1220 – 1250 г.); три латински имитации с голям модул (1215 – 1250 г.); латинска монета (1204 – 1261 г.); четири нарязани и обезличени монети (1242 – 1256 г.); трахея на Исак II Ангел (1185 – 1197 г.).

Беше довършен започнатият през 2019 г. контролен стратиграфски профил (кв. 21 и 30). Профилът (С – Ю) показва запазените в тази част на обекта пластове (кота 87,80 – 85,97 м) от времето на построяване на крепостта през периода на Второто българско царство до края на нейното функциониране през 1810 г. В профила (обр. 3) личат два сходни слоя с пепел, дребни камъни и ситно натрошена керамика, които, съобразно откритите находки в пластовете, могат да се свържат с опожаряване на крепостта при татарските нашествия през 40-те години на XIII в., както и в 80-те или 90-те на XIV в. по време на османското нашествие. Наличните данни не позволяват да се определи точно времето на построяване на крепостта, но показват, че около средата на XIII в. тя вече съществува.

Продължи разкриването на основите на запазената част на западната крепостна стена (кв. 37, 28, 19, 20, 10, 11). Тази част е с дължина 13,50 м и следва наклона на терена на север, поради което нейният южен край е положен по-високо от северния ѝ край. В тъмнокафявата пръст, която беше отнета, се откриха фрагменти от битова керамика, корозирали пирони, един обезличен фолис (337 – 408 г.). Пред, под и по протежението на стената се откроиха хоросанови бъркала, използвани за нейното строителство. Бъркалото под южния запазен край на стената лежи върху жълта пръст, под която (на ниво 84,80 м) беше достигната скала.

След приключването на изкопните дейности беше извършена теренна консервация на структурата в северозападния ъгъл. Нейното цялостно разкриване беше една от целите на проучването през 2021 г. Изчерпването на пласта от XIII – XIV в. в северната част на укрепената площ и цялостното разкриване на основите на запазената част от западната крепостна стена са на финален етап, но за приключването им е необходима допълнителна работа.

KALETO MEDIEVAL FORTRESS IN SVISHTOV

Marin Marinov

Summary

The excavations of the Kaleto medieval fortress continued in 2021 (figs 1, 2). Following the fieldworks in 2019 and 2020, the structure in the northwestern corner of the fortified area, uncovered progressively in 2019 and 2020, was fully revealed. It became clear that the structure is from the Ottoman period (15th – early 19th c.) and it is dug into the 13th – 14th c. layer. It consists of a corridor, which walls have a cladding of multiple courses of stone blocks, and a square room made of the same stone blocks, but have had a wooden cladding and a mortar floor. The level where the structure is dug suggests it was a cellar. The finds are mostly pottery sherds from the mentioned period, including some from sgraffito pottery, but also a ceramic pipe, and three coins: two cut and heavily worn (AD 1242 – 1256) and one minted during the reign of Konstantin Asen (AD 1257 – 1277).

In 2021 the exploration of the layer from the period of the Second Bulgarian Kingdom, started in 2019 in the northern part of the fortified area, continued. Stone remains of the room(s) situated here were partially removed and remains of a stone floor were discovered along the northern wall. The finds are mostly pottery sherds from the mentioned period, including some from sgraffito pottery, but also one ceramic pipe. Also 13 coins were found: two Bulgarian imitative (from AD 1220 – 1225; AD 1242 – 1257), five Latin imitative (AD 1215/20 – 1250), four cut and worn (AD 1242 – 1256), one of the Latin Empire (AD 1204 – 1261) and one *trachy* struck under Isaak II Angelos (AD 1185 – 1197).

The excavations of the layer fromed a cross-section in this part of the site (fig. 3). The cross-section contains all preserved layers here, from the time of the fortress construction during the period of the Second Bulgarian Kingdom until the end of its functioning in 1810. The cross-section also contains two layers of ash, small stones and heavily crushed pottery. On the basis of the finds and written sources, it is possible to presume that these layers have resulted from the Mongol invasions in the 1240s, and from the Ottoman invasions in the 1380s – 1390s, respectivelly. For now, is not possible to determine the exact time of the fortress's construction but the finds suggest that around the middle of the 13th c. it has already existed.

In the extramural trench, the uncovering of the part of the western wall started in 2019 continued. It became clear that this part has a length of 13.50 m and follows the hill slope to the north. Because of that, the southern end of the wall lays on a higher level than its northern end. The dark brown layer here contained pottery sherds, corroded nails, one worn *follis* (AD 337 – 408). In front of, under and along the stretch of the wall, remains of a mortar-mixing areas related to the construction were revealed. Beneath the southern end of the wall, the bottom of the basin lies on a yellow soil, right above the bedrock level.

Marin Marinov, Museum of History – Svishtov, 6 Klokotnitsa Str., 5250 Svishtov, marinovkmarin@gmail.com

---

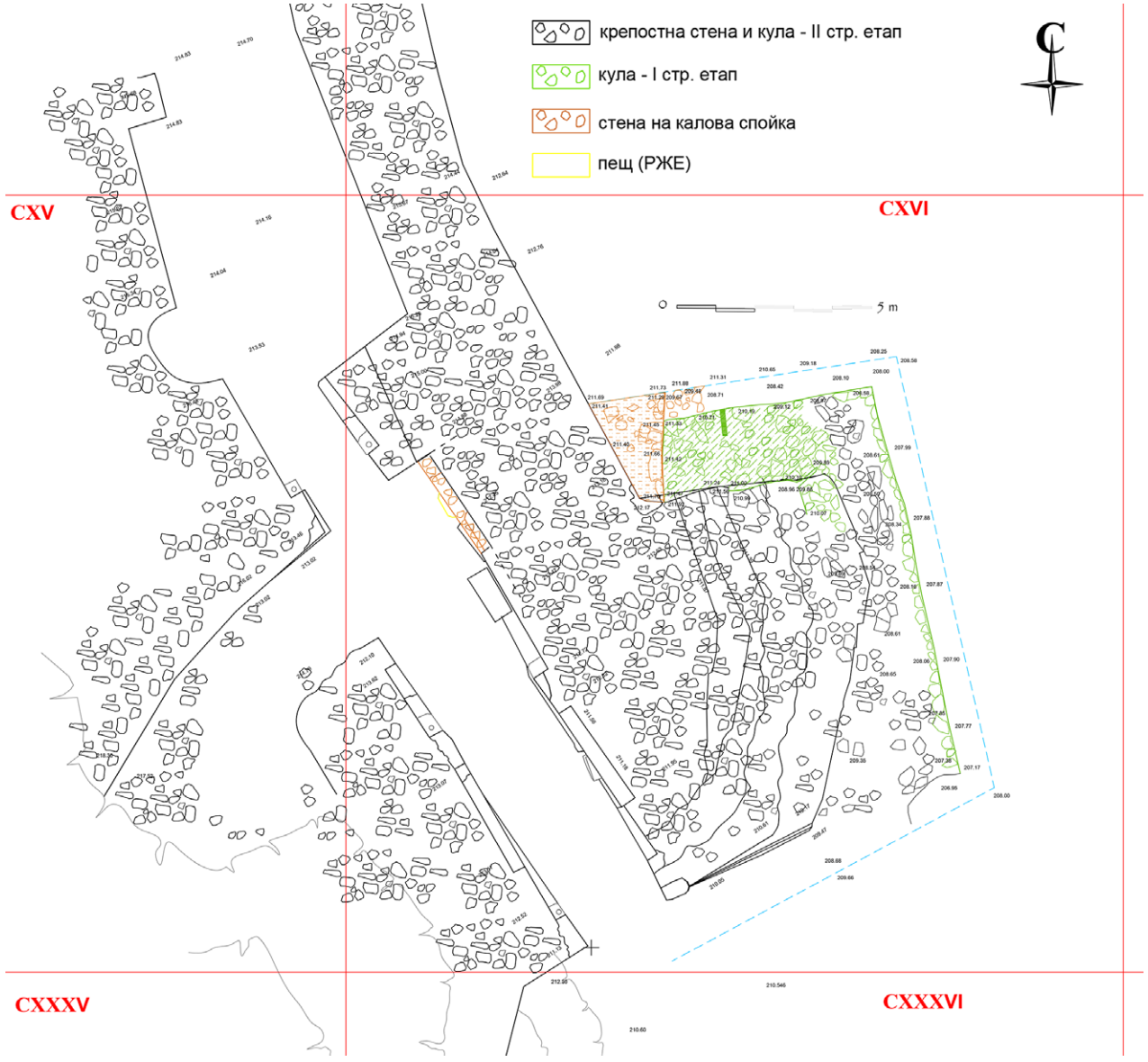
№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ „РЯХОВЕЦ“ КРАЙ ГОРНА ОРЯХОВИЦА

Илиян Петракиев, Мая Иванова, Надежда Атанасова

Археологическото проучване е проведено в рамките на 23 работни дни в периода 15.09. – 26.10.2021 г., на обща площ от около 330 кв. м в четири основни сектора: северна крепостна стена, вътрешна част на крепостта, главна порта и южно подградие.

Северна крепостна стена. През 2021 г. в този сектор не е проучвана крепостната стена, а единствено първата жилищна тераса непосредствено до вътрешното лица на стената.

През 2020 г. в кв. XXVI$_{7, 8, 11, 12}$ са регистрирани частично запазени каменни зидове от един ред необработени камъни с калова спойка, вероятно от вкопано жилище. Източната стена е пресечена от гроб № 10. През 2021 г. е достигнато до подово ниво от трамбована сбита сива пръст и е проучено глинобитно съоръжение, вероятно от хромелна площадка. Според очертаната стратиграфска ситуация в южния профил става въпрос за вкопано или полувкопано в ската жилище, чиято южна част остава под профила и на този етап непроучена.

Обр. 1. Югоизточна (главна) порта – план

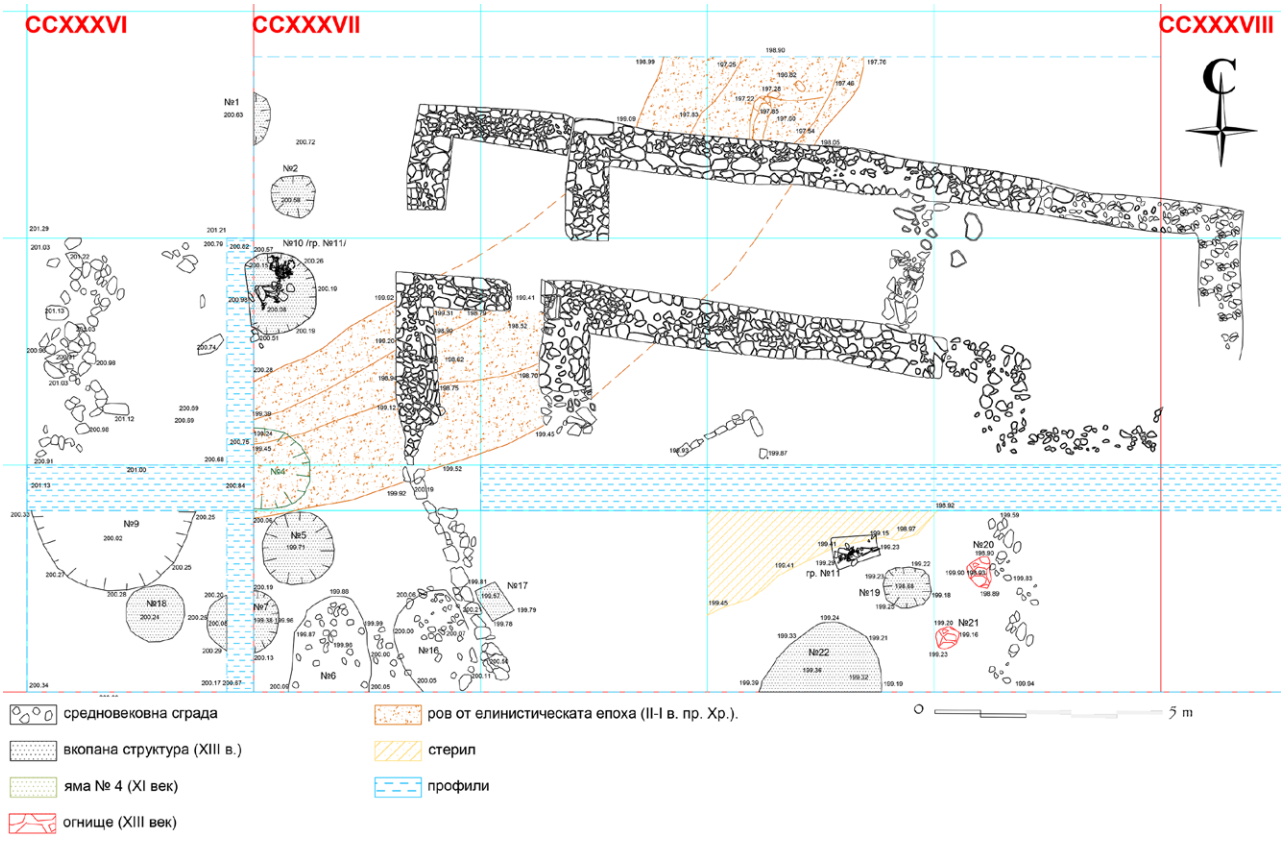
Fig. 1. Southeastern (main) gate – plan

През 2020 г. също на първата жилищна тераса е започнато проучването на кв. XXVIII$_{6, 7}$. През 2021 г. е достигнат сив пласт с множество необработени камъни, вероятно от средновековното ходово ниво. Сред тях е открит и фрагмент от устие на питос от късната елинистическа епоха с анепиграфен печат.

Вътрешна част на крепостта. През 2017 – 2018 г., поради регистрирано огнище в обрушен от годините стар археологически профил, е проучен частично кв. LXIX$_{1, 2}$, като след изчерпването на средновековния пласт е достигнато ниво от РЖЕ. През 2021 г., с цел извършване на археомагнитно изследване, проучването е подновено, като профилът е почистен и документиран. Установено е, че става въпрос за средновековна пещ, вкопана в пласта от РЖЕ, от която е запазена единствено малка част от юг, което не позволява събирането на достатъчен брой проби.

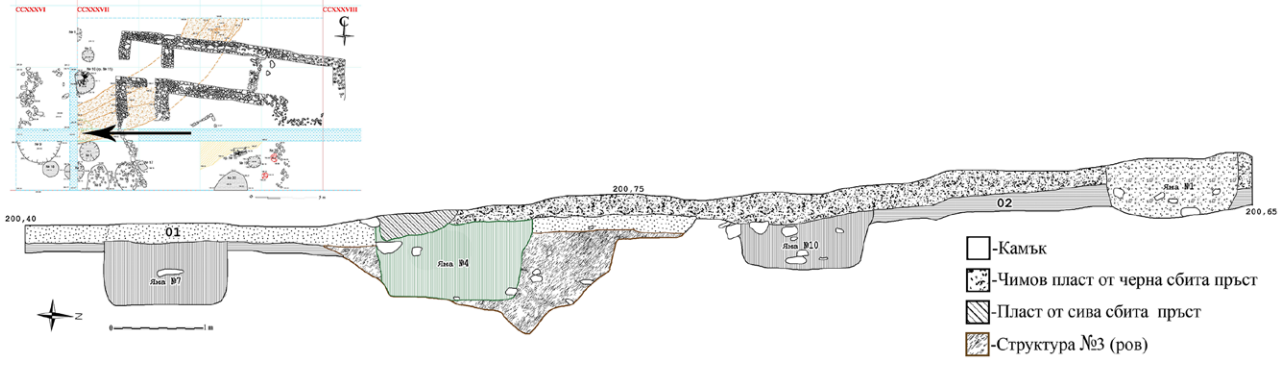
Главна (югоизточна) порта. Цялата площ около тази порта е била обект на проучване в периода 1985 – 1992 г., като тогава не е бил установен планът на източната страница и прилежащата към нея кула. През 2015 г., когато са подновени археологическите разкопки на крепостта, портата е основно почистена и е проучено частично в субструкция вътрешното ѝ пространство.

През 2021 г. е направено ново основно почистване на портата. Това дава възможност за подновяване на проучването в този участък и установяване на плана и метричните параметри на въпросната кула, както и стратиграфската ситуация в този участък на крепостта (обр. 1). За целта проуч-

Обр. 2. План на южното подградие

Fig. 2. Plan of the southern suburb

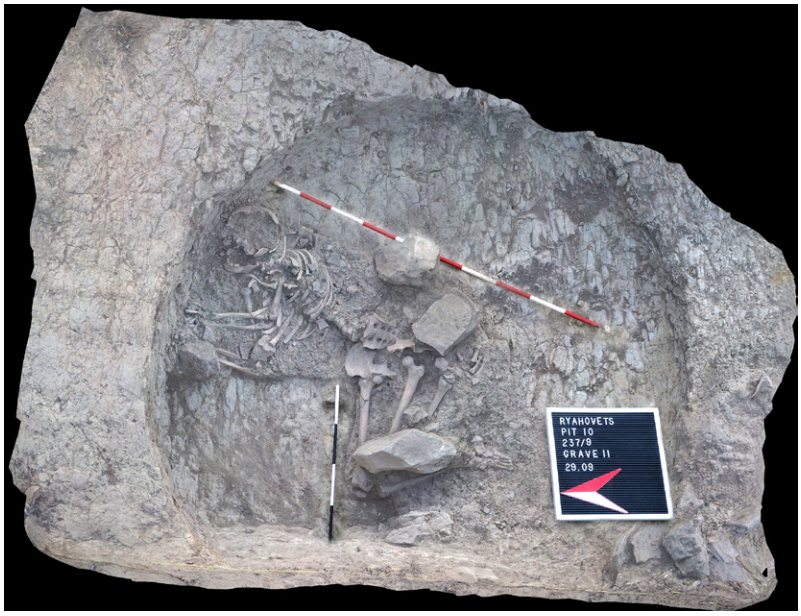
Обр. 3. Южно подградие – западен профил в кв. CCXXXVII5, 9, 13 с ями № 7, 4, 10 и 1; легенда: 1 – тъмнокафяв пласт от рохкава пръст; 2 – кафяв пласт от сбита глинеста пръст (стерил)

Fig. 3. Southern suburb – western cross-section in grid squares CCXXXVII5, 9, 13, with pits Nos 7, 4, 10, and 1; key: 1 – dark brown layer of loose soil; 2 – brown layer of compacted clayey soil (sterile)

ването е концентрирано от външната страна на крепостта и кулата в кв. $CXVI_{6,7}$. Заложен е сондаж, ориентиран И – З, покрай видимото на терена външно северно лице на кулата. След премахване на горния насипен пласт от нападали камъни и пръст е установено наличието на по-ранен зид от ломени камъни, споени обилно с бял хоросан. Зидът има добре оформено външно северно лице от обработени лицеви камъни, като в западната си част в близост до крепостната стена остава под видимото до този момент на терена северно лице на кулата. Той е широк 1,95 м, като вътрешното му лице остава под плътния блокаж на кулата, която в сегашния си обем стъпва върху този по-ранен зид. Същевременно той не достига до куртината, а е долепен на фуга към масивна стена от необработени камъни, споени с жълто-кафява глина. Този фактически най-ранен зид е с ориентация СИ – ЮЗ, с големи лицеви камъни и по-дребни използвани за емплектон. Той остава под крепостната стена и кулата и,

съдейки по неговата стратиграфска позиция и посока, вероятно е част от регистрирания през 2015 г. от вътрешната страна на портата подобен зид, условно датиран тогава в късната желязна епоха.

В дълбочина е установено, че и „каловият", и хоросановият зидове са дълбоко фундирани, вероятно до здравата скална повърхност. Очертаният в профила дебел пласт от големи и средни по размер необработени камъни с жълто-кафява пръст маркира значителното по размер рухване на ранната стена в източна посока, което подсказва, че нейната височина е била значително по-голяма от запазената в момента.

Обр. 4. Яма № 10 с гроб № 11

Fig. 4. Pit No. 10 with grave No. 11

В източна посока, при проследяване на ранния хоросанов зид, е достигнат неговият СИ ъгъл, като е установено, че всъщност това е ъгълът и на самата кула, явно в първоначалния ѝ по-голям обем. Проследено е и външното източно лице с цел разкриване на ЮИ външен ъгъл на кулата. Поради високата степен на разрушеност и денивелацията на терена той не е достигнат, като на този етап е изчислено, че кулата е с трапецовиден план, с дължина от минимум 10 м и широчина от над 8 м. Вероятно след рухването тя е възстановена, като е стеснена с близо 2 м от север и е запълнена с плътен каменен блокаж. Проучен е и участък покрай вътрешните лица на северната и източната стени на кулата от първия ѝ строителен етап, като те са с дебелини съответно от 1,95 м и 2,50 м. Локализиран е и вътрешният СИ ъгъл, което доказва, че през този ранен етап кулата не е била плътна.

Обр. 5. Билатерална сакрализация – антериорен и постериорен изглед

Fig. 5. Bilateral sacralization – anterior and posterior view

В заключение може да се отбележи, че към съществуващата изключително дебела и масивна каменна стена на калова спойка през Средновековието е долепена кула с правоъгълен план. След срутването ѝ в източна посока, вероятно от земен катаклизъм, кулата е преустроена, като е стеснена и запълнена с каменен блокаж.

Южно подградие. През 2021 г. е продължено проучването на късноелинистическия ров (структура № 3) от II – I в. пр. Хр. (обр. 2, 3). Открита е още една амфорна дръжка с анепиграфен печат. Общият брой на печатите е вече четири, а от този сектор произхожда и втора оловна имитативна монета на Одесос. Ровът е с ориентация ЮЗ – СИ и проучена дължина от около 15 м. Той остава под средновековната сграда и е запълнен с пръст и средни по големина камъни, вероятно още през елинистическата епоха, съдейки по хомогенния керамичен материал. Камъните от запълнителя на рова се откриват предимно в повърхностния пласт и вероятно маркират най-високата част, на която ровът е бил запълнен. Впоследствие теренът през Средновековието е бил отново усвоен, като в него е вкопана яма № 4 датираща от XI в. През настоящия сезон е проучена ЮИ четвърт на тази яма, като са открити отново цели и фрагментирани керамични съдове.

Северно от рова и яма № 4, в кв. CCXXXVII$_9$ е проучена средновековна яма (№ 10) от XIII в. с кръгла форма и положен в нея женски индивид (40 – 45 г.) в свита надясно (хокерна) поза (обр. 4).

Според изготвения антропологичен анализ ръстът на индивида е между 149 и 151 см и телесна маса приживе около 57 кг. Костите на крайниците са грацилни, с малка дължина, със силен релеф на горните крайници и слаб на долните, т. е. индивидът е извършвал усилена физическа дейност с горните си крайници, за което свидетелства и идентифицираният латерален епикондилит – билатерално и върху двете раменни кости. Изтриването на дъвкателната повърхност на зъбите (абразио) е умерено. В посткраниалния скелет са открити и патологични изменения като пълна билатерална сакрализация на пети поясен (лумбален) прешлен – фиксиране на прешлена към сакрума (кръстеца). Сакрализацията представлява вродена вертебрална аномалия на лумбосакралния отдел на гръбначния стълб (обр. 5). Синдромът на Bertolotti се отнася до наличието на болка, свързана със сакрализацията на последния поясен прешлен. Това е находка, която е с разпространение сред съвременното население, вариращо между 4 и 30 %. Открити са и литични костни лезии, идентифицирани върху трети и четвърти поясни прешлени, които може да са свързани със зоонозата бруцелоза, чиято трансмисия от животни към хора се осъществява чрез инфектирано мляко, месо, телесни течности и др.

При горните и долните крайници са открити по две средновековни монети, зад таза още осем заедно с керамичен прешлен за вретено, а в гробния насип над скелета други две. Всички монети са латински имитации от първата половина на XIII в. Индивидът е положен върху тънък пласт от тъмна пръст с множество въглени и фрагментирана средновековна керамика, като идентични фрагменти се откриват и върху самия скелет. Според нумизматичния анализ извършеното погребение следва да се датира между 1237 и 1257 г.

В кв. CCXXXVII$_{13}$ е регистрирана друга средновековна яма (№ 6) с овална форма, вкопана в стерилния пласт и запълнена с черно-кафява пръст и необработени камъни. Източно от нея е документирана и друга подобна структура (№ 16), както и структура с правоъгълен план (№ 17), дълбочина 0,20 м и запълнител от черна пръст, камъни и въглени.

В кв. CCXXXVII$_{15}$ при престъргване са установени две вкопани структури (№ 19 и 22), както и огнища (№ 20 и 21), които маркират ходово ниво от XIII в. Единствено структура № 19 е частично проучена, като е установено, че става въпрос за яма от XIII в. със запълнител от множество въглени, животински кости и керамични фрагменти. В близост е регистриран и гроб № 12, ориентиран З – И, съгласно християнския погребален обред.

Като заключение може да се обобщи, че проведените през 2021 г. археологически проучвания внасят нови данни за крепостното строителство и за стратиграфията на обекта. В новопроучения участък при главната югоизточна порта е установен планът на маркираната до този момент значителна по параметри кула.

Два от откритите до момента скелети от проучването на крепостта са изследвани в ДНК лаборатория в Харвард, като резултатите вече са публикувани в международна публикация. Направеното при анализите и AMS датиране на гроб № 2 (1051 – 1217 г.), който е пресечен от северната крепостна стена, дава още една дата (*terminus post quem*) за строителството на фортификацията, която заедно с резултатите от AMS датирането от животинска кост през 2018 година (1060 – 1160 г.) повдигат нови въпроси относно отбранителната функция на крепостта, изградена най-вероятно през XII в.

При проучването на южното подградие е установено наличието на ров от късноелинистическата епоха. Откритите над 10 анепиграфни имитационни печати, над 20 имитационни монети и фортификационни съоръжения предполагат наличието на голям градски център от това време.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT RYAHOVETS MEDIEVAL FORTRESS NEAR GORNA ORYAHOVITSA

Iliyan Petrakiev, Maya Ivanova, Nadezhda Atanassova

Summary

In 2021, the archaeological excavations were carried out mainly in two sectors.

The main (southeast) gate (fig. 1). An earlier wall of quarry stones was unearthed, which was abundantly bonded with white mortar, adjoined to a solid wall of rough stones, bonded with thick yellow-brownish clay. This earliest wall is NE – SW oriented and lies under the fortress wall and the tower, and can be hypothetically dated to the Late Iron Age.

It can be stated that in the Middle Ages a rectangular tower was attached to the existing notably thick and massive mud-bonded stone wall. After collapsing to the east, probably due to a cataclysm, the tower was rebuilt.

The southern suburb (figs 2, 3). In 2021, the excavations at the late Hellenistic ditch (2nd – 1st c. BC) continued. One more amphora handle with an anepigraphic seal was found, thus the total number of these finds from the ditch is already four, and a second lead imitation coin of *Odessos* was unearthed. The ditch is SW – NE oriented and a section of about 15 m of it was uncovered. During the Middle Ages, this terrain was again in use, and pit No. 4 dating to the 11th c. was dug into it.

To the north of them, a medieval round pit (No. 10) was unearthed, dating to the 13th c., where a female individual (40 – 45 years old) was laid sideways in foetal position, turned to the right (fig. 4). The individual was ca 1.50 m tall, and her body mass during her lifetime was about 57 kg. The bones of the limbs are gracile, short, with strong relief on the upper limbs and moderate relief on the lower ones. This suggests that the individual had performed intense manual labour with her upper limbs, as evidenced by the identified lateral epicondylitis. In the postcranial skeleton, some pathological changes were noticed, such as complete bilateral sacralization of the fifth lumbar vertebra (fig. 5). Lytic bone lesions were also identified on the third and fourth lumbar vertebrae, which may be related to the zoonosis brucellosis, which is transmitted from animals to humans through infected milk, meat, body fluids, etc.

Two medieval coins were found on the upper and lower limbs, eight more coins and a ceramic spindle whorl were found behind the pelvis. Judging by the coins, the burial can be dated to AD 1237 – 1257.

In conclusion, in 2021 the plan of the tower at the main southeastern gate was established. Near the southern suburb, a ditch from the late Hellenistic period was unearthed. Over 10 anepigraphic imitation seals, over 20 imitation coins and fortifications were uncovered, indicating the existence of an urban centre during this period.

Iliyan Petrakiev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo
Maya Ivanova, Museum of History – Gorna Oryahovitsa, 1 Antim I Str., 5100 Gorna Oryahovitsa, ma_q@abv.bg
Nadezhda Atanassova, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, naditimeva@gmail.com

№ 24. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МИСИОНИС“ КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ – СЕКТОР „СЕВЕР“, СЕВЕРНО ОТ БАЗИЛИКА № 2

Стефан Иванов

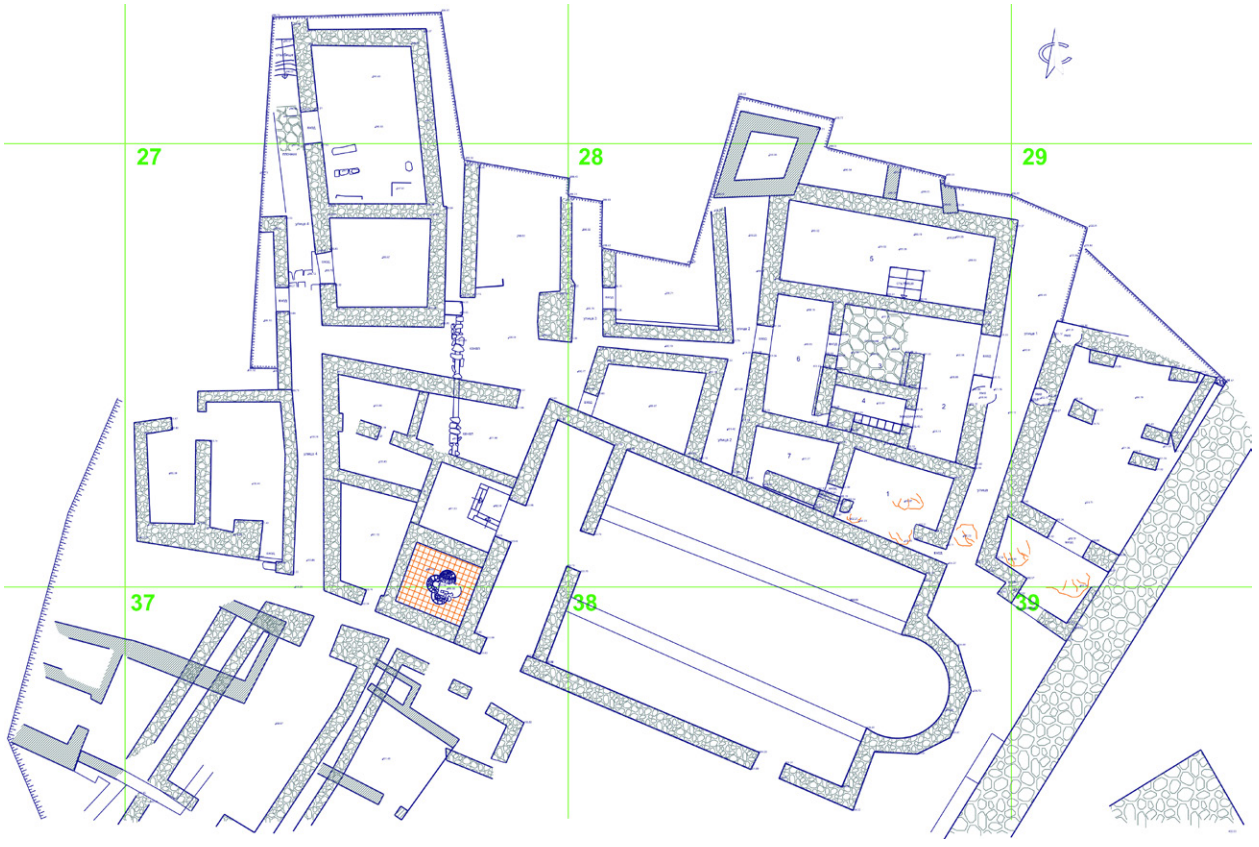
Археологическите проучвания в обект „Ранновизантийска и средновековна крепост Мисионис“ се проведоха във вътрешността на ранновизантийската крепост, северно от базилика № 2 в квартали № 28, 27 и 17. Общата проучена площ през 2021 г. е около 680 кв. м, като достигнатата на места дълбочина е до 2,60 м.

При археологическото изследване бяха цялостно проучени две сгради – сграда № 3 и сграда № 4, частично сграда № 7 и сграда № 8, участъци от четири улици и отточен канал от периода V – VI в., както и останки от две сгради: сграда № 5 и сграда № 6 от периода XIII – XIV в. (обр. 1).

Сграда № 3 е разположена западно от сграда № 2 и успоредно на базилика № 2, като за неин южен зид е използван северният зид на наоса. Тя има дължина 7,60 м (И – З), ширина 5,90 м (С – Ю) и максимално запазена височина до 1,30 м. Входът ѝ е в западния ѝ зид с ширина 1,20 м, като достъпът до нея се е осъществявал откъм късноантичната улица № 3 и от атриума на базилика № 2.

Сграда № 4 се ситуира северно от атриума на базилика № 2. Сградата има ширина 7,50 м (И – З), дължина 17,20 м (С – Ю) и максимално запазена височина до 1,90 м. Състои се от две помещения – северно и южно. Северното има запазена височина до 1,60 м и дебелина на стените от 0,90 до 1,10 м. Входът му е изграден в средата на западния зид и има ширина 1,80 м, като е затварян с дървена врата. Достъпът до него се е осъществявал откъм късноантичната улица № 4 и от атриума на базилика № 2.

Южното помещение има запазена височина до 1,90 м при западния зид, като северният е запазен само в субструкция. Дебелината на стените е от 0,90 до 1,10 м, а входът му е в западния зид с ширина 1,80 м, като е затварян с дървена врата. Достъпът до помещението се е осъществявал откъм късноантичната улица № 4, като пред него е изграден каменен плочник с ширина 1,80 м и дължина

Обр. 1. План на сектор „Север“

Fig. 1. Layout of North Sector

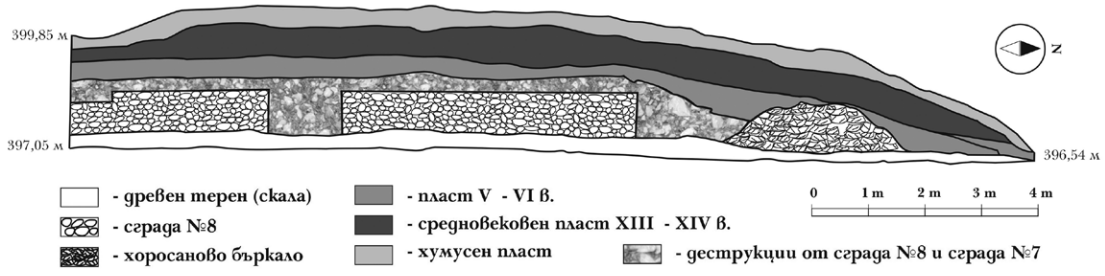
1,60 м. Откритите множество фрагменти от кирпичи във вътрешността, образуващи пласт с дебелина 0,70 – 0,80 м, както и широчината на стените предполагат наличието на втори етаж.

Сграда № 7 бе частично проучена, като бе изследвана нейната южна половина, както и изцяло източният ѝ зид. Тя е разположена непосредствено северно от сграда № 3 и западно от сграда № 2. Входът ѝ е в западния зид с ширина 1,20 м, като достъпът до нея се е осъществявал откъм късноантичната улица № 3. Откритите археологически материали в нея показват, че тя е имала стопански функции, свързани с функционирането на базилика № 2.

Сграда № 8 бе частично проучена, като бе изследван изцяло нейният източен зид и участъци с дължина от 1,50 м от северния и южния ѝ зидове. Тя е разположена западно от сграда № 4 и западно от късноантична улица № 4. Установени бяха размерите на източния ѝ зид, който има ширина 0,80 м, дължина 9,60 м и запазена височина до 1,50 м. Входът на сградата е с ширина 1,50 м, като е затварян с дървена врата. Достъпът до сградата се е осъществявал откъм късноантичната улица № 4. Археологическите материали в нея показват, че тя е функционирала като жилищна сграда (обр. 2).

Всички открити четири сгради са били изградени от добре обработени камъни непосредствено върху предварително подравнената скала, като за спойка е използван бял хоросан. Подовото им покритие е от бяла глинеста пръст. По външните и вътрешните лица на откритите зидове личат ивици от запазена хоросанова обмазка. Покривната им конструкция е била от масивни дървени греди, като е била покрита от тегули и имбрици. Богатият нумизматичен материал и останалите открити археологически материали показват, че сградите са построени синхронно с базилика № 2 и сграда № 2 в края на V в. и са просъществували до 80-те години на VI в., когато крепостта е превзета и опожарена.

Проучени бяха и участъци от четири късноантични улици. Те са разположени в квартали № 27, 28 и 29 и са били планирани във връзка с функционирането на откритите шест късноантични сгради. Всички улици са изградени непосредствено върху добре обработената скала, след което пространството между отделните скални издатини е запълвано със строителни отпадъци, а повърхността им е покрита с бяла глинеста пръст и дребни камъни. Откритите археологически материали показват, че те са построени синхронно с базилика № 2 в края на V в. след издигането на крепостта и са просъществували до 80-те години на VI в.

Обр. 2. Сектор „Север" – западен профил в квартал 27, кв. 2, 7, 12; квартал 17, кв. 24

Fig. 2. North Sector – western cross-section in quarter 27, grid squares 2, 7, 12; quarter 17, grid square 24

Улица № 1 се ситуира между сгради № 1 и № 2. Нейната изследвана дължина в посока от юг към север е 22,50 м, като началото ѝ е от източния вход на базилика № 2 и има ширина 2,10 м, като при източния вход на сграда № 2 се разширява до 3,50 м. По нея се е осъществявал достъпът от изток от базилика № 2 и от портата към сграда № 2.

Улица № 2 е разположена между сграда № 2, сграда № 3 и сграда № 7. Нейната изследвана дължина в посока от юг към север е 20,20 м и ширина 1,60 м, като началото ѝ започва от северния зид на наоса на базилика № 2. По нея се е осъществявал достъпът от запад към сграда № 2. Тя продължава и в посока север, където целостта ѝ е била нарушена от изградената в този участък средновековна сграда № 6.

Улица № 3 се ситуира западно от сгради № 3 и № 7. Нейната изследвана дължина в посока от юг към север е 14,50 м, а ширината ѝ е 1,60 м, като началото ѝ започва от северния зид на наоса и атриума на базилика № 2. По нея се е осъществявал основният достъп към сграда № 3 и сграда № 7.

Улица № 4 е разположена западно от базилика № 2 и между сгради № 4 и 8. Нейното начало е от централната улица на ранновизантийската крепост, като в посока север преминава западно от атриума на базилика № 2 и продължава между сграда № 4 и сграда № 8. Нейната изследвана дължина в посока от юг към север е 28,50 м, като ширината ѝ е 1,60 м. По нея се е осъществявал достъпът към сграда № 4 и сграда № 8 от централната улица на ранновизантийската крепост. В крайната ѝ северна част, западно от южното помещение на сграда № 4, бе проучено стълбище. То се състои от пет стъпала, които са изградени непосредствено върху подравнената скала от обработени камъни със спойка от глина, като тяхната ширина е 1,60 м.

Проучен бе и отточен канал от VI в., който се ситуира в квартал № 27. Участък от него е изследван при разкриването на атриума на базилика № 2 през 60-те години на XX в. Неговото начало е от писцината на базилика № 2, като той преминава по ширината на атриума до неговия северен зид, където е оставен отвор с ширина 0,40 м. Каналът е изграден от каменни плочи, като за спойка е използван бял хоросан. През този сезон бе проучена останалата му част с дължина 5,70 м и ширина 0,70 м. Функционирането му можем да датираме от втората четвърт до 80-те години на VI в.

През 2021 г. бяха открити останки от две сгради от XIII – XIV в., намиращи се северно от помещение № 5 на сграда № 2. Върху нейния северен зид е изградена средновековна сграда № 5 с ширина 4,30 м (И – З), проучена дължина 1,80 м (С – Ю) и запазена височина до 1,30 м. Източният и западният ѝ зид са долепени

Обр. 3. Бронзов канделабър (V – VI в.)

Fig. 3. Bronze candelabrum (5th – 6th c.)

на фуга и перпендикулярни на северния зид на сграда № 2. Изградена е от ломени камъни на калова спойка, като стените и подът ѝ са обмазани с тънък пласт глина. Това е южната половина на тази сграда, като според откритите в нея археологически материали се датира в XIV в.

Сграда № 6 бе разкрита пред външното лице на сграда № 2 в силно разрушено състояние, като северният и източният ѝ зид са запазени само в субструкция. Южният зид е изграден върху деструкциите на сграда № 2 и върху северния зид на помещение № 5. Източният ѝ зид е долепен на фуга и е перпендикулярен на северозападния зид на сграда № 2. Тя е изградена от обработени камъни със спойка от глина, като има запазена височина до 0,80 м. Подът ѝ е върху подравнените деструкции от сграда № 2, като върху тях е положен пласт от бяла глинеста пръст. Богатият нумизматичен материал и откритите други археологически материали в нея показват, че тя е функционирала като жилищна сграда от началото на XIV в. до 1388 г., когато крепостта е превзета и опожарена.

Откритата керамиката е силно фрагментирана и включва всички известни групи – кани, гърнета, паници и др., основно от периода XIII – XIV в., както и незначително количество керамични фрагменти от периода V – VI в.

От археологически сезон 2021 г. на обекта бяха придобити повече от 160 медни, бронзови и сребърни монети. Концентрацията на находките е от периодите V в. и средата на XIII в. Сравнително по-малко от предходните археологически сезони е количеството на фолисите от VI в. Акцентът са имитативните серии монети от началото до средата на XIII в. Българските средновековни монети са представени от екземпляри на българските царе от XIV в. Монетната картина до този момент показва сходство с други крепости от североизтока като Шуменската и Провадийската.

От периода V – VI в. бяха открити бронзови и железни фибули, екзагии, бронзови накити, столчета от стъклени чаши, медицински и железни инструменти, бронзов канделабър (обр. 3).

В изследвания терен се откриха и бронзови кръстове, колани апликации и тежести за вретено от периода IX – X в.

За периода на обитаване през XIII – XIV в. са характерни предмети на бита – тежести за вретено, железни игли, огрибки, множество железни инструменти, както и снаряжение на конник – шпори, юзди, бойни брадви. Открити бяха и голямо количество различни типове стрели, както и накити – пръстени, обеци, колани апликации.

Работата по обекта предстои да бъде продължена в северна и западна посока до достигане северната част на крепостната стена.

"MISSIONIS" EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS NEAR TARGOVISHTE – NORTH SECTOR, NORTH OF BASILICA NO. 2

Stefan Ivanov

Summary

The archaeological excavations at the early Byzantine and medieval fortress "Missionis" near the town of Targovishte in 2021 were conducted in the area north of basilica No. 2. Two buildings were entirely explored – buildings No. 3 and No. 4, and partially excavated were buildings No. 7 and No. 8, sections of four streets, and a drain from the 5th – 6th c. Remains of two buildings – No. 5 and No. 6, from the 13th – 14th c. also were uncovered (fig. 1).

All four buildings were constructed of processed stone, directly on the flattened bedrock, using white mortar as a binder. Their flooring was made of white clayey soil and their walls were plastered with mortar. The roof structure was made of wooden beams, and it was covered with *tegulae* and *imbrices*. The archaeological materials from the buildings indicate that they were constructed at the same time with Basilica No. 2 and Building No. 2, at the end of the 5th c. and existed until the 80s of the 6th c. AD (fig. 2).

Sections of four late antique streets, which were planned and built simultaneously with the six late antique buildings, were also studied. A drain was also discovered, which was built of stone slabs bonded with white mortar. The period of its functioning must is dated to the second quarter – the 80's of the 6th c. AD.

In 2021, the remains of two buildings from the 13th – 14th c. were also discovered, north of building No. 2. They are built on the levelled debris of the latter, using quarry stones and mud binder, as their walls and floor were plastered with a thin layer of clay. The rich coin assemblage and the other archaeological materials found inside the buildings suggest that they functioned as residential dwellings from the beginning of the 14th c. until AD 1388.

The finds consist mainly of fragmented pottery, mostly from the period of the 13th – 14th c., as well as an insignificant amount of pottery fragments from the 5th – 6th c. AD.

In 2021, more than 160 copper, bronze and silver coins were found at the site. The majority of the finds is from the periods of the 5th c. and the middle of the 13th c. During the excavations, bronze and iron fibulae, weights, bronze ornaments, fragments of glass stemmed goblets, medical and iron instruments and a bronze candelabrum were found, dated to the period of 5th – 6th c. (fig. 3). Bronze crosses, belt mounts and spindle whorls from the 9th – 10th c. were also found in the studied area. From the period of habitation in the 13th – 14th c., household items, iron tools, spurs, bridles, battle axes were acquired. A large number of arrowheads were also found, as well as pieces of jewellery – finger rings, earrings, belt mounts.

The work on the site is to be continued in northern direction, aiming to reach the northern part of the fortress wall.

Stefan Ivanov, Regional Museum of History – Targovishte, 2 Mitropolit Andrey Street, 7700 Targovishte, spi_tgv@abv.bg

№ 25. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. ЦЪРКВА № 16 В ЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ВЪНШНИЯ ГРАД

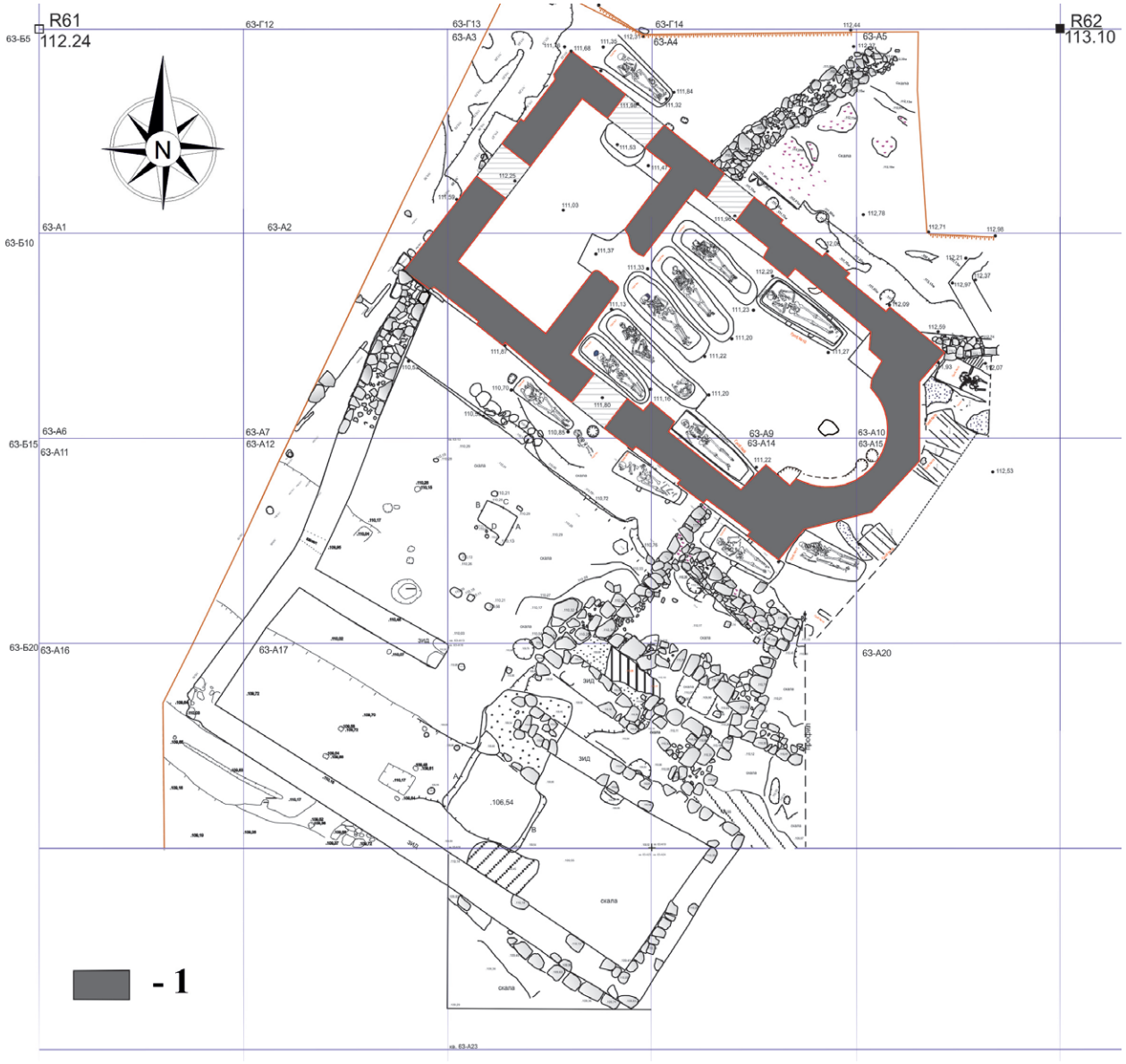
Светлана Великова, Велина Жекунова

Участъкът около църква № 16, разположена в най-западната част на Червенския скален рид, се проучва за пети пореден сезон. Археологическите разкопки през 2021 г. се осъществяват с финансовата подкрепа на Министерството на културата[1]. Основна цел на кампанията е да продължи изследването на територията, разположена в южна посока от храма, и да установи характера на застрояването там. Разкопаваните археологически структури обхващат пет квадрата, които не са напълно проучени (обр. 1). Изследвана е площ от 90 кв. м. Дебелината на културния пласт варира от 0,50 м до 3,30 м.

В кв. 63-А13 се достига до скалната основа. Пластът е първоначално от хомогенна кафява пръст и много камъни, която преди достигането на скалата се променя в рохка и сиво-кафява. На места, преди достигането на скалното ниво, се е образувал тънък слой силно трамбована пръст. В последния слой (сиво-кафяв) са открити множество оловни и бронзови пластини, частици с неправилни форми (вероятно следи от производствена дейност). Скалата е добре заравнена и по нея се очертават редица от дупки за колове. В западната част на квадрата е разкрито изсечено съоръжение, което притежава същите характеристики като откритото в предишния сезон. Състои се от правоъгълно изсичане в скалата, което е оградено от южната си дълга страна от три отвора, а от северната – от други два отвора. Размерите на вкопаването са 0,82 × 0,50/0,60 м и дълбочина 0,35 м. По дългите страни са изсечени по три дупки с различна големина и сечение (кръгло и квадратно). Две от тези покрай южната страна са с размери на отвора 8 × 8 см. Дупката, разположена в югоизточния ъгъл, е прилепена максимално към стената на основното вкопаване и е с размери 0,20 × 0,20 м. По северната дълга стена на изсичането също има ямки, от които средната е по-малко видима на терен. Размерите на отворите им са 0,11 × 0,12 м, 0,9 × 0,14 м. На разстояние 1,48 м западно е разположена друга двойка дупки в скалата с големина на отвора 0,12 × 0,08 м. Пръстта в тях се отличава със своята сплъстеност.

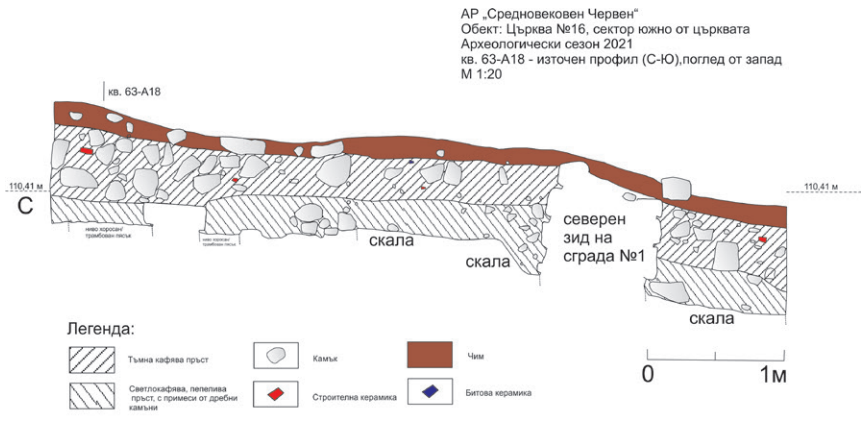
В североизточната част на кв. 63-18 и в кв. 63-19 се разкриват няколко трасета от зидове на сгради. Запазени са на височина от един-два реда. Очертава се сграда № 2, която е разположена в кв. 63-13, 63-14 и 63-19. Северната ѝ стена е на по-високо ниво, тъй като на това място скалната основа образува праг. Сградата е с малки размери (2,50 × 1,50 м), и е без регистрирано място за вход. Южно от нея се проучват две Г-образни трасета на зидове от съществували други сгради. Тези трасета са фундирани върху терена, който се понижава. Понижението е запълнено с пръст, върху която са основите на зидовете. Между тях е разкрито частично още едно изсечено съоръжение от вече познатия модел.

[1] Екипът включва: С. Великова (РИМ – Русе) – ръководител, зам.-ръководител В. Жекунова, доц. д-р Д. Рабовянов (НАИМ – БАН) – научен консултант, д-р В. Върбанов (РИМ – Русе), д-р Н. Русев (РИМ – Русе), М. Димитров, д-р И. Великов (РИМ – Русе). Анализът на животинските кости е извършен от доц. д-р Д. Владова (ТРУ), нумизматичният материал е определен от доц. д-р Ж. Жекова (РИМ – Шумен), а палеоботаниката е извършена от д-р М. Андонова (ИБЕИ – БАН). Консервацията на находките от метал е направена от Н. Диянова (НАИМ – БАН) и М. Томанова (РИМ – Велико Търново).

Обр. 1. Общ план на проучванията през 2017 – 2021 г.; легенда: 1 – зидове на църква № 16

Fig. 1. General plan of the excavations in 2017 – 2021; key: 1 – walls of church No. 16

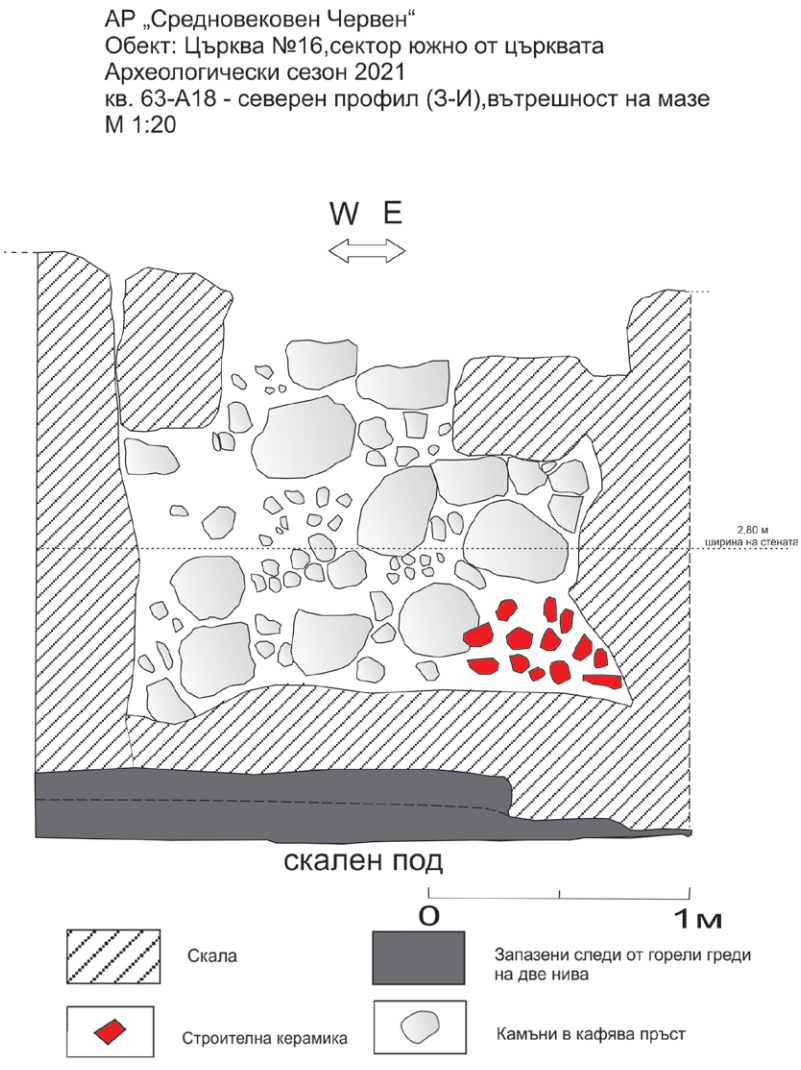

Обр. 2. Източен профил на кв. 63-А18

Fig. 2. Eastern cross-section of square 63-A18

Северната му част попада под зида на сграда № 2. Частично разкритото правоъгълно изсичане е с широчина 0,50 м и дълбочина 0,40 м. До югоизточния и югозападния ъгъл са разположени по една дупка (0,12 × 0,18 м). В североизточна посока е регистрирана и отдалечената двойка ямки, които са в границите на жилище № 2, с размери и за двете вкопавания 0,12 × 0,12 м. Разкритите изсичания от този тип определяме като конструктивна част от вкопаните хоризонтални станове.

В южната част на кв.63-А18 и кв. 63-А23 продължава разкриването на сграда № 1, проучена частично от миналия сезон (обр. 2). Входът се очертава от северната част, като ширината му е 2,45 м. На това място се наблюдава понижаване на терена. Северният зид на сграда № 1 е изграден върху натрупаната пръст на въпросното вкопаване. С цел да не се разруши нестабилната част от зида, която ляга върху вкопаването, решихме да проучим неговата южна част, която оформя почти квадратно изсичане. Вътрешната дължина на сграда № 1 е 12 м, а ширината е 3,50 м. От външната страна на южния зид на сградата се разкрива каменен бордюр с ширина 0,30/0,40 м и височина 0,20/0,40 м. От сграда № 1 остана непроучен участък с формата на триъгълник, който се намира в североизточния ъгъл на сградата. След почистване на скалната повърхност, във вътрешността на сградата се разкриват очертанията на още едно изсичане. Разположено е в непосредствена близост до частично проученото помещение тип мазе, до южната му страна. Остава да бъде проучено през следващата археологическа кампания. В южна посока от зида на сграда № 1, в границите на кв. 63-А23, се проучва участък с триъгълна форма. Квадратът е частично проучен. В южна посока от сграда № 1 скалният терен спада постепенно.

Обр. 3. Профил на запълнителя в изсеченото в скалата складово помещение в кв. 63-А18

Fig. 3. Cross-section of the fill of the rock-cut storage room in grid square 63-A18

В западната част на кв. 63-А18, както и във вътрешността на описаната по-горе сграда № 1, попада четвъртитото скално изсичане. Дълбочината му достига до 2,10 м. Запълнителят се състои от множество камъни от градеж с видими по тях следи от пожар. На 0,35 м преди достигането на скалния под се разчистиха запазени горели греди, които образуват рамка на пода. Регистрираните следи от горели дървени греди съответстват на дължините на стените на дъното на изсеченото скално помещение (обр. 3). Поради наличието на дървено дюшеме и голямото количество разкрито овъглено зърно определяме съоръжението като складово помещение тип маза.

В резултат от проучването са придобити 240 находки. От тях 195 са монети, а 45 са предмети с разнообразен характер – железни токи, копчета, части от подкови, ножове, стрели, части от железни инструменти, накити. Битовата керамика се отнася към периода на Второто българско царство (XII – XIV в) и ранния османски период (XV – XVI в). Проучените нови археологически квадрати през 2021 г. допринасят за изясняване на характера на застрояване около църква № 16 (обр. 4). Към нея, от южната ѝ страна, е разкрито пространство с обособени сгради (сграда № 1 и сграда № 2) в източната му част. Южната му част е изцяло заета от сграда № 1, чиито граници бяха окончателно проследени през този сезон. В контекста на сграда № 1 е разкрито скално правоъгълно изсичане, което определяме като складово помещение за зърнени запаси. Запълнителят на частично проученото складово помещение включва голямо количество строителна керамика, фрагменти кирпич и керемиди, които са принадлежали към градежи (най-вероятно жилищни и стопански сгради), които са разрушени и из-

Обр. 4. Аерофотография на проучената площ

Fig. 4. Aerial photo of the excavated area

ползвани за запълването на изсечения в скалата склад. Откритият монетен материал включва монети от средата на XIII в. и XIV в., като най-късната е монета на Иван Шишман (1371 – 1395) – I тип, вариант Б. Вероятно запълването на изсеченото скално пространство се е случило в последните десетилетия на XIV в. Северната страница на сграда № 1 стъпва върху запълненото скално изсичане, което може да отнесе нейното изграждане в самия край на XIV в. или първите десетилетия на XV в. Северно от сграда № 1 са разкрити зидове на калова спойка. Тук е разположена сграда № 2, чиито зидове затварят правоъгълно пространство. Между нея и сграда № 1 се разкриват трасетата на още два зида, които също са били свързани със сгради, които са били разрушени. Под тях е регистрирано пропадане на терена със запазен пласт, който съдържа монети от средата на XIII в. С този период свързваме и първоначалното застрояване на проучваната зона. Разкритите фрагментирани зидове и сграда № 2 свързваме със строителство в края на XIV в.

MEDIEVAL TOWN OF CHERVEN. CHURCH NO. 16 IN THE WESTERN PART OF THE OUTER TOWN

Svetlana Velikova, Velina Zhekunova

Summary

In 2021, the excavations in the area around church No. 16, located in the westernmost part of the rock hill of Cherven, continued for a fifth consecutive season. The main goal of the campaign is to clarify the character of the buildings south of the church. The revealed archaeological structures are situated in five grid squares, not fully excavated so far (fig. 1). The explored area is 90 m^2. The thickness of the cultural layer varies from 0.50 m to 3.30 m.

In square 63-A13 the bedrock was reached. In the western part of the square, a rock-cut installation is revealed, featuring the same characteristics as the one discovered in the previous season. It consists of a rectangular cut into the rock, surrounded along its south side by three openings, and along the north – by two openings. The dimensions of the rock cut are 0.82 × 0.50/0.60 m, and it has a depth of 0.35 m. Along the long sides we discovered three postholes with different sizes and cross-sections (round and rectangular).

In the northeastern section of square 63-A18 and in 63-A19, several traces from building walls are revealed. Building No. 2, in squares 63-A13, 63-A14 and 63-A19, is outlined. It is relatively small (2.50 × 1.50 m), and no entrance space is registered. Traces of two L-shaped walls from earlier buildings are registered to the south of Building No. 2. These walls were founded on the sloping terrain. In the south part of squares 63-A18 and 63-A23 we continued the research of Building No. 1, studied partially during the previous season (fig. 2). The internal length of the building is 12 m, and its width – 3.50 m.

In the western part of square 63-A18, as well as in the interior of Building No. 1, a rectangular rock cut is registered. Its depth reaches down to 2.10 m. The fill consists of large number of building stones, with visible traces of fire on them. At 0.35 m, before reaching the rock floor, we cleared out preserved burnt beams, which form a frame for the floor (fig. 3). The registered traces of burnt wooden beams correspond to the length of the walls of the bottom of the rock-cut dwelling.

The results of the 2021 campaign contribute to the clarification of the character of the buildings around Church No. 16 (fig. 4). To the south of the church an area with buildings (Building Nos 1 and 2) is revealed. In the context of

Building No. 1, a rock-cut rectangular space is revealed, which we define as a storage room for grain supplies. The fill of the partially studied storage area includes large quantity of construction ceramics, fragments of adobe and roof tiles, which belonged to beforehand demolished constructions, used for filling the rock-cut storage. The discovered coin material includes coins from the middle of the 13th and the 14th c., with the latest one belonging to Tsar Ivan Shishman (1371 – 1395). Probably the filling of the rock-cut space has taken place during the last decades of the 14th c. The north side of Building No. 1 is situated above the filled rock-cut storage, hence its construction can be dated to the very end of the 14th c. or the first decades of the 15th c. North of Building No. 1, walls with mud bonding are unearthed. A sagging of the terrain is registered underneath, with a preserved layer, containing coins from the middle of the 13th c. The initial constructions in the studied zone pertain to this period.

Svetlana Velikova, Regional Museum of History – Ruse, 3 Battenberg Square, 7000 Ruse, svetlanavelikova@abv.bg
Velina Zhekunova, velinazhekunova@gmail.com

№ 26. НАР „КАЛИАКРА“

Бони Петрунова, Елена Ендарова, Филип Петрунов

През 2021 г. археологическите разкопки се провеждат с финансиране, осигурено от Министерство на културата, по одобрен проект, от НИМ и от Община Каварна.

Научен ръководител на проучването е доц. д-р Б. Петрунова, а зам.-ръководители – Е. Ендарова (НИМ) и Ф. Петрунов (НАИМ – БАН).

Работата на терен се проведе от 27.07. до 31.08.2021 г. Съгласно заложената програма, продължи изследването в Сектори 82 – 87, където се работи от 2014 г., като работната площ обхваща 12 квадрата от план-квадратната мрежа или това са 300 кв. м (обр. 1). Там се разкриват структури и градежи, които обхващат времето от V – VII в., от XIV и самото начало на XV в. (обр. 2, 3). Окончателно е разкрит комуникационен кабел от XX в., който не може да бъде демонтиран, и който компрометира участъци от кв. И9, И10 от Сектор 82 и и1, И2 от Сектор 86.

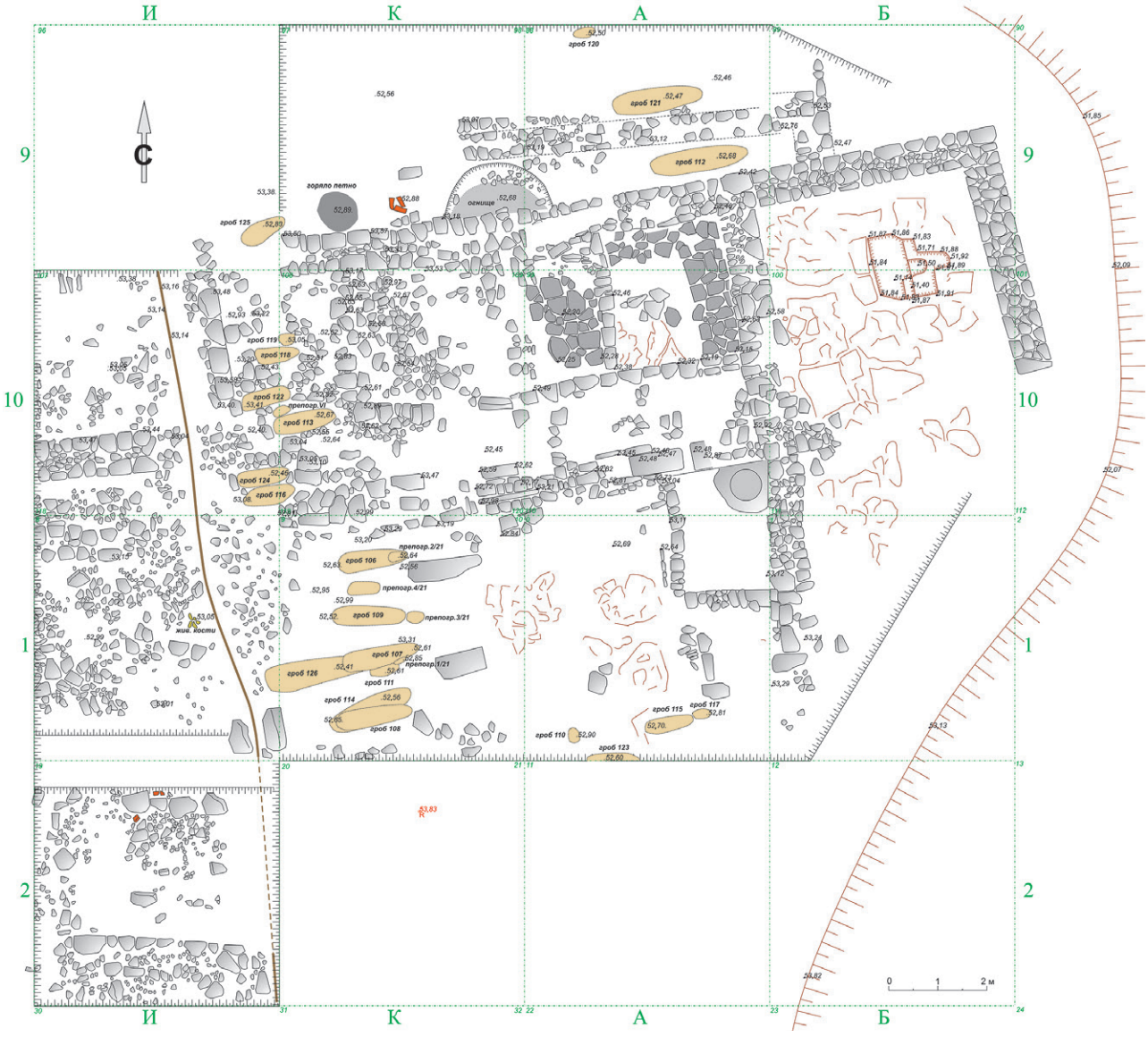
През този сезон основно се работеше в старите сектори: 82/кв. К10; 87/кв. А1 и 86/кв. К1, И1. Допълнително бяха разширени и проучени в дълбочина квадрати Б9, А9 от сектор 83 и кв. К9 от сектор 82. Основната цел беше да се разшири проучваната площ, като се достигне най-ранният хоризонт на средновековния некропол. Потвърди се предположението, че на това място във Вътрешния град на крепостта Калиакра е имало две опожарявания през Античността, като едното, най-вероятно, е в началото на VI в., което свързваме с въстанието на Виталиан през 513 г. против император Анастасий I.

При възстановяване живота на това място много от запазените архитектурни структури са претърпели преустройства и преправки, включително и изграждане на битови пещи. По-късно, при строежа на средновековните помещения са използвани античните стени, като основно спойката е от кал.

Второто опожаряване е станало през VII в., като е синхронно с повсеместните следи от пожари и разрушения по цялото Северно Черноморие, белязани с монети на Ираклий до 613 г.

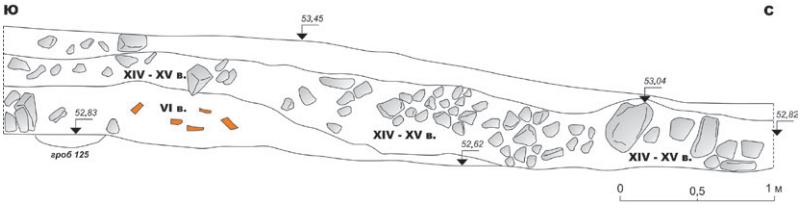
През XIV в. в проучвания сектор на Вътрешния град се обособява „богат“ средновековен некропол. От него са проучени 13 нови гробни съоръжения и пет препогребвания на човешки останки. Също така е довършено проучването и са раздигани още шест гроба и едно препогребване, регистрирани още през 2020 г., които попадаха под вече демонтираната стена „И“. Всички гробове са били оформени съгласно християнския погребален обред. За първи път е констатирано поставянето на надгробия, които представляват грубо обработени правоъгълни каменни колони, без украса и обозначения. Те маркират западния край на гробната яма и отстоят на 5 до 10 см от скелета (обр. 4). Костните останки бяха предоставени за анализ на антрополога д-р В. Русева от Института по експериментална морфология и антропология при БАН.

През сезон 2021 г. на Калиакра са инвентирани 68 находки, като 19 от тях, предимно копчета и обеци, са намерени в гробни съоръжения. Останалите са от проучването на пластовете в квадратите в северната част на проучвания участък и те са предимно предмети от бита и ежедневието.

Обр. 1. НАР „Калиакра“ – план на проучвания район през 2021

Fig. 1. Kaliakra Archaeological Reserve – plan of the studied area in 2021

Обр. 2. Стратиграфски профил, западен профил на кв. К9 в сектор 82

Fig. 2. Stratigraphic cross-section, western profile of square K9 in sector 82

Водеща позиция заемат монетите. Макар и малко (14 бр.), този сезон между тях има една интересна медна монета, свързана с цар Иван Александър, която нумизматите определят като локално черноморско издание. Повечето екземпляри от нея са открити при археологическото проучване на средновековния град Кастрици. На Калиакра този тип монета се намира за първи път.

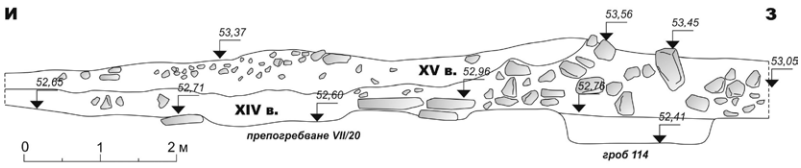
Статистически монетите се разделят на: средновековни – пет, от които една медна на султан Баязид Светкавицата, татарски и български локални. Ранновизантийските са две от VI – началото на VII в., вероятно Юстин II (565 – 578). Късноантичните са пет, от управлението на Теодосий II в V в. до Виталиан, който се бунтува през 513 г. в Тракия против Анастасий I.

Открити са: 10 сферични копчета, предимно като инвентар от погребенията; осем обици, също гробен инвентар, предимно обикновено кръжило, като има една „въпросовидна“ обица и една с две

ажурни мъниста. Една от обиците може да се категоризира като наушник. Открита е и една апликация от диадема.

Останалите находки са част от бита на хората, обитавали носа: точила, костени игли, връх от желязна стрела и фрагменти от маслени лампи и стъклени съдове.

Обработени са 30 плика с фрагменти от битова керамика. Данните от тях не са по-различни от предходните сезони. Съдовете са силно натрошени, повечето фрагменти са от непредставителни екземпляри. При направената статистика се установи, че има висока концентрация на фрагменти от античния период, по-конкретно IV – VI в. Фрагментите са предимно от кухненски съдове, за съхранение и транспортиране (амфорна тара с типичната за периода гребенчата украса). Единични са фрагментите от трапезни съдове: блюда и панници, тънкостенна фина керамика, покрита с червен лак. Регистриран е и един фрагмент от антична лампа. Открита е една добре запазена амфора от втората половина на VI в. Този тип е разпространен в Добруджа и по класификации се отнася както следва: по Кузманов – тип XVI; по Антонова – тип V; по Opaiț – тип B-Id (Кузманов 1985, 22).

Обр. 3. Стратиграфски профил, южен профил на кв. K1, A1 в сектори 86, 87

Fig. 3. Stratigraphic cross-section, southern profile of squares K1, A1 in sectors 86, 87

Обр. 4. Гробове с надгробия, кв. И10 в сектор 82

Fig. 4. Graves with tombstones, square И10 in sector 82

Средновековната керамика е от периодите VIII – X в., XIII – XIV в. и XV в. Фрагментите от VIII – X в. са изключително малко през този сезон, като включват стени от гърнета, изработени от груба глина, с украса от врязани хоризонтални и вертикални линии.

От XIII – XIV в. преобладава кухненската керамика и съдове за съхранение. Освен керамиката, която обичайно се открива в Североизточна България, има и фрагменти от вносни съдове. Регистрират се единични фрагменти от трапезни съдове – сграфито, един фрагмент от стомна с украса от кръгове, изрисувани с бяла ангоба (подобни фрагменти са открити и през 2020 г.).

Фрагментите от XV в. са малко – единични фрагменти от трапезни съдове с тъмнозелена или кафява глазура.

Литература

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в.) (Разкопки и проучвания, 13). София, 1985.

KALIAKRA ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Boni Petrunova, Elena Endarova, Filip Petrunov

Summary

In 2021, the archaeological excavations took place in 12 squares of the grid plan, or 300 m^2 altogether. The main focus of the research were previously studied sectors 82 / sq. K10, 87 / sq. A1 and 86 / sq. K1, I1 (fig. 1). Additionally, the investigation continued in some new areas: squares B9, A9 in sector 83 and square K9 in sector 82. The assumption that

there were two minor fires in this spot of the Inner Town of Kaliakra fortress in antiquity has been confirmed (figs 2, 3). The first one very likely was related to the uprising of Vitalian against Emperor Anastasius I in AD 513. The second fire took place in the 7th c., synchronously with the ubiquitous traces of fires and destruction throughout the northern Black Sea coast, marked with coins of Heraclius until AD 613.

Later, in the 14th c., a rich medieval necropolis has emerged in the studied sector of the Inner Town. In 2021, 13 new graves and five reburials were investigated. The study of six graves and a reburial discovered in 2020 have been completed. All burials have been performed according to the Christian rite. Since the beginning of the excavations, for the first time tombstones were found (fig. 4). They are made of roughly hewn rectangular stone blocks, without decorations and markings. The tombstones marked the western end of the burial pit and are 5 to 10 cm away from the skeleton.

In 2021 in Kaliakra, 68 small finds were recorded, and 19 of them – mostly buttons and earrings – were found in the graves. Fourteen coins were found, among them there is an interesting copper coin related to Tsar Ivan Alexander, defined by numismatists as a local Black Sea coinage. At Kaliakra, this type of coin is recorded for the first time. Among the artefacts, eight earrings should be mentioned, most of which shaped as a simple loop, except for one of "question mark" type and another with two openwork beads.

Regarding the pottery assemblage, a high concentration of fragments dated back to Antiquity, in particular 4th – 7th c. is noted. The fragments consist mainly of kitchenware for storage and transportation, such as amphorae with the typical for the period comb decoration. Single fragments of tableware, such as dishes, bowls and thin-walled fine red slip ceramics were found as well. A single fragment of a ceramic oil lamp was also registered. A well-preserved amphora from the second half of the 6th c. was discovered. This type was widespread in Dobrudzha, and according to the different classifications it belongs to type XVI of Kuzmanov, type V of Antonov, and type B-Id of Opaiț.

The medieval pottery dates from the 8th – 10th, 13th – 14th and 15th c. Single fragments of tableware, such as sgraffito bowls, a fragment of a pitcher decorated with circles painted with white engobe were registered. The fragments from the 15th c. are few – single fragments of tableware with dark green or brown glaze.

Boni Petrunova, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, boni_boon@abv.bg
Elena Endarova, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, e.endarova@historymuseum.org
Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg

---

№ 27. АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НА НОС ЧИРАКМАН

Велислав Бонев, Елена Василева, Калин Маджаров, Яна Димитрова

Работата по разкриването на културните напластявания в Сектор 88/XXIII (кв. 73, 74, 83, 84) продължи и през 2021 г. Едновременно с това бе подновено и проучването на помещение № 2 в Сектор 87/XXIII (кв. 1, 2, 3, 12, 13). Целта на работата бе да бъдат последователно изчерпани културните останки от различните епохи, представени на обекта, като по този начин се документира тяхната ясна и точна стратиграфия.

Сектор 87/XXIII, кв. 12, 13. Помещение № 2 (обр. 1) е регистрирано през 2016 г. При започването на работата бе подравнено нивото в заобикалящите го квадрати, като бяха демонтирани рампи и купчини от камъни, оставени от предходни проучвания през 90-те години на XX в. Помещението е с неправилен правоъгълен план и ориентация запад – изток. Във вътрешността му бяха разкрити множество камъни с различни размери, деструкции от зидовете му. Западната му стена на този етап от проучването е с неизяснена дължина, най-вероятно е унищожена при проучването на крепостната стена. На ниво 119,62 м във вътрешността на помещението е регистриран пласт от мазилки, с които са били покрити стените му. Такива са запазени на няколко участъка върху северната и западната стени. По време на проучването са демонтирани две нива от нападали от стените камъни. Пръстта е сива, пепелива, с голяма концентрация на въглени и дребни мазилки. Размерите на помещението са 6 м (запад – изток) × 3,60 м (север – юг). Открити са голямо количество керамика и животински кости. Находките са монети, стрели, ножове (костени и железни), бронзови апликации.

Сектор 87/XXIII, кв. 3. Помещение № 8 е регистрирано през 2021 г. Намира се непосредствено северозападно от помещение № 2. Има квадратен план и размери 3 × 3 м. Регистрирани са три стени, които частично затварят помещението. Те са изградени от средни по размер ломени камъни със спой-

ка от глина. Липсва северната стена на помещението, която е разрушена при проучването на крепостната стена през 90-те години на XX в. В южната част на помещението на дълбочина 119,71 м е регистрирано ниво от мазилки, подобни на тези в помещение № 2. Археологическият материал също е от керамични фрагменти и животински кости. Находките са монети, ножове, сферични копчета, пръстен.

Архитектурните планове на двете помещения (обр. 2), намиращи се в сектор 87/XXIII и описани по-горе, кореспондират изцяло с проучените помещения в сектор 87/XXIII, кв. 75 – 96 (№ 1, 3 и 4) (Василева и др. 2019, 498 – 499). Откритият при проучването им археологически материал дава основание те да бъдат датирани в периода XIV – XV в.

Обр. 1. Сектор 87/XXIII, помещения № 2 и 8 (аерофото)

Fig. 1. Sector 87/XXIII, rooms Nos 2 and 8 (aerial view)

Обр. 2. План на помещения № 2 и 8

Fig. 2. Plan of rooms Nos 2 and 8

Сектор 88/XXIII – кв. 73, 74, 83, 84. Пръстта бе отнемана на механични пластове с различна дебелина, което е предпоставено от откриваните на терен множество камъни от деструкциите на сгради от различни периоди.

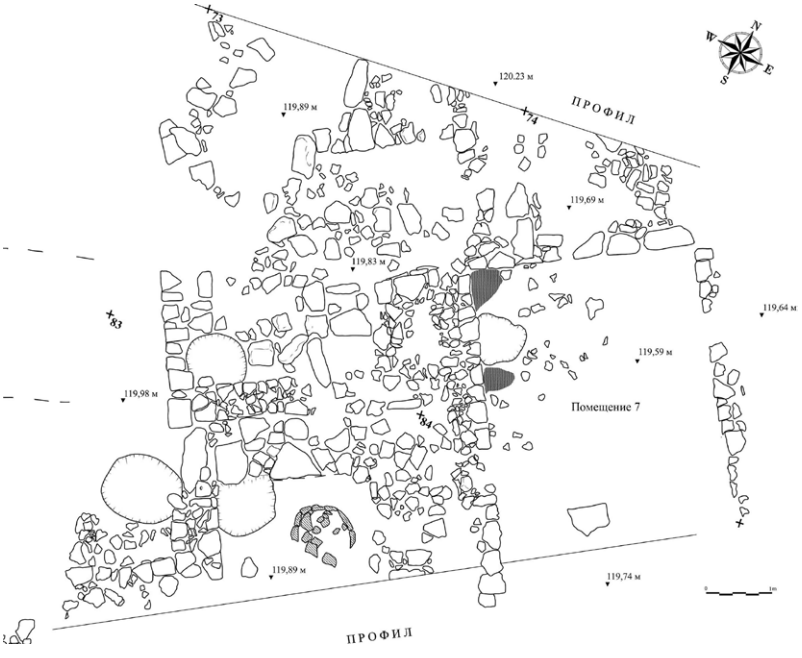
Работата в началото на проучването започна с демонтиране на останките от зидовете на проучените през изминалия археологически сезон помещения № 5 и 6, които според стратиграфската си позиция и открития в тях керамичен материал могат да бъдат отнесени към XIV – XV в. Пръстта е рохка, пепелива и нестабилна. Пластът от Късното средновековие е горял, вследствие на което пръстта е с жълтеникаво или сиво-пепелив цвят, примесена с въгленчета, малки парчета отухлени мазилки и е изключително рохка. Височината на зидовете е малка (0,20 – 0,40 м), градежът е нестабилен. Част от тях са еднолицеви, с малка дебелина. Демонтажът на стените бе наложен от необходимостта да бъдат достигнати по-ранните културни пластове. При изграждането на помещенията частично или напълно са преизползвани по-ранни зидове. Последните са включени в общата планировка на помещенията, а където е било необходимо са били прегражданы, демонтирани и/или достроявани. Откритата при работата керамика е малко, в преобладаващата си част късносредновековна. Откриват се и единични фрагменти от късноантични и елинистически съдове (основно амфорна тара и строителна керамика) и единични животински кости. Количеството на късноантичните фрагменти се увеличава в дълбочина.

В кв. 73, както и в северната част на кв. 74, след отстраняване на множество безразборно нападали камъни с различни размери (деструкции), бе достигнат пласт от светла кафяво-жълтени-

Обр. 3. Сектор 88/XXIII, кв. 73, 74, 83, 84, помещение № 7 (аерофото)

Fig. 3. Sector 88/XXIII, grid squares 73, 74, 83, 84, room No. 7 (aerial view)

Обр. 4. План на помещение № 7

Fig. 4. Plan of room No. 7

кава пръст, с видимо по-плътна структура. Тя ясно се отличава от отнемания до момента пласт от сиво-пепелива пръст с материали от Средновековието. При приключване на работата за сезона на терен са почистени множество големи каменни блокове, вероятно част от по-ранни градежи, свързани с късноантичния период. Късноантична е и откриваната на тази дълбочина и в описания вече пласт керамика (амфорна тара, фрагменти от трапезна керамика, съдове за съхранение, както и от строителна такава).

Продължи работата и по проучването на регистрираното през 2020 г. помещение № 7, ситуирано в кв. 74 и северната част на кв. 84. Помещението е било вкопано в античния терен (обр. 3). След отнемане на тънък механичен пласт стана ясно, че през 2020 г. не са установени реалните размери на структурата. Стратиграфската позиция на приетия тогава за северен зид на структурата показа, че става дума за останки от друго, по-късно помещение, което заради близостта си до съвременното ниво на терена е разрушено и планът му е невъзстановим. Вероятно става въпрос за преустройство в кратък времеви период, отново в границите на XIV – XV в. Камъните от този зид бяха демонтирани, за да може помещение № 7 да бъде проучено цялостно. Разкрити са три от стените на структурата – северен, източен и западен зид (обр. 4). Южният зид попада под оставения през 2020 г. профил с посока изток – запад в сектора. Структурата е с правоъгълен план и приблизителна ориентация северозапад – югоизток. Разкритите размери на помещение № 7 са: 4,50 (север – юг) × 3,50 м (изток – запад). Отнети са няколко механични пласта във вътрешността му. Пръстта е сиво-пепелива, рохка. В западната му част е проучен пласт от чиста пепел, почти без археологически материали. Стените на помещението са запазени на различна височина, изградени са от ломени камъни, като навсякъде спойката е

глина. Долните редове и при трите зида са от по-големи по размер блокове, като във височина са били използвани по-малки такива. Всички са еднолицеви, което не позволява да бъде установена дебелината им. Начинът на градеж на горните редове (малки плочести камъни в неправилни редове и много спойка) на два от зидовете, а именно северен и западен, позволяват да се допусне, че са били преизползвани по-ранни такива, които са били доизградени. В участъците, където теренът пада поради естествената денивелация, са запазени в един ред.

Отнети са три механични пласта във вътрешността. Керамиката е много, но е силно фрагментирана. Не са открити съдове *in situ*. По-голямата част от нея е датирана в XIV – XV в., но са открити и материали от по-ранни епохи. В последния отнет механичен пласт количеството на средновековната керамика намалява значително. Открити са и редица находки – монети, топче за прашка, катарама и други предмети, свързани с бита. При приключване на проучването през настоящия сезон нивото в помещението е подравнено и при тази работа е открита главно късноантична керамика, което ясно говори, че средновековният пласт е изчерпан.

Обр. 5. Находки от проучванията през 2021 г.: 1 – нагръден кръст (XIV – XV в.); 2 – костена пластина с врязвания и дупка за окачване (XIV – XV в.); 3 – костен нож (XIV – XV в.); 4 – теракота, фигура на седяща Оранта (II в. сл. Хр.); 5 – амфорен печат, кръг „Хераклея“ (втора – трета четвърт на III в. пр. Хр.); 6 – амфорен печат, Синопе (216 – 215 г. пр. Хр.)

Fig. 5. Small finds from the 2021 excavations

В северозападния ъгъл на структурата е проучена яма № 12. Тя е с форма близка до кръг и малки размери (диаметър 0,94 м). Запълнителят се отличава лесно по по-тъмния си спрямо заобикалящите я пластове цвят. Пръстта е светло-кафява, хомогенна, примесена с малки варовикови камъчета и единични въгленчета. На повърхността на ямата, както и в първите 0,30 – 0,40 м, са разкрити множество малки камъни. На дълбочина 0,60 – 0,75 м от нивото на засичане е разкрит пласт от черупки на морски миди. Керамиката от ямата е много малко, силно фрагментирана и датирана в Късното средновековие. Открит е и фрагмент от вносна малоазийска керамика с тюркоазена ангоба. В запълнителя, почти на нивото на дъното, е открит синопски амфорен печат.

Етапите на проучване на квадратите и намиращите се в тях структури са технически и фото документирани. Периодично цялата работна площ, както и отделни елементи са заснемани с дрон, правени са фотограметрии.

След приключване на теренната работа цялата площ на обекта е покрита с геотекстил, съобразно предписанията за полева консервация.

При проучванията през 2021 г. са открити над 80 находки – монети, накити, костени предмети (шила, ножове, апликации), керамични тежести и прешлени за вретено, железни ножове, стрели, топчета за прашка, фрагменти от фирнисови съдове, теракотена статуетка, амфорни печати (три синопски и четири от кръг „Хераклея“ с дата последната четвърт на III в. пр. Хр.) и др. (обр. 5).

Литература

Василева и др. 2019: Е. Василева, В. Бонев, К. Маджаров. Археологическо проучване на антична и средновековна крепост нос Чиракман, гр. Каварна. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 498 – 500.

ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AT CHIRAKMAN CAPE

Velislav Bonev, Elena Vasileva, Kalin Madzharov, Yana Dimitrova

Summary

In 2021, the excavations continued in Sector 88/XXIII, grid squares 73, 74, 83, 84 (fig. 3) and Sector 87/XXIII, grid squares 1, 2, 3, 12, 13 (fig. 1).

In Sector 87/XXIII, room No. 2 was excavated. It features a nearly rectangular plan and is east – west oriented, measuring 6 × 3.60 m. A layer of wall plaster pieces was found in its inner space. Some of the plaster was preserved in small areas on the northern and western walls. A significant number of pottery sherds, animal bones, coins, arrowheads, knives, bronze belt mounts was found in this room. The adjacent room No. 8 lays northwest of room No. 2. It is square in plan, measuring 3 × 3 m, as three of the walls were preserved. In its southern part, a level of wall plaster pieces was detected, similar to the one in room No. 2. The materials found are pottery sherds, animal bones, knives, spherical buttons, a finger-ring.

The premises excavated in 2021 are dated to the latest period of habitation of the Chirakman Cape (14th – 15th c.). They are similar in terms of their layout, and correspond well to the structures, excavated in previous campaigns. The walls were built of small and medium-sized stone blocks, bonded with clay.

In Sector 88/XXIII, the remains of the walls of rooms Nos 5 and 6 excavated in previous seasons and dated to 14th – 15th c. were dismantled. In sq. 73 and in the northern part of sq. 74, a level and parts of walls from Late Antiquity were registered, and pottery from the same period was discovered (amphorae, fragments of tableware, storage vessels, ceramic building materials). The work in room No. 7 in sq. 74 and 84 continued in 2021. The structure is sunken into the ancient terrain; it is rectangular in plan and northwest – southeast oriented. Its dimensions are 4.50 × 3.50 m. Three of the walls preserved at different heights were unearthed. They were built of quarry stones with clay binder. The materials found in room No. 7 are dated to the 14th – 15th c. At the end of the fieldowrk the layer was leveled. The materials found at this depth were from Late Antiquity, indicating that the medieval layer was already fully excavated. In the northwestern corner of the room, pit No. 12 was excavated.

Over 80 objects (fig. 5) were found during the excavations. Among them there were coins, adornments, bone objects (awls, knives, mounts), ceramic weights and spindle whorls, iron knives, arrowheads, sling bullets, fragments from black-glazed ware, a terracotta statuette, amphora stamps (three from *Sinope* and four from the *Heraclea* Circle, dated to the last quarter of the 3rd c. BC), etc.

Velislav Bonev, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, velislav.bonev@abv.bg
Elena Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, helengnom@gmail.com
Kalin Madzharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kalinmadzharov@mail.bg
Yana Dimitrova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, yanadimitr@yahoo.com

---

№ 28. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. „ХОРИЗОНТ“, БАЛЧИК

Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева

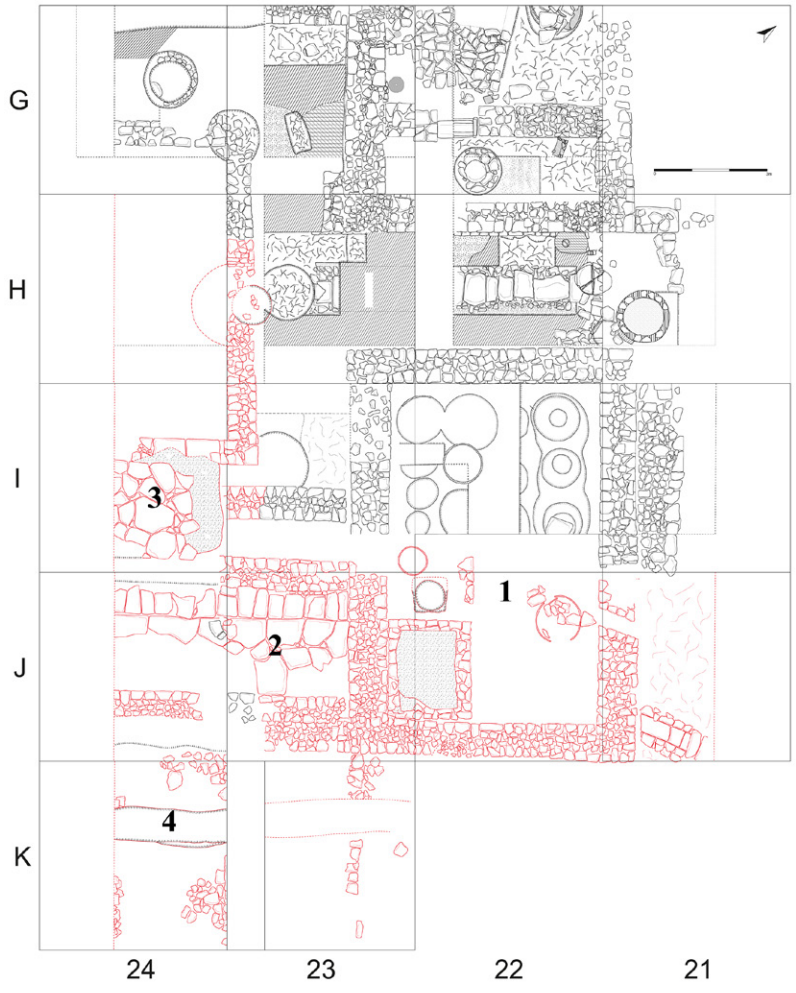
Разкопките през 2021 г. се проведоха под ръководството на гл. ас. д-р Р. Колева, гл. ас. д-р Ч. Кирилов (ръководители) и Р. Енчева (зам.-ръководител), от 6 юли до 2 август. В тях взеха участие 12 студенти от III курс на специалност „Археология“ на СУ „Св. Климент Охридски“ и 11 работници.

Работата се концентрира в новотрасираните квадрати K21, K22, K23 и K24, в неразкопаните източни пътеки на съседните J21, J22, J23 и J24, в частично проучения през предходни кампании (до ниво 0,40 м под заварената повърхност) кв. I24, както и в части от квадрати H23, H24, I23, J21, J22 и J23.

Окончателно е разкрита т. нар. „сграда с питосите“ (сграда I22/I23/J22/J23) – разчистени са останките от източния зид и тези от източната част на южния зид. Както и останалите зидове на сгра-

дата, те са станали жертва на тежки разрушения в не толкова далечното минало, когато крепостта и постройките в нея са били източник на каменен материал за строителни дейности в Балчик. Останките са установени едва дълбоко в основите им, на не по-малко от 0,50 м по-ниско от подови нива в очертанията на сградата. Нито една част от тях не е съхранена над нивото на границата между суб- и суперструкцията. Помещението е дълго 9 м (изток – запад) и е широко 5,40 м (север – юг), или казано другояче – 30 × 18 римски стъпки (обр. 1.1; 2.1).

Трасето на източния зид се очертава като траншея с ширина около и малко над 1 м, запълнена със сравнително рохка пръст и ломени камъни, нахвърляни обратно в нея. *Terminus post quem* за разрушаването на зида е фрагмент керамика с яркозелена глазура от османската епоха. *Terminus ante quem* за същото е паянтовата постройка с керемиден покрив от първите десетилетия на XX в., която бе частично разкрита непосредствено под тънкия хумусен пласт през миналите сезони и която, както стана ясно през настоящия, заляга стратиграфски над траншеята от демонтирания източен зид на сградата. В непосредствена близост около нея бяха намерени две монети – 1 румънска лея от 1924 г. и 50 стотинки от 1937 г., които наред с намерена през 2019 г. монета от 20 пари на султан Мехмед V от 1910 г., изглежда маркират времето, в което е ползвана тази постройка.

Обр. 1. План на проучените през 2017 – 2021 г. квадрати с проучени през 2021 г. археологически структури (в червено): 1 – източна част на „сградата с питосите“; 2 – плочник до южната фасада на „сградата с питосите; 3 – плочник в кв. I24; 4 – траншея в кв. K24

Fig. 1. The grid squares studied in 2017 – 2021 with the structures revealed in 2021 (in red): 1 – eastern part of the 'building with the pithoi'; 2 – stone pavement south of the 'building with the pithoi'; 3 – pavement in square I24; 4 – trench in square K24

Разкритото през 2020 г. легло за канал в основите на северния зид не продължава на север извън сградата, където навсякъде се открива материкова скала. На юг, в мисленото продължение на неготовото трасе, се намери четвърти поред полуразрушен питос *in situ*. Това затруднява допълнително интерпретацията на функцията на канала. Не може да се отхвърли възможността да е прекъснат при вторично превръщане на приземната част на помещението в „мазе за питоси“, макар това да не дава отговор на липсата на продължение в северна посока. В близост до него е установен друг канал, покрит с каменни плочи. Той излиза от североизточния ъгъл на сградата и продължава на север в непроучен терен.

През Средновековието в очертанията на сградата са отложени едно след друго две подови нива. Отнасянето им към средновековната епоха е несъмнено - средновековна керамика присъства и сред материалите между двете. Горното изглежда е свързано с частично преграждане в помещението чрез еднолицев зид, установен още през предходните сезони.

Окончателно бе разчистено масивното съоръжение с камъни и хоросан в югоизточния ъгъл на помещението. Ролята и функцията му продължават да са неясни, принадлежността му към първичния облик на помещението - също. Местоположението му подсказва, че може да е в тясна връзка с плочник в посока север - юг, долепен до южната фасада на помещението (обр. 1.2; 2.2). Плочникът

Обр. 2. Разкритият участък в края на проучването: 1 – източна част на „сградата с питосите“; 2 – плочник до южната фасада на „сградата с питосите; 3 – плочник в кв. I24; 4 – траншея в кв. K24

Fig. 2. The revealed structures at the end of the fieldwork: 1 – eastern part of the 'building with the pithoi'; 2 – stone pavement south of the 'building with the pithoi'; 3 – pavement in square I24; 4 – trench in square K24

е разположен между два сравнително по-тънки (и изглежда по-късни) зида (коридор?). Дали тук не се разполага вход към сградата (или поне един от тях)? Откриването на зидовете едва на ниво субструкция затруднява тяхното установяване.

Покрай трасетата на зидовете, най-вече в кв. J21, J22 и J23, през годината се откриха близо петнадесет запушалки за амфори, огромната част от които са вторично изрязани от строителна керамика, предимно от керемиди. По-голямата част от откриваните предмети с подобен характер през предните години също се асоциира с помещението от „сградата с питосите“. Това обстоятелство кореспондира добре с факта, че огромната част от битовата керамика, намерена при неговото проучване, е амфорна тара, като фрагментите се намират също около зидовете на помещението. Налага се впечатлението, че покрай стените са били наредени немалък брой амфори, които допълват информацията относно облика и функциите му.

На север от помещението, в кв. I21 и J21, има масивни културни отложения и структури както от Средновековието, така и от Късната античност, които не притежават характера на безредни деструкции *extra muros* на сградата. Твърде е възможно в тази посока да се развива съседно помещение, което попада както в рамките на все още непроучен терен, така и в очертанията на изкоп от по-ранни разкопки, разположен на по-малко от 2 м северно от проучвания сега участък.

Не е невъзможно да има съседно помещение и от изток, в очертанията на квадрати K21, K22 и евентуално K23, но там културният пласт не бе изчерпан през 2021 г. Характерът на материалите и останките на достигнатите нива в тези квадрати говорят за интензивно обитаване през Средновековието.

Дълбоко вкопана средновековна траншея с ориентация север – юг бе разчистена в югоизточния край на проучваната площ, в кв. K24 (обр. 1.4; 2.4). Тя продължава на север, най-малкото в южната половина на кв. K23, а с огромна доза вероятност и на юг. Характерът на запълнителя ѝ, както и обстоятелството, че в нея не бе останал дори един камък от основа на зид, налагат различна интерпретация. До този момент има един единствен случай (в кв. G21), в който (част от) зид бе демонтиран буквално до скала, но дори и там на дъното на траншеята бяха запазени *in situ* няколко камъка от основите.

Не по-малко интересна е ситуацията в южна посока от „сградата с питосите“. Западно от плочника в кв. J24 е открит подобен, разположен в кв. I24 (обр. 1.3; 2.3). Той застъпва зид с ориентация север – юг, долепен на ясно изразена фуга до южната фасада на „сградата с питосите“. Това подкрепя наблюдението за разновременност на плочниците и „сградата с питосите“.

Плочникът се асоциира сравнително безпроблемно с постройка на запад от него. Тя е разкрита частично през 2017 – 2018 г. и доразкрита през настоящата година. Северният ѝ зид е нарушен от средновековни ями, а зидовете ѝ са съхранени само в основи. По тази причина е много трудно да се каже нещо по-определено за нейната датировка, ако не се вземат предвид данните за относителната ѝ хронология.

Затвърждават се наблюденията, че разкритите в този участък масивни каменни постройки, отнесени най-общо към Късната античност, принадлежат на най-малко две времеви фази. Бъдещите проучвания следва да дадат отговор на въпросите относно тяхната абсолютна хронология.

Трите монети, открити през 2021 г., могат да се използват само за най-обща индикация относно времето на човешкото присъствие на това място. Монетите са[1]: половин фолис (К), вероятно сечен при управлението на Юстин II и София (четвърта година, монетарница Тесалоника), монета от 5 нумии сечена при управлението на Юстин II и анонимен византийски фолис клас А2, сечена при управлението на Василий II.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS IN "HORIZONT" NEIGHBOURHOOD, BALCHIK

Rumyana Koleva, Chavdar Kirilov, Radostina Encheva

Summary

The remains of the eastern wall of the so called 'building with the *pithoi*' (building I22/I23), as well as the most eastern part of its northern wall were revealed beneath the eastern balk of grid square J21/J22 (figs 1.1; 2.1). The walls were destroyed in modern times to a depth below the floor level. *Terminus post quem* for the destruction of the wall is a piece of green glazed bowl found deep in the trench of the wall. *Terminus ante quem* is a hut excavated in the previous seasons and coins from 1910 and 1937 probably from the time the hut was in use. The 'building with the *pithoi*' was planned and constructed in the ancient metric system – 30 to 18 Roman feet (9.00 × 5.40 m).

The sewer that was found in 2020 has no projection to the north outside the building and nothing left to the south where remains of a *pithos* rested in line with it. Another sewer covered with stone slabs cuts the northeastern corner of the building. Part of it was revealed to the north of the building and obviously extends to the north and to the south in the yet not studied squares.

During the Middle Ages, two floor levels functioned in the 'building with the *pithoi*'. The upper one is probably related to a dry-stone, one-faced wall to the south. Medieval pottery and artefacts mark the occupation of the terrains to the east and south of the building. There the excavations this season revealed a trench, made in the Middle Ages (figs 1.4; 2.4).

The solid masonry parallelepiped was fully unearthed, though its function remains still undefined. There is a probable connection to a stone pavement between two thinner walls to the south of the building (figs 1.2; 2.2). May be an entrance to the building was situated there but this cannot be stated with certainty since all the walls were destroyed deep into their foundations.

Westwards from this pavement, in square I24 lays another similar pavement (figs 1.3; 2.3). It belongs to a building partially excavated in 2017 – 2018. The chronology of the second stone pavement can be determined just relatively. It covers an earlier north – south oriented wall that reaches to the southern wall of the 'building with the *pithoi*'. The northern wall was destroyed, and a few medieval pits cut through its line. Pottery and artefacts from the Middle Ages in the layer above the pavement there mark its final usage.

The results from the excavations confirm that the stone buildings dated back to Late Antiquity apparently feature at least two chronological phases of occupation.

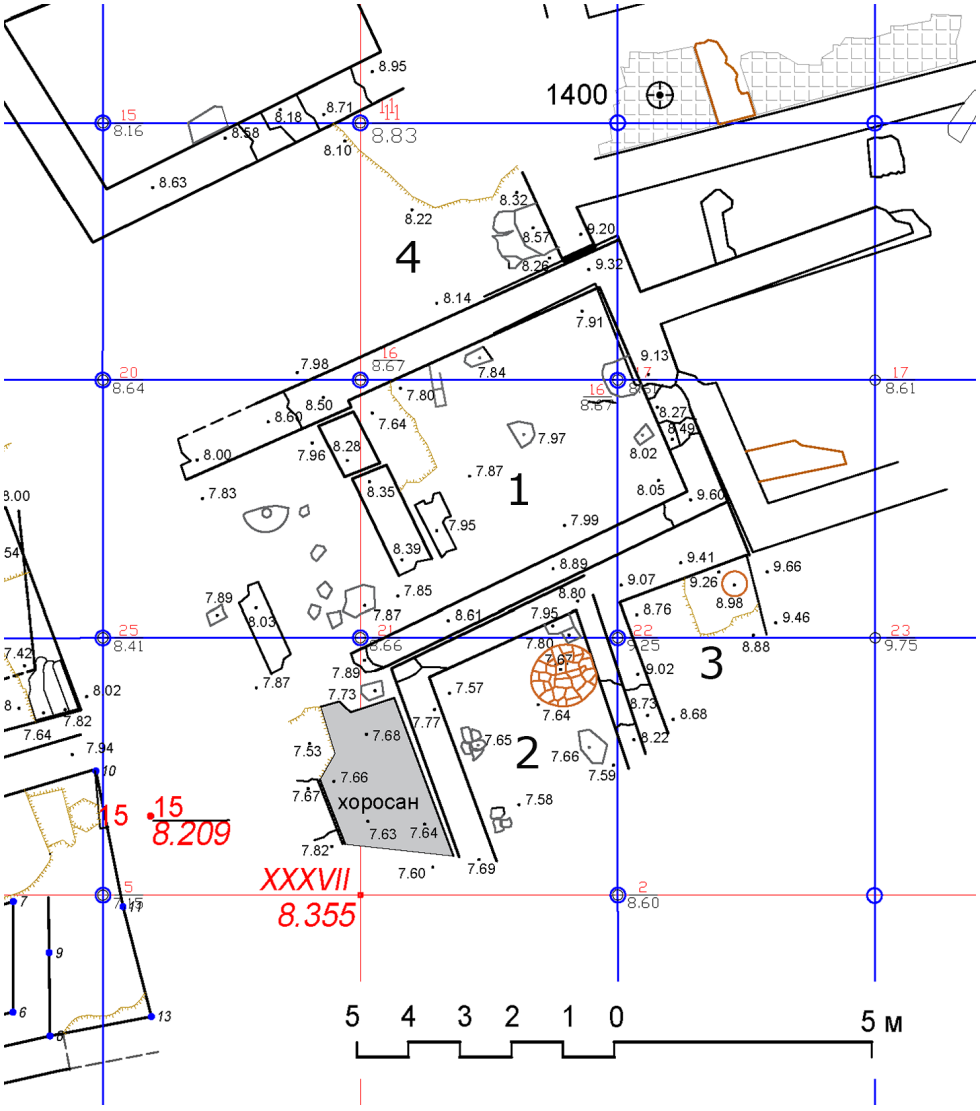
Rumyana Koleva, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, rukoleva@gmail.com
Chavdar Kirilov, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, ckirilov@uni-sofia.bg
Radostina Encheva, Museum of History – Balchik, 2 Dimitar Zhelev Str., 9600 Balchik, museum_balchik@abv.bg

№ 29. КЪСНОАНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД КАСТРИЦИ В РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД, ВАРНА

Игор Лазаренко, Мария Манолова-Войкова

Археологическите разкопки в Кастрици се проведоха през м. август 2021 г. Те бяха в центъра на късноантичния и средновековен укрепен град, непосредствено на изток от трасето на средновековна улица, дублирана от съвременна алея, която го разделя на източна и западна част. Задачата беше

[1] Монетите са определени от д-р И. Лазаренко, комуто изказваме благодарност.

Обр. 1. План на сектора, проучван през 2021 г. (автор И. Саров)

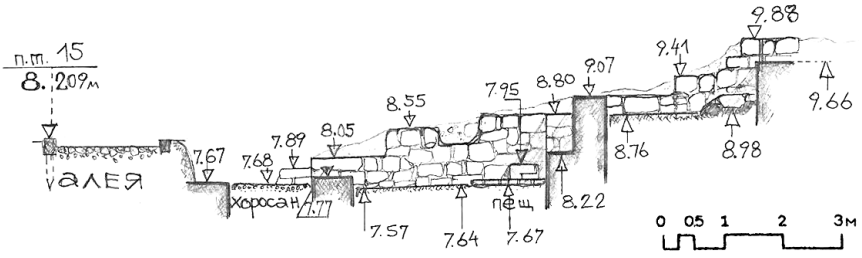
Fig. 1. Plan of the area excavated in 2021 (author I. Sarov)

проучване на площ, останала между разкрити през 2010 г. сгради и две паркови алеи (Плетньов и др. 2011, 471 – 473). За тази цел се възобнови проучването в кв. XXVI/ 15, 20, 25 и XXVII/ 11, 16, 17, 21, 22 от постоянната план-квадратна мрежа на обекта.

В посочените квадрати са разкрити частично четири жилищни сгради (обр. 1). Според намерените керамика и монети, както и от някои характерни особености на градежа (използване на антични керемиди за подравняване на зидовете), те са от XIV – началото на XV в. Може да се предполага, че на същото място е имало по-старо обитаване, защото на повърхността бяха намерени монети от края на IV – началото на V в., фрагмент от мраморна оброчна плоча с изображение на Тракийски конник от II – III в. и фрагмент от дръжка на елинистическа амфора от о. Кос (III – II в. пр. Хр.). Възможно е точно тук да не е имало сгради през Античността, защото на три места каменната зидария е успоредна на видима в миналото скала, която е включена в градежите. Както навсякъде в крепостта, за направата на стените са използвани необработени или частично обработени ломени камъни без спойка помежду им (обр. 2), а подовете са от трамбована пръст.

Жилище № 1 е правоъгълна двуделна сграда. Източното помещение е с размер 5 × 4,35 м, ориентирано СИ – ЮЗ, с вход от запад. Северната стена е дебела 0,70 м, източната – 0,80/0,85 м, а южната и западната – 0,60 м. Най-голяма запазена височина от 1,30 м е на източната стена. Западната стена, която разделя сградата, е претърпяла промени. Първоначално между двете помещения е имало вход с ширина 1,35 м в СЗ ъгъл. Впоследствие той е зазидан и е отворен нов вход с ширина 1 м в ЮЗ ъгъл. Пред него се разкри остатък от отоплително съоръжение с размери 0,60 × 0,80 м.

Южната стена на западното помещение прекъсва на 1 м след входа, а северната – на 2,50 м след зазидания по-стар вход. От западната външна стена е запазен малък фрагмент. В близост до предполагаемия ЮЗ ъгъл се откриха следи от обезличено огнище. В централната част на западното помещение е разчистен фрагментиран хромел.

Обр. 2. Разрез 1 през хоросановото ниво и сгради № 2 и 3 (автор И. Саров)

Fig. 2. Cross-section 1 of the mortar level and buildings Nos 2 and 3 (author I. Sarov)

Жилище № 2 е правоъгълна сграда, плътно долепена на север до южната стена на жилище № 1. Ориентирана е ЮИ – СЗ, вероятно с вход от ЮИ. Разкритата дължина на източната стена е 3,80 м (основа и лице в продължение на 3 м е използвана скала), на западната стена – 4,60 м, а на северната стена – 2,30 м. Дебелината на стените е 0,60 – 0,70 м. Най-голяма запазена височина от 1,20 м е в СИ ъгъл. Южната стена не е разкрита. Вероятно се намира под паркова алея, която е перпендикулярна на алеята върху средновековната улица. Близо до СИ ъгъл има голямо елипсовидно огнище с диаметър 1,20 м, настлано с фрагменти от късноантични керемиди. Подобно, настлано с керемиди огнище, но с по-малък размер и неправилна форма е разположено близо до западната стена.

Западно от жилище № 2 беше открита дебела около 5 см хоросанова подова замазка със следи от някаква колова конструкция (?), която е стояла върху нея. От север тя вероятно е била ограничена от разрушения ЮЗ ъгъл на жилище № 1, а на запад – от зид с дебелина 0,40 м, който е граничел със средновековната улица. При почистването на профила на замазката се установи, че под нея има въглени.

Предназначението на това хоросаново замазване не е ясно. До момента никъде в средновековния град не е установено използване на хоросан при строителните работи.

Жилище № 3 е правоъгълна сграда, плътно долепена на север до южната стена на жилище № 1, а на запад до жилище № 2, ориентирана ЮИ – СЗ, вероятно с вход от ЮИ. Разкритата дължина на източната стена е 2 м, на западната стена – 3,30 м, а на северната стена – 1,80 м. Видима е само дебелината на северната стена – 0,70 м. Най-голяма запазена височина от 0,30 м е в СИ ъгъл. Южната стена не е разкрита. Вероятно се намира под паркова алея, която е перпендикулярна на алеята върху средновековната улица. Близо до СИ ъгъл има пещ с неправилна форма и размери 0,80 × 0,80 м. Жилище № 3 е върху скалата, която е вградена в източната стена на жилище № 2.

Жилище № 4 е правоъгълна сграда, чиято източна стена, градена върху скала, е разкрита през 2011 г. То има обща стена с жилище № 1 (северна за жилище № 1 и южна за жилище № 4). Дълго е 7,50 м и е широко около 4,20 м (СИ и СЗ ъгли не са разкрити заради паркови и саморасли дървета върху тях). Ориентирано е СИ – ЮЗ, с вход от запад. Вътре, вероятно пред входа, има стълба с две стъпала, дълга 0,80 м, широка 1 м и висока 0,30 м. Единствено дебелината на южната, т. е. на общата стена за жилища № 4 и № 1, е установена – 0,60 м. Най-голяма запазена височина от 1,20 м е в ЮИ ъгъл.

В насипите между стените на жилищата се откриват различни предмети от ежедневието на населението на крепостта: оловни рибарски тежести, части от железни инструменти, ножчета, бронзови копчета, фрагментирана керамика и монети. Масовият керамичен материал се разпределя в две хронологически групи: късноантична (IV – VI в.) и късносредновековна от края на XIII – началото на XIV в. до първата половина на XV в. Сред късноантичните фрагменти се отличават кухненски съдове, изработени на крачно грънчарско колело от песъклива глина и фрагменти от широко разпространените по Черноморието амфори класове LR1 и LR2. В количествено отношение превес има късносредновековната керамика, която обхваща разнообразен набор от кухненски и трапезни форми, включително гърнета и стомни с рисувана украса, нанесена с бяла ангоба, частично или цялостно глазирани трапезни съдове, фрагменти от монохромна и полихромна сграфито керамика. Византийският керамичен внос е представен от амфорни стени (тип IV по Günsenin) и сграфито от константинополския клас Elaborate Incised Ware от XIV в.

Повечето антични монети са от римски бронзови емисии на владетелите Лициний II (317 – 324), Константин I (307 – 337), Валенс (364 – 378), Аркадий (395 – 408), Хонорий (393 – 423) и Теодосий II (402 – 450). Освен тях има византийски фолиси на Маврикий Тиберий (582 – 602) и Ираклий (610 – 641).

Средновековните монети са трапезундска аспра на император Мануил I Комнин (1238 – 1263), български грош и бронзови монети на царете Иван Александър (1331 – 1371) и Михаил Асен (1331 –

1355), монетовидни пластинки от края на XIV – началото на XV в., татарски пулове от Крим и Сакчи, османски акчета и мангъри на Баязид I (1389 – 1402) и Селим I (1512 – 1520). Най-късната монета е 10 пара на султан Абдул Азис (1861 – 1876).

Резултатите от разкопките през 2021 г. допълват данните за жилищната архитектура през XIV в. в Кастрици, информацията за използваната трапезна керамика (местно производство и внос) и обогатяват монетния комплекс с нови монети от Късната античност, ранновизантийската епоха и развитото средновековие.

Литература

Плетньов и др. 2011: В. Плетньов, М. Манолова-Войкова, П. Пеев, И. Лазаренко. Крепостта „Кастрици“, резиденция „Евксиноград“ – Варна, 2010 г. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 471 – 473.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL TOWN KASTRITSI IN EUXINOGRAD RESIDENCE, VARNA

Igor Lazarenko, Mariya Manolova-Voykova

Summary

The archaeological survey of the late antique and medieval town Kastritsi in August 2021 covered an area in the centre of the fortification situated east of the route of a medieval street which separates it into eastern and western parts and is now duplicated by a modern park alley.

During the excavation, four dwellings were located in grid squares XXVI/ 15, 20, 25, and XXVII/ 11, 16, 17, 21, 22 (fig. 1). Due to the nature of the terrain – a park area with modern alleys and perennial trees – only one of the buildings was fully explored. It has two rooms and an entrance to the central city street. Some parts of the other three buildings remained inaccessible. As everywhere in the fortress, the walls of the buildings are made of partially processed quarry stones with no binder between them. The thickness of the walls is between 0.60 m and 0.80 m (fig. 2). The preserved height in some places reaches 1.30 m. The floors are made of compacted levelled earth, with hearths in some of the corners. To the west of building No. 2, a 5 cm thick mortar floor is situated, with traces of postholes, probably of some wooden structure that stood over it (?). To the north, the ruined southwestern corner of building No. 1 bounds the mortar level, and to the west, it reaches a 0.40 m thick wall, which borders the medieval street. The mortar floor lays over a layer of ashes and charcoal, well visible at the cut of its end. The purpose of this mortar remains unclear. So far, there is no data about the use of mortar in construction works in the medieval town.

According to some characteristic features of the construction (use of antique roof tiles to align the walls), the newly discovered dwellings should be dated to the 14th – early 15th c. An earlier occupation can be also assumed at the same place, as evidenced by materials found in the surface layer: coins from the end of the 4th – beginning of the 5th c., a fragment of a marble votive plaque of the Thracian horseman from the 2nd – 3rd c. AD, a handle of a Hellenistic amphora from Kos (3rd – 2nd c. BC). It is possible that there were no buildings on the exact same place in antiquity, because in three places the stone masonry is parallel to a rock visible in the past, which is included in the spaces of the dwellings.

The fills between walls and over the floors of the buildings contain various items of everyday life of the town`s inhabitants: lead fishing weights, parts of iron tools, knives, bronze buttons, fragmented pottery and coins. The mass ceramic and coin material can be divided into two chronological groups: late antique (4th – 6th c.) and late medieval (from the end of the 13th – beginning of the 14th c. to the first half of the 15th c.).

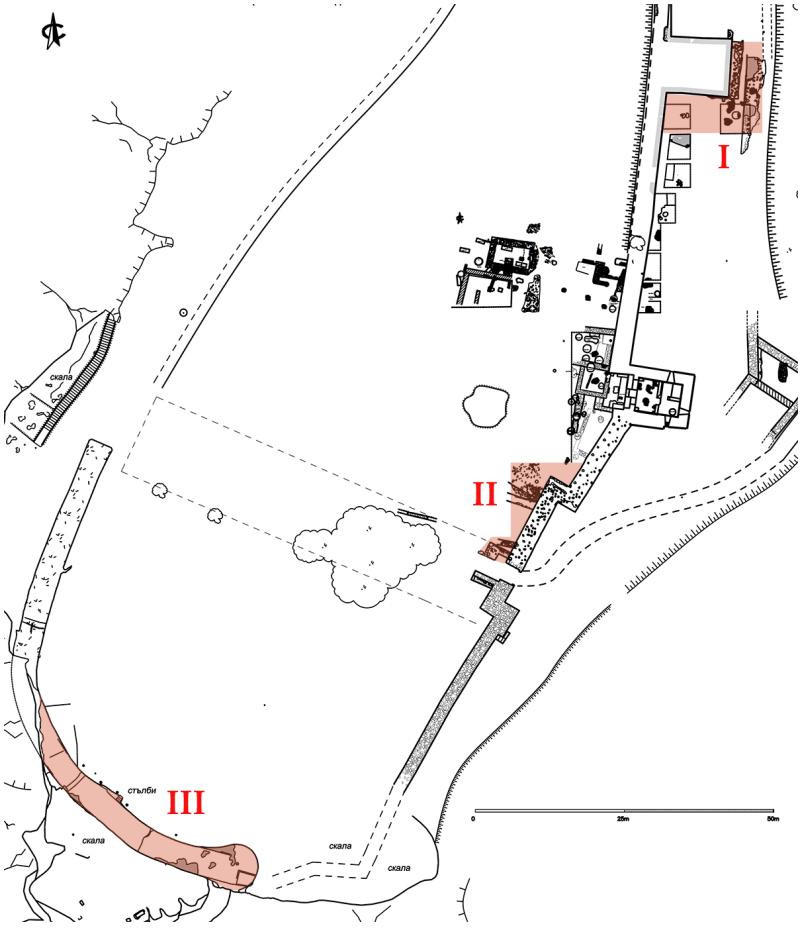
The results of the excavations in 2021 complement the data on the residential architecture in the 14th c. in Kastritsi, add information on the use of tableware (locally produced and imported) and enrich the coin assemblage with new coins from Late Antiquity, early Byzantine era and the Middle Ages.

Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, lazarenko@mail.bg
Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

№ 30. КРЕПОСТ „ПЕТРИЧ КАЛЕ“, ОБЩ. АВРЕН, ОБЛ. ВАРНА

Мария Манолова-Войкова, Игор Лазаренко

Проучванията през 2021 г. обхванаха трите посочени в предварителната работна програма сектора: сектор I – между крепостната стена и протейхизмата, в близост до северната кула (кула 2); сектор II – до вътрешното лице на крепостната стена, от чупката, която тя прави в кв. F9/3-4 до южната порта; сектор III – южна част от изсечено в края на скалния нос съоръжение – „щерна“ (обр. 1).

Обр. 1. План на крепостта с проучваните сектори (автор М. Вълчев)

Fig. 1. Plan of the fortress with the studied areas indicated (author M. Valchev)

Сектор I. В сектор I са проучени пластове с оскъдно количество керамика и находки от XII и XIII в. До южната стена на кула 2, в насип от хоросан, камъни и тъмна пръст е открита колективна монетна находка, съставена от перпер на Михаил VIII Палеолог (1272 – 1282 г.), 12 аспри на Мануил I Комнин (1238 – 1263 г.) и четири венециански гроша от XIII в.

Слабо запазени останки от жилищни нива са установени в непосредствена близост до външната крепостна стена и върху нея, където са разчистени две огнища. Съхраненият културен пласт върху зида е 0,40 м. Съставен е от тъмна пръст с дребни ломени камъни и битова керамика от XII – XIII в. Предположението за частичното интегриране на част от протейхизмата в жилищно пространство се потвърждава от целенасоченото заравняване на горната ѝ повърхност, направено чрез изваждане на стърчащите от емплектона камъни и изчукване на хоросана до получаване на относително равно ниво. Находките от пласта върху стената, сред които са керамика, малки битови предмети и имитативни монети от първата половина на XIII в., указват *terminus ante quem* за разрушаването на част от фортификационното съоръжение в края на XII – началото на XIII в.

Направеното почистване на насипите от хоросанов трошляк и камъни до южната и източната стени на кула 2 предостави нови данни за нейния градеж и строителни периоди. Стана ясно, че в първоначалния си вид тя е била изнесена пред линията на крепостната стена на 12,10 м. Впоследствие, през Средновековието, кулата претърпява кардинален ремонт, при който е скъсена с 1,50 м, а от оригиналния контур остава само ред от челните квадри и част от емплектона на източната ѝ стена (обр. 2). Строителството е извършено набързо и с подръчни материали: квадри, грубо обработени и ломени камъни, късноантични тегули, обилно количество бял хоросан. Новата източна стена на кулата възсяда стария емплектон, в който личат характерните за първия период следи от строително скеле. Към настоящия момент тя е силно обрушена, а в градежа ѝ е включено голямо хоросаново бъркало. Сред деструкциите от източната стена са открити фрагменти от стенописи, които насочват към предположение за параклис във вътрешността на кулата.

Сектор II. Секторът обхваща пространство до вътрешното лице на крепостната стена – от чупката, която тя прави в кв. F9/3-4 до южната порта в кв. F9/16 (обр. 1). В тази зона са проучени културни наслоявания предимно от периода XIII – първата половина на XV в.

Най-късна е част от подово ниво върху чупката на крепостната стена. Може да се допусне, че става въпрос за малко помещение, вероятно наблюдателен пункт, което отчасти е застъпвало запазената към това време зидария на стената. Подовото ниво е заравнен пласт от чиста пръст, покрит с плътен слой пепел, в която са открити керамика и метални находки от края на XIV – първата половина на XV в., включително монета на султан Баязид I (1384 – 1402 г.).

Следи от леки дървени постройки са установени под чима в съседните квадрати на запад (F9/2 – 7). Грубо направен зид от ломени камъни с кал, долепен към крепостната стена, очертава южната граница на помещение, чийто обхват на север остава неясен. От него, в северна посока, започва подравнен пласт от твърда пръст с разнесени върху нея пепел и въглени, а в СЗ ъгъл на квадрата е разчистено огнище, около което са открити много железни гвоздеи и скоби от дървена конструкция, керамика и монети от XIV – началото на XV в. Под описаното ниво е проучен пласт с висока концентрация на битови находки, керамика и монети предимно от XIII – XIV в. На места са установени гнезда за дървени подпори и части от глинени замазки с отпечатъци от колово-плетова конструкция.

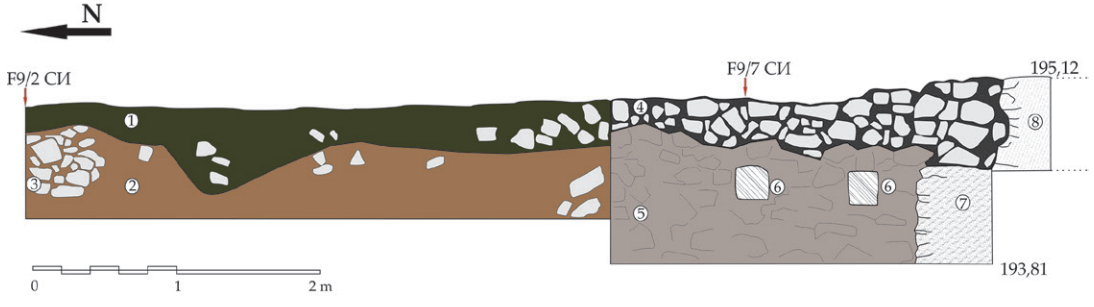

Обр. 2. И стена на кула 2 със запазен един ред от оригиналния градеж

Fig. 2. E wall of tower 2 with a preserved single course of the original construction

През 2021 г. за пръв път е разкрита и документирана чупката на вътрешния крепостен зид. Ширината на стената при чупката спазва установения вече стандарт за дебелина на суперструкцията от 3,10 м. Разкритата малка част от западното лице на зида в североизточния ъгъл на кв. F9/7 също не показва съществени различия по отношение на градежната техника. Използвани са грубо обработени варовици и квадри, споени с обилно количество бял хоросан. Видими са леглата на два големи сантрача с четириъгълно напречно сечение (обр. 3).

На юг от чупката, до крепостната порта, е вдигнат пласт с де-

Обр. 3. И профил на кв. F9/2 и С част на кв. F9/7: 1 – рохка тъмна пръст с ломени камъни, материали от XIII – XV в.; 2 – светлокафява пръст с ломени камъни, материали от XI – XII в.; 3 – струпване на ломени камъни в СИ ъгъл на кв. F9/2; 4 – крепостна стена, З лице на чупката (надграждане с ломени камъни и кал); 5 – крепостна стена, З лице на чупката (градеж със запазена мазилка); 6 – легла на напречни сантрачи в крепостната стена; 7 – основа на стена, долепена перпендикулярно към крепостния зид от грубо обработени варовикови камъни; 8 – еднолицева стена, долепена перпендикулярно към крепостния зид от ломени камъни с кал

Fig. 3. E profile of square F9/2 and N part of square F9/7: 1 – loose dark soil with quarry stones, 13th – 15th c. finds; 2 – light brownish soil with quarry stones, 11th – 12th c. finds; 3 – accumulation of quarry stones at the NE angle of sq. F9/2; 4 – main fortress wall, W face of the bend (upgrade of quarry stones and mud); 5 – main fortress wall, W face of the bend (masonry with preserved plasters); 6 – beds of transverse beams in the fortress wall; 7 – foundation of a wall perpendicular to the fortress wall of roughly processed limestone; 8 – single-faced wall perpendicular to the fortress wall of quarry stones with mud

струкции с височина от 0,70 до 1,40 м, съставен от тъмна пръст, смесена с парчета емплектон, хоросан, ломени и дялани камъни, рухнали от зидарията на стената. Сред нападалите строителни материали са разпилени муниции за огнестрелно оръжие – оловни топчета и бронзови паралелепипеди. Находките потвърждават писмените сведения за въоръжението на кръстоносната армия на Владислав III от 1444 г. с огнестрелни оръжия, включително с т. нар. аркебузи или хаковници (Митев 2020, 139 – 142). Пластът с деструкции достига до рохкава сиво-пепелява пръст, в която се открива оскъдно количество керамика, дребни находки и монети от XIV – началото на XV в.

Обр. 4. Г-образен зид, фланкиращ от североизток входа на Ю порта

Fig. 4. L-shaped wall flanking from the northeast the entrance of the S gate

Разкопките в най-южната част от сектор II хвърлиха нова светлина върху устройството на южната порта на крепостта. Нейната югозападна част е била разкрита през 60-те години на миналия век и впоследствие реставрирана. През 2021 г. започна проучването на североизточната ѝ страна. Под пласт с деструкции се очерта Г-образен зид, разположен перпендикулярно на крепостната стена и конструктивно свързан с нея. Той фланкира от североизток проход с дължина 7 м и максимална ширина 4,20 м. На този етап няма сигурни данни за затварянето на портата, но може да се предположи, че от вътрешната страна е имало двукрила врата. Към такава хипотеза насочва квадра до ЮЗ ъгъл на Г-образния зид, с издялано в нея гнездо за дървен стълб с диаметър 0,20 м – вероятно използвано за ос на врата (обр. 4).

Сектор III. В сектор III е проучена южната част от мащабно, изсечено в скалите съоръжение, определено при първите разкопки от 60-те години на миналия век като „щерна“ (Кузев 1967). То започва в близост до издяланата в скалите стълба и завършва при южния отвесен ръб на скалния масив (обр. 1, 5). Съоръжението е дъговидно извито, като средната част е срутена. Визуално наподобява коридор или канал с четириъгълно напречно сечение и почти отвесни стени, с видима към момента дължина 87,50 м и ширина от 3,75 до 4,50 м. В проучения сектор дълбочината му варира от 2 м до 2,80 м. Към южния си край „коридорът“ преминава в цилиндър с диаметър 7,65 м и дълбочина 2 м. Така общата дължина на съоръжението възлиза на 95 м.

След отстраняването на растителността и естествено наслоения през последните десетилетия хумусен слой се очертаха серия допълнителни врязвания в повърхността на дъното: с четириъгълна форма в кръглата част; надлъжни и напречни канали в „коридора“, прагове, променящи нивото на дъното. Части от нивелирани замазки върху дъното от бял хоросан със смляна керамика са документирани както в кръглата част, така и в „коридора“. Несъмнено именно те са дали основание за първоначалната интерпретация на съоръжението като водохранилище. Направените през този сезон замервания поставят под съмнение тази хипотеза, предвид малката денивелация между най-ниската точка на дъното в южната част и видимия горен ръб на изсичането в северния му, все още непроучен край. Разликата в абсолютните коти от едва 0,90 м показва, че при запълване водният стълб в най-дълбоките части не би могъл да надвиши 0,90 м, а в някои сектори той би достигнал едва 0,70 – 0,80 м. Такова количество съставлява между 1/2 и 1/3 от възможния капацитет на изсичането и на практика обезсмисля неговите мащаби. Първоначалната функция на съоръжението е все още неясна. То е било покрито, както показва поредицата от гнезда за дървени подпори по северния му горен ръб. Подход към вътрешността, но не до дъното, осигуряват три издялани в скалата стъпала, най-долното от които достига едва на 1,70 м над дъното. Някои напречни канали в „коридора“ дават повод да се мисли за направени в определен момент прегради. Една от възможните интерпретации, споделена и от консултанта д-р Д. Стоянова, е използване на изсичането като хореум. На този етап не може да се изключи и вероятността за интегрирането му в общата фортификационна система чрез надградени дървени съоръжения.

Обр. 5. Сектор от Ю част на изсеченото в скалите съоръжение

Fig. 5. Sector of the S part of the rock-cut structure

При проучванията са открити и документирани разнообразни находки от керамика, кост, метал и стъкло (предимно от периода XII – първата половина на XV в.), отразени в 106 полеви инвентарни номера. Масовият керамичен материал се разпределя в три хронологически серии. Към V – VI в. се отнасят отделни стени от амфори LR1, LR2, фрагменти от кухненски съдове и лампи. Ранносредновековният период е представен от гърнета, изработени на ръчно грънчарско колело, от песъчлива глина и няколко фрагмента от сива глина с излъскани ивици. Най-голям дял заемат находките от XII – началото на XV в. Групата обхваща три типа амфори и разнообразни кухненски и трапезни форми, включително внос с различен произход от средновизантийския, късновизантийския и поствизантийския периоди.

Откритите монети са общо 101 и покриват обширен хронологически диапазон, който започва с емисия на император Гордиан III (238 – 244 г.) и приключва с акчета на султан Мурад II (1421 – 1451 г.). Основната част на нумизматичния материал се концентрира в първата половина на XIII в. и в XIV в. По време на разкопките са открити едно ядро за печат и моливдовул от XI в., вероятно на служебно лице с името Константин Пед(л)иасим.

Литература

Кузев 1967: Ал. Кузев. Разделна. – Народно дело, 303/26.XII.1967 г.

Митев Н. 2020: Н. Митев. Кръстоносните походи на Владислав Варненчик от 1443 – 1444 година по писмени и археологически данни. Шумен, 2020.

PETRICH KALE FORTRESS, AVREN MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT

Mariya Manolova-Voykova, Igor Lazarenko

Summary

The survey in 2021 covered three sectors of the site: I – an area between the two fortress walls, near the northern tower (Tower 2); II – along the inner face of the main fortress wall, between Tower 1 and the fortress gate; III – the southern part of a rock-cut structure, known as a 'cistern' (fig. 1).

Sector I comprises layers with poorly preserved traces of dwellings located near the *proteichisma* and over it. The wall was partially used by intentionally levelling of its masonry, carried out by removing the stones protruding from the *emplekton* and hammering the mortar to obtain a flat surface. The finds from the strata over the so formed floor, amongst which there are coins from the first half of the 13th c. set *terminus ante quem* for the destruction of the *proteichisma* at the end of the 12th – beginning of the 13th c.

The cleaning of embankments of mortar and stones next to the southern and eastern walls of Tower 2 provided new data on its construction periods. It became clear that in its original form it was 12.10 m long. Subsequently, in the Middle Ages, the tower underwent a major reconstruction, and was shortened by 1.50 m. Only a course of blocks and a part of the *emplekton* on its eastern wall remained from its original outline (fig. 2).

In Sector II architectural remains and cultural layers mainly from the period of the 13th – first half of the 15th c. were unearthed (fig. 1). The latest context is a part of a small room, probably an observation post, which partly covered the masonry of the fortress wall preserved at that time. The finds from the layer over the floor level give grounds for dating it in the beginning of the 15th c. Some other traces of 14th – 15th c. wooden dwellings are located to the west, in squares F9/2-7.

One of the aims for the 2021 campaign was to reveal the bend of the fortress wall, which was visible so far only from the outside of the fortress. The width of the wall at its bend meets the already established standard for superstructure thickness of 3.10 m. The same applies to the construction technique, which completely coincides with that of the whole fortification (fig. 3).

Survey in the southernmost part of Sector II provided some new information about the structure of the southern fortress gate, as the study of its northeastern side began. It consists of a L-shaped wall, structurally connected to the main fortress wall, forming a passage with a length of 7.00 m and maximal width of 4.20 m (fig. 4).

Sector III covers the southern part of a large-scale rock-cut structure initially identified in the 1960's as a 'cistern' (figs 1, 5). It has a curved plan, resembling a corridor or a canal with a visible length of 87.5 m and a width of 3.75 – 4.50 m. In its southern part, the depth varies from 2.00 m to 2.80 m. To the southern end, the 'corridor' turns into a cylinder with a diameter of 7.65 m and a depth of 2.00 m. Thus, the total length of the rock-cut structure reaches 95 m. The excavation in the 'cistern' gave the opportunity to document many other cuts on its bottom and sides, and preserved parts of levelled mortar plastering on the floor. The latter probably gave rise to the initial interpretation of the facility as a water reservoir. Measurements made in 2021 call this hypothesis into question, given the small difference of only 0.90 m between the lowest level of the bottom in the south end and the visible upper edge of the cut at its northern, still unexplored end.

Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de
Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, lazarenko@mail.bg

№ 31. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КОКАЛЯНСКИ УРВИЧ

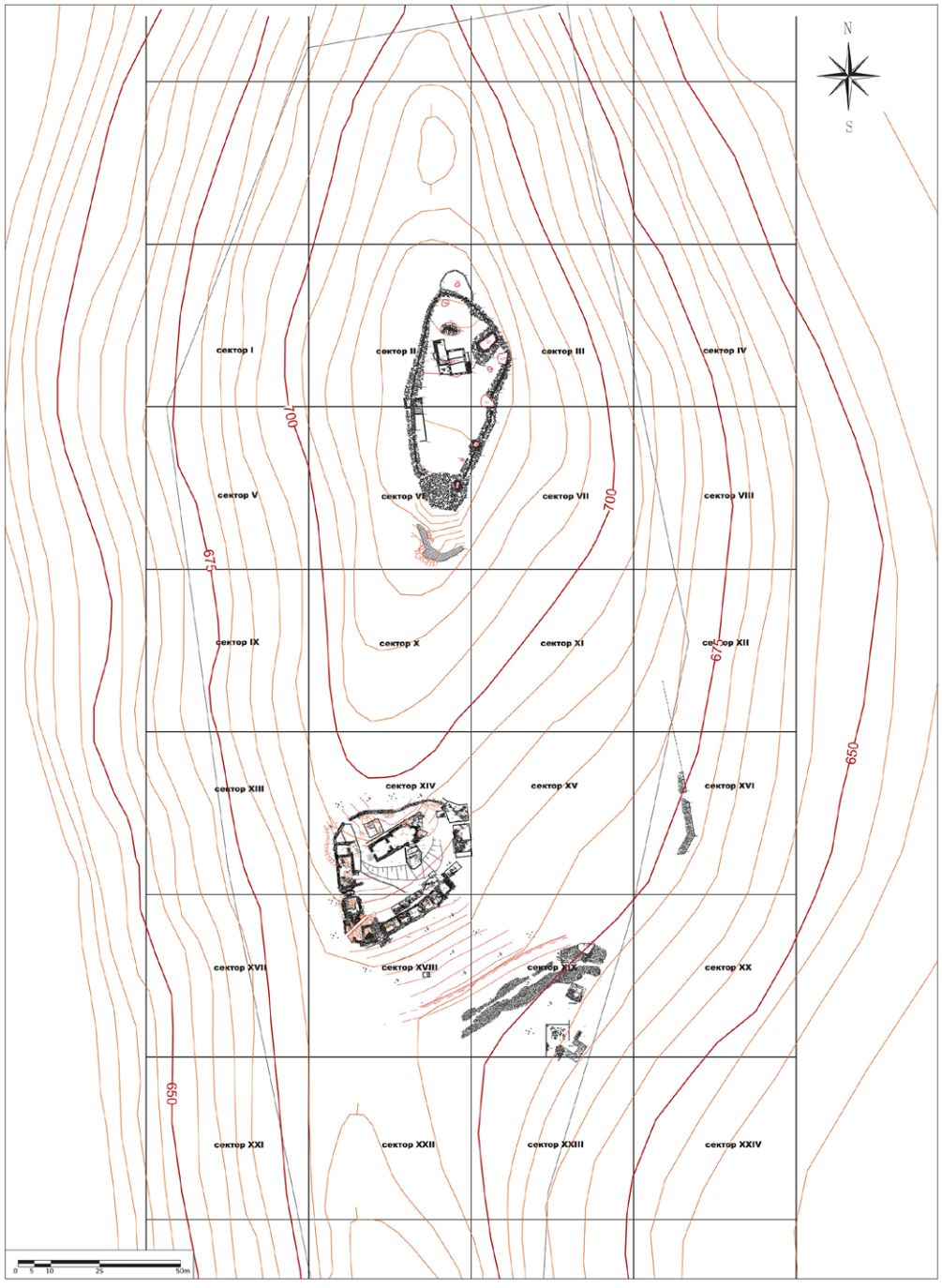
Виолина Кирякова, Филип Петрунов

През 2021 г. бяха извършени нови археологически проучвания в късносредновековния манастир (обр. 1, 2). Разкопките са реализирани чрез сондажи в южното жилищно крило на манастира, помещения 5а, 5б, 7а, 7б, 8 и западно от тях в квадрати В2 и В3. В резултат на проведените проучвания са придобити нови данни и находки от сребро, бронз, олово, желязо и камък, като преобладават материалите с датировка IV – VI век (Кирякова 2022, 232 – 251). Основно това са монети, но има и инструменти, катарами и други предмети от бита на късноантичните обитатели на хълма. Почти във всички помещения бяха достигнати останки и деструкции от Античността. В помещение 7а, върху останките на южната манастирска стена и под подовото ниво на помещението, се разкриха струпани човешки кости и оловен печат (обр. 3.1). Според направеното теренно наблюдение на антрополог става въпрос за поне три индивида – двама възрастни и едно дете. В кв. В2 е регистрирана нова пещ с размери 2,30 × 2,20 м, изградена от грубо обработени камъни, оформящи купол на глинена и калова спойка, фланкирана от две къси стени от запад и изток.

При проучването са извършени стратиграфски наблюдения за устройството на подовите настилки и състоянието на огнищата. Извършената подробна геодезия и орто-фотография на целия манастир, в допълнение на цялостно 3D лазерно заснемане с георефериран 63 милиона точки, дадоха възможност за пълно картиране на късносредновековните останки.

През месец октомври бе реализиран проект „Проучвания на цитаделата на крепостта на Кокалянски Урвич", финансиран от Столична община. Проектът имаше за цел да се достигне до най-високата точка на западния хълм Урвич на Средобърдието. Мястото е известно от публикациите на проф. Д. Овчаров, но никога не е проучвано археологически. Теренът се намира на 40 м денивелация над късносредновековния манастир и на около 100 м в северна посока от него. В проучването, като стажанти, участваха студенти на СУ „Св. Климент Охридски", ВТУ „Св. св. Кирил и Методий", ЮЗУ „Неофит Рилски" и НБУ. Реализацията на програмата бе подкрепена както финансово, така и чрез участието на специалисти от НИМ и Секция за средновековна археология на НАИМ – БАН.

При първоначалния оглед на терена са документирани останки от масивни каменни разсипи с вътрешни размери 75 × 30 м и ширина над 2 м. Деструкциите очертават издължена, стесняваща се

Обр. 1. Кокалянски Урвич – план на проучванията (автор С. Ненчев)

Fig. 1. Kokalyanski Urvich – plan of the excavated area (author S. Nenchev)

в двата края елипса с външни размери 90 × 40 м и височина на разсипите над 10 м. Освен тях е документиран и фрагмент от крепостна стена с външен и вътрешен сантрач на бял хоросан. Фрагментът от крепостната стена е с височина 2 м и дължина 4 м. От югоизточната му страна е регистриран иманярски изкоп, показващ че градежът има запазена височина от най-малко още 1 м до субструкцията. Неговата форма към момента не може да бъде напълно уточнена, тъй като западното му лице е разрушено и в основата му също се очертава изкоп с размери 2 м И – З и 3,50 м С – Ю. Заложените сондажи източно от стената позволиха да се разкрият 18 м от нейното вътрешно лице. В оформения сондаж източно от най-добре запазения фрагмент от куртината са документирани средновековни и антични материали, наред с деструкциите от крепостния зид. При първоначалния оглед на терена са констатирани и десетки вкопавания както в археологическите пластове, така и в каменните разсипи от крепостните стени. Повечето вкопавания са с кръгъл план и диаметър от 0,50 м до 2 м, но са видими следите и на два из-

копа от изток, върху трасето на крепостната стена, с размери 7 × 3 м.

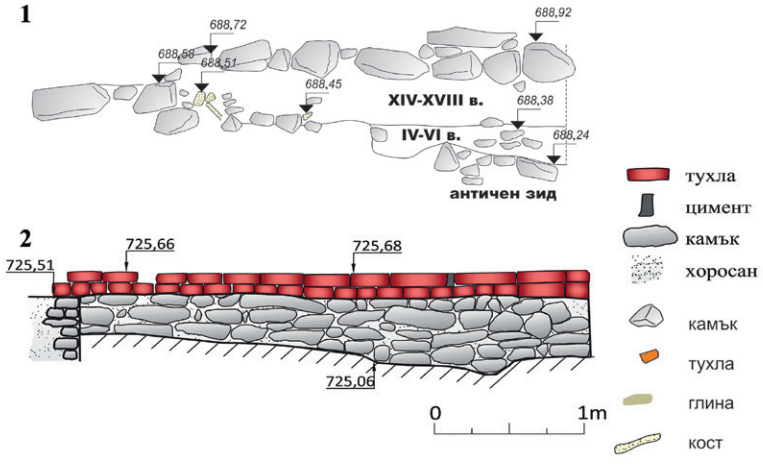
Западно от тях е документирана правоъгълна тухлена постройка с циментова спойка и мазилки, с размери 7 × 5 м, ориентирана с дългата си страна по посока С – Ю и фундирана върху по-ранни градежи (обр. 3.2). Върху част от събраните тухли се чете надпис „ИАР“, оформен в калъп преди изпичането. При проучването около така очертаната тухлена сграда 1 са открити монети и предмети от началото до 60-те години XX в. Данни за експлоатацията на това съоръжение не са налични, но на база откритите съвременни елементи от употребени патрони и гранати, вероятно става въпрос за временен военен обект. Може да се предположи, че той функционира от началото до края на 60-те години на XX в., когато именно започват и първите проучвания на проф. Д. Овчаров около църквата „Св. Пророк Илия“ и сградата е изоставена. Под останките на сграда 1 частично е проследен планът на многоделна каменна постройка от еднолицево обработен местен камък със спойка от бял хоросан. Тя е фундирана върху скалата, която се открива плитко, на дълбочина от 0,20 м до 1 м. От този зид са проследени 8,10 м дължина и ширина 0,60 м, с ориентация С – Ю, и втори зид с дължина 3 м и ширина 0,60 м, ориентиран в посока И – З. Двата зида са конструктивно свързани със субструкцията на сграда 1 и поради тази причина градежът е маркиран като сграда 2. Вероятно става въпрос за многоделна сграда, чийто план е застъпен в най-южната си част от тухлената постройка. Материалите, които се откриват, са разнообразни – от IV – VI, XIII – XIV, XV – XVII в. (обр. 4). Това важи както за нумизматичния, така и за керамичния материал. Вероятно през Късното средновековие, а и през XX в., теренът е бил редовно прекопаван в близост до скалата, поради което преобладава късноантичният материал, съхранен на най-ниското ниво.

Южно и северно от цитаделата се проследява трасето на коларски

Обр. 2. Аерофото на обекта

Fig. 2. Aerial photo of the site

Обр. 3. Стратиграфски профили: 1 – западен профил в помещение 7а на манастира; 2 – западно лице на западната стена на сграда 1

Fig. 3. Stratigraphic cross-sections: 1 – western cross-section of room 7a of the monastery; 2 – western face of the western wall of building 1

Обр. 4. Кръст-медальон

Fig. 4. Cross-pendant

път и укрепващите го зидове на суха зидария. Видимото му трасе започва около 50 м преди южното съоръжение на цитаделата, фланкира я от запад и достига близо 80 м след нея, като очертанията му се губят северно от масивен каменен разсип с размери 6 × 6 м в края на провлака, на който е разположена цитаделата.

Литература

Кирякова 2021: В. Кирякова. Антични и късноантични монети от Кокалянски Урвич. – В: Юбилеен сборник Николай Марков (Известия на Националния исторически музей, 34). София, 2022, 232 – 251.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT KOKALYANSKI URVICH

Violina Kiryakova, Filip Petrunov

Summary

The annual archaeological excavations of the late medieval monastery of the Kokalyanski Urvich fortress had been carried out in September 2021 (figs 1, 2). Remains and debris from antiquity have been registered in most of the rooms. In room 7a, above the remains of the southern monastery wall and beneath the floor level, piled up human skeletal remains, and a lead seal were discovered (fig. 3.1). According to the anthropological observation, most likely the bones belong to at least three individuals – two adults and a child. South of the monastery kitchen, a new oven has been registered (2.30 × 2.20 m), built of roughly hewn stones bonded with, forming a dome, enclosed from east and west by two short walls. New finds of silver, bronze, lead, iron and stone have been found, most of them dated to the 4th – 6th c.

In October 2021, a project "Archaeological research of the citadel of the Kokalyanski Urvich fortress" funded by the Sofia Municipality, has been accomplished. The project aimed to reach the highest point of the western hill of Urvich. The place is known from the publications of Prof. D. Ovcharov but has never been archaeologically studied. The area is located 40 m above the late medieval monastery and about 100 m north of it. Remains of massive stone spills with internal dimensions of 75 × 30 m and width over 2 m were documented during the initial inspection of the area. The destructions outline an elongated elliptical structure with external dimensions of 90 × 40 m and a height of the spills over 10 m. Furthermore, part of the fortress walls with external and internal wooden beam structures built with white mortar has been documented. The preserved fortress wall is 2 m high and 4 m long.

East of it, a rectangular building constructed of bricks with cement binder and plaster has been registered (fig. 3.2). The building measures 7 × 5 m, and it is N – S oriented, built above the remains of earlier buildings. On some of the bricks an inscription "ИАР", stamped by the mold prior to the firing, is found. Coins and objects from the early 20th c. to the 1960s were found during the survey of the brick-built building 1. Beneath its remains, a multipartite stone building, constructed with local stones with white mortar, was partially documented. It is founded on the bedrock, at a depth of 0.20 to 1.00 m. West of the building, two walls were registered: one with a length of 8.10 m and a width of 0.60 m, N – S oriented, and the other one with a length of 3.00 m and a width of 0.60 m, E – W oriented. The two walls are connected with the substructure of building 1, and this is the reason why this construction is marked as building 2. It is probably a multipartite building overlapped in its southernmost part by the brick building 1. The finds are diverse and are dated to the 4th – 6th, 13th – 14th, and 15th – 17th c. (fig. 4).

Violina Kiryakova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1404 Sofia, v.kirqkova@abv.bg
Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg

---

№ 32. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА" ПРИ ЯКОРУДА

Мариела Инкова, Цветана Комитова

Основните цели на проучванията през 2021 г. бяха: 1) да се установи първоначалният план на крепостта, преди рухването на стената, градена на бял хоросан по южния склон и връзката ѝ с покъсно изградената стена на розов, изпълняваща функцията на протейхизмата; 2) да се проследи продължението на т. нар. подпорна стена, за да установим как е осъществяван достъпът до помещението,

южно от портата; 3) да се проучи контекстът на т. нар. ранни зидове, предхождащи изграждането на крепостта за уточняване на хронологията.

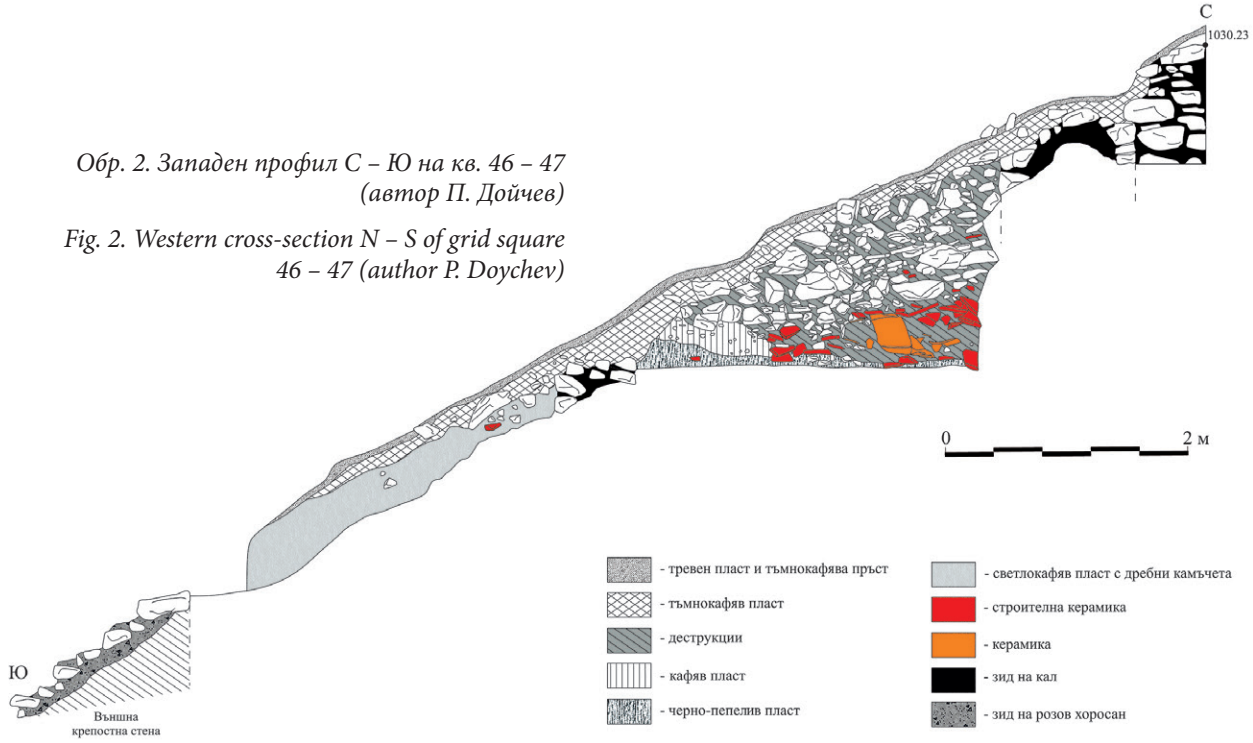
С тази цел в посока на запад бяха заложени четири квадрата (46 – 47), в които да се проследи трасето на ранната стена на бял хоросан и на протейхизмата, разположена по склона под нея (обр. 1). На запад и югозапад бяха заложени кв. 48 и 49, в които да се проучи трасето на крепостната стена. Западно от портата, в уширение на кв. 37, се премахна рампата, за да се проследи продължението на подпорния зид. Автентичният насип под нея бе с черно-пепелява пръст, свидетелстваща за опожаряването на крепостта; откриваха се въглени, железни гвоздеи, и смесени фрагменти късноантична и средновековна керамика, керемиди и фрагменти от водопроводна тръба за отточните води (?). От подпорния зид е разкрит участък с дължина 4 м. Той достига до висок скален масив и завършва с косо поставен плочест дялан камък. Разкритият участък, с дебелина 0,70 м, е граден с глинена спойка. Така, достъпът до помещението под портата, за което не изключваме да е функционирало като кула, е бил от запад. От скалния масив, в посока на юг е разчистен участък с дължина 2,80 м от неизвестен досега зид на глинена спойка и дебелина 0,60 м. Разположен е перпендикулярно спрямо подпорния зид, ориентиран С – Ю. Скалата в този участък е оформена отвесно.

В най-западно разположените квадрати № 48 и 49 е проучено трасето на западната и участък от югозападната крепостна стена на бял хоросан. Подобно на останалите участъци, тя е дебела 0,90 – 1 м. Във височина от нея са разкрити три до пет реда камъни. От вътрешната ѝ страна и в двата квадрата е разкопан участък от долепени на фуга зидове на глинена спойка, с де-

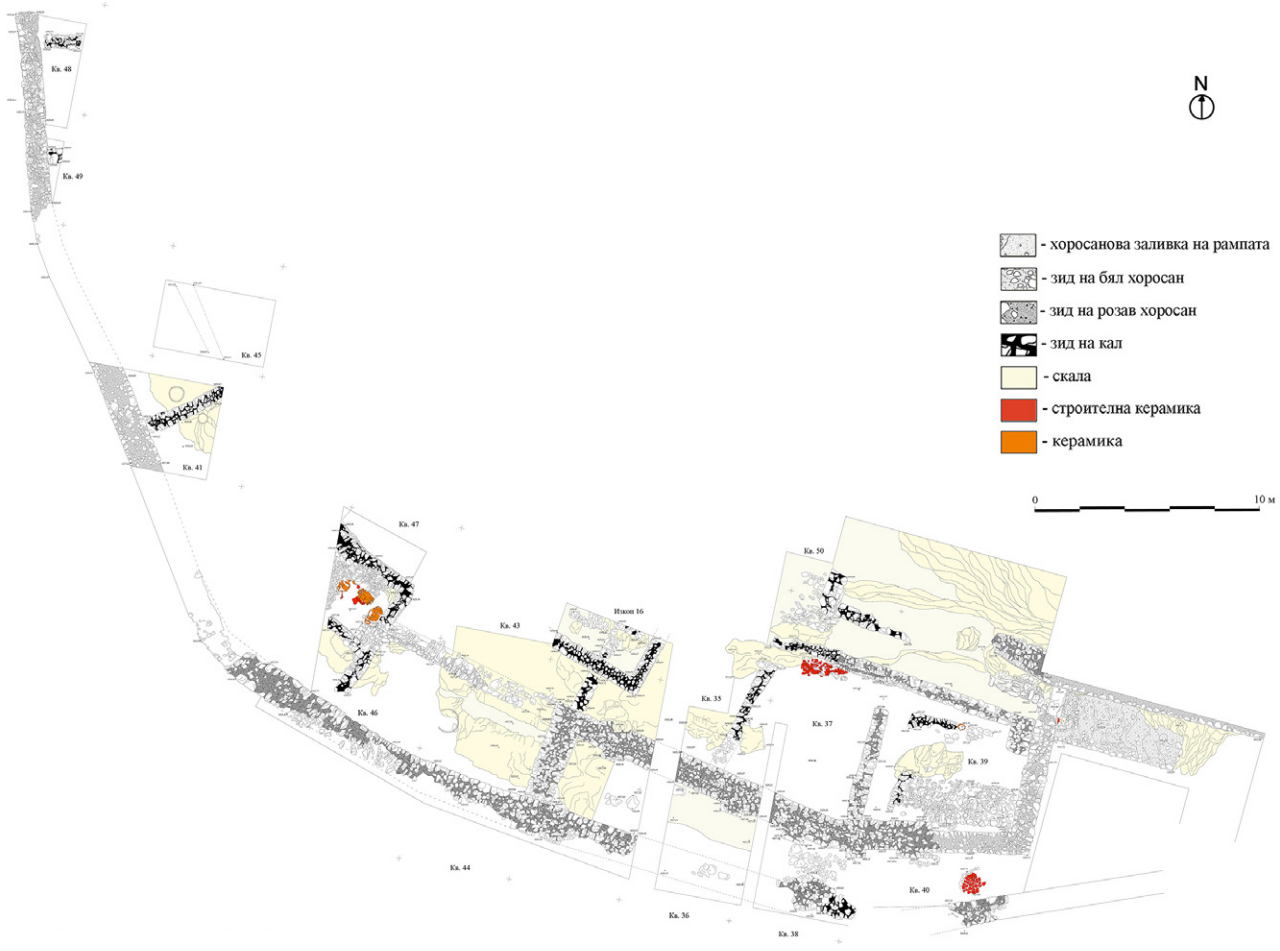
Обр. 1. Хълмът с крепостта „Калята“, проучвания 2021 г. (снимка студио „Свят“)

Fig. 1. The hill and the Kalyata fortress, 2021 excavations (photo “Svyat” studio)

Обр. 2. Западен профил С – Ю на кв. 46 – 47 (автор П. Дойчев)

Fig. 2. Western cross-section N – S of grid square 46 – 47 (author P. Doychev)

Обр. 3. План на югозападната част на крепостта с останки от срутената крепостна стена на бял хоросан, късноантична къща, изградена по нейното трасе, и протейхизма (автор П. Дойчев)

Fig. 3. Plan at the southwestern part of the fortress with remains of the collapsed fortress wall with white mortar, a late antique house built over its route, and a proteichisma wall (author P. Doychev)

белина 0,60 – 0,70 м, които са на разстояние 4,60 м един от друг. Най-вероятно са част от помещение или къща, долепена до югозападната крепостна стена. Подовото ѝ ниво, маркирано с чернопепеляв пласт, е на дълбочина 0,80 м от съвременния терен.

Насипът в този участък има идентична характеристика, както в останалите сектори. Непосредствено под тревния пласт до дълбочина 0,40 м, той е черно-кафяв, а в него се откриха фрагменти средновековна керамика от XI – първата половина на XIII в., късноантични фрагменти и предмети на бита – ключове, хлопатари, резе, райбер, игли, обтегач за хоризонтален тъкачен стан, както и неопределяема късноримска монета от V в. Следва пласт, наситен с деструкции от ломени камъни и малко късноантични фрагментирани керемиди. В южната част на квадрата се проучиха две ями, с диаметри съответно 0,95 и 0,85 м, запълнени в горната си част с каменни деструкции, а в дълбочина – сиво-черен насип.

Продължението на трасето на срутената южна крепостна стена и на протейхизмата в посока на запад се проучи в кв. 46 – 47. Стратиграфията е идентична на познатата досега (обр. 2). В тревния пласт и непосредствено под него, заради голямата денивелация, се откриват римска сива керамика, късноантични фрагменти от VI в. и средновековни от XI – първата половина на XIII в. Под него насипът е черно-кафяв с деструкции от камъни и строителна керамика, въглени, железни гвоздеи. Следва сиво-кафяв насип, наситен с каменни деструкции с разнородни артефакти: късноримска монета (края на IV – V в.), оловна имитация на такава от същия период, фрагмент от фибула от VI в., блюда от везни, прешлен за вретено с врязан кръстовиден знак, желязна панта с полепнала по нея дървесина. На дълбочина 0,40 – 0,60 м се достига до ниво с нападали от покрива керемиди, които запечатват насип непосредствено над подовото ниво в приземието на късноантична къща. В северната част на кв. 47 и в южната част на кв. 46, от вътрешната страна на външната крепостна стена, частично е изчерпан жълто-кафявият насип, целенасочено насипан за изравняване на ходовото ниво.

След изчерпването на културните отлагания се разкри продължението на срутената вътрешна крепостна стена на спойка от бял хоросан (обр. 3). И тук тя е фундирана върху скала, във височина са запазени два до три реда от градежа. В този участък тя е дебела 1,30 м. В кв. 47, в посока на запад, следи от трасето ѝ не са запазени. След извършен ремонт по укрепване на крепостната стена, установено през предишните сезони (Инкова и др. 2019, 539, обр. 3; Инкова и др. 2020, 1221, обр. 1), в този участък е изградена късноантична къща. Разкрити са източните части на три от нейните помещения. Основите им са градени от дялани, ломени и речни камъни в емплектон на глинена спойка. Средното помещение има вход от изток, широк 0,60 м и оформен чрез два дялани плочести камъни, положени върху скалата. Източната му стена е дебела 0,70 м, фундирана частично върху срутената вътрешна крепостна стена, частично върху скала. Връзката със северния зид, дебел 0,70 м, е конструктивна. Запазен е на височина почти 2 м, фундиран върху скала, леко полегнал на юг. Южният зид на помещението е фундиран на скала, дебел само 0,60 м. Под него, до крепостната стена, е третото помещение, чийто източен зид, дебел 0,70 – 0,80 м, е фундиран не върху скалата, а върху нивелиращия ходовото ниво жълто-кафяв насип. Подово ниво е запазено само в частично разкритото средно помещение. То е върху нивелирана скала, по която има следи от разпрашена глинена замазка, вероятно настлана с тухли, свидетелство за което е една запазена *in situ*. В ъгъла на помещението са открити два паднали настрани питоса, свидетелстващи за стопанските му функции (обр. 4), а на пода – хлопатари, тежест за вертикален тъкачен стан, мистрия (обр. 5) и обков за врата.

Обр. 4. Питоси в приземието на постройката (снимка М. Инкова)

Fig. 4. Pithoi in the basement of the building (photo M. Inkova)

В южната част на кв. 47 е разкрит участък от крепостната стена, дебела 1,30 м, в чийто градеж се забелязаха следи от бял и розов хоросан, свидетелстващи за извършен ремонт.

Окончателното изясняване на плана на крепостта и нейната строителна история е свързано с разкриване на първоначалното трасе на стената на бял хоросан, която на този етап е била единствена фортификация (обр. 3). Възможно е трасето да е продължавало право на югозапад и да достига до югозападната крепостна стена. Не е изключено обаче, укрепването, извършено през третия етап, да повтаря по-старо решение. Т. е. ранното трасе да завива под прав ъгъл на юг. И в двата случая е възможно строителят да е предвидил втора порта или потерна. Сравнението с останалите участъци от плана на крепостта сочи, че там където се е налагало са използвани и прави ъгли. Може би перпендикулярният зид да е бил именно в кв. 46, което обяснява открития в градежа на стената на крепостната стена бял и розов хоросан. Не е изключено обаче предполагаемият перпендикулярен зид да е на запад, в съседното, единствено непроучено пространство между кв. 45 и 47. В подкрепа на това предположение са следите от градеж с ширина над 1 м с бучки хоросан в северния профил от вътрешната страна на югозападната крепостна стена. Категоричният отговор ще получим след проучването на това петшестметрово пространство между кв. 45 и 46 – 47.

Последният проучван участък е в кв. 39 – 40, където през 2019 г. (Инкова и др. 2020, 1222 – 1223, обр. 4) бяха разкрити два успоредни зида в сух градеж, ориентирани И – З. Разположени под жълто-кафяв чакълест насип, те предхождат изграждането на крепостта. След изчерпването на срутения контролен профил от 2019 г. се разкри още един зид, ориентиран С – Ю и успореден на западния зид на розов хоросан на помещението под портата. От неговия насип произхождат две монети – оловна имитация на медна късноримска монета от V в. и медна на император Валентиниан I (364 – 375) или на император Валенс (364 – 378). Още една монета на император Теодосий I (379 –395) бе открита при изчерпването на насипа от чакъл. Новооткритият зид е граден в същата техника, има размери 1,68 × 0,60 м и максимално запазена височина 1,10 м. Фундиран е върху скала, скосена в посока на юг. На 0,55 м от скалата е оформен цокъл с ширина 0,08 м. В посока на юг той не достига до вътрешната

Обр. 5. Мистрия, желязо (снимка Т. Димитров)

Fig. 5. Trowel, iron (photo T. Dimitrov)

крепостна стена, а на север опира до вертикално оформения скален масив. Отстои на 0,95 – 1,05 м от западния зид на помещението, който е фундиран частично върху скала, частично върху чакъл. Насипът между двата зида има разнороден характер: жълто-кафяв с чакъл, а в дълбочина – кафяв.

Зидовете, градени в суха зидария, предхождат строителството на крепостта, но на този етап нямаме достатъчно аргументи за тяхната датировка. Предвид откритите в този участък монети на гр. Истиея на о-в Евбея, фибула от същия период и керамиката тип Цепина сме склонни да предположим изграждането им през елинистическия период.

След срутването на „вътрешната“ крепостна стена на бял хоросан и извършения ремонт с нова по-дебела крепостна стена на розов хоросан, укрепена с контрафорси, върху старото трасе е изградена късноантична къща, долепена до крепостната стена. Вероятно остатъците от срутената стена са демонтирани и използвани в новите градежи, а продължението на старото трасе е било в посока право на запад или с отклонение на юг до „външната“ крепостна стена. Връзката би могла да е на фуга, но не е изключено да е имало втора порта или потерна. Проучването на пространството между кв. 45 и 46 – 47 би дало отговор на този въпрос.

Литература

Инкова и др. 2019: М. Инкова, П. Дойчев, П. Антонов. Късноантична и средновековна крепост „Калята“ край Якоруда. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 538 – 540.

Инкова и др. 2020: М. Инкова, Ц. Комитова, П. Дойчев, П. Иванов. Късноантична и средновековна крепост „Калята“ край Якоруда. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1220 – 1225.

KALYATA LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS NEAR YAKORUDA

Mariela Inkova, Tsvetana Komitova

Summary

In 2021 the digs were focused on 1) establishing the original plan of the fortress before the collapse of the wall with white mortar on the southern slope; 2) tracing the continuation of the so-called retaining wall to establish how the room south of the gate was accessed; 3) studying the context of the so-called early walls preceding the construction of the fortress, in order to clarify the chronology.

The continuation of the so-called retaining wall in the west was documented. It is built with pink mortar, with some clay-bonded repairs and is founded on the bedrock. It appears that the room under the gate was accessed from the rock massif to the west.

In the westernmost square the continuation of the western and southwestern fortress walls, built with white mortar, was revealed (fig. 1). In this section its width is 0.90 – 1.00 m. Two clay-bonded walls were exposed inside, probably from a room attached to the wall.

In grid squares 46 – 47 on the southern side of the hill, the route of the collapsed fortress wall of white mortar was documented (figs 2, 3). The wall is up to 1.30 m thick, founded on the bedrock, with three mansory courses preserved. Westwards, no traces of it were found – on the contrary, we came across the eastern parts of three rooms from a late antique house. It is built of hewn and quarry stones laid on clay, with 0.60 to 0.80 m thick walls. The eastern wall of one of the rooms is founded on the collapsed fortress wall. The *pithoi* and the finds unearthed inside suggest its household character (figs 4, 5). In the southern part, a section of the outer fortress wall was unearthed, with traces of white and pink mortar used in its masonry, probably for repairs.

It is possible that the collapsed wall continued straight to the southwest and reached the southwestern fortress wall. However, the reinforcement carried out in the third stage might have repeated an older decision, i. e., the early wall

to have turned perpendicularly to the south. A comparison with the other sections of the fortress plan shows that right angles were used where needed. It is possible that the perpendicular wall was in square 46, which explains the white and pink mortar in the masonry of the fortress wall. It is possible however that the supposed perpendicular wall was to the west, in the only unexplored neighbouring space between squares 45 and 47. The traces of over 1.00 m wide masonry with lumps of mortar in the northern profile of the inner side of the southwestern fortress wall support this assumption.

In grid squares 39 – 40, the digs continued at the so-called early walls of dry masonry, preceding the fortress construction. They lie under a massive yellow-brown gravel embankment, levelling the later floor level. In the same section, a new wall of the same masonry was dug up, N – S oriented, measuring 1.68 × 0.60 m. It was founded on the unlevelled rock. Based on the small finds and the stratigraphic position we date those structures to the Hellenistic period.

Conclusions: After the collapse of the "inner" fortress wall with white mortar, it was renovated as a new, thicker fortress wall with pink mortar, reinforced with buttresses, and a late antique house was built over the old route, attached to the fortress wall. Probably the remains of the collapsed wall were dismantled; the extension of the old route was straight westward or turned south to the "outer" fortress wall. The connection could be with a structural joint, but possibly there was a second gate or a postern.

Mariela Inkova, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, inkovam@mail.bg
Tsvetana Komitova, komitova@abv.bg

№ 33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „АЛЕКСАНДЪР ПУШКИН" № 14, ПЛОВДИВ

Елена Божинова

Теренът е разположен в равнинната част на града, на изток от Трихълмието, извън укрепената площ на античния и средновековен град. При проведено археологическо наблюдение на изкопни работи през 2020 г. се установи наличието на културен пласт от Античността и Средновековието (Божинова 2021), в резултат на което върху 100 кв. м от планираната за застрояване площ се проведоха спасителни разкопки.[1]

Обр. 1. Общ поглед към обекта с част от проучените структури: 1 – гробове; 2 – пещи; 3, 4 – вкопани структури („зимници")

Fig. 1. A general view to the site with part of the studies features: 1 – graves; 2 – kilns; 3, 4 – basements

От периода на Античността е документиран дебел пласт, съставен основно от насипи в долната си част и със следи от обитаване в горната. Този пласт се разполага непосредствено над стерил от речен пясък (на кота 157,85/157,55 м), като единствено в малки петна на границата със стерила са установени следи от погребана растителност. Липсата на пласт от погребан хумус предполага, че пластовете тук са отнети през Античността с цел добиване на материал за кирпич или други цели. На няколко места бяха документирани следи от плитки изкопи. Към периода II – III в. се отнася тънък пласт над стерила, съставен от жълт чист пясък, със средна концентрация на керамични фрагменти. Над него следват насипни пластове, наситени с горели и негорели кирпичени деструк-

[1] В екипа по проучването участваха Н. Димитрова, С. Саватинов, И. Михалков и д-р С. Чернева-Тилкиян. Монетите са определени от д-р И. Лазаренко. Антропологичният анализ е направен от С. Стайков.

Обр. 2. Пещ, първа половина на XII в.

Fig. 2. Kiln, first half of the 12th c.

ции, на места с много висока концентрация на фрагменти строителна и битова керамика. Датират се в периода IV – V в. На две нива в горната част на тези пластове се проучиха много добре трамбовани ходови нива. В по-долното е открита монета от 512 – 538 г. По-добре запазеното долно ниво заема площ по-голяма от 8 × 10 м, като се развива извън границите на проучената площ. Не бяха установени зидове или траншеи от демонтирани такива, което заедно с голямата му площ предполага, че това не е вътрешно подово ниво в помещение, а вероятно открито дворно пространство.

В най-горната част на античния пласт от VI в. се регистрираха следи от съществували тук паянтови постройки, сред които са дупки от масивни стълбове и такива от по-малки колове, хоризонтално монтиран голям камък като база за дървен стълб, деструкции от каменен зид на калова спойка. Към този пласт се отнася вероятно и частично запазено плитко вкопаване с глинобитен под, чийто план и функция не са изяснени. Всички тези структури следва да се свържат с разположения на около 25 – 30 м на запад представителен късноантичен комплекс от IV – VI в., проучен частично в съседния парцел (последно Коркутова, Пеевски 2022 с цит. лит.). Проучените ситуации са част вероятно от съществували паянтови конструкции, а по-ранните големи ходови нива – вероятно дворно пространство. Под този комплекс са документирани и сгради от II в. – паянтови (Танкова, Топалилов 2006, 260) и с масивна каменна архитектура (Мартинова-Кютова, Сенгалевич 2018, 276), което обяснява и наличието на материали от този период в най-долната част на античния пласт.

Районът е обитаван интензивно през Средновековието, от края на XI до началото на XIII в., от което време в площта на обекта е запазен културен пласт с дебелина около 1 м. Той е съставен в основната си част от сива, много пепелива пръст. Към най-ранните средновековни структури са отнасят четири пещи, вкопани в античния пласт (обр. 1.2). По-добре запазени са две пещи в източната част на обекта, които имат различен план. Камерите и на двете са с куполовидна форма, с диаметър около 0,80 м и височина 1 м. Северната е с предпещна яма. Върху дъното ѝ са открити едно глинено и три добре одялани каменни стълбчета, които са държали скарата, разделяла камерата на горна и долна част (обр. 2). При южната пещ камерата плавно преминава в канал, който е с широчина около 0,70 м, запазен до дължина 1,15 м и височина 33 см (обр. 3). Едно глинено стълбче произхожда от камерата. В запълнителя ѝ са открити фрагменти от изсушени, но неизпечени битови съдове, сред които се разпознава стомна с една лентеста дръжка, което определя, че поне тази пещ е предназначена за производство на битова керамика. Битовата керамика, открита във всички пещи, ги датира в първата половина на XII в.

Към периода от първата половина на XII в. до началото на XIII в. се отнасят осем вкопани структури с правоъгълен план, с размери между 1 × 1,50 и 2,20 × 2,60 м, почти всички от които имат много добре трамбовани глинобитни нива. В няколко случая е регистрирана дървена облицовка. Вкопани са на дълбочина 1,30 м или повече. В никое от тях не се регистрираха следи от отоплително съоръжение. По периферията им са документирани масивни дървени стълбове, които са поддържали покривна конструкция, а вероятно и наземна част. Изключително пепеливият характер на дебелия пласт над тях и в запълнителите им и липсата на следи от кирпич предполагат, че наземните части са били изцяло изградени от дърво. Събраните данни водят до интерпретацията на тези съоръжения като мазета или зимници, над които има наземна част за обитаване. Две от най-ранните вкопани съоръжения нарушават две от пещите и следователно са по-късни от тях. При една от тези структури, която е и най-голяма – с размери поголеми от 1,90 × 4,50 и по-плитка, до 0,60 – 0,70 м, стените са изградени от ломени камъни и надграде-

ни с кирпич (обр. 1.4). Материалите, открити в нея, се датират във втора половина на XII – начало на XIII в., но е възможно да има дълъг живот, тъй като е изградена върху античен пласт, не нарушава по-ранни средновековни вкопавания, а планът ѝ изглежда да е съобразен с най-ранното от тези вкопавания. Тя, обаче, е по-плитко вкопана, до дълбочина 0,60 – 070 м и е възможно да има различни функции от тези на останалите вкопани структури. Един от т. нар. зимници (обр. 1.3), с хронология отново във втората половина на XII – началото на XIII в., е с една стена, изградена от речни и ломени камъни (обр. 4.2), и две от кирпич (обр. 4.1, 3). Вътрешното лице на стените е обмазано с бяла вар. В надлъжната ѝ кирпичена стена и на нивото на пода е оформена ниша с дължина 0,43 м и дълбочина 0,30/0,32 м (обр. 4.1). Сред кирпичени и покривни деструкции върху глинобитния под са открити част от седловинен хромел, съд за производство на масло и комплект съдове за дестилация.

Обр. 3. Пещ за изпичане на битова керамика, първата половина на XII в.

Fig. 3. Kiln for pottery production, first half of the 12th c.

Обр. 4. Вкопана структура („зимник") от втората половина на XII – началото на XIII в.: 1 – глинобитен под и ниша в източната стена; 2 – обмазване на стените с вар; 3 – каменен градеж на западната стена

Fig. 4. Basement, second half of the 12th – beginning of the 13th c.: 1 – clayish floor and a niche in the eastern wall; 2 – lime plastering of the walls; 3 – stone-built western wall

Към най-късните средновековни структури – втора половина на XII – начало на XIII в., се отнасят глинобитни подови нива, дупки от колове и яма, запълнена с желязна шлака. За металообработващи дейности на терена или в непосредствена близост подсказват бронзови и оловни заготовки и парчета скрап.

Проучени бяха също и четири гроба с трупополагане, без инвентар, в които са погребани възрастни индивиди (обр. 1.1; 5). Гробовете са с ориентация между 223° и 231°. Три от тях са обособени в една група, вкопани в антични пластове. Позицията им е с ръце, изпънати покрай тялото. При един от тях е възможно тялото да е било поставено в ковчег. Четвъртият гроб (гроб № 1) е с почти идентична ориентация, но е разположен встрани от тази група и с 1,40 м по-високо от останалите. Ръцете му са сгънати в лактите, с длани съответно дясната в областта на сърцето и лявата – при лявото рамо. До таза му е открито глинено топче за игра. На 5 см южно от черепа му се намери анонимен фолис клас А3 от времето на императорите Василий II (976 – 1025) и Константин VIII (1025 – 1028)[1]. Не може да се каже със сигурност дали монетата е целенасочено поставена в гроба или е попаднала при запълването на гробната яма, но тя служи за *terminus post quem* за датата на гроба. В по-късни вкопани структури са открити части от два или три черепа на други индивиди, върху челото на единия от които има следа от бронзов предмет, вероятно част от

[1] Монетата е от типа Бюст на Исус Христос с надпис на четири реда: +IhSЧS/XRISTЧS/bASILЄЧ/bASILЄ, 1016 – 1028 г., Византийска империя.

Обр. 5. План с разкритите гробове, XI в.

Fig. 5. Plan of the studied graves, 11th c.

костюма. Гробовете са част от некропол, от който при проучвания в съседни парцели са разкрити над 17 гроба, датирани в XI – XII в. (Танкова, Топалилов 2006, 261 – 262; Мартинова-Кютова, Сенгалевич 2018, 276; Коркутова, Пеевски 2021, 738, обр. 2, 3). Проучените четири гроба от настоящия обект, съгласно археологическата ситуация, датират в XI в. Гробните ями не нарушават други средновековни структури. Над тях се разполагат глинобитни подови нива от втората половина на XII – началото на XIII в., а над гробове № 4 и 5 – и вкопана структура от средата – втората половина на XII в. Част от човешки череп е открит в яма, която от своя страна е нарушена от една от пещите. Така нивото на гробовете се явява най-ранното средновековно обитаване на терена и крайната дата на некропола в тази му част следва да е не по-късна от края на XI – началото на XII в. Монетата от гроб № 1 поставя началото му в първата половина на XI в. Голямото, но повтарящо се отклонение в ориентацията на гробовете предполага, че в близост е съществувала храмова постройка, чиято локализация остава неизвестна към настоящия момент.

Две големи вкопани структури от XV в., подобни на средновековните зимници, са проучени в най-източната част на парцела.

Литература

Божинова 2021: Е. Божинова. Археологическо наблюдение на ул. „Александър Пушкин“ № 14, Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 156 – 157.

Коркутова, Пеевски 2021: З. Коркутова, Р. Пеевски. Спасителни археологически проучвания на ул. „Ал. Пушкин“ № 7А в Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 732 – 738.

Мартинова-Кютова, Сенгалевич 2018: М. Мартинова-Кютова, Г. Сенгалевич. Археологическо проучване на УПИ XIII-520.1677, кв. 434-нов, ул. „Ал. Пушкин“ № 5, гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 276 –278.

Танкова, Топалилов 2006: Ж. Танкова, И. Топалилов. Спасителни разкопки на ул. „Ал. Пушкин“ № 4 в Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 260 – 262.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 14 ALEXANDER PUSHKIN STR., PLOVDIV

Elena Bozhinova

Summary

The site was archaeologically monitored during digging activities at the borders of the plot in 2021 when an archaeological layer, with a thickness of about 2 m was registered. The subsequent excavations were conducted over an area of 100 m^2 (fig. 1).

The earliest layers, situated over the sterile river sand, are thin with no traces of habitation structures and refer to the 2nd – 3rd c. AD. They are followed by a thick, bulk layer mixed with numerous pieces of mudbricks and roof tiles with lots of artefacts that date up to the 5th c. AD. In its upper part two consecutive large clayish floor levels were identified, probably of a courtyard or some other outdoor area, as no traces of walls were found. Wall debris and postholes that indicate buildings with light constructions were registered in the next upper layer. All these features date to the 6th c. AD and must be considered as a part (periphery) of a representative *extra muros* complex, located 30 m to the west in neighbouring plots.

Most of the studied features date to the medieval period. The area was intensively inhabited in the period between the 11th and the beginning of the 13th c. Initially, a necropolis was established here, parts of which were explored during previous rescue excavations in three plots to the west. The archaeological situation and a coin of AD 1025 – 1028, date the newly studied four graves within the 11th c. (figs 1.1; 5).

After the necropolis, in the first half of the 12th c., four kilns were situated in the area (fig. 1.2). They had domed upper chambers and a stocking pit (fig. 2) or a chanel (fig. 3) in front of their openings. At least one of them (fig. 3) was used for pottery production, judged by the sherds of non-fired vessels found in its fill.

Eight or more large negative features were registered, dated to the first half of the 12th – beginning of the 13th c. They had rectangular plans, measuring between 1.00 × 1.50 and 2.20 × 2.60 m, 1.30 m deep or more. The bottoms were flat and compacted with clay. The walls had wood claddings, one was lined with mudbricks, and some had stone walls (figs 1.3; 4). The largest and shallowest one had walls with stone bases and mud bricks superstruction. These features are interpreted as basement parts of dwelling structures with upper wooden construction, used for storing. The thick, ashy composition of the medieval layer and many postholes are further indications for such an interpretation. A set of vessels for distillation was found in the one with the basements with brick-and-stone walls, together with a grinding stone and a large vessel for butter production.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com

№ 34. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МАСИВНА СГРАДА ОТ ОСМАНСКИЯ ПЕРИОД В КАЗАНЛЪК

Владислав Тодоров, Марияна Сотирова

Археологическият обект се намира в общия двор на ОУ „Мати Болгария“ и ПХГ „Св. Св. Кирил и Методий“ в гр. Казанлък. При ремонт на спортната площадка работници разкриват архитектурни останки. Строителните дейности са преустановени и в края на м. август 2021 г. е проведено спасително проучване. Кратките срокове до началото на новата учебна година и наличието на защитени дървесни видове в близост до направения изкоп ограничават разкопките на площ от 48 кв. м и в рамките на пет работни дни. Регистрирани са три археологически структури.

Най-ранната от тях е хранилище (обр. 1). Изградено е от ломени камъни, споени с кал. То има кръгъл план и диаметър 1,80 м. Запазено е на височина до 0,60 м (от три до четири реда камъни). Дъното е равно, вкопано е в пласт от речни камъни и пясък. Подобни съоръжения са известни от Средновековието и османския период (Иванов, Горянова 2011, с. 458; Камишева, Атанасов 2021, 747). След края на периода на използване хранилището е запълнено с тъмнокафява пръст, фрагменти строителна керамика (керемиди, тухли и тръби), дребни фрагменти от стъклени съдове и прозоречно стъкло. Откритите материали не позволяват прецизното датиране на структурата, а най-общо я поставят в османския период.

Хранилището е нарушено от изграждането на масивна сграда, ориентирана СЗ – ЮИ (обр. 2). Тя е построена от ломени камъни, фрагменти от тухли и керемиди, споени с бял хоросан. Личат леглата на масивни сантрачи. По своята техника и материали градежът не се различава от този на много други сгради от османския период, проучени при археологически разкопки (Иванов, Горянова 2011, 456). От проучваната постройка са запазени основите на височина до 1,30 м. Четирите регистрирани зида са конструктивно свързани по между си. Дебелината на северозападния и югозападния варира от 0,70 до 0,80 м. Югоизточният е дебел 2 м, като част от външната му страна е разрушена от изкоп-

Обр. 1. Запазената част от хранилището (поглед от запад)

Fig. 1. The preserved part of the storage (view from west)

Обр. 2. Разкритата част от масивната сграда (поглед от югоизток)

Fig. 2. The unearthed section of the massive building (view from southeast)

Обр. 3. Запазената част от канала (поглед от юг)

Fig. 3. The preserved section of the sewage drain (view from south)

ните дейности за полагане на тръба. Външното лице на североизточния зид излиза извън границите на изкопа. Разкритата му дебелина е 1,10 м. Сградата продължава в североизточна и северозападна посока.

Едновременно с масивната сграда е построен и **канал** за отпадни води (обр. 3). Той е направен от тухли (с размери 0,20 × 0,11 × 0,03 м), споени с бял хоросан. Вътрешната му страна е измазана с розов хидрофобен хоросан. Дъното и покритието са оформени от прецизно издялани плочести камъни. Разкритата част от канала има обща дължина 4,40 м. Югозападната му страница е разрушена от изкопните дейности за полагане на тръба.

Кратките срокове и ограничената площ на археологическото проучване значително затрудняват прецизното датиране на регистрираните структури и определянето на функциите на масивната сграда. Според спомени на очевидци, публикувани през 1940 г. във в-к „Искра“ (Искра 1940, 2 – 3), ПХГ „Св. Св. Кирил и Методий“ е построена през 1883 г. в имота на съществувалия на това място Караферлийски конак. Последният е представлявал комплекс от три внушителни сгради наречени „селямлък“, „харемлик“ и „панаирлик“. Всяка от тях е притежавала собствен двор. „Селямлъкът“ е бил предназначена за гости. В него е отседнал султан Абдул Меджид I (1839 – 1861) при посещението си в Казанлък. В „харемлика“ е живеело семейството на Караферлията, а дворът е бил богато украсен с мраморни шадравани. От външната страна на „панаирлика“ са били изградени дюкяни, а във вътрешния му двор се е провеждал казанлъшкия есенен панаир за галантерийни, манифактурни и колониални стоки с продължителност два месеца (от Димитровден до Коледа).

Ограничената площ на археологическото проучване не дава достатъчно основание регистрираните архитектурни останки да бъдат идентифицирани с някоя от

описаните по-горе сгради от комплекса на Караферлийския конак, но подобна възможност не бива да се изключва. След проведеното археологическо проучване зидовете са консервирани на място и засипани, а мястото им е обозначено върху положената настилка в училищния двор. Предвидено е поставянето на информационна табела.

Литература

Иванов, Горянова 2011. М. Иванов, С. Горянова. Метростанция 8-II“, гр. София, бул. „Мария Луиза“ (отчет за проучване на археологическите останки от средновековието, периода на османското владичество и Възраждането). – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 456 – 459.

Камишева, Атанасов 2021. М. Камишева, А. Атанасов. Археологически проучвания в двора на второ основно училище „П. Р. Славейков“, Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 744 – 749.

Искра 1940. В-к „Искра“. 15.10.1940 г, 2.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF A MASSIVE BUILDING FROM THE OTTOMAN PERIOD IN KAZANLAK

Vladislav Todorov, Mariana Sotirova

Summary

The archaeological site is located in a school yard jointly used by the “Mati Bulgaria“ Primary School and the “St Cyril and St Methodius“ Humanitarian High School in the town of Kazanlak. During the renovation of the sports ground, workmen discovered architectural remains. The construction activities were suspended and in late August 2021 rescue excavations were carried out for five days, in an area of 48 m^2. Three archaeological structures were registered.

The earliest one was a storage pit built of quarry stones bonded by mud (fig. 1). It has a diameter of 1.80 m and a preserved height of 0.60 m (three to four courses of stones). The bottom is flat, dug into a layer of river stones and sand. After its abandonment, the storage is filled with dark brown soil, fragments of building ceramic material (roof tiles, bricks, pipes), small fragments of glass vessels and window glass. The artefacts discovered do not provide clear evidence about a precise dating of the structure.

The storage was damaged by the construction of a later massive building (fig. 2). It was built of quarry stones, fragments of bricks and roof tiles bonded with white mortar. The beds of massive wooden levelling beams are visible. The foundations of the building were preserved up to 1.30 m. The four discovered walls are structurally connected to each other; the most massive of them is 2.00 m thick. The building extends in a northeastern and northwestern direction.

Contemporaneous to the massive building, a sewage drain was also constructed (fig. 3). It is made of bricks (measuring 0.20 × 0.11 × 0.03 m) bonded with white mortar. Its inner surface was plastered with pink hydrophobic mortar. The bottom and the cover were formed of precisely cut stone slabs.

The limitations of the rescue fieldworks did not permit establishing a precise dating of the registered structures and identification of the massive building’s functions. Archive data from 1940 states that the “St Cyril and St Methodius” School was built in 1883 in the plot of the then-existing Karaferli Konak. The latter was a complex of three impressive buildings (selamlık, haremlik and panayırlik – fair), each with its own yard. The selamlık was intended for guests. Sultan Abdulmejid I (1839 – 1861) stayed there during his visit to Kazanlak. The Karaferli family lived in the haremlik, with a richly decorated courtyard with marble fountains. The Kazanlak Autumn Fair for industrial manufactured goods was held in its courtyard.

The limited area of excavations does not give sufficient grounds for the registered architectural remains to be identified with any of the buildings described above composing the Karaferli Konak complex, but such a possibility should not be excluded.

Vladislav Todorov, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 73 Tzarigradsko shose Blvd, 1113 Sofia, vladislavtodorov@abv.bg
Mariyana Sotirova, mariyanasotirova@gmail.com

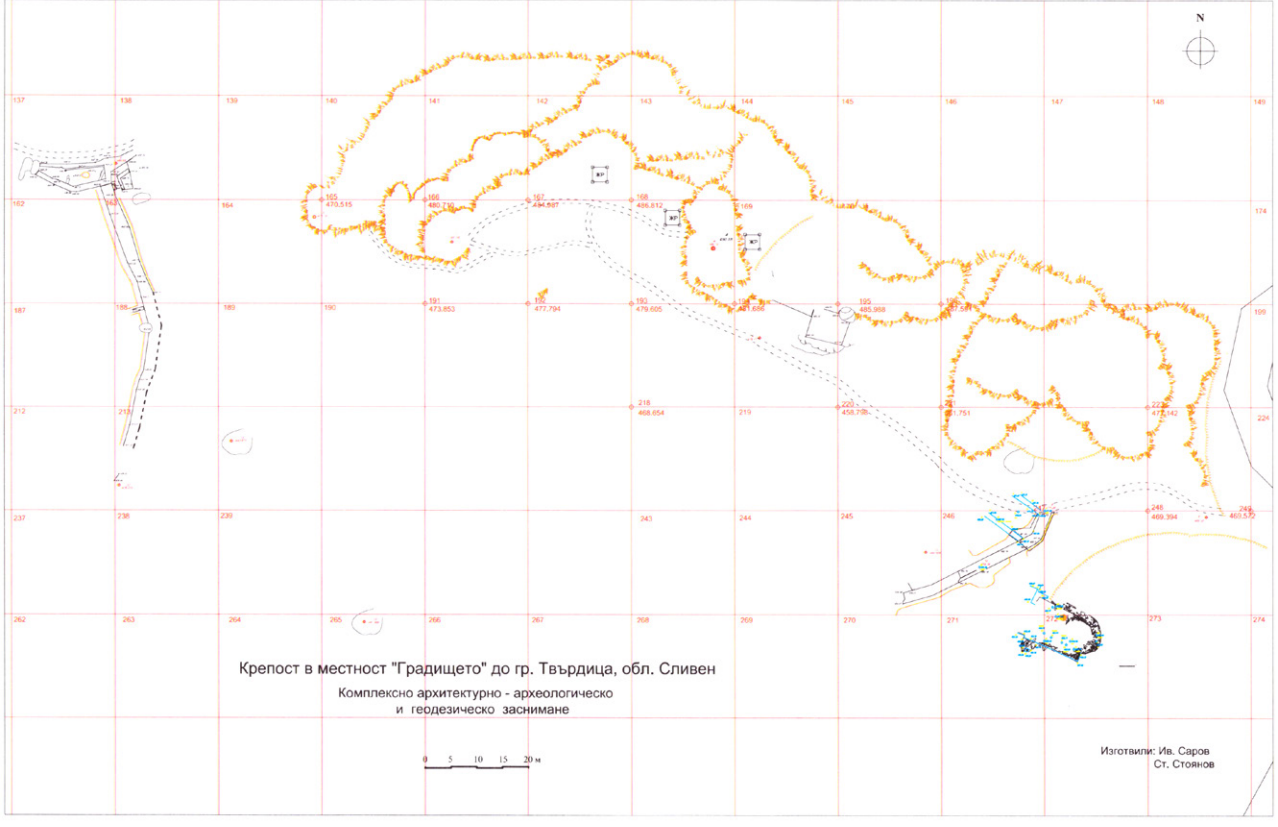
№ 35. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ВЕРДИЦА“ В М. ГРАДИЩЕТО, ЗЕМЛИЩЕ НА ТВЪРДИЦА

Красимир Велков, Димитър Янков, Росица Христова

През 2021 г. за пети сезон са продължени проучванията на късноантичната и средновековна крепост „Вердица“ в м. Градището, североизточно от гр. Твърдица. Проучванията започнаха като спасителни през 2013 г. и продължиха през следващите 2014 – 2015 г. и 2020 г. като редовни. През сезона разкопките са проведени в ЮИ сектор на обекта, попадащ в квадрати $221_{14, 15}$, $246_{1, 2, 3, 6, 15}$ по планквадратната мрежа (обр. 1).

Външна крепостна стена. Разкрит е участък от 10 м в близост до най-достъпната за посетители и най-добре запазената част от крепостта. Стената е изградена от едри и средни по размер ломени камъни, с добре оформени лица. В средата са нахвърляни по-малки ломени камъни, обилно споени с бял хоросан (*opus incertum*). Ширината на стената в разкрития участък е 2,20 м. На 6,50 м от репер № 8 стената променя трасето си на югозапад. До стената, на фуга в разкрития участък, е констатирано началото на два зида с посока северозапад.

При проучванията през 2021 г. продължи разкриването на тези зидове с разширяване на сондажа от миналата 2020 г. на запад. От зида в северната част на сондажа, попадащ в кв. $221_{14, 15}$, е разкрито южното лице. Проследява се на дължина от 6,50 м. Той е с ширина от 1 м. Началото на зида е на фуга до външната крепостна стена. Изграден е от големи ломени камъни с много добре оформени лица на бял хоросан. За подравняване на едрите камъни са използвани дребни. Зидът е разкрит при средна височина от 1 м. Запазена е мазилката на лицето на зида. Тя е от бял хоросан с дебелина от 0,5 до 1

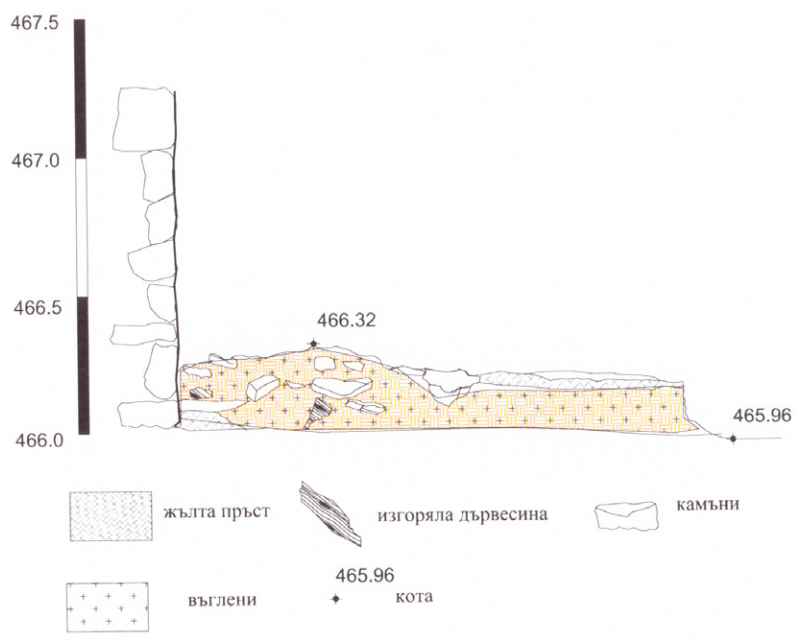

Обр. 1. Общ план на разкритите структури на крепостта в м. Градището

Fig. 1. General plan of the uncovered structures in the fortress in the Gradishteto locality

– 2 см, в зависимост от грапавините по зида. На разстояние 2,60 м от началото на зида спрямо външната крепостна стена е регистрирано наличието на врязан кръст.

Южно от зида в квадрати $221_{14, 15}$, е отнет пласт с дебелина 1,20 м. Повърхностният слой е от черно-кафява пръст, с дебелина 0,10 – 0,15 м. Следващият пласт е от сиво-черна пръст с дребни камъни с дебелина 0,20 м. Пръстта е фина, рохкава, наситена с разложени въглени и пепел. Следва пласт с дебелина 0,40 м, в който пръстта е черно-кафява и в нея се откриват едри ломени камъни. Следващият пласт е с различна дебелина, в зависимост от близостта до зида. В близост до него пластът е с дебелина от около 0,50 м, в който има едри камъни и пръстта е по-светла до светлокафява.

Обр. 2. Структура в квадрат 246_6 – профил от запад

Fig. 2. Structure in grid square 246_6 – cross-section from west

В повърхностния слой, свлечен по склона, се открива керамика от периода на V – VI в., както и от XI – XIV в. Открити са монета на Юстиниан (527 – 565 г.) и орязани монети, имитации от XIII в.

Южен зид. От него през 2021 г. е разкрит участък с дължина от 8,50 м и височина 1 – 1,10 м. Изграден е от големи ломени камъни с добре оформени лица. Камъните не са в редове. За попълване и подравняване са използвани дребни камъни. Вътрешността на зида е от нахвърляни средни по размер и дребни камъни в маса от бял хоросан. В зида се очертават хоризонтални пластове с по-висока наситеност с хоросан.

В пространството, затворено между лицето на този зид от север и лицето на външната крепостна стена от запад, се откроява пласт от сиво-черна пръст с фина структура, наситена с въглени, пепел и дребни камъчета. Пластът е с дебелина 0,40 – 0,50 м. В този пласт се откриват фрагменти от глинени съдове от периода V – VI в.

Между южното лице на този зид и външната крепостна стена от запад, в проучвания участък в квадрат 246_6, при достигане на кота 466,32 м се установи наличието на опожарен пласт с дебелина 0,36 м. Регистрирани са овъглени останки от греди, битова керамика от периода XIII – XIV в. и *in situ* – орязана монета имитация от XIII в. (обр. 2). Под опожарения пласт бе разкрит под от трамбована глина – вероятно подово ниво на съоръжение. От него е разкрита площ от 4 кв. м.

Църква. Проучвана е през 1959 г. с малки сондажни разкопки. Според стила на стенописите и някои предмети, открити в нея, църквата е датирана XI – XII в. (Бацова 1960, 48 – 49).

През сезона се работи и по почистването на останките от западния зид на църквата, от външната страна. Отнет е слой с дебелина от 1 м. Той се състои от срутени дребни, средни и големи по размер ломени камъни, хоросан, примесени с пръст и много фрагменти от строителна керамика.

Северната половина на западния зид на църковната сграда е частично разкрит отвън в дълбочина, с дължина 3,10 м до входа. Той е изграден от средни по размер ломени камъни. За подравняване на камъните са използвани фрагменти от тухли.

При проучванията на почистените участъци от зидовете е извършено укрепване и полева консервация. Обработената площ е 25 кв. м.

Литература

Бацова 1960: Е. Бацова. Археологически находки от Сливенско. – Археология, 1960, 2, 47 – 49.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "VERDITSA" IN GRADISHTE LOCALITY, LAND OF TVARDITSA

Krasimir Velkov, Dimitar Yankov, Rositsa Hristova

Summary

In 2021, the fifth fieldwork campaign was carried out in the Gradishteto locality. Grid squares $221_{14, 15}$ and $246_{1, 2, 3, 6, 15}$ of the grid system of the site in the southeastern part were explored (fig. 1). A section of 10 m of the outer wall of the fortress were uncovered. Its width is 2.20 m, built of large and medium-sized stones with well-shaped front side. The wall features an infill in middle part consisting of smaller stones bonded with white mortar (*opus incertum*). At a distance of 6.50 m from the starting point of measurement No. 8, the wall route shifts towards SW.

A section with a length of 6.50 m of the southern face of a wall was uncovered in grid square $221_{14, 15}$. The wall is 1.00 m wide, built of large stones with very well-shaped front side with white mortar. The wall was uncovered at an average height of 1.00 m. The plastering on the southern face is preserved, made of white mortar, 0.5 – 2 cm thick. At 2.60 m from the beginning of the outer wall, an incised cross was registered in the plastering.

In square $221_{14, 15}$ south of the wall, a layer with a thickness of 1.20 m was excavated. The 0.10 – 0.15 m thick surface layer consists of black-brownish soil. The next layer of 0.20 m thickness is grey-black soil with small stones. The soil is light and thin, containing of charcoal and ash. In these two layers, pottery sherds from the 5th – 6th c. and the 11th – 12th c. were found. Coins from the time of Justinian I (527 – 565) and coins with cut edges, imitations from the 13th c. were found.

Part of the southern wall was uncovered in 2021. It is 8.50 long, 1.00 – 1.10 m high, made of large stones with well-shaped front sides. The stones are not laid in courses. Smaller stones were used for the infill bonded with white mortar.

Between the southern part of this wall and the outer fortress wall to the west, in grid square 246_{6}, at elevation 466.32 masl, a 0.36 m thick burnt layer was found (fig. 2). Burnt remains of wooden beams, household ceramics from the 13th – 14th c. were found, as well as a coin with cut edges, imitation from the 13th c. Beneath the burnt layer, a floor of compacted clay was discovered. The uncovered area of it is 4 m^2.

Strengthening of the excavated structures and field conservation of the cleared sections of the walls were carried out, simultaneously with the excavations. The treated area amounts to 25 m^2.

Krasimir Velkov, Museum of History – Tvarditsa, 16 Neofit Rilski Str., 8890 Tvarditsa, tvard_museum@abv.bg
Dimitar Yankov, dimiter_yankov@yahoo.com
Rositsa Hristova, Museum of History – Karnobat, 4 Dimitar Polyanov Str., 8400 Karnobat, karnobat.muzey@mail.bg

---

№ 36. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СКАЛЕН ГРАД ПЕРПЕРИКОН"

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Полина Пиперкова, Николай Бояджиев

Редовните археологически проучвания бяха проведени в периода м. юли – октомври 2021 г. със средства от републиканския бюджет, целева субсидия към община Кърджали.

Продължи проучването в северна и източна посока от откритите в предходния сезон структури в южното подградие на Перперикон. Разкрита е обща площ от 1950 кв. м, с дълбочина от 0,30 до 1,70 м (обр. 1).

Разкрити и документирани бяха фрагменти от осем средновековни жилища. Те са с овален план, с еднолицеви зидове от ломен камък на кал. Често в градежа са преизползвани обработени камъни от по-ранните структури. В едно от жилищата бе открит горен хромелен камък, който е единственият елемент от интериора. Жилищата са групирани по няколко. Керамичният материал, предимно фрагменти от гърнета и монетите – рязани коруби, отнасят съществуването им след средата на XIII в. Прави впечатление, че сграфито керамика се открива в минимално количество, основно в средновековния пласт на сграда 13.

Обр. 1. Общ план на проучвания терен

Fig. 1. General plan of the excavated area

Обр. 2. Преустройства южно от сграда 11

Fig. 2. Reconstructions south of building 11

Към Средновековието се отнасят и две големи хоросанови бъркала, открити в северозападната част на проучвания сектор. Макар и сравнително отдалечени от южната крепостна стена, те трябва да се свържат с нейното строителство, защото единствените хоросанови градежи на Перперикон са по средновековната крепостна стена (Овчаров и др. 2021).

Потвърдиха се наблюденията от предишния сезон, че основните строителни дейности в тази част на южния квартал се отнасят към късноантичната епоха. Тогава са изградени четири сгради. Най-северната е двуделна, частично изсечена в материковата скала. Зидовете са двулицеви, изградени от оформени каменни блокове и сух емплектон. Външните размери са 9,6 м дължина и 6,3 м ширина. Входът е от изток, с добре оформен каменен праг.

Сграда 11 се намира в централната, сравнително равна част на сектора. Основите от север, запад и изток са оформени в скалата, във височина градежът е двулицев, от обработени блокове и сух емплектон, запазен от изток в пет реда. Има правоъгълен план с размери 6,4 × 5,55 м. Входът е от юг, с

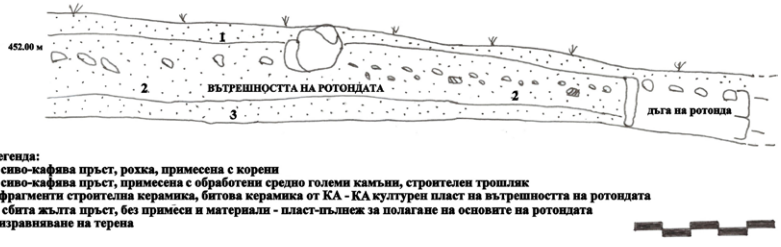
добре оформен каменен праг. Сградата е претърпяла голям пожар, който е деформирал скалния под. Керамиката в пласта е късноантична – фрагменти от гърнета, няколко купи и амфоровидни съдове. Ремонтът е вдигнал подовото ниво и съответно нивото на входа, който е леко изместен от оста на сградата.

Сграда 12 е двуделна, запазена е в един ред от субструкцията и изсечените в материковата скала легла на зидовете. Тя е с размери 7,40 × 9,25 м. Входът е на запад, оформен в скалата. Тя също се отнася към късноантичната епоха.

Скоро след пожара в сграда 11, вероятно едновременно с ремонта, започва изграждането на допълнителни верижни помещения на юг, които обединяват двете сгради в общ архитектурен комплекс А. По западния зид на тези помещения бе регистрирано по-късно преустройство, което може да се отнесе в периода края на X – XI в., датирано с керамика и монети – анонимни фолиси (обр. 2).

Сграда 13 се намира в североизточната част на проучвания сектор и през тази година бе разкрито едно помещение от нея, изцяло изсечено в скалите.

Проучени бяха и шест сгради с кръгъл план (ротонди), с които общият им брой в Перперикон досега стана осем. Те са с различна степен на запазеност. Външният диаметър на всички сгради е около 8 м. Четири от тях, с означения III, VI, VII и VIII са върху скалата, която е заравнена. В нея са изсечени леглата на зидовете които са с дебелина от 0,9 – 1,0 м. Всички, намиращи се върху скална основа, са старателно отводнени, чрез оформянето на канали пред външното лице. Ротонда III е частично върху пръст, а IV и V са изцяло върху пръст (обр. 3). Последните две са частично унищожени от зидове на средновековни жилища.

Обр. 3. Профил И – З (поглед от север) на ротондата в кв. Т22, западно от църква № 4 (автор П. Пиперкова)

Fig. 3. Cross-section E – W (view from north) of the rotunda in grid square T22, west of church No. 4 (author P. Piperkova)

Обр. 4. Ротонда V – база за колона in situ

Fig. 4. Rotunda V – a column base in situ

Обр. 5. Гроб № 200, южно от ротонда VII

Fig. 5. Grave No 200, south of rotunda VII

Интересни са наблюденията върху плановете на ротонди II и V. От изток имат малки правоъгълни преддверия, фланкирани с колони (обр. 4).

Откритите сгради с кръгъл план могат да бъдат отнесени най-общо към късноантичната епоха. Тяхното предназначение също е хипотетично, но е възможна връзката им с разположените в близост, изсечени в скалите гробни структури, които откриваме или отворени, или без никакъв материал в тях (обр. 5).

Литература

Овчаров и др. 2021: Н. Овчаров, З. Димитров, Д. Коджаманова, К. Дочев, Д. Стоименов, Н. Шаранков. Античният и средновековен град Перперикон, т. I. Акрополът. София, 2021.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "THE ROCK CITY PERPERIKON" SITE

Nikolay Ovcharov, Daniela Kodzhamanova, Polina Piperkova, Nikolay Boyadzhiev

Summary

The regular archaeological research was carried out from July to October 2021, with funding from the state budget, a designated grant to the Municipality of Kardzhali.

The research continued to the north and east from the structures discovered during the previous campaign in the southern suburb of Perperikon. A total area of 1950 m^2 (fig. 1) was studied.

Sections of eight medieval dwellings were explored and documented. They feature oval plans, with single-faced walls of quarry stones and mud bonding. Often reused hewn stones from earlier structures were found in the construction. These dwellings pertain to the final period of habitation, from the mid-13th c. to the fall of Perperikon in the beginning of the 1360s.

Furthermore, the two big mortar-mixing areas are dated to the Middle Ages; they were found in the northwestern part of the excavated sector and are related to the construction of the southern fortress wall.

The observations made during the previous fieldwork season were confirmed – the main construction activities in this part of the southern quarter should be dated to Late Antiquity. Four buildings were studied – 10, 11, 12, 13 – featuring dry masonry of hewn stones and *emplekton* infill, with wall thickness of 0.70 m. Building 11 was affected by a massive fire, but at a later stage it had been reconstructed and united with building 12 into a joint architectural assemblage A, through chain-planned rooms to the south (fig. 2). The initial construction and rebuilding of both buildings belong respectively to the end of the 4th and the beginning of the 6th c.

Six buildings with oval plan were also excavated in 2021. Three of them had been constructed on levelled rock terrasses. Their foundations had been carved into the baserock, with thickness of the walls between 0.90 and 1.00 m. Rotunda III is partially founded on soil, while rotundas IV and V are entirely built on soil ground (fig. 3). The last two are partially destroyed by the walls of medieval dwellings.

The observations made regarding the layout of rotundas II and V are interesting. They have small rectangular entrances flanked with columns (fig. 4).

The excavated structures with oval plan could be dated generally to Late Antiquity. The identification of their functions is hypothetical for now, but there is a tentative link to the burial structures situated and explored nearby, which were found either raided or without any materials inside them (fig. 5).

Nikolay Ovcharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, aia_ira@abv.bg
Daniela Kodzhamanova, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, daniani5@abv.bg
Polina Piperkova, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, polinka_1989@abv.bg
Nikolay Boyadzhiev, Regional Museum of History "Stoyu Shishkov" – Smolyan, 5 Dicho Petrov Str., 4700 Smolyan, rim.smolyan@gmail.com

№ 37. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ВИШЕГРАД“

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Полина Пиперкова

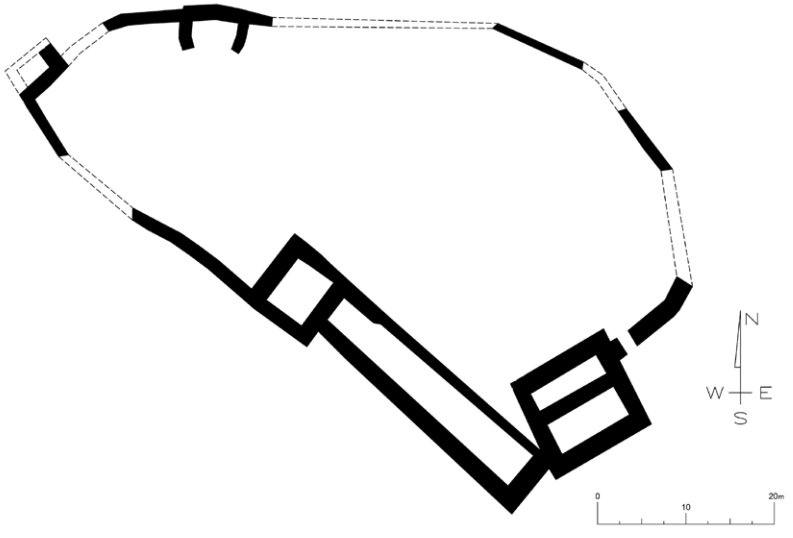
Отлично запазените останки на крепостта край с. Вишеград се намират само на 4 км от центъра на гр. Кърджали. Първи разкопки там прави И. Балкански през 70-те години на миналия век. Тогава са фиксирани два периода на развитие на крепостта – IV – VI в. и XII – XIV в. По-късно обаче върху развалините е допуснато да бъде извършено масивно съвременно строителство. Именно с демонтирането чрез земекопна техника на тези късни намеси започна археологическото проучване през 2021 г. То продължи два месеца през май и юни, като се извърши със средства от републиканския бюджет – целева субсидия към бюджета на Община Кърджали.

За двата месеца е разкрита работна площ от 195 кв. м с дебелина на пласта от 0,20 до 2,50 м (обр. 1). Тук трябва да се има предвид, че скалите в по-голямата част от хълма са напълно оголени и липсва културен слой. Като се вземат предвид и тези пространства, общата затворена между крепостните стени площ е около 2600 кв. м.

Обр. 1. Крепостта „Вишеград“ (въздушна снимка)

Fig. 1. “Vishegrad” fortress (aerial view)

Обр. 2. Обобщен план на крепостта (автори: М. Хаджидончева, К. Дайлалиев)

Fig. 2. Generalized plan of the fortress (authors: M. Hadzhidoncheva, K. Daylaliev)

Извършените проучвания показват, че крепостта има два строителни периода и едно частично преустройство в първия период. Изясни се, че първоначално „Вишеград“ е построен през IV – V в. като укрепление за охрана на важния за Римската империя път, минаващ по долината на р. Арда. Останките от ранното фортификационно съоръжение се долавят единствено в ниските части на запазените по-късни средновековни зидове. На север и запад стената слиза по скалния венец, от юг е изнесена пред скалата, а в западната половина се изкачва по нея. Най-отдолу на места в ъглите са оцелели прецизно издялани варовикови блокове (квадри). Нагоре градежът е продължавал с ломени камъни, свързани със здрав бял хоросан.

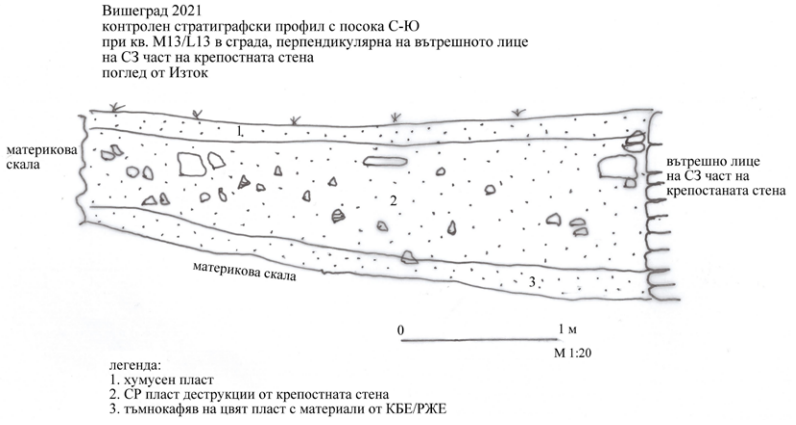
Достъпът към укреплението е от югоизток, където бе разкрита портата му (обр. 2). Непосредствено до нея от югозапад още през първия строителен период е изградена масивна правоъгълна кула, с отстъп пред външното лице на стената. Размерите са 12,6 × 12,5 м, а дебелината на външните зидове е 1,95 м. Непосредствено до кулата на северозапад се развива голяма продълговата каменна сграда с размери 29,5 × 7,8 м (обр. 3). Вероятно това са

били казармени помещения за гарнизона, охранявал укреплението. В първия строителен период на крепостта няма следи от разпределителни зидове във въпросните сгради.

Югозападната стена на кулата и дългата сграда сключват остър ъгъл, запълнен от каменен пълнеж. При разчистването му бяха установени следи от пожар, довел до отухляване на пръстта южно от кулата. Това бедствие е причинило разрушение на зида и се е наложило изграждането на втори такъв, стъпил върху отухления пласт. Въз основа на строителната техника и керамиката целият първи строителен период може да се отнесе към IV – V в.

Според нашите проучвания преустройството на изоставената късноантична крепост в средновековна е станало във втората половина на XII в. Тогава в Източните Родопи е създадена новата византийска тема Ахридос, поправени са редица от старите укрепления и са изградени нови. В случая с „Вишеград“ много функционално са използвани старите фортификационни съоръжения от късноантичната епоха (обр. 4).

Така голямата кула се превръща в класически средновековен донжон. За да бъде укрепен, е бил изграден междинен разпределителен зид с дебелина 1,5 м, който разделя кулата на две части в основата ѝ. Новата стена вече е в типичен за XI – XII в. градеж с ломени камъни на хоросан, подравнявани с парчета тухла. Същото се отнася и за другите преправки в крепостната стена на „Вишеград“, където се забелязва и използването на скрита сантрачна система.

Обр. 3. Основен профил С – Ю (поглед от изток) на археологическата ситуация при кв. M13/L13, в сграда, перпендикулярна на вътрешното лице на СЗ част на крепостната стена

Fig. 3. Main cross-section N – S (view from east) of the archaeological situation at grid square M13/L13, in building perpendicular to the inner face of the NW part of the fortress wall

По аналогия с други подобни архитектурни паметници трябва да се приеме, че нагоре в донжона са се развивали няколко жилищни и складови етажа. Същевременно е преустроена и продължава да функционира продълговатата сграда. Съобразно запазената височина от 7 – 8 м трябва да се предполага, че постройката е била на два или дори три етажа. Там също са се намирали складове за храни и боеприпаси и жилищни помещения. Не е изключено подземието да е било използвано за водохранилище.

Подобно на ситуацията от късноантичната епоха, донжонът и продълговатата сграда са били оградени с крепостна стена. Портата остава на същото място, но входът е стеснен до 1,5 м. Зидът е с дебелина 2,15 м при входа и само 1,20 м по естествено природно защитените части на хълма. Неговото трасе може да се проследи, но на доста места е изличен до скалата. Като цяло стената повтаря линията на късноантичната крепостна куртина, обаче има и важни промени. Така северозападната част на голямата продълговата сграда е трансформирана в четириъгълна кула

Обр. 4. Късноантичният градеж и средновековните преправки

Fig. 4. The late antique masonry and the medieval reconstructions

Обр. 5. Железни кръстове, открити при разкопките

Fig. 5. Iron crosses found during the excavations

с размери 8,5 × 8,5 м. Нова кула, от която са запазени нищожни следи, е била построена за охрана на северозападната куртина на укреплението.

Във вътрешността на крепостта се открива изобилие от пирони, свидетелстващи за наличието на дървени постройки. Изключение са двата къси зида на кал, допрени отвътре на северната крепостна стена. На юг те пък достигат до скалата и така се оформя малка сграда с посока запад – изток и приблизителни размери 7 × 3 м. Предвид факта, че източният къс зид е дъгообразен, не е изключено да става въпрос за малък крепостен параклис. В подкрепа на това са петте железни напрестолни и хоругвени кръста, които се откриха във вътрешността на помещението и наоколо (обр. 5).

Ние отдавна сме изказали предположението, че през XIII – XIV в. крепостта „Вишеград“ е била лична резиденция на управителите на областта Ахридос (Овчаров, Коджаманова 2003). Тя се намира в непосредствена близост до епископския манастир „Св. Йоан Продром“ на територията на днешния Кърджали и до голямата военна крепост Мнеакос, построена на висок хълм от другата страна на Арда. След проучванията от 2021 г. напълно се потвърждава хипотезата, че през XIII – XIV в. по нашите земи се появяват класически феодални замъци, пригодени за живота на високопоставени благородници (Овчаров 2022).

Възможно е крепостта „Вишеград“ да е спомената в началото на XIII в. от хрониста на Четвъртия кръстоносен поход Жофроа дьо Вилардуен. Става дума за похода на регента Хенрих (Анри) от август 1206 г. във вътрешността на Източните Родопи по долината на река Арт (Арда). Именно в подножието на този красив замък латинците разбират за гибелта в българската столица Търновград на своя първи император Балдуин, а баронският съвет избира неговия брат Хенрих за свой сюзерен и върховен владетел.

Според наличните данни „Вишеград“ е превзет и опожарен от османците в третата четвърт на XIV в., заедно с останалите твърдини на Източните Родопи. От същата епоха са и многобройните стрели, използвани в жестоката битка.

Малкото открити монети и керамика изцяло подкрепят заключението за двата строителни периода от IV – VI и XII – XIV в. Сред находките се откроява изключително интересното желязно забрало за рицарски шлем. То е открито още при разкопките на И. Балкански, но досега не е намерило своето научно обяснение.

Оказва се, че реконструираният по това забрало шлем има много характерен вид, използван между 1180 и 1240 г., т. е. в епохата на Третия и Четвъртия кръстоносен поход. Този тип маски с неподвижното си закрепване към шлема ясно се отличава от типа „голям рицарски шлем – closed“, използван в края на XIV – XV в. Основната разлика е, че тогава маската се превръща в подвижно забрало на шарнир, при което лесно можело да се открива лицето. При ранните „големи шлемове – enclosed“ отделните елементи (същински шлем, лицева маска и затилник) са направени от отделни железни листове, съединени един към друг, но много рядко шлемът е изкован цял.

В случая от „Вишеград“ рицарският шлем е бил съставен от отделни елементи, скрепени един към друг с нитове. Оцеляла е само лицевата маска, но и тя е напълно достатъчна археологическият артефакт да бъде датиран в първата половина на XIII в. А именно тогава се е случило посоченото погоре събитие – походът по Арда в Източните Родопи на регента Хенрих. Важно е да се отбележи, че в този период шлемове от такъв вид са носели само рицари от най-висок ранг. Без съмнение притежателят на шлема е бил сред видните графове и барони на кръстоносците.

Литература

Овчаров 2022: Н. Овчаров. Господарите на Крън и техните съкровища. Средновековната история на Казанлък. София, 2022.

Овчаров, Коджаманова 2003: Н. Овчаров, Д. Коджаманова. Перперикон и околните твърдини през Средновековието. Крепостното строителство в Източните Родопи. София, 2003.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT "VISHEGRAD" MEDIEVAL FORTRESS

Nikolay Ovcharov, Daniela Kodzhamanova, Polina Piperkova

Summary

The archaeological excavations at the medieval fortress "Vishegrad" (figs 1, 2) took place in May – June 2021, and were carried out with funding from the the state budget – a designated grant to the Municipality of Kardzhali. Digs were carried out at the outer face of the eastern fortification wall, the southeastern outer corner, inside the southern building, at the eastern tower, and along the inner face of the northern fortification wall. An area of 195 m^2 was examined, with a total thickness of the stratigraphic layers ranging from 0.20 m to 2.50 m. (fig. 3).

The excavations show that the fortress has been built in two construction periods, and a partial reconstruction has taken place during the first period. In both periods, the walls have been built of hewn stones bonded with white mortar in great quantity. The width of the fortification wall is up to 2.20 – 2.50 m. Characteristic round and square openings in its faces indicate the use of horizontal wooden beams in the masonry, laid for levelling through the wall.

During the first construction period, the fortification wall has been erected on the bedrock, at the edge of the cliff. Large hewn limestone *quadrae* were positioned at the corners. At the northern and the western side, the route of the wall is along the cliff edge, and at the southerns side it protrudes over the rock, while in the western half continues up the rock. The access to the fortress is from the east. A massive rectangular tower has been built at this place, with a recess in front of the outer face of the wall. A long rectangular room is attached to the southern wall.

There are no traces of partition walls from the first construction period of the fortress. The southern wall of the tower and the long room form an acute angle filled with stones. Traces of fire are visible in the layer; the ground south of the tower was charred. As a result of this fire, the wall had been destroyed, and a second wall had been erected on top of the charred layer. Judging by the construction methods and by the pottery found, the first construction period can be referred to the 4th – 5th c.

The second construction period is associated with the Middle Ages (12th – 13th c.) when the walls have been repaired and reconstructed, as evident mostly on the inner face of the southern fortification wall (fig. 4). The solid tower has been completely rebuilt, and a partition wall has been erected. The entrance to the fortress has been narrowed down to 1.50 m. A massive tower has been built at the northwestern fortification wall, but only traces of it have survived to the present. Another quadrangular tower has been built at the southwestern fortification wall. Only one room built of hewn stones and mud bonding was registered at the inner side of the northern fortification wall. This was presumably a chapel, judging by five iron liturgical crosses found here (fig. 5). Traces of fire and an abundance of iron nails from wooden structures were found along the inner face of the wall. Probably the fortress was set on fire during the Ottoman conquest in the third quarter of the 14th c.

Nikolay Ovcharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, aia_ira@abv.bg
Daniela Kodzhamanova, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, daniani5@abv.bg
Polina Piperkova, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, polinka_1989@abv.bg

№ 38. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЛЮТИЦА

Филип Петрунов, Виолина Кирякова

През 2021 г. бяха проведени разкопки в средновековния град Лютица. Проучването бе концентрирано южно от портата, във вътрешността на каменното укрепление и западно от сграда 1 (Petrunov 2021, 139 – 149). В рамките на 15 дни са извършени дейности по почистване, проучване и документиране на археологически паметници, най-общо от пет отделни хронологически етапа на обитаване на хълма, на който е разположена средновековната твърдина. Ситуациите и структурите, които са

Обр. 1. План на проучванията: сектор „Порта“ – сграда, ниво II

Fig. 1. Plan of the excavated area: Gate Sector – building, level II

проучвани, се отнасят основно към Средновековието (X – XIV в.). Общо находките са 161, от които 73 са монети. Монетните паметници представят циркулацията от IV в. пр. Хр. до XIV в. Преобладават латински и български имитации от XIII в., монети от периода 1204 – 1257 г. Между другите находки се открояват закопчалки за книги, кръстове-медальони, обеци, пръстени и др. Освен битовите принадлежности се откриха елементи от войнското снаряжение и екипировка – върхове на стрели, части от конска амуниция и ризница (Рабовянов, Петрунов 2021, 297 – 315).

При провеждането на разкопките е уточнена хронологията на пространството между входа на укреплението и прохода в крепостната стена, като квадратите са изчерпани до нивата на хоросанова подложка от IX – X в. Пред източното лице на крепостната стена и на нивото на първото стъпало от масивното каменно стълбище на крепостната стена са оформени две каменни стъпки с подложка от хоросан и калова спойка, свързани с успореден на крепостната стена зид, също на калова спойка, които са подържали дървена конструкция, разширяваща площадката на куртината с приблизително 30 кв. м. От опожаряването на тази дървена конструкция в кв. 310 се проучи горял пласт с дебелина 0,40 м, наситен с овъглени материали, пирони и стопилки. Над него в северния край на квадрата са документирани две съоръжения, обозначени през настоящата година като 4 и 5. Съоръжение 4 има квадратен план с размери 0,40 × 0,40 м и е оформено от вертикално поставени плочести камъни върху останките от съоръжение 6 (северната стъпка пред крепостната стена). Съоръжение 4 е външно огнище, разположено на 1 м в западна посока от съоръжение 5 (деструкции от сграда), запълнено с дребни въглени и фрагментиран съд – кана с широко устие и чучур (Рабовянов 2015, 451).

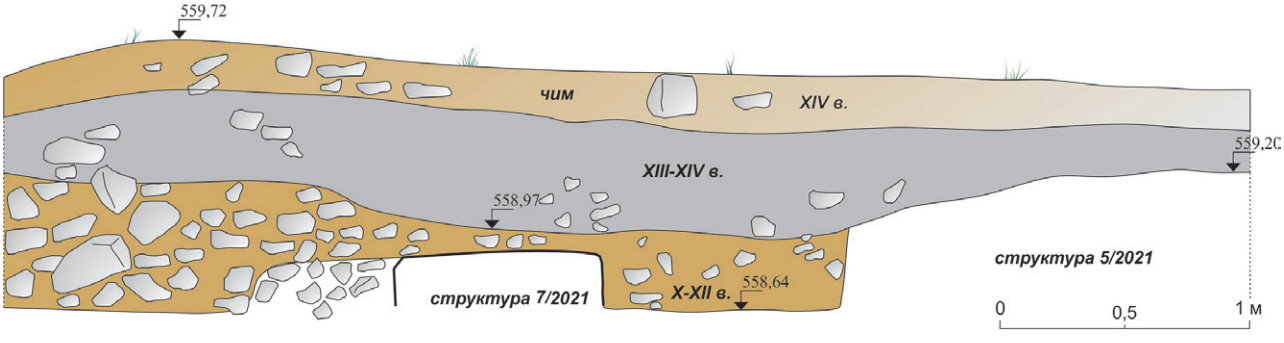
Съоръжение 5 е документирано на нивото на деструкциите и не е проучвано в дълбочина; въпреки това, според откритите материали и стратиграфската му позиция, неговото функциониране се отнася към края на XIII и началото на XIV в.

Пред прохода на южната крепостна стена е заложен сондаж, преминаващ през хоросановото ходово ниво от X в., за разкриване на целия обем на прохода и стратиграфски наблюдения. Първоначално – до VI в., проходът е бил с височина от 1,90 м, а по-късно, в края на IX – X в., е частично запълнен с камъни и хоросан, като височината му е значително редуцирана. Хоросановото ходово ниво се проследява във всички проучени квадрати, както и в прохода, и спазва относително равномерна надморска височина от 558,50 до 558,70 м. В заложения сондаж в кв. 33 е разкрит долиум, вероятно за съхранение на течности, с интересна украса от врязани преди изпичането човешки лица и неравномерно оформени ченгели под и върху устието му.

Обр. 2. Въздушна снимка на проучванията

Fig. 2. Aerial photo of the excavated area

Обр. 3. Северен стратиграфски профил на кв. 3-10/С XIII

Fig. 3. Northern stratigraphic cross-section in grid square 3-10/C XIII

Обр. 4. Фолис на Константин IX Мономах (1042 – 1055)

Fig. 4. Follis of Constantine IX Monomachos (1042 – 1055)

Откритите монети, които са най-масовият материал, представят циркулацията от IV в. пр. Хр. до XIV в., като делът, свързан със средните векове е над 99 %. Според анализа на проф. К. Дочев се открояват медните византийски фолиси от началото на X в. Този период от обитаването на Лютица, освен с материалната си култура, е засвидетелстван и чрез обособяване на ново, по-високо ходово ниво от трамбован чакъл и хоросанова настилка, отчетливо видима по целия терен на проучването. Нейното полагане се отнася към края на IX или самото начало на X в., от когато датират и запазените извори, съобщаващи че Лютица е един от епископските центрове, подчинени на Филипопол (ГИБИ, 104 – 109).

Откритите монети от края на XI и XII в., най-вече тези от управлението на Алексий I Комнин (1081 – 1118 г.), маркират началото на преустройства, настъпили в структурата на отбранителната фортификация. Към крепостната стена, източно от масивното каменно стълбище е долепена на фуга плитко фундирана каменна основа за дървена конструкция.

Важен акцент в икономическите процеси на Лютица е наличието на латински и български имитации от XIII в. Това са монети от периода 1204 – 1256 г. – най-често откриваните монети в средновековния град. И през този сезон монетите от това време показват, че средновековната твърдина и районът около нея са включени в Българското царство при управлението на цар Калоян, около 1206 г. Това е много добре отразено от латински, никейски и солунски монети, които се откриват на Лютица в големи количества. Картината е аналогична с Царевград Търнов, където по това време са в циркулация същите тези монети. Материалите от XIII в. са запечатани в дебел слой обгоряла дървесина. Пласт, силно овъглен и наситен с метални стопилки, върхове на стрели и фрагментирани и цели елементи от снаряжението, свидетелства за края на експлоатацията на монументалните градежи на Лютица. Върху подравнените руини на масивните каменни съоръжения се появяват по-малки постройки и депа за строителни материали от края на XIII и началото на XIV в. Тяхното функциониране се отнася към последното десетилетие на XIII и началото на XIV в. до средата и третата четвърт на века. Това е пласт, в който преобладават сребърните монети на латинските княжества. От този период в предходни сезони бе открита аспра на цар Иван Александър и редуцирани чрез орязване венециански грошове.

Литература

ГИБИ 1968: Гръцки извори за българската история, VII. София, 1968.

Рабовянов 2015: Д. Рабовянов. Археологически проучвания в южния сектор на Трапезица. Том 1. Средновековният град. Велико Търново, 2015.

Рабовянов, Петрунов, 2021: Д. Рабовянов, Ф. Петрунов. Елемент от пластинчата броня от средновековния град Лютица. – Известия на Националния исторически музей, 33, 2021, 297 – 315.

Petrunov 2021: F. Petrunov. Building № 1 from the marble city Lyutitsa. – В: Доклади от международна научна конференция по опазване на недвижимото културно наследство БАНИ ’2020, 21 – 23 ноември 2020. София, 2021, 139 – 149.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE MEDIEVAL TOWN OF LYUTITSA

Filip Petrunov, Violina Kiryakova

Summary

In 2021, the annual archaeological excavations were conducted in the medieval town of Lutitsa. The study was focused mainly south of the gate, inside of the stone fortification and west of Building 1 (figs 1, 2). During the excavations the chronology of the space between the entrance of the fortification and the passage in the fortress wall was clarified, as the grid squares were excavated down to the levels of the mortar substratum, dated to the 9th – 10th c. In front of the eastern

facade of the fortress wall, at the level of the first step of the massive stone stairs of the fortress wall, two stone steps bonded with mortar and mud were discovered. The steps are connected to a wall parallel to the fortress wall, also built with mud bonding, which had supported a wooden construction that had extended the platform of the curtain wall by approximately 30 m^2. After the burning of the wooden structure in sq. Z10, a 0.40 m thick burnt layer containing charred materials, nails and melted lumps, had been formed. The discovered layer dates back to the Middle Ages, 10th – 14th c. (fig. 3) A total number of 160 finds was recorded, 73 of which are coins (fig. 4). The latter are evidence for a coin circulation from the 4th c. BC to the 14th c. AD, the share of the medieval ones being over 99%. According to K. Dochev, the copper Byzantine *folles* from the beginning of the 10th c. stand out. This period of habitation at Lyutitsa, apart from its material culture, is also attested by the formation of a new, higher walking level, made of compacted gravel and mortar pavement, clearly visible throughout the studied area. In order to reveal the entire volume of the passage and for further stratigraphic observations, in front of it an archaeological trench was set, crossing the mortar dated to the 10th c. Initially, until the 6th c., the passage was 1.90 m high, and later, by the end of the 9th – 10th c., it was partially filled, significantly reducing its height.

An important emphasis at the economic processes of Lyutitsa was the presence of Latin and Bulgarian imitation coins from the 13th c. Those are coins from the period AD 1204 – 1256, and are the most frequently found in the medieval town. The situation is analogous to Tsarevgrad Tarnov, where at that time the same coins were in circulation. The artefacts, dated back to 13th c. had been sealed under a thick layer of burnt wood. A highly charred layer, full of melted metal lumps, arrowheads and whole or fragmented elements of the battle equipment, testifies the end of the exploitation of the monumental buildings of Lyutitsa. Smaller buildings and depots for construction materials appear above the levelled ruins of the massive stone structures by the end of the 13th and the beginning of the 14th c. Their functioning is dated from the beginning of the 14th c. to the middle and the third quarter of the same century. It is the layer, where the silver coins of the Latin principalities are predominating.

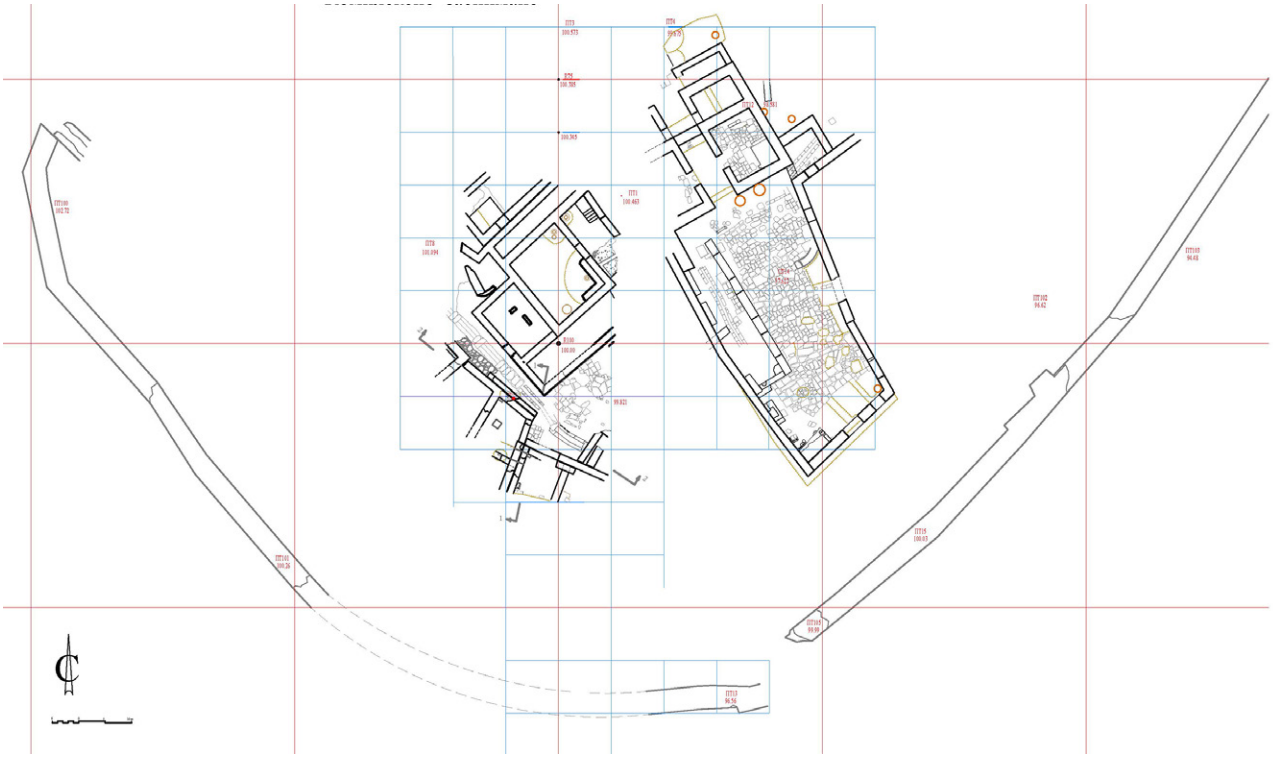
Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg
Violina Kiryakova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1404 Sofia, v.kirqkova@abv.bg

№ 39. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“, ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД

Ивайло Кънев, Християн Узунов, Гергана Кабакчиева

Късноантична и средновековна крепост „Балък дере“ се намира над последния завой на р. Арда в Източните Родопи, преди реката да навлезе в Тракия. Редовните археологически проучвания на обекта започват през 2007 г. До този момент са разкрити две големи сгради, които попадат в двата основни изкопа, и улица с ориентация изток – запад (обр. 1). Хронологическите граници на функциониране на крепостта са от началото на V до втората половина на XIII в. Археологическите разкопки през сезон 2021 г. се насочиха към допроучването на започнатия през 2020 г. кв. № 83, от една страна, и отваряне на нови квадрати на изток от друга. Основната цел е да проследи трасето на улицата в източна посока и да се свържат двата основни изкопа. Проучваният терен попада в Сектор „Б“ и в квадрати № 83, 73, 72, 71 от поставената първоначално план-квадратна мрежа. Успешното реализиране на поставените цели ще даде повече информация за планировката и вътрешната архитектурна структура на крепостта, засягайки съотношението сгради, улица, плочници (площади).

Допроучването на кв. 83 продължи от дълбочина 0,60 м, където през 2020 г. се откриха лицата на зид на кал, ориентиран север – юг и широк 1,90 м. След почистването се установи, че това са два долепени един до друг зида. Продължаването на разкопките ясно очерта две части на квадрата – изток и запад, формирани от минаващия по средата двоен зид (обр. 2). Дълбочината на културния пласт достигна 1,80 м от съвременното ниво на терена. Самият насип се характеризира със силно обгоряла пръст, на места отухлена. След приключването на проучването може да се обобщи, че в северния край на двойния зид се намира вход (изток – запад), минаващ и през двата долепени зида, който на по-късен етап е зазидан. На дълбочина 1,60 м се изчерпа пластът от силно горяла червена пръст, където се откри сграфито керамика и две монети коруби от първата половина на XIII в. Очертаният профил в източното контролно ребро много ясно показва това вкопаване в късноантичния пласт и

Обр. 1. Обща план на крепостта „Балък дере“, сезон 2021 г. (автор Ив. Саров)

Fig. 1. General layout if the “Balak Dere” fortress, 2021 campaign (author Iv. Sarov)

преизползване на съществуващите вече зидове. Описаната ситуация е характерна за тази западна част, където през XIII в. се отбелязва оптимално преизползване на съществуващите архитектурни структури. Проученият културен пласт под вкопаването от XIII в. е относително тънък (0,30 м), насипът в него е от черна, горяла пръст с фрагменти от късноантична керамика и монети от началото на V в. След неговото изчерпване се достигна до стерилна земя. Явно този незасегнат културен пласт маркира началото на функциониране на крепостта.

Насипът в западната част на квадрата е коренно различен от ситуацията в източната, тук липсва яркочервената горяла пръст. В самото дъно на западната част на кв. 83 се разкри насип от черна пръст, подобен на последния културен пласт в източната част на квадрата, където също се откриха късноантични монети. Тук липсва сграфито керамика и нямаме това вкопаване от XIII в. Пред зазидания вход от запад се откри праг от плочест камък и силно сбита сива пръст, които формират ходово ниво към помещения в западна посока.

Проучването на новите квадрати, които се намират източно от западния изкоп, разкри характерните за цялата крепост каменни струпвания без архитектурен порядък до дълбочина 0,40 м. След тяхното отстраняване, в кв. 73, намиращ се източно от кв. 83, се локализира описаният вече пожар. В източна посока се очерта зид, ориентиран изток – запад, на кал, широк 0,65 м, с долепена до него „стъпка“ на хоросан. Очерта се и късо лице на двете структури, формиращи страна на вход от (север – юг). В централната част на квадрата се очерта концентрация от пепелява пръст, която бе проследена до материк. В нея се откриха монети от XIII в. и железен нож. Явно това късно вкопаване е част от описаното по-горе. Важно е да се отбележи, че в източния профил на квадрата, върху материка, се откриха нивелирани плочи, формиращи плочник на изток, незасегнат от късната интервенция през XIII в. В кв. 72 и 71 след отстраняването на каменните струпвания, на дълбочина 0,80 м от съвременното ниво на терена, се попадна на плочник. В южната част на кв. 72 се разкри каналът за мръсна вода, който минава под плочника, т. е. улицата от кв. 62 на изток се преобразува в площад, застлан с плочи (обр. 3). След почистването се установи, че на три места и в двата квадрата плочникът е разбит, при което са се образували кръгове, най-вероятно за поставяне на питоси, чиито фрагменти бяха намерени. Подобна бе ситуацията и при разчистването на плочника в Сграда № 3. В северната част на кв. 71 се оказа, че плочникът е най-добре запазен и е фланкиран с бордюр. Прави впечатление, че липсват анонимните фолиси от XI – XII в., както при плочника от Сграда № 3. Явно този новооткрит плочник

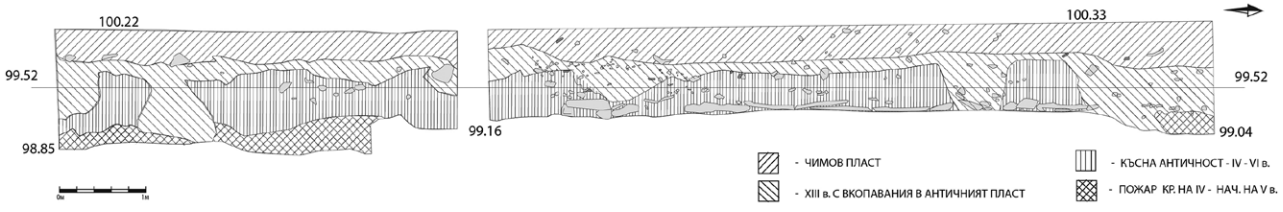
Обр. 2. Квадрат 83

Fig. 2. Grid square 83

Обр. 3. Новооткритият плочник

Fig. 3. The newly discovered pavement

Обр. 4. Западен профил на Сектор „Б“, кв. 71, 72, 73

Fig. 4. Western cross-section of Sector "B", grid squares 71, 72, 73

не е използван в този период. Подобно на кв. 73, и тук, на границата между кв. 72 и 71, се разкри пепеливо петно върху разбитите плочи, резултат от описаните вече интервенции през XIII в. Документираният западен профил на кв. 71, 72 и 73 ясно илюстрира, че през XIII в. крепостта изживява своя последен период на съществуване и той е бил изключително активен (обр. 4). Една от хипотезите за тази активност е свързана със сложната геополитическа обстановка на Балканите, отразяваща отношенията между Латинската империя, наследниците на Византия и Българската държава, представена от деспот Алексий Слав, който възражда крепостта, използвайки я за граничен бастион.

В резултат от провеждането на редовните археологически разкопки са придобити и инвентирани 72 движими културни ценности с експозиционна и научна стойност.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "BALAK DERE", IVAYLOVGRAD MUNICIPALITY

Ivaylo Kanev, Hristian Uzunov, Gergana Kabakchieva

Summary

The main goal of the 2021 campaign was to continue the exploration of the archaeological structures in grid square 83, discovered in 2020, and also to set new grid squares to the east, in an attempt to trace the route of the street and to reveal the pavement situated parallel to it. The area falls within Sector "B" of the site and comprises grid squares 83, 73, 72, 71 (fig. 1).

The excavations of square 83 continued from a depth of 0.60 m, where in 2020 we have revealed the front side of a 1.90 m wide mud-bound wall, north – south oriented. After it was unearthed, it became clear that these are in fact two adjacent walls. The subsequent digging clearly divided the square into two halves – eastern and western – with the double wall passing through the middle (fig. 2).

The layer in the eastern part consists of heavily burnt, almost fired soil. Sterile ground is reached at a depth of 1.80 m from the present-day level of the terrain. In the northern part of the double wall an entrance (east – west) is discovered, passing through both walls, which had been walled up at a later stage. The lower levels of the square are

formed of black burnt earth, where sgraffito pottery and two *trachea* coins from the first half of the 13th c. AD are found, probably corresponding to the time when the entrance had been walled up. The eastern cross-section of the square very clearly shows a cut into the late antique layer.

The layers in the western part of square 83 are completely different. The bright red burnt soil, as well as sgraffito pottery, are missing. Apparently, we do not have the 13th c. cut that we found in the eastern part of the square. We discovered a stone threshold slab in front of the western side of the walled entrance, which marks a walking surface towards the currently unexplored premises to the west.

The study of the new squares, located east of the western trench, shows the typical for the whole fortress stone pilings, which lack an architectural order, situated to a depth of 0.40 m. Following their removal, the same level with traces of fire as in square 73, east of square 83, is registered. To the east we outlined a 0.65 m wide wall, east – west oriented, which has a "step" fixed to it. After the removal of the piled-up stones in squares 72 and 71, we encountered a pavement at a depth of 0.80 m from the present-day terrain. In the southern part of square 72, we revealed a sewer under the pavement. Accordingly, the street from square 62 transforms to the east into a square place paved with stone slabs (fig. 3). This pavement in both squares had been cut by multiple round pits at some later stage, most likely intended to hold *pithoi*, fragments of which are also found (fig. 4).

In 2021, we have found and documented 74 small finds.

Ivaylo Kanev, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1404 Sofia, tapanar@abv.bg
Hristian Uzunov, Museum of History – Isperih, 6 Tsar Osvoboditel Str., 7400 Isperih, icaka1982@gmail.com
Gergana Kabakchieva, gkabakchieva@abv.bg

№ 40. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БУКЕЛОН" ПРИ С. МАТОЧИНА, СВИЛЕНГРАДСКО

Мариела Инкова, Панайот Антонов, Ирена Русева, Георги Сенгалевич

Целите на проучванията през 2021 г. бяха: 1) в контролни траншеи 1 и 2 да се продължи със стратиграфската и хронологическа идентификация на обекта; 2) да изясним контекста на средновековната кула и да се установи съотношението ѝ с късноантичната крепостна стена; 3) да се направи 3D лазерно сканиране на кулата, която, подложена на ерозия, земетресения, изветряване на свързващия градежа хоросан, се руши. Сканирането бе извършено от д-р В. Бонев от Центъра по археометрия към СУ и Г. Тонев от МАП „Инженеринг" ООД.

Обр. 1. Лампа със следи от опалване, открита в нивелиращия насип над скалата в контролна траншея 1 (снимка Т. Димитров)

Fig. 1. Lamp with traces of burning found in the leveling layer above the rock in trial trench 1 (photo T. Dimitrov)

В западната част на контролна траншея 1 се проучиха насипите под установеното през 2019 г. ходово ниво между сградата в *opus mixtum* и късноантичната крепостна стена. В дълбочина те променяха своята характеристика от сиво-кафяв, жълто-кафяв до черно-кафяв с дребни камъни. Оказва се, че са изкуствени, насипани съзнателно, с цел изравняване и повдигане ходовото ниво, непосредствено над скалата, която е с денивелация от запад на изток. В пластовете се откриха горели, силно корозирали монети от III в. на Филип I (244 – 249), Гордиан III (238 – 244) и Аврелиан (270 – 275), късноримски от края на IV – началото на V в.[1], както фрагмент от горял стъклен съд. Синхронна на нумизматичния материал е и късноримската керамика от III – IV в. Откриха се фрагменти от червеноангобирани паници, купи с профилирани навън устия и пръстеновидни

[1] Нумизматичният материал е идентифициран от Вл. Пенчев, комуто изказваме своята благодарност.

столчета, амфоровидни съдове с пръстеновидни и Г-образни устия, с цялостно и частично ангобно покритие, кухненски, изработени на ръка, амфорна тара и керамична лампа със следи от опалване от IV – VI в. (обр. 1). Първичният анализ на артефактите от нивелиращите пластове подсказва, че насипите са от опожарена селищна структура от III – IV в. в околността или на самото плато. Непосредствено пред вътрешното лице на крепостната сетна се откриха колона и вертикално поставен блок, вероятно част от колонада пред сградата (?).

Разкрито е изцяло вътрешното лице на крепостната стена на бял хоросан с максимално запазена височина от 2,40 – 2,47 м. Суперструкцията е измазана с бял хоросан, от субструкцията уплътнени са само фугите.

В западната част на проучвания участък от контролната траншея е разкрита част от субструкцията на сградата, градена в *opus mixtum*. Тя е от три реда едри, грубо одялани камъни (височина 0,75 – 0,80 м), които стъпват върху скалния терен на подложка от розов хоросан.

В източната част на траншеята се демонтира контрафорсът на глинена спойка към късноантичната крепостна стена. Насипът под него съдържаше няколко фрагмента от XI в. Лицето е от дялани камъни на спойка от бял хоросан, като само най-горните два реда, заедно с контрафорса са на глинена спойка, свидетелстваща за ремонт, извършен най-рано през XI в. След изчерпване на насипа, непосредствено пред външното лице на късноантичната стена се откри трасе от още една крепостна стена. Тя отстои на 0,20 до 0,40 м от късноантичната, като насипът между тях съдържа дребни камъни и е „запечатан“ с хоросанова прослойка (обр. 2). Новооткритата стена е градена на глинена спойка в емплектон, външните лица са от едри каменни блокове с обработени страници. Дебела е 2,10 – 2,15 м. Непосредствено пред източния профил бе разкрит надлъжен насип, примесен с бял хоросан с фрагментирани тухли, ориентиран С – Ю, който лежи върху друг сиво-кафяв насип с фрагментирана керамика – както средновековна, така и от втора фаза на РЖЕ (VIII в. пр. Хр.). Засега новооткритата стена е отнесена към епохата на Елинизма.

Обр. 2. Късноантична крепостна стена, контрафорс, изграден след края на X – началото на XI в. и ранна (елинистическа) стена

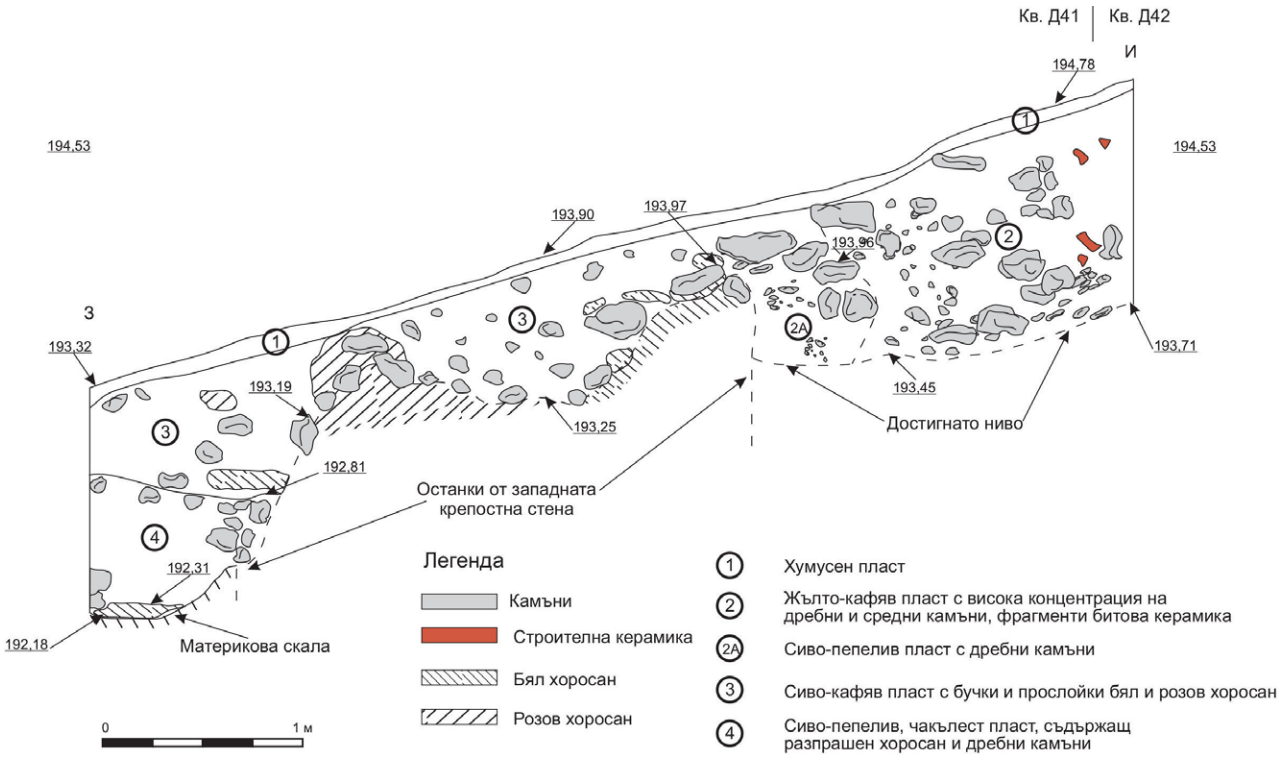
Fig. 2. Late antique fortress wall, a buttress, built after the end of the 10th – beginning of the 11th c. and an early (Hellenistic) wall

Обр. 3. Трасето на западната и южната късноантични крепостни стени

Fig. 3. The route of the western and southern late antique fortress walls

В контролна траншея 2 продължи изчерпването на насипите под ранното подово ниво, със светлокафява и сиво-кафява пръст, наситена с въглени, фрагментирана късноримска кухненска и червеноангобирана керамика от III – IV в., фрагменти от амфори с бяла ангоба и оребряване по стените, горели монети от времето на Гордиан III (238 – 244) и на Отацилия Севера (244 – 249). Непосредствено над скалния масив, на дълбочина 2,60 м от съвременния терен се достигна до черно-кафяв чакълест пласт. Идентично на ситуацията в контролна траншея 1, той е изкуствено насипан с цел изравняване на скалния масив, който е с денивелация от запад на изток. В него се откри фрагмент от боздуган от края на V – начало на IV хилядолетие пр. Хр.

Обр. 4. Северен профил И – З на кв. Д 41 (автор П. Антонов)

Fig. 4. Northern E – W profile in sq. Д 41 (author P. Antonov)

В южната част на траншеята се разкопаха основите на кръгло каменно съоръжение с диаметър 2 м и вътрешен диаметър 1,25 × 0,60 м. Вътрешността му е запълнена с дребни и средни по големина камъни. Външните му стени са старателно оформени, като от западната страна има два големи, косо поставени камъка. *In situ* запазените два реда от съоръжението са вкопани в сиво-кафявия пласт, наситен с въглени, т. е. в подовото ниво, разкрито през 2019 г. Въз основа на откритите в насипа желязна шлака, концентрация от въглени, както и обстоятелството, че камъните от градежа не са опалени, би могло да се предположи, че е това е долната, вкопана в пода на помещението част от производствено съоръжение. Конструкцията във височина не е запазена. Възможно е на по-късен етап то да е представлявало основата на огнището от редуващи се пластове отухлена пръст и стени от питоси, разкрито през 2018 г.

Разчистени са основите на два от зидовете на помещението. Северният, който попада в северния профил на траншеята, лежи върху сиво-кафяв чакълест насип с дебелина 0,20 м. Основите му са с лека денивалация от запад на изток. Под чакълестия насип има еднороден сив пласт с дебелина 0,30 м, наситен с въгленчета. Този насип е върху нивелиращия от едри и дребни камъни над скалния масив. Западният зид, ориентиран СИ – ЮЗ, е с денивелирани основи. Северната му част лежи върху дебел 0,60 м сиво-кафяв насип с въглени, но в посока на ЮЗ този пласт изтънява до 0,20 м. Зидът е с дебелина 0,70 м. Максимално запазена височина 1,60 м.

В квадрат Д 41 западно от кулата бе проучен участък с дължина 4,40 м от западната късноантична крепостна стена, ориентирана СЗ – ЮИ. Разположена е върху денивелиран скален терен, дебела е 2,25 м, а от външното ѝ лице са запазени само най-долният ред блокове (обр. 3, 4). Куртината е разрушена, със следи от бял и розов хоросан, свидетелстващ за извършен ремонт. Сред деструкциите от крепостната стена се откриха единични фрагменти средновековна керамика от XIII – XIV в. – от семейството на Зевксип от XIII в. и глазирана Палеологова керамика без украса (Plain Glazed Palaeologan Ware) с дата в късния XIII – XIV в., както и няколко късноантични фрагмента, сред които и един от стомничка с дръжка и покритие с масленозелена глазура. Нумизматичният материал, открит в кв. Д 41, е от Средновековието и османския период – анонимна монета, клас J (1080 – 1085), монета на Михаил VIII Палеолог (1261 – 1282), неопределяема византийска монета от XIV в., мангър от XVI в. и монета на султан Ахмед III (1703 – 1730), свидетелстващи за времето, когато градежите от крепостта са използвани като източник на строителен материал за къщите от с. Фикле.

Продължението на трасето на крепостната стена е проследено южно, непосредствено пред кулата, в кв. Е 42, на дълбочина от 0,08 до 0,75 м (обр. 4). Градена е в емплектон, дебела 2,25 м. Поради замърсяванията не сме сигурни за цвета на използвания хоросан – по-скоро розов, но в страничните фуги и бял. Външното южно лице е от дялани блокчета с добре оформени лица с размери 0,35 × 0,22 × 0,20 м, 0,63 × 0,25 × 0,37 м. На места във фугите са попълвани с по-дребни камъни. От вътрешното лице добре запазени са само три дялани камъка, които контактуват плътно с цокъла на кулата. Т. е. в този участък тя се допира плътно до късноантичната стена, която е била срутена, не е използвана през Средновековието, а от пласта над куртината открихме фрагментирала средновековна сграфито керамика от XIII – XIV в. Трасето е дъговидно в посока на изток. Най-вероятно продължението му е под кулата, за да се свърже с източната късноантична стена, проучена в кв. К 41.

Обр. 5. Монета на селджукския султан Кълъч Арслан II (1156 – 1192), открита при обхождане на западния склон на платото, под кулата (снимка Т. Димитров)

Fig. 5. Coin of the Seljuk sultan Kilij Arslan II (1156 – 1192), discovered during a survey of the western slope of the plateau, below the tower (photo T. Dimitrov)

Непосредствено източно от кулата, в кв. К 42 бе разкрито част от трасе на крепостната стена, дебела 2,25 м и ориентирана на ЮИ. Градена е в емплектон със спойка от бял хоросан и на фуга към външното лице на късноантичната крепостта стена. На югоизток куртината е разрушена, а денивелацията тук е от запад на изток, така че продължението на нейното трасе вероятно ще се открие на по-голяма дълбочина. Запазената фотодокументация от първата половина на XX в. свидетелства за дълбока каверна при апсидата на кулата. При реставрацията, вероятно извършена 2006 – 2007 г., тя е запълнена, като цимент има и върху крепостната стена. Въпреки това, обстоятелството, че е градена на фуга към късноантичната крепостна стена и съотношението ѝ с кулата сочат, че е синхронна с нея. Вероятно във височина е достигала до издаващите се извън лицето на източната страница на кулата два едри дялани блока. Предполагаме, че е укрепвала пространството в южната част на платото.

При разчистването на куртината се откриха железни гвоздеи. В чакълестия и сиво-кафяв пласт се откри малко количество средновековна керамика от XII – XIII/XIV в. – ранна сграфито керамика с по-грубо врязани прави и вълнисти линии (Incised Ware) от втората половина на XII в., от семейството на Зевксип (Zeuxippus Family) от XIII в., по-късна полихромна сграфито керамика (Coloured Sgraffito), както и единични късноантични фрагменти, включително от устието на голям амфоровиден съд с две дръжки.

В южната част на квадрата, в сивия чакълест пласт се разчистиха деструкции от дялани камъни, а на дълбочина 0,70 – 1,30 м в отухлен пласт с каменни деструкции – и наполовина запазен питос. Пред западния профил, на дълбочина 1,30 – 1,70 м се достигна до сиво-кафяв пласт с късноримска керамика на ръка, керамика със сребристо покритие и от КЖЕ.

В хода на проучванията е извършено обхождане на западния склон на платото. Сред откритите артефакти внимание заслужава монета на селджукския султан Кълъч Арслан II (1156 – 1192) (обр. 5).

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "BUKELON" NEAR MATOCHINA VILLAGE, SVILENGRAD REGION

Mariela Inkova, Panayot Antonov, Irena Ruseva, Georgi Sengalevich

Summary

In 2021, in the western part of trench 1, the levelling layers below the walkway reached in 2019 are excavated, between the building in *opus mixtum* and the late antique fortress wall. There is an alteration in the characteristics of the layers when deeper levels are reached – from gray-brown to yellow-brown colour and black-brown soil with small stones. These layers have been deliberately heaped in order to flatten and raise the walkway level, just above the bedrock, which features a west – east inclination. The layers contain burnt and heavily corroded 3rd c. coins of Philip I (244 – 249), Gordian III (238 – 244), Aurelian (270 – 275), and coins from the end of the 4th – beginning of the 5th c., as well as late

Roman pottery from the 3rd – 4th c. Immediately in front of the inner face of the fortress wall, a column and a vertically laid block were found, possibly part of a front colonnade of the building (?).

In the eastern part of the trench, just in front of the outer face of the late antique fortress wall, a section of another wall is registered. It has been built as a double-faced masonry with *emplekton*, clay bonding, and faces built of large stone blocks (fig. 2). It is 2.10 – 2.15 m thick and is dug into a layer containing pottery from the second phase of the EIA. At this stage of research, we date this wall to the Hellenistic period.

In trench 2 the excavation of the layers beneath the floor level continued. These layers contain charcoal, fragmented Late Roman kitchen and red slip pottery from the 3rd – 4th c., burnt coins of Gordian III (238 – 244) and Otacilia Severa (244 – 249). Right above the rock massif, at a depth of 2.60 m from the modern terrain, a black-brown gravel layer was reached.

In the southern part of the trench, the foundations of a round stone structure are revealed, measuring 2 m in diameter (1.25 × 0.60 m inner diameter). Its interior was filled with small and medium-sized stones. Its outer walls were carefully shaped. The iron slag found in the fill and the concentration of charcoal suggest that it could be the lower part of a production installation dug into the floor level of the room. The upper part of the structure is not preserved.

In grid square Д 41, to the west of the tower, a section with a length of 4.40 m, 2.25 m thickness, of the western late antique wall, NW – SE oriented, is unearthed (figs 3, 4). Located on an unlevelled rocky terrain, only the bottom course of blocks is preserved from its outer face. The curtain is destroyed, with traces of white and pink mortar, evidencing repairs. Its continuation is traced to the south, just in front of the tower in grid square E 42 (fig. 3). At a depth of 0.08 to 0.75 m, the late antique curtain wall, 2.25 m thick, is revealed. The route of the wall continues eastward, most likely beneath the tower, and connects with the eastern late antique wall, unearthed in grid square K 41.

East of the tower, part of the route of a fortress wall is revealed, 2.25 m thick and oriented towards SE. Its *emplekton* masonry is white mortar-bonded, at a joint to the outer face of the late antique wall. The differences in masonry, the link to the late antique wall, and its direction suggest that it is synchronous with the tower. It probably had reached in height to the two large hewn blocks now protruding off the face of the east side of the tower.

Mariela Inkova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, inkovam@mail.bg
Panayot Antonov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, panayotva@abv.bg
Irena Ruseva, Museum of History – Svilengrad, 150 Bulgaria Blvd, 6500 Svilengrad, ruseva.1993@abv.bg
Georgi Sengalevich, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, g.sengalevich@mail.bg

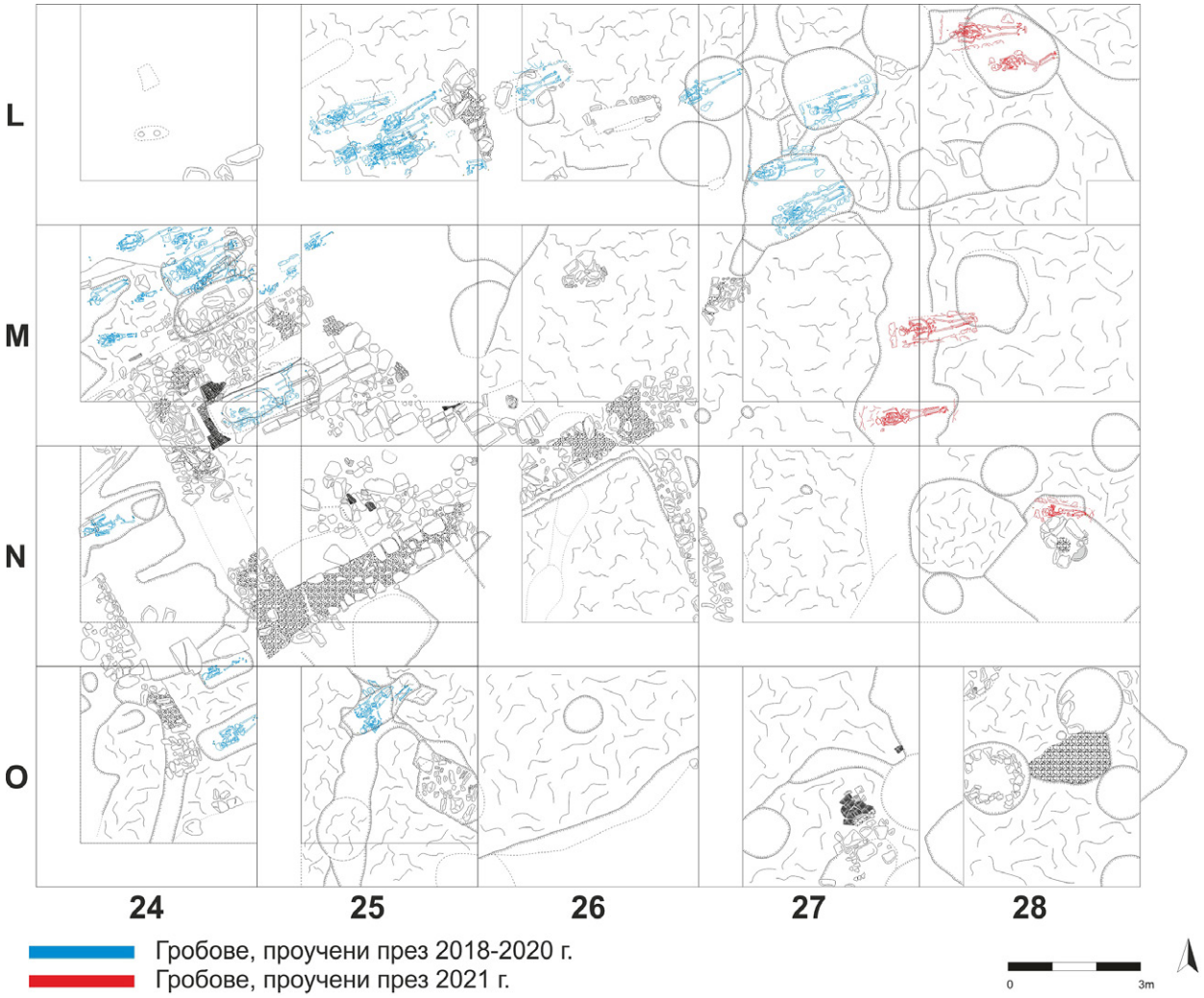

№ 41. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ГРАДИЩЕ“ КРАЙ С. МЕЛНИЦА, ОБЩ. ЕЛХОВО

Чавдар Кирилов, Анна Агре

През 2021 г. бе разкопана площ от 150 кв. м в терени източно, югоизточно и южно от църквата в най-високата част на крепостта – в квадрати L28, M28, N28, O26, O27 и O28, съгласно общата план-квадратна мрежа на обекта (обр. 1). Бяха разкопани нови пет гроба от некропола около църквата, общо 13 ями (12 средновековни и една от I хил. пр. Хр.), големи части от две средновековни жилища (едно вкопано и едно силно разрушено наземно), части от твърде увредена от по-късни вкопавания късноантична структура, както и дебел пласт с късноримски материали и монети вкл. от втората половина на V в. Сред многобройните находки особено впечатляващ е броят на монетите и на печатите (общо 63 монети и пет оловни печата).

Петте гроба попадат в квадрати L28, M27/M28 и N28. Всички разкрити в тях индивиди са погребани съгласно правилата на християнската погребална практика. Гробовете без изключение са напълно безинвентарни и сами по себе си са недатируеми. Три от тях обаче (двата гроба в L28 и гробът в N28) са вкопани в насипите на по-ранни негативни структури, материалите от които (монети и печати от XI – XII в. и сграфито-керамика от втората половина на XII – началото на XIII в. – предимно от семейството на Зевксип и монохромна керамика с тюркоазено синя глазура) задават ясен *terminus post quem* за извършването на погребенията след приблизително 1200 г. сл. Хр.

Обр. 1. Общ план на структурите, разкрити през 2018 – 2021 г.

Fig. 1. Plan of the structures excavated in 2018 – 2021

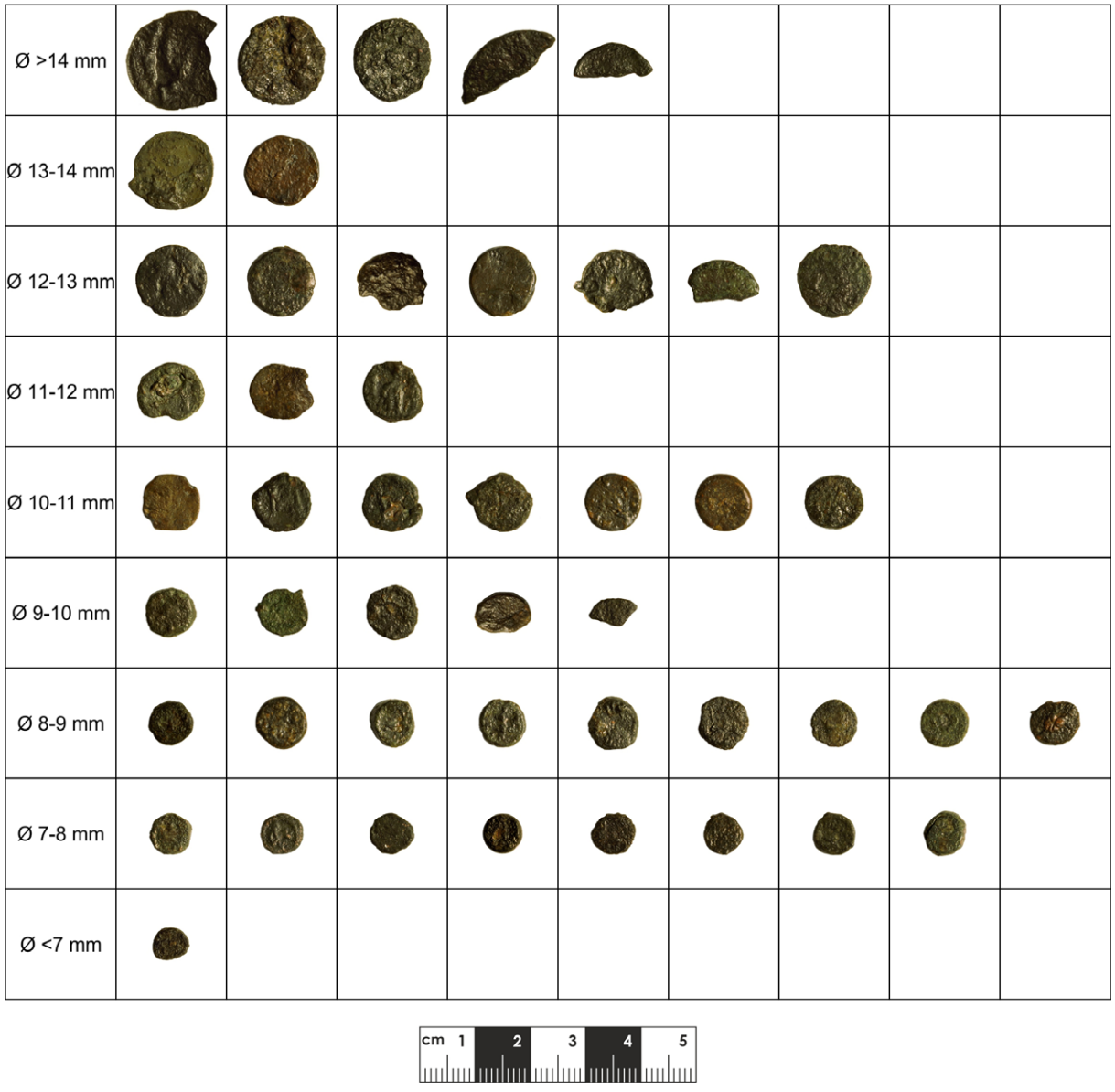
Прави впечатление, че тези пет гроба съблюдават доста правилна западна ориентация, за разлика от гробовете в църквата и в непосредствена близост до нея (най-вече тези на югозапад, запад и на север от нея), които демонстрират значително отклонение в югозападна посока, несъмнено съобразявайки се с ориентацията на самия храм. Това обстоятелство поставя редица въпроси, вкл. за евентуалното извършване на новоразкритите погребения след края на функционирането на църквата като действащ храм. Даването на категоричен отговор на този и на други въпроси е въпрос на по-сетнешен задълбочен анализ.

Това, което обаче прави впечатление след четиригодишното проучване на некропола и разкриването на повече от четиридесет гроба около църквата, е,

Обр. 2. Накити от яма № 1 в кв. № 28

Fig. 2. Jewellery from pit No. 1 in grid square No. 28

Обр. 3. Монети от V в. сл. Хр.

Fig. 3. Coins from the 5th c. AD

че погребаните не носят на ръцете си стъклени гривни (фрагменти от каквито иначе произхождат, при това в значителни количества, от пластове, жилища и ями), а само в един гроб (при това от най-ранния стратиграфски хоризонт) скелетът има на дясната си ръка бронзова гривна. Още две малки бронзови гривни произхождат от ареала на некропола и вероятно принадлежат на разрушени в миналото детски гробове. За сметка на това в гробовете се открива сравнително голямо количество копчета. Всичко това сродява некропола по-скоро с хоризонта гробищни комплекси, характерен за втората половина на XIII и XIV в, отколкото с тези от XI – първата половина на XIII в., в които доминират стъклените и бронзовите гривни, както и нанизите от мъниста.

Това е ясна индикация за продължаване на обитаването на хълма на „Градището“ и след първата половина на XIII в., което иначе е слабо доловимо въз основа на останалите добити към момента находки. Все пак обаче през предходните сезони бе намерено и дъно на сграфито-паница със следи от триножки, което също е белег за производство след средата на XIII в. Всичко това дава възможност да се допуска, че през следващите години в други части от крепостта ще се открият и още комплекси, принадлежащи на последните средновековни столетия.

Дванадесетте средновековни ями с различни форми и размери попадат във всички проучвани през годината квадрати. Повечето от тях принадлежат на хронологическия отрязък между XI и

началото на XIII в., като е възможно (въз основа на признака „присъствие-отсъствие“) отделянето на по-ранен хоризонт (с анонимни византийски фолиси и оловни печати, както и липса на сграфито-керамика в насипите), докато някои други са запълвани несъмнено след втората половина на XII в., както показва наличието на скифати и сграфито-керамика в тях. Една от последните ями попада под двата гроба в кв. L28. Други две от покъсните ями (разположени на само 1,5 м една от друга в кв. O28) притежават особена конструкция, при която гърловината им е била укрепена с подзиждане от едри камъни, споени с жълтеникава глинеста пръст – вероятно по причина на това, че горните им части, за разлика от повечето останали ями, са вкопани не директно в материкова скала, а в заварен културен пласт, при това с немалка дебелина.

Обр. 4. Златни монети от последната третина на VI в. сл. Хр.

Fig. 4. Golden coins from the last third of the 6th c. AD

Обр. 5. Керамика от яма № 2 в кв. № 28

Fig. 5. Pottery from pit No. 2 in grid square No. 28

Една от средновековните ями обаче (№ 1 за кв. N28) съдържа керамичен комплекс, който значително я отличава от останалите и притежава безспорно по-ранни черти, вкл. тесни връзки с късноантичната керамична традиция. Може спокойно да се каже, че в този случай е идентифицирана структура, която свидетелства за живот в крепостта в по-ранните средновековни столетия (най-късно IX – X в.) и е запълнена с характерния за това време керамичен комплекс. В нея, освен останалото, бяха открити и два бронзови пръстена, както и накит с намотка от фина бронзова тел, който е истинско ювелирно бижу (обр. 2).

В кв. N28 бе разкрита средновековна вкопана постройка с четириъгълнен план и размери приблизително 3 × 3,5 м. Наличието на добре изградена от едри (вкл. речни) камъни в северния ѝ ъгъл печка позволяват предпазливото ѝ определяне като жилищна. В нея не бе установено наличието на съпринадлежащ ѝ инвентар – всички открити материали принадлежат на насипа, с който е запълнена след изоставянето си. Сред тях има и сграфито керамика, вкл. върху подовото ѝ ниво, което отнася края на живота ѝ към времето след средата на XII в. В северната ѝ част по-късно е вкопан детският гроб № 1/N28.

В югоизточната част на кв. O26 и югозападната част на кв. O27 бяха разчистени и частично проучени останки на изглежда силно разрушено наземно жилище, запечатващо по-ранната яма № 1/O27, разположена в югозападната част на квадрата. Откритите в него материали позволяват отнасянето му към втората половина на XII и началото на XIII в. Така най-вероятно за пръв път успяхме да установим един от „причинителите“ на формирането на културен пласт от това време в горните нива (току под заварения терен) на почти всички проучени досега участъци от обекта. При църквата и в непосредствена близост около нея бе лесно (и логично) да се разсъждава в насока на това, че този пласт е формиран от нейните деструкции, респ. ерозионни процеси по стръмните склонове в непосредствена близост, но изглежда, че в по-отдалечените от нея пространства има (също логично) оби-

таване (поне отчасти от наземни постройки), оставило след себе си непосредствени и косвени следи под формата на останки от сгради и културен пласт между тях.

Особено представителна за общата стратиграфия и хронология на обекта е ситуацията в кв. O28. В южната му част, върху рязко спускащата се на юг материкова скала, бе установено наличието на дебел до 0,50 – 0,60 м изравнителен пласт пепелява пръст, в която се откриха късноримски керамични фрагменти и внушителен брой монети с дребен номинал (*nummi minimi*) от V в., вкл. неговата втора половина (обр. 3). Най-ранните римски монети, които открихме от началото на разкопките през 2017 г. досега, са сечени около 400 г. сл. Хр.

Над този пласт, по значителни части от площта на квадрата се откри пласт от сива пръст, в който има характерни за Късната античност фрагменти. На долното му ниво (в северната част на квадрата, където той заляга не върху пласта с късноримски материали, а директно върху материковата скала) се откриха златни монети от последната третина на VI в. – два солида на император Тиберий Константин, както и тремис и пентанумиум на Юстин II (обр. 4). Хомогенният характер на керамичния комплекс (основно хранилищни съдове и тара) предполага, че става дума не просто за насип, а за запълнител на структура, чиито пространствени параметри не са добре доловими заради по-късните вкопавания, разрушили значителни части от нея.

„Отухлена площадка“ в централната част на квадрата в крайна сметка изглежда следва да се интерпретира като останка (подово ниво) от силно разрушено жилище, за което свидетелства и една дупка за греда, намерена в северната ѝ периферия. При демонтажа ѝ под нея се откри керамика от ранножелязната епоха и от Късната античност. Твърде е вероятно в случая да става дума за под на ранносредновековно жилище, с което следва да се асоциират многобройните керамични фрагменти, работени на бавно колело (вкл. дъна с релефни знаци), откривани в този квадрат. Изглежда тук (както и благодарение на вече споменатата яма № 1 в кв. N28) през изминалата кампания успяхме да идентифицираме ясно за пръв път не само следи от интензивно късноантично обитаване, но и материални останки, вероятно призвани да запълнят празнината (от гледна точка на структури и керамичен материал) между VIII и X в. – период, който освен това ще да е представен и с няколко оловни печата с най-вероятна дата IX в., открити било в пластове, било в запълнителите на ями.

Късноримските и късноантичните пластове в квадрата, както и въпросното подово ниво, са прорязани от общо четири по-късни средновековни ями – две от тях без сграфито-керамика и с *terminus ante quem* две анонимни византийски монети клас B, намерени в тънък пласт черна пръст, разположен стратиграфски над тях, а други две (с каменното подзиждане на гърловините) – с материали, вкл. сграфито керамика, след втората половина на XII в.

Като цяло броят на намерените през кампанията керамични фрагменти от предримската епоха е доста голям – особено на фона на проучванията през 2018 – 2020 г., като огромната част от ясно определимите диагностични фрагменти принадлежат на ранножелязната епоха. По този начин се потвърждава предположението, че липсата им през предходните три кампании се дължи на факта, че най-високата част на крепостта буквално е била „очистена“ от по-ранни материали благодарение на църквата и некропола около нея. Отдалечаването от храма, дори и само на 10 – 15 м, доведе до откриването на далеч по-голям брой находки от по-ранните периоди. Нещо повече – една от проучените ями през изминалата кампания – яма № 2/N28, която се отличава от останалите с по-малките си размери и незначителната си на техния фон дълбочина, съдържа само керамични фрагменти от първите фази на човешко присъствие на обекта през РЖЕ (обр. 5).

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS “GRADISHTE” NEAR MELNITSA VILLAGE, ELHOVO MUNICIPALITY

Chavdar Kirilov, Anna Agre

Summary

In 2021, the excavations at the “Gradishte” late antique and medieval fortress were focused on an area to the east and southeast of the church uncovered in 2018 – 2020, in grid squares L28, M28, N28, O26, O27 and O28 (fig. 1).

The exploration in this area led to the discovery of five more Christian graves, thirteen pits (one of them from the pre-Roman Iron Age and the rest from the middle Byzantine period), both a dug-out and a (heavily damaged) above-ground middle Byzantine houses, modest remains of a 6th c. AD structure, and a relatively thick layer with finds (including coins) from the 5th c. AD, particularly from its second half.

The graves were dug into older structures containing sgraffito ware (mostly Zeuxippus-Family) and fritware covered by a monochrome turquoise glaze as well as coins and lead seals from the 11th and 12th c. The uncovered graves can be dated to the late 12th c. at the earliest.

A small dug-out house with an oven in the northern corner, located in the southeastern half of grid square N28, dates from the same period. A later grave of a child has partly destroyed its northern periphery.

An older, early medieval phase is well represented by some pits without sherds of sgraffito pottery in their fills, but containing fragments of vessels produced on a slow potter's wheel, as well as lead seals from the 9th and 10th c. AD. Of particular interest is pit No. 1/N28, in which specific pottery forms were found, indicative of a direct continuity of the late antique pottery tradition, as well as some fine jewellery – finger rings and a probable pendant (fig. 2).

In the above mentioned structure from the 6th c. AD, not only ceramics typical of the time were found, but also coins from the last third of the century – two *solidi* of emperor Tiberius Constantine, as well as a *tremissis* and *pentanummium* of Justin II (fig. 4). Underneath, a thick levelling layer was found, several meters north of the southern fortification wall, containing small late Roman coins (*nummi minimi*). Most of them date back to the second half of the 5th c. (fig. 3) The earliest Roman coins we have found so far since the beginning of the excavations in 2017, are minted around AD 400.

Pit No. 2/N28 with potsherds from the 1st millennium BC is the oldest structure that we have uncovered so far (fig. 5). The number of potsherds from the pre-Roman Iron Age is relatively large, with most of the easily identifiable fragments dating to the Early Iron Age.

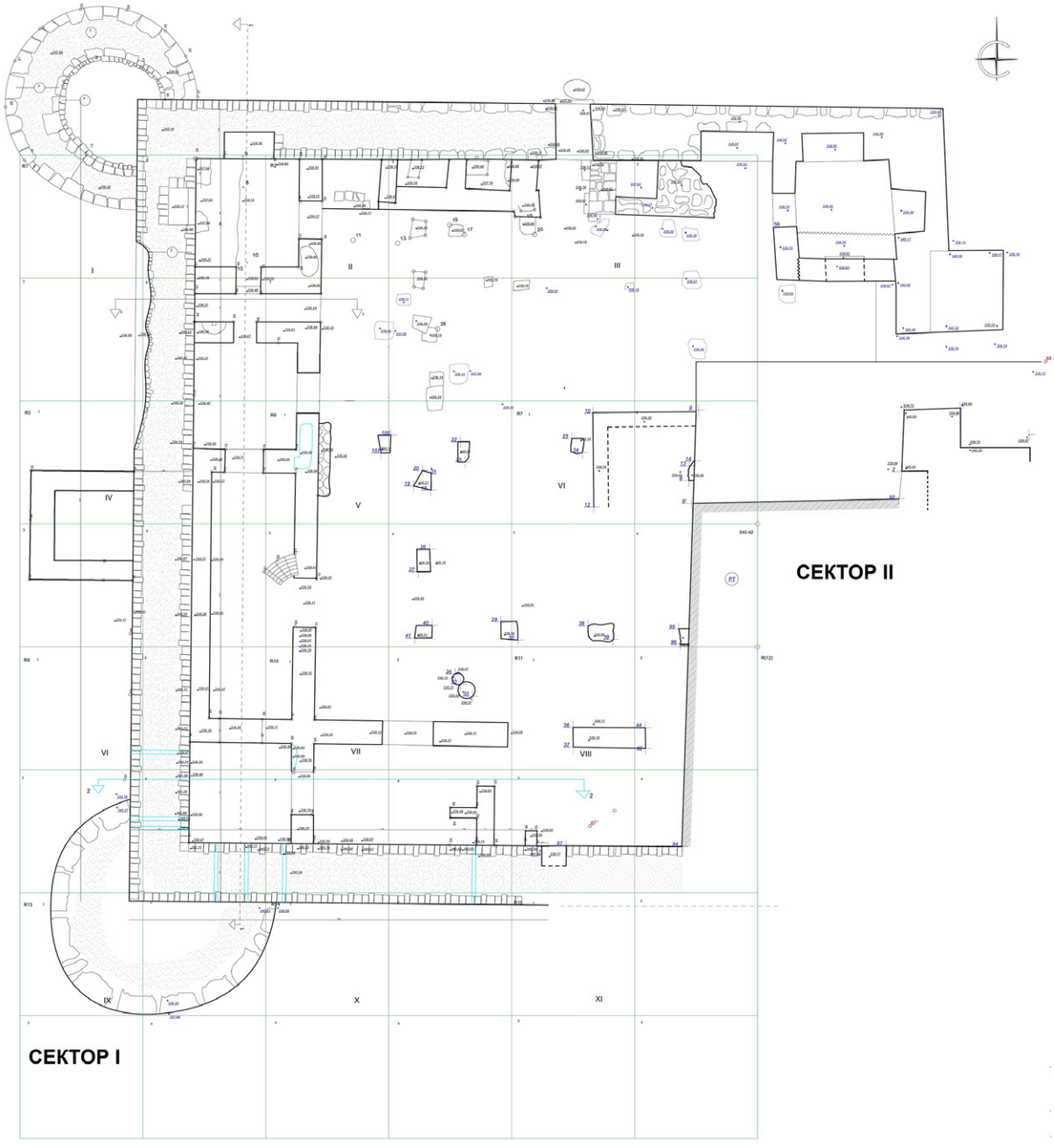
Chavdar Kirilov, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, ckirilov@uni-sofia.bg
Anna Agre, aniagre@gmail.com

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ", С. ВОДЕН, ОБЩ. БОЛЯРОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев, Явор Русев

Редовните археологическите проучвания се проведоха на два етапа: 14 – 22.07.2021 г. и 02 – 22.09.2021 г. Проучванията се реализираха с държавно финансиране по договор между РИМ – Ямбол и Министерство на културата. Съгласно научната програма археологическите разкопки бяха съсредоточени в два сектора – в Сектор I за завършване на проучвания по западната крепостна стена и ЮЗ ъгъл на крепостта; в Сектор II за изясняване планировката на източния вход на крепостта и проучване на част от източната половина на вътрешното пространство. Общата проучена площ през 2021 г. възлиза на 240 кв. м (обр. 1).

Сектор I (квадрати А/7, 8 и 9; В/7,8 и 9). Основната цел на проучването в този сектор бе завършване на разкриването на западната крепостна стена на крепостта и изясняване на фортификацията при югозападния ъгъл. В резултат на разкопките бе изяснено, че дължината на западната крепостна стена на „Малкото кале" е 32,22 м, като в южната си част външното лице на куртината бе проучено до 1,70 – 1,78 м в суперструкция. Както и в останалата си част, тя е изградена от средни и дребни ломени камъни споени с бял (не много плътен) хоросан. Лицето на куртината е оформено, като са използвани плоските части на ломените камъни. На лице е стремеж към оформяне на редове, като големите фуги, създадени от неправилната форма на по-големите камъни, са запълвани с по-дребни. В югозападния ъгъл бе проучена нова ъглова кръгла кула. Тази кула, по подобие на северозападната, която бе проучена в периода 2008 – 2010 г. (Бакърджиев 2010, 426), се издава между 4,70 м и 5 м пред лицето на крепостната стена и има близък до кръг план. Нейният диаметър е 9,07 м (с около 1 м повече от тази в СИ ъгъл). През настоящия сезон бе проучено само външното лице и част във височина между 1,45 м при челото и до 1,98 м от суперструкцията на кулата при връзката и със западната и южна крепостни стени. На този етап на проучване считаме, че кулата е вероятно плътна или поне в тази част, която е с височината на крепостната стена. Разкопките показаха, че югозападната кула на крепостта е изключително представителна. Тя е изградена от редуващи се пояси от камъни и тухли, споени с хоросан, с

Обр. 1. Общ план на средновековна крепост „Малкото кале“ – 2021 г.

Fig. 1. General plan of the “Malkoto Kale” medieval fortress – 2021

очевиден стремеж към декоративно оформяне на лицето на кулата. При оформлението са използвани похвати, характерни основно за църковната архитектура – комбинация от каменни и тухлени редове, касетиране на отделни камъни с вертикални тухли, използването на розов хоросан и бял хоросан за изпълване на широките фуги, както и за измазване на цели каменни пояси между тухлените редове (обр. 2). Начинът на оформянето на външното лице на югозападната кула на крепостта „Малкото кале“, в съчетание с почти кръглия ѝ план, напомня на оформлението на цилиндрите, поддържащи куполите на църквите от XII – XIII в. По външното лице на кулата бяха разкрити хоризонтални отвори с квадратна форма и размери 0,15 × 0,15 м. На този етап считаме, че са свързани или с конструкцията използвана при изграждането на кулата, или с някакви отводнителни функции, ако все пак се окаже, че фортификационното съоръжение не е плътно. На този етап от проучването, базирайки се на резултатите от вътрешното пространство и най вече от проучването на северозападната кула, считаме, че появата или реконструкцията в този си вид на новооткритата югозападна ъглова кула трябва да се свърже с преустройството на крепостта от началото на XII в. Резултатите от настоящия

Обр. 2. Югозападна кула на средновековна крепост „Малкото кале“ – 2021 г.

Fig. 2. Southwestern tower of the “Malkoto Kale” medieval fortress – 2021

археологически сезон показват, че от запад крепостта е била укрепена с ъглови кръгли кули, а в средата – с квадратна, като както кръглите, така и квадратната кула се издават около 5 м пред лицето на куртината. Проучванията през 2008 – 2009 г. при северозападния ъгъл показват, че при изграждането на крепостта в средата на XI в. ъгловите кръгли кули (със сигурност североизточната) са били плътни, с диаметър от около 4 м, а при преустройството от началото на XII в. са удебелени до 8 – 9,07 м. Вероятно по същото време почти в средата на западната крепостна стена е изградена и квадратната кула, която не е плътна и чиито стени са дебели между 0,85 и 1,05 м. В рамките на настоящия сезон бе проучен и участък с дължина от 10 м от южната крепостна стена на крепостта. Проучи се част от суперструкцията във височина от 2,28 м при връзката с югозападната кула, както и между 1,48 – 1,55 м в посока изток.

Сектор II (квадрати I/4, 5, 6, 7; F/4, 5, 6, 7; G/4 и H/4). Основните цели на проучването в този сектор бяха изясняване на южната половина на частично разкрития през 2020 г. източен вход на крепостта и проучване на източната половина от вътрешното пространство на крепостта. Проучванията показаха, че източният (главен) вход на крепостта е асиметричен, което го прави сложно фортификационно съоръжение. Ширината на входното пространство е 2,80 м, от север е фланкиран от плътна правоъгълна кула с ширина от 3,20 м, която се издава на 2 м пред лицето на куртината, с което дълбочината на входното пространство е общо 4 м. От юг входът също е фланкиран от плътна правоъгълна кула, но тук тя е изместена на 1 м на юг по лицето на източната крепостна стена и се издава на 3 м пред куртината, т. е. с около 0,80 – 0,90 м повече от тази от север. През 2021 г. проучванията по линията на входа достигнаха до дълбочина от 0,70 м, като и на тази дълбочина се откриват фрагменти от стенописи. Откриването им в пластове на дълбочина от 0,40 – 0,60 м, на 0,90 м над установеното подово ниво, предполага че вероятно са украсявали помещение на втори етаж, непосредствено южно от входа. В същия участък се откри и колективна находка от пет керамопластични украси. Проучената част от вътрешното лице на източната крепостна стена южно от входа показва, че на 2 м от южната страница има ниша. Общо откритите подобни ниши в крепостта са вече седем, свързани са конструктивно с крепостната стена и са изградени заедно с нея.

Успоредно с проучването на източния вход бе проучено и част от дворното пространство на крепостта, попадащо в квадрати E/4, 5 и 6, F/4, 5 и 6. Ходовото ниво в дворното пространство и в този участък през втория период на обитаване на крепостта през XII в. е покрито с хоросанова замазка с дебелина от 0,07 до 0,18 м. При проучването бе открита редица от още няколко плочести камъка с размери 0,70 × 0,90 м, чиято функция е да бъде подложка на гредите, поддържащи навеси към вътрешния двор. Разкритите досега стъпки показват, че навесите се издават на 4 м пред помещенията, долепени до вътрешните лица на северната, западната и южната крепостни стени, както вероятно и пред източната. Стъпките отстоят на разстояние 2,50 – 2,60 м една от друга. Над ходовото ниво има пласт от опожаряване с дебелина 0,10 до 0,32 м в някои участъци, след което следва дебел пласт от разрушения – основно тухли, хоросан и средни по големина ломени камъни. Опожареният пласт е наситен с фрагментирана керамика и находки от XII в. В квадрати E/4 и F/4 хоросановата настилка е покрила подравнени основи от квадратно помещение с вероятни размери 4,50 × 4,50 м, което се свързва с първия строителен период на крепостта.

В квадрати I/7 и F/7 бе продължено проучването на помещението по протежение на южната крепостна стена. Установи се, че то продължава на изток, като разкрихме и част от нов вход към двора. Към този момент това помещение се очертава като едно от най-големите в крепостта. То е едноделно и има три входа към двора, широки по 1,8 м. То, както и останалите, е долепено към вътрешното лице на крепостната стена, което има замазка от бял хоросан и вар. Запазеността на вътрешното лице на южната крепостна стена в този участък достига до 1,43 м в суперструкция. От външната стена на помещението е запазен каменен цокъл с дебелина 0,70 м и височина 0,45 – 0,50 м, изграден от средни по големина ломени камъни. Над този каменен цокъл е имало редове от тухли. Каменният цокъл от-

вътре има варово-хоросанова мазилка.

Откритите през 2021 г. археологически материали, включващи значително количество луксозна керамика, оръжие (върхове на стрели и част от боздуган), както и сребърни и бронзови монети на византийските императори Алексий I Комнин (1081 – 1118), Йоан II Комнин (1118 – 1143) и Мануил Комнин (1143 – 1180), засега потвърждават направените предположения за хронологията на обекта. Крепостта „Малкото кале“ при с. Воден е построена в средата на XI в., претърпява мащабна реконструкция в началото на XII в. и просъществува до 90-те години, когато е унищожена вероятно по време на Третия кръстоносен поход (Бакърджиев 2018, 526). Начинът на оформяне на фасадата на югозападната кула и помещенията във вътрешността на крепостта, хоросановото покритие на двора и широкото използване на декоративни тухли и керамопластични украси са индикация за изключително представителния характер на проучвания обект и за социалния статус на неговите обитатели.

Литература

Бакърджиев 2010: С. Бакърджиев. Археологически проучвания на късноантична и средновековна крепост „Малкото кале“, с. Воден, община Болярово, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 425 – 427.

Бакърджиев 2018: С. Бакърджиев. Археологически проучвания на средновековна крепост „Малкото кале“, с. Воден, общ. Болярово, обл. Ямбол през 2018 г. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 524 – 526.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS “MALKOTO KALE”, VODEN VILLAGE, BOLYAROVO MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT

Stefan Bakardzhiev, Yavor Rusev

Summary

Regular archaeological excavations at the “Malkoto Kale” fortress were conducted in July and in September 2021, with funding provided by the Ministry of Culture (fig. 1).

Sector I. The goal of the study was to unearth entirely the western fortification wall of the fortress. The total length of the wall is 32.22 m. It is built of medium-sized and small quarry stones, bound with white mortar. A round tower with a diameter of 9.07 m was discovered at the southwestern corner of the fortress. It is quite imposing, built with consecutive courses of stones and bricks, bound with mortar, with a particular effort to achieve a decorative design of the outer face of the tower wall, resembling church architecture (fig. 2). The southwestern tower has been built or reconstructed in this shape at the beginning of the 12th c. Research shows that at both corners of the western fortress wall there are round solid towers, which during the intital construction of the fortress had a diameter of 4.00 m, and from the beginning of the 12th c. they had been enlarged to diameters of up to 8.00 – 9.07 m. Most likely at the same time also a square tower in the middle of the western fortress wall had been constructed, measuring 5.00 × 5.00 m.

Sector II. The goals in this sector were to uncover the eastern entrance and to excavate the eastern part of the inner space of the fortress. The eastern (main) entrance of the fortress is asymmetrical. The width of the entrance space is 2.80 m, from north it is flanked by a solid rectangular 3.20 m wide bastion, protruding at 2.00 m in front of the wall. From the south the entrance is also flanked by another rectangular bastion. However, it is not built at the very entrance but at a distance of 1.00 m to the south and protrudes at 3.00 m in front of the wall, or about 0.80 – 0.90 m more than the northern one. Thus, the overall depth of the entrance space is almost 5.00 m.

Part of the courtyard of the fortress was explored. Several more slab stones (bases for wooden beams) were found, with dimensions of 0.70 × 0.90 m. Above the walking level there was an up to 0.30 m thick layer formed by fire that had destroyed the fortress. It contains fragmented pottery and other finds from the 12th c. Archaeological finds discovered in 2021 include a significant amount of luxury pottery, weapons, silver and bronze coins of the Byzantine emperors Alexios I Comnenos (1081 – 1118), John II Comnenos (1118 – 1143) and Manuel I Comnenos (1143 – 1180). The chronology of the site is confirmed, as well as its imposing character. The fortress had been built in the middle of the 11th c., had undergone a large-scale reconstruction in the beginning of the 12th c. and had been destroyed at the end of the 12th c.

Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, st_bakarjiev@mail.bg
Yavor Rusev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, persian836@abv.bg

№ 43. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАР ИВАН АЛЕКСАНДЪР“ № 24 В ЯМБОЛ

Явор Русев, Стефан Бакърджиев

Обектът – жилищна сграда с гараж, УПИ III-2974, кв. 57 по плана на ЦГД, гр. Ямбол, попада в границите на недвижима културна ценност с национално значение – средновековна крепост, разположена в Софуларска махала (Димитрова 1986).

Спасителните разкопки се проведоха през месец декември 2021 г. и обхванаха строително петно с площ от 66 кв. м. Целта на проучването беше изясняване на дебелината на културните напластявания, тяхната хронология и стратиграфия (обр. 1).

Обектът е разположен на северен скат, като до края на миналия век на това място е имало къща с каменни основи, изградена в края на XIX в. В по-голямата си част теренът за проучване е хоризонтален и изравнен на нивото на пешеходната алея от север, която е изградена на първата надзаливна тераса на р. Тунджа (кота 127,50 м н. в.). В рамките на проучването, в северната част на обекта бе разкрита част от отходен канал, който е отвеждал мръсните води от къщата от XIX – XX в. в р. Тунджа. Западно от канала, на кота 127,15 м (на 0,35 м от съвременния терен) се разкри част от основа на зид от споени с хоросан средни по големина ломени камъни. Той е с дебелина 0,60 м и установена дължина 3,2 м, с ориентация югоизток – северозапад и също е свързан с къщата от XIX – XX в. На кота 126,70 м (на 0,80 м от съвременния терен) в западната половина на обекта се достигна до материковата основа от мек бял варовик. Установи се, че в източна посока има денивелация и тук материковата скала се достигна на кота 126,10 м (на 1,40 м от съвременния терен).

Обр. 1. Общ изглед на археологическия обект

Fig. 1. General view of the archaeological site

В югоизточния ъгъл на обекта, на кота 126,15 м (на 1,35 м от съвременния терен) се разкри и проучи елипсовидна яма с размери 1,40 × 0,90 м (север – юг; изток – запад). Ямата е вкопана на дълбочина до 0,30 м в материковата скала, запълнителят ѝ е от тъмнокафява пръст. В нея се откриват фрагменти от битова керамика от X в., животински кости и въглени.

Спасителните археологически проучвания показаха наличие на общо пет културни пласта (обр. 2). Първият пласт е с дебелина 0,20 – 0,30 м, хумусен, натрупан през последните 30 г. след разрушаването на старата къща. Вторият пласт е с дебелина между 0,30 и 0,50 м, и е със

Обр. 2. Южен профил

Fig. 2. Southern cross-section

Обр. 3. Битова керамика от X в.

Fig. 3. Pottery from the 10th c.

светлокафяв цвят, с отделни съвременни материали (XIX – XX в). Третият пласт е с дебелина между 0,50 и 0,80 м, със сиво-кафяв цвят и е наситен с рушевини и строителни отпадъци. В него се открива битова керамика от Късното средновековие. Четвъртият пласт е с дебелина 0,20 – 0,30 м, има тъмнокафяв цвят и в него се откриват археологически материали от периода XI – XII в. Петият пласт е с дебелина до 0,20 м, с черно-кафяв цвят и в него се откриват фрагменти от битова керамика от X в. Следва материковата скала.

Основната част от подемния материал е битова керамика, която хронологически може да се раздели на три групи. В количествено отношение преобладава керамиката от X в, като предимно се откриват фрагменти от гърнета със завит навън устиен ръб и украса от врязани успоредни прави или вълнообразни линии (обр. 3). Втората група керамика е от периода XI – XII в, като преобладават фрагменти от групата на глазираната керамика. Третата група включва битова керамика от Късното средновековие и османския период.

Извършените археологически проучвания показват наличието на българско селище от Ранното средновековие (X в.), което предхожда построяването на средновековната ямболска крепост, възникнала вероятно в края на X в. или началото на XI в., когато територията на днешна Югоизточна България е трайно присъединена към Византийската империя. Разкопките, както и наблюденията при строежа на съседните къщи, показват, че в този участък трасето на северната стена на Ямболската крепост (Димитрова 1983; Димитрова 1984) трябва да се търси в южна посока – най-вероятно под настилката на съвременната улица.

Литература

Димитрова 1983: Д. Димитрова. Северен крепостен зид от средновековната крепост в град Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 1982 г. Плевен, 1983, 135 – 136.

Димитрова 1984: Д. Димитрова. Проучване на северния крепостен зид от средновековната крепост в Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 1983 г. Смолян, 1984, 148 – 149.

Димитрова 1986: Д. Димитрова. Ямболската крепост – резултати от археологическите проучвания. – В: Поселищен живот в Тракия, II, 1986, 169 – 176.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 24 TSAR IVAN ALEXANDAR STR. IN YAMBOL

Yavor Rusev, Stefan Bakardzhiev

Summary

The site is situated within the protection zone of the medieval fortress in Yambol. The rescue archaeological excavations covered an area of 66 m² (fig. 1). The aims of the fieldwork were to clarify the character of the cultural strata, the chronology and stratigraphy of the site.

Most of the site is situated beneath a 19th c. building, now destroyed. In the western part of the site, we discovered a

drain and a stone wall, connected to this building. The wall is built of stones with white mortar bonding. It is southeast – northwest oriented, 3.2 m long, 0.60 m wide, and is also related to the building from the 19th – 20th c.

In the southeastern corner of the site, an oval pit was excavated. It measures 1.40 x 0.90 m and is north - south oriented. The pit is filled with dark-brown soil, with concentration of sherds of early medieval ceramic vessels, animal bones and charcoal.

Five cultural layers can be distinguished at the site (fig. 2). The uppermost one is 0.20 – 0.30 m thick, consisting of humus, accumulated in the last 30 years after the demolition of the old house. The second one, with a thickness of 0.30 – 0.50 m, is light brown, relatively clean, with some modern materials (19th – 20th c.). The third one, 0.50 – 0.80 m thick, is saturated with rubble and construction debris. Pottery from the Late Middle Ages was found in it. The fourth layer is 0.20 – 0.30 m thick, consists of dark brown soil, with archaeological materials from the 11th – 12th c. The fifth layer is up to 0.20 m thick, above the bedrock, and contains pottery sherds from the 10th c.

The archaeological finds are mostly sherds of kitchen ware (fig. 3). Quantitatively, the pottery from the 10th c. predominates, with fragments of pots with out-turned rims and decoration of incised parallel straight or wavy lines.

Excavations reveal that a medieval settlement from the 10th c. has existed at the place, prior to the construction of the medieval fortress of Yambol at the end of the 10th – beginning of the 11th c., when territories of the present-day SE Bulgaria are part of the Byzantine Empire. Archaeological research, as well as the observation during the construction of the neighbouring houses, shows that in this section the route of the northern fortress wall of the fortress of Yambol might be localized southward, most likely beneath the pavement of the modern street.

Yavor Rusev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, persian836@abv.bg
Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, st_bakarjiev@mail.bg

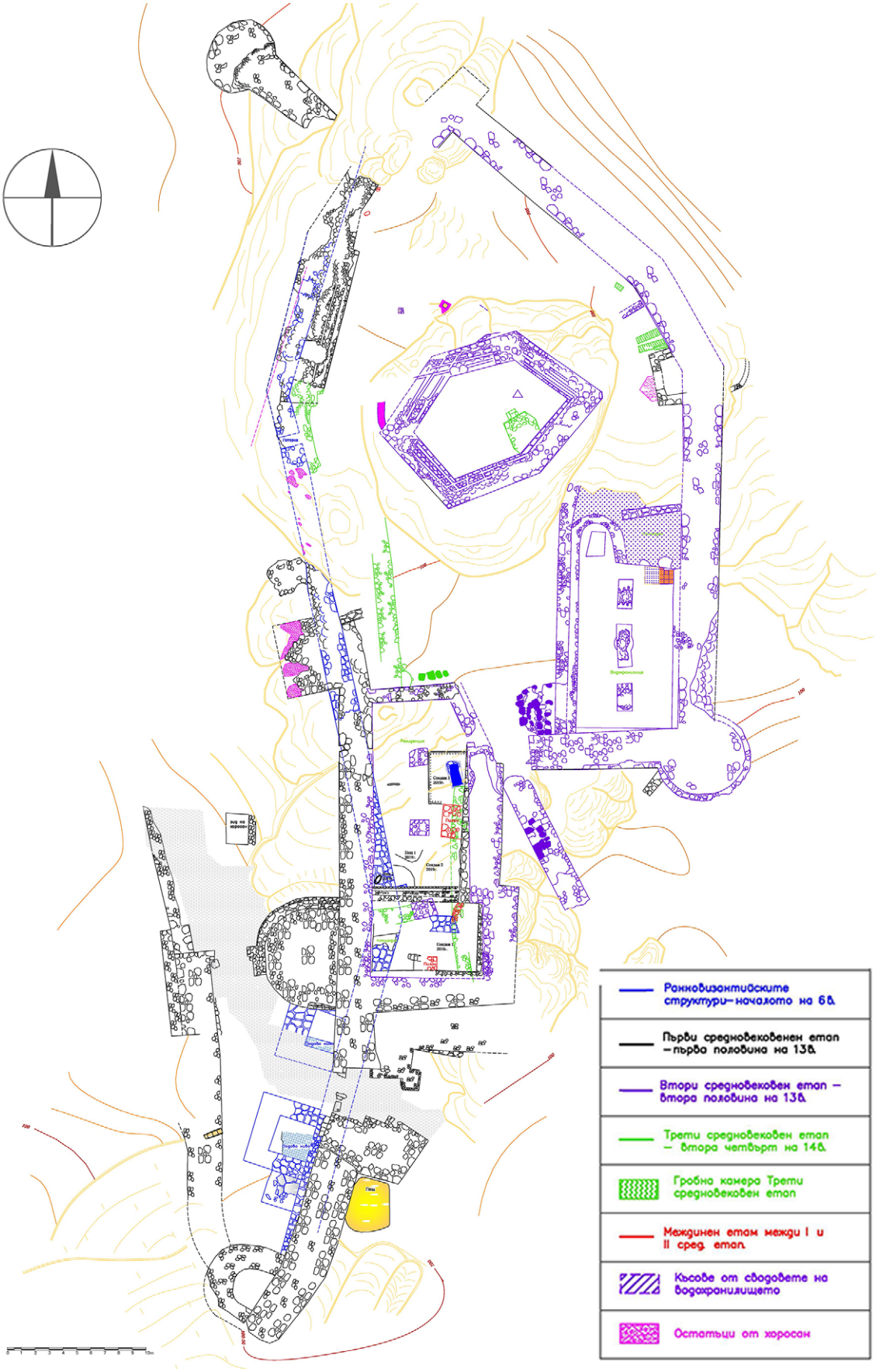

№ 44. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ВОДОХРАНИЛИЩЕТО НА ЦИТАДЕЛАТА НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД РУСОКАСТРО

Милен Николов

Археологическото проучване се осъществи в периода 7.07 – 5.11.2021 г. с финансиране от Община Камено и Министерството на културата на Република България. Проучена бе обща площ от ок. 140 кв. м, с дълбочина до 3,4 м. Работи се в сектор „Цитадела“ (обр. 1), във водохранилището на замъка и северно от него.

Водохранилището се оказа правоъгълно по план, с конха на север при СЗ ъгъл (обр. 2). Там то е дълго 15 м, а при правоъгълната част – средно 12,60 м. Широко е 6,8 – 7 м. Изградено е от ломени камъни с добре оформени лица, споени с много голямо количество качествен бял хоросан. Стените са измазани с дебел до 4 см слой розова мазилка с голямо количество счукана тухла в нея. Коритото е високо 2,7 м. Подът е направен от качествени, но разноформатни тухли. Сред тях има и ранновизантийски тухли. Също на пода, в конхата, има малък утайник, чийто под е покрит с такива. Останалите тухли са средновековни, с много слама в тестото. Тухлите са положени върху дебел пласт розов хоросан. В ЮЗ ъгъл се констатира изваждане на тухлите – на място открихме само техните легла. Покритието на водохранилището е било от два полуцилиндрични свода, дъгите на които са били изградени с камъни, а на места с тухли. По долната страна на късовете от свода добре личат следи от гредоред – това е бил кофражът на свода. Петите му са опирали в банкет, оформен при източната и западната стена на щерната, както и върху три зидани каменни стълба, разположени в линия С – Ю в средата на водохранилището. Средният стълб е най-масивен, укрепен допълнително с полупиластри. Стълбовете имат следните размери: северен – дължина 2,1 м, ширина 1,1 м; среден – дължина 3,10 м, ширина 1,1 м; южен – дължина 2,1 м, ширина 1,1 м. Изградени са от камъни на бял хоросан и измазани с розов хоросан. При западното лице на средния стълб се установи украса от тухли – мотив „рибя кост“. Стълбовете са много добре иззидани, с пояси от тухли през всеки 0,25 м. Тези пояси са от единични тухли – правоъгълни, с размери 18 × 13 см. Сводовете на покритието са били плитки, високи по ок. 1,2 м.

Обр. 1. План на цитаделата на крепостта Русокастро

Fig. 1. Plan of the citadel of the Rusokastro fortress

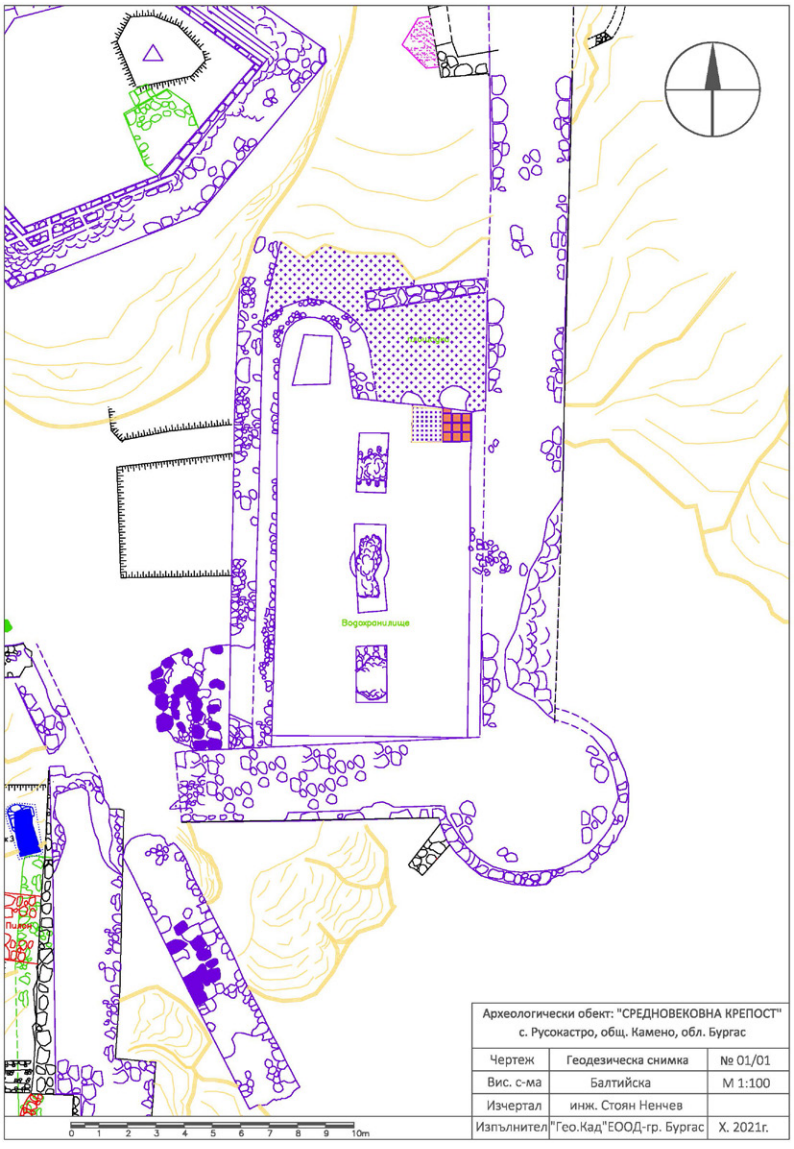
В дълбочина, под керамичния под, има пласт с дълбочина до 1,4 м, който остана непроучен.

В СИ ъгъл на щерната, на северната и източната стена, се откриха над 50 рисунки-графити с дължина до 0,50 м и височина до 0,20 м. Това са изображения на елени, коне, конници, турове, кръстове, кораби, змии, морски чудовища.

На дъното на водохранилището са открити големи количества керамика – фрагментирани гърнета, стомни, паници. Имаше възможност и отчасти се реставрираха няколко съда. Сред тях се откроява прекрасно блюдо в сграфито техника, с изображение на леопард.

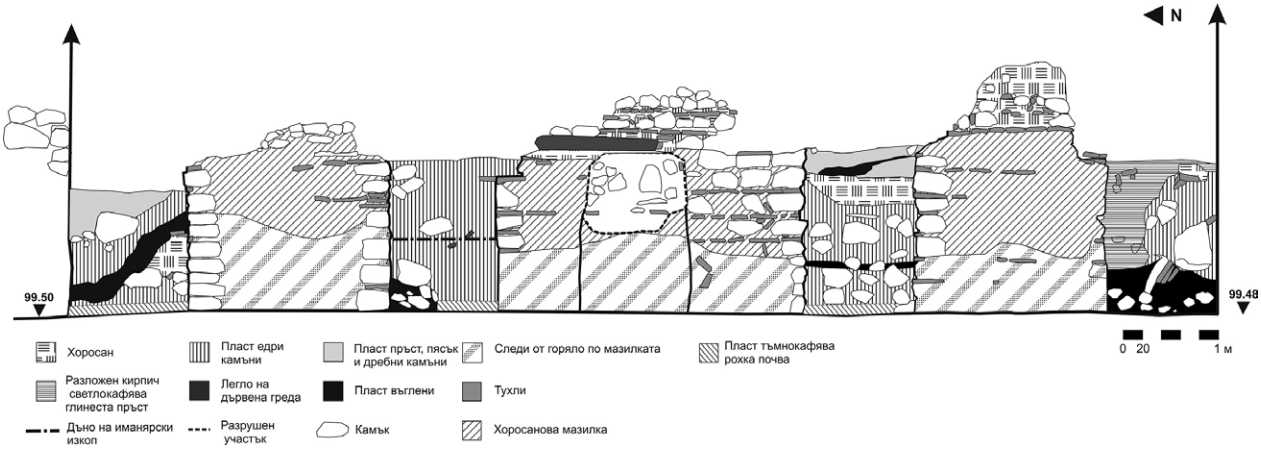
Също така са открити и доста елементи от въоръжение – части от поне два шлема, пластини от ламеларна броня, халки от плетена ризница или от забрало на шлем, арбалетни стрели и такива от лък.

Над водохранилището е имало втори етаж, унищожен при пожар. Вътрешното разпределение на пространството му е било осъществено чрез разделящи зидове от кирпич и дялани квадри. Следи от пожара се откриха в рушевините, запълнили щерната (обр. 3). Най-вероятно от пожара тухлено-каменният градеж на сводовете се е разхлабил и част от него е пропаднала в щерната. Тогава са паднали и части от опожарения втори етаж.

Обр. 2. План на водохранилището на крепостта Русокастро

Fig. 2. Plan of the reservoir of the Rusokastro fortress

Обр. 3. Стратиграфски профил във водохранилището, С – Ю, с лице на запад

Fig. 3. Stratigraphic profile in the reservoir, N – S, facing west

Постепенно и останалите части на свода са пропаднали и така щерната е запълнена с деструкции.

В деструкциите от кирпич са открити и няколко монети, сред които най-късните са мангър на султан Мурад I и няколко медни монети без изображения – последни емисии на българския цар Иван Александър.

Разчистиха се и останки от челото на U-кула, отчасти проучена от нас през 2020 г. Челото е фундирано в улей, издълбан в скалата.

Допроучи се и площ от ок. 10 кв. м северно от водохранилището. Тук се откри каменно-хоросанов блокаж, върху който е изградена конхата и северната периферия на водохранилището. Към 30-те години на XIV в. тук е изграден тънък зид на калова спойка, с ориентация изток – запад. Откъм запад зидът е долепен до външното източно лице на конхата на щерната, а откъм изток се долепя до вътрешното лице на източната стена на цитаделата. Зад зида, на север, върху площадката е натрупан насип от пръст, в който има много животински кости и керамика. В насипа са открити и няколко монети, сред които една сребърна на трапезундския император Йоан II и на българския цар Михаил Шишман.

От проучванията се потвърди наблюдението ни от предходните години, че водохранилището е построено в края на XIII – самото начало на XIV в., по времето на византийското владеене на средновековния град. Има сигурни данни, че след около 1350 г. щерната е била пълна с минимално количество вода.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF THE RESERVOIR OF THE CITADEL OF RUSOKASTRO MEDIEVAL CITY

Milen Nikolov

Summary

In 2021, the research was focused on the citadel of the fortress (fig. 1), and more specifically on the reservoir of the castle. The reservoir was found to be rectangular in plan, with a conch to the north at the NW corner (fig. 2). The total length of the reservoir, including the conch is 15 m, and in its main part it averages to 12.60 m. It is 6.80 – 7.00 m wide, built of quarry stones with well-shaped faces, bonded with a large amount of good quality white mortar. The walls are plastered with up to 4 cm thick layer of pink mortar with a large amount of crushed brick in it. The basin of the reservoir is 2.70 m high. The floor is made of good quality but various in size bricks. Among them there are also early Byzantine bricks. Also on the floor, in the conch, there is a small sedimentation tank, the floor of which is also covered with early Byzantine bricks. The rest of the bricks are medieval, with a lot of straw in the paste.

The covering of the reservoir was of two barrel vaults, built of stones and in some sections with bricks. Imprints of the beams used for the shuttering can be clearly seen on the underside of the vault fragments. The skewbacks of the vaults rested on abutments formed at the eastern and western walls of the reservoir, as well as on three pillars, arranged in a N – S line in the middle of the reservoir. The pillar in the middle is the most massive one, additionally reinforced with pilasters. These pillars feature a length of 2.10 – 3.10 m, and a width of 1.10 m. They are built of stones and brick courses bonded with white mortar, and plastered with pink mortar. The brick courses are set at intervals of 0.25 m and consist of single bricks – rectangular, of 0.18 × 0.13 m size.

Above the reservoir there was an upper floor destroyed by fire. Traces of the fire were found in the ruins that filled the reservoir (fig. 3). Most likely, the brick-and-stone construction of the vaults has been damaged by fire and part of it fell into the reservoir. Then parts of the burned upper floor also had fallen. Gradually, rubble from the other parts of the construction have filled the reservoir.

Several coins were found in the debris, the most recent of which is a mangir of sultan Murad I and several copper coins without images - the latest issues of the Bulgarian Tsar Ivan Alexander.

The results of the 2021 campaign confirmed our observation from previous years that the reservoir was built in the late 13th or the very beginning of the 14th c., during the Byzantine rule of the medieval city. There is reliable data that after AD 1350 or so the reservoir had contained only a minimum amount of water.

Milen Nikolov, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, m_kotlenski@abv.bg

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩА

№ 45. ОБЕКТ № 7 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-1 (Е-79) ВИДИН – РУЖИНЦИ – МОНТАНА, С. ТЪРНЯНЕ, ОБЛ. ВИДИН

Елена Василева, Елица Николаева, Жени Василева

Обект № 7 се намира в землището на с. Търняне, обл. Видин. Ситуиран е на десния бряг на р. Войнишка, с площ от 32,813 дка (обр. 1). В османските регистри и карти от XVI в. селището съществува под името Тиряни (Tiryani) и се намира в кааза Видин.

При пълното археологическо проучване на обекта, стартирало през м. април и завършило през м. юни 2021 г., са регистрирани и проучени 85 вкопани структури – ями, (вкл. тези от предходния сезон), 25 вкопани структури – жилища, 11 термични съоръжения – пещи, три наземни постройки – жилища и/или стопански постройки. Регистрирани и проучени са и три некропола – от ранната бронзова епоха (РБЕ), от средната бронзова епоха (СБЕ) и от Средновековието. Некрополът от РБЕ е представен от 16 кремации. Некрополът от СБЕ е представен от 26 урни с кремации. Некрополът от средновековната епоха е представен от 141 гроба с инхумации.

По време на проучванията е регистрирана източната периферия на селище от РБЕ. Подемният материал от него се отнася към характерната за района на Северозападна България култура Магура – Коцофени (обр. 2.1). Проучени са две жилища с останки от отухлени късове глина и термично съоръжение с глинена обмазка и подложка от керамични фрагменти в едното жилище, а в другото – с подложка от дребни речни камъни. В жилищата е открито голямо количество фрагменти от керамични съдове, животински кости, кремъчни и костени сечива и др. (обр. 2.2, 3).

Проучени са 10 вкопани структури. Те представляват плитки вкопавания с максимална дълбочина до 0,50 м и ширина при ниво засичане до 1 м. В запълнителя им са открити фрагменти от керамични съдове, безформени късове отухлена глина и животински кости, кремъчни и костени сечива. От вкопаните структури са известни две радиокарбонни дати – 3018 cal BC (49,1 %) от яма 144 и 2916 cal BC (90,4 %) от яма 148B.

Некрополът от РБЕ е представен от шест каменни структури, в които са разкрити останки от 16 кремации и струпвания на керамични фрагменти, характерни за култура Магура – Коцофени (обр. 2.4 – 7). Каменните струпвания са с овална форма. Кремацията е извършвана извън рамките на некропола. Останките от кремация са поставяни под или между камъните, или в керамични съдове. Радиовъглеродната дата от една от структурите попада в 2899 cal BC (92,6 %).

Некропол с трупоизгаряне от СБЕ е проучен в южната част на обекта (обр. 3.1 – 5). Урните са регистрирани на по-малко от 0,30 м от съвременната повърхност, поради което голяма част от тях са силно разрушени. Кремацията е извършвана извън рамките на некропола. Съдовете са поставяни директно в пръстта или в струпвания от необработвани камъни. Пръстта, която е запълнила пространството, в което са поставяни урните, е идентична с пласта, в който лежат – кафяв хомогенен, поради което гробни ями не бяха разграничени. Гробният инвентар е представен от бронзов накит, прешлени за вретено и керамични съдове.

В северната част на обекта са проучени три структури от КЖЕ (I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.) – плитки вкопавания. В запълнителя им се наблюдават керамични фрагменти, фрагменти от строителна керамика, късове деструкции, въглени и животински кости. В останалите сектори също са регистрирани материали от този период, но липсват запазени структури. Регистрираният археологически материал от късната желязна епоха е представен предимно от фрагменти от керамични паници, амфоровидни съдове, фрагмент от амфора и др. По време на проучването са открити и няколко метални предмета.

От епохата на Средновековието са проучени най-много структури – вкопани и наземни жилища, пещи, огнища, ями. Вкопаните жилища са със средни размери 7 × 8 м и дълбочина на вкопаването до 2,50 м. Те са овални или правоъгълни в план, с отоплителни съоръжения (открити

Обр. 1. Аерофото на обект № 7, с. Търняне

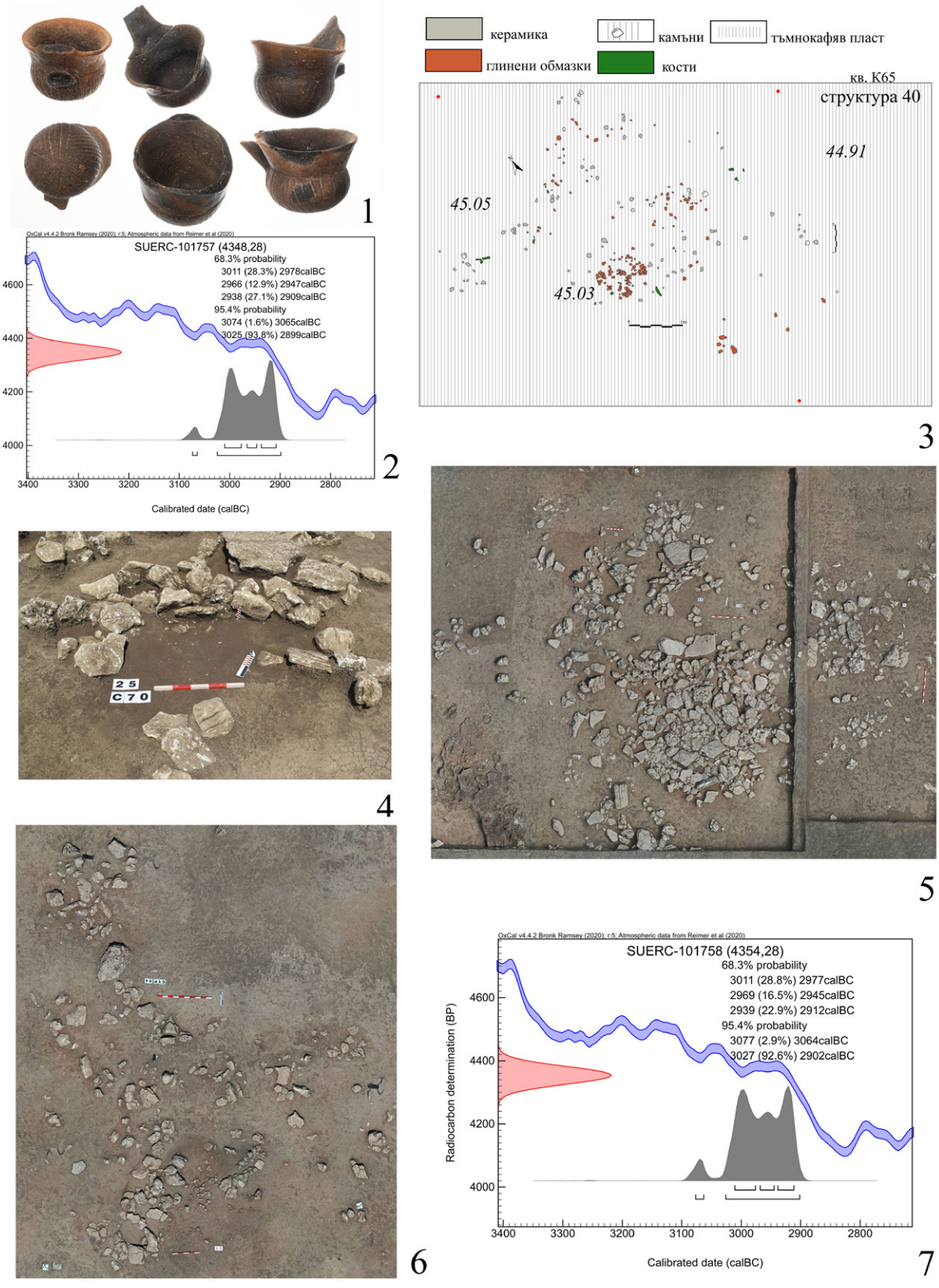
Fig. 1. Aerial view of site No. 7, Tarnyane village

огнища) в централната част и конструктивни ями, вкопани до 0,80 м, разположени централно или покрай стените и централно по дължина на жилището (обр. 4.1). Археологическият материал е представен от множество фрагменти от керамични съдове, сред които и фрагменти от вносна продукция (майолика), животински кости, метални предмети свързани с бита, монети и единични находки от кост, всички отнасящи се към периода края на XIV – XVII в.

Етнографските паралели позволяват да отнесем този тип жилища към подобни, известни от периода на Възраждането, характерни и разпространени по долното течение на Дунав, наречени уземници.

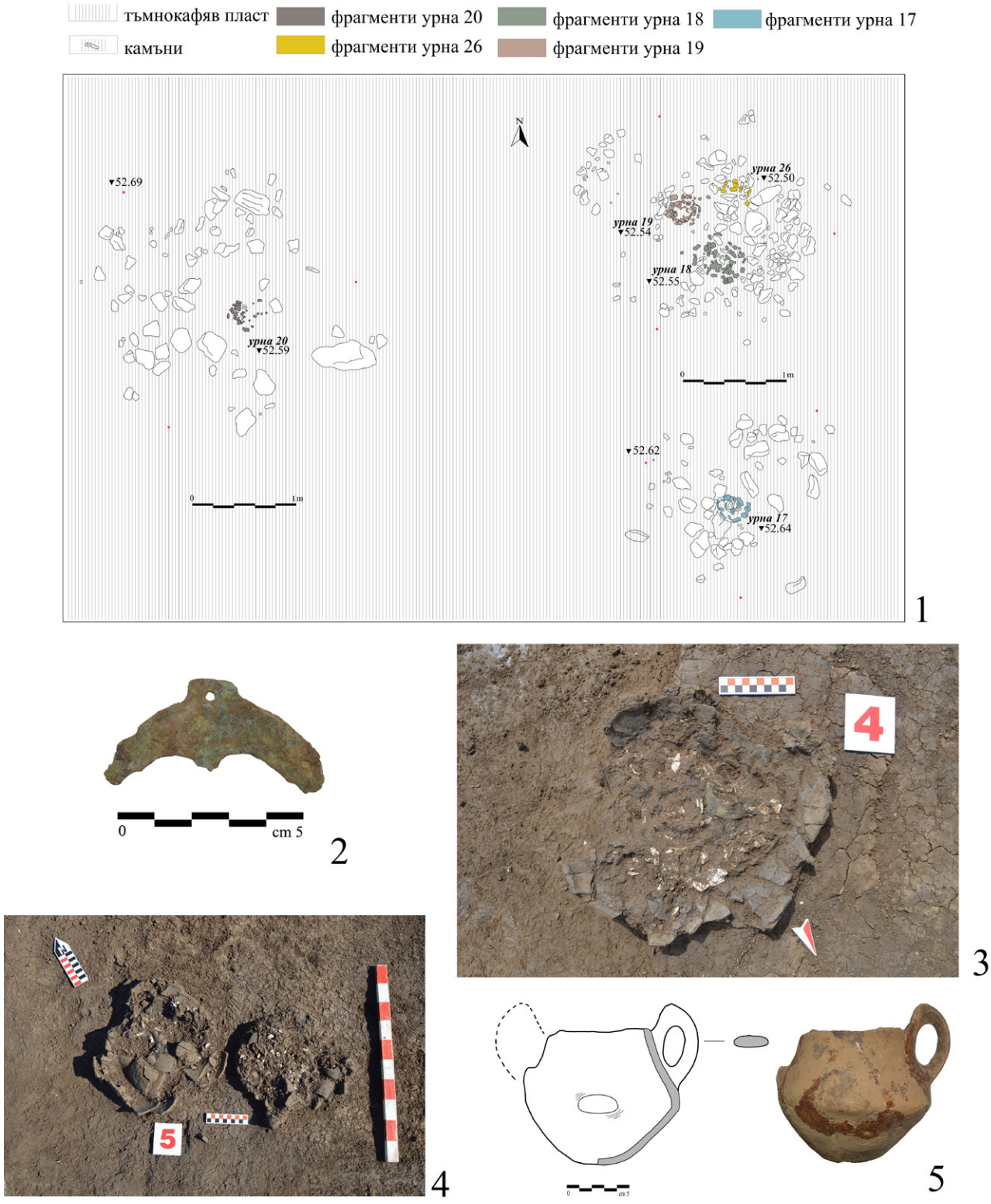
Наземните постройки са три, със средни размери 4,50 × 5 м. На терен се регистрират като силно горели петна от мазилки, въглени и пепел (обр. 4.2). Регистрират се и конструктивни ями. Археологическият материал е представен от железни предмети, свързани с бита, монети, фрагменти от керамични съдове (някои от тях силно деформирани заради вторично горене), както и такива от строителна керамика, заедно с животински кости от едри и дребни животни. Всички те се отнасят към периода края на XIV – XVII в.

От проучените термични съоръжения – пещи, само две са за изпичане на керамика и са проучени през 2020 г. Останалите имат домакински функции. Представляват куполни съоръжения с овална форма, с височина на купола около 0,50 м от основата на обмазката до върха. Интересна е ситуацията със структура 92

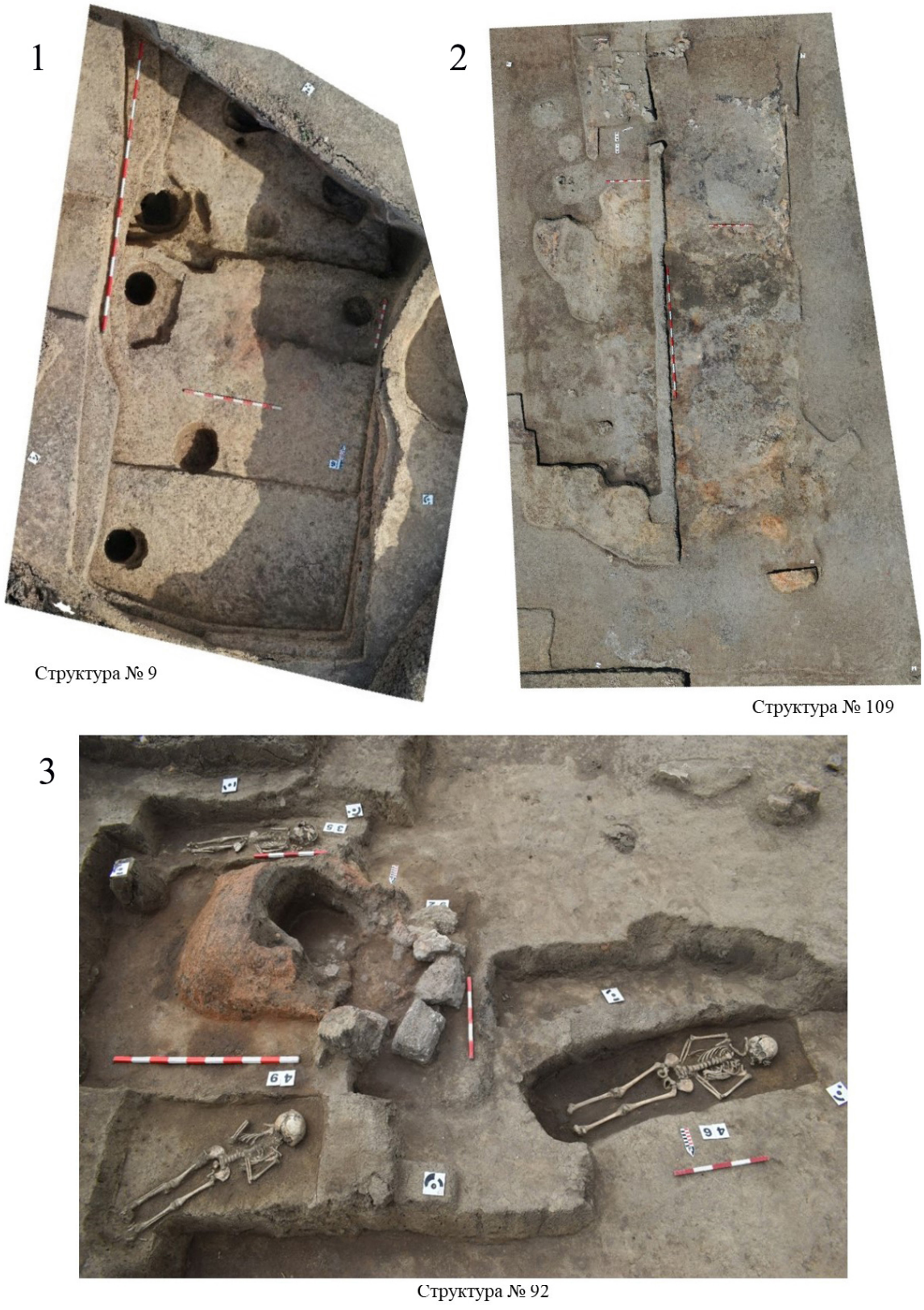
Обр. 2. Ранна бронзова епоха: 1 – керамични чашки; 2 – AMS дата от РБЕ жилище (структура 40); 3 – останки от РБЕ жилище (структура 40); 4 – кремация от РБЕ некропол (структура 70, гроб 25); 5 – структура 70 от РБЕ некропол; 6 – структура 94 от РБЕ некропол; 7 – AMS дата от структура 94

Fig. 2. Early Bronze Age: 1 – ceramic cups; 2 – AMS date from an EBA dwelling (feature 40); 3 – remains from an EBA dwelling (feature 40); 4 – cremation from the EBA necropolis (feature 70, grave 25); 5 – feature 70 from the EBA necropolis; 6 – feature 94 from the EBA necropolis; 7 – AMS date from feature 94

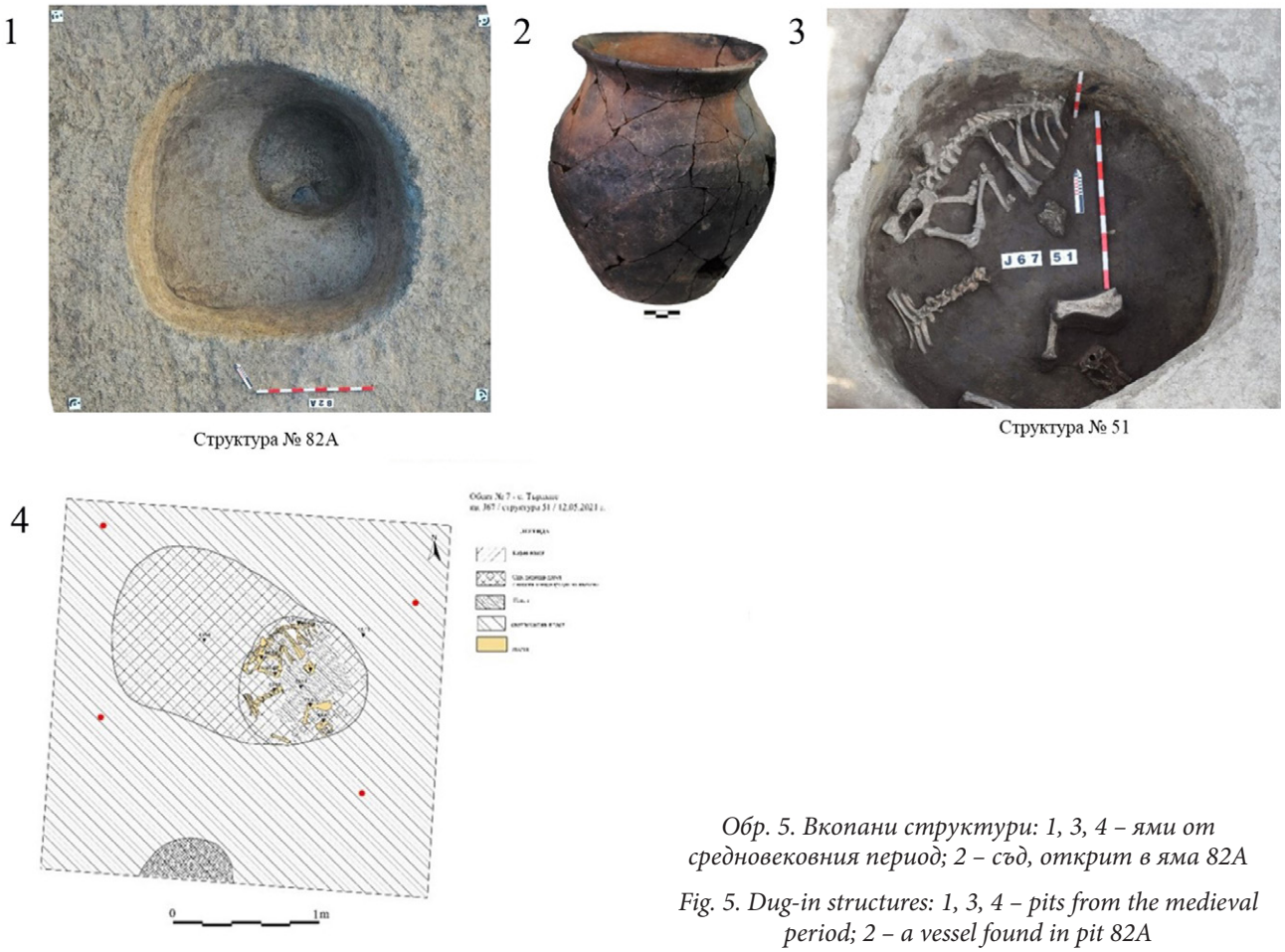
Обр. 3. Некропол от средна бронзова епоха: 1 – план на урни № 17 – 20 и 26; 2 – бронзов накит от урна № 4; 3 – урна № 4, етап от проучването; 4 – урни № 5 и № 5А, ниво на засичане; 5 – керамичен съд, открит заедно с урна № 1

Fig. 3. Middle Bronze Age necropolis: 1 – plan of urns Nos 17 – 20 and 26; 2 – bronze ornament from urn No. 4; 3 – urn No. 4, stage of excavation; 4 – urns No. 5 and No. 5A, level of detection; 5 – ceramic vessel found together with urn No. 1

Обр. 4. Структури от средновековния период: 1, 2 – вкопани и наземни жилища; 3 – домакинска пещ в границите на средновековния некропол

Fig. 4. Features from the medieval period: 1, 2 – dugout and ground dwellings; 3 – household oven within the boundaries of the medieval necropolis

Обр. 5. Вкопани структури: 1, 3, 4 – ями от средновековния период; 2 – съд, открит в яма 82А

Fig. 5. Dug-in structures: 1, 3, 4 – pits from the medieval period; 2 – a vessel found in pit 82A

(обр. 4.3), която заедно със структури 116 и 117 се намира в границите на средновековния некропол. Всичките пещи имат подложки от трамбована глина и предпещно пространство.

Голяма част от вкопаните съоръжения (ями) са с диаметър до 2,50 и дълбочина над 3 м от нивото на засичане. Те са няколко типа – ями за съхранение, боклучни ями, ями с култов характер и ями за добиване на материал за керамично производство. Интерес представлява яма 82А (обр. 5.1), в която беше депониран керамичен съд (обр. 5.2) с укрити в него множество железни предмети – стрели, инструменти, подкови и др. Отстрани на съда беше поставен сърп. Животинските кости, открити в т. нар. култови ями, според остеологичния анализ[1] принадлежат на едри и дребни преживни животни, свине, кучета, птици. В някои от ямите бяха открити яйца.

Геоморфологичният и археометричният анализи[2] категорично доказват, че ямите за добиване на глина са използвани именно с тази цел. Глината е песъклива, с кварцови примеси, което позволява нейното използване за формуване на съдове. Получените резултати от археометричното изследване на съдове от обекта не са окончателни, но показват, че керамичният материал е бил изпичан при температура от 300 до 700 °C. На този етап от изследването може да се приеме с известна доза вероятност, че за най-голям дял от пробите максималните температури на изпичане са под 600 °C при трапезната керамика от БЕ и кухненската от Средновековието. От друга страна, най-голяма вероятност да са били изпечени при температури над 700 °C има за средновековните трапезни съдове. В ход е продължаване на лабораторния експеримент от различни типове съдове, работени на ръка и на колело, които ще бъдат подложени на рамаретроскопия, а на откритите на обекта пещи е направен археомагнитен анализ[3].

Средновековният некропол беше регистриран почти изцяло в североизточната част на обекта, с изключение на два гроба, които са на известно разстояние от основните очертания на некропола.

---

[1] Анализът на костите е направен от доц. д-р Д. Владова, Тракийски университет.

[2] Археометричният анализ е направен в Центъра по археометрия, СУ „Св. Климент Охридски“ с апаратура, закупена по проекти Инфрамат и Наследство БГ.

[3] Анализът е направен от гл. ас. д-р Д. Лесигярски, НИГГГ – БАН.

Всички гробове са с инхумации. Некрополът е християнски, гробовете са с ориентация запад – изток. Гробните ями, там където бяха регистрирани, са с правоъгълен или трапецовиден план. Погребаните са положени по гръб с изпънати долни крайници и различни позиции на горните[1]. Резултатите от радиовъглеродния анализ дават дата в периода от 1470/80 до 1637/39 г. Тя съвпада с материалите, открити в останалите проучени структури и ни дава възможност да свържем некропола с откритото селище.

По време на проучването са открити множество материали, от които са инвентирани над 1000 находки – монети, стрели, инструменти – длета, шила, стъргалки, ножове, тежести, фрагменти от медни съдове, керамични съдове, накити, токи, нагръдни кръстчета, медальони, фибули и др.

SITE NO. 7 AT THE ROUTE OF ROAD I-1 (E-79) VIDIN – RUZHINTSI – MONTANA, TARNYANE VILLAGE, VIDIN DISTRICT

Elena Vasileva, Elitsa Nikolaeva, Zheni Vasileva

Summary

Site No. 7 (fig. 1) near the village of Tarnyane, Vidin district, is located on the right bank of Voinishka River. In the Ottoman registers and maps from the 16th c. the village was known as Tiryani, located in the Vidin kaza.

In 2021, in an area of 3.281 ha various structures were excavated – 85 dug features (pits), 25 dug-in dwellings, 11 thermal installations (kilns, ovens), three ground dwellings or outbuildings, as well as three necropoleis – from the Early Bronze Age (EBA), the Middle Bronze Age (MBA), and from the medieval period (fig. 1).

Remains of two dwellings consisting of burnt lumps of plaster, pottery sherds, bone and stone tools, and ten pits were assigned to an EBA settlement (fig. 2.1 – 3). It is suggested that the features mark the west periphery of an EBA settlement located to the east of the excavated area. The EBA necropolis consisted of six stone features with remains of 16 grave complexes and accumulations of Magura – Coțofeni pottery sherds. The cremation had taken place outside the necropolis, and parts of the burnt bones were placed between and under the stones, or in a ceramic vessel (fig. 2.4 – 7).

The MBA necropolis was situated in the southern part of the site (fig. 3). Twenty-six grave complexes were registered. The features have been heavily damaged due to the agricultural activities. The cremation had taken place outside the necropolis, and parts of the burnt bones were placed in ceramic vessels, five of which surrounded with stones. The grave inventory consists of metal ornament, ceramic vessels, and ceramic spindle whorls.

The medieval dugout dwellings measure 7 × 8 m, dug to a depth of 2.50 m. They have oval or rectangular plans, with postholes and thermal installations. The ethnographic parallels of this type of dwellings can be found in the area of the Lower Danube during the National Revival period – the so-called uzemnitsa (dugout). The ground houses measure 4.50 × 5 m (fig. 4). They are related to the early Ottoman period.

Two of the studied thermal installations (kilns) were used for pottery production. The rest of the studied features are household ovens. The situation with feature 92 (fig. 4.3) is of particular interest. Together with features 116 and 117, it is located within the boundaries of the medieval necropolis.

Most of the excavated pits have a diameter of up to 2.50 and a depth of more than 3 m from the level of detection. They were used as storage pits, cult pits, and pits for extraction of clay. Of interest is pit 82A (fig. 5.1), in which ceramic vessel was found (fig. 5.2), containing a hoard of iron objects – arrowheads, tools, sickle, horseshoes, etc. The animal bones found in the so-called cult pits, according to osteological analysis, belong to ruminants, pigs, dogs, birds. Eggs were found in some of the pits.

The medieval necropolis (141 graves) is situated in the northeastern part of the site, except for two graves found outside the main outline of the necropolis. The burials have been carried out according to the Christian ritual, with graves W – E orientated. The AMS dates are in the range of 1470/80 to 1637/39 cal AD, synchronous with the medieval settlement.

During the research various small finds were found – coins, arrowheads, tools such as chisels, awls, scrapers, knives, weights, fragments of copper vessels, ceramic vessels, jewellery, buckles, crosses, medallions, fibulae etc.

Elena Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, helengnom@gmail.com
Elitsa Nikolaeva, elica.svilenova@abv.bg
Zheni Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vassileva.jeni@gmail.com

[1] Анализът на костите е направен от гл. ас. д-р Н. Атанасова, ИЕМПАМ – БАН.

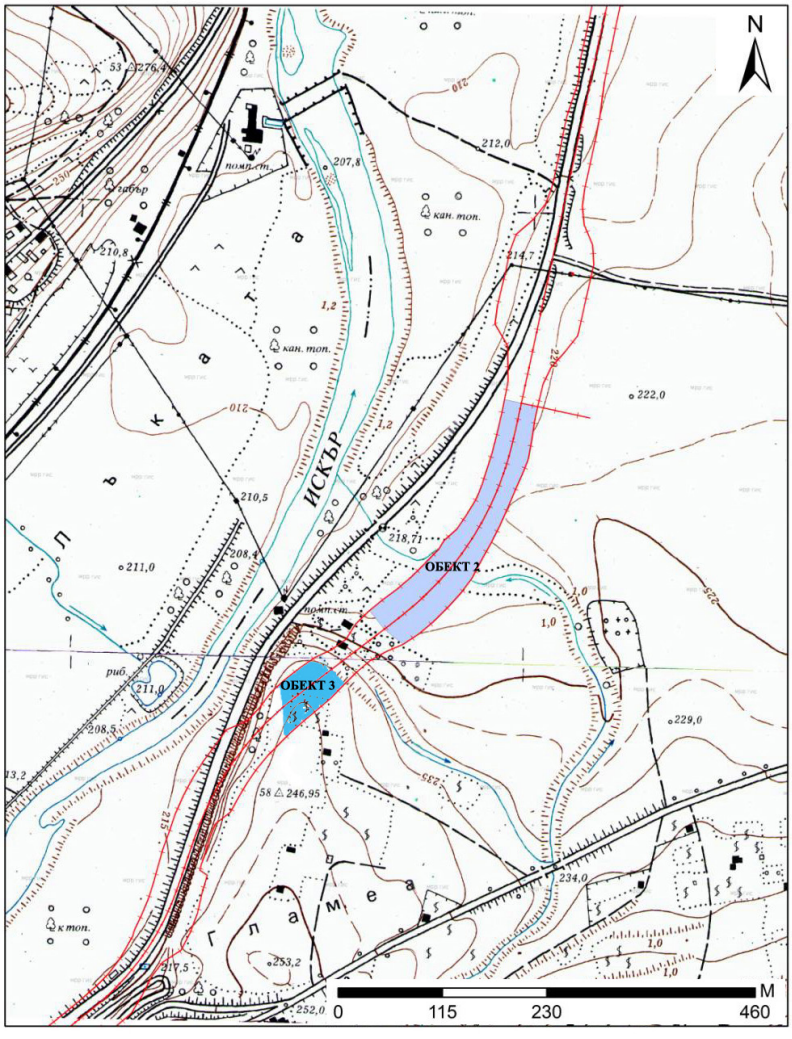
№ 46. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТИ 2 И 3 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДЪРМАНЦИ, ОБЩ. МЕЗДРА

Георги Ганецовски, Вивиана Митева

Обекти № 2 и 3 са регистрирани при спасителни археологически проучвания – наблюдения, като е установена обща площ от 13 129 кв. м (Ганецовски, Митева, 2021, 21). Те са разположени по протежение на новото трасе на път Е-79 Мездра – Ботевград, ЛОТ 2, от км 163+700 до км 164+220 в землището на с. Дърманци, община Мездра. Те се намират на около 800 м югозападно от центъра на селото от двете страни на малко поточе, известно като Злидолска бара, и на десния бряг на река Искър (обр. 1). Проучени са общо 42 структури, отнасящи се към поне четири хронологически периода: ранен неолит, ранна желязна епоха, Късна античност/ранновизантийска епоха и Късно средновековие. Предвид характеристиките на терена, изследваната площ е разделена на три сектора, обозначени с индекси „А“, „В“ и „С“ (обр. 2).

Проучванията стартираха при заварен терен с отнет горен почвен слой от 0,3 м до 1 м в различните участъци на терена. Повечето структури са прерязани или размазани от работата на тежката земекопна техника, в следствие на което голяма част от късносредновековния пласт е разрушена.

Разкритите структури в обект 3 (сектор „С“) представляват ями с овална форма, вкопани в червеникав седимент, чиято горна част е прерязана от земекопните машини. Те съдържат тъмнокафяв седимент, наситен с опалени мазилки с отпечатъци на плет и пръти, керамични фрагменти и въглени.

Обр. 1. Карта на трасето (М 1:50 000) с обозначени обекти 2 и 3

Fig. 1. Map of the route (1:50 000 scale) with sites 2 and 3 indicated

В сектор „В“ са регистрирани и проучени 23 наземни и вкопани структури, принадлежащи към четирите хронологически периода, които са разположени във вертикална и хоризонтална стратиграфия (обр. 4). Наземните структури са останки от опожарени леки постройки, в някои от които са разкрити отоплителни съоръжения. Вкопаните структури представляват останки от ями с различно предназначение и съответно различна хронологическа принадлежност.

Вкопаните структури от ранния неолит са концентрирани в сектор „В“. Две от тях съдържат останки от отоплителни съоръжения с два етапа на функциониране и имат жилищно предназначение, а другите са с характеристиките на битови ями. Тези структури имат точни паралели с проучваните ранноеолитни структури край Оходен от периода Оходен 2 – култура Старчево (Ганецовски, 2014, 71 – 82) и маркират първото ранноеолитно селище, регистрирано на територията на община Мездра, което е разположено откъм северната страна на Искърското дефиле. Намерени са кремъчни артефакти (плас-

тини, някои с излъскване, ядра, отломъци), каменни оръдия (тесли, чукалки, гладилки), части от култови масички, керамични фрагменти от съдове на високи кухи столчета с черна фактура, наситена с органични примеси, покрити с червена ангоба и черна рисунка. Раннонеолитната керамика е в много лошо състояние заради некачествени примеси и недобро изпичане.

Структурите от ранната желязна епоха представляват овални или кръгли ями с дълбочина на вкопаване от 0,4 до 1 м. Всички имат следи от опалване. Запълващият ги кафеникав седимент съдържа опалени мазилки с отпечатъци на пръчки и плет, силно фрагментирани керамични фрагменти и множество въглени. Считаме, че ямите от ранната желязна епоха са имали обредни функции, свързани с огън и изгаряне. Особено впечатление прави структура № 22, на чието дъно е открито опалено глинено съоръжение, приличащо на есхара. То представлява глинена платформа с правоъгълна форма със заоблени ъгли, вероятно ползвана за ритуално огнище. От ранната желязна епоха произхождат бронзов ковашки печат с моделирана розета, прешлен за вретено, част от керамична лъжичка, керамичен инструмент за набодена украса и миниатюрно керамично съдче.

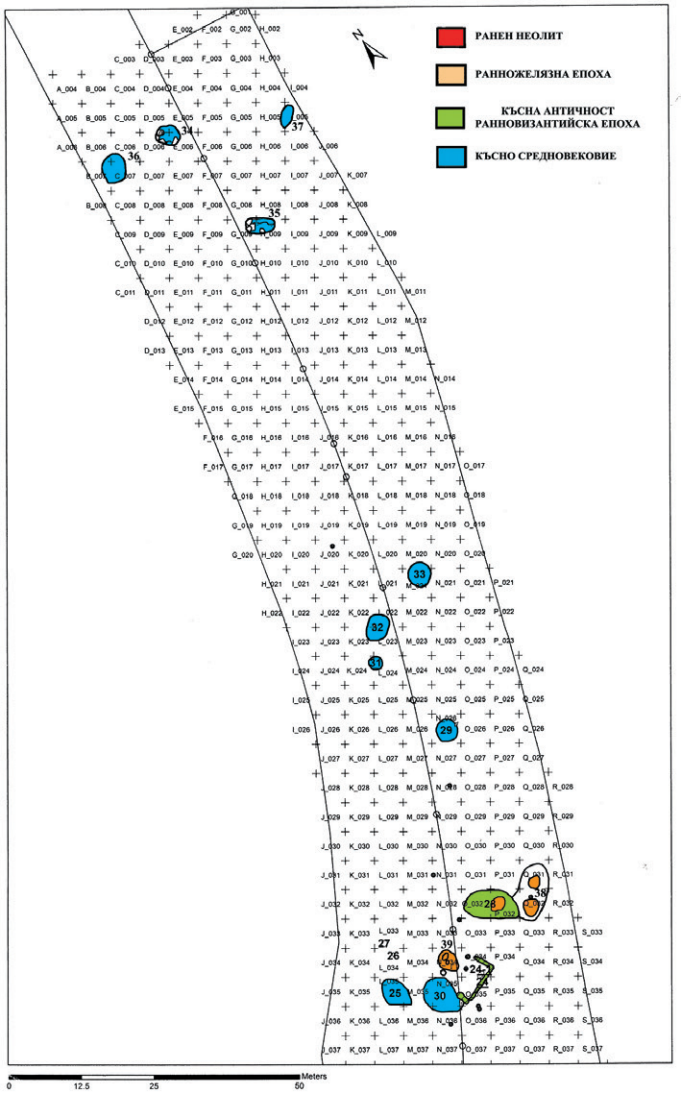
Открити са няколко структури, датирани според керамичния материал към Късна античност/ранновизантийска епоха. Две са наземни и до голяма степен разрушени от земекопната техника. Другите представляват ями, в някои случаи вкопани една в друга, съдържащи керамични фрагменти, мазилки и въглени. Изглежда, че тези структури са имали битово предназначение като депа за отпадъци.

Вкопаните структури от Късното средновековие са овални, вкопани с около 0,4 – 0,5 м ями, в някои случаи оградени от плочести камъни (цокъл). Те имат битов характер (полувкопани землянки) и заемат площ от 10 – 14 кв. м. Изключение прави структура № 10, която е с характеристиките на яма за отпадъци. Някои от късносредновековните структури съдържат вътрешни огнища, които са с по два етапа на използване. Една от тях (структура № 9) е снабдена с две разновременни отоплителни съоръжения, разположени извън очертанията на структурата, откъм южната и западната ѝ страни. Прави впечатление, че откритите късносредовековни структури в сектор „А“ са разположени на

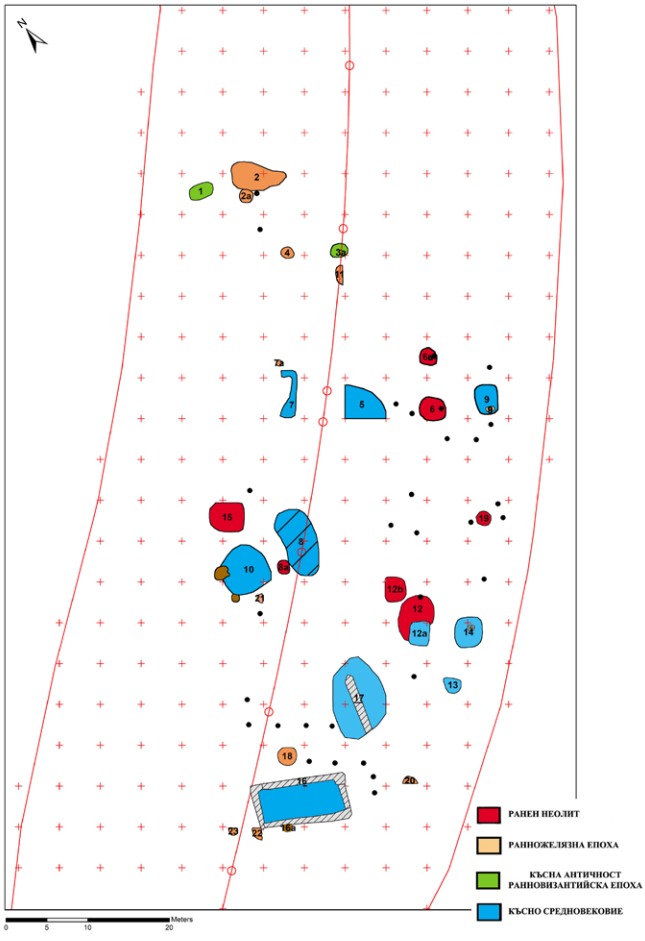
Обр. 2. Въздушна снимка на проучваните обекти

Fig. 2. Aerial photo of the studied sites

Обр. 3. План на сектор „А“ с проучените структури

Fig. 3. Layout of sector "A" with the studied structures

Обр. 4. План на сектор „В“ с проучените структури

Fig. 4. Layout of sector "B" with the studied structures

Обр. 5. Късносредновековна структура № 32 от сектор „А“ с гробове 1 и 2

Fig. 5. Late medieval structure No. 32 in sector "A" with graves 1 and 2

групи от по три постройки с разстояние между тях, като своеобразни „махали“ (обр. 3).

В южната част на сектор „В“ е разкрита голяма наземна правоъгълна каменна структура, изградена от плочести камъни на суха зидария, която на места е разрушена от тежки изкопни машини. До южната ѝ стена се попадна на опалена пещ, изградена извън стената, но обслужвана от вътрешната страна, а на източната фасада е разположен входът към вътрешното пространство. Установени са следи от каменен плочник във вътрешността на сградата, който в участъка на отоплителното съоръжение е покрит с голямо количество пепел и животински кости.

Сравнително добре запазена е структура № 34 от сектор „А“, при която добре личат каменните стени със запазени девет реда камъни на кална спойка. Входът е откъм източната страна. Отоплителното съоръжение е разположено външно до западната стена. Установени са два етапа на функциониране на тази структура, като при по-ранния етап 1 е регистрирано отоплително съоръжение в централната част на структурата.

Особено впечатление прави структура № 32, в която са открити два гроба с положени в тях човешки индивиди по гръб, с глава на запад, обърнато лице на север и ръце скръстени върху торса при гроб 1 или с китки върху раменете при гроб 2 (обр. 5). Горната част на торса и черепът от скелета на гроб 1 бе покрита с голям плочест камък. До гроб 1 е установено огнище. Констатирано е частично опалване на костите. Около черепа на гроб 1 са открити две обеци от калаено-медна сплав с форма на кухи сфери, украсени с гранулация, и стъклени маниста, поставени в чашка. В областта на черепа в гроб 2 е открита разпадаща се и нечетима медна монета от османския период. Всички открити структури от този период носят видими белези от пожар.

Част от регистрираните късносредновековни структури са без аналог за Северна и Западна България и дават ценна информация за периода XV – XVI в. от историята на Северозападния български регион. Допускаме, че те са функционирали като своеобразни убежища при заплаха, свързана с нападение или епидемия.

Късносредновековната керамика е тънкостенна, работена на бързовъртящо се колело и много добре изпечена. Представени са предимно гърнета и различни видове паници. Характерна е украсата със зелена и жълта глеч, нанесена по вътрешната или външната повърхности.

Към Средновековието се отнасят накити от злато, сребро и бронз (пръстени и висулки), стъклени гривни, оловна екзагия, керамичен прешлен за вретено, част от керамична лула, бронзови катарами за ремъци и желязно огниво.

Сред намерените монети се открояват сребърен денар на римския император Траян (98 – 117), медни монети от IV в., меден византийски фолис от V – VI в., късносредновековна корубеста медна монета от XIV в., медни и сребърни османски монети от XV – XVII в. на османските султани Баязид II (1481 – 1512) и Мехмед III (1595 – 1603).

Литература

Ганецовски 2014: Г. Ганецовски. Свещеното място в раннонеолитното селище Оходен-Валога. – В: В. Петрова, С. Танева, К. Бояджиев (ред.). In memoriam Lilyana Pernicheva-Perets (Годишник на Националния археологически музей, 12). София, 2014, 71 – 82.

Ганецовски, Митева, 2021: Г. Ганецовски, В. Митева. Археологическо наблюдение по трасето на скоростен път I-1(Е-79) „Мездра – Ботевград", ЛОТ 2, етап 1. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 520 – 521.

RESCUE EXCAVATIONS OF SITES 2 AND 3 IN THE LAND OF DARMANTSI VILLAGE, MEZDRA MUNICIPALITY

Georgi Ganetsovski, Viviana Miteva

Summary

Sites 2 and 3 have a total area of 13 129 m^2. They are situated at the new route of road E-79 Mezdra – Botevgrad, near the village of Darmantsi, Mezdra municipality, on the right bank of the Iskar River (figs 1, 2). A total of 42 structures related to four chronological periods were studied – the early Neolithic, the Early Iron Age, Late Antiquity / early Byzantine period, and the late Middle Ages. The studied area is divided into three sectors, denoted by indices "A", "B", and "C".

The structures discovered at site 3 (sector "C") are oval-shaped pits dug into reddish sediment and they are dated to the Early Iron Age. They contain dark brown sediment, saturated with burnt pieces of daub with imprints of the sticks used for the wattle, pottery fragments and charcoal.

In sector "B", 23 ground and dug-in structures are excavated, belonging to four chronological periods, which are visible in the horizontal stratigraphy (fig. 4). Ground structures are remains of burned light buildings. In some of them, heating installations are discovered. The dug-in structures are remains of pits with different functional and chronological identification.

The excavated structures from the early Neolithic are concentrated in sector "B". Two of them contain remnants of heating installation with two stages of usage, and served residential functions, and the others have the characteristics of household pits. These structures have exact parallels with the studied early Neolithic structures near Ohoden from the Ohoden 2 period (Starchevo culture).

The excavated structures from the late Middle Ages are oval, dug-in pits in some cases surrounded with slab stones (plinth) and equipped with heating installation. They have a household character (semi-dugouts) and occupy an area of 10 – 14 m^2. It is noteworthy that the discovered late medieval structures in sector "A" are located in groups of three buildings (fig. 3). All studied structures from this period bear visible traces of fire.

In structure No. 32, two graves are found, with skeletons laid on their backs, facing west and north (fig. 5). The upper part of the skeleton and the skull in grave 1 are covered with a large stone slab. Partial burning of the bones from this grave is also identified. Two silver earrings are found around the skull in grave 1. A copper coin from the Ottoman period is found in the area of the skull of the skeleton in grave 2.

Georgi Ganetsovski, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, ganecovski_ar@abv.bg
Viviana Miteva, viviana_bg@yahoo.com

№ 47. РИМСКО И РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ: ОБЕКТ № 11, АМ „ХЕМУС“, ПЪТЕН ВЪЗЕЛ „КАЛЕНИК“

Галина Гроздановa, Владимир Стайков, Анани Антонов, Дойчин Гроздановв

Пълните спасителни археологически разкопки на обект № 11 в землището на с. Каленик, общ. Угърчин, обл. Ловеч, се осъществяват в периода 5.04 – 17.08.2021 г.

Обектът е разположен на незаливна тераса на левия бряг на р. Тоша (приток на р. Вит), преди сливането ѝ с р. Мирева, източно от асфалтовия път между с. Радювене и с. Катунец, на около 3,4 км източно от с. Каленик, азимут 76,8°. Заема полегат склон с ЮИ изложение към коритото на реката. Регистриран е при теренни издирвания през декември 2019 г. Проведените през 2020 г. сондажни проучвания от Г. Иванов и И. Чолаков определят два основни периода на обекта: римска епоха (II – III в.) и Ранно средновековие (IX – X в.) (Иванов, Чолаков 2021, 1166 – 1170).

Целта на археологическата кампания през 2021 г. беше пълно проучване и документиране на очертаната след сондажите площ, която възлизаше на около 22 дка (обр. 1). Анализът на резултатите от предварителните сондажни проучвания и геофизичното изследване, извършено от гл. ас. Н.

Обр. 1. Ортофото на обект № 11 в края на археологическото проучване (автори: И. Иванов, Д. Недялков – НИНКН)

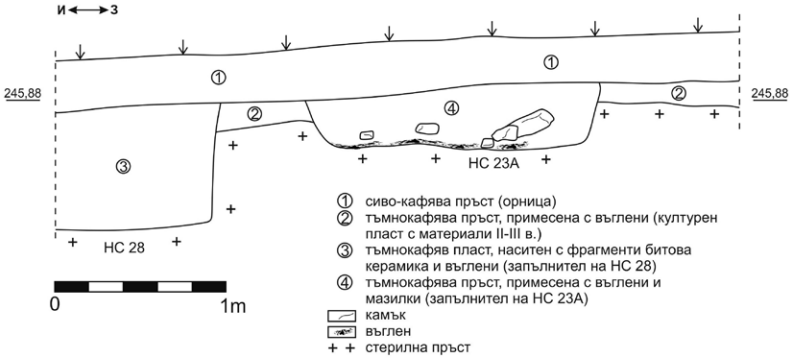
Fig. 1. Ortophoto of Site No. 11 at the end of the archaeological excavations (authors: I. Ivanov, D. Nedyalkov – NIICH)

Тонков, показа голяма концентрация на археологически структури в южната и източната част на терена, поради което пълните проучвания бяха организирани в посока от Ю на С. Беше заложена нова планквадратна мрежа, стъпваща върху миналогодишната, с нова, буквено-цифрена номерация на квадратите.

Горните 0,40 м под нивото на съвременния терен представляваха разрушени при земеделската обработка пластове – орница, в която се съдържат разнесени материали: керамика, метални находки, мазилки, основно от римския и в значително по-малка степен от ранносредновековния период (обр. 2). Културен пласт от Ранното средновековие не беше установен никъде в границите на проучваната площ. Пласт от римската епоха с дебелина около 0,10 – 0,15 м бе документиран основно в З половина на обекта, където релефът е по-висок. В отделни участъци, в И и С част, вероятно заради по-дълбоката обработка на земята, културните пластове не са запазени и под орницата се откриват структури, вкопани в стерила.

В резултат на интензивните спасителни археологически проучвания през 2021 г. бяха проучени общо 154 археологически структури: вкопани и наземни жилищни и стопански постройки, ями, пещи с предпещни съоръжения към тях и няколко линейни структури – ров и основи на дървени огради. Най-ранните структури на обекта са отнесени към КЖЕ – няколко ями и структура, условно определена като ров. Материалите, открити в тези структури, са фрагменти от дебелостенни съдове с релефна украса и езичести дръжки, а в НС 141 заедно с подобна керамика е открита и сива керамика на колело.

Структурите от римската епоха са зле запазени. Проучени са няколко вида съоръжения: ями, често организирани в групи, и четириъгълни постройки с неправилен план. Четириъгълните постройки – общо 13 на брой, са имали паянтова, вероятно дървена конструкция,

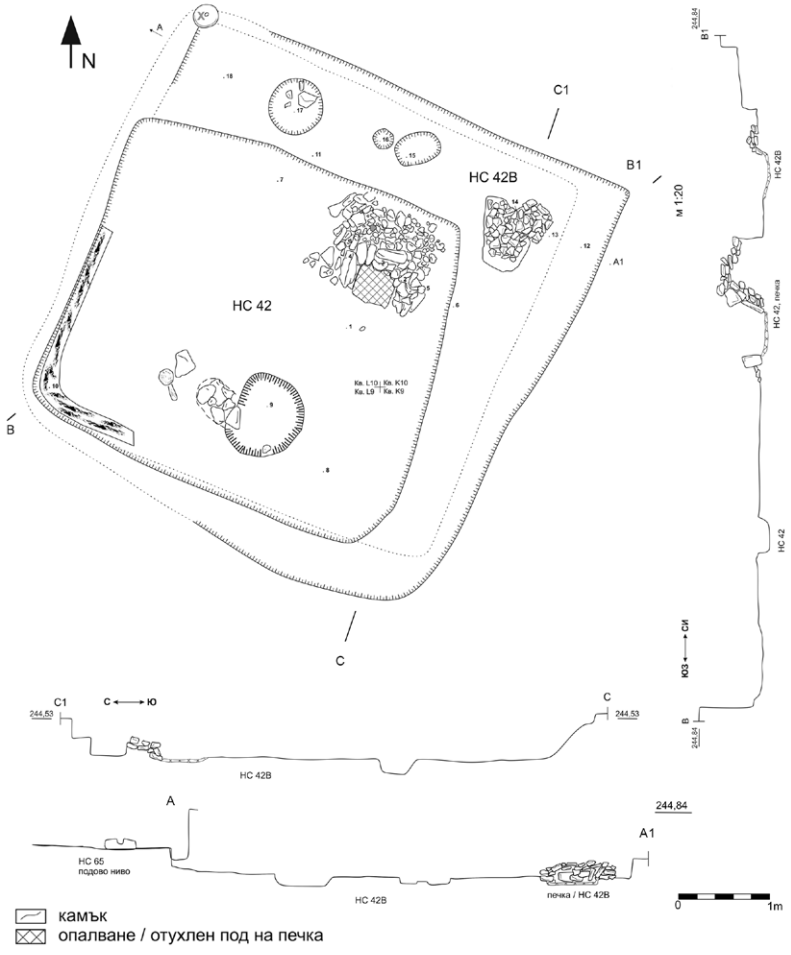
Обр. 2. Южен профил в кв. R8

Fig. 2. Southern cross-section in grid square R8

Обр. 3. Суперпозиция: землянка НС 42, изградена върху по-ранна землянка НС 42В. ЮИ ъгъл на НС 65 прерязва НС 42В (снимка К. Чанев)

Fig. 3. Superposition: dug-out dwelling 42, constructed over an earlier dug-out dwelling 42B. The SE corner of feature 65 cuts through the remains of dug-out dwelling 42B (photo K. Chanev)

Обр. 4. Суперпозиция: землянки НС 42 и НС 42B – план и профили

Fig. 4. Superposition: dug-out dwellings 42 and 42B – layout and profiles

която се е развивала във височина. Засечени и документирани са основите им – плитко вкопани в стерила, с неправилен план, без запазено отоплително съоръжение. Употребата на местен ломен камък – пясъчник, е изключително пестелива. Другият тип структури са засечени на терена като групи от дупки от колове, с неясни очертания, маркиращи разрушени наземни постройки, също с дървена конструкция. Такива са дупките от колове в квадрати N-P/5-7, CC-DD/3-5, U-W/17-18, N-O/10-12 и др. Заслужава внимание пръстеновидното съоръжение – НС 149А, с външен диаметър 4,30 м (вътрешен – 2,30 м), в което бяха открити частично запазени скелети на домашни животни: куче, говеда, кон, както и НС 150, с поне пет говеда.

Прави впечатление, че концентрацията на структури от римската епоха е в З и СЗ част на обекта, докато ранносредновековните се разполагат на групи, в по-голяма близост до реката.

От Ранното средновековие са проучени землянки – вкопани жилищни и стопански помещения, пещи, разположени около тях и ями за съхранение. Проучени бяха общо 39 полувкопани жилища (землянки), сред които и петте регистрирани, но непроучени през 2020 г. С това общият брой на землянките, разкрити през двата сезона, става 74. По отношение на тези, проучени през изминалия сезон, може да се каже, че са налице множество вариации в тяхното устройство – план, размери, ориентация, конструктивни особености. Повечето от тях имат почти квадратен план и са ориентирани с ъглите си по посоките на света, но има случаи (например НС 73, 78, 133), при които стените на землянките са ориентирани по световните посоки, без или с минимално отклонение. Структури като НС 73, 103, 121 показват отклонение от типичния, почти квадратен план и имат леко издължена, правоъгълна форма. Най-малките по площ жилища се простират на по-малко от 9 кв. м (НС 43 с размери 2,90 × 2,90 м), а най-просторните достигат до около 21 кв. м (НС 101, с размери 4,60 × 4,62 м). Характерно за повечето от проучените землянки е наличието на дупки от греди с кръгла или четвъртито сечение в ъглите и покрай стените – техният брой варира между само една (НС 100) и девет (НС 48, 78, 102). В някои от случаите (напр. НС 69, 82, 103 и др.) дупки от греди не бяха засечени. При други, покрай надлъжните стени са документирани следи от хоризонтални дъски – останки от т. нар. дъсчена конструкция. Разнообразието на останките от овъглена дървесина, открити в землянките, е голямо. Идентифицирани са зърна от четири житни култури, четири тревисти растения и седем широколистни дървесни вида – дъб (*Quercus* sp.), бук (*Fagus sylvatica* L.), бряст (*Ulmus* sp.), леска (*Corylus avellana* L.), габър (*Carpinus betulus* L.), елша (*Alnus* sp.) и ясен (*Fraxinus excelsior* L.). Отоплителното съоръжение на жилищата е каменна печка в ъгъла. В няколко случая от нея беше запазена само основата – обгорялата до червено и отухлена глинена подложка. Няма предпочитан ъгъл на жилището, в който да е изграждано отоплителното съоръжение – документирани са вариации. В няколко случая са установени преустройства в използването на дадено жилище (напр. НС 3, 93, 101 и др.), при които мястото на отоплителното съоръжение също е променяно.

За подово ниво на землянките е използван естественият, трамбован глинен материк. Няма данни за допълнителна подова конструкция.

Стратиграфските наблюдения доказват категорично, че средновековните структури не са съществували едновременно. Документирани са суперпозиции на две (или повече) структури – землянки, пещи и ями. Землянката НС 42, например, е вкопана в границите на доста по-обширната НС 42В, чийто северен ъгъл пък е нарушен и от южния такъв на НС 65 (обр. 3, 4). НС 27 – отново землянка, частично нарушава източната периферия на друго жилище – НС 39. Глинобитната пещ НС 88 използва за своя предпещна яма част от вече изоставената и (поне частично) запълнена землянка НС 76 – подобна е ситуацията вероятно и при НС 25 и 127.

Обр. 5. Структура 128, римски период, II – III в.

Fig. 5. Structure No. 128, Roman period, 2nd – 3rd c. AD

Количеството на находките е значително, като доминират тези от римския период. Сред тях са предмети на бита и елементи на костюма като фибули, токи, пръстени и др. Сред монетите, около 70 на брой, преобладават екземплярите от втората половина на II до средата на III в. (сред тях денари, антониниани и бронзови монети на градски управи). Няколко монети от IV в., както и минима от V в., концентрирани в СЗ периферия на обекта, навеждат на предположението, че селището в този период се развива в СЗ посока, извън сервитута. Средновековните находки са значително по-утилитарни: костени шила, глинени прешлени, железни ножчета и върхове на стрели, хромели и др. Открити бяха немного късове желязна шлака, които свидетелстват за производство; няма обаче ясни данни за времето, в което то се е осъществявало.

За римското селище е характерна употребата на голямо количество разнообразна по форма трапезна и кухненска керамика, като преобладава местното производство. Средновековната керамика на обекта е представена изключително само от гърнета, в най-голяма степен изработени от песъчлива или пречистена глина на бавно колело и украсени с врязани линии, при които се наблюдават различни мотиви – комбинации от успоредни и пояси вълнисти линии и ямки, гъсто разположени успоредни линии, покриващи цялото тяло на съда и др. Откриха се и гърнета, изработени на ръка, както и такива на усъвършенствано ръчно колело. Сред характерните за Ранното средновековие групи керамика най-малък процент формират фрагментите от сива пречистена глина.

Ранносредновековното селище е било обитавано в периода от VII до началото на XI в. Предварителните наблюдения обособяват три основни периода в неговото съществуване: VII (VII – VIII? в.), IX – X в. и X – началото на XI в. Ранният период – VII в., съответства на проучения в съседство урнов некропол – обект 10, АМ „Хемус“.

Археологическите структури определят характера на обекта като римско селище от II – III в. и неукрепено селище от ранносредновековния период.

Литература

Иванов, Чолаков 2021: Г. Иванов, И. Чолаков. Спасително археологическо проучване на обект № 11 от римския период и Ранното средновековие край с. Каленик. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 1166 – 1170.

ROMAN AND EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT: SITE NO. 11, HEMUS HIGHWAY, KALENIK JUNCTION

Galina Grozdanova, Vladimir Staykov, Anani Antonov, Doychin Grozdanov

Summary

The complete archaeological excavations at Site No. 11 took place from April to August 2021 and covered an area of ca. 22 000 m^2 (fig. 1). The site is located on the left bank of the Tosha River, 3.4 km E from the village of Kalenik, Lovech district. During the preliminary excavations in 2020 G. Ivanov and I. Cholakov identified the remains of two settlements – one from the Roman period (2nd – 3rd c. AD) and another from the Early Middle Ages (9th – 10th c. AD).

The uppermost layer at the site contained numerous archaeological finds, scattered by the agricultural work in modern times. The cultural layer, identified at the site, contained predominantly Roman age materials, while early medieval layer was not registered (fig. 2).

In the 2021 campaign, a total number of 154 archaeological features were excavated: dug-out and ground level dwellings, pits, ovens with stoke pits and several linear negative structures – a ditch and trenches for wooden fencing. The earliest features – several pits and the ditch, could be dated to the Late Iron Age. The structures from the Roman period were very poorly preserved – the only remains were postholes and shallow negative features of irregular shape, where the foundations of the ground level buildings were laid (fig. 5).

Three main types of medieval features were excavated at Site No. 11. The dug-out dwellings were 39 – they had a rectangular, almost square plan, with a stone-built oven in one of the corners and postholes from the roof construction. They vary in their size, form, orientation and construction. In some cases, the walls had wooden cladding, judging by the burnt remains found at the floor level. Together with the ones discovered in 2020, the total number of dugouts at Site No. 11 reaches 74. Outside the dwellings, 13 stone and clay ovens with stoke pits were excavated, as well as a number of storage pits.

The stratigraphic observations clearly show that the medieval structures were not used simultaneously – many cases of superpositions were documented: dwellings over other dwellings, ovens and pits over dwellings, etc. (figs 3, 4)

A significant number of finds were discovered at Site No. 11. From the Roman period around 70 bronze and silver coins were found, as well as fibulae, finger rings, buckles, arrowheads, tools, etc. The pottery finds show that in the Roman settlement a variety of kitchen and tableware was used – pots, cups, bowls, dishes, plates. On the other hand, the medieval pottery is presented only by pots. The other finds from the Middle Age settlement consist mainly of household items – spindle whorls, knives, bone and iron tools, hand querns, etc.

The results of the complete rescue excavations at Site No. 11 confirmed and complemented further the proposed chronology. The Roman settlement existed here in the 2nd – 3rd c. AD (coin finds hint that the vicinity was inhabited even in the 4th c.). Later, after a big chronological gap a large early medieval settlement existed at this place between the 7th and the 11th c. AD, having probably three phases of development – 7th – 8th c., 9th – 10th c., and 10th – beginning of 11th c.

Galina Grozdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ggrozdanova1@gmail.com
Vladimir Staykov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladimir_st_staykov@abv.bg
Anani Antonov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, anani_antonov@abv.bg
Doychin Grozdanov, National Institute for Immovable Cultural Heritage, 17 Al. Stamboliyski Blvd, 1000 Sofia, doichyn_eg@abv.bg

---

№ 48. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. ПЕТРОВА НИВА, АР „СБОРЯНОВО“

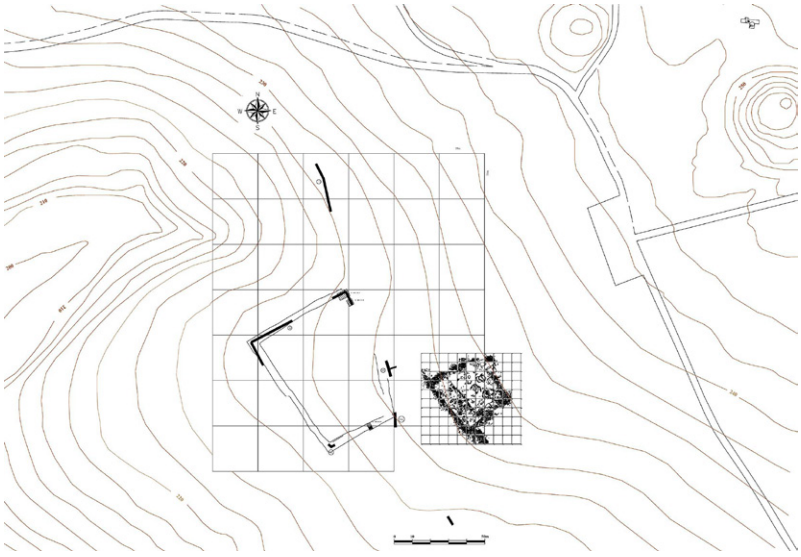
Елена Пенчева, Мария Николаева

Археологическите проучвания се проведоха през месец юли 2021 г. Работата беше съсредоточена във вътрешността на очертаните в предишни сезони оградни стени (обр. 1). Наблюденията ни показаха плътно застрояване в ограденото пространство с наземни и вкопани структури.

Основната част от усилията бе съсредоточена в западната част на дворното пространство, където до момента бе документирана значителна по размери наземна сграда (приблизително 29 × 7,5 м),

съобразена с трасетата на оградните стени.

Новите наблюдения от 2021 г. позволиха да се направят заключения относно нейната организация. Най-северното помещение, както показаха резултатите от предишни сезони, е свързано с приготвянето (?) и изпичането на хляб. Съседното му помещение от юг, в резултат на наблюденията от този сезон, най-вероятно може да бъде свързано с обработката на суровинно желязо. Свидетелства за това са голямото количество крици, шлаки и стопилки, откривани в помещението, следите от дълготрайно поддържане на огън (дебел около 0,5 м пласт пепел), както и концентрацията на хромелни камъни, повечето от които във фрагментирано състояние.

Обр. 1. Общ пран на проучваните структури в м. Петрова нива, АР „Сборяново“

Fig. 1. General plan of the excavated structures in Petrova Niva locality, Sboryanovo AR

Предстои изясняване на функциите на най-южните помещения на същата сграда, при които зидовете са масивни, на места двулицеви, изградени от относително големи, частично обработени камъни и показват следи от преустройства.

Голяма част от каменните структури, документирани на подово ниво в помещенията на наземната сграда в предходни сезони, се оказаха опити за подравняване и укрепване на терена на местата, където се разполагат по-ранни уземни къщи. Проучването в дълбочина доведе до локализиране и частично проучване на две неизвестни до момента жилища (№ 11 и 12).

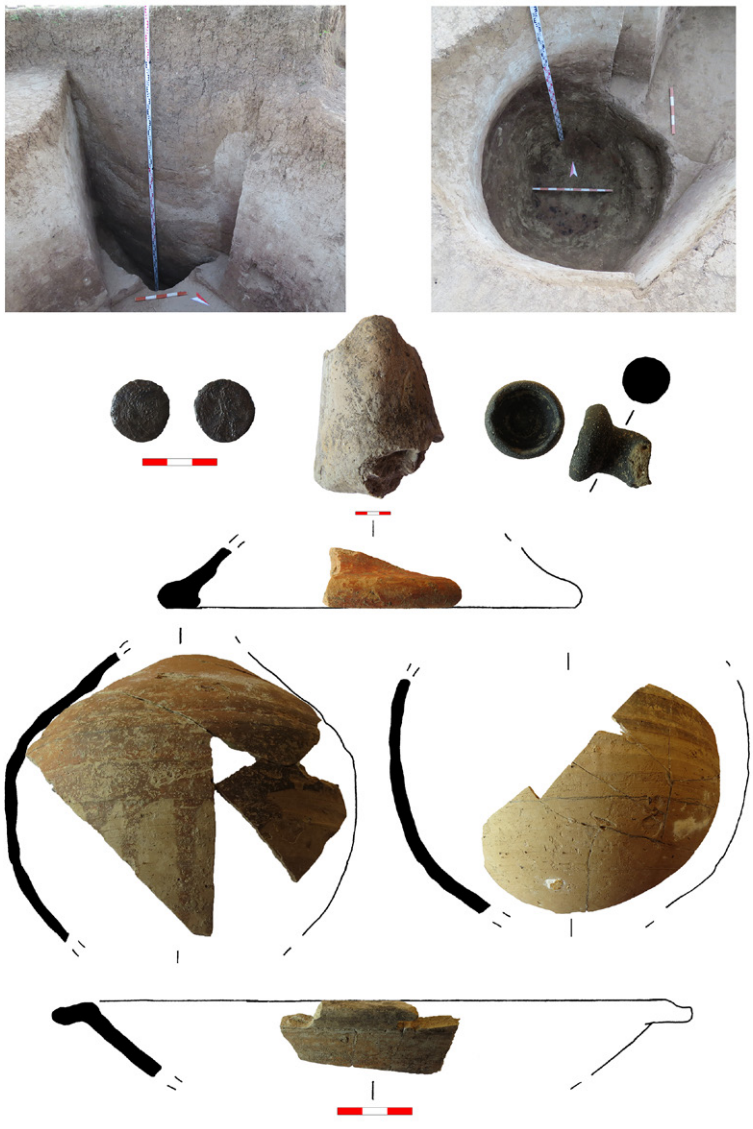
Този сезон бе напълно завършено проучването на жилище № 8 – изчерпан е запълнителят на жилищната яма и са разкрити структурите на подовото ниво. Върху новоразкритата част от подовото ниво се разкри каменно струпване – най-вероятно деструкции на каменна печка. Под част от тях, в северния ъгъл на помещението, се разкри дупка на пода, останала от една от дървените подпори на жилищната конструкция. Някои наблюдения от обработката на керамичния материал позволяват да се направи заключението, че жилищната яма е запълнена наведнъж и това вероятно е свързано с подравняване на терена.

Жилище № 11 (в кв. 41/8, 12, 13) попада под останките на наземната сграда. Жилищната яма е регистрирана на коти 232,05 – 231,78 м. Пепеливото оцветяване и сипкавата структура на пръстта в запълнителя подсказват употребата на много дървен материал в конструкцията. В запълнителя се разкриват масивни каменни струпвания. Наблюденията показват, че жилищната яма е с дълбочина повече от 1 м. Проучването не е завършено.

Жилище № 12 (в кв. 41/13, 14, 18 и 19) попада под останките на наземната сграда. Жилището е с относително неголеми размери и жилищна площ около 9 кв. м. Всичките му стени са с каменна облицовка, градена на отделни участъци, разделени от дървени колове. Такива колове се откриват и в ъглите, където изпълняват и опорни функции в конструкцията. Дълбочината на вкопаването превишава 1 м. Проучването не е завършено.

Частично е проучено и жилище № 10, регистрирано през 2017 г. Покрай източната линия на вкопаване са документирани следи от дървени колове – част от конструкцията на сградата. Северната част на жилището остава извън проучваната територия. Проучената част от жилищната площ е около 6 кв. м.

Проучването на жилището позволи да се допълнят стратиграфските наблюдения в тази част на комплекса. Жилище № 10 е най-ранната структура, функционирала тук. Едва след като използването ѝ е прекратено и жилищната яма е запълнена, в близост е изградена пещта за изпичане на керамика. В резултат на това част от запълнителя на ямата в южния край на жилището е изпечен при високи температури и е получил тухлено оцветяване. Предпещната площадка на керамичната пещ е нарушена при изграждането на жилище № 8, върху запълнителя на което впоследствие

Обр. 2. Яма № 3, проучена в сондажа северно от могила № 7 от източния некропол на тракийския град (Гинина могила) и материалите от ямата

Fig. 2. Pit No. 3 excavated in the trench situated to the north of tumulus No. 7 in the eastern necropolis of the Thracian city (Ginina Mogila) and the artefacts from the pit

стъпва отчасти огрaдният зид на комплекса.

От всички жилища са събрани са проби за палеоботаника и е изследван остеологичният материал от запълнителите.

В този сезон бе завършено и проучването на яма № 3 в сондаж 1/2016 г (обр. 2). За целта бе направено второ (ЮЗ) разширение на първоначално заложения сондаж. След отнемане на повърхностния чимов пласт, на кота 243,71 м са очертани границите на вкопаване на западната половина на яма № 3. Изчерпана е западната част от запълнителя на ямата. Дъното е достигнато на кота 240,78 м, което показва вкопаване на повече от 3 м от нивото на терена, при диаметър около 3 м. В запълнителя на ямата се откриват фрагменти от антична керамика и бронзова римска монета на император Септимий Север (193 – 211 г.); датировката на ямата е в късноримската епоха. Опалването на ямата, както и останките от хлебна пшеница (*Triticum aestivum/durum* L.), идентифицирани сред палеоботаническите проби, позволяват да се предположи, че ямата е функционирала като склад за зърно.

Документираните средновековни структури се отнасят към IX – X в. Сигурно засвидетелстваното на обекта обитаване в Късната античност е в границите на IV – V в.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL SETTLEMENT IN PETROVA NIVA LOCALITY, SBORYANOVO ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Elena Pencheva, Maria Nikolaeva

Summary

The archaeological excavations were carried out in the area enclosed by the fencing wall outlined during the previous fieldwork campaigns (fig. 1).

The main effort was focussed on the western half of the yard, where a large ground building has already been documented. The recent excavations allowed making some conclusion about its organisation. The northernmost room was related to bread preparation and baking. The next room to the south might have been related to iron processing. This activity is evidenced by the large amount of blooms, slags and melts, grinding stones, as well as remains of fire maintained over a long period of time as indicated by a layer of ash with a thickness of ca 0.5 m. The function of the southernmost rooms of the same building is yet to be defined.

In the earlier seasons, many of the stone structures documented on the floors of the rooms were interpreted as remains of activities related to the levelling and consolidating areas in the terrain where earlier dug-in houses had been located. The deeper excavations in 2021 allowed to localize and partially reveal two new dug-in houses (Nos 11 and 12). While house No. 11 is constructed mainly of wood, the pit of house No. 12 comprised wooden beams and clay and stone facing.

The excavation of house No. 8 was completed. These results as well as the partial excavations of house No. 10 allowed defining the chronological sequence of the construction and functioning of the structures in the northernmost part of the yard.

The excavation of pit No. 3 located in trench 1/2016 to the north of tumulus No. 7 in the eastern necropolis of the Thracian city was also completed in 2021 (fig. 2). The western half of the fill was excavated. The bottom was reached at 240.78 masl. The artefacts found in the pit allowed to date it back to the late Roman period, and a bronze Roman coin issued during the reign of Emperor Septimius Severus (193 – 211) is a *terminus post quem* for this feature. The firing of the pit as well as the remains of bread wheat (*Triticum aestivum/durum* L.) identified among the palaeobotanical samples allow to assume that the pit had functioned as a grain storage.

The documented medieval structures date back to the 9th and the 10th c. The occupation of the site during Late Antiquity is dated to the 4th – 5th c.

Elena Pencheva, Sofia University „St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, pentschewa@gmail.com
Maria Nikolaeva, Museum of History – Isperih, 6 Tsar Osvoboditel Str., 7400 Isperih, miyabg@yahoo.com

№ 49. КУЛТУРЕН ПЛАСТ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА, КЪСНОАНТИЧНО И РАННОСЛАВЯНСКО СЕЛИЩА – С. ПЕТЪРЧ, ОБЩ. КОСТИНБРОД

Катя Меламед, Елена Василева

Спасителното археологическо проучване е по трасето на междусистемна газова връзка България – Сърбия в землището на с. Петърч – обект № 8, км 22+680 до км 23+070, ЕКАТТЕ 56215, общ. Костинброд, Софийска област. Обектът е проучван чрез сондажи през 2014 и 2015 г. Поради значителните културни останки е предписано спасително проучване. Размерите на сервитута са 245 м изток – запад и 30 м север – юг (обр. 1). Целта е да се установи хронологията на селищата.

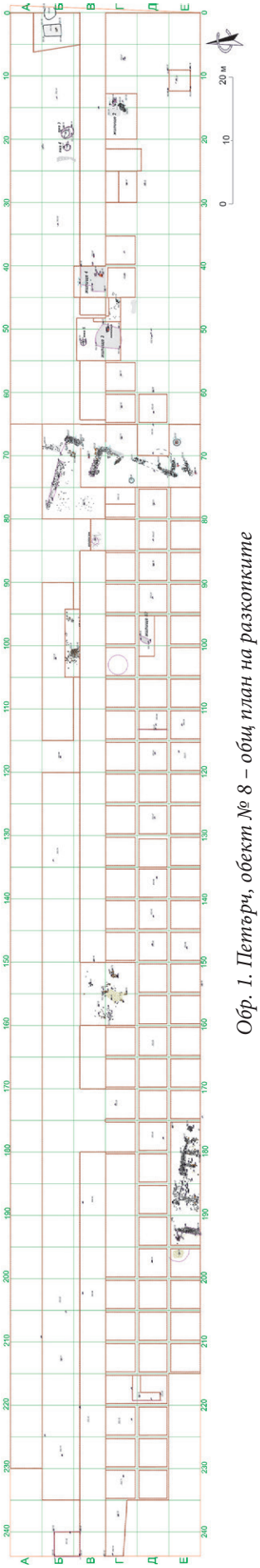
През 2021 г. беше направено геофизично заснемане. Постави се план-квадратна мрежа. Бяха направени и три контролни сондажа в източната, централната и западната страна на площта за изследване. Установи се, че културният слой, съставен от чернозем смолник, е с денивелационна крива с пик в средата на обекта и с неголяма дебелина, която в най-високата си точка достига до 1 – 1,20 м. Този пласт е сериозно нарушен поради дългогодишната дълбока оран със селскостопански машини.

Консултацията с геолог заключи, че теренът е заливан от близката Сливнишка река, менила коритото си. Така профилът на проучваната площ се състои само от два слоя – чернозем и материк от разложена скала и нанос от речния разлив.

Разкопките се съсредоточиха върху територията, останала извън многобройните минали сондажи, надлежно документирани. Разкритите културни останки, обилната керамична колекция, както и монети и артефакти от метал, керамика и кост позволиха да се установи хронологията на живот на това място. Сервитутът покрива периферията на няколко селища, разположени непосредствено едно върху друго, които се развиват на юг от него. Този извод се основава върху рехавостта на структурите, липсата на следи от човешка дейност в северните части на сервитута, както и от огледа на площта южно от границите на проучване. Косвено за това спомагат и разкритите останки от железопреработвателна дейност, в древността обичайно развивана в края на селищата.

Хронологията на живот върху проучвана площ е както следва по-долу.

Желязната епоха е засвидетелствана с богата колекция от керамични фрагменти, няколко ями, които съдържат въглени, мазилки и керамика, както и със следи от жилище с открито огнище и мазилки около него, вкопано в стерила. Селището е почти напълно унищожено от последвалите периоди на обитаване на същото място. Все пак успяхме да установим концентрация на керамика от това

Обр. 1. Петърч, обект № 8 – общ план на разкопките

Fig. 1. Petarch, site No. 8 – general plan of the excavations

Обр. 2. Петърч – късноантична верижна сграда (въздушна снимка)

Fig. 2. Petarch – late antique chain-planned building (aerial photo)

Обр. 3. Петърч – славянско жилище 3 в кв. В50, В55, Г50, Г55 (план)

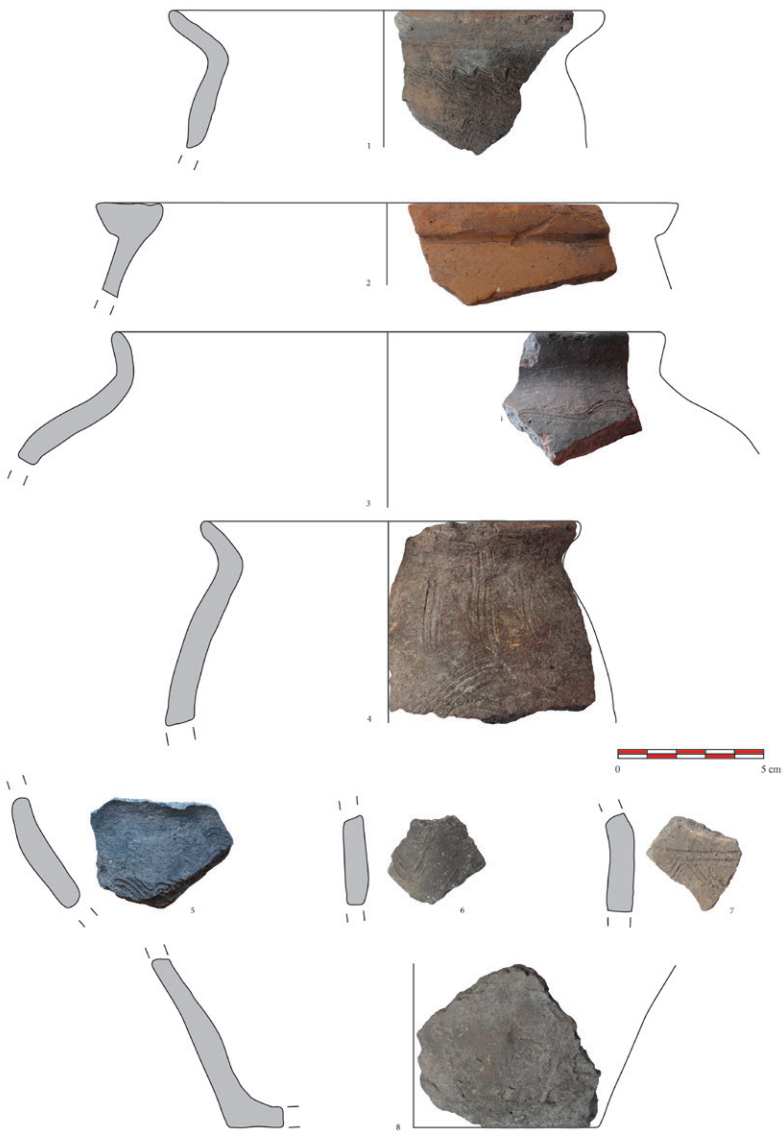
Fig. 3. Petarch – Slavic dwelling 3 in grid squares B50, B55, Г50, Г55 (plan)

време, основно в средната част на сервитута. Керамичната колекция е убедителна и след анализ ще е възможно да се посочат детайли относно хронологията на живот през желязната епоха тук. Селото е заливано от реката и накрая загинало в пожар.

Останките от римския период и Късната античност се датират с керамика и монети в широките граници от края на II до края на VI в. Откриват се останки от сгради, запазени само в най-долния ред необработени камъни, наредени без спойка (обр. 2), няколко площадки от антични тухли, питоси – два от тях открити *in situ*, монети, бронзови апликации и токи за колан, дребни бронзови украшения. Установиха се поне две фази на преустройства от този период. Различават се добре в сектора, където част от апсида попада под зид от сграда. Начинът на градеж е съвсем сходен и няма никакви запазени данни за по-прециз-

на хронология. Керамиката от това време е малко, сравнена по количество с желязната епоха и Ранното средновековие. Формите са добре познати, като следва да спомена фрагментите от кана със зелена глазура, разпръснати на голяма площ, бронзова апликация за колан и други от втората половина на II – първата половина на III в.

Раннославянското село е разположено непосредствено върху каменните руини и частично използвайки ги. Разкриха се пет жилища, изградени с колова конструкция, обмазана с глина и куполни каменни пещи в един от ъглите (обр. 3). Пещите са изградени от необработени, различни по размери камъни и фрагменти антични тухли. В отворите им са постлани също антични тухли. Ходовото ниво на жилищата е върху стерила, без да е вкопано в него. Съответната керамика, открита в очертанията им, както и разпръсната из проучваната територия, може да се датира най-късно в VII – първата половина на IX в., работена основно на бавно колело и на ръка и украсена с врязани с гребен хоризонтални и вълнообразни линии в различни комбинации (обр. 4, 5). Понякога за украсяване е послужило и единично острие. Срещат се по-рядко известни мотиви с вертикални линии, както и набодени с гребен орнаменти. Славянското село е загинало в силен пожар, най-вероятно след битка, като имаме пред вид откритите сравнително много железни стрели и камъни от прашки. След почистване на находките и анализ датата ще бъде прецизирана.

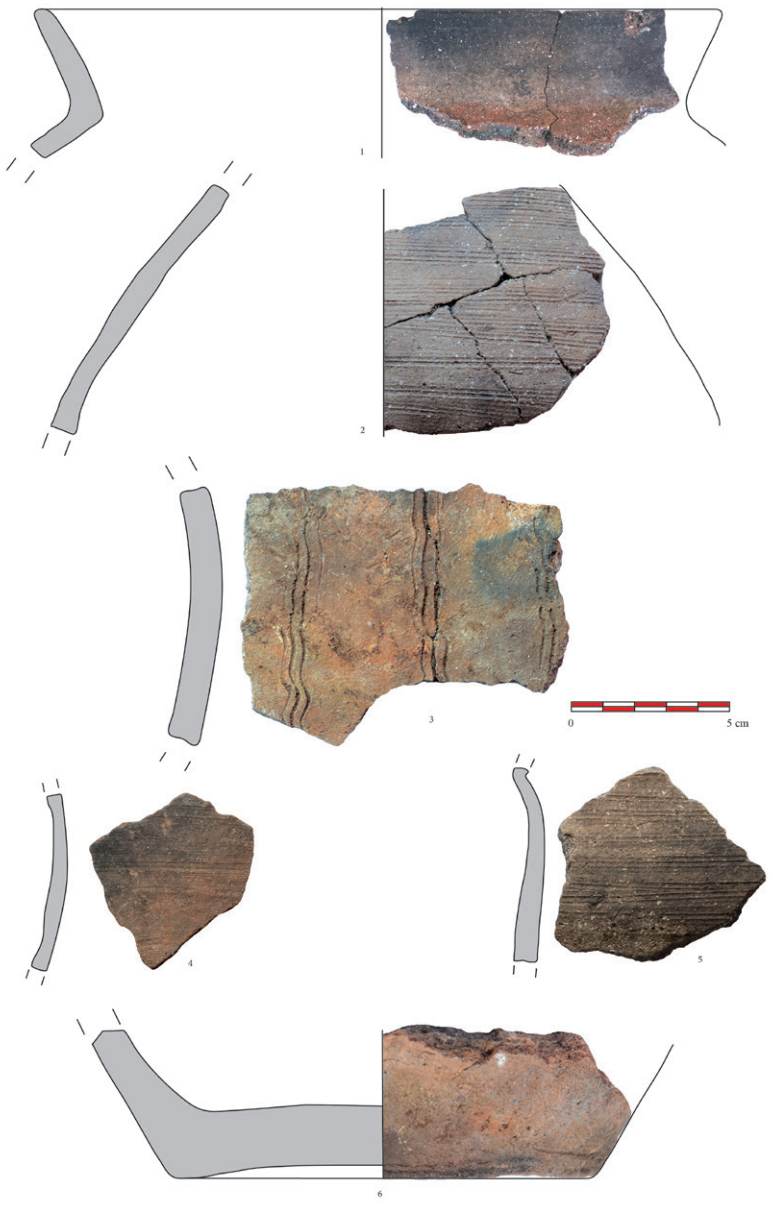

Обр. 4. Петърч – керамика от славянско жилище 3

Fig. 4. Petarch – pottery from Slavic dwelling 3

Покрай южната периферия на сервитута се разчисти верижна сграда, запазена само в долния си ред, съставен от необработени камъни и антични тухли, наредени без спойка. Върху и около нея се разкриха петна от плътно нападали, вече разложени мазилки, сходни на мазилките от ранносредновековното село. В едно от помещенията се откри основа от кръгла производствена пещ в изключително лошо състояние. От района наоколо произлизат различни по големина късове желязна шлака. На неголямо разстояние, върху площадка от тухли, се откри отлично запазено керамично сопло с полепнал по него бял хоросан. Бял хоросан се намира и около останките от пещта. В допълнение следва да се споменат желязна сабя, нож и други железни предмети, откривани в близост. Прецизното измерване на всички елементи от контекста на верижната сграда – каменни зидове, плочници от антични тухли и петна от мазилки и хоросан показва, че те всички са на едно и също ниво и най-вероятно са едновременни. За съжаление тези останки са непосредствено под чима и са много сериозно разрушени. Керамичните фрагменти са малко и нехарактерни. Засега датата на железопреработвателната дейност остава неизяснена. Анализът на железните предмети предполага по-скоро средновековна дата.

По време на проучванията се направи и пълна статистика и характеристика на керамичния материал. Макар да не се установиха цели форми, близките сходства на състава на глиненото тесто

Обр. 5. Петърч – керамика от славянско жилище 2

Fig. 5. Petarch – pottery from Slavic dwelling 2

от всички епохи дава известно основание да предположим, че голяма част от ежедневно използваните керамични съдове са произвеждани в близост – освен обичайните опостнители, използвана е и слюда в различни пропорции, понякога целенасочено в много високо количество, за да направи повърхността на съда бляскава. Вносните съдове са значително по-малко, доколкото беше възможно да се идентифицират поради големите разрушения.

От откритите монети най-ранна е сестерция на Сабина, съпруга на Хадриан (128 – 134), а най-късна – пентанумия от първата половина на VI в., силно повредена.

Беше направен археоботаничен анализ от доц. д-р Цв. Попова. Макар останките да са силно деформирани и фрагментирани поради последователното строителство и пожари, както и последвала съвременна машинна обработка на терена, тя предложи следните изводи: растителните останки са концентрирани главно в средновековните жилища, около огнищата. Налични са минимални количества житни смеси – силно натрошени зърна, вероятно от процес на смилане. Отглеждани са еднозърнеста, меко/сбита пшеница, ечемик, просо и ръж. Също така са налични и плевели, както и костилка от дрян, което показва, че растението е присъствало в околността и плодовете му са били обект на събирателство. От дървесината основно присъства дъбът.

Интересни резултати предостави и археозоологичният анализ на животински кости, събрани само от сравнително сигурни контексти, направен от проф. Зл. Боев. Най-многочислени са останките от обичайни домашни животни – говедо, коза, свиня, също кон и магаре; едри ловни животни – елен, тур и зубър. Необходимо е да се отбележи, че турът е рано изчезнал вид в планетарен мащаб, а зубърът – изчезнал от фауната на България около XI в. Костните останки от тур произхождат основно от квадрати с концентрация на керамика от желязната епоха (но липсват структури), някои от тях са горели. Костни останки от зубър се откриха в славянско жилище 4, също горели.

Най-после беше направен и ^{14}C анализ на две проби от овъглен дъб, взет от огнищата на жилища 2 и 3. Некалибрираната дата за жилище 2 е 1234 ± 26, а за жилище 3 – 1433 ± 26. Пробите се оказаха недостатъчни. Приемаме ги само като известно указание, като се съсредоточаваме основно върху анализа на раннославянската керамична колекция.

Въз основа на споменатите данни хронологията на селата в територията на сервитута е изяснена. Състоянието обаче на всички разкрити структури е много силно влошено и не предполага каквато и да била експозиционна стойност. На това основание научният екип окончателно освободи терена за строителните намерения на инвеститора.

IRON AGE LAYER, LATE ANTIQUE AND EARLY SLAVIC SETTLEMENTS – PETARCH VILLAGE, KOSTINBROD MUNICIPALITY

Katya Melamed, Elena Vasileva

Summary

The rescue archaeological research is carried out at Site No. 8, situated at km 22+680 – 23+070 at the route of the Bulgaria – Serbia Gas Interconnection, in the land of Petarch village (fig. 1). Trial pit excavations have been implemented in 2014 and 2015. Due to the significant cultural remains, complete rescue excavations have been authorized in 2021. The studied area measures 245 m (E – W) × 30 m (N – S). The aim is to determine the chronology of the settlements.

It was found that the archaeological layers have been seriously damaged due to many years of deep plowing with agricultural machinery. The terrain has been also flooded by the nearby Slivnishka River, which changed its bed. Thus, the profile of the studied strata consists of archaeological layers and sterile layer of decomposed rock and alluvial deposits from the river floods.

The easement of the gas pipeline covers the periphery of several settlements located directly on top of each other, and developing to the south of the gaz pipeline route.

The Iron Age is illustrated by a rich collection of ceramic fragments, several pits containing charcoal, daub and pottery, as well as traces of a dwelling with a hearth and daub around it dug into the sterile. The structures had been completely destroyed by the subsequent periods of habitation at the same place. The village had been flooded by the river and eventually destroyed by fire.

According to the pottery, coins and artefacts, the Roman and late antique occupation dates back to the timespan from the 2nd to the late 6th c. AD. Remains of buildings preserved only as ground courses of dry quarry stone walls (fig. 2), several platforms of Roman bricks, *pithoi* – two of them found *in situ*, coins, bronze belt buckles and mounts, and small bronze ornaments belong to it. At least two stages of reconstruction from this period were identified.

The early Slavic village is located directly on the ruins of the earlier settlement, and partly reusing the remains of the walls. Five dwellings were unearthed, built of wattle and daub, with domed ovens in one of the corners (fig. 3). The ovens are constructed of stones with different sizes and fragments of Roman bricks. Bricks are also laid at their openings. The walking level of the houses is on the sterile, not dug into it. The pottery from the dwellings and the studied area can be dated to the 7th – first half of the 9th c. AD (figs 3, 4). It is made mainly on a slow potter's wheel and hand-built, and is decorated with incised horizontal and wavy lines in various combinations. The tools employed are a comb with a different number of teeth or a single spike. Less well-known motifs with vertical lines, as well as pierced ornaments also appear. The Slavic village perished in a strong fire, most likely after a battle, given the relatively large number of iron arrowheads and sling stones found.

The earliest of the discovered coins is a *sestertius* of Sabina, wife of Hadrian (128 – 134), and the latest is a *pentanummium* from the first half of the 6th c.

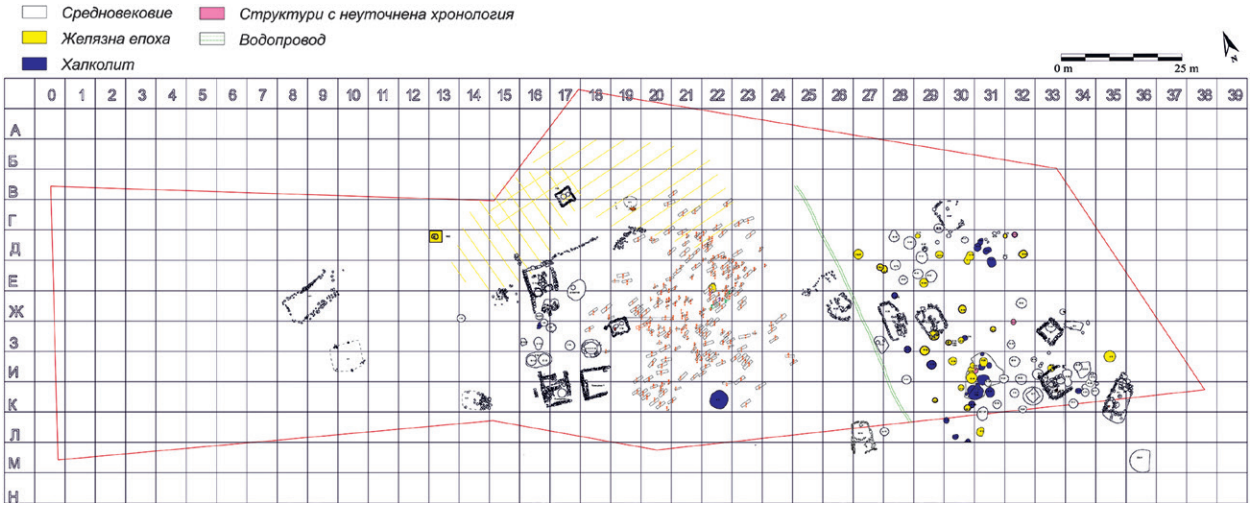
Archaeobotanical and archaeozoological analyzes were performed on the materisl from the site. Interestingly, bones of *Bos primigenius* come mainly from sections with concentration of Iron Age pottery. Bones of *Bison bonasus* were found in Slavic dwelling 4. *Bos primigenius* is an extinct species on a planetary scale, and the *Bison* has disappeared around the 11th c. from the fauna of Bulgaria.

Katya Melamed, katjamelamed@yahoo.com
Elena Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia

№ 50. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 4, ЗЕМЛИЩЕ НА ЧИРПАН

Методи Даскалов, Михаела Горнишка, Божидар Драганов

Спасителните разкопки по трасето на скоростната жп линия Пловдив – Бургас са предшествани от сондажно проучване през 2020 г. (Даскалов, Пулчев 2021, 1106 – 1109). Антропологичната експертиза се извършва от д-р В. Русева; монетите са определени от проф. д-р Д. Аладжова; кремъчните артефакти са обработени от д-р С. Танева. Консервацията и реставрацията на керамичните материали е на Н. Диянова.

Обр. 1. Чирпан, обект № 4 – общ план на разкритите структури

Fig. 1. Chirpan, site No. 4 – general plan of the investigated structures

Подлежащата на проучване площ е почти 6 дка. Трасето преминава през обект, заемащ терен със слаб наклон и изложение към ЮИ (вероятно ок. 28 дка). Регистрирани и проучени са структури, както и са идентифицирани материали от различни археологически периоди – късен неолит, късен халколит, късна бронзова и желязна епохи, Средновековие (XI – XII в.). Проучени са 357 структури – 224 гроба от средновековния некропол, някои от които са преизползвани. Несвързаните с некропола структури са 133 (обр. 1), от които 10 „неопределими“ (7,5 %), 17 от периодите на неолита и халколита (12,8 %), 25 от различни периоди на желязна епоха (18,8 %) и 81 от Средновековието, XI/XII – XII/XIII в. (61 %). Към последния период се отнасят около 85 % от структурите.

Част от по-ранните съоръжения са нарушени от следващо обитаване, от ваденето на камъни от градежите през XVIII – XIX в. (според сребърни акчета), прокарването на керамичен водопровод, активното механизирано обработване на терена.

На терена са регистрирани сравнително голям брой праисторически материали, без културен пласт, вероятно увреден от по-късното обитаване през I хил. пр. Хр. и Средновековието. Засега те се концентрират в източната част (обр. 1). Движимите материали (фрагменти от съдове, кремъчни артефакти) от халколита и по-малко от неолита са на нивото на средновековните съоръжения и гробове. Разкритите праисторически структури са вкопани в материка и регистрирани на това ниво. Една от тях е от късния неолит и е пресечена от по-късни ями от ЖЕ и Средновековието. В рамките ѝ се обособяват отделни ями с различни размери (част от тях са дупки от колове), в една от които (с неправилна овална форма) е разкрит гроб със скелет в поза хокер надясно, в ос И/ЮИ – З/СЗ и глава на север (обр. 2.5). Намерените в структурата много малко керамични фрагменти са от късния неолит (Караново III).

Разкритите праисторически структури с материали от късния халколит са ями с различна дълбочина и форма (обр. 1). Част от тях са нарушени от по-късни структури. Ямите са с форма на цилиндър, пресечен конус и обърнат пресечен конус. В повечето случаи дъната им са равни, а стените прави или леко изпъкнали навън. Отворите на ямите са кръгли и по-рядко овални, с диаметър от 0,90 до 1,55 м и дълбочина от 0,60 до 1,20 м.

Керамичните материали от каменно-медната епоха са дебелостенни фрагменти с врязана украса, барботина и релефни ленти с ямички, както и хранилища (големи затворени съдове с релефна украса). Представени са коничните и цилиндрично-коничните паници със заоблен или удебелен отвътре ръб на устието. Срещат се полусферични купи с пластична украса, с S-овиден профил, с цилиндричен и триъгълен прелом, с графитна украса със заоблен и остър удебелен преход. Други находки са части от хромели, гладилки/чукалки и кръгли чукалки, брадви-чукове и кремъчни артефакти (пластини, стъргалки и отломъци), фрагменти от антропоморфна пластика (глинени женски фигурки) и части от глинени лъжици (?).

Хронологически следват материалите от КБЕ (или прехода от КБЕ към РЖЕ), чиито концентрации и частично запазена структура са регистрирани в централната част на обекта. Това са фрагменти от кухненски и трапезни съдове, работени на ръка – хранилища с релефна лента с ямички, пирауноси,

двойни съдове, кантароси, амфоровидни съдове с набодена, канелирана, врязана и инкрустирана с бяла паста украса и др. Те вероятно са от структури, нарушени от по-късното обитаване на терена.

Данните за обитаването на терена през двата периода на желязната епоха са свързани с регистрирания ямен комплекс, разполагащ се в източната част на обекта (обр. 1). Съоръженията са с цилиндрична, полусферична, пресечено-конусовидна, обърнато конична, бъчвовидна форма и преобладаващо с равни дъна. Техният диаметър е от 0,60 м до 1,80 м, а дълбочината – от 0,40 до 2,50 м. Засвидетелствани са групи от две или повече пресичащи се една друга ями. Според запълването са установени ями със „запечатки“ или струпвания от керамика, фрагменти от мазилки и глинобитни съоръжения, отухлена пръст, ломени или плочести камъни. Материалите са регистрирани в различни варианти – при отворите, дъната или на определени нива от запълването на ямите. В пълнежа са открити фрагменти от хранилища (питоси), кухненска, трапезна и импортна керамика, амфорна тара, прешлени за вретено, мазилки, огнища, есхари, главнярници, поднници, хромели, каменни брусове, кремъчни пластини, животински кости, въглени, растителни останки. Специфична група сред негативните контексти оформят откритите на разстояние една от друга три ями, съдържащи човешки останки („нетрадиционни“ погребения), в една от които са положени два индивида един върху друг. Възрастта и половата принадлежност на индивидите е различна, както и позите, в които те са положени (обр. 2.1 – 4).

Обр. 2. „Необичайни“ гробове: 1 – гроб 1001; 2 – гроб 1002; 3 – гроб 1003; 4 – гроб 1004 (късна желязна епоха); 5 – гроб 1005 (неолит)

Fig. 2. 'Unusual burials': 1 – grave 1001; 2. – grave 1002; 3 – grave 1003; 4. – grave 1004 (Late Iron Age); 5. – grave 1005 (Neolithic)

Според археологическите материали проучените структури се отнасят към ранножелязната, класическата и елинистическата епохи. Най-много са датираните в ранноелинистическата епоха. Сред диагностичните керамични материали са съдове с канелирана и/или щампована с псевдошнур украса, характерни форми от сивата монохромна керамика (амфори с усукани дръжки, кратеровидни съдове, леканета, купи със завит навътре устиен ръб), питоси с печати и сигнирана амфорна тара (от прехода между IV и III в. пр. Хр.), изработени на ръка съдове (купи, кани и гърнета с пластични пъпки, езичести дръжки и релефни ленти с ямички), купи, паници, трапезни амфори, капаци, изработени на грънчарско колело, фрагменти от чернофирнисови кантароси и др.

Средновековните съоръжения и структури включват осем вкопани жилища („полуземлянки“) с конструкции от колове, 14 съоръжения с жилищен или стопанско-домакински характер, по-плитко или по-дълбоко вкопани, с каменни основи в два-три реда или еднолицев градеж в няколко реда, както и четири пещи на открито или „под покрив“. Три от жилищните структури са двуделни, с предна (входна) част, с по-лека конструкция (от дърво и глина), където се разполага пещ. Други вкопани съоръжения са ямите с различна форма и предназначение (общо 55), с данни за първично и вторично

Обр. 3. Нагръдни кръстове (находки от средновековните гробове)

Fig. 3. Pectoral crosses (finds from the medieval necropolis)

Обр. 4. Колективна находка от средновековни трапезни съдове (от структура III-2)

Fig. 4. Medieval tableware hoard (from structure III-2)

използване (вкл. с преправки), някои от които са в рамките на по-големи структури. Отличават се тези с форма на пресечен конус и с голям обем – хранилища, при които има данни и за наземни конструкции и за покритие.

Керамичните материали са от познати категории (обр. 4). Най-много са кухненските (домакински) гърнета с и без дръжка, с огладена повърхност и коси излъскани ивици. Към тях се отнасят и конични капаци с или без покритие от ангоба. В репертоара на трапезната керамика присъстват полусферични купи с червена (кафява) ангоба, гърненца-чаши със златиста (червена) ангоба, кани (със златиста или червено-кафява ангоба), обикновени кани с дръжки, рисувани глазирани съдове (отворени и затворени форми). Сравнително скромна е колекцията фрагменти и съдове със сграфито украса. Представени са и съдовете за съхранение – големи амфоровидни форми и „делви“, единични са фрагментите от амфори.

Другите находки са свързани с домашния бит и ежедневието – от метал (различни ножове, зъбци от чепкала, шила и др. инструменти, части от обкови (?) и приспособления за затваряне, сърпове (коси?), огрибки, ножица, обръчи от дървено ведро, различни токи и закопчалки) от глина (прешлени за вретено, тежести за стан (или рибарски), „тапи“ и др.), от кост (шила, обкови, прешлени, маниста). Накитите са представени от фрагментирани стъклени и метални гривни, обеци-халки, стъклени и костени мъниста. Необичайни са раменете от три везни, една от които (според размерите – хоризонтално рамо с дължина 0,65 – 0,70 м) явно е предназначена за претегляне на по-големи количества.

Съществена част от структурите са гробове от редовен некропол (проучени са 224). На терен са идентифицирани останки от 236 индивида (без завършена антропологична експертиза). Погребалният обред е християнски, като гробовете са различно оформени – обикновени ями, с маркировка и облицовка от камъни на отделни или на всички страни, но при нито един няма покритие. Има следи от дървени конструкции. Сравнително често в ямите присъстват кремъчни пластини (четири до шест и повече – 22 случая), както и следи от „дикани“ – в 13 (комбинация от дървени останки и кремъци). Вероятно над 52 % от погребаните са деца в различна възраст. В около 38 % от гробовете има инвентар – лични накити (обеци и наушници, стъклени и метални гривни, нагръдни кръстове (обр. 3), пръстени, нанизи от разнообразни мъниста и др.), което е доста висок дял за средновековните християнски некрополи. Според накитите това са гробове на жени, девойки и малки момичета (категоричен извод е възможен след приключване на антропологичната експертиза; например обецата в гроб № 5 е до черепа на млад мъж).

Поради незавършеното проучване и обработване на материалите не е възможно да се изкаже категорично мнение за хронологичните граници, както и евентуална вътрешна периодизация. Засега единствената сигурна информация е нумизматичната – данни от 25 монети, намерени в и около структури в рамките на обекта (в трасето). Те са с различни номинали, отсечени са при Йоан II Комнин (1118 – 1143) и Мануил I Комнин (1143 – 1180), като се разпределят приблизително по равно. Според тези данни работно може да се предположи и най-активно обитаване и използване на терена най-общо в рамките на XII в.

Литература

Даскалов, Пулчев 2021: М. Даскалов, Ю. Пулчев. Предварително археологическо проучване на Обект № 4 при Чирпан. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 1106 – 1109.

RESCUE EXCAVATIONS OF SITE NO. 4, LAND OF CHIRPAN

Metodi Daskalov, Mihaela Gornishka, Bozhidar Draganov

Summary

The excavation area of the site is almost 0.6 ha. Remains from the Late Neolithic, Late Chalcolithic, Late Bronze Age, Iron Age and the Middle Ages (11th – 12th c.) were unearthed (fig. 1). The total number of investigated structures is 357, distributed chronologically as follows: prehistory – 17 (12.8 %), Iron Age – 25 (18.8 %), Middle Ages (10th/11th–12th/13th c.) – 302 (ca. 85 %) and 'undetermined' – 10 (7.5 %). In most cases, the earlier structures are disturbed by the remains of later occupation and modern interventions at the site.

A relatively large number of prehistoric materials and structures without a corresponding layer were found concentrated in the eastern part of the site. One of them is dated to the Late Neolithic (Karanovo III) and contains a grave (crouched position – fig. 2.5). The Late Chalcolithic structures are pits of various shapes, sizes and depth. The materials in their fill are fragments of thick-walled and storage vessels with incised and relief bands decoration, conical, cylindrical-conical bowls, graphite decorated bowls and other finds, such as grinding stones, stone and flint artefacts, and fragments of anthropomorphic female ceramic figurines.

According to the concentrations of archaeological finds, pottery and single structural remains, the next period of occupation is the LBA or the transitional period from the LBA to the EIA. The remains of a pit complex recorded in the eastern part of the site belong mainly to the Classical and the Early Hellenistic periods. Pits of various shapes, sizes and contents were found. A specific group among them consists of three pits with human remains or 'unusual burials' (fig. 2.1 – 4), in one case two individuals were found superimposed and consecutively buried. The fill of the pits contains fragments of pottery (*pithoi*, cooking and tableware, grey monochrome and black-glazed pottery, transport amphorae), daub, *escharae*, bread baking pans, stones, animal bones.

The medieval structures are of the following types: semi-dugout dwellings with postholes, dug-out structures with stone foundations used for residential or farming purposes, open-air or 'roofed' ovens. Three of the dwellings are bipartite. The excavated 55 pits are of different shapes and functions.

The pottery assemblage includes well-known categories, such as kitchenware – pots decorated with burnished lines and conical lids, tableware – mica-dusted and red or brown-slipped vessels (hemispherical bowls, cups, jugs), luxury glazed vessels with painted decoration and sgraffito ware (fig. 4). The storage vessels are also among the repertoire. The other finds of metal, ceramics, bone and glass are related to domestic life.

In total 224 graves with the remains of 236 individuals, buried according to the Christian rites, were excavated from the medieval necropolis. The graves are variously shaped, such as ordinary pits or pits marked and lined with stones on the sides, in all cases uncovered. Traces of wooden constructions were preserved. Flint fragments were found in some graves, as well as remains of threshing board. Over 52 % of the buried individuals were children of various ages. Grave goods were found in 38 % of the graves – earrings and temple rings, glass and metal bracelets, pectoral crosses (fig. 3), rings, strings of various beads, etc.

The finds of 25 coins of John II Komnenos (1118 – 1143) and Manuel I Komnenos (1143 – 1180) found in and around the medieval structures suggest a 12th c. date for the occupation.

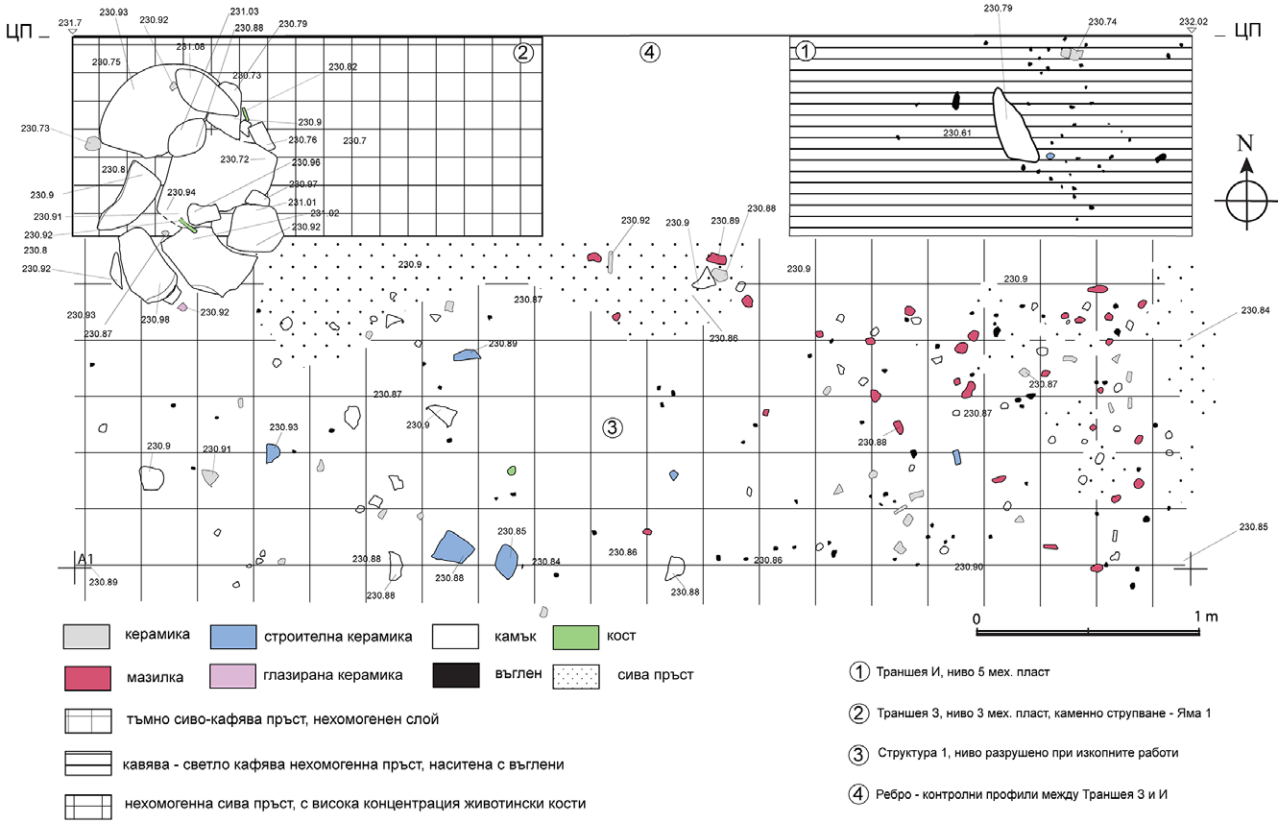
Metodi Daskalov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, m.m.daskalov@abv.bg
Mihaela Gornishka, gornishkam@gmail.com
Bozhidar Draganov, Plovdiv University "Paisii Hilendarski", 24 Tsar Asen Str., 4000 Plovdiv, b.draganov@abv.bg

№ 51. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ВКОПАНИ СТРУКТУРИ ОТ СРЕДНОВЕКОВИЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СЕДЛОВИНА, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ

Милен Камарев, Николай Бояджиев

Спасителното археологическо проучване – разкопки на средновековни структури в землището на с. Седловина, общ. Кърджали, обл. Кърджали, определен като обект № А8, от км 49+600 до км 49+900 по трасето на интерконекторна връзка България – Гърция (ICGB), от Стара Загора до Комотини, се проведе в рамките на осем календарни дни, от 15.11. до 22.11.2021 г. В археологическите разкопки взеха участие трима работници и археологически екип в състав: М. Камарев – научен ръководител (РИМ – Кърджали), д-р Н. Бояджиев – зам.-ръководител (РИМ – Смолян) и Д. Коджаманова – консултант (РИМ – Кърджали), както и М. Замова – първична консервация и реставрация на движими културни ценности (РИМ – Кърджали) и д-р М. Спиридонова – техническа и графична документация, дигитализация (РИМ – Кърджали). Археологическото проучване е финансирано по договор между „Ай Си Джи Би“ АД и НАИМ – БАН.

Спасителните археологически разкопки бяха предшествани от спасително археологическо проучване – наблюдение, с научен ръководител М. Камарев. Археологическото наблюдение се извърши в границите на заравнена посредством земекопна техника строителна площадка с размери 100 × 100 м. На площадката се намира цялото техническо оборудване, необходимо за изпълнението на хоризонталното насочено сондиране под язовир „Студен кладенец“ (на км 49+800). При изкопните работи в североизточния ъгъл на площадката е отнет почвен слой, достигащ дебелина до 1,10 м. На достигнатото ниво бе регистрирана Структура № 1. Новоразкритата структура представлява петно от тъмна сиво-кафява пръст, наситена с въглени, с размери 1,80 м (С – Ю) × 3,40 м (З – И). На място, в нарушения

Обр. 1. План на проучваните структури в кв. А1, траншея И и З,

Fig. 1. Plan of the explored structures in grid square A1, trench E and W

културен пласт се разполагат множество мазилки (плетарки) – концентрирани основно в източната част, фрагменти строителна керамика – предимно в западната част, висока концентрация фрагменти от керамични съдове, работени на колело, фрагмент от стъклена гривна, единични въглени и животински кости със следи от горене, кремъчни отцепи. Керамичният материал се отнася към епохата на Средновековието (XI – XII в.). Структура № 1, определена първоначално като жилище с колово-плетена конструкция, се локализира върху надзаливна речна тераса на левия бряг на р. Арда в североизточната периферия на обект А8 – проучен чрез спасителни археологически разкопки през 2019 г. (Димитров, Молев 2020, 1300 – 1303).

Обр. 2. Кв. А1, Структура № 2

Fig. 2. Grid square A1, Structure No. 2

Обр. 3. Кв. А1, Структура № 2 – етап от проучването

Fig. 3. Grid square A1, Structure No. 2 – stage of exploration

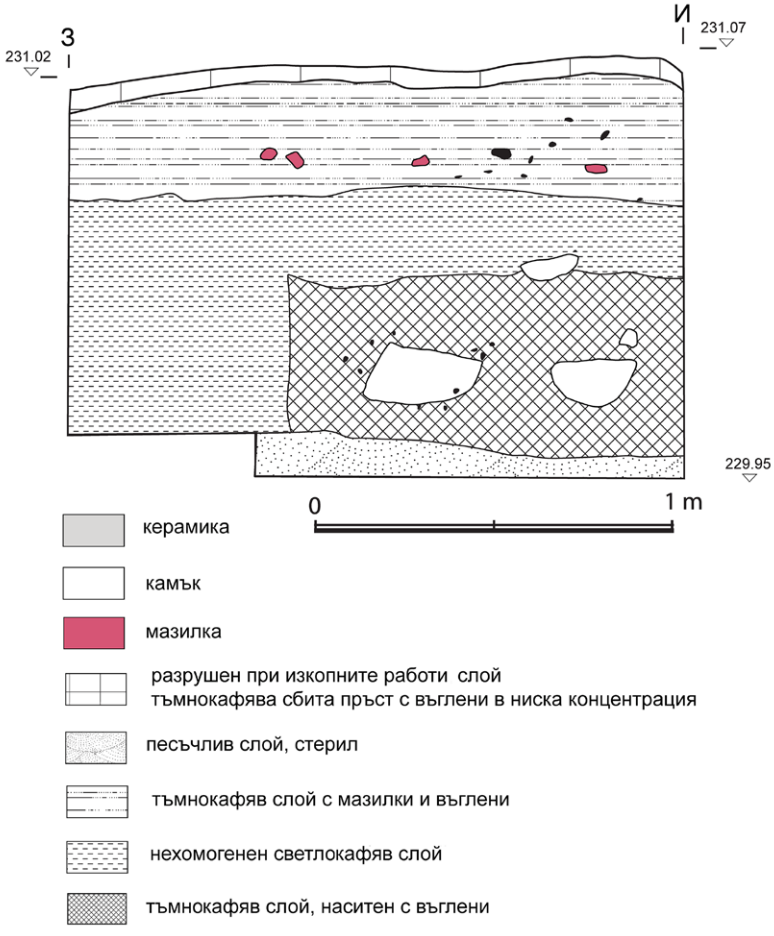
Структура № 1 и нейната предполагаема северна граница са вписани в план-квадратна мрежа, съставена от квадрати с дължина на страната от 5 м. Проучванията бяха извършени в площта на кв. А1 от юг и кв. А2 на север. Кв. А1 покрива изцяло терена с разкритата археологическа структура (обр. 1). В централната част на кв. А1 отнетият от земекопната машина участък бе оформен като централен профил с ориентация изток – запад (обр. 2). Южно, покрай централния профил, е заложена траншея 1 с ширина 0,90 м, разделена на източна (И) и западна (З) част от контролен профил по оста С – Ю, с ширина 1 м. В процеса на работа, с цел изчерпването на разкритата Структура № 1, бяха обособени югозападна (ЮЗ) и югоизточна (ЮИ) площ на проучване – сондажи с размери 2 (И – З) × 1,30 м (Ю – С), като между тях и западната и източна част на траншея № 1 е оставен контролен профил с ширина 0,30 м.

Кв. А2 заема ненарушен от строителството на газопровода участък. Тук бяха заложени два сондажа с размери 5 (Ю – С) × 1,90 м (И – З), като между тях бе оставен контролен профил с ширина 1 м, с ориентация север – юг. В дълбочина бе проучена само южната половина на сондаж № 1, като бе установено, че древният терен е покрит със строителен насип при прокарването на жп линията Димитровград – Подкова, намираща се непосредствено на север. В насипаната разнородна пръст се откриваха животински и човешки кости, керамични фрагменти от Античността и Средновековието, както и съвременни материали.

Проучването се осъществи с отнемане на механични пластове с дебелина от 0,10 – 0,20 м до регистриране на археологически структури. Изготвено е цялостно графично заснемане на проучените площи и геодезично заснемане на обекта с околния терен.

Началният етап на теренните проучвания е свързан с установяване на размерите и стратиграфската позиция на разкритите деструкции от постройка с колово-плетена конструкция. При оформянето на централния профил бе установена следната стратиграфска ситуация:

- чимов слой с дебелина 0,10 м;

Обр. 4. Кв. А1, ЮИ четвърт, профил С, Структура № 3

Fig. 4. Grid square A1, southeastern quarter, cross-section N, Structure No. 3

- пласт от светлокафява песъчлива глина, слабо обогатена на хумус, предимно с дребен чакъл в ниска концентрация и единични археологически материали, с дебелина 0,55 – 0,70 м;

- пласт от тъмна сиво-кафява пръст, наситена с въглени и археологически материали от Средновековието, с дебелина 0,30 – 0,40 м. Структура № 1 се разполага именно в този културен слой. Следи от деструкции от постройка с коловоплетена конструкция в централния профил, както и в останалите проучвани участъци в дълбочина не бяха регистрирани;

- слой от нехомогенна пръст с различна концентрация на пясъци и глини, различна структура, плътност и дебелина – маркирани в източната и западната част на централния профил. Тази неоднородност на наслояванията вероятно се дължи както на човешката дейност, така и на алувиалния материал, който се е отлагал от течащите води, спускащи се от север. В този пласт са вкопани Структура № 2 и Структура № 3.

Структура № 2 – в траншея З в кв. А1 бе проучена яма със сплеснато сферична форма и диаметър 1,50 м. Нейното вкопаване започва от нивото на Структура № 1 и бе проучено в дълбочина до 1,30 м в нехомогенния пласт. Ямата е с каменен пълнеж (обр. 2, 3). Депонираните камъни са от различни породи и размери, а някои от тях са с оформени лица. В запълнителя на ямата бяха разкрити: медно сферично копче, рог от едро преживно животно, каменен хаван, кремъчен отцеп. Керамичният материал в запълнителя на ямата е с ниска концентрация – стени от средновековни битови съдове.

Структура № 3 – в нехомогенния пласт в траншея И и в ЮИ четвърт (обр. 4) на кв. А1 бе регистрирано вкопаване с дълбочина от около 0,50 м, като основата му лежи върху песъчлив слой (стерил). Границата на това вкопаване бе установена само от запад, а във вътрешността – по периферията му, се разкриват единични камъни със средни размери. Максималният разкрит размер на вкопаването е 1, 30 м (С – Ю) × 1,10 м (З – И). Поради своето разположение – непосредствено под концентрацията на мазилки, би могло да се допусне, че Структура № 1 и вкопаната структура са част от едно жилищно или стопанско помещение с дървена конструкция – обмазана с глина, но на терена дупки от колове или други индикации, които да потвърдят това предположение, не бяха констатирани. При проучването на траншея И и участъка южно от нея бяха открити керамични фрагменти от съдове със златиста ангоба, сграфито украса, врязана украса, устия, дъна и дръжки от средновековни битови съдове. Разкритите железен инструмент (?) с конична втулка, желязно ножче и кован железен пирон са със следи от силно вторично горене.

При спасителните археологически разкопки бяха регистрирани материални свидетелства от:

1) РЖЕ – фрагмент с черна излъскана повърхност, без контекст;

2) елинистическата епоха – устие от керамичен съд, без контекст;

3) римската епоха – фрагмент от стена на тънкостенен съд с червеникаво-розова повърхност, без контекст;

4) Късната античност – единични керамични фрагменти без контекст;

5) Средновековието – вкопани структури, археологически материали в периода XI – XIII в.

Керамичният комплекс от обект А8 се състои предимно от силно фрагментирана средновековна керамика. Съдовете са преобладаващо тънкостенни, всички работени на бързо грънчарско колело. Обикновената кухненска керамика е представена от гърнета с характерна за епохата украса от снопче врязани линии по раменете, някои от които опушени от употреба. Трапезната керамика е представена предимно от съдове със златиста ангоба – стомни, по всяка вероятност и канички, от които обаче няма запазени устия. Фрагментите от амбалажна керамика са само от амфоровидни стомни; питоси не са регистрирани. Ангобираните съдове са с хубава плътна златиста ангоба, характерна за XII в. При разкопките са открити и два фрагмента сграфито керамика, също с датировка XII – първа половина на XIII в. С по-ранна датировка в края на X – XI в. са два фрагмента от гърнета – с украса от врязани линии на бавно колело и с украса от врязана вълнообразна линия. Тяхното попадане във вкопаните структури може да се счита за случайно – вероятно при насипване на пръстта, тъй като основното в процентно отношение количество керамика се отнася към XII в. Същата констатация може да се направи и за отделните фрагменти късноримска керамика (III – IV в.), откривана на различни места на обекта.

Датировката XII в. на вкопаните структури се подкрепя и от откритите археологически находки – два фрагмента от стъклени гривни и едно медно кухо сферично копче. Потвърждава се и направената по време на археологическата кампания от 2019 г. констатация, че трасето на газопровода преминава през западната периферия на селище от средновековната епоха (Димитров, Молев 2020, 1301).

Литература

Димитров, Молев 2020: З. Димитров, Б. Молев. Спасително археологическо проучване на обект А8 по трасето на ICGB, край с. Седловина, Кърджалийско. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1300 − 1303.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF DUG-IN STRUCTURES FROM THE MIDDLE AGES IN THE LAND OF SEDLOVINA VILLAGE, KARDZHALI MUNICIPALITY

Milen Kamarev, Nikolay Boyadzhiev

Summary

The rescue archaeological excavations of site No. A8 at the Greece – Bulgaria gas interconnector route (ICGB) from Stara Zagora to Komotini, were carried out following archaeological monitoring within the boundaries of a construction site measuring 100 × 100 m. During the monitoring we identified a concentration of plaster pieces from a wattle-and-daub building, medieval pottery fragments, fragment of a glass bracelet and animal bones forming Structure No. 1. The structure corresponds to an archaeological layer which has been destroyed during the construction of a drilling site under Studen Kladenets Reservoir. No other remains of this building were recorded during the ensuing rescue archaeological excavations.

The exploration was conducted within two squares measuring 5 × 5 m. Grid square A1 fully covers the revealed Structure No. 1 (fig. 1). The section removed by the excavator in the central part of square A1 was shaped as a central profile with east – west orientation (fig. 2).

Two trenches were made in grid square A2, north of the profile, aiming to reach an intact archaeological layer. The exploration in square A2 revealed the presence of a thick soil fill with mixed material from antiquity, the Middle Ages and modern times which has been deposited during the construction of the railway located directly to the north.

A pit filled with stones – Structure No. 2 – was unearthed in the southwestern part of square A1 (fig. 3). This pit has a spheroidal shape and a diameter of 1.50 m. The opening of the pit is at the level of Structure No. 1; the pit was explored to a depth of up to 1.30 m.

A dug-in Structure No. 3 (fig. 4) was partly excavated in the southeastern part of grid square A1, beneath the ruined layer and the accumulation of plaster pieces. Unfortunately, only its western border could be outlined. Due to their location, Structures Nos 1 and 3 are likely to had fomed part of a residential or farm building even though no postholes or any other evidence was recorded at the site to support this hypothesis.

The archaeological materials excavated at the site – sherds from vessels with golden engobe, sgraffito and incised decoration, fragments of glass bracelets and a copper spherical button indicate a 12th c. AD date of the excavated features. These results confirm the conclusion made during the preliminary archaeological excavations in 2019 that the route of the gas pipeline cuts through the western periphery of a medieval settlement.

Milen Kamarev, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, mkamarev@abv.bg
Nikolay Boyadjiev, Regional Museum of History "Stoyu Shishkov" – Smolyan, 5 Dicho Petrov Str., 4700 Smolyan, rim.smolyan@gmail.com

№ 52. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ“ В М. ВЕХТИТЕ ЛОЗЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТРОЯНОВО, ОБЩ. РАДНЕВО

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева

През 2021 г. продължиха спасителните археологически проучвания на обекта, разположен в м. Вехтите лозя източно от с. Трояново, общ. Раднево. Обектът се намира в границите на рудник „Трояново-2“. Проучванията се провеждат във връзка с необходимостта от освобождаването на терена за изкопни работи на „Мини „Марица-изток“ ЕАД.

Археологическите разкопки са започнали през 2013 г. с почистване профилите на съоръжения по отводнителния канал, прокаран за нуждите на комплекса (Борисов, Гюлева 2014, 567). Те продължават през 2015 г. непосредствено на запад от този канал, както и по трасето му. Проучена е площ от 875 кв. м. Разкрити са ранновизантийско съоръжение, едно средновековно жилище и 11 ями, като общият им брой заедно с проучените през 2013 г. достига 21 (Борисов и др. 2016, 763). Разкопките продължават през 2018 – 2019 г. след прекъсване от две години. Проучена е площ в два сектора. Разкрити са ями от късната желязна епоха, ями и съоръжения от късноримския и ранновизантийски период (Борисов и др. 2019, 576 – 577), полувкопани средновековни жилища, стопански помещения, пещи и ями от периода XI – XII в.

Археологическите проучвания са продължени през 2020 г. от К. Велков, Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов. Проучени са 10 средновековни жилища, седем полувкопани постройки с нежилищен характер, 14 ями, две битови пещи и огнище. Освободената площ за дейността на рудник „Трояново-2“ в северния сектор на обекта е от 4500 кв. м.

През 2021 г. спасителните разкопки са проведени въз основа на договор между „Мини Марица-Изток“ ЕАД и Археологически музей „Марица-Изток“ в гр. Раднево.

Проучванията през сезона са проведени в южния сектор на обекта (обр. 1), с използване на земекопна техника. Отнет е пласт с дебелина 0,30 – 0,40 м от съвременното ниво на терена. Археологическите структури се засичат на дълбочина между 0,30 – 0,50 м от съвременната повърхност, която е на кота между 105,78 – 105,56 м н. в. в северната и южна част на сектора. При съмнение за наличие на структури границите се изясняваха в хоризонтален план и при необходимост се залагаха сондажи за очертаването им в дълбочина. През сезона са проучени 28 структури – от тях седем жилища, пет стопански помещения, 16 ями, част от т. нар. „траншеи“. В сектора са установиха три хронологически периода (обр. 2) – КЖЕ, Късна античност (IV – началото на V в.) и Средновековие (XI – XII в.).

Най-многобройни са структурите от Средновековието – седем жилища, две стопански помещения, 10 ями и част от „траншея“.

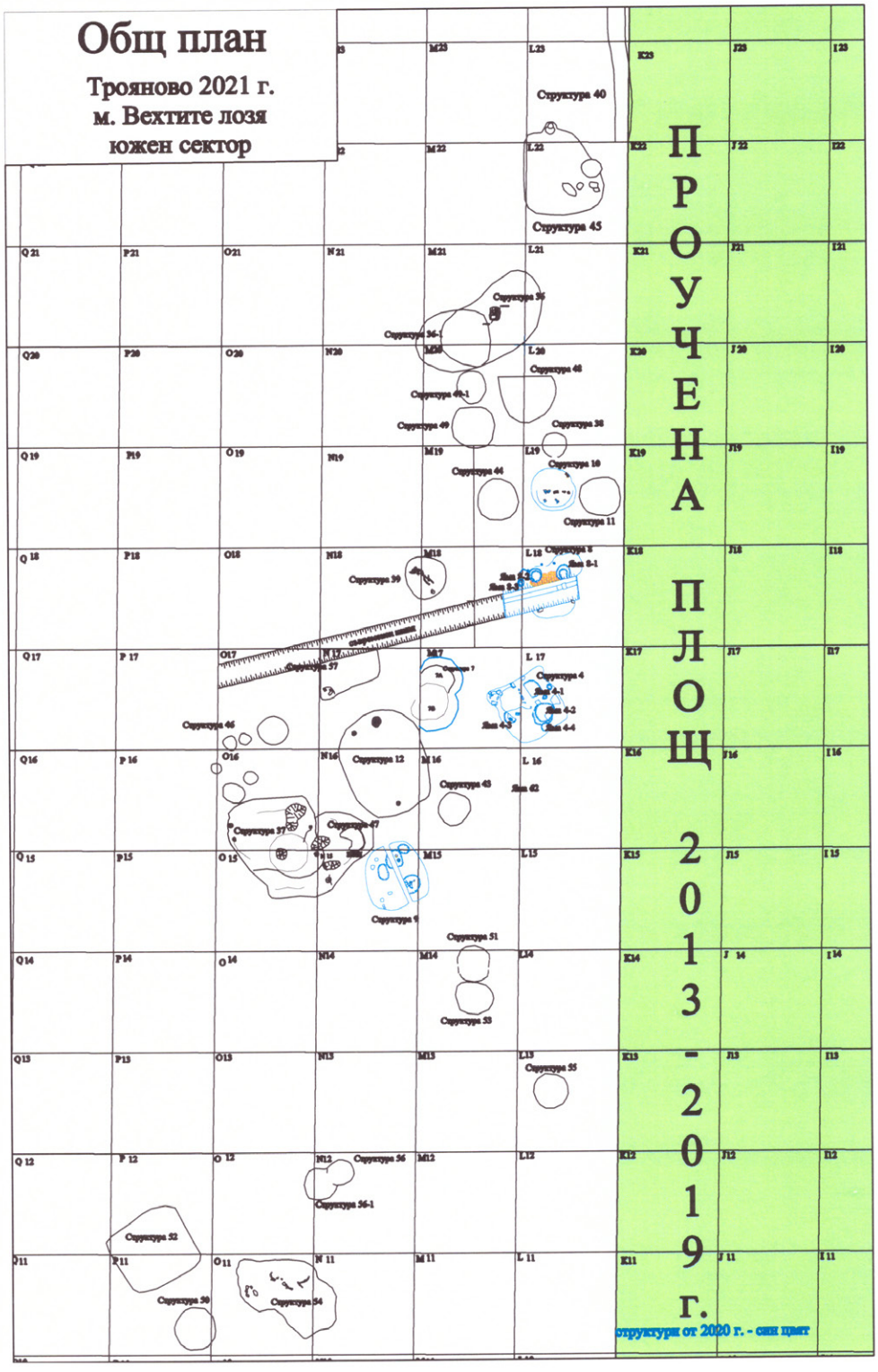
Жилищата са с правоъгълнен план и заоблени ъгли или с овалнен план. Ориентирани са по дългата си ос СИ – ЮЗ, СЗ – ЮИ или З – И. Размерите им варират от 3,80 × 3,40 м до 4,80 × 4 м.

Отоплителните съоръжения са огнище, изградено с фрагменти от тухли и тегули, открито огнище, огнище, фланкирано с камъни, както и пещ. Различно е местоположението на откритите отоплителни съоръжения – в средата на жилището или в ъглите – ЮЗ и СИ.

При някои жилища са установени и дупки от греди с различни размери в основата на стените и във вътрешността. Откриваните фрагменти от железни предмети – скоби и гвоздеи, са свързани с изграждането на наземната конструкция. Подът е от трамбована глина. Регистрирани са и ямички, вкопани в пода на жилищата. Те са кръгли или овални при отвора и с различна дълбочина. При някои жилища се наблюдават и стъпала, оформени в стената, където вероятно е бил входът.

Проучени са и две структури – № 45 и № 54, с нежилищен характер, като ориентацията и изграждането им е идентично с тези на жилищните съоръжения. Отликата е липсата на отоплително съоръжение.

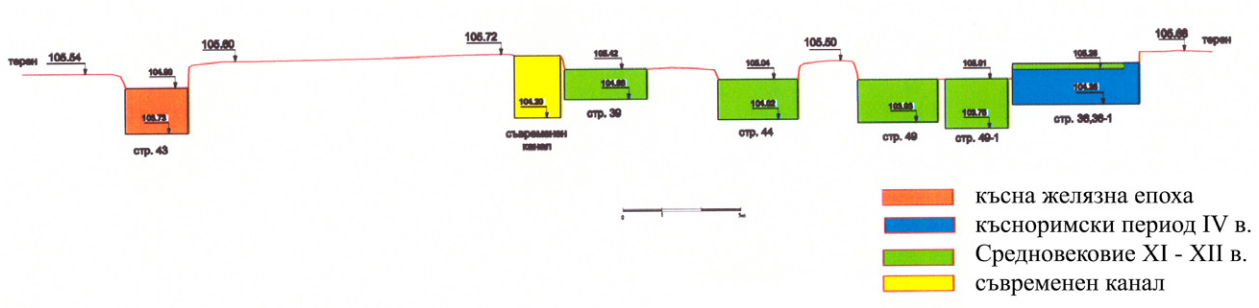
От проучените 10 средновековни ями преобладават тези с кръгъл отвор и равно дъно. Размерите са различни – от 2,20 – 2,50 м при отвора до 1,20 – 1,30 м. Максималната дълбочина е 1,40 м. В сечение са трапецовидни или овални. В пълнежа на ямите, освен различната по цвят и структура пръст, преобладаващо сиво-черна рохкава, се съдържа голямо количество фрагменти керамика и много животински кости. Почти цял скелет на говедо е регистриран в структура № 39. Ямите могат да бъдат определени като сметни.

Обр. 1. Общ план на разкритите структури – 2021 г.

Fig. 1. General plan of the uncovered structures – 2021

Към Средновековието се отнася и част от т. нар. „траншеи“. Проучената част – стр. № 40 е с ориентация север – юг. Има дължина 7 м и ширина – 0,88 м и плавно се стеснява към дъното. Регистрира се на ниво 105,54 м н. в., а дъното е 105,24 м н. в. „Траншеята“ е наситена със средновековна керамика. В нея са открити и две железни брадви. Първата е кирко-брадва, а втората с голяма сигурност може да се отнесе към бойните брадви (Витлянов, 1996, 36, табл. XI. 5 – 10). Останките от т. нар. „траншеи“ или „канали“ вероятно са останки от ограждения.

Обр. 2. Линия на разрез юг – север, квадрати M_{16} – M_{21}, от изток

Fig. 2. Line of cross-section south – north, grid squares M_{16} – M_{21}, from east

Проучени са три структури със стопански характер от Късната античност (IV – началото на V в.). Те се регистрират на ниво между 105,07 – 104,98 м н. в. Имат правоъгълен – № 52, овален – № 48 и кръгъл план № 36-1. Ориентирани са по дължина СЗ – ЮИ, с размери от 2,30 × 2,60 до 3,60 × 3,80 м. Дълбочината е между 0, 40 м от нивото на регистриране до 1,10 м. Стените им са почти отвесни. Имат лек наклон към дъното. Дъната са равни. Регистрирани са много фрагменти от късноантична керамика, сред които и червенолакова, бронзови монети от IV в.

От КЖЕ е проучена една яма – структура № 43, която може да се определи като ритуална въз основа на намереното голямо количество отухлени мазилки, фрагмент от хромел, животински кости и части от голям глинен съд. В южната част на проучвания сектор се засилва наличието на фрагменти керамика от периода на КЖЕ, но други археологически структури не са регистрирани.

Сред проучените съоръжения през сезона преобладават тези, които се датират в Средновековието. Откритата битова керамика – почти цели гърнета и фрагменти от съдове в съоръженията, е характерна за периода XI – XII в. Сред керамиката има фрагменти със златиста ангоба, със златиста ангоба и рисувани, глазирана и сграфито.

Движимите културни ценности от метал от средновековния период са представени от две железни брадви, железни върхове на стрели, железни ножчета, огрибки. Сред придобитите находки, общо 109 броя, най-многобройни са фрагментите от стъклени гривни – 26. Те са различни по цвят – светлозелени, тъмнозелени и тъмносини, канелирани, усукани от разноцветни нишки и вити едноцветни.

Към късноантичния период се отнасят две бронзови фибули с подвито краче, апликация за колан и накрайник, 20 бронзови монети от IV в., повечето от които не са открити в сигурна среда и за съжаление са твърде увредени.

Проучената площ през сезона е 1 500 кв. м. След проведена комисия за приемане на резултатите от археологическото проучване по чл. 158а от ЗКН тази площ е освободена за изпълнение на инвестиционните планове на „Мини Марица-изток" – ЕАД.

Литература

Борисов, Гюлева 2014: Б. Борисов, Ж. Гюлева. Спасителни археологически разкопки на средновековно селище в землищата на селата Трояново – Г. Детелина в комплекса „Марица-Изток". – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 565 – 567.

Борисов и др. 2016: Б. Борисов, Ж. Гюлева, П. Дойчев. Спасителни разкопки на ранновизантийско и средновековно селище и ями от късножелязната епоха, край с. Трояново, в комплекса „Марица-Изток". – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 763 – 766.

Борисов и др. 2019: Б. Борисов, П. Дойчев, Г. Димитров, Р. Спасов, Ж. Гюлева, В. Маринова, Я. Русев. Спасителни археологически проучвания на ранновизантийско и средновековно селище и ями от КЖЕ в м. „Вехтите лозя", в землището на с. Трояново, в комплекса „Марица-Изток". – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 576 – 578.

Витлянов 1996: С. Витлянов. Старобългарско въоръжение – по археологически данни от Плиска, Мадара и Велики Преслав. София, 1996.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "MEDIEVAL SETTLEMENT" SITE IN VEHTITE LOZYA LOCALITY, LAND OF TROYANOVO VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY

Krasimir Velkov, Tatyana Kuncheva-Ruseva

Summary

The rescue archaeological excavations of the settlement in the Vehtite Lozya locality, east of the village of Troyanovo, Radnevo municipality, within the area of the Troyanovo-2 coal mine, continued in 2021. The investigations were carried out in relation to the digging activities of the "Mines Maritsa-iztok" EAD, according to a contract between the company and the Archaeological museum in Radnevo.

The rescue works has started back in 2013, and continued in 2015 and 2018 – 2019. In 2020 they were resumed by Kr. Velkov, T. Kuncheva-Ruseva and V. Ignatov. In 2021, the excavations were carried out in the southern section of the site (fig. 1). In total 28 features were explored – seven dwellings, five farm buildings, 16 pits, and parts of the so-called 'trenches'. Three chronological periods were identified (fig. 2) – Late Iron Age, Late Antiquity (4th – beginning of 5th c.) and the Middle Ages (11th – 12th c.).

The most numerous are the medieval structures – seven dwellings, two farm buildings, 10 pits, and part of a 'trench'.

The dwellings feature rectangular plans with rounded corners or oval plans. Their orientation is NE – SW, NW – SE, or W – E. Their dimensions vary from 3.80 × 3.40 m to 4.80 × 4.00 m. The heating installations are represented by a hearth, built with fragments of bricks and *tegulae*; a hearth flanked by stones, and a stove. Their location is either in the middle of the house or in the SW or the NE corner. In some houses there are postholes from beams with different sizes at the base of the walls and inside. The floor is made of compacted clay. There are small pits dug in the floor. Some of the houses have steps, presumably at the place, where the entrance was.

Two more nonresidential structures are studied. Their orientation and construction technique are identical to those of the dwellings. The difference is the lack of heating installation.

Ten medieval pits with different shapes and dimensions are uncovered. They have trapezoidal or oval cross-section. There is a great number of fragments of household pottery, and animal bones. The pits are presumably used for waste disposal. Three features with agricultural functions from the 4th – beginning of the 5th c. are discovered – they have various shapes and sizes and levelled floors. Ceramics, some with red slip, bronze coins from the 4th c. were also discovered.

A cult pit from the Late Iron Age with fired daub pieces, a fragment from a quern stone, and parts of a big ceramic pot in its fill is also excavated.

The household pottery found in the medieval structures is characteristic of the period 11th – 12th c. Among the ceramics there are fragments with a golden slip, glazed or sgraffito ware. The metal small finds consist of two iron axes, iron spearheads, iron knives, spatulas. Fragments of glass bracelets are also discovered.

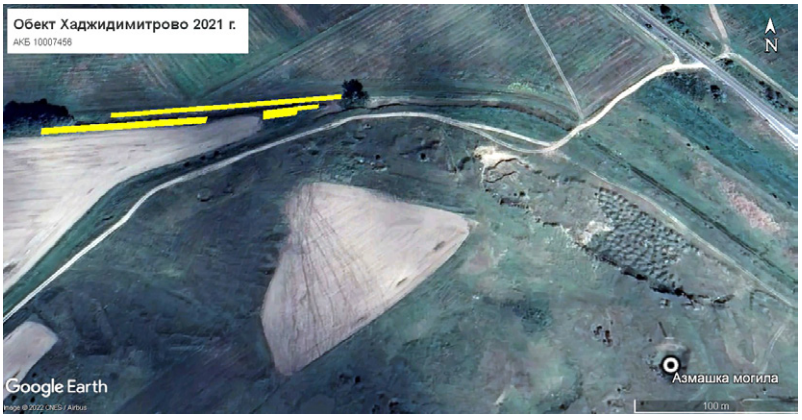
Krasimir Velkov, Museum of History – Tvarditsa, 16 Neofit Rilski Str., 8890 Tvarditsa, tvard_museum@abv.bg
Tatyana Kuncheva-Ruseva, Archaeological Museum "Maritsa-Iztok", 2A Gita Str., 6260 Radnevo, ruseva_t@abv.bg

---

№ 53. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ НЕОЛИТНИЯ, КЪСНОАНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВНИЯ ПЕРИОДИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ

Станислав Марчовски, Явор Русев

В периода 11 – 28.05.2021 г. се проведе предварително спасително археологическо проучване на открито селище от неолитната, късноантичната и средновековната епохи (АКБ № 10007456) в землището на с. Хаджидимитрово, община Тунджа, област Ямбол. Селището е определено като обект № 2 по проект „Корекция на р. Азмак дере" в трасето от моста на пътя с. Кабиле – с. Жельо войвода до с.

Обр. 1. Местоположение на археологическите сондажи от двете страни на напоителния канал

Fig. 1. Location of the archaeological trenches on both sides of the irrigation canal

Обр. 2. Миниатюрен керамичен съд

Fig. 2. A miniature ceramic vessel

Глуфишево. Теренната работа е проведена с ръководител Ст. Марчовски и заместник-ръководител Я. Русев от РИМ – Ямбол.

Археологическият обект се намира на 1,8 км северно от центъра на с. Хаджидимитрово. Площта му е 26 дка. Разположен е от двете страни на р. Азмак – ляв приток на р. Тунджа.

Регистриран е през 2020 г. по време на издирване на недвижими културни ценности по трасето на инвестиционно намерение „Корекция на р. Азмак дере от моста на пътя с. Кабиле – с. Жельо войвода до с. Глуфишево" (Вълчев, Русев 2021).

Проучиха се 49 сондажа с обща площ 245 кв. м. Те са разположени успоредно от двете страни на канала, преминаващ през археологическия обект (обр. 1).

По време на сондажните проучвания се установи следната стратиграфия:

В сондажи № 1 – 16 и № 21 – 36 най-горният пласт е насип със сив цвят, в който се откриват смесени фрагменти от строителна и битова керамика от праисторическата, средновековната и модерната епохи. Под него следва кафяв пласт с жълти петна и ивици, в който се откриват смесени археологически материали от желязната и средновековна епоха. Третият пласт е с тъмнокафяв цвят, в който се откриват единични фрагменти от керамични съдове от средновековна епоха. Четвъртият пласт е с кафяв цвят и глинеста структура; в него не се откриват никакви археологически материали.

В сондажи № 17 – 20 и № 30 – 49 най-горният пласт е насип със сив цвят, в който се откриват смесени фрагменти от строителна и битова керамика от желязната, средновековната и модерната епохи. Вторият пласт е с жълт цвят, с кафяви петна и ивици и с песъчлива структура. В него се откриват единични фрагменти от строителна и битова керамика от средновековната епоха. Третият пласт е с кафяв цвят и глинеста структура; в него не се откриват никакви археологически материали.

Теренните наблюдения показват, че системата от напоителни канали е била изградена през 70-те години на XX в., като за целта са изгребвали пръст от средата и са я натрупвали отстрани, образувайки по този начин диги. При започване на археологическите проучвания се забеляза, че дигите липсват и теренът е подравняван. Установи се, че почти цялата стратиграфия е компрометирана и представлява изгребана и впоследствие върната пръст от канала. Запазена е малка част от културния пласт – това е тъмнокафявият пласт в сондажи № 1, 4, 8, 10 и 30.

Намерените фрагменти от керамични съдове и строителна керамика са в доста обрушено състояние и силно фрагментирани. Също така в горните пластове археологическите материали са смесени с фрагменти от съвременни керамични съдове, стъкла и железни предмети. В сондажите преобладават фрагменти от керамични съдове, изработени на бързо и на бавно грънчарско колело, и отнасящи се към средновековната епоха. Втори по количество са фрагментите от керамични съдове, изработени на ръка и отнасящи се към праисторическата епоха. В проучваните сондажи се откриха и единични фрагменти от османския период и периода на Възраждането.

В проучваните сондажи се откриха каменна бойна топка, три керамични прешлена за вретено, керамична тежест за рибарска мрежа, желязно ножче, три фрагмента от стъклени гривни и миниатюрен керамичен съд (обр. 2). От площта на обекта се откриха 11 кремъчни оръдия на труда и каменно длето.

По време на сондажните проучвания не се откриха никакви археологически структури и трасето е освободено за реализиране на инвестиционно намерение „Корекция на р. Азмак дере от моста на пътя с. Кабиле – с. Желью войвода до с. Глуфишево".

Литература

Вълчев, Русев 2021: Т. Вълчев, Я. Русев. Теренни издирвания по трасето на проект „Корекция на р. Азмак дере" в землищата на селата Дражево и Хаджидимитрово, общ. Тунджа, обл. Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 58 – 60.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT A SETTLEMENT FROM THE NEOLITHIC, LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL PERIODS IN THE LAND OF HADZHIDIMITROVO VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT

Stanislav Marchovski, Yavor Rusev

Summary

The archaeological site is located 1.8 km north of the center of the village of Hadzhidimitrovo. Its area is 2.6 ha, located on both sides of the Azmak River – a left tributary of the Tundzha River.

The site has been registered in 2020 and designated as site No. 2 during a field survey along the route of "Correction of the Azmak Dere River" project. In 2021, a total of 49 test trenches were excavated along the riverbed of the Azmak River, with an overall studied area of 245 m^2 (fig. 1).

The results of the field survey indicate that the system of irrigation canals was constructed during the 1970s, by digging soil from the surrondings and heaping it on both banks to form embankments. At the beginning of the archaeological excavations it was noted that the embankments were missing and the terrain has been levelled. It was found that almost the entire stratigraphy was compromised and the layers consisted of a backfill from the canal digs. Only a small part of the archaeological layer has been preserved intact – a dark brown layer in trenches Nos 1, 4, 8, 10, and 30. No archaeological structures were found during the excavations.

The fragments of ceramic vessels and ceramic building material found were in a rather poor state, small and worn. In addition, in the upper layers the archaeological materials were mixed with modern construction material, glass and iron objects. During archaeological excavations, fragments of ceramic vessels were found in most of the trenches, indicative of pottery made on a fast and a slow potter's wheel, dated back to the Middle Ages. Second in number were the fragments of hand-built ceramic vessels from the prehistoric periods. Fragments from the Ottoman period and the Bulgarian Revival period were also occasionally found.

A stone battle ball, three ceramic spindle whorls, a ceramic weight for a fishing net, an iron knife, three pieces of glass bracelets and a miniature ceramic vessel were found (fig. 2). Eleven flint tools and a stone chisel were also found from the area of the site.

Stanislav Marchovski, s.marchovski@gmail.com
Yavor Rusev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, persian836@abv.bg

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ

№ 54. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ, ВАРНА

Росина Костова, Казимир Попконстантинов, Ася Вълчева

Обр. 1. Проучените останки от манастира „Св. Богородица“ в м. Караачтеке, Варна (снимка М. Вълчев)

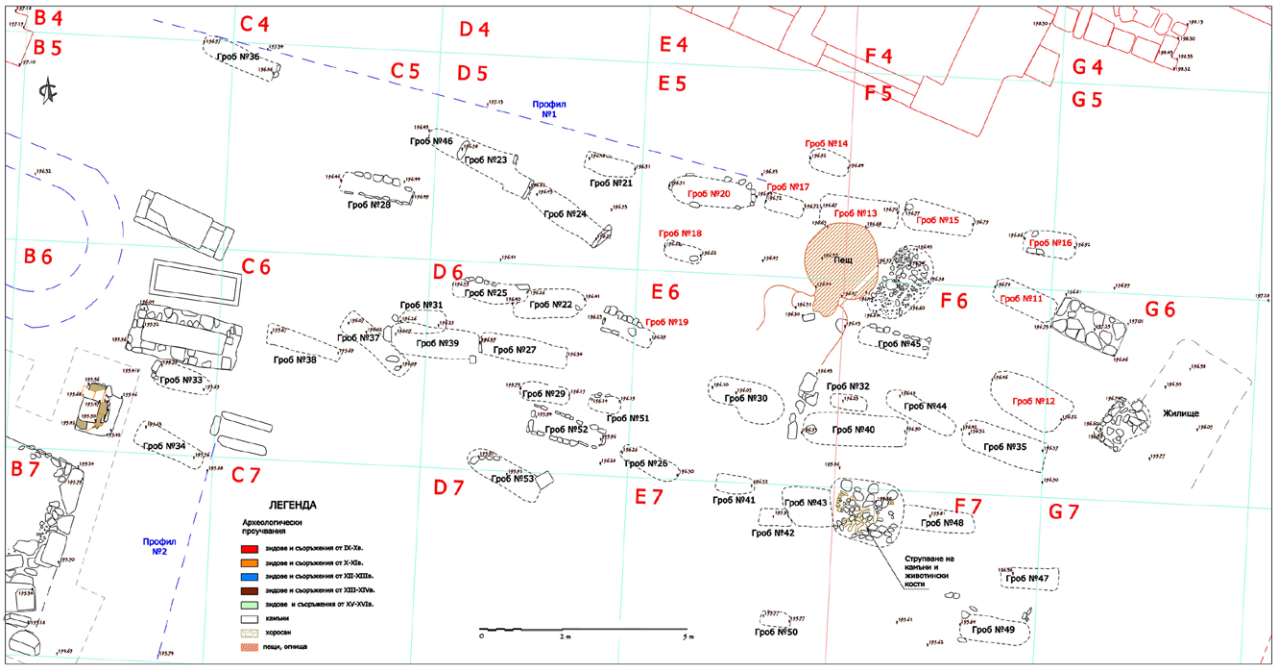
Fig. 1. Excavated remains of the Mother of God Monastery in Karaachteke locality, Varna (photo M. Valchev)

Средновековният княжески манастир „Св. Богородица“ в м. Караачтеке се намира на 5 км западно от Варна. Разположен е върху висока тераса, отворена към Варненския залив и е с приблизителна площ от 10 дка. Обектът се проучва чрез редовни археологически разкопки от настоящия екип от 1996 г. (обр. 1). За 23 сезона са проучени напълно манастирският храм, жилищна сграда североизточно от него, скрипторий северозападно от храма, верижна сграда югозападно от скриптория, оградната стена на манастира от север и изток и аязмо (Попконстантинов и др. 2015, 59 – 73; Popkonstantinov et al. 2019, 51 – 79).

След прекъсване от две години поради липса на финансиране работата продължи в източния сектор на манастира. Целта бе изчерпване на културния пласт и подготовка на експозиционните нива. Усилията бяха съсредоточени в пространството между църквата и източната оградна стена, южно от Дългата сграда.

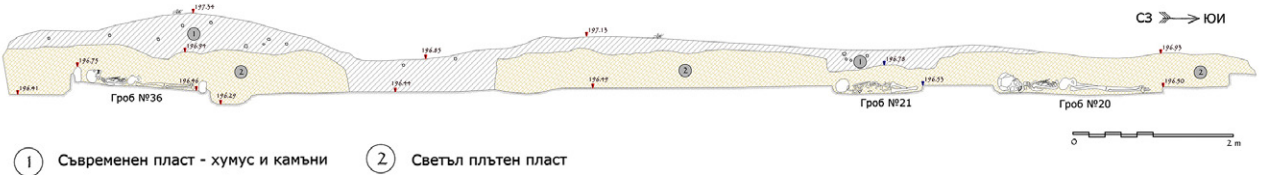
Средновековен некропол. През 2018 г. в този сектор открихме девет гроба от цивилен некропол от XIV в. (Попконстантинов и др. 2019, 551 – 553). През 2021 г. открихме още 33 гроба. Може да се каже, че те са почти равномерно разположени на около 15 м южно от Дългата сграда между каменните гробни камери до апсидата на църквата и източната оградна стена (обр. 2). Всички гробове са с ориентация З – И, но някои от тях са с отклонение на север. Установихме, че всички са вкопани в жълт глинесто-песъчлив пласт на дълбочина 0,25 – 0,50 м (обр. 3). Поради денивелацията на терена от север на юг, която в проучвания сектор е около 1,50 м, се получава разлика в нивата на вкопаване по тази ос от 0,10 – 0,20 м. Гробните ями са трапецовидни със заоблени краища. Допълнително оформяне на гробните камери се установи в 11 гроба (№ 20, 23 – 28, 31, 33, 36, 45). Сред тях осем гробни ями (№ 23, 24, 27, 28, 33, 36) са оформени със сполии от манастирските сгради (обработени камъни и тухли). Интересно е да се отбележи, че тези гробове са по-близо до църквата (кв. B6, C5, D5 и D6). В останалите случаи за ограждане на гробните ями са използвани необработени камъни. Погребаните са били положени направо в гробните ями. Сред гробовете има седем на деца на възраст от 3 – 6 месеца до 4 г.[1] Останалите са на възрастни индивиди, мъже (20 – 70 г.) и жени (20 – 30 г.), като повечето скелети са добре запазени. Има случаи, в които липсват части от скелетите (горни крайници, тазови кости, долни крайници, ходила – например в гробове № 20, 21, 26, 34, 35, 42 и др.). В гроб № 23 установихме вторично погребване, като в него има костни останки от два мъжки индивида. В гроб № 40 пък са погребани два възрастни индивида. В два случая установихме застъпване на гробове. При вдигане на костните останки в гроб № 23 в кв. D5 се оказа, че под тях има още един скелет, положен по оста З – И, но с нарушен анатомичен

[1] Антропологичният анализ на костните останки от 12 гроба е направен от доц. д-р В. Русева, ИЕМПАМ – БАН.

Обр. 2. План на сектора на проучване през 2021 г. (автор М. Вълчев)

Fig. 2. Plan of the sector of excavations in 2021 (author M. Valchev)

Обр. 3. Профил на северната периферия на проучвания сектор (автор М. Вълчев)

Fig. 3. Cross-section of the northern periphery of the excavated sector (author M. Valchev)

порядък. Неговият череп се оказа западно от сполията, която маркира западния край на гробната яма на № 23. В другия случай гроб № 31 е плитко вкопан върху СЗ част на гроб № 39. Забелязва се известно групиране на гробове, като например два гроба са разположени в една ос и си поделят оформлението на гробните ями (гробове № 23 и 24, № 22 и 25, № 39 и 37) (обр. 4). В някои случаи в групирането попадат и гробове на деца (гробове № 31 до № 22 – 25, № 26, 29 и 51 до № 52, № 32 до № 40).

В седем гроба (№ 22, 23, 27, 29, 30, 31, 44) бяха намерени накити, с които погребаните са били положени – бронзови и сребърни обеци-халки (№ 22, 23, 29, 30, 31), сребърни наушници с кухи сфери (№ 27), стъклено мънисто (№ 44). В пет гроба бяха намерени елементи на облеклото – бронзови сферични копчета (№ 26, 31, 36, 37, 42) и медни пластинки за апликация (№ 26). Три от тези гробове са детски (№ 26, 29 и 31). Само в един гроб (№ 30) бяха намерени животински кости, поставени в уширение на гробната яма от изток. Те принадлежат на говедо, овца и свиня, като преобладават тези от говедо. Вероятно са поставени като дар (храна) за мъртвия.[1]

Яма с препогребани човешки костни останки и съоръжение с горели животински кости. При проучване на гроб № 42 в кв. Е7 установихме, че източната част на гробната яма е разрушена от яма с неправилна правоъгълна форма (1 × 1 м), в която са препогребани костни останки от мъж и жена. Те са положени в жълтия пясъчно-глинест пласт. Непосредствено на изток от тази яма разчистихме своеобразна площадка от средни по размер и малки необработени камъни и фрагменти от тухли, върху която има обгорели животински кости (к. 195,89 м) (обр. 5). Това съоръжение попада в сиво-черен, силно овъглен пласт с размери 2,90 м (С – Ю) × 2,25 м (З – И). То частично разрушава западната

[1] Анализът на животински кости е направен от гл. ас. д-р Н. Карастоянова, НПМ/НАИМ – БАН.

Обр. 4. Гробове № 23 и 24, поглед от север

Fig. 4. Graves Nos 23 and 24, view from north

Обр. 5. Яма с препогребани човешки кости и каменна площадка с горели животински кости, поглед от север

Fig. 5. Pit with reburied human bones and a stone platform with burnt animal bones, view from north

половина на гроб № 48, което обяснява откритите човешки кости сред животинските. Върху камъните има останки от две говеда. От едно от животните са повечето останки върху каменната площадка. Черепът липсва, но са налични двете долни челюсти и шийните прешлени. Двете челюсти са отделени и положени от двете страни на гръбнака. Прешлените са в анатомичен порядък, което показва, че вратът е поставен с част от тъканите. Отделен е само първият прешлен, който обикновено при обезглавяване остава свързан с черепа. Върху част от костите се наблюдават следи от зъби на хищници – вероятно кучета. От другото говедо е открита само част от гръбнака, отново само шийните прешлени без първия. Те са в анатомичен порядък и както при другото животно, най-вероятно са поставени заедно с тъканите. Всички кости и зъби са подложени на термична обработка при висока температура над 300 °C. По начина на полагане на останките може да се предположи, че животните са разчленени и транжирани на големи части. Месото е транжирано (вероятно изядено), а костите с част от тъканите са положени в ямата и запалени. По някои от костите се наблюдават следи от транжирането, а върху втория шиен прешлен има следи от рязане при обезглавяването на животното. Може да се предположи, че тези останки са част от обред, при който останките след консумация са изгаряни и закопавани. Върху костите и под тях има фрагменти от сграфито керамика (XIV – XV в.) и съдове без глазура.

Тухлена гробна камера източно от апсидата на църквата. При проучване на културния пласт източно от апсидата, в кв. В6 попаднахме на тухлена гробна камера, която е открита в началото на XX в. от К. Шкорпил, но с течение на времето е била затрупана от земления насип. Тя принадлежи към групата на характерните гробни камери, разположени до апсидата на църквата и оформени със сполии от античен мрамор и камък. Намира на 0,40 м южно от гробната камера от каменни плочи. Има правоъгълна форма с външни размери 2,65 м (И – З) × 1,20 м (С – Ю). Дебелината на стените е 0,33 м, дълбочината – 0,47 м. Градежът е от девет реда тухли, свързани с фин бял хоросан, отвътре е напълно измазана с хоросан с фино стрити тухли. Напълно запазена е западната стена, от северната липсва последният ред тухли, южната е обрушена в източната си половина, а източната стена е разрушена. Гробната камера бе запълнена с пръст, като в нея бях открити една бедрена става, тазова кост, както и една глинена тапа и фрагмент от червеноглинен съд с плитко врязана украса (XIII – XIV в.). Южно от гробната камера бяха открити два гроба (№ 34 и 35), чието ниво на вкопаване е почти същото като на гробната камера.

„Жилище“. В сиво-черния пласт в южната част на кв. G6 (южно от „стълба“, открит през 2018 г.) разкрихме струпване с правоъгълна окръглена форма (к. 196,74 м). То е изградено изцяло от фрагментирани тухли (4-5 реда) от смесения градеж на манастирските сгради от червена и жълта глина, с дебелина 3,5 – 4 см. Дължината му е 0,68 м, ширина 0,90 м. Вътрешността е запълнена с пръст и тухли. От юг пластът е силно горял и отухлен. В южна и източна посока от него проследихме пласт с въглени и хоросанови петна, в който има фрагменти от битова керамика от края на X – XI в.

Културен пласт от първата четвърт на XIX в. В кв. E6-E7 и F6-F7, на к. 195,512 м, достигнахме пласт със сиво-пепелив цвят и с въглени, като в кв. F7 той е особено наситен с тях. В този пласт бяха

открити руски монети от периода 1818 – 1823 г., копчета, нож, стъклена бутилка. В същия пласт открихме и османски монети на Махмуд II (1808 – 1839), но също така и от XVI в., както и монети от първата половина на XIII и XIV в. Ситуацията и находките ни дават основание да предположим, че в четирите квадрата е имало полуземлянка или дървена постройка, направена по време на руската обсада на Варна през 1828 г. В руски военни карти от тази офанзива се вижда, че на Франгенското плато, на мястото, където се намира и манастирът, е бил разположен Семьоновския лейбгвардейски полк.[1]

Литература

Попконстантинов и др. 2015: К. Попконстантинов, В. Плетньов, Р. Костова. Новооткрито аязмо в княжеския манастир край Варна – свидетелство за култа към св. Богородица в България през IX – X в. – Bulgaria Mediaevalis, 2015, 6, 59 – 73.

Попконстантинов и др. 2019: К. Попконстантинов, Р. Костова, А. Вълчева, Средновековен княжески манастир в м. Караачтеке, Варна. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 551 – 553.

Popkonstantinov et al. 2019: K. Popkonstantinov, † V. Pletnyov, R. Kostova. Christianizing the landscape: monasteries or episcopal residences in late ninth-century Bulgaria? – In: Ив. Русев (ред.). История и култура на България и българите (IX – XIX в.). Исторически изследвания и археологически приноси в памет на проф. д-р Валентин Плетньов (Acta Musei Varnaensis XIII-1). Варна, 2019, 51 – 79.

MEDIEVAL ROYAL MONASTERY IN KARAACHTEKE LOCALITY, VARNA

Rossina Kostova, Kazimir Popkonstantinov, Assya Valcheva

Summary

The royal monastery in the locality of Karaachteke is situated around 5 km NW of present-day Varna. It occupied a high terrace opened towards the Varna Bay, and covered an area of about 1 ha. Since 1996, the monastic church has been completely revealed, as well as a dormitory to the NE of it, a scriptorium to the NW of the church, a building to the SW of the scriptorium, a surrounding wall to the N and E, and a *hagiasma* to the S of the scriptorium (fig. 1).

In 2021, the team concentrated its efforts in the eastern sector of the monastery. In the area between the church and the eastern surrounding wall, a compact group of 33 graves was unearthed (fig. 2). All of them were W – E oriented, some with a deviation towards N. The grave pits had been dug into yellowish, loamy and gritty layer to a depth of 0.25 – 0.50 m (fig. 3). Eleven of the grave pits were partially shaped with stones, in eight of them *spolia* (hewn stones and bricks) from the monastic buildings had been used. Seven out of the graves belonged to children, while the rest were adults, men (20 – 70 years of age) and women (20 – 30 years of age). In two cases we have identified overlapping graves (No. 23 and No. 46, No. 31 and No. 39) as well as grouping of graves, such as setting two graves one next to the other along the same axis (fig. 4). In seven graves pieces of jewellery were found – bronze and silver loop earrings, silver beaded earrings, a glass bead. In five graves bronze spherical buttons and copper plaques for application have been discovered as well. In the eastern periphery of the excavated sector, we found a pit with reburied remains of two individuals (male and female) and a stone platform on which cut down remnants of two cattle have been burnt out (fig. 5). Pottery fragments of late medieval sgraffito and coarse ware were found over and beneath the burnt animal bones.

During the excavations east of the apse of the monastic church we recovered and documented a brick-built burial chamber (2.65 × 1.20 m), unearthed for first time a hundred years ago by K. Škorpil. It belongs to the group of distinctive burial chambers arranged next to the church apse and shaped with ancient marble and stone *spolia*.

In the SE periphery of the excavated sector, we documented traces of a flimsy dwelling and finds, such as Russian and Ottoman coins from the first quarter of the 19th c., a knife, bronze buttons. They present evidence for the camping of a Russian military unit during the siege of Varna in 1828. According to Russian military maps, the Frangensko Plateau, where the monastery is located, was occupied by the Semyonovski guard regiment during the Russian-Turkish war in 1828 – 1829.

Rossina Kostova, Veliko Tarnovo University "St Kiril and St Metodii", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5003 Veliko Tarnovo, r.kostova@ts.uni-vt.bg
Kazimir Popkonstantinov, popkonstantinov@gmail.com
Assya Valcheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, asia_stefanova@abv.bg

[1] Благодарим на доц. д-р Пр. Пеев, Институт по океанология – БАН, за предоставената информация относно руските военни карти.

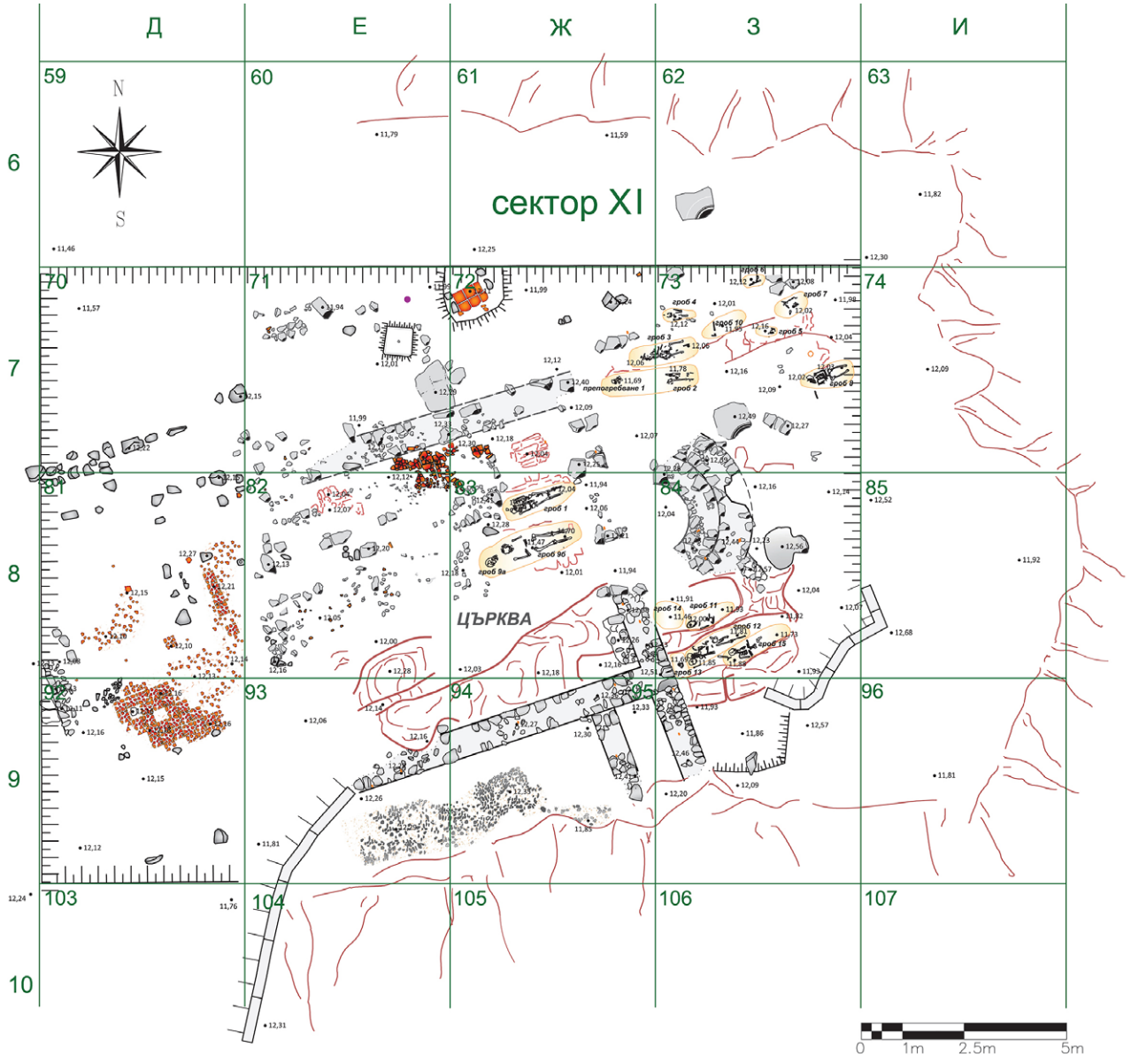
№ 55. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“, АХТОПОЛ

Бони Петрунова, Хитко Вачев, Петранка Неделчева, Елена Ендарова

Ахтополският манастир „Св. Йоан Предтеча“ (Св. Йоан Продром), известен като „Св. Яни“, се намира на едноименния нос, южно от пристанищния залив на гр. Ахтопол (Балабанов и др. 1991; Василиев и др. 1957; Вачев, Петрунова 2022).

През 2021 г. проект на НИМ „Ахтополски манастир „Св. Йоан Предтеча“ на нос Св. Яни, град Ахтопол“ спечели финансиране от МК за археологическо проучване, съфинансирано от НИМ. В проучванията взеха участие и арх. Ю. Фърков, гл. ас. д-р Н. Атанасова (ИЕМПАМ – БАН), П. Петрунов.

Задача на изследването беше да се продължи проследяването на архитектурните останки от църковната постройка в най-източната част на п-ов Св. Яни, Сектор 11, кв. З 8 и Ж 8 (обр. 1). Там през 2020 г. бяха регистрирани две апсиди, стена от север, както и фрагменти от под с размери 1,55 × 1 м (обр. 2).

Обр. 1. План на проучванията през 2021 (автор С. Ненчев)

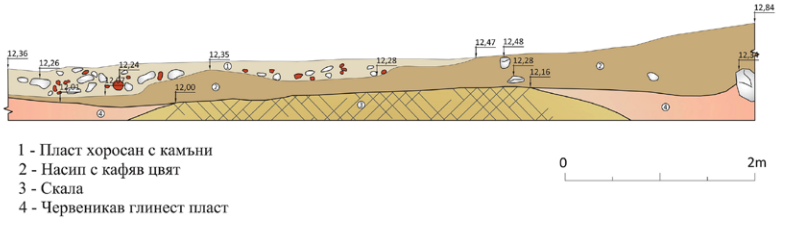
Fig. 1. Plan of the excavations in 2021 (author S. Nenchev)

Продължи и разчистването югозападно от олтарната конха, където през 2020 г. бяха проучени две изсечени в скалата гробни камери. Тогава едната камера се оказа празна. През 2021 г. в същата камера бяха разкрити скелети, които са обозначени като гроб № 9А и гроб № 9Б. В гробовете не беше открит инвентар, освен голямо количество железни ковани гвоздеи от дървени конструкциите в гробните ями. През 2021 г. са разкрити и проучени нови девет гроба, в които са намерени изцяло или частично запазени скелети, положени съгласно християнския обред, като в това число влизат и извършените препогребвания. Гробовете са „бедни“, като единствените гробни дарове са две железни фибули, фрагмент от костен предмет и едно бронзово копче.

Обр. 2. Архитектурни останки от разкритата църква (ортофото С. Ненчев)

Fig. 2. Architectural remains of the unearthed church (orthophoto S. Nenchev)

Обр. 3. Източен стратиграфски профил, сектор XI, кв. 37/38 (автор С. Ненчев)

Fig. 3. Eastern stratigraphic cross-section, sector XI, grid square 37/38 (author S. Nenchev)

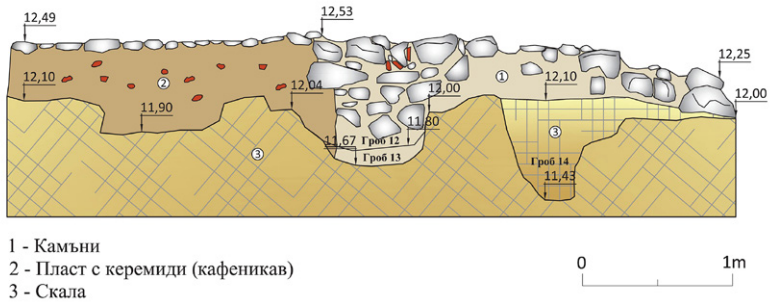
Общо през 2021 г. са инвентирани 25 движими културни ценности. От тях три са монети. Най-ранната е късноантична, силно обезличена, вероятно на император Аркадий (377 – 408). Другите две са османски, като едната е медна, вероятно на султан Селим III (1789 – 1807), а третата е паре от началото на XIX в.

При проучването е събрано неголямо количество фрагменти от средновековна и възрожденска керамика, която за съжаление е доста натрошена, поради многократните вкопавания от най-различен характер както в миналото, така и в периода, когато мястото е използвано от военно поделение. Най-общо керамичните фрагменти могат да се разделят в две хронологически групи, като едната е XII – XIV, а другата – от XVI – XVIII в. Извън тази констатация остава огромното количество строителна керамика, която в по-голямата си част е съвременна.

Освен открития през 2020 г. фрагмент от под, оформен от керамични плочки, положени върху тънък пласт хоросанов трошляк, през 2021 г. в западната част на проучвания сектор, при опит за проследяване на западната страна на църквата, беше регистриран фрагмент от под с различни по големина керамични плочи. Той е с размери 0,85 м (Ю – С) и 0,40 м (И – З) и се открива на кота 12,10 м.

През този сезон бяха разчистени градежите южно от апсидата, до самия край на носа. Разкрити са три стени, които попадат в кв. 38, 39, Ж9. Те са получили условно обозначение „А“, „Б“ и „В“. Стена „А“ е перпендикулярна на стена „Б“ и е с ориентация С – Ю. До този момент стената е с разкрита дължина от 2,90 м. След прецизното зачистване на запазената част е установено, че тя се състои от три отделни части. Първата, най-ранна, е синхронна като градеж със стена „Б“ и сключва вътрешен ъгъл с нея. Дължината ѝ е 1 м, а ширината – 0,74 м. Тя е останала от най-ранния градеж на това място. Върху нея и като северно нейно продължение е изградена допълнителна стена, която е от необработени камъни, слепени с бял хоросан. При разчистването на тази част от стена „А“ бяха открити фрагменти от амфора (XVII в.), които, заедно с останалите материали, дава информация, че ранните градежи от стени „А“ и „Б“ са преди XVII в. (обр. 3, 4).

Втората преправка на стената е с размери на запазената част 1,60 м и ширина 0,90 м. От мястото, където на фуга северната стена „А“ е долепена до оригинала, на 0,93 м на север, стената прави чупка

Обр. 4. Източен стратиграфски профил на стена „А“, сектор XI, кв. 38/39 (автор С. Ненчев)

Fig. 4. Eastern stratigraphic cross-section of wall "A", sector XI, grid square 38/39 (author S. Nenchev)

и се стеснява. Стената е обрушена в северния ѝ край и не може със сигурност да се установи дали чрез това стеснение е оформена връзката между източната стена на църквата и апсидата.

Стена „Б“ беше маркирана още през 2020 г. Тя с ориентация З – И и с отклонение 4° на север. През този сезон нейното проучване продължи в посока запад. Установи се, че запазената ѝ дължина е 5 м, а самата стена е с лека извивка на север. Ширината е 0,74 м. Била е изградена в суха зидария от необработени средноголеми и малки камъни. Проучен е ЮИ вътрешен ъгъл, който стена „Б“ сключва със стена „А“, при което беше установено, че строежът на двете стени е синхронен.

Стена „В“ е перпендикулярна на стена „Б“ и стои на 1,05 м от вътрешния ъгъл, който се образува между стени „Б“ и „А“. Стена В е градена от необработени камъни, споени с кал. В нейната конструкция бяха открити фрагменти от по-ранни керемиди и дребни фрагменти от средновековна керамика, което дава основание да се предположи, че тази стена е долепена по-късно към стена „Б“. Като хипотеза това означава, че ако изграждането на първата стена „А“ е станало през XII в., то всички описани по-късни преправки се отнасят към периода XIV – XVIII в.

Потвърди се констатацията от 2020 г., че на този етап от проучването, по отношение на строителната история на църквата, се очертават два строителни периода. Все още е рано да се правят обобщения за архитектурния план на храма. Някои от находките дават основание да се предположи, че манастирът на п-ов Св. Яни е станал жертва на казашките нападения през XVI – XVII в.

Според една анонимна приписка от богослужебна книга „През 1623 г. казаци със седемнайсет Чайки опустошиха град Агатопол… Взързаха монасите на манастира, взеха ги със себе си и отидоха в Созопол…“

Втората година от проучването на Св. Яни потвърди убеждението ни, че това е един изключително ценен за историята на района обект, чието проучване изважда нови доказателства за историята на Ахтопол и България.

Литература

Балабанов и др. 1991: П. Балабанов, Х. Прешленов, К. Господинов, А. Тотешев. Разкопки в Ахтопол. – Археологически открития и разкопки през 1990 г. Ловеч, 1991, 79 – 81.

Василиев и др. 1957: А. Василиев, В. Захариев, Г. Стойков. Изобразителни изкуства в Странджанския край. – В: Комплексна научна Странджанска експедиция през 1955 г. София, 1957, 257 – 307.

Вачев, Петрунова 2022: Х. Вачев, Б. Петрунова. Манастирът „Св. Йоан Продром“ („Св. Яни“) в Ахтопол в светлината на новите археологически проучвания (предварително съобщение) – В: Юбилеен сборник Николай Марков (Известия на Националния исторически музей, 34). София, 2022, 192 – 212.

ST. JOHN PRODROMOS MEDIEVAL MONASTERY, AHTOPOL

Boni Petrunova, Hitko Vachev, Petranka Nedelcheva, Elena Endarova

Summary

In 2021, the archaeological excavations of the medieval St. John Prodromos Monastery located at St. Yani Promontory, Ahtopol, were funded by the National Museum of History and by a research project supported by the Ministry of Culture.

The research continued in the eastern part of the peninsula where in 2020 the architectural remains of the church, as well as grave pits cut into the rock (marked as grave No. 9A and grave No. 9B) were discovered, southwest of the apse (figs 1, 2).

In 2021, nine new graves were revealed in which fully or partially preserved skeletons of deceased buried according to the Christian rites were found. The grave inventory consists of two iron fibulae, a fragment of a bone artefact and a bronze button, as well as a large amount of iron wrought nails, very likely part of the wooden coffins. Three coins were also found, the earliest one dated to Late Antiquity, heavily worn, probably minted during the reign of Arcadius (377 – 408). The other two coins are from the Ottoman period, one is copper, probably minted during the reign sultan Selim III (1789 – 1807), and the other is a para coin from the early 19th c.

During the study a small number of fragments of medieval and Bulgarian Revival period pottery was collected, which can be divided into two chronological groups: a 12th – 14th c. group and a 16th – 18th c. group. A vast amount of architectural ceramics, mostly modern, was unearthed as well.

In the western part of the investigated sector, in attempt to trace the western side of the church, a fragment of a flooring of ceramic tiles of different sizes was registered. It measures 0.85 m (S – N) and 0.40 m (E – W), at a level of 12.10 masl.

Additionally, south of the apse, at the very edge of the promontory, the remains of three walls were revealed, labelled as walls 'A', 'B', and 'C', as well as part of a flooring of ceramic tiles. During the investigation of the SE corner between wall 'B' and wall 'A' it was established that the construction of the two walls is synchronous. As a working hypothesis it is very likely that the construction of the first wall 'A' took place in the 12th c., then all the described later alterations refer to the 14th – 18th c. (figs 3, 4).

It was confirmed that there were two construction periods of the building. Some of the finds are leading to the idea that the monastery of fell victim to Cossack attacks in the 16th – 17th c. According to an anonymous note from a liturgical book "In 1623, Cossacks with seventeen Seagulls (boats) ravaged the town of *Agathopol*… They tied up the monks of the monastery and took them with them and went to Sozopol".

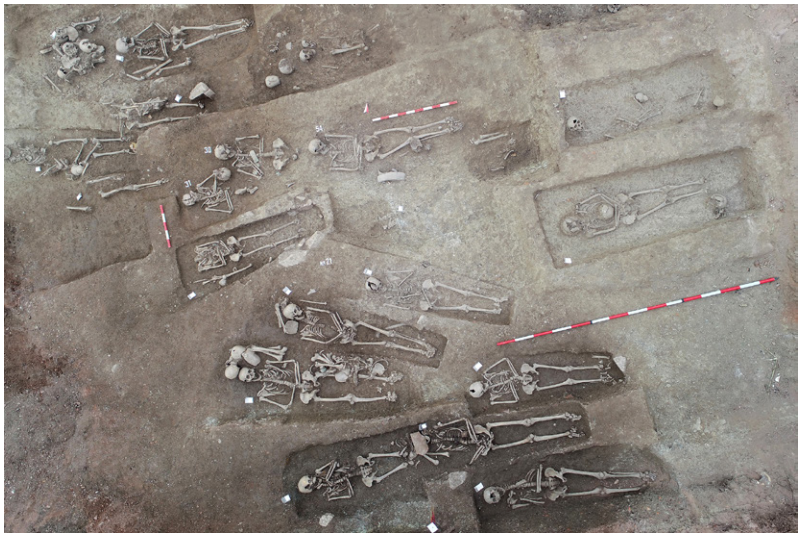
Boni Petrunova, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, boni_boon@abv.bg
Hitko Vachev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, h.vachev@mail.bg
Petranka Nedelcheva, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, pnedelcheva@nbu.bg
Elena Endarova, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, elendarova@gmail.com

№ 56. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В КРЕМИКОВСКИЯ МАНАСТИР (XV – XIX В.)

Владислав Тодоров

В началото на 2021 г. е променен предварително изготвеният план за строеж на сгради в Кремиковския манастир, заложени в проект „Кремиковският манастир – духовният център на Софийската Света Гора", финансиран от ОП „Региони в растеж" 2014 – 2020. Промяната налага провеждането на археологическо наблюдение и последвалото го спасително проучване, което е проведено през ноември и декември 2021 г. Работата е концентрирана в два основни сектора – северен и южен.

Северният сектор се намира непосредствено северно от проучените през предишните години археологически структури (архитектурни останки и некропол), като заема

Обр. 1. Въздушна снимка на част от проучения некропол през 2021 г.

Fig. 1. Aerial photo of part of the necropolis studied in 2021

Обр. 2. Гроб № 30 със запазени елементи от облеклото (пафта) и накит от пробити сребърни монети от XVIII в.

Fig. 2. Grave No. 30 with preserved elements of clothing (disc belt buckle) and jewellery of perforated silver coins from the 18th c.

Обр. 3. Бронзова пафта с цветен емайл от XVIII в. (гроб № 30)

Fig. 3. Bronze disc belt buckle with coloured enamel from the 18th c. (grave No. 30)

площ от приблизително 100 кв. м. В този сектор е регистриран друг, по-късен парцел на некропола, с четиридесет и шест гробни ями и над шестдесет индивида (обр. 1). Съдейки по откритите в гробовете накити от пробити османски и западноевропейски монети, той е използван вероятно в края на XVII и през XVIII в. Прецизното датиране предстои да бъде извършено след почистването, реставрацията и определянето на целия нумизматичен материал.

Проученият през 2021 г. парцел от некропола дава нови данни за различни аспекти от живота на обитателите на с. Кремиковче (днес Кремиковци) през XVIII в. Забелязва се промяна в погребалния обред. В предходния период (XV – XVII в.) обичайна практика е върху главите на починалите да се поставят разнообразни варианти на покрития от тухли, керемиди и камъни, а при някои от юношите и върху гърдите (Тодоров, Атанасова 2016, 750; Тодоров, Атанасова 2019, 554; Тодоров, Георгакиева 2020, 1236). В края на XVII и през XVIII в. този обичай постепенно е заменен с погребването в дървени ковчези, следи от каквито личат на терена.

През предходния период, елементи от облеклото (копчета, катарами, апликации, мъниста), накити (нанизи и висулки) и монети (като вариант на Харонов обол) не се откриват в гробовете или са по-скоро изключения, докато през XVIII в. този гробен инвентар е обичаен (обр. 2, 3).

Южният сектор се намира южно от запазените до днес възрожденски сгради, затварящи съвременния манастирския двор от юг. На това място е предвидено изграждането на вкопани в склона работилници. За тази цел е изгребана земната и скалната маса до нивото на асфалтовия път, с обща площ на изкопа 348 кв. м. Археологическото наблюдение установи многократно компрометиране на терена от края на XIX в. до началото на XXI в. Откриват се преотложени човешки кости от разрушени гробове на поне четири индивида. Регистрирани са и отделни запазени участъци от ограден зид с ориентация СИ – ЮЗ. Изграден е от ломени камъни, споени с кал. По своята техника и материали не се различава от проучените до този момент в Кремиковския манастир архитектурни останки от епохата на Възраждането. Предполагаемата дължина на зида е 38 м. По всяка вероятност той е затварял манастирското пространство от юг през XIX в.

В заключение, през 2021 г. е установена по-късна от известната досега хронологическа граница на проучения некропол. Той вероятно е функционирал и през целия XVIII в., когато се забелязват видими промени в погребалните практики, както и промяна на социалния статус на населението, обитавало района. Регистрирани са архитектурни останки, които дават нова информация за планировката на дворното пространство на манастира през Възраждането.

Литература

Тодоров, Атанасова 2016: В. Тодоров, Н. Атанасова. Археологическите проучвания в Кремиковския манастир „Св. Георги Победоносец“, Столична община, район „Кремиковци“. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 748 – 750.

Тодоров, Атанасова 2019: В. Тодоров, Н. Атанасова. Кремиковски манастир „Св. Георги Победоносец“. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 554 – 556.

Тодоров, Георгакиева 2020: В. Тодоров, Я. Георгакиева. Редовно археологическо проучване в Кремиковския манастир. – Археологически проучвания и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1236 – 1239.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE KREMIKOVTSI MONASTERY (15TH – 19TH C.)

Vladislav Todorov

Summary

At the beginning of 2021, changes occurred in the plan for construction of buildings in the Kremikovtsi Monastery, set beforehand within the framework of "Kremikovtzi Monastery – the spiritual centre of the Sofia Holy Mountain" project funded by the OPRG 2014 – 2020. The change required archaeological monitoring and subsequent rescue excavations which were conducted in November and December 2021. The work was concentrated in two main sectors – northern and southern.

The northern sector is located just north of the archaeological structures (architectural remains and necropolis) studied in previous years, covering an area of approximately 100 m^2. Another, later, plot of the necropolis with forty-six burial pits and over sixty individuals has been registered in this sector (fig. 1). Considering the jewellery found in the graves, as well as perforated Ottoman and West European coins, the necropolis had been probably used in the late 17th and the 18th c. A change in the funeral rite has been observed. In the previous period (15th – 17th c.) it was a common practice to set various bricks, roof tiles, and stones on the heads of the deceased, and in some cases of adolescents – on the thorax. In the late 17th and in the 18th c., this custom had been gradually replaced by burials in wooden coffins, traces of which appeared in the ground. In the previous period, items of clothing (buttons, buckles, belt mounts, beads), jewellery (strings and pendants) and coins (as a version of Charon's obol) had not been placed in the graves or had been rather exceptional, while in the 18th c. such grave goods had become quite common (figs. 2, 3).

The southern sector is located south of the surviving Revival period buildings, closing the modern monastery yard from the south. The archaeological monitoring revealed repeated compromising of the terrain from the late 19th to the early 21st c. Redeposited human bones from destroyed graves of at least four individuals were found. Separate preserved sections of the fencing wall with NE – SW orientation were also registered. It has been built of quarry stones bonded with mud. Most likely, the fence enclosed the monastery space from the south in the 19th c.

In conclusion, in 2021 a later, unknown so far, chronological boundary of the studied necropolis was established. The necropolis probably functioned throughout the 18th c. too, when visible changes in burial practices appeared, as well as changes in the social status of the population inhabiting the area. Architectural remains were registered, which provide new information about the planning of the yard of the monastery during the National Revival period.

Vladislav Todorov, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 73 Tzarigradsko shose Blvd, 1113 Sofia, vladislav.i.todorov@gmail.com

№ 57. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В БУХОВСКИ МАНАСТИР „СВ. МАРИЯ МАГДАЛИНА“, БУХОВО, СТОЛИЧНА ОБЩИНА

Снежана Горянова

Спасителното археологическо проучване е проведено поради строително-ремонтни работи и подмяна на стени на действащата църква „Св. Мария Магдалина“, построена през 1881 г. в източната част на централния кораб и апсидата на раннохристиянска базилика. Последното проучване на базиликата бе проведено през 2013 – 2016 г., като през 2016 г. е реализиран и проект за консервация и експониране на археологическия обект. Настоящите дейности по реконструкция и укрепване на църквата се извършват по съгласуван с НИНКН проект.

При наблюдението и спасителното проучване е потвърдено нивото и видът на подовата настилка на базиликата – замазка от розов хоросан върху тънка основа от дребен чакъл (обр. 1). Установено е, че подова настилка липсва в цялата вътрешна част на апсидата на базиликата. Не може да се изясни със си-

Обр. 1. Подовата настилка на раннохристиянската базилика под демонтираната южна стена на съвременната църква

Fig. 1. The flooring of the early Christian basilica underneath the dismantled southern wall of the modern church

Обр. 2. Вкопаване в централната част на бемата на базиликата

Fig. 2. A pit in the central part of the bema of the basilica

гурност дали тя е разрушена още в ранновизантийския период или при построяването на новата църква. По-вероятно изглежда първото предположение. Съвременната църква е изградена върху пода на базиликата, без да го нарушава. При проучването на насипа върху подовото ниво от глина и слама в апсидата на „Св. Мария Магдалина“ са открити няколко пробити тънки османски монети, вероятно част от накити от късния османски или от следосвобожденския период. При изграждането на храма, между двете апсиди са били препогребани малко количество кости от разрушен гроб от средновековния некропол.

Нов елемент, вероятно от устройството на базиликата, е откритата част от дълбок 0,70 м изкоп с диаметър близо 3 м в централната част на бемата (обр. 2). В горната половина на насипа е открита една пробита за накит османска монета. Поради мястото на това вкопаване може да се предположи, че там е бил устроен киворият (балдахина) с олтарната маса на раннохристиянската базилика.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT ST MARY MAGDALENE BUKHOVO MONASTERY, BUKHOVO, SOFIA MUNICIPALITY

Snezhana Goryanova

The archaeological excavations were carried out because of renovation and construction activities, as well as consolidation of the walls of the functioning church, constructed in the eastern half of the nave and the apse of the early Christian basilica. The flooring of the early church was documented once again – it consists of a layer of pink mortar on top of a substrate of small-sized gravel (fig. 1). A pit in the central part of the bema (fig. 2) could be related to the place of the altar table of the basilica.

Snezhana Goryanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, sgoryanova@gmail.com

НЕКРОПОЛИ

№ 58. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ ДО С. КАЛЕНИК (ОБЕКТ № 13 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС“)

Валери Григоров, Светлана Венелинова, Калоян Василев

Некрополът е открит случайно през 2020 г. при строежа на АМ „Хемус“ (Григоров, Александров 2021, 139 – 140, обр. 2). Намира се на 1,1 км югозападно от с. Каленик, община Угърчин, област Ловеч (обр. 1). През 2021 г. бяха проведени спасителни археологически разкопки и са проучени 37 гроба с инхумация[1]. В гробните ями е полаган по един индивид, в изпънато положение по гръб, с глава на запад. Застъпване е установено само в два случая – при гробове 3А и 3В и при гробове 15 и 35.

Гробен инвентар е открит в пет близкоразположени гроба (1, 2, 3В, 5 и 6). В гроб 1 е погребана жена (обр. 2). На дясното ѝ ухо е имало обеца от тип „проста отворена халка“ (обр. 3.4). Втора обеца, от същия тип, е открита на гърдите, вдясно, поставена допълнително като гробен дар (обр. 3.2). На гърдите, отляво, се откри метално копче (обр. 3.6), а непосредствено до него синьо мънисто (обр. 3.7). На лявата китка има две медни гривни с врязана украса (обр. 3.9, 10).

В гроб 2 е положен индивид с неизяснен пол (по-скоро жена). На дясното ѝ ухо е имало обеца (обр. 3.3), а на кръста, отляво, са пъхнати три медни корубести монети – български имитации, от типове А (1200 – 1204) и В (1204 – 1207)[2]. Вляво от бедрената кост, вероятно като гробен дар, е поставен бронзов пръстен-печат (обр. 3.8). Върху плочката на пръстена е гравирана религиозна сцена, състояща се от две стилизирани човешки фигурки, с кръст в средата.

В гроб 3В е погребана жена. На дясното ѝ ухо е имало обеца (обр. 3.1). На дясната китка, поставена почти до лакътя, има желязна гривна, а на лявата – медна гривна, с врязана украса (обр. 3.11, 12). До лявата китка, непосредствено до гривната, е пъхната медна пластинка.

В гроб 5 е погребано дете. Сред разпадналите се костици от черепа е открита сребърна обеца (обр. 3.5). Прави впечатление, че като тип и размери обецата не се различава от използваните в останалите гробове.

В гроб 6 е положен мъж. В дясната му длан е поставена медна пластинка, върху която е полепнал текстил. Втора подобна монетовидно изрязана пластинка е сложена до темето.

Най-масовата погребална практика в некропола, документирана в 22 гроба, е свързана с поставянето на овъглени дъбови дъски[3]. Те са нареждани напречно на гробната яма, със слаб наклон на север, оформяйки едноскатно покритие (обр. 4.1). По-цялостно запазените дъски са широки между 7 и 18 см, а дължината им варира между 0,50 и 0,90 м. Дъските са покривали тялото или определени части от него. Запалването на дъските е ставало извън гробовете, тъй като липсват следи от пряк огън по стените на гробните ями. Документирани са случаи на директно поставени върху тялото дъски, които са причинили дълбоки обгаряния по костите. В други случаи първо е насипван слой пръст с дебелина около 0,20 – 0,30 м, след което са нареждани дъски. Използването на запалени дъски в некропола и широко прилаганата практика за обгаряне на телата можем да свържем с хигиенно-дезинфекционни мерки, прилагани от населението по време на епидемия.

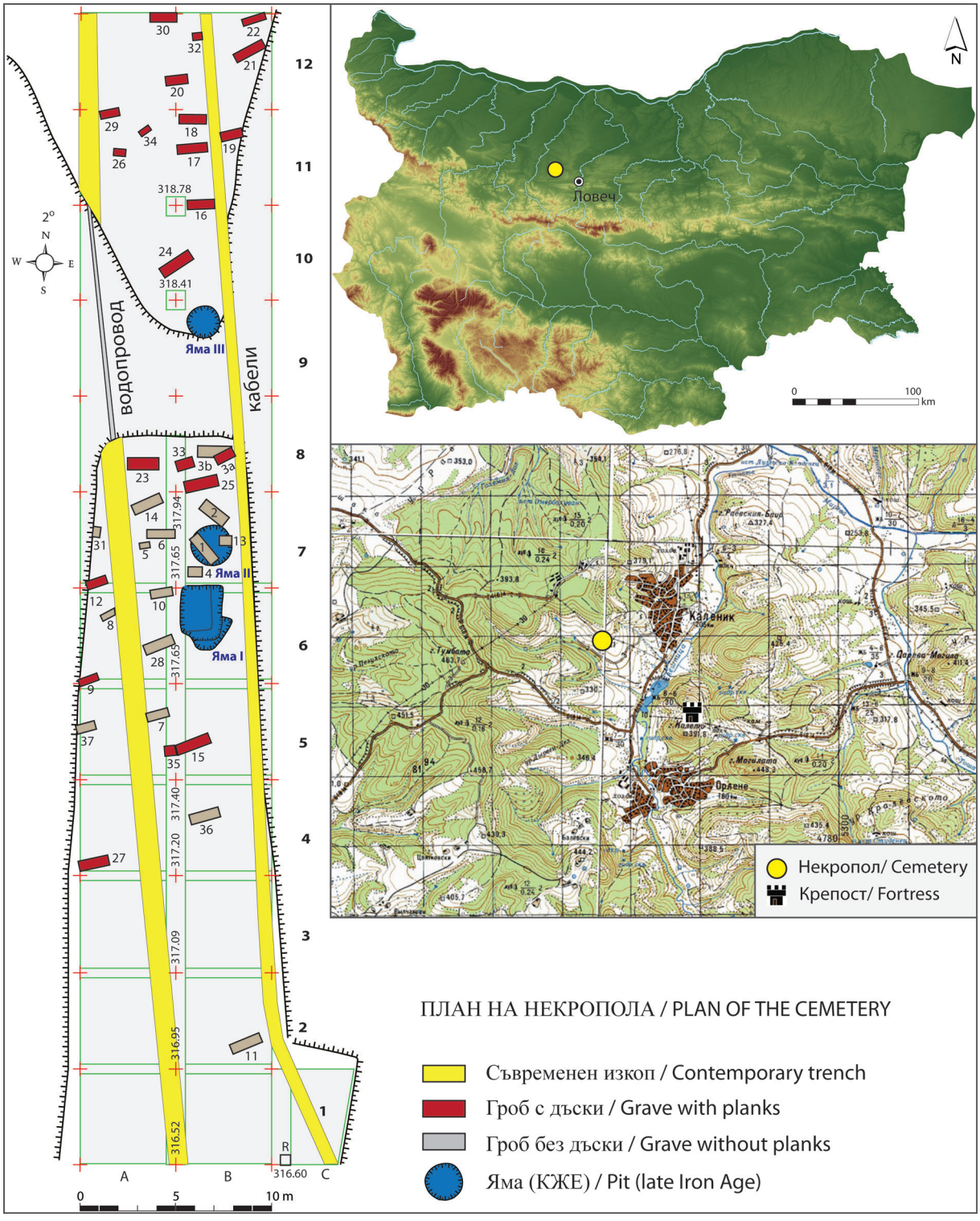
В некропола бяха установени също така и няколко случая на вторично влизане в гробовете. В гроб 33 черепът е вдигнат от анатомичното му положение и е поставен върху гърдите, левият долен крайник е преместен и е кръстосан върху десния, липсват китките на ръцете (обр. 4.2). В гроб 30 част от дъските, покриващи тялото, са вдигнати (обр. 4.3, 4), след което ребрата са разбъркани, черепът е отделен от шийните прешлени и е преместен вляво от тялото. При преместването мандибулата е останала на място. Индикации за вторично влизане се забелязват също и в гробове 14, 18, 19, 22 и 27.

---

[1] В теренното документиране на гробовете участваха: гл. ас. д-р С. Венелинова, К. Кавръков, К. Стоянова, Й. Йотова, К. Петрова, Н. Маринов и Д. Димитров. Антропологическият анализ е направен от ас. К. Василев.

[2] Монетите от гроб 2 са определени от проф. д-р Д. Аладжова.

[3] Дървесината от гробове 12, 16, 23 и 33 е определена от доц. д-р Цв. Попова.

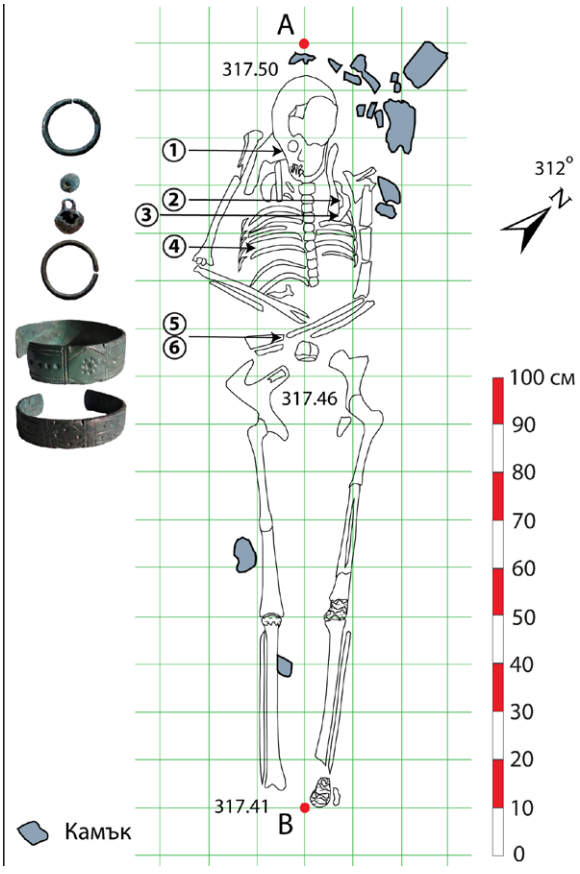

Обр. 1. Карта на България с отбелязано местоположението на некропола. План на проучената площ от некропола

Fig. 1. Map of Bulgaria with the location of the site indicated. Plan of the studied area from the necropolis

В гроб 10 е документиран случай на екзекутиран индивид. Тялото на мъжа е било разсечено през кръста на две части. При полагането в гроба частите от тялото са аранжирани последователно – първо е поставена горната половина, слабо извита надясно, а след това долната половина – извита наляво (обр. 4.5).

Проследявайки странните случаи на погребване в некропола, трябва да посочим два гроба, в които бяха намерени железни гвоздеи. В гроб 18 са документирани 13 гвоздея, забити около главата,

Обр. 2. Гроб 1 с отбелязани местата на намиране на гробния инвентар

Fig. 2. Grave 1 with the findspots of the grave inventory indicated

Обр. 3. Гробни находки: 1 – обеца (гроб 3В); 2 – обеца (гроб 1); 3 – обеца (гроб 2); 4 – обеца (гроб 1); 5 – обеца (гроб 5); 6 – метално копче (гроб 1); 7 – стъклено мънисто (гроб 1); 8 – пръстен-печат (гроб 2); 9, 10 – гривни (гроб 1); 11, 12 – гривни (гроб 3В)

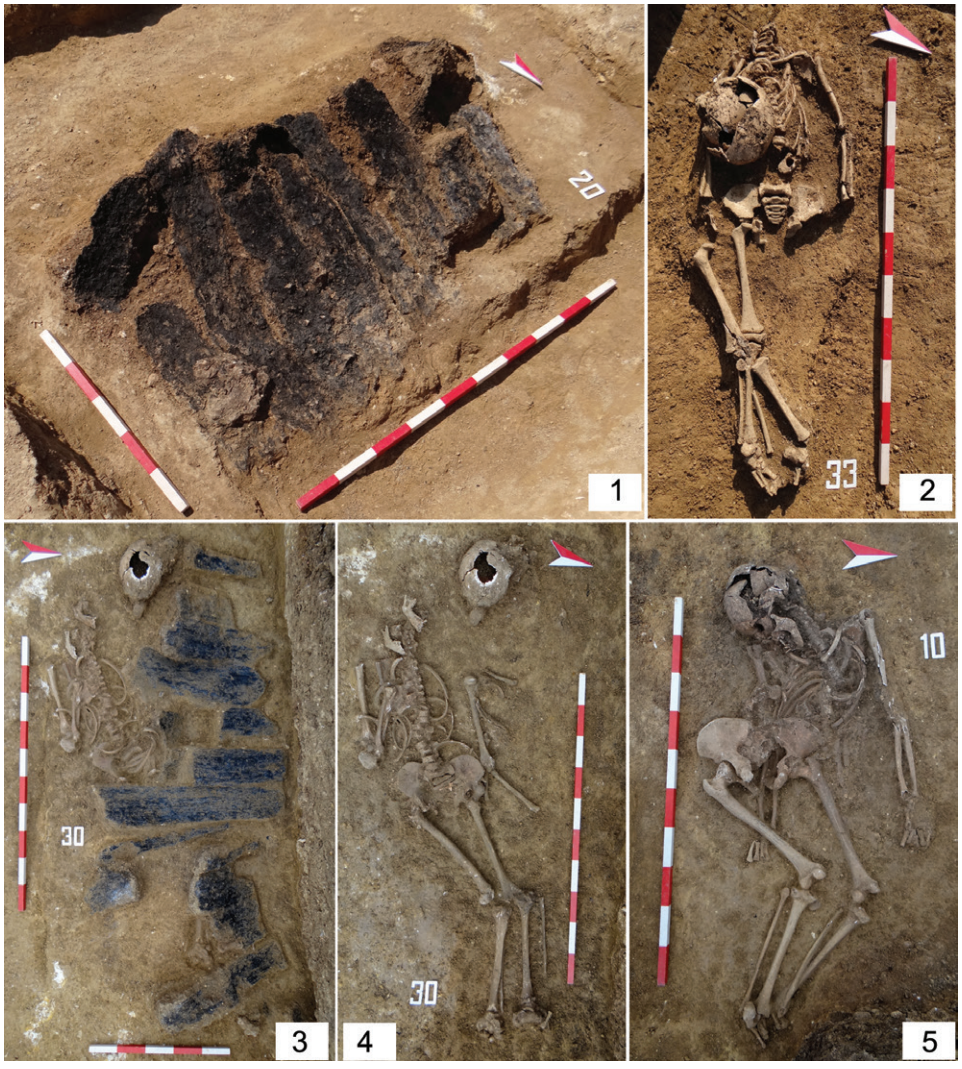
Fig. 3. Burial finds: 1 – earring (grave 3B); 2 – earring (grave 1); 3 – earring (grave 2); 4 – earring (grave 1); 5 – earring (grave 5); 6 – metal button (grave 1); 7 – glass bead (grave 1); 8 – ring-seal (grave 2); 9, 10 – bracelets (grave 1); 11, 12 – bracelets (grave 3B)

раменете и от двете страни на бедрените кости, а един от гвоздеите е втъкнат в устата (обр. 5). В гроб 19 са открити четири гвоздея – един забит вдясно от рамото, втори – до лакътя на лявата ръка, трети гвоздей е забит до шийните прешлени, а четвъртият изглежда е бил забит в лявата буза – открива се здраво залепнал към мандибулата.

Откритите в гробовете накити имат добре изяснена хронология, като подобни находки са известни от редица некрополи, датирани в XII – XIII в. (Георгиева, Пешева 1955, 547, обр. 42; Георгиева 1961, 7, обр. 5:2; Чангова 1972, 112, обр. 92; 107, обр. 87: 6, 13-14; Бобчева 1978, 153; Манева 1992, табло 31/152; табло 44: 1, 83/6; табло 45/18; табло 46: 12/1, 31/42-А, 89/3; табло 57/16, 51; табло 84: 22/7; табло 89: 15; табло 106: 57/51; Чангова 2006, 144, обр. 158а-б, д). Тази хронология се потвърждава и от трите монети, поставени в гроб 2, които датират погребението след началото на XIII в. Направено бе също и контролно радиовъглеродно изследване на индивида от гроб 2, което потвърди датиращ интервал между 1161 и 1266 г., с най-висока достоверност на резултата около 20-те години на XIII в.[1]

По-сложен е проблемът с датирането на безинвентарните гробове. Те показват редица обредни специфики, които ги отделят от гробовете с инвентар и не позволяват хронологическо приравняване. В гробовете с инвентар ръцете са свити в лактите и са поставени върху таза или гърдите. Мъртвите са окичвани с накити, а като гробен дар са поставяни единични накити и монети. Намереното в женски гроб копче дава информация за наличие и на облекло. В погребенията без инвентар ръцете са изпънати до тялото и липсват данни за облекло. Особеност на 2/3 от безинвентарните гробове е

[1] Радиовъглеродното изследване на гроб 2 е извършено в Шотландския университет по околна среда в Глазгоу (SUERC).

Обр. 4. Гробове от некропола до с. Каленик: 1 – гроб 20, върху погребаното тяло е изградено покритие от овъглени дъбови дъски; 2 – гроб 33, има следи от вторично влизане в гробната яма; 3, 4 – гроб 30 (етапи на разкриване), има следи от вторично влизане в гробната яма; 5 – гроб 10, индивидът е разсечен през кръста, а частите на тялото са подредени в гроба

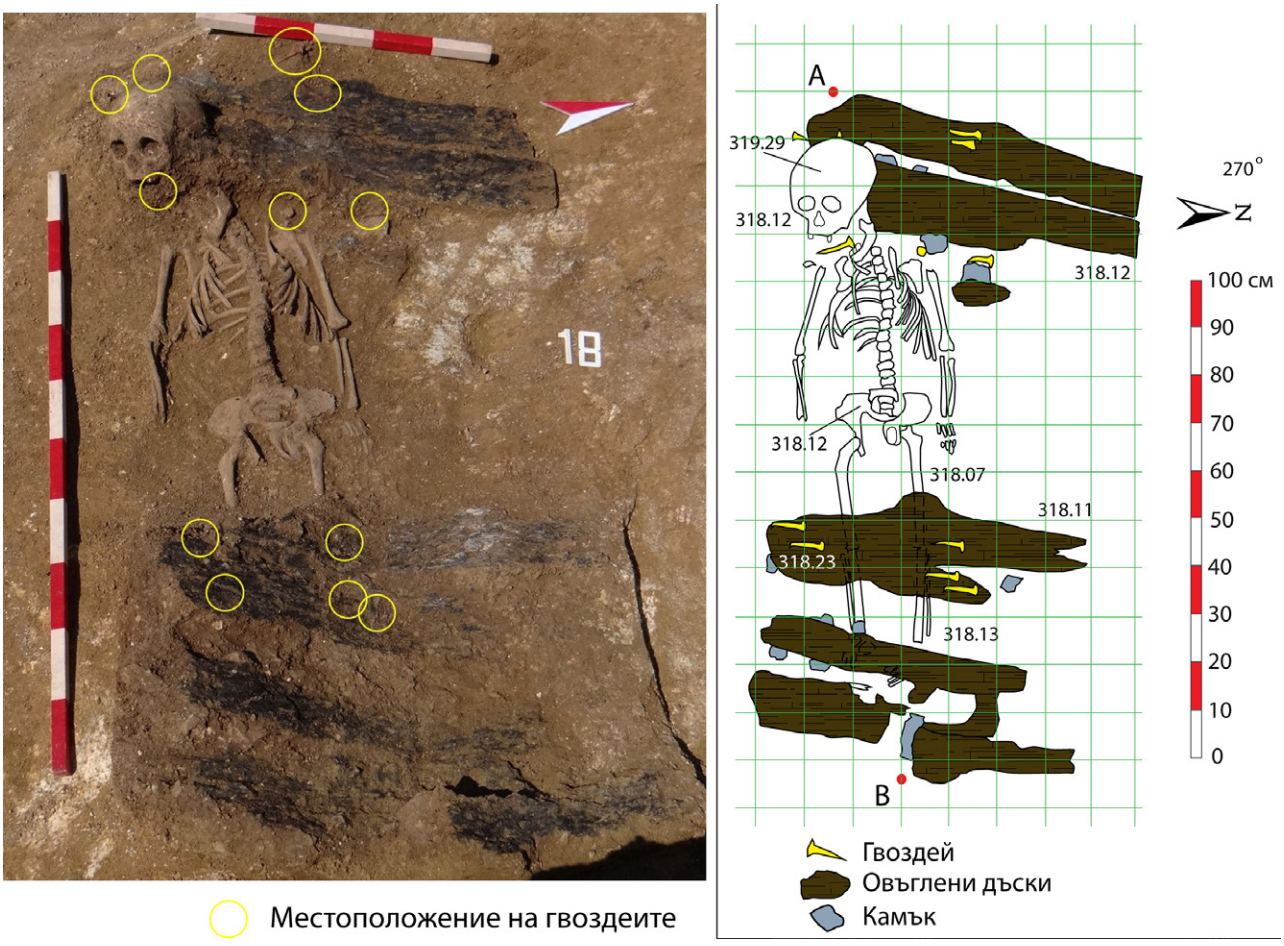
Fig. 4. Graves from the necropolis near the village of Kalenik: 1 – grave 20, a cover of charred oak planks had been constructed over the buried body; 2 – grave 33, with traces of a secondary intervention into the grave pit; 3, 4 – grave 30 (stages of excavation), with traces of a secondary intervention into the grave pit; 5 – grave 10, the body had been cut through the waist, and the body parts had been arranged in the grave

поставянето върху тялото на горели дъски. Между гробове 3А и 3В е документирана и стратиграфска суперпозиция, която доказва, че погребението с горели дъски принадлежи към по-късна фаза на използване на некропола. Прави впечатление също и различната степен на запазеност на костите – в безинвентарните гробове костите са по-добре запазени.

За да решим по-убедително въпроса за хронологията на безинвентарните гробове, предоставихме проби за радиовъглеродно датиране от три индивида (гробове 11, 18 и 25)[1]. Полученият датиращ интервал за гробове 11 и 18 е идентичен, с най-висока вероятност в диапазона 1623 – 1679 и 1620 – 1673 г., а за гроб 25 са предложени две възможни дати: 1439 – 1522 г. и 1576 – 1625 г.

Данните за сезонната ориентация на гробовете показват доста широк ъглов диапазон (между 233° и 313°). Това, което прави впечатление, е необичайно високият дял на погребенията, извършени през летните месеци, което кореспондира основно с ориентацията на безинвентарните гробове с горели дъски.

[1] Радиовъглеродното изследване на гробовете е извършено в Шотландския университет по околна среда в Глазгоу (SUERC).

Обр. 5. Гроб 18 със следи от вторично влизане в гробната яма и открити 13 гвоздея, забити около тялото (местатонамиранията им са отбелязани)

Fig. 5. Grave 18 with traces of a secondary intervention into the grave pit and 13 nails found stuck around the body (their findspots are indicated)

Любопитен детайл от проучването на обекта са разкритите три ями, които принадлежат на по-ранен археологически период (КЖЕ). В ямите са открити керамични фрагменти от грубо пречистена глина и опалени мазилки. На дъното на яма III бяха намерени горели дъбови[1] греди и част от гърне[2], украсено с релефна лента под устието.

Литература

Бобчева 1978: Л. Бобчева. Некропол от XIII – XIV век в Калиакра. – Известия на Народния музей Варна, 14, 1978, 152 – 180.

Георгиева 1961: С. Георгиева. Български средновековни накити. – Археология, 1, 1961, 4 – 11.

Георгиева, Пешева 1955: С. Георгиева, Р. Пешева. Средновековен български некропол край гр. Ловеч и накитите, намерени в него. – Известия на Археологическия институт, 20, 1955, 511 – 558.

Григоров, Александров 2021: А. Григоров, Р. Александров. Археологическо наблюдение на участък II от АМ „Хемус“ на територията на общ. Угърчин, обл. Ловеч. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 139 – 141.

Манева 1992: Е. Манева. Средновековен накит од Македонија (Културноисториско наследство на Република Македонија, 28). Скопје, 1992.

[1] Дървесината от яма III е определена от доц. д-р Цв. Попова.
[2] Консервацията на съда е извършена от Н. Диянова, а графичната реконструкция на формата от гл. ас. д-р Св. Венелинова. Консултации за датирането на гърнето са направени с доц. д-р Г. Нехризов и с гл. ас. д-р Т. Христова.

Чангова 1972: Й. Чангова. Средновековното селище над тракийския град Севтополис XI – XIV век. София, 1972.

Чангова 2006: Й. Чангова. Ловеч. Цитаделата на средновековния град XII – XIV в. София, 2006.

MEDIEVAL NECROPOLIS NEAR KALENIK VILLAGE (SITE NO. 13 AT THE ROUTE OF HEMUS HIGHWAY)

Valeri Grigorov, Svetlana Venelinova, Kaloyan Vasilev

Summary

The necropolis was located near the village of Kalenik, Ugarchin municipality, Lovech region (fig. 1). During the rescue excavations, 37 graves with inhumations were uncovered. A single individual is laid in each grave, in a stretched position, on their backs, with heads towards west. The burial pits are rectangular in plan, with rounded corners. Burial inventory (fig. 2) was found in five graves (1, 2, 3B, 5 and 6) situated nearby each other. The finds are mainly jewellery (fig. 3) – earrings, bracelets, a finger ring, a button and a glass bead. The chronological analysis of the jewellery allows us to date the graves with inventory in the 12th – 13th c. Such a chronology is confirmed by all three coins found in grave 2, and is further reinforced by the radiocarbon analysis, which dates the grave around the second decade of the 13th c.

More complex is the problem wıth the dating of the remaining graves which lack any inventory. We have determined some ritual differences that hinder us to directly align them chronologically with the graves with inventory. The stratigraphic superposition between graves 3A and 3B is an evidence that the burials with burnt wooden planks belong to a later phase of use of the necropolis. This is confirmed by the radiocarbon data (16th – 17th c.) obtained for three of the graves. A characteristic feature of the graves from the late phase is the cover construction of charred oak planks above the body (fig. 4.1). This burial practice has caused partial burning of the bones and can be associated with hygiene-disinfection measures applied during an epidemic.

Several particular cases in the necropolis were documented. In grave 10, the body had been cut and buried in two parts (fig. 4.5). In graves 14, 22, 30, 33 there are traces of secondary interventions into the graves. In grave 33, the skull was lifted from its anatomical position and was placed on the chest (fig. 4.2). In grave 30 part of the planks covering the body had been lifted, whereafter the ribs had been shuffled, and the skull had been separated from the cervical vertebrae and moved to the left of the body (fig. 4.3, 4). In graves 18 and 19 nails were found stuck around the body and in the body itself. In grave 18 the nail is stuck in the mouth (fig. 5), and in grave 19 the nails were stuck in the neck and in the left cheek.

In the territory of the cemetery, three pits were also studied, with pottery fragments characteristic of the Late Iron Age found in them.

Valeri Grigorov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, valerig@abv.bg
Svetlana Venelinova, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, lihnida.sv@abv.bg
Kaloyan Vasilev, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia

---

№ 59. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ ИЗТОЧНО ОТ КРЕПОСТТА „РЯХОВЕЦ“

Илиян Петракиев, Надежда Атанасова

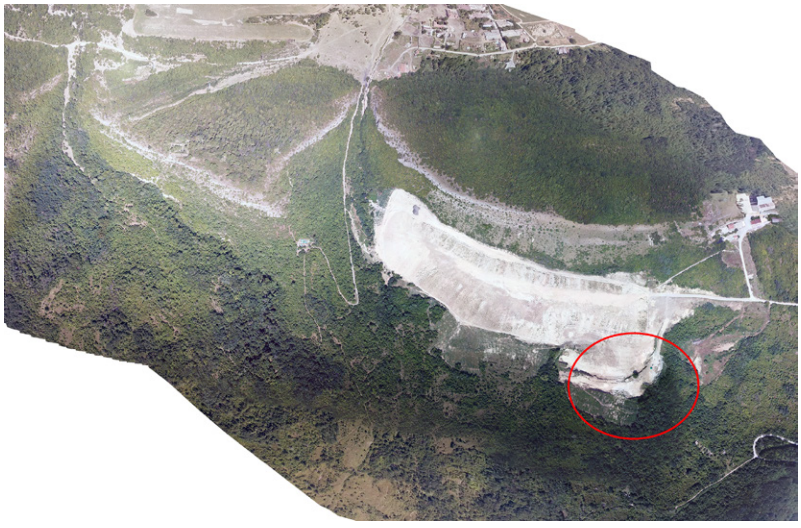
Спасителното археологическо проучване е проведено в рамките на 18 работни дни през месец май 2021 г. в м. Бабенец в ПИ 59094.5.3, на около 3,6 км СЗ от центъра на гр. Горна Оряховица и на около 700 м източно от крепостта „Ряховец“. При изкопни дейности за рекултивация на депо за битови отпадъци е нарушен и частично унищожен средновековен некропол (обр. 1).

До началото на изкопните дейности няма данни за наличието на археологически обект в този участък. Засегнатият некропол се намира на около 300 м източно от регистрираното през 2017 г. източно подградие на крепостта „Ряховец“ (АКБ № 10004996), както и на около 300 м ЮЗ от друг средновеко-

вен некропол (АКБ № 0740075), който е частично проучен през 1965 г. от Б. Султов, но остава непубликуван. На около 400 м в югозападна посока е регистриран друг обект от римската епоха (АКБ № 0740076) (обр. 2).

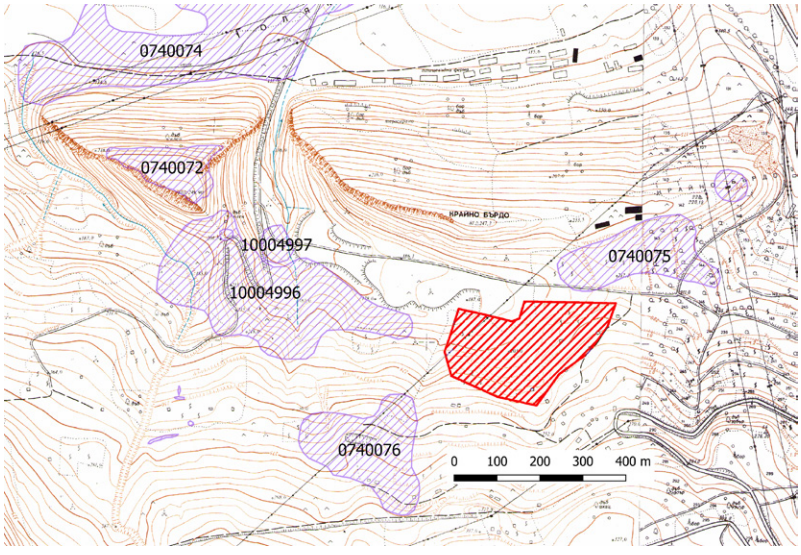
Археологическото проучване е проведено на обща площ от около 200 кв. м, попадащи частично или изцяло в седем археологически квадрата с размери 5 × 5 м: 9031 L, O, P и 10031 *C,* D, F, G, като са разкрити осем средновековни гроба (обр. 3).

Антропологичният анализ на инхумираните костни останки показва, че с изключение единствено на погребания от гроб № 2, при когото смъртта е настъпила през юношеството (*Iuvenis*), всички останали индивиди са израснали, като преобладават тези в зряла възраст (*Maturus*, 40 – 60 години). Нито един от изследваните скелети не е идентифициран в старческата възрастова група (*Senilis*, над 60 години). При идентификацията на пола е установен категоричен превес на мъжките индивиди – съответно шест мъже и само две жени. Според формулата на Pearson-Lee женските индивиди попадат в категориите „нисък“ и „среден“ ръст, докато при мъжките се наблюдава разпределение във всички категории от „нисък“ до „висок“. Оценката на ръста по методиката на Trotter-Gleser показа, че жените са с „под среден“ и „висок“ , а при мъжете преобладават тези с „висок“ . Женските скелети от серията са грацилни, със слаб до умерен релеф на залавните места на мускулите и с малка до средна дължина на дългите кости на крайниците. Индивидите от мъжки пол се характеризират с масивни кости, които са със средна и голяма дължина и с умерен релеф.

Обр. 1. Ортофото заснемане на депото за отпадъци с обозначение на проучвания некропол

Fig. 1. Orthophoto of the landfill with the excavated necropolis indicated

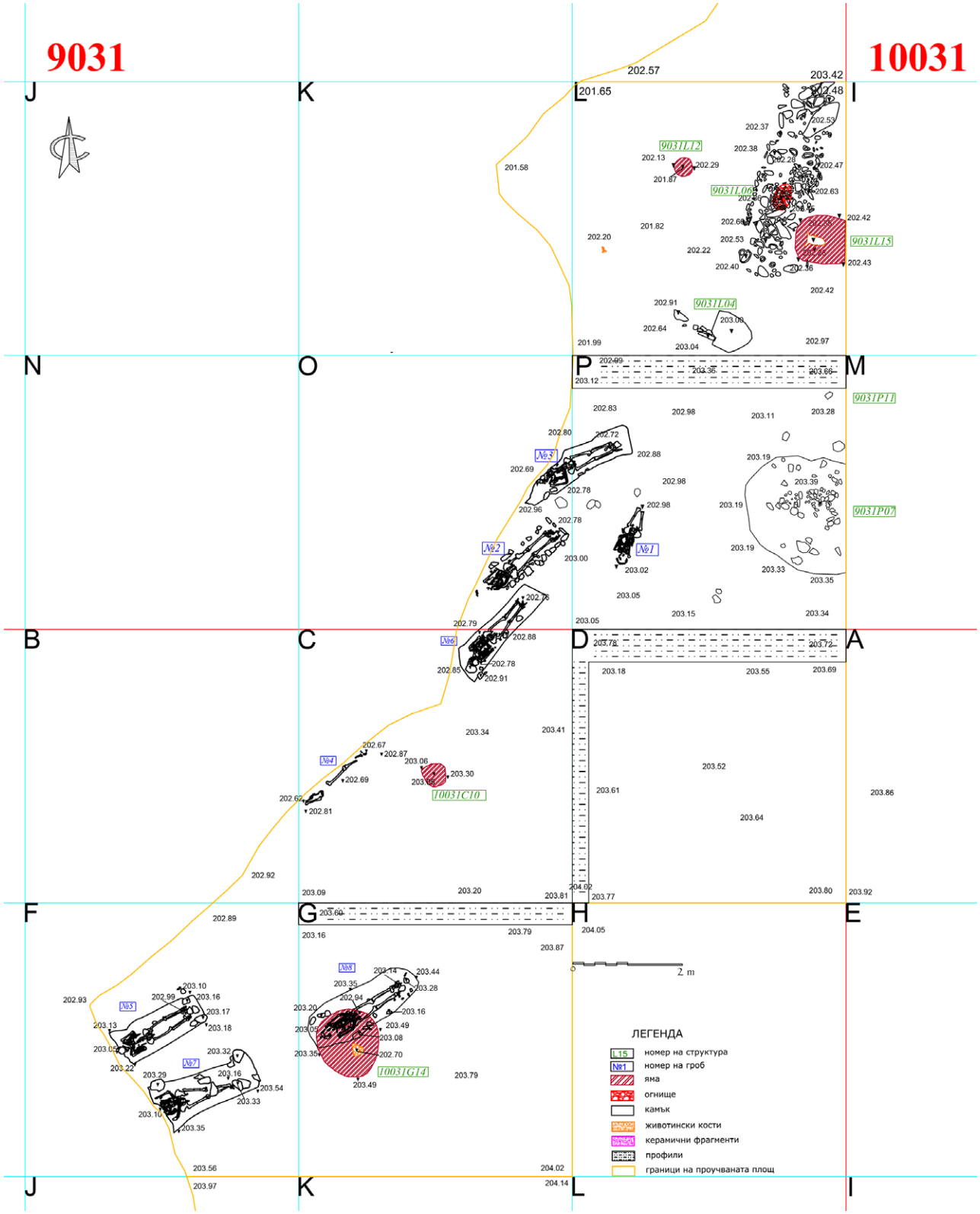

Обр. 2. Карта с археологическите обекти, регистрирани в района на некропола (маркиран в червено)

Fig. 2. Map with the archaeological sites previously registered in the area of the necropolis (marked in red)

Анализът на патологичните изменения по зъбно-челюстния комплекс установява висок процент на кариесите и късните кариозни усложнения, включително при индивида във възрастова група *Adultus*. В скелетната серия се идентифицират и дефекти на зъбния емайл. Точковидната хипоплазия (плитка ямка върху букалната зъбна повърхност), която заедно с линейната хипоплазия (хоризонтални дефекти на емайла) са резултат от временен метаболитен дефицит в ранното детство, предизвикан от промяна в диетата (например преход от млечно към общо хранене) или продължително боледуване. При индивида в юношеска възраст от гроб № 2 се наблюдава персистиране на млечен долен десен втори кътен зъб.

Що се касае до болестните морфологични костни промени в посткраниалния скелет, най-висок е процентът на дегенеративно-дистрофичните ставни заболявания с различна локализация. Също така и при двата женски индивида се регистрира латерален епикондилит, т. е. тендиноза, засягаща общото прикрепване на сухожилията на мускулите на екстензорите на предмишницата към

Обр. 3. План на некропола

Fig. 3. Plan of the necropolis

латералния епикондил на раменната кост. Това състояние може да се развие в резултат от различни дейности, които включват прекомерна и повтаряща се употреба на горепосочените мускули при различни видове ръчна работа. Върху костите на крайниците на два от мъжките индивиди в гробове № 5 и 8 са идентифицирани следи от травми, като във втория случай фрактурата е довела до ограничаване на движенията в областта на дясното ходило.

Резултатите от възрастово-половата идентификация на погребаните индивиди са следните:

Гроб № 1 – жена, при която смъртта е настъпила вероятно в края на възрастова група *Adultus* (35 – 40 години);

Гроб № 2 – мъж във възрастова група *Iuvenis* (18 – 20 години);

Гроб № 3 – по-вероятно мъжки индивид във възрастова група *Maturus* (40 – 50 години);

Гроб № 4 – израснал (над 18/20 години) мъжки индивид;

Гроб № 5 – мъж във възрастова група *Maturus* (45 – 55 години);

Гроб № 6 – мъж във възрастова група *Maturus,* при когото смъртта е настъпила вероятно във възрастовия интервал 45 – 50 години;

Гроб № 7 – израснал (над 25 години) женски индивид;

Гроб № 8 – мъж във възрастова група *Maturus* (55 – 60 години).

Обр. 4. Череп на говедо в яма в кв. 9031L

Fig. 4. Bovine skull in a pit in grid square 9031L

При проучените гробове са регистрирани някои особености, които показват известно отклонение от християнския погребален обред. Всички са ориентирани в посока ЮЗ – СИ, с известни отклонения, като азимутът варира от 10° до 60°. При някои от индивидите се забелязват особености при полагането на горните и долните крайници. В повечето случаи едната ръка е свита под остър ъгъл в лакътя и поставена върху същото рамо, докато другата ръка е поставена върху кръста или коремната област. При гроб № 5 и двете ръце са поставени върху съответните рамене. В повечето случаи долните крайници са изпънати, като изключение са гроб № 1, където костите на подбедрицата липсват, и гроб № 7, където те са затиснати с камъни и вероятно вързани, като лявата подбедрица остава върху дясната. Някои от гробните ями са оградени напълно или частично със средни по големина необработени камъни. Във всички гробни ями са открити значително количество въглени и отухлена глина, а в някои между човешките кости се регистрират и животински. Гробен инвентар се среща рядко, като включва единични бронзови копчета, фрагмент от железен нож в лявата част на гръдния кош на гроб № 3 и две средновековни монети от втората четвъртина на XIII в. в гробове № 3 и № 8.

В отделните квадрати са регистрирани и различни археологически структури. В кв. 9031L частично е проучено каменно струпване от три реда средни по големина необработени камъни, разделени от плътен глинест пласт с дебелина около 0,20 – 0,30 м. Най-долният, първи ред камъни се явява като основа за цялото съоръжение, което е ориентирано СИ – ЮЗ и е с дължина от 2,90 м. Между първия и втория ред камъни е регистрирано огнище, а върху най-горния ред – плитка яма. В ЮИ си край каменното съоръжение е нарушено от дълбока около 0,40 м яма с два етапа на запълване. Първият, в долната част с дебелина около 0,10 м, е от плътна глинеста пръст и ниска концентрация от въглени и единични керамични фрагменти. Върху него се регистрират необработени камъни, множество въглени и частично запазен череп от говедо. Съдейки по размера и формата на рогата, той принадлежи на женски индивид в зряла възраст, над 3 години (обр. 4). Под основата на рогата има следи от рязане, които са характерни за отделянето на кожата от главата, което предполага, че само черепът е поставен в ямата, след като е премахната кожата и останалите тъкани[1]. Пълнежът на ямата в горната част е от черно-кафява пръст, множество въглени, кости, фрагменти битова керамика от XIII в., строителна керамика, два бронзови предмета и фрагмент от стъклена гривна.

Подобна яма е открита и в кв. 10031G, чиято северна част е нарушена от гроб № 8. Въпреки че тя не е проучена изцяло, на този етап са установени няколко етапа на запълване. В най-горната част запълнителят е от глинеста пръст и необработени камъни. Под тях е проучено огнище с

[1] Анализът на животинските кости е изготвен от д-р Н. Карастоянова (НПМ – БАН).

Обр. 5. Череп на кон в яма в кв.10031G

Fig. 5. Horse skull in a pit in grid square 10031G

диаметър 0,40 м, в което се откриват фрагменти от средновековна битова керамика, горели животински кости и две монети (втора половина на XII и първа половина на XIII в.). Под него в дълбочина запълнителят на ямата е от рохкава черно-кафява пръст, с множество въглени, фрагменти от средновековна битова керамика и животински кости. На около 0,40 м под огнището е открит частично запазен череп на кон, вероятно от мъжки индивид на зряла възраст над 7-8 години (обр. 5). Костите имат следи от горене при ниска температура и вероятно са запалени и горели в ямата. Под животинския череп се откриват множество въглени, керамични фрагменти, камъни и кости и зъби от говедо, дребни преживни животни и перка от шаран. На дълбочина около 1 м в централната част на ямата, под плътен глинест пласт с множество камъни, е документиран овъглен дънер от цер[1], със запазена дължина 0,87 м и максимална ширина 0,25 м, като северният му край достига до периферията на ямата. Под него е достигнато до ниво от пепел, въглени и фрагментирана средновековна керамика, където е открита и желязна подкова. Освен споменатите находки от ямата произхождат още корозирал железен предмет от конско снаряжение, фрагмент от медна гривна, желязно ножче, бронзова апликация с позлата, керамичен прешлен за вретено и множество керамични фрагменти, сред които и златисто-ангобирани с червена рисунка.

Проучени са и няколко значително по-малки ями, вероятно използвани като огнища. В тях се регистрират предимно въглени, отухлена глина и незначително количество горели животински кости и керамични фрагменти. Само в една яма са открити четири медни монети с датировка 1215 – 1250 г. Пълнежът на ямите е сходен с този от насипа на гробните ями, като те са хронологически и стратиграфски свързани с некропола и вероятно са част от погребалния и/или поменалния обред.

С подобен запълнител и вероятно сходна функционалност са и разкритите между тези структури огнища, във вид на опалвания върху средновековния терен, без следи от вкопаване в него. При тяхното проучване се откриват въглени, отухлена глина и единични керамични фрагменти.

Нумизматичният материал от цялата проучена площ допълва уточнената хронология на некропола. Сред регистрираните 45 находки преобладават монетите, като три от тях са римски, които могат да бъдат свързани с отстоящия на около 400 м на юг римски обект, три византийски от втората половина на XII в. и 15 от първата половина на XIII в.

Обектът е регистриран в АИС на АКБ под № 10007938.

RESCUE ARCHAELOGICAL EXCAVATIONS OF A MEDIEVAL NECROPOLIS EAST OF RYAHOVETS FORTRESS

Iliyan Petrakiev, Nadezhda Atanassova

Summary

Excavations were carried out in the Babenets locality, about 700 m east of the Ryahovets fortress. A medieval necropolis (fig. 1) is situated close to some others, previously registered archaeological sites (fig. 2).

Eight medieval graves (fig. 3) were unearthed, and the anthropological analysis of the inhumated bone remains

[1] Анализът на дървесината е изготвен от д-р Д. Димитров (Институт за гората – БАН).

shows that except for the individual buried in grave No. 2, who died during his adolescence (*Iuvenis*), all the other individuals are adults, most of whom are mature individuals (*Maturus*, age of 40 – 60 years). None of the examined skeletons has been identified in age group *Senilis* (age of over 60 years). The sex estimation shows that male individuals definitely prevail – six men and only two women.

Some specific features were noticed, indicating a certain deviation from the Christian burial rites. All the skeletons had been laid with a SW – NE orientation, with slight deviations as the azimuth varies from 10° to 60°. The upper and lower limbs of some of the individuals had been placed in a special position. In most cases one of the arms was found bent at an acute angle at the elbow and the hand placed on the same shoulder, while the other hand was found placed on the waist or the abdomen. In grave No. 5 both hands were found placed on the respective shoulders. Altogether, the lower limbs were found laid straight, except for grave No. 1, where the bones of the lower leg were missing, and grave No. 7, where the bones of the lower leg were found pressed down with stones and might had as well been tied, as the left lower leg rested on the right one. Some of the burial pits were completely or partially surrounded with medium-sized rough stones. A significant amount of charcoal and fired clay were found in all the burial pits, and in some pits there were animal bones among the human ones.

In grid square 9031L, a stone accumulation was uncovered consisting of three levels made of medium-sized rough stones, and a pit next to it. A partially preserved bovine skull of a 3-year-old female individual was found in this pit (fig. 4). There are cut marks below the base of the horns, usually left when the skin is stripped off the skull, which suggests that only the skull had been placed in the pit after it had been skinned and the soft tissues removed.

A similar pit was unearthed also in grid square 10031G, where a horse skull was partly preserved, probably of a mature male individual, aged over 7-8 years (fig. 5). At a depth of about 1.00 m in the centre of the pit, below a dense clay layer, a charred log of *Quercus cerris* was found, 0.87 m long and 0.25 m wide.

Iliyan Petrakiev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000, Veliko Tarnovo, petrakiev@museumvt.com
Nadezhda Atanassova, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, naditimeva@gmail.com

№ 60. ОБЕКТ № 5, С. БРЕСТАК, ОБЩ. ВЪЛЧИ ДОЛ, ОБЛ. ВАРНА

Валери Йотов

Провеждането на спасителните археологически разкопки при с. Брестак, община Вълчи дол, се наложи, след като по време на археологическо наблюдение по новото трасе на преносен (магистрален) газопровод, участък ОС „Вълчи дол“ – ЛВК „Преселка“, отсечка от ПК 26+80 до 27+10, са установени новооткрити археологически структури, обозначени като обект № 5.

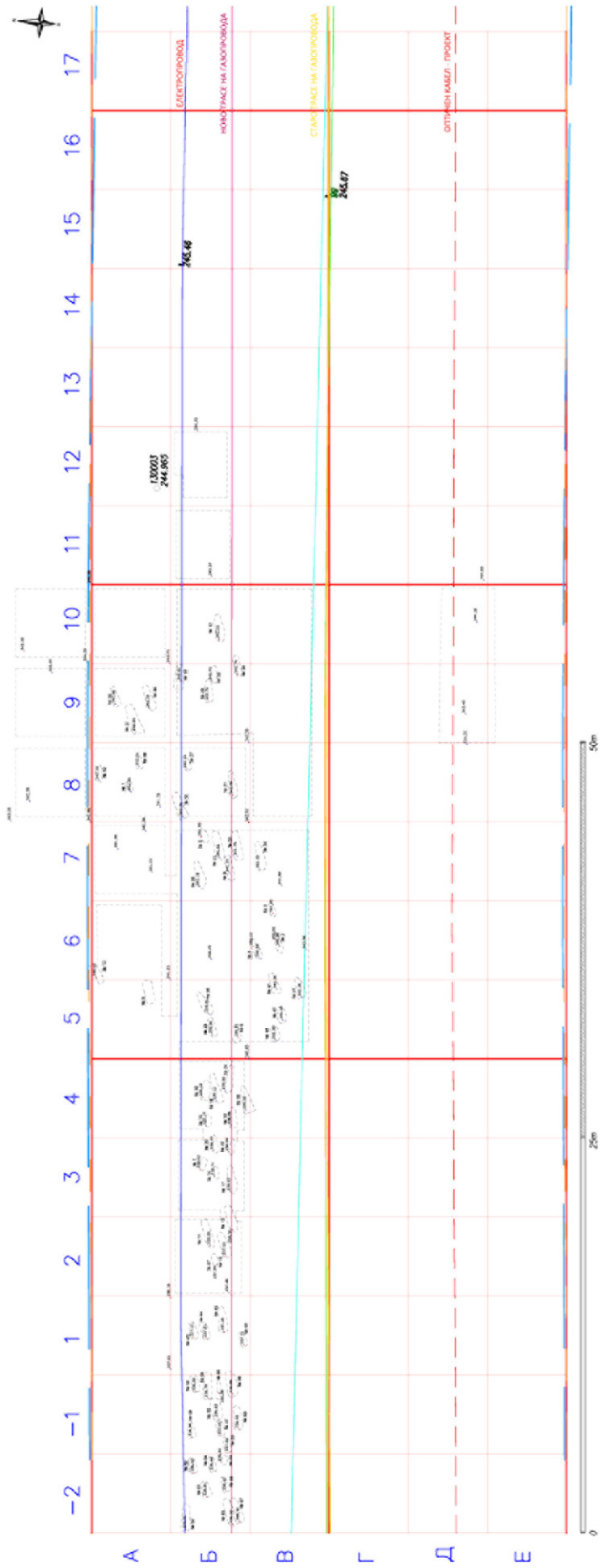
Проучването продължи от 15 ноември до 28 декември 2021 г. и бе на площ от около 650 – 700 кв. м. Разкрити бяха общо 68 гробни съоръжения (обр. 1), които представляват основно вкопани в черноземa ями. Пет гроба са врязани в скалата ями с трапецовиден план. Ориентацията на съоръженията, с малки отклонения, е изток – запад. Откриха се на дълбочина от 0,50 до 1,0 м от съвременната повърхност. В единични случаи (общо пет) в гробната яма бяха открити части от дървени покрития.

Гробен инвентар. Основният гробен инвентар са сребърни монети – para на Османска Турция (обр. 2) и европейски грошове (обр. 3) с дата в XVIII – началото на XIX в. (Кръстев 2016). Монетите са били поставени като гробен дар (откривани около костите на горните крайници) и по-рядко като накит. Откривани бяха други части от накит или принадлежности от облеклото – бронзови копчета; нишки от тъкан и пр. На черепа на дете бе разчистен прочелник от фина тъкан и медни нишки.

Антропологически анализ. Предварителният (на терен и в лаборатория) анализ на антропологическия материал обхваща 26 гробни съоръжения с инхумации (полагане по гръб). Костните останки са в сравнително добро състояние, по-голямата част от скелетите са цялостно представени и в анатомичен порядък.

Беше установено, че от анализираните общо 26 индивида, 12 скелета са на деца (*Infans* I), 12 са на мъже; един е на жена и един не може да бъде категорично определен.

При два от скелетите беше установено наличието на вариация – отворен *sutura metopica* при

Обр. 1. План на обект № 5 – некропол до с. Брестак (средата на XVIII – началото на XIX в.)

Fig. 1. Layout of site No. 5 – necropolis near Brestak village (mid-18th – beginning of 19th c.)

израснали индивиди. Двата скелета са принадлежали на индивиди от мъжки пол (определянето на пола е извършено въз основа *incisura ischiadica*).

Върху гръдната кост на скелета от гроб № 25 беше отчетена вариация *foramen corpus sternali* – отвор в тялото на гръдната кост.

Върху прешлените от гръдния отдел на гръбначния стълб на костните останки от гроб № 15 – индивид от женски пол (определен по таз) беше установен DISH – дифузна идиопатична скелетна хиперостоза, проявена на ниво Th_9-Th_{12} (заболяване с метаболитен характер).

Резултатите от ограниченото от сервитута и от кратките срокове проучване все пак позволяват да се направи заключение, че разкритите структури са от християнски некропол, чиято датировка е средата на XVIII – началото на XIX в. (най-късните монети се отнасят към 1808 г.).

Работната ни хипотеза е, че частично проученият некропол е оставен от местното население, чието селище е било някъде в югоизточната част на съвременното село Брестак. Беглите сведения с които разполагаме на този начален етап на анализ, са, че след руско-турската война от 1806 – 1812 г. населението от село Брестак (със старо име Караагач) се изтеглило с войските към земите на Руската империя. Получават статут на колонисти и в Одеска област на Руската империя основават село със същото име Караагач (по-късно и до днес – Нагорное; виж онлайн електронен ресурс Караагач).

След Кримската война (1856 г.) селото става част от Молдова (в границите на Румъния до 1879 г.). През 1861 – 1862 г. 2760 жители на селото се включват в преселническото движение на бесарабските българи и се преместват в Приазовския район на Запорожска област, където основават село Николаевка.

Обр. 2. Османска империя – para: 1 – Махмуд I (1730 – 1754); 2 – Мустафа III (1757 – 1774); 3 – Осман III (1754 – 1757); 4 – Мустафа IV (1807 – 1808)

Fig. 2. Ottoman Empire – para: 1 – Mahmud I (1730 – 1754); 2 – Mustafa III (1757 – 1774); 3 – Osman III (1754 – 1757); 4 – Mustafa IV (1807 – 1808)

Обр. 3. Грошове: 1 – Полско-литовска държава: Зигмунт III Васа (1587 – 1632) от 1593 г.; 2-4 – Дубровнишка република, от 1646 и 1648 г.

Fig. 3. Groschen: 1 – Polish-Lithuanian Commonwealth: Zygmunt III Waza (1587 – 1632) from 1593; 2-4 Republic of Ragusa, from 1646 and 1648

Литература

Кръстев 2016: К. Кръстев. Дубровнишки монети (XVI – XVIII в.) от фонда на ИМ „Искра“ Казанлък. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 12, 2016, 147 – 158.

Караагач: https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%87_(%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82)

SITE NO. 5, BRESTAK VILLAGE, VALCHI DOL MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT

Valeri Yotov

Summary

The rescue excavations near the village of Brestak, Valchi Dol municipality, were necessitated by the discovery of archaeological remains during the monitoring of the construction works along the route of a new gas transmission (main) pipeline. The structures have been designated as site No. 5.

During the archaeological research at the site, we discovered a total of 68 graves – inhumations laid according the Christian burial rites in plain rectangular pits dug into the humus (fig. 1). They were discovered at a depth of 0.50 – 1.00 m from the present-day surface.

Analysis of the anthropological remains. According to the anthropological analyses of 26 individuals, 12 of them belonged to children (*Infans* I), 12 are grown up men, one is of a woman, and sex determination of one skeleton remains uncertain.

In two cases of adult individuals open *sutura metopica* was found. Both skeletons belonged to males (sex determination based on *incisura ischiadica*).

A variation of the *foramen corpus sternali*, an opening in the body of the sternum, was reported on the skeleton from grave No. 25. DISH – diffuse idiopathic skeletal hyperostosis, manifested at the level of Th_9-Th_{12}, was identified on the vertebrae of the remains in grave No. 15 – female individual (determined by the pelvis).

Burial inventory. Most of the finds discovered in the graves are small silver coins of the 18th – early 19th c. originating from the Ottoman Empire (para – fig. 2), and from some European countries (fig. 3). They have been deposited usually as grave goods and rarely as adornments. Other finds included details of a special head decoration made of coloured textile, bronze buttons, textile remains (treads), etc.

The excavation was limited by both the short time of investigation and the easement area of the pipeline. Nevertheless, the results lead to the conclusion that the graves belonged to a Christian necropolis from the middle of the 18th to the early 19th c. (the chronologically most recent coin found has been issued in 1808).

At this stage, we assume that the partially studied necropolis was left by the local population, which after the Russo-Turkish war of 1806 – 1812 had withdrawn with the troops to the southern territories of the Russian Empire.

Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com

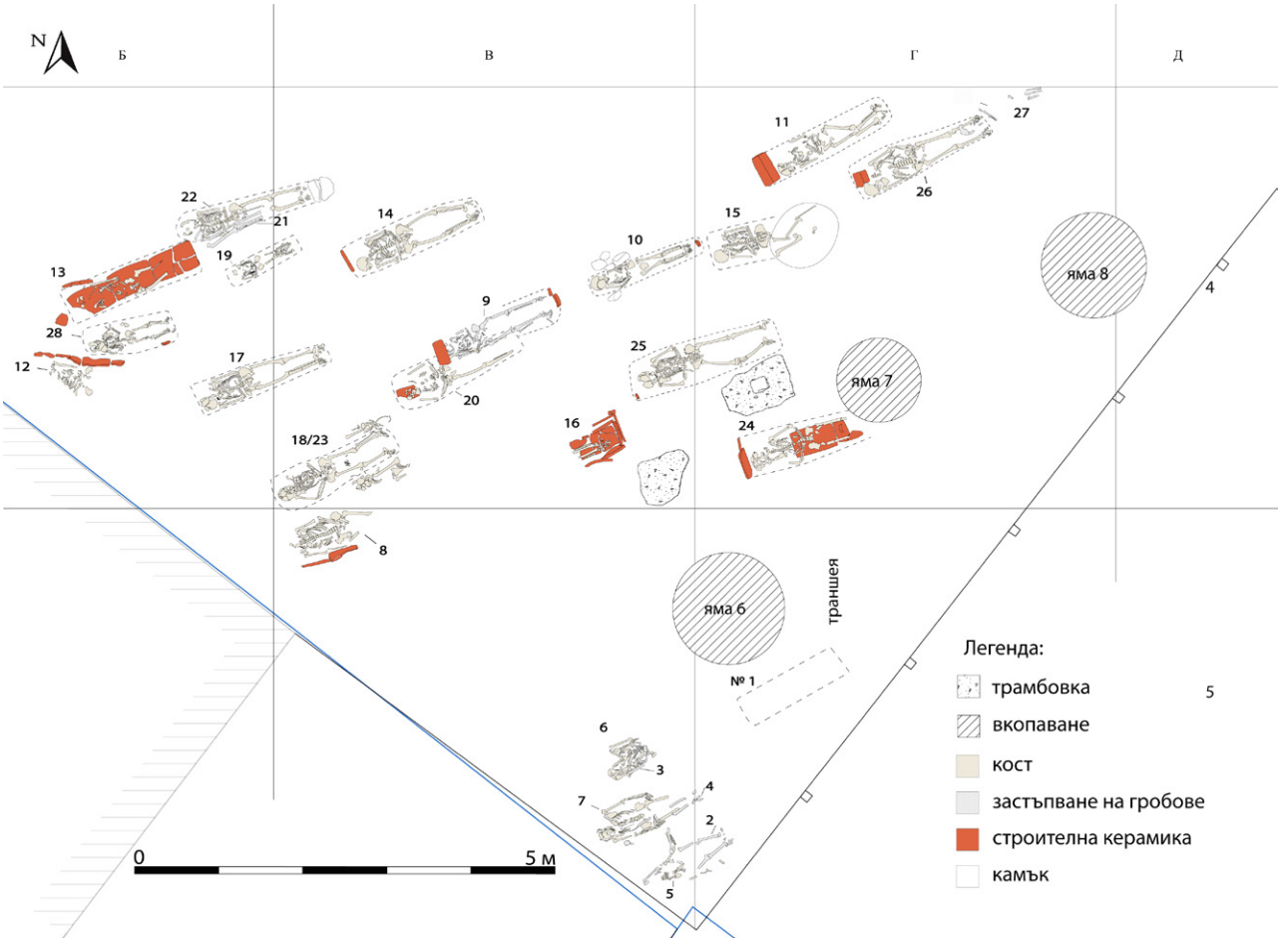
№ 61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЖИТЕН ПАЗАР“ № 10, ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Рангел Златев

Теренът е разположен извън укрепената част на античния Филипопол, на около 100 м от крепостната стена, върху източния склон на Небет тепе и на 420 м южно от днешния бряг на р. Марица. Проучването е проведено от РАМ – Пловдив във връзка с частно инвестиционно намерение. В екипа участва и доц. д-р К. Станев. Монетите са определени от д-р И. Лазаренко. Антропологичният материал е анализиран от С. Стайков.

Проучена е северната част от неизвестен до този момент средновековен некропол (обр. 1), който се развива на юг и запад извън границите на парцела. Документирани са 27 гроба в различна степен на запазеност. Част от гробовете са разрушени при направата на съседна кооперация от ЮЗ и ограда от ЮИ, както и от работа с механизирана техника при направата на укрепване по границите на парцела. Работата по укрепването бе извършена под археологическо наблюдение, когато бяха регистрирани археологически структури и в резултат на това се премина към спасителни археологически разкопки.

Гробовете са ориентирани З – И, с отклонение на ЮЗ – от 225° до 275°, като най-честата ориентация е между 245° до 250°. Наблюдава се разнообразие по отношение на оформянето на гробовете. В някои от гробните ями (гробове 8, 12, 16 и 24.) едната, двете или всички страни на гроба са облицовани от вертикално поставени керемиди, цели или фрагменти. В три случая е направена подложка от керемиди (гробове 13, 16 и 24), като при гроб 16 има и странично ограждане, а при гроб 24 скеле-

Обр. 1. План на обекта с по-голямата част от проучените структури

Fig. 1. Plan of the site with most of the studied structures

тът е покрит също с хоризонтално подредени цели керемиди (обр. 4). В четири гроба (гробове 9, 11, 20 и 26) под черепа е поставена цяла малка керемида (имбрекс), като при всички случаи освен един (гроб 20), тя е с ориентация С – Ю, т. е. напречно на гробната яма. Следи от дървени ковчези са регистрирани при общо четири гроба (гробове 1, 4, 6, 20). Няма случаи на нарушаване на гробните ями от други гробове, което свидетелства за съществували надгробни знаци. Следи от вертикално забит дървен кол са регистрирани до стената на гроб 1. Препогребване на друг индивид, документирано в гроб 18, е възможно да се дължи на нарушение на по-ранен гроб или да е резултат от целенасочено извършено ново погребение в съществуващ вече гроб.

Обр. 2. Гроб 18

Fig. 2. Grave 18

Практикуваният обряд при всички погребения е трупополагане. Всички погребани са положени с глави на запад и наклонени към дясното рамо, с изключение на гробове 22 и 24, където главата е наклонена към лявото рамо. При по-голямата част ръцете са свити в лактите, като се наблюдават вариации с позицията на долните им части – с длани при лакътя на другата ръка, в областта на гърдите, таза или корема. В някои случаи едната (дясната) ръка не е свита, а при гробове 26 и 7 и двете ръце на погребаните са изпънати покрай телата.

Обр. 3. Гроб 19

Fig. 3. Grave 19

В два случая в един гроб са извършени двойни погребения. В гроб 6 е извършено двойно погребение на жена и малко дете, което е положено върху дясната ръка и рамото на възрастния индивид. В гроб 28 са погребани две деца, като само единият скелет (дете на 2 – 5 г.) е в анатомичен ред, а части от втори (дете на 1 – 2 г.) се откриват върху него. Най-вероятно се касае за двоен гроб, при който повечето от костите на втория погребан индивид не са се запазили.

В гроб 18 (обр. 2) е документирано т. нар. „раждане в ковчег“, при който между бедрените кости на възрастен индивид – жена на 25 – 28 г. се откриват кости на ембрион в 32 гестационна седмица. В този гроб е документирано и препогребване, като костите на индивид, жена на 36 – 40 г., са събрани и поставени в две купчини до стените на гробната яма в източната ѝ част, от двете страни на краката на погребаната.

На погребаното в гроб 19 (обр. 3) дете на 3 – 4 г. ходилата са отрязани и поставени между пищялите, но следи от подобно действие не личат по костите. Приближените при коленете долни крайници на дете и възрастен индивид, погребани съответно в гробове 10 и 11 предполагат, че те са били вързани в коленете.

Обр. 4. Част от трамбовка от втората половина на XII – началото на XIII в. и гроб 24, който я нарушава

Fig. 4. Part of a tamped level from the second half of the 12th – beginning of the 13th c. and grave 24 which cuts through it

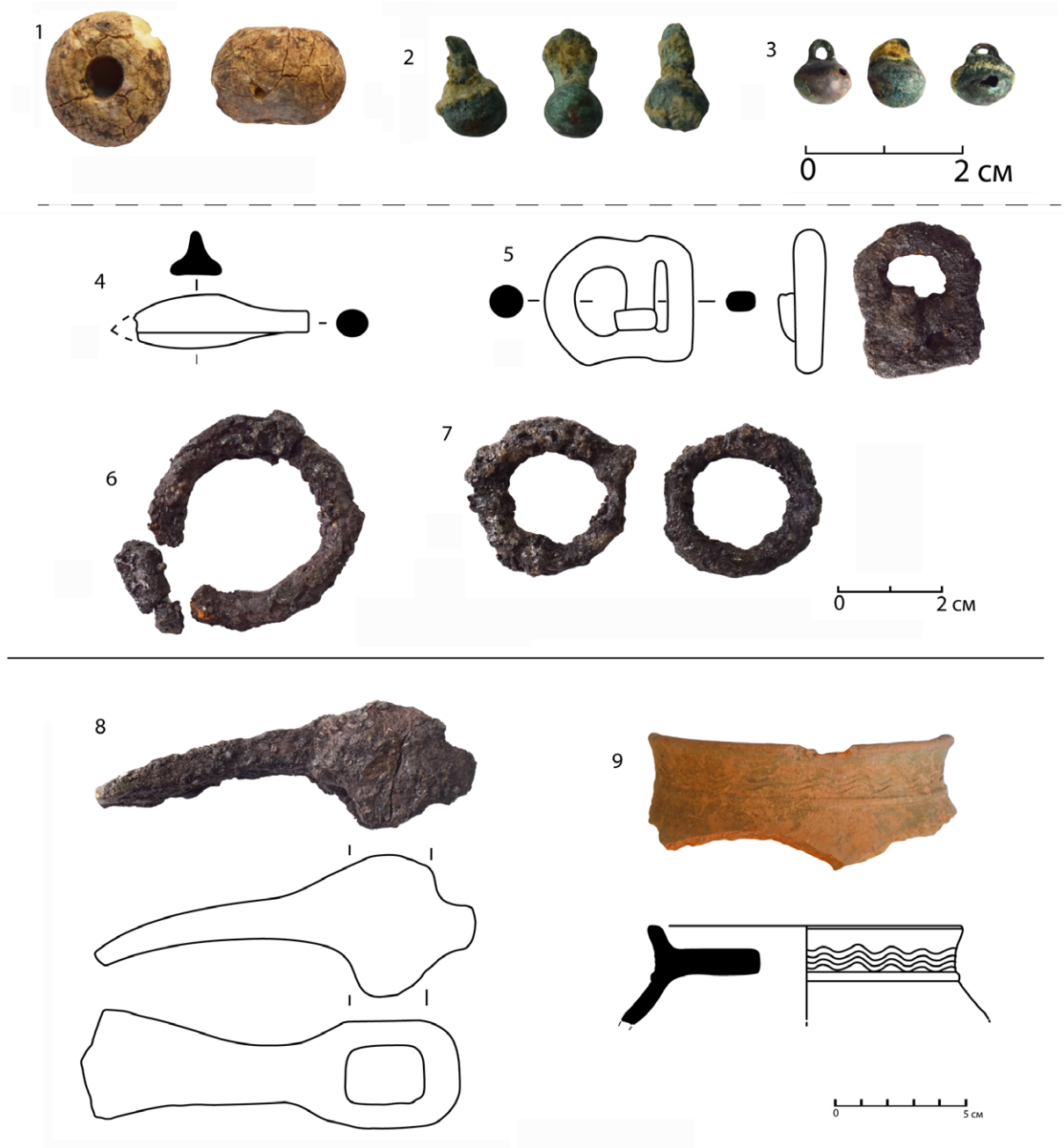
По отношение половата характеристика на погребаните прави впечатление големият превес на жените над тези на мъжете – от общо 10 идентифицирани индивиди седем са жени и три са мъже. Възрастовите характеристики на общо 30 идентифицирани скелети определят следните групи: *Foetus* – 1; ранна детска възраст (*Infant* I), 0 – 7 г. – 3; късна детска възраст (*Infant* II), 7 – 14 г. – 1; юношеска възраст (*Iuvenis*), 14 – 20 г. – 4; израснала възраст (*Adultus*), 20 – 40 г. – 8; зряла възраст (*Maturus*), 40 – 60 г. – 2; и старческа възраст (*Senilis*) над 65 г. – 1. За останалите индивиди липсват достатъчно данни от запазените кости, при които да се определи възрастта им при настъпване на смъртта.

Откритият инвентар е беден. Единствено при гроб 20 е открита монета, поставена в дясната длан на погребан мъж на 55 – 60 г. Тя е бронзов тетартерон на император Алексей I Комнин (1081 – 1118), емисия след монетната реформа от 1092 г. от типа „Двоен патриаршески кръст върху две стъпала, в полето от двете му страни букви А – Δ/К – Ф/ бюст на Алексей I Комнин“, отсечен в Тесалоника, с дата 1092 – 1118 г. От монетата са отрязани части от периферията ѝ. В два други случая са открити антични монети в гробните ями (гробове 6 и 18), като при гроб 5 тя е на 6 см от черепа на погребания. Вероятно обаче и в двата случая монетите са попаднали в гробовете със запълващия ги пласт, а не са поставени целенасочено.

Всички елементи на костюма се откриват при погребани възрастни индивиди. Две железни халки (обр. 5.7) са открити симетрично от двете страни на таза на погребания в гроб 25. При него, отново при таза, се откри и стъклено сферично мънисто (обр. 5.1). В гроб 12, при горната част на торса са открити три бронзови сферични копчета с халки за пришиване (обр. 5.2), както и почти идентична желязна халка при дясната част на таза (обр. 5.6). В този случай обаче дясната част на скелета е унищожена и вероятно е имало втора халка, по аналогия със ситуацията от гроб 25. Местонамирането на халките и размерите им предполага, че са част от колан и вероятно имат функцията на катарама. При кръста на погребания в гроб 13 мъж на 20 – 22 г. беше намерена желязна тока с елипсовидна рамка и правоъгълна плочка (обр. 5.5). От запълнителя на гробната яма произхожда и желязна трипера стрела (обр. 5.4), тип 1, вариант В от група II по класификацията на В. Йотов. Стрелата вероятно е попаднала случайно в гроба при запълването му, за което свидетелства и по-ранната ѝ хронология, преди XI в. (Йотов 2004, 29 – 30).

Откритите в гробовете артефакти не спомагат за определянето хронологията на некропола. Единствената сигурна монета е от самия край на XI – началото на XII в., но отрязаните части от периферията ѝ свидетелстват за по-продължителната ѝ циркулация. Гробовете са вкопани в пласт от втората половина на XII – началото на XIII в., който е *terminus post quem* за датата на некропола.

Освен в най-южната част на некропола, където са регистрирани до три нива от гробове, в останалата част само гроб 9 се разполага върху гроб 20. Това вероятно е индикация, че проучената част е периферия на некропола, който се развива в южна посока, в непроучени парцели. На 70 м в ЮИ посока са най северните проучени гробове от друг средновековен некропол, който, обаче се датира в

Обр. 5. Находки от гробовете (1-7) и от пласта, предшестващ некропола (8, 9): 1 – стъклено мънисто, гроб 25; 2 – бронзови копчета със запазена тъкан, гроб 12; 3 – бронзови копчета, гроб 24; 4 – желязна стрела, гроб 13; 5 – тока, гроб 13; 6 – желязна халка, гроб 12; 7 – железни халки, гроб 25; 8 – желязна тесла-чук, 9 – фрагмент от керамична касичка (?)

Fig. 5. Artefacts from the graves (1-7) and from the layer preceding the necropolis (8, 9): 1 – glass bead, grave 25; 2 – bronze buttons with preserved fabric, grave 12; 3 – bronze buttons, grave 24; 4 – iron arrowhead, grave 13; 5 – iron buckle, grave No 13; 6 – iron ring, grave 12; 7 – iron rings, grave 25; 8 – an adze-hammer; 9 – ceramic coin case (?)

периода XI – първата половина на XII в.[1] Макар с различна хронология, прави впечатление близката ориентация на гробовете – със силно отклонение на ЮИ. Възможно е да допуснем съществувала в близост храмова постройка с дълъг период на функциониране, която да е определяла ориентацията на гробовете от двата некропола.

В по-ранния средновековен пласт, който е силно нарушен от гробовете, регистрираните следи от обитаване са малко и съответстват на нестабилни конструкции. Една негативна структура с овална

[1] Некрополът е коментиран в настоящия том – вж. Е. Божинова. Спасителни археологически разкопки на ул. „Александър Пушкин“ № 14, гр. Пловдив.

форма и размери 0,32/0,34 × 0,90 м вероятно е основата за носеща част от паянтова постройка. Проучени бяха две малки петна от запазена трамбовка от дребни фрагменти строителна керамика, кости и камъчета, трамбовано глинобитно ходово ниво със следи огнище и осем ями. Всички те се откриват в южната част на имота. Пластовете с археологически материали в централната и източната част на терена са почти изцяло унищожени от съществувалата тук съвременна къща, както и от изкопи за инфраструктура в северната част.

В пласта между гробовете е открита изцяло запазена желязна тесла-чук, която може да е част от инструментите за направа на гробните съоръжения, но е възможно и да се отнася към по-ранния пласт (обр. 5.8). От последния произхожда фрагмент от глинен съд с продълговат разрез върху дъното, идентичен на този от съвременни касички (обр. 5.9).

В пласта със средновековни материали се откриват и фрагменти антична битова и строителна керамика и няколко монети. Не може да се определи обаче дали те произхождат от обитаване на терена през Античността или са резултат от изхвърляни отпадъци от разположени в непосредствена близост квартали на Филипопол.

Теренът е обитаван и през късноосманския период, от което време в източната част на парцела е регистрираната основа на сграда – вероятно къща, с вкопана изба и яма.

Литература

Йотов 2004: В. Йотов. Въоръжението и снаряжението от българското Средновековие (VII – XI век). Велико Търново, 2004.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 10 ZHITEN PAZAR STR., PLOVDIV

Elena Bozhinova, Rangel Zlatev

Summary

The site is located outside the fortified area of ancient *Philippopolis*, at about 100 m from the eastern city walls and 400 m south of the present-day bank of the Maritsa River. The archaeological research has been conducted due to a private investment intention. Twenty-seven graves from a hitherto unknown medieval necropolis were studied (fig. 1).

The graves are W – E oriented, most of them range from 245° to 250°. Roof tiles, whole or pieces, were used to outline one, two or all sides of some of the graves. In three graves, the pit bottoms were covered with roof tiles, and in one of these graves the deceased was also covered with a horizontal layer of roof tiles (fig. 4). In four other graves, a single roof tile was placed under the heads of the buried individuals.

Inhumation in line with the Christian tradition was the burial rite practiced in the necropolis. The arms were laid in various positions (figs 2 – 4). The head of the deceased was turned towards the right arm and in two cases – towards the left one. Two double burials were documented – an adult woman and a young child in grave 6 and two children in grave 28 (fig. 3). In grave 18, between the femoral bones of a skeleton of an adult woman, bones of a 32-week-old embryo were found, which is most probably a case of a so-called coffin birth (fig. 2). The only case of a reburial was documented in the same grave – the bones of an older woman were placed on two piles in the eastern part of the grave pit. In grave 19, a skeleton of 2/3-year-old child was studied, with its feet cut off and placed between the shins.

Most of the artefacts found in the graves are parts of the clothing and belong to adult individuals – an iron belt buckle (fig. 5.5); iron rings that were probably part of a belt (fig. 5.6 – 7); a glass bead (fig. 5.1); spherical bronze buttons (fig. 5.2 – 3). A coin of Alexius I Comnenus was placed in the hand of one of the deceased.

The graves were dug into a layer dated to the second half of the 12th – beginning of the 13th c., which is a *terminus post quem* for the initial date of the necropolis but cannot be further specified. Its final date is even more problematic as any reference points are lacking.

Clayey floor level, two spots from a pavement level (fig. 4), pits and a bottom of a small trench were preserved from the earlier inhabitation layer. The area was obviously a suburban neighbourhood during this most glorious period of the medieval *Philippopolis*, the second half of the 12th – the beginning of the 13th c. This is the northeasternmost point of the city occupation territory for this period recorded so far.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com
Rangel Zlatev, rangel.iv.zlatev@gmail.com

№ 62. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ХЕМУС“ № 1 В ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова, Десислава Давидова

Обектът се ситуира на хълма Джамбаз тепе, в границите на АИР „Старинен Пловдив“, в непосредствена близост до обект „Античен театър“, в УПИ IX-847, кв. 66, по плана на Старинна градска част. Проучената площ е с приблизителни размери 500 м² и дебелина на културния пласт от 0, 30 до 2,70 м (обр. 1, 2).

Анализът на резултатите от проведеното археологическо проучване показва, че се касае за каменна кариера, чието използване е приключило в края на XIX – началото на XX в.

По североизточната граница на имота се констатираха останки от помещения, принадлежащи на възрожденска къща, посочена в архивите като част от имота на фамилията Георгиади. Културният пласт в тази част е наситен с фрагменти от керамика, желязо, фаянс и предмети от бита, характерни за края на XIX – началото на XX в. Под основите на зида, тангиращ имота от север се проучи гробна яма с останки от човешки скелет без инвентар (обр. 3). Почти половината от скелета попадаше под зида, което попречи на цялостното му проучване. С оглед на застрояването в тази част на терена и липсата на инвентар в гроба, предполагаемата датировка на останките е към края на XVIII – началото на XIX в.

Непосредствено върху скалата се констатираха две ямни структури, в които се откри малко количество антична и средновековна керамика. Останалата площ е покрита с насип, в чийто състав се наблюдава значително количество трошляк, грусирал сиенит и фрагменти от покривни керемиди от XX в. По скалата се забелязват различен тип фрактури и следи от каменоделски дейности. Открихa се части от инструменти – длета и клинове от възрожденската и съвременна епохи.

Керамичният материал е в оскъдно количество, основно би-

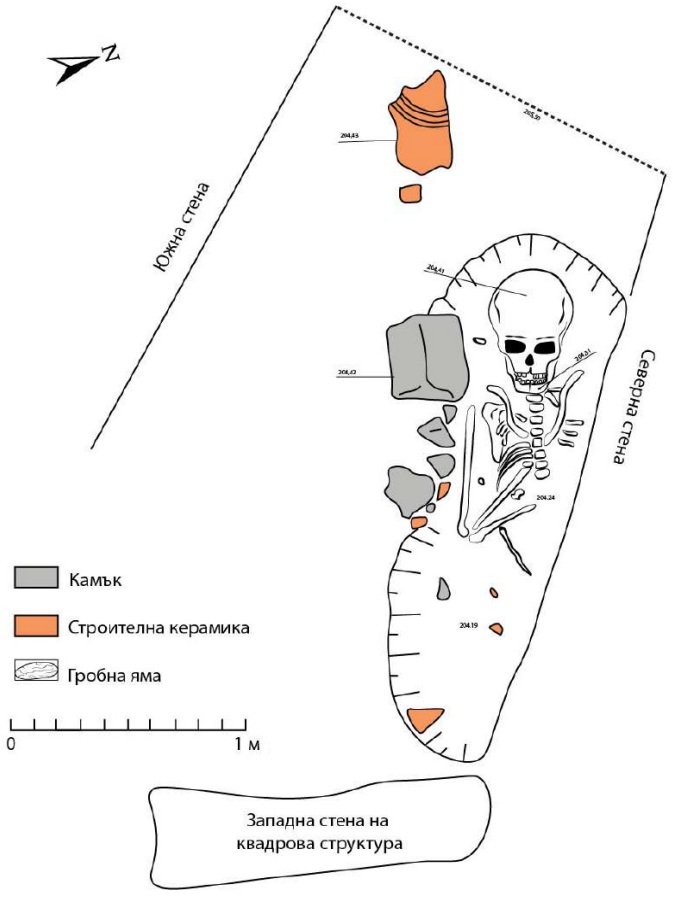
Обр. 1. Общ план на обекта на ул. „Хемус“ № 1 в Пловдив

Fig. 1. General layout of the site at 1 Hemus Str. in Plovdiv

Обр. 2. Общ изглед към обекта

Fig. 2. General view of the site

Обр. 3. Гроб № 1, частично запазен под основите на по-късна сграда (автор К. Даяров)

Fig. 3. Grave No. 1 partially preserved beneath the foundations of a later building (author K. Dayarov)

това керамика от средновековната и османска епохи. Малкото открити късноантични керамични фрагменти показват временен характер на местообитание. Откритите монети са представители на османски медни емисии с минимална стойност от края на XIX в.

Поради наличието на постоянно извираща вода проучването беше проведено чрез постепенно отводняване на различни участъци, последвано от тяхното проучване и документиране. При проведено обследване на възможните източници на наводняване се констатира, че се касае за каверни в скалната маса, които служат като естествени депа на дъждовни и подпочвени води.

При проучването на обекта се достигна нивото на естественя скален терен.

RESCUE EXCAVATIONS AT 1 HEMUS STR. IN PLOVDIV

Zdravka Korkutova, Desislava Davidova

The site is located in the central area of Plovdiv, at the Dzhambaz Tepe Hill, in close proximity to the Roman theatre of *Philippopolis*.

The excavated area is approximately 500 m^2, with a thickness of the strata of 0.30 to 2.70 m (figs 1, 2). The fieldowrks reveled a quarry, which has been functioning until the end of the 19th – beginning of the 20th c.

Remains of rooms of a building were found along the northeastern boundary of the plot, which can be associated with a house from the National Revival period, known from the archives to had formed part of the properties of the Georgiadis family. The foundation of its northern wall cuts through a grave laid according to the Christian rites, destroying more than half of it, thus only the upper part of the skeleton was preserved (fig. 3). The lack of grave inventory and the overall evidence of upbuilding in the area suggest a late 18th – early 19th c. date of the grave. The layer in this part of the site is rich in ceramic fragments, iron, faience, and objects of everyday life from the end of the 19th – beginning of the 20th c.

Right on top of the bedrock, two pits were found, with some ceramic fragments from the Roman and medieval periods. The rest of the area was characterized by a layer with huge quantities of stone rubble and fragments of roof tiles from the 20th c. Tool marks and cuts from the stone extraction were visible on the bedrock surface. Iron tools were also found – chisels and wedges from the National Revival period and modern times.

The ceramic material is sparse, typical of the medieval and Ottoman periods. A few late antique fragments were also found, as well as coins – low value Ottoman copper issues from the end of the 19th c.

Zdravka Korkutova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, zdravka_p@abv.bg
Deseslava Davidova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, RAM.Plovdiv@gmail.com

№ 63. НАДГРОБНА МОГИЛА „ГОЛЯМАТА МОГИЛА“ В КВ. „ИНДУСТРИАЛНА ЗОНА – ЮГ“, ПЛОВДИВ

Любомир Мерджанов, Мария Драганова

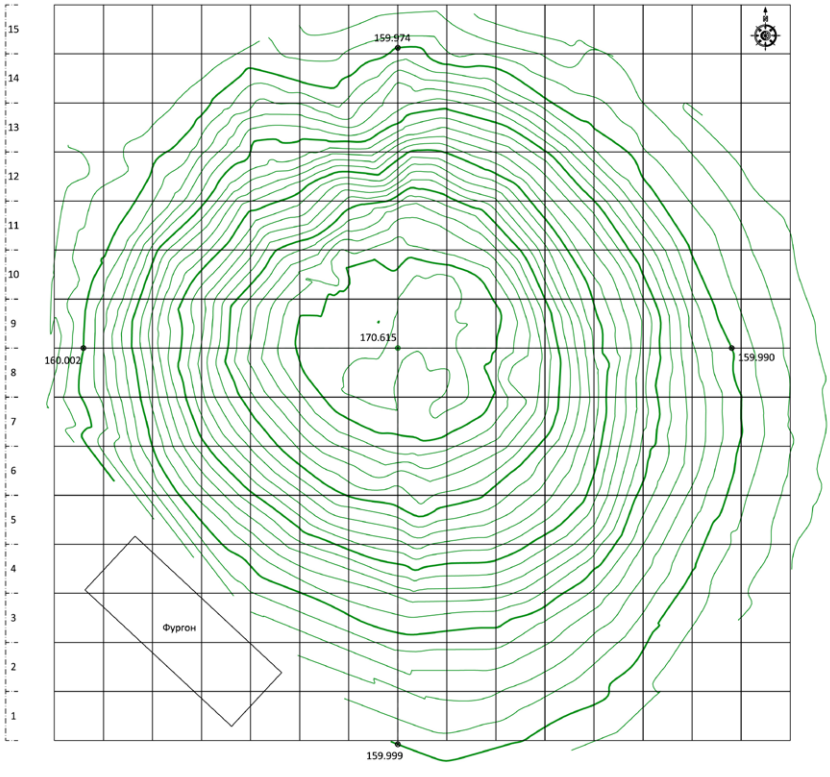
Могилата се намира в югоизточните покрайнини на съвременния град Пловдив. Тя е част от голям некропол, известен като „Гъстите могили“, който се е състоял от над 40 надгробни могили. Една част от тях са разкопани под наблюдението на Б. Дякович през 1912 г. (Дякович 1932, 195). През 1934 г. Д. Цончев проучва две могили и няколко зидани гроба в близост до тях (Цончев 1938, 94). От района произхождат и много случайни находки, като те, заедно с находките от проучванията на Дякович и Цончев, са в хронологическите граници I – V в. Всички останали могили в некропола са безконтролно разрушени, най-вече през първата половина на XX в., във връзка с урбанизацията на квартала.

През 2021 г. се проведе археологическо проучване на последната оцеляла от некропола могила, продиктувано от факта, че в последните години тя е обект на незаконна дейност. Могилата се намира в югоизточния край на некропола и носи името „Голямата могила“, напълно оправдано предвид размерите ѝ – 75 × 75 м в основата и запазена височина 14,6 м. Върхът ѝ е почти изравнен (обр. 1).

Археологическото проучване се проведе в рамките на 35 работни дни (14.06. – 30.07.2021 г.) и обхвана само част от могилния насип в два сектора.

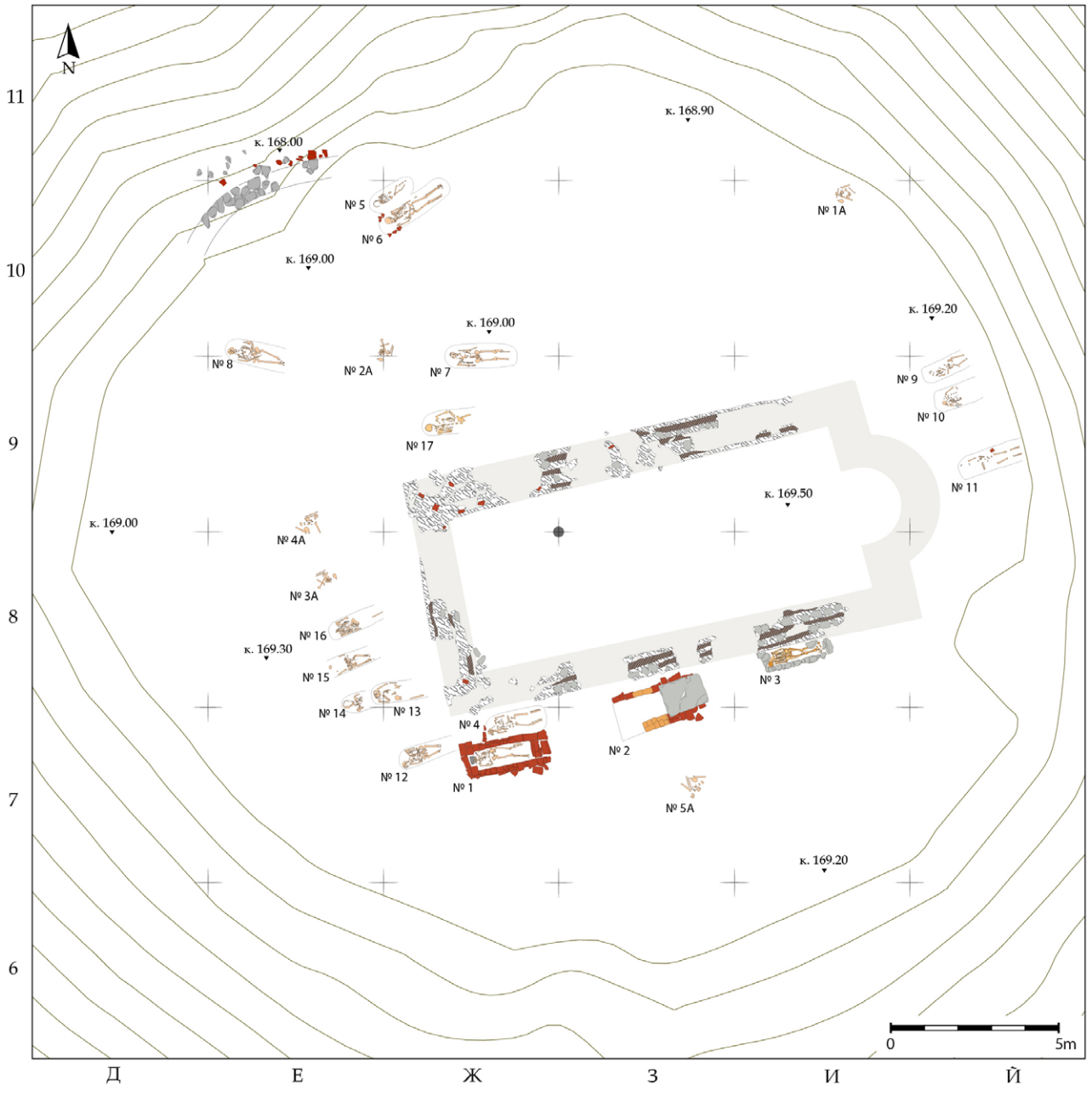
Сектор „Връх“. Археологическото проучване в този сектор обхвана цялата площ на върха на могилата в кв. Е/7-10, Ж/7-11, З/6-11, И/7-10 и Й/7-10, от кота 170,615 до кота 168,00, като в могилния насип се констатираха намеси от различно естество.

На кота 169,70 се попадна на останки от зидове в негатив на правоъгълна сграда – църква, с ориентация изток – запад, с 14° отклонение на североизток (обр. 2). Тя попада в кв. Ж/8-9, З/8-9 и И/8-9. Частично запазено

Обр. 1. Геодезически план на могилата

Fig. 1. Geodesic survey of the mound

Обр. 2. План на църква и средновековен некропол

Fig. 2. Church and medieval necropolis plan

е хоросановото легло на субструкцията на северния, южния и западния зид. То е от бял хоросан, като в него ясно личат отпечатъци от камъни (на места са и запазени) и от дървени успоредни греди, които представляват дървена рамка в основата за укрепване на зидовете. В траншеите се откри голямо количество отпадъчен строителен материал – фрагменти бял хоросан, малки фрагменти строителна керамика, плочести камъни и бигор. Откриха се също и малко фрагменти полихромна стенопис, върху които са запазени частично изображения на елементи от дрехи, букви, нимб и други неясни образи. Размерите на сградата са максимална запазена дължина 12,10 м, максимална ширина 7 м, вътрешна максимална ширина 5 м, ширина на зидовете 1 м.

От четирите страни на църквата се регистрира средновековен некропол, от който се проучиха и документираха общо 17 гроба. Освен тях бяха регистрирани и следи от пет гроба в неанатомичен порядък, нарушени от по-късни вкопавания (обр. 2).

Индивидите в некропола са погребани по християнски обичай, в изпънато положение по гръб, с глава на запад и крака на изток. Преобладаващата им възраст е между 30 и 50 години, а разпределението

им по пол е почти равно[1]. Шестнадесет от гробовете са индивидуални, като изключение прави гроб № 3, където се откриха два скелета, положени директно един върху друг.

При три от гробовете са изградени гробни съоръжения от два основни типа. Гроб № 1 и гроб № 2 са изградени от преизползвани антични тухли (със следи от качествен червен хоросан) на калова спойка и са покрити със сиенитни плочи. Гроб № 3 е изграден от плочести камъни и единични фрагменти тухли, споени с варов разтвор.

При почти всички гробове се наблюдава отклонение от основната посока изток – запад с от 10° до 30° на североизток, сходно с отклонението на църквата, служила за ориентир.

Инвентар се откри само в четири от проучените гробове: две бронзови халки в гробове № 3 и 3А, стъклена гривна в гроб № 10 и бронзова халка-обеца в гроб № 16.

Некрополът е еднопластов, а надморската височина на гробовете варира спрямо близостта им с църквата, която е била разположена в най-високата точка на могилния връх.

Обр. 3.1. Оловен печат на Петър, монах и кувуклисий (втората половина на XI в.); 3.2. Оловен печат на Василий Харсианит (XI – XII в.)

Fig. 3.1. A lead seal of Petar, a monk and kuboukleisios (second half of 11th c.); 3.2. Lead seal of Basil of Charsianon (11th – 12th c.)

При проучванията на църквата и некропола се откриха множество материали от Средновековието – бронзови монети, най-ранните от които са анонимни фолиси от края на X – XI в., а най-късни са рязани скифати от XII – XIV в. Керамичният материал е в сходните хронологически граници от края на XI до края на XIII в.

Интерес представляват и два моливдовула от втората половина на XI в. Първият е с размери 2,0 × 2,2 см, от едната му страна е изобразена Богородица Оранта, а от другата е запазен надпис: „Господи, помагай на своя раб Петър, монах кувуклисий!“ (обр. 3.1). Вторият моливдовул е с размери 1,6 × 1,4 см. Запазен е надпис и от двете страни; чете се: „Василий Харсианит“ (обр. 3.2)[2].

Според анализа на всички открити материали некрополът и църквата могат да се датират във времето от средата на XI до XIII в.

В края на XV – XVII в. зидовете на църквата са умишлено демонтирани и строителният материал е изнесен. В регистрираните вкопавания за изваждане на строителния материал се откриха османски монети от този период.

През първата половина на XX в. на върха на могилата са направени големи военни окопни съоръжения, които разрушават по-голямата част от останките на църквата, като засягат и част от некропола. Части от градежа на гроб № 2 са интегрирани в окопно съоръжение, като страниците му са преправени със съвременни тухли. Вътре в гроба се откриха значително количество гилзи.

В северозападната част на сектора, в кв. Е/10 на кота 168,10 се попадна на останките от дъговиден зид, който следва естествената извивка на могилния връх. Изграден е от плочести и ломени камъни без спойка и има запазена дължина 3,30 м, дебелина 0,45 м, запазена височина 0,22 м. Вероятно представлява остатък от ограден зид на комплекса или нисък подпорен зид само в тази част на върха.

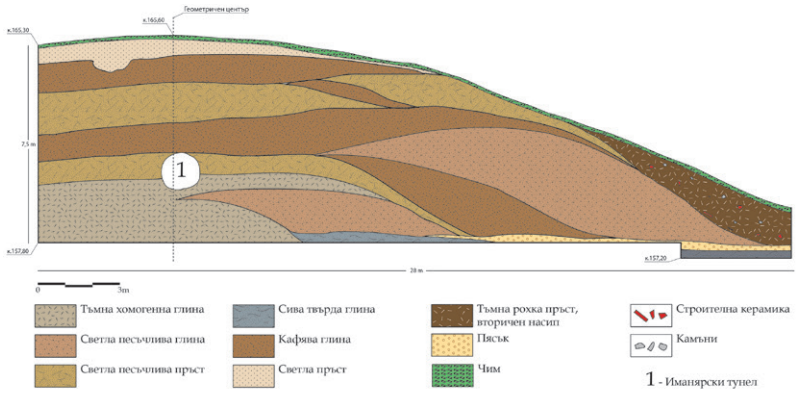
Сектор „Изток – северна половина“. Той обхваща северната половина на източната периферия на могилния насип. Площта му в основата е около 580 м^2 и попада в кв. Л/8-14, М/8-14, Н/8-13 и О/8-13. Максималната проучена дълбочина е 7,4 м (от кота 165,00 до 157,60).

Проучванията в този сектор имат за цел да се установи стратиграфията на могилния насип и особеностите на насипването му. Отнемането на пръстта се осъществи със земекопна техника, като бяха отнети последователно 15 механични пласта с дебелина 0,40 – 0,60 м. Насипът се състои от последователни хоризонтални натрупвания от глина с различна текстура и цвят, песъклива пръст, чернозем и чист речен пясък (обр. 4). През този археологически сезон античното ходово ниво в сектора не е достигнато.

---

[1] Анализ на костния материал е извършен от доц. д-р Г. Томов, МУ – Пловдив.

[2] Печатите са разчетени и анализирани от д-р Н. Шаранков, СУ „Св. Климент Охридски“.

Обр. 4. Сектор Изток – северна половина, западен профил

Fig. 4. Sector East – north half, west profile

Обр. 5. Могилата след приключване на първия етап на проучване

Fig. 5. The mound after the first stage of research

На границата на квадрати Л/8 и Л/9 на кота 168,20 се попадна на отвор на иманярски тунел с ориентация изток – запад. Има овално сечение с размери 1,60 × 1,50 м. Входът му не пролича по никакъв начин в източната периферна част на сектора. Запълването на отвора му и високата степен на зачимяване показват, че тунелът е прокопан преди повече от 25 години. Съоръжението е почти хоризонтално, насочено към центъра на могилата. От мястото на засичане до видимия му край е с дължина около 7 м. След седмия метър тунелът прекъсва и се виждат две по-малки пробивания – едно нагоре и едно долу. Дали някое от тях представлява продължение на тунела към момента не може да се каже. Тунелът беше проверен с металдетектор, но не се откриха никакви материали, които биха могли да подскажат датата на прокопаване.

Не се откриха никакви археологически материали в тази част на могилния насип, дори и малки фрагменти керамика, което не позволява към момента да се даде дата на неговото издигане. Всички находки произхождат само от чимовия пласт, като това са две монети от IV – V в. и преотложени средновековни материали, изхвърлени от върха по време на извършването на военните вкопавания.

Съвсем в периферията на могилата, в кв. Н/13 на кота 158,90 се откри монета на Филип II Македонски (359 – 336 г. пр. Хр.).

Проучването на могилата ще продължи и през следващия археологически сезон (обр. 5).

Литература

Дякович 1932: Б. Дякович. Могилни находки при Пловдив. – Годишник на Народната библиотека и музей в Пловдив за 1930 г. София, 1932, 195 – 209.

Цончев 1938: Д. Цончев. Приноси към старата история на Пловдив. София, 1938.

BURIAL MOUND "GOLYAMATA MOGILA" IN THE SOUTHERN INDUSTRIAL ZONE, PLOVDIV

Lyubomir Merdzhanov, Maria Draganova

Summary

The mound is located in the southeast periphery of present-day Plovdiv. It is the last remaining of the large tumular necropolis, known as "Gastite Mogili", situated in the southeast part of the necropolis. The mound is named "Golyamata mogila" as it measures 75 × 75 m at the base, with a preserved height of 14.6 m (fig. 1).

The archaeological excavations in 2021 covered two sectors of the mound.

Sector "Top". Excavations covered the entire surface at the top of the mound (fig. 2). Wall trenches belonging to a rectangular building – church, E – W oriented, were found. Mortar bedding of the substruction was partly preserved. Construction debris as well as fragments of polychrome murals were found in the trenches. The preserved dimensions of the building are external length of 12.1 m, external width of 7 m, internal width of 5 m, wall width of 1 m.

Around all four sides of the building, a medieval necropolis was excavated, with 17 graves with individuals buried according to the Christian rites – supine position, laying on the back, head towards west. Evidence of another five graves was found – disturbed by later digging activities.

In the context of the church – necropolis complex, many materials from the medieval period were found – bronze coins, sherds, bronze rings and two lead seals (fig. 3). The necropolis and the church could be dated to the 11th – 13th c.

In the 15th – 17th c. the walls of the building were dismantled for reuse of the building materials. In the beginning of the 20th c., at the top of the mound, extensive military activities have been conducted, which have additionally disturbed the remains of the church and part of the necropolis.

Sector "East - north half". The sector covers the northern half of the east periphery of the mound; the aim of the excavations here is to understand the stratigraphy and the characteristics of the mound heaping. The mound consists of consecutive horizontal layers of clay with different texture and colour, sandy soil, black soil, and sand from river deposits (fig. 4). The original terrain was not reached.

No archaeological materials were found in this part of the site. This, for the moment, does not allow to define the date of the mound. All finds in this sector come from the surface soil layer – two coins dated to the 4th – 5th c., and some medieval materials redeposited from the top of the mound. The study of the mound will continue (fig. 5).

Lyubomir Merdzhanov, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, merdzhanov.lyubomir@yahoo.com
Maria Draganova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, mariyaadraganova@gmail.com

№ 64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРОИЗТОЧНАТА ЧАСТ НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА"

Мария Камишева, Величка Мартинова

Обектът попада в североизточната част на укрепената територия на Августа Траяна – Верея, на ул. „Цар Иван Шишман" № 76, в УПИ XII-1604а, кв. 32 по плана на Стара Загора, в близост до северната крепостна стена.

Археологическите проучвания се провеждат с научен ръководител М. Камишева и зам.-ръководител В. Мартинова, и двете от РИМ – Стара Загора.

Установени са три строителни периода.

Период I (Античност). Структурите от този период се установяват под пода на съвременната къща. Регистрирани са няколко помещения в сграда с масивни зидове с ширина 0,77 м. Те са изградени от ломени камъни, споени с жълтеникав хоросан. Тези структури не са проучвани и те ще бъдат изследвани през следващия археологически сезон.

Период II (края на XI – XII в.). В проучвания терен се разкри некропол, от който до момента са проучени шест гроба (обр. 2). Поради по-късните вкопавания от следващите епохи, голяма част от тях са разрушени. Два от запазените в анатомичен порядък скелети са ориентирани запад – изток, с глава на запад и принадлежат на млади индивиди. Те не са положени в изкопана за целта гробна яма, а се откриват в разрушенията на античните зидове (гроб 2 и гроб 5). Гроб 6 принадлежи на индивид, положен в предварително изкопана гробна яма, с ориентация северозапад – югоизток, с глава на северозапад. Останалите три гроба са засечени частично, като при гроб 1 костите бяха разпръснати върху струпване от ломени камъни. Гроб 3 е ситуиран върху зид, в който е изкопано пространство в ъгъла (обр. 3), а от гроб 4 е запазен само черепът. В четири от случаите (гроб 1, 2, 3 и 4) в гробовете се откриват находки – стъклени мъниста, бронзови обеци и бронзови гривни.

Освен некропола в източната част на терена се засече съоръжение с голяма концентрация на керамика от този период. Неговото проучване предстои през следващия сезон.

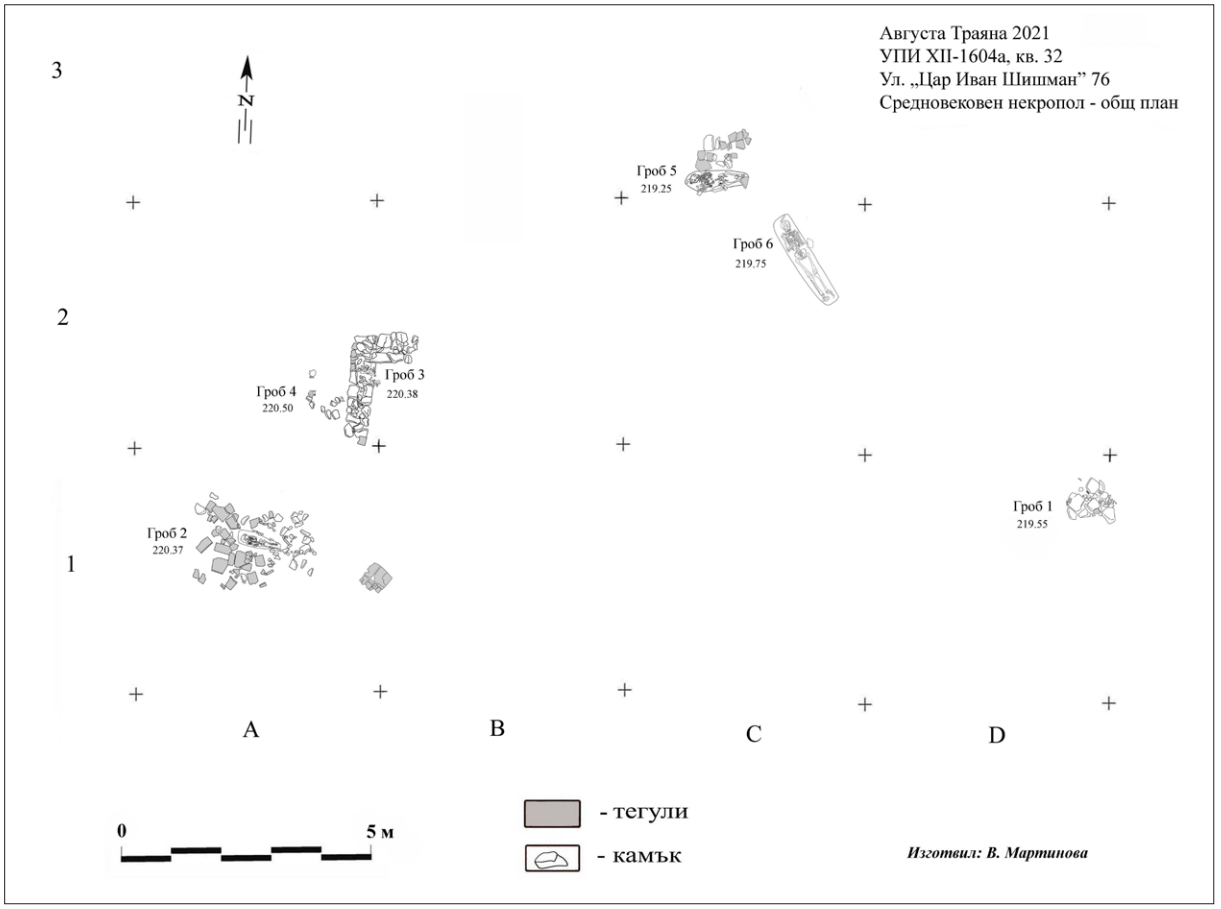
Период III (края на XVIII – XIX в.). В западната част се разкри голямо пространство с калдъръмена настилка, в която ясно се открояват няколко улея, които се събират в южната част на терена (обр. 1). Вероятно става дума за „кьоше“ от уличната планировка по това време. Настилката е с денивелация от север – запад към юг – югозапад. Калдъръмът е изпълнен от дребни и средни по размер ломени и речни камъчета, като само улеите са оформени с големи и средни по размер ломени камъни. Той е положен върху пласт от чакъл, пясък и дребни фрагменти от строителна керамика. Неговата цялост е нарушена на много места. Вероятно по същото време той е нарушен от сграда с почти квадратен план, която е възможно да се определи и като магазин.

Обр. 1. Общ план на калдъръмената настилка (снимка Цв. Четъшки)

Fig. 1. General plan of the cobblestone pavement (photo Ts. Chetashki)

В източната част са разкрити няколко сгради, които са изградени от ломени камъни, споени с кал. Едната е с почти квадратен план (вътрешни размери 3,35 × 2,92 м) и може би трябва да се свърже с

Обр. 2. План на некропола от XII век (автор В. Мартинова)

Fig. 2. Plan of a necropolis from the 12th c. (author V. Martinova)

изграждането на калдъръма. Другата сграда се засича в северозападната част, като частично я разрушава. Тя е ситуирана по източната част на проучвания терен.

Разкриха се и няколко структури, които могат да се отнесат към периода края на XIX – XX в. – две ями, едната от които разположена по южната линия на имота и със сигурност използвана за септична, а другата – в централната източна част, запълнена с материали от втората половина на XX в. По северната линия на имота, в неговата източна част и непосредствено до зида на съвременната къща бе разкрит кладенец, от който метална тръба отвежда водата в южна посока, до специално оформена чешма.

Обр. 3. Гроб 3 (снимка М. Камишева)

Fig. 3. Grave 3 (photo M. Kamisheva)

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE NORTHEASTERN PART OF THE *AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Maria Kamisheva, Velichka Martinova

Summary

The site is situated in the NE part of the fortified territory of *Augusta Traiana* – Vereya, in close proximity to the northern fortification wall. Three construction periods are identified.

Period I (antiquity). Several rooms in a building with massive walls with a width of 0.77 m are registered. They are built of quarry stones bonded with yellowish mortar. In 2021, these structures remain unexplored and will be fully studied in the next archaeological campaign.

Period II (end of 11th – 12th c.). A necropolis is discovered in the studied area (fig. 2). So far, six graves are excavated. Due to activities from later periods, most of the graves are destroyed. Two of the anatomically preserved skeletons are W – E oriented and belong to young individuals. They have not been laid in deliberately dug burial pits, but were found amidst the ruins of the ancient walls (graves 2, 5). Grave 6 belongs to an individual placed in a proper burial pit, with a NW – SE orientation, with head towards NW. The other three graves were partially excavated. In grave 1, the bones were scattered on a pile of quarry stones. Grave 3 is situated on a wall in which a hole in the corner is excavated (fig. 3). In grave 4 only the skull is preserved. Grave inventory was discovered in four of the graves – glass beads, bronze earrings and bronze bracelets.

Period III (end of 18th – 19th c.). In the W part of the site, a large space with cobblestone pavement was revealed (fig. 1). Several chutes, joining in the S part of the area are visible, probably part of the street planning at the time. The pavement slopes from NW to S/SW. The cobblestone comprises small and medium-sized quarry and river stones. Only the chutes are formed of large and medium-sized quarry stones. The pavement is laid on a layer of gravel, sand and small fragments of architectural ceramics. Its integrity has been compromised in many places.

In the E part, several buildings were discovered. They were built of quarry stones bonded with mud. One features an almost square plan (internal dimensions 3.35 × 2.92 m) and may be associated with the construction of the cobblestone. The other building is detected in the SE part, partially destroying the pavement.

Several structures that can be attributed to the end of the 19th and 20th c. We have discovered two pits, one located at the S border of the plot, and certainly used as a septic tank, and the other in the central E part, filled with materials from the second half of the 20th c. Along the N border of the plot, in its E part and next to the wall of the modern house, a well was excavated. From it, a metal pipe takes the water in southern direction to a specially shaped fountain.

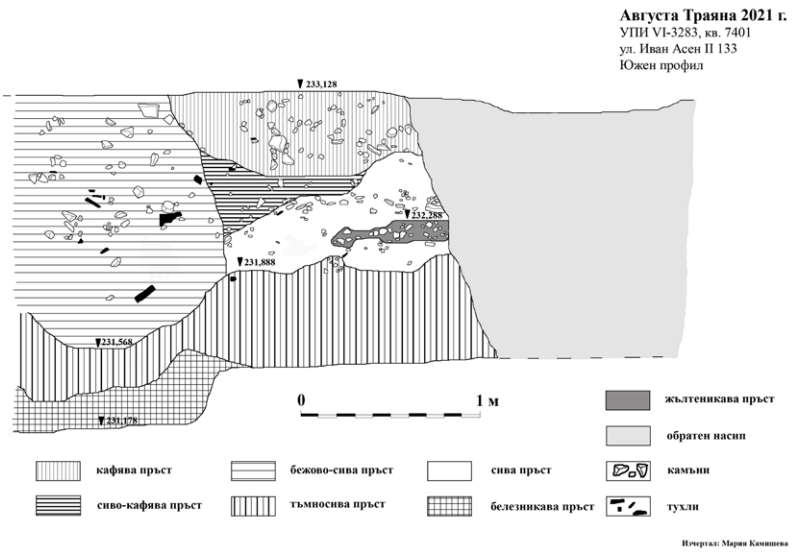
Maria Kamisheva, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, maria_ivanowa@abv.bg
Velichka Martinova, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, villy_martinova@abv.bg

№ 65. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СТРУКТУРИ ОТ ОСМАНСКИЯ И СЪВРЕМЕННИЯ ПЕРИОД НА УЛ. „ИВАН АСЕН II“ № 133, СТАРА ЗАГОРА

Атанас Атанасов

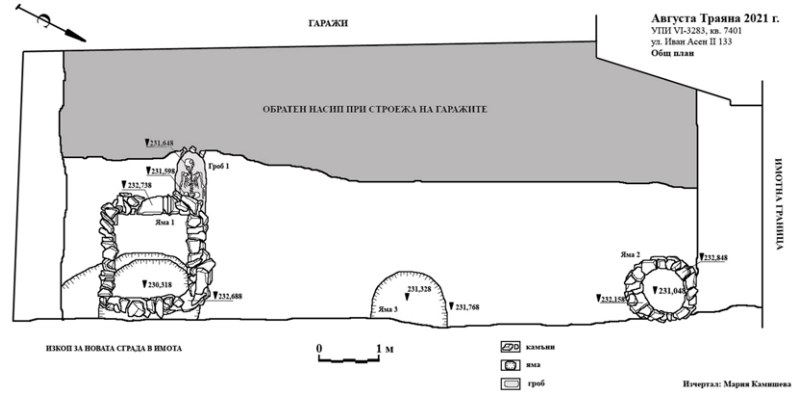
Проучваният участък е разположен в УПИ VI-3283, кв. 7401, ул. „Иван Асен II“, № 133 по плана на гр. Стара Загора, находящ се в зона „Б“ на АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“.

За съжаление по-голямата част от обекта е нерегламентирано изкопана от инвеститора с механизирана техника и са положени бетон и арматура. В западния край на парцела е оставен участък от около 50 кв. м, в който се проведе спасителното археологическо проучване. Заради изкопа от изток много добре се вижда дълбочината, на която се намира стерилният терен, който се явява крайна точка за работа. При започването на работния процес се установи, че западната част на проучваното място е изцяло изчерпана и запълнена с обратен насип, резултат от строителството на подземните гаражи в съседство. Обратният насип се състои от строителни отпадъци, пластмаса и големи ломени камъни. Той много добре си проличава в южния профил (обр. 1). На базата на спасителното археологическо проучване се установиха няколко структури на отреденото за работа място (обр. 2). В южната част на обекта се проучи зидана боклучна яма от XVII – XIX в. (яма № 1). В близост до нея се разкри гробно съоръжение, което представлява плитко вкопана в стерилния терен гробна яма. В нея е положен индивид в изпънато положение в посока запад – изток, с глава на запад и изпънати покрай тялото ръце (обр. 3). Костите са добре запазени. За съжаление черепът е пострадал от тежестта на пръстта и от изкопа за гаражите. Зъбите са добре запазени. Дължината на скелета е 1 м, ширината в най-широката част при ръцете е 0,40 м, а в горната част на раменете е 0,30 м. За съжаление в гробната яма липсва гробен инвентар, който да послужи за датировка. Въпреки това, със сигурност може да се твърди, че индивидът е погребан по християнски обичай. В североизточния ъгъл на терена, разрушен от нерегламентираната намеса се проучи зидан кладенец (яма № 2). Той може да се датира от същото време, от което е и съществувалата къща в парцела. Между боклучната яма и съвременния кладенец се разкри много плитко вкопаване, без археологически материали в него (яма № 3). Навсякъде по цялата площ на обекта е достигнат стерилният терен, който представлява жълта здрава пръст. Животинският осте-

Обр. 1. Стратиграфски профил

Fig. 1. Stratigraphic cross-section

Обр. 2. Общ план на проучвания обект

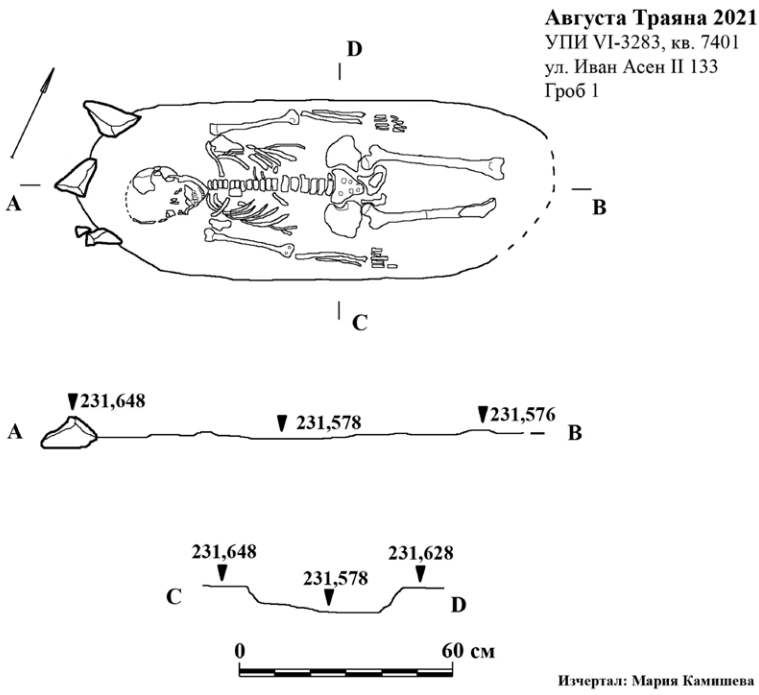
Fig. 2. General plan of the site

ологичен материал е изследван от специалист в Тракийски университет – Стара Загора, който определи следните животни:

Яма № 1 (к. 231,477 м) – говедо: подпетна – 1 бр.; фаланга I – 1 бр. от младо животно; ребро – 1 бр.

Яма № 1 (к. 230,748 м) – говедо: череп – 9 бр.; рога – 3 бр.; лопатка – 1 бр.; ребра – 2 бр.; фаланга I – 1 бр.; гръдни прешлени – 1 бр.; киткови кости – 1 бр. Минимален брой индивиди – 2 (едно младо животно и две възрастни). Коза: подкиткови кости – 2 бр.; долна челюст – 1 бр.; подбедро – 1 бр.; подпетни – 1 бр.; ребра – 3 бр.; лъчева – 3 бр.; череп – 1 бр. Минимален брой индивиди – 1 (младо животно). Заек: подбедро – 1 бр. Свиня: бедро – 1 бр.; раменна – 1 бр.

Боклучната яма много добре може да се датира в XVII – XIX в., а за гробното съоръжение и яма № 3 не може да се определи датировка, тъй като липсват материали. Кладенецът е съвременен.

Обр. 3. Гроб № 1

Fig. 3. Grave No. 1

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF STRUCTURES FROM THE OTTOMAN AND CONTEMPORARY PERIOD AT 133 IVAN ASEN STR., STARA ZAGORA

Atanas Atanasov

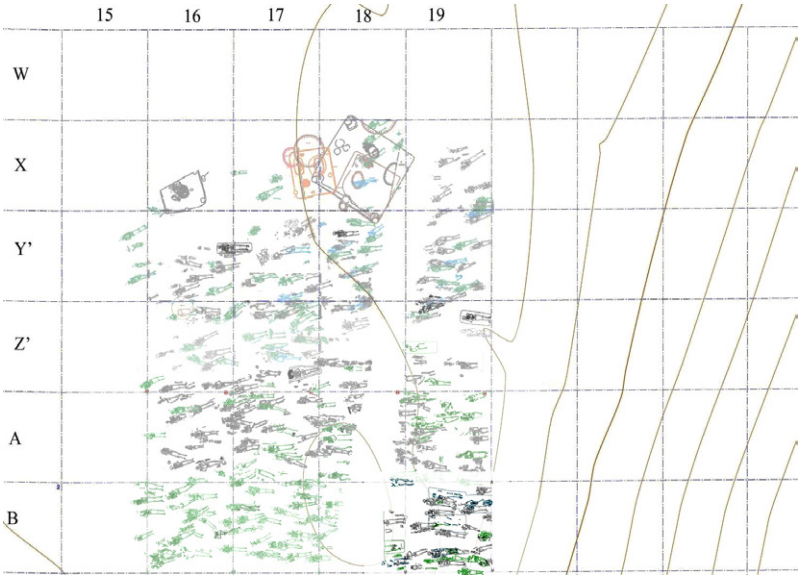
Summary

In the beginning of the work process, it was found that the western part of the plot is illicitly excavated altogether and filled with modern embankment which have resulted from the construction of underground garages nearby. The embankment is evident in the southern profile (fig. 1). During the rescue archaeological research, several structures were discovered in the eastern part of the plot (fig. 2). A stone-built garbage pit from the 18th – 19th c. was registered in the southern part of the site (pit No. 1). Next to it, a grave was discovered – a shallow grave pit dug in the virgin terrain. In the pit, an individual was placed in stretched position W – E oriented, with skull towards west and arms stretched along the body (fig. 3). Unfortunately, there was no grave inventory to serve for dating of the grave. Nevertheless, it is certain that the individual was buried according to the Christian burial rite. In the northeastern corner of the site, destroyed by illegal digging, a stone-built well was studied (pit No. 2). It can be dated in the same period as the house which existed in the plot. A very shallow pit (pit No. 3), containing no archaeological materials was discovered between the garbage pit and the contemporary well. The garbage pit can certainly be dated in the 17th – 19th c. As for the grave and pit No. 3, no clear dating can be determined because of the lack of materials. The well is contemporary.

Atanas Atanasov, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, nasko56320@abv.bg

№ 66. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ В М. ГЕРЕНА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЗНАМЕНОСЕЦ, ОБЩ. РАДНЕВО

Пламен Караилиев

Обр. 1. Общ план на некропола

Fig. 1. General plan of the necropolis

Редовните археологически разкопки в м. Герена край гр. Раднево продължиха и през 2021 г. (Караилиев 2015; Караилиев и др. 2014; Петрова, Караилиев 2016; Караилиев 2021). Усилията ни бяха съсредоточени в границите на средновековния некропол, главно в кв. B19. Допроучена беше площта и в източната част на квадрат B18 (обр. 1). Достигната е дълбочина до 0,90 от повърхността на терена, на площ около 30 кв. м.

В посочената площ се проучиха изцяло 36 гроба. Така общият брой на разкритите през до момента гробове достигна 362. Значително количество скелети са унищожени от преминаващия канал с ширина 2 м, както и предприетата от ползвателя на парцела селскостопанска дейност през 2019 г. При машинното запълване на изкопа околният терен е бил понижен с 0,25 – 0,30 м, което е довело до унищожаване на най-плитко вкопаните гробове. Последвалата дълбока оран увреждa скелетите на значително по-дълбоко ниво, главно в непроучвания терен в квадратите по линия B.

В този най-горен, компрометиран вече пласт през преходните години бяха проучени изключително детски и юношески гробове, по правило с висок процент от положени по тялото или в гробната яма дарове и инвентар. Продължава изключителната уплътненост и гъстота на некропола, регистрирана при досегашните проучвания. Индивидите с малки разминавания са погребвани почти един над друг, като достигат от два до четири скелета положени един над друг. Продължават да се наблюдават сектори, при които може да се предположи, че това са семейни или родови парцели. През този сезон бяха разкрити и три погребения, извършени в ковчези. Къси пирони с четириъгълно сечение и малки кръгли глави от конструкцията на ковчезите бяха разкрити на място. И трите гроба са с трапецовидни очертания. За целия проучен досега некропол погребенията, извършени в ковчези, са общо 28, като с трапецовидни очертания са 13 гроба. Ориентацията е преимуществено запад – изток, с леки отклонения в южна и северна посока. Тези отклонения са регистрирани в по-дълбоко вкопаните гробове. Ръцете на погребаните с малки отклонения са скръстени върху гърдите или таза. През 2021 г. има четири скелета с лява или дясна, изпъната покрай тялото ръка. По-малък е процентът на свитите към горната част на гърдите ръце. Регистрирани са два случая на поставени в гробната яма кремъчни пластини и три случая на следи от въгленчета. При четири случая имаме маркиране на скелети с един или няколко ломени камъни и два случая от фрагментирани тухли. Погребенията са съобразени с християнския погребален обред. В проучената площ, след вдигане на костния материал, не продължава в дълбочина да се среща фрагментирана керамика от неолита, халколита, бронзовата и желязната епоха.

Намерените силно фрагментирани стенописи на този етап се срещат предимно в източната половина на квадрат B19. Подложката им е от тънка основа от бяла вар. В част от тях подложката е примесена с пепел и техниката е „мокро фреско", което показва високото майсторство на изпълне-

ние. Преобладаващите цветове са в гамата на зеленото, червеното и жълтото.

Откриха се общо 55 находки от метал, стъкло и глина – медни монети, стъклени и бронзови гривни, медни и сребърни обеци и наушници, стъклени мъниста и пръстени (обр. 2).

Петнадесет от гробовете са с гробни дарове и инвентар, което прави 41,6 % от общия брой проучени гробове през 2021 г.

Стенописните фрагменти бяха консервирани на терен и вдигнати за реставрация в подходящи лабораторни условия.

Обр. 2. Гроб № 343 с инвентар

Fig. 2. Grave No. 343 with inventory

Археологическият обект е изключително перспективен в научно отношение. В неговите очертания засега се проучва един от най-богатите некрополи от средновековната епоха на територията на Старозагорското поле. В селището, освен целите и фрагментирани съдове, се откриват в затворени археологически комплекси монети и оловни печати, които прецизират датировката на археологическия материал в границите на XII – началото на XIII в.

Литература

Караилиев 2015: П. Караилиев. Новооткрити средновековни селища в централната част на Горнотракийската низина. – Епохи, 23/2, 2015, 296 – 303.

Караилиев 2021: П. Караилиев. Археологически проучвания на некропол от средновековната епоха и многослойно селище в м. Герена при с. Знаменосец, общ. Раднево. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 1204 – 1207.

Караилиев и др. 2014: П. Караилиев, А. Пировска, Р. Петрова. Спасително археологическо проучване в м. „Герена", в землището на с. Знаменосец, Община Раднево. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 567 – 568.

Петрова, Караилиев 2016: Р. Петрова, П. Караилиев. Археологически проучвания в м. „Герена", в землището на с. Знаменосец, Община Раднево. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 753 – 754.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF MULTILAYER SETTLEMENT IN GERENA LOCALITY, LAND OF ZNAMENOSETS VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY

Plamen Karailiev

Summary

The archaeological excavations of the site situated in the Gerena locality near Radnevo continued in 2021. Our efforts were focused within the boundaries of the medieval necropolis, mainly in grid square B19 and the eastern part of B18. The depth reached from the terrain was 0,90 m, in an overall area of around 30 m^2, where 36 graves were fully excavated (fig. 1). Altogether, with the number of the graves studied so far is 362.

Previously registered density of the grave distribution is again confirmed in 2021. In some cases, individuals are buried on top of each other, reaching two to four levels of skeletons. The hypothesis that in some areas there are family sections of the necropolis continues to prove its validity. In 2021, we excavated three burials with wooden coffins. Short

nails with quadrangular cross-section and small round heads from the construction of the coffins were discovered *in situ*. All three graves with trapezoidal outline. For the entire necropolis studied so far, the total number of burials with coffins is 28, 13 of which are with a trapezoidal outline. The orientation is west – east, heads towards west, with slight deviations to the south and north. These deviations are registered in the graves dug to a deeper level. The arms of the deceased are crossed over the chest or in the pelvis area. In 2021, there are four skeletons with a left or right arm laid stretched along the body. The percentage of arms bent towards the upper chest is lower. There are two cases of flints placed in the grave pit, and also three cases of small pieces of charcoal. In four cases the burial pits are marked with one or more quarry stones, although there are also two cases of fragmented bricks used as markings.

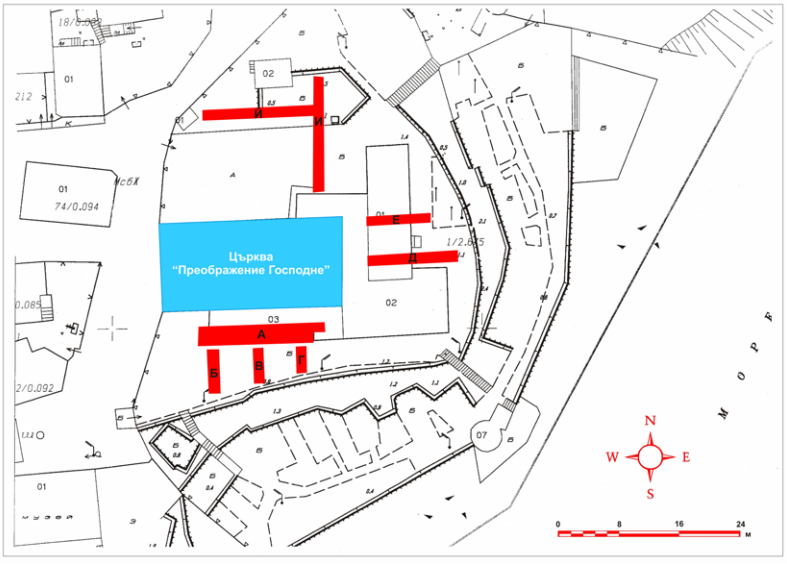
The funerals had been carried out according to the Christian rite. Fragmented pottery from the Neolithic, Chalcolithic, Bronze and Iron Ages was not found in depth in the studied area, below the graves. Fifty-five small finds of metal, glass and ceramics were found – copper coins, bronze cross, bracelets from glass and bronze, two different types of copper and silver earrings, glass beads and rings (fig. 2). Fifteen of the graves contained grave goods and inventory, which makes 41.6 % of the total number of graves studied in 2021.

The archaeological site is extremely promising in terms of research attainment. For the time being, it is one of the richest necropoleis from the Middle Ages in the territory of the Stara Zagora Field. In the settlement, in addition to the whole and fragmented vessels, coins and lead seals are found in closed archaeological contexts, which specifies the dating of the site to the 12th – the beginning of the 13th c. AD.

Plamen Karailiev, Museum of Archaeology "Maritsa-Iztok", 2A Gita Str., 6260 Radnevo, umbo@abv.bg

№ 67. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В СТАРИЯ ГРАД НА ПОМОРИЕ

Сергей Торбатов, Антон Карабашев, Биляна Торбатова

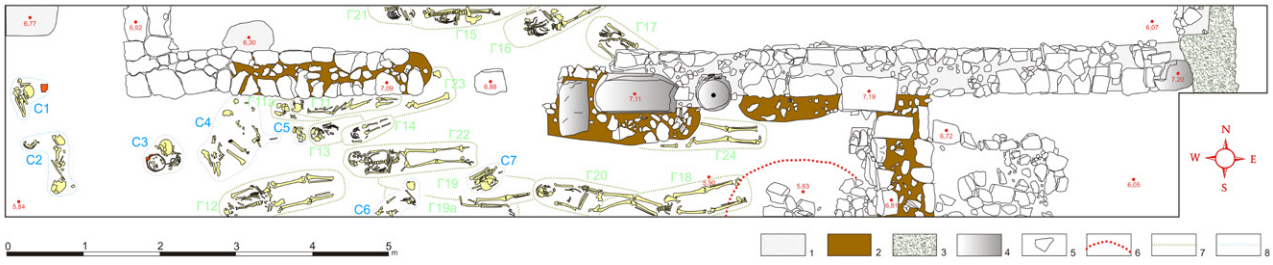
Обр. 1. Разположение на сондажите

Fig. 1. Location of the trenches

През 2021 г. за пръв път досега бяха проведени археологически разкопки на територията на т. нар. Стар град на Поморие. Отреденият за проучване терен се намира в най-източната част на Поморийския полуостров, в района на църквата „Преображение Господне". Това е най-старата действаща църква по Българското Черноморие, построена през 1763 – 1764 г. и осветена през 1765 г. В краеведската литература широко се лансира тезата, че тя е изградена на мястото на по-стара, изградена още през IX в. и просъществувала до 1760 г. църква, но за това няма никакво документално потвърждение.

Храмът е функционирал като енорийски, обслужващ духовните потребности на жителите на съседната градска махала. На стара снимка е документирана една по-късна пристройка от южната страна на църквата. Същата е отразена като вече съществуваща на новия градоустройствен план на Анхиало от юли 1900 г. Нещо повече – на този план е отбелязан дори и видът на нейния градеж – фахверк.

Нещата са просъществували в този вид до големия пожар от 1906 г., след който църквата „Преображение Господне" се оказва една от малкото оцелели постройки в града. В хода на преизгражда-

Обр. 2. Сондаж А, общ план. Легенда: 1 – вар/хоросан; 2 – структура на кална спойка; 3 – бетон; 4 – архитектурен детайл; 5 – камъни; 6 – яма; 7 – гроб; 8 – струпване от кости

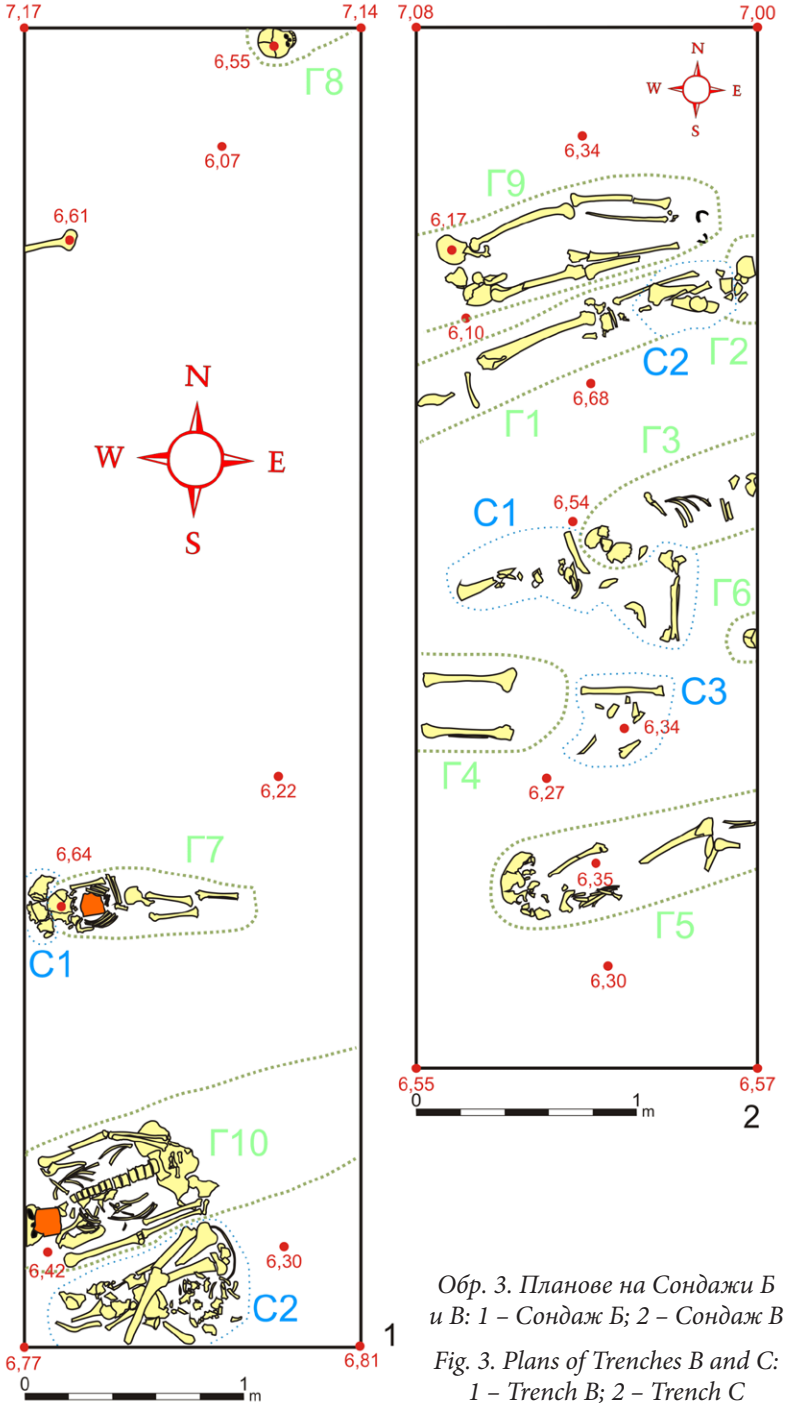
Fig. 2. Trench A, general plan. Key: 1 – lime/mortar; 2 – structure with mud binder; 3 – concrete; 4 – architectural detail; 5 – stones; 6 – pit; 7 – grave; 8 – accumulation of bones

нето на Анхиало през следващите десетилетия жилищните сгради северно от храма са премахнати, а непосредствено на изток от него е издигната масивна постройка на нов граничен пост. След 1944 г. имотът около църквата „Преображение Господне“ е предаден на Министерство на вътрешните работи и активно се използва до 2019 г. като почивна база, с неизбежните при това изкопни и насипни дейности за изграждане на различни подземни комуникации и ново строителство.

През септември 2019 г. имотът е преобразуван в публична общинска собственост на Община Поморие за изграждане на парк, след което започва неговото цялостно разчистване. В хода на тези дейности, на около 4 м южно от църквата работниците се натъкват на два антични архитектурни детайла. Назначената по случая експертна комисия предписва да се извършат пълни археологически проучвания в обхвата на новоразкритите структури и сондажи в обхвата на площадката около църквата.

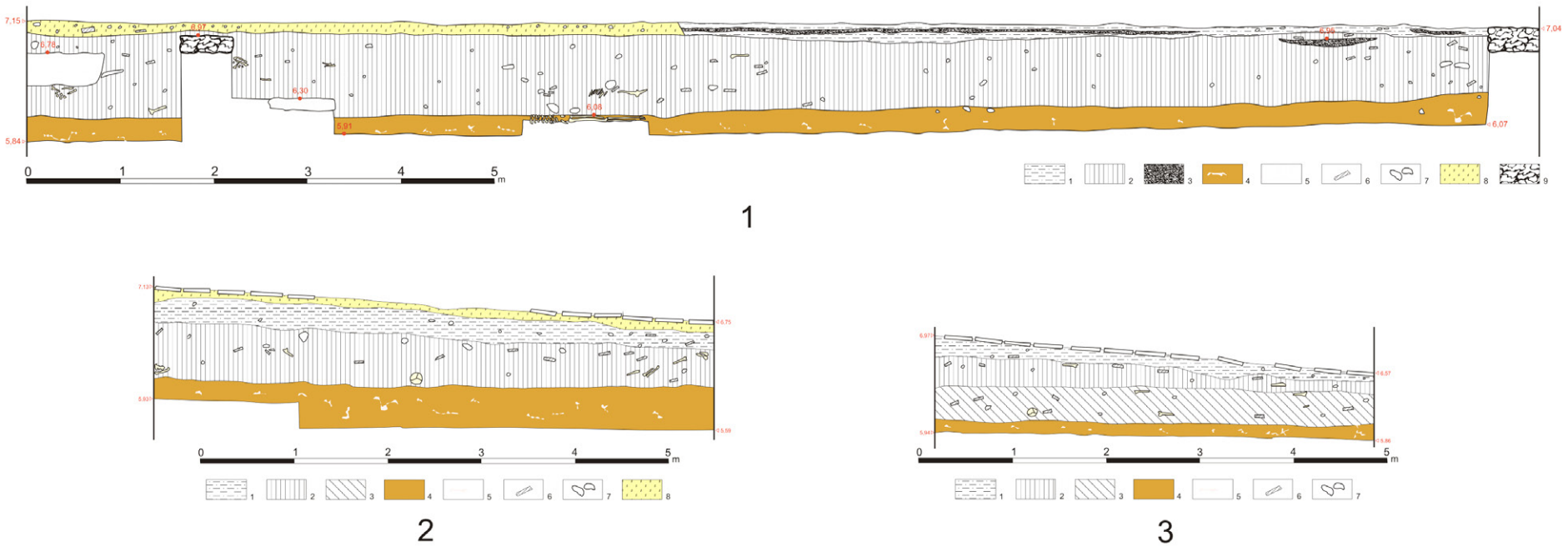
Керамичният материал от разкопките беше обработен от М. Манолова-Войкова от РИМ – Варна, а нумизматичните находки – от Д. Драгоев от РИМ – Русе.

Осъществени бяха осем сондажа в достъпни за проучване терени (обр. 1). В изпълнение на предписанието, приоритетно значение имаше работата в ситуирания на юг и успоредно на църквата Сондаж А, който обхващаше новоразкритите структури. Структурите се оказаха

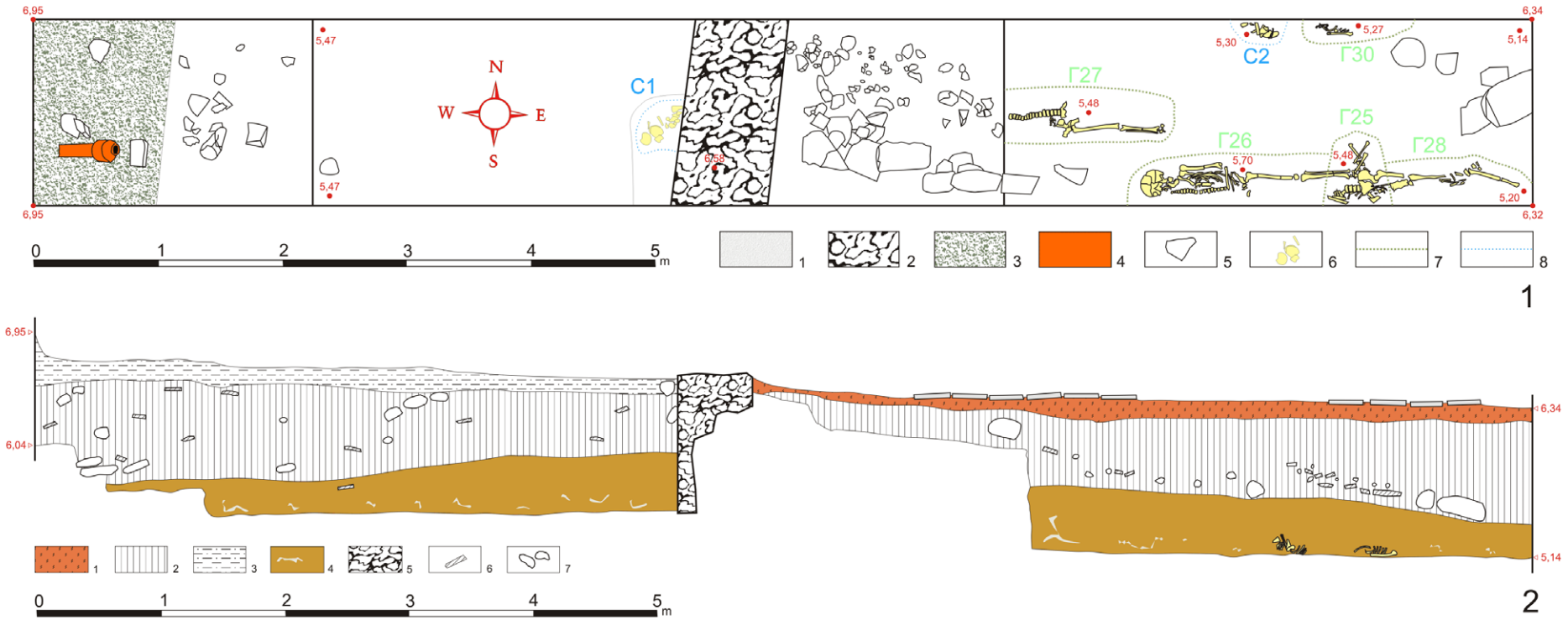
Обр. 3. Планове на Сондажи Б и В: 1 – Сондаж Б; 2 – Сондаж В

Fig. 3. Plans of Trenches B and C: 1 – Trench B; 2 – Trench C

Обр. 4. Профили на културните напластявания: 4.1 – Сондаж А (северен профил). Легенда: 1 – съвременен насип; 2 – светлокафява пръст; 3 – въглени/пепел; 4 – светлокафява глинеста пръст с мергелни конкреции (стерил); 5 – вар/хоросан; 6 – строителна керамика; 7 – камъни; 8 – пясък, примесен с пръст; 9 – градеж от камъни със спойка от вар/хоросан. 4.2 – Сондаж Б (източен профил). Легенда: 1 – съвременен насип; 2 – светлокафява пръст; 3 – тъмнокафява пръст; 4 – светлокафява глинеста пръст с мергелни конкреции (стерил); 5 – мергелни конкреции; 6 – строителна керамика; 7 – камъни; 8 – пясък. 4.3 – Сондаж В (източен профил). Легенда: 1 – съвременен насип; 2 – светлокафява пръст; 3 – тъмнокафява пръст; 4 – светлокафява глинеста пръст с мергелни конкреции (стерил); 5 – мергелни конкреции; 6 – строителна керамика; 7 – камъни

Fig. 4. Cross-sections of the cultural strata: 4.1 – Trench A (northern cross-section). Key: 1 – modern embankment; 2 – light brown soil; 3 – charcoal/ash; 4 – light brown clay soil with marl nodules (virgin soil); 5 – lime/mortar; 6 – building ceramics; 7 – stones; 8 – sand mixed with soil; 9 – construction of stones with lime/mortar binder. 4.2 – Trench B (eastern cross-section). Key: 1 – modern embankment; 2 – light brown soil; 3 – dark brown soil; 4 – light brown clayey soil with marl nodules (sterile); 5 – marl concretions; 6 – building ceramics; 7 – stones; 8 – sand. 4.3 – Trench C (eastern cross-section). Key: 1 – modern embankment; 2 – light brown soil; 3 – dark brown soil; 4 – light brown clayey soil with marl nodules (sterile); 5 – marl concretions; 6 – building ceramics; 7 – stones

Обр. 5. Сондаж Д: 5.1 – план. Легенда: 1 – вар/хоросан; 2 – градеж от камъни със спойка от вар/хоросан; 3 – бетон; 4 – етернитова тръба; 5 – камъни; 6 – човешки кости; 7 – гроб; 8 – костно струпване. 5.2 – северен профил. Легенда: 1 – пясък, примесен с пръст; 2 – светлокафява пръст; 3 – съвременен насип; 4 – светлокафява глинеста пръст с мергелни конкреции (стерил); 5 – градеж от камъни със спойка от вар/хоросан; 6 – строителна керамика; 7 – камъни

Fig. 5. Trench D: 5.1 – plan. Key: 1 – lime/mortar; 2 – construction of stones with lime/mortar binder; 3 – concrete; 4 – asbestos cement pipe; 5 – stones; 6 – human bones; 7 – grave; 8 – bone accumulation. 5.2 – northern cross-section. Key: 1 – sand mixed with soil; 2 – light brown soil; 3 – modern embankment; 4 – light brown clayey soil with marl nodules (virgin soil); 5 – construction of stones with lime/mortar binder; 6 – building ceramics; 7 – stones

повече и с различна хронологическа атрибуция. Най-монументални са останките от зидани с хоросан (на места – с кал) каменни основи на сграда, която безпогрешно се идентифицира с църковната пристройка, отразена върху плана на Анхиало от 1900 г. Точното време на нейното изграждане не може да се установи, но следва да се отнесе към края на XIX в.

Новоразкритите структури (един мраморен капител от VI в. и фрагмент от мраморен корниз с по-ранна датировка в античната епоха) са съвсем очевидно сполии, доставени неизвестно откъде, но най-вероятно от руините на римския и ранновизантийски град Анхиало.

В Сондаж А бяха регистрирани и останки от каменен зид на кална спойка, чиято стратиграфска позиция свидетелства, че той със сигурност е по-ранен от църковната пристройка. Въпросният зид пък възсяда боклучна яма, керамичният материал от запълнителя на която датира от XIII – XIV в. Освен от коментирания по-горе зид, средновековната боклучна яма е застъпена и от един от многото регистрирани в сондажа по-късни гробове (обр. 2).

Тук бяха разчистени и документирани останките от общо 16 погребения и седем костни струпвания, които се явяват вторични препогребвания. Всъщност, целият пласт от приблизително 0,20 м под завареното ниво до стерила представлява хомогенна маса, изобилно наситена с човешки костни останки.

Идентична беше ситуацията и в разположените южно сондажи Б и В, в които бяха регистрирани съответно три гроба и две костни струпвания, и седем гроба и три костни струпвания (обр. 3.1, 2).

Всички погребения са извършени по християнски обред. Покойниците са положени на дълбочина от около едва 0,20 м до 1 м от сегашния терен. Съдейки по спорадично намираните гвоздеи, а в случая с Гроб 12 – и по останките от неизтляла странична дъска, някои от покойниците са били погребани в дървени ковчези. Много от гробовете се застъпват и частично разрушават. В Сондаж А, например, са регистрирани ситуации с по три гроба в суперпозиция, което следва да се тълкува като указание, че гробовете не са били надлежно маркирани на повърхността.

Гробният инвентар включва единствено фрагменти от керемиди с издраскан върху тях кръст и (в повечето случаи) с надпис IC-XC/NI-KA, разположен между рамената на кръста. От общо десетте екземпляра, в първичен контекст са намерени само два (в Гроб 7 и Гроб 10), положени съответно върху гърдите и върху лицето на покойника. Други два екземпляра произхождат от костни струпвания (т. е. по-късни препогребвания), а останалите са без адекватен контекст. Подобни паметници са познати от некропол от османската епоха в гр. Царево.

Както вече беше споменато, пластът в западните две-трети от Сондаж А и в сондажите Б и В, от около 0,20 м от повърхността до стерила, е напълно компрометиран в резултат на извършените погребения (обр. 4), но произхождащият оттам керамичен материал много отчетливо се обособява в две хронологически серии: XIII – началото на XV в., и османски период (XV – XIX в.), като във всяка от сериите сигурно са идентифицирани множество различни технологични групи, видове и типове. Ясно е, че при това положение керамичните находки не могат да способстват да прецизиране на датировката на гробовете. Подобна възможност обаче предоставят някои от монетните находки. Така например, в западната част на Сондаж А, в непосредствена близост до костните струпвания 1 и 3, но на кота съответно с 0,17 и 0,18 м по-ниска от тяхната, са намерени екземпляри от периода след монетната реформа на Махмуд II в 1823 г. Същите се явяват сигурен, макар и твърде относителен *terminus post quem* за по-късната фаза в използването на некропола. Идентична ситуация е регистрирана и в Сондаж В, където една монета от същото време свидетелства, че Гроб 1, както и костното струпване 2, също датират най-общо от втората четвърт на XIX в.

На изток от вече коментирания зид в Сондаж А, който със сигурност е по-ранен от църковната пристройка, както и в разположения също на изток от него Сондаж Г, не бяха открити никакви останки от погребения, което дава основание да се предположи, че това вероятно е източен ограден зид на енорийско гробище, възникнало по някое време след влизането в действие на църквата „Преображение Господне“ през 1765 г. Кога точно е станало това засега не може да се установи, но към края на XIX в., когато е била изградена църковната пристройка, гробището не само че отдавна не е функционирало, но и споменът за неговото съществуване изглежда напълно се е бил изличил от спомените на тогавашните обитатели на Анхиало. Много е възможно краят на използването му да е свързан с голямата чумна епидемия, обхванала града през 1828 – 1829 г.

В Сондаж Г беше проучена част от още една средновековна боклучна яма, от чийто запълнител произхождат няколко характерни керамични фрагмента с датировка XIII – XIV в.

Строителните интервенции от XX в. не бяха оставили много за проучване в разположените на изток от църквата сондажи Д и Е. Архитектурни останки от предходни епохи тук не бяха регистрирани, но в източната половина на Сондаж Д бяха разчистени и документирани пет частично запазени христи-

ински гроба и две костни струпвания (обр. 5). Гробовете са без инвентар и не могат да бъдат датирани. За отбелязване е, че керамичните находки от сондажа са изключително от периода на Средновековието, но погребалният обряд и дълбочината на полагане на покойниците напълно съответстват на представената по-горе ситуация в южния сектор, което предполага относителна синхронност. Предвид местоположението на този участък (непосредствено на изток от църковния олтар), може да се допусне, че на това място в края на XVIII и неизвестно докога през XIX в. са били погребвани покойници, принадлежали към духовническото съсловие, както и по-изтъкнати представители на енориашите-миряни.

Сходна е ситуацията и в съседния Сондаж Е, където е регистриран още един гроб, но с тази разлика, че керамичният комплекс оттам включва и познатата вече хронологическа серия от османския период.

В северния сектор, обхващащ сондажите И и Й, също не бяха установени архитектурни останки. Културният пласт е тотално компрометиран от множество нови и по-стари вкопавания. В керамичния комплекс се наблюдават същите две, отчетливо разграничими хронологически серии: от XIII – началото на XV в., и от османския период (XV – XIX в.).

Почти навсякъде в проучените участъци, на различни нива и без ясен контекст, бяха намерени множество буци желязна шлака и парчета от крици, което свидетелства, че някъде в близката околност през османската епоха, а може би дори още през Средновековието, е функционирала голяма железарска работилница.

До третата четвърт на XIII в. средновековният приемник на римския и ранновизантийски Анхиало се е намирал на континенталния бряг. Причините за изоставянето на обитавания в продължение на близо 12 века терен не са ясни. Така или иначе, през третата четвърт на XIII в. Анхиало се премества върху естествено защитения терен в края на сегашния Поморийски полуостров. Според резултатите от археологическите проучвания през 2021 г. най-източният край на полуострова не е съставлявал част от същинската градска територия чак докъм третата четвърт на XVIII в. Дотогава това място, намиращо се в градските покрайнини, изглежда е било използвано като сметище. Включването му в урбанизираната среда ще да е настъпило едва след изграждането и встъпването в действие на църквата „Преображение Господне“ в 1765 г.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE OLD TOWN OF POMORIE

Sergey Torbatov, Anton Karabashev, Bilyana Torbatova

Summary

In 2021, for the first time, archaeological excavations were carried out in the territory of the so-called Old Town of Pomorie. They took place in the easternmost part of the Pomorie Peninsula, near the Transfiguration Church, which began operating in 1765.

Eight trenches were set in areas accessible for study (fig. 1). Priority was given to the work in Trench A, located south of and parallel to the church, which included structures, newly discovered during the cleaning of the terrain in 2020. The structures turned out to be more numerous, with different chronological attribution. Most monumental ones are the remains of a church extension built in the late 19th c. The early Byzantine architectural details used in their construction are *spolia*, delivered most probably from the ruins of the early Byzantine city of *Anchialus*.

Remains of a stone wall with mud binder were also registered in Trench A, the stratigraphic position of which indicates that it is certainly earlier than the church annex. It overlies a waste pit from the 13th – 14th c., which is also superimposed by one of the many later graves recorded within the trench (fig. 2). Remains of in total 16 burials and seven bone accumulations (secondary burials) were unearthed here. Similar was the situation in Trenches B and C, located to the south, in which three graves and two bone accumulations, and seven graves and three bone accumulations, respectively, were registered. All burials had been performed according to the Christian rite. Many of the graves overlap and partially destroy earlier ones, indicating that they were not properly marked on the surface (fig. 3).

The grave inventory includes only fragments of roof tiles with a cross scratched on them and (in most cases) with an inscription *IC-XC/NI-KA* located between the shoulders of the cross. Such monuments are known from an Ottoman period Christian graveyard in the town of Tsarevo. The cemetery in discussion was apparently a parish one, which came into being some time after the construction of the Transfiguration Church in 1765. It is very likely that the end of its use is associated with the great plague epidemic that swept Achiolu in 1828 – 1829.

The layer in which the graves had been dug in is completely compromised as a result of the burials (fig. 4), but the pottery material is clearly divided into two chronological series: 13th – early 15th c., and Ottoman period (15th – 19th c.). This shows that the terrain has been used in one way or another in previous historical periods as well. There are no architectural remains, but two waste pits from the 13th – 14th c. were found in Trenches A and D.

In Trenches E and F, located to the east of the church, six more partially preserved Christian graves and two bone accumulations from the end of the 18th – 19th c. were excavated (fig. 5).

No architectural remains of archaeological significance were found in the eastern and northern sectors, where the cultural layer is almost totally compromised by numerous new and older diggings and excavations.

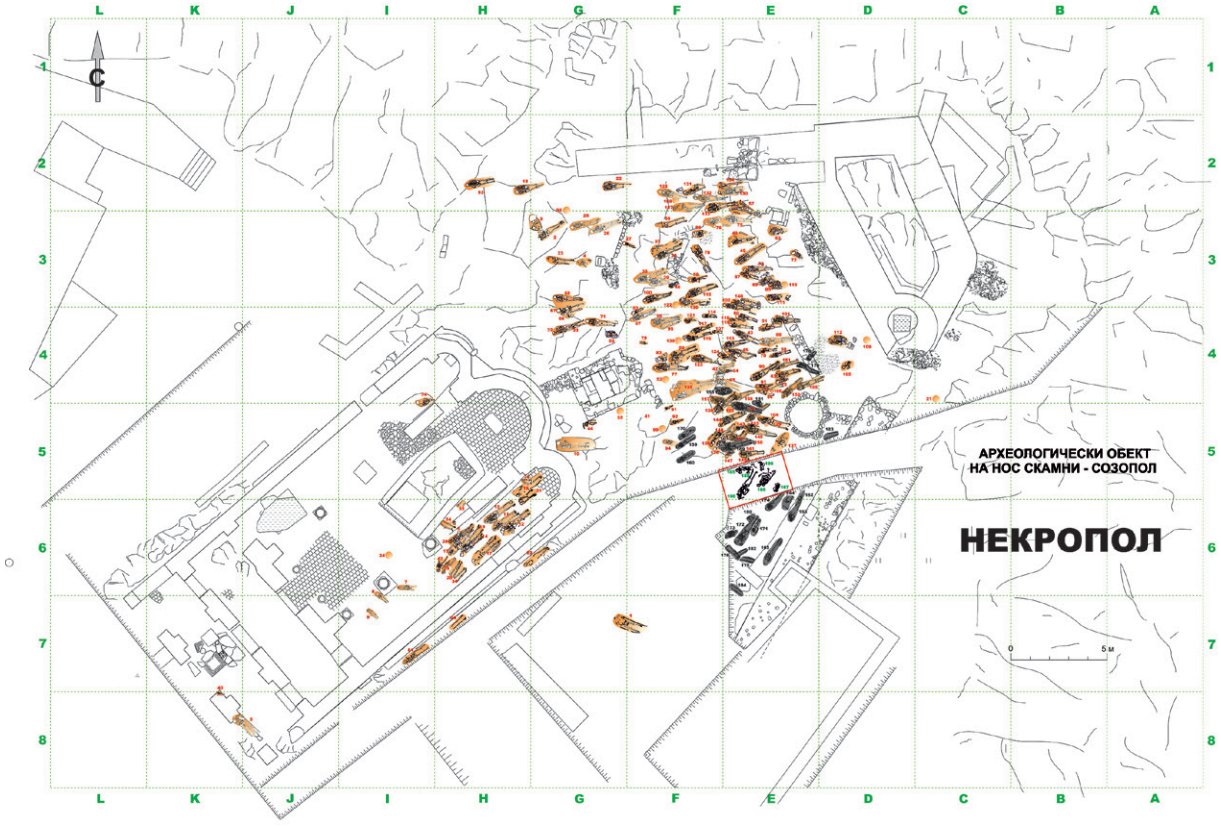
According to the archaeological excavations in 2021, the easternmost part of the Pomorie Peninsula did not form part of the inhabited urban territory of late medieval *Anchialus* until the third quarter of the 18th c. Until then, this place in the outskirts of the city seems to have been used as a landfill. Its inclusion in the urban environment would have occurred only after the construction and commissioning of the Transfiguration Church in 1765.

Sergey Torbatov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, torbatov@abv.bg
Anton Karabashev, Museum of History – Pomorie, 33A Knyaz Boris I Str., 8200 Pomorie, pomoriemuseum@abv.bg
Bilyana Torbatova, bil2909@abv.bg

№ 68. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНО СВЕТИЛИЩЕ, СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА И НЕКРОПОЛ НА Н. СКАМНИ, СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Слава Василева

Обект „Антично светилище, средновековна църква и некропол на нос Скамни“ е разположен в най-североизточната част на Стария град на Созопол. По време на археологическите проучвания през 2011, 2015 и 2016 г. (Панайотова и др. 2012, 242 – 244; Панайотова 2016, 372 – 374; Панайотова и др. 2017, 232 – 234) тук са разкрити останки от различни епохи (обр. 1).

Обр. 1. План на средновековния некропол на нос Скамни

Fig. 1. Plan of the medieval necropolis at the Skamni Promontory

Обр. 2. Човешки скелетни останки в профила на пътеката към края на нос Скамни

Fig. 2. Human skeletal remains in the scarp of the path to the Skamni Promontory tip

Обр. 3. Гробове № 189 и 190

Fig. 3. Graves Nos 189 and 190

Повод за извършване на спасителни проучвания на н. Скамни в Стария град на Созопол през 2021 г. бяха получени в АМ – Созопол сигнали от граждани за човешки скелетни останки, виждащи се в профила на повдигнатата пътека, оставена през археологическия обект и водеща към скалите (обр. 2). Основната цел на спасителните проучвания беше разчистване и демонтиране на видимите вследствие на ерозивни процеси човешки останки и на евентуално допълнително разкрити структури в хода на проучването.

Проверката на място показа три струпвания от кости, две от които с черепи, виждащи се в северния профил на пътеката. Общо проучената площ, която попада изцяло в южната половина на кв. Е5 от план-квадратната мрежа на обекта, е с размери около 2,50 м (по дължината на пътеката) × 1,70 м (ширината на пътеката), като дебелината на отнетия слой пръст достига 0,50 – 0,60 м в западната част. Пластът има хомогенен характер и съдържа средно голяма концентрация нехарактерни керамични фрагменти, които не дават информация за датировката на гробовете.

Видимите в профила останки на горното ниво – гробове № 185 и № 186, представляват струпвания от кости, които не са в анатомичен ред – останки от препогребване, като в гроб № 186 се установи наличието на кости от два индивида (две тазови и две опашни кости).

Гробове № 187 и 188 се оказаха силно нарушени и с липсващи кости. Интерес представлява гроб № 187, тъй като, макар и нарушени, запазените в анатомичен ред останки (таз, опашна кост, ребра отдясно и дясна ръка) са ориентирани с глава на СИ, обратно на ориентацията на останалите гробове в некропола. При погребания в гроб № 188 липсват костите от над пояса до коленете, като е възможно част от препогребаните кости в гроб № 186 да са негови.

Най-добре са запазени гробове № 189 и 190 (обр. 3), макар че в гроб № 189 липсват подбедриците и стъпалата. И в двата случая става дума за трупополагане по гръб с глава на ЮЗ. Ръцете са свити в лактите и кръстосани над коремната област, краката са изпънати.

И в шестте проучени гроба липсва гробен инвентар. Според стратиграфското им разположение и ориентацията те могат да се отнесат към втория период на погребване в този некропол, който се отнася към XVI – XVII в.

Литература

Панайотова и др. 2012: К. Панайотова, Д. Стоянова, М. Чачева, М. Дамянов. Археологическо проучване на нос Скамни, гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 242 – 244.

Панайотова 2016: К. Панайотова. Средновековна църква и некропол на нос Скамни, гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 372 – 374.

Панайотова и др. 2017: К. Панайотова, М. Дамянов, М. Чачева. Проучвания на антично светилище и средновековна крепостна стена и некропол на н. Скамни, Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 232 – 234.

RESCUE INVESTIGATIONS AT ANCIENT SANCTUARY, MEDIEVAL CHURCH AND NECROPOLIS AT SKAMNI PROMONTORY, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Margarit Damyanov, Slava Vasileva

Summary

The "Ancient sanctuary and medieval church with necropolis at the Skamni Promontory" site is situated in the northeasternmost part of the Old Town of Sozopol. During archaeological investigations in 2011, 2015, and 2016, remains from various periods have been uncovered (fig. 1).

The rescue investigations at the Skamni Promontory in 2021 were prompted by a warning from concerned members of the public addressed to the Museum of Archaeology – Sozopol, about human skeletal remains visible in the scarp of the raised path leading through the archaeological site to the cliffs (fig. 2). The main goal of the rescue excavations was removing the human bones exposed by the erosion and investigating any other structures uncovered in the process.

The initial survey attested three accumulations of human bones in the northern side of the raised path, two of them with skulls. The investigated area that falls in the southern half of grid square E5 of the site measures some 2.50 m (along the path) by 1.70 m (the width of the path); the layer that was removed was up to 0.50 – 0.60 m thick at the western side. The layer is homogenous, with some undiagnostic sherds that cannot serve as chronological indicators for the burials.

The remains visible at an upper level in the scarp of the path (graves Nos 185 and 186) were accumulations of disarticulated bones, i. e. reburials; grave No. 186 contained bones of two individuals (two pelves and two sacra).

Graves Nos 187 and 188 were severely disturbed and with missing bones. Of particular interest is grave No. 187, as the articulated remains (pelvis, sacrum, some ribs on the right side, and right arm) were oriented with the head towards NE, i. e. opposite to the direction of the other burials in the necropolis. The skeleton in grave No. 188 was disturbed from the section between above the waist and the knees, and some of the bones in the reburial No. 186 could belong to it.

The best-preserved graves were Nos 189 and 190 (fig. 3), although the skeleton in No. 189 lacked the lower legs and the feet. In both cases, the bodies were laid in extended supine position, with head towards SW, and the arms bent at the elbows and crossed at the abdomen.

All six burials and reburials lack inventory. Their stratigraphic position and the orientation suggest that they belong to the second period of use of the necropolis in the 16th and the 17th c.

Krastina Panayotova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Sabirna Str., 1000 Sofia, kpanayotova@abv.bg

Margarit Damyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, mmdamyanov@gmail.com

Slava Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, slava_vasileva@abv.bg

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ

№ 69. ГЕОФИЗИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕЗИЧЕСКИЯ НЕКРОПОЛ В НОВИ ПАЗАР, ОБЛ. ШУМЕН

Константин Константинов, Христина Стоянова

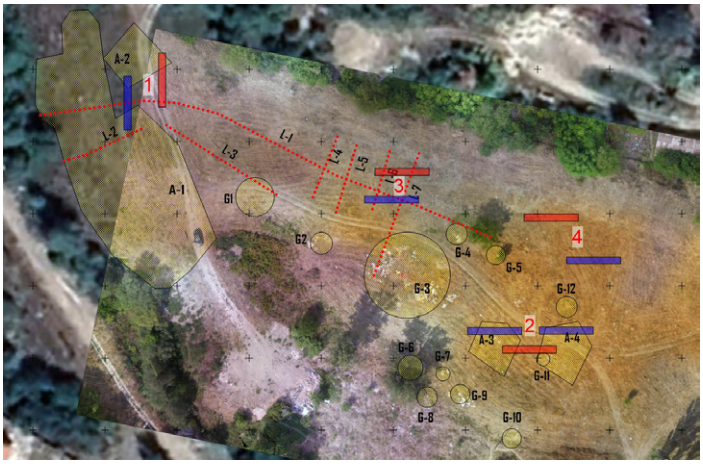
Геофизичните изследвания и сондажните проучвания в м. Бешик тепе се проведоха в периода 10.09 – 24.10.2021 г.

Предварителната цел беше засичане на нови сектори от езическия некропол при Нови пазар. Обектът е локализиран през 1948 г., когато са проучени 42 гроба с датировка в VIII в. (Станчев, Иванов 1958). Още тогава част от некропола е унищожена при работата на кариера за чакъл. През 2007 г. екип под ръководството на Р. Рашев провежда сондажни проучвания в западна посока, при които не са открити вкопани структури (Рашев, Стоянова 2008, 607).

Геофизичните издирвания под ръководството на инж. К. Велковски и инж. д-р Хр. Цанков (МГУ) се проведоха в периода 10 – 14.09.2021 г. върху площ от около 10 дка по метода на изработка на геомагнетика с градиент на магнитното поле. В резултат на геофизичните измервания бяха предложени четири зони за сондажи, в три от които имаше линейни аномалии (обр. 1).

Сондажните проучвания се проведоха в периода 15 – 24.10.2021 г. От заложените три сондажа (15 × 2 м) единствено в сондаж № 1 се попадна на малко на брой кремъчни ядра и керамични фрагменти (желязна епоха?) (обр. 2). В останалите сондажи липсваха находки. Здравият терен беше достигнат на дълбочина 1,40 м. Следи от линейни аномалии не бяха регистрирани.

Резултатите от 2021 г. в м. Бешик тепе показаха, че върху терена източно от Крива река липсват следи от езическия некропол. Вероятно изследваните сектори са част от наносен конус, което обяс-

Обр. 1. Потенциални места за археологически сондажи – ортофото мозайка

Fig. 1. Potential spots for archaeological test trenches – orthophoto mosaic

Обр. 2. Керамични фрагменти и кремъчни ядра от сондаж № 1

Fig. 2. Ceramic fragments and flint cores from trench No. 1

нява както сравнително дебелия културен пласт, така и наличието на ограничен брой керамични фрагменти, без други археологически структури.

Литература

Рашев, Стоянова, 2008: Р. Рашев, Х. Стоянова. Ранносредновековен некропол в землището на гр. Нови пазар. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 607.

Станчев, Иванов 1958: С. Станчев, С. Иванов. Некрополът до Нови пазар. София, 1958.

GEOPHYSICAL SURVEY AND TRENCH EXCAVATIONS OF THE PAGAN NECROPOLIS AT NOVI PAZAR, SHUMEN DISTRICT

Konstantin Konstantinov, Hristina Stoyanova

Summary

The surveys were conducted in the period 10 September – 24 October 2021, in order to detect new sectors of the pagan necropolis at Novi Pazar.

The result of the applied geophysical method was a geomagnetic image with a magnetic field gradient. Following the geophysical survey, four trench zones were proposed for excavations, three of them at areas with linear anomalies (fig. 1).

Of the three excavated trenches, only in trench No. 1 raw flint cores and ceramic fragments (Iron Age?) were found (fig. 2). There were no traces of linear anomalies.

The results of 2021 campaign in the Beshik Tepe locality at Novi Pazar showed that there are no traces of the pagan necropolis in this area.

Konstantin Konstantinov, Shumen University "Konstantin Preslavski", 115 Universitetska Str., 9700 Shumen, k.konstantinov@shu.bg
Hristina Stoyanova, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, hstoqnova@abv.bg

---

№ 70. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „БОЯНСКО ЕЗЕРО“ № 9А, КВ. БОЯНА, СОФИЯ

Методи Златков, Александър Станев

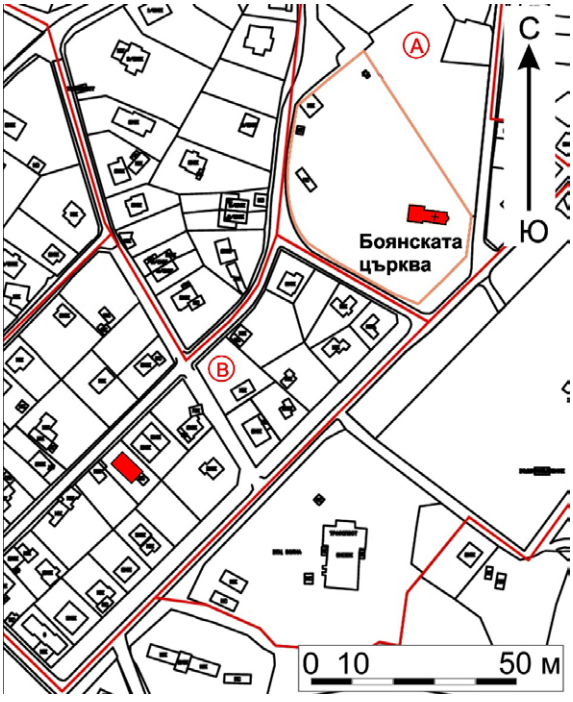
Обектът се намира в гр. София, кв. Бояна, ул. „Боянско езеро“ № 9А и попада в охранителната зона „В“ на Боянската църква, от която отстои на 190 м югозападно (обр. 1). Археологическото проучване се проведе под ръководството на д-р М. Златков (НАИМ – БАН) и д-р А. Станев (РИМ – София), във връзка със строеж на нова къща с площ от 120 кв. м. Теренът не е застрояван през XX в.

За два дни се проведоха сондажни проучвания на ръка. Бяха заложени пет сондажа с обща площ от 20,5 кв. м, в които се стигна до здрав стерилен терен.

Не бяха регистрирани недвижими културни ценности. Единственият предмет, който открихме от периода преди средата на XX в., е фрагмент от синя стъклена гривна, най-вероятно от османския период.

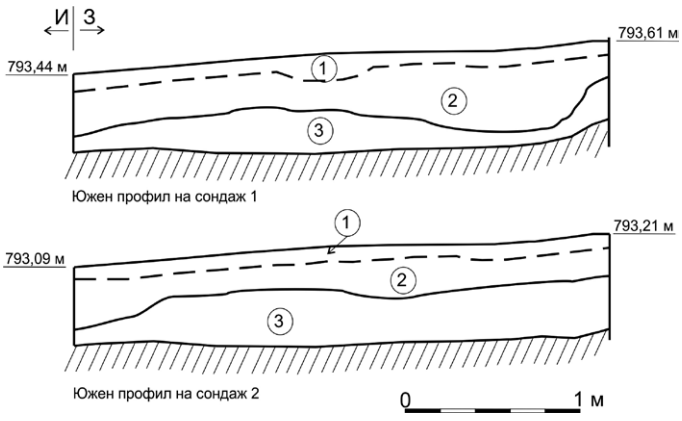
И в петте сондажа се разкри една и съща стратиграфска картина (обр. 2). Първият пласт е от черна пръст и в него има отделни съвременни предмети (железни и пластмасови). Вторият пласт е от черна пръст, примесен с дребни, средни по размер и едри камъни, сред които няма следи от културни останки. Третият пласт е от жълтеникава твърда глинеста пръст, примесена с голямо количество камъни. Вторият и третият пласт са образувани в резултат единствено на геоложки процеси.

Може да заключим, че на проучения терен не са открити следи от трайно обитаване до 20 – 30-те години на XX в.

Обр. 1. Местоположението на обекта спрямо Боянската църква

Fig. 1. Location of the site towards the Boyana Church

Обр. 2. Южните профили на сондажи 1 и 2. Легенда: 1 – пласт черна пръст и отделни съвременни предмети (железни и пластмасови); 2 – пласт черна пръст, примесена с дребни, средни по размер и едри камъни; 3 – жълтеникава твърда глинеста пръст, примесена с голямо количество камъни

Fig. 2. Southern cross-sections of trenches Nos 1 and 2. Key: 1 – layer of black soil with contemporary items (iron and plastic); 2 – layer of black soil mixed with small, medium-sized, and large stones; 3 – layer of yellowish hard clayey soil mixed with a large amount of stones

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 9A BOYANSKO EZERO STR., BOYANA NEIGHBOURHOOD, SOFIA

Metodi Zlatkov, Alexander Stanev

Summary

The site is located in the Boyana neighbourhood in Sofia, approximately 100 m southwest of the Boyana Church (fig. 1). Archaeological excavations were necessitated by investment intentions for construction of a new house.

No archaeological structures and materials, neither traces of permanent habitation of the area prior to 1920s – 1930s were found (fig. 2).

Metodi Zlatkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, metodi_man@abv.bg
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com

№ 71. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЯВОРОВ“ № 7, КЮСТЕНДИЛ

Румен Спасов

Проучването се проведе във връзка с планирано строителство на обект „Жилищна сграда – смесено застрояване с магазин за хранителни стоки“ в УПИ XVIII-1053, кв. 273, ПИ с идентификатор 41112.503.1053 по КК на гр. Кюстендил. Общата площ на обекта е 115 кв. м, от които 100 кв. м включват останки от масивна къща с избени помещения, строена в първата половина на XX в. и разрушена през 2020 г.

Строителното петно се ситуира в зона А на ААР „Пауталия – Велбъжд“.

Изследваният терен се намира до източната стена на разрушената къща и има площ 15 кв. м

(обр. 1). Проучен е на дълбочина до 1,60 м. Културният пласт съдържа слоеве от съвременната епоха и от последната четвърт на XIX в.

В пласта от съвременната епоха бяха разкрити два водопровода, три канала и две тухлени шахти. Градени са след третото десетилетие на XX в.

От последната четвърт на XIX в. датира канал, зидан с речни камъни и покрит с каменни плочи (обр. 2). Същият се проследява на дължина 3,86 м. Светлият му отвор има широчина 0,85 – 0,90 м и височина 0,57 м. Пластът от това време има дебелина 0,32 – 0,37 м. Каналът маркира трасето на улица с посока север – юг, съществувала в тази зона на Кюстендил през втората половина на XIX – началото на XX в. На дълбочина 1,60 м се достигна до планираното за строителство начално ниво.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 7 YAVOROV STR., KYUSTENDIL

Rumen Spassov

Summary

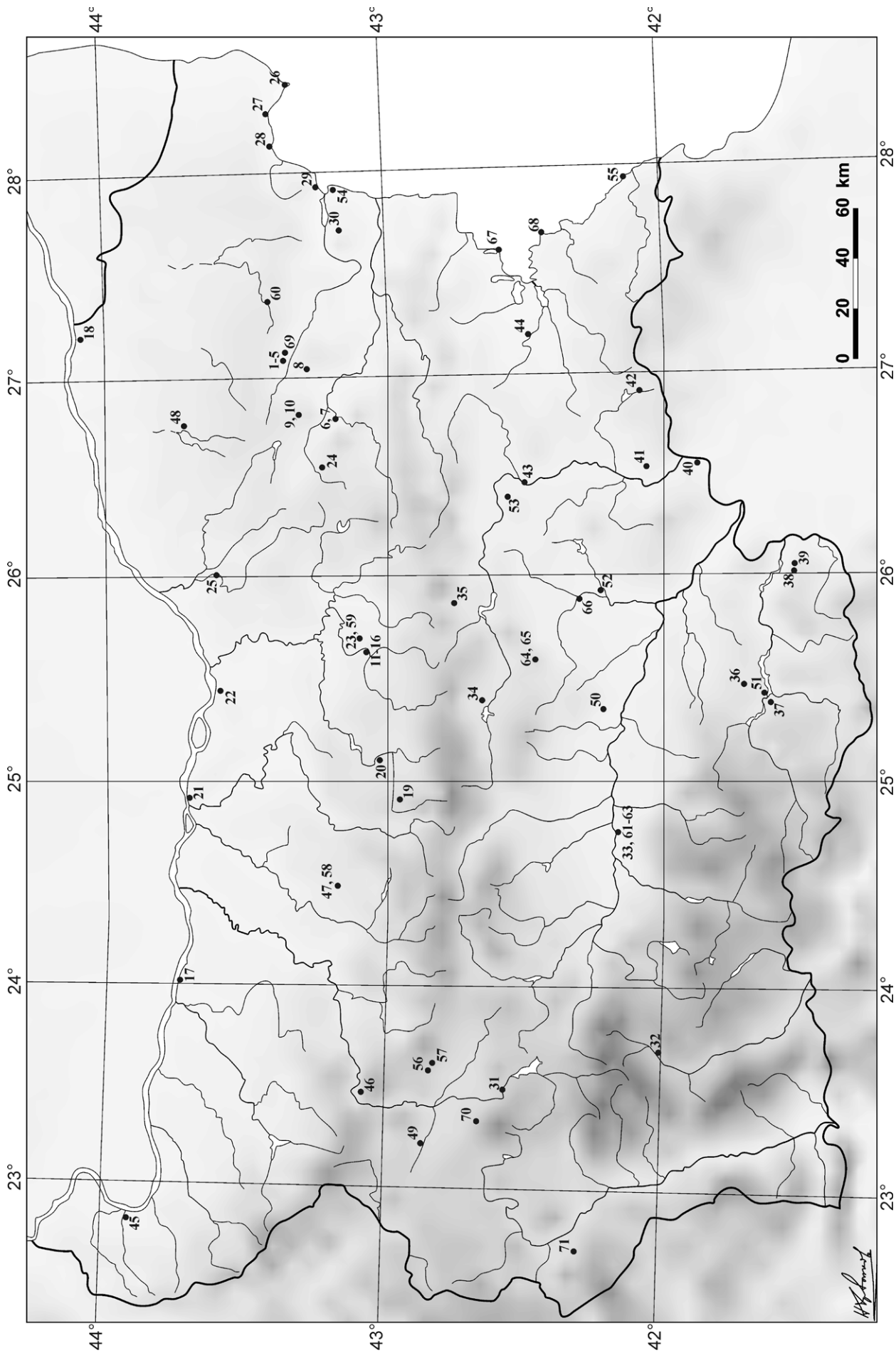
The total area of the site is 115 m^2, 100 m^2 of which are occupied by the remains of a house with a basement level, built in the first half of the 20th c. and demolished in 2020. The terrain is situated in Zone A of the *Pautalia* – Velbazhd Architectural and Archaeological Reserve.

The studied area is 15 m^2 and is located close to the eastern wall of the destroyed modern house (fig. 1). The terrain was explored to a depth of 1.60 m. The cultural layer consists of modern era layers and a stratum dated in the last quarter of the 19th c.

Two water mains, three drains and two brick-built shafts built after the 1920s were explored in the modern era stratum.

A sewer built of river stones and covered with stone slabs was dated in the last quarter of the 19th c. (fig. 2) The internal width of the sewer is 0.85 – 0.90 m, and the height is 0.57 m. The sewer follows the route of the street that existed in this part of Kyustendil during the second half of 19th – the beginning of the 20th c.

Rumen Spasov, Regional Museum of History – Kystendil, 55 Bulgaria Str., 2500 Kyustendil, rumenspassov@abv.bg

44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1-5
6, 7
9, 10
11, 16
23, 59
33, 61-63
47, 58
64, 65

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪВ ВРЪЗКА С РЕАЛИЗАЦИЯТА НА ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОЕКТ НА ЕСО ЗА „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЛ 110 KV ВИДБОЛ ОТ СТЪЛБ 94 (НОВ 137) НА ВЛ 110 KV МАГУРА ДО П/СТ БОНОНИЯ, ГР. ДУНАВЦИ“, ЗЕМЛИЩА НА ГР. ВИДИН, ГР. ДУНАВЦИ И СЕЛАТА СИНАГОВЦИ, ЖЕГЛИЦА, ГАЙТАНЦИ, ДЪРЖАНИЦА, МАЛИ ДРЕНОВЕЦ

Илко Цветков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА УЧАСТЪК I ОТ АМ „ХЕМУС“, ОТ КМ 87+800 ДО КМ 103+150, ВКЛЮЧИТЕЛНО ПЪТЕН ВЪЗЕЛ БОАЗА И ПЪТЕН ВЪЗЕЛ ДЕРМАНЦИ

Ангел Григоров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА УЧАСТЪК II ОТ АМ „ХЕМУС“, ОТ КМ 103+150 ДО КМ 122+260

Ангел Григоров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПО УКРЕПВАНЕ НА СВЛАЧИЩЕ НА ПЪТ I-4 (Е-772) КОРИТНА – БЪЛГАРСКИ ИЗВОР – МИКРЕ – О.П. СЕВЛИЕВО – ВЕЛИКО ТЪРНОВО – О.П. ОМУРТАГ – О.П. ТЪРГОВИЩЕ (О.П. РАЗГРАД – О.П. ШУМЕН) ОТ КМ 84+624 ДО КМ 84+905 И ОТКОСА ОТ ЮЖНАТА МУ СТРАНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. СЕВЛИЕВО

Надежда Ботева

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ В ПИ 10447.511.360 ПО КККР НА ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО, УЛ. „НИКОЛА ПИКОЛО“ № 13

Хитко Вачев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „ИНТЕГРИРАН ГРАДСКИ ТРАНСПОРТ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО“ – ИЗГРАЖДАНЕ НА БУФЕРЕН ПАРКИНГ „ФРЕНКХИСАР“, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Евгени Дерменджиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ ЗА СТРОЕЖ НА ЖИЛИЩНА СГРАДА В УПИ III, КВ. 329, УЛ. „ПЕТЪР БОГДАНОВ“ № 7, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Евгени Дерменджиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВОДОПРОВОДНАТА МРЕЖА В ГРАД ПАВЛИКЕНИ – II ЕТАП, ПОДЕТАП 2.6“, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ

Евгени Дерменджиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „ПОДМЯНА НА СЪЩЕСТВУВАЩИ ТЛАСКАТЕЛНИ ВОДОПРОВОДИ ОТ ПОМПЕНА СТАНЦИЯ НА С. РОСИЦА ДО НАПОРЕН ВОДОЕМ С. ВИШОВГРАД, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ“

Евгени Дерменджиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ПАВЛИКЕНИ – СВИЩОВ, ЗЕМЛИЩА НА СЕЛАТА ЦАРЕВЕЦ, БЪЛГАРСКО СЛИВОВО, ДРАГОМИРОВО, КОЗЛОВЕЦ, ОВЧА МОГИЛА, ГОРНА СТУДЕНА, ОБЩ. СВИЩОВ; БАТАК, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ И ОБЕКТ МЕЖДУ КМ 11+500 И КМ 14+000 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СЛОМЕР, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ

Марин Маринов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО РЕКУЛТИВАЦИЯ НА ДЕПО ЗА БИТОВИ ОТПАДЪЦИ В ПИ 59094.121.274., М. БАБЕНЕЦ, ОБЩ. ГОРНА ОРЯХОВИЦА, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Илиян Петракиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ „УЛ. „ТРАНСМАРИСКА“ – УЧАСТЪК ОТ УЛ. „РОПОТАМО“ ДО О.Т. 518, УЛ. „Д. МИХАЙЛОВ“, УЛ. „ПИРИН“, УЛ. „МАЛЧИКА“, УЛ. „К. СТОЯНОВ“, УЛ. „КРАЙБРЕЖНА“ – УЧАСТЪК ОТ УЛ. „Д. МИХАЙЛОВ“ ДО УЛ. „К. СТОЯНОВ“, УЛ. „Р. ДАСКАЛОВ“ – УЧАСТЪК ОТ УЛ. „Р. ДАСКАЛОВ“ ДО УЛ. „К. СТОЯНОВ“, ГР. ТУТРАКАН, ОБЛ. СИЛИСТРА

Георги Митев

ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗОНАТА НА ПРИСТАНИЩЕ ЗА ОБЩЕСТВЕН ТРАНСПОРТ С РЕГИОНАЛНО ЗНАЧЕНИЕ НА БРЕГА НА Р. ДУНАВ, ЗАПАДНО ОТ ГР. СИЛИСТРА, ПИ 00895.506.32, ПИ 00895.506.39 И ПИ 00895.506.79 ПО КККР НА С. АЙДЕМИР, КАКТО И ПРИНАДЛЕЖАЩАТА КЪМ ПИ 00895.506.79 ЧАСТ ОТ СЪОРЪЖЕНИЕ

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ГАЗОСНАБДЯВАНЕ НА ОБЩИНА СИЛИСТРА, ПОДОБЕКТ ГАЗОРАЗПРЕДЕЛИТЕЛНА МРЕЖА НА ГР. СИЛИСТРА – ЕТАП 2020 – 2030 ТТР 25С 2020 – 2030“ В „ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ С НЕКРОПОЛИ“ КЪМ АР И ЗОНА ТЕРИТОРИЯ НА АГНКЦ „ЛЕГИОНЕН ЛАГЕР И ЦИВИЛНО СЕЛИЩЕ“ КЪМ АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР“, ГР. СИЛИСТРА

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ, ПРИСТРОЙКА И НАДСТРОЙКА НА СЪЩЕСТВУВАЩА ЖИЛИЩНА СГРАДА“ В ПИ 66425.500.3273 ПО КККР НА ГР. СИЛИСТРА, СЪСТАВЛЯВАЩ УПИ VII-3273, 3274, КВ. 22 ПО ПЛАНА НА ЦГЧ – СИЛИСТРА, УЛ. „Г. БЕНКОВСКИ“ № 13

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В ПИ 66425.501.8857 ПО КККР НА ГР. СИЛИСТРА, СЪСТАВЛЯВАЩ УПИ I-ЗА КЖС, КВ. 151 ПО ПЛАНА НА ИЗВЪН ЦГЧ – СИЛИСТРА, УЛ. „ГЕНЕРАЛ ТОШЕВ”, ПОПАДАЩ В ТЕРИТОРИЯТА НА „ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ С НЕКРОПОЛИ“ КЪМ АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР”, ГР. СИЛИСТРА

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В ПИ 66425.501.3199 ПО КККР НА ГР. СИЛИСТРА, СЪСТАВЛЯВАЩ УПИ I-3199, КВ. 86 ПО ПЛАНА НА ГР. СИЛИСТРА, ОБЩИНА СИЛИСТРА, УЛ. „ТУЛЧА“ № 2, ПОПАДАЩ В ТЕРИТОРИЯТА НА „ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ С НЕКРОПОЛИ“ КЪМ АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР”, ГР. СИЛИСТРА

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ОСНОВЕН РЕМОНТ НА ПОКРИВ И ПРИСТРОЙКА КЪМ СГРАДА В ПИ 66425.501.8842.32 ПО КККР НА ГР. СИЛИСТРА”, ПОПАДАЩ В „ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ С НЕКРОПОЛИ” КЪМ АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР”, ГР. СИЛИСТРА

Калоян Димов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „СПЕШНО ОТДЕЛЕНИЕ КЪМ МБАЛ – СИЛИСТРА”, УЛ. „ПЕТЪР МУТАФЧИЕВ“ № 80, ПИ 66425.501.2620 ПО КККР НА ГР. СИЛИСТРА, УПИ VI-2620, КВ. 150 ПО ПЛАНА НА ИЗВЪН ЦГЧ – ГР. СИЛИСТРА

Кристиан Михайлов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ НА КОМПРЕСОРНА СТАНЦИЯ „НОВА ПРОВАДИЯ“ В ЗЕМЛИЩАТА НА ГР. ПРОВАДИЯ, С. ПЕТРОВ ДОЛ, С. ЗЛАТИНА, ОБЩ. ПРОВАДИЯ И С. ВЕТРИНО, ОБЩ. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА

Петър Лещаков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЛ 110 KV „СИГНАЛ“ (П/СТ ТРЪСТИКОВО – П/СТ ВЕЛИЧКОВО)“, ЗЕМЛИЩА НА С. ВЕЛИЧКОВО, ОБЩ. ДЪЛГОПОЛ, С. ГРОЗДЬОВО И С. НОВА ШИПКА, ОБЩ. ДОЛЕН ЧИФЛИК, С. БЪРЗИЦА И С. ЖИТНИЦА, ОБЩ. ПРОВАДИЯ, С. ПАДИНА, ОБЩ. ДЕВНЯ, С. ТРЪСТИКОВО, ОБЩ. АВРЕН, ОБЛ. ВАРНА

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В ПИ 10135.1.357, УЛ. „ХАН ПРЕСИАН“ № 18, ГР. ВАРНА, ПОПАДАЩ В ГРАНИЦИТЕ НА ГРУПОВА НКЦ „ТРЕТИ ВАРНЕНСКИ НЕКРОПОЛ“

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В ПИ 10135.1.95, УЛ. „КОНСТАНТИН ДОГАНОВ“ № 50, ГР. ВАРНА, ПОПАДАЩ В ТЕРИТОРИЯТА НА ГРУПОВА НКЦ „ТРЕТИ ВАРНЕНСКИ НЕКРОПОЛ“

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ 10135.1.513, УЛ. „МАКГАХАН“ № 17, ГР. ВАРНА, ПОПАДАЩ В ГРАНИЦИТЕ НА ГРУПОВА НКЦ „ТРЕТИ ВАРНЕНСКИ НЕКРОПОЛ“

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ В УПИ XV-5, КВ. 407 ПО ПЛАНА НА 4-ТИ М.Р., БУЛ. „СЪБОРНИ“ № 23, ГР. ВАРНА, ПОПАДАЩ В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“

Игор Лазаренко

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ 10135.1508.218, ПО ПЛАНА НА 3-ТИ М.Р., БУЛ. „ЦАР ОСВОБОДИТЕЛ“ № 7, ГР. ВАРНА, ПОПАДАЩ В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА АСНКЦ, ДЕКЛАРИРАНА С ПИСМО НА НИПК № 414/04.02.1982 Г.

Игор Лазаренко

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В УПИ I-502, КВ. 32 ПО ПЛАНА НА 8-МИ М.Р., ГР. ВАРНА, ПИ 10135.1507.502 ПО КК НА ГР. ВАРНА, БУЛ. „СЛИВНИЦА“ № 15, ГР. ВАРНА

Мария Манолова-Войкова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ В УПИ VI-503, КВ. 86, 7-МИ М.Р., УЛ. „ГАБРОВО“ № 9, ГР. ВАРНА, ПОПАДАЩ В ГРАНИЦИТЕ НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“

Христо Кузов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ В УПИ XV-177, КВ. 118, 7-МИ М.Р., УЛ. „ПРАГА“ № 8, ГР. ВАРНА, ПОПАДАЩ В ГРАНИЦИТЕ НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“

Христо Кузов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В УПИ XIII-77, КВ. 139, 7-МИ М.Р., УЛ. „ХАЛИЛ ЕФЕНДИ“ № 9, ГР. ВАРНА, ПОПАДАЩ В ГРАНИЦИТЕ НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“

Христо Кузов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ВЪВ ВРЪЗКА С РЕАЛИЗАЦИЯТА НА ПРОЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЛ 110 KV ДИМИТЪР ГАНЕВ ОТ П/СТ ДОБРУДЖА ДО П/СТ ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО“, СТЪЛБОВЕ № 160, 161 И 162, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ДОБРИЧ

Станимир Стойчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ПРИ ПОДМЯНА НА ЕЛЕКТРОПРЕНОСНА МРЕЖА ПО ТРАСЕ С. ДРОПЛА – ГР. ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО, ОБЛ. ДОБРИЧ

Боян Тотев

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ В ПИ 65365.602.474 ПО КК НА ГР. САПАРЕВА БАНЯ, УЛ. „СВЕТИ ИВАН РИЛСКИ“ № 6

Димитринка Павлова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ПО РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПРОЕКТ „ОСНОВНО ОБНОВЯВАНЕ НА НЕЗАСТРОЕНИ СЪС СГРАДИ ПЛОЩИ“ В УПИ VIII, КВ. 176, ГР. КЮСТЕНДИЛ

Димитринка Павлова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ И ОБЛАГОРОДИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ГРАНИЦИТЕ НА НАР „АНТИЧЕН, СРЕДНОВЕКОВЕН И ВЪЗРОЖДЕНСКИ ГРАД МЕЛНИК“ – СЕКТОР МЕЖДУ КОРДОПУЛОВА КЪЩА И МАНАСТИР „СВ. БОГОРОДИЦА ПАНТАНАСА“

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ГРАНИЦИТЕ НА НАР „АНТИЧЕН, СРЕДНОВЕКОВЕН И ВЪЗРОЖДЕНСКИ ГРАД МЕЛНИК“ – УПИ XV-168, КВ. 14 ПО ПЛАНА НА ГР. МЕЛНИК, ОБЩ. САНДАНСКИ

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-1 (Е-79) МЕЗДРА – БОТЕВГРАД, ЛОТ 1 ОТ КМ 174+800 ДО КМ 194+122

Александра Петрова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В I ЗАЩИТЕНА ЗОНА НА АР „АНТИЧНА СЕРДИКА И СРЕДНОВЕКОВЕН СРЕДЕЦ“, УПИ V-17, КВ. 306, М. ЦЕНТЪР, РАЙОН ТРИАДИЦА, УЛ. „КНЯЗ БОРИС I“ № 67, ГР. СОФИЯ

Александър Станев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ XXV-25, КВ. 153, М. ЗОНА Б-3, РАЙОН ВЪЗРАЖДАНЕ, БУЛ. „ХРИСТО БОТЕВ“ № 83, ГР. СОФИЯ

Александър Станев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪВ ВРЪЗКА С ИНВЕСТИЦИОННИ НАМЕРЕНИЯ В УПИ X-10, КВ. 77, М. ЗОНА Б-16, РАЙОН ЦЕНТЪР, УЛ. „КНЯЗ БОРИС I“ № 209, ГР. СОФИЯ

Елена Николова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ВЪВ ВРЪЗКА С ИЗВЪРШВАНЕТО НА АВАРИЙНИ РЕМОНТНИ ДЕЙНОСТИ ПО ВИК МРЕЖАТА НА ТЕРИТОРИЯТА НА АР „АНТИЧНА СЕРДИКА И СРЕДНОВЕКОВЕН СРЕДЕЦ“ И ОХРАНИТЕЛНИТЕ ЗОНИ ОТ I ДО IV, ГР. СОФИЯ

Елена Николова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В IV ЗАЩИТЕНА ЗОНА НА АР „АНТИЧНА СЕРДИКА И СРЕДНОВЕКОВЕН СРЕДЕЦ“, УПИ XII-14, 15, КВ. 76, М. ГГЦ – ЗОНА Б-16, РАЙОН СЕРДИКА, УЛ. „ЦАР САМУИЛ“ – УЛ. „КОЗЛОДУЙ“ № 46 – 48, ГР. СОФИЯ

Елена Николова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ВЪНШНО ЕЛЕКТРОЗАХРАНВАНЕ НА ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА В УПИ I, КВ. 255 (ПИ 68134.1001.8), М. ЦЕНТЪР – ЗОНА Г, РАЙОН ТРИАДИЦА, ПЛ. „ПОЗИТАНО“ № 1, ГР. СОФИЯ

Марио Иванов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ 68134.1941.497, УЛ. „БОЯНСКО ЕЗЕРО“ № 3, КВ. БОЯНА, ГР. СОФИЯ

Мариела Инкова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ВЪВ ВРЪЗКА С „МОДЕРНИЗАЦИЯ НА СЪЩЕСТВУВАЩО ТРАСЕ НА ПЪТ I-8 КАЛОТИНА – СОФИЙСКИ ОКОЛОВРЪСТЕН ПЪТ (СОП)“ ОТ КМ 1+000 ДО КМ 15+500 И ЕТАПНА ВРЪЗКА, В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КАЛОТИНА, НОВО БЪРДО И ГР. ДРАГОМАН, СОФИЙСКА ОБЛАСТ

Кръстю Чукалев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ПРОФЕСИОНАЛНО ГОЛФ ИГРИЩЕ С 18 НОВИ ИГРОВИ ПОЛЕТА И ТРЕНИРОВЪЧНА ЗОНА С ПРИЛЕЖАЩА КЪМ ТЯХ ИНФРАСТРУКТУРА“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ГОРНИ ОКОЛ, ОБЩ. САМОКОВ

Веселин Хаджиангелов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТЕН УЧАСТЪК „СОФИЯ – ЕЛИН ПЕЛИН“, ВРЕМЕННИ ПЪТИЩА И ПЛОЩАДКИ, НАДЛЕЗИ И ДРУГИ ПОМОЩНИ СЪОРЪЖЕНИЯ

Георги Нехризов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ЖЕЛЕЗОПЪТЕН УЧАСТЪК „ЕЛИН ПЕЛИН – СЕПТЕМВРИ“, ОБОСОБЕНА ПОЗИЦИЯ 1: „АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ В ЖЕЛЕЗОПЪТЕН УЧАСТЪК „ЕЛИН ПЕЛИН – КОСТЕНЕЦ“, ЗЕМЛИЩА В ОБЩИНИ ЕЛИН ПЕЛИН, ИХТИМАН, КОСТЕНЕЦ

Иво Чолаков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТЕН УЧАСТЪК „КОСТЕНЕЦ – СЕПТЕМВРИ“, ЗЕМЛИЩА НА ОБЩИНИ КОСТЕНЕЦ, БЕЛОВО И СЕПТЕМВРИ

Иво Чолаков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ „ЯЗОВИР „ЛУДА ЯНА“ И ПРЕЧИСТВАТЕЛНА СТАНЦИЯ ЗА ПИТЕЙНИ ВОДИ“, ЗЕМЛИЩЕ НА ОБЩ. ПАНАГЮРИЩЕ, ОБЛ. ПАЗАРДЖИК

Алексей Гоцев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В ПИ 56784.523.1164, УПИ II-523.1164, КВ. 378 ПО ПЛАНА НА „ТРЕТА ГРАДСКА ЧАСТ“, УЛ. „ХАН АСПАРУХ“ № 57, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ ПОДМЯНА НА СЪЩЕСТВУВАЩА КАБЕЛНА ЛИНИЯ ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „КАПИТАН РАЙЧО“ (МЕЖДУ УЛ. „РАКОВСКА“ И УЛ. „ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ“), ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПРОЕКТ НА „ЕЛЕКТРОРАЗПРЕДЕЛЕНИЕ ЮГ“ ЕАД ЗА ПОДМЯНА НА СЪЩЕСТВУВАЩА КАБЕЛНА ЛИНИЯ ПО ТРАСЕТО НА БУЛ. „ШЕСТИ СЕПТЕМВРИ“ (МЕЖДУ УЛ. „СВ. КЛИМЕНТ“ И УЛ. „П. КАРАВЕЛОВ“), УЛ. „СВ. КЛИМЕНТ“ И УЛ. „П. КАРАВЕЛОВ“, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ ПОДМЯНА НА СЪЩЕСТВУВАЩА КАБЕЛНА ЛИНИЯ ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „ВИСЛА“, УЛ. „КУБРАТ“ И УЛ. „П. КАРАВЕЛОВ“, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОЕКТ ЗА УЛИЧЕН ВОДОПРОВОД ЗА ЖИЛИЩНА СГРАДА В УПИ VIII-956, КВ. 4, ПО ПЛАНА НА РАЙОН „ВОЛГА – Д. НИКОЛАЕВ“, УЛ. „ЕЛИН ВРЪХ“ № 3“, ГР. ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ В ПИ 56784.521.588, УЛ. „ТОДОР КАБЛЕШКОВ“ № 21 ПО ПЛАНА НА РАЙОН ЦЕНТРАЛЕН, ГР. ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ VII-1645, КВ. 356, ПО ПЛАНА НА „ТРЕТА ГРАДСКА ЧАСТ“, УЛ. „КРАЛИ МАРКО“ № 43, ГР. ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „МУ – ПЛОВДИВ, УЛ. „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ № 26, УПИ VIII- 522.3586, КВ. 368, ГР. ПЛОВДИВ“

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ: „ТОПЛОПРОВОДИ ПО УЛ. „А. ТАЙНЕР“, ЗА ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ НА ПУ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“ И ТЦ „ГРАНД“, РАЙОН ЦЕНТРАЛЕН, ГР. ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ТОПЛОПРОВОД ЗА ЦЕНТРАЛИЗИРАНО ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ НА ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА – ДОМ „РАДА КИРКОВИЧ“, УЛ. „ДИМИТЪР ЦОНЧЕВ“ № 11, ГР. ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ЖИЛИЩНО ЗАСТРОЯВАНЕ В УПИ III-518.1807, КВ. 189 ПО ПЛАНА НА „ВТОРА ГРАДСКА ЧАСТ“, УЛ. „ПЛЕВЕН“ № 4, ГР. ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ III-461, КВ. 28 НОВ (103 СТАР) ПО ПЛАНА НА ЦГЧ, УЛ. „ПЕТКО КАРАВЕЛОВ“ № 17 – 17А, ПИ 56784.518.428 ПО КК НА ГР. ПЛОВДИВ

София Христева

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ ИЗГРАЖДАНЕТО НА РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН И ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ТОПЛОПРОВОДИ ОТ УЛ. „КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР ДОНДУКОВ-КОРСАКОВ“ ПО УЛ. „ТОДОР КАБЛЕШКОВ“, УЛ. „ЙОСИФ ШНИТЕР“, УЛ. „ПРЕСЛАВ“ И УЛ. „МАЙ“, ГР. ПЛОВДИВ

Биляна Груева-Здравчева

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЛ 110KV „ЕНЧЕЦ – РЕЗБАРЦИ“ ОТ ВЕЦ „КЪРДЖАЛИ“ ДО СТЪЛБ № 11“, ГР. КЪРДЖАЛИ

Милен Камарев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ И ИЗКОПНО-НАСИПНИ ДЕЙНОСТИ В РАЙОНА НА НАХОДИЩЕ „ХАН КРУМ“, УЧАСТЪК „АДА ТЕПЕ“, ГР. КРУМОВГРАД, ОБЛ. КЪРДЖАЛИ

Пламен Георгиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „АНТИЧНА ВИЛА „АРМИРА“ КРАЙ ИВАЙЛОВГРАД“, ОБЛ. ХАСКОВО

Гергана Кабакчиева

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИТЕ РАБОТИ ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА ГЪРЦИЯ – БЪЛГАРИЯ, ПРОХОД МАКАЗА ДО С. ГОЛЕМАНЦИ, ОБЩ. ХАСКОВО

Георги Нехризов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА ГЪРЦИЯ – БЪЛГАРИЯ, ОТ КМ 75+500 ДО КМ 150+928 В ЗЕМЛИЩАТА НА НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА ГОЛЕМАНЦИ, МАНДРА, ОРЛОВО, ВОЙВОДОВО, МАНАСТИР, ХАСКОВО, СТАМБОЛИЙСКИ И УЗУНДЖОВО, ОБЩ. ХАСКОВО, ОБЛ. ХАСКОВО; ВОДЕН, ЧЕРНОГОРОВО, БРОД И ГОЛЯМО АСЕНОВО, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД, ОБЛ. ХАСКОВО; БЯЛ ИЗВОР, БЯЛО ПОЛЕ, ТРАКИЯ, ОПАН, СРЕДЕЦ И ЯСТРЕБОВО, ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА; БЪДЕЩЕ, ЗАГОРЕ И МАЛКО КАДИЕВО, ОБЩ. СТАРА ЗАГОРА; КОЛАРОВО, ОБЩ. РАДНЕВО, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА

Петър Лещаков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНО-МОНТАЖНИ РАБОТИ ПО ИЗГРАЖДАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИ КОМПЛЕКС „СВЕТЪТ НА ТРАКИТЕ“, ПИ 83199.39.276 ПО КККР НА ГР. ШИПКА, ОБЩ. КАЗАНЛЪК, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА

Десислава Андреева

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ЖЕЛЕЗОПЪТНА ОТСЕЧКА „ОРИЗОВО – МИХАЙЛОВО“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩ. ЧИРПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА

Петър Лещаков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ЗОНА Б НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ“, УПИ XII-1931, КВ. 15, ПИ 68850.516.210 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА, УЛ. „ГЕО МИЛЕВ“ № 52А

Атанас Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ, ПОПАДАЩ В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТУИДА, УПИ XVIII-307, 308, 309 (СТАРИ ПЛ. № 1373, 1374, 1375), КВ. 14, М. ХИСАРЛЪКА, ГР. СЛИВЕН

Николай Сираков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „ОБХОДЕН ПЪТ НА ГР. БУРГАС“ ОТ КМ 230+70 НА ПЪТ I-9 САРАФОВО – БУРГАС ДО КМ 493+550 НА ПЪТ I-6 ВЕТРЕН – БУРГАС И ЛОКАЛНИ ПЛАТНА

Мирослав Класнаков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ВЪНШНО ЕЛЕКТРОЗАХРАНВАНЕ НА ЖИЛИЩНА СГРАДА“, ПИ 67800.501.126.2, УЛ. „АНАКСИМАНДЪР“ № 35, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ПОЛАГАНЕ НА КАБЕЛ 1 KV ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА „ДОВЪРШВАНЕ ЗА ЗАКОНЕН СТРОЕЖ НА ЖИЛИЩНА СГРАДА“, УПИ XI, КВ. 22, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ПОЛАГАНЕ НА КАБЕЛ 1 KV ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА ОБЕКТ В ПИ 67800.5.299, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Владислав Тодоров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ПОЛАГАНЕ НА КАБЕЛ 1 KV ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА ОБЕКТ В ПИ 67800.8.147, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Владислав Тодоров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ПОЛАГАНЕ НА КАБЕЛ 1 KV ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА ОБЕКТ В ПИ 67800.5.58, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Владислав Тодоров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ ПРОКОПАВАНЕ НА КАБЕЛНО ТРАСЕ ОТ КАБЕЛЕН РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН ШКАФ ПРЕД ПИ 67800.8.1000 ДО ЕТ НА ГРАНИЦАТА НА ПИ 67800.8.650 ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА ДВУЕТАЖНА МАСИВНА СГРАДА В ПИ 67800.8.650.1, ГР. СОЗОПОЛ, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Владислав Тодоров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ В ТЕРИТОРИАЛНИЯ ОБХВАТ НА ОБЕКТ УПИ XV-8062 (ПИ 67800.8.62), М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС, ПОПАДАЩ В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА НКЦ „АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ“

Даниел Пантов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА НКЦ „АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ“, УПИ XII-8111 (ПИ 67800.8.111), М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Йото Йотов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА УПИ V-5238, (ПИ 67800.5.757), М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Теодора Богданова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „КАБЕЛИ 3×1×400 ММ^2, 20 KV – 2 БР. В УЧАСТЪКА ОТ ПИ 67800.5.751 ДО ПИ 67800.8.979, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ“, ЧАСТ ОТ ТРАСЕТО НА ОБЕКТ „КАБЕЛИ 3×1×400 ММ^2, 20 KV – 2 БР. ОТ П/СТ СОЗОПОЛ В ПИ 81178.9.37, М. АКЛАДИ – ЧАИРИ, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ ДО В/СТ БУДЖАКА В ПИ 67800.8.979, ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. СОЗОПОЛ“, ОБЛ. БУРГАС

Теодора Богданова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И ДОКУМЕНТИРАНЕ НА ДЕЙНОСТИТЕ ПРИ ПОСТАВЯНЕ НА ОГРАДА И ИЗВЪРШВАНЕ НА КРР, СЪГЛАСНО ПРОЕКТ ЗА КОНСЕРВАЦИЯ, РЕСТАВРАЦИЯ И ЕКСПОНИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА“ В М. МЕСАРИТЕ, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Кръстина Панайотова, Александър Баралис

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА В НА АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“, В УПИ VI-784 ОТ КВ. 47 ПО ПЛАНА НА С. ДЕБЕЛТ, ОБЩ. СРЕДЕЦ, ОБЛ. БУРГАС

Красимира Костова